

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri

International Turkic World Educational Sciences and Social Sciences Congress, held in memory of Hodja Ahmet Yesevi year 2016
Международный Конгресс тюркского мира по педагогике и общественным наукам, посвященный памяти Ходжа Ахмета Ясеви

VI. CİLT
İDARİ ve BEŞERİ BİLİMLER

EDİTÖR
Yrd. Doç. Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN

Ankara / 2016

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL MERKEZİ YAYINLARI
©Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi, 2016.

Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarının tamamının veya bir kısmının yayımcının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır. Yayımların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarında yer alan başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yasal kullanım sorumluluğu yazarlarına aittir.

Özarslan, Bahadır Bumin (Ed.)
2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri 6. Cilt İdari ve Beşeri Bilimler Cildi / Bahadır Bumin Özaraslan
ISBN 978-975-93505-5-0
1. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi, 2. İdari ve Beşeri Bilimler, 3. Bildiri.

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL MERKEZİ YAYINLARI
TÜRK DÜNYASI BİLDİRİLERİ DİZİSİ 06

Kapak ve Sayfa Tasarımı:
Fatih Taha AKALAN

İletişim Adresi:
Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi
Erzurum Mahallesi Talatpaşa Bulvarı No:160 Kat:6 Cebeci/ANKARA
Tel: 0 312 424 09 60 (8 Hat) Belgegeçer: 0 312 424 09 68
Genel Ağ: http://www.turkegitimsen.org.tr
elmek: iletisim@turkegitimsen.org.tr

2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri 6. Cilt İdari ve Beşeri Bilimler, Güngörler Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.'nde 500 adet basılmıştır.
(İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 559 Sok. No: 57, Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 394 28 82)

Ankara-2016

UAESEB / 2016-01 KODLU PROJENİN SONUÇ RAPORUDUR.

ONUR KURULU – HONORARY BOARD MEMBERS

İsmail KONCUK
UAESEB, Türk Eğitim-Sen ve Türkiye Kamu-Sen Genel Başkanı

Sattar MEHBALİYEV
Azerbaycan Bağımsız Sendikalar İttifakı Genel Başkanı

Maira AMANTAYEVA
Kazakistan İlim ve Eğitim Çalışanları Sendikası Genel Başkanı

Asylbek TOKTOKULOV
Kırgızistan İlim ve Eğitim Çalışanları Sendikası Genel Başkanı

Orhan VOLKAN
Kosova Türk Öğretmenler Derneği Genel Başkanı

Elvin HASAN
Makedonya Ufuk Derneği Genel Başkanı

Abdulselam BAYRAKTAR
Irak Türkmen Eğitimcileri Öğretmen Örgütü Genel Başkanı

GENEL KOORDİNATÖRLER - GENERAL COORDINATORS

Cengiz KOCAKAPLAN
Türk Eğitim-Sen Genel Eğitim ve Sosyal İşler Sekreteri

Talip GEYLAN
Türk Eğitim-Sen Genel Teşkilatlandırma Sekreteri

KOORDİNATÖRLER – COORDINATORS

Dr. Ali Osman AKALAN
Dr. Sinan DEMİRTÜRK
Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN
Uzm. Metin İSKENDEROĞLU

YÜRÜTME KURULU – EXECUTIVE COMMITTEE

Musa AKKAŞ
Türk Eğitim Sen Genel Sekreteri

Seyit Ali KAPLAN
Türk Eğitim Sen Genel Mali Sekreteri

Talip GEYLAN
Türk Eğitim Sen Genel Teşkilatlandırma Sekreteri

Cengiz KOCAKAPLAN
Türk Eğitim Sen Genel Eğitim ve Sosyal İşler Sekreteri

M. Yaşar ŞAHİNDOĞAN
Türk Eğitim Sen Genel Mevzuat ve Toplu Sözleşme Sekreteri

Sami ÖZDEMİR
Türk Eğitim Sen Genel Dış İlşkiler ve Bası Sekreteri

Prof. Dr. Ahmet ÖZTÜRK
Türk Eğitim Sen Konya 3 No'lu Şube Başkanı

Doç. Dr. Ferhat AĞIRMAN
Türk Eğitim Sen Denizli Aydın Üniversite Şube Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU
Türk Eğitim Sen İstanbul 10 No'lu Şb. Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hanefi BOSTAN
Türk Eğitim Sen İstanbul 1 No'lu Şube Başkanı

Rıfat ÇELİK
Türk Eğitim Sen Adana 3 No'lu Şube Başkanı

İbrahim ÇÖMEZ
Türk Eğitim Sen Ankara 1 No'lu Şube Başkanı

Murat Ercüment KESKİNLER
Türk Eğitim Sen Erzurum 2 No'lu Şube Başkanı

Gürol YER
Türk Eğitim Sen Eskişehir 2 No'lu Şube Başkanı

Hasan ŞEN
Türk Eğitim Sen İzmir 4 No'lu Şube Başkanı

Arife ERKAN
Türk Eğitim Sen Trabzon 2 No'lu Şube Başkanı

DÜZENLEME KURULU – ORGANIZATION COMMITTEE

Doç. Dr. Haşim AKÇA - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hakkı ÇİFÇİ - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. İsmail ŞIK - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Selda Başaran ALAGÖZ - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Selda KILIÇ - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM- Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hikmet ATİK - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Adnan PINAR - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa KARAKAYA - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan GÜZELBEKTAŞ - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Cengiz ŞAHİN - Ahi Evran Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Sabri YILMAZ - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Sezgin IRMAK - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Suat ÜNLÜ- Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Orhan SEVGİ - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Selman YILMAZ - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Murat ÇAK - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Kutluk Kağan SÜMER - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Sayim YORGUN - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Burhan BALOĞLU - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Bilge DONUK - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. İlyas TOPSAKAL - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Abdulvahap ÖZCAN - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. İbrahim DURAK - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Dündar KÖK - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmet VEFA NALBANT - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Fikri GÜL - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmet Ali SARI - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nejdet KELEŞ - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Abdullah KÖK Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. M.FATİH SANCAKTAR - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. M.DİNÇER KOÇ - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Levent ERASLAN - Kırıkkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hasan MERT - Ege Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ - Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hammet ARSLAN - Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Gökhan ÖZSOY - Ordu Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Fatih AYDIN - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Gülay GÜNAY - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nuray TÜRKER - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE

Doç. Dr. Eyüp ŞİMŞEK - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ufuk ŞİMŞEK - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ümit ŞİMŞEK - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ümit KILIÇ - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Zeynep CEYLAN - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Altay Tayfun ÖZCAN - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nurgül BOZKURT - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa ATLI - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM - Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Raif KALYONCU - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Taner ALTUN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Akın ÇELİK - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nedim ALEV - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Derya ÇELİK - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Tolga ERDOĞAN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. İdiris YILMAZ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Yavuz AKBAŞ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Durmuş EKİZ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ali TİLBE - Namık Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Alpaslan DEMİR - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Süleyman Serdar - KARACA Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Rüştü YAYAR - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Cuma ÇATALOLUK - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Burçin ÖLÇÜCÜ - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Özgür ALPARSLAN - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Selahattin KAYMAKÇI - Kastamonu Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN - Afyon Kocatepe Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hüseyin Ali YALIM - Afyon Kocatepe Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Cemalettin ŞAHİN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Erdal ŞAHİN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Burçak ŞENTÜRK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Davut HUT - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ali SATAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Uğur DEMİR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Latif BEYRELİ - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ahmet ŞİRİN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ayşin SATAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa AKSOY - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Murat ULUSKAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nalan TÜRKMEN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Yasemin TÜMER ERDEM - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. S. Can ERDEM - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Bülent BAKAR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Süeda ÖZBENT - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Fehim ÇOŞAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hediye ERGİN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE

Doç. Dr. Ali KIZILET - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Hülya KAYALI - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ebulfeyz SÜLEYMANOĞLU - Üsküdar Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Harun ANAY - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Meliha SARIKAYA - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Gülgün UYAR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. İlyas KEMALOĞLU - Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. İsmail TÜRKOĞLU - Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Fehmi YILMAZ - İstanbul Medeniyet Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Özlem Deniz YILMAZ - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nuri KAVAK - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ferruh AĞCA - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa YILDIZ - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Alper ALP - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ufuk KARAKUŞ - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Bülent AKSOY - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Ayfer YILMAZ - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Fatih SAKALLI - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmet Akif SÖZER - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Erdal AKSOY - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Yavuz SAKA - Bülent Ecevit Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Abdulkadir GÜL - Erzincan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nedim BAKIRCI - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Muhammet KOÇAK - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Savaş ÇELİK - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Sabahattin ÇİFTÇİ - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Lemara SELENDİLİ - Kırım-UKRAYNA
Doç. Dr. Nazım CAFERSOY - AZERBAYCAN
Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Serkan İBİŞ - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Recep ÖZKAN - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Yasemin YAVUZER - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Halil TOKCAN - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Nevzat TOPAL - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmet EKİZ - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmet Serkan TAFLIOĞLU - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Mehmet Ali KIRPIK - Kafkas Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Doç. Dr. Suna KAYMAK ÖZMEN - Kafkas Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Doç. Dr. Ali Osman ENGİN - Kafkas Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa ŞENEL - Kafkas Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Doç. Dr. Ötüken SENGER - Kafkas Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Doç. Dr. Engin GEZER - Kafkas Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Doç. Dr. Erdal AKSOY - Gazi Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Doç. Dr. Erol TURAN - Kastamonu Üniversitesi-/ TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Tuğrul YÜRÜK - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Önder BİLGİN - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih DOĞRUCAN - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül DOĞRUCAN - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan KARABURGU - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Kürşat ERSÖZ - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yakup Erdal ERTÜRK - Iğdır Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Araz ASLANLI - AZERBAYCAN
Yrd. Doç. Dr. Evren KOÇ - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kürşat YILDIRIM - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ali ILGIN - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Özcan TABAKLAR - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Hatice Aslı ÇAVUŞOĞLU AKSOY - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Fazıl KARAHAN - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Halil ÖZYİĞİT - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Nevzat GÜNDAĞ - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Türkmen Taşer AKBAŞ - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Tahsin YILDIRIM - Aksaray Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Cihat YILDIRIM - Aksaray Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI - Aksaray Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yunus GÜNİNDİ - Aksaray Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Turan ŞAHİN - Kırıkkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK - Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Tahsin YILDIRIM - Ordu Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Bahar AŞÇI - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Umut KEDİKLİ - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Osman ÇEPNİ - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Çağatay KILINÇ - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Taşkın DENİZ - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Serdar CEYHUN - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Serdar OSEN - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Oğuz DİKER - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. A. Sait CANDAN - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ - Karabük Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA - Sakarya Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Nesrin BOYABAT - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AYDIN - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖNGÜR - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ömer Zafer GÜVEN - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Halil ADIYAMAN - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Gökhan Tarıman CENİKOĞLU - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Erdal ADAY - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ULU - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Evrim EROL - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Murat BARTAN - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Derya IŞIK - Bartın Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ebru Sönmez KARAPINAR - Erciyes Üniversitesi / TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Sait EBİNÇ - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Veysi SEVİÇLİ - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Nurullah KARTA - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Abdülaziz KARDAŞ - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Tahir ZORKUL - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Raşit KOÇ - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Gürol ZIRHLIOĞLU - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÇETİN - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Sevda ERATALAY - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Güneş ŞAHİN - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Süleyman ERATALAY - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer SELÇUK - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yücel NAMAL - Bülent Ecevit Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Erdem DİRİMEŞE - Bülent Ecevit Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan KARADENİZ - Bülent Ecevit Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İrfan ATALAY - Namık Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehrali CALP - İbrahim Çeçen Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. N. Ferda ŞAHİN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Tuba İSENDEROĞLU - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Erdem ÇEKMEZ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Temel KÖSA - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Faik Özgür KARATAŞ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKPINAR - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Müjgân BAKİ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ali Kürşat ERÜMİT - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜREY - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Özcan ÖZYURT - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜREY - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Zühal Dinç ALTUN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Turgay KABAK - Bayburt Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAŞ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Zuhal Dinç ALTUN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmet PALANCI - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Özge ERDOĞAN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Muammer ERGÜN - Kastamonu Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Aydoğan AYDOĞDU - Kastamonu Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ - Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İsmail TUNA - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Baha ÖZTUNÇ - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Abdullah CENİKLİ - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Burhan KAÇAR - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yücel EROL - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Türker ŞİMŞEK - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. M.Hanefi BOSTAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Atilla KARATAŞ - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SAMİ ÖZTÜRK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Ümran AY - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Osman SEZGİN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kürşat DURU - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Erdinç ASLAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TAŞDEMİR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Recep AHISKALI - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Melih ÇOBAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Selman CAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YORULMAZLAR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ercan MERTOĞLU - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya BAŞARSLAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mahmut BABACAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa OTRAR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Sadi KÜÇÜR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Özlem ÇUHADAR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Tuğba Eray BİBER - Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nur UYGUN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Banu GÜRER - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Adnan ESKİKURT - İstanbul Medeniyet Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ekrem TAK - İstanbul Medeniyet Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Sait KOFOĞLU - İstanbul Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mehdi GENCELİ - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Adem KOÇ - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Cezmi KARASU - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Orkun ALPTEKİN - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Veli SAVAŞ YELOK - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Gülcan ÇOLAK BOSTANCI - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YILDIRIM - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ATABEY - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Bahadır KILCAN - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÇOBAN - Bozok Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mahmut KILIÇ - Bozok Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. İsmigül ÇETİN - Bozok Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Caner ALADAĞ - Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kamile ÖZER AYTEKİN - Necmetin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Gürkan YILMAZ - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Bayram POLAT - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZKAN - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Atilla DÖL - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Nezih ÖNAL - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Oğuz ÇETİN - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Remzi KILIÇ - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Şaban BAYRAK - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ümit POLAT - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Genç Osman GEÇER - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Namık ASLAN - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Sadi NAKİPOĞLU - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Erdinç DEMİRAY - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZMEN - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Uğur AKBABA - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Selma ERDAĞI TOKSUN - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Gökay DURMUŞ - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Kürşat Çağrı BOZKIRLI - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARAGEÇİ - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Şaban CEM - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Alper TAZEGÜL - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Hamza ÜZÜM - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Erkal ARSLANOĞLU - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Yrd. Doç. Dr. Oktay KAYA - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE
Dr. Alime Begümşen ERGENEKON CENGİZ - Orta Doğu Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Dr. Mustafa AÇA - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Dr. İbrahim YÜKSEL Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Dr. Mahmut ÇİTİL Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Dr. Yaşar DEMİR FRANSA
Öğrt. Gör. Cemal IŞIK - Kafkas Üniversitesi / TÜRKİYE

BİLİM DANIŞMA KURULU – SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Galip SEÇKİN Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Sadi KURDAK Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Münir YILDIRIM Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet AKGÜN - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Fezullah EROĞLU - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Kasım İNCE - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Yusuf KILIÇ - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr.Nurettin ÖZTÜRK - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Nadim MACİT Ege Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Himmet KONUR Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Sevil SARGIN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Bahattin YALÇIN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Vahdettin ENGİN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN Eskişehir Anadolu Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. OkanYEŞİLOT - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Acar SEVİM - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Leyla COŞAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Osman ÖZKUZUDENLİ - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Murat DEMİRKAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Serdar SALMAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. İsmail USTA - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Zuhal KÜLTÜRAL - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Tuba ÇAVDAR KARATEPE - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Adil BEBEK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU Mimar Sinan Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Bilgin AYDIN - İstanbul Medeniyet Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet AKALIN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Suat ÜNAL - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Bülent GÜVEN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Adnan BAKİ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Hikmet YAZICI - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Suat UNGAN - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet OKUR - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU - Karadeniz Teknik Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Gülay Öğün BENZER - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Nuriye GARİPOĞLU - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Sebahat DENİZ - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. TİĞİNÇE OKTAR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Neslihan OKAKIN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Cihangir DOĞAN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mesut ŞEN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE

Prof. Dr. Hamza AKENGİN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Fevzi BABA - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Veysel UYSAL - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mazlum UYAR - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Yümni SEZEN - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Zeki ASLANTÜRK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞİRGİL - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali AKYILDIZ - Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK - Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN - Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Sadık DİNÇER - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Muammer TEKELİOĞLU - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ahmet YÜCEER - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Bekir TATLI - Çukurova Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet KILIÇ - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa ACAROĞLU - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Kemal AYDIN - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Şahin AKINCI - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Hasan Hüseyin HADİMLİ - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali BAŞ - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Abdülkerim Kasım BALTACI - Selçuk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. İsmail YAKIT - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. İhsan BULUT - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Şenol KANTARCI - Akdeniz Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Seyhun DOĞAN - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Veysel BOZKURT - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Özkan ÖZDEN - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Hayati DURMAZ - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ömer ÇETİN - İstanbul Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ertuğrul İŞLER - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Yunus BALCI - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mithat AYDIN - Pamukkale Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Recep KÖK - Dokuz Eylül Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet ERSAN - Ege Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Nevzat HAFİS YANIK - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Halil KOCA - Atatürk Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali TORUN - Dumlupınar Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL - Erciyes Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Halil IŞIK - Yüzüncü Yıl Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU - Balıkesir Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Nurullah ÇETİN - Ankara Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. İbrahim DİLEK - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali YAKICI Gazi - Üniversitesi / TÜRKİYE

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU - Hacettepe Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Yaşar ŞENLER - Namık Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA - Afyon Kocatepe Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN - Afyon Kocatepe Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR - Gaziosmanpaşa Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN - Erzincan Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Fatma AÇIK - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Uwe BLAESİNG / HOLLANDA
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV / RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV / Devlet İdarecilik Akademisi / AZERBAYCAN
Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA / RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON / NORVEÇ
Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV - Devlet İdarecilik Akademisi /AZERBAYCAN
Prof. Dr. Maria CİKİA - GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV - RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Tacida HAFIZ - Priştine Üniversitesi / PRİŞTİNE / KOSOVA)
Prof. Dr. Bilgin Ünal İBRET - Kastamonu Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Eyüp AKMAN - Kastamonu Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet ATALAN - Kastamonu Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ - Kastamonu Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet FATİH KİRİŞÇİOĞLU - Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Selma YEL Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ Gazi Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA Kocaeli Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Ceylan Gazi UÇKUN Kocaeli Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Mustafa TALAS - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ - Ömer Halisdemir Üniversitesi / TÜRKİYE
Prof. Dr. İsa KORKMAZ Necmettin Erbakan Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Yüksel ÇELİK - Marmara Üniversitesi / TÜRKİYE
Doç. Dr. Elman NESİROV - Devlet İdarecilik Akademisi / AZERBAYCAN
Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV - Diller Üniversitesi / AZERBAYCAN
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU - Devlet İdarecilik Akademisi / AZERBAYCAN
Doç. Dr. Lemara SELENDİLİ / KIRIM - UKRAYNA
Dr. Nazim CAFEROV - UNEC / AZERBAYCAN
Dr. İrina KAYAN - POKROVSKAYA / UKRAYNA
Dr. Stale KNUDSEN / NORVEÇ
Dr. Yaşar DEMİR Starasbourg Üniversitesi / FRANSA

İÇİNDEKİLER

Sunuş ve Açılış Konuşmaları 19-29

2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Düzenlenen Uluslararası Eğitim Bilimleri ve
Sosyal Bilimler Kongresi Sonuç Bildirisi 31

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Güçlendirilmesinde Eğitim 35
The Role Of Education In Strengthening Of Women With Regard To Gender
Doç. Dr. Aybala DEMİRCİ AKSOY \ Gülay GÜNAY

Başkanlık Sistemi Bağlamında Azerbaycan Siyasal Rejiminin Analizi 47
Analysis Of Azerbaijan Political Regime In The Context Of Presidential System
Doç.Dr. Erol TURAN \ Aybars KÖSE

Meslek Yüksekokullarındaki Yapı Denetimi Programlarının Müfredatlarının Öğrenci Yetkinliği Bakımından Analizi 59
Analysis In Terms Of Student Competency Of Curriculums Of The Building Inspection Programs
From The Vocational Schools
Gülsüm SAĞLAM ÇİTOĞLU

Sendikal Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu 69
Prof. Dr. İbrahim DÜLGER

Türkiye ve Azerbaycan'da Mizah Yayıncılığı Geleneği: Benzerlik ve Farklılıklar 79
The Tradition Of Humor Publishing In Turkey And Azerbaijan: Similarities And Differences
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sami MENCET

Yapı Denetimi Programında Verilen Eğitimin Genel Durumunun Değerlendirilmesi:
Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu'nda Bir Araştırma 91
A General Assessment Of The Courses Received Within The Scope Of The Building
Inspection Program: Study Case: Abana Sabahat Mesut Yilmaz Vocational School
Dr. Oğuzhan Yavuz BAYRAKTAR

Yaşlı Hastaların Tedavi Sürecinde Karşılaştıkları Duyarlılık Sorunu: Erzurum İli Kuzey İlçeleri Örneği 101
Sensitivity Problem Among Elderly Patient And Government Health Officials: Erzurum And North Districts' Example
Ömer SAĞLAM

Beklenmeyen Parasal Büyüme ve Çıktı: Türkiye Örneği 121
Unanticipated Money Growth And Output: The Case Of Turkey
Prof. Dr. Rahmi YAMAK \ Sinem KOÇAK

Türkiye'de Geniş Tanımlı Para Talebi 131
Broad Money In Turkey
Prof. Dr. Nebiye YAMAK / Prof. Dr. Rahmi YAMAK / Sinem KOÇAK

Aile ve Sanat 141
Family And Art
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM

20. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan'da Yayımlanan "Hakikat" Gazetesi 149
Published "Hakikat" Newspaper At The Beginning Of The 20Th Century In Azerbaijan
Ehedov TEBRİZ

Tüketici Hukukunda Ayıplı Mal ve Hizmetler 167
Defective Goods And Services In Consumer Law
Yrd. Doç. Dr. Turan ŞAHİN

Aydınlanma Düşüncesının Yayılması ve Ulusal Hareketin Gelişim Sürecinde Basının Önemi 187
The Expansion Of The Idea Of Enlightenment And The Importance Of The Press
In The Development Process Of The National Movement
Doç. Dr. GASİMOVA Sevinç

Öğrenme Stilleri ve Programlama Öz-Düzenleyici Öğrenme Stratejilerinin
Programlama Öğrenimi Performansına Etkisinin İncelenmesi 205
Investigating The Effect Of Learning Styles And Programming Self-Regulation Learning
Strategies On Programming Learning Performance
Yrd. Doç. Dr. Hacer ÖZYURT \ Özcan ÖZYURT

Birinci Sınıf Mühendislik Öğrencilerinin Öğrenme Stillerinin Felder-Silverman Öğrenme Stili Modeli
Bağlamında İncelenmesi 215
Examination Of Freshman Engineering Students' Learning Styles By Means
Of Felder-Silverman Learning Style Model
Yrd.Doç.Dr. Hacer ÖZYURT \ Özcan ÖZYURT

Bir Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyinin
Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma: Bozüyük Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Örneği 229
Determining The Level Of Financial Literacy Of An Applied Sciences School Students:
Bozuyuk Applied Sciences School
Yrd. Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN

Makedonya'nın İsim Sorunu: Sebepleri ve Türkiye'nin Balkanlar Politikasına Olan
Etkileri Bakımından Bir İnceleme 239
Name Problem Of Macedonia: Causes And Influence On Turkey's Balkan Policy
Yunus ÇOLAK

Менеджмент В Кну Им. Ж. Баласагына 251
Сальпиев Ш.Б

Üniversitelerde Kalite İyileştirme Aracı Olarak Kalite Fonksiyon Yayılımı Yönteminin Kullanılması
ve Örnek Bir Uygulama 257
The Using of Quality Function Deployment Method as a Quality Improvement Tool in the
Universities and an Implementatıon
Yrd. Doç. Dr Dinmukhamed KELESBAYEV

Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Uygulamaları (1923 – 1938 Kayseri Örneği) 269
Economic Policies And Practices Of Atatürk's Period (1923-1938 Kayseri Sample)
Yrd. Doç. Dr. Neslihan ALTUNCUOĞLU \ İmren AYDIN SAYDAN

Kamu'da Eğitim Politikalarında Reform: Meslek Cinsiyeti Açısından Bir Değerlendirme 279
A Reform On Educational Policy in Public Administration: An Assesment On Vocational Sex
M. Burhanettin COŞKUN \ Ümmügülsüm CANDEĞER

Eğitim Danışmanlarının Rolü ve Azerbaycan Yüksek Eğitim Kurumlarında Eğitim Danışmanlarının Sınıflandırılması 289
The Role Of Education Superviosrs And Classification Of Education Supervisors At Azerbaijan High Education Institutions
Fatıma KILIÇ

Türk Kültüründe Liderlik Anlayışının Çağdaş Liderlik Kuramları Bakımından Değerlendirilmesi 297
Evaluation Of Leadership Concept In Turkish Culture In Point Of Modern Leadership Theories
Servet BALIKCI

Firmaların Ar-Ge Harcamaları İle Sermaye Yapısı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi 309
The Determination Of Relationship Between The Firms' Research&Development (R&D) Expenditures And Capital Structure
Yrd. Doç. Dr. İsmail TUNA

Azerbaycan Sinema Filmlerinde Karabağ Savaşı Konusuna Pasifist Bakış Açısı.....321
Pacifist View On Karabakh War In Azerbaijan's Feature Films
Samira RZAYEVA

Antik Çağda Denizcilik - İskenderun Körfezi Limanlarının Mimari Yapıları, Deniz Ticaretine,
Kültürel ve Siyasi Hayata Etkileri 331
Seamanship In Ancient Time, İskenderun Bay's Architectural Structures, Effect On Sea Commerce,
Culture And Political Life
Dr. Aytül KAPLAN \ Ahmet Hikmet BEDİR

Küresel Finansal Kriz Sonrası Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Etkinlikleri.....341
The Efficiencies Of Real Estate Investment Thrusts In Turkey Post The Global Financial Crisis
Yrd. Doç. Dr. Aykut KARAKAYA

Millî Halk Sanatlarının Tanıtılması ve Geliştirilmesi Yolunda Özel Kurumlar İle
Devlet Kurumlarının İşbirliği ve Tatar Şemaili Galerisi Örneği.....355
Галерея Татарского Шамаиля» (Г.казань) – Сотрудничества Частных И Государственных Структур В
Популяризации И Развитии Народных Видов Искусств
Doç.Dr. Алсу ШАМСУТОВА

Hizmet Kalitesinin Sosyal Ağ Analizi İle İncelenmesi: İnternet Üzerinden Hediye Satışı Yapan
Web Sitelerine Yönelik Bir Araştırma 359
Doç. Dr. Çiğdem BAŞFIRINCI

Sosyal Medya Verileriyle Anlamsal İçerik Analizi: Aday Öğrencilerin Üniversite Tercihlerindeki
Eğilimlerinin Belirlenmesi.....375
Semantic Content Analysis With Social Media Data:Determination Of Tendencies Of Candidate Students In University Choice
Fatih GÜRCAN

Türkiye ve Kazakistan Kültürel İlişkilerin'in Gelişmesinde TRT Avaz Rölü 381
Рольтелеканала TRT Avaz В Разитии Культурных Отношений Между Турцией И Казахстаном
Gulnara MAMANOVA

Kazakistan'da Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yeterliklerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi ..387
Examination Of Graduate Students' Beliefs About Scientific Research Competencies In Kazakhstan
Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ \ Lyazzat BEISENBAYEVA

Kişilik Özellikleri İle Kariyer Çapaları İlişkisine Yönelik Bir Çalışma: Kocaeli Myo Örneği.....395
A Study On The Relation Between Personality Traits And Career Anchors: The Case Of Kocaeli Vocational School
Doç. Dr. Gazi UÇKUN / Yrd. Doç. Dr. Seher UÇKUN / Barış DEMİR / Burcu ÜZÜM

Sakin Şehirler ve Kadın Girişimciliği.....407
A Study On The Relation Between Personality Traits And Career Anchors: The Case Of Kocaeli Vocational School
Doç. Dr. Şule Yüksel ÖZMEN

Doçentlik Başvurularında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Analizi ve Değerlendirilmesi 421
Orhan SEVGİ

Bağımsızlığından Bu Yana Kırgızistan'ın Yönetim Sisteminde Güçler Ayrılığı Prensibinin Gelişmesi:
Sorunlar ve Perspektifler.....431
Principle Of Separation Of Powers In Kyrgyzstan From The Moment Of Independence: Problems And Perspectives
Upagül RAKHMANOVA

Kardeş Ülkelerde Turizm Eğitimi: Kastamonu Üniversitesi ve Kırgızistan Manas Üniversitesi Karşılaştırması.....441
Tourism Education At Brother Countries: A Comparison Between Kastamonu University And Manas University
Yrd. Doç. Dr Aydoğan AYDOĞDU \ Oğuzhan ÖZKAYA

Orta Asya'da Çatışmaların Nedeni Olarak Su 459
Water: Cause Of Conflict In Central Asia
Upagül RAKHMANOVA

Kültürel Miras Turizmi ve Ahlat'ın Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi 469
Cultural Heritage Tourism And Evaluation Of Tourism Potential Of Ahlat
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÇETİN

Orta Asya Ülkelerinde ve Türkiye'de Devletin Rolüne İlişkin Tutumlar 487
Attitudes Toward The Role Of Government In Central Asian Countries And Turkey
Doç. Dr. Savaş ÇEVİK

İslamiyet Öncesi Türk Aile Hukuku 509
Turkish Family Law Before Islam
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz YURTSEVEN

Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Ülkelerinde Kamu Yönetimi Reformları ve Karşılaşılan Sorunlar 521
Public Management Reforms In Central Asia Countries After Independence And Problems Encountered
Doç. Dr. Erol TURAN

Avrasya Borsalar Federasyonu'nun Kurum Yapısı 533
Institutional Structure Of Federation Of Euro-Asian Stock Exchanges
Yrd. Doç. Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN

Türk Dünyasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaç, Faaliyet ve Verimlilik Bağlamında Değerlendirilmesi 547
Evaluating The Aim Of Ngos In Terms Of Activity And Productivity In The Turkish World
Yrd. Doç. Dr. Hasan KALA \ Hatice KALA

Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi Yaklaşımı Çerçevesinde Prens Sabahaddin ve Yerelleşme Savunusu 557
Theargument Of Prince Sabahaddin Andlocalization In Theapproach Of Decentralization And Private Enterprise
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK

Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Turizm Yatırımlarının Finansmanı: Amasya Özelinde Bir İnceleme ... 565
Investment Finance Of Tourism As A Tool For Regional Development In Turkey: A Special Investigation For Amasya Region
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK \ Şerif BALDIRAN

Türk-İslam Kültüründe Vakıflar: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Örneği 581
Foundations In Turkish-Islamic Culture: A Sample Of Social Assistance And Solidarity Foundations
Serdar YAY

1980 Öncesi Dönemde Türk Kamu Yönetiminde Zihinsel Dönüşüm 593
Visionary Change In Turkish Public Administration In The Period Before 1980
Emine YAY

Uygulama Alanları Açısından Sosyal Yardımlar ve Sosyal Yardım Harcamalarının Değerlendirmesi 607
Evaluation Of Social Assistances And Social Assistance Plans For Application Fields
Recep AKAN

Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Düzenlenişi ve 1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri 617
The Regulation Of The Elections Of Presidency In Turkish Constitutions And The Presidential Elections Since 1923
Faruk YAHŞİ

İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitiminin Temel Problemleri 641
Yrd. Doç. Dr. İsmail YÜRÜK

Dijital Dünya, Sosyal Medya ve Yeni Teknolojik Değişimin Türkiye Ekonomisine Etkileri 649
Digital World, Social Media And New Technological Change Effects On Turkish Economy
Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ / Doç. Dr. Haşim AKÇA / Yrd. Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ

Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücünü Arttırıcı Temel Göstergelerinin Mevcut Durumu ve Gelişme Potansiyeli 667
Current Sıtuatıon And Development Potentıal Of Turkey's Internatıonal Competıtıveness Key Indıcators The Boosters
Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

Eğitim Harcamalarının Fırsat Eşitliğini Sağlama Fonksiyonu: Türkiye ve OECD Ülkeleri Arasında
Karşılaştırmalı Bir Analiz 689
The Function of Ensuring Equal Opportunity of Education Expenditures: a Comparative Analysis
Between Turkey and OECD Countries
Yrd. Doç. Dr. Arman Zafer YALÇIN

Mükemmel Konuşma Sanatı Üzerine Bir Söz 701
Diction Is On Art Of Perfect Speech
Dr. Afsaneh SOLTANİRAD / Dr. Sahıba KHALAFOVA

Milli İktisat ve Devletçilik Politikalarının Öncü Girişimcileri 713
Doç.Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR / Öğr.Grv. Kenan TOZAK

Avrupa Birliği'nin Ortak Kültür Retoriği: Türkiye Örneği 723
Rhetoric of Common Culture in the European Union: The Case of Turkey
Ayşegül BOSTAN

Türkiye'deki Nitelikli Ara Eleman Sıkıntısının İncelenmesi..... 739
Investigation of Qualified Intermediate Staff in Turkey
Firdevs Tuğba TEKİN

Geleneksel Yazma Sanatında Kullanılan Tokat Kalıp Baskı Tekniğinin Günümüz Kadın Giyimine Uygulanması 745
Gülşah POLAT

Azerbaycan'da Yasama, Yürütme ve Yargı Yetkilerini Kullanan Devletin Temel Organlarının İşleyişi ve
Bu Organlar Arasındaki Karşılıklı İlişkiler..... 755
Mutual Relations Of Milli Majlis Of The Republic Of Azerbaijan With The Executive And Judicial Powers
On The Basis Of The Principle Of Division Of Powers
Doç. Dr. Araz KADİMALİYEV

NDVI Değerlerinin Vejetasyon Döneminde Aylık Değişimi: Terbüzek Deresi Yağış Havzası Örneği..... 761
Monthly changes of ndvı values ın growth season case study: terbuzek stream watershed
Yrd. Doç. Dr. Mahmut REİS / Hurem DUTAL / Nurşen BOLAT

Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalara İlişkinHukuklar Arası Bir Karşılaştırma 769
Searchs For The Prevention of Crime In Turkish Law And In The Us Law
Dr. Abdullah Recai AKALAN

Ways of Teaching Foreign Language to Future Specialists In The Field Of Tourism..... 787
Triangle in intercivilizational and intercultural dialogues : historical tradition, good governance and human resources
Gulnara Abdumajitkizi RİzakhojayevaBeden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinde İletişim Becerilerinin İncelenmesi 791
The Study of Communication Skills of Students at Physical Education and Sport Academy
Doç. Dr. Tamer KARADEMİR / Yrd. Doç. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası 799
The Foreign Policy of Azerbaijan During the Period of Ilham Aliyev
Prof. Dr. Timuçin KODAMAN

Rusya ve İran'ın Karabağ Politikası 807
The Karabakh Policy of Russia and Iran
Dr. Seriyye GENCELİYEVA TAMER

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Anayasal Yapılanma..... 817
Doç. Dr. Fahreddin NAĞIYEV

Çok Kültürlü Diyalog, Hoşgörü ve İnsan Gelişimi 827
Doç. Dr. Ziyafet HEBİBOVA

Azərbaycan Respublikasında Ali Təhsil və Dəyərlər Sistemi 833
Prof. Dr. Əlikram Abdullayev

Azerbaycan'da Gıda Güvenliği : Mevcut Durum, Sorunlar, Çözüm Yolları..... 841
Food Safety : Current Situation, Problems And Solutions.
Dr. Nüşabe NURİYEVA

Uygarlıklar ve Kültürlerarası Diyalogda Üçgen: Tarihi Gelenek, İyi Yönetim ve İnsan Potansiyeli
(Azerbaycan Cumhuriyeti Örneği) 847
Triangle In Intercivilizational And Intercultural Dialogues : Historical Tradition, Good Governance And Human Resources
Dr. Yusif AĞAYEV

SUNUŞ

Hayatın vazgeçilmez bir parçası olan bilgi, tarihin her döneminde önem arz eden bir hazinedir. Bilginin kıymetini fark eden toplumlar, tarih boyunca önemli atılımlar yapmışlardır. Bir toplumun tarihî süreçte ayakta kalması, bilgi ile olan münasebetiyle yakından alakalıdır. Bu bağlamda bilgiye verilen önemin en önemli aşaması, bilgi merkezli kurumların ortaya çıkarılmasıdır. Zira bu müesseseleşme, bilginin kalıcı hâle gelmesini ve hayatın her alanında kullanılabilir olmasını sağlamaktadır. Ayrıca bilgi merkezli bakış açısı, devlet hayatı bakımından da belirleyicidir. Nitekim devlet adamlarının bilginin gücünü fark etmesi ve buna uygun politikalar belirlemesi, devletin uluslararası toplum içindeki gücünü ve konumunu yakından etkilemiştir.

Türk devlet ve toplum hayatı da bilgiyle ve bilgi üretenlerle kurulan ilişkinin derecesine göre irtifa kazanmış ya da kaybetmiştir. Türk Milleti'nin tarihî serüveninde başarılı çağlar harcını, bilgi ve bilgi üreticilerinin kardığı dönemlerdir. Bu çerçevede dikkat çeken bir husus da başarıların ortaya çıkmasında ve sürekliliğinde, bilginin yani fikir işçilerinin emeklerinin eğitim kurumlarına yansımasının ve toplumun her katmanına yayılmasının en önemli etkenlerden biri olmasıdır.

Günümüzde bilgi üretme faaliyeti, eğitim kurumlarının merkezî rol aldığı bir süreçtir. Gelişmiş toplumlarda eğitim kurumları, azamî itibar gösterilen merkezlerdir. Bu merkezler içinde de yükseköğretim kurumları, odak noktasını oluşturmaktadır. Zira gelişmiş toplumlar, gücünü eğitim kurumlarından, özellikle de akademik kuruluşlardan aldığının farkındadır. Bir toplumun yalnızca ekonomik gücü değil sosyo-kültürel canlılığı ve üretkenliği de yükseköğretim kurumlarının kapasitesiyle paralellik arz eder.

Gücünü Türk Milleti'nden alan Türk Eğitim-Sen ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği de gerek iştigal ettiği saha olması gerekse içinde bulunduğumuz yüzyılda bilginin stratejik önemini idrak etmesi münasebetiyle bazı sorumlulukları olduğunun farkındadırlar. Sivil toplum alanında ve eğitim iş kolunda faal olan bu kuruluşlar, klasik sendikacılık anlayışının günümüzde yeterli olmadığını fark etmiş ve çağımıza uygun olarak bazı yeni adımlar atmak gerektiğine inanmış kurumlardır. Türk Eğitim-Sen eliyle düzenlenen akademik çalıştayların ve kurultayların yanında, daha geniş bir perspektiften Türk Dünyası'nın meselelerine kafa yorma gereğini idrak etmiş olan sendikalarımız, daha ileri bir adım atma kararı almışlardır. Elinizdeki bu çalışma, böyle bir yaklaşımın ürünüdür.

1-4 Aralık 2016 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenmiş olan Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, stratejik öneme sahip bilginin üretimi ve paylaşılması zorunluluğu çerçevesindeki bir gayretin sonucudur. Ayrıca bu kongre, yeryüzünün her bölgesine yayılmış Türk boyları arasında akademik işbirliği yoluyla gönül köprüsü ve ülkü birliği sağlamak gibi bir amaca da hizmet etmektedir. Öte yandan Türk Dünyası'nda ortaklıkların kurulmasında ve geliştirilmesinde, manevî önderlerin katalizör rolü oynadığı bilinmektedir. Bu bağlamda kongremiz, Türklüğün hamurkârlarından olan Hoca Ahmet Yesevî anısına tertip edilmiştir. Türk kültürünün önemli bir düsturu olan "ahde vefa"nın da bir bilimsel etkinlikle ifa edilmesini, kongremizin hem maddî hem de manevî zenginliğe önemli bir katkısı olarak değerlendirmekteyiz.

Kongremize katılmak için pek çok zahmete katlanarak misafirimiz olan ve tebliğ sunan değerli akademisyenlerimize ve eğitimcilerimize; kongredeki oturumları yöneten hocalarımıza; kongremize destek olmak için katılan siyasi partilerimizin temsilcilerine; bu kongrenin gerçekleştirilmesi sürecinde bizden hiçbir imkânı esirgemeyen başta Genel Başkanımız Sayın İsmail KONCUK olmak üzere Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi'nin kıymetli yöneticileri ve koordinasyonda bize destek olan Türk Eğitim-Sen teşkilatlarına teşekkürü bir borç biliriz. Yapmış olduğumuz kongrenin ve özellikle sunulan tebliğlerin, Türk bilim hayatına ve Türk Dünyası'nın birliğine katkı sağlamasını temenni ederiz.

Kongre Genel Koordinatörleri

Talip GEYLAN
Türk Eğitim-Sen
Gelen Teşkilatlandırma Sekreteri

Cengiz KOCAKAPLAN
Türk Eğitim-Sen Genel Eğitim ve
Sosyal İşler Sekreteri

UAESEB, TÜRK EĞİTİM-SEN ve TÜRKİYE KAMU-SEN GENEL BAŞKANI İSMAİL KONCUK'UN KONGRE AÇILIŞ KONUŞMASI

Siyasi partilerimizin çok kıymetli temsilcileri,

Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği'ne bağlı sendikalarımızın çok değerli başkanları ve yöneticileri,

Kıymetli YÖK Yürütme Kurulu üyesi,

Değerli hocalarım,

Kıymetli eğitimciler,

Saygıdeğer basın mensupları,

Hepinizi en içten sevgi ve saygı ile selamlıyorum. Kongremizin hayırlı ve uğurlu olmasını Cenab-ı Allah'tan niyaz ederek sözlerime başlıyorum. Hoş geldiniz, şeref verdiniz!

Türk Eğitim-Sen olarak, bugüne kadar değişik konularda çalıştaylar ve kurultaylar düzenledik. Ülkemizi, Türk Dünyası'nı, eğitim-öğretim camiasını ve çalışma hayatını ilgilendiren pek çok faaliyet tertip ettik. Zira bizim düsturumuz şudur: Türk Eğitim-Sen'in her konuda söyleyecek bir sözü vardır ve bu söz de hiçbir zaman söz söylemiş olmak için söylenmez. Sözümüz vardır, düşmana korku salar. Sözümüz vardır, dosta güven verir. Sözümüz vardır, mazluma umut olur. Sözümüz vardır, zalimi titretir.

Türk Eğitim-Sen olarak, Türk Milleti'ne ve Türklüğe karşı sorumluluklarımızın olduğunu biliyoruz. Bu idrakle faaliyetlerimizi gerçekleştiriyoruz. Türk tarihinden aldığımız ilhamla ve şanlı ecdadımızın bize miras bıraktığı kutlu bir misyonla yeni nesiller için her alanda daha güçlü, daha mutlu ve daha yaşanılır bir Türkiye'ye ve Türk Dünyası'na katkı yapmak, en önemli görevimizdir.

Türk Eğitim-Sen, Türk Milleti'nin yalnızca Edirne ile Kars arasında yaşayan bir millet olmadığını bilen üyelerden müteşekkil bir sivil toplum kuruluşudur. Bu sebeple yaptığı çalışmalarda, zamanda ve mekânda sınır tanımayan Türk Milleti'ni, yeryüzünün her köşesindeki fertleriyle ve bütün unsurlarıyla birlikte telakki eder. Çalışmalarında, bu eşsiz ve müthiş derinliği dikkate alır. Ufku, hiçbir zaman daralmaz. Zira "ufukların efendisi" sıfatını taşıyan Türklük, günlük bir stratejiye mahkûm edilemez. Bu sebeple sendikamız, Türk Dünyası zemininde de faaldir ve bu bilincin müesseseleşmiş hâli olan Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği'nin de etkin bir üyesidir.

Temel düsturlarımızdan biri de "Vatanını en çok seven, görevini en iyi yapandır." şeklinde vücut bulmuş anlayıştır. Taşıdığımız misyona ve faaliyet içinde bulunduğumuz hizmet koluna uygun olarak biz de eğitim-öğretim alanındaki, bir sivil toplum kuruluşu olarak sorunları tespit etmekle ve çözüm üretmekle meşgulüz. Biz biliyoruz ve inanıyoruz ki her işin başı eğitimdir. Eğitimde kaliteyi yakalayamayan, gelişmiş toplumlarla hiçbir alanda rekabet edemez. Eğitime gereken önemi vermeyen bir millet, mazisi ne kadar derin ve ihtişamlı olsa da ayakta kalamaz. Eğitime yönelik akılcı politikalar üretmeyen ve ufku olmayan bir devlet, uluslararası toplum içinde önemli bir yer bulamaz.

Günümüzde eğitim, bilgi üretme ve üretilen bu bilgiyi hayatın her alanına yansıtma odaklı olarak gelişmektedir. Güçlü devletlerin ve gelişmiş toplumların sahip olduğu bu yaklaşım, düşünen ve düşünce üreten beyinler yetiştirmektir. Üretilen bilginin çokluğu yanında niteliği de ayrı bir kıstastır. Dolayısıyla günümüzde geçerli bilgi üretme modeli, stratejik bilgi üretimine dayanmaktadır. Zira stratejik bilgi, stratejik güç demektir. Stratejik bilginin, yani gücün merkezleri ise akademik kurumlardır. Üniversiteler ve stratejik araştırma merkezleri, adeta bilgiye başkentlik yapan kuruluşlardır. Sözün özü akademik kurumlar ve kuruluşlar, gelişmiş toplumların mağması ve itici gücüdür.

Türklüğün küresel bir vizyona sahip olması gerektiğine inanan Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği de az önce bahsettiğim çerçeveye uygun olarak faaliyetler tertip etmektedir. Bugün burada toplanan kongremiz de bu yönde atılmış önemli ve öncü bir adımdır. Biz biliyoruz ve inanıyoruz ki hiçbir iş, niyet etmeden başlamaz; başlamadan da bitmez. Başlamak demek, niyete uygun adım demektir. Bu adımlar çoğalınca artık hedefe ulaşmak, sıradan bir iş hâlini alır. Bu yönüyle bakıldığında kongremiz, sıradan bir toplantı olmanın ötesine taşan ve akademik işbirliği yoluyla "dilde, fikirde, işte birlik" ülküsüne, kendi faaliyet alanı itibarıyla hizmet eden bir vasfa sahiptir.

Kongremizi, 2016 yılının UNESCO tarafından Hoca Ahmet Yesevî yılı ilan edilmesi anısına düzenlemiş bulunmaktayız. Bir yandan köklü mazimiz içindeki önemli yolbaşçılarımızdan biri olması, diğer yandan Türk kültürünün her coğrafyasındaki saygınlığı, öte yandan da manevî değerlerin gücüne önemli bir örnek teşkil etmesi ve "Bizi"i birleştiren bir mücevher niteliği taşıması, kongremizin O'nun adına organize edilmesinde bizi motive etmiş önemli hususlardır. Maddî bir değer olan akademik bilgi ile Hoca Ahmet Yesevî gibi bir manevî önderin terkibi, aynı zamanda Türk Milleti için bir diriliş ve atılım reçetesidir. Sendikamız, böyle bir hamleyle önemli bir emsal teşkil etmeyi de kendisine hedef olarak belirlemiştir.

Ben kongremizin hayırlara vesile olmasını diliyorum. Emek veren, ter akıtan herkese saygılarımı sunuyorum. Allah hepinizden razı olsun. Sağ olun, var olun, Allah'a emanet olun!

İsmail KONCUK
UAESEB, Türk Eğitim-Sen ve
Türkiye Kamu-Sen Genel Başkanı

KAZAKİSTAN İLİM VE EĞİTİM ÇALIŞANLARI SENDİKASI
GENEL BAŞKANI MAİRA AMANTAYEVA'NIN AÇILIŞ KONUŞMASI

Аса құрметті Қожа Ахмет Яссауиге арналған түркі әлемінің Халықаралық педагогика мен қоАса құрметті Қожа Ахмет Яссауиге арналған түркі әлемінің Халықаралық педагогика мен қоғамдық ғылымдар конгресінің қатысушылары мен қонақтары!

Мен, Қазақстандағы ең ірі қоғамдық ұйым, Қазақстандық салалық білім және ғылым қызметкерлері кәсіподағы мен еліміздің келген делегацияның атынан баршаңызға жалынды сәлем жолдаймын!

Биыл біздің мемлекетіміз - Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 25 жылдық мерекесін атап өтуге үлкен дайындық үстінде. Осыдан 25 жыл бұрын Қазақстан Парламенті Тәуелсіздіктің Декларациясын қабылдаған соң, бас аяғы бір сағаттың ішінде Түрік Республикасы әлемде бірінші болып тәуелсіздігімізді мойындаған бауырлас мемлекет. Себебі, біздің тіліміз, дініміз, ортақ мәдениетіміз бен рухани құндылықтарымыз бір. Бүгін осы Конгреске киелі ата жұрт Түркістаннан, Қожа Ахмет Яссауидің ізі қалған елден келген ең үлкен делегация соның айғағы болып танылады.

Қазақстанның Тұңғыш Президенті, Ұлт көшбасшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың Түрік мемлекеті мен түркі әлеміне деген көзқарасын баршаңыз жақсы білесіздер. Еліміздің Алматы және Түркістан қалаларындағы Қазақ - Түрік университеттерінде, барлық облыс орталықтарындағы қазақ-түрік лицейлері мен мектептерінде мыңдаған бала сапалы білім алуда. Сол секілді Түркияда да көптеген қазақ балалары білім алып, қызмет атқаруда.

Осыдан он жыл бұрын құрылған Еуразиялық білім және ғылым қызметкерлері кәсіподағында алғашында төрт мемлекет (Түркия, Қазақстан, Әзірбайжан, Қырғызстан) болса, қазір қатарымыз көбейіп, қарым-қатынастарымыз ығайып келеді. Соның нәтижесінде ұйымға мүше мемлекеттер бір-бірімен делегациялармен алмасып, атқарылған жұмыстары мен тәжірибелерімен бөлісіп, көптеген конференциялар мен форумдар өткізілді. Түркияның білім саласының кәсіподақ көшбасшылары Қазақстанда бірнеше рет болып, еліміздің ірі шаһарлары Астана, Алматы, Шымкент, түркі халықтар елдерінің киелі мекені Түркістан қаласымен танысты. Біздің республикамыздың кәсіподақ белсенділері де Түркияда болып қайтты. Бұл шара әлі де өз жалғасын табуда.

Бүгінгі күні саяси, табиғи дауылдар мен қиыншылықтарға қарамастан, Түрік Ежитим Сен кәсіподағы осындай салмақты да саяси мәні бар жиында бәріміздің басымызды қосып, ой-пікір алаңын туғызғанына алғысымыз зор.

Құрметті Конгреске қатысушылар мен қонақтар! Түрік әріптестеріміздің осы үлкен жиынды ұйымдастырып, жоғары деңгейде өтуіне көп жұмыс жасағанын баршамыз көріп, дән ризамыз. Сіздерге зор денсаулық, ашық аспан тілеймін. Еңбектеріңіз жемісті болсын! Назарларыңызға рахмет.

Уважаемые участники и гости Международного конгресса тюркского мира по педагогике и общественным наукам, посвященного памяти Ходжа Ахмеда Яссави! Позвольте мне передать пламенный привет от делегации нашей республики и самого крупного общественного объединения Казахстана - Казахстанского отраслевого профессионального союза работников образования и науки!

В этом году Республика Казахстан готовится к празднованию 25-летия Независимости. Четверть века назад Парламент Республики принял Декларацию Независимости, самое первое государство, признавшее нашу независимость - братская Республика Турция, так как нас объединяют язык, религия, культура и духовные ценности. Свидетельством этому является прибывшая на Конгресс самая многочисленная делегация из Казахстана, на территории которого находится священный для всех тюркоязычных народов город Ходжа Ахмета Яссави - Туркестан.

Вы все знаете об особом отношении Первого Президента Казахстана Лидера нации Нурсултана Абишевича Назарбаева к Турецкой Республике и ко всему тюркоязычному миру. В нашей стране дети и молодежь получают качественные знания в Казахско-Турецких международных университетах Алматы и Туркестана, а также в казахско-турецких лицеях и школах, расположенных во всех областных центрах. Много нашей молодежи обучаются и работают в Турции.

10 лет назад было создано Международное евразийское объединение профсоюзов образования и науки. Если в то время в него входило четыре страны (Турция, Казахстан, Азербайжан, Кыргызстан), то сейчас объединение расширяется, динамично развивается сотрудничество, происходит обмен делегациями, проводятся конференции и форумы. Лидеры Профсоюза образования Турции несколько раз были в нашей Республике, посетили и ознакомились с крупными городами Астаной и Алматы, побывали в Туркестане. Наши профсоюзные лидеры и активисты с ответным визитом побывали у вас. Думаю, что такого рода мероприятия и в дальнейшем найдут свое продолжение.

И сегодня несмотря ни на какие трудности политического характера, международную обстановку, профсоюз Турк Ежитим Сен дал нам всем возможность собраться на такой площадке и обменяться мнениями.

Уважаемые участники и гости Конгресса! Мы видим какую огромную работу провели наши коллеги для проведения данного мероприятия на высшем уровне. Разрешите выразить им благодарность, пожелать крепкого здоровья, чистого неба, плодотворной работы! Спасибо за внимание.

MAİRA AMANTAYEVA
Kazakistan İlim ve Eğitim Çalışanları
Sendikası Genel Başkanı

AZERBAYCAN EĞİTİM ÇALIŞANLARI BAĞIMSIZ SENDİKALAR İTTİFAKI GENEL BAŞKAN YARDIMCISI MIRZƏ CƏFƏRZADƏ'NİN AÇILIŞ KONUŞMASI

Çox hörmətli İsmayıl bəy!
Hörmətli millət vəkilləri, xanımlar və cənablar!
Dəyərli Yasəvi sevənlər!

İlk növbədə türk və islam dünyasının böyük mütəfəkkiri Xoca Əhməd Yasəvinin anım konqresini təşkil edən Türkiyə Kamu-Sen, Türk Egitin-Sen, Avrasiya Təhsil İşçiləri Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Birliyinin hörmətli üzvlərini və iştirakçılarını bu möhtəşəm konqresin təşkili və açılışı münasibəti ilə Azərbaycan Təhsil İşçiləri Azad Həmkarlar İttifaqı və onun başqanı, millət vəkili, professor Səttar Mehbalıyevin və nümayəndə heyətimizin adından səmimi qəlbdən təbrik edir, konqresə uğurlar arzulayıram.

Xoca Əhməd Yasəvi ölməz bir mütəfəkkir olmaqla, Türk dünyasının dünənini, bu gününü, sabahını fikirləşən böyük insan, dəyərli bir türk adamıdır.

Hesab edirəm ki, bu gün Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Azərbaycan, Makedoniya və ümumiyyətlə 22 dövlətdən gəlmiş 430 nəfər elm və təhsil sahəsində çalışan qardaş və bacılarımız Xoca Əhməd Yasəvinin xatirəsinə həsr edilmiş bu konqresdə çıxış edəcək, Əhməd Yasəvinin yaradıcılığını təhlil edəcək, o böyük insanı bir daha xatırlamaqla yanaşı bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirəcək, bizi maraqlandıran ortaq problemlər və onların həlli ilə bağlı təkliflərini söyləyəcəklər.

Bu gün türk dünyasında birləşən soydaşlarımız daha da yaxınlaşmalı, qlobal dünyada, eyni zamanda böyük türk dövlətləri ətrafında baş verən hadisələrdə çevik və diqqətli olmalı, türk dünyasının daha sürətli inkişafına, daha güclü və qüdrətli olmasına öz töhfəsini verməlidir.

İnanıram ki, bu konqres bir daha bizləri yaxınlaşdıracaq, dili, mədəniyyəti, soyu, kökü bir olan böyük türk millətinə yeni-yeni uğurlar qazandıracaqdır.

Bir daha hər birinizə sevgi və ehtiramlarımı bildirir , Xoca Əhməd Yasəvinin xatirəsinə həsr olunmuş bu möhtəşəm konqresin işinə uğurlar arzulayıram.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm!

Mirzə CƏFƏRZADƏ
Azərbaycan Təhsil İşçiləri Azad Həmkarlar
İttifaqı Respublika Komitəsinin Sədr Müavini

KOSOVA TÜRK ÖĞETMENLER DERNEĞİ BAŞKANI ORHAN VOLKAN'IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Türk Eğitim-Sen ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikalar Birliği Genel Başkanı Sayın İsmail KONCUK, hocalarım ve çok değerli katılımcılar Sizleri Evladı Fatihan Sultan Murat Hüdavendigar diyarından, Kosova'da Türkçe eğitim-öğretimde çalışan öğretmenlerimizden saygı, sevgi ve selamları getirdim.

Sayın katılımcılar,

Kosova Türk topluluğu küçük bir topluluktur. Kosova Türk topluluğu Türk Dünyasının en kuzey-batı ucunda bulunmaktadır. Öyle ki, Kosova Türk topluluğu Türk dünyasının en kuzey-batı ucunda, Türk bayrağını 1389 yılından bu yana dalgalandırmaktadır.

Kosova'da Türkler yüzyıllardır yaşamakta ve yaşadıkları süre içerisinde de Türkçe eğitimini bazı dönemlerde kesintiye uğramakla birlikte günümüze kadar devam ettirmiştir. Osmanlının bu topraklardan çekilmesiyle Türkçe eğitim tamamen devre dışı bırakılmıştır. Daha sonra verilen önemli mücadeleler sonucunda tekrar Türkler kendi ana dilleriyle eğitim hakkını elde etmişlerdir. Değişik mücadeleler sonucu kazanılmış bu haklar günümüzde de korunmaya çalışılmaktadır.

Kosova'da yaşayan Türk toplumu için Türkçe eğitim hem kendileri ve hem de diğer Türk dünyası için önem arz etmektedir. Bu durumun farkında olan Kosova Türkleri Türkçe eğitime değişik kurum, kuruluş, dernek ve sivil toplum örgütleri ile katkı sağlamaktadır. Bu konuda da Türkiye Cumhuriyetinin değişik projeler çerçevesinde önemli yardımları söz konusudur. Türkiye Cumhuriyetinin bu konudaki çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Günümüzde Kosova birçok toplumun bir arada yaşadığı çok kültürlü ve çok dilli eğitimin gerçekleştiği bir ülke konumundadır. Bu ülke içinde Türklerin varlığını, kimliğini ve kültürünü erimeden sürdürebilmesini sağlayacak en önemli faktörlerden bir tanesi Türkçe eğitimdir. Türkçe eğitimin sürdürülmesi noktasında öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Dolayısıyla öğretmen ihtiyacı ve bunların yetiştirilmesinin önemi açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kosova'da Türkçe eğitimde çalışan Türk öğretmenlerin mesleki örgütü, Kosova Türk Öğretmenler derneği (KTÖD) XX. yüzyılın 90'lı yıllarında Yugoslavya Federasyonu dağılma sürecinde, 12 Haziran 1994 tarihinde Prizren'de kuruldu. Kosova Türk Öğretmenler Derneğin amaçları:

Hızlı bir şekilde değişim gösteren bilgi çağında öğretmenlerimizi devamlı yeniliklerle adapte etmek.

Kosova Türkçe Eğitimde çalışan öğretmenlerin çıkarlarını korumak,

Eğitim seviyesini daha yüksek seviyelere çıkartmak,

Kosova'da Türkçe Eğitime farkındalığı arttırmak.

Kosova Türk Eğitiminde eğitim gören bireylerin gelişimine destek vermek.

Dernek faaliyetlerini ulusal ve uluslararası alana yaymaktır.

Kosova Türkçe eğitimi ve Kosova Türk Öğretmenler Derneği'nin Türk Dünyası sahnesinde tanıtılması için en büyük katkıyı Türkiye Kamu-Sen ile Türk Eğitim-Sen ve onun Başkanı Sayın İsmail KONCUK sunmuşlardır. KTÖD'ün bazı yöneticileri 2010 yılında Ankara'da Türkiye Kamu ve Türk Eğitim-Sen ile temas kurduktan sonra 2011 yılında Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği üyesi oldu ve aynı yılda Kosova'nın Prizren kentinde UAESB'ın Altıncı Temsilciler Kurulunun İstişare Toplantısı düzenlenmiştir.

Bu toplantıya katılan Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kosova, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Makedonya temsilcileri tarafından; ülkelerinde eğitimin durumu ve eğitim çalışanlarının yaşadığı sorunlara yönelik görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ekonomik, sosyal ve mesleki problemlere yönelik Birlik adına ortak yürütülecek faaliyetler hususunda görüş birliğine varılmıştır. Toplantıda, karşılıklı tecrübe paylaşımının üye kuruluşların gelişimine olumlu katkılar sağladığını ifade eden katılımcılar; UAESEB'in, önümüzdeki süreçte başka yeni eğitim kuruluşların da katılması ile güçlenmesi ve etki alanının genişletilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Kosova'da Türk topluluğu sayı bakımından küçük olmasına rağmen, bugün Kosova Türkleri okul öncesi eğitimden üniversiteye kadar Türkçe eğitim görmektedir. Topladığımız verilere göre 2016/17 öğretim yılında üniversite öncesi eğitimde 6 yerleşim yerinde (Prizren, Mamuşa, Priştine, Gilan, Dobırçan ve Mitroviça) anasınıf eğitiminde ayrılan 9 sınıfta 150, ilköğretimde 111 sınıfta 1797, orta öğretimde 29 sınıfta 669 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğretim yılında Priştine Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde ve Prizren Üniversitesi'nde Anaokul Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği ve Teknoloji ve İletişim Bilimler bölümünde Türkçe öğrenim görülmektedir.

Kosova'da Türkçe eğitimde son dönemde başarılar kaydedilmesine karşın ileride Türkçe eğitimi daha yüksek bir seviyeye ulaştırmak için

Düz liseler için Kosova öğretim programlarına göre ders kitapların yayımlanması

Mesleki liseler için ders kitapları ve öğrenim araçları, okuma kitapları Türkiye'den getirmek için iki ülke arasında eğitim ilişkilerin geliştirilmesi,

Öğretmen kadrosunun temin edilmesi sürekli özen gösterilmesi ve hizmet içi program ve seminerlerin ister Kosova, ister de Türkiye'de Türkçe düzenlenmesi

Kosova Üniversiteleri'nde Türkçe bölümler için T.C. Üniversitelerinden misafir öğretim üyeleri gönderilmesi için gayret etmektedir.

Kosova ve Türkiye Cumhuriyeti arasında 2010 yılında eğitim alanında işbirliği protokolünün uygulanmasına önem vermek.

Bu gibi eğitim sorunlarının çözümü için başta Kosova Türk Demokratik Partisi (KDTP) ve Kosova Türk Öğretmenler Derneği olmak üzere diğer sivil toplum kuruluşlarının da çaba göstermeleri gerektirmektedir. Merkezi ve yerel düzeydeki yetkili eğitim organlarıyla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilgili kurum ve kuruluşlarıyla çalışmalar yapılması zaruri görünmektedir. Kosova Türkçe eğitiminde belirtilen sorunlar çözüme kavuşması Türkçe eğitimi başarılı bir şekilde sürdürülmesinin yanında Kosova'da Türk varlığının devam etmesi için de oldukça önem arz etmektedir.

Orhan VOLKAN
Kosova Türk Öğretmenler Derneği Başkanı

MAKEDONYA UFUK DERNEĞİ GENEL BAŞKANI
DR. ELVİN HASAN'IN AÇILIŞ KONUŞMASI

Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği ve Türk Eğitim-Sen'in düzenlediği, 2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Türk Dünyası'ndan eğitimcileri ve bilim adamlarını bir araya getirdi. Doğu Türkistan'dan, Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan bu büyük coğrafyada yaşayan soydaşlarımla bir araya gelmenin gurur ve mutluluğunu yaşadık. Makedonya Ufuk Derneği olarak kongrede Makedonya Türklerini temsil etmek, eğitim alanında yaşadığımız sorunları anlatmak ve bir o kadar da soydaşlarımın bu konuyla ilgilenmesi bizleri birbirimize yakınlaştırdı. Makedonya'da insan hakları ve demokrasi alanlarında çalışmalar yapan Ufuk Derneği, Türk gençlerinin kalesi olmayı başarmıştır. Ülkemizde birçok insan hakları ihlalleri yaşandığı ve demokrasiden uzaklaştığımız son dönemde, bizler zor bir görev üstelendik. Genç yaşta „elimizi taşın altına koyduk'' ve soydaşlarımıza yapılan haksızlıkları gündeme taşıdık. Verdiğimiz mücadelede hep hak, hukuk ve adalet içindir. Biz, bugün önümüze koyduğumuz amaca ulaşmamış olmasak da, bir gün Makedonya Türkleri için daha iyi günler geleceğine kalpten inanıyoruz.

Kongrede Türk Dünyasının her bölgesinden gelen bilim adamları sayesinde bilgi paylaşımı sağlanmış, bizlerin birlik ve beraberliği güçlenmiştir. Birlik ve beraberlik içinde olmanın huzuru ifade etmeye sözler yetmez. Biz Makedonya Türklerinin genç teşkilatı olarak Türk Dünyasından gelen değerli katılımcılar ile Makedonya Türklerinin durumunu ve sorunlarını anlatma fırsatı bulduk, diğer yandan onların sorunlarını dinledik. Akabinde geleceğe yönelik ortak fikir ve anlayışın oluşturulmasında önemli adım atıldı.

Geçtiğimiz yıllarda UAESEB'in düzenlediği Katılımcılar Kurulu Toplantılarında Türk Cumhuriyetlerindeki soydaşlarımızı yakından tanıma fırsatı bulduk. Oradan hareket ederek ülkelerimizde soydaşlarımızla bu çalışmaları paylaştık. Bu şekilde yapılan çalışmaları daha geniş kitleler idrak etmiş oldu. UAESEB Türk eğitimcilerinin çatısı olmaya adaydır, yakın gelecekte üye ülke sayısının daha da büyüyeceğini ve Türk eğitimcilerin önde gelen en önemli kuruluşu olacaktır. Sadece eğitimde değil diğer toplumsal alanlarda da benzer çalışmaların yapılmasını ve çatı kuruluşların kurulmasını arzuluyoruz. Bu tür çalışmalar bizi birliğe götürür. Ortak kültürü ve aynı dili konuşan insanların bir araya gelmesi gayet doğaldır. Gelecekte hem bilimsel kongrelerin, Türk büyüklerinin anısında yapılan organizasyonların, birlik ve beraberliğimizin konuşulduğu tartışıldığı bu tür organizasyonların sayısının artmasını istiyorum. Doğu Türkistan'dan, Adriyatik Denizine, Kırım'dan, Türkmeneli'ne bütün soydaşlarımızı saygıyla selamlıyorum. Türk Dünyasının sorunları hepimizin sorunu, acısı hepimizin acısıdır, Türk Dünyasının mutluluğu hepimizin mutluluğudur. Bu bilince sahip olan bir Türk Dünyası oluştuğu zaman her şey bugünden çok daha farklı ve güzel olacaktır.

Türk Dünyasını bir araya getiren bu güzel organizasyonda emeği geçen herkese teşekkür eder, saygılar sunarım.

Dr. Elvin HASAN
Ufuk Derneği Genel Başkanı

2016 HOCA AHMET YESEVİ YILI ANISINA DÜZENLENEN ULUSLARARASI EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ SONUÇ BİLDİRİSİ

Bilindiği üzere içinde bulunduğumuz yüzyıl, 'bilgi çağı' olarak adlandırılmaktadır. İletişim ve bilgi teknolojisinde yaşanan ve hızına yetişmenin zorlaştığı gelişmeler, bilgiye ulaşmanın maliyetini düşürmüş; bilgiye ulaşılması, önceki yüzyıllarla kıyaslandığında ciddi bir sorun olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte bu ulaşılabilir bilgi ağları içinde, stratejik bilgi niteliği taşımayan ürünler elenmektedir. Dolayısıyla stratejik bilgi üretmek, artık ayırt edici bir vasıf kazanmıştır.

Günümüzde stratejik bilgi üretmenin değişik zeminleri bulunmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi de akademik çerçeve içinde üretilen bilgidir. Akademik seviyede üretilen bilginin bilimsel kuruluşlar ve bilim adamları tarafından paylaşılmasını sağlamak, bilgi üretiminin bir sonraki safhasını oluşturmaktadır. Bu paylaşım ise yalnızca akademik kuruluşlar eliyle değil sivil toplum kuruluşları aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, alanında Türkiye'nin en etkin sivil toplum kuruluşlarından biri olan Türk Eğitim-Sen ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği tarafından düzenlenen kongre, temelde bu amaçla toplanmıştır.

Öte yandan küreselleşme olgusu, millî kültürleri doğrudan veya dolaylı olarak kendi çekim alanı içine almakta, eritmekte ve tek tipleştirmektedir. Bu etkilere karşı yeterli direnç göstermenin ve ayakta kalmanın yolu, kök değerlerine bağlı stratejik bilgi üretme çabasıdır. Sibirya'dan Avrupa'ya, Kuzey Buz Denizi'nden Güney Türkistan'a kadar oldukça geniş bir coğrafî alanı yayılmış olan Türk kültür sahası da aynı etkilere açık durumdadır. Düzenlenen bu kongrenin Türk kültür değerlerinin korunmasına ve geliştirilmesine ciddi bir katkı yapması da hedeflenmektedir.

Bahsedilen amaçlar ve hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, Türk Dünyası'ndaki sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelere yeni bakış açıları getiren çalışmaların sunulduğu bilimsel bir toplantı olmuştur. Muhtelif disiplinler çerçevesinde sunulan tebliğler, üretilen bilgilerin tanınmasını sağlamıştır. Ayrıca Türk Dünyası'nın muhtelif coğrafyalarına ve boylarına mensup bilim adamları arasında yeni işbirliği imkânları sunması bakımından da ciddi bir kazanıma hizmet etmiştir.

Türk Eğitim-Sen ve Uluslararası Avrasya Eğitim Sendikaları Birliği tarafından gerçekleştirilen, Türk Milleti'nin manevî mimarlarından biri olan Hoca Ahmet Yesevi anısına düzenlenen Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, bahsi geçen amaçlara ve hedeflere ulaşılması yönünde önemli bir adım niteliğindedir. Bu bağlamda sendikamız, kuruluş misyonuna uygun olarak benzeri akademik organizasyonların devam etmesi noktasında kararlılığını bir kez daha vurgulamakta ve Türk Dünyası'nın 'dilde-fikirde-işte birlik' ülküsü hedefine odaklanması konusunda, sivil toplum kuruluşları içinde öncü rol üstlenmeyi bir görev kabul etmektedir.

Türk Dünyası Akademisyenleri ve
Sempozyum Katılımcıları Adına
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK
Tarafından Sunulmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Güçlendirilmesinde Eğitim

The Role Of Education In Strengthening Of Women With Regard To Gender

Doç. Dr. Aybala DEMİRCİ AKSOY *
Gülay GÜNAY **

Öz:

İnsanlığın uzun tarihinde birbirinden farklı uygarlıklarda kadın, toplum yaşayışında erkeklerle eşit olarak paylaşabileceği bir sosyal statüye pek az sahip olabilmiştir ve yaşamın her alanında varlıklarını hissettirmek için savaşmak zorunda kalmıştır. Kadın hemen her dönemde sosyal ve ekonomik hayattan itilmiş, eğitim olanaklarından yararlandırılmamış; hukuk düzeninde hakları kısıtlanmış; toplum yaşamında güvencesiz bir ortam içinde bırakılmıştır. Günümüzde dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, toplumsal eşitlik ve siyasal haklar konusundaki mücadeleleri ile oldukça başarılı bir profil çizmektedir. Bu başarıda eğitimin önemi ve rolü büyüktür. Kadınların toplumda etkin rol almalarında, siyasal hakları elde etmelerinde, statülerinin gerek aile içinde gerekse toplum düzeyinde yükselmesinde, kaynaklara ve güç paylaşımında erkeklerle eşit seviyede yer almasında eğitim düzeyinin yükselmesi etkili olmuştur.

Bu yaklaşım doğrultusunda bu makalede öncellikle toplumsal cinsiyet ve eğitim kavramları ele alınmıştır. Ayrıca Dünya da ve Türkiye'de kadınların eğitim durumu ve eğitim durumunun bireysel ve toplumsal açıdan yansımalarına yönelik bir durum saptaması yapılmıştır. Kadınların ve kız çocuklarının eğitim fırsatlarından yararlanama nedenleri ortaya konulmuştur. Kadınların uluslararası ve ulusal düzeyde eğitim olanaklarına erişebilme konusunda karşılaştıkları güçlükler ve eşitsizlikler belirlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından kadınların toplum ve iş yaşamında güçlendirilmesi ve etkinliklerinin arttırılması konusunda eğitim alanında geliştirilen politika, strateji ve uygulamalar değerlendirilerek çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kadın, Eğitim, Kadın ve Eğitim, Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim, Kadının Güçlendirilmesi

* Gazi Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Y.O., Sigortacılık Bölümü E-Mail: aybalademirci@gmail.com
** Karabük Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, E-Mail: ggunay@karabuk.edu.tr Öz

Abstract:

In the long history of mankind, in various civilizations, women rarely shared a similar social status that of men in social living, thus having to struggle in every sphere of life to make a presence. In all eras, women were pushed away from social and economic life, and banished from education facilities; their rights restricted in the rule of law; and were left vulnerable in social life. Today, women- half of the human population- draw a successful profile regarding their struggle with political rights and gender. Thus, education has a significant role in this success. Raised level of education has influenced women's active participation to social life; them reclaiming and enjoying political rights; their raised status both in domestic and public sphere; them enjoying equal access to resources and distribution of power that of men.

Initially, in line with this approach, the concept of gender and education is dealt in this paper. Moreover, this paper acts as a situation analysis of women's education level in Turkey and globally, as well as individual and social expression of education level, itself. It overlays the reasons why women and girls fail to enjoy education opportunities. This paper attempts to identify challenges and inequalities women face in access to education facilities on the national and international level. Besides, to ensure gender, it analyses the policies, strategies and practices in the field of education with the intent to strengthen and activate women in social and business life, as well as pointing to possible solution offers.

Keywords: Women, Education, Women and Education, Gender and Education, Strengthening of Women

Giriş

Küreselleşme ile birlikte çevresel, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik şartlar sürekli bir değişim göstermektedir. Koşulların sürekli değişim gösterdiği şartlar altında birey ve toplumun ideal ve kaliteli bir yaşamı yakalayabilmesi için kabul edilebilir bir yaşam standardına ulaşması ve refahlarına ilişkin engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu bağlamda bireylerin hem günlük yaşamlarını hem de gelecekteki yaşamlarında yüksek standartları ve yaşam kalitesini yakalayabilmelerinde eğitim son derece büyük önem taşımaktadır. Eğitim, kişilerin gelecekteki yaşamlarını doğrudan etkilemesi ve sosyal yapının inşasında rol oynaması nedeniyle, toplumların gelişmesindeki en önemli "oyun kurucu" dur (Jacson, 2009; Eroğlu, 2013:143). Ayrıca temel bir insan hakkı olan eğitim, bireylerin diğer insan haklarından yararlanmalarının ve haklarını arayabilmelerinin de önkoşuludur (Tüzün, 2009:7).

Günümüzde dünya baş döndürücü gelişmelere sahne olmaktadır. İnsanoğlunun geliştirdiği bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, insanlığın önünde yeni ufuklar açmaktadır. Bugün dünyamızda, bir tarafta büyük bir bilgi ve tecrübe birikimi, diğer tarafta ise bu bilgi deneyimlerden yeterince yararlanamayan dünya milletleri bulunmaktadır. Bilgi üretemeyen veya üretilmiş bilgiyi kullanamayan toplumlarla, bilgi üretebilen ve kullanan toplumlar arasındaki mesafeyi giderek açmaktadır. Bu durumun bilincine varan toplumlar kalkınmanın odak noktasında insanın bulunduğu gerçeğini yeniden keşfetmekte ve eğitimi en geçerli yatırım olarak kabul etmektedir. Bu nedenle eğitime, özellikle kız çocukları ve kadınların eğitimine büyük önem vermektedirler (Bener, 2009:43). Çünkü kadınlar bir toplumun yaratıcı gücünün yarısı demektir. Sevginin, şefkatin, hoşgörünün, üretkenliğin kaynağı olan kadın, barışın, kültürel gelişmenin ve uygarlaşmanın güvencesidir. Dolayısıyla her alanda en güçlü ülkeler, erkeği ve kadını ile iyi bir eğitim düzeyi elde etmiş olan ülkelerdir (Gözütok, 1995). Kadın ve erkeğin katılımı ile meydana gelen toplum, bu her iki grubun eğitici gücü nispetinde güç kazanabilir. Dünya ülkelerindeki gelişmişlik düzeyi toplumlardaki kadınların eğitim seviyesi ve onlara verilen değerle ölçülmektedir (Bener, 2009:22; Gözütok, 1995).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramı

1960'lı yıllardan bu yana cinsiyet üzerine yapılan çalışmalarda "sex-cinsiyet" ve "gender-toplumsal cinsiyet" kavramlarına yüklenen anlamlarda önemli güçlükler yaşanmıştır (Ersoy, 2002). Bu iki kavramın açıklanması ile ilgili karşılaşılan en önemli güçlük farklı dil ve kültürlerde farklı anlamlandırılmalarından kaynaklanmaktadır. "Sex-cinsiyet" ile bireylerin biyolojik, fizyolojik ve hormonal değişimlere göre kadın ya da erkek olmasını ifade ederken, "gender-toplumsal cinsiyet" ile psikolojik, kültürel ve sosyal açıdan toplumsal bölünmeye işaret edilmektedir (West ve Zimmerman, 1987; Newman, 2002; Cherry, 2005: 157). Bu kavramlaştırmadan yola çıkarak toplumsal cinsiyet için kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, birbirlerinden toplumsal olarak farklılıklarını ve toplum tarafından onlara verilen roller için kullanılan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet; hangi davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, bu iki cinsin hangi haklara, kaynaklara ve güce ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler geliştirir. Bu beklentiler toplumdan topluma ve aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de, özünde ortak noktalar vardır. Bu öz toplumsal cinsiyet temelli asimetrinin yani farklılıklar ve eşitsizliklerin varlığıdır (Ecevit, 2003). Toplumsallaşmanın önemli bir boyutunu oluşturan her iki cinsiyete özgü davranış kalıplarının ve değerlerinin öğrenilmesi de bütünüyle cinsiyetçi mesajlar yolu ile iletilmektedir (Ersoy, 2009:214; Karaduman Taş vd., 1997). Diğer bir ifade ile toplumsal cinsiyet, toplumun sosyal katmanlaşma temelidir. Bundan dolayı toplumsal cinsiyet ülkenin tarihini, kültürünün gelişimini, insanlar arasında var olan ilişkilerin özelliklerini, ailede ve toplumda kadın ve erkek rollerini yansıtmaktadır (Pruşkovska, 2013).

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığın ortaya çıktığı alanlardan eğitim

Toplumsal cinsiyet, sosyal ve ekonomik tabaklaşmanın bir sonucu olarak dışlanmanın en önemli göstergesidir. Bireyin sahip olduğu sosyoekonomik sınıf gözetilmeksizin refah materyallerine ulaşmasında sistematik cinsiyet farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bu eşitsizlik tüm ülkelerde farklılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, erkeklerin sosyal, ekonomik ve politik yapılarda daha iyi pozisyonlarda konumlandırılmasına bağlı olarak pek çok toplumda karakteristik bir özellik kazanmıştır (UNDP, 2013). Sonuç olarak kadınlar dünya genelinde kamusal yaşamdan özel yaşama kadar her alanda toplumsal cinsiyet stereo tiplerine bağlı olarak pek çok güçlükle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Kadınların toplumsal yaşamda karşılaştıkları güçlüklerin temelinde eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamamaları başta yer almaktadır.

Eğitim hakkı; temel bir insan hakkı olarak, herkesin ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, etnik ya da sosyal köken, din ya da politik görüş, yaş ya da engellilik vb. haline bakmaksızın ücretsiz temel eğitimden yararlanmasını ifade eder. Eğitim hakkı BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26., BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. ve 14., BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. ve 29., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde garanti altına alınmıştır (Ataman, 2008:7). Ancak eğitim hakkının kullanılmasına yönelik toplumda çeşitli sorunlar yaşanabilmekte, toplum içinde var olan kalıplaşmış önyargılara ve çeşitli engellere bağlı olarak eğitim hakkından herkes eşit derecede yararlanamamaktadır. Bu engellerden belki en önemlisi toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve/veya cinsiyetçi tutumlardır (Özaydınlık,2014).

Eğitim ve öğrenim hakkı Türkiye'de, 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde düzenlenmiştir. 1982 Anayasasının 42. nci maddesinin 1. inci fıkrası "kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" hükmünü içermektedir. Bu hüküm hiçbir ayrıma tabi tutulmadan, herkesin, eşit eğitim hakkına sahip olmasını gerektirmektedir. Bir başka ifadeyle, eğitimin temel bir insan hakkı olması, kamusal sorumluluğu gerektirir; yani devletin, nitelikli eğitimi, herhangi bir ayrım gözetmeden, herkese, parasız olarak sunmasını gerektirmektedir. Anayasal durum bakımından, sosyal bir hak olarak eğitim hakkı, devlete karşı ileri sürülebilecek bir temel haktır. Devlet,

eğitim olanaklarının ve ilgili alt yapının sağlanması yükümlülüğü yanında, hiçbir ayrım yapmadan, herkesi eşit bir şekilde bu haktan yararlandırmak durumundadır. Bundan başka, devletin, kendi dışında diğer bireyler tarafından da eğitim hakkının kullanılmasını engelleyen uygulamalara son verecek tedbirleri alması gerekir. Eğitim hakkının bu özelliği göz önüne alındığında, bazı yönleriyle bir sosyal hak, bazı yönleriyle de bir temel hak olduğu söylenebilir (Çallı, 2009).

Eğitim bir insan hakkıdır eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşılması için gereklidir. Aynı zamanda bir toplumun kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasında en önemli araçtır (Kaplan, 2008:17). Ayrımcı olmayan eğitim hem kız çocukları hem de erkek çocukları için yararlıdır, böylece kadın ile erkek arasında daha eşit ilişkiler kurulmasına büyük katkıda bulunur. Eğer daha çok kadın değişimin gerçekleştiricisi olacaksa, eğitimin kazandırdığı niteliklerin kadınlar içinde ulaşılabilir ve kazanılabilir olması şarttır. Kadının okuryazar olması, aile içinde sağlık, beslenme ve eğitimi geliştirmenin ve kadınları, toplumdaki karar alma süreçlerine katılmaları için güçlendirmenin en önemli anahtarıdır. Kız çocuklarının ve kadınların resmi ve resmi olmayan eğitim ve öğrenimlerine yatırım yapmanın, olağanüstü yüksek sosyal ve ekonomik kazancı bir yana, sürdürülebilir kalkınmayı ve hem sürekli hem de sürdürülebilir ekonomik büyümeyi başarmanın en iyi araçlarından biri olduğu kanıtlanmıştır (Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, 2003).

Demokratik ve adil bir toplumun olmazsa olmaz belirleyicilerinden biri kadınların eşit temelli üretim ve örgütsel faaliyetlere katılım oranlarıdır (Jackson, 2009; Göğüs Tan, 2007). Dünya Bankasına göre evde ve iş gücü piyasasında insan kapitali birikimini engellemek, kadınları ve erkekleri sistematik olarak kaynaklara, kamu hizmetlerine ya da üretim faaliyetlerinden dışlamak gibi cinsiyet ayrımcılığı ekonomideki kapasite büyümesini ve yaşam standartlarının yükseltilmesini azaltmaktadır. Bu nedenlerle kadınların ilerlemesi ve güçlendirilmesi önündeki engellerin ortadan kaldırılması, ulusal ve uluslararası öncelikler arasındadır. Eğitim, bu ilerleme ve güçlendirme için en önemli mekanizmalardan biri olarak kabul edilir (Göğüs Tan, 2007). Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kadınların ve kız çocuklarının eğitim olanaklarına erişimi farklılaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle kız çocuklarının ve kadınların eğitim olanakları engellenmektedir. Örneğin, Türkiye'de 2014 yılında 25 yaş ve yukarı yaşta olan ve okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranı % 5,6 iken bu oran erkeklerde %1,8; kadınlarda % 9,2'dir (TUİK, 2016). Eğitim ve istihdamda toplumsal cinsiyet eşitsizliği aile gelirinin azalmasına, doğurganlık, çocuk ölümleri, yetersiz beslenme gibi problemlerin ortaya çıkmasına ve dolayısıyla toplumun yaşam kalitesinin ve refah düzeyinin geliştirilmesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Klasen ve Lamanna, 2009; Ahamad ve Narayana, 2015). Diğer yandan kadınlar ve kızların insan ticareti ile sömürülmesine ve tüm ülkenin ekonomik gelişiminin sınırlanmasına sebep olabilmektedir (Ahamad ve Narayana, 2015).

Birleşmiş Milletler Bilim Eğitim ve Kültür Kuruluşu'nun (UNESCO) 2012 yılında "eğitimde cinsiyet eşitsizliği atlası" konulu raporda, son 20 yıldır sürdürülen planlı çalışmalara rağmen kız çocuklarının hala zorunlu eğitim hakkından yeteri kadar faydalanamadıkları belirtilmiştir. Ayrıca dünyadaki mevcut dengesizliklerin sürmesi halinde 6-11 yaş grubundaki 8 milyon erkek çocuğunun ilkokula gitme şansının ortadan kalkacağı, kız çocuklarında ise bu oranın iki kat fazla olacağını tahmin edilmektedir (UNESCO, 2012). Kız çocuklarının eğitiminin önemine rağmen halen birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi ülkemizde de fırsat eşitliğini engelleyen nedenler bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan tüm kampanyalara rağmen ilköğretimden başlayarak eğitimin tüm kademelerinde okullulaşma oranlarında istenilen düzeye ulaşılamamıştır. Bu durumun başlıca nedenleri şunlardır:

Geleneksel yapıdaki toplumsal cinsiyet rolleri, geleneksel kültürü teşvik etmekte ve kız çocuklarının okullaşmasının önündeki en önemli engellerden birini teşkil etmektedir. Geleneksel düşünce kalıpları ailelerin kızlarını evde tutmalarına ve okula göndermemelerine neden olmaktadır.

Kız çocukları erken yaşta evlendirilmektedir.

Ekonomik açıdan düşük gelir düzeyine sahip aileler çocuklarını okula göndermekte zorluk çekmektedirler. Çocuklarından birine eğitim fırsatı tanımak zorunda kalan aileler, kız çocuklarını ev işlerine yardım etmesi (evde annelerine yardımcı olma, tarlada çalışma vs) için eğitimden uzak tutmakta, eğitim konusunda tercihlerini erkek çocuklardan yana kullanmaktadır.

Birçok çocuk, mevsimlik tarım işçiliği ve ev işçiliği gibi bazı dallarda çalıştığı için, eğitim sisteminin dışında kalmaktadır.

Coğrafi/bölgesel gelişmişlik farklılıkları eğitime katılım düzeylerini etkilemektedir. Nispeten düşük gelir düzeyine sahip bölgelerde eğitime katılım oranları düşmektedir. Eğitime katılım oranları özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde düşüktür.

Nüfusa kayıtta yaşanan sorunlar da önemli bir nedendir. Nüfusa kaydedilmeyen çocukların resmi kurumlar tarafından izlenmesi (imkânsız olmamakla birlikte) zordur.

Kırsal alanda yerleşim yerlerinin dağınık olması, ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu bölgelerde yeterli eğitim hizmetlerinin ulaştırmasında sorunlara neden olmaktadır. Çok sayıda çocuk, okula ulaşmak için uzun yolculuklar yapmak zorunda kalmaktadır. Kış aylarında kar yolları kapattığında okula devam oranı daha da azalmaktadır.

Bazı okullardaki altyapı imkânları (yemekhane, tuvalet, vs.) kız çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için uygun değildir.

Mevcut ilköğretim öğretmenlerinin üçte biri kadındır. Ancak kadın öğretmenlerin büyük bölümü kentler ve kasabalarda görev yapmaktadır. Köylerde rol model olabilecek kadın öğretmenlerin olmayışı, kız çocuklarını okula gitmeye özendirecek daha az unsurun olması anlamına gelmektedir (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), 2008:23). Genel olarak özetlenirse; ülkemizde kız çocuklarının iş gücünden daha fazla yararlanılması, erken evlilikler, okula geç başlama, kızların eğitimine ilişkin güdülenme eksikliği, eğitim maliyetinin yüksekliği, ataerkil değer yargıları ve bunlara bağlı olarak eğitimin geleceğe yönelik bir katkısı olmayacağı düşüncesi özellikle kız çocuklarının eğitimini olumsuz yönde etkilemektedir (Akt. Bener, 2009b). Tüm bu nedenlerin temelinde de öncelikle iş ve aile ile ilgili geleneksel toplumsal cinsiyet davranışlarının kızların eğitimi konusunda caydırıcı bir rol oynaması ve özellikle kırsal alanlarda temel okuryazarlık dışında fazla bir eğitim gerektirmediği düşünülen geleneksel rollerinin ön planda tutulması yer almaktadır (Rankin ve Aytaç, 2010:284).

İstatistiksel göstergelerde kız çocukları ve kadınların eğitimi

Herkes için eğitim hakkı uluslararası bir hedeftir, ancak 1990'lı yıllardan itibaren kadınların eğitimi ve güçlendirilmesi gerek ulusal gerekse uluslararası alanda odak nokta haline gelmiştir. 1994 yılında Kahire'de düzenlenen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995'te Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı da dâhil olmak üzere çeşitli konferanslarda kadının eğitimi ve güçlendirilmesi konusu gelişme çabalarının merkezinde yer almıştır. 2000 yılında BM Milenyum Zirvesinde dünya liderleri tarafından kabul edilen kalkınma hedefleri arasında evrensel olarak ilköğretimin herkes için gerçekleştirilmesi, orta öğrenim ve yükseköğrenimde de cinsiyetler arası eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için çağrı yapılmıştır. Bu üst düzey anlaşmalar arasında Dünya çapında kız çocuklarının okula kayıtlarının arttırılması için çeşitli girişimler de yer almaktadır. 1990 yılından bu yana kaydedilen gelişmeler oldukça dikkat çekici olmuştur (Ashford, 2012; Turcotte, 2011). Yirmi yıl öncesi değerlendirildiğinde dünya genelinde 25 – 54 yaş aralığında erkeklere oranla kadınlarda daha küçük bir yüzdelik ortaöğrenim sonrası eğitimine devam edebilirken, bugün durum tamamen farklıdır. Son yıllara ilişkin eğitim göstergelerine göre kadınların okullaşma oranlarının erkeklerden daha iyi olduğunu söylemek mümkündür (Turcotte, 2011). Ancak dünya çapında eğitim alanında cinsiyet

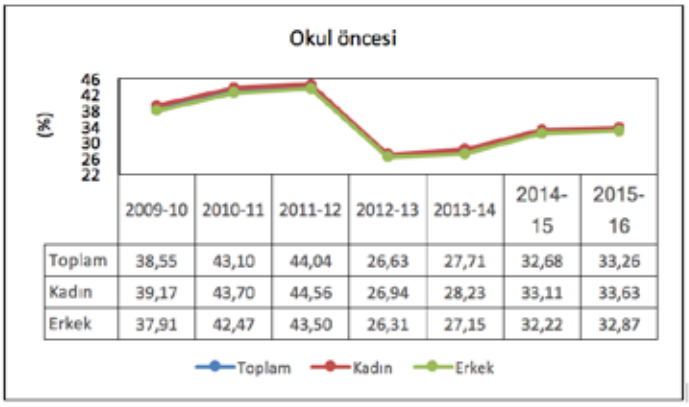
eşitsizliklerini ortadan kaldırmaya yönelik bu olumlu gelişmelerin yanı sıra halen daha gelişmekte olan ve 3. Dünya ülkesi konumunda olan pek çok ülkede kadınların ve kız çocuklarının eğitimi konusunda maalesef istenilen hedeflere ulaşılmamıştır (Dünya Kalkınma Raporu, 2012). UNESCO tarafından yayınlanan "eğitimde cinsiyet eşitsizliği atlası" konulu raporda, kız çocuklarının en fazla okula gidemediği bölgeler arasında da Arap ülkeleri, Afrika'nın Güney Sahra Bölgesi ile Güney ve Batı Asya bulunmaktadır. Afrika'nın güney sahra bölgesinde 9,5 milyon kız çocuğu ile 5 milyon erkek çocuğunun hiçbir zaman okula adım atamadığı da yer almaktadır (UNESCO, 2012).

Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) İnsani Gelişme Endeksi (IGE), kadın ve erkekler arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde ciddi farkların olduğunu ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan "İnsani İlerlemeyi Sürdürmek: Kırılganlıkları Azaltmak ve Dayanıklılık Oluşturmak" başlıklı 2014 İnsani Gelişme Raporu'nda (IGR) yer alan son İnsani Gelişme Endeksi'ne (IGE) göre, eğitim alanındaki eşitsizlikler halen direncini korumaktadır. Rapora göre, kadınlar okuma yazma bilmeme sorunuyla başa çıkmaya çalışırken, yeni nesiller de ilköğretimden ortaöğretime geçiş konusunda ciddi zorluklar yaşamaktadırlar (UNDP, 2014).

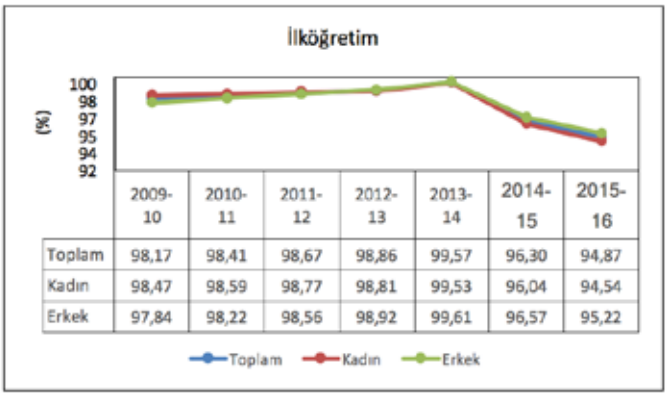
UNDP 2014 yılında cinsiyet farkına dayalı, kadın IGE değerlerinin erkek İGE değerlerine oranının temel alındığı yeni bir İnsani Gelişme Endeksi ölçümü Cinsiyet Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE) geliştirmiştir. Cinsiyet Dayalı Gelişme Endeksi (CDGE) verilerine göre Türkiye'de yetişkin erkeklerin % 60'ı orta öğrenim görmüş iken, bu oran yetişkin kadınlar arasında sadece % 39'dur (UNDP, 2014). Lise ve dengi okul mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştakilerin toplam nüfus içindeki oranı % 18,2'dir. Cinsiyete göre 25 ve daha yukarı yaştakilerin lise ve dengi okul mezuniyet durumu incelendiğinde ise erkeklerin % 22,2'sinin, kadınların ise sadece %14,4'ünün mezun olduğu görülmektedir. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı % 12,9 olup bu oran erkeklerde %15,1 kadınlarda ise % 10,7'dir (TÜİK, 2014).

Milli Eğitim Bakanlığının 2015 yılında yayınladığı Milli Eğitim İstatistikleri Grafik 1'de gösterilmiştir. Grafik 1 2009 – 2016 yılları arasında kız ve erkekler arasındaki okullaşma oranı incelendiğinde okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretim de 2016 yılına kadar kız öğrencilerin okullaşma oranı yüksek iken, 2016 verilerine göre okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim de erkek öğrencilerin okullaşma oranlarında azda olsa kız öğrencilerine göre bir artış göze çarpmaktadır.

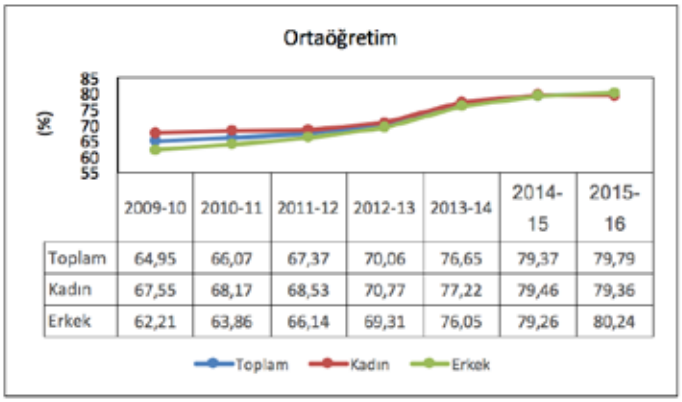
Grafik 1. Öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranı

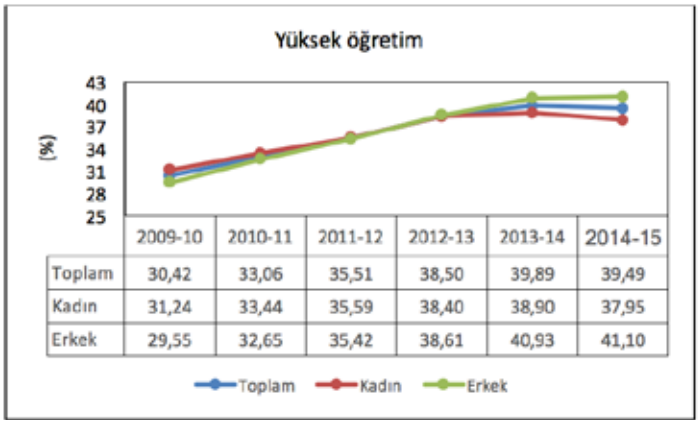
	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16
Toplam	38,55	43,10	44,04	26,63	27,71	32,68	33,26
Kadın	39,17	43,70	44,56	26,94	28,23	33,11	33,63
Erkek	37,91	42,47	43,50	26,31	27,15	32,22	32,87

	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16
Toplam	98,17	98,41	98,67	98,86	99,57	96,30	94,87
Kadın	98,47	98,59	98,77	98,81	99,53	96,04	94,54
Erkek	97,84	98,22	98,56	98,92	99,61	96,57	95,22

	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16
Toplam	64,95	66,07	67,37	70,06	76,65	79,37	79,79
Kadın	67,55	68,17	68,53	70,77	77,22	79,46	79,36
Erkek	62,21	63,86	66,14	69,31	76,05	79,26	80,24

	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15
Toplam	30,42	33,06	35,51	38,50	39,89	39,49
Kadın	31,24	33,44	35,59	38,40	38,90	37,95
Erkek	29,55	32,65	35,42	38,61	40,93	41,10

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2015/'16

Ülkemizde eğitimde cinsiyet eşitsizliğini gidermeye ve kız öğrencilerin eğitime erişimini arttırmaya yönelik son yıllarda yürütülen çeşitli kampanyalar devam etmektedir. Bunların da etkisiyle Türkiye'deki okullaşma oranlarındaki kadın-erkek farkı gittikçe azalmıştır (Ay, 2014).

Yaşam tarzlarının, kültürel beklentilerin, geleneksel yaklaşımların değişmesi ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının aşılmasına yönelik geliştirilen sosyal politikalar ile büyük gelişmeler sağlanmıştır (Demirbilek, 2007). Bununla birlikte, uygulamada bu ayırımcılık türünün hala devam ettiği söylenebilir. Eğitimde cinsiyet farklılıkları konusunda yapılan pek çok çalışmada kız öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadınlara atfedilen mesleklere yöneldiklerini vurgulamaktadır (Blickenstaff, 2005; Demirbilek, 2007; Unterhalter, 2010; Jackson, 2009). Örneğin Kanada da gerçekleştirilen bir çalışmada kız öğrencilerinin dörtte üçünün eğitim ve sağlık bilimleri programlarını seçtikleri, matematik, bilgisayar ve teknoloji alanlarında öğrenim gören kız öğrenci oranlarında 1992'ye göre 2008'de azalma olduğu vurgulanmaktadır (Turcotte, 2011). TÜİK (2014) tarafından "İstatistiklerle Türkiye" raporuna göre kız öğrencilerinin genellikle kadın meslekleri olarak nitelendirilen alanlarda (Beşeri bilimler ve sanat: % 14.5; Eğitim: % 10.3; Sağlık ve refah: % 7.3) oranlarının daha yüksek olduğu, teknik ve mühendislik meslek alanlarında (Mühendislik, imalat ve inşaat: % 6.6; Tarım ve veterinerlik:% 0.8; Sosyal bilimler, İş ve hukuk: % 54.4) ise oranlarının daha düşük olduğu gözlemlenmektedir (Tablo 1.)

Tablo 1. Yükseköğretim kurumlarında (lisans) öğretim alanına göre öğrenciler, 2014/'15

Öğretim alanı	Erkek		Kadın		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Beşeri bilimler ve sanat	172637	8,8	240704	14,5	413341	11,4
Eğitim	104118	5,3	171377	10,3	275495	7,6
Fen bilimler, matematik, bilgisayar	77228	3,9	76226	4,6	153454	4,2
Hizmetler	50796	2,6	23346	1,4	74142	2,0
Mühendislik, imalat ve inşaat	268221	13,6	109323	6,6	377544	10,4
Sağlık ve refah	71147	3,6	120856	7,3	192003	5,3
Sosyal bilimler, iş ve hukuk	1193368	60,6	903549	54,4	2096917	57,8
Tarım ve veterinerlik	28547	1,5	13758	0,8	42305	1,2
Alanı belirlenemeyenler	1641	0,1	1958	0,1	3599	0,1
Toplam	1967703	100	1661097	100,0	3628800	100,0

Kaynak: TÜİK (2014). İstatistiklerle Türkiye. http://www.tuik.gov.tr

2012 yılında yayınlanan Dünya Kalkınma Raporuna göre kız çocuklarının eğitimi ile eğitimde cinsiyetler arası farkın kapatılmasında kaydedilen ilerleme tüm düzeylerde—ilk, orta ve yükseköğretim—istikrarlı ve kesintisiz olmuştur.

Eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik olumlu gelişmeler tüm dünyada yaygın bir şekilde görülmektedir. Özellikle Afrika ve Asya'daki bazı ülkeler ilköğretimde cinsiyet eşitliğinin yakalanmasında gösterdikleri yüksek performans ile dikkat çekmektedir. Örneğin 1991 yılında her 100 erkek öğrenci için 48 kız öğrenci bulunan Gine'de bu oran 2006-2007 öğretim yılında 85'e ulaşmıştır. Bu oranlar, sırasıyla, Nepal'de 63'ten 99'a ve Benin'de 51'den 83'e çıkmıştır. Diğer yandan, Doğu ve Güneydoğu Asya'da orta öğretimdeki kız öğrenci oranı az farkla da olsa erkek öğrenci oranını geçmiştir. Hatta Latin Amerika ve Karayipler ile Güneydoğu Asya bölgeleri, yükseköğretimde cinsiyet eşitliğini Binyıl Kalkınma Hedefleri açıklanmadan yakalamış, bu Hedefler açıklandıktan sonraki on yıllık dönemde, eğitimde kız erkek oranları kız öğrenciler lehine artırmıştır (Zihinoğlu, 2013:6). Birçok ülkede, özellikle yükseköğretimde, bu farkların artık tersine döndüğü, bugün erkek çocukların ve genç erkeklerin göreli bir dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. Tüm ülkelerin üçte ikisi ilköğretime kayıt oranlarında kız-erkek eşitliğine ulaşmış olup, ülkelerin üçte birden fazlasında ortaöğretimdeki kız

öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısının bir hayli üzerindedir. Kız-erkek öğrenci sayıları arasındaki farkın hala en yüksek olduğu bölgelerde bile, —Güney Asya ve Sahra altı Afrika (özellikle Batı Afrika)— kayda değer kazanımlar olmuştur. Geçmişteki örüntülerin çarpıcı bir şekilde tersine dönmesiyle, bugün erkeklerden daha çok sayıda kadın üniversitelere devam etmekte olup dünya genelinde kadınların yükseköğretime kayıt yaptırma oranları 1970'den bu yana yedi kat artmıştır (erkeklerde dört kat) (Dünya Kalkınma Raporu, 2012). Yine de, okula devam edemeyen çocukların yarıdan fazlasını kız çocukları oluşturmaktadır (Unterhalter, 2010). Kızların hala dezavantajlı konumda olduğu bölgelerde, bu dezavantaj kız çocuklarının yaşamının daha erken evrelerinde ortaya çıkmakta ve daha köklü olma eğilimi göstermektedir (Dünya Kalkınma Raporu, 2012).

21. yüzyılda, insan kapitalinin güçlü bir potansiyelini temsil eden kadınların ulusal gelişmeye etkin bir biçimde katılabilmelerinde temel sorun kaliteli bir eğitim sayesinde onları bilim, teknoloji ve haberleşmenin içine sokabilmek, her sahaya girebilmelerini sağlamak ve yaratıcılıklarını ortaya çıkarabilmekte yatmaktadır. Kadınların eğitimi, çağdaş bilgi ve yeteneklerle donatılması, yetiştireceği nesiller açısından ve kendisine, ailesine sağlayacağı statü ve itibar bakımından da önemli rol oynamaktadır (Bener, 2009:53). Eğitime ilişkin elde edilen göstergeler kadınları ve kız çocuklarını eğitmenin yararlarının önemi tüm toplum düzeylerinde anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Eğitimin cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların güçlendirilmesini teşvik etmede katalizör rolü vardır. Çünkü araştırmalar kadınların ve kızların temel eğitimlerinin teşvik edilmesinin doğurganlığın ve bebek ölümlerinin azaltılması ya da işçi verimliliğini arttırma gibi kalkınma hedeflerinin anahtarı olduğunu vurgulamaktadır. Genellikle eğitimin, kadınların refahlarını ve ev içi kararlara katılımlarını arttırdığı, yaşamlarında daha fazla özerklik sağladığı, toplum ve işgücü piyasasına katılmaları için daha iyi fırsatlar sunduğu kabul edilmektedir (Ashford, 2012).

Eğitimli kadınlar bağımsız karar verebilmekte ve kendilerini savunabilmektedirler. Ayrıca çocuklarını da iyi bir eğitim almaya teşvik etmektedirler. Kadının eğitim düzeyi onun mesleki fırsatlarını, yasal ve diğer haklarını etkilediği gibi, sahip olmak isteyeceği çocuk sayısını, çocuk sahibi olacağı yaşı, kısacası onun yaşam stili ve seçeneklerini de etkilemektedir. Bunlara ek olarak eğitim kadınlara bazı sosyal ön yargıların ötesinde kendi yaşamların kontrol etmelerini, ev bakımı ve çocuk yetiştirme kimliğinin ötesinde bir statülerinin olduğunu kabul etmede, kendi toplumlarında kamu yaşamına da tam katılmalarını sağlamaktadır. Sonuçta kadının statüsünün yükselmesi ile birlikte insan kaynaklarının da ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda daha etkin kullanımı sağlanmış olacaktır (Bener, 2009:54). Dünya ülkelerindeki gelişmişlik düzeyi toplumlardaki kadınların eğitim seviyesi ve onlara verilen değerle ölçülmektedir (Bener, 2009:54; Gözütok, 1995).

Sonuç:

Kadınların ve kız çocuklarının eğitim ve öğrenimlerinin gerçekleştirilmesi toplumun her düzeyinde ve uluslararası topluluklarda liderlik ve kararlılık gerektirir (Lifanda, 2005:30). Nitelikli ve kaliteli eğitim olanaklarına ulaşılabilirliğin sağlanmasında devlet en üst düzeyde sorumludur. Çünkü devlet, gerekli sosyal alt yapının oluşturulmasında ve toplumun tüm kesimlerinde teşvik edici sorumlulukların geliştirilmesinde en geniş olanaklara ve güce sahiptir.

Kız çocukları ve kadınların eğitimi bir ülkenin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesinde, ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamada en önemli bileşendir. Özellikle yükseköğretimde kadınlara yatırım yapmak ve teşvik etmek, devlet, iş dünyası ve toplum içinde liderlik pozisyonlarına daha hızlı ulaşmak için bilgi, beceri ve güven kazanmalarını kolaylaştırır ve güçlenmelerini sağlar. Karar verme mekanizmalarında kadınların lehine sağlanacak olan bu gelişmeler, toplumsal yaşamda da daha hızlı, uyarıcı ve güçlü bir şekilde değişim, ilerleme ve toplumsal cinsiyet eşitliklerini de beraberinde getirecektir. Diğer taraftan ulusal ve uluslararası organizasyonlar, devletler

ve konuya ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar kadın ve kız çocuklarının eğitim ve öğrenimlerine yatırımların küresel yoksulluk ve ayrımcılıkla savaşmanın en etkin yol olduğunu vurgulamaktadırlar.

Sonuç olarak kadının toplum içinde rol ve statüsünün güçlendirilmesi, gerek aile gerekse toplum içindeki varlıklarının etkinliğinin arttırılması için; eğitim fırsatlarından eşit bir şekilde yararlanmalarının sağlanması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumun tüm bireylerine aktarılabilmesi için eğitim en önemli araçtır. Böylelikle bugünden başlayarak kadınların her alanda güçlendirilmesi ve geliştirilmesi yoluyla hem kalkınma sağlanmış olacak hem de gelecek nesillerin güvenlikleri garanti altına alınmış olacaktır.

Türkiye'de eğitimdeki toplumsal cinsiyetçi eşitsizlikler, ekonomik, sosyal, ailevi ve yapısal bileşenler içeren çok boyutlu ve karmaşık sorundur. Kadının erkeğe bağımlı, ikincil bir konuma itilmesi, bireylerin gelişimini köreltmekte, ulusal gelişmeyi de engellemektedir. Kızların okullulaşmasını engelleyen zihniyetten sıyrılarak sürdürülebilir, adil ve kalkınmış bir toplumu inşa etmede kadının güçlendirilmesi ve kadın erkek eşitliği kavramlarının öncelikli olarak değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Bu kavramların politik, sosyal ve ekonomik açıdan gerekliliği temel alınarak öncelikli kabul edilen özellikle eğitim, aile ve kültür gibi alanlarda güçlü devlet politikalarının geliştirilmesine, kadınlara yönelik özel önlemler alınmasına ve politika ve uygulamalarda bütünsel bir yaklaşım geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça:

Ahamad, Tauffiqu ve Narayana, Ananta. "Girl Education: A Lifeline to Rural Transformation in India." International Journal of Applied Research 2015,1(6), 84-87.

Ashford, S. Lori. Women and Education. Global women's Issues Women in the World today. United States Department of State Bureau of International Information Programs, 2012

Ataman, Hakan. Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi. İnsan Hakları Gündemi Derneği, İzmir, 2008

Ay, Dilara. Eğitim Sektörü Raporu. TSKB Ekonomik Araştırmalar. (2014) 22 Eylül 2016http://www.tskb.com.tr/i/content/731ğ1ğEgitimğSektoruğRaporuğHaziranğ2014.pdf

Bener, Özgün. Kadın ve Eğitim. Ankara: Altıncıoğlu Matbaası, 2009.

Bener, Özgün. Annelerin Kız Çocukların Eğitimi Konusunda Görüşleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2009,6(2), 44 – 59.

Blickenstaff, J.Clark. "Women and Science Careers: Leaky Pipeline or Gender Filter?" Gender and Education, 2005, 17(4), 369-386.

Çallı, Yüksel. Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2009.

Cherry, L. Andrew. Examining Global Social Welfare Issues. Thomson Brooks/Cole, Belmont, 2005

Demirbilek, Sevda. "Cinsiyet Ayırımcılığının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi." Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 2007, 44(511), 12 – 27.

Dünya Kalkınma Raporu. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma. Dünya Bankası Washington DC 201220433. (2012) 06 Eylül 2016 <http://www-wds.worldbank.org>

Ecevit, Yıldız. "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çatışabilir?" Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 2003, 25(4), 83-88.

Eroğlu, Feyzullah. Davranış Bilimleri. Beta Yayınevi, İstanbul, 2013

Ersoy, Ersan. "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)." Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2009, 19(2), 209-230.

Göğüs Tan, Mine. Women, Education and Development in Turkey. Education in "Multicultural" Societies – Turkish and Swedish Perspectives, Eds. Carlson, M, Rabo, A and Gök, F Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, vol. 18 (Stockholm), pp. 107-122, 2007

Gözütok, F. Dilek. "Kadın ve Eğitim." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1995, 28(1), 43-47.

Jackson, L. Wittcher. Educate the Women and You Change the World: Investing in the Education of Women is the Best Investment in a Country's Growth and Development. Forum on Public Policy. (2009) 30 Ekim 2016 <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ870099.pdf >

Kaplan, İsmail. Türkiye'de Milli Eğitimin İdeolojisi (7.Baskı). İstanbul, İletişim Yayınları, 2008

Karaduman Taş, Ayşe; Uyanık, Deniz ve Karakaya, Zeynep. Şiddeti İçselleştiren Kadın Profili. III. Kadın Çalışmaları Toplantısında Sunulmuş Bildiri, Adana 17-19 Mayıs, 1997.

Klasen, Stephan and Lamanna, Francesca. The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for A Panel of Countries. Feminist Economics, 2009,15(3), 91–132.

Lifanda, N. Kate. Education and Training of Women and the Girl-Child Online Discussion for the Review of Beijing+10 (UNESCO/UNICEF). (2005) 30 Ekim 2016 <http://www.un.org>

Milli Eğitim Bakanlığı. Milli Eğitim İstatistikleri, 2015/'16. Örgün Eğitim. (2015/'16) 30 Ekim 2016 <http://sgb.meb.gov.tr>

Newman, K. Louse. Sex, Gender and Culture: Issues in the Definition, Assesment and Treatment of Gender Identity Disorder. Clinical Child Psychology and Psychiatry, 2002, 7,358 – 367.

Özaydınlık, Kevser. Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2014,14,(33), 93-112.

Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi. Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu (Türkçe-İngilizce), 2. Baskı Ankara: Cem Web-Ofset, 2003

Pruşkovska, İrina. "Türk Çağdaş Tiyatrosunda Toplumsal Cinsiyet Eğilimleri ve Güçlü Kadın Kimlikleri." Dede Korkut, 2013,3(6), 66 – 70.

Rankin, H. Burce ve Aytaç, A. Işık. Eğitimde Cinsiyet Toplumsal Eşitsizliği: Araştırma Sonuçları ve Düşündürdükleri. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar. Der: H. Durudoğan vd, s.281-294. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). Politika Dokümanı Kadın ve Eğitim. Ankara: KSGM Yayınları. (2008) 22 Eylül 2016 <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/egitim.pdf>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "İstatistiklerle Türkiye." (2014) 30 Ekim 2016 <http://www.tuik.gov.tr>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "İstatistiklerle Kadın, 2015" (2016) 23 Eylül 2016, <http://www.tuik.gov.tr/>

Turcotte, M. "Women and education. women in canada: A gender-based statistical report." (No.89-503-X). Statistics Canada. (2011) 06 Eylül 2016 <http://www.statcan.gc.ca/pub/89-503-x/2010001/article/11542-eng.htm>

Tüzün, Işık. Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi (Der. Işık Tüzün) Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul, Yelken Basım, 2009.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). "Humanity Divided: Confronting Inequality in Developing Countries." (2013) 22 Eylül 2016 <http://undp.org/>

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP). "2014 İnsani Gelişme Raporu›ndaki İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Değerleri ve Sıralamadaki Değişiklikler." (2014) 15 Eylül 2016 <http://www.tr.undp.org>

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO). "World Atlas of Gender Equality in Education." Paris UNESCO (2012) 22 Eylül 2016 <http://www.uis.unesco.org/>

Unterhalter, Elaine. "Partnership, Participation and Power for Gender Equality in Education." In: Paper Presented at the UNGEI E4 Conference, Dakar, Senegal, May 2010.

West, Candace and Don H. Zimmerman. "Doing Gender." Gender and Society, 1987,1,125 – 151.

Zihinoğlu, Özge. Kadının Güçlendirilmesi ve Eğitim. İstanbul Kültür Üniversitesi, Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kâğıdı No.1, 2013

Başkanlık Sistemi Bağlamında Azerbaycan Siyasal Rejiminin Analizi

Analysis Of Azerbaijan Political Regime In The Context Of Presidential System

Doç. Dr. Erol TURAN *
Aybars KÖSE **

Öz:

Siyasal sistem, bir toplumun kolektif amaçlarını belirlemek ve gerçekleştirmek üzere geliştirdiği ve bir iktidara ve otoriteye ilişkin sürekli insan ilişkileri örgüsüdür. Bu çerçevede, karar alma sürecinde siyasi yapılar arasında karşılıklı etkileşimle ve hatta bağımlılıkla sağlanan bütünlük söz konusudur. Günümüzde pek çok ülke siyasal rejim olarak başkanlık sistemiyle yönetilmektedir.

Bu çalışmada öz olarak Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'nde başkanlık sisteminin nasıl işlediği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak siyasal rejim sınıflandırmaları ve başkanlık sistemi ele alınmış, Daha sonra Azerbaycan'daki yasama, yürütme ve yargı organlarının işleyişleri incelenmiş ve bunların siyasal sistem içerisindeki konumları irdelenmiştir. Azerbaycan'daki erkler arasındaki ilişkilere değinilerek, başkanlık sisteminin işleyişi değerlendirilmiştir. Son olarak Azerbaycan siyasal rejiminin niteliğine ve işleyişine ilişkin tartışma konuları analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Siyasal Rejim, Başkanlık Sistemi.

* Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kastamonu/Türkiye, eturan@kastamonu.edu.tr
** Danışman, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara/Türkiye, aybarskose@gmail.com

Abstract:

The political system combines a continuous human relationship with a power and authority developed by a society to identify and realize its collective aims. In this context, the decision-making process involves the mutual interaction between political structures and even the integrity provided by dependency. Today, many countries are governed by the presidential system as a political regime.

In this study, after the dissolution of the Soviet Union, an attempt was made to answer the question of how the presidential system operates in the Republic of Azerbaijan. Political regime classifications and presidential system were first discussed in the study. Then the functioning of legislative, executive and judicial bodies in Azerbaijan was examined and their positions in the political system were examined. Referring to the relations between the powers in Azerbaijan, the functioning of the presidential system has been evaluated. Finally, the contentious on the nature and functioning of the Azerbaijani political regime has been analyzed.

Keywords: Azerbaijan, Political Regime, Presidential System.

1. Giriş

Siyasal rejimler tanımlanırken genellikle modelin ortak anayasal özellikleri bulunarak vurgulanmaya çalışılır. Ancak çok temel anayasal kurallar dışında, ülkeler bazen kendine özgü¨, bazen de alt gruplar oluşturacak şekilde ortak ama ana grubun tamamında olmayan anayasal kurallara da sahiptirler. Anayasal kurallar dışında bu kuralları işleterek hayata geçiren farklı dinamiklere; kurumlara, uygulamalara, siyasi iklimlere, geleneklere, geçmişlere ve mevcut sorunlara da sahiptirler. Bu da demektir ki, siyasal rejimler aslında birçok değişkenin etkisi altında işlev gösterirler. Siyasal rejimlerin gerçekte nasıl işlediklerini anlamak için etkileyen tüm değişkenleri, normatif/kurumsal ve davranışsal dinamikler olarak incelemek gereklidir. Bu dinamikler bir yandan siyasal rejimlerin işleyiş özelliklerinin teşhis edilmesine yardım ederken, bir yandan da farklılaşmış alt türlerin ayrıştırılmasını sağlarlar. Bu çerçevede bahsedilen bu dinamiklerin davranışsal olanları sistemi işleten siyasi aktörlerin yönetim alışkanlıklarına, sınıfsal kırılmalara, ülkelerin kültürel ve siyasal özelliklerine vurgu yaparken; kurumsal/normatif olanları ise başta anayasal normlar, siyasi parti sistemleri, seçim sistemleri olmak üzere yapısal özelliklere işaret ederler.

Birbirlerinden özellikle başkanlık yetkileri, yasamanın gücü, demokrasi seviyesi gibi konularda oldukça farklılaşmış, ancak ortak bir biçimde başkanlık rejimi adı altında toplanan rejimlerin işleyiş farklılıklarını açıklamak ve bunları daha çok ortaklık sergiledikleri alt gruplara ayrıştırmak için söz konusu dinamiklerin yardımı gereklidir. Özellikle kurumsal dinamiklerden anayasal kurumların siyasal rejim üzerinde o denli önemli ve ayrıştırıcı etkileri bulunur ki; sistemler siyasi yapılarına göre sınıflandırılabilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ve hibrid/karma rejim ya da seçimsel otoriter rejim olarak sınıflandırılan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1995 yılında kabul ettiği Anayasası'nda temel hak ve özgürlükler ile siyasal haklar, kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı gibi demokratik hukuk devletinde bulunması gereken özellikler yer alsa da daha sonra yapılan anayasal ve hukuki düzenlemeler ile siyasal rejimin işleyişi otoriter nitelik kazanmıştır.

Gerçekte Azerbaycan siyasal rejiminin niteliği konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Başbakan ve bakanlar kurulunun varlığı sistemin yarı-başkanlık olduğu yönünde değerlendirmelere yol açsa da, başbakan ve bakanlar kurulunun Milli Meclise değil devlet başkanına karşı sorumlu olması, Anayasa'da devlet başkanının Meclisi feshedebileceğine dair bir düzenlemenin mevcut olmaması, yürütme erkinin sadece devlet başkanından oluşması ve devlet başkanının başbakan ve ilgili bakanların karşı imzaları olmaksızın tek başına kararlar alabilmesi nedeniyle bu çalışmada sistem "başkanlık sistemi" olarak değerlendirilmiştir.

Başkanlık sistemine geçişin bağımsızlık kazanılmadan önce 1990 yılında başladığı ülkede, başkanlık sisteminin nasıl işlediği sorusuna bu çalışmada cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak siyasal rejim sınıflandırmalarına ve başkanlık sistemine yer verildikten sonra, Azerbaycan Anayasası'nda tanımlanan yasama, yürütme ve yargı organlarının işleyişleri incelenmiş ve bunların siyasal sistem içerisindeki yerleri irdelenmiştir. Daha sonra erkler arasındaki ilişkilere değinilerek, başkanlık sisteminin işleyişi ele alınmıştır. Son olarak Azerbaycan siyasal rejiminin niteliğine ve işleyişine ilişkin tartışma konuları analiz edilmiştir.

2. Siyasal Rejim Sınıflandırmaları

Siyasal rejim, toplumların kolektif amaçlarını belirlemek ve gerçekleştirmek üzere geliştirdikleri ve bir iktidara ve otoriteye ilişkin sürekli insan ilişkileri örgüsüdür. Bu çerçevede, karar alma sürecinde siyasi yapılar arasında karşılıklı etkileşimle ve hatta bağımlılıkla sağlanan bütünlük söz konusudur (Kalaycıoğlu, 2012: 18). Siyasi sistem ifadesi ile bir ülkede yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkilerin türü, niteliği, kaynağı ve dayanağı ifade edilmektedir (Türköne, 2012: 147).

Bir siyasal sistem, toplumun temel sistemlerini oluşturan ekonomik sistemi, toplumsal yapı ve kültür sistemiyle olan ilişkileri ortaya konulmakla açıklanabilir. Siyasal sistemi bu örgütlenmelerden farklı kılan yön, onlardan daha kapsayıcı olması, toplumsal yaşamın daha çok sayıda boyutu ile ilgilenmesi, faaliyetinin tüm toplum üyelerini etkilemesidir. Ayrıca sistemin kararları, bütün toplum üyelerini bağlayıcıdır. Sistemin bütün üyeleri, sistemin ürünü olan kanunlara ve kararlara uymak zorundadır. Uymayanları, zor kullanmayı da içeren çeşitli yaptırımlar ve cezalar beklemektedir (Turan, 1976: 18).

Bir siyasal sistemin yapısına dahil olanlar şu şekilde sıralanabilir (Çam, 1998: 160):

Devlet, parlamento, mahkeme organları ve kamu bürokrasisi

Sivil toplum örgütleri: partiler, baskı grupları, kitle iletişim araçları

Tüm ilgili örgütlenmeler

Ülkedeki tüm seçmenler

Bir siyasal sistemin özünde iktidar fenomeni bulunan örgütlenme biçimi ve roller, roller arası ilişkilerden oluşan bir öğeler dizisi olarak ikiye ayırmakta ve onu sistem yapan özellikler şu şekilde sıralanmaktadır (Saybaşılı, 1999: 128):

Kimlik özellikleri. Bu özellikler siyasal sistemi diğer toplumsal sistemlerden ayırabilmek için, sistemin ana birimlerini sistem dışındaki birimlerden ayıran sınırları çizebilmek için gereklidir. Siyasal sistemin birimleri siyasal eylemlerdir.

Girdiler ve çıktılar. Girdiler olmaksızın sistem hiç bir iş yapamaz; çıktılar olmaksızın bir sistemin ne iş yaptığı bilinmez.

Sistem içinde farklılaşma. Çalışan sistem çevreden kendisine gelen girdilerden farklı olan bazı çıktılar üretir. Bütün sistemlerde eylem yapılabilecek bir yapının oluşması için, sistem üyelerinin arasında en alt düzeyde de olsa bir iş bölümü gerekir.

Sistemin bütünleşmesi. İki veya daha fazla birimin farklı etkinlikleri eşzamanlı olarak yapmaları durumunda, sistem üyeleri çıktıların üretimine ilişkin olarak tam bir örgütsüzlük haline gelebilir. Sistemin bütünleşmesi bu sonucun önlenmesi için gerekli olan farklı etkinliklerin en alt düzeyde de olsa eklemlenmelerinin sağlanmasıdır.

Siyasi sistemin girdilerini, toplumu oluşturan bireylerden, her düzeydeki toplumsal örgütlerden ve alt sistemlerden gelen her türlü istekler, talepler ve öneriler oluşturur. Farklı kanallardan siyasi sisteme gelen bu istekler, dilekler ve talepler, bazı araştırmalar sonucunda topluma çıktı olarak geri döner. Dönüşüm

sonucu oluşan çıktıların çevreden tepkiler haline dönüşerek sistemi geriye etkilemesi ve sistemin yeni davranış biçimini belirlemesiyle birlikte yapıcı eylemlere yanıt verebilme kapasitesi, sistemin kendisinde oluşan gerilime uyarlanabilmesini veya gerilimle başa çıkabilmesini sağlar (Öztekin, 2011: 236).

Siyasal sistemleri sınıflandırmanın iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki, karşılaştırma yapmak ve bununla da farklı siyasal sistemler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bulmaktır. Diğeri, farklı siyasal sistemlerin ne kadar başarılı olduğunu değerlendirmektir. Siyasal sistemler iktidarın kim tarafından kullanılacağı, iktidar hakkını nereden alacağı ve bu iktidarı kullananların yönetilenlerle ilişkisinin nasıl olacağı gibi sorulara verilen cevaplara göre şekillenmektedir. Bununla ilgili olarak tarih boyunca farklı siyasal sistemler mevcut olmuştur (Heywood, 2012: 50).

Bu çerçevede siyasal sistemin sınıflandırılmasında farklı kriterlerden yola çıkılmıştır. Siyasal bilim literatüründe, bu sistemlerin tipolojisini geliştirmekte kullanılabilecek birçok yöntemler mevcuttur. Aristoteles'in M.Ö.4. Yüzyıl'da, o zaman mevcut olan Yunan site-devletinin analizine dayalı olarak yaptığı sınıflandırmada sayı kriteri önemli yer alarak siyasal sistemler tekin yönetimi (tiranlık, despotluk, monarşi, diktatörlük), azınlığın yönetimi (oligarşi, aristokrasi, timarşi) ve çoğunluğun yönetimi (demokrasi) olarak sınıflandırılmıştır (Türköne, 2012: 150). Heywood (2012) siyasi dünyanın üç ayrı blok halinde bölünebileceği inancını ifade eden yaklaşımıyla kapitalist (birinci dünya), komünist (ikinci dünya), gelişmekte olan (üçüncü dünya) modellerini siyasal sistemin sınıflandırması olarak görmüştür (Heywood, 2012: 57).

Siyasal sistemin ilk sistematik sınıflandırmasını yapan Almond ve Powell (1965) bunu yalnız hakimiyetin merkezileşmesine göre değil, aynı zamanda toplumda yaygınlaşan değerler, siyasi kültür bakımından dört sınıfa ayırmışlardır: İngiliz-Amerikan siyasal sistemleri (ABD, Büyük Britanya, Kanada, Avusturya), kontinental Avrupa siyasal sistemleri (Fransa, Almanya, İtalya), sanayi öncesi toplumlarda ki siyasal sistemler (Meksika, Brezilya) ve totaliter siyasal sistemler. Bunlardan ilk iki siyasal sistem demokratik sistemlerdir (Almond ve Powell, 1966: 172).

Bir diğer önemi siyasal sistem sınıflandırması Blondel (1968) tarafından yapılmıştır. Blondel siyasal sistemleri beş kategoriye ayırmıştır: liberal demokrasi, komünist sistem, geleneksel sistem, otoriter sistem, muhafazakar otoriter sistem (Blondel, 1968: 180-200). Duverger (1996) ise siyasal sistemleri gelişme dışı kalan toplumların sistemleri ve gelişmekte olan toplumların sistemleri olarak ayırmıştır (Duverger, 1996: 98).

20. Yüzyılda tarihsel gelişmeler, siyasal sınıflandırmanın temellerini bir kez daha değiştirmiştir. İki savaş arası dönemde özellikle Stalinist Rusya'da, Faşist İtalya'da ve Nazi Almanya'sında otoriteryanizmin yeni şekillerinin ortaya çıkması, dünyanın üç tür rejim arasında, demokratik devletler, totaliter devletler ve otoriter devletler arasında bölündüğü fikrini güçlendirdi (Heywood, 2012: 67).

Siyasal sistem sınıflandırmaları içinde yer alan demokratik sistemin sınıflandırılması hükümet sistemi ayrımını ortaya çıkarmıştır. Demokratik sistem, türdeş bir hükümet sisteminin varlığını gerektirmez. Bununla birlikte halen demokratik olarak kendini ifade eden ülkelerin pek çoğunun farklı hükümet sistemlerine sahip oldukları görülmektedir. Hükümet sistemi devlet iktidarının örgütlenme ve işleme biçimini gösterir ve genellikle ülkenin geleneklerine, sosyoekonomik ve kültürel koşullarına göre değişir. Devletin farklı işlevlerini yerine getiren farklı organları yasama, yürütme ve yargı olarak sınıflandırılmaktadır. Yürütme devletin kanunlarla tanımlı işlem ve eylemlerini ve yasama tarafından belirlenmiş hukuki işlevleri yerine getirir. Yasamayı siyasal toplumda genel kural koyma işlevi olarak tanımlamak mümkündür. Yasama işlevi temsili demokrasilerde yasama meclisi tarafından icra edilir. Yargı işlevi devlet ile yurttaş arasındaki uyuşmazlıkların nihai çözümünü içerir. Yargının yasama ve yürütme üzerinde siyasal denetimi de mevcuttur. Yasama üzerinde denetim anayasaya uygunluk denetimidir. Yürütme üzerinde denetim ise birçok sınırlılık içerir.

Demokratik hükümet sistemleri temel olarak yürütme organı ile yasama organı arasındaki ilişkiye uygun olarak şekillenmektedir. Yargı organı ise her zaman bağımsızdır. Bu sistemler yürütme organı

ve yasama organının büyük oranda tek gücün elinde toplandığı parlamenter sistem, yürütme organıyla yasama organının tamamen bağımsız olduğu başkanlık sistemi ve her iki sistemin özelliklerini taşıyan, düalist sistem olarak kabul edilen yarı başkanlık sistemidir (Türköne, 2012: 161).

3. Başkanlık Rejimi

Yürütme organının başı olan başkanın doğrudan halk tarafından seçildiği ve görevini yürütmek için parlamentonun güvenoyuna ihtiyaç duymadığı bu hükümet sistemi Amerikan Modeli olarakta tanımlanmaktadır. Bu sistem aslında, sınırlı bir monarşinin cumhuriyete dönüştürülmüş şeklidir (Gürcan, 2012: 136).

Bu sistemde yürütme devlet başkanı ve onun oluşturacağı kabineye, yasama ise parlamentoya aittir ve güçler bölüşülmüştür. Yasama organı ile yürütme organı birbirlerinden bağımsızdır ve ayrı seçimlerle oluşurlar. Başbakan'ın bulunmadığı bu sistemde, hem yasama organı hem de yürütme organı doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilir. Başkan parlamentoyu feshedemediği gibi, parlamento da başkanı görevden alamaz.

Başkanlık hükümeti sistemini başarıyla uygulayan ülke ABD'dir. Bu nedenle, kendileri için hükümet sistemi olarak başkanlık hükümet sistemini tercih eden ülkelerin örnek aldıkları sisten ABD olmuştur. Başkanlık hükümet sisteminin dünyada tam olarak başarılı çalıştığı ve kurulduğu günden bu yana demokratik sonuçlar verdiği tek ülke de ABD olmuştur. Bu sistemi uygulayan diğer ülkeler, genellikle zaman zaman, demokratik rejimin dışına çıkmışlardır. Başkanlık hükümet sisteminin ABD'de demokratik sonuçlar vermesinin en önemli nedenlerinden biri, bu ülkenin federatif yapıda olmasıdır (Türköne, 2012: 167).

Başkanlık rejimi tanımlarken birçok yazar, bu sistemi hayata geçiren ilk anayasal modeli, 1787 tarihli ABD Anayasası'nı esas almaktadır. Yapılan tanımların genel kabul gören ortak anayasal unsurları aşağıdaki gibidir;

a. Yürütmeye hâkim konumdaki başkan ve yasama organı belli süre için, ayrı ayrı seçimler ile doğrudan halk tarafından seçilirler; yani direkt (ikili) demokratik meşruluğa sahiplerdir (Shugart ve Carey, 1992: 19).

b. Yasama ve yürütme birbirlerinin görevlerine son veremez, yani göreve gelme kadar bu görevi devam ettirmede de karşılıklı olarak, belli bir bağımsızlık mevcuttur. Yasama ve yürütmenin oluşumları ve işleyişlerinde ayrılık esası vardır (Linz, 1990: 51-59).

Bir kurucu model olarak ABD Anayasasını esas alan tanımlar, yasama ve yürütmenin birbirinin görevine son verememesi ile oluşumları ve işleyişlerinde ayrılık bulunması unsurlarına vurgu yapmaktadır. Oysa Latin Amerikan anayasaları yakından incelendiğinde ABD modelinde var olan yasama ve yürütmenin birbirlerinin görevlerine siyasi olarak son verememesi özelliğinin çeşitli bakımlardan ve iki yönlü olarak zayıfladığı görülebilir (Boyunsuz, 2016: 1-40).

Başkanlık sistemlerinde başkanın yasama tarafından siyasi sebeplerle görevden alınamaması tanımsal unsurlarından birisidir ve Latin Amerika ülkelerinde de yasama çoğunlukları siyasi olarak hoşnut bulunmadıkları başkanları sırf bu sebeple görevden alamazlar. ABD dâhil tüm başkanlık sistemlerinde başkanın yasama organı tarafından işlediği ileri sürülen suçlardan dolayı cezai olarak suçlandırılması ve yargılanması anlamına gelen 'görevi kötüye kullanma' (impeachment) mekanizması bulunmaktadır. Ancak bu mekanizmanın suç şüphesi dışında 'kötü yönetim' gibi siyasi sebeplerle işletilmesi, onu parlamenter rejimlere benzer bir tür gensoru mekanizmasına potansiyel olarak dönüştürebilecektir (Boyunsuz, 2016: 1-40).

ABD örneği ile somutlaşan başkanlık sistemi türü, anayasal yetkileri son derece fazlalaşmış ve kontrol-denge mekanizmalarından azade başkanların bulunduğu kimi Latin Amerikan ve Afrika rejimlerinde

karşılaşılanlardan bir hayli farklıdır. Bu kurumsal/anayasal farklılığı dikkate alarak başkanlık sistemlerini, başkanın yetkileri, kuvvetler ayrılığı/kontrol-denge araçları açısından değerlendirmek gerekmektedir.

Parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı İngiltere ve kıta Avrupası ülkelerinde, 'bireylere güvenmemek' temel bir ilke olarak kabul edilmişken, başkanlık sisteminin ilk ve en yetkin örneği olan ABD'de bireye güven esastır. ABD'de demokrasinin ideal tipik başkanlık şeklinin özellikleri toplu biçimde bulunur: yasama ve yürütmenin kapsamlı biçimde ayrımı, tekçi yasama, hükümet ve devlet başkanlığının tek kişide toplanması, başkanın halk tarafından doğrudan veya bir seçmen kurulu vasıtasıyla dolaylı seçilmesi, yürütmenin görev süresince görevden alınamaması, başkanların parlamentoyu fesih hakkının olmaması ve de zayıf parti disiplini ve nispeten gevşek bünyeli partilerin bulunuşu (Schmidt, 2001: 211).

Başkanlık sistemi, parlamenter sistem karşısında bazı avantajlara sahiptir, ancak bazı olumsuzlukları barındırdığı da belirtilmelidir. Başkanlık sisteminin en fazla öne çıkan avantajı olarak, dengeleme, denetleme ve frenleme mekanizmasının bulunmasıdır. Başkanlık sisteminde devlet ve hükümet başkanı aynı kişidir. Dolayısıyla da tüm yetkiler başkanın uhdesinde toplanmıştır. Ancak başkanlık sisteminde en temel unsurlardan birisi, başkana tanınan aşırı yetkinin önüne geçmek için dengeleme, denetleme ve frenleme sisteminin geliştirilmiş olmasıdır. Bu sistemlerin amacı, başkan ve parlamentonun birbirlerine muhtaç haline getirilmesi ve bu şekilde birbirlerine daha kontrollü yaklaşmaları ile karşılıklı uzlaşma zemini sağlamaktır. Çünkü çok güçlü bir konuma sahip olan başkan, parlamento ile ters düştüğü zaman hiçbir önemli yetkisini kullanamaz hale gelir. Zira yasama organına çok önemli denetleyici mekanizmalar tanınmıştır. Yasama organının sahip olduğu denetleyici mekanizmaların başında, yasa çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Başkanın hazırladığı bütçeyi kabul etme, etmeme yetkisi de etkin bir denetleyici mekanizmadır. Başkanın yaptığı üst düzey kamu görevlilerinin atanması ve uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girmesi için yasama organının onayına başvurulması da dengeleyici işlemlerdir. Ayrıca yasama organına, başkanın yargılama yolunu açan suçlandırma yetkisi de tanınmıştır.

Dengeleme sisteminde başkanın veto yetkisi ve belli alanlarda kararname çıkarma yetkisi dengeleme önemli bir unsurdur. Başkanın dolaylı kanun önerisi ve mesaj gönderme yetkisi ve halkın doğrudan oylarıyla seçilmesi diğer denge mekanizmasıdır.

Başkanlık sisteminin en önemli avantajı istikrarlı bir yönetim sağlama ihtimalinin yüksekliğidir. Bu sistemde parlamenter sistemde olduğu gibi parlamentonun devreye sokabileceği bir fesih yetkisi yoktur. Başka bir deyişle, hükümetin yasama organı tarafından güvensizlik oyuyla düşürülmesi söz konusu değildir. Bu durum, başkanın motivasyonunu ve etkinliğini artırıcı bir işlev görmektedir. Başkan, görevde kaldığı süre boyunca görevden alınma endişesi taşımadığından politikalarını ve icraatlarını daha rahat hayata geçirecektir. Bunun doğal bir sonucu olarak da, başkanlık sisteminin en güçlü yönlerinden biri olan istikrarlı bir yönetim ortaya çıkacaktır. Yönetimde istikrarın sağlanması büyük ölçüde siyasi istikrara yol açacaktır (Gökçe ve Gökçe, 2016: 339-366).

Her sistemin olduğu gibi başkanlık sisteminin de avantajlarının yanında birtakım dezavantajları söz konusudur. Başkanlık sisteminin dezavantajlarının genellikle katılık, çifte meşruiyet, kazananın her şeyi alması ve siyasete dışarıdan katılanlar vb. hususlardan kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Linz, 1990: 51-59).

Başkanlık sisteminde başkanın "suçlandırma" mekanizması hariç görevden alınamaması bu sistemin en önemli dezavantajlarından biridir. Bu sert kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir gereğidir. Başkanlık sisteminde güvenoyu ve fesih gibi araçlar yoktur. Yürütme kuvvetinin ve yasama meclisinin ayrı ayrı seçilmesi ve birbirlerinin görevlerini sonlandırma yetkisine sahip olmamaları nedeniyle siyasal süreç yeni seçimlere kadar donuklaşır. Katılık sorunu da denilen bu açmaz durum başkanlık sistemlerinde seçilmiş olan organların popülarite ve meşruiyetlerini kaybetmeleri halinde ortaya çıkar. Meclisin ve başkanın karşılıklı restleşmeleri ile sistem tıkanabilir (Gözler, 2007: 195). Başkanlık sisteminde, yürütme

kuvvetinin sahibi olan başkanın seçmen desteğini kaybetmesine rağmen görevine son verilmemesi ve seçmenlerin çok beğendiği, icraatlarını desteklediği başkanın ise yeniden seçilme kısıtı nedeni ile seçilememesi katılık sorununun iki ayrı boyutunu gösterir. Seçimlerden önce vadettiklerini yerine getiremeyen başkan popülaritesini kaybeder. Buna karşılık toplumun geneli ile ters düşen politikalar üreten bir başkan meşruiyet krizi de yaşayabilir. Her iki halde de başkanın görev süresi sabit olacağından yapacak bir şey kalmaz (Yazıcı, 2011: 51).

Sonuç olarak, başkanlık rejimi tümüyle değerlendirildiğinde, demokrasi açısından en problemli olan yönlerinin kontrol ve denge cihazları açısından zayıf alanları olduğu görülmektedir. Bu bakımdan tek parti sistemlerinin söz konusu olduğu siyasal sistemlerde özellikle demokratik işleyiş açısından pek çok problem taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çok parti sistemlerde ise, yönetme güçlüğü yaratması açısından, başka problemler doğurmaktadır. Sözgelimi kuvvetli yasama organlarına ve kontrol-denge araçlarına sahip olamayan siyasal sistemlerde -Latin Amerikan sistemleri- ise demokrasi ve hukuk devleti açısından oldukça sıkıntılı dönemler/rejimler yaşanabilmektedir. Bu sistemlerde ortaya çıkan hiper-başkanlık sistemleri çok partililiğin yarattığı güçlükleri telafi etmek için verilen ve aşırı boyutlara varan anayasal yetkilere sahip başkanların, otoriter/yarı-otoriter eğilimlerle yasama ve yargının yetki alanlarını daraltma, erkler arası kontrol-dengeyi ortadan kaldırma eğilimine girmeleri halinde demokratik işleyişin önünde en büyük engeli oluşturmaktadırlar.

4. Azerbaycan'ın Siyasal Rejimi Ve Sistemin İşleyişi

Azerbaycan hükümet sisteminin niteliği konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Başbakan ve bakanlar kurulunun varlığı sistemin yarı-başkanlık olduğu yönünde değerlendirmelere yol açsa da, başbakan ve bakanlar kurulunun Milli Meclise değil devlet başkanına karşı sorumlu olması, Anayasa'da devlet başkanının Meclisi feshedebileceğine dair bir düzenlemenin mevcut olmaması, yürütme erkinin sadece devlet başkanından oluşması ve devlet başkanının başbakan ve ilgili bakanların karşı imzaları olmaksızın tek başına kararlar alabilmesi nedeniyle çalışmamızda sistem "başkanlık sistemi" olarak değerlendirilmiştir (Doğan, 2015: 137-176).

Azerbaycan Anayasası'na göre devlet başkanı, halkın bütünlüğünü ifade eder ve devletin devamlılığını sağlar. Ayrıca başkan, devletin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalara uyulmasının ve yargı bağımsızlığının teminatıdır (Azerbaycan Anayasası, m. 8).

Azerbaycan Anayasası'nda yürütme hâkimiyetinin Azerbaycan başkanına ait olduğu ve Azerbaycan başkanının devletin başı olduğu ifade edilmiş; devlet başkanının anayasal sistem içerisindeki konumu güçlendirilmiştir.

Devletin başı olarak nitelendirilen Azerbaycan Başkanının, yasama, yürütme ve yargı alanlarında oldukça geniş yetkileri vardır. Başkanın yasama alanındaki en önemli yetkisi, yasama teşebbüsünde bulunma yetkisidir. Başkanın Milli Meclise sunmuş olduğu kanun önerisi üzerinde başkanın rızası olmadan Milli Meclisin değişiklik yapma yetkisi yoktur. Başkanın önemli yetkilerinden bir diğeri anayasa değişikliği teklifinde bulunma yetkisidir (Azerbaycan Anayasası, m. 153).

Anayasa'nın 113'üncü maddesi, başkanın düzenleyici işlem yapma yetkisini düzenlemiştir. Söz konusu maddeye göre, başkan genel esasları belirleyen hususlarda fermanlar, diğer konular hakkında ise serencam (emirname) verir. Diğer bir ifade ile ferman ve serencam başkan tarafından çıkarılan kararnamelerdir. Fermanlar ya mevcut bir kanuna dayanarak kanunun nasıl uygulanacağını gösterir ya da herhangi bir kanuna dayanmaksızın kendisi hukuksal kaynak niteliğinde olur. Kanun hükmünde olan fermanların yürürlüğe girebilmesi için Milli Meclis tarafından onaylanması gerekir. Serencam ise genellikle kişileri göreve tayin etmek, görevden almak veya ödüllendirmek için başkan tarafından başvurulan bir hukuki işlem türüdür (Aliyev, 2010: 75).

Başkanın diğer önemli bir yetkisi ise, yargı üyelerinin atanmasına ilişkindir. Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme (Yargıtay) üyeleri ve uyuşmazlık mahkemeleri hâkimleri ile cumhuriyet başsavcısı, başkanın önerisi ve Meclisin onayı ile atanırlar ve görevden alınırlar. Diğer mahkemelerin hâkimleri ise Meclisin onayına gerek kalmadan başkan tarafından atanır (Azerbaycan Anayasası, m. 109).

Azerbaycan Anayasası'na göre yürütme yetkisi başkana aittir. Başkan, yürütme yetkisini kullanmak amacıyla, kendisine karşı sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulunu atar. Anayasa'ya göre başbakanın atanması Milli Meclisin onayına bağlı olsa da, Meclisin bu onay yetkisinin başbakan adayında bir değişiklik yaratacak güçte olduğu ileri sürülemez. Zira, başkanın önerdiği adayların Meclis tarafından üç kez reddedilmesi durumunda, başkan Meclisin onayı olmadan başbakanı atayabilir (Azerbaycan Anayasası, m. 118).

Gerektiğinde bakanlar kurulu toplantılarına başkanlık eden devlet başkanı, bakanlar kurulunun hazırladığı devlet bütçesini Milli Meclisin onayına sunar ve devlet bütçesinde yürütme hâkimiyeti için ayrılmış harcamalar çerçevesinde merkezi ve yerel yürütme organlarını kurar. Yerel yürütme organları başkanları devlet başkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Yerel yürütme organlarının yetkilerini devlet başkanı belirler (Hasanoğlu, 2014: 82).

Azerbaycan'ı ülke içinde ve dış ilişkilerde temsil eden başkanın, uluslararası antlaşmalar yapma yetkisi vardır. Uluslararası antlaşmaların yürürlüğe girebilmesi için Milli Meclisin onayına sunulması gerekir. Devlet başkanı, dış ülkeler ve uluslararası teşkilatlardaki diplomatik temsilcileri atar ve geri çağırır; diplomatik temsilciliklerin tesis edilmesi için Milli Meclise öneride bulunur. Devletin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün teminatı olan başkan, silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Ülke topraklarının belli bir kısmı işgal edildiğinde, yabancı devletler savaş ilan ettiğinde ya da saldırı tehlikesi ortaya çıktığında devlet başkanı ülke genelinde veya ayrı ayrı bölgelerde sıkıyönetim ilan edebilir. Başkanın sıkıyönetim fermanı 24 saat içerisinde Milli Meclisin onayına sunulur. Başkan ayrıca doğal felaketler, salgın ve bulaşıcı hastalıklar, devlete karşı isyan ve darbe yapılması gibi Anayasa'nın 112'nci maddesinde sayılan hallerde de ülke genelinde veya ayrı ayrı bölgelerde sıkıyönetim ilan edebilir (Doğan, 2015: 137-176).

Başkanın Anayasa'da yer alan diğer yetkileri şunlardır (Azerbaycan Anayasası, m. 109):

Referandum ilan etmek,

Vatandaşlıkla ilgili sorunları çözmek,

Siyasi sığınma verilmesine ilişkin sorunları çözmek,

Af çıkarmak,

Devlet bütçesinde ilgili amaçlar için belirlenmiş harcamalar çerçevesinde özel güvenlik birimleri kurmak,

Milli Meclisin rızasıyla savaş ve barış ilan etmek.

Devletin ve yürütmenin başı olan devlet başkanı, başkanlık sistemini uygulayan diğer ülkelerde olduğu gibi yürütmede kendisine yardımcı olacak organları atar. Azerbaycan'da başbakan ve bakanlar kurulunun var olması yürütmenin iki kanatlı bir yapıya sahip olduğunu göstermez. Zira başbakan ve bakanlar kurulu başkanlık sisteminde olduğu gibi devlet başkanına karşı sorumludur ve çalışma esaslarını devlet başkanı belirler. Anayasa, bakanlar kurulunun görev süresini başkanın görev süresi ile sınırlamıştır. Buna göre, yeni seçilen başkan görevini devraldığı ve yetkilerini kullanmaya başladığı günden itibaren bakanlar kurulu istifasını başkana sunar. Ayrıca başkan görev süresi dolmadan önce görevinden ayrılırsa yeni seçim yapılıncaya kadar başkanlık yetkilerini başbakan kullanır (Azerbaycan Anayasası, m. 105).

Anayasa'nın 124'üncü maddesi devlet başkanına bölge yönetimleri üzerinde geniş yetkiler vermektedir ve bölge yürütme başkanları devlet başkanları tarafından atanmaktadır. Bu yüzden yerel seçkinlerle iktidar arasında patronaj ilişkisi mevcuttur. Milletvekili adayları da çoğunlukla iktidar

partisinin gösterdiği adaylardır ya da iktidarın bölge yönetimlerine atamış olduğu yerel seçkinlerdir (Alkan, 2010: 36).

Azerbaycan siyasal sistemi üzerine yapılan eleştirilerin ana teması, anayasa değişiklikleri ile gittikçe güçlendirilen devlet başkanının otoritesidir. Hatta Anayasa'nın başkana "oransız yetkiler" verdiği ileri sürülmektedir (Alkan, 2010: 56). Mevcut otoriteyi daha da sağlamlaştıran düzenlemeler 2002 ve 2009'da yapılan Anayasa değişiklikleri ile gerçekleşmiştir. 2002 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile devlet başkanlığı seçimlerinde ilk iki turda istenen üçte iki çoğunluk şartı kaldırılarak, salt çoğunluk şartı getirilmiştir. 2003 yılında gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimi öncesinde yapılan düzenleme, muhalefet ile seçime katılmayanların ikinci turda diğer aday etrafında toplanma ihtimalini azaltarak mevcut devlet başkanının seçimini kolaylaştırmaktadır (Doğan, 2015: 137-176).

Devlet başkanının sınırsız seçilebilme hakkının demokratikleşme sürecinde olan ülkelerde otoriter rejime dönüşme tehlikesi yarattığı Azerbaycan anayasal sistemine ilişkin eleştirilerden biridir.

Devlet başkanının yargı organlarına ilişkin belirleyici ve önemli yetkileri vardır. Devlet başkanı, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ile istinaf mahkemeleri hâkimlerinin ve Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısının atanmaları için belirlediği adayları Milli Meclisin onayına sunar. Milli Meclis bu adayları kabul eder ya da reddeder; Milli Meclis kendisi aday belirleyemez. Başkan ayrıca, diğer mahkemelerin hâkimlerini de göreve atar. Anayasa'da hakimlerin bağımsızlıkları ve dokunulmazlıklarına ilişkin hükümler olmasına rağmen, hâkimlerin atanmasına ilişkin prosedür yargı bağımsızlığının sağlanmasını engelleyici niteliktedir. Ayrıca, Anayasa'nın 95'inci maddesinde Cumhuriyet Başsavcısının ve hâkimlerin görevden uzaklaştırılmasını devlet başkanı Milli Meclisten talep edebilmektedir (Azerbaycan Anayasası, m. 109).

Azerbaycan'da kuvvetlerin birbirinin alanına girdiği diğer bir konu, anayasal sistemde yüksek yargı organlarına ve Cumhuriyet Savcılığına verilen yasama teşebbüsünde bulunma yetkisidir. Yüksek Mahkemenin ve Cumhuriyet Savcılığının verdikleri kanun önerileri üzerinde Milli Meclisin değişiklik yapma yetkisi yoktur; bunlar verildiği şekliyle görüşülür ve oylanır. Değişiklikler sadece kanun önerisinde bulunan organın rızasıyla yapılabilir (Azerbaycan Anayasası, m. 96).

4.1. Azerbaycan Siyasal Rejimi Üzerindeki Tartışmalar

Daha önce de ifade edildiği gibi, Azerbaycan siyasal sisteminin niteliği konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Kimi yazarlar sistemi başkanlık, kimileri ise yarı-başkanlık olarak nitelendirmektedirler. Bu görüş farklılığının sebebi yetki anlamında başkana bağlı olsalar da, başbakan ve bakanlar kurulunun siyasi sistemin aktörleri arasında yer almasıdır. Başbakanın atanmasında ve bakanlar kuruluna güvenoyu verilmesinde Meclise biçilen rol sistemin yarı-başkanlık olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.

Azerbaycan Anayasası'ndaki bazı düzenlemeler, sistemin başkanlık sistemi olarak nitelendirilmesi konusunda tereddüte yol açabilmektedir. Bu konudaki tartışmalar, Anayasa'nın 95'inci maddesinde yer alan "Milli Meclis bakanlar kuruluna güvenoyu meselesini halleder" ifadesinin sistemi başkanlık sisteminden farklılaştırdığı meselesi üzerinedir. Bununla birlikte, Anayasa'da bakanlar kurulu üyelerinin devlet başkanı tarafından atanıp görevden alınacağı, devlet başkanına tabi ve ona karşı sorumlu olduğu ifadeleri ve bakanlar kurulunu parlamentoya karşı sorumlu tutacak mekanizmaların mevcut olmaması Azerbaycan anayasal sistemini başkanlık sistemine yaklaştırmaktadır (Gönenç, 1998: 185-220).

Azerbaycan anayasal sistemini "Süper Başkanlık" sistemi olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Sovyetlerden miras kalan başbakan ve bakanlar kurulunun Meclise karşı değil, başkana karşı sorumlu ve tabi olduğunu belirterek, bakanlar kurulunun yürütmenin ikinci kanadı değil, yardımcı organı olduğunu belirtmiştir. Devlet başkanının yetkileri arasında geçen "Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi seçimlerini tayin eder" ifadesinin başkana Meclisi feshetme yetkisi verip vermediği konusu

tartışmalı alanlardan biridir. Bu hüküm başkanın Meclisi fesih yetkisi olduğunu ve bu yetkinin başkanın otoritesi karşısında yasamanın dengeleyici bir güç olmasını engellediği belirtilmektedir (Özgişi, 2012: 83-22).

Bu bağlamda Azerbaycan siyasal rejimi, sultancı yarı-otoriter rejim, hibrid rejim, yarı-otoriter rejim ve seçimsel otoriter rejim olarak sınıflandırmalara konu olmuştur. ABD dışında diğer devletlerdeki başkanlık sistemlerinin çoğu zaman otoriter bir rejime dönüşme eğilimi ve bu ülkelerde başkanın sahip olduğu geniş yetkilerden dolayı "seçimle gelmiş kral" deyimi kullanılmaktadır. Azerbaycan'daki başkanlık sisteminin de iyi bir örnek teşkil etmeme sebebi başkanın gücünü sınırlayacak ya da denetleyecek bir gücün olmamasıdır (Mollaer, 2004: 62-81).

Sınırsız başkan seçilebilme hakkının tanınmasının, özellikle demokrasi sürecini tamamlayamamış ve başkanlık sisteminin iyi işleyebilmesi için gerekli koşullara sahip olmayan ülkelerde demokrasi açısından tehlikeler doğurabileceği eleştiri konularından biridir. Bu açıdan Azerbaycan yarı-otoriter rejime sahiptir ve yarı-otoriter devletlerden bazıları siyasi yelpazede demokratik rejime daha yakınken bazıları ise otoriter rejime daha yakındır. Azerbaycan bu sınıflandırmada otoriter rejime daha yakın devletler arasında yer almaktadır.

Bu tartışmalar doğrultusunda, Azerbaycan'ın siyasal rejiminin yarı-otoriter ya da otoriter devlet olarak nitelendirilemeyeceği, demokratik ve otoriter kurumların bir arada bulunduğu hibrid rejime sahip bir devlet olduğunu ileri sürülebilir. Çünkü çok partili siyasal hayata ve sivil toplum örgütlerine sahip olan Azerbaycan'ın demokratik kurumları ve işleyişleri de bünyesinde barındırmaktadır (Ergün, 2010: 67-85).

Azerbaycan'da siyasal sistemin işleyişini etkileyen çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Ülkenin siyasal sistemi üzerine yapılan çalışmalarda, hem siyasi iktidarı güçlendiren hem de siyasal rejimin niteliğini etkileyen iç ve dış dinamiklerden söz edilebilir. Yürütme ile uyumlu bir parlamento, iktidara karşı varlık gösteremeyen ve kendi içerisinde çatışmalar yaşayan muhalefet ve seçimlerin şeffaflığına ilişkin kusurlar siyasal sistemin otoriter nitelik kazanmasını etkileyen önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarın, mevcut iktidarın gücünü artırmasına ve devamına hizmet etmesi, ekonomik gelişme ile siyasi liberalleşme arasındaki çelişkinin göstergesi olarak değerlendirilebilir (Doğan, 2015: 137-176).

Azerbaycan'da güçlü bir merkezi yapı ve devlet başkanlığını destekleyen anlayış, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması için böyle bir sistemin gerekli olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla petrol gelirlerinin sağlamış oluğu ekonomik refah ve uluslararası şirketlerle yapılan antlaşmalar ile Dağlık Karabağ meselesinde takip edilen çok yönlü politikalar, iktidarı güçlendiren sebepler olarak gösterilebilir. Ülkede ekonomik istikrarın yanı sıra siyasi istikrar ve güven ortamı da iktidarın devamlılığı üzerinde belirleyici olmuştur (Doğan, 2015: 137-176).

Bürokrasinin ve devlet kurumlarının hakim olduğu enerji sektörüne dayalı ekonomik gelişme de sahip olduğu konumu sağlamlaştırmak isteyen siyasal seçkinlerin iktidar ile patronaj ilişkilerini güçlendirmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda, ülkedeki ekonomik gelişme ile otoriter rejim arasındaki bu çelişki siyasal rejimin şekillenmesine etki eden önemli dinamiklerden biridir (Alkan, 2010: 36).

Sonuç:

Azerbaycan Cumhuriyeti, 1995 tarihli Anayasası ile bağımsızlık öncesi benimsemiş olduğu başkanlık sistemini ve sistem içerisindeki organların görev ve yetkilerini düzenlemiştir. Azerbaycan Anayasası ile hâkimiyetin halka ait olduğu, serbest, eşit, genel ve gizli oy esasına dayalı seçim sistemi, demokratik ve seküler hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı gibi demokratik bir devlette olması gereken özellikler güvence altına alınmıştır. Ancak, yürütmenin muhalefete ve basına karşı izlemiş olduğu politikalar ve devlet başkanının sistem içerisindeki otoritesini arttıran anayasal ve hukuki düzenlemeler, Azerbaycan siyasi rejiminin siyaset bilimciler tarafından yarı-otoriter rejim ya da sultanistik yarı-otoriter rejim olarak sınıflandırılmasına neden olmuş ve ülkenin biçimsel bir demokrasiye sahip olduğu ileri sürülmüştür.

Azerbaycan Anayasası'na göre, yürütmenin başı olan başkanın yürütme gücünü paylaştığı başka bir organ yoktur. Devlet başkanı doğrudan halk tarafından seçilir ve başkan yürütme görevini icra ederken kendisine yardımcı olan başbakan ve bakanlar kurulunu seçer. Yasama ve yürütmenin birbirinin varlığını sona erdirebileceğine dair anayasal düzenlemeler mevcut değildir. Bu doğrultuda Azerbaycan yönetim sistemini Amerikan hükümet sistemine benzer şekilde "başkanlık sistemi" olarak adlandırmak mümkündür. Ancak, ülkenin siyasi, idari, ekonomik, kültürel ve tarihsel alanlarda kendine özgü koşulları sebebiyle Azerbaycan yönetim sistemi, ABD'de uygulanan başkanlık sisteminden farklılaşmaktadır. Azerbaycan hükümet sisteminin ABD'de uygulanan başkanlık sisteminden en önemli farkı "kuvvetler ayrılığı" ilkesinin ve "fren ve denge" mekanizmasının tam olarak uygulanamamasıdır. Diğer bir fark, ülkede siyasal aktör olarak başbakan ve bakanlar kurulunun olmasıdır. Hükümet sisteminin niteliği konusunda tartışmalara da yol açan bu durum, yürütmenin iki kanatlı olduğunu göstermemektedir. Zira, başbakan ve bakanlar kurulu parlamentoya karşı değil, devlet başkanına karşı sorumludur.

Azerbaycan siyasal sisteminin merkezinde yer alan devlet başkanının yasama, yürütme ve yargı alanlarında geniş yetkileri vardır. Azerbaycan devlet başkanı kanun önerisinde bulunarak yasama sürecine iştirak edebilmekte ve başkanın vermiş olduğu kanun önerisi üzerinde Meclis değişiklik yapamamaktadır. Devlet başkanı ayrıca, kanun hükmünde olan ve "ferman" olarak adlandırılan kararnameler çıkarabilmektedir. Devlet başkanının yasama sürecindeki geniş yetkileri karşısında Azerbaycan Milli Meclisinin yürütme organı üzerindeki denetimi oldukça zayıftır; hatta neredeyse yoktur.

Azerbaycan'da sert kuvvetler ayrılığının önündeki diğer bir engel, başkanın yargı alanında sahip olduğu geniş yetkilerdir. Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme (Yargıtay) üyeleri ile uyuşmazlık mahkemeleri hâkimlerini ve cumhuriyet başsavcısını Meclisin onayı ile atayan devlet başkanı, diğer mahkemelerin hâkimlerini Meclisin onayı olmadan görevlendirmektedir.

Azerbaycan siyasal rejimine yöneltilen eleştirilerin başında, devlet başkanının otoritesinin anayasa değişiklikleriyle gittikçe güçlenmesi gelmektedir. Hatta başkanın sahip olduğu geniş yetkiler sebebiyle Azerbaycan hükümet sistemi "süper başkanlık sistemi" olarak da nitelendirilmiştir. Ayrıca sert kuvvetler ayrılığının mevcut olmaması yürütmenin erkler dengesinde daha ağır basmasına sebep olmuştur. Mevcut siyasal sistem başkanı denetleyecek ve frenleyecek bir mekanizma öngörmemiş, "frensiz" ve "uyumlu" bir yapının oluşumuna hizmet etmiştir.

Bütün bu çerçeve içinde, Azerbaycan hükümet sisteminde öne çıkan özellikler; merkezde yasama, yürütme ve yargı alanlarında birçok yetkiyle donatılmış güçlü başkan; başkanın partisinin çoğunlukta olduğu ve onunla uyumlu çalışan yasama organı; başkanın hâkimlerin atanmasında ve yüksek yargı organları üyelerinin belirlenmesinde önemli yetkilere sahip olduğu yargı sistemi ve iktidar karşısında Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar örgütsel açıdan var olmuş, ancak iktidara gelememiş zayıf ve parçalanmış muhalefet şeklinde sıralanabilir. Başkanlık sisteminin iyi işlememesinin önündeki en önemli engel ise, demokratik hukuk devletinin temelinde yer alan etkili fren ve denge mekanizmalarına dayanan kuvvetler ayrılığı ilkesinin tam olarak uygulanamamasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Azerbaycan'da güçlü ve istikrarlı yönetim, demokratikleşme karşısında daha ağır basmaktadır. Diğer yandan ülkenin enerji sektörüne dayalı ekonomik büyümesi de siyasal liberalleşmeye ivme kazandırmak yerine iktidarın gücünü pekiştiren bir unsur olarak kalmıştır.

Kaynakça:

Aliyev, Cabir (2010). Azerbaycan Anayasal Yargı Sisteminde Şikâyet' Denetim Usulü: Anayasa Şikayeti, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE.

Alkan, Haluk (2010). Azerbaycan Paradoksu: Azerbaycan'ın İç ve Dış Politikası, Ankara: USAK Yayınları.

Almond, Gabriel and G. B. Powell (1966). Comparative Politics: System, Process and Policy, Boston: Little, Brown and Company.

Azerbaycan Anayasası", http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm. [Erişim: 20. 11. 2016].

Blondel, J. (1968), "Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies", Canadian Journal of Political Science, Vol. 1, No. 2, pp. 180-200.

Boyunsuz, Şule Özsoy (2016). "Siyasi Parti sistemlerine Göre Başkanlık Rejiminin Türleri", Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 49, Sayı. 3, ss. 1-40.

Çam, Esat (1998). Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul: DER Yayınları.

Doğan, Meltem (2015). "Devlet Başkanı Ekseninde Anayasal Sistem: Azerbaycan Başkanlık Sistemi", içinde: Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi (Ed. Havvana Yapıcı Kara), Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 137-176.

Duverger, Maurice (1996). Siyaset Sosyolojisi (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları.

Ergün, Ayça (2010). "Post-Soviet Political Transformation in Azerbaijan: Political Elite, Civil Society and The Trials of Democratization." Uluslararası İlişkiler, Cilt 7, Sayı 26, Yaz, ss. 67-85.

Gökçe, Orhan ve Gülise Gökçe (2016). "Demokratik Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları", içinde: Siyaset Sosyolojisi (Ed. Orhan Gökçe), Konya: Çizgi Yayınları, ss. 341-366.

Gönenç, Levent (1998). "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar." Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 47, Sayı 14, ss. 185-220.

Gözler, Kemal (2000). "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir", Türkiye Günlüğü, Sayı: 62, ss. 35-47.

Gürcan, E. C. (2012). "Hükümet Sistemleri", içinde: 21. Yüzyılda Prens: Devlet ve Siyaset Yönetimi, (Ed. Ümit Özdağ), Ankara: Kripto Yayınları.

Hasanoğlu, Mürteza (2014). "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması," Sayıştay Dergisi, Sayı: 69, ss. 70-89.

Heywood, Andrew (2012). Siyaset, Ankara: Liberte Yayınları.

Kalaycıoğlu, E. (2012). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Linz, J. Juan (1990), "The Perils of Presidentialism", Journal of Democracy, (1), pp. 51-59.

Mollaer, Fırat (2004). "Azerbaycan'da Demokrasi ve Geleceği Üzerine Gözlemler," Bilgi, Sayı: 8, ss. 62-81.

Özgişi, Tunca (2012). "Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'ın Parlamento Yapılarının Karşılaştırmalı Analizi", Türkiyat Mecmuası, Cilt 22, Güz, ss. 83-102.

Öztekin, Ali (2011). Siyaset Bilimine Giriş, Ankara: Siyasal Yayınları.

Saybaşılı, Kemali (1999). Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar, Ankara: Doruk Yayınları.

Schmidt M. G. (2001). Demokrasi Kuramına Giriş, (çev. M.E. Köktaş), Vadi Yayınları Ankara

Shugart, M. ve Carey, J. (1992). Presidents and Assemblies Constitutional Design and Electoral Dynamics, Cambridge Press, USA.

Turan, İlter (1976). Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, İstanbul: DER Yayınları.

Türköne, M. (2012). Siyaset, İstanbul: Lotus Yayınları.

Yaşın, C. (2003). Sistemin Başkanlığı: Türkiye'de Başkanlık Sistemi, Ankara: ANGİAD Yayınları.

Yazıcı, Serap (2011). Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Meslek Yüksekokullarındaki Yapı Denetimi Programlarının Müfredatlarının Öğrenci Yetkinliği Bakımından Analizi

Analysis In Terms Of Student Competency Of Curriculums Of The Building Inspection Programs From The Vocational Schools

Gülsüm SAĞLAM ÇİTOĞLU *

Öz:

Genel anlamda müfredat; eğitimin bir programa bağlanması amacıyla hangi konuların öğretileceğini, bu konuların hangi sırayla verileceğini ve bir konunun üzerinde ne kadar durulacağını açıklar. Bu çalışmada Türkiye'de ön lisans düzeyinde eğitim veren Meslek Yüksekokullarındaki (MYO) İnşaat Bölümü Yapı Denetimi Programının müfredatlarının karşılaştırılması yapılmıştır. Müfredatta yer alan bazı derslerin avantaj ve dezavantajları, güçlü ve zayıf yönlerini tespit etmek amacıyla Swot Analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Bu amaçla yapılan araştırma sonucunda, müfredatta yer alan derslerin ders saatlerinin azaltılabileceği, ders içeriklerinin hafifletilebileceği, yoruma ve analize dayalı uygulamalı dersler eklenebileceği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Müfredat, MYO, Yapı Denetimi, Swot Analizi.

Abstract:

In general the curriculum explains the courses to be learned, the priority of such courses and the level of the emphasis on that respective course in order to connect the educational structure to a certain program. In this study the curriculums of the Building Inspection Program of the Construction Department from Vocational Schools (MYO) which are providing associate degree courses in Turkey, have been compared. Swot Analysis technique was employed in order to determine the advantages and disadvantages as well as the pros and cons of certain courses included in the curriculum. In conclusion it has been determined that that the hours of the classes of the courses included in the curriculums may be decreases, that the contents of the course may be moderated and that interpretation and analysis based, applied courses may be added.

Keywords: Curriculum, Vocational School, Building Inspection Swot Analysis.

* Kastamonu Üniversitesi, Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu, gsaglam@kastamonu.edu.tr

Giriş

17 Ağustos 1999 Marmara ve 12 Kasım Düzce'de yaşanan deprem felaketinden sonra yapılan araştırmalar insanlarımızı depremlerin değil, denetimsiz yapıların öldürdüğünü göstermiştir. Yaşanan bu depremlerde binlerce insanımızın hayatını kaybetmesi ve yaralanması, çok sayıda yapının kullanılamaz hale gelmesinin ardından yetkililer yapı denetimi konusunda somut adımlar atma ihtiyacı duymuştur. Bunun üzerine yapı denetim sisteminde köklü bir değişikliğe gidilerek, 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkındaki Kanun ve bu kanuna dayalı Yapı Denetimi Uygulama Usul ve Esasları Yönetmeliği çıkarılmıştır (Kural, 2015).

Bu konudaki ilk mevzuat bilindiği üzere, 10 Nisan 2000 tarihinde 595 sayılı Yapı Denetimi Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname olmuş, daha sonra 26 Mayıs 2001 de bu düzenlemenin Anayasa Mahkemesince iptalinin ardından da 4708 sayılı «Yapı Denetim Yasası» hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bunlardan 595 sayılı Yapı Denetimi Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname, bu konudaki ilk mevzuat olması açısından önemlidir. Bu mevzuatın 27 ilde pilot olarak uygulanması öngörülmüş, yapı denetim kuruluşu olarak görev yapacak bürolara mali sorumluluk sigortası yaptırması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, bu görevi üstlenecek kişilerde «uzman» ve «denetçi» tanımlarına uygunluk şartı aranacağı belirtilerek bu kişiler için hem Odalarda hem de Bakanlıkta kurulacak Denetim Üst Kurulunda, il ve ilçe komisyonlarının verdiği sicillerin tutulacağı da belirtilmiş, böylece bu kuruluşların denetlenebilmesi amaçlanmıştır. Bu düzenlemede yapı inşaat alanı 180 m^2'yi geçmeyen yapılarla ne yazık ki afetlerde en çok hasar gören kamu binaları denetim dışında bırakılmıştır. Bu mevzuat, her tür zaafına rağmen denetimde birçok kavramları içermesiyle sistemdeki dağınıklığı gidermek açısından bir ilk adım olarak önemlidir. Söz konusu Kanun Hükmündeki Kararname, 26 Mayıs 2001 tarihinde Anayasa'nın 91, 127 ve 128. maddelerine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Bunun ardından yeni bir yasa yapı denetimini kontrol altına almak üzere hazırlanarak 29 Haziran 2001 de Resmi Gazetede yayınlanmış ancak 4708 sayılı bu Yapı Denetimi Yasasının yürürlüğe girmesi Resmi Gazetede yayımlanmasından 3 ay sonra öngörülmüştür. Dolayısıyla 595 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamenin 26 Mayıs'ta iptaliyle yeni yasanın uygulanmaya başlanacağı tarih arasında 3 aylık bir "denetimsiz" yapı yapma süresi yaratılmıştır. Bu üç aylık sürede kesilen ruhsat sayısı belediyelerde son beş yılda kesilen ruhsat sayısına eşittir. Yeni mevzuatla uygulama alanı daraltılarak 19 il içinde sınırlandırılmıştır. Ayrıca Bakanlık içinde daha önce oluşturulmuş "Yapı Denetimi Üst Kurulu", "İl ve İlçe Kurulları" gibi yapılanmalar bu yasayla iptal edilmiştir, proje kontrolünden başlayan bir denetim süreciyle oda vizesi zorunluluğu kaldırılmıştır.

Bu bağlamda anlaşılabileceği gibi, insan hayatının hemen her aşamasında gerekli olacak birçok konuda mesleki ve teknik eğitim almış elemanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Teknolojideki hızlı değişimler, insan nüfusunun artışı ile birlikte çeşitlenen ilgi ve gereksinimler, iş dünyasındaki artan rekabet de dikkate alındığında, ekonomik gelişim ve kalkınma için gerekli olan nitelikli insan gücü gereksiniminin önümüzdeki süreçte daha yoğun bir şekilde devam edeceği kolaylıkla söylenebilir. Bu kapsamda özellikle iş dünyasının ihtiyaç duyduğu iş gücünün eğitimi ve yetiştirilmesinde mesleki ve teknik eğitim büyük ve önemli bir yer tutmaktadır (Sarıbıyık, 2013). Eğitimli insan gücü yetiştirilmesinin en önemli kaynağını oluşturan üniversitelerde mesleki ve teknik eğitim, dört yıllık mesleki ve teknik eğitim fakülteleri ve iki yıllık eğitim veren meslek yüksekokulları aracılığıyla yürütülmektedir. Bunlardan meslek yüksekokulları (MYO), iş piyasasının ihtiyaç duyduğu ara elemanların yetiştirilmesi amacıyla kurulmuşken, anılan fakültelerin amacı mesleki orta öğretim kurumlarının öğretmen ihtiyaçlarını karşılamaktır (Şahin vd. 2008).

Buna göre teknik elemanlara getirilecek etkin bir eğitim programı sonrasında "meslekte yetkinlik" unvanının sağlanması ve birçok kavramın yeniden tanımlanması gerekmektedir. Sonuçta, ülkede sağlıklı bir denetim yapılamadığı yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Sağlıklı yapılaşmanın sağlanması için planlamadan başlayarak arazi kullanımına ilişkin teknik, model, araç ve süreçlerin gözden geçirilmesi, bunların kendini yenileyebilecek ve denetleyebilecek bir sistem içinde yeniden

oluşturulması, plan kararlarının "politika aracı" olmaktan çıkarılması, plan denetim süreçlerinin etkin ve tarafsız kurumlarca yapılmasının sağlanması, yapı denetiminin etkinliğinin sağlanması için de gerekli koşul olarak ortaya çıkmıştır. Yapı denetiminde etkinliğin olabilmesi içinse; "meslekte yetkinlik" sağlanarak yapılan işte ve insan kalitesinde iyileştirmeyle başlanmalıdır.

Sıra No	Üniversite	Meslek Yüksekokulu	Öğrenim Türü	Kontenjan	
				SGK	YSGK
1	Afyon Kocatepe	Emirdağ	NÖ	30	20
			İÖ	30	20
2	Amasya	Merzifon	NÖ	24	16
			İÖ	24	16
3	Akdeniz (Antalya)	Teknik Bilimler	NÖ	24	16
			İÖ	24	16
4	Artvin Çoruh	Borçka Acarlar	NÖ	24	16
5	Batman	Kozlu	NÖ	24	16
			İÖ	24	16
6	Bitlis Eren	Teknik Bilimler	NÖ	18	12
7	Hitit (Çorum)	Teknik Bilimler	NÖ	18	12
8	Fırat (Elazığ)	Elazığ Organize Sanayi Bölgesi Maden	NÖ	18	12
9	Atatürk (Erzurum)	Narman	NÖ	30	24
10	Süleyman Demirel (Isparta)	Teknik Bilimler	NÖ	30	20
			İÖ	30	20
		Yalvaç Teknik Bilimler	NÖ	27	18
11	Kastamonu	Abana Sabahat Mesut Yılmaz	NÖ	24	16
			İÖ	24	16
12	Erciyes (Kayseri)	Tomarza Mustafa Akıncıoğlu	NÖ	24	16
13	Kırklareli	Pınarhisar	NÖ	24	16
			İÖ	24	16
14	Kilis 7 Aralık	Meslek Yüksekokulu	NÖ	18	12
			İÖ	18	12
15	Anadolu (Eskişehir)	Porsuk	NÖ	18	12
16	Ahi Evran (Kırşehir)	Kaman	NÖ	24	16
17	Dumlupınar (Kütahya)	Kütahya Teknik Bilimler	NÖ	24	16
			İÖ	24	16
18	İnönü (Malatya)	Hekimhan Mehmet Emin Sungur	NÖ	24	16
19	Muğla Sıtkı Koçman	Muğla Meslek Yüksekokulu	NÖ	24	16
			İÖ	24	16
20	Muş Alparslan	Teknik Bilimler	NÖ	24	16
21	Niğde	Niğde Teknik Bilimler	NÖ	30	20
			İÖ	30	20
22	On Dokuz Mayıs (Samsun)	Kavak	NÖ	27	18
			İÖ	27	18
23	Namık Kemal (Tekirdağ)	Teknik Bilimler	NÖ	30	20
24	Bülent Ecevit (Zonguldak)	Alaplı	NÖ	30	20
			İÖ	30	20
25	Selçuk (Konya)	Kadınhanı Faik İçil	NÖ	24	16
26	Tunceli	Çemişkezek	NÖ	15	10

Tablo 1. Yapı Denetimi Bölümü/Programı olan bazı Üniversiteler

SGK: Sınavsız geçiş kontenjanı.

YSGK: Yüksek Öğretime Geçiş (YGS) Puanı ile kontenjan.

Mesleki Eğitim

Eğitim ailede başlayıp insan ömrünün sonuna kadar devam eden ve insanı sürekli geliştiren bir süreçtir. Bu süreçte bireylerin her yönden tam olarak gelişimi ilk önce kişinin daha sonra toplumun mutluluğuna yol açar. Okulun, bireyi öngörülen bilgi ve becerileri sağlayıp geliştirmede önemli rol oynadığı bir gerçektir. İlköğretimden başlayıp yükseköğretime kadar uzanan bu süreçte mesleğe yönelik eğitimlerin verildiği meslek okullarında yapılan mesleki ve teknik eğitim, "bireysel ve toplumsal bir yaşam için zorunlu olan belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönleriyle dengeli biçimde geliştirme sürecidir. Meslek okullarının bireyin hayatını devam ettirmesinde gerekli olan maddi kazanımı sağlayan, dolayısıyla toplumun mutluluğuna çalışan kurumlar olduğu söylenebilir. (Seis, 2012).

Meslek Eğitimine Yön Veren Etmenler

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri bireylerini günün şartlarına göre eğitilip, teknolojideki gelişime uyum sağlanmış bir şekilde iyi yetiştirilmiş nitelikli insan gücü ile doğru orantılıdır.

Günümüz şartlarına göre bireyler, iş hayatına göre kendisini yetiştirmiş, yeniliğe açık ve donanımı yüksek bireyler olmaları gerektirmektedir. Özel sektör diye tabir edilen iş piyasasında "ben sadece şu işi yaparım" demek yeterli görülmemektedir. Kişilerin icra ettiği mesleğin her yönüne hâkim olması istihdamda seçiciliği artırmaktadır.

Bu sebeplerden dolayıdır ki mesleki eğitimin verildiği okulların, kendini yenileyen, günün koşullarına uygun eğitim veren kurumlar olması gerekliliği, bu tür okulların hem teknolojik açıdan hem de eğitim programlarının günün şartlarını karşılaması açısından uygun hale getirilme zorunluluğu bulunmaktadır (Seis, 2012).

İnşaat Sektörü ve Teknik Eleman İhtiyacı

İnşaat sektörü ekonomik açıdan tüm dünyada olduğu gibi ülkemizin de lokomotif sektörlerinin en önde gelenidir. Bu sektörde çalışacak bireylerin mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve donanıma sahip olmaları istihdam aşamasında tercih edilmelerine sebeptir. İnşaat teknik elemanlarının, teknolojisi büyük hızla değişen bu sektörün mesleki bilgilerini günün teknik ve ihtiyacına uygun eğitimden geçerek alabilmesi için eğitim programlarının bu ihtiyacı giderecek şekilde uygun hazırlanmasını gerektirir.

Bunun sonucu bireylerin piyasaya uyumlarını kolaylaştıracağı gibi iş bulabilme imkânlarını da artıracaktır. Problem olarak görülen konu, inşaat programı mezunlarının iş piyasasına ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlikte olmamaları, yaşanan uyum sorunları ile özel sektörü oluşturan firmaların yeterli donanıma sahip eleman bulamamalarından kaynaklanmıştır. Bu çalışma, problemin kaynaklarının tespit edilmesi, eğitim açısından sorunların çözümüne yönelik yapılacak çalışmaların belirlenmesi, mezunların karşılaşabileceği sorunların önceden engellenmesi ile bireylerin iş ortamına kolay uyum sağlayabilmeleri ve iş piyasasının aradığı nitelikli eleman ihtiyacını karşılamaya yöneliktir (Seis, 2012).

Mevcut Müfredatların İnşaat Sektöründeki Önemi

İnşaat sektörü çok geniş bir alanı kapsayan büyük bir meslek grubundan oluşur. İmalat aşamasının her seviyesinin de çok önemli olduğu ve en üst seviyeden en alt seviyeye kadar birçok farklı daldan çalışanı bulunmaktadır. Herhangi bir inşaatın yapım sürecinde, imar planlamasından başlayıp iskân durumuna ulaşıncaya kadar farklı meslek alanlarından teknik elemanların ortak çalışması ve emeği mevcuttur. Harita teknik elemanları ile başlayan bu süreç; İnşaat, Mimar, Elektrik, Makine teknik elemanları ile işçilerinden oluşan çok geniş bir çalışanı barındırır.

İşin yapım aşamasında inşaat teknik elemanları; mühendis, şantiye şefi gibi görevlerde bulunmaktadırlar. Bu teknik elemanların yapım sürecinde üstlendikleri görev ve sorumlulukları çok fazladır. Bu görevleri esnasında uygulama ve kontrol aşamalarında bilgi olarak eksik veya yetersizlikleri çok büyük zararlara yol açabilir.

İnşaat teknik elemanlarına verilen eğitimin piyasa ihtiyaçlarına göre oluşturulması zorunludur. Piyasa ihtiyaçlarını karşılamayan bir eğitim; boşa harcanan zaman, emek, para ve kalkınmaya vurulan zincirdir.

Bilimin ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla ilerlediği günümüzde, zamanın gerisinde kalmış eğitim planlaması başta bireysel olmak üzere zamanla toplumsal mutsuzluğa sebep olacaktır.

Ülkenin gelişmesine en büyük katkı sağlayacak olayların başında inşaat teknik elemanlarına verilen eğitim gelmektedir. Piyasa ihtiyacını karşılamaya yönelik, gelişen teknoloji ve artan bilim'e göre oluşturulmuş dersleri alan mezunlar hem kendi yaşamlarını sağlamada hem de iş hayatına uyumda rahat edebilecek, toplumun güvenilir, sağlam ve ekonomik oluşturulmuş modern binalarda, yaşamlarını huzurlu sürdürmelerinde katkıları olacaktır. Bunun için tüm okullarımızda ders programlarının sık sık güncelliğinin sağlanması gerekir. Bunun yanı sıra eğitimi veren öğretim elemanlarının da konusuna hâkim, iş piyasasının istek ve ihtiyaçlarını bilen, mesleki bilgi ve beceriye sahip, gelişen teknolojiyi takip edip kullanabilen kişiler olması gerekmektedir.

Gerek piyasa koşulları, gerekse mezunlardan elde edilen görüşler neticesinde, inşaat sektöründeki istihdam sorunları ve çözümüne yönelik olmak üzere eğitim açısından sorunların tespit ederek çözümüne yönelik yapılan bu çalışma ile yapı denetimi programında okuyan teknik elemanların eğitimine katkı sağlanması düşünülmektedir.

Bunun için örnek olarak da üniversitelerimizin yapı denetimi programlarında eğitimi verilen derslerin günümüz ihtiyacını karşılayabilme durumu tespit edilip, gerekli görülen değişiklikler yapılarak müfredatın öğrenci yetkinliği bakımından analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Meslek Yüksekokullarının Mevcut Durumu ve Öğrenci Profili

Türkiye'de 1933 yılında ilk üniversitenin kurulmasıyla başlayan yükseköğretim sürecinde gelinen noktada; devlet üniversitesi, vakıf üniversitesi ve diğer MYO'lar bünyesinde faaliyet gösteren 200' ün üzerinde yükseköğretim kurumu bulunmaktadır.

Türkiye'de faaliyet gösteren üniversiteler ile bünyelerinde yer alan fakülte, enstitü, yüksekokul ve MYO sayıları 1.000'e yakın ilçe olduğu göz önüne alındığında merkez ilçeler dışında neredeyse her beş ilçenin dördünde bir MYO bulunduğu söylenebilir. Bu ilçelerin yaklaşık 1/3'ünün nüfusunun 10.000 ve altı olduğu dikkate alındığında ise her 3 meslek yüksekokulundan birinin, on binden az nüfusa sahip bir ilçede yer aldığı ortaya çıkmaktadır.

Nitekim 2007 yılında gerçekleştirilen 'Uluslararası Mesleki ve Teknik Eğitim Konferansı'nın Yükseköğretimde Uygulama Ağırlıklı Yeni Açılımlar isimli çalışma grubu raporunda meslek yüksekokulu sayılarının, ülke genelinde dağılımının il merkezleri, ilçe ve hatta beldelerde eğitim/öğretim veriyor olmalarının kalite problemini beraberinde getirdiği sonucuna varılmıştır (Kuşat, 2014).

YÖK'ün istatistiklerine göre yaklaşık her üç öğrenciden birisinin ön lisans öğrencisi olduğu anlamına gelmekte olup; MYO'ların yükseköğretim sistemimiz içinde ne denli önemli bir yer tuttuğunun da bir göstergesidir.

2012-2013 eğitim-öğretim yılı itibariyle MYO'larda öğretim üyesi başına 358 öğrenci, öğretim elemanı başına ise 52 öğrenci düşmektedir (Günay & Özer, 2014). Bu oran Almanya'da 5, Avustralya'da 8, Belçika'da 10, Japonya'da 9, Kore ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 21, İngiltere'de ise 20 olarak verilmektedir (Şencan, 2008). Türkiye'de, MYO'larda öğrenim gören öğrenci sayısı göz önüne alındığında

(açık öğretim ve uzaktan öğretim hariç yaklaşık 800.000 öğrenci), MYO'larımızdaki mevcut öğretim elemanlarına ek olarak çok sayıda öğretim elemanına daha ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Meslek yüksekokullarına yerleşen öğrencilerin mezun oldukları okul türlerine göre dağılımlarına bakıldığında kontenjanların yaklaşık %53'ü sınavsız geçiş ile kalanı da YGS sınavı ile MYO'lara yerleşmiştir (Alkan vd. 2014).

Bazı Tespitler ve Çözüm Önerileri

Mesleki ve teknik eğitimin en önemli bileşenlerinden olan meslek yüksekokullarının sahip oldukları pek çok sorunlar nedeniyle Türkiye'nin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik büyümesinde kendilerinden beklenen katkıları ve beklentileri tam anlamıyla karşılayamadıkları söylenebilir. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, konunun çok sayıdaki tarafına ve ilgililerine görevler düşmektedir. Burada önemli olan MYO'ların önemine inanmak ve yaşanan sorunları titizlikle belirleyip, çözme inanç ve kararlılığında olmaktır. Bu kapsamda, meslek yüksekokullarında yaşanan farklı sorunlar dikkate alınarak, bunlara yönelik bazı çözüm önerileri aşağıda verilmiştir [Alkan vd. 2014].

Meslek yüksekokullarının en temel sorunlarından biri, meslekî ve teknik ortaöğretim kurumlarından meslek yüksekokullarına sınavsız geçiş imkânının sağlanmış olmasıdır. Bu uygulama, meslek yüksekokullarındaki eğitim kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü sınavsız geçiş ile birlikte meslek yüksekokullarının öğrenci profili (öğrencilerin bilgi birikimi ve öğrenim seviyeleri açısından) değişmiştir. Bir yandan üniversite sınavı ile bir yere yerleşemeyen öğrenciler, öte yandan hâli hazırda bir kurumda çalışıyor olup da meslek lisesi mezunu olduğu için sınavsız geçişten yararlanarak kayıt yaptıran ileri yaştaki öğrencilerden oluşan heterojen sınıflar, derslerin işlenme kalitesini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda MYO'larda, eğitimde niteliği ve başarıyı teşvik etmek, mesleki eğitimin saygınlığını artırmak için MYO'lara geçiş ve yerleştirme sisteminin yaşanan sorunları da dikkate alarak gözden geçirildiğinde bu sorunun 2016 yılında yaklaşık 70 bin öğrencinin sadece sınavsız geçiş yapacağını beyan ettiğini Sonrasında YÖK'ün talebi üzerine sınavsız geçişin kaldırıldığını, öğrencilerin mağdur edilmemesi açısından ek bir madde ile sınavsız geçiş 2016 'da son kez uygulandığını görüyoruz. Bu sistem ile meslek liseliler kendi alanlarında 2 yıllık bölümleri üniversite sınavına girmeden tercih edebiliyordu. 2016 yılında YÖK 'ün talebi ile artık sınavsız geçiş kalktı.

Okul türlerine göre yerleşen öğrenci sayılarına bakıldığında, MYO'lara yerleşen adayların büyük çoğunluğunun meslek lisesi haricinde okullar olduğu görülmektedir. Bu durum, MYO'ların meslek veya teknik liselerden farklı okullardan da tercih edilmesi açısından oldukça sevindiricidir. Ancak belirli mesleklere yönelik nitelikli insan gücü yetiştirme misyonuna sahip olan MYO'lara, hemen hiç bir mesleki temeli olmayan öğrencilerin geçmesi kimi durumda öğrencilerde uyum sorunları oluşturabilecektir. Öğrencilere eğitim başlamadan alanlarıyla ilgili kısa bir oryantasyon programı yapılması (öğrencinin ihtiyacının olduğunun belirlenmesi halinde) yararlı olacaktır.

Meslek Lisesi mezunlarının, mezun oldukları bölümlerine uygun meslek yüksekokulu programlarına sınavsız geçiş hakları ile birlikte öğrenci sayısı artmış ancak meslek yüksekokullarının altyapı, mekân (laboratuvar, atölye, derslik vb.), donanım ile öğretim elemanı gereksinimi aynı oranda geliştirilememiş, artırılamamıştır. Bu durum eğitim kalitesi nin de düşmesine neden olmuştur. Ayrıca teknolojiye paralel olarak yenilenemeyen özellikle laboratuvar, atölye vb. fiziksel mekânlarda yapılan eğitim sonucunda öğrencilerin, teknolojik gelişmelerden uzak yetişen, dolayısıyla istihdam edilmeleri beklenen iş dünyasının ihtiyaçlarına cevap veremeyen ve yeterli olamayan mezunlar olmalarına neden olmuştur. Meslek yüksekokullarında verilen eğitimde her türlü eğitim teknolojileri kullanılmalı, ayrıca laboratuvar, atölye vb. mekânlarda olabildiğince güncel donanımlarla pratiğe dönük eğitim faaliyetleri sürdürülmelidir. Eğitimde görsel ve işitsel araçlar, öğrenmenin kalıcı olmasını sağlama açısından çok önemlidir. Bir öğretme etkinliği ne kadar çok duyu organına hitap ederse öğrenme (uzun süreli hafızaya alma) o kadar iyi ve kalıcı olmakta, unutma da o kadar geç olmaktadır.

Meslek yüksekokullarında giderek büyüyen sorunlardan bir diğeri de öğretim elemanı teminidir. Bu sorun hem nitel hem de nicel boyutta önem arz etmektedir. Bu durum doğal olarak öğretim elemanlarının yüklerini artırmakta, kendilerini başta mesleki olarak geliştirmeleri için yeterli zaman bulamamasına ve öğrencilerle gerektiği kadar ilgilenememesine neden olmaktadır. Son yıllarda hemen her ilçeye açılan yüksekokullarda öğretim elemanı eksikliği çoğu yerde, liselerden temin edilen ve yarı zamanlı olarak görevlendirilen öğretmenler aracılığıyla yürütülmektedir. MYO'larda eğitim veren öğretim elemanlarının dağılımına bakıldığında, yaklaşık %85'inin öğretim görevlilerinden, %15'inin de öğretim üyelerinden oluştuğu görülmektedir. MYO'larda öğretim görevlisi olmak için neredeyse bir fakülte bitirmek yeterli olabilmekte, hatta yabancı dil koşulu gerekmediği için aynı üniversitede fakülte veya yüksekokula araştırma görevlisi olarak bile giremeyen bir kişi, MYO'ya Türkiye'deki yaygın söylenen şekliyle hoca olarak girip, bu denli önemli bir misyon yüklenmiş olan ara elemanların yetiştirilmesi görevini üstlenerek, çalışabilmektedir. Günümüzde daha fazla özlük hakkından yararlanmak, kamuda neredeyse ömür boyu garantili bir iş sahibi olmak, prestijli bir kamu görevine sahip olmak gibi yaklaşımlarla, MYO'larda öğretim görevlisi olmak tercih edilebilmektedir. Türkiye'de yüksek lisans ve doktora yapanların sayısının (yeterli seviyede olmamakla birlikte) hızla arttığı da göz önüne alınarak, MYO'larda görev yapacak öğretim elemanları için farklı ek kriterler getirilmelidir. Bu konuda yapılabilecek en önemli çalışmalardan birisi de, meslek yüksekokullarında eğitim-öğretim faaliyetlerinin belli bir kısmının piyasada iş tecrübesi edinmiş uygulamacılar, usta öğreticiler vb. tarafından yürütülmesinin teşvik edilmesidir.

Türkiye'de son dönemlerde %8-9 arasında değişen işsizlik oranına karşın, iş dünyasının nitelikli eleman bulma konusunda yaşadığı zorluklar, işgücü arzı ile işgücü talebi arasındaki uyumsuzluğa işaret etmektedir. Bu durum mesleki ve teknik eğitim ile iş dünyası arasında yeterli seviyede diyalog kurulmadığının veya koordinasyonun eksikliğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir (Günay, 2014). Bu koordinasyonun sağlanmasında MYO'larda oluşturulan danışma kurulları önemli bir işlev üstlenecek olmakla birlikte, başka araçlar da kullanılarak, yeni yöntemler denenmelidir. Meslek yüksekokullarındaki bölüm ve programlar, mümkün olduğunca bölgesel ve ulusal projeksiyonlar ile istihdam fırsatları dikkate alınarak açılmalıdır. Doluluk oranı ülke genelinde örneğin %85-90'dan daha az olan programlar açılmamalıdır. Ticaret/sanayi odası ve organize sanayi bölgesi, esnaf kuruluşları ve konuyla ilgili pek çok sivil toplum kuruluşu ile sıkı bir işbirliği sağlanarak, MYO'lardaki programlar ile ilgili sektörlerin istekleri ve beklentileri öğrenilerek eşgüdüm sağlanmalıdır.

Meslek yüksekokullarındaki ders programları; dinamik bir yapıda, yerel, ulusal ve uluslararası iş piyasalarının ihtiyaçları dikkate alınarak, güncel ve teknolojiye uygun olacak şekilde gözden geçirilerek düzenlenmelidir. Eğitim süreleri içerisinde pratik uygulamalar çoğunlukla yeterli olamamaktadır. Türkiye'de bu konuda özel sektörün katılımıyla gerçekleştirilen hemen tüm bilimsel etkinliklerde, özel sektör temsilcilerinin ifade ettiği en büyük ve önemli sorun, öğrencilerin uygulama eksikliği olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede öğrencilerin, meslek alanları ile ilgili sektörlerde ya iki yıl boyunca haftada belirli zaman dilimlerinde uygulama yapmak üzere bulunmaları veya dört dönem olan derslerin üç dönemini okulda ders, bir dönemini de işletmelerde uygulamalı "İşyeri Mesleki Eğitimi" şeklinde geçirmeleri gibi modeller yaygınlaştırılmalı veya işyeri eğitimi ağırlıklı yeni modeller uygulamaya konulmalıdır. Bu tür modeller, öğrencilerin daha mezuniyetleri öncesinde pratik uygulamaya hâkim olmalarını sağlayacağı gibi, mezun olmadan önce sektörlerinin durumunu ve beklentilerini de yakından görme ve tanıma fırsatı da verecektir. Söz konusu uygulamalar, öğrencilerin derslerindeki akademik başarısına, mesleki öğrenimlerine ve kişisel gelişimlerine olumlu katkılar sağlayacağı gibi, öğrencilerin daha mezuniyetleri öncesinde iş bulmalarının da yolunu açabilmektedir (Ala & Gülmez, 2014).

Bazı işletmelerin staj konusunda çok ilgili ve istekli olmadıkları görülmektedir. Öğrenci stajları önemsenmeli, gereken özen ve ciddiyette yapılması/yaptırılması için çaba sarf edilmelidir. Öğrenci stajlarının gereken ciddiyette, verimli şekilde yapılması için gerekli idari önlemler alınmalıdır.

Öğrenciler ve öğretim elemanlarının olabildiğince sektörleri ile ilgili kurumlar/işletmeler ile sıkı bir işbirliği içerisinde olmaları sağlanmalıdır. Kurumsal olarak sağlanmış olan üniversite-sanayi işbirliği ile öğrencilerin derslerinin bir kısmında veya derslerinin olmadığı zamanlarda, sektörlerindeki işletmelerde çalışma yapmaları sağlanmalıdır. Bu ilişki, sadece öğrenciler için değil, yeterli pratik çalışma (piyasa) deneyimi bulunmayan öğretim elemanları için de önemlidir.

Türkiye'de TÜBİTAK, KOSGEB, İŞKUR, Kalkınma Ajansları gibi kamu kurumları, mezuniyet sonrasında öğrencilere kendi işlerini kurmaları için gerekli olan maddi kaynakları daha öğrenciyken sundukları destek programlarına sahiptir. Şüphesiz kısıtlı ve koşullu olarak verilen bu desteklerden yararlanmak çok kolay olmasa bile, pek çok öğrencinin bu destekleri aldıkları bilinmektedir. Bu ve benzeri destek ve proje havuzlarının öğrencilere duyurulması, hem onların motivasyonunu artırabilecek, hem de mezuniyetleri sonrasında işlerini daha kolay kurmalarını sağlayabilecektir.

Öğrencileri mevcut piyasa koşullarına göre yetiştirmek, mesleki eğitimi dünyadaki güncel yenilik ve uygulamalara göre güncellemek Türkiye ekonomisine büyük bir değer katacaktır. Bu çerçevede gerek öğretim elemanlarının ve gerekse de öğrencilerin yurt dışı değişim programları, sempozyumlar, fuarlar ve teknik geziler yapmaya özendirilmesi çok yararlı olacaktır. Bu şekilde eğitim almış olan bir öğrenci, mezuniyeti sonrasında sadece Türkiye'de değil, diğer ülkelerde de istihdam edilebileceği için, bu tür programların tercih edilebilirliği, dolayısıyla da daha başarılı adayların meslek yüksekokullarına girmelerine de önemli bir katkı sağlayacaktır. 2014-2020 yılları arasında uygulamaya konulan Erasmus Programı kapsamında, meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin; staj, çalışma ziyareti, bir projede yer almak gibi etkinliklerle Avrupa Birliği fırsatlarından yararlanması kolaylaştırılmıştır. Özellikle Avrupa Gönüllü Hizmeti Programı kapsamında, üst düzey nitelikler aranmadan meslek yüksekokulu öğrencilerinin belli bir amaç doğrultusunda ve belli bir süre dâhilinde herhangi bir Avrupa ülkesine gitmesi mümkündür. Ayrıca, meslek yüksekokulu öğrencileri üniversite içerisinde üyesi oldukları öğrenci kulüpleri ve sosyal sorumluluk kapsamında sivil toplum kuruluşları kanalıyla Avrupa Birliği projelerinde ya da Bakanlıkların ilgili projelerinde yer alabilmektedirler. Öğrenciler tüm bu imkânlardan yararlanmaları için teşvik edilmeli, kendilerine bu konularda yol gösterilmelidir.

Üniversitelerde öğretim görevlilerinin de sektörleriyle daha yakın işbirliği kurmalarını sağlayabilecek, mesleki ve teknik eğitime dönük proje yapabilmeleri için proje destekleri verilmelidir. Böylelikle öğretim üyesi dışındaki öğretim elemanlarının ve dolayısıyla da MYO öğrencilerinin, sanayi/ sektör ile işbirliğine dönük çalışmalar yapması sağlanmalıdır.

Çoğunlukla başta ekonomik olmak üzere, sosyal ve kültürel bir zenginlik getirmek amacıyla küçük yerleşim yerlerine açılan MYO'lar, pek çok ilçenin gerekli alt yapıya sahip olmaması nedeniyle hem öğrenciye hem de öğretim elemanlarına cazip ve yeterli gelmemektedir. MYO'ların genelde üniversitelerin ana kampüslerinin dışında olmaları, öğrencilerin kampüs yaşantısının sunduğu pek çok sosyal/kültürel etkileşimden uzak kalmalarına, farklı bölümlerde okuyan diğer öğrenci arkadaşlarıyla daha az etkileşime girmelerine sebep olmaktadır. Bu durum öğrenciler üzerinde, daha az değer verilme duygusuna da neden olabilmekte, okullarını sahiplenmelerini ve aidiyet duygusunun gelişmesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. MYO'ya sahip ilçe ve beldelerde mutlaka başta barınma ihtiyacını gidermeye dönük çalışmalar yapılmalı, ayrıca öğrencilerin gerek eğitim gördükleri yerlerde ve gerekse de ana merkezde sportif, sosyal ve kültürel faaliyetler yapmaları için projeler geliştirilmelidir.

Sonuç :

Üniversitelerimizde verilen eğitimin kalitesi, mesleklerin gerçek sorun ve çözümlerine yönelik, kolay, anlaşılabilir ve kalıcı olmasına bağlıdır. Bunun yolu da uygun hazırlanmış eğitim içerikleri, uygun eğitim ortamları, fiziki alanların gelişen teknolojiye göre donatılması ve uzmanlaşmış öğretim elemanlarına bağlıdır. Eğitim programları kalitenin sağlanmasında en önemli unsurdur. Programlar oluşturulurken özellikle mesleki eğitim programları günün koşulları, sektör beklentileri ve teknolojik gelişmeleri içeriğinde barındırmak zorundadır.

Ders programları her zaman güncellenen dinamik bir yapıda olmalıdır. Mesleki eğitim, hiçbir zaman özel sektör ihtiyacının ve teknolojinin gerisinde kalmamalıdır. İnşaat sektörünün oluşturulan derslerine yönelik yapılan bu çalışmada, dalın inşaat sektöründeki yeri, önemi ve gerekliliği ortaya konulmuş, bu ihtiyacı gidermek ve bireylerin bu konuda daha donanımlı olarak iş hayatına atılabilmeleri için güncel ders programları hazırlanmasına çalışılmıştır.

Çalışmada uygulanmakta olan mevcut derslerin, ders programlarının piyasa şartlarına uygun hale getirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan araştırma ve inceleme sonucunda; günümüz teknolojisindeki gelişmelere paralel basit çözümlerin ortaya çıkması, bazı konuların eskisi kadar öneminin kalmadığı için programdan çıkarılması bazı konularında içeriğe eklenmesi gerektiği gibi sebeplerden dolayı programın güncellenme ihtiyacının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu da yapılan araştırmanın öğretim ve sektör açısından faydalı ve ihtiyaca yönelik olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Seis, 2012).

Türkiye'de İnşaat Bölümü Yapı Denetim Programında müfredatta bir standarda sahip değildir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; Yapı Denetim Programı alanında ön lisans düzeyinde verilen eğitim programları hakkında genel bilgilerin yanı sıra müfredatta standartları karşılayıp karşılamadığına bakılarak değerlendirmektir. Müfredat değerlendirmesi kataloglarına ulaşılabilen 23 Üniversite içinde ortak ders olarak tespit edilen 7 farklı zorunlu dersler gözünde bulundurularak yapılmıştır.

Ancak müfredat incelemesi yapılırken sadece ders isimlerine bakıldığından, belki aynı sınıflandırmaya dâhil olması gereken ders sadece isim farklılığından dolayı sınıflandırmaya alınmamış olabilir. Bu durumda göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu bağlamda tespit edilen 7 farklı zorunlu dersler; Beton Teknolojisi ve Deneyleri, Yapı Denetimi ve Uygulamaları, Bilgisayar Destekli Proje Çizimi I-II, Betonarme, Yapı Malzemesi, Yapı Teknolojisi I-II, Yapı Maliyeti derslerinin teorik ve uygulama olarak ayrılan toplam ders saatlerinde üniversiteler arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak da müfredatta belirlenen ders saatlerinin MYO'nun teknik altyapısının ve fiziki yeterliliklerinin ışığında belirlendiği tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda ülkemizde bulunan üniversitelerin inşaat programlarında okutulan ders içerikleri incelenmiş, elde edilen bilgilerle birlikte değerlendirilerek aşağıda verilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Atölye ve laboratuvar imkânları mevcut olan Eskişehir Anadolu Üniversitesi Porsuk ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla MYO'da uygulama ders saatlerinin daha fazla olduğu, imkânların yetersiz olduğu Tunceli Üniversitesi Çemizkezek ve Abana Sabahat-Mesut YILMAZ MYO'da teorik ders saatlerinin daha fazla olduğu ama bununla birlikte ders içeriklerine bakıldığı zaman hemen hemen aynı ders içeriklerinin gösterildiği görülmektedir. Bunun doğrultusunda teknik altyapı ve fiziki yeterliliği zayıf olan MYO'da ders içeriklerinin uygulama kısımlarının çıkarılarak teorik kısımlarının ders içeriğine ağırlık verilmesi, bununla birlikte yoruma ve analize dayalı bir eğitim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. 23 Üniversitenin içerisinde tespit edilen bu 7 farklı zorunlu dersin öğrencilerin iş hayatında en çok fayda görecekleri konular olması ve işlerinde direk etki edecek bir durum olması başarılı bir tespit olarak görülmektedir.

Kaynakça:

Alkan, Reha Metin. Suiçmez, Menderes. Aydınkal, Mehmet. Şahin, Menekşe. "Meslek Yüksekokullarındaki Mevcut Durum: Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri". Yükseköğretim ve Bilim Dergisi (Aralık 2014): 133-140.

Kural, Recep. "İnşaat sektöründe yapı denetimi ve Afyonkarahisar ilindeki uygulamaların araştırılması", Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Afyon, 2015).

Kuşat, Nurdan. Meslek yüksekokullarında öğrenci başarısı üzerine bir çalışma: Eğirdir meslek yüksekokulu muhasebe programı örneği. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (2014): 61, 65-79.

Sarıbıyık, Mehmet. Meslek yüksekokullarında nitelikli işgücü yetiştirmek için 3+1 eğitim modeli. APJES-Academic Platform Journal of Engineering and Science, (2013): 1, 39-41.

Seis, M. İnşaat programlarında gösterilen ölçme bilgisi dersine ait müfredat ve öğretim materyalinin geliştirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Düzce, 2012).

Şahin, İ., & Fındık, T. Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim: Mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri. TSA, 12(3), (2008): 65-86.

http://www.osym.gov.tr/TR,10271/2016.html

Sendikal Hakların Kullanılmasının Engellenmesi Suçu

Prof. Dr. İbrahim DÜLGER *

Öz:

Sanayi devrimi sonrasında çalışanlar açısından ortaya çıkan olumsuzluklar işçi eylemlerine neden olmuş, sermaye karşısında güçsüz ve savunmasız olan işçilerin birlik olma ve birlikte hareket etme zorunluluğunu doğurmuştur. Bu nedenle sendikal hareketler başlamış ve işçiler sendikalar altında birleşerek ekonomik ve hukuki açıdan haklar elde etmiş, sermaye karşısında kendilerini koruma imkanına kavuşmuşlardır. Günümüzde sendika sadece işçiler için değil kamuda çalışan kişiler için de bir güvence oluşturmuştur.

İşçilerin örgütlü hareket etmeleri, işveren ve başkaca kişi ya da kurumların menfaatlerine aykırılık teşkil etmesi nedeniyle sendikal hareketler, sendikaların faaliyetleri, çalışanların sendikalara üye olmaları engellenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle hukuki açıdan sendika hakkının tanınmış olması tek başına yeterli olmamış, bu hakkın engellenmesinin önüne geçmek için hukuki düzenlemelerin de yapılmasını gerekmiştir. Bu amaçla ceza kanunlarında sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi suç haline getirilmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 118. maddesinde de bu suç düzenlenmiş, sendikal hareketlerin engellenmesi ceza yaptırımı altına alınmıştır. Bu çalışmada ilgili suç tipi unsurlarıyla incelenerek değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Sendika, Sendikal hak, Sendikal hakların engellenmesi, Hürriyete karşı suçlar, Çalışma ceza hukuku.

* KTO Karatay Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölüm Başkanı, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

Abstract:

The conflicts between employees after the industrial revolution resulted in labour movement, and labourer, who were powerless and defenceless against the capital had to unionize and act together. Union movements started for this reason and labourers, who united under unions, gained some rights in economic and judicial terms and obtained the opportunity to protect themselves. Today, unions provide assurance not only to labourers but also to public officials.

Organizational acts of labourers are against the interests of employers and some other individuals or institutions, and so these have tried to prevent union movements, activities, and employees' membership to unions. For this reason, vesting labourers with legal rights wasn't enough, and some legal arrangements were required for the prevention of the obstacles before the exercise of these legal rights. With this purpose, the prevention of the exercise of union rights constitutes a crime in terms of the penal laws. Article 118 of Turkish Penal Code No. 5287, defines the scope of this crime, and penalizes the prevention of union activities. The present study examines the related crime along with its elements.

Keywords: Union, Union right, Prevention of union rights, Offences against liberty, Labour criminal law.

I- Giriş

İlkel toplumlarda insan ihtiyacını kendi üretimiyle gidermekte, çeşitlenen ihtiyaçlarını da kendi ürettiklerini başkalarıyla takas yoluyla karşılamaktadır. Değişen ve gelişen toplum şartları, insanın çeşitlenen ihtiyaçları kişinin tek başına ya da ailesiyle gerçekleştirdiği üretimin yeterli olmaması sonucunu doğurmuş, başkalarını çalıştırma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece en basit anlamda işveren ve işçi ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Sanayi devrimiyle özellikle buharlı makinaların icadıyla birlikte büyük sanayi kuruluşları ortaya çıkmış, büyük sayılarda işçiye ihtiyaç duyulmuştur. Sermayenin az sayıda insanın elinde toplanmış olması ve çok sayıda işsizin bulunması nedeniyle bu sanayi kuruluşlarında insanlar birçok haktan yoksun olarak çalıştırılmıştır. İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin bulunmadığı, zor ve ağır şartlarda, uzun süreli ve düşük ücretle işçi çalıştırılması, iş kazaları nedeniyle yaralanma ve ölümlerin artması sonucu protesto ve toplu gösteriler şeklinde işçi hareketleri başlamıştır. Bu hareketlerin başarılı olabilmesi için örgütlü olma gereğini gören işçiler önceleri yardımlaşma sandıkları ve dernekler şeklinde örgütlenmişler, zamanla sendikaların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

Tüm Dünyada gelişen temel hak ve özgürlüklere ilişkin anlayış sonucu sendikal haklar koruma altına alınmış, yasal düzenlemeye kavuşturulmuştur. Buna karşın sendikal hareketler ve sendikalar işveren ve sermaye sahiplerinin menfaatlerine zarar veriyor olması nedeniyle bunun önüne geçmek, engellemek için çeşitli yollara başvurulmuştur. Bu nedenle de sadece sendikal hakların tanınmasının yeterli olmadığı görülmüş, bu hakların engellenmesinin suç olarak düzenlenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Gerek 1926 tarih ve 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunun da gerekse 1 Haziran 2015 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda çalışma hürriyetine karşı suçlar düzenlenmiştir. Fakat 765 sayılı kanunda yer almayan sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi suçu açık olarak ilk kez 5237 sayılı Türk Ceza Kanunuyla yaptırım altına alınmıştır.

II- Kanunilik Unsuru (Tipiklik)

Sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi suçu, 26.09.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunumuzun özel hükümlerin yer aldığı ikinci kitabın, kişilere karşı suçların düzenlendiği ikinci kısmının, "Hürriyete Karşı Suçlar" başlıklı yedinci bölümünde düzenlenmiştir.

"Sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi" başlıklı 188. madde düzenlemesine göre;

Bir kimseye karşı bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla, cebir veya tehdit kullanan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla bir sendikanın faaliyetlerinin engellenmesi halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

Madde gerekçesinde ise "Madde metninde, sendikal hakların kullanılmasını engelleme fiilleri suç olarak tanımlanmıştır. Söz konusu suç tanımında çeşitli seçimlik hareketlere yer verilmiştir.

Maddenin birinci fıkrasına göre, bir kimseye karşı cebir veya tehdit kullanılarak, bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya ya da sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlanması, suç oluşturmaktadır. Bu suçun tamamlanmış şekline göre cezaya hükmedilebilmesi için, cebir veya tehdide maruz kalan kişinin sendikaya üye olması veya olmaktan vazgeçmesi, sendikanın faaliyetlerine katılması veya katılmaktan vazgeçmesi ya da sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılması gerekmemektedir. Bu amaçlarla, kişiye karşı cebir veya tehdit kullanılması, söz konusu suç tamamlanmış gibi cezalandırılabilmek için yeterlidir. Bu bakımdan söz konusu suç, bir teşebbüs suçu niteliği taşımaktadır.

Maddenin ikinci fıkrasında cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla bir sendikanın faaliyetlerinin engellenmesi ayrı bir suç olarak tanımlanmıştır. Bir sendikanın faaliyetlerinin cebir veya tehditle ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmiş olması hâlinde, suç tamamlanmış olur" şeklinde açıklama yer almaktadır.

Görüldüğü üzere 118. maddede iki farklı suç tipi düzenlenmektedir. Birinci fıkrada kişinin sendikal özgürlüğünün engellenmesi, ikinci fıkrasında ise sendikal faaliyetlerin engellenmesi suçu düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede işçi sendikalarıyla kamu çalışanları sendikaları arasında fark gözetilmediği gibi 118. maddeyle çalışan sendikalarının yanı sıra işveren sendikaları da koruma altına alınmıştır.

III- Korunan Hukuki Yarar

Bu suçla korunan hukuki yarar bireysel ve kolektif anlamdaki sendikal haklardır. Sendikal haklar uluslararası ve ulusal mevzuatla düzenlenerek koruma altına alınmıştır.

1919 yılında Versailles Barış anlaşması ile kurulan ve 1946 yılında Birleşmiş Milletler uzmanlık kuruluşu olarak kabul edilen Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) 17 Haziran 1948 tarihinde 87 numaralı Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması sözleşmesini kabul etmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 25 Kasım 1992 tarih ve 3847 sayılı kanunla uygun bularak, ülkemiz açısından, yürürlüğe girmiştir.

Bu sözleşmenin 2. maddesinde; "Çalışanların ve işverenlerin, herhangi bir ayrım yapmaksızın önceden izin almadan istedikleri kuruluşları kurmak ve yalnız bu kuruluşların tüzüklerine uymak koşuluyla bunlara üye olmak haklarına sahiptirler" denilmekte ve sözleşmenin 1. maddesine göre de sözleşmeye taraf olan her ülke bu sözleşmenin hükümlerini yerine getirmeyi taahhüt etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 51 maddesinde de sendikal haklar güvence altına alınmıştır. Maddede "Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz" hükmüne yer verilmiştir.

Ülkemizin taraf olduğu söz konusu uluslararası sözleşme ve Anayasa hükmünde belirtilen sendikal hakların ihlali Ceza Kanunumuzca da suç olarak tanımlanmış kişilerin sendikal haklar konusunda

serbest iradeleriyle tercihte bulunma özgürlükleri ve kolektif olarak sendikal faaliyette bulunma özgürlüğü korunmak istenmiştir.

IV- Maddi Unsur

Kişinin Sendikal Özgürlüğünü Engelleme Suçu (Madde 118/1)

Türk Ceza Kanunumuzun 118. maddesinin 1. fıkrasında bu husus düzenlenerek, bir kimseye karşı bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla, cebir veya tehdit kullanan kişinin, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı belirtilmektedir.

a- Fail

Madde hükmü incelendiğinde bu suçun faili yaşayan herkes olabilir, özgü suç olarak düzenlenmemiştir. 5237 sayılı kanunda tüzel kişilerin failliğinin kabul edilmemesi nedeniyle failin gerçek kişi olması gerekir. Bir ticaret şirketi, özel ya da kamu kurumu adına ve lehine bu fiillerin işlenmesi halinde fail, ilgili tüzel kişilik değil, tüzel kişilik adına hareket etmeye yetkili olan gerçek kişiler, yönetici ve temsilcilerdir.

b- Mağdur

118. madde düzenlemesine göre herkesin bu suçun mağduru olabileceğini söylemek mümkün değildir. Bu suçun mağduru hali hazırda işçi, kamu çalışanı ve işveren sendikası üyesi olan ya da bu üyeliği kazanma şart ve hakkına sahip olan herkestir. Dolayısıyla bu suç özgü bir suçtur.

Aynı şekilde 5237 sayılı Türk Ceza Kanunumuzda tüzel kişilerin mağdur olmaları da kabul edilmemiş, tüzel kişiler ancak suçtan zarar gören olarak kabul edilmiştir. Ceza Kanunumuzun 118. maddesinin 1. fıkrasındaki suç, kişilere karşı işlenebilmesi nedeniyle sendika tüzel kişiliğine karşı bu suç işlenemez. Sendika yöneticilerine karşı bu kapsamda bir fiilin ika edilmesi halinde, fiil ilgili kişiye karşı doğrudan işlenmiş olup fiilin sendika tüzel kişiliği ile ilgisi bulunmamaktadır.

c- Suçun Konusu

Suç teşkil eden fiilin, eylemin yöneldiği kişi ya da şey suçun konusudur. Suçun konusu bir eşya olabileceği gibi kişinin maddi ya da manevi varlığı olabilir. Bu açıklamalarımızdan sonra bu suçun konusunun bir kimsenin sendikaya üye olma ya da olmama, sendikal faaliyetlere katılma ya da katılmamaya, sendikada görev alma veya sendika yönetiminde bulunmaya ilişkin iradesidir.

Doktrinde sendikaya üye olma ya da olmama, sendikal faaliyetlere katılma ya da katılmamaya, sendikada görev alma veya sendika yönetiminde bulunmaya yönelik irade sahibi kişinin suçun konusu olarak belirtilmiş olsa da bu kişiler suçun mağduru olup suçun konusu olarak nitelendirilmeleri bizce doğru değildir.

d- Fiil - Hareket

Türk Ceza Kanunumuzun 118. maddesinin 1. fıkrasında suçun oluşumu açısından sadece hareket belirtilmiş olup, bu hareket sonucunda herhangi bir neticenin meydana gelmiş olması aranmamıştır. Neticenin aranmadığı suçlar açısından nedensellik bağının bulunup bulunmadığının değerlendirilmesinin, aranmasının imkan ve gereği yoktur. Bu nedenle kişilerin sendikal haklarına yönelik bu suçu oluşturan seçimlik hareketler dikkate alındığında denilebilir ki bu suç sırf hareket suçudur.

Maddede suçu oluşturan fiiller bir kimsenin bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla, cebir veya tehdit kullanılması olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla suçu oluşturan hareket, maddede belirtilen amaca yönelik olarak cebir uygulaması ve tehditte bulunulmasıdır. Bu itibarla bu suç seçimlik hareketli bir suçtur. Seçimlik hareketi oluşturan fiillerden birinin ika edilmesi suçun oluşması için yeterlidir.

Seçimlik hareketlerden olan cebir, Ceza Kanunumuzun 108. maddesinde bağımsız bir suç olarak "Bir şeyi yapması veya yapmaması ya da kendisinin yapmasına müsaade etmesi için bir kişiye karşı cebir kullanılması halinde, kasten yaralama suçundan verilecek ceza üçte birinden yarısına kadar artırılarak hükmolunur" şeklinde düzenlenmiştir. Bu suç açısından cebir ise, mağdura bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla maddi anlamda bir başka ifadeyle fiziksel anlamda güç kullanmaktır. Örneğin bir sendikaya üye olmak üzere oraya giden bir kimsenin itilerek, kollarından tutulup dışarı çıkarılmakla üye olmasının engellenmesi. Bunun tam tersi de olabilir, mağduru bir sendikaya üye olması için elinden tutularak zorla üye formunun doldurtulması, imzalamasının sağlanması. Bir başka örnek verecek olursak greve katılan bir sendika üyesinin grevden ayrılması için cebir kullanılarak zorla iş başı yaptırılması.

Diğer bir seçimlik hareket olan tehdit doktrinde manevi cebir olarak nitelendirilmektedir. Tehdit Ceza Kanunumuzun 106. maddesinde bir kimsenin bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya zorlamak üzere kendisinin veya yakınının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinin belirtilmesi olarak tanımlanmıştır. Aynı maddede mağdurun malvarlığı itibarıyla büyük bir zarara uğratacağının veya sair bir kötülük edileceğinin bildirilmesi de tehdit olarak kabul edilmiştir.

Bu suç açısından tehdit ise mağdurun bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla, kendisinin veya yakınının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinin ya da malvarlığı itibarıyla büyük bir zarara uğratacağının veya sair bir kötülük edileceğinin bildirilmesidir. Örneğin bir kimseye sendikaya üye olduğu takdirde çocuğunun kaçırılacağının ya da kendisinin dövüleceğinin bildirilmesi. Sendikanın bir faaliyetine katılan kişinin silah doğrultularak oradan uzaklaştırılması.

Fakat mağdura yönelik beyanların tehdit olarak kabul edilebilmesi için, söylenen sözlere konu tehdidin ciddi olması ve kişiyi istenilen yönde davranmaya zorlamaya elverişli olması, mağdurun gerçek iradesinin dışında davranmaya yöneltebilecek nitelikte olması gerekir. Örneğin sendikaya üye olursan seninle dostluğumu keserim, arabamla birlikte işe götürmem, sana istediğin borcu vermem gibi basit nitelikteki sözlerin tehdit olarak kabulü mümkün değildir.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz ve mağdura yönelik olan seçimlik hareketlerden cebir veya tehdidi fail, belli bir amaçla gerçekleştirmesi gerekir. Bu amaç 118. maddenin 1. fıkrasında mağduru bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak olarak belirtilmiştir. Doktrinde bazı yazarlar bu amaçları hareket gibi yorumlasa da maddede belirtilen bu haller hareket değil faili cebir veya tehdidi uygulamaya iten amaçlardır. Fail, mağdura karşı cebir veya tehdidi uygularken böyle bir amaç taşmıyorsa ya da maddede belirtilen amaçların dışında bir amaçla hareket etmişse bu suç oluşmaz. Şartları varsa başkaca bir suç ya da en azından cebir (madde 108) ya da tehdit (madde 106) suçu oluşacaktır.

Maddede seçimlik hareketler olarak sadece cebir ve tehditten bahsedilmesi ve hile, menfaat vaadi gibi hukuka aykırı olan herhangi başkaca bir eyleme yer verilmemesi bir eksikliktir. İkinci fıkra metnine benzer şekildeki bir değişikliğin yapılması maddenin amacına uygun bir yaklaşım olacaktır.

Sendikal Faaliyetlerin Engellenmesi Suçu (Madde 118/1)

Ceza Kanunumuzun 188. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen bu suçun kolektif sendika özgürlüğüne karşı bir suç olduğunu belirtmek gerekir. Burada yasal yollardan kurulmuş olan bir sendikanın yine yasal sınırlar içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetlerinin engellenmesi suç olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; failin cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla bir sendikanın faaliyetlerini engellemesi halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına mahkum edileceği belirtilmektedir.

a- Fail

2. fıkradaki suç da 1. fıkrada olduğu gibi özgü suç olarak düzenlememiş, fail açısından belirli bir özellik ya da nitelik aramamıştır. Bu nedenle fail, yaşayan her gerçek kişi olabilir. Bu fiil kamu ya da özel hukuk tüzel kişisinin yararına işlenmiş olsa bile tüzel kişilerin fail olamamaları nedeniyle fail, ilgili tüzel kişilik adına hareket etmeye yetkili gerçek kişi olan yönetici ve temsilcilerdir.

b- Mağdur

2. fıkradaki düzenlemeye göre suçun oluşumu için bir sendikanın faaliyetlerinin cebir veya tehdit ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellemesi gerekir. Dolayısıyla eylem yasal olarak kurulmuş ve varlığını hala sürdüren sendikanın faaliyetlerine karşı gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla suçun mağduru da faaliyetleri engellenen sendika olarak düşünülebilir. Fakat Ceza Kanunumuzda haklı olarak tüzel kişilerin mağdur olamaları da kabul edilmemiştir. Bu itibarla mağdur, söz konusu sendikanın yöneticileri ve tüm üyeleridir. Sendika ise suçtan zarar gören konumundadır.

c- Suçun Konusu

Daha önce de belirttiğimiz gibi suçu oluşturan eylemin yöneldiği kişi ya da şey suçun konusudur. Bu suçta suç teşkil eden eylemin yöneldiği şey yasal bir sendikanın yine yasaların izin verdiği faaliyetleridir. Sendikanın faaliyetlerinin ne olduğu ilgili mevzuat çerçevesinde değerlendirilmelidir.

d- Fiil

Bu suç açısından kanun 1. fıkradan farklı olarak bir netice öngörmüştür. Dolayısıyla buradaki incelememizde hareket, netice ve nedensellik bağına ayrı başlıklar altında değinilecektir.

aa- Hareket

Ceza Kanunumuzun 118. maddesinin 2. fıkrasında bu suçu oluşturan hareketlerin bir sendikanın faaliyetlerini cebir veya tehdit kullanarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellemesidir. Dolayısıyla suçu oluşturan hareketler cebir veya tehdit ya da hukuka aykırı herhangi bir davranıştır. Buradaki engellene bize göre bir hareket değil neticedir. Fail, maddede belirtilen hareketler sonucu sendikanın faaliyetinin engellenmesi neticesine neden olmalıdır.

Madde metni incelendiğinde bu suçun serbest hareketli bir suç olarak düzenlendiği görülür. Her ne kadar cebir veya tehdidi belirtmiş olsa da hemen devamında ya da bağlayıcıyla başlayarak hukuka aykırı başkaca bir davranışla demiş olması karşısında burada belirtilen cebir veya tehdidin örnekseme (tadadi – örnek kabilinden) olarak kullanılmış olduğunu ifade etmeliyiz.

Daha önce cebir veya tehditten ne anlaşılması gerektiğini açıklamıştık. Burada incelenmesi gereken hukuka aykırı başkaca bir davranıştan ne anlaşılması gerektiğidir. Maddede belirtilen bir sendikanın faaliyetini engellemeye yönelik olarak fail tarafından gerçekleştirilen davranışın hukuka aykırı olması gerekir. Burada belirtilen hukuka aykırılıktan maksat engellenmeye yönelik eylemin haksız olması, hukuk düzeni tarafından haksız fiil olarak değerlendirilmesi ve eyleme cevaz verilmemiş olmasıdır. Söz konusu eylemin mutlaka suç teşkil eden bir fiil olması gerekmez. Failin fiilinin haksız olması, haksızlık içeriğinin bulunması yeterlidir. Örneğin bir sendikanın bir salonda toplantı yapması halinde bu toplantıyı engellemek için elektriklerinin kesilmesi, kapılarının kilitlenmesi gibi. Yine aynı şekilde yasal bir gösteri yürüyüşü yapan sendika yönetici ve üyelerinin bu faaliyetlerini engellemek üzere belirlenen yürüyüş güzergahına geçmeyi engelleyecek şekilde kamyonların yerleştirilmesi.

Fıkra metni incelendiğinde bu suçun neticeli bir suç olduğu da görülmektedir. Burada belirtilen netice sendikanın faaliyetinin engellenmesidir. Engellenme gerçekleştirilememiş, bu fiillere rağmen sendika faaliyetini bir şeklide gerçekleştirmiş ise suç tamamlanmamış, teşebbüs aşamasında kalmıştır.

Burada değinmemiz gereken bir diğer konu da fıkra metninde hukuka aykırılığa özel bir vurgu yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla bu suç açısından hukuka aykırılık tipikliğin bir unsurudur. Fiil hukuka

uygun ise failin fiili, hukuka aykırılık unsuru oluşmadığı için değil tipikliğin gerçekleşmemiş olması nedeniyle suç teşkil etmeyecektir.

Failin suç teşkil eden eylemi, yasal bir sendikanın, yasal olan faaliyetlerini engellemeye yöneliktir. Bu sözümüzün tersinden hareket edilecek olursa yasal olmayan bir sendikanın faaliyetlerinin ya da yasal bir sendikanın yasalara aykırı faaliyetlerinin engellenmesi bu suçu oluşturmayacaktır. Failin yasal olmayan sendikanın faaliyetini ya da yasal bir sendikanın yasaların izin vermediği faaliyetlerini engellemeye yönelik eylemleri ayrı bir suçu oluşturuyorsa failin bu suçtan dolayı değil, fiiliyle ortaya çıkan başkaca bir suçtan dolayı cezalandırılması mümkündür.

bb- Netice

Biraz önce de belirttiğimiz gibi bu suç neticeli bir suçtur ve maddede öngörülen netice, bir sendikanın herhangi bir faaliyetinin engellenmesidir. Engelleme, faaliyetin ya hiç gerçekleştirilememesi veya başlayan bir faaliyetin tamamlanamaması ya da gerektiği gibi planlandığı şeklide sürdürülememiş olmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken husus engellenen faaliyetin yasal bir sendikanın yasal bir faaliyeti olduğudur.

Fail fiiliyle sendikanın faaliyetini engelleyememiş, bu fiillere rağmen sendika faaliyetini tamamlamış, bir şeklide gerçekleştirmiş ise suç teşebbüs aşamasında kalmıştır.

cc- Nedensellik Bağı

Nedensellik bağı, failin fiiliyle dış dünyada meydana gelen değişiklik arasında bir sebep – sonuç ilişkisinin bulunmasıdır. Bir başka ifadeyle fiiliyle ortaya çıkan neticenin faile yüklenebilmesi, neticenin müsebbibi olarak nitelendirilebilmesidir. Eğer ortaya çıkan netice faile yüklenemiyorsa ya da failin fiiliyle netice arasında sebep sonuç ilişkisi kurulamıyorsa nedensellik bağı da mevcut değildir.

Bu suç açısından sendikanın bir faaliyetinin engellenmiş olmasının failin fiilinden kaynaklanmış olması gerekir. Sendikanın faaliyetinin engellenmiş olması failin fiilinden kaynaklanmamış ise ortaya çıkan netice faile yüklenemez. Failin fiilinden bağımsız olarak ortaya çıkan başla bir neden sendikanın faaliyetine engel olmuşsa, failin fiiliyle netice arasındaki nedensellik bağını kesmişse netice faile yüklenemez. Örneğin sendikanın bir toplantısı engellemek isteyen fail elektrik tertibatını bozmak üzere salona doğru giderken o sırada o bölgede meydana gelen bir arıza sonucu elektrikler kesilmişse netice faile yüklenemez.

V- Manevi Unsur

Kişinin Sendikal Özgürlüğünü Engelleme Suçu Açısından

Bu suç kasten işlenen bir suç olup taksirle işlenmesi mümkün değildir. Doğrudan kastla işlenebilen bu suçun olası kastla işlenmesi mümkün değildir. Çünkü maddede mağdura karşı kullanılan cebir ve tehdidin, bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla yapılmasını aranmıştır. Bir suçun kanuni düzenlemesinde amaç ve saik aranması halinde o suç tipi olası kastla işlenemez.

Sendikal Faaliyetlerin Engellenmesi Suçu Açısından

Bu suç da kasten işlenen bir suç olup taksirle işlenmesi mümkün değildir. Fıkra metni incelendiğinde görülmektedir ki bu suç sadece doğrudan kastla işlenebilir ve olası kastla işlenmesi mümkün değildir. Çünkü madde metninde hukuka aykırılığa özel vurgu yapılmıştır. Suça ilişkin düzenlemede "hukuka aykırı olarak", "hukuka aykırı bir şekilde" gibi kavramlar kullanılmış ise bu suç olası kastla işlenemez. Kanunumuz bu suç açısından hukuka aykırı herhangi bir davranışla sendika faaliyetinin engellenmesini aramış olması nedeniyle bu suç sadece doğrudan kastla işlenebilir.

VI- Hukuka Aykırılık Unsuru

Kişinin Sendikal Özgürlüğünü Engelleme Suçu Açısından

Bu suç açısından hukuka aykırılığı ortadan kaldıran neden olarak görevin ifası (kanun hükmünün icrası ve hukuka uygun emrin yerine getirilmesi) fiili hukuka aykırı olmaktan çıkarır. Örneğin yasal düzenlemelere aykırı sendikal faaliyete katılan bir kişinin bu faaliyete katılmasının engellenmesi, bu kişinin faaliyet alanından zorla çıkarılması, çıkmamakta direnen ve mukavemet edenlerin mukavemetini kırmak amacıyla havaya ateş edilmesi, hakkında yakalama kararı bulunan bir kişinin tutularak bu faaliyete katılmasının engellenmesi gibi.

Sendikal Faaliyetlerin Engellenmesi Suçu Açısından

Ceza Kanunumuzun 118. maddesinin 2. Fıkrasında hukuka aykırılık özel olarak belirtilmiş olması nedeniyle hukuka aykırılık tipiklik içerisinde incelenmesi gereken bir husustur. Bu itibarla fiili hukuka uygun kılan bir neden söz konusu ise failin fiil, hukuka aykırılık unsuru gerçekleşmediği için değil tipikliğin gerçekleşmemiş olması nedeniyle suç teşkil etmeyecektir.

VII- Suçun Özel Görünüş Şekilleri

Bu bölümde teşebbüs, iştirak ve içtima konuları hem 1. fıkrada düzenlenen suç hem de 2. fıkrada düzenlenen suç açısından ele anılıp incelenecektir.

Teşebbüs

Ceza Kanunumuzun 118. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen kişinin sendikal özgürlüğünü engelleme suçunun seçimlik hareketleri cebir veya tehdittir. Fail mağdura yönelik olarak uyguladığı cebir veya tehdidi, mağdurun bir sendikaya üye olmaya veya olmamaya, sendikanın faaliyetlerine katılmaya veya katılmamaya, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılmaya zorlamak amacıyla gerçekleştirmesi halinde bu suç oluşacaktır. Bu suçu cebir veya tehdit suçundan ayrı kılan husus cebir veya tehdidi gerçekleştiren failin güttüğü amaçtır.

Bu suça teşebbüsün değerlendirilmesinde seçimlik olarak belirtilen bu fiillerin dikkate alınması gerekir. Suçu oluşturan cebir veya tehdit kanunumuzda sırf hareket suçu olarak düzenlenmiştir.

Cebir, mağdurun bir şey yapmaya veya yapmamaya ya da kendisinin yapmasına izin vermeye yönelik olarak zorlanmasıdır. Mağdurun bir şey yapmaya veya yapmamaya ya da kendisinin yapmasına izin vermeye yönelik olarak zorlandığı anda suç tamamlanır. Ceza Kanunumuzun düzenlemesi göre cebir, salt hareket suçu olması nedeniyle icra hareketlerinin yapılmasıyla birlikte tamamlanır. Ancak icra hareketleri bölünebiliyorsa teşebbüs gündeme gelebilir.

Seçimlik hareketlerden bir diğeri olan tehdit, kural olarak icra hareketlerinin tamamlandığı anda yani tehdide konu hukuki değerin zarara uğratılacağının mağdura bildirilmesi ile suç tamamlanır. Tehdit de cebir gibi sırf hareket suçudur. Bu yönüyle tehdit fiili teşebbüse müsait değildir. Fakat hareket bölünebiliyor ise teşebbüs düşünülebilir. Örneğin fail, mağdura ait bir hukuki değeri haksız bir zarara uğratacağına ilişkin beyanını e- posta, sms, mektup vs. gibi birtakım araçlarla iletmek istemiş ve fakat bu beyan bir şekilde mağdura ulaşmamış ise teşebbüs halinde kalmış bir fiilden söz edilebilir. Bu durum pratikte bir önem taşımasa da doktriner bir değerlendirme olarak nitelendirilmelidir.

Sonuç olarak kişinin sendikal özgürlüğünü engelleme suçu sırf hareket suçu olup teşebbüse elverişli değildir. Fıkrada belirtilen failin güttüğü amaca ulaşıp ulaşmaması suçun tamamlanması için önem ifade etmez. Bir başka deyişle mağdurun bir sendikaya üye olması veya olmaması, sendikanın faaliyetlerine katılması veya katılmaması, sendikadan veya sendika yönetimindeki görevinden ayrılması gerçekleşmemiş olsa bile bu amaçla cebir veya tehdidin uygulanmasıyla suç tamamlanmış olur. Ancak tekrar ifade etmeliyiz ki hareket bölünebiliyorsa teşebbüs düşünülebilir.

Ceza Kanunumuzun 118. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen sendikal faaliyetlerin engellenmesi suçu serbest hareketli bir suçtur. Örnek kabilinden sayılan cebir veya tehdit açısından biraz önce yaptığımız açıklamalar bu suç açısından da geçerlidir. Bir başka ifadeyle eğer bu suç mağdura cebir uygulanarak veya mağdur tehdit edilerek işlenmişse sırf hareket suçu olması nedeniyle kural olarak teşebbüse müsait değildir.

118. maddenin 2. fıkrasında belirtilen hareketler sadece cebir veya tehdit değildir. Cümlenin devamında "ya da" bağlacı kullanılarak belirtilen hukuka aykırı başka bir davranış açısından da teşebbüsün incelenmesi gerekir. Eğer bu davranış bölünebilir bir davranışsa teşebbüs mümkün olacak aksi halde hareketin yapılmasıyla suç tamamlanacağı için teşebbüsten bahsedilemeyecektir. Örneğin bir sendikanın toplantısını engellemek için fail salonun elektriğini kesmesine karşın sendika mensuplarının bildirmesi üzerine salon görevlisinin elektrik kesintisini sonlandırması ve toplantının başlamasına veya devamına imkan sağlaması halinde failin fiili teşebbüs aşamasında kalmıştır.

İştirak

Sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi suçu açısından iştirak konusunda özel bir düzenleme yapılmamıştır. Bu nedenle iştirake ilişkin olarak genel hükümler uygulanacaktır.

Bu suç kanunumuzda failin doğrudan doğruya tek başına işlenebilen (Eigenhändige Delikte) bir suç olarak düzenlenmediği için müstakil ya da müşterek fail sıfatıyla işlenebilir. Ayrıca kişi bu suça azmettiren ya da yardım eden sıfatıyla iştirak edebilir.

İçtima

Cebir suçu kanunun 108. maddesinde, tehdit ise 106. maddesinde bağımsız suç olarak düzenlenmiştir. Sendikal hakların engellenmesi suçu açısından hareket olarak gösterilen cebir veya tahdidin gerçekleştirilmesi halinde failin ayrıca cebir ya da tehdit suçundan dolayı cezalandırılması yoluna gidilmez. Bu durumda bileşik (mürekkep) suç hükümlerine göre hareket edilir. Bir suç diğer suçun unsuru ya da nitelikli halini teşkil ediyorsa artık unsur ya da nitelikli halin yer aldığı kanun maddesine göre ceza tertip edilir, fail ayrıca unsur ya da nitelikli hali oluşturan suç ya da suçlardan dolayı cezalandırılamaz. Bu itibarla fail 118. maddede belirtilen amaçlarla cebir veya tehdide başvurursa sadece bu maddeye göre cezalandırılacaktır.

Fail suçun hareketleri içerisinde yer alan cebri uygulamış ve fakat uygulanan cebrin sınırı aşılmış ise sendikal hakları engelleme suçunun yanında kasten yaralama suçunun da oluşacağını, failin her iki suçtan da sorumlu olarak cezalandırılacağını belirtmek gerekir.

Fail aynı suç işleme kararı kapsamında aynı kişiye karşı 118. maddenin 1. fıkrasındaki fiili ya da aynı sendikaya karşı 118. maddenin 2. fıkrasındaki fiili farklı tarihlerde birden fazla işlemesi halinde zincirleme suçun varlığı kabul edilerek cezayı Ceza Kanunumuzun 43. maddesinde yer alan düzenlemeye göre belirlemek gerekecektir. Aynı şekilde fail tek bir hareketle birden fazla mağdura aynı anda sendikal hakların kullanılmasını engelleme suçunu işlemesi halinde fiili tek olarak kabul edilip 43. maddeye göre ceza belirlenecektir.

VIII- Soruşturma Usulü Ve Yaptırım

Sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi suçunun takibi şikayete bağlı olmayıp soruşturma ve kovuşturması re'sen yapılır.

118. maddenin 1. fıkrasında düzenlenen kişinin sendikal özgürlüğünü engelleme suçunun yaptırımı altı aydan iki yıla kadar hapis; 2. fıkrada düzenlenen sendikal faaliyetlerin engellenmesi suçunun yaptırımı ise bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası olarak öngörülmüştür. Hakim somut olayı değerlendirerek ve gerekçelendirmek şartıyla burada belirtilen alt ve üst sınırlar arasında bir cezaya hükmedecektir.

Bu suç açısından madde itibariyle yetkili mahkeme asliye ceza mahkemesidir.

Türkiye ve Azerbaycan'da Mizah Yayıncılığı Geleneği: Benzerlik ve Farklılıklar

The Tradition Of Humor Publishing In Turkey And Azerbaijan: Similarities And Differences

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Sami MENCET *

Öz:

Mizah yayıncılığı; yaşanan tüm toplumsal değişimlerin, kültürel, siyasi ve ideolojik mücadelelerin yansıdığı bir "hayal perdesi" olarak tanımlanabilir. Mizah dergileri, karikatürler başta olmak üzere, içeriğindeki mesajları hedef kitlelerine bazen çok keskin bir zekânın eseri olan gülmece ambalajının içerisine ustalıkla gizlenmiş bir yan anlamla sunar bazen de söylemek istediğini çok net, çok yalın ve çok keskin bir biçimde söyler. Binlerce sayfalık bir kitabın ana fikrini bazen tek bir karikatür, okuyucunun da hayal gücünü işin içine katarak ustalıkla anlatabilir. Böylelikle karikatürlere bakılarak bir toplumdaki ideolojik farklılıkları, belirli olaylar karşısındaki belirli toplumsal grupların algılarını vb. gösterge bilimsel çözümlemeyle anlayabilmek mümkündür.

Çalışmada Türkiye ve Azerbaycan gibi ortak tarihi köklere sahip her iki ülkede mizah yayıncılığının geleneğine yön veren değişkenler ile uygulamadaki benzerlik ve farklılıklar tarihsel arka planı çerçevesinde incelenmiş ve her iki ülkede mizah yayıncılığının geleceğine dair öngörüler dikkate alınarak mizah yayıncılığının ortak kültürel birikime sağlayabileceği katkılara ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Mizah, Karikatür, Yayıncılık, Molla Nasreddin

* Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, mustafamencet@akdeniz.edu.tr

Abstract:

The humor publishing can be defined as a 'curtain of dream' where the entire social changes, conflicts, political and ideological struggles reflect on. Satirical magazines, particularly caricatures, give messages to the target groups with a side meaning skillfully hidden in a laughing packaging which is a product of a very sharp intelligence. A caricature can explain adroitly the idea of a book having thousands of pages. Thus, by semiotic analyzing, caricatures make it possible to understand the ideological differences in a society and the perceptions of some social groups on some occasions.

In this study, have been analyzed the similarities and the differences of humor publishing tradition between two countries which are Turkiye and Azerbaijan in the context of their historical background. Furthermore, suggestions have been made about contributions how humor publishing can provide common cultural accumulation.

Keywords: Azerbaijan, Humor, Caricatur, Publishing, Molla Nesreddin,

Giriş:

Karikatür, kişi ya da olayların gülünç, çelişkili yanlarını yakalayarak bazen yazıyla da desteklenen abartılmış çizgilerle mizaha dönüştürme sanatıdır. 'Karikatürize etmek', genel olarak mizah ya da eleştiri amacıyla bir olguyu çarpıtmak anlamını taşır. Kişileri konu alan çizimlere portre karikatürü, olayları konu alan çizimlere portre karikatürü, olayları konu alanlara da konulu karikatür denir (AnaBritannica, 2000, s.4-5).

Karikatür, görsel bir gülmece iletisidir ve iletişimin kurallarına bağlıdır. İletiyi yayan araç, yani medya gülmece deseninin bünyesini, niteliğini ve içeriğini etkiler. Karikatürün gelişmesi basının gelişmesiyle sağlanmıştır. Gülmece basını, karikatüre yer veren gazeteler, dergiler karikatürün yaygınlaşmasına ve halk arasında üne kavuşmasına yol açmışlardır. Karikatürün reklam alanına girmesi bu yaygınlığı daha da genişletmiştir. Karikatürün televizyonda yer alması da bu alana yeni ve geniş olanaklar sağlamıştır. Gülmece desenlerinin halk arasında yaygınlaşmasını iletişim araçları sağlamaktadır (Topuz, 1986, s.93). İletişim amacıyla üretilen her türlü göstergenin belirli bir alıcı için ve belirli bir amaçla üretilmiş olduğunu söyleyebiliriz (Günay, 2002, s.158). Karikatürler de bu bağlamda bir amaç için çizilir ve yayımlanırlar. Bu amaç ya eğlendirme, ya gündeme ilişkin bir takım politik/siyasi yorumlar yapma, yaşanmış/yaşanan olaylar hakkında karikatüristin ya da yayın kuruluşunun görüşünü yansıtma, kamuoyu oluşturma, okurların hoşuna gidebilecek komik durumları yansıtarak beğeni toplama gibi birçok amaca yönelik olarak çizilir ve yayımlanır.

Mizah dergilerinin yapısı kuşkusuz basın sektörünün yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü mizah yayıncılığının temel piyasasını günlük gazeteler, dergi ve mizah dergileri oluşturmaktadır. Kitle iletişim araçları, özellikle televizyon ve gazeteler yayıncılık maliyetleri nedeniyle sermayesi bol girişimciler tarafından yürütülen aygıtlardır. Bu nedenle çoğu, kâr amacı taşıyan şirketler bünyesinde kurulur ve yine kâr amacı taşıyan ve reklamlarının destekleyici bir satış ortamında sunulmasında isteyen reklamverenlerden elde edilen gelire bağlıdır. Bu da dergilerin yayıncılık politikalarını etkilemektedir. Medya, hükümete ve büyük şirketlere haber kaynağı olarak da bağımlıdır. Yine hükümet ve medya dışı büyük şirketler, reklam vermeme TV yayın ruhsatını iptal etme, hakaret davaları açma ve dolaylı veya dolaysız olarak başka türde saldırıları bulunma tehdidiyle medya üzerinde kolaylıkla baskı uygulayabilecek konuma ve servete sahiptir (Chomsky ve Herman, 2004, s.159).

Çeviker (1997, s. 401), ülkemizde siyasal yaşamdan en çok etkilenen sanat dalının karikatür olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni de karikatürün basına bağlı olarak yaşamını sürdürmesidir. Bu nedenle karikatür, çizgiyle tutulmuş günlük tarih olarak da değerlendirilebilir. Çeviker, haftalık mizah dergilerinin siyasi gündemle ilişkin az sayıda karikatür olması nedeniyle bu tespitin dışında

tutar. Ancak her ne kadar gündeme ilişkin az sayıda karikatür yayımlasalar da mizah dergilerinde siyasi gündemle çok güçlü bir bağ kurulmaktadır. Türkiye'de en çok okunan mizah dergileri Leman, Penguen, Uykusuz dergilerine bakıldığında; dergilerin kapak, ikinci ve üçüncü sayfalarında tamamen siyasi ve toplumsal gündeme ilişkin karikatürlerin, orta sayfalarında da genellikle benzer konuları ele alan köşe yazılarının yer aldığı görülmektedir. Bu sayfalar okuyucuların en çok ilgilendiği sayfalar olmakla birlikte derginin siyasi gündemle bağını, ideolojik duruşunu ve yayın politikasını belirlemesi ve göstermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla karikatür sayısının az olmasına rağmen bu karikatürlerin işlevleri, diğer sayfalardaki fantastik veya günlük hayattaki diyalogları malzeme edinen karikatürlerden çok daha etkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada Türkiye ve Azerbaycan'da yaşanan siyasi gelişmelerin karikatür sanatına olan etkisine değinilecektir.

A. Türkiye'de Mizah Yayıncılığının Kilometre Taşları

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de karikatür, basılı kitle iletişimi araçlarının yaygınlaşmasına koşut olarak gelişmiştir. Tanzimat'ı izleyen yıllarda gazete ve dergilerin çoğalması, baskı tekniklerindeki ilerlemeler, grafik sanatlarından yararlanmayı da beraberinde

getirmiş, gazetelerde ve dergilerde haberleri anlatan ya da destekleyen çizimler görülmeye başlanmıştır (Alsaç, 1994, s.24).

Mizah dergilerinin ülkemizdeki serüveni incelendiğinde kuruldukları günden bu yana siyasetin bir parçası olduğu, politik bir baskı aygıtı olarak işlev gördüğü, yalnızca muhalefet tarafından değil hükümet ve devlet tarafından da etkili bir propaganda aygıtı olarak kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki, II. Abdülhamid'i tahttan indirmek için yurtdışında propaganda yapmak

isteyen Jön Türkler, Milli Mücadele döneminde psikolojik üstünlüğü sağlamak isteyen Ankara ve İstanbul hükümetleri, yapılan inkılapları desteklemek ve toplumda arzuladığı değişimi gerçekleştirmek isteyen Cumhuriyet Halk Partisi, yoğun muhalefete aynı mecradan karşılık vermek isteyen Demokrat Parti, 12 Eylül darbesinin ağır baskısı karşısında basında hiçbir gücü kalmayan muhalefet, mizah dergilerini ve özellikle bu dergilerdeki karikatürleri bir propaganda aygıtı olarak sürekli kullanmıştır. Günümüzde bu silah sıklıkla hatta artan bir yoğunlukta kullanılmaya devam etmektedir. Artık mizah dergileri yalnızca bağımsız olarak bayilerde satılmamakta, bazı gazetelerde haftalık ek olarak okuyucularına iletilmektedir. Bunun yanında ulusal ölçekte yayın yapan tirajı yüksek gazetelerde de karikatür yayınlama geleneği günümüzde de devam etmektedir. Bu karikatürcüler genellikle siyasi gündeme ilişkin çizimler yapmakta ve gündemi tek bir kare çizimle yorumlamaktadır. Gazetelerinin yayın politikasına paralel olan bu yorumlar aslında gündeme ilişkin yayımlanan tüm haberlerin ve yazıların tek bir karede yorumu gibidir. Yine gazetelerde reklam amaçlı yayınlanan düzenli karikatürler de bulunmaktadır.

Türkiye'nin karikatür tarihi incelendiğinde, tıpkı doğrudan devletin denetiminde olmayan tüm diğer kitle iletişim araçları (gazeteler, dergiler, kitaplar, filmler) gibi mizah dergilerinin de sık sık sansür, kapatma ve çeşitli baskılarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Çeviker (1997, s.339-340), yüzyılı aşkın karikatür geçmişimizde karikatür nedeni ile dergi ve gazetelerin birçok kez kapandığını hatırlatır. Geçici ve tümden kapatma cezaları Osmanlı döneminde daha yaygındır. Diyojen, Hayal, Kalem ve Cem bu cezaları fazlasıyla çekmiştir. Theodor Kasap, 1876'da üç yıl hapse mahkûm olmuştur. Osmanlı döneminde karikatürcülere verildiği bilinen bilinen tek mahkûmiyet budur. II. Abdülhamid'in yurtdışında mizah dergisi yayımlayan kişiler için verdiği gıyabi cezaların haricinde Cumhuriyet döneminde Cemil Cem'in ikinci kez çıkarttığı mizah dergisi "Cem", Turhan-İlhan Selçuk kardeşlerin "Dolmuş", Ali Ulvi'nin bir karikatürü nedeniyle "Cumhuriyet Gazetesi", bir kapak karikatürü nedeniyle "Gırgır" ve "Tef" dergileri geçici olarak kapatılmıştır.

Cumhuriyet döneminin mizah yönünden kendine özgür bir haritası söz konusudur. Hemen hemen her on yıllık süreç Cumhuriyet Mizahı için önemli sayılabilir. Ancak pratik bir araştırma ölçeği oluşturmak amacıyla bu dönem Üstün Alsaç'ın sınıflandırılması kullanılmaktadır. Bu sınıflandırma; ilk mizah dergilerinin yayımlanmaya başlamasından Cumhuriyetin ilanına kadar olan süre klasik dönem, Cumhuriyetin ilanından II. Dünya Savaşı sonu ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine kadar olan süre II. Klasik Dönem, 1954'ten 1990'lara kadar Çağdaş Dönem ve 1990 sonrası Yeni Dönem olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, karikatürümüzün bir buçuk asırlık serüveni bu başlıklar altında incelenecektir.

1. Birinci Klasik Dönem Mizah Dergileri

Türkiye'de çoğunlukla Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra basılmaya başlanan ilk gazete ve dergilerde karikatürler çizilmeye ve çeşitli gülmeceler yayınlanmaya başlasa da tamamen mizah içerikli bir dergi olan Diyojen (1870), Türkiye'de yazılı mizahın miladı olarak kabul edilir. Diyojen dergisi büyük ilgi çekmiş, hatta mizahın yasaklanması için kanun tekliflerinin Meclis'te görüşülmesine neden olmuştur. Diyojen'le başlayan bu yazılı mizah hareketinin, giderek Birinci Meşrutiyet'in ilanını gerektiren politik olayların bir parçası durumuna gelmesi Diyojen dergisinin tarihteki önemini arttıran bir başka husustur.

Diyojen'den sonra farklı isimde birçok mizah dergisi yayımlanmıştır. Bu dergilerin ortak özellikleri Ermeni yurttaşlar tarafından çıkarılmış olmalarıdır. O dönemin bütün yayın hayatı Ermenilerin elinde olduğu için bu durum olağandır. Tiyatroda ve diğer kültür dallarında ilk adımları Ermenilerin attıkları görülmektedir. Osmanlı devletinin memur tabakasını oluşturan, ayrıca el sanatlarında klişecilik, matbaacılık işlerinde geçmişi olan, Fransızca öğrenimini bir iç eğitim olarak gördükleri için Avrupa ile çok yakın ilişkilere giren Ermeni yurttaşların ülkenin basın ve yayın hayatına ayrıca kültür çalışmalarına ilk katkılarda bulunmalarını doğal saymak gerekir. Bu hızlı sosyal ve kültürel çabaları onlara, Islahat Fermanı ile geniş haklar tanınmasına neden olacaktır. Mizah dergilerinde ve komedilerde koydukları birçok üslup günümüze kadar gelmiştir (Öngören, 1998, s.57-58).

Çeviker (1997, s.193), 1850'li yıllarda önce Ermeni basınıyla İstanbul'a "merhaba" diyen karikatürün, 1860'lı yıllarda Türk basınında yerini aldığını ve I. Meşrutiyet'in sona erişine kadar toplumsal oluşumların ritmine uygun bir hızla kendini gösterdiğini belirtir. Çeviker'e göre Osmanlı imparatorluğu kapalı ve tutucu bir toplum olmasına karşın karikatür gibi yasa ve

tabu tanımayan, varlık nedeni eleştiri olan bir çizgi sanatına, karikatüre, kapılarını açmak zorunda kalmıştır. Bu dönem yayımlanan karikatürlerde Karagöz olgusu ağır basmaktadır. Sözlü mizahtan yazılı mizaha geçiş aşamasında, geleneksel Karagöz de bir geçiş noktası olmuştur. Zaman geçtikçe mizah dergileri çoğalmış, hayal perdeleri azalmıştır. Meşrutiyet döneminde geleneksel Osmanlı mizah örnekleri ile Batılı mizah örnekleri birarada görünmüştür. Osmanlıda ilkin bir aydın mizahı olarak başlayan Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu Meşrutiyet günlerinde bir halk eğlencesi durumuna gelmiş, aydın kesimin mizahı olarak Batılı anlamda mizah dergileri ile direkler arası eğlenceleri komedi ve kantoları olmuştur. Meşrutiyet bu görünüşü ile mizahımızda bir geçiş dönemi sayılabilir. Meşrutiyet mizahı savaşların ve yenilgilerin içinde acı ve buruk bir mizah olmuştur (Topuz, 1986, s.57).

Cumhuriyet tarihinin en uzun ömürlü mizah dergisi olan Akbaba (farklı dönemlerde toplam 2.925 sayı) bu dönemde yayımlanmaya başlamıştır. Konuyla ilgili hemen hemen tüm kaynaklarda derginin sahibi ve başyazarı Yusuf Ziya Ortaç'ın, farklı dönemlerde hükümetlerle siyasi elitlerle yakın ilişkiler kurmayı başarabilen, bir yayıncı olduğu belirtilmektedir. Resmi ilan önceliklerinin yanında başbakanlık örtülü ödeneğinden maddi destek almıştır. Cantek'e göre (2011, s.64-65), Akbaba'nın uzun ömürlü olmasının ardındaki en önemli güç, çok satmasıyla değil siyasal iktidarla kurduğu yakınlıktır. Akbaba'nın bu özelliği mizah dergileri üzerine araştırma yapan hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Cantek'e göre, Akbaba, hükümetlerle olan organik bağını alenileştirmeyen bir yayın

politikası sürdürmüş, eleştirelliğini dengeli bir biçimde kullanmaya özen göstermiş, derginin siyasete aktüel gelişmelere ve partilere ilişkin eşit mesafede bulunuyor görünmüş, hükümete yönelik muhalefet eleştirilerini siyasetin seviyesizleşmesi ve bir itibar kaybı saymış, dış politikayla ilgili meselelerde Başbakanı Türkiye ile özdeşleştirerek kahramanlaştırmış ve böylece "iktidar yandaşı" gibi göstermekten ustalıkla kaçınmıştır.

Yusuf Ziya Ortaç, kırklı yılların sonunda Akbaba'nın satışı düşünce dergiyi kapatarak yayıncılığı bırakmış ancak 1952 yılında Akbaba'yı bir kez daha çıkartmaya başlayarak yayıncılığa tekrar dönmüştür. Derginin yeniden çıkışında maddi destek almış ve Başbakan Adnan Menderes ve Demokrat Parti ile yakınlaşmıştır. Kırklı yıllarda Cumhurbaşkanı İnönü hakkında övgü dolu yazılar yazan, iki de kitap çıkaran Ortaç; yeni dönemi, bir başka deyişle ellili yılları İnönü muhalifi ve CHP karşıtı olarak geçirmiştir 1977'de yayın hayatına son veren Akbaba, bir mizah dergisi geleneğinin son halkasıdır. Bu gelenek, Diyojen'le, Çıngıraklı Tatar ve Hayal'le başlayan mizah edebiyatıyla karikatürün bileşiminden oluşmuş; Kalem, Cem, Karagöz, Diken ve Aydede'yle doruk noktasına ulaşmış; 1922'de Aydede'nin bıraktığı yerden başlayarak Akbaba-birkaç ara sayılmazsa- kesintisiz 55 yıl var olmuştur. Süreç içinde Akbaba, Markopaşa, Dolmuş, 41 Buçuk ve Tef gibi dergilerle aşılmış ancak bunların hepsi kısa ömürlü olmuştur (Cantek, 2011, s.57).

Kurtuluş Savaşı döneminde mizah dergilerinin II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi siyasi amaçlarla yayımlanmanın da ötesinde milli mücadelede kendilerine düşen rolü üstlendikleri görülmektedir. Örneğin Ali Fuad Bey tarafından 1908-1950 yılları arasında yayımlanan "Karagöz" ile Sedat Simavi tarafından 1918-1920'de çıkarılan "Diken" ve onun devamı sayılan 1921-1923 yılları arasında yayımlanan "Güleryüz", 1920-1921 yılları arasında Semih Lütfi tarafından çıkarılan "Ayine" dergisi milli mücadele döneminde işgalin yarattığı ümitsizlik ve yoksunluk ortamında, İstanbul halkı başta olmak üzere mücadeleye girişen halka güven vermek, işgal devletlerinin güdümündeki mütareke basınının olumsuz propagandalarına karşıdurma ve kamuoyu oluşturma rollerini üstlenmişlerdir.

2. İkinci Klasik Dönem (Cumhuriyet Dönemi)

Türk karikatürünün ikinci dönemi Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen yıllar içinde biçimlenmeye başlar (Alsaç, 1994, s.26). Bu dönemde basınla ilgili politikalar mizah yayıncılığını etkilemiştir. Cumhuriyet yönetiminin ilk basın yasasının iki önemli özelliği vardır:

birincisi; rejimi savunacak, güçlendirecek, sorumlu bir basın yaratmak; ikincisi ise gazetecilik mesleğini geliştirecek önlemler almaktır. Birincisini gerçekleştirmek için yasanın 50.maddesi kullanılacaktır. Bu madde, hükümete ülkede uygulanan genel siyasete aykırı yayınları kapatma yetkisi vermektedir. Bu hüküm çerçevesinde, yasaya göre gazete yayınlamak için önceden izin almak gerekmediği halde hükümetin onay vermediği hiçbir gazete ya da dergi yayınlanamayacaktır (Alemdar, 2009, s.13).

Cumhuriyetin ilanından yeni harflerin kabulüne kadar tüm basılı eserlerde olduğu gibi mizah dergileri de eski yazıyla yayımlanmıştır. Bu dönemde Meşrutiyet döneminden kalma çok güçlü bir yazar-çizer kadrosu bulunmaktadır. Bütünüyle bu evre, Cumhuriyet'in bir geçiş hazırlığına işaret eder. Cumhuriyetin başlangıç evresi, kültür ve düşünce hayatı yönünden şaşırtıcı bir renklilik ve canlılık içinde görülmektedir. Çok partili bir düzen tartışmalı ve bol bir yayın, ilk yılların baş niteliği olur. Akbaba ve Karagöz gazetesi tipi yayınlar, hareketli bir yayın ve tartışma içindedir. Osmanlı'nın ve Meşrutiyet'in hiciv teknikleri açıkça işlemektedir. Çeşitli görüş ve düşünce sahiplerinin hepsi, Kurtuluş Savaşı'na katılmış olmanın hakkına dayanarak konuşmaktadır. Gerçekten özgür ve Batılı anlamda demokratik olan bu ortam Şeyh Sait Ayaklanması, Atatürk'e suikast gibi olayların ardından sona erdirilir (Öngören, 1998, s.76).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında mizah dergilerinde savaşın insanlık dışılığı, içerde çekilen siyasal ve ekonomik sıkıntılar, özellikle vesikayla ekmek, gaz ve kaput bezi alma olayları, harp zenginleri vb. konular işlenmiştir. Bu dönemde gelecek kuşakları etkileyen Cemal Nadir'in çizgileri ön plana çıkmış ve kendisi ileriki yıllarda Cumhuriyet karikatürünün kurucusu sayılmıştır. Öngören'e göre (1998, s.89-90) bu dönemde Cemal Nadir'in öncülüğünde kalabalık ve güçlü bir genç kadro, hızla kendi kişiliklerini bularak Cumhuriyet'in en zengin karikatürcü kuşağı ortaya çıkmıştır. Bu zenginlik kısa sürede sonuçlarını almış, Türk karikatürü dünyada kendini uluslararası alanda kabul ettirmeye başlamış, Türk karikatürcülerin yapıtları yabancı basında yayımlanmaya ve ödül almaya başlamıştır. Aynı zamanda karikatürün, ülkemizde ilk kuramsal temelleri atılmaya başlanmıştır.

3. Çağdaş Dönem

Bu dönem Akbaba dergisi yayın hayatına son vermiş, 1948 yılında Karikatür dergisi kapanmış, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz ve Mim Uykusuz'un öncülüğündeki Markopaşa hareketi

iktidardaki Demokrat Parti'ye ciddi bir muhalefet sergilemiştir. Öngören (1998, s.92), çok partili sisteme geçilmesi için büyük mücadele veren Markopaşa'nın DP'nin iktidara gelmesinde büyük emeği olduğunu belirterek hareketin kamuoyu tarafından da takdirle takip edildiğini ve bir dönem altmış bin satış rakamı gibi kırılması güç bir rekora imza attığını belirtir. Bu hareketin çizgisi yıllarca güçlü kalmış ve günümüzdeki popüler mizah dergilerinin de bir anlamda öncüleri sayılabilir. Marko Paşa hareketinde toplumcu bir yaklaşımla politik eleştiriler yapılmış, özellikle karikatüre sınıfsal özellikler açısından yaklaşan Mim (Mustafa) Uykusuz'un çizimleri ün kazanmıştır. Zaman zaman tirajı altmış bine çıkmış, bazen de yöneticilerin tepkisini çekerek kapatılmıştır. Bu dönemde Karakedi adında sağcı bir dergi CHP karşıtı bir yayın politikası izler. Akbaba yeniden çıkar ve o da otuz yıldan beri tuttuğu CHP'ye karşı bir yayıncılık anlayışını benimsemesi belirli bir görüşü değil de yalnızca iktidarı tutan bir dergi olmak ve Cumhuriyetin ilkelerini hafife almak gibi eleştirilere yol açar (Öngören, 1998, s.93). Yine bu dönemde ülkemizde ilk çizgi film denemeleri başlar. 1950'de ilk dönem ustaları, yani klasik karikatür ile modern olanla biraraya gelmiştir. Bu dönemde yazısız karikatürler çoğalmıştır.

27 Mayıs askeri darbesi bir kırılma noktası olmuştur. Demokrat Parti dönemine duyulan tepki anayasal düzene planlı ekonomik kalkınmayı sosyal hukuk devleti anlayışını örgütlenme hakkının ve özgürlüklerin genişletilmesini getirmiştir. Yükseköğretim ve kitle iletişim araçlarının özerk olması öngörülmüştür. Darbenin kurmaya çalıştığı yapı uzun ömürlü olmamış ama Türk siyasal yaşamında unutulmaz izler bırakmıştır. 27 Mayıs ve 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girdiği dönemde Türk karikatürü bir ivme kazanmıştır. 1940'larda Marko Paşa'da Mim Uykusuz'un sosyalizmden yola çıkan karikatürleri, 1961'i izleyen dönemde yasallık kazanmış; bu nedenle de 1950 kuşağına yayılan –bir ölçüde- ortak bir dünya görüşü olmuştur. Kemalizm'in savunusunu da içeren sosyalist düşünceler, "Türk karikatürünün egemen ideolojisi"ne dönüşmüş ve Doğan Avcıoğlu'nun yayın yönetmenliğinde çıkan Yön dergisinden beslenmiştir (Çeviker, 1997, s.88).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ülkede birçok şeyi değiştirmiştir. Türk karikatüründe 1960-70 yılları yeni çizerler açısından en yoksul dönemdir. 1960 öncesinde bir karikatürcü gazetenin birinci sayfasından ülke gündemine etki edebilirken bu etki 1960'larda azalmış, 1970'lere ulaştığında günlük basında neredeyse hiç karikatür yayımlanmamıştır. 1970'lerde yoğun bir şekilde yaşanan ilk göç ve göç eden nesillerin kazanma arzusu toplumsal yaşamda yükselen değerleri değiştirirmiş; gecekondu kültürü, yasa / kural tanımazlık, mafya ilişkileri vb. olgularla günlük yaşamda yer edinmiştir. Bu göçle yaşanan, kır-kent kültürünün karışmasının yol açtığı curcuna mizaha hareket getirmiş ve nihayetinde Gırgır dergisinde karşılığını bulmuştur (Öngören, 1998, s.101-103). Bu durgunluğun nedenini Öngören (1998, s.98-99), o dönemde sanayi toplumuna geçişle açıklar. O döneme kadar karikatür tabanlı mizah yayıncılığı memurlar tarafından daha çok rağbet görürken, Türkiye'ye yön veren işçi sınıfının yükselmesiyle kültür ürünlerinin içeriği değişmiş, karikatür yayıncılığı eski popülerliğini kaybetmiştir. Gazete ve dergilerin

bir zamanlar tek okuyucusu olan memurlar ve okumuş orta tabaka artık bu dönemde her gün artsalar da genel gazete okuyucusunun içerisinde çok küçük bir sayı olarak kalmıştır.

1970'i izleyen ilk üç yıl, Türk karikatüründe yeni oluşumlara yol açmıştır. 1972'de Gırgır, Gün gazetesinden yola çıktıktan kısa bir süre sonra dergiye dönüşmüş ve zamana ayak uyduramayan Akbabayı devreden çıkartarak; okurları arasında karikatürcü yetiştirmeye koyulmuştur (Çeviker, 1997, s.358). Gırgır dergisi halkın mizah zevkini yansıtmasını bilmiş ve kadrosunu sürekli genişleterek bir okul olmayı başarmıştır. Öngören (1998, s.117), Gırgır'ın başarısında, o güne kadar CHP ve DP/AP arasında tercih yapan mizah dergilerinden farklı olarak politik konuları ikinci plana atması ve böylece CHP ve AP'lilerin aynı karikatüre gülebilmelerinin büyük etkisi olduğunu vurgular. Gırgır, o dönemde yaygınlaşmaya başlayan televizyonu da kullanmayı bilmiş, Gırgır'daki karakterler reklam vb. programlarda (dergi reklam vermemiş ama reklamlarda Gırgır karakterleri kullanılmıştır) görünerek belleklerde canlı kalmayı başarabilmiştir.

Gırgır'ın kitlesel başarısı doğal olarak herkesin anlayacağı bir mizah üretmesine neden olmuştur. Solcunun da sağcının da gülebildiği bir dergi olarak Gırgır, apolitik bulunmuştur ya da sol addedilmesine karşı çıkılmıştır. Oysa Gırgır, Akbaba'ya göre daha solda kendisinden önce çıkan bir Marko Paşa'ya ve kendisinden sonra çıkan Limon'a göre sağdadır. Benzer yargılar Oğuz Aral için de geçerlidir: Çalışmalarında milliyetçi sol bir duruşu vardır, dış mihraklar takıntısı, laiklik ihtimamı göze çarpmaktadır. Popüler kültüre gündelik yaşama yakın

durması, içeriğini argodan ve konuşma dilinden sakınmadan oluşturması onu kendi kuşağının isimlerinden önemli ölçüde ayırmaktadır. Herkes tarafından anlaşılmak temel kaygısıdır; tehlike gibi duran "basitlik, kimi zaman aşamadığı eleştirileri haklı çıkartan bir sorundur. Gırgır dönemi, Oğuz Aral'ın hayatının olduğu kadar Türkiye mizahının en önemli parçasıdır. Sürekli üretimle geçen, endüstrileşen, alana sermayeyi çeken, kendi sermayesini üretebilecek dergiler yaratan, yüzlerce çizer yetiştiren bir dönemdir. Derginin Akbaba'dan ve o güne değin çıkmış mizah dergilerinden bütünüyle farklı görselliği, bol çizgi roman kullanılmasını gerektirmiştir (Cantek, 2011, s.209-210).

Medyaya çağdaş toplumda merkezi bir konum kazandıran oluşumların başında kuşkusuz 1980'li yılların iletişim alanındaki hızlı, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri gelmektedir. Ancak 1980'li yıllarda "Yeni Sağ" düşüncenin hegemonya kurması ile başlayan ve günümüzde ulaştığı biçimi kısaca "küreselleşme" olarak anılan sürecin sosyo ekonomik ve siyasal gelişmeleri de medya alanındaki gelişmelerle bütünleşmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemi kitle iletişimi bağlamında isimlendirmek gerekirse "basın dönemi" olarak nitelendirilebilen bir dönemden "medya" olarak nitelendirilen yeni bir evreye geçildiği söylenebilir. Bu evrenin ilk ayırt edici özelliği kitle iletişim araçlarının işlevlerinin eskiye göre önemli ölçüde genişlemesidir. Bu çerçevede eskiden başat olan, topluma haber ve bilgi aktarımı iken şimdi bu işlev sözkonusu araçların gerçekleştirdiği diğer sembolik üretimler yanında ikincil konuma itilmiştir. Bu gelişmenin doğal sonucu olan diğer bir özellik ise kâr sağlamanın, medya kuruluşunun amaçları

arasında başat konuma geçmesidir (Kaya, 2009, s.233). Tüm bu değişim mizah yayıncılığını da doğal olarak etkilemiştir. 12 Eylül askeri darbesi demokratik ortamda var olan birçok faaliyet gibi mizah yayıncılığını da durdurmuştur. 1983 genel seçimlerine kadar mizahçılar ve mizah yayınları büyük bir baskı altında kalmıştır. 1983 sonrasının mizahi açıdan en renkli kişisi kuşkusuz Turgut Özal'dır. Sempatik "Tonton amca" ya da "Davul Delen Jaguar" gibi antipatik yergilerle çizilir. Turgut Özal'dan sonra Başbakanlık koltuğuna oturan Yıldırım Akbulut, karikatürlerden ziyade fıkralara konu olmuştur. 1980'li yıllarda Türkiye'de yaşanan politik baskı ve ekonomik sorunlar dolaylı anlatım yollarına başvurulmasını kaçınılmaz kılmıştır. Yazılı basında eleştirel açıdan işlevselliğe sahip en yaygın tür mizah dergileri olmuş ancak neo-liberal süreçte sermayenin yazılı basını tahakküm altına almaya çalışması ve kişisel uzlaşmazlıklar mizah dergiciliğinin bölünerek küçülmesine yol açmıştır. 1990'larda ofset teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak, mizah dergilerinde hem renk kullanımı hem de çizim

tekniklerinde estetik olgunlaşma dönemi yaşanmışsa da mizahın çarpıcılığının ve politik eleştirelliğinin yerini sözcük oyunları ve ikilemelere dayanan espriler, argo, cinselliğin sürekli vurgulanması yoluyla seksüel arzuların satışı almıştır. 1980 darbesinin ardından beş yıl boyunca suskunluk dönemine giren mizah dünyasında en ağır darbeyi Gırgır dergisi almıştır. Gırgır'daki olumsuz şartlar ve başka sebeplerden ötürü Gırgır'daki birçok karikatürist dergiden ayrılarak başka dergiler çıkartmıştır. 1990-2000 arasında çok düşük tirajlı diğer dergilerin dışında kalıcı olan tek dergi Leman'dır (Cantek, 2008, s.156-160).

1990'ların başında 12 Eylül darbesinin baskı ortamı yavaş yavaş kalkmış olsa da ülkeyi saran

terör olayları 80 öncesindeki kaos ortamını hatırlatırcasına çoğalmış, ülke gazeteciler ve yazarçizerler için gitgide güvensiz bir hale gelmiştir. Yine de böyle bir ortamda kendi tarzlarını

oluşturan çizerler de arttıkça mizah dergilerinin sayısı da artmıştır. Ancak 1990'lardan bugüne

istikrarını sürdüren tek dergi Leman olarak kalmıştır, diğerleri ya kesintilerle yayımlanmaya

devam etmiş ya da yayın hayatına veda etmiştir (Alsaç, 1994, s.37-38).

Leman dergisinden 2002 yılında ayrılan bir grup çizer Penguen dergisini kurmuşlardır. Penguen dergisinden ayrılan bir grup çizer de 2007 yılında Uykusuz dergisini yayımlamaya başlamıştır. Genel olarak Leman ve Penguen dergilerine benzer bir yayın politikası izleyen dergi; Gezi Parkı olayları, Charlie Hebdo Saldırıları vb. gündeme ilişkin olayları diğer dergilerle hemen hemen aynı içeriklerle ele almıştır.

B. Azerbaycan'da Mizah Yayıncılığının Kısa Tarihçesi

Azerbaycan'da mizah yayıncılığının doğuşu, farklı toplumsal ve siyasal koşullar altında da olsa Türkiye'deki ile aynı döneme rastlar. Bilinen ilk mizah dergisi Molla Nasreddin (Molla Nəsrəddin) dergisidir. 20. yüzyıl başında (1906) Celil Memmedguluzade ve Ömer Faig Nemanzade'nin öncülüğünde Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanan haftalık siyasi mizah dergisidir. Bu dergi, özellikle Azerbaycan, Türkiye ve İran'da fıkralarıyla ünlü bir efsanevi karakter olan Nasrettin Hoca'dan almaktadır. Dergi; 1906-1918 yıllarında Tiflis'te, 1920-1921 yılları arasında Tebriz'de, 1922-1931 yılları arasında da Bakü'de yayımlanmıştır (Adıgüzel, 2007, s.1; Durmuş, 2008, s.353; Paksoy, 2010, s.1; Özkan, 2012).

Dergide Rus Çarlığı, İran Şahlığı ve Osmanlı Devleti'nin son zamanları mizahî bir dil ve anlatımla yerilmiştir. Derginin yayımlandığı dönem Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'sının hegemonyası altında bulunduğu, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketlerinin hızlandığı (Tanzimat) bir dönemdir. Molla Nesreddin dergisinin yayın hayatına başlaması, Celil Memmedguluzade'nin de ifadesi ile Çarlık Rusyası'nın bu yıllardaki tarihsel değişimi ile doğrudan ilişkilidir. Celil Memmedguluzade, bu durumu; "Molla Nesreddin'i zemane özü yaratdı." şeklinde ifade eder (Durmuş, 2008, s.361). Dergide sıklıkla anadil, özgürlük, din, İslam coğrafyası, kadın hakları, eğitim, köylü ve işçi hakları konuları işlenmiş; yayıncıları tarafından derginin yayımlanma amacının Azerbaycan Türkleri'nin çağdaş bir düzeye getirmek olduğu dile getirilmiştir. Derginin Çarlık Rusyası'nın belirlediği bir program dâhilinde çıkarılmasına izin verilmiştir. Ancak o yıllarda Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanan birkaç gazete ve dergiden biri olması bu dergiyi Azerbaycan edebiyatında oldukça önemli kılmıştır (Adıgüzel, 2007, s. 1 ve s. 4).

Dergide; Ömer Faik Nemanzade, Mirza Elekber Sabir, Neriman Nerimanov ve Eli Nezmi gibi güçlü kalemler makale, şiir ve denemeleriyle O. Şmerling, J. Rotter ve E. Eminzade gibi isimler eserler yayımlamıştır. Kurucu Mehmetgülüzade ise imtiyaz sahibi olarak yargılamalar, baskılar ve yıldırmalarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı egemenliğinin zayıfladığı bir dönemde Çarlık Rusya'sı ve Şahlık İran'ından büyük baskılar gören derginin yazarları çoğu zaman Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Dergi Rus Devrimini de desteklemiş ve Kafkasya'da ve Anadolu'nun bu ucunda kalkışılacak bir devriminin

halkların özgürlüğünü sağlayacağını söylemiştir. Derginin bu sosyalist tavrı belirli bir grup aydının dergi etrafından toplanmasına neden olmuştur (Özkan ve Çilingir, 2012).

Molla Nasreddin dergisi özellikle Tiflis'te çıkan sayılarında merkezi yönetimle, insanların dinî duygularını sömüren mollalara yönelik hiciv ve kara mizahla dikkat çekmiştir. Molla Nasreddin dergisi aynı zamanda adı gibi mizah unsurlarını da Türk halk edebiyatı şekillerinden almıştır. Dergide atasözleri, bilmeceler, latifeler, maniler mizah ve eleştiri unsurları olarak kullanılmışlardır (Adıgüzel, 2007, s. 4).

Derginin yayın politikası aynı zamanda milli Azerbaycan edebiyatı akımına da öncülük etmiştir. Derginin kurucuları "ana dil" kavramı üzerinde sıklıkla durarak Azerbaycan Türkçesi'nin dış etkenlerden korunması gerektiğini savunmuştur (Erol, 2011, s. 1047).

Molla Nasreddin dergisi, Azerbaycan'da mizah dergiciliğinin ve mizah edebiyatının öncüsü olmuştur. Bu nedenle Azerbaycan edebiyatında bir ekol olarak değerlendirilmektedir. Azerbaycan'da ilk mizah dergisi olan Molla Nasreddin, yayın hayatına başladıktan sonra onu örnek alarak çıkmaya başlayan birçok mizah dergisi vardır. Fakat bu dergilerden hiçbiri Molla Nasreddin kadar başarılı olamamış ve onun yakaladığı üne ulaşamamışlardır (Adıgüzel, 2007, s. 6).

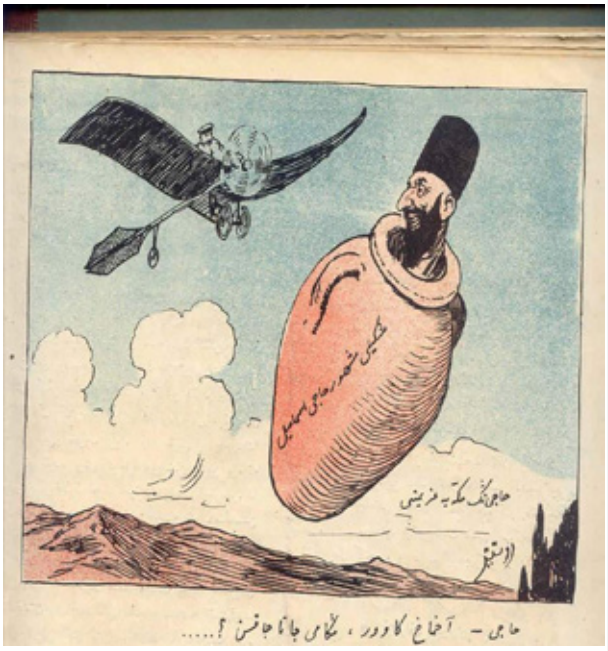
Molla Nasreddin dergisinin etkisiyle yayımlanmaya başlayan "Akrep" (1923) "İdaremizin Aynası" (1923), "Diken" (1924) "Allahsız" (1931-33) ve "Mezeli" (1939) dergileri beklenen ilgiyi görmemiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında herhangi bir mizah dergisi yayımlanmamıştır ancak çeşitli gazetelerde askerleri motive eden çeşitli karikatürler yayımlanmıştır. 1952 yılında yayımlanmaya başlayan Kirpi dergisi, tamamen Sovyet ideolojisine yönelik propaganda yapan ve mizah alanında boşluğu doldurma amacı güden bir dergidir. Molla Nasreddin'den izler taşıyan dergi eski ve zamana uymayan örf ve adetlere son vermeye çağırmış, toplumun yoğun gelişimine engel olan araçlara ve işçileri sömüren kapitalizme karşı mücadele etmenin gerekliliğini savunmuştur. "Kirpi" dergisinde büyük karikatürcü ordusu yetişmiş ve bu büyük sanatkarların yaratıcılığı ve dergideki faaliyeti sonuç itibarıyla Azerbaycan karikatür sanatını zenginleştirmiştir. Kirpi, 1991 yılına kadar yayınlarını sürdürmüştür. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından geçiş dönemindeki sıkıntılar, çok parti sisteminin uygulanması, basının özelleştirilmesi, yayınevlerinin ticari kaygıları ön planda tutması, mizah dergilerinin yayımlanmasını zorlaştırmıştır. Ancak yine de Çeşme, Zarafat, Tek Sebir", "Şeytan", "Mozalan", "Deryaz" ve "Güzgü" vb. dergiler yayımlanmış ancak öncekiler kadar uzun ömürlü olmamıştır. (Hacızade, 2009, s. 206-209).

Azerbaycan'da günümüzde ise düzenli ve sürekli yayımlanan bir satirik dergi bulunmamaktadır. Ancak Azerbaycanlı karikatürcüler bağımsız olarak (ve aynı zamanda 2006 yılında kurulan Azerbaycan Karikatürcü Ressamlar Birliği altında örgütlenerek) çalışmalarını sürdürmektedir.

C. Türkiye ve Azerbaycan Mizah Yayıncılığının Öne Çıkan Özelliklerinin Karşılaştırılması

Türkiye ve Azerbaycan'da karikatür ağırlıklı satirik dergi yayıncılığı hemen hemen aynı yıllarda başlamıştır (1870-1906). Türkiye'de (Osmanlı Devleti) ilk mizah dergisi imparator muhalifi ve meşrutiyet yanlısı Ermeniler tarafından yayımlanırken, Azerbaycan'daki ilk dergi milliyetçi ve sosyalist Azeriler tarafından yayımlanmıştır. Molla Nasreddin dergisinin Azerbaycan edebiyatına olan katkıları gözönünde bulundurulduğunda, Osmanlı'daki ilk mizah dergilerinden ziyade milli mücadeleyi savunan Güleryüz dergisine benzetmek mümkündür. Her iki ülkede mizah yayıncılığı batı yanlısıdır. Aşağıda Molla Nasreddin ve Türkiye'nin en uzun süreli mizah dergisi olan Akbaba'nın karikatürleri sunulmaktadır.

Tablo 1. Akbaba ve Molla Nasreddin Karikatürleri

Akbaba, 1960, 441-1	**Molla Nasreddin, (yıl bilinmiyor)[1]**
	 The Azeri woman turns to another (in Azeri): *"Sister, what a horror! Who are these people?"* The European woman asks her husband (in Russian): *"Damn it! What is it with these monsters?"*
Akbaba, 1910- 26, s.1	Molla Nasreddin, (tah.1906-1917)[2]
	

Sonuç :

Türkiye ve Azerbaycan'daki mizah yayıncılığı kıyaslandığında, her iki ülkede yirminci yüzyıl boyunca, sansür ve yayıncılığın önündeki kısıtlı şartlara rağmen oldukça zengin bir içerikle mizah yayıncılığının sürdürüldüğü görülmektedir. Türkiye'de Azerbaycan'da mizah yayıncılığı, her iki ülkeyi de saran Batılılaşma hareketinin etkisiyle doğmuş ve buna paralel olarak pozitivist aydınlanmacı Batı yanlısı politikalar izlemiştir. Tablo 1. ve 2.de sunulan karikatürler bu benzerliği taşıyan yüzlerce karikatüre örnek teşkil etmektedir. Her iki ülkenin karikatürleri incelendiğinde ağırlıklı olarak din adamlarının, doğuya ait geleneklerin çirkin ve olumsuz bir biçimde sunulduğu rahatlıkla görülebilir. Türkiye'nin kapitalist Avrupa ve ABD'ye yakın oluşu ile Azerbaycan'ın yıllarca Sovyetler Birliği'nin hegemonyası altında olması farklılık arzetse de aslında her iki ülkenin mizah felsefesinde de ağırlıklı olarak sosyalist ideoloji baskın olmuş ve bu da dergilerin ve dolayısıyla yayımlanan karikatürlere yansımıştır. Her iki ülkede yayımlanan mizah dergileri çoğu zaman sansürle mücadele etmiştir. Türkiye'nin en uzun soluklu mizah dergisi Akbaba, bu başarısını hükümetlerle iyi geçinmesine bağlıdır. Tarihi boyunca İran ve Rusya başta olmak üzere birçok devletin üzerinde çeşitli stratejik hesaplar yaptığı Azerbaycan'da ise sansür çok daha keskindir. Günümüzde Türkiye'de mizah dergileri en çok satan dergiler arasında ilk sıralarda yer almakta ve etkili bir biçimde gündem oluşturma gücüne sahipken Azerbaycan'da mizah yayıncılığı bu etkinlikten çok uzaktır. Edebiyat ve resim alanında zengin bir birikime sahip olduğu halde Azerbaycan'ın konjonkturel koşulları nedeniyle mizah yayıncılığı düzenli ve süreli yayın çatısı altında sürdürülememektedir. Aslında her iki ülkenin köklü mizah geçmişi, minyatür başta olmak üzere grafik ve diğer güzel sanatlardaki geleneği ve son yüzyılda karikatür alanında edinilen tecrübelerin üzerine her iki devletin tarihsel birliği, özellikle son yıllarda "bir millet iki devlet" sloganıyla ifade edilen kardeşlik bağları, karikatür sanatında verilecek olan eserlere de yansıyabileceği gibi her iki ülkenin karikatürcüleri tarafından yayımlanacak ortak süreli yayınlar bu bağları pekiştirebilir.

Kaynakça :

Adıgüzel, Sedat., "Tiflis EdebÎ Muhitinde Molla Nasreddin Dergisi ve Dergide Tartışılan Konular" Bilig Bahar 2007 (41): 1-21

Alsaç, Ü., Türkiye›de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994

AnaBritannica, "Karikatür", Ana Yayınları, Cilt XIII, 2000: 4-5

Cantek, L., Türkiye Cumhuriyeti'nin Büluğ Çağı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008

Chomsky, N. ve Edward S. H., Medyanın Kamuoyu İmalatı, (çev. Adnan Köymen vd.) İstanbul: Chiviyazıları, 2004

Çeviker, Turgut, Karikatür Üzerine Yazılar, İstanbul: İris, 1997

Durmuş, Mitat, "Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında İlk Süreli Yayın Faaliyetleri ve Molla Nesreddin Dergisi" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008: 1-11

Erol, Ali., "Modern Azerbaycan Edebiyatının Kuruluş Yıllarında Türkçe Mes'elesi" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011: 1042-1057

Hacızade, Bayram., "Azerbaycan Karikatürünün Gelişim Aşamaları" Kültür Evreni, 2009 (8): 202-210

Öngören, F., Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998

Özkan, Selahattin., "Azerbaycan'ın İlk Mizah Dergisi: Molla Nasreddin" (Eylül 2012), 15 Kasım 2016 < http://www.gunceltarih.org/2012/09/azerbaycann-ilk-mizah-dergisi-molla.html >

Paksoy, H. B. "Elements of Humor in Central Asia: The Example of the Journal Molla Nasreddin in Azarbaijan." Turkestan als historischer Faktor und politische Idee. Prof. Dr. Erling von Mende (Ed.) (Koln: Studienverlag, 1988) (2010).

Topuz, H., İletişimde Karikatür ve Toplum, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986

(Footnotes)

1 Karikatür https://baibakovartprojects.wordpress.com/2011/11/21/slavs-and-tatars-present-molla-nasreddin-embrace-your-antithesis/ adresli siteden alınmıştır.

2 (Mandaville, 2009) http://www.english.ufl.edu/imagetext/archives/v5_3/mandaville/#2

Yapı Denetimi Programında Verilen Eğitimin Genel Durumunun Değerlendirilmesi: Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu'nda Bir Araştırma

A General Assessment Of The Courses Received Within The Scope Of The Building Inspection Program: Study Case: Abana Sabahat Mesut Yilmaz Vocational School

Dr. Oğuzhan Yavuz BAYRAKTAR *

Öz:

Bu çalışmada ön lisans eğitimi veren Meslek Yüksekokullarındaki (MYO) İnşaat Bölümü Yapı Denetimi Programı'nda eğitim-öğretim gören öğrencilerin müfredatlarındaki dersleri, bu derslerde yapılan laboratuvar ya da atölye uygulamaları, Yüksekokulların fiziki yeterlilikleri, öğrenci ve öğretim elemanlarının görüş/önerileri değerlendirilmiştir. Çalışma Kastamonu Üniversitesi Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulunda anket uygulaması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan anket çalışması sonucunda, Yapı Denetimi eğitimi için gerekli uygulamaların, meslek ve teknik gezilerin arttırılmasının faydalı olacağı saptanmıştır. Öğretim elemanlarının teknik ve eğitmenlik bilgilerinin Yapı Denetimi Programı öğrencileri tarafından yeterli bulunduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: MYO, Yapı Denetimi, Mesleki Eğitim, Teknik Eğitim.

Abstract:

This study assessed the curriculum courses of the students enrolled in the Building Inspection Program of the Construction Department of Vocational Schools (MYO) which provide associate degree courses, the laboratory or workshop practices provided at these courses, the physical qualifications of the vocational schools and the opinions / suggestions of the students and lecturers. The study was realized by conducting a poll at the Abana Sabahat Mesut Yılmaz Vocational School of Kastamonu University. The poll results indicated that the practices necessary for the Building Inspection classes and the vocational and technical visits need to be increased. It was also reported that the students enrolled in the Building Inspection Program considered the technical and training knowledge of the lecturers to be sufficient.

Keywords: Vocational School, Building Inspection, Vocational Training, Technical Training.

* Kastamonu Üniversitisi, Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu, obayraktar@kastamonu.edu.tr

Giriş

2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa göre Meslek Yüksekokulu "Belirli mesleklere yönelik nitelikli insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan, yılda iki veya üç dönem olmak üzere iki yıllık eğitim-öğretim sürdüren, ön lisans derecesi veren bir yükseköğretim kurumudur" şeklinde tanımlanmaktadır [2547 Sayılı kanun 1981]. Ön lisans: ortaöğretime dayalı en az dört yarıyıllık (iki yıllık) bir öğretimdir [Başaran 1996]. Mesleki eğitim kademelerine göre ön lisans kademesinde, becerili işçi ve mühendis arasındaki orta kademe teknik insan gücünün yetiştirilmesini amaçlayan teknik eğitim programları uygulanır. Ortaöğretim sonra mesleki teknik eğitim programları, yaptığı görev yönünden mühendis ve araştırmacıya daha yakın olan teknisyenleri yetiştirmeyi amaçlar. Bu programların kapsamında fen, matematik ve uygulamalı teknik derslerin ağırlığı ortaöğretim kademesinde uygulanan teknik eğitim programlarına oranla daha fazladır [Alkan vd. 2001].

Meslek yüksekokulları, günümüzde ulaşım, ticaret, sanayi, hizmet gibi birçok sektörün ihtiyaç duyduğu, alanlarında yeterli bilgi ve beceriye sahip ara elemanların yetiştirilmesi amacıyla kurulmuş yükseköğretim kurumlarındandır. Meslek yüksekokullarında verilen eğitimin; ulusal ve uluslararası gereksinimler, gelişen teknoloji ve iş dünyasının ihtiyaçları doğrultusunda analiz edilip, gerekli düzenlemelerin yapılması, bu okul mezunlarının ilgili sektörlerde tercih edilen elemanlar olarak daha hızlı bir şekilde istihdam edilmelerini kolaylaştıracaktır [Alkan vd. 2014].

Yapı Denetimi, Meslek Yüksekokullarında İnşaat Bölümü altında eğitim-öğretim veren teknik bir programdır. Ülkemizde meydana gelen büyük depremlerden bir tanesi de 17 Ağustos 1999 tarihinde Gölcük'te meydana gelmiştir. Bu deprem kontrolsüz, denetimsiz, hızlı ve çarpık kentleşmenin, kaçak yapılaşmanın doğal afetler ile can ve mal kaybına sebep olduğunu tüm gerçekliği ile ortaya koymuştur. Yaşanılan tüm bu olaylar neticesinde; sağlıklı yerleşme ve yapılaşma, kamu güvenliğini sağlamak, kaynak israfını engellemek, yapılaşmayı modern norm ve standartlar çerçevesinde geliştirmek, yapı denetimini sağlamak, yapı hasarı nedeni ile zarara uğrayan kimselerin haklarını korumak ve doğabilecek zararların tazmini gibi toplumsal olarak büyük önem taşıyan konular daha çok önem kazanmıştır.

Yapı Denetimi' ne ilişkin ilk yasal düzenleme öncelikle 595 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ("KHK") ile gerçekleşmiştir. 595 sayılı KHK'nin düzenlenme amacı, afet sonrası yapılarda oluşan hasarın etkisini asgari seviyeye düşürmek olmasına rağmen hem hukuki boyutta hem de sektörel anlamda eleştirilere maruz kalmıştır [Kıraner ty].

595 sayılı KHK'nın Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinden sonra yasa koyucu 29 Haziran 2001 tarih ve 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanunu yürürlüğe sokmuştur. Bu defa, bu denli önemli bir konu olan Yapı Denetimi kanun yoluyla düzenlenmiştir [Kıraner. ty]. Bu Kanunun amacı; can ve mal güvenliğini teminen, imar plânına, fen, sanat ve sağlık kurallarına, standartlara uygun kaliteli yapı yapılması için proje ve yapı denetimini sağlamak ve yapı denetimine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir [4708 Sayılı kanun 2001].

YAPI DENETİMİ PROGRAMINA GENEL BAKIŞ

Yapı Denetimi Programının Hedefleri

Yapı Denetimi Programı İnşaat sektörünün gerek üretim ve gerekse satış sonrası hizmet kademelerinde ihtiyaç duyduğu nitelikli ara insan gücünün çağın beklentilerini karşılayacak kalite ve hizmet felsefesine uygun olarak yetişmelerini sağlamayı amaç edinmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda, teknolojik gelişmelerin ihtiyaç duyduğu bilgiyi almış, uygulama yeteneği kazanmış, malzemeyi tanıyan, üretim tekniklerinde bilgisi olan, mesleğiyle ilgili çizim ve normları kullanabilen mesleki problemleri çözebilecek bilgi ve beceriye sahip, çağdaş aygıtları kullanabilen, ön lisans düzeyinde diplomaya sahip mezunlar yetiştirmektedir [Kilis 7 Aralık Üni. 2011].

Yapı Denetimi Teknikerinin Görevleri

Yapı Denetim teknikerlerinin görevleri; 12.08.2001 tarih ve 24491 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanan "Yapı Denetimi Uygulama Yönetmeliği" uyarınca, mimar ve mühendislerin sevk ve idaresi altında; Hazırlanan projelerin mevzuata uygunluğunu, detay ve hesapların doğruluğunu ve proje sahiplerinin sicil durum belgelerinin varlığını denetler. Varsa eksik ve hataların düzeltilmesini sağlar. Eksik ve hatası bulunmayan projeleri onaylar.

Mühendis tarafından kendisine verilen ölçme, hesap, proje, vb. denetim işlerini yapı denetim mühendisinin sorumluluğu altında yapar.

Görevlendirildiği, kendisi tarafından ölçülen ve düzenlenen röleve, ataşman, tutanak, kesit, proje vb. evrakı paraf ederek, incelenip imzalanmak üzere mühendise verir.

Yer teslimi yapıldıktan sonra, temel bölümünün inşası sırasında gerekli denetim ve gözetimleri yapar, temel kalıp ve demir donatı imalat kontrol tutanağı ile temel beton döküm tutanağını düzenleyerek, yapılan işlemlerin uygunluğunu onaylar.

Taşıyıcı sistem bölümünün imalatı sırasında ise, beton kalıbı, demir teçhizatı ve gerekli diğer tesisat kontrol edildikten sonra, inşaat mühendisi gözetiminde beton dökümüne izin verilir. Yapıda gerçekleştirilecek her bir beton döküm işi için tutanak hazırlar.

Yapının çatı, dolgu duvarları, kapı ve pencere kasaları ile tesisatlara ait alt yapılarının tamamlanıp sıvaya hazır hale gelmesi ve iş bitimine kadar olan son bölümde ise bodrum, zemin, asma, normal kat ve çatı katlarının dış duvarları ve iç duvarları kontrol tutanakları, elektrik tesisatı duvar boruları kontrol tutanağı, elektrik kablo çekimi ve tali pano kontrol tutanağı, çatı konstrüksiyonu, ısı yalıtımı, su yalıtımı ve çatı örtüsü kontrol tutanağı, temiz su boru tesisatı hidrolik basınç testi kontrol tutanağı, pis su boru tesisatı sızdırmazlık testi kontrol tutanağı, yapının sıvaya hazır duruma geldiğini belirten tutanağı, elektrik ana pano kontrol tutanağı ve mekanik tesisat montaj tutanağını düzenler [Kilis 7 Aralık Üni. 2011].

Öğrencilere Kazandırılan Bilgi ve Beceriler

Teknik resim becerisini yapı ile ilgili uygulamalarda etkin bir şekilde kullanır, bilgisayar ortamında çizim yapar ve bu yolla iletişim kurar.

Bireysel olarak veya takımlarda çalışır. Sorumluluğu altında çalışanların performanslarını objektif olarak değerlendirir ve denetler.

Bilişim teknolojilerini kullanır.

Teknolojik uygulamaların hukuksal sonuçları ve meslek etiği konusunda farkındalığa sahiptir. Teknik emniyet, iş sağlığı ve güvenliği, kurallarını uygular.

Yapı malzemeleri ve yapı teknolojileri hakkında bilgi sahibidir.

Matematik ve fen bilimleri teknolojisi ile ilgili konularda yeterli alt yapıya sahiptir.

Yapı denetimi ile ilgili standartları ve şartnameleri bilir.

Statik proje üzerinde gerekli yorumlamaları yapabilir, çözüm sunabilir.

Mimari ve statik projeleri bilgisayar ortamında çizebilir ve raporlar hazırlayıp sunar.

Büro ve şantiyede farklı seviyelerdeki personelle etkin sözlü ve yazılı iletişim kurabilir.

Yapı Denetimi Programı içinde ihtiyaç duyulan konularda uygulama ve çözüm önerileri sunar ve denetler

Deney yapma ve tasarlama, sonuçları yorumlama becerisi sunar [Kastamonu Üni. 2013].

İş Hedefleri

Mezun durumdaki öğrenciler yapı denetim kuruluşlarında, yapı malzemeleri laboratuvarlarında, hazır beton tesislerinde, müteahhitlik şirketlerinde, proje bürolarında, şantiyelerde ve inşaat alanındaki araştırma birimlerinde, değişik kamu kurumlarında/kuruluşlarında tekniker kadrosu ile çalışabilmektedirler [Kastamonu Üni. 2013].

Özel sektörde geleneksel ve modern teknoloji ile üretim yapan endüstrilerde, inşaat sektörünün imalat, satış, satış sonrası, eğitim ve danışmanlık hizmetleri gibi kademelerinde yönetici/mühendis ile işçi arasında nitelikli eleman olarak çalışma imkânı bulmaktadırlar. Bunların yanı sıra özellikle satış sonrası hizmetleri ile ilgili olarak kendi işyerlerini açıp çalıştırabilmektedir [Kilis 7 Aralık Üni. 2011]. 4708 sayılı Yapı Denetim Kanununun tüm illerde uygulanması ile iş bulma olanaklarının artması hedeflenmektedir.

Yapı Denetimi Teknikerinin Sektördeki Yeri

2000 yılında uygulamaya konulan kanun ile birlikte Ülkemizdeki Yapı denetimi Teknikerlerine ara eleman bazında daha çok ihtiyaç doğmuştur. Genelde inşaat mühendislerinin idaresi altında çalışarak yapının ilk aşamasından başlayarak, yapı %100 oranında tamamlanıncaya kadar her türlü denetimi yapmakla mükelleftir.

Son on yılda ülkemizde hızlı artış nüfusu ile birlikte kentleşme problemi de ortaya çıkmıştır. Bu süreçte ulaşım, konut, ulaştırma, plan, alt yapı, üst yapı gibi birçok alanlarda ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Yapılan ya da inşa aşamasında olan bu yapılar 4708 Sayılı Kanun gereğince uygun olup olmadığının denetimi görevini mühendislerin yanında Yapı Denetimi Teknikerleri de üstlenmişlerdir. Hedeflenen kaliteli işlerin uygulanmasında ve belirli standartların sağlanmasında büyük sorumluluk sahibidirler.

Amaç ve Yöntem

Amaç

Yapılan bu çalışmanın amacı Yapı Denetimi Programı müfredatının, laboratuvar veya atölye uygulamalarının, MYO'un fiziki yeterlilikleri, öğrenci ve öğretim elemanları tarafından nasıl değerlendirildiği görüş ve öneriler ile belirlemektir.

Yöntem

Yukarıdaki amaç doğrultusunda Kastamonu Üniversitesi Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu Yapı Denetimi Programı son sınıf öğrencilerinden 50 kişiye bir anket uygulanmıştır. Anketteki sorular çoktan seçmeli olup Yapı Denetimi Programı dersleri, MYO'un fiziki yeterlilikleri hem öğrenci hem de öğretim elemanlarının görüşleri olarak 2 ayrı grupta incelenmiştir. Öğrencilere uygulanan anket sonuçları frekans ve yüzde olarak bulunarak tablo ve grafikler yardımıyla açıklanmıştır. Öğretim elemanlarının ilgili konulardaki görüş ve önerileri de ayrıca değerlendirilmiştir.

Literatür Taraması

Acar, Salık ve Baykal tarafından yapılan "Ortaöğretimden Gelen Öğrencilerin Meslek Yüksekokullarında Verilen Öğretime Uyum Sorunları" adlı araştırmada Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin derslere uyum sorunları ve bunlar üzerinde orta öğretimin etkisi saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmada öncelikle öğrencilerin durumları üzerinde kaynaklar ve ülkemizde ön lisans eğitimiyle ilgili geliştirilen politikalar incelenmiş, sayısal veriler bir araya getirilmiş ve daha sonra Sivas Meslek Yüksekokulu bünyesinde yer alan 12 programda okuyan 189 öğrenciye anket uygulanarak veriler elde edilmiştir. Araştırma bulgularından bazıları şunlardır: Orta öğretimdeki derslerdeki yetersizliği etkileyen faktörlerin başında laboratuvar ve atölye yetersizliği ile öğretmenlerdeki bilgi ve deneyim

eksikliği gelmektedir. Öğrencilerin %75,1'i ortaöğretimde ders kitap, araç-gereçlerin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin %54,5'i öğrenim gördükleri programın kendilerini günün şartlarına uygun olarak yetiştirecek nitelikte olmadığını ve MYO'daki atölye ve laboratuvarları yetersiz bulduğunu belirtmiştir [Acar vd. 1996].

Bu bağlamda Meslek Yüksekokulu müdür, müdür yardımcıları ve öğretim elemanları, Meslek Yüksekokulunun sorunları altında ezilmiş durumdadırlar. Göreve başladıklarında idealist düşüncelerle birçok sorunu çözmek için mücadele ederlerken gerek üniversite yönetimi ve gerekse ilçenin mülki amiri tarafından yeterli destek bulamayınca, inançsızlıkları gittikçe artmaktadır.

Bulgular ve Değerlendirme

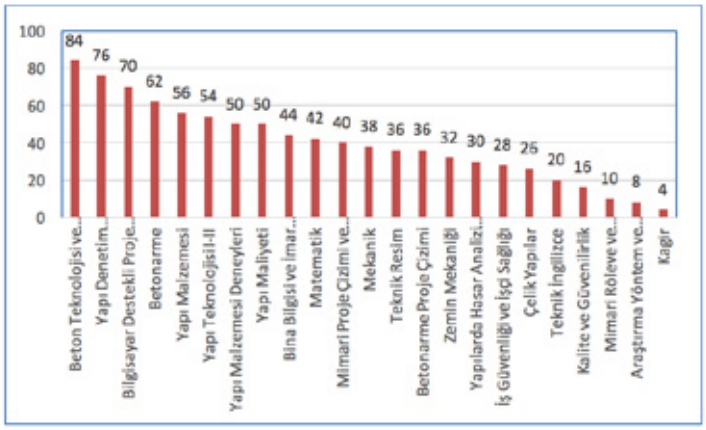
Anket Yapı Denetimi Programı 2. sınıf öğrencilerinden 54 kişiye uygulanmış olup, öğrencilerin %60'ı bay öğrenci, %40'ı bayan öğrencidir.

Yapı Denetimi Teknikerliği Programı dersleri hakkında öğrenci görüşleri

Anket yöntemi ile öğrencilere "almış olduğu derslerden meslek hayatında en fazla ve en az faydasını göreceklerini düşündükleri ders", sorulduğunda, öğrencilerden alınan cevaplar sırasıyla Tablo1, Tablo 2'de ve sırasıyla Grafik 1, Grafik 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin en fazla faydasını göreceklerini düşündükleri dersler ve yüzdeler

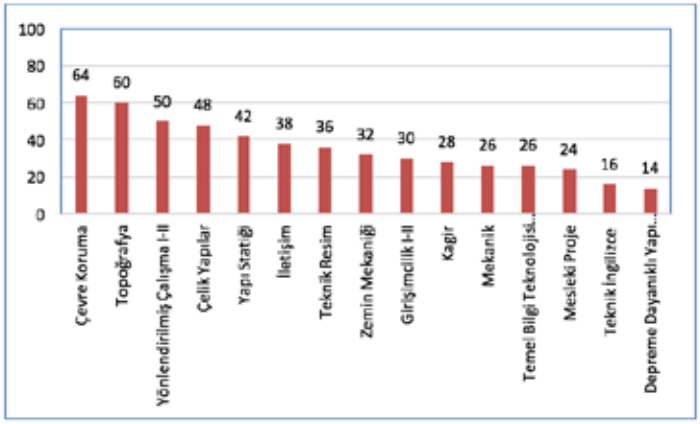
Ders Adı	En fazla faydasını göreceği düşünülen dersler	
	Frekans	Yüzde (%)
Beton Teknolojisi ve Deneyleri	42	84
Yapı Denetim Uygulamaları	38	76
Bilgisayar Destekli Proje Çizimi I-II	35	70
Betonarme	31	62
Yapı Malzemesi	28	56
Yapı Teknolojisi I-II	27	54
Yapı Malzemesi Deneyleri	25	50
Yapı Maliyeti	25	50
Bina Bilgisi ve İmar Mevzuatı	22	44
Matematik	21	42
Mimari Proje Çizimi ve Okuma	20	40
Mekanik	19	38
Teknik Resim	18	36
Betonarme Proje Çizimi	18	36
Zemin Mekaniği	16	32
Yapılarda Hasar Analizi ve Güçlendirme	15	30
İş Güvenliği ve İşçi Sağlığı	14	28
Çelik Yapılar	13	26
Teknik İngilizce	10	20
Kalite ve Güvenilirlik	8	16
Mimari Röleve ve Restorasyon	5	10
Araştırma Yöntem ve Teknikleri	4	8
Kâgir	2	4

Grafik 1. Öğrencilerin en fazla faydasını göreceklerini düşündükleri ders yüzdeleri ilişkisi

Tablo 2. Öğrencilerin en az faydasını göreceklerini düşündükleri dersler ve yüzdeler

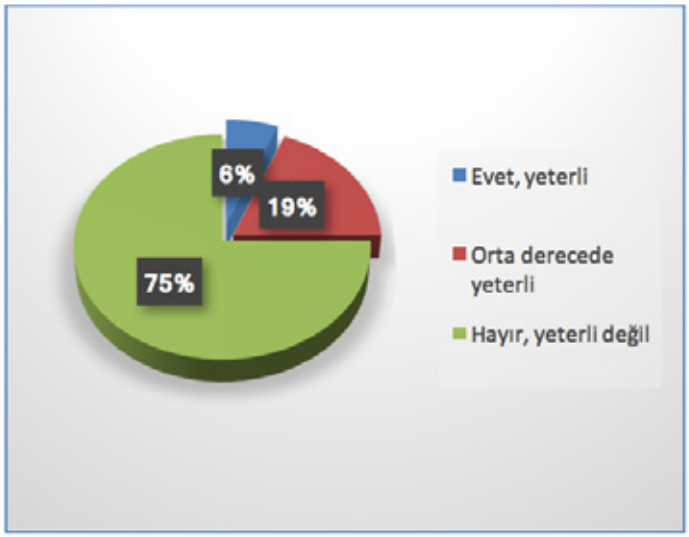
Ders Adı	En az faydasını görecekleri dersler	
	Frekans	Yüzde (%)
Çevre Koruma	32	64
Topoğrafya	30	60
Yönlendirilmiş Çalışma I-II	25	50
Çelik Yapılar	24	48
Yapı Statiği	21	42
İletişim	19	38
Teknik Resim	18	36
Zemin Mekaniği	16	32
Girişimcilik I-II	15	30
Kâgir	14	28
Mekanik	13	26
Temel Bilgi Teknolojisi Kullanımı	13	26
Mesleki Proje	12	24
Teknik İngilizce	8	16
Depreme Dayanıklı Yapı Tasarımı	7	14

Grafik 2. Öğrencilerin en az faydasını göreceklerini düşündükleri ders yüzdeleri ilişkisi

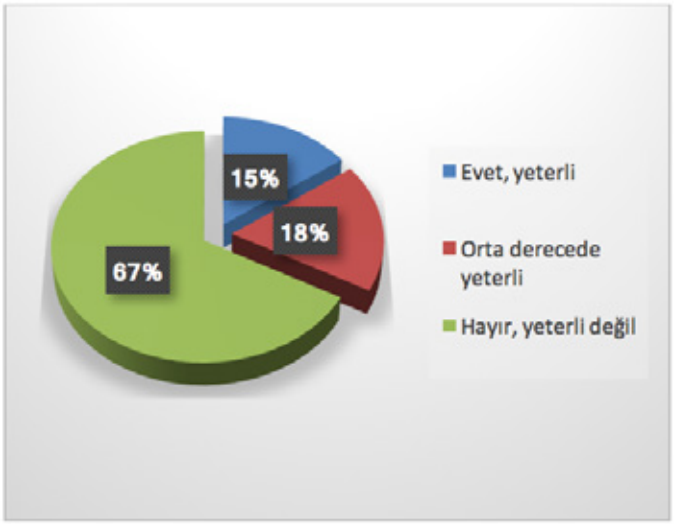
Derslere ait fiziki donanım ve uygulama yeterlilikleri

Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu 2. sınıf öğrencilerine atölye ve laboratuvar imkânlarının yeterli olup/olmadığı sorulmuştur. "Evet, yeterli" diyenlerin oranı %6, "orta derecede yeterli" diyenler %19, "hayır, yeterli değil" diyenlerin oranı ise %75 olarak belirlenmiştir. Oranlar grafik 3'te verilmiştir.

Grafik 3. Derslere ait fiziki donanım yeterlilikleri

Yüksekokulda ders içi ve ders dışı teknik ve mesleki gezilerin yeterliliği sorulduğunda, öğrencilerin %15'i "evet, yeterli", %18'i "orta derecede yeterli" ve %67'si ise "hayır, yeterli değil" cevabını vermişlerdir. Oranlar grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4. Derslere ait uygulama yeterlilikleri

Öğretim elemanlarının Yapı Denetimi Programında okutulan derslerle ilgili görüşü

Kastamonu Üniversitesi Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu Yapı Denetimi Programında dört öğretim elemanı mevcuttur. Öğretim elemanları Yüksekokulun 2013 yılında eğitim-öğretime başladığını ve programda okutulacak derslere karar verilirken günümüz teknolojilerin, iş alanların, ilgili kanunlar ve yönetmeliklerin uygulanabilirliği göz önüne alındığını belirtmiştir. 4708 Sayılı Yapı Denetimi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile; ilgili programdan mezun olacak öğrencilerin

çalışabileceği farklı iş kolları, piyasada yapacakları işin tanımı, proje, malzeme ve uygulama kaynaklı yapılaşma gibi bir çok sorunu olumlu yönde çözerek ortadan kaldırılacağı beklenmektedir.

Öğretim elemanlarının derslere ait fiziki donanım ve uygulama yeterlilikleri ilgili görüşü

Bazı öğretim elemanları derslere ait yazılı sunum yansıtabilecekleri projeksiyon, bilgisayar gibi fiziki donanımların mevcut olduğunu ancak, laboratuvar ve atölye derslerinde ihtiyaç duyulan malzeme, makine, teçhizat gibi materyallerin eksik olmasından dolayı uygulama yeterlilikleri ile ilgili sıkıntılar yaşandığını belirtmişlerdir. Bu tür sıkıntıları Yüksekokulun çok kısa bir süre önce eğitim-öğretime başlanmasına bağlayarak, yaşanılan aksaklıkların üniversite destekli bilimsel araştırma projeleri ile kısa sürede giderileceğini belirtmiştir.

Sonuçlar ve Öneriler:

Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu Yapı Denetimi Programı 2. Sınıf öğrencilerine yapılan anket çalışmasına göre; Yapı Denetimi Programı öğrencileri,

Yapı Denetimi Teknikerliği eğitiminde verilen derslerden %84 oranı ile en çok "Beton Teknolojisi ve Deneyleri" dersinden ve hemen ikinci sırada yer alan %74 oranı ile "Yapı Denetimi Uygulamaları" dersinden fayda görecekleri ders olarak,

Esas malzemesi taş olan, inşasında bağlayıcı olarak harç kullanılan yapıların anlatıldığı "kâgir" dersini ise en az fayda görecekleri ders olarak,

Müfredatta verilen "Çevre Koruma" dersini öğrenciler en az fayda görecekleri ders olarak ve ikinci sırada yer alan "Topoğrafya" dersini de yakın bir yüzde oranı ile yine en az fayda görecekleri ders olarak görmektedirler.

Derslere ait fiziki donanım ve uygulama yeterlilikleri ile ilgili anket sonucuna göre; öğrenciler atölye ve laboratuvar imkânlarını,

%6 oranında yeterli,

%19 oranında orta derecede yeterli,

%75 oranında ise yeterli bulmadıklarını belirtmiştir.

Yüksekokulda ders içi ve ders dışı teknik ve mesleki gezilerin yeterlilikleri ile ilgili anket sonucuna göre; öğrenciler,

%15 oranında yeterli,

%18 oranında orta derecede yeterli,

%67 oranında ise yeterli bulmadıklarını belirtmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda, Yüksekokulun fiziki donanımı, uygulama ile ilgili ihtiyaç duyulan malzeme, makine teçhizatları gibi gereksinimlerini temin ederek, öğrencilere yeteri düzeyde eğitim verip hem yüksekokulun hem de öğrencilerin yeterlilikleri yükseltilmelidir. Ders içi ve ders dışında yapılacak teknik gezilerin miktarları artırılarak, öğrencilerin alanları ile ilgili güncel ve teknolojiye uygun daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlayacaktır.

İnşaat sektörü, ülkemizde ve dünyada yarattığı katma değerin ve istihdamın büyüklüğü ile önemli bir sektördür. Bu sektörde yer alacak teknik elemanlar inşa edecekleri işin önemini fark ederek en iyi donanım ve eğitim ile yetiştirilmelidir.

Kaynakça:

Acar, İ., Salık, ve Baykal, Ö., Ortaöğretimden Gelen Öğrencilerin Meslek Yüksekokullarında Verilen Öğretime Uyum Sorunları, 21. Yüzyıla Doğru Meslek Yüksekokullarının Yeniden Yapılanması Konulu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 22-23 Mayıs, Çankırı, 1996.

Alkan, Cevat. Doğan, Hıfzı. Sezgin, İlhan. Mesleki Teknik Eğitimin Esasları, Ankara: Nobel Yayınları, 2001.

Alkan, Reha Metin. Suiçmez, Menderes. Aydınkal, Mehmet. Şahin, Menekşe. "Meslek Yüksekokullarındaki Mevcut Durum: Sorunlar ve Bazı Çözüm Önerileri". Yükseköğretim ve Bilim Dergisi (Aralık 2014): 133-140.

Başaran, İbrahim Ethem. Türkiye Eğitim Sistemi. Ankara: Yargı Matbaası, 1996.

Kastamonu Üniversitesi, Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Yapı Denetimi Programı http://abana.kastamonu.edu.tr/index.php/tr/boeluemler/menu-bolumler-insaat-tr/menu programlar-yd-tr

Kıraner, Cihan. "Yapı Denetim Kuruluşları ve Türkiye'de Yapı Denetimi Uygulamaları".

http://www.leventbicakci.com/cihan.pdf

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Yapı Denetimi Programı. http://myo.kilis.edu.tr/bolum/MYMY15/bolumler/favicon.ico

4708 Sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, 2001.

2547 Sayılı YÖK kanunu, 1981.

Yaşlı Hastaların Tedavi Sürecinde Karşılaştıkları Duyarlılık Sorunu: Erzurum İli Kuzey İlçeleri Örneği

Sensitivity Problem Among Elderly Patient And Government Health Officials: Erzurum And North Districts' Example

Ömer SAĞLAM *

Öz:

Bu araştırmada Erzurum ili ve Erzurum'un Kuzey ilçelerinde yaşlıların hastalık sürecinde sağlık çalışanları ile ne gibi iletişim problemlerinin olduğu araştırılmak istenmektedir. Bu durumun daha duyarlı bir sağlık hizmeti bilinci geliştireceği amaçlanmaktadır. Araştırmanın konusunu sağlık alanında yaşanan iletişim problemleri oluşturmaktadır. Hastalık tedavisi sürecinde karşılıklı duyarlılığın düşük olmasının yol açtığı birçok problem oluşabilmektedir. Böylece tedavi olgusuna ilişkilerdeki farkındalık yönüyle yaklaşılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Tedavi sürecinde tek aktör olarak sağlık personelinin değil hastanın da etkinliğini vurgulamanın gerekli olduğu belirtilmektedir. Araştırmada sağlık sosyolojisinin kuram ve modellerinden yola çıkarak yaşlıların hastalık sürecindeki iletişim problemleri sorgulanmaktadır. Aktörün rollerinin anlaşılması adına İnşacı yaklaşımlar esas alınmaktadır. Araştırmada veri toplama teknikleri olarak anket ve derinlemesine mülakat tercih edilmiştir. Araştırmaya katılan kişiler 50 yaş ve üzeri olarak belirlenmiştir. Yaşlı hastalar içerisinden tesadüfi ve gönüllülük esasına dayalı 260 kişilik örneklem grubu üzerinden çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarının anket verileri SPSS 21 programıyla analiz edilmiştir. Mülakat sonuçları ise metin analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda yaşlıların sağlık personelleriyle iletişimlerinde meslek türü, öğrenim düzeyi, cinsiyet gibi değişkenlerin rol oynadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda sağlık aktörlerinin tedavi sürecini olumsuz etkileyen iletişim problemlerinin yerinde tespit edilmesi önemlidir.

Anahtar kelimeler: Hasta ve Sağlık çalışanı etkileşimi, duyarlılık, yaşlılık, katılımcı tedavi.

* Kastamonu Üniversitisi, Abana Sabahat Mesut Yılmaz Meslek Yüksekokulu, obayraktar@kastamonu.edu.tr

Abstract:

This study aims to investigate the problem, what is the communication with health professionals in the process of old people's disease in the Erzurum and North districts of Erzurum. This situation is expected to develop a more sensitive awareness of healthcare. The subject of this research is the communication problems experienced in the field of health. Many problems can be caused by the low awareness of the disease reciprocal treatment process may occur. Thus it is thought to be important in the approach direction in relation to the treatment of patients with awareness. It is not the only actor in the treatment process as the patient's medical staff are required to be stated that it is necessary to emphasize the activity. İt was investigated contact problems in the process of the disease of the elderly using the theories and models of health sociology. Constructivist approach for the sake of understanding of the roles of the actors are taken into account. The people who participated in the survey is over the age of 50.

Survey research and in-depthinterviews as data collection techniques are preferred. Patients about voluntary basis and based on random sample of 260 people is required to be performed. Research results of survey were analysed using SPSS 21 program. İt is important to detect in place communication problems affecting negatively the treatment process.

Keywords: İnteraction of patient and government health officials, sensitivity, ageing, participational treatment.

Giriş:

Yaşlanma birbiri içerisine girmiş birçok farklı boyutları ile ortaya çıkan karmaşık bir sürece göndermede bulunur. Yaşlılık toplumumuzda hürmet ve saygı görmeyi ön plana çıkaran bir sosyal statü olarak görülmüş, yaşlı insan tarihi bir değer (Nirun, 1994: 81) olarak nitelendirilmiştir. Yaşlılıkla ilgili birçok önyargıya dayalı olarak ileri sürülen söylemlere karşın yaşlıların ailenin dirlik ve düzenine katkısı, olayları itidalle değerlendirici, tecrübeli oluşu, sağlıklı düşünmeyi salık vermesi vurgulanmıştır (Nirun, 1994: 83).

Giddens üç farklı saat metaforuna dikkati çeker: İlki fiziksel bedene göndermede bulunana biyolojik saattir, ikincisi zihinsel ve mental yeteneklere vurguda bulunan psikolojik olan ve üçüncüsü kültürel normlar, değerler ve yaşla yapılması gereken rol beklentilerine göndermede bulunur (Giddens, 2008: 305). Böylece yaşlanma yalnızca matematiksel zamana ve fiziksel niteliklere değil, bilişsel ve sosyo-kültürel özelliklere göre de şekillenen bir kavramı ifade etmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Avrupa bölgesinde nüfusun hızla yaşlandığını belirtmektedir. 2010 yılında yaklaşık % 14 olan 65 yaş üstü nüfusun 2050'de % 25 oranına yükseleceği tahmin edilmektedir. (www.euro.who.int). Nüfus yaşlanırken burada vurgulanan kavram "sağlıklı yaşlanma"dır. Yaşlıların normal yaşam işlevlerini sürdürerek toplumla bütünleşmiş olarak ömürlerini maksimum düzeyde verimli değerlendirmeleri önemlidir. "Yaşlı insanlar başkalarına faydaları olduğunu hissettiklerinde sağlıklı ve hayat dolu kılmaya eğilimli olur." (Zastrow ve Ashman, 2015: 322). Modern tıbbın sağladığı yeni imkanlarla birçok hastalık için geliştirilen tedavi olanakları ile insanlar daha uzun sure yaşamakta ama ilerleyen yaşlarda daha yoğun hastalık problemleri ortaya çıkmaktadır Giddens (2008: 313), hastalığın bireyin "yaşamöyküsüne" nasıl dâhil edildiğine yönelik sosyologların ilgisine değinerek şu ifadeyi paylaşır: "Tıp, bu sağlık sorunlarının getirdiği kimi rahatsızlıkları ve acıları hafifletebilmekle birlikte, gün geçtikçe artan sayıda insan uzun bir sure boyunca hastalıkla yaşama ihtimaliyle karşı karşıya kalmaktadır."

"Tıbbi araştırmaların hastalıkların biyolojik nedenlerini açıklama ve denetim altına alınabilmelerini sağlayan etkin tedavi biçimleri geliştirme konusunda başarılı olduğuna -ve olmaya devam edeceğine-

ilişkin yaygın bir kabul vardır. Aynı kabule göre, tıbbi bilgiler ve uzmanlaşma arttığı surece kamu sağlığı konusunda sağlam ve süreklilik arz eden gelişmeler yaşanmasını da bekleyebiliriz." (Giddens, 2008: 314).

İnsanlar arası iletişime gereken önemi vermeyen bir sağlık hizmetinin yeterince başarı sağlayamayacağı açıktır. Bu bağlamda yaşlı duyarlılığı kavramının toplumda belli bir yer edinmesi söz konusu olsa da bilimsel olarak incelenmesi ve genel kabul görmesi problemlidir. Bundan dolayı araştırmanın konusunu sağlık alanında yaşanan iletişim problemleri oluşturmaktadır. Hastalık tedavisi sürecinde karşılıklı duyarlılığın düşük olmasının yol açabildiği birçok problemlerin anlaşılarak giderilmesi, böylece tedavi olgusuna ilişkilerdeki farkındalık yönüyle yaklaşılmasının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Başarılı bir sağlık iletişiminin tedavi sürecinde olumlu bir ivme sağlayacağı kesindir. Tedavi sürecinde tek aktör olarak sağlık personelinin değil hastanın da etkinliğini vurgulamanın gerekliliği anlaşılmaktadır. Son yıllarda yapılan yaşlılık çalışmalarında da aktif yaşlanma ve başarılı yaşlanma çalışmalarının yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. Böyle bir araştırmada "farkındalık" sağlayan bir "duyarlılığın" vurgulanması sadece sosyoloji ve sosyal hizmet açısından gerçeğin ortaya konmasını değil aynı zamanda hastalıkların tedavisiyle ilgilenen tıp mesleği için de kullanışlı ve elverişli sonuçlar sağlanması açısından gereklidir.

Yaşlıların tedavisinin ekonomi açısından da ele alınması gerekir. Yaşlı insanların özellikle maliyetli sağlık hizmetlerine gereksinmesi hükümetleri zorlayarak pek çok sanayileşmiş ülkenin sağlık sistemleri üzerinde baskı tehdidi yaratmaktadır (Giddens, 2008: 238). Hastanenin organizasyonel yapısı yanında kuralların işleyiş biçimi de tedavi sürecini etkileyebilmektedir. Bu anlamda zaman zaman işleyişi kolaylaştırmak için ortaya çıkan hastane bürokrasisi de önemli bir sorun olabilmektedir. Hastanede ikili bir otorite sistemi söz konusudur; birisi yönetimsel diğeri ise tıbbidir (Cockerham ve Richney, 2002: 68).

Bazı düşünürler hastalığın dağılımında toplumsal ilişkilerin önemli olduğunu düşünmektedirler. Dressler,Baliero ve Santos (1997: 303-331'den akt. Kasapoğlu,1999: 4) "Toplumsal desteğin kültürel inşası adlı makalelerinde, sosyal ve kültürel faktörlerin, sağlık ve hastalıklarla ilişkisini ilgili literatüre göndermeler yaparak tartışmakta ve bir model geliştirmektedir. Toplumsal ilişki ağının önemli olduğu diğer çalışmalarda da toplumsal destek ve ömür uzunluğuna ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Hastalık yoktur hasta vardır anlayışının ön plana çıktığı ileri sürülmektedir. Sınır çizgisinin giderek değiştiği sosyolojide tıbbi ve bilimsel bilgiler dâhil her şeyin toplumsal bir ürün olduğu ileri sürülmektedir (Kasapoğlu, 1999: 8).

Hastanın sağlık hizmeti sürecinde sağlık kuruluşu/çalışanı, sağlık alanında uzmanlık bilgisine ve araçlara/olanaklara sahip olmasından kaynaklanan resmi/profesyonel hizmet veren etkin rolünden dolayı, katılıma önemli etkisi vardır (Yakut,2008: 22). Böylece hekim, hemşire ve ya memur gibi görevli kişilerin hastalık sürecindeki güçleri ön plana çıkmaktadır. Hastalığın tedavisi hastanın kendini, hastalığını algılaması ve bunun için uygun bir tedavi sürecine başlaması demektir. Duygu, düşünce ve görüşlerin dile getirilmesi, sorular sorulmasına olanak tanınması ve birlikte ortak kararlar alınması sağlık çalışanı/kuruluş ve hasta arasında etkili iletişimin kurulmasını gerektiren etkinliklerdir (Yakut, 2008: 33). Bu durum hastalık sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesinde iletişimin önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada yaşlı hastaların tedavi sürecinde hekim, hemşire ve diğer personelle ne gibi iletişim problemlerinin olduğu ve yaşadıkları duyarlılık problemi Erzurum'un 3 Kuzey ilçesi Oltu, Narman ve Tortum örneğinde araştırılmıştır. Araştırmada veri toplama teknikleri olarak anket ve derinlemesine mülakat tercih edilmektedir. Araştırma hasta ve sağlık çalışanları içerisinden tesadüfi ve gönüllülük esasına dayalı 260 kişilik örneklem grubu üzerinden gerçekleştirilmektedir. Araştırma için 150 anket, 90 mülakat, 20 derinlemesine mülakattan yararlanılmıştır. Araştırmada çoğunluğu 5'li Likert tipi sorulardan oluşmak üzere anket formu ve yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Anket ölçeğinin geliştirilmesinde Abadel ve Hattab (2014) tarafından kullanılan

maddelerden yararlanılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik Cronbach's Alpha değeri 0,840 olarak bulunmuştur. Veriler SPSS 21 programında analiz edilmiştir. Veri analizinde Ki Kare testi ve Fisher'ın Tam Olasılık testinden (Fisher's exact test) yararlanılmış, 0,05 düzeyinde anlamlılık aranmıştır.

Sağlık Teorileri

Rönesansla birlikte rasyonel düşüncenin vazgeçilmez bir unsur olduğunun kabulü, sonrasında deneyciliğin ve pozitivizmin temel yol gösterici olarak benimsenmesini izlemiştir. Bilim alanında pozitivizmin son bir yüzyıldır sorgulanmasına karşın pozitivistik söylemin tıpta uzun süre etkisini kabul ettirmesi söz konusudur. Sağlık yalnızca toplumun belirli kurumlarında etkin olan bir meslek olmasının ötesinde gücünü diğer alanlara doğru genişletmeye başlamıştır. Artık sağlıklı yaşam sürme ideali hayatın tüm ünitelerine yayılarak sürmüştür. Sağlığın korunmasının adeta kutsallaştırılarak bir ilke olarak topluma benimsetilmesi denetim mekanizmasına dönüşebilmektedir. Bedenlerin diyet rejimleriyle kontrolü, sporun yeni bir yaşam biçimi olarak gelişmesi, psikanalitik bakışla her edimin bilinçaltına bağlanması, bireyin normalleştirilmesinin temel unsurları olarak teşvik edilmiştir. "Çağdaş hastalık örüntülerinin değişmesiyle (akut problemlerden kronik olanlara geçişle), hastaların kontrolü ve düzenlenmesi problemi sadece sosyal tıp için değil, geriatride de önem kazanmıştır." (Turner, 2011: 244). Böylece belki bireysel beden değil ama nüfusun denetlenmesi ve düzenlenmesi yoluyla dolaylı olarak yaşlılar da böyle bir normalleştirme nosyonunun parçasına dönüşmektedirler. Ayrıca Chamberlain (2010: 56), hekimlerin tıp alanındaki bilgi, eğitim ve çalışmaları sonucu mesleksel kimlik kazanmalarına, bunun bir "klinik mantalitesi" ve "bilişsel seçilmişlik" sağlayan işlevine dikkati çekmektedir.

Tıp sosyolojisinde farklı teorik kuramsal yaklaşımlar olguları açıklamadaki yetersizlikleri nedeniyle kısıtlıdır. Fenomenolojik perspektif, kişilerin hastalıklarının nasıl bilincinde olduklarının ve rahatsızlığın bilgisinin gündelik hayatta nasıl inşa edildiğinin bir açıklamasını sunmasından dolayı işlevseldir. (Turner, 2011: 245). Böylece hastalığın bireysel anlamı ve çevre içindeki şekillenmesi önemlidir. "Basitçe ifade edilirse 'doktora gitmek' rahatsızlığın karakteri konusunda sokaktaki insanlar arasındaki uzun bir etkileşim ve alışveriş sürecinin son aşaması olarak görülmelidir. (Turner, 2011: 245). "Sözgelimi hastanın yardıma gerçekten ihtiyacı vardır ama başkalarına bağımlı görünmek istemeyebilir. Kişi, hastalık tanısı konmuş birine şefkat duyuyordur ama konuyu ona doğrudan doğruya açmaktan çekinebilir. (Giddens, 2008: 313). Böylece iletişimde görünmeyen anlamlar ve belirgin olmayan roller oluşabilir. Hekimlerin ya da hastane tıbbı olarak modern tıbbın dışındaki aktörlerin rolü de sağlık sahasına yansıyabilir. Özellikle postmodernist dönemde tıbbi otoritelerin hâkim gücü daha yüksek sesle sorgulanır olmaya başlamıştır.

Modernleşme ile birlikte tıbbi bakış teorik çerçeveden sıyrılarak somut ve nesnel bir karaktere bürünmeye başlamıştır. Foucault (2002: 199), bu yeni dönemde tıbbi etkinlikte "daha biçimlenmiş belli bir nitel titizlik" bulunduğunu ölçüyle ilgili metaforun tercih edildiği duyusal ve deneysel niteliklerin ön plana çıkarıldığı süreci vurgular. Burada deney ve bilimi ön plana alan, algı temelli pozitivisttik bir bakış açısı söz konusudur. Foucault modern dönemde bilimsel söylemle ortaya çıkan nesnel bakışın klinik yapı olarak beden iktidarına ne şekilde kapı araladığına dikkati çekmiştir.

Klinik deneyin bilgi şekli olarak mümkün olması için tüm hastane alanının yeniden düzenlenmesi, hastanın toplum içindeki statüsünün yeniden tanımlanması, yardım ve deney, yardım ve bilgi arasında belli bir ilişkinin kurulması gerekmiştir; hasta toplu ve homojen bir mekânın içine alınmak zorunda kalmıştır (Foucault, 2002: 226).

Bilimsel söylem ortaya konulan yeni bir dil ile hastalıklar tanımlandıkça aslında bilgi temelli bir iktidar da gelişmiş olur. Aynı zamanda pozitif bakış, hastanın ölümden sonra incelenmesini de mümkün kılan otopsiyle başarılmıştır. "Hastalık yüzyıllardır bağlı olduğu metafizikten kopar ve ölümün görünürlüğünde, içeriğinin pozitif ilişkilerle ortaya çıktığı eksiksiz biçimi bulur." (Foucault, 2002: 227). İnsanın Batılı anlamda böylece bilim nesnesi haline gelmesi söz konusu olmuş, bedeninin modern tekniklerle incelenmesiyle öznel değeri yitime uğratılmıştır. Ölümün incelenmesi aynı zamanda

önlenmeye dönük çabalar tıbbi pratiğin vazgeçilmez unsuru olarak hayat sınırını uzatmanın araçlarını sorgulamıştır. "Burada tıbbi tutumlar, sözler, bakışlar belki de matematiksel düşüncenin önceden sahip olduğuyla karşılaştırılabilecek felsefi bir yoğunluk kazanmıştır." (Foucault, 2002: 228). Böylece kesinliğe dayalı tıbbi söylem, nesnel bir dil kullanarak yaşam ve ölümü niceliksel biçimde sunar.

Hasta-hekim ilişkisinde Goffman'ın damga teorisi önemli bir bakış açısı sağlar. Goffman damgalama teorisinde tıbbi durumlara örnek bulunabilir. Damgalanmış bir insan tam bir insan olarak görülmez. Düşüncesiz bir şekilde sık sık etkili bir biçimde ayrım yaptığımızda, o kişinin yaşam şanslarını azaltırız. (Goffman, 1963: 14). Her vatandaşın tanımlanarak resmi surette kaydedilmesi, yani bir bireyi tüm diğer bireylerden ayırt eden bir göstergeler setinin kullanımı artık standart bir kurumsal pratik haline gelmiştir (Goffman, 2014: 97). Böylece bürokratik işlemler aracılığıyla bireyin kontrolü sağlanır. Normal olanlar için düşünmeyi gerektirmeyen rutin işler itibarsızlaştırılabilir kişiler için önemli idare etme meseleleri haline gelebilir (Goffman, 2014: 131). Özellikle yaşlı hastalarda tedavi sürecinde rastlanan kırılganlık durumu da benzer bir nitelik taşır. Damgalama sürecinin toplumsal denetimi içerdiğini ileri süren Goffman grupları damgalamanın toplumun grupları denetleme yollarından biri olarak ele alınması gerektiğini belirtir (Giddens, 2008: 311). Damgalanmış hastalar sorular sorduklarında ya da kendilerine uygulanan tedaviler hakkında aydınlatıcı bilgi almak istediklerinde görmezden gelinebilirler. Bu durum ise hekimlerin ve diğer hastane çalışanlarının hastalar üzerinde tam anlamıyla tıbbi egemenlik kurmalarına neden olur (Giddens, 2008: 312).

Toplumumuzda bazen hastalıklara olumsuz bakış açıları gelişebilmiştir. Bazı insanlar hastalıklarını gizlemekte, acıma ile birlikte bazıları ise hasta insanlara küçümseme ile yaklaşabilmektedirler (Cirhinlioğlu, 2010a: 299). Hekimler ve hastaneler toplum üyelerinin günlük hayata yeniden uyum sağlamalarını temin etmek için vardır; bir anlamda toplumun bireylerinin sağlıklarını dengede tutma görevi hekimlere ve diğer sağlık kurumlarına verilmiştir (Cirhinlioğlu, 2010a: 298-99). Hayatlarımızı grup içinde ve karşılıklı bağımlılık ağlarıyla üzerinde yaşandığı belirtilerek eylemlerimizin büyük çoğunluğu etkileşimdir veya bu bağımlılık ağlarıyla ilişkili biçimde geçmişteki etkileşimlerimizin birikmesinin yarattığı sonuçlardır (Beyazyüz ve Göka, 2012: 380). Grup içindeki diğer bireyler birçok farklı yolla bizim eylemlerimizi biçimlendirir veya kısıtlar ve biz de diğer bireylerin eylemlerinin kısıtlanmasında ve biçimlenmesinde rol oynarız (Beyazyüz ve Göka, 2012: 380). Böylece eylemin etkileşen her iki aktör tarafından birlikte belirlendiğini, belirlenme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. İşte burada sağlık çalışanlarıyla hastanın etkileşim biçimi önemlidir.

Sağlık Kurumlarında Etkileşim

Yaşlıların sağlık alanında yaşadıkları herhangi bir problem için hastaneye başvurma aşamasından itibaren bir dizi ilişki süreci tedavi sürecine yansımaktadır. Bilimsel bilgi alanındaki ilerlemeler hastalıklara yeni çözümler getirerek önemli kolaylıklar sağlarken böyle bir hizmete erişimin sağlanmasında gerekli olan iletişim problemlerini de ortaya çıkarmaktadır. Burada temel muhataplar, hekimler, hemşireler ve diğer sağlık çalışanları yanında hastane kurallarıdır. Eğer doktor teknik bilimsel amaçları izler, hastalar tavsiye, güven ve kabul araştırırsa bir beklenti çatışması ortaya çıkar (Hannay,1988: 153). İşte böyle bir çatışmanın yaşandığı en önemli sosyal kategorilerden biri de yaşlılardır. Hastalık kimi insan için bilinçdışı olan kazanç ve memnuniyet sağlarken kimi insan için yabancılaşma anlamına gelmektedir (Hannay, 1988: 159). Genel olarak, toplumumuz yaşlısına sahip çıkan toplum özelliğinde olsa da, kentleşme olgusu sosyo-ekonomik koşullar, ataerkil aileden çekirdek aileye dönüş gibi nedenlerle ailelerin, yaşlı bireyin sosyal sorunlarıyla ilgilenmesi güçleşmektedir (Danış, 2009:78).

"Başarılı yaşlanmanın en önemli bileşeni bireyin bağımsızlığını sürdürmesidir. Bağımsızlığı sağlamanın tek yolu yaşlıların yerinde yaşlanmalarının sağlanmasıdır." (Kalınkara, 2015: 99).

"Yaşla birlikte fiziksel, algısal ve bilişsel değişikliklere ilişkin genel desenler vardır; güç azalır, işitme ve görme kaybı, bellek kaybı oluşur. Öngörülemeyen olaylar bireyin bu yeteneklerini sınırlayabilir."

(Kalınkara, 2015: 99). Yaşlanmanın fiziksel etkileri kadar toplumsal ve kişisel gerilimlerin de hastalıkların oluşumunda rolüne değinilmektedir. "Yaşlı insanlar geniş ölçüde stresli durumlarla karşılaşırlar: Yalnızlık, arkadaşların ve aile üyelerinin ölümleri, emeklilik, yaşam düzeyindeki değişimler, sosyal statünün kaybı, gelirin düşmesi, fiziksel enerjideki ve kapasitedeki düşüş." (Zastrow, 2015: 652). Bu bağlamda yaşlılar temel aktivitelerinde ister istemez başkalarına bağımlı olma durumlarından kaynaklanan problemlere açık olacaklardır. Böylece onların yaşamöykülerine daha uzun süreli dâhil olan sağlık sorunları söz konusu olmaktadır.

Günümüzde hastalar sağlık konularına bilgiye erişimlerinde kolaylık sağladıkça hekimlerin tedavi biçimlerini daha sorgulayıcı olarak değerlendirmekte, tedavilere eleştirel olarak yaklaşmaktadırlar. Tıbbi pratik biyolojik bir müdahalenin ötesinde sosyal ve kültürel olarak inşa edilen bir süreç olarak görülmüştür. Hastalık ve sağlık, iyileşme ve normalliğin böylelikle kültürlere göre farklılaşabileceği ifade edilmiştir. (Giddens, 2009: 391). Bu anlamda her kültür iyileşmenin biçimlerini kendine özgü geliştirdiği yaklaşımlarla ortaya koyacaktır.

İletişimde bilgi ve bilgiye ulaşma biçiminin önemli olması tedavi pratiğine de yansımıştır. Terapotik iletişim kavramı bu bağlamda geliştirilen kavramlardan biridir. Terapötik (tedavi edici) iletişimde hekimlerle hastalar arasında serbest iletişimin söz konusu olduğu, karşılıklı bilgi iletiminin gerçekleştiği, bireyin soru sormada kendini özgür hissettiği ve açıklama araştırdığı ortam vardır (Weiss ve Lonnquist, 2009: 261). Hekim hasta arasında kurulan bu alışveriş tedaviye olumlu bir yön kazandırır. Bununla beraber tedavi edici iletişim çoğu zaman olmaz; hastalar kendilerini rahat hissetmezler, tüm endişe ve kaygılarını açık bir şekilde konuşma serbestisi bulamazlar, sorulamaz ve cevap verilemez şeyler görürler ve verilen bilgileri anlamazlar. (Weiss ve Lonnquist, 2009: 261). Bu durum elbette hasta için olumlu bir netice doğurmaz ve tedavi istenildiği biçimde gerçekleşemez. Tedavi edici iletişimin engellerini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

-Hastane ortamının problemleri; hasta kendini rahat hissetmez, işgal edilmiş gibi bir yerde hisseder.

-Tıbbi tedavi süresi; ortalama vizite sürelerinin 18-22 dakika arasında değişmesi rahat bir iletişim imkânı vermez

-Hastanın zihinsel durumu, rahatsızlıktan dolayı açık bir şekilde düşünemez ve konuşamaz.

-Hasta ve hekimlerin beklentilerindeki farklılıklar da engel olur; hasta rahatsızlığı giderecek, onu daha iyi hale getirici bilgi ve açıklama araştırırken, hekim tıbbi gerçeklere odaklıdır, korku, endişe ve kaygılarla ilgilenmekten çekinir.

-Dil engeli de ülkede farklı dillerde yaşayan insanların olması açısından problem çıkarabilir.

-Hekimlerin iletişim tarzı; Hasta içeri girdiğinde ona yaklaşım, konuşurken yüzüne ya da yere bakma, hastanın sözünü kesme gibi durumlarda iletişim problemleri çıkarabilir. Bunun karşısında ise onu anlayan, empati yapan, arkadaşça davranan, nezaket ve açıklığa dayalı iletişim vardır ki pozitif iletişimdir (Weiss ve Lonnquist, 2009: 262).

Bazı durumlarda hastanın istekleri ile iyileşmeye yönelik görev alan başta hekim ve hemşireler olmak üzere sağlık personeli arasında bir gerilim ortaya çıkar. Bu genelde hastanın bir eylemi seçtiğinde ancak hekimin onun hastanın iyiliğine olmadığına inandığında sıklıkla ortaya çıkar (Weiss ve Lonnquist, 2009: 259). Modern tıp deneyimi tedavinin fiziksel sonuçlarına yönelik bilimsel ve nesnel bir bilgi iddiasında olduğu için hastanın bireysel algılamalarına çok az yer vermekle eleştirilmiştir (Giddens, 2009: 394). Bununla beraber hasta ve tedavi edici aktörler arasındaki otorite farklılaşmasında, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve hastalıkların derecesinin de gözetilerek değerlendirilmesi gerekir.

C. Hasta-Hekim Etkileşim Modelleri

1. Parsons Modeli

Hasta hekim ilişkisini değerlendirirken geliştirdiği "hasta rolü" ve "hekim rolü" kavramsallaştırması önemlidir. İnsanın içinde bulunduğu birbiri içine girmiş daireler biçiminde sistemler yer alır. Hastalardan hekimlerle tam olarak işbirliği yapması beklenirken hekimlerden uzmanlık bilgi ve becerilerini hasta tedavisinde kullanmaları istenir ve kendi çıkarlarından çok hasta ve toplumun çıkarlarını önemsemesi beklenir (Morgan, 1986: 50). Burada hekimin gücünü hastanın iyiliği için kullanması varsayılır, böylece hasta tedavi olmanın en etkili aracı olarak bu sözleşmeyi kabul eder. Profesyonel mesleklerde bir dayanışma ruhunun ortaya çıkarak kendi içinde bir denetim mekanizmasının devreye girdiği işlevselcilerce vurgulanır (Cirhinlioğlu, 2010b: 11-12). Waitzkin, Parsons'un fonksiyonalist teorisinden hareketle hastalığı bir sapma ve bu sapmanın giderilmesi yönüyle hasta rolü kavramına vurgu yapar. "İnkeles'in gizil fonksiyonlar, ikincil yararlar kavramlarına vurgu yapılmıştır.

Hasta rolü örneğin, bireyin beslenme ve ilgi görme gibi ihtiyaçlarını sağlamaya elde etmeye yarayan ikincil kazanca sahiptir. Dolayısıyla hasta rolüne giriş, bireyin ikincil bir yarar elde etmesiyle sosyal sisteme uyum sağlamasını kolaylaştırır. Böylece bireyin hasta birey olarak sosyal sistemin canlı kalmasına da katkısı olur (Waitzkin, 1971: 48).

Böylece Parsons hasta ve hekim rolünün olumlu yanını ele alır. Kurumsallaşmış hasta ve hekim rolleri aynı zamanda toplumdaki hastalığın yıkıcı etkilerini azaltmaya yönelik işlev görür (Morgan,1986: 51). Parsons'un geliştirdiği modelde hekim ve hastaların rolleri görüldüğü gibi işlevsel bir çerçeveye oturur. Hem hekim hem de hasta tedavi sürecinde kendi rolleriyle sistemin dengesini sürdürmesine katkı sağlar.

2. Freidson'un Çatışmacı Yaklaşımı

Freidson hasta rolü kavramının yeni gelişmeleri açıklamada yetersiz kaldığını öne sürerek yeni bir tanımlamaya gider. Freidson üç tip hasta rolü tespit eder: Koşullu hasta rolü , geçici rahatsızlıkları dile getirir, koşulsuz hasta rolü tedavisi imkansız hastalıkları anlatır, gayri meşru hasta rolü ise istenmeyen, başka insanlarca uygunsuz görülen hastalıklar adına kullanılır ki alkoliklik böyledir (Giddens, 2008: 311). Freidson bazı mesleklerin insanlar üzerinde denetim kurduğuna dikkati çeker. Hekimin hasta üzerinde otoritesi almış olduğu eğitimin yanı sıra mesleğin nitelikleriyle de desteklenmektedir. Özellikle tıp alanında bürokratik düzenleme biçiminde olan kayıt saklama sistemleri ve bu sistemlerin tekrar gözden geçirme amacıyla sistemleştirilmesi esastır. Bilgisayarla düzenlenmiş, personel işinin ölçülebilir, hesaplanabilir bir akılcılaştırma biçimi vardır (Freidson,1983: 280). Doktorların sınırlandığı bu prosedürler onların davranışlarını standardize eder; bu yüzden diğerlerinden farklı hareket etmezler, bir yerde ve bir zamanda verilen tıbbi kararlar başka yerler ya da başka zamanlarda verilenlerle aynı olur, öngörülebilirlik esastır (Ritzer, 2011: 138). Böylece hastalar kadar hekimler de denetlenir. Hastaların tedavi sürecinde karşı karşıya kaldığı tıbbi söyleme dikkati çekmek gerekir. Doktorun tıbbi ajandası biyolojik değerlendirme ve tıbbi tedavi üzerine yoğunlaşırken hastanın yaşam dünyası ajandası, kişisel korku, kaygı ve yaşam dünyası koşullarına odaklıdır (Heritage ve Mayrand, 2006: 5). Böylece hasta ve hekimin beklentilerinde ortaya çıkan ayrışma gerilim ve çatışmalar doğurur. Bununla birlikte hasta ve hekimin ilişkilerini çatışma temelinde çözümlemek mesleğin etik ilkeleri açısından uygun değildir ve gerçeği tğmüyle ifade etmemektedir. Freidson'un da zaman içerisinde yaklaşımında söylem değişikliğine gittiği ifade edilmektedir.

3. Szasz-Hollender Modeli

Bu model sosyal niteliklerden çok bireysel vurgulara dayalıdır. Üç farklı kısımda değerlendirilebilir.

a)Aktiflik-Pasiflik Modeli: Parsons'un asimetrik ilişki anlayışına yakındır; hekimler tıp uzmanlığına temsil eder, her iki taraf arasında iletişim akışını kontrol ederler, önemli kararlar alırlar. Hasta alıcıdır ve bilgi eksikliği vardır, hekimin yargılarına ve bilgisine güvenir (Weiss ve Lonnquist, 2009: 253). Görüldüğü üzere bu model hekimin gücünü temel alan hastayı pasif değerlendiren bir modeldir. Geleneksel tıp uygulamalarını yansıtır.

Rahatsızlığı olan birey, tıbba başvurduğu andan itibaren sırayla tıbbi uygulamaların yapılandırılmış alanına girer, önce doktor tarafından hastalığın belirtileriyle ilgili olarak sorgulanır, sorulara verdiği cevapların ne anlama geldiğini bilmez, bilmek de istemez, çünkü sorumluluğu doktora yükler (Beyazyüz ve Göka, 2011: 386).

Bu durum kısmen ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkiye benzer. Hastanın otonomisinin sınırlı olduğu, hekimin otoritesinin güçlü olduğu ve tedavi için olması gerektiği varsayımına dayanır.

b)Danışmanlık-İşbirliği Modeli: Hekimin hakim durumu sürer ancak hasta hastalığı ile ilgili bilgi sahibi olmuş ve tedavisi ile ilgili aydınlanmıştır. (Weiss ve Lonnquist, 2009: 253). Hekimin otoritesi azalmakla birlikte tamamen ortadan kalkmamıştır. Hekim hastaya bilgi vererek danışmanlık görevini üstlenir, görevin yükleri hekim açısından kısmen azalmıştır.

c)Müşterek Katılım Modeli; Hastanın daha aktif rol aldığı bir modeldir. Hasta ve hekimin eşit bir ilişkide olduğu, fikir alışverişi ve inanç sistemlerinin paylaşıldığı tedavi sürecinin "uzmanlar arasında bir toplantı" şeklinde adlandırıldığı bir modeldir (Morgan, 1986: 54) Bu modelin eğitimli bireyler açından yarar sağlayacağı bunun yanında eğitimsiz özellikle yaşlı kesimlerde işlevsiz olacağı açıktır.

Bunların dışında hastayı dışlayan mühendislik modeli, hekime din adamı rolü veren model, tıbbi pratiği akademik çalışmaya indirgeyen kolej modeli ve sözleşme modellerini içeren Veacth modeli de ileri sürülmektedir. Son yıllarda teknolojinin gelişmesi, hastanın iletişim ağlarıyla bilgiye erişiminin daha hızlı olması, bilimin alternatif biçimlerinin de söz konusu olmaya başlamasıyla birlikte hekim-hasta ilişkisine yönelik bakış açıları da farklılaşmıştır.

Erzurum ve Kuzey İlçeleri Örneğinde Yaşlı Hasta ve Sağlık Personeli Arasında İlişkiler ve Duyarlılık

Araştırma kapsamında hastaların hekimlerle, hemşirelerle ve diğer sağlık personelleriyle iletişimi değerlendirilmiştir. Hastaların yeterince ilgi, saygı, tıbbi açıklamalar, hastalığın seyri ve geleceğine yönelik bilgilendirmeler, onun insani yönüne değer verme gibi değişkenlere göre değerlendirmeleri incelenmiştir.

Katılımcıların sosyal güvence ve gelir düzeylerine ilişkin çeşitli istatistiki bilgilerini Tablo 1 ve Tablo 2'de görmek mümkündür.

Tablo 1: Katılımcıların sosyal Güvenceleri

Sosyal Güvence	Frekans	%
Sosyal Güvence Yok	27	18,0
SGK Çalışanı	45	30,0
SGK Emekli	58	38,7
Yeşil Kart	7	4,7
Özel Sağlık Sigortası	4	2,7
Diğer	9	6,0
Toplam	150	100,0

Sosyal güvencelerini ele aldığımızda katılımcıların yaklaşık beşte birinin sağlık güvencesi olmadığı ya da yeşil kart sahibi olduğu anlaşılmaktadır. SGK çalışan ve yaş durumlarına bağlı olarak emekli oranı yüksek olmasının yanı sıra diğer sağlık sigortaları ve özel sağlık sigortasına bağlı olma oldukça düşük düzeydedir.

Tablo 2: Yaş Aralığına Göre Aylık Gelir

Yaş Aralığı		Aylık Gelir					Toplam
0-1000		2000-3000	3000-4000	4000 ve üzeri			
1000-2000							
ysyn	50-59	7	31	17	6	1	62
	%	11,3%	50,0%	27,4%	9,7%	1,6%	100,0%
	60-69	23	18	8	0	1	50
	%	46,0%	36,0%	16,0%	0,0%	2,0%	100,0%
	70-79	11	16	1	0	0	28
	%	39,3%	57,1%	3,6%	0,0%	0,0%	100,0%
	80-89	7	2	0	0	0	9
	%	77,8%	22,2%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
%	Toplam	48	67	26	6	2	149
	32,2%	45,0%	17,4%	4,0%	1,3%	100,0%	
% Genel	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tabloda görüleceği gibi yaş ilerledikçe gelir aralığı ortadan alt kısma doğru inmekte, 80 yaş üstü yaşlılarda bu durum daha yoğun olarak gözlenmektedir. Bu durumda birçok yaşlı için bağımlılık söz konusu olmaya başlamaktadır. Çoğu yaşlı için yakınların desteği hayatidir.

Yaşlanmaktan korkmam, doğduk, büyüdük, ölece(ği)z. Çocukluğu gördük, gençliği gördük, şimdi de yaşlılığı yaşıyoruz. Çocuklarımız kendi hayatlarını devam ediyorlar. Hayatın koşturmacasında bazen unutulduğumuz oluyor ama evlatlarım çok şükür vefasız değiller. (HST.260).

Ahmet, Kemal, Tarık… hepsi öldüler. Tüm arkadaşlarım şu an hayatta değil. İnsanın arkadaşlarıyla beraber kendisinden de bir şeyler kopup gidiyor. (HST. 171).

Yukarıdaki örneklere dikkat edildiğinde yaşlıların kendilerini hayata bağlayan yerel ilişki desteğine ihtiyaç duydukları, iletişim kurabilecekleri ortamları aradıklarına dair söylemler geliştirdikleri görülmektedir. Yaşlıların hastalık süreçleri ise yaşamlarının bir parçası haline gelmiştir. Yakından bakıldığında ise hastalığın kendisi değil nasıl algılandığı ve süreçte yaşanan iletişim nitelikleri önem kazanmaktadır.

Hekimlerin iletişim becerilerine yönelik bazı değerlendirmeler

Hekimlerin hastalara davranırken iletişim becerilerini ne şekilde etkili olarak gerçekleştirdikleri öğrenmek istenmektedir. Özelikle sıcak selamlama, dikkatlice dinleme, aynı seviyede davranma ve hastalık sıkıntılarıyla ilgili ayrıntılı açıklama yapıp yapmama gibi özellikler açısından değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 3: Hekimlerin Hastayla İletişiminde Duyarlılık

Hekimin Tedavi Sırasında Yaklaşımı	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sıcak şekilde selamlar	15	10	75	50	33	22	20	13,3	7	4,7	150	100
Aynı Seviyede davranır	25	16,7	68	45,3	28	18,7	17	11,8	12	8,0	150	100
Dikkatlice Dinler	16	10,7	71	47,3	31	20,7	23	15,3	9	6,0	150	100
Usanç İfade etmez	18	12,0	68	45,3	38	25,3	20	13,3	6	4,0	150	100
Hastalığın seyrini söyler	19	12,7	82	54,7	23	15,3	21	14,0	5	3,3	150	100
Tıp terimlerini **açıklar**	17	11,3	50	33,3	34	22,7	38	25,3	11	7,3	150	100
Açık sözlüdür	31	20,7	80	53,3	25	16,7	11	7,3	3	2,0	150	100
Sorulara açıktır	16	10,7	67	44,7	40	26,6	24	16,0	3	2,0	150	100

Hekimlerin davranışlarının nezaket bağlamında duyarlılığı incelendiğinde hastaların genel olarak olumlu görüş bildirdikleri anlaşılmaktadır. Görece düşük bir oranda bu durumu onaylamamaktadır. Hekimlerin aşağılayıcı davranışlardan sakınması hasta hakları açısından oldukça önemlidir. Hastalık sürecinde yaşanılan kırılganlıklar bazı durumlarda yükselebilmektedir. Yukarıdaki tabloda hekimlerin hastalarına bu açıdan da duyarlı oldukları anlaşılmaktadır. Aşağıda şu şekilde bir eleştiri yapılmaktadır.

Kesinlikle doktorlar işinin uzmanı olmalı, hastaya iyi davranmalı, ona tepeden bakmamalı. (HST. 218).

Dikkatli dinleyerek hastalığının ilgili olarak izlenmesi problemi birçok hasta için önemli bir sorundur. Hastalar büyük oranda hekimlerle iletişimlerinde dinlendikleri, özenli bir tedavi süreci geçirdiklerini belirtmektedirler. Aşağıdaki ifadeler yine de zaman zaman yaşlıların tedavisinde karşılaşılan bir sorunu göstermesi açısından önemlidir.

Doktorlara gittiğimde yaşlılıkta böyle şeyler olur diyerek geçiştirmelerinden rahatsızım (HST 206).

İyice dinlemeli ve insana yaraşır biçimde davranmalılar doktorlar. (HST. 230).

Hastayı bi defa adam gibi dinlesinler, nereleri ağrıyor ilgilensinler. (HST.223).

Burada hastalar kendisinin yeterince dinlenmeden ve tedavisine yönelik çözümler araştırılmadan gönderilmesinden rahatsızlık duymakta, duyarsızlık yaşamaktadırlar. Aynı şekilde hastanın yanında sıkılmış bir biçimde hareket etme eğiliminin de hekimlerde çok düşük bir düzeyde olduğu, genel olarak bir duyarlılığın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bir hastanın eleştirisi önemli bir noktaya işaret etmektedir:

Çok soru sorunca bunaldıklarını belli ediyorlar. Kendilerini hastanın yerine koyarlarsa daha iyi olur. (HST.231).

Hastalığın gelecekteki seyrinin bilinmemesi özellikle yaşlı hastalarda sıkıntılı durumlara neden olabilmektedir. Hekimlerin bu konuda genel anlamda başarılı bir iletişim gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bunun bir örneğini aşağıdaki ifade örneklendirmektedir.

Yapılması gerekeni hastaya belirttiği zaman ondan iyi doktor yoktur ve bunu da genellikle yapıyorlar. (HST. 227).

Hastaların belirli bir düzeyde tıbbi terimlerle ilgili sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Genel olarak sıkıntı beyan etmeyen hastalar ise çoğunluktadır. Hekimlerin tıbbi kavramlar konusunda da duyarlı davrandıkları söylenebilir. Açık ve doğru sözlü olmada da hekime duyulan bir güven söz konusudur. Çok az hasta bu duruma eleştirel yaklaşmaktadır.

Hekim "yalan söylemekten bıktım amca" dedi, "ancak sana doğru söylüyorum, öyle korkulacak bir hastalığın yok!" (HST. 239).

Evet açık sözlüler, insanın gözüne bakıp "öleceksin" diyecek kadar! (HST. 188).

Yukarıdaki ifadesinde HST. 239 hekimin alegori yaparak artık yalan söylemekten bıktım söylemine tanık olmaktadır ki hasta için de olsa hekimlerin bu yola başvurmalarının kanıksandığını göstermektedir. Bunun yanında diğer hastanın ifadesinde açık sözlülüğün de sınırı zorlayıcı ifadelere dönüşebileceği söylemi vardır. Ayrıca hekimlerin sorulara aç9k olduğu, onlardan kaçınmamaları konusunda da duyarlı davrandıklarını yukarıdaki tablodan görmek mümkündür. Bununla birlikte aşağıda bir hastanın ifadesi şu şekildedir:

Mesai saatinin sonuna doğru gidin bakayım sorulardan kaçıyorlar mı kaçmıyorlar mı?(HST.193).

İşlerini mesaiye göre düzenleme mantıkları eleştiriliyor.. İşin son zamanlarında tedaviyi aceleye getirmelerinden yakınılmaktadır.

Hemşire ve Diğer Sağlık Görevlilerin Yaklaşımları

Hekimler gibi sağlık alanında bir diğer önemli aktör hemşire ve sağlık personelleridir. Çünkü hastalar tedavi sürecinde hekimler kadar diğer sağlık personelleriyle de muhatap olmaktadırlar. Yaşlı hastaların tedavileri sırasında karşılaştıkları personelle ilgili ifadelerini aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 4: Hemşire ve Diğer Personelin Hastayla İletişiminde Duyarlılık

Hemşire ve Diğer Sağlık Personelinin Yaklaşımı	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sıcak bir şekilde selamlar	16	10,7	52	34,7	40	26,7	31	20,7	11	7,3	150	100
Sizinle Aynı Seviyede Gibidir	22	14,7	76	50,7	25	16,7	17	11,3	10	6,6	150	100
Bir şeyi yapmadan önce bilgi verir	21	14,0	71	47,3	26	17,3	26	17,3	6	4,0	150	100
Bıkkınlık ve usanç İfade etmez	11	7,3	66	44,0	38	25,3	27	18,0	8	45,3	150	100
Tedavi pratiği için yardımcı olur.	12	8,0	88	58,7	25	16,7	15	10,0	10	6,7	150	100
Sorulara açıktır	21	14,0	59	39,3	38	25,3	20	13,3	12	8,0	150	100

Tabloya bakıldığında hastaların hemşire ve diğer sağlık personellerinin yaklaşımlarını sıcaklık ve samimiyet açısından hekimlerden daha az bulmaktadırlar. Bu konuda bir hasta: Sıcakkanlı olmalılar, kendime yakın hissetmeliyim ki gözü kapalı güvenebileyim (HST-194) demektedir. Hasta iletişim için sağlık personelinden olumlu eylem beklemektedir. Genel anlamda hemşire ve diğer sağlık çalışanlarının aşağılayıcı ya da küçültücü eylemde bulunmama konusunda hastalara duyarlı

yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Hastalar tedavi sırasında işini yaparken bıkkınlık gösterme ve sıkılmış davranışlar sergileme konusunda belirli düzeyde problem yaşamakla beraber çok yüksek oranda sıkıntı ifade etmemektedirler. Aşağıdaki örneklerde bazı eleştiriler ifade edilmektedir:

Hemşireler güler yüzlü ve şefkatli olmalılar.(HST.206)

Bazıları işini yaparken öylesine bıkmış ki suratları ölü gibi hemşirelerin. Biraz daha güler yüzlü olabilirler (HST.201).

Hemşire ve diğer sağlık personelinin hastanın sorularına istekli cevap vermeleri tedavi açısından oldukça önemlidir. Yapılan çalışmada da bu konuda bir duyarlılık görülmektedir. Bunun yanında aşağıdaki eleştiri önemli bir noktaya işaret etmektedir

Hemşireler insana değer vermeli, hastaların rahat olmasını sağlamalı, hasta konuşturulmalı. (HST. 198).

"Hasta konuşturulmalı" ifadesinde hastanın beklenti ve isteklerine duyarlı olunması yönünde bir söylem kullanılmaktadır. Bazı durumlarda hastalar tedavi sürecinin aceleye getirilmesi ve yeterince bilgilendirme yapılmamasını eleştirmekte, genellikle de kendi ifadelerine duyarsız davranılmasından yakınmaktadırlar.

Hekimlerin İletişimindeki Duyarlılığın Çeşitli Faktörler Açısından Değerlendirmesi

Hekimlerin hastaya yaklaşımlarında ve iletişim becerilerinde sergiledikleri duyarlıllığın cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir düzeyine göre farklı algılanıp algılanmadığı katılımcılar açısından değerlendirilmiştir. Burada bazı faktörler arasında anlamlı ilişki varken bazılarında söz konusu olmamaktadır.

Hekimin Yaklaşımlarının Cinsiyete Göre Farklılaşması

Hekimlerin hastayla iletişiminin cinsiyet açısından değerlendirildiğinde öncelikle aynı seviyede davranarak, aşağılayıcı davranışlardan ne kadar kaçındıkları görülebilir. Aşağıdaki tabloda böyle bir ilişki araştırılmaktadır.

Tablo 5: Hekimlerin Aşağılamaksızın Aynı seviyede Davranması İle Cinsiyetin İlişkisi

	Sizinle aynı seviyede gibidir, sizi aşağılamaz ve asla çocuk muamelesi yapmaz.										Toplam		p
	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum				
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kadın	6	15,4	9	23,1	10	25,6	8	20,5	6	15,4	39	26	0,001
Erkek	19	17,1	59	53,2	18	16,2	9	8,1	6	5,4	111	74	
Top.	25	16,7	68	45,3	28	18.7	17	11,3	6	8	150	100	

Cinsiyet ile hekimin yaklaşımında aynı seviyede davranması, aşağılama ya da küçük görme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmaktadır. Kadınların hekimlerin bu yaklaşımında daha olumsuz tepki vermeleri söz konusu olmuştur. Bununla beraber bu konunun gündeme gelmesine karşı olan katılımcılar da olmuştur.

Ben hekimin benimle aynı seviyede olmasını istemem. O doktordur ben vatandaşım. Benimle aynı seviyede olan hekimin benim tedavimde pek bir şey yapacağına inanmam. (HST.255).

Bu örnekte hasta gönüllü olarak hekimin otoritesini kabul etmekte, kendisinin onun seviyesinde olmasının yanlış olmasının nedenini ise tedavimde pek bir şey yapacağına inanmam ifadesiyle dile getirmektedir.

Tablo 6: Açık ve Doğru Sözlülüğün Algısının Cinsiyete Göre Değişmesi

	Size tüm gerçeği söyler. Açık ve doğru sözlüdür.										Toplam	
	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın	9	23,1	18	46,2	6	15,4	6	15,4	0	0	39	26
Erkek	22	19,8	62	55,9	19	17,1	5	4,5	3	2,7	111	74
Toplam	31	20,7	80	53,3	24	16,7	10	7,3	3	2	150	100

P=0,268

Cinsiyet ile hekimin hastaya tüm gerçeği söylemesi arasında ilişki anlamlı değildir. Erkek ve kadın yaşlılar arasında bu konuda anlamlı bir algılama farklılığı söz konusu olmamış, genel olarak her iki grubun da olumlu ifadede bulundukları gözlenmiştir.

Tablo 7: Sıcak bir Şekilde Selamlama Duyarlılığının Cinsiyete Göre Farklılaşması

	Sıcak bir şekilde selamlar, isimle hitap eder, naziktir.										Toplam		Sig.
	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum				
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kadın	4	10,3	16	41,0	8	20,5	10	25,6	1	2,6	39	26	0,142
Erkek	11	9,9	59	53,2	25	22,5	10	9,0	6	5,4	111	74	
Toplam	15	10	75	50	33	22	20	13,3	7	4,7	150	100	

Hastalara hekimler tarafından sıcak selamlama, isimle hitap etme ve nazik olma konusunda cinsiyet faktörünün anlamlı olarak değişmediği görülmektedir. Diğer bir deyişle kadın erkek katılımcılar genel anlamda hekimlerin sıcak yaklaşımı konusunda duyarlı bir davranış algıladıklarını belirtmektedirler.

Tablo 8: Cinsiyet İle Problemin Seyri Bilgisini Açıklama

	Probleminizle ilgili şeyleri açıklar, niçin ve nasıl oluştuğunu belirtir, gelecekte beklenen şeyi size söyler.										Toplam		Sig. (2 sided)
	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum				
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kadın	3	7,7	14	35,9	8	20,5	13	33,3	1	2,6	39	26	
Erkek	16	14,4	68	61,3	15	13,5	8	7,2	4	3,6	111	74	0,001
Top.	19	12,7	82	54,7	23	15,3	21	14,0	5	3,3	150	100	

Kadınların hekimlerin bilgilerinden problemlerinin gelişimi ve ilerideki seyrine ilişkin bilgi açıklamada erkeklerden daha farklı düşündükleri, sig. 0,001 değerinden bu konuda anlamlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bir katılımcının ifadesi şu şekildedir:

Ben hasta olsam nasıl bir doktor muamelesi görmek isterim deyip ona göre davranmalı. (HST-192.)

Burada daha çok empatik yaklaşımla hekim ve hemşirelerin bireylere yaklaşımı istenmektedir.

Cinsiyet ile hekimlerin hastaları dinleme, itinalı sorular sorarak söz kesmeme arasında anlamlı ilişki yoktur. Bazı durumlarda ise hekimlerin kazançları ile yaptıkları iş arasında orantısızlıklar ifade edilmektedir.

Sırf topluma hizmet ediyormuş gibi davranmamalarını, aldıkları maaşı hak etmeleri gerektiğinin bilincinde olmaları gerekir. (HST.225). Burada hekimin ya da diğer sağlık görevlerinin görevlerini yerine getirirken samimi davranmaları, usulden veya yapılan işin üstünkörü bir mesai doldurma işinin ötesinde içtenlikle yerine getirilmesinin gereği vurgulanmaktadır.

Anlatılanlar hekimler tarafından sonuna kadar dinlenmeli ve (rahatsızlığa) çözüm bulunmalı, hemşireler ise ilgili, sakin, sıcakkanlı ve güler yüzlü olmalı.(HST.191). Sonuna kadar dinlenmesi ifadesiyle hekimlerin hastayı dinlerken titizlik göstermeleri gerektiği ve hemşirelerin de kişinin dikkate alınarak davranması gerektiğine sakin sözcüğünün kullanılmasından ulaşmak mümkündür.

Tablo 9: Kullanılan Tıbbi Terimlerin Algısının Cinsiyete Göre İlişkisi

	Tıbbi terimler kullandığında onların ne anlama geldiğini açıklar										Toplam		Sig. (2 sided)
	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum				
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kadın	5	12,8	8	20,5	5	12,8	15	38,5	6	15,4	39	26	0,010
Erkek	12	10,8	42	37,8	29	26,1	23	20,7	5	4,5	111	74	
Top.	17	11,3	50	33,3	34	22,7	38	25,3	11	7,3	150	100	

Yukarıdaki tablodan tıbbi terimleri açıklama algısının kadın ve erkeklere göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Erkekler bu durumun problem olmayacağını beyan ederlerken kadınlarda olumsuz değerlendirmeler ortalamanın üstündedir.

Öğrenim düzeyi ile hekimlerin aynı seviyede davranışını algılama, dikkatli dinleme, sıkılmış davranmama, seçenekler sunma, soruları açık biçimde cevaplama, tıbbi terimler algılama arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Burada tıbbi terim algılama ile öğrenim düzeyi arasında bir ilişki beklenebilirdi. Demek ki bu konuda doktorlar terimleri açıklamada başarılıdır.

Katılımcıların yaş seviyelerine göre hekimlerin sıcak karşılamaları, aynı seviyede davranmaları, tüm gerçeği açıkça söylemeleri, tıbbi terimler kullandıklarında açıklamaları, dikkatli dinlemeleri, itinalı sorular sormaları, arasında ilişki yoktur. Aynı şekilde hekimin tedavi sırasında bulduklarını anlatması, açıklaması, seçenekler sunması, sorulardan kaçmaması, tıbbi terimleri açıklaması da yaşa göre değişmemektedir

Aylık gelire göre de hekimin hastayla aynı seviyede davranması, ilgi göstererek usanç belirtmemesi, sıcak selamlaması, nazik olması arasında da anlamlı bir ilişki kurulamamıştır.

Hemşire ve Diğer Sağlık Çalışanlarının Yaklaşımları

Hekimlerle birlikte hemşirelerin ve diğer sağlık personellerinin iletişiminin çeşitli faktörlere göre değerlendirmesi yapıldığında anlamlı ilişkiler görülmektedir. Aşağıdaki tablo aynı seviyede davranma düzeyinin kadın ve erkeklerde ne şekilde değiştiğine ilişkin bilgiler vermektedir.

Tablo 10: Cinsiyet ile Hemşire ve Diğer Sağlık Çalışanlarının Hastaya Aynı Seviyede Davranması

Hemşire ve diğer sağlık çalışanları sizinle aynı seviyede gibidir, sizi aşağılamaz ve asla çocuk muamelesi yapmaz.													
Sayı	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam		Sig. (2 sided).
	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Kadın	8	20,5	8	20,5	7	17,9	11	28,2	5	12,8	39	0,000	
Erkek	14	12,6	68	61,3	18	16,2	6	5,4	5	4,5	111	26	
Toplam	22	14,7	76	50,7	25	16,7	17	11,3	10	6,7	150	74	
												100	

Kadın ve erkeklerde aşağılayıcı davranışları algılama düzeyi anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Kadınlar hemşire ve sağlık çalışanlarının yaklaşımları konusunda erkeklere göre çok daha az duyarlılık olduğunu ifade etmişlerdir. Bir hasta konuya "insan" olma gereğini hatırlatarak yaklaşmaktadır:

İkimizde insan olduğumuza göre saygılı olmak zorunda. Sevgi, saygı, karşılıklı güven, kendini hastanın yerine koyup ona göre yaklaşma. Suratları mahkeme duvarı gibi nerde güleryüz (hemşireler). Güler yüzlü olmalılar işlerini severek yapmalılar ki bize faydalı olabilsinler. (HST.193).

Yukarıdaki hastanın ifadesinde "insan" kavramına vurgu yapılması önemlidir. Hastalar önceki yıllara göre daha özgüvenli yaklaşarak haklarının bilincinde davranma eğilimindedirler. Dolayısıyla hastayı pasif bir biçimde değerlendirmek doğru değildir.

Tablo 11: Hemşire ve Diğer Sağlık Çalışanlarının Bıkkınlık ve Usanç İfadesinin Algılanışı

Hemşire ve diğer sağlık çalışanları Size bir kişi olarak ilgi gösterir, sıkılmış olarak ya da söylemesi gereken şeyi ihmal edici davranmaz.													
Sayı	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam		Sig. (2 sided).
	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Kadın	1	2,6	13	33,3	5	12,8	17	43,6	3	7,7	39	0,000	
Erkek	10	9,0	53	47,7	33	29,7	10	9,0	5	4,5	111	26	
Toplam	11	7,3	66	44,0	38	25,3	27	18,0	8	5,3	150	74	
												100	

Hemşire ve diğer sağlık personelinin işlerini yaparken usanç ve bıkkınlık göstermemeleri hastanın tedavisi açısından önemlidir. Yukarıdaki tabloda erkekler genel anlamda problem olmadığını ifade ederken kadınlar anlamlı düzeyde farklı ifadede bulunmakta, duyarlılık algılamaları daha sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Tablo 12: Hemşire ve Diğer Sağlık Çalışanları Soru Sormaya Açık Oluşunun Cinsiyete Göre Farklılaşması

	Hemşire ve diğer sağlık çalışanları soru sormanıza müsade eder onları açıkça cevaplandırır.										Toplam		Sig. 2 Sided.
	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum				
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kadın	6	15,4	8	20,5	9	23,1	10	25,6	6	15,4	39	26	
Erkek	15	13,5	51	45,9	29	26,1	10	9,0	6	5,4	111	74	0,005
Top.	21	10,0	59	34	38	9,3	20	6,7	12	4,0	150	100	

Tabloya dikkat edildiğinde erkekler kadınlar arasında hemşirelerde ve sağlık çalışanlarında soru sormaya karşı alınan tepkilerin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Erkekler daha olumlu bir yaklaşım gördüklerinde belirtirken kadınlarda bu durum anlamlı olacak şekilde farklıdır

Tablo 13: Cinsiyet ile Hemşire ve Diğer Sağlık Çalışanlarının Tedavi Uygulamalarına Yardımcı Oluşu

	Hemşire ve diğer sağlık çalışanları Tedavi uygulamalarının nasıl olması gerektiğini açıklamada yardımcı olur.										Top.		Sig. 2 Sided.
	Kesinlikle katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum				
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kadın	1	2,6	16	41,0	10	25,6	9	23,1	3	7,7	39	26	
Erkek	11	9,9	72	64,9	15	13,5	6	5,4	7	6,3	111	74	0,003
Top.	12	8,0	88	58,7	25	16,7	15	10	10	6,7	150	100	

Cinsiyet ile sağlık çalışanlarının tedavi açıklamalarında yardımcı oluşu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu konuda erkeklerin büyük bir kısmı olumlu yaklaşımda bulunurken kadınların algıladıkları duyarlılıkta sınırlı bir düzey gözlenmektedir. Bunun yanında son zamanlardaki düzenlemelerden de yola çıkarak bir hastanın hemşirelere yönelik ifadesi ilginçtir:

Evladın yapmadığını hemşireler yapıyor. Gerekirse evde tedavide yardımcı oluyorlar. Bazı insanlar acele edip bir an önce işlemlerim yapılsın diyorlar. Ama bence bu doğru değil Sabır gerekir (HST.257)

Cinsiyet ile hemşire ve diğer sağlık çalışanlarının gülümsemesi, sıcak bir şekilde selamlamaları, isimle hitapları nazik olmaları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Yani kadın ve erkekler aynı oranda duyarlılık belirtmişlerdir.

Hemşire ve diğer sağlık görevlilerin sıcak selamlaması, hastayı aynı seviyede kabul etmesi, aşağılamadan davranması, kişi olarak ilgi gösterip usanç göstermemesi, sorulardan kaçmaması da yaşlara göre değişmemektedir.

H. Nasıl Bir Sağlık Personeli Görmek İstersiniz?

Bu başlık altında hastalara kendilerinin nasıl bir sağlık hizmeti görmek istedikleri sorgulanmıştır. Özellikle hastaların hekimler ve hemşirelerle ilgili sağlık personelinden iletişim adına beklentileri öğrenilmek istenmektedir. Aşağıda verilen cevaplardan bir bölümü yer almaktadır.

Tablo 14: Hekimlerden Beklenilen Davranışlar

Hekimlerin size nasıl davranmalarını istersiniz?	
Doktorlar dürüst olmalı, ve güven vermelidir. Sıcakkanlı ve sevecen davranmalıdır.	HST. 163
Benimle ilgilensinler, hastalıklarıma çare bulmaya çalışsınlar.	HST. 203
Sevgi ve saygı beklerim, hastasıyla empati kurabilmelidir.	HST.179
Şefkatli olmalı doktorlar, işinin gerektirdiği gibi davranmalı.	HST. 233
Hekimler işlerini yapıyor da bence sıkıntı hastalarda.	HST. 218
Gerçekçi ve doğru bir şekilde moral verici olmalı.	HST. 153
Hekimler hastayı iyi dinlemeli, dertlerini öğrenmeliler.	HST. 154
Doktor güler yüzlü karşılamalı, benimle konuşurken başkalarıyla konuşmamalı.	HST. 210
Hekimler hastalığımla ilgili sessiz kalıyorlar.	HST. 209
Eskiden azarlarlardı doktorlar, şimdi daha iyi konuşuyorlar.	HST. 220
Hekimler iyi ve şefkatli davranmalı, hemşireler de öyle.	HST. 215
Hekim kulağım duymuyor diye bana kızıyor. Kulağım rahatsızlığından beni dinlemiyor, soğuk davranıyorlar	HST. 213
Doktor yaşlı genç ayırımı yapmamalı.	HST. 207
Hastaları hekimler en doğru şekilde bilgilendirmeliler.	HST. 249
Doktorlar yol gösterici olmalılar, hastanın yerine kendilerini koymalılar.	HST. 200
*(Doktor) Kar*şısındakinin bir insan olduğunu unutmamalıdır.	HST. 196

Hastaların hekimlerin kendilerini yeterince dinlemeleri, yaşlılara ayrımcılık yapmamaları, yaşlılıktan kaynaklanan rahatsızlıklardan dolayı kendilerine duyarlı davranmalarını istedikleri açıktır. Burada hastaların kendilerinin anlaşılması, dinlenmesi, hastalıklarının doğru açıklanması konusunda hassas oldukları anlaşılmaktadır. Aynı şekilde yaşlı hastalar hemşirelerden de kendilerinin problemlerine farkındalık geliştirmeleri gerektiğini ifade etmektedirler. Aşağıdaki tabloda bunun çeşitli örnekleri yar almaktadır:

Tablo 15: Hemşire ve Diğer Personelden Beklenenler

Hemşire ve sağlık personelinin size nasıl davranmalarını istersiniz?	
Sıcakkanlı ve sevecen davranmalıdır.	HST. 163
Masa başında oturan memurlar robot gibi davranmayıp, hayata dönmeli	HST. 198
Hastaları kendilerine mahkum görüyorlar. Hemşireler daha uygun, daha insancıl yaklaşsınlar.	HST. 232
Hemşireler işlerini daha isteyerek yapmalılar.	HST. 233
Hemşireler aslında bizden birileri, sonuçta öyle davranmalılar, sanırsın kral, biraz hoşgörülü olsunlar.	HST. 161
Hemşireler şikâyetimi sormalı, beni dinlemeli.	HST. 213
Hemşireler iyi davranmalılar, kalbimizi kırmasınlar yeterli	HST. 216
Cana yakın olmalı hemşireler.	HST. 224
Hemşirelerden çok rahatsızım. Özellikle davranışları yüzünden bıraksan bizi ezecek gibi halleri	HST. 222
Hemşire güler yüzlü, sempatik olmalı, doktorun tedavisinde yardımcı olmalı. Doktorun dediğini tam yapmalı.	HST. 210
Hemşireler iyi ve şefkatli davranmalı.	HST. 215
Hastayla ilgilensinler, iyi davransınlar.	HST. 211
Yaşlı ve bilgisiz insanlara baştan savma davranmasınlar.	HST. 229
Hemşire iyi davranmalı yani sonuçta karşısındaki "insan".	HST. 249

Genelde hastaneye yönelik tedavi sürecinde karşılaşılan problemlerde iletişimin önemli olduğu görülmektedir. Bununla beraber hastaların hekim ve diğer sağlık personellerinden empatik bir yaklaşım bekledikleri görülmektedir. "İnsan" kelimesi hekimlerin yaklaşımlarıyla ilgili sorularda en fazla ön plana çıkarken hemşireler için "şefkat" kelimesi vurgulanmaktadır. Hastalar çocuk ve torunlarıyla yaşamlarına anlam katarak hastalık süreci ve yaşlılığın problemlerine destek aramaktadırlar.

Sonuç:

Çalışma sonucunda yaşlıların problemlerini ifadede güçlük çektikleri, iletişim kolaylığı sağladıkları çalışanlara yöneldikleri anlaşılmaktadır. Sağlık personellerinin hastalara yaklaşımında genel olarak bir memnuniyet gözlenmektedir. Hekimler, sıcak selamlama, cana yakın davranma, tıbbi terimleri açıklama, hastayla aynı seviyede davranma, ilgi gösterme, usanç ifade etmeme gibi iletişim becerilerinde genel olarak başarılıdırlar. Ayrıca geleneksel kültürden gelen hekimlere iyi yaklaşım ve değer verme duygusunun sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla beraber hemşire ve diğer sağlık personellerinin yaklaşımındaki duyarlılık hekimlere nazaran görece düşük düzeydedir. Katılımcılar hemşire ve diğer sağlık personellerinin iletişim becerileri konusunda daha az memnuniyet göstermişlerdir. Yine de genel olarak hemşire ve diğer sağlık personelin iletişim becerilerinde de olumlu bir eğilim saptanmıştır. Ancak hekimlerin hastayla aynı seviyede davranma, tıbbi terimleri ve hastalığa ilişkin beklentilerini açıklama konusunda kadınların erkeklerden daha eleştirel yaklaştıkları gözlenmiştir. Aynı şekilde hemşirelerin ve diğer sağlık çalışanlarının aynı seviyede davranma, hastaya yardımcı olma, usanç göstermeme, sorulardan kaçmama gibi konularda kadınların erkeklere göre daha olumsuz tutum bildirdikleri anlaşılmaktadır. Bazı hastaların eğitim durumlarına bağlı olarak sağlık alanında beklentileri yükselmiştir. Tıbbi tedavinin hastanın sosyal ihtiyaçlarını gözeterek düzenlenmesi yararlı olacaktır. Sağlık personellerine yaşlılıkla ilgili iletişim becerilerinin daha da geliştirilmesini sağlayacak eğitimler düzenlenebilir. Hekimler özellikle kadın yaşlı, ağır hasta gibi kırılgan durumda bulunan hastalarla ilgili eğitim almalı, bunun bir disiplin olarak incelenmesi gereklidir. Araştırma sonucunda sağlık aktörlerinin tedavi sürecini olumsuz etkileyen iletişim problemlerinin yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmesi, hastane kuralları ve diğer yaş grupları açısından da incelenmesi ileri çalışmalar açısından gerekli görülmektedir.

Kaynakça:

Abadel, T. Fatima ve Abdulla S. Hattab, "Patients' Assessment of Professionalism and Communication Skills of Medical Graduates" BMC Medical Education, 2014.

Beyazyüz, Murat ve Erol Göka. "Psikoloji ve Tıp Açısından Beden", Beden Sosyolojisi, (Ed. Kadir Canatan) İstanbul: Açılım Kitap, 2011.

Chamberlain,John M., Doctoring Medical Governance_ Medical Self-Regulation in Transition (SocialIssues, Justice and Status) -Nova Science Pub Inc. New York, 2010.

Cirhinlioğlu, Zafer."Toplum ve Sağlık" Sezal, İ,(Ed), Sosyolojiye Giriş, İstanbul, Beta Yayınları, 2010a

Cirhinlioğlu, Zafer. Meslekler ve Sosyolojisi, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2010b.

Danış, M. Z. Türkiye'de Yaşlı nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları İçin Bazı Çıkarımlar, Toplum ve Sosyal Hizmet, Cilt 20, Sayı 1, Nisan 2009.

Foucault, M. Kliniğin Doğuşu, Tıbbi Algının Arkeolojisi. (çev. İ. Malak Uysal), Epos Yayınları, Ankara, 2002.

Freidson, Eliot. Reorganization of TheProfessionsbyRegulation, Lawand Human Behavior, Vol,7,Nos2/3, 1983.

Giddens, A. Sosyoloji, (Haz. C. Güzel) İstanbul: Kırmızı yayınları. 2008.

Giddens, A. Sociology, Cambridge and Malden: Polity Press, 2009.

Goffman, Erving. Stigma, Penguin Pulishing, London, 1963.

Goffman, Erving. Damga, Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar (Çev. Ş.Geniş ve diğerleri), Heretik Yayınları, Ankara, 2014.

Hannay, David, R. Lecture Notes On Medical Sociology, Oxford, London, Blackwell Scientific Publications, 1988.

Heritage, John ve Mayrand, W, Dougles. İntroduction: Analyzing İnteraction Between Doctors and Patients in Primary Care Encounters,(Ed. Heritage) Communication İn Medical Care, İnteration Between Primary Care Physicians and Patients, Cambridge University Publishing, Cambridge, 2006.

Kasapoğlu, M. Aytül. Sağlık Sosyolojisi; Türkiye'den Araştırmalar, Ankara, Sosyoloji Derneği Yayınları, 1999.

Kalınkara, Velittin. Yaşlıların Antropometrik Ölçütlerinin İç Mekân Tasarımına Uygulanması, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi / Elderly Issues Research Journal, 2015, 2:98-113.

Morgan M. "The Doctor-Patient Relationship". In Patrick DL. and Scambler G. (eds.) Sociology as Applied to Medicine, Baillire, London 1986.

Nirun, Nihat. Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı, 73, Ankara, 1994.

Ritzer, George, Toplumun McDonaldlaştırılması, Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme (Şen Süer Kaya) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Turner, B. S. Tıbbi güç ve toplumsal bilgi. (çev. Ü. Tatlıcan). (Birinci baskı).Bursa: Sentez yayınları. 2011.

Yakut, İnci. Hasta ve Hasta Yakınları Açısından Sağlık İletişiminde Katılımın İşlevi, Kocaeli, Umuttepe Yayınları. 2008.

Zastrow, Charles. Sosyal Hizmete Giriş, Nika Yayınları, Ankara, 2015.

Zastrow , C., Kirst-Ashman, K.K. İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre II, Yetişkinlik-Yaşlılık Çev. S.Erdem Türközüve B.Alparslan, Nika Yayınevi: Ankara, 2015

Waitzkin, Howard, Latent Functions of TheSick Role İn Various İnstitutional Settings, Soc.Sci. & Med Vol.5 pp. 45-77, 1971.,

Weiss ve Lonquist. The Sociology of Health, Healing, and İllness, Pearson Publishing, New Jersey, USA, 2009.

Beklenmeyen Parasal Büyüme ve Çıktı: Türkiye Örneği

Unanticipated Money Growth And Output: The Case Of Turkey

Prof. Dr. Rahmi YAMAK *
Sinem KOÇAK **

Öz:

Lucas (1972), Sargent ve Wallace (1975) tarafından geliştirilen Rasyonel Beklentiler-Doğal Oran Modelleri (RENR)'ne göre, uygulanacak para politikasının ekonominin reel faaliyetleri üzerinde herhangi bir etki yaratabilmesi için bu politikanın "beklenmeyen" olması gerekmektedir. Literatürde bu görüş Yeni Klasik Makroekonomik Modelin Politika Etkisizliği Hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Politika etkisizliği hipotezi ampirik olarak ilk defa Barro (1977, 1978) tarafından iki aşamalı test yaklaşımı kullanılarak test edilmiştir. Daha sonraları Barro'nun çalışmalarıyla benzer sonuçlar elde eden birçok çalışma yapılmıştır (Wogin 1980, Attfield vd. 1981, Bellante vd. 1982). Uygulamalı literatürde, 2000'li yıllara gelindiğinde ise politika etkisizliği hipotezini test eden çalışmaların sayısının dramatik bir biçimde azaldığı göze çarpmaktadır. Bu çalışmanın amacı, politika etkisizliği hipotezini Barro yaklaşımını kullanarak Türkiye örneği için 2006:Q1-2015:Q3 dönemi itibariyle test etmektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak parasal büyüme regresyon denklemi tahmin edilmiş ve bu regresyon denkleminden elde edilen tahmin değerleri beklenen, hata terimleri ise beklenmeyen parasal büyüme serisi olarak reel çıktı denkleminde açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonrasında beklenen ve beklenmeyen parasal büyümenin gecikmeli ve cari değerleri aracılığıyla reel çıktı denklemi tahmin edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, beklenmeyen parasal büyümenin aksine sadece beklenen parasal büyümenin reel çıktı düzeyi üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla elde edilen bu bulgular ışığında Türkiye'de RENR modelinin politika etkisizliği hipotezinin geçerli olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rasyonel Beklentiler, Barro İki Aşamalı Test Yöntemi, Beklenen Parasal Büyüme, Beklenmeyen Parasal Büyüme, Politika Etkisizliği

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, yamak@ktu.edu.tr
** Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, sinemkocak@ktu.edu.tr

Abstract:

The Rational Expectations-Natural Rate (hereafter RENR) Models developed by Lucas (1972) and Sargent and Wallace (1975) imply that the monetary policy affects the real economic activity only when such monetary policy is purely unanticipated. In the literature, this idea is called neutrality hypothesis of the New Classical Macroeconomics. Barro (1977, 1978) first investigated the neutrality hypothesis of the RENR model by using a two step estimation procedure. Then, numerous studies (Wogin 1980, Attfield vd. 1981, Bellante vd. 1982) found results similar to those of Barro. In the empirical literature, by 2000s, it is seen that the number of studies which test the neutrality hypothesis has dramatically decreased. Therefore, this paper aims to reexamine the neutrality hypothesis by applying Barro's procedure for Turkey over the period 2006:Q1-2015:Q3. For this purpose, initially money growth regression equation was estimated and the estimated values of regression were used as the expected money growth and the residuals of this regression equation were considered as unanticipated money growth. These series were included as explanatory variables in the regression equations of real output. Then real output equation was estimated by using the current and lagged values of both anticipated and unanticipated money growth. According to findings, only anticipated money growth affects output but unanticipated money does not. This means that the neutrality hypothesis of the RENR model is not valid for Turkey.

Keywords: Rational Expectations, Barro's Two-Step Method, Anticipated Money Growth, Unanticipated Money Growth, Policy Ineffectiveness,

Giriş

İlk defa 1961 yılında Muth tarafından ortaya atılan ve geliştirilen Rasyonel Beklentiler varsayımı, 1970'li yıllarda Lucas (1972), Sargent ve Wallace (1975)'in Klasik Makroekonomik modeli beklentilerin rasyonelliği altında yeniden yorumlamasıyla birlikte büyük önem kazanmış ancak önemini 2000'li yıllarda kaybetmiştir. İktisat literatürüne kazandırılan bu varsayım Yeni Klasik Makroekonomik (YKME) yaklaşım olarak bilinmektedir. Hiç şüphesiz ki YKME yaklaşımın ortaya koyduğu en önemli hipotezlerden bir tanesi Politika Etkisizliği Hipotezidir. Hipoteze göre bir ekonomide, toplam talep politikaları sistematik ya da beklenen ise, bu politikaların ekonominin işsizlik, istihdam ve üretim gibi reel büyüklükleri üzerinde herhangi bir etki yaratması mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle politika etkisizliği hipotezi, uygulanacak talep politikalarının ekonominin reel faaliyetleri üzerinde herhangi bir etki yaratabilmesi için bu politikaların "beklenmeyen" yani şok biçiminde olması gerektiğini savunmaktadır.

Politika etkisizliği hipotezi ampirik olarak ilk defa Barro (1977, 1978) tarafından ABD ekonomisi için iki aşamalı test yaklaşımı kullanılarak test edilmiştir. Bu yaklaşım, daha sonraları gerek teorik gerekse ampirik yönden yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. YKME yaklaşımına, teorik açıdan yapılan eleştirilerin en önemlisi, Yeni Keynesyen Makroekonomik yaklaşımın savunucularından gelmiştir. Fischer (1977), Phelps ve Taylor (1977), ekonomideki fiyat ve ücret katılıklarının dikkate alınması durumunda, sistematik talep politikalarının kısa dönemde YKME yaklaşımın tam aksine reel büyüklükler üzerinde etkili olabileceğini savunmuşlardır. Ampirik açıdan ileri sürülen eleştirilerin başında ise, modelin ikinci derecedeki varsayımlarına yapılan eleştiriler gelmektedir (Small 1979, Gordon 1982, Mishkin 1982, McGee ve Stasiak 1985). Örneğin birçoğu, Barro yöntemindeki para politikası kuralının spesifikasyonu ile parasal şok gecikmelerinin reel sektör denklemine ilave edilmesi konusunda yoğunlaşmıştır. Barro yaklaşımı her ne kadar teorik ve ampirik açıdan eleştirilse de, daha sonraları bu yaklaşımı kullanan ve Barro'nun çalışmalarıyla benzer sonuçlar elde eden birçok çalışma mevcuttur (Wogin 1980, Attfield vd. 1981, Bellante vd. 1982).

Uygulamalı literatürde, 1980'li yıllardan itibaren politika etkisizliği hipotezinin geçerliliğini test eden çalışmaların sayısında hızlı bir artış olmasına rağmen, 2000'li yıllara gelindiğinde bu sayının dramatik bir biçimde azaldığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, politika etkisizliği

hipotezinin Türkiye örneği için geçerliliğini Barro'nun iki aşamalı test yaklaşımı tekniğini kullanarak yeniden test etmektir. Çalışmanın veri seti üçer aylık olup, 2006:Q1-2015:Q3 dönemini kapsamaktadır.

A. Ampirik Literatür

Politika etkisizliği hipotezi, ilk olarak Barro (1977) tarafından 1941-1974 dönemi verileri kullanılarak ABD ekonomisi için test edilmiştir. Analizinde kendi geliştirmiş olduğu iki aşamalı test yöntemini kullanan Barro, reel sektör değişkeni olarak işsizlik oranı, toplam talep politikası aracı olarak da dar tanımlı para arzını tercih etmiştir. Analizlerinden elde edilen sonuçlar, ABD ekonomisinde beklenen para politikasının işsizlik üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını, beklenmeyen para politikasının ise, reel sektör üzerinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Barro, ABD için 1941-1976 dönemine ait reel gayri safi milli hasıla (GSMH) serisi üzerine tekrarlamış olduğu 1978 tarihli çalışmasında da, bir önceki çalışmasıyla aynı sonuçları elde etmiştir.

Barro yöntemini kullanarak politika etkisizliği hipotezini test eden çalışmalardan biri de Wogin (1980)'den gelmiştir. Çalışmasında Kanada için geniş tanımlı para arzını politika değişkeni olarak kullanan Wogin, beklenen parasal büyümenin, işsizlik oranı üzerinde herhangi bir etki yaratmadığı ancak beklenmeyen parasal büyümenin işsizlik oranını önemli ölçüde azalttığı yönünde bulgular elde etmiştir. Attfield vd. (1981), İngiltere için politika etkisizliği hipotezinin geçerliliğini test ettikleri çalışmalarında, 1949-1977 dönemine ait veri setini kullanmışlardır. Barro yaklaşımı kullanılarak gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen bulgular, ilgili dönem itibariyle politika etkisizliği hipotezinin İngiltere ekonomisi için geçerli olduğunu göstermiştir.

Barro'nun hemen ardından politika etkisizliği hipotezi, Grossman (1979) tarafından aynı yöntem fakat farklı bir politika aracı kullanılarak test edilmiştir. Toplam talep politikası aracı olarak nominal GSMH'yı tercih eden Grossman, toplam talep politikasının beklenen kısmının enflasyon üzerinde pozitif, beklenmeyen kısmının ise sadece işsizlik oranı üzerinde negatif bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Farklı bir politika aracı kullanarak politika etkisizliği hipotezini test eden çalışmalardan bir diğeri ise, Demery'nin dar tanımlı para arzı yanında nominal GSMH'yı kullandığı 1984 tarihli çalışmasıdır. Çalışma sonucunda her iki politika değişkeni için de politika etkisizliği hipotezi, İngiltere örneğinde 1963-1982 dönemi için reddedilmiştir.

Jha ve Donde ise 2001 yılında Hindistan ekonomisi için gerçekleştirdikleri çalışmalarında, Barro yaklaşımı altında, 1957-1997 dönemi itibariyle yalnızca beklenen para politikasının reel çıktı üzerinde anlamlı bir etki yarattığı sonucunu elde etmişlerdir. Literatürde Small (1979), Choudhary vd. (1991), Gauger (1988), Mohabbat ve Al-Saji (1991) ve Bohara vd. (1992)'nin çalışmaları da, Barro yaklaşımını kullanarak politika etkisizliği hipotezi geçerliliğini reddeden diğer çalışmalar arasında yer almaktadır.

Literatürde Barro'nun ekonometrik yaklaşımına karşı yapılan eleştiriler arasında en önemlisi şüphesiz ki Mishkin (1982)'inkidir. Mishkin'e göre iki aşamalı test tekniği, etkisizlik hipotezini sadece rasyonellik varsayımı altında test edebilmekte ve bu test tekniğinden elde edilen test istatistikleri asimptotik dağılım göstermemektedir. Dolayısıyla Barro'nun iki aşamalı test tekniği iki önemli ekonometrik problemi de beraberinde getirmektedir. Bu ekonometrik sorunların üstesinden gelebilmek için doğrusal olmayan En Küçük Kareler (EKK) yönteminin kullanması gerektiğini savunan Mishkin, beklenen parasal büyümenin en az beklenmeyen büyüme kadar reel etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Mishkin'in ekonometrik yöntemini kullanarak politika etkisizliği hipotezini Avustralya örneğinde sınayan Siegloff ve Groenewold (1987), çalışmalarında para politikası aracı olarak dar ve geniş tanımlı para arzlarını, reel değişken olarak da işsizlik oranı ile reel GSMH'yı tercih etmiştir. Çalışmanın sonucunda ise, etkisizlik hipotezinin Avustralya ekonomisi için geçerli olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Mishkin'in ekonometrik yöntemini kullanarak yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Gochoco (1986)'nın çalışmasıdır. Etkisizlik hipotezini iki alt hipoteze ayırarak test eden Gochoco, etkisizlik hipotezini reddeden sonuçlar ortaya koymasına rağmen rasyonellik hipotezi için aynı sonuçları elde edememiştir.

Literatürde politika etkisizliği hipotezini Türkiye özelinde inceleyen çalışmalardan bir tanesi Abaan tarafından 1987 yılında yapılmıştır. 1978:1-1984:3 dönemine ait üçer aylık sanayi üretim serisini ve dar tanımlı para arzını kullanan Abaan (1987), her ne kadar politika etkisizliği hipotezi geçerliliğini Türkiye örneği için kabul etmiş olsa da, daha sonraları gerek teorik gerekse ekonometrik yönden birçok eleştiriye maruz kalmıştır (Ekinci 1987, Özatay 1990). Türkiye üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Yamak'ın, Barro'nun iki aşamalı EKK yöntemi, Mishkin'in doğrusal olmayan EKK yöntemi ve McGee-Stasiak'ın otoregresif denklem sistemi yöntemlerinin üçünü de kullanarak gerçekleştirdiği 1997 tarihli çalışmasıdır. 1980-1995 dönemine ait üçer aylık verilerin kullanıldığı bu çalışmada, politika etkisizliği hipotezi yönteme bağlı olmaksızın Türkiye örneği için reddedilmiştir. Türkiye ekonomisi için politika etkisizliği hipotezi geçerliliğini test eden çalışmalardan bir diğeri ise, Yamak ve Ceylan'ın alt sektörler bazında gerçekleştirdikleri 1997 tarihli çalışmadır. Çalışmadan elde edilen bulgular, 1959-1996 dönemi itibariyle, imalat sanayinde ve alt sektörlerinde beklenmeyen politikalar kadar beklenen politikalarında etkili olduğunu göstermiştir. Yamak ve Küçükkale (1998), McGee-Stasiak'ın otoregresif denklem sistemi yöntemini kullandıkları çalışmalarında, beklenmeyen para politikasının ekonominin reel faaliyetleri üzerinde önemli bir rol oynamadığı sonucuna ulaşarak, politika etkisizliği hipotezinin Türkiye örneğinde bir kere daha geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır.

B. Yöntem ve Veri Seti

Bu çalışmada amaç, üçer aylık veriler altında politika etkisizliği hipotezinin Türkiye örneği için geçerliliğini Barro'nun iki aşamalı test yöntemini kullanarak test etmektir. Bu yöntemin seçimindeki ana kriter, daha önce Türkiye özelinde yapılan çalışmaların yönteme duyarlı olmaması ve ayrıca bu yöntemin diğerlerine kıyasla ekonometrik anlamda basit ve sade oluşudur. Çalışma 2006:Q1-2015:Q3 dönemini kapsamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, para arzı için dar tanımlı para stoku (LM1) değişkeni ve reel çıktı içinse reel gelir (LRGDP) kullanılmıştır. Para otoritesi reaksiyon fonksiyonu tahmininde kullanılan açıklayıcı değişkenler vektörü ise kamu harcaması (LG), 3 aylık vadeli mevduat faiz oranı (LF) ve enflasyon oranından (INF) oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan enflasyon oranı serisi (INF), logaritmik tüketici fiyat endeksi (LTUFE) kullanılarak hesaplanmıştır. Değişken sembollerinin önündeki "L" harfi ilgili değişken serisine logaritmik dönüşümün yapıldığını ifade etmektedir. Δ sembolü değişkenin birinci devresel farkının alındığını, $\Delta\Delta$ ise değişkenin ikinci devresel farkının alındığını göstermektedir.

Çalışmada izlenen ekonometrik süreç ise şu şekildedir. İlk olarak çalışmada kullanılan serilerin tümü X-12 yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmış, daha sonrasında değişkenler logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur. İkinci aşamada değişkenlerin tamamının durağanlık özellikleri Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri aracılığıyla belirlenmiştir. Değişkenlerin birim kök özelliklerinin belirlenmesinin ardından Barro'nun iki aşamalı test yöntemi uygulanmıştır.

Barro (1977) tarafından geliştirilen iki aşamalı test yönteminin ilk aşaması, gerçekleşen parasal büyüme değişkeninin beklenen ve beklenmeyen olarak iki kısma ayrılması işleminden oluştuğundan öncelikle parasal büyüme regresyon denklemi doğrusal EKK yöntemi altında tahmin edilmektedir. Toplam talep politikası değişkeni olarak kullanılan para arzı değişkeninin "t" dönemindeki değişme oranı (1) numaralı regresyon denklemi vasıtasıyla beklenen ve beklenmeyen olarak iki bölüme ayrılır.

(1) nolu denklemde , t yılının para stokundaki gerçekleşen değişim oranını; t-1 yılında hazır ve değişkeninin tahmininde kullanılan açıklayıcı değişkenler vektörünü; katsayılar vektörünü; sabit terimi; regresyon denkleminin hata terimlerini ve aynı zamanda beklenmeyen parasal büyüme değişkenini oluşturur. (1) numaralı regresyon denkleminin, "t" yılı için tahmin ettiği para arzı değişim oranı beklenen parasal değişmenin bir ölçütü olarak kullanılır ki, bu da (2) numaralı denklemin vereceği değerden başka bir şey değildir.

"t" yılının gerçekleşen değerinden aynı yılın beklenen değerinin çıkarılmasıyla elde edilen "t" yılının beklenmeyen ya da sürpriz parasal değişim oranı, , (3) numaralı eşitlikte gösterildiği gibidir.

Beklenen ve beklenmeyen parasal büyüme oranı değişkenleri bu şekilde elde edildikten sonra, ikinci aşamada bu değişkenler reel sektör denklemini temsil eden üretim ya da işsizlik denklemine açıklayıcı değişkenler olarak girerler. (4) numaralı denklem ekonominin çıktı ya da üretim denklemini temsil etmektedir. Denklemdeki sabit terimin, üretimin doğal işsizlik oranına karşılık gelen seviyesini temsil ettiği varsayılmaktadır. Uygulama aşamasında (4) numaralı denklem, parasal değişkenlerin yanı sıra değişik amaçlı değişkenleri içerek şekilde düzenlenmektedir. Ancak, burada esas noktadan uzaklaşmamak amacıyla üretimin sadece parasal değişkenler tarafından etkilendiği varsayılmıştır.

(4) numaralı regresyon denkleminin EKK yöntemiyle tahmin edilmesi sonucu politika etkisizliği hipotezine ilişkin aşağıdaki çıkarımları yapmak mümkündür: tahmin edilen çıktı denkleminde, eğer beklenen parasal büyüme oranı değişkenlerinin katsayıları grup halinde istatistiksel olarak sıfırdan farksız ve beklenmeyen parasal büyüme değişkeninin katsayıları grup halinde istatistiksel olarak sıfırdan farklı (pozitif) bulunursa, YKME modelinin 'politika etkisizliği' hipotezi desteklenmiş olur. Çünkü, bu durumda beklenen para politikası reel etki yaratmazken, beklenmeyen para politikası reel etki yaratmaktadır. Aynı denklemde eğer hem hem de katsayıları ayrı gruplar halinde istatistiksel olarak anlamlı bulunurlarsa, YKME modelin talep politikasına ilişkin görüşleri desteklenmemiş olur. Çünkü, bu halde yaklaşımın beklenmeyen politikaya ilişkin hipotezi desteklenirken beklenen politikaya ilişkin hipotezi desteklenmemiş olur. Tahmin edilen çıktı denkleminde, her iki katsayı grubunun istatistiksel olarak anlamsız bulunması, yani reel etkilerinin olmaması halinde de YKME modelin görüşleri desteklenmemiş olur. YKME modelin tamamen geçersiz olduğu son bir durum vardır ki, bu durum katsayılar grubunun istatistiksel olarak sıfırdan farklı, katsayılar grubunun ise istatistiksel olarak sıfırdan farksız tahmin edilmesi sonucu gerçekleşmektedir.

C. Bulgular

Analizde kullanılan her bir değişkene ait durağanlık özelliklerini tespit etmek amacıyla, analizin ilk aşamasında gerçekleştirilen ADF ve PP birim kök test sonuçları sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli	Sabitli Trendli
LM1	1.0037	-3.2674*
LRGDP	-0.5762	-2.7126
LG	-0.6965	-2.6562
LF	-2.1142	-0.5285
INF	-1.9328	-1.8284
ΔLM1	-3.9544***	-4.0872**
ΔLRGDP	-4.5398***	-4.4794***
ΔLG	-1.9506	-1.9791
ΔLF	-3.9265***	-4.2557***
ΔINF	-4.2269***	-4.4873***
ΔΔLG	-5.3606***	-5.2083***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde ilgili istatistiğin anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2: Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli	Sabitli Trendli
LM1	1.5034	-2.0331
LRGDP	-0.8611	-1.8558
LG	-0.6785	-8.7499***
LF	-1.3463	-1.2774
INF	-6.7592***	-7.4208***
ΔLM1	-8.4457***	-9.1829***
ΔLRGDP	-4.4431***	-4.3691***
ΔLG	-48.5685***	-48.1172***
ΔLF	-5.8863***	-5.9527***
ΔINF	-22.5002***	-28.8557***

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde ilgili istatistiğin anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Para arzı (LM1) değişkeni ADF birim kök testine göre sabitli-trendli spesifikasyonunda seviyesinde, PP birim kök test sonuçlarına göre ise birinci devresel farkında durağandır. Ancak parasal 'büyüme' regresyon denklemi tahmin edilecek olduğundan LM1 değişkeni için birinci devresel fark dikkate alınmıştır. Reel gelir (LRGDP) ve faiz oranı (LF) değişkenlerinin her ikisi de hem ADF hem de PP birim kök testlerine göre birinci farklarında durağan bulunmuşlardır. ADF birim kök test sonuçlarıyla ikinci farkında durağan olduğu tespit edilen kamu harcaması (LG) değişkenin ise PP birim kök testinin sabitli-trendli spesifikasyonunda seviyesinde durağan olduğu görülmektedir. Son olarak enflasyon oranına (INF) ait durağanlık özellikleri değerlendirildiğinde ADF birim kök testine göre birinci farkında durağan olan serinin, PP birim kök testine göre ise seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Tablo 1-2'den de açıkça görüldüğü üzere değişkenlere ait durağanlık özellikleri uygulanan birim kök testine göre duyarlılık göstermektedir. Dolayısıyla birinci farkında durağan olan değişkenin; ikinci devresel farkı alınarak analize devam edilmesi durumunda, bilgi kaybı yaşanacak olması veya seviyesinde durağan olarak analize katılmasının sahte regresyon sorununa yol açması ihtimalleri kapsamında tüm değişkenlere ait birinci devresel farkların kullanılması uygun bulunmuştur.

Değişkenlere ait durağanlık özelliklerinin belirlenmesinin ardından Barro'nun iki aşamalı test yönteminin ilk aşaması olan (1) numaralı parasal büyüme regresyon denklemi tahmin edilmiş ve tahmin sonuçları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: Parasal Büyüme Regresyon Denklemi Tahmin Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı Tahmini
Sabit	0.046***
ΔLG_{t-1}	-0.163***
ΔLF_{t-1}	-0.062*
ΔINF_{t-1}	0.758**
R^2=0.54	F-Statistic=12.606***
LM(1)=1.555	ARCH(1)=0.006

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde ilgili istatistiğin anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Parasal büyüme regresyon denkleminde yer alan açıklayıcı değişkenler, kamu harcaması değişmeleri ile faiz ve enflasyon oranlarının bir dönemlik gecikmelerinden oluşmaktadır. Tablo 3'den görüldüğü üzere parasal büyüme regresyon denkleminde yer alan açıklayıcı değişkenlerin tümü istatistiksel olarak

anlamlıdır. Regresyon denkleminin açıklayıcılık gücü ise 0.54'dir. Bu değişkenler altında söz konusu regresyon denklemi tahmin edildiğinde, Breusch (1978) ve Godfrey (1978) tarafından geliştirilen Lagrange Çarpan (LM) testine göre regresyon hata terimlerinde birinci dereceden otokorelasyon problemi olmadığı tespit edilmiştir.

Barro yönteminin ikinci aşamasında, (1) numaralı parasal büyüme regresyon denkleminden elde edilen beklenen (EM_t) ve beklenmeyen (UM_t) parasal ölçütlerin açıklayıcı değişken olarak yer aldığı reel çıktı denklemi tahmin edilmiştir. Reel çıktı denklemine ait istatistiksel sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Reel Çıktı Regresyon Denklemi Tahmin Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı Tahmini
Sabit	-0.009
$\Delta LRGDP_{t-1}$	0.383**
EM_t	0.653***
EM_{t-1}	0.083
EM_{t-2}	-0.423**
UM_t	0.129
UM_{t-1}	0.047
$R^2 = 0.46$	
$F_{\Delta EM} = 8.859^{***}$	
$F_{\Delta UM} = 0.104$	

Not: ***, ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde ilgili istatistiğin anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4'den görüldüğü üzere reel çıktı denklemi öncelikle kendi gecikmeli değerleri üzerine koşulmuş, Akaike bilgi kriteri dikkate alınarak reel gelirin optimal gecikme uzunluğu "bir" olarak belirlenmiştir. Daha sonra beklenen ve beklenmeyen parasal ölçütlerin gecikmeleri denkleme ilave edilerek optimal gecikme uzunlukları saptanmıştır (değişkenlerin denkleme ilave edilme sıraları optimal gecikme uzunluklarını değiştirmemiştir). Beklenen parasal ölçütler için optimal gecikme sayısı iki dönem, beklenmeyen parasal ölçütler içinse optimal gecikme sayısı bir dönemdir. Tablo 4'ün beşinci satırında görüldüğü gibi beklenmeyen parasal büyüme değişkeni katsayıları, grup halinde istatistiksel olarak anlamsızdır. Dolayısıyla beklenmeyen parasal büyüme değişkeni katsayılarının, bireysel olarak pozitif işaretli olmalarına rağmen, reel çıktı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ve YKME modelin görüşlerini desteklemediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Beklenen parasal büyüme değişkeni katsayıları dikkate alındığında ise, katsayıların grup halinde 0.01 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları ancak sonuçta pozitif reel etkiye sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen tüm bu bulgular, YKME yaklaşımın politika etkisizliği hipotezinin tamamen geçersiz olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü politika etkisizliği hipotezinin test edildiği reel çıktı denkleminde, beklenmeyen parasal büyüme çıktı üzerinde herhangi bir reel etkiye sahip değilken, beklenen parasal büyüme çıktı üzerinde reel bir etki yaratmaktadır.

Sonuç :

Yeni Klasik Makroekonomik yaklaşımın en önemli hipotezlerinden biri olan politika etkisizliği hipotezi, 1970'li ve 1980'li yıllarda yoğun bir şekilde analize tabi tutulmuş olsa da, bu hipotezin geçerliliğini 2000'li yıllardaki ekonomiler için test eden çalışma sayısının dramatik bir biçimde azaldığı görülmektedir. Ekonomik küreselleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı bu yıllarda Yeni Klasik Makroekonomik Yaklaşıma ait politika etkisizliği hipotezinin geçerliliğinin yeniden araştırılması, literatüre yeni bir katkı niteliği taşımaktadır. Nitekim, literatürdeki bu eksiklikten yola çıkılarak bu çalışmada politika etkisizliği hipotezinin 2006:Q1–2015:Q3 dönemi itibariyle, gelişmekte olan Türkiye ekonomisi için geçerliliğinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle mevsimsellikten arındırılan değişkenlere ait durağanlık özellikleri ADF ve PP birim kök testleri yardımıyla belirlenmiş, ardından Barro'nun iki aşamalı test yaklaşımı kullanılarak hipotezin geçerliliği sınanmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, ilgili dönem itibariyle politika etkisizliği hipotezinin Türkiye örneği için geçerli olmadığını net bir şekilde ortaya koymuştur. Politika etkisizliği hipotezinin reddedilme nedeni ise, beklenmeyen parasal büyüme değişkeni katsayılarının pozitif işaretli olmalarına rağmen, grup halinde istatistiksel olarak anlamsız olması ve dolayısıyla beklenmeyen parasal büyümenin, çıktı üzerinde herhangi bir reel etki yaratmamış olmasıdır. Bunun yanı sıra beklenen parasal büyümenin reel çıktı üzerinde reel bir etkiye sahip olması politika etkisizliği hipotezinin tamamen geçersiz olduğunu güçlü bir şekilde ortaya koymuştur. YKME yaklaşımının politika etkisizliği hipotezinin Türkiye'nin 2006-2015 dönemi için reddedilmesi sadece hipoteze ilişkin literatüre örnek sunmakla kalmamış, aynı zaman sistematik toplam talep politikalarının uygulanma gerekliliğini de ortaya koymuştur. Bu çalışma ile Türkiye'de reel çıktının arttırılması için uygulanacak olan toplam talep politikalarının ancak sistematik olması halinde başarılı olabileceği görülmüştür.

Kaynakça:

Abaan, E. Demir. "Parasal Şok ve Reel Ekonomik Etkinlik". ODTÜ Gelişme Dergisi 14 (1987): 271-282.

Akaike, Hirotogu. "Information Theory and the Extension of the Maximum Likelihood Principle". In 2nd International Symposium on Information Theory B.N. Petrov and F. Csaki, eds. (1973): 267-281.

Attfield, C.L.F., David Demery ve Nigel W. Duck. "A Quarterly Model of Unanticipated Monetary Growth, Output and the Price Level in the U.K.". Journal of Monetary Economics 8 (1981) : 331-350.

Barro, R. Joseph. "Unanticipated Money Growth and Unemployment in the United States". American Economic Review 67 (1977): 101-115.

Barro, R. Joseph. "Unanticipated Money, Output and the Price Level in the Unites States". Journal of Political Economy 86 (1978): 549-580.

Bellante, Don, Stephan O. Morrel ve Ashgar Zardkoohl. "Unticipated Money Growth, Unemployment, Output and the Price Level in the United Kingdom:1946-1977". Southern Economic Journal 49(1) (1982): 62-76.

Bohara, Alok K. ve Christine Sauer. "Competing Macro-Hypotheses in the United States: A Kalman Filtering Approach". Applied Economics 24 (1992): 389-399.

Breusch, T. Stanley. "Testing for Autocorrelation in Dynamic Linear Models". Australian Economic Papers 17 (1978): 334-355.

Choudhary, Munir A.S. ve Amar K. Parai. "Anticipated Monetary Policy and Real Output: Evidence from Latin American Countries". Applied Economics 23 (1991): 579-586.

Demery, David. "Aggregate Demand, Rational Expectations and Real Output: Some New Evidence for The U.K., 1963.2-1982.2". The Economic Journal 94 (1984): 847-862.

Dickey, A. Dickey ve Wayne A. Fuller. "Distribution of the Estimates for Autoregressive Time Series with a Unit Root". Journal of the American Statistical Association 74. 266a (1979): 427–431.

Ekinci, N. Kadri. "Parasal Şok ve Reel Ekonomik Etkinlik: Bir Not". ODTÜ Gelişim Dergisi 14(4) (1987): 409-413.

Fischer, Stanley. "Long Term Contracts, Rational Expectations, and the Optimal Money Supply Rule". Journal of Political Economy 85 (1977): 191-206.

Gauger, Jean. "Disaggregate Level Evidence On Monetary Neutrality". The Review of Economics and Statistics (1988): 676-680.

Gochoco, M. Socorro. "Tests of the Money Neutrality and Rationality Hypothesis: The Case of Japan, 1973-1985". Journal of Money, Credit and Banking 18 (1986): 458-466.

Godfrey, L. George. "Testing Against General Autoregressive and Moving Avarage Error Models When the Regressors Include Lagged Dependent Variables". Econometrica. 46 (1978): 1293-1302.

Gordon, R. James. "Price Inertia and Policy Ineffectiveness in the United States, 1890- 1980". Journal of Political Economy 90 (1982): 1087-117.

Grossman, Jacob. "Nominal Demand Policy and Short-Run Fluctations in Unemployment and Prices in the United States". Journal of Political Economy 87 (1979): 1063-1085.

Lucas, R. Emerson. "Expectations and the Neutrality of Money". Journal of Economic Theory 4 (1972): 103-124.

McGee Robert T. ve Richard T. Stasiak. "Does Anticipated Monetary Policy Matter? Another Look". Journal of Money, Credit, and Banking 17 (1985): 16-27.

Mohabbat, Khan A. ve Amer K. Al-Saji. "The Effects on Output of Anticipated and Unanticipated Money Growth: A Case Study of An Oil-Producing Counrty". Applied Economics 23 (1991): 1493-1497.

Jha, Raghbendra ve Kshitija Donde. "The Real Effects of Anticipated and Unanticipated Money: A Test of the Barro Proposition in the Indian Context". Indian Economic Journal 48(4) (2001): 21-30.

Mishkin, F. Stanley. "Does Anticipated Monetary Policy Matter? An Econometric Investigation". Journal of Political Economy 90 (1982): 22-51.

Muth, J. Fraser. "Rational Expectations and the Theory of Price Movements". Econometrica 29 (1961): 315-335.

Özatay, Fatih. "Parasal Şok ve Reel Ekonomik Etkinlik Üzerine Bir Not". ODTÜ Gelişme Dergisi 17 (1990): 213-222.

Phelps, E. Strother ve John B. Taylor. "Stabilizing Power of Monetary Policy under Rational Expectations". Journal of Political Economy 85 (1977): 163-190.

Phillips, Peter C.B. ve Pierre Perron. "Testing for a Unit Root in Time Series Regressions". Biometrika 75 (1988): 335-346.

Sargent, T. John ve Neil Wallace. "Rational Expectations, the Optimal Monetary Instruments and Optimal Money Supply Rule". Journal of Political Economy 83 (1975): 241-254.

Siegloff, Eric S. ve Nicolaas Groenewold. "Policy Ineffectiveness: Tests with Australian Data". Australian Economic Papers 26(49) (1987): 179-187.

Small, H. David. "Unanticipated Money Growth and Unemployment in the United States: Comment". American Economic Review 69 (1979): 996-1001.

Wogin, Gillian. "Unemployment and Monetary Policy under Rational Expectations: Some Canadian Evidence". Journal of Monetary Economics 6 (1980): 59-68.

Yamak, Rahmi. Yeni Klasik Makroekonomik Modelin Politika Etkisizliği Hipotezi: Literatür ve Türkiye Örneği. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 67, 1997.

Yamak, Rahmi ve Servet Ceylan. "Politika Etkisizliği Hipotezinin Sektörel Analizi: Türkiye Örneği" (1997) 17 Mart 2012 <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil45.htm>

Yamak, Rahmi ve Yakup Küçükkale. "Anticipated versus Unanticipated Money in Turkey". Yapi Kredi Economic Review 9 (1) (1998): 15-25.

Türkiye’de Geniş Tanımlı Para Talebi

Broad Money In Turkey

Prof. Dr. Nebiye YAMAK *
Prof. Dr. Rahmi YAMAK **
Sinem KOÇAK ***

Öz:

Para politikasının etkinliği doğrudan doğruya para talebi fonksiyonunun istikrarlılığına bağlıdır. Zamanla ekonomik koşullarda ve parasal tanımlarda görülen değişimler büyük olasılıkla para talebi fonksiyonunun istikrarsızlaşmasına neden olacaktır. T.C. Merkez Bankası 2005 yılında parasal büyüklüklerin tanımları üzerinde önemli değişiklikler yapmıştır. Şöyle ki, T.C. Merkez Bankası, 2005 Aralık ayından itibaren, bu tarihe kadar M2Y içerisinde izlemekte olduğu ‘Yurtiçi Yerleşiklerin YP Mevduatları’ ile M3 içerisinde izlemekte olduğu Diğer Genel Yönetim Mevduatları vade gruplarına göre ayrıştırarak M1 ile M2 içerisine dahil etmiştir. Türkiye özeline ilişkin ampirik literatür incelendiğinde para talebinin belirleyicileri olarak gelir, TL faiz oranı, enflasyon oranı ve dolar kurunun kullanıldığı dolayısıyla modellenen para talebinin istikrarlı olup olmadığı bu değişkenlere bağlı olarak araştırıldığı görülür. Sıralanan bu belirleyicilerinin tamamının veya bir kısmının 2005 Aralık ayına kadarki para talebi fonksiyonlarında kullanılmış olmasında herhangi bir sakınca söz konusu değildir. Ancak para ikamesi söz konusu ise, ülke içinde yerleşiklerce tutulan döviz mevduatlarına ödenen faiz oranları para talebinde yer alması gerekir. Aksi takdirde, döviz mevduat faiz oranının özellikle geniş para talebinden dışlanması para talebinin 2005 Aralık ayından itibaren istikrarsızlaşmasına neden olacaktır. Mevcut bu çalışmada önce geniş tanımlı reel para talebinin geleneksel belirleyicileri itibariyle iki farklı temel model oluşturulmuş ve bu modeller ARDL kapsamında ayrı ayrı tahmin edilmiştir. CUSUM testleri sonucunda her iki modelin de istikrarsız oldukları tespit edilmiştir. Ardından her iki modele dolar cinsinden döviz mevduat faiz oranı açıklayıcı değişken olarak ilave edilmiş ve ARDL tahminleri yapılmıştır. Böylece geniş para talebi fonksiyonunda istikrarlılık yeniden sağlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Para Talebi, ARDL, Para İkamesi, Para Talebi İstikrarlılığı, M2

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, nyamak@ktu.edu.tr
** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, yamak@ktu.edu.tr
*** Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, sinemkocak@ktu.edu.tr

Abstract:

Effectiveness of the monetary policy depends on the stability of demand for money. Changes in economic conditions and definitions of the monetary aggregates will probably cause the demand for money functions to be unstable. The Central Bank made some important changes in the definitions of monetary aggregates in 2005. Prior to December 2015, monetary aggregate M2 comprised M1 plus resident's foreign exchange deposits. In the new definition, M2 has included M1 plus resident's foreign exchange deposits which are previously included in M2Y. When the empirical literature on the case of Turkey is surveyed, it is seen that in most of studies TL interest rate, inflation rate, income and exchange rate are used to be main explanatory variables in the demand for money. Therefore, previous studies have investigated the stability position of the money demand by focusing the explanatory variables mentioned above. There doesn't appear to be something wrong with the use of these selected independent variables before December 2005, But, after this date, since M2 has included resident's foreign exchange deposits, opportunity cost variable to resident's foreign exchange deposits must be among the explanatory variables. Otherwise, demand for money can be unstable because of exclusion of this variable. In this study, first two alternatives model which exclude the alternative cost was established and estimated by ARDL approach. Both models were found to be unstable by using CUSUM. Then the same models were again estimated by including the opportunity cost to foreign exchange deposits and were found to be stable.

Keywords: Money Demand, ARDL, Currency Substitution, Stability of Demand for Money, M2

Giriş

Bir ekonomide uygulanan para politikasının etkinliği doğrudan doğruya para talebi fonksiyonunun istikrarlılığına bağlıdır. Para talebi fonksiyonun istikrarlı olması para çarpanlarının istikrarlı olması demektir. Para talebinin geleneksel olarak iki ana belirleyicisi vardır. Bunlardan biri ölçek değişkeni diğeri ise paraya alternatif varlıkların fırsat maliyeti değişkenidir. Zamanla değişen ekonomik koşullar bu iki ana değişken yanında enflasyon ve döviz kuru gibi değişkenlerin de önemli belirleyiciler olarak para talebi fonksiyonuna katılmasına neden olmuştur. Özellikle döviz kurunun para talebi fonksiyonunda yer alması gerektiği ilk kez 1963 yılında Mundell tarafından ortaya atılmıştır. Buna rağmen döviz kuru ancak 1980'li yıllardan itibaren ampirik çalışmalarda para talebinin belirleyicisi olarak kullanılmaya başlanmıştır (örneğin, Arango ve Nadiri 1981, Bahmani-Oskooee ve Pourheydarian 1990, McNown ve Wallace 1992). McKinnon (1982)' e göre döviz kurlarının yer almadığı bir para talebi fonksiyonu muhtemelen istikrarsız olacaktır. Para teorisi ve politikası literatüründe, döviz kurlarındaki değişimin ulusal para talebini iki yönde etkileyebileceği konusunda ortak bir kanı mevcuttur. Bunlardan ilki servet etkisidir. Arango ve Nadiri (1981)'e göre, ulusal paranın değer kaybetmesi (kazanması) yerleşikler tarafından sahip olunan yurtdışı varlıkların ulusal para cinsinden değerleri yükseleceğinden (düşeceğinden) yerleşiklerin serveti artacaktır (azalacaktır). Bunun neticesinde ulusal para talebi artacaktır (azalacaktır). Döviz kurlarının para talebi üzerindeki bir diğer etkisi ikame etkisidir. Bahmani-Oskooee ve Pourheydarian (1990), ulusal para değer kaybettiğinde hanehalkları ve firmalar söz konusu değer kaybının devam edeceğini ve bunun sonucunda daha az ulusal para, daha çok döviz talep edecekleri şeklinde bir tez ileri sürmüştür.

Zamanla ekonomik koşullarda ve parasal tanımlarda görülen değişimler para talebi fonksiyonlarının eksik ve/ya yanlış modellenmesine ve doğal olarak da fonksiyonun istikrarlılığı konusunda yanlış bulguların elde edilmesine yol açabilmektedir. Şöyle ki, Türkiye özeline ilişkin ampirik literatür incelendiğinde para talebinin belirleyicileri olarak gelir, TL faiz oranı, enflasyon oranı ve dolar kurunun kullanıldığı dolayısıyla modellenen para talebinin istikrarlı olup olmadığı bu değişkenlere bağlı olarak araştırıldığı görülür. Sıralanan bu belirleyicilerinin tamamının veya bir kısmının 2005 yılının Aralık ayına kadarki para talebi fonksiyonlarında kullanılmış olmasında herhangi bir sakınca söz konusu değildir. Ancak 2005 yılının Aralık ayı itibariyle parasal büyüklüklerin içeriklerinde ve dolayısıyla

tanımlarında değişikliğe gidilmiştir. T.C. Merkez Bankası, 2005 Aralık ayından itibaren, bu tarihe kadar M2Y içerisinde izlemekte olduğu 'Yurtiçi Yerleşiklerin YP Mevduatları' ile M3 içerisinde izlemekte olduğu diğer genel yönetim mevduatları vade gruplarına göre ayrıştırarak M1 ile M2 içerisine dahil etmiştir. Eğer para ikamesi söz konusu ise ülke içinde yerleşiklerce tutulan döviz mevduatlarına ödenen faiz oranlarının para talebinden ihmal edilmesi ciddi sorunlar doğurabilir. Özellikle geniş para talebinin 2005 Aralık ayından itibaren istikrarsızlaşmasına neden olabilir.

Bu çalışmada amaç, T.C. Merkez Bankası'nın 2005 yılının sonunda yeniden tanımladığı M2 verileri altında geleneksel geniş tanımlı para talebinin istikrarlı olup olmadığını ve ayrıca yerleşiklerce tutulan mevduatlara ödenen faiz oranlarının geniş para talebinin istikrarlılığına katkı yapıp yapmadığını ampirik olarak ortaya koymaktır. Çalışmanın veri seti üçer aylık olup, 2005:Q4-2015:Q3 dönemini kapsamaktadır.

A. Ampirik Literatür

Mehra (1991), 1980 öncesi ampirik çalışmaları özellikle de Goldfeld'in 1974 tarihli yarı logaritmik para talebi fonksiyonunu durağanlık anlamında eleştirerek ABD örneğinde geniş para talebi fonksiyonunu hata düzeltme yöntemiyle tahmin etmiştir. Çalışmada üçer aylık verilerle 1953-1990 dönemi incelenmiştir. Geniş para talebinin belirleyicisi olarak gelir, kısa dönem nominal faiz oranı ve M2'nin getiri oranı kullanılmıştır. Çalışmanın en önemli bulgusu tüketici harcamalarının kısa dönem ölçek değişkeni olarak gelirden daha iyi bir ölçüt olduğudur. Ancak, gelir uzun dönem ölçek değişkeni olarak daha iyi sonuç vermiştir. Uzun dönem reel gelir elastikiyetinin değeri pozitif ve 1 bulunmuştur. Beklenildiği gibi uzun dönem para talebi fonksiyonunda alternatif maliyet değişkenin elastikiyeti negatif ve -0.10 ile -0.12 arasında tahmin edilmiştir. 1992 tarihli bir başka çalışmasında Mehra (1992), yine ABD örneği için M2 para talebinin özellikle 1990-1992 dönemi için istikrarlılığını ampirik olarak incelemiştir. Chow testinin bir versiyonu olan Dufour testinin kullanıldığı istikrarlılık analizi sonucunda, Mehra ABD geniş para talebi fonksiyonu 1990'lı yılların başında istikrarsız değil tam aksine istikrarlı olduğu şeklinde ampirik bulgular elde etmiştir.

Hsing (1998), geniş para talebinin gelir ve faiz elastikiyetlerinin özellikle gelir ve faiz seviyelerine bağlı olarak değişebileceği tezini Hindistan, Kore, Pakistan ve Singapur'dan oluşan dört Asya ülkesine test etmiştir. Yarı-logaritmik regresyon spesifikasyonun kullandığı çalışmasında Hsing (1998), uygun değişken transformasyonu için Box-Cox tekniğini uygulamıştır. Hindistan ve Kore örneğinde sabit elastikiyet varsayımı reddedilmiştir. Gelir elastikiyeti ortalamada Pakistan için 1.067, Kore için 1.162, Singapur için 1.361 ve Hindistan için ise 3.407 bulunmuştur. Ortalama faiz elastikiyetleri ise, -0.178 ile -0.241 arasında tahmin edilmiştir. Ayrıca Kore örneğinde, reel para talebinin gelir ve faize karşı zamanla daha az duyarlı hale geldiği şeklinde bulgular da elde edilmiştir. Hsing (1998) çalışmasına benzer bir çalışma da Budha (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Budha (2012), ampirik çalışmasında Nepal'ın 1975-2011 döneminin yıllık verileri altında M1 ve M2 para talebi fonksiyonlarını tahmin etmiştir. Açıklayıcı değişkenler olarak, gelir, faiz oranı ve enflasyon oranın kullanıldığı para talebi fonksiyonları ARDL yöntemi altında kısa ve uzun dönem olarak ayrı ayrı tahmin edilmişlerdir. Uzun dönem M1 para talebi fonksiyonunda gelir değişkeni katsayısı pozitif, faiz ve enflasyon değişkenleri katsayıları negatif işaretli bulunmuştur. Aynı işaretler geniş para talebinde de bulunmuştur. Sadece gelir elastikiyet katsayısı geniş para talebinde daha küçük bulunmuştur. CUSUM ve CUSUMSQ grafiklerine dayanılarak Nepal'de geniş para talebinin istikrarlı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Algan ve Gencer (2011), Türkiye'nin 1987-2007 dönemi para talebinin belirleyicilerini ve istikrarlılığını VAR yöntemi altında incelemişlerdir. Çalışmalarında dar ve geniş tanımlı parasal büyüklükler için reel gelir, yurtiçi faiz oranı, enflasyon ve nominal döviz kuru değişkenleri açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Algan ve Gencer (2011), çalışmalarında geniş para talebi fonksiyonu için uzun dönemli bir ilişki bulamadıklarını rapor etmişlerdir. Gencer ve Arısoy (2013) ortak çalışmalarında

Türkiye'nin 1989-2010 dönemi üçer aylık veriler altında M2Y talebinin belirleyicilerinin neler olduğu sorusunu ampirik olarak cevaplamaya çalışmışlardır. Bağımsız değişkenler olarak gelir, faiz, enflasyon oranı ve döviz kuru seçilmiştir. Önce ARDL ve ardından Kalman filtre tekniği uygulanmıştır. ARDL çözümünde döviz kuru dışındaki değişkenlerin tamamı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sadece faiz katsayısı beklenmedik biçimde pozitif işaretli tahmin edilmiştir. Kalman filtre tekniğinde tüm değişkenlerin katsayıları beklenen işarette ve aynı zamanda anlamlı bulunmuştur. Gelir katsayısı ARDL de 1.51, Kalman Filtre tekniğinde 1.28 olarak tahmin edilmiştir. Doğru (2014), Türkiye örneğinde yıllık veriler altında reel geniş para talebini ARDL yaklaşımı altında tahmin etmiştir. Doğru'nun çalışması 1970-2010 dönemini kapsamaktadır. Geniş para talebinin belirleyicileri olarak gelir, faiz ve döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Uzun dönem itibariyle gelir elastikiyeti, 0.845, faiz elastikiyeti -0.302 ve döviz kur elastikiyeti ise 0.341 olarak tahmin edilmiştir. Kısa dönem para talebi fonksiyonunda sadece mevduat faiz oranı değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Katsayı, beklenildiği gibi negatif işaretli bulunmuştur.

Aynı tarihlerde Türkiye özeli için bir başka çalışma Özçalık (2014) tarafından yapılmıştır. 1995-2013 dönemi üçer aylık verilerin kullanıldığı bu çalışmada geniş tanımlı para talebi fonksiyonu ARDL modeli altında tahmin edilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak, döviz kuru, 1 aylık mevduat faiz oranı ile GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Uzun dönem para talebinde faiz ve gelir değişkenlerinin etkisi pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Gelir katsayısı 0.38 olarak tahmin edilmiştir. Ancak, geniş para talebinde döviz kurlarının etkisine rastlanmamıştır. Atgür ve Altay, 2015 tarihli çalışmalarında enflasyon hedeflemesi sürecinde Türkiye ve Endonezya'da para talebinin belirleyicilerinin neler olduklarını araştırdılar. Türkiye örneğinde ele alınan dönem 2002-2013 yıllarını kapsamaktadır. Üçer aylık verilerin kullanıldığı ekonometrik analizde bağımlı değişken olarak reel M2, bağımsız değişkenler olarak da reel GSYİH, üç aylık vadeli mevduat faiz oranı ve tüketici fiyat endeks değişkenleri seçilmiştir. Değişkenlerin durağanlık özellikleri ARDL modelinin kullanılmasını zorunlu kılmış ancak Türkiye için para talebinde uzun dönem ilişkisi çıkmamıştır. Endonezya örneğinde ise tam tersi sonuçlar elde edilmiştir.

B. Yöntem ve Veri Seti

Mevcut bu çalışmada önce geniş tanımlı reel para talebinin geleneksel belirleyicileri itibariyle 2 farklı temel model oluşturulmuş ve bu modeller ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Birinci modelin açıklayıcı değişkenleri reel gelir ve TL faiz oranıdır . İkinci model birinci modeldeki değişkenlere ilave olarak nominal dolar kurunu içermektedir. Bu iki model tahmin edildikten sonra her ikisine de dolar cinsinden döviz mevduat faiz oranı açıklayıcı değişken olarak ilave edilmiş ve tekrar tahmin edilmiştir.

Reel para talebindeki değişkenlerin bir kısmı I(1) ve bir kısmı da I(0) sürecine sahiptir. Böyle bir durumda Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. ARDL kapsamında tahmin edilen kısa/uzun dönem reel para talebi fonksiyonları, hata düzeltme teriminin işareti ve büyüklüğü, katsayıların istikrarlılığı, değişen varyans ve otokorelasyon sorunları açısından ayrı ayrı değerlendirilmişlerdir. Aşağıdaki Model 1, geleneksel belirleyicilerin yer aldığı iki farklı klasik para talebi fonksiyonundan oluşmaktadır. Model 2 ise, geleneksel değişkenler yanında özellikle para talebinin istikrarlılığına katkı sağlaması düşünülen döviz mevduat faiz oranın yer aldığı iki farklı para talebi fonksiyonunu temsil etmektedir.

Model 1. A: $Ln\left(\frac{M2}{P}\right) = f(LY, R^{TL})$

Model 1. B: $Ln\left(\frac{M2}{P}\right) = f(LY, R^{TL}, LEX)$

Model 2. A: $Ln\left(\frac{M2}{P}\right) = f(LY, R^{TL}, R^{EX})$

Model 2. B: $Ln\left(\frac{M2}{P}\right) = f(LY, R^{TL}, LEX, R^{EX})$

Analize katılan değişkenlerden nominal M2 tüketici fiyat endeksi ile reel hale getirilmiştir. Reel dönüşümü yapılmadan önce nominal M2, nominal GDP ve tüketici fiyat endeksi X12 yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmış ve ardından reel dönüşümler yapılmıştır. Değişken sembollerinin önündeki "L" harfi ilgili değişkene logaritmik dönüşümü yapıldığını göstermektedir. Δ sembolü ise ilgili serinin birinci devresel farkını temsil etmektedir. Aşağıdaki tablolarda yer alan; ***, **, * ; ilgili istatistiklerin sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlı olduklarını ifade etmektedir.

C. Bulgular

Tablo 1'de görüldüğü üzere reel para balansı dışındaki tüm değişkenler birinci devresel farklarında durağan bulunmuşlardır. Reel para balansı ise seviyesinde trend durağan özelliğine sahiptir. Para talebi fonksiyonunda yer alması muhtemel değişkenlerin bir kısmı seviyelerinde bir kısmı ise birinci devresel farklarında durağan olduklarından, uzun dönem ilişkinin analizinde ARDL yaklaşımının uygulanması hem daha pratik hem de sağlıklı olacaktır.

Tablo 1: Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim-Kök Test Sonuçları

Değişken	Sabit	Sabit ve Trend
Ln (M2/P)	-1.056	-6.068***
LnY	-0.484	-2.534
LnEX	0.622	-1.554
R^{Π}	-1.387	-1.908
R^{EX}	-1.063	-2.531
ΔLn (M2/P)	-15.633***	-16.127***
ΔLnY	-4.723***	-4.649***
ΔLnEX	-5.584***	-5.825***
ΔR^{Π}	-4.377***	-4.335***
ΔR^{EX}	-5.285***	-5.235***

Yöntem kısmında bahsedildiği gibi ilkin döviz tevdiat hesaplarına ödenen faizin dışarıda kaldığı 2 alternatif model için ARDL tahmini yapılmıştır. ARDL sınır test sonuçları Tablo 2'de rapor edilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere geniş para talebinin sadece gelir ve TL faiz oranlarına fonksiyon kılındığı en dar kapsamlı modelde (Model 1.A) uzun dönem ilişkisi sadece %10 seviyesinde bulunmuştur. Sınır testi için F-istatistiği 3.354 olarak hesaplanmıştır. Buna göre zayıfta olsa Model 1.A'nın temsil ettiği para talebi fonksiyonunda uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Model 1.A fonksiyonunda gelir elastikiyet katsayısı 1.31 olup istatistiksel olarak %1 de anlamlıdır (Tablo 3). Fırsat maliyet değişkeni katsayısı ise -0.026 olarak tahmin edilmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ayrıca Tablo 5'de rapor edilmiş hata düzeltme modelinde hata düzeltme katsayısı -0.45 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, modelin açıklayıcılık gücü 0.19 gibi düşük seviyede çıkmıştır. Bu modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu tespit edilmemiştir. Ancak, Grafik 1'deki CUSUM testi reel para talebi fonksiyonun %5 anlamlılık düzeyinde istikrarlı olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 2. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model	F-İstatistiği
1.A	3.354 *
1.B	3.504 *
2.A	11.709 ***
2.B	7.964 ***

Model 1.A'daki reel para talebi fonksiyonuna dolar faiz oranı ilave edilerek elde edilen Model 2.A'daki para talebi fonksiyonunda uzun dönem ilişki Model 1.A'ya göre daha güçlü çıkmıştır. Sınır testinde hesaplanan F-istatistiği bu kez %1 de anlamlı bulunmuştur. Ölçek değişken katsayısı 1.54, dolar faiz oranı ise -0.123 olarak tahmin edilmiştir. Her iki katsayı da %1 de anlamlıdır. Ancak uzun dönem itibariyle TL faiz oranın katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Hata düzeltme modelinin açıklayıcılık gücü 0.19 dan 0.54'e çıkmıştır. Bu modelde de değişen varyans ve otokorelasyon sorunu mevcut değildir. Modele ilave edilen dolar faiz oranı değişkeni sayesinde yapısal kırılma sorunu da ortadan kalkmıştır. Bu model için hata düzeltme katsayısı -0.313 olup istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Tablo 3. Reel Para Talebinin Uzun Dönem Katsayıları

Model	LY	R^{TL}	LEX	R^{EX}
1.A	1.314 ***	-0.026 ***		
1.B	0.867 ***	-0.021 ***	0.341 ***	
2.A	1.537 ***	0.005		-0.123***
2.B	1.029 ***	-0.005 *	0.281 ***	-0.066 ***

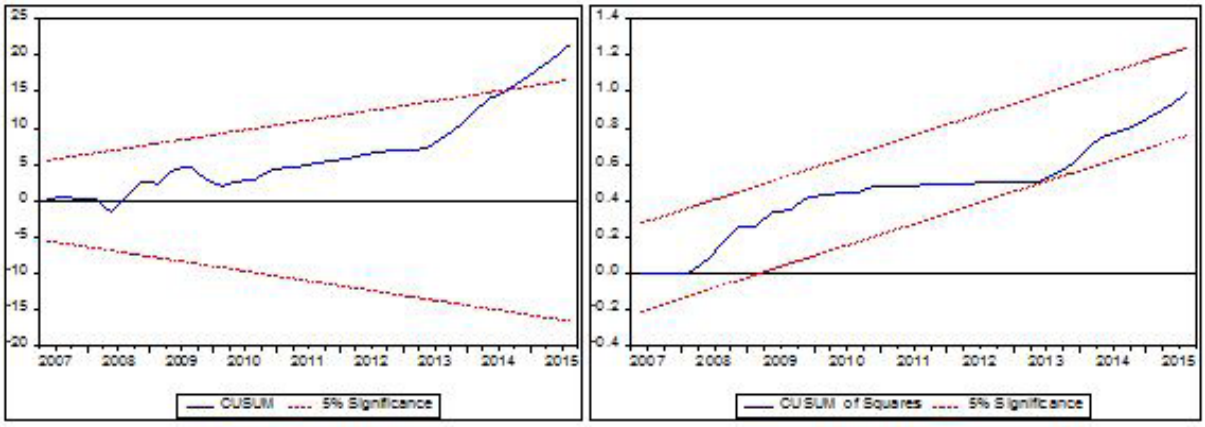
Model 1.A'daki geleneksel belirleyicilere nominal dolar kurunun ilave edildiği Model 1.B'deki para talebi fonksiyonunda Model 1.A'da olduğu gibi %10 seviyesinde uzun dönem ilişkisine rastlanmıştır. Bu modelde üç değişkenin de katsayısı anlamlı bulunmuştur. Gelir katsayısı 0.867, TL faiz oranı katsayısı -0.02 ve dolar kuru katsayısı 0.34 olarak tahmin edilmiştir. Hata düzeltme modelinde ise hata düzeltme teriminin katsayısı -0.74'tür. Denklemin açıklayıcılık gücü 0.26'ya çıkmıştır. Ne var ki, bu modelde hem değişen varyans hem de yapısal kırılma sorunlarına rastlanmıştır.

Tablo 4. Diagnostik Test Sonuçları

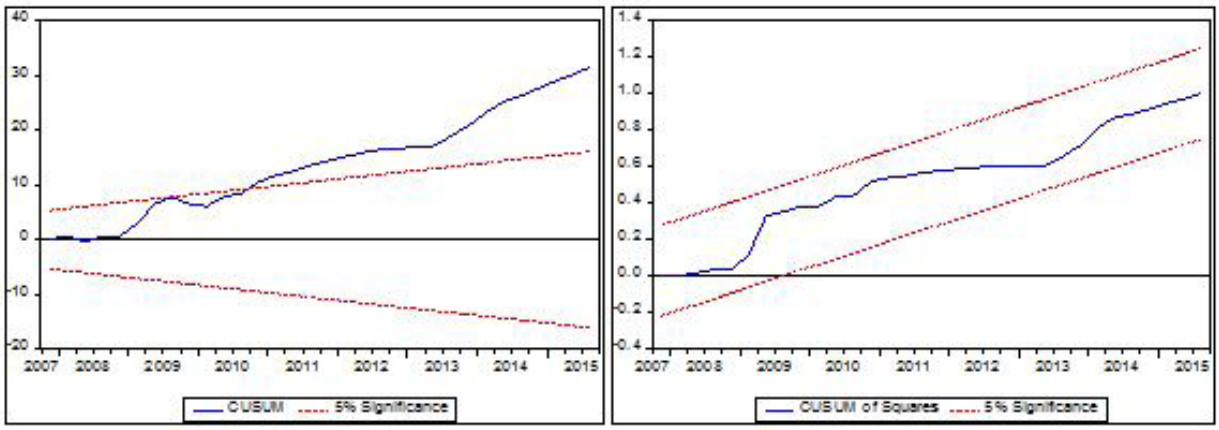
Model	Normallik JB İstatistiği	Değişen Varyans χ^2	Otokorelasyon χ^2
1.A	41.571 ***	4.661	0.779
1.B	3.151	17.309 ***	1.605
2.A	0.868	8.787	0.023
2.B	2.129	19.930	0.782

Model 1.B'ye dolar faiz oranı ilave edilerek oluşan Model 2.B yeniden ARDL yöntemi altında tahmin edilmiştir. Tablo 2'den görüldüğü üzere reel para talebi ile gelir, TL faiz oranı, nominal dolar kuru ve dolar faiz oranı arasında istatistiksel olarak güçlü bir uzun dönem ilişkisi çıkmıştır. Tahmin edilen uzun dönem katsayı, gelir için 1.03, dolar kuru için 0.28, TL faizi için -0.005 ve dolar faizi için -0.066'dır. Katsayıların dördü de istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Hata düzeltme modelinin açıklayıcılık gücü 0.26'dan 0.70'e çıkmıştır. Hata düzeltme teriminin katsayısı -0.65'tir. Modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu yoktur. Ayrıca CUSUM ve CUSUMQ testleri sonucunda herhangi bir yapısal kırılmaya rastlanmamıştır.

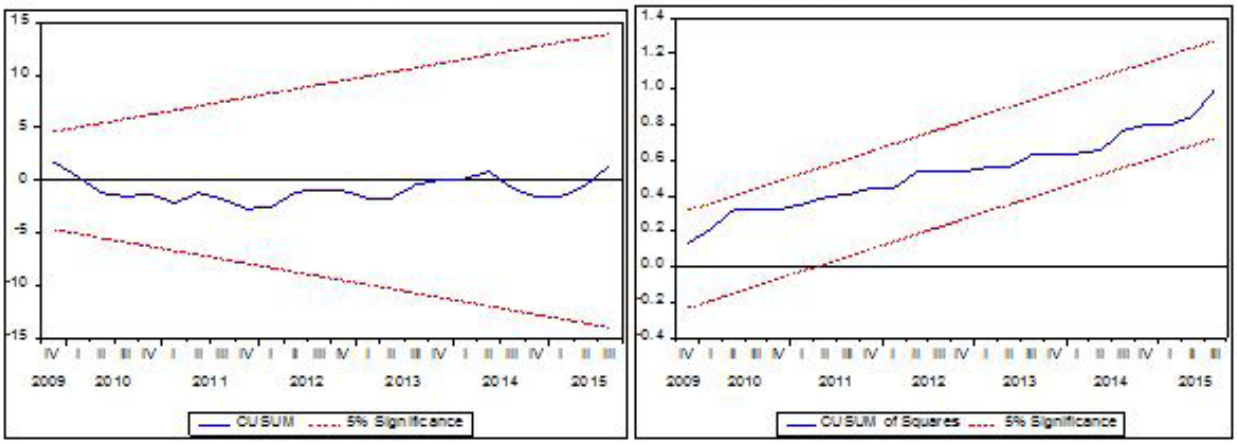
Grafik 1. CUSUM ve CUSUMQ Testi (Model 1.A)

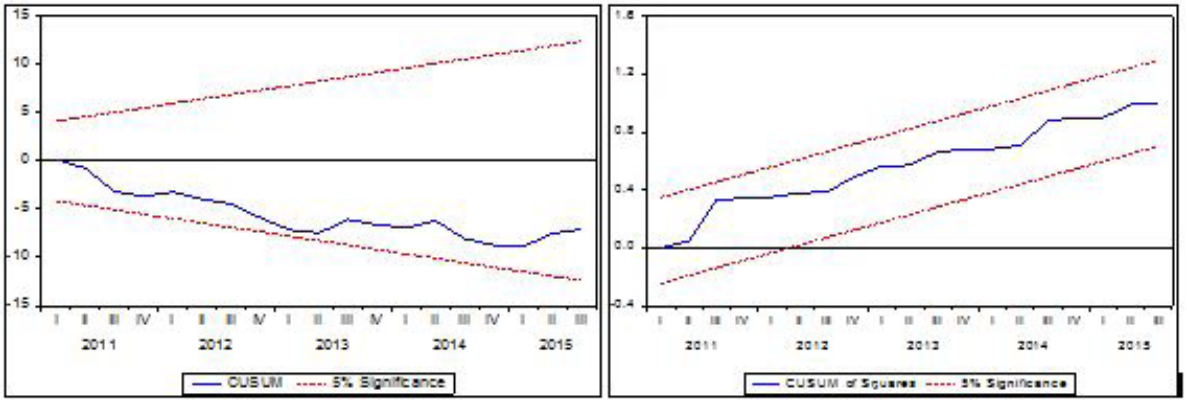
Grafik 2. CUSUM ve CUSUMQ Testi (Model 1.B)

Grafik 3. CUSUM ve CUSUMQ Testi (Model 2.A)

Grafik 4. CUSUM ve CUSUMQ Testi (Model 2.B)

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımsız Değişken	1.A (1,1,0)	1.B (1,1,0,1)	2.A (1,4,1,2)	2.B (4,3,1,2,2)
$\Delta Ln(\frac{M2}{P})_{t-1}$				0.139
$\Delta Ln(\frac{M2}{P})_{t-2}$				0.361 ***
$\Delta Ln(\frac{M2}{P})_{t-3}$				0.127 ***
$\Delta Ln(\frac{M2}{P})_{t-4}$				
ΔLnY_t	-0.483	-0.490	0.550 ***	0.280 ***
ΔLnY_{t-1}			-0.448 ***	-0.402 ***
ΔLnY_{t-2}			-0.364 **	-0.560 ***
ΔLnY_{t-3}			-0.203	
ΔR_t^{IL}	-0.018 **	-0.022 ***	-0.007 *	-0.009 **
$\Delta LnEX_t$		0.134		0.118 ***
$\Delta LnEX_{t-1}$				-0.142 ***
ΔR_t^{EX}			0.012	0.004
ΔR_{t-1}^{EX}			-0.313 ***	0.025 ***
ECM_{t-1}	-0.449 ***	-0.739 ***	-0.313 ***	-0.647 ***

Sonuç:

T.C. Merkez Bankası, 2005 Aralık ayından itibaren, bu tarihe kadar M2Y içerisinde izlemekte olduğu 'Yurtiçi Yerleşiklerin YP Mevduatları' ile M3 içerisinde izlemekte olduğu Diğer genel Yönetim Mevduatları vade gruplarına göre ayrıştırarak M1 ile M2 içerisine dahil etti. Mevcut çalışmada bu yeni tanıma göre yurtiçi döviz mevduat faizleri geniş tanımlı reel para talebi fonksiyonun en önemli belirleyicilerinden biri olarak tespit edilmiştir. Döviz mevduat faizleri reel para talebini istikrarlaştıran ve aynı zamanda uzun dönem ilişkisini sağlayan önemli bir belirleyici konumundadır. Bu nedenle reel para talebi fonksiyonlarında hem teorik hem de ekonometrik gerekçelerle yer alması gereken bir değişkendir.

Bu çalışmanın ekonometrik analiz sonuçlarına göre, Türkiye'de geniş tanımlı para talebinin hem kısa hem de uzun dönemli en önemli belirleyicisi reel gelirdir. Bütün modellerde uzun dönem gelir katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Alternatif para talebi fonksiyonlarından en geniş ve en doğru olduğu kabul edilen spesifikasyona (Model 2.B) göre, gelir elastikiyeti yaklaşık 1'dir. Bu bulgu Klasik iktisadi düşüncenin Miktar Teorisini destekler niteliktedir. Para talebi fonksiyonun bir diğer önemli belirleyicisi dolar kurudur. Dolar kuru değişkenin uzun dönem katsayısı iki alternatif modelde de pozitif işaretli tahmin edilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'de döviz kurlarındaki değişim servet etkisi yaratmak suretiyle geniş para talebini etkilemektedir. TL faiz oranları, gelir ve döviz kuru dışında para talebini etkileyen değişkenlerden biridir. Beklenildiği gibi istatistiksel olarak anlamlı bulunan modellerde bu değişkenin katsayısı negatif işaretli tahmin edilmiştir. Ancak, bu açıklayıcı değişkenlerin kısmen veya tamamen kullanıldığı para talebi fonksiyonları istikrarlılık testlerini geçememişlerdir. Bu, beklenen bir durumdu. Çünkü 2005 sonrası geniş para talebi fonksiyonun sağ tarafında yerleşiklerce döviz cinsinden tutulan mevduatlara ödenen faiz oranı da olması gerekirdi. Şöyle ki, dolar mevduat faiz oranı para talebinde açıklayıcı değişken olarak kullanıldığında modellerin hem açıklayıcılık güçleri hem de istikrarlılıkları artmıştır.

Kaynakça:

Algan, Neşe ve Salih Gencer. "Türkiye'de Para Talebi Fonksiyonunun Modellenmesi". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2011): 195-212.

Arango, Sebastian ve M. Ishaq Nadiri. "Demand for Money in Open Economies". Journal of Monetary Economies 1 (1981): 69-83.

Atgür, Musa ve N. Oğuzhan Altay. "Enflasyon Hedeflemesi Sürecinde Para Talebinin İstikrarının ARDL Modeli Yaklaşım İle Analizi: Türkiye ve Endonezya Örneği". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi 1 (2015): 79-97.

Bahmani-Oskooee, Mohsen ve Mohammad Pourheydarian. "Exchange Rate Sensitivity of Demand for Money and Effectiveness of Fiscal and Monetary Policies". Applied Economics 7 (1990): 917-925.

Budha, B. Bahadur. "Demand for Money in Nepal: An ARDL Bound Approach". NRB-Working Paper 12 (2012): 1-15.

Doğru, Bülent. "Türkiye'de Para Talebinin Uzun ve Kısa Dönem Dengesinin ARDL ve VEC Yaklaşımları ile Analiz Edilmesi". Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 2 (2014): 19-31.

Gencer, Salih ve İbrahim Arısoy. "Türkiye'de Uzun Dönem Geniş Para Talebinin Tahmini: Zamanla Değişen Katsayılar Yönteminden Bulgular". Ege Akademik Bakış 4 (2013): 515-526.

Hsing, Yu. "Tests of Changes in the Elasticity of the Demand for M2 and Policy Implications: The Case of Four Asian Countries". Journal of Economic Development 2 (1998): 181-189.

McKinnon, R. Ian. "Currency Substitution and Instability in the World Dollar Standard". The American Economic Review 3 (1982): 320-333.

McNown, Robert ve Myles S. Wallace. "Cointegration Tests of A Long-Run Relation between Money Demand and the Effective Exchange Rate". Journal of International Money and Finance 1 (1992): 107-114.

Mehra, Yush P. "An Error-Correction Model of U.S. M2 Demand". FRB Richmond Economic Review 3 (1991): 3-12.

Mehra, Yush P. "Has M2 Demand Become Unstable?", FRB Richmond Economic Review 5 (1992): 27-35.

Mundell, R. Alexander. "Capital Mobility and Stabilization Policy under Fixed and Flexible Exchange Rates". Canadian Journal of Economics and Political Science 4 (1963): 475-485.

Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin ve Richard J. Smith. "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships". Journal of Applied Econometrics 3 (2001): 289-326.

Özçalık, Melih. "Türkiye'de Para Talebi Fonksiyonu: Bir ARDL Yaklaşımı". Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 27 (2014): 359-373.

Aile ve Sanat

Family And Art

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM *

Öz:

Sosyal yapının en küçük ve en özlü birimi olan aile, beşerî fıtratta olması gereken ve korunması gereken çok önemli bir yapıdır. Geleneksel aile tipinde dede'den toruna tevarüs eden bilgi, görgü, meziyet, meslek ve sanat gibi değerler aktarılırdı. Bu ve benzeri değerler içinde sanat, usta-çırak ilişkisi sürecinde nesilden nesile iletilir ve bilginin işe uygulanması gerçekleştirilmiş olurdu. Bu yolla da ailenin ve toplumun sanata dair ihtiyaçları karşılanmış olurdu.

Modern zamanlarda aile, özellikle şehirleşmenin hızla artış göstermesi sebebiyle geleneksel özelliklerini yavaş yavaş kaybetmeye yüz tutmuştur. Eskiden yeniye değer aktarma süreci sekteye uğramıştır. İnsanlar arasında ferdiyetçilik hızla artmış ve herkes ekonomik anlamda çok kazanma hırsına kapılmıştır. Hatta aile içinde bile kişiler maharetleriyle değil de maddi güçleri nispetinde kıymet görmeye başlamıştır.

Bu gün itibariyle aile efradının kaynaşması, sosyalleşmesi ve üretken olması bakımından sanat faaliyetlerinin teşvik edilmesi gerekmektedir. Taşrada yaşayan ailelerin gelenekli sanatlarımızdan herhangi biriyle meşgul olması, hem ekonomiye hem de birlikte üretme zevkine erişmeye yardımcı olacaktır. Şehir toplumlarında ise gerek endüstriyel sanatlarda gerekse güzel sanatlarda kabiliyetli kişilerin istihdam edilmesi hem psikolojik rahatlama ve rehabilitasyona sebep olacak hem de sosyolojik anlamda kaynaşmayı sağlayacaktır.

Sonuçta ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken bireysel özelliklerini keşfetme yolunda çaba sarf etmeleri gerekmektedir. Bu çocukların doğru sanat dallarına yönlendirilmesi konusunda destek olunmalıdır. Bu sayede sanatsal yönleri belirlenmiş olur ve kendi alanında önemli sanat erbabı yetiştirilmiş olur.

Anahtar kelimeler: Sanat, Aile, Çocuk, gelenek, modernite

* N.E.Ü. İlahiyat Fak. Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi /KONYA/ yildmustafa@gmail.com

Abstract:

The family, which is the smallest and most succinct unit of social structure, is a very important structure that should be in human fertility and should be protected. The values of knowledge, etiquette, virtue, profession and art, which inherited from the grandfather of the traditional family type, were conveyed. Within these and similar values, art would be transmitted from generation to generation in the master-apprentice relationship, and the application of knowledge to work would have been realized. In this way, the needs of the community and society would have been met.

In modern times, the family has been reluctant to gradually lose its traditional characteristics, especially as urbanization has increased rapidly. In the past, the value transfer process has gone into the process. Individuality among people has rapidly increased and everybody is enthusiastic about winning in economic sense. In fact, even within the family, people began to appreciate their talents in terms of their financial strength, not their skill.

As of today, it is necessary to encourage art activities in terms of integration, socialization and productive of the family efrad. The fact that the families living in the country are busy with any of our traditional arts will help to reach both the economy and the pleasure of producing together. In city societies, employment of skilled artisans, both in industrial arts, will lead to psychological relaxation and rehabilitation as well as sociological fusion.

As a result, parents need to make an effort to discover their individual characteristics while raising their children. Support should be given to directing these children to the right branches of art. In this way, the artistic aspects are determined and important arts artists are educated in their field.

Keywords: Art, Family, Child, tradition, modernity.

Giriş

Aile, toplumu oluşturan insanların yetişmesinde, bakımlarında, bedensel ve ruhsal gelişimlerinde, toplumsal ya da bireysel değerlerinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Toplum ancak, iyi yetişmiş nitelikli kişilerden oluşmuş ise, gelişir ve sürekliliğini korur. Bu nedenle, aile kurumu gerek anayasal gerekse genel ve özel kanunlar çerçevesinde koruma altına alınmıştır (Könezoğlu,2006:VIII)

Dünyanın neresinde olursanız olun bir ailenin (işlevi veya yapısında kısmi değişiklikler olsa da) varlığından söz edebiliriz. Yani ailenin var olmadığı bir dönemden bahsedemeyiz. (Aktay, 2004: 71).

Bireyin içine doğduğu toplumsal yapının normlarını, değerlerini, gelenek ve göreneklerini, kurallarını öğrenmesi ve çocuğun sorunsuz bir birey olarak yetişmesini sağlaması açısından ailenin eğitim işlevi önemlidir. Çocuğun ilk sosyalleştiği toplumsal birim olarak aile, bireyin kişilik gelişimi için önemlidir. Böylece aile üyelerinin yetiştirilmesi ve sosyalleştirilmesi sağlanır (Komisyon, 2010:27).

Zihinsel alt yapı oluşum sürecinde bireylerin tanrı, âlem ve insan ilişkisi konusunda dönemsel olarak idraklerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Çocukluk, yetişkinlik ve olgunluk çağları itibariyle kişiler algılama konusunda tekâmül etmelidir. Ontolojik olarak mutlak güzelin varlığı konusunda netleşen bir kanaatin teşekkülü, tabiatın keşfi ve insanın kendi varlık sebebinin idraki ile oluşacak bilgi, pratik hayatı da şekillendirecektir. Yani, sonlu olan dünya hayatından sonsuza, geçici güzellikten ebedî olana doğru bir yol tutarken mutlak güzele ulaşma çabası içerisinde güzellikler ortaya koymaya çalışan bir insanî hasletin ortaya çıkması aile ortamında temellendirilmelidir.

Aile, sanat alt yapısının oluştuğu ilk mekândır. Çünkü sanatçı bireyin doğduğu, büyüdüğü yer aile ortamıdır. Ailesinde gördüğü her şey kendisini oluşturan yapı taşlarından biri olacaktır. Genetik kalıtım, ailenin tutumu, çocuğa davranışları, anne babanın toplumsal yaşamda üstlendiği rol çocukları büyük ölçüde etkiler. Bu nedenle aile sanat tasavvurunun gelişmesinde önemli bir rol oynar. (Düz,2010:7).

Büyük (Geleneksel) Aile, Kırsal alanda yaşayan, tarımla geçimini sağlayan, akrabalık bağları kuvvetli, aile adının önem ifade ettiği, erkeklerin karar almada ön planda olduğu, yaşlı erkeklerin ya da erkeklerin aile sorumluluğunu üstlendiği, geleneklere bağlı bir aile tipidir (Gökçe, 2004:190).

Bu aile tipinde beraber yaşayan üye sayısı küçük aileden daha fazla hatta birkaç küçük ailenin birleşmesi ile oluşmuş bir aile tipidir. Bu tarz aileler kırsal kesimde daha çok yer almaktadır. Ailelerin toprakla meşguliyeti birden fazla kişinin birlikte çalışmasını gerektirdiği için yapı kendini şekillendirerek üyelerini bu uğraşın birer çalışanı haline getirmiş böylece aile üyelerinin birlikte hareket ettiği böylesi bir aile tipinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geleneksel aile tipinde, üretici bir birim olarak aileden bahsedebiliriz. Yani üretim sürecinin aktif üyeleri olarak aile bireyleri önem kazanır. Fakat çalışılan işin mahiyeti ve sahipliği itibariyle günümüz ailesinden oldukça farklılaşır. Ailenin sahip olduğu toprak, atölye gibi daha küçük ve daha sınırlı mekânlarda gerçekleşen üretim faaliyetinde aile üyelerinin hemen hepsi aynı zamanda üretim faaliyetinin ana unsurlarıdır. Geleneksel büyük aileler ayrıca birden fazla çekirdek aileyi içinde barındıran, hem nicelik (üye sayısı) hem de nitelik (evin büyüklüğü) olarak farklı bir boyuta sahiptir(Komisyon, 2010; 27).

Geleneksel toplumlarda bir kazanç olarak görülen çocuk, üretime ve dolayısıyla ailenin emek gücüne olan katkısı ve artı ekonomik değeri ile değerlendirilirken sayısının fazla olması istenir ve beklenir bir durumdu (Komisyon, 2010:29).

Yüzyıllardır gelenekli sanatların eğitimi, kurum veya kurumsal eğitim dışında tevarüs yoluyla dededen, nineden, anadan, babadan, ustadan öğrenilerek kuşaktan kuşağa geçerek süregelmektedir(Barışta, 2009: 106).

Geleneksel aileler, tarih boyunca gelirini el sanatları ve tarım ile kazanmıştır. Arazinin tarıma elverişli olmadığı yerlerde el sanatları büyük bir gelişme göstermiştir.

Kırsal kültürün ve ilişki düzeylerinin hâkim olduğu geleneksel aile düzeni içindeki erkek ve kadının pozisyonu değişmiş kadın ailenin gelir getiren bir üyesi olarak modern dönemde dönüşüm göstermiştir. Toplumsal yapıdaki sosyo-ekonomik farklılıklar aile yapısının zamanla değişmesini de beraberinde getirmiştir. Fakat ailenin toplumsal hayatın devamı için elzem ve evrensel karakteri yanında, aile üyelerinin duygusal bir temelde şekillenen ilişkileri, üyelerine çeşitli sorumlulukları yüklemesi, bireylerini şekillendirici özelliği ve kendine has kurallarla çevrili olması da hemen her aile tipinde görülen ortak özelliklerinden bazılarıdır (Komisyon, 2010:27).

Küçük (çekirdek) Aile, Anne, baba ve çocuklardan oluşan, ailenin çekirdek halidir. Bu aile tipi geçmişten günümüze sürekli var olmuştur. Yani sadece günümüz toplumlarına mahsus bir aile tipi olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Fakat günümüz toplumlarında ailelerin modern çekirdek aile olarak sayısının arttığı gözlenmektedir. Bu aile tipi endüstriyel gelişmeler sonucu ortaya çıkan aile tipine örnektir. Kırdan kente göçün yoğunlaşması geniş ailelerin parçalanarak birden fazla aile biriminin kentsel hayata dâhil olmasına sebep olmuştur. Bu yeni aile tipinde kadının çok yönlü konumu, kadının kamusal alanda temsili, aile içi otoritenin paylaşımı, alınan kararlarda kadının belirleyici rolü ön plana çıkmıştır. Buna göre günümüz aile yapısındaki en önemli gelişmelerden biri kuşkusuz kadının aileye para getiren biri olarak çalışma hayatına girmesidir(Komisyon, 2010:28).

Bu aile tipinde hane halkı sayısı sınırlı düzeydedir, görece akrabalık bağları da zayıflamıştır, aynı zamanda karar alma mekanizmasının aile üyeleri arasında paylaştırılmış olması ile geleneksel yaşam tarzından ayrılmıştır (Gökçe, 2004: 191).

Ailenin bazı işlevleri aile dışı kurumlara bırakılmış ve ailenin yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Geleneksel geniş ailelerdeki pek çok işlev yerini toplumsal eğitim kurumlarına bırakmıştır. Bu kurumlar önemli bir işlevi yerine getirerek aile üyelerinin eğitilmesi, dini ve ahlaki alışkanlıklarının kazandırılması gibi faaliyetleri de üstlenmiştir. Değişen toplumsal koşullar küçük olarak nitelenen ailenin modern/çekirdek aile haline gelmesine sebep olmuştur. Modern aile tipinde çocuk yetiştirmede

de önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Günümüz toplumların da çocuktan beklentilerin azalması, aile için ekonomik değerinin dahası gelecek için düşünülen güvence olma halinin azaldığı görülmektedir. Çünkü çocuğun ailenin emek gücüne katkı yapması söz konusu değil aksine yetiştirilmesi sürecinde eğitim masrafları, kişisel bakımı için gerekli olan maddi beklentisi ile ailenin ekonomik olarak zorlanmasına sebep olmaktadır (Komisyon, 2010:28).

Günümüzde yaşanmakta olan hızlı gelişme ve değişme, toplumun bu duruma ayak uydurma çabaları ve bazen bu çabaların yetersiz kalması, modern toplum hastalığı olarak ifade edilmekte olan stres faktörünü ortaya çıkarmaktadır.

Modern toplumlarda, Sanat eğitimi, çocuğun üretici güç ve kültürel birikimlerini açığa çıkararak onların estetik duygu ve düşünce potasında çok yönlü gelişmelerini esas almaktadır. Gelecekte sanata ilişkin ön yargıları kıran, sanattan anlayan, duyarlı, özgür düşünceli, entelektüel birey olarak yetiştirmelerini hedeflemektedir. Özellikle ilköğretimde çocuk, doğası gereği yeniliklere, değişkenliklere ve duygusal gelişimlere yatkın yapısıyla üretkenliğe açık olduğu dönemi yaşamaktadır. Bu nedenle sanat eğitimi, öğrenci için kendini dışa vurma, içinde yaşadığı çevreyi, ortamı tanıma, bir değer olduğunun bilincine vararak, katılımcı, sorgulayıcı, üretici potansiyel bir güç olarak kendisini hissedebilmesi ve geliştirilmesine fırsat tanıyan son derece etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Artut, 2006: 307).

Sanat eğitimi bireyleri yalnız duyum ve duyguları açısından zenginleştirmekle kalmaz, onları çağın değişim sürecinde yaşadıkları topluma ve tüm dünyaya uyum sağlayacak bir yapıya kavuşturur. Öte yandan ait oldukları toplumun üyesi olarak kendi kültür ve sanat değerlerine sahip çıkmaya, evrensel değerleri korumaya, paylaşmaya dolayısıyla uluslararası etkileşime de imkan vermektedir. Ayrıca diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında sanat eğitiminin bireyin gelişim sürecini hızlandıran, güçlendiren bir rol üstlendiği de görülmektedir (Gel, 1993: 62).

Sanat eğitimi yalnızca sanatçı yetiştirmeye, yetenekli kişilerin geliştirilmesine dönük biçimde değil, aile içinde başlayan ve yaşam boyunca değişik aşamalarda topluma sindirilmesi gerekli bir süreç olarak düşünülmelidir (Aydın, 2008: 17).

Sanat eğitiminin öneminin ve gerekliliğinin bilinmesi bu konuda atılacak yapıcı adımların ilkidir. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu ve Yüksek Öğretim Kurumu sanat eğitiminin çocuğa ve gence kazandırdığı değerleri göz önüne alarak eğitimin her aşamasında programlarda gerektiği kadar yer almasını sağlamalıdır. Ülkemizde eğitim denilince ilk önce akla gelen matematik-fen eğitimidir. Oysaki bir çocuğun gelişiminde matematik eğitimi kadar sanat eğitimi de önemlidir. Özellikle tıp alanındaki gelişmeler, beyin ile ilgili araştırmalar göstermiştir ki, beynin sağ ve sol yarımküreleri çeşitli özellikler taşımaktadır. Beynin sol yarımküresi sözel, çözümsel (analitik), sayısal, mantıksal, akılcı düşünme biçimlerini geliştirirken, sağ yarımküresi sözel olmayan, sentezci, akılcı olmayan, sezgisel düşünme biçimlerine yöneliktir. Eğer bir öğretim programı tek yönlü oluşturulursa çocuğun gelişimi yarım kalır. Çocuğun hangi alanda olursa olsun üretkenliğinin ve başarısının artması için programda sağ yarım küresinin gelişmesine yönelik derslerin olması gerekir. Fen alanındaki bir bilim adamının da sezgisel, bazen akılcı olmayan ve sentezci düşünme biçimlerine ihtiyacı vardır. İnsan, beyni her iki yarımküresi ile bir bütündür. Eğitim sistemi içerisinde alacağı nitelikli bir sanat eğitimi, hangi alanda olursa olsun onun gelişimine artılar katacaktır (Savaş, 2014: 6).

Çocukların sanatla ilgilenmeleri iki şekilde olabilir. Birincisi çocuğun özel yeteneği doğrultusunda sanatçı olarak yetiştirilmesi ve sanat etkinlikleri ile yoğun olarak ilgilenmesidir. Böyle bir deneyim için mutlaka çocuğun neye ilgisinin olduğu belirlenmelidir. İkinci yol ise sanatın etkinlikler yolu ile çocuğun hayatında var olmasıdır.

Çocukların sanata olan ilgileri aile tarafından da beslenebilir. Okul öncesi dönem çocuğun meraklı keşifler yaptığı, ilgisini çeken her nesne ile oynadığı ve üretkenliğini en rahat kullandığı dönemdir. Bu dönemde çocukların kafalarında şemalar, ön yargılar, katı kurallar henüz oluşmadığından üretme süreci

en verimli sonuçlarını verir. Kutulardan, kâğıtlardan değişik ürünler üretmek, nesneleri her zamanki fonksiyonlarından farklı kullanmak, kağıt ve boyalarla kendine özel resimler çizmek, bu dönemde gözleyebileceğimiz beceriler arasındadır. Bu dönemde sanata yatkın olmak veya sanatçı ruhuna sahip olmaktan çok, çocuğun üretkenliğini rahatlıkla kullanmasını, kendine özgü ürünler ortaya koymasını, etrafında gördüklerine kişisel özelliklerini katarak farklı bir açıdan bakabilmesini desteklemek, çocuğun sanata atacağı ilk adımlardır. Ailelerin çocuklarını üretken bir yapıda yetiştirmeleri çok önemlidir. Doğumdan itibaren uygun bir fiziksel çevre, çocuğa göre hazırlanmış destekleyici bir program ve bu alanda özenle yetiştirilmiş kişiler ile bu yeti geliştirilebilir. Çocukların üretkenliklerini geliştirmek önemlidir çünkü böylece çocuğunuz;

• Karşılarına çıkan güçlükleri yenmek için yeni çözüm yolları bulabilir,

•Her şeyi merak ederek, sorgulamaya ve araştırmaya yönelir,

•Hayal güçleri genişler,

•Yeni ve değişik buluşlar ortaya koyar,

•Bir konu üzerinde ilgi ve dikkatini uzun süre tutabilir,

•Ayrıntılara dikkat eder,

•Kendisine güvenir,

•Duygu ve düşüncelerini farklı yollarla ifade edebilir

•Yeniliklere açık, yeni yaşantılar denemeye cesaretli olur.

Çocuklarda Üretkenliğin Ortaya Çıkmasını Engelleyen Tutumlar

• Çocuğun oyunlarına müdahale etmek.

• Çocuğun yaptığı resim vb. faaliyetleri eleştirerek "Doğrusu budur " demek.

• Çocuğun hayal dünyasıyla alay etmek, küçümsemek.

• Çocuğu, hiç yeteneği olmayan bir yöne zorlamak, bu konuda baskı uygulamak.

• Çocuğu yaptıklarından dolayı sürekli eleştirmek.

• Çocuğu belli kalıplara sokmaya çalışmak.

Çocuklarda Üretkenliğin geliştirilmesi için yapılması gerekenler

•Çocuğunuza üretici örnekler verin, düşünme ve hayal kurması için fırsatlar hazırlayın.

•Bir problemle karşılaştığında bunun birden fazla çözümü olabileceğini öğreterek üretici yöntemler geliştirmesini sağlayın.

•Çocuğunuzu fikirlerini şekillendirmeleri için cesaretlendirin ve yaptıklarına saygı duyun.

•Ev işleri ile ilgili küçük sorumluluklar verin.

•Üretkenliğini geliştirecek oyuncaklar seçin. İşe yaramayan malzemeleri çocuğunuz için biriktirin ve bunları kullanması için onu teşvik edin.

•Çocuğunuz için, yakın ve uzak çevresini tanımasına fırsat verici geziler düzenleyin; çocuğa neye bakması, neyi görmesi, neyi duyması gerektiği konularında ona yol gösterici olun ve böylece çocuğunuzun, üretkenlik için çok önemli olan gözlem yapma yeteneğinin gelişmesini sağlayın.

•Çocuğunuzun fikirlerini çok fazla eleştirmeyin, hayal gücüyle yaptıklarına müdahale etmeyin ve başka çocuklarla kıyaslamayın.

•Çocuğunuza, kendi düşüncelerini geliştirmesini sağlayacak açık uçlu sorular sorun. (Sence başka nasıl bir yol olabilir? Böyle yaparsak ne olur?)

•Çocuğunuzun düşüncelerine değer verin ve kendi düşüncelerini ifade etmesi yönünde onu destekleyip cesaretlendirin.

•Çocuğunuzun dünyasını mümkün olduğunca çok uyaranla zenginleştirin.

•Çocuğunuzun yaptığı etkinliği bitirmesi için acele ettirmek ya da etkinliğin sadece sonucuna önem vermek yerine süreci vurgulamak, çocuğun yaptığı etkinliğin sonucu ile ilgili endişe duymasını engelleyeceğinden kendini daha üretici yollarla ifade edebilmesini sağlar.

•Çocuğunuzun sonu gelmeyen sorularına sabırla, onun anlayabileceği düzeyde ve doğru bir şekilde cevap vermeye özen gösterin (Savaş, 2014: 12-14).

Günümüzde sanat faaliyetleri, bireysel ve toplumsal olarak gelişimi, stresten uzak bir birey ve toplum oluşturmada etkili yöntemlerden biridir.

Sanat eğitimi, sadece çocuğa yönelik değil, herkese yöneliktir. Bu anlamda kişiye içsel dünya zenginliği kazandırmayı sağlamakta, kişiyi imgelemler kurmaya yöneltmektedir. Kişi, sanat eğitimi yoluyla bakmak yerine görmeyi, duymak yerine işitmeyi, kısaca öze inmeyi öğrenmektedir. Çünkü sanat eğitimi içsel zenginlik ve duyarlılık eğitimidir. Sanat eğitimi, bireyin doğa ve nesnelere ilişkin bilgisini artırmaktadır. Sanatsal bir sorunla karşılaştığında, bilgi birikimini, deneyimlerini, sezgilerini üretkenliğini ve hayal gücünü kullanarak çözüm üretme olanağına sahip olmaktadır. Çalışmasını tamamladığında kendisine olan güveni artmaktadır. Kazandığı sorun çözme yaklaşımlarını günlük yaşamda kullanabilmektedir. Sanat eğitimi, kişinin geniş anlamda gelişmesini içeren en güvenilir ortamdır. Kişi bu ortamda kendi temposu paralelinde, doğal eğilimlerini uygulamakta, kendi deneyimlerini kullanmaktadır (Gökaydın, 1998: 3).

Birçok insan, planlar yapar ve yeni bir yaşam hazırlığı içine girer. Bu düşüncelerin birey açısından ne kadar önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar, bireyin yaşama bağlı olduğunun ve yaşam sevincini kaybetmediğinin göstergeleridir. Birey yaşlılık öncesinde kendisini nasıl meşgul edeceğini düşünmeli ve hazırlık yapmalıdır. Bu sebepledir ki kişi yaşlılık öncesi, hobi anlamında sanatın değişik dallarında etkinlik gösterebilir. Örneğin resim, heykel, seramikle uğraşmak; şiir, roman, hikâye yazmak; sinemaya, tiyatroya, konsere gitmek; herhangi bir müzik aleti çalmak ya da şarkı söylemek vb. Orta yaş etkinliklerini sürdürmek isteyen ya da istemeden bıraktığı etkinliklerin yerine yenilerini koyan yaşlılardan bazıları mutluluğu kalabalıkta, bazıları ise yalnızlıkta arayabilir.

Yani yaşam doyumu, bireylerin boş zamanını değerlendirme biçimine bağlıdır. Örneğin bireyin kişilik yapısı, dünya görüşü ve yaşam beklentisi bireyin yaşlılığa akışında ve kabullenmesinde farklılıklar yaratır. Bireyin bu döneme özgü krizlere karşı direnç geliştirerek yaşam kalitesini arttırması gerekir. Bunun için sağlığı korumak, olası kayıplara hazır olmak, dönemin getirisi olumsuzluklarla baş etme becerileri geliştirmek, yeni roller üstlenebilmek, kuşaklar arası dayanışmayı güçlendirmek, toplumdan kopmamak gerekir. Bireylerin boş zamanlarını verimli şekilde değerlendirmesi ve yaşamlarını üretken kılmaları durumunda uzun ve başarılı bir yaşam dönemi sürdürebileceği açıktır.

Bu çerçeveden yola çıkılarak bireylerin yaşamlarında, sosyal ihtiyaçlarını karşılamaları ve yalnızlık duymamaları, bir işe yaramaları, bir işi başarmaları ve toplumsal sorumluluk duygusunu tatmaları bakımından önce sosyal ilişkilerini canlı tutmaları gerekir. Bu davranışlar bir bakıma yaşamı anlamlandırmanın da yoludur (Komisyon, 2011: 12-13)

Sonuç:

Çocuğun kendini özgürce ifade edebilmesi için cesaretlendirilmesi ve sanatsal etkinliğinde ihtiyacı olan malzemenin hazırlanması, anne, baba ve eğiticinin temel görevi olmalıdır (Savaş, 2014: 90).

Tarihsel süreç içinde sanatın ve buna bağlı olarak tasavvurun, her zaman toplumsal ve kültürel yapı ile birlikte yol aldığını görüyoruz. Doğa koşulları, iklim, dini inançlar, ekonomi, teknoloji ve daha dar kapsamda içinde bulunulan aile, çevre olarak sanatı ve sanatçıyı etkilemektedir. Hepimiz aynı fıtrî değerleri taşıyan bireyler olarak her ikisinin de amacı yaşam kalitesini ve insani değerleri yükseltmek olan bilim ve sanat iş birliğini hiçbir zaman koparmamalıyız. Her ikisinin de sadece dilleri ayrı, amaçları aynıdır. Sanat eğitiminin amacı daha çok "iyi sanat eseri" yaratılması değil, daha iyi insanlar ve daha iyi toplumlar hedeflemesidir. İnsanlar güzel ve iyi ideali yönünde eğitildiği sürece, algılamaları, düşünmeleri ve ifadelendirme biçimleri de o anlamda değer kazanır (Düz, 2010:13-14).

Kaynakça:

Aktay, Y. (2004), "Modern Dünyada Ailenin Toplumsal Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülahazalar", Fikir Dünyası Düşünce Dergisi, Sayı:2, Kış/2004, Sayfa:71, İstanbul.

Artut, K. (2006). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, Sayfa:307, Ankara

Aydın, S. (2008). Görsel Sanatlar Dersinin İşbirlikli Öğrenmeyle İşlenmesinin Öğrencinin Başarısına, Derse Yönelik Tutumlarına ve Öğrenilenlerin Kalıcılığına Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, Diyarbakır.

Barışta, Ö. (2009), "Geçmişten Günümüze Türk El Sanatları" İSMEK, El Sanatları dergisi, Sayı: 7, Ocak – 1 Şubat 2009, İstanbul

Düz, N. (2010), "Çevrenin Sanatçı Yaratıcılığına Etkileri ve Sanat Eğitimi", Akademik Bakış Dergisi, Sayı 19, Ocak – Şubat – Mart – 2010, Kırgızistan.

Gel, H. Yücel. (1993). Bireyin Gelişim Süreci İçin En Etkili Yol "Sanat Eğitimi" ve Çalışma Alanları. Yayımlanmış Doktora Tezi, H.Ü. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara

Gökaydın, N. (1998). Eğitimde Tasarım ve Görsel Algı, Sayfa:3, İstanbul.

Gökçe, B. (2004), Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları, Sayfa: 190, Ankara.

Komisyon. (2010), T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması, Sayfa:27, Ankara.

Komisyon. (2011), T.C. Meb, Aile ve Tüketici Hizmetleri, Sanatsal ve Kültürel Etkinlikler, Sayfa: 12-13, Ankara.

Könezoğlu, B. (2006), Aile ve Ailenin Korunması, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y-L, Ankara.

Savaş, İ. (2014), Çocuk Resmi ve Bilinçaltı, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Y-L, İstanbul.

20. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan'da Yayımlanan "Hakikat" Gazetesi

Published "Hakikat" Newspaper At The Beginning Of The 20Th Century In Azerbaijan

Ehedov TEBRİZ *

Öz

Azerbaycan'da Sovyet Dönemi öncesi bütün edebiyat eserleri, gazete ve dergiler, siyasi yazışmalar, ders kitapları, kısacası herşey Arap alfabesiyle yazılmıştır. Latin alfabesine geçildikten kısa bir süre sonra Arap alfabesini bilen neslin azalmasıyla beraber Azerbaycan'da arşivlerde bulunan bu alfabeyle yazılı bütün kaynaklar, gazete ve dergiler yeni nesil tarafından okunamaz hale gelmiş ve zaman geçtikçe kütüphane ve arşivlerin tozlu raflarına sıkışıp kalmıştır.

Bahsi geçen kaynaklar, özellikle de gazete ve dergiler, ait oldukları dönem hakkında çok değerli bilgileri barındıran, bu günlere kadar koruyarak taşıyabilen çok ehemiyetli vasıtalardır. Gazete ve dergiler ait oldukları döneme ayna tutan, o dönemin sosyal hayatını, siyasi olayları, tarihi, dönem edebiyatını teferrüatlı şekilde yansıtabilen zengin kaynaklardır.

Sovyet Dönemi gazetelerinden biri olan "Hakikat" gazetesi, Azerbaycan'da 1909-1911 yılları arasında yayımlanmış siyasi, ekonomik, edebi bir gazetedir. Sermuharriri Üzeyir Bey Hacıbeyof'dur. Gazete Bakü şehrinde Orucofların Matbaasında basılmıştır. Gazete Azerbaycan matbuatı için çok önemli bir yere sahiptir. Günlük gazetedir. Cumartesi dışında her gün düzenli olarak yayımlandığı görülmektedir. Genel olarak sayfa sayısı 4`dür. Fiyatı 5 kuruş'tur. Gazetenin fiyatı 1 aylık, 3 aylık ve 6 aylık olarak Bakü ve Kafkas'ın diğer şehirlerinde değişiyor. Gazetedeki yazıların çoğusu ımzasızdır. Gazetenin naşiri ise Orucof kardeşleridir. Gazetenin ilk iki sayısı 1909 yılında çıkmıştır. 1911 yılına kadar yayınlanmıştır. Hakikat kendine özgü üslupla günlük (cümartesi dışında) olarak yayınlanmaktaydı.

Gazetenin bütün sayılarının 1. sayfasında "Gündelik çıkan siyasi, edebi, iktisadi Türk dilinde Müslüman gazetesidir." sloganı yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gazete ve dergiler, Arap alfabesi, Hakikat gazetesi, Üzeyir Bey Hacıbeyof, Azerbaycan matbuatı.

Keywords: newspapers and journals, arabic alphabet, "Hakikat" newspaper, Uzeyir bey Hajibeyof, Azerbaijan printing.

*Kafkas Universitesi,Azerbaycan Cumhuriyeti*Hacıkabul Rayonu*tehedov@gmail.com

1.Giriş

Devrin Sosyal Ve Siyasi Şartları

[1]XlX. Yüzyılın sonu XX. Yüzyılın başlarında Bakü, Rusya'nın büyük sanayi ve devrimci hareket merkezlerinden birine dönüşmekteydi.

Rusya'nın diğer bölgelerine göre Azerbaycan'da, özellikle de Bakü'de devrimci şuur daha erken uyanmıştı, çünkü burası Rus kapitalizmi sayesinde durmadan gelişiyordu.

XX. yüzyılın başları, Azerbaycan'da ve bütün Çarlık Rusya'sında büyük hadiselerin cereyan ettiği bir zamandır. Bakü, petrol sanayii sebebiyle büyük bir gelişme göstermiş, kısa zamanda Azerbaycan'ın kültür ve medeniyet merkezi haline gelmişti. 1905 Rus ihtilali, "kavimler hapishanesi" diye bilinen Çarlık Rusya'sında hürriyet güneşini doğurmuş, Türkler ve Müslümanlar arasında siyasi, edebi, ictimai faaliyetlerin kuvvetli gelişmesini sağlamıştır. Kısa zamanda bir çok kitap yayınlanmış, gazete ve dergiler yerden biter gibi fışkırmaya başlamış, siyasi partiler, ictimai teşkilatlar kurulmuştur. Fikir hürriyetinin olması, Azerbaycan'daki siyasi hareketlerin de açıklık kazanmasına, aydınların temayüllerinin belirmesine ve pek tabii olarak bu hususlar da Azerbaycan'da fikir münakaşalarının, siyasi çatışmaların, kültür-medeniyet tercihlerinin ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Münevverler tercihlerine göre çeşitli gazetelerin, dergilerin başlarında toplanmış açık bir şekilde kendi düşüncelerinin, inançlarının mücadelesini yapmaya başlamıştır.

1906-1911 yılları arasında İranda meşrutiyet hareketlerinin yaygınlaşması 1908'de Türkiye'de meşrutiyetin ilan edilmesi Azeri münevverleri üzerinde derin tesirler bırakmış, onları umutlandırmıştır. Yine aynı yıllarda ve daha sonraları 1920'ye kadar Türkiye matbuatı İran'daki meşrutiyet hareketlerine, Kafkasya'nın tümünde olup bitenlere geniş yer vermiş, İran meşrutiyetçilerine yardım için gönüllüler Türkiye'den Tebriz civarına giderek yardımda bulunmuşlardır. Meşrutiyet hareketlerinin başkanlarından, hürriyet kahramanı Settar Han hakkında Türkiye'de bir çok yazı neşredilmiş, kendisine kasideler yazılmıştır. Ayni durum 1920lerde Hiyabani hükûmeti kurulduğu zaman da görülmüştür.

1900'de dünya petrolünün yarıdan fazlasını veren Bakü, ekonomik kalkınma ile bir arada hızlı edebi-kültürel kalkınma dönemini de yaşamaktaydı. XIX. Yüzyıl Azerbaycan yazarları, gazetecileri, genelde aydınların büyük bir kısmının, Kafkasya'nın merkezi sayılan Tiflis'te toplanmalarına karşılık, XX. Yüzyıl başlarında artık Bakü'nün de aynı fonksiyonu üzerine aldığı görülmektedir.

"Ruslar, Kafkasya ve Azerbaycan'ın işgalinden sonra takip ettikleri müstemlekecilik siyaseti gereği halkla ilişkiler kurabilmek hükûmetin kararlarını duyurabilme amacıyla 1828'de Tiflis'te Tifflisskiy Vedomosti (Tiflis Haberleri) adıyla bir gazete çıkarırlar"[1]. Rusça çıkan bu gazetede Azerbaycan'la ilgili çeşitli yazılar da çıkmıştır. 1829'da Gürcüce, 1830'da Ermenice,1832 'den itibaren de Azeri Türkçesiyle ekler veren bu gazetenin Tiflis Ehbarı adını taşıyan Azeri Türkçesiyle çıkan eki bu güne kadar ele geçmemiştir.

Hatırlanacağı üzere 19. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinden itibaren, Azerbaycan'da siyasî gelişmelere bağlı olarak değişim yaşamaya başlayan kültürel faaliyetler, Avrupa'daki fikir hareketlerini yakından takip eden aydınların çalışmaları ile yeni bir çehre kazanmaya başlamıştır. Söz konusu şahsiyetlerin bu sahadaki amacı, toplumun ideallerini yansıtacak, gerçekçi yaklaşımlarla halkın kültür seviyesini yükseltecek ve onu çağdaş dünya ile tanıştıracak bir edebiyat kurmaktır. Mirze Cafer Topçubaşı, Mirze Kâzım Bey, Abbas Kuluağa Bakıhanlı Kudsî, dinî taassuba verdiği mücadele ile dikkatleri çeken Mirze Şefi Vazeh, Mahallî Realizm'in büyük temsilcisi Kasım Bey Zâkir ve Azerbaycan'da modern hikâyeciliğin öncüsü İsmail Bey Kutkaşınlı bu isimler arasında ilk akla gelenlerdendir.

1 Akpınar, Yavuz, Azerî Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1994, s. 89; Aşırlı, Akif, Azerbaycan Metbuatı Tarixi, Bakı 2009, s. 6.

Azerbaycan halkının milli şuurunun gelişimi tarihinde nitelik yönünden yeni aşama olan bu dönemde milli bağımsızlık mücadelesi yeni yüksek aşamaya dahil olmuş, milli siyasi teşkilatlanma son bularak uygun ortam yarandığı gibi iyi sonuçlar vermişti. Çar İmparatorluğu dağıldıktan sonar Azerbaycan halkı Rus esaaretinden çıkarak kendi milli devletini – Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni yaratmıştı. Bu dönemin aydınlatılmasında Azerbaycan ve Rus dillerinde basılan 'Azerbaycan' gazetesi, 'Kaspi', 'Znamya Truda', 'İskra', 'Açık Söz', 'Naş Put', 'Zarya', 'İttihad', 'Nabat', 'İstiklal' vs. gibi gazeteler önemli yer taşır.

Azerbaycan`da, Rus işgali öncesinde, Ortaçağ'a özgü feodal iktisadî ilişkiler mevcuttur. İlkel şartlarda gerçekleştirilen tarım, kol gücüne dayanan-modern anlamda sanayi demenin mümkün olmadığı- bir sanayî ve basit takas işlemlerinden ibaret olan bir ticaret, ekonomik hayatı oluşturmaktaydı. Her hanlık kendi içinde kapalı bir istihsal mahalliydi ve hanlıklar arasındaki iktisadî münasebetler oldukça sınırlıydı. Rus hâkimiyeti ile birlikte Güney Kafkasya`da çokbaşlılık ortadan kalktıktan sonra bir merkeze bağlı iktisadî bütün bir vücut oluşturuldu.[2]

Kısa söylersek, 19. Yüzyılın başlarına gelindiğinde, Azerbaycan, İran ve Rusya devletleri arasında paylaşılmış oldu. Ülkenin tarihî ve siyasî hayatındaki bu köklü değişiklikler, elbetteki onun manevî hayatına ve kültürüne de yansımış oldu.

1906 ve 1907 yıllarında Bakü'de, Azerbaycan öğretmenlerinin birinci ve ikinci kurultayları tertiplendi. Millî aydınların forumu denebilecek bu kurultaylarda ana dilinde eğitim meselesi, ders kitapları meselesi, kadın eğitimi, millî okullar için hocalar yetiştirilmesi gibi mühim meseleler gündeme getirilmişti.

Asrın başlarından itibaren, Azeri tiyatrosu büyük başarıları ile dikkat çekiyordu. Azeri tiyatro ustaları, yalnız kendi memleketlerinde değil, İdilboyu ve Orta Asya'da da Türk tiyatrosunun şekillenmesine hizmet veriyorlardı. Ayrıca Azerbaycan kadını fanatizm ve diğer kuruntuların perdesini yırtarak hiç bir şeyden çekinmeden sahneye çıktı.

1908'de bütün Türk-İslâm dünyasında ilk defa Bakü'de Üzeyir Hacıbeyli'nin bestelediği "Leyli ve Mecnun" operası sahneye konuldu ve büyük ilgi gördü. Bu operayla Bakü kendi müziğinde gür bir dönemi başlattı.

Bu dönemde Mirze Feteli`nin kurucusu olduğu yeni Azerbaycan Edebiyatı(nesir), "realizm" cereyanının etkisiyle şekillenmiştir. Ahundov ve onun takipçileri (Necep Bey Vezirli, Haşim Bey Vezirli, Abdurrahim Bey Hakverdi, Sultan Mecid Ganizade, Neriman Nerimanov, Süleyman Bey Ahundzade vb.) tiyatroyu idealist amaçlara hizmet ettirmiş, "Sanat sanat içindir." anlayışı ile değil; "Sanat toplum içindir." anlayışı ile haraket etmiş ve mesajın yerine ulaşması için eserlerinde sade bir halk dili kullanmışlardır. İşte bu yönleriyle 19. yüzyıl, Azerbaycan aydınları, eski devir han saraylarındaki şâir ve mütefekkirlerden ayrılırlar. Onların hedef kitleleri, zevk erbâbı elit bir tabaka değil; bizzat halktır.[3]

Bu dönemde Tiflis'te ve başka şehirlerde Azeri Türkçesi ile 150'den fazla dergi ve gazete yayınlanmıştır.

Bu yıllardaki Azeri edebiyatı üç büyük temayülün etkisi altındadır. Türkiye'ye bağlı olarak Türkçülük cereyanının, Türkiye, İran ve diğer İslam ülkelerinin tesiri ile İslamcılığın ve nihayet Rusya dolayısıyle çağdaş siyasi ve sosyal cereyanların; 1920'lere yaklaştıkça da sosyalist akımların. Azerbaycan'ın 1920'lere kadar, Avrupa edebiyatını büyük ölçüde Türkiye kanalıyla takip edip tanıdığını da unutmamak gerekir.[4]

XX. yüzyıl başlarından itibaren Bakü'de kitap neşri büyük mesafe kat etmişti. Özellikle de Orucuf kardeşlerinn yayınevi, hem Azerbaycan yazarlarının, hem de dünya edebiyatı klasiklerinin eserlerini basıyordu. Matbuatın geniş ilgi görmesi sayesinde birçok dergi ve gazeteler yayınlanmaya başlamıştı.

2 Memmed Emin Resulzade "Azerbaycan Cumhuriyeti Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti" İstanbul, 1922, s.19-20.
3 Savaş Açıkkaya, Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türkleri'nde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 28, 2010/1, s. 411.
4 Yavuz Akpınar, 'Azeri edebiyatı araştırmaları', Dergah yayınları, S. 71,

2.Hakikata Kadar Basın Hayatı

Bu dönemlerde Kuzey Azerbaycan Rusya`nın terkibindeydi ve Çar hâkimiyeti sömürgeci siyasetini gerçekleştirmek için ülkeyi bir birine katacak araç arıyordu. Bu amaçı için gazete ve dergiden daha iyi bir araç olamazdı.

Genelde ilk Azeri gazetesi, 22 Temmuz 1875'de Bakü'de Hasan Bey Melikzade Zerdabi tarafından on beş gündə bir çıkarılan Ekinçi'dir. Bu gazete aynı zamanda Çarlık idaresi altında yaşayan Türklerin çıkarmaya muvaffak oldukları ilk milli Türk-Müslüman gazetesi olma şerefini de taşır. Ekinçi'nin 1875'de 1-12, 1876'da 13-36 ve 1877 yılında da 37-56. sayıları çıkartılmış. Gazete devrin, ictimai, siyasi, iktisadi, edebi meselelerine yer vermiş çok sade bir dille, daha doğrusu halk diliyle çıkartılmıştı. Bu dönemde herkes Rus Çarlığı'ndan izin alamıyordu. Hasan Bey Melikzade Zerdabi Rus idaresinden izin alıncaya kadar üç yıl zaman geçmiştir. En sonunda ekin-biçin, ziraat, hayvancılık gibi hususlardan bahs edeceğini ileri sürerek, hatta gazetesinin adını da Ekinçi koyarak izin almayı başarmıştır. Bu gazetenin neşr edilmesi Azerbaycan'ın kültür ve matbuatı tarihinde son derecede ehemiyetli bir hadisedir. Gazetenin ilerici, çığır açıcı yolda olmasının en büyük nedeni de Zerdabi'nin büyük vatan sevgisi ve derin bir bilgiye sahip olmasıdır. Zerdabi ölünceye kadar Azerbaycan Türklerinin teşkilatlanmasına çalışmış, ictimai yardım cemiyetlerinde faaliyetlerde bulunmuştur.

Ekinçi, sadece Azerbaycan'da değil, bütün Rusya müslümanları arasında ilgiyle karşılanmıştır. Buna rağmen gazetenin düşmanları da, başta sansür idaresi olmak üzere az değildir. Cahil halk yığınları, tutucu din adamları, menfaatlerine düşkün beyler gazeteye tehdit mektupları gönderiyorlardı. Toplam 55 sayı çıkan Ekinçi gazetesi 1877 Osmanlı-Rus savaşı bahane edilerek kapatılmıştır. Ekinçi'nin kapatılmasından sonra Sait ve Celal Ünsizâde kardeşler 1879'da Tiflis'te Ziya, Ziya-yı Kafkasiyye ve Keşkül adlı gazeteleri çıkarırlar. 1903-1904 yıllarında Mehemmed Ağa Şahtahtılı yine Tiflis'te Şark-Rus adlı gazeteyi çıkarmaya başlar.

Uzun süre Zakafkasyanın idari ve kültürel merkezi Tiflis şehri olması basın ve literatüre de etkisini göstermiştir. Bakü'de ilk Rus gazetesinin yayınına gibi Azerbaycan halkının ekonomik ve kültürel hayatına ait gerçekleri Tiflis'te çıkan Rus gazeteleri yansıtıyordu. XIX. Yüzyılın 20'li yıllarından başlayarak «Tiflisskiye Vedomosti», «Zakavkazski Vestnik», «Kavkaz», «Novoye obozreniye» ve başka gazetelerde Azerbaycan halkının edebi hayatına ait yazılar önemli yer tutuyordu.Rus-Azerbaycan edebi ilişkileri hakkında ilginç araştırmalar yapan bilim adamları «Tiflisskiye vedomosti» gazetesi hakkında da yeri geldikçe bahsedilen etmişlerdir. «Tiflisskiye vedomosti» gazetesinin bazı makaleleri merkezi gazetelerde yeniden yayınlamaya başlamıştır. Bu gazete 1829'da Gürcü dilinde, 1830 yılında Farsça, 1832 yılında ise Azerbaycan dilinde de yayımlanmıştır. Türkçe gazetenin adı «Tiflis exbarı» idi.

Uzun süre Kafkas`ın idari ve kültürel merkezinin Tiflis olması sebebiyle –Bakü`de ilk Rus gazetesinin yayımına kadar- Rusça gazeteler çıkmaya başlar. Azerbaycan halkının ekonomik hayatı ile ilgili bilgileri bu gazetelerde görürüz. Örnek olarak, «Tiflisskiy Vedomosti» (1828-1832), «Zakafkaziskiy Vestnik» (1941) «Kafkaz», «Novoe Obozrenie " gösterebiliriz. Gazetelerin bazılarında Azerbaycan Türkçesiyle ek sayfa da yayımlanır. Mesela "Zakafkaziskiy Vestnik"in "Qafqazın bu tərəfinin xəbəri" isimli ek sayfası (1945`den) Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanmıştır[5]. Lakin mütefekkirlerimizin fikrince bu gazeteleri ve onların Azerbaycan Türkçesinde çıkan ek sayfalarını milli basınımızın temeli olarak göremeyiz.

19. Yüzyılın 70 ve 80. yıllarında Azerbaycan'da, özellikle Bakü'de kapitalizmin etkisi matbuata da yansımıştır. Rusya'nın medeni merkezlerinde oluşan matbuatla milli matbuat arasındaki yakın alaka dikkat çekicidir. 1870 yılından 1889 yılına kadar Kafkas'ta 56 matbuat organı faaliyet göstermiştir. Bunun 20'si Rus dilinde, 15'i Gürcü dilinde, 15'i Ermeni dilinde, 3'ü de Azerbaycan dilinde idi. XX. Yüzyıldan, artık Azerbaycan edebiyatında canlanma görülmeye başlandı. Genelde, 1905 yılına kadar

5 Akif Aşırlı. "Azərbaycan Mətbuatı Tarixi" Bakı, 2009, Elm və Təhsil yay, s. 6.

Azerbaycan'da çıkan gazetelere bakıldığında Rus idaresinin ve sansürünün, Azeri Türkçesiyle gazete çıkmasına izin vermediği ve bu dönemde çıkmasına izin alınabilen gazetelerin de büyük ölçüde Rus sansürünün baskısı altında olduğunu ve sansür tarafından bu yayın organlarının sıkı bir şekilde sürekli denetlendiği görülür. Bu nedenle Azerbaycan'da Türk matbuatı asıl gelişmesini 1905 Rus ihtilalinden sonra gösterir.[6]

1905-1920 yılları arasında Azerbaycan'da altmış kadar gazete ve dergi neşrolunur. Bunların arasında siyasi ve kültürel alanda önemli yere sahip başlıca gazete ve dergileri sayacak olursak: Hayat (1905-1906), İrşad (1905-1908), Tekâmül (1906-1907), Taze Hayat (1907-1908), Burhan-Terakki (1906-1911), İttifak (1908-1909), Mazhar/Mezher (1908-1917), Terakki (1908-1909), Hakikat (1909-1911), Nicat (1910-1912), Seda (1909-1911), Hilal (1910-1911), Asar-Hakikat (1911-1912), Yeni İrşad (1911-1912), Seda-yı Vatan (1911-1912), Basiret (1914-1920), Açık Söz (1915-1918), Yeni İkdam (1915), Seda-yı Kafkaz (1915-1916), Son Haber (1915-1916), Doğru Söz (1916-1917), İttihad (1917-1920), Millet (Akmescit 1917, Bakû 1918-1920), Müsavat (1917), Azerbaycan (Gence 1918, Bakû 1918-1920), İstiklal (1918-1920), Davet-Koç (1906), Debistan (1906-1908), Molla Nesreddin (1906-1931), Himmet/Hümmet (1904-1905, Rehber (1906-1907), Behlul (1907), Füyuzat (1906-1907), Yeni Füyuzat (1910-1911), Güneş (1910-1911), Işık (1911-1912), Mekteb (1911-1920), Hak Yolu (1911-1912), Kel Niyyet (1912-1913), Şelale (1913-1914), Dirilik (1914-1916), Tuti (1914-1917), Baba-yı Emir (1915-1916), Kurtuluş (1915-1920), Şeypur (1918-1919), Zenbur (1918-1920) gazete ve dergilerini görebiliriz.

XX. Yüzyılın başlarında Azeri münevverleri bir yandan bütün Rusya›daki matbuatı - Rusça ve muhtelif Türk lehçelerindeki neşriyat - diğer yandan Türkiye, İran ve başka İslâm memleketlerindeki yayınları temin edip okuyor, bununla da kalmayarak bu memleketlerdeki çeşitli dergilere, gazetelere yazılar gönderiyordu.

Bu yüzyılın girişinde Azeriler dünyaya gözlerini çevirmiş, olan bitenleri anlamaya çalışıyor, kendi yurtlarının geleceği için hazırlıklar yapıyorlardı. Türkiye'de de yeni gelişmeler vardı. Başta İstanbul›daki Türk münevverleri olmak üzere birçok kimse Rusya›daki Türklerin matbuatını takip ediyor, oralarda çıkan süreli yayınlara makaleler gönderiyorlar, Türkiye›de çıkan süreli yayınların bir kısmı da Rusya›dakilerden sık sık iktibaslar yapıyordu. Rusya›daki Türklerin Türkiye matbuatına doğrudan doğruya gönderdikleri mektuplar, yazılar, teklifler halka sunuluyordu.

XX. Yüzyılın başları Azeri edebiyatının uyanma, dünyayı tanıma, silkinip şahsiyetini arama ve bulma devirleridir. Bu dönemlerde Azeri edebiyatı, bir yandan Türkiye, diğer yandan da Rusya'daki edebi hareketleri, siyasî gelişmelerin tesiri altındadır.

Hakikat gazetesi de bütün zorluklara rağmen gazete ve dergilerin hızla arttığı, o uyanma döneminde gün yüzüne çıktı. Gazetenin editörü Üzeyir Bey Hacıbeyof'dur. Gazetenin naşiri ise Orucof kardeşleridir. Gazetenin ilk iki sayısı 1909 yılında çıkmıştır. 1911 yılına kadar yayınlanmıştır. Hakikat kendine özgü üslupla günlük (cümartesi dışında) olarak yayınlanmaktaydı.

3.Kültür Hayatımız Açısından Hakikat Gazetesi

İnsan topluluklarını millet haline getiren unsurların başında kültürleri gelir. Her bir milletin kültür birikimi ise sözlü ve yazılı kaynaklardan oluşur. Bu nedenle şairin ifade ettiği gibi mazisiz bir hal tasavvur edile bilirse de ati mümkün değildir. Bu nedenle geleceği planlamak isteyen her bir millet geçmişini iyi incelemeli ve bilmelidir.

Geçmişi ve değerlerimizi araştırmada, milli şuurun uyanışında matbaanın halkın gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili olduğunu biliyoruz.[7]

6 Ağarefi, Zéynalzade, Azerbaycan Metbuatı ve Çar Sénzurası 1850-1905, Bakı 2006, s. 276-291;

7 Akif Aşırlı, Azerbaycan Matbuatı Tarihi, Bakü, 2009, s. 4.

"Her bir vilayetin gazetesi o vilayetin aynası olması lazım gele", "iyiliği ve kötülüğü aşikar etmesi lazım", "halkın her derdi ve isteği gazetede yayımlanmalı ki, o gazeteyi eline alan biri halkı aynada görebilsin" gibi derin mânâlı fikirler, çağdaş matbaanın temel prensipleri olarak kalmaktadır.

"Gündelik çıkan siyasi, edebi, iktisadi Türk dilinde Müslüman gazetesidir." sloganıyla yayımlanan Hakikat gazetesi de ait olduğu dönemin siyasî, sosyal ve edebi hayatına ayna tutmakta ve bizi geçmişimizden haberdar etmektedir.

Bu fikirlerden yola çıkarak Hakikat gazetesine bakılırsa, gerçekten yazıldığı döneme ayna tuttuğu görülür. Gazete XX. Yüzyılın başlarında uluslararası ilişkileri, dünyada gerçekleşen olayları, ayrı-ayrı devletlerdeki yönetimi, güncel olayları, siyasi, ekonomik meseleleri, dönemin eğitim meselelerini olduğu gibi yansıtmaktadır. İranda, Azerbaycan'da, Türkiye'deki insanların cahilliği, eğitime önem verilmeye başlanması, müslüman çocukların bilgisizliyi, dini çatışmalar, para-pul sevgisi vs. gibi gibi konular gerçekçi bir şekilde yansıtılmıştır.

Görüldüğü gibi, gazete döneme ayna tutmakla kalmamış, aynı zamanda insanlara yön gösterici güce sahip olmuştur.

4.Gazetenin Şekil Özellikleri

Hakikat gazetesinin amacı döneminin diğer gazeteleri gibi büyük bir kitleye seslenerek insanları cahillikten kurtarmak, onları eğitim, bilim yolu ile gelişime yönlendirmenin yanısıra, dönemin haberlerini, ilanları, reklamları ve dünyada gerçekleşen olayları insanlara aktarmak olmuştur. 1909 yılı Aralıktan itibaren Üzeyir Hacıbeyovun editörlüğü ilə yayınlanan «Hakikat» gazetesinin ilk sayısında editörün kendi makalesi («Beyan-i meslek») yayınlanmıştı. Üzeyir Bey "Hakikat" gazetesindeki felyetonlarını «...Kes» imzası ilə yayınlıyordu. Editörü olduğu «Hakikat» (1909-1911) və «Yeni İkbal» (1915-1916) gazetelerinde Üzeyir Bey S.S.Ahundov, A.Şaik, A.Sehhet, A.Kemküsar kimi yazarlara geniş yer veriyordu. Bu da onun editörlük faaliyyetinin takdir-i şayan tarafıdır.

Üzeyir Bey gençlik yıllarında tarihi çok seviyordu. Çalıştığı gazetelerde tarihle ilgili makaleler yayınlatırdı. Onun ünlü Macar bilgini, Türkolog A.Vamberi üzerine olan yazılarına Hakikat gazetesinin birkaç yerinde rastlanır. O, Hakikat gazetesinin 1910 yılında yayınlanan sayılarından birinde A.Vamberi'den "Şeyda-yi İlim" diye bahsediyor.[8]Üzeyir Bey yazılarında 67 takma adla beraber hem de - «Filankes», "Avara", «Bir şahs», «Behmenkəs», «U», «Ü», «Üzeyir», «Çi» gibi isimler kullanıyordu. Üzeyir Bey 1909 yılı 25 Aralık'tan, 1910 yılı 30 Mayıs'a kadar Hakikat (121. sayısıına kadar) gazetesinin müdürü olmuştur.[9]

Hakikat gazetesinin müdürü ve naşirinin adı sayıların son sayfasının alt kısımında tekrarlanıyor. "Müdür Üzeyir Beg Hacibegof, naşir və sahib-i imtiyaz Orucof". Gazetenin basım yeri ise Orucofların matbaasıdır.

Gazete günlük gazeteydi. Genellikle her sayı 4 sayfadan oluşmaktaydı. Tüm sayıların 1. ve 4. (baş ve son) sayfalarında ilanlar ve reklamlar yer almaktaydı. . İlanların ve reklamların bulunduğu ilk ve son sayfalarda, sayfa kenarlarında (derkenar) ilan ve reklam niteliğinde yazılar vardır.

Gazetenin ilk sayfasında kimlik bilgileri ve klişesi vardır. Kapakta büyük klişelerle Osmanlı Türkçesiyle "Hakikat" yazılıdır. İsim klişesinin hemen altında küçük harflerler gazetenin fiyatı (Her nushası (5) kepik) yazılıdır. Bunun altında ise iki çizgi arasında Osmanlı Türkçesiyle "Gündelik çıkan siyasî, edebi, iktisadi Türk dilinde Müslüman gazetesidir." bilgisi yer almaktadır. Hemen ardından

8 http://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/kaspi_az_fevral2009/70223.htm

9 http://ders.musigi-dunya.az/chronology.html

Rusça kiril alfabesiyle "Ежедневная газета. «ХАКИКАТЪ»-«ПРАВДА»" (Ejednevnaya qazeta "HAKİKAT"-"PRAVDA") yazısı karşımıza çıkar.

Hakikat klişesinin hemen sağ tarafında hem Osmanlı Türkçesi hemde Rusça ile "Gazetenin adresi; Nikolayefski sokağda Tağıyev'in kız okulunun altında. Telefon nömrə 12-91. Müşterilerden adreslərini degişenler yedi adet yedi kuruşluk pul göndermelidirler. İdareye gönderilen mektubat və gayri yazılar geri verilmez. Parasız kağıtlar alınmayıp, isimsiz yazılar çap olunmuyor. Gazetemiz ilim ve edepten bahis naf`li yazılar için açıktır. Gazetemizin mesleginə uygun olmayan yazılar tab` olunmuyor." bilgileri yer almaktadır. Klişenin sol tarafında ise "Abonelik fiyatları: seneliği Bakü için 7 manat, Kafkas ve Rusya`nın diğer şehirleri için 8 manat 50 kuruş (yabancı şehirleri için 14 manat), altı aylığı Bakü için 3 manat 50 kuruş, Kafkas ve Rusya`nın diğer şehirleri için 4 manat 25 kuruş (yabancı şehirleri için 8 manat 50 kuruş), üç aylığı Bakü için 1 manat 75 kuruş, Kafkas ve Rusya`nın diğer şehirleri için 2 manat 13 kuruş ( yabancı şehirler için 3 manat 50 kuruş, 1 aylığı Bak için 65 kuruş, Kafkas ve Rusya`nın diğer şehirleri için 75 kuruş (yabancı şehirler için 1 manat 20 kuruş) ; İlan veya reklamlar için-Bakü şehri için ilk sayfada ilan yerleştirme fiyatı 20 kuruş, son sayfada ilan yerleştirme fiyatı 10 kuruş, diğer şehirler için ilk sayfa 30 kuruş, son sayfa 15 kuruş" açıklamalarına yer verilmiştir. Bu ibareler incelenen sayılarda hiç değişmemiştir. Ayrıca derginin fiyatında ve diğer şartlarda da incelenen sayılar içerisinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Her sayının son sayfasında "Müdür Üzeyir Bey Hacibeyof: Naşir ve sahip-i imtiyaz Orucof. Orucofların matbaasında tab` olunmuştur" bilgileriyle yanı sıra Rusça adı geçen sayının kaç sayfadan ibaret olduğu bilgisi yer almaktadır. Her sayfanın üst kısmında bir çizgi bulunmakta ilk sayfa dışında bu çizginin üstünde ortada gazetenin ismi, ismin sağ tarafında gazetenin numarası, sol tarafında ise sayfa numarası gösterilmektedir. İlk sayfada ise tek çizgi üzerinde sırasıyla gazete numarası, haftanın hangi günü çıktığı, gün, ay, yıl hem rusça hem de Osmanlı Türkçesiyle verilmektedir.

Yazılar genellikle beş sütuna sığdırılmıştır. Gazetenin bazı sayılarına eklenen ilavede, ilan ve reklamların bazı yerlerinin yazı puntosu biraz daha büyüktür. Yazıların başlıkları biraz farklı, büyük puntolarla basılmıştır. Yazı sonunda verilen yazarların adları okunaklı yazılmıştır. Genelde resim kullanılmamıştır. Sadece reklamlar bölümünde bazı reklam olunan eşyaların resimlerine (gramafon vs. gibi) rastlamak mümkündür.

Gazetenin şekil özellikleriyle ilgili olarak aktarılan bilgilerin daha somut bir hâle gelebilmesi için çalışmamızın sonunda yer alan ekler bölümünde derginin birkaç sayısının orijinalini de verebiliriz.

5.Yazar Kadrosu

Hakikat gazetesinde çoğu sayıda makale, şiir, haber yazıları bulunmaktadır. Bunların küçük bir hissesi imzalı, geri kalanlar ise imzasız olarak yazılmıştır.

İmzasız yazılar genelde siyasi, güncel haberler (örneğin, Teleqraf xəbərləri, Xüsusi müxbirimzidən, Bakı xəbərləri, Gəncədən, Nuxudan, Posta xəbərləri, Daxili xəbərlər, Xarici xəbərlər, İran işləri, Balkan işləri, Osmanlı işləri) ve benzeri yazılardan oluşmaktadır. Hakikat gazetesinde genellikle haberler, makaleler, felyetonlar ve ara sıra şiirler de yer almaktadır. Mektup başlıklı makalelerin bir kısmı da imzasızdır. Hakikat gazetesinde haberler ağırlık teşkil etmektedir.

Gazetede dönemin en önemli isimleri makale ve yazılarını okurlarla paylaşmışlar. Gazetedeki yazılar imzalı ve imzasız olarak yayınlanmıştır. Bu yazıların içerisinde yazarı aynı adam olan bir kaç yazı vardır. Bu yazılar farklı konuları ele almaktadır. Bu konular içinde eğitim, kültür, tiyatro vs. nin yanısıra savaş, devrim, soygun, cinayet konuları da yer almaktadır. En çok ismine rastladığımız sahıslar Ahmet Bey Ağayev, Hasan Sabri Eyvazov, Ahmet Ağayev, Hasan Ağayev ve Abdullah Bey Divanbeyoğlu`dur.

Şunu da belirtelim ki, bu imzalarla ilgili bilgiyi genel itibarile Gulam Memmedli`nin "İmzalar" kitabından edindik.[10] Maalesef, isimlerin çoğuna orada da rastlamadık.

6.Fikri Faaliyet

1900-1920'li yıllar hem dünya, hem de Azerbaycan ve komşuluğundaki ülkeler için karışık ve birçok meselelerin hallolduğu, tabiri caizse dünyanın yeniden şekillendiyi bir dönemdir. Bu sebeple dönemin öğrenilmesi birçok açıdan önemlidir. Bizi esas ilgilendiren özellik ise, Hakikat gazetesinin bu dönemdeki rolü ve katkısının ne olduğunu öğrenmektir. Özellikle de 1905 devrimi XX. yüzyıla damgasını vurmuştur. Rusya`da çarlık rejimini derinden sarsmış bu ihtilal sonrasında yapılan araştırmalara göre o dönemde Rusya`da bulunan 107 farklı milletin millîyetçi düşüncelerle ya kendi devletlerini kurmak istedikleri ya da muhtarlık olmak istedikleri görülmüştür. Azerbaycan›ın bağımsız olması ta bu zamanki hareketlenmenin bir sonucu olarak görülebilir. Çünkü bu ihtilalden sonra Azerbaycan`da hürriyet anlayışı farkedilir bir şekilde öne çıkmaya başlamıştır.

İşte bu dönemde gazete ve dergi yayınları hızla gelişmeye başlamıştır. XX. yüzyılda Azerbaycan dilinde çıkan ilk gazete Memmedağa Şahtahtinski`nin 1903`de Tiflis`de yayımladığı "Şark-ı Rus" gazetesi olmuştur. Gazete Azerbaycan`da ilk günlük gazete niteliğini de taşımaktadır. Gazetenin Azerbaycan`da sosyal fikir tarihinin gelişiminde özel bir yeri olmuştur. Gazetede dünyevi bilimler, ana dili, kadın özgürlüğü ile ilgili ilerici fikirler yer almıştır. "Şark-ı-Rus" gazetesi Celil Memmedguluzade, Mirze Elekber Sabir, Abbas Sıhhat, Ömer Faik Nemanzade, Hüseyin Cavid, Mehmed Said Ordubadi, Alikulu Gemküsar, Ali Nazmi gibi büyük aydınları etrafında toplamayı başarmıştır.

Bu dönemde çok sayıda gazete ve derginin çıktığı görülmektedir. Fakat bu gazete ve dergilerin ömürleri uzun olmamış. Sansürün de devam ettiği göz önünde bulundurulursa, gazete ve dergilerin uzun ömürlü olmamasına şaşırmamak gerek. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden "Hakikat" gazetesi de sadece 1909-1911 yıllarında faaliyet gösterebilmiş.

Dönem aydınlarının ilgi alanını daha ziyade politik ve toplumsal olaylar oluşturmuştur. Gazeteyi genel bir okumadan sonra bunun doğru olduğunu göreriz. Gazetede ülke içindeki haberler anlatılan "Dahili" bölümüne, yabancı ülklerle ilgili yazılar yazılan "Harici" bölümüne, Osmanlı'daki siyasî olayları ele alan "Osmanlı Mektubatı" ve "Osmanlı İşleri" yazılarına, Bakü`de ahalinin hayatımdan ve sorunlarından bahseden toplumsal ve politik içerikli "Bakü Haberleri" bölümüne, İran'la ilgili haberleri ele alan "İran İşleri" bölümüne, Şeki'den gelen haber ve mektupları anlatan "Nuhudan" bölümüne, Gence ile ilgili haberler paylaşılan "Genceden" bölümüne, Nahçivandan gelen toplumsal ve başka içerikli haberleri anlatan "Nahçivandan" bölümüne gelen yazıların sayfalarca yer ayrıldığını görüyoruz. Bu da yazarların politik ve toplumsal olaylara ne kadar ilgi duydukları ve bu durumları sıkça makalelerine konu edindiklerini göstermektedir. Fakat gazetedeki makalelerin sadece politik ve toplumsal olayları konu edindiyini söylemek doğru olmaz. Gazetenin birçok yerinde edebiyatla ilgili şiir ve felyetonlarla karşılaşıyoruz. Gazetenin iki sayısının 3. sayfalarında "Kütuphanemizde Satılan Kitaplar" başlıklı ilandan o dönemde satılan kitaplarının isimleri, kitap yazarlarının isimleri ve kitap fiyatları tablo şeklinde verilmiştir.

İşte gazetenin yayımlanma sebebi, vermek istediği mesaj, ele aldığı konular, gazetede yer alan makaleler ve kısacası gazetenin fikri faaliyeti hakkındaki bilgiler:

ilan ve reklamlar. Gazeteye göz atdığınız zaman ilk önce karşınıza birinci sayfada yer alan ilan ve reklamlar çıkar. Bir gazete ve derginin faaliyetini sürdürebilmesi için ilan ve reklamların ve onlardan elde edilen maddi değerin çok büyük önemi vardır. Reklamlar gazetenin bir sayısının baş ve son sayfalarının çoğunu kapsamaktadır. Bunun yanısıra gazetedeki sayıların ilk ve son sayfasında yer alan ilanlar arasında çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Hakikat gazetesinde ticaretle ilgili (Alibaba

10 MƏMMƏDLİ Qulam, İmzalar, Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1977

ve kırk eşkiya, taze çaptan çıkıp satılmağa başladı)[11], Kürinski taşımacılık şirketinin açılması, Nuhu ve Yevlahta satış kantorlarının açılması[12] ve gemicilkle ilgili reklam ve satış ilanlarına geniş yer verilmiştir. Gazetede olan reklamların geneline göz attığımız zaman genellikle gazetenin faaliyetini sürdüre bilmesi için onların çok büyük maddi değere malik olduğunu görüyoruz. Reklamlar ve ilanlar üzerine genel bilgiyi çalışmamızın tahlili fihrist bölümünde ilan ve reklamlar bölümüne bakarak daha da netleştire bilirsiniz.

Haberler. Hakikat gazetesinde farklı konulu makalelere kıyasla haberlere daha çok ağırlık verilmiştir. Bunu göz önünde bulundurarak gazetenin bir haber gazetesi olduğunu da söyleyebiliriz. Radyo ve televizyonun olmadığı o dönemde Hakikat gazetesi ve bunun gibi diğer gazeteler halkı bilgilendirmeyi, dünyada ve ülkede vuku bulan olayları geniş kitlelere ulaştırmayı üstlenmiş ve bu işin üstesinden gelebilmişler. Belki de o yüzden Hakikat gazetesinde haber yazı türüne daha çok ağırlık verilmiş, hiçbir şeyden haberi olmayan bir halkın ne maarif, ne edebiyat, ne kültür, ne eğitim sahasında ilerleme kaydedemeyeceği düşüncesi savunulmuştur.

Gazetede yer alan haberler belirli başlıklar (Telgraf Haberleri, Bakü Haberleri, İran İşleri, Kafkaz İşleri, Ahbar-ı Dahiliye, Dahili, Harici, Osmanlı İşleri ve Harici Haberler) altında sınıflandırılarak yazılmıştır. Bu yazılar imzasızdır.

Telgraf haberleri. "Telgraf Haberleri" başlıklı yazılarda ilk cümle olarak haberlerin gazete idaresine ulaştığı gün ve ay belirtilmiştir. Daha sonra haberin iç (Dahili) veya yabancı (Harici) olması belirtilir. Daha sonra farklı şehir ve ülkelerde vuku bulan soygun, cinayet olayları, siyasî, sosyal, kültürel olaylar 3 yıldızla ayrılır şekilde yazılmıştır. Telgraf Haberleri başlığı altında toplanan yazıları okuyarak Tahran, Tebriz, Vyana, Londra, Selanik, Sofiya, İstanbul, Tiflis, Simferopol, Kahire, İzmir vs. gibi bölgelerde vuku bulan olaylar hakkında bilgi edinilebilir. Üstelik gazetenin bu bölümünde İndianapolis, Abebe, Sofya, Napoli, San Sebastian, New York, Kan, Kevilin şehirlerinde vuku bulan olayları anlatılmıştır. Burada bir çok bilgilere rastlaya biliriz; İndianopolis – (Amerika şimalındadır) kömür işleyen (300) bin amelenin işlərini tatil etmeleri[13], gün ortası Sırbistan kralı Petro'nun buraya gelmesi, 15 dakika kadar tekifden sonra bindiği katarla yoluna devam etmesi[14], Sırp kralı Petro'nun 20 Mart akşamı sekizde Filibe şehrinde Bulgar kralı Ferdinant tarafından karşılanması ve burada 10 dakika kadar mülakat etmeleri[15], afyon yetiştiren ekincilerle askerler arasındaki mücadelede 60 kişi ölmesi ve birçok kişinin yaralanması, olaya sebep olan afyon yetiştiriciliğini hükümetin yasaklaması[16] vs. hakkında birçok bilgiye rastlayabiliriz. Bu bilgiler tarihi araştırmacılar için değerli sayılabilecek nitelikte son derece önemli bilgilerdir.

Bakü Haberleri. "Bakü Haberleri" başlıklı yazılarda adından da anlaşıldığı üzere Bakü`de vuku bulan türlü olaylar hakkında haberler yayınlanmıştır. Özellikle günlük olarak yaşanan hırsızlık, soygun, ölüm, teftiş vs. gibi sosyal hayatı yansıtan haberler büyük çoğunluğu teşkil etmektedir. Bu haberlerde Bakü şehir idaresinde gradonaçalnik yarbay Martinof'un yerli tacirlerle ilgili yaptığı bir toplantı üzerine bilgi verilmesi[17], 19 Mart 1910 tarihinde Tagiyof'un mülkünün hazine namına verilmesi üzerine özel bir konferans düzenlenmesi[18], Bakü şehir idaresi Bakü-Şollar su yollarına nezaret için şehir idaresine üyeler seçimi başlatması[19], Seskinoy polisiyesinin Tsator Arzumanof'u tutması, o aynı madende çalıştığı iş sahipini öldürmesi[20], İstanbul'da Rusça neşr edilen "İstanbulski Novosti" gazetesinin sahipi Celaleddin

11 Hakikat Nu 56,s.1;Nu 57, s.1;Nu 58,s.1;Nu 59,s.1;Nu 60,s.1.Nu 61,s.1;Nu 62,s.1;Nu 63,s.1;Nu 64,s.1
12 Hakikat Nu 56,s1-4;Nu58,s1;Nu59,s1-4;Nu 61,s4;Nu 64,s.4;
13 Hakikat, Nu. 61, s. 1.
14 Hakikat, Nu. 62, s. 1.
15 Hakikat, Nu. 63, s. 1.
16 Hakikat, Nu. 63, s. 1.
17 Hakikat, Nu. 56, s. 1-2.
18 Hakikat, Nu. 60, s. 1-2.
19 Hakikat, Nu. 63, s. 1.
20 Hakikat, Nu. 65, s. 1-2.

Efendi'nin Bakü'de misafir olması[21], dünen seher vakti Balahana bazarına bir öküzün girdiği ve adamları ezmesi[22], 12 Mart 1910 tarihinde Balahana'da Yusif oğlunun dükanından hırsızların bir semaver ve lambayı aldıktan sonra yandırmaları[23] vs. günlük olarak yaşanan hırsızlık, soygun, ölüm, teftiş vs. gibi sosyal hayatı yansıtan haberler verilmiştir.

İran İşleri. Bu başlıkta İran`la ilgili haberler ele alınmıştır. Özellikle İran`ın içinde bulunduğu zor dönem, İranlı devlet adamlarının iş gezileri, tayin ve atanmalar, istifalar, görevden atılmalar, memurlar arasındaki çatışma ve anlaşmazlıklar vs. gibi konular hakkında haber yapılmıştır. Bu başlıkta Almanya sefirliğinden İran hükumetine tedlim edilen notaya göre; Rus askeri İranı paypuç etmek kasdıyla orada olacaksa Almanya ve Avusturya Rusyanın idaresinde olan Polşa'yı zabt edeceğini bildirmesi[24], harici istikraz tarafdarı dahiliye harbiye nazırlarıyla mutedil fırka azalarına karşı ahali arasında adavet duyulması[25], yirmi yıldır Rusya'yla İran arasında bulunan anlaşma gereği İran'da başkaları demir yolu yapamayacağı, fakat İran bu anlaşmayı yenilemeyeceği, yol yapımını Fransız sendikasına vereceği[26], askerlerin kışla haricinde silah gezdirmenin vezir şurasınca yasaklanması, bu yasaklanmada polis ve jandarmanın istisna olması[27], beş gün içinde fedailere silahlarını bırakmalarını emredilmesi[28] vs. gibi İran`ın içinde bulunduğu zor dönem, İranlı devlet adamlarının iş gezileri, tayin ve atanmalar, istifalar, görevden atılmalar, memurlar arasındaki çatışma ve anlaşmazlıklar vs. gibi konular hakkında haberler yer almıştır.

Kafkaz İşleri. İsminden belli olduğu gibi Kafkaz`da vuku bulan olaylar hakkında haberlerin toplandığı başlıktır. Bu bölümde siyasî, sosyal, eğitim, cinayet konulu haberler yer almaktadır. Haberler arasında eğitim, sosyal, tren siyasi haberler büyük yer kapsamaktadır. Özellikle de, Vladikafkas-Tiflis arasında inşa olunacak demir yolu meselesinin 23 Mart'ta kesin hallolunacağı[29], vezirler şurası Bakü'den Batum'a gönderilen petrolün tarifini yenilemeye karar vermesi[30], Gence'de bir okula öğretmen tayin olunması, ancak okul binasının yok olması, bunun üzerine şehrin imamı ahaliyi okul yapımı için yardıma daveti ve okul yapılana kadar evini okul olarak tahsis etmesi[31], 3 Mart tarihli Tiflis'den işar olunduğuna görə Kafkasyada zühur eden çekirgelerin itilafı için şurayi-canişin tarafından 38 bin manat tahsis edilmesi[32] ve diğer bunun gibi haberleri göstere biliriz.

Osmanlı İşleri. Bu bölümde Osmanlı ile diğer ülkeler arasındaki ilişkiler, Osmanlı'daki siyasî durum, Osmanlı ile Bulgaristan arasında olan çatışma ve sebepleri, Osmanlı ile Japonya arasında iş birliği meseleleri ve başka konular üzerine bilgi edine bilirsiniz. Bu başlıkta "Ruskoye Slovo" gazetesinin İstanbul muhabiri nazarından Türk misafir ağırlama mantığı ve Bulgar Kralı Ferdinand'ın kabülü ayrıntılarıyla anlatılması[33], meclis-i mebusanda müzakere olunacak çeteler kanunu hakkında 'Jöntürk' gazetesi Sırpların fikrini yazması, Sırpların kanunu münasip ve faydalı görmeleri[34], Bulgar kralı Ferdinand'ın İstanbul'u ziyaret etmesi, kral İstanbulllarca hüsn ü kabul görerek akşam padişahla görüşmesi[35], Bulgar kralı Ferdinand'ın İstanbul ziyareti sırasında etkinlikleri ve İstanbul halkının krala gösterdiği ilgi ve alakadan bahsedilmesi[36], veliahd Yusuf İzzeddin Efendinin Maçka civarındaki

21 Hakikat, Nu. 62, s. 2.
22 Hakikat, Nu. 59, s. 2.
23 Hakikat, Nu. 64, s. 2.
24 Hakikat, Nu. 60, s. 2.
25 Hakikat, Nu. 60, s. 2.
26 Hakikat, Nu. 60, s. 2.
27 Hakikat, Nu. 61, s. 2.
28 Hakikat, Nu. 62, s. 2.
29 Hakikat, Nu. 60, s. 2.
30 Hakikat, Nu. 60, s. 2.
31 Hakikat, Nu. 56, s. 2.
32 Hakikat, Nu. 64, s. 2.
33 Hakikat, Nu. 56, s. 2.
34 Hakikat, Nu. 64, s. 3.
35 Hakikat, Nu. 57, s. 2.
36 Hakikat, Nu. 58, s. 3.

köşklerine hırsız girmesi ve kıymetli seccade, halı, kilim ve daha birçok şeyi çalması[37], Osmanlı-Bulgar demir yollarının Kumanoh civarında birleşmesinin müzakere olunacağı[38], Japonya'dan dönen bir alman zabitinın Japonların Avrupanın Osmanlı politikasından memnun olmadığını söylemesi ve ayrıca Osmanlıyla siyasi ve ticari münasebete girmek istediklerini beyan etmesi[39] ve başka bunun gibi haberleri göre bilirsiniz.

Ahbar-ı Dahiliye. : İç haberler anlamındadır ve Rusya`nın farklı bölgelerinde (Finlandiya, Serbiya, Petersburg vs.) vuku bulan olaylar hakkında yapılan haberlerdir. Haberler arasında seyahet; terfiler, ölüm haberleri, siyasi haberler, sosyal haberler, sahte işlerle ilgili haberler, hırsızlık olayları ile ilgili haberler vs. yer almaktadır. Ahbar-ı dahiliye başlığı altında toplanan haberler içerisinde geçen yıl Şubat ayının başından sonuna Moskova'da 68 intihar olayının olması ve bunların bir kısmının ölmesi, bir kısmının kurtarılması[40], Yalta general qubernatoru meşhur Dumbadze'nin dün Yalta'dan geri dönmesi[41], Avrupa'ya seyahate çıkmış olan Hüseyin Hilmi Paşa 26 Mart'ta Petersbug'a geleceği[42], bahriye nezareti devlet dumasına yeni harp gemileri inşası için bir layiha sunarak 700 milyon manatlık tahsisat talep etmesi[43], Kazakof adında biri Mehlin adında birisini inek satmak bahanesiyle ahıra götürmesi ve ahıra girince gizlenmiş üç kişinin Mehlin'e saldırıp yanındaki parayı almaları ve adamı öldürmeleri[44], Filasofova'nın Purişkeviç'in işinden dolayı bir hafta ev hapsi cezası alması[45] başlıklı haberler yer almıştır.

Harici Haberler [Harici]. Bu bölümde yabancı ülkelerden (Paris, Rusya, Bulgarya, İngiltere, Londra, İran, Almanya vs.) alınan farklı olayları konu edinen haberler yer almıştır. Haberler arasında siyasî konular daha çok göze çarpar. Bu başlık altında Habeş necaşisi Melik'in vəfat etmesi[46], İndianopolis'te kömür madeninde işleyen (300) bin amelenin tatil etmeleri[47], Fransız baloncularından Leblon'un fırtınalı bir havada deniz üzerinde seyahata çıkması, balon düşüp parçalanırken Leblon'un orada ölmesi[48], Japonya'da olan Dalaylama isimli birisinin ikinci kez bulunduğu mevkiden alınması, Tibet rahiplerinın onun yerine yeni ruhani liderlerini seçeceği ve seçilen liderin Çin kralı tarafından onaylanacağı[49], Macar məclisi-məbusanında kralın meclisin dağılması yönündeki fermanına göre Macar meclisinde kral taraftarı ve muhalifler arasında kavga olması ve vekillerin yaralanmaları[50], Kore'nin başkenti Seul'den gelen haberlere göre Japonya'nın Kore'yi kesinlikle ilhak etmek istemesi, Japonya vezirler şurasının Kore'nin ilhakı için karar vermeleri ve Kore ile ilgili diğer haberler[51], Berlin'de hapiste olan Menlik'in vefatının tekzib edilmesi[52] ve diğer haberler yer almıştır.

Bu başlıklarda sosyal hayatı anlatan haberlere de sıkça rastlanmaktadır. Bu bölümde farklı ülkelerde basılan gazete ve dergilerden alınan bilgiler de yer almaktadır.

Makaleler: Hakikat gazetesinin her sayısında farklı konuların işlendiği makaleler geniş yer kapsamaktadır. Makaleler, siyasî, toplumsal, günlük, edebi, tarihi, ekonomik konuları ele alması açısından farklılık teşkil eder. Siyasî ve toplumsal temalı makaleler ağırlık teşkil etmektedir. Makaleleri gözden geçirdiğimiz zaman birkaçının Mektubat ve Mektup başlıklı yazılardan oluşduğu ortaya çıkmaktadır.

37 Hakikat, Nu. 62, s. 2.
38 Hakikat, Nu. 57, s. 2.
39 Hakikat, Nu. 65, s. 3.
40 Hakikat, Nu. 60, s. 4.
41 Hakikat, Nu. 56, s. 3.
42 Hakikat, Nu. 64, s. 3.
43 Hakikat, Nu. 60, s. 4.
44 Hakikat, Nu. 63, s. 3.
45 Hakikat, Nu. 57, s. 3.
46 Hakikat, Nu. 60, s. 1.
47 Hakikat, Nu. 61, s. 1.
48 Hakikat, Nu. 63, s. 1.
49 Hakikat, Nu. 58, s. 4.
50 Hakikat, Nu. 56, s. 4.
51 Hakikat, Nu. 62, s. 4.
52 Hakikat, Nu. 65, s. 3-4.

Mektup ve Mektubatlar: Hakikat gazetesinde Osmanlı Mektubatı, Muhabir-i Mahsusumuzdan Osmanlı Mektubatı. Meşrutiyetin Osmanlılara Bahş Ettiği Muhsenat[53] (Bu makalede Türkiye'nin 1908 yılındakı durumu ve yabancı devletlerle olan ilişkileri anlatılmıştır. Lakin bu yazıda Osmanlı'nın önceki haline dönmesine şüphe ediliyor), Muhabir-i Mahsusumuzdan Osmanlı Mektubatı, önceki sayının devamı[54] (Bu yazıda istibdadın Osmanlı'yı dağıtmasını istemesine rağmen, bu milleti, bu ulusu bitirememesi anlatılmıştır), Osmanlı Mektubatı, Arapların Müddeiyyatı.-4-2[55](Mektup niteliğinde olan bu makalede Suriya ve Şam'dakı Hristiyan Arap'ların Türk'lere karşı olan kin ve küduretleri anlatılmıştır), Osmanlı Mektubatı, Arapların müddeiyyatı.-3-.2[56](Bu makalede "Akdem" gazetesinin Yemen olayına hitaben dikkatsizlik yüzünden yazılan "Araplar namuslarunu paraya bile satarlar" yazısından bahs edilir), Tarihe Bir Nazar, 37. sayının devamı[57](Bu makalede Kafkas köylerinde yapılan bazı adetlerin kökeni gösterilmiştir), Tarihe Bir Nazar, Muharriri Sur, Devam[58](Bu makalede eski Hindlilerin, Budistlerin ve bir çok başka milletlerin kendilerine çektirdikleri çileler anlatılmıştır), Tiflis'ten[59](Hakikat gazetesinin medahil ve meharic hesabıyla ilgili bir dilekçedir) Şuşadan Mektup[60], Mektup[61], Vladikafkas Cemaatına Bir De Açık Mektup[62] vs. başlıklı makaleler ve mektuplar yer almaktadır.

Ahbarat-i Müteferrika. Gazetenin bu bölmesinde intihar ve cinayet konusunda 2 ilginç haber yer almaktadır. Örneğin, "Diri Diri Defnedilen Bir Avrat"[63] başlıklı bir haberde Kuzey Amerika'da Okeo eyaletinde yerli bir keşişin sıhhiye dairesine gelip bir kadının diri diri defn olunduğunu söylese de önce keşişe inanmasalar da kabir kazılınca gerçekten de öyle olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir haberde ise Moskova'da olan intihar olaylarının statistiki verilmiştir[64]. Habere göre, geçen yıl Şubat'ın başından sonuna kadar Moskova'da 68 intihar olayı olmuştur. Bu 68 kişiden bir kısmı ölmüş bir kısmı kurtarılmıştır.

Gazetedeki yazıları konularına göre şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

arım, ticaret ve ekonomi ile ilgili yazılar. Tarım, ticaret ve ekonomi ile ilgili yazıların başında yazarı belli olmayan "Muğan Topraklarının İmarı ve Iskası" isimli 2 makale gelmektedir. Burada, Muğan'daki toprakların işlenebilmesi için susuzluğun giderilmesi için yapılması gerekenler konusunda ecnebi sermayedarlarla yapılan görüşmelerde şartların ağır olduğu üzerine konuşulur[65]. İkinci makalede ise, Muğan sahrasının su sorununun çözülmesinden bahsedilir

Ayrı ayrı yazılarda Tebriz, Paris, Tiflis şehrinde, Japonya ve Amerika devletlerinde konuyla ilgili vuku bulan olaylara geniş yer verilmiştir. "Kafkas İşleri" başlıklı yazıda ise, vezirler şurasının Bakü'den Batum'a gönderilen petrolün değerini yenilemeye karar verdiği üzerine haberler yer almıştır[66].

Kültür ve Medeniyet: Tiyatro. Gazetede tiyatro ilgili yazılar geniş yer almaktadır ve konuyla ilgili diğer yazılara nisbette çoğunluk teşkil ediyor. Hakikat gazetesinde yazarı belli olmayan "Birinci Müslüman Operet Tiyatrosu" isimli yazıda Doğü aleminde ilk opera-tiyatro olan "Er-Avrat" tiyatrosu

53 Hakikat, Nu. 61, s. 1.
54 Hakikat, Nu. 62, s. 1-2.
55 Hakikat, Nu. 65, s. 1.
56 Hakikat, Nu. 64, s. 1-2.
57 Hakikat, Nu. 60, s. 3.
58 Hakikat, Nu. 61, s. 3.
59 Hakikat, Nu. 59, s. 3.
60 Hakikat, Nu. 59, s. 4.
61 Hakikat, Nu. 64, s. 3-4.
62 Hakikat, Nu. 59, s. 2-3.
63 Hakikat, Nu. 65, s. 3.
64 Hakikat, Nu. 60, s. 4.
65 Hakikat, Nu. 63, s. 2.
66 Hakikat, Nu. 60, s. 2.

üzerine bilgi verilmiştir[67]. Gazetede "Tiyatro ve Muzik, Evlenmek" isimli makalede ise Nicat cemiyetinin N.Gogol'ün 'Evlenmek' adlı komedisinin sahneye konulması üzerien bilgi verilmiştir[68]. Yazıda editör ve oyuncular hakkında beğenilen – beğenilmeyen yönleriyle değerlendirme yapılmıştır. "Tiyatro, Muzik" isimli yazıda 19 Mart akşamı Nicat cemiyeti dram artislerinin üç oyunu sahneye koymaları üzerine bilgi verilmiştir. Bunlar: 'Molla Nasreddin' 'Pulsuzluk' ve 'Artisler Cemiyeti'dir. Bundan sonrası Molla Nasreddin'le ilgili bilgi ve değerlendirmedir. Başarılı bir şekilde sahnelendiği rollerin sahnelendiğinden bahsedilmektedir[69].

Gazetenin ayrı ayrı sayılarında çıkan tiyatro gösterilerine dair haberler o dönem için tiyatro alanının ne kadar gelişmiş olduğunu, insanların tiyatroya verdikleri önemini göstermektedir.

Sosyal ve Siyasetle ilgili yazılar. Gazetede siyasî ve sosyal olayların ele alındığı makaleler ağırlık teşkil eder. Siyasî konulu makalelerin başında daha önceden de ismi zikredilen Ahmed Ağayev`in Osmanlı Mektubatı başlıklı makalesi gelir. Bu yazılarda Türkiye'nin 1908 yılındakı durumu ve yabancı devletlerle olan ilişkileri anlatılmıştır. Lakin bu yazıda Osmanlı'nın önceki haline dönmesine şüphe ediliyor[70]. Osmanlı Mektubatı isimli başka bir başlıkta ise istibdadın Osmanlı'yı dağıtmasını istemesine rağmen, bu milleti, bu ulusu bitirememesi anlatılmıştır[71]. Bundan başka gazetede konu eden Bakü Haberleri isimli başlıkta başka başka yerlerde vuku bulan çeşitli siyasi ve sosyal olaylar anlatılmıştır[72]. Bundan başka gazetede Dahili, İran, İran İşleri, Kafkas İşleri, Balkan Ahvalı, Balkan İşleri, Osmanlı İşleri, Telgraf Haberleri, Harici, Harici Haberler vs. bölmelerinde bu gibi diğer haberlere de rastlmak mümkündür. Bu başlıklarda yayınlanan haberlerin yayınlanmakta amaçı ve konusu devletler arasındaki ilşkileri ortaya çıkarmaktır.

Eğitim ve Okul. Gazetenin sayfalarında eğitim ve okul ile ilgili makalelere de rastlamak mümkündür. Hakikat gazetesinde eğitim ve okulla ilgili yazıların çoğusu Kafkas İşleri başlığı ile yazılmıştır. Kafkas İşleri, Mektep Var, Muallim Yoktur isimli haberde Gence'de bir okula öğretmen tayin olunması, fakat okul binasının olmaması üzerine bilgi verilir. Bunun üzerine kentin imamı ahaliyi okul yapımı için yardıma davet eder ve okul yapılana kadar evini okul olarak tahsis eder[73]. Kafkas İşleri, Tiflis Müslümanlarının Teşebbüsat-i Maarifperveraneleri isimli yazıda 1845 yılında Tiflis müslümanlarının şii grubuna mahsus bir mektebin açılması üzerine bilgi verilir. Mektebin masrafları kısmen hazineden ve şii mescidinin vakıf parasıyla karşılanmaktaymış. Şimdi de imza toplayıp öğrencilerin kalcakları bir pansiyon yapılması için izin istemektedirler[74]. Kafkas İşleri, Tiflis Mekteblerinde Müslüman Talebeleri isimli diğer haberde Kafkasyanın merkez şehri Tiflis'teki okullarda müslüman öğrencilerin sayısının çok az olduğu sayısal verilerle ortaya koyulmaktadır[75]. Kafkas İşleri, Tiflis Ticaret Mekteblerinin Teftişi isimli yazıda ticarət nezaretine bağlı Tiflis mekteblerinin teftişi için mekatib şubesinin müdürü Fişer'in Tiflis'e geleceği haberi verilmektedir[76].

Ayrıca bu gibi önemli makalelerden başka devlet idarelerinde de eğitim konusu her zaman konuşulmuş, ana dili meselesi daima gündemde olmuş, hatta ailelere çocuklarını okutmaları için baskı yapılmış, enstitüler açılmış, iş adamları çocukların okutulması için yardımda bulunmuşlar. Bu da o dönemde eğitimin ve okulun ne kadar değerli olduğundan haber vermektedir.

67 Hakikat, Nu. 61, s. 2.
68 Hakikat, Nu. 57, s. 3.
69 Hakikat, Nu. 62, s. 3.
70 Hakikat, Nu. 61, s. 1.
71 Hakikat, Nu. 62, s. 1-2.
72 Hakikat, Nu. 60, s. 1-2; Hakikat, Nu. 63, s. 1; Hakikat, Nu. 61, s. 1-2.
73 Hakikat, Nu. 56, s. 2.
74 Hakikat, Nu. 62, s. 2.
75 Hakikat, Nu. 58, s. 3
76 Hakikat, Nu. 63, s. 2.

Edebiyat. Gazetede edebi makalelere az rastlanır. Hakikat gazetesinde yazarı Cabbar Asgerzade İrevani olan Edebiyat isimli şiirde şair vatan sıkıntılarını dile getirmiştir. Şair bülbülün misalinde hüzünsüz olmasının nedenini yabancılar tarafından yurtunun yıkılmasında görür[77]. Ali Abbas Muznib Edebiyat Yahut Tecavüzat isimli şiirinde devranın çirkinliklerini göstermiş ve dinimize darbeler vuran kişileri kötülemiştir[78]. Gimnaziya öğrencisi Ekber Sadıkof Edebiyat isimli şiirini Yüce Tanrı'ya hitaben yazmıştır[79].

Gazetenin hemen her sayısında karşımıza makaleler, mektuplar, şiirler, hikayeler ve felyetonlarla karşılaşmaktayız.

Felyeton-Hikaye. Gazetenin birkaç sayısında Abdulla Bey Divanbeyoğlu'nun hikaye türünde yazdığı Can Yanğısı felyetonuyla karşılaşmaktayız. Hikayenin esas kahramanları Rukiyye ve Ahmet'tir. Hikaye hissesi Rukiyye'nin kendini kaybetmesiyle başlar. Sonra Rukiyye'nin babası Ahmet'i suçlu sayarak öldürmek ister. Eşinin işe karışmasıyla sorunlar çözülür. Yazının sonunda dervişin vatan üzerine sıdkıdilden söyledikleri verilmiştir[80]. Hikayenin diğer sayıdakı bölümünde vatan üzerine düşünen dervişin Rukiyye'yı seven kişi olduğu bilinir. Bu kişinin ismi Ahmet'tir. Hikayenin bu hissesinde Ahmet'le Rukiyye karşılıklı konuşurlar ve Rukiyye de Ahmet'le beraber gitmeğe razılaşır[81]. Hikayenin diğer sayıdaki bölümünde Rukiyye ile Ahmet'in konuşmalarından bahsedilmektedir. Bunların ikisinin de bir sorunu var... Rukiyye'nin Ahmet'le gitmesini baba ve anneye nasıl söylemeli?![82].

Gazetede hikaye türünde yazılmış diğer yazı ise Abdullah Şaikin Beraderim Abdullah Tevfike Lövhe-i Masumane isimli hikayesidir. Bu hikayede Tevfik adlı küçük bir çocuğun annesi ve çevresine karşı masumane tavrı anlatılmıştır[83].

Şiir. Hakikat gazetesinin 56-65. sayılarında 6 şiir bulunmaktadır. Bu sayılardakı 5 şiirin yazarı bellidir. Gazetede Ali Abbas Muznib'in Edebiyat Yahut Tecavüzat[84] ve İyd-i Mevlud-i Nebevi[85] isimli 2 şiiri bulunmaktadır. Yazarı belli olmayan Edebiyat şiirinin konusu Hayattan ve insanlardan şikayet eden bir ruh halinin şiirde tasviridir[86].Gazetede Ali Ekber Huzui'nin Peygamber Efendi'mizin doğumuna ithaf ettiği İyd-i Mevlud-i Nebevi Munasebetiyle isimli bir şiiri de bulunmaktadır[87].

Gazetede Cabbar Asgerzade İrevani'nin Edebiyat isimli şiiri bulunmaktadır. Bu şiirde Cabbar Esgerzade İrevani vatan sıkıntılarını dile getirmiştir. Şair bülbülün misalinde hüzünsüz olmasının nedenini yabancılar tarafından vatanının yıkılmasında görür[88].

Hakikat gazetesinde yer alan haberler, şiirler ve hikayelerin de haber vermekten ziyade mesaj verme amacı güttüğü düşünüləbilir.

7.Edebi Faaliyet

Azerbaycan halkının milli bilincinin gelişmesi tarihinde niteliksel olarak yeni aşama olan bu dönemde (1900-1920 `li yıllarda) ulusal özgürlük mücadelesi yeni yüksek aşamaya varmış, milli-siyasi örgütlenme sona ulaşarak uygun koşullar oluşan zaman kendi sonucunu vermiştir: Menfur Çarlık

77 Hakikat, Nu. 65, s. 3.
78 Hakikat, Nu.57, s. 3.
79 Hakikat, Nu. 57, s. 3.
80 Hakikat,Nu. 56, s. 2.
81 Hakikat, Nu. 58, s. 2.
82 Hakikat, Nu. 65, s. 2.
83 Hakikat, Nu. 57, s. 3.
84 Hakikat, Nu.57, s. 3.
85 Hakikat, Nu. 58, s. 3.
86 Hakikat, Nu. 61, s. 2.
87 Hakikat, Nu. 58, s. 4.
88 Hakikat, Nu. 65, s. 3.

İmparatorluğu yıkıldıktan hemen sonra Azerbaycan halkı Rus sömürge boyunduruğundan çıkarak kendi ulusal devletini - «Azerbaycan Halk Cumhuriyeti»ni (1918, 28 Mayıs) yaratmıştı.Bu dönemde Paris'te Adil Han Ziyathanlı'nın «Azerbaycan», Şeyxülislamovun «Kafkas Azerbaycan Cumhuriyeti» kitapları yayınlandı, M.E. Resulzade «İran ve Azerbaycan», «Azerbaycan başkenti» makalelerini yayınladı. Bu makalelerde çok önemli konulara - Azerbaycan halkının oluşumu, onun komşu halklarla ilişkileri, Bakü şehrinin gelişimi vb. konulara dokunulur. Azerbaycan'ın kültürel hayatının, tarihi geçmişinin vurgulayarak «Safa», «Nicat», «Yayını-Maarif", İran Aydınlanma Cemiyeti,» Tərəqqi‖ toplumları önemli rol oynadılar.[89]

Azerbaycan'da, birçok sahada olduğu gibi, matbuat sahasında da asıl çıkışın yaşandığı dönem, 1905 manifestosunun ilânıyla başlayan ikinci dönemdir. Kültür anlamda bağımsızlık arayışları adına yeni bir merhale olarak kabul edilen bu yıllarda, matbuat çalışmaları çerçevesinde, Tiflis, Gence, Şuşa, Nahcıvan gibi şehirlerde birbiri ardınca basım evleri kurulmuştur.[90]

Hakikat gazetesinde bizi ilgilendiren yön, bu dönemdeki (1900-1920 `li yıllarda) rolü ve döneme, Azerbaycan edbiyatına katkılarıdır.

Hakikat gazetesi siyasi, edebi, ekonomik gazete olduğu gibi, soyal, siyasi ve ekonomik yanı edebi yanına göre daha ağır basmaktadır. Gazetede edebi olarak 56, 57, 58, 65. sayılarında Abdulla Rami Divanbeyoğlu, Ali Abbas Muznib, Cabbar Asgerzade İrevani, Ali Ekber Huzui tarafından edebi konulu felyetonlar, şiirler ve makaleler yer almaktadır.

8.Dil Özellikleri

X. Yüzyılda İslamiyeti kabul eden Selçuklular gibi diğer Oğuz boyları da Arap alfabesini kullanmaya başlamışlardı. Güney Azerbaycan'da Azeri Türkleri, Farsça öğrenim görme mecburiyetinde kalmışlar ve Arap alfabesini öğrenmişlerdir. İran'daki Azerbaycan Türkleri günümüzde de Arap alfabesini kullanmaktadırlar.

XX yüzyılda Azerbaycan edebi dilinin gelişmesinde üç ana eğilim kendini gösterir: 1) Edebi dili halk dili ile eşit eğilimi. Bu kendisinin bariz şeklini «Molla Nasreddin» dergisinin yazılarında C.Memmedguluzade E.Hagverdiyev gibi yazarların eserlerinde bulmuştur; 2) Daha çok Osmanlı (Türk) ve eski Azerbaycan dilinin geleneğine dayalı edebi dil oluşturma eğilimi. Bu «Füyuzat» ve «Hayat» gibi birçok dergi ve gazetelerin, A. Hüseyinzade gibi Maarifperver yazarların dilinde kendini gösterir. Bu dil o zamanki Türk edebi dilinden neredeyse seçilmirdi; 3) Herkes tarafından anlaşılan edebi dil normlarına dayanan edebi dil oluşturma eğilimi. Hiçbir lehçe etkisini kabul etmeyen bu dili A.Şaig C.Cabbarlı S.Hüseyin A.Sehhet gibi şair ve yazarlar doğuruyordu. Edebi dil alanındaki bu durum yüzyılın başlarından 30. yıllara devam etti.

Hakikat gazetesi 1909-1911 yıllarında faaliyet gösterdiği için Arap alfabesiyle yazılmıştır. Gazetenin dili Azerbaycan Türkçesidir. Bahsi geçen yıllarda Azerbaycan henüz bağımsız bir devlet değildir ve henüz yabancı kelimelerden arınmış saf Azerbaycan dili yoktur. Bundan dolayı gazetenin dili Azerbaycan Türkçesi olarak kabul edilse de, gazetede yer alan makale ve yazılarda Arapça, Farsça, Türkçe ve Rusça kelimelere sıkça rastlanmaktadır.

O dönemde Rusya`nın Azerbaycan üzerindeki etkisi, Rusça`nın hem yazı hem de konuşma dilinde sıkça kullanılmasına sebep olmuştur. Gazetede yer alan bilgiler arasında bazı okullarda zorunlu olarak Rusça derslerinin verilmesi haberi de bahsi geçen dönemde Rusça`nın sık kullanıldığını ve yeni nesillere öğretilme çabalarını açıkça gösterir. Bu da Rusya`nın yürüttüğü siyasetin bir parçasıdır.

89 http://www.anl.az/el/Kitab/254489.pdf

90 Ali Erol, Türk Kültür ve Fikir Hayatında Ekinçi (1875-1877), 2006, s. 56.

Şöyle ki, çoğu makale ve yazılarda Rusça kelimeler yer almaktadır. Hatta gazetede Rus alfabesiyle yazılmış yer adlarına ve gazete ile ilgili bilgilere de rastlamak mümkündür. Bazı reklam ve ilanların sonlarında iletişim bilgilerinin ve ünvanı eski alfabe ile beraber Rusça ve Rus alfabesiyle de yazılmıştır. Makalelerde görülen Rusça kelimeler ise Rusça`da kullanıldığı gibi fakat Arap alfabesiyle verilmiştir.

Makalelerde Rusça kelimelerden ziyade Arapça ve Farsça kelimelere rastlanmaktadır. O dönemde bu kelimeler günlük konuşma dilinde sıkça kullanıldığı için dönem insanları bu kelimeleri anlamakta hiç zorluk çekmemişler. Belli bir zaman sonra Arapça ve Farsça kelimelerin Azerbaycan Türkçesi`nde karşılıkları oluşturulmuş ve Hakikat gazetesinde, keza diğer dönem gazete ve dergilerinde sıkça kullanılan bu kelimeler yeni nesillerce anlaşılamaz hale gelmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen gazetenin dili sadedir ve kolay olmasa da anlaşılır biçimdedir.

Hakikat gazetesinde Türkçe kelimelere ve eklere sıkça rastlamak mümkündür. Buna sebep olarak o dönemde, her zaman olduğu gibi Türkiye- Azerbaycan ilişkilerinin iyi olduğunu, bu iki devlet aydınlarının sık sık bir araya gelmelerini, hatta bazı Türk aydınlarının Azerbaycan`da yayınlanan gazetelerde makaleler yayınlatmasını ve şimdi olmasa bile o dönemde Ortak Türk Dili kavramının daha ağır bastığını söylemek mümkündür.

Bu devirde Hakikat gazetesinde ve dönemin diğer gazetelerinde Rus etkisine rağmen, Osmanlı dil ve edebiyatının büyük etkilerini görmemek imkansızdır. Ali Bey Hüseyinzade ve takipçileri, doğrudan doğruya Osmanlı edebi lehçesi ile yazdıkları gibi, sanat ve hayat görüşü bakımlarından da Namık Kemal, Abdülhak Hamit ve Receizade Mahmut Ekrem gibi Tanzimat edebiyatçılarının ve hatta Tevfik Fikret-Halit Ziya mektebinin kuvvetli etkisi altında kaldılar. Bu etki o kadar kuvvetlidir ki, Mirze Ali Akber Sabir gibi yerel rengi ve yerel şiveyi bağnazlıkla savunan bir şairde bile ara sıra göze çarpar. İşte Füyuzat mecmuası ile başlayan ve bilhassa yeni Azeri nazmını yaratmak hususunda büyük başarı gösteren yeni cereyan Avrupa edebiyatlarının yüksek sanat eserlerine benzeyen örnekleri, yeni Osmanlı edebiyatında buldu; Önce Mehmed Hadi, biraz sonra Hüseyin Cavid, bu eğilimi başarıyla temsil etmişlerdir.

Bu etkinin izleri gazetede özellikle "yor" ekinin geniş şekilde kullanılmasında görülmüktedir. Bundan başka "ben, bin, böyle, hangi, evet, lüzum, gazete, baksana, bozulmak, birer, acaba, bulunuyorlar, kendisi, zaten, edilebilir, dolayı, gibi(kibi), bir takım, uyku, birkaç sene" ve benzeri kelimler var.

Hakikat gazetesinde sadece Türkçe değil, Rusça kelimelerin de dilimize yavaş yavaş yerleştiğini görüyoruz. Rus kültürüne eğilimin sonucu olarak yeni yaranan idare ve teknolojide Rusça kelimeler dikkati çeker. Nitekim dilimiz hala bu "hastalıktan" kurtulamamıştır. Bunlara örnek olarak pravda, vis, pervozvannı, naçalnik, gradonaçalnik, saldat, pristav ve diğer bu gibi kelimeler örnek gösterile bilir.

Gazeteye uyarlanan gramerle günümüz grameri arasındaki farklar:

n-m. Gazetede bazı kelimeler vardır ki, Azerbaycan gramerinden farklılık teşkil eder. Buna örnek olarak imdi kelimesini göstermek mümkündür. Bu kelime Azerbaycan gramerinde indi şeklindedir. Fakat kelimenin imdi şeklindeki kullanımına bazı ağızlarda rastlanmaktadır. İstanbul kelimesi de kimi zaman İstambul şeklinde kullanılmıştır.

rp-pr harf yer değişmesi. Bu durum Türkçe- Azerice kullanış ve okunuş farklılığından ve Türkçe`nin Azerice`ye olan etkisinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, bu günkü Azerbaycan gramerinde torpaq, körpü şeklinde kullanılan kelimeler, gazetede topraq, köprü şeklinde kullanılmıştır.

–yor eki - Gazetede sıkça Türkçe`de kullanılan fakat Azerbaycan dilinde kullanılmayan –yor ekine rastlamak mümkündür. Bu da, daha önce de belirtildiği gibi Azerbaycan aydınları ile Türk aydınları arasındaki yakınlıktan ve Türk aydınlarının dönem gazete ve dergilerinde çalışmalarından kaynaklanan bir durumdur.

t – d değişmesi. Dolayı – tolayı, doğru – toğru.
y – g değişmesi. Bu değişme öyrenmek - ögrenmek, eynine – egnine vs. kelimelerde görülmektedir.
6. K – G değişimi. Gelmektedir – gelmegtedir vs.
7.X-Q değişimi. Yox – yoq, qorxu – qorqu, çox – çoq, vaxt – vəqt.
8.Ğ-Q değişimi. Olduqu – olduğu, yazdığı – yazdıqı.
9.Soy isimlerde olan v-f değişimi. Agayof – Agayev, Gasımov – Gasımof.

Gazetede bazı kelimeler şu anki Azerbaycan gramerine uygun olmayan şekilde okunmaktadır. Mesela, üçün kelimesi gazetede içün şeklinde yazılmıştır. Fakat bu bir yazım kuralıdır. Şöyle ki, bahsi geçen kelimenin içün şeklinde yazılmasına rağmen, üçün şeklinde okunması o dönemde bir yazım kuralıdır kanısına varmak mümkündür. Çünkü dönem gazetelerinde bu söz her zaman içün şeklinde yazılmasına rağmen üçün olarak okunmuştur. Bu yazım kuralı urmak- vurmak kelimesi için de geçerlidir.

Bütün bunlardan başka gazetede Yevropa – Avropa - Yuropa, ediyoruq – ediyoruz, keçirmeniz – keçirmeginiz, xane – xana (Farsça`nın etkisiyle) vs. farklılık gösteren sözlere rastlamak mümkündür. Beri son takısının kendinden önceki kelimeye bileşik yazılması durumu ise ne çağdaş Türkçe`de ne de Azerbaycanca`da görülen bir durumdur. Fakat bu son takı gazetede yer yer kendinden önceki söze bileşik yazılmıştır. Örn: Çoqdanbəri.

Bundan başka gazetede bazı yazılarda Arapça ve Farsça çoğunluk teşkil etmektedir.

Gazetede bazı yazılarda Farsca cümleler kullanılsa da alfabetik kusurları göz önündedir.

9.Sonuç:

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan'da siyasî gelişmelere bağlı olarak değişim yaşamaya başlayan kültürel faaliyetler, Avrupa'daki fikrî hareketleri yakından takip eden aydınların çalışmalarıyla yeni bir çehre kazanmaya başlamıştır. Bu aydınların amacı toplumun ideallerini yansıtacak, halkın kültür seviyesini yükseltecek ve onu çağdaş dünya ile tanıştıracak bir edebiyat kurmaktır. Bu çalışmaya konu olan "Hakikat Gazete"si 1909-1911 yıllarında faaliyet göstermiş günlük gazetedir. Gazetede birçok dönem aydını şiirlerini ve makalelerini yayımlamışlar. Dönem aydınlarının ilgi alanını daha ziyade politik ve toplumsal olaylar oluşturmuştur. Gazetenin birkaç sayısını okuyunca bunu anlamak çok kolaydır. Gazetenin bütün sayılarında belirtildiği gibi "Hakikat Gazete"si "Günlük çıkan siyasi, edebi, iktisadi Türk dilinde Müslüman gazetesidir."

Hakikat gazetesinde farklı temalı makalelere oranla haberlere daha çok ağırlık verilmiştir. Gazetede yer alan haberler belirli başlıklar (Telgraf Haberleri, Bakü Haberleri, İran İşleri, Osmanlı İşleri, Kafkaz İşleri, Ahbar-i Dahiliye ve Harici Haberler) altında sınıflandırılarak yazılmıştır. Bu yazılar imzasızdır. Söz konusu gazetede Bakü'de vuku bulan olaylar (Bakü Haberleri başlığı altında), çeşitli şehirlerden telgrafla gazetenin idaresine gönderilen haberler (Telgraf Haberleri başlığı altında); Kafkas coğrafyasındaki siyasî ve sosyal olaylar (Qafqaz İşleri başlığı altında), İran'daki karışıklık, o dönemde sık sık tekrarlanan ayaklanmalar ve diğer siyasi olaylar (İran İşleri başlığı altında); Osmanlı'daki yaşam mücadeleleri, devletin içinde bulunduğu zorlu dönem, Balkanlarda yaşanılan mücadeleler, Osmanlının başkenti İstanbul'da vuku bulan hadiseler vs. (Osmanlı İşleri başlığı altında); bahsi geçen dönemde dünyanın birçok yerinde vuku bulan hadiseler (Amerika, Japonya vs.) olaylar (Harici Haberler başlığı altında); ülke içindeki sosyal, siyasî, edebi olaylar (Ahbar-i Dahiliye başlığı altında) hakkındaki bilgilere yer verilmektedir. Gazetenin ilk ve son sayfalarında ilân ve reklâmlara rastlarız. Özellikle 4. sayfanın büyük bölümünü ilan ve reklamlar oluşturmaktadır. "İlan ve Reklamlar" bölümünde gösterdiğimiz üzere bu ilan ve reklamlar muhtelif konulardan oluşmaktadır. Hakikat Gazetesine dil özellikleri yönüyle bakıldığında özellikle makalelerde ağır-ağdalı bir dil göze çarparken bazen ise çok akıcı halk dilinin kullanıldığını görmekteyiz. Büyük çoğunluğunu haberlerin oluşturduğu gazetemizde Arapça, Farsça izafetlere, Rusça isimlere vb. rastlamak mümkündür.

Kaynakça:

Akpınar, Yavuz, Azerî Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1994,

BANARLI Nihad Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt, 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998

DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi Yay., 2007.

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti (Tərtib edənlər: Bəhruz Abdullayev, Mirzə Əsgərli, Həsən Zərinəzadə), İki cilddə, I cild, Bakı, Şərq-Qərb, 2005.

Klassik azərbaycan ədəbiyyatmda işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti (Tərtib edənlər: Bəhruz Abdullayev, Mirzə Əsgərli, Həsən Zərinəzadə), İki cilddə, II cild, Bakı, Şərq-Qərb, 2005.

MƏMMƏDLİ Qulam, İmzalar, Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1977, PDF

SAMi Şemseddin, Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yay. İstanbul, 2007,

Savaş Açıkkaya, Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türkleri'nde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 28, 2010

ŞAHVERDİYEV Akif (Aşırlı), Azerbaycan Matbuatı Tarihi, Tehsil Neşr. Bakı, 2006,

http://www.azerbaijans.com/content_936_az.html

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Cilt, 4, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1993

Memmed Emin Resulzade "Azerbaycan Cumhuriyeti Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti" İstanbul, 1922,

http://www.anl.az/el/Kitab/254489.pdf

Tüketici Hukukunda Ayıplı Mal ve Hizmetler

Defective Goods And Services In Consumer Law

Yrd. Doç. Dr. Turan ŞAHİN *

Öz:

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 8.maddesine göre; "Ayıplı mal, tüketiciye teslimi anında, taraflarca kararlaştırılmış olan örnek ya da modele uygun olmaması ya da objektif olarak sahip olması gereken özellikleri taşımaması nedeniyle sözleşmeye aykırı olan maldır."

Son yıllarda özellikle teknoloji ve sanayinin de gelişmesiyle birlikte tüketicinin sunulan mal ve hizmetlerden ayıpsız ve eksiksiz olarak faydalanmasını temin amacıyla tüketiciyi koruyan yasal düzenlemelere ağırlık verilmiştir. Üretici, satıcı, ithalatçı karşısında zayıf durumda olan tüketicinin nasıl ve ne şekilde korunacağı meselesi önem arz etmektedir. Zira günde milyonlarca insan gerek yüz yüze gerek internet ortamında her an tüketici işlemi yapmaktadır. Hal böyle olunca tüketiciyi koruyan yasal düzenlemelerin neler olduğu noktasında tüketicinin bilgilendirilmesi ve hakkını arayabilmesi için bilinçlendirilmesi zarureti ortaya çıkmıştır. Bizde tebliğimizde tüketicinin ayıplı mal ve hizmetlerle karşılaşması halinde ne gibi yasal hakları olduğu hususunda açıklama ve değerlendirme yapma gayreti içerisinde olacağız.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, Ayıplı Mal, Ayıplı Hizmet, Tüketici İşlemi, Seçimlik Haklar

* Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Türkiye, Kırıkkale, turanhukuk6671@hotmail.com

Abstract:

Acoording to the Article 8 of the Law on Consumer Protection No.6502; "A defective good is a good that does not comply with thesampleor model agreed on by the partiesorlacking the characteristics it objectively should have, durignits delivery to the consumer, thus, is against the contract."

Inrecent years, especially with the development of the technology and the industry, it has been focused on legal regulations protecting the consumer in order to ensure that the consumer benefits from the goods and services offered without defect and complete. The issue of how and in which way the consumer, who is in a weak position against the producer, the seller and theim porter, will be protected is important. Because, millions of people make consumer transaction every moment both face to face and online achand everyday. As a result, the necessity of informing the consumer at the point of what the legal regulations that protect the consumer and raising consumer awareness to ensure the consumer seeking his/her right has emerged. In our communiquéwe will endeavor to explain and evaluate the legal rights of the consumer in the event of encountering defective goods and services.

Keywords: Consumer, Defective Good, Defective Service, Consumer Transaction,Rights of Opiton

Giriş

6502 sayılı TKHK 28.05.2014 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, 4077 sayılı TKHK ilga edilmiştir. Çalışmamızda yeni kanun doğrultusunda tüketicilerin sıklıkla karşılaştığı problem olan ayıplı mal ve hizmetler karşısında kanun koyucunun tüketiciye verdiği haklar üzerinde durulacaktır.

A)Tüketici ve Tüketici İşlemi Kavramı

6502 sayılı TKHK 3/k maddesi kapsamında ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiye tüketici denir. Tüketici işlemi ise TKHK 3/l maddesinde "mal veya hizmet piyasalarında kamu tüzel kişileri de dâhil olmak üzere ticari veya mesleki amaçlarla hareket eden veya onun adına ya da hesabına hareket eden gerçek veya tüzel kişiler ile tüketiciler arasında kurulan, eser, taşıma, simsarlık, sigorta, vekâlet, bankacılık ve benzeri sözleşmeler de dâhil olmak üzere her türlü sözleşme ve hukuki işlem" olarak tanımlanmıştır. Verilen tanımdan hareketle satış sözleşmesi yanında eser ve taşıma sözleşmeleri açısından da ayıplı ve mal hizmet söz konusu olabilecektir.

B)Ayıplı Maldan Sorumluluğun Şartları

Ayıplı maldan sorumluğun şartlarını maddi ve şekli şartlar olarak ikiye ayırmak mümkündür.

1)Maddi Şartlar

Maddi şartlar; ayıplı bir malın teslim edilmiş olması ile ayıbın kaynağının tüketici olmamasıdır.

a)Malın Teslim Edilmiş Olması

Tüketicinin ayıptan kaynaklı haklarını kullanabilmesinin şartlarından ilki malın teslim edilmiş olmasıdır. Nitekim malın teslim edilmesinden sonra tüketici mal üzerinde hâkimiyet elde edip maldaki ayıbı değerlendirilebilecektir.

6502 sayılı TKHK'da yapılan düzenlemelerden hareketle kural olarak ayıbın varlığı teslim anına göre tayin edilir. (Kara 2015) Ancak satılan malın montajının yapılmadan tüketiciye verildiği ve montaj

işleminin satıcı veya onun yardımcı kişileri ya da yetkili teknik servis tarafından yapılması durumunda ortaya çıkan sorunlar da ayıp olarak kabul edilmiştir. Bu halde ayıp montaj anında öğrenilmiş olur. (Kara 2015) TKHK m.10/2'ye göre; "Tüketicinin, sözleşmenin kurulduğu tarihte ayıptan haberdar olduğu veya haberdar olmasının kendisinden beklendiği hâllerde, sözleşmeye aykırılık söz konusu olmaz. Bunların dışındaki ayıplara karşı tüketicinin seçimlik hakları saklıdır." Örneğin tüketicinin teslim aldığı ikinci el telefonun camının çatlak olduğu kendisinin bilmesi gereken bir durumdur. Bundan sonra anılan duruma ilişkin ayıp iddiasında bulunmak mümkün değildir.

Kural olarak tüketici ayıplı olduğunu bile bile satın aldığı malda artık ayıptan kaynaklı seçimlik haklarını kullanamaz. Ancak teknik düzenlemesine aykırı mallar bakımından durumun farklı olduğu ifade edilmektedir. Nitekim TKHK m.10/3'e göre; "…Teknik düzenlemesine uygun olmayan ürünler ise hiçbir şekilde piyasaya arz edilemez. Bu ürünlere, Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun ve ilgili diğer mevzuat hükümleri uygulanır." Teknik düzenlemeye uygun olmayan ürünler piyasaya arz edilip tüketicinin bilmesi açısından defolu olarak satılsa bile satıcı sorumlu kalmaya devam eder. Bu durumda tüketicinin ayıptan kaynaklı tüm haklarının saklı olduğunu ifade etmek mümkündür. (Aydoğdu 2015)

İkinci el satışlarda ise olağan kullanımın yarattığı eskime dışında bir ayıbın varlığı halinde satıcı sorumlu olacaktır. (Aydoğdu 2015)

b)Malın Ayıplı Olması

Genel olarak ayıp; sözleşme konusu malın taahhüt edilen, bildirilen vasıfları (nitelikleri) taşımaması veya dürüstlük kuralı gereği zaten malda bulunması gereken vasıfların bulunmamasıdır.

TKHK 8.maddesinde ise ayıplı mal düzenlenmiştir. Anılan maddeye göre;

"(1) Ayıplı mal, tüketiciye teslimi anında, taraflarca kararlaştırılmış olan örnek ya da modele uygun olmaması ya da objektif olarak sahip olması gereken özellikleri taşımaması nedeniyle sözleşmeye aykırı olan maldır.

(2) Ambalajında, etiketinde, tanıtma ve kullanma kılavuzunda, internet portalında ya da reklam ve ilanlarında yer alan özelliklerinden bir veya birden fazlasını taşımayan; satıcı tarafından bildirilen veya teknik düzenlemesinde tespit edilen niteliğe aykırı olan; muadili olan malların kullanım amacını karşılamayan, tüketicinin makul olarak beklediği faydaları azaltan veya ortadan kaldıran maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikler içeren mallar da ayıplı olarak kabul edilir."

Kanun koyucu madde düzenlemesinde taraflarca kararlaştırılıp da olmayan özellik sebebiyle ayıp ile objektif olarak olması gereken vasıfların olmaması sebebiyle ayıp şeklinde ayrımdan sonra maddi, hukuki ve ekonomik ayıp (kanundaki ifadesiyle eksiklik) ayrımı yapmıştır. İlk önce yapılan ayrım içerisindeki ayıpların maddi, hukuki ve ekonomik ayıp şeklinde ortaya çıkabileceğini ifade etmek gerekir.

Maddi ayıp; satılan şeyin fiziki özelliklerini (renk, şekil, dayanıklılık) etkileyen ayıptır. Mal, nitelik eksikliğinden ötürü beklenen değer ve yararlanma özelliğinde değildir. (Aral vd. 2015) Tüketiciye teslim edilen arabanın boyasındaki ton farkı ve sönüklük, cep telefonu üzerindeki çizik, orijinal olarak belirtilen aracın hasar kaydının mevcudiyeti gibi haller maddi ayıp halleridir.

Hukuki ayıp; maldan yararlanmayı engelleyen veya azaltan kamu hukukundan kaynaklı sınırlamalar ve yasaklamaların olmasıdır. (Aral vd. 2015, Aydoğdu 2015, Kara 2015) Otomobilin hacizli olması, yurtdışından kaçak olarak ithal edilen otomobile savcılıkça el konulması gibi durumlarda hukuki ayıp söz konudur. (Kara 2015, Aydoğdu 2015)

Ekonomik ayıp ise "Malın alıcının beklediği geliri getirememesi, verimi sağlamamasıdır. (Aral vd. 2015) Satılan otomobilin 0-100 km performansının taahhüt edilen zamanda olmaması, yakıt tüketiminin belirtilenden fazla olması gibi durumlarda ekonomik ayıbın varlığından söz edilir.

Kanun koyucu TKHK 8/3 maddesinde; "Sözleşmeye konu olan malın, sözleşmede kararlaştırılan süre içinde teslim edilmemesi veya montajının satıcı tarafından veya onun sorumluluğu altında gerçekleştirildiği durumlarda gereği gibi monte edilmemesi sözleşmeye aykırı ifa olarak değerlendirilir. Malın montajının tüketici tarafından yapılmasının öngörüldüğü hâllerde, montaj talimatındaki yanlışlık veya eksiklik nedeniyle montaj hatalı yapılmışsa, sözleşmeye aykırı ifa söz konusu olur." düzenlemesi getirmiştir. Düzenleme ile sözleşmeye aykırılık ayıplı mal başlığı altında ayıplı ifa gibi değerlendirilmiştir. Oysa sözleşmeye aykırılık; ayıplı ifa, eksik ifa, geç ifa, aliud (yanlış ifa) kavramlarını da içine alan üst kavramdır. (Ayrıntılı değerlendirme için bkz. Aydoğdu 2015, Kara 2015)

KARA, TKHK m.8/3'de malın sözleşmede belirtilen sürede teslim edilmemesi hali ile montajın satıcı tarafından veya onun sorumluluğu altında gerçekleştirildiği durumlarda gereği gibi monte edilmemesi halinin sözleşmeye aykırı ifa olarak değerlendirilmesinin yerinde olmadığını, bu düzenlemenin hukukun temel ilkelerine ve genel hükümlere aykırı düzenleme olduğunu ifade etmektedir. Devamla sözleşmeye uygun yapılmaması durumunda temerrüt hükümlerinin uygulanması daha uygun olur değerlendirmesi yapmıştır. (Kara 2015) Kanaatimizce malın hiç teslim edilmemesi veya satıcı tarafından yüklenilmişse montajın yapılmamasının karşılığı temerrüt, montajın gereği gibi yapılmamasının ki ise sözleşmeye aykırı ifa olmalıdır. Malın süresinde teslim edilmemesi halinde (geç teslim) ayıba karşı tekeffül hükümleri ile temerrüt hükümleri yarışabilir. (Şahin vd. 2014) Elbette kanun koyucu meseleye tüketicinin korunması açısından baktığından genel bir değerlendirme ile ayrımı tüketici için çok karmaşık hale getirmeden madde başlığı ayıplı mal olan kısımda sözleşmeye aykırı ifa düzenlemesi yapmıştır.

c) Ayıbın Önemli Olmasının Gerekli Olup Olmadığı

Ayıbın önemli olmasından maksat maddi, hukuki veya ekonomik ayıplardan birisi olarak ortaya çıkan ve malın tüketicinin kullanma ve yararlanma imkânını önemli biçimde azaltan ya da ortadan kaldıran bir özrün bulunmasıdır. (Aydoğdu 2015) TBK'da açıkça ayıbın önemli olması şartı aranmış ancak 6502 sayılı TKHK'da ayıbın önemli olması gereğinden bahsedilmemiştir. (Aydoğdu 2015, Kara 2015) Tüketici sözleşmelerinde ayıbın önemli olmasına gerek olmadığı ancak önemsiz ayıplardan dolayı satıcının sorumluluğuna başvurma olanağının genellikle olmadığı veya dürüstlük kuralı açısından tazminat, bedelden indirim veya ücretsiz onarım gibi hakların kullanabileceği ifade edilmektedir. (Aydoğdu 2015) KARA'ya göre ise (Kara 2015) malda ayıp bulunması halinde tüketici kanundan kaynaklı seçimlik haklarını hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan serbestçe kullanabilir, ayıp nispeten önemsiz olsa dahi dönme veya misli ile değişim istenebilir, ancak tüketici MK 2 kapsamında dürüstlük kuralına aykırı olacak tarzda seçimlik haklarını kullanamaz, aksi halde tüketici tamir veya bedelde indirim haklarından birini kullanmaya zorlanabilir.

Satıcı tarafından vaad edilen vasıfların eksikliği halinde tüketici vaad edilen hususun maldan kullanmayı önemli ölçüde etkileyip etkilememesine bakılmaksızın TKHK m.11 hükmünden kaynaklanan seçimlik haklarını kullanabilir. Tüketici kanununda bu halde ayıbın önemli olup olmamasının bir önemi yoktur. (Kara 2015) TBK açısından satıcı tarafından yapılan vasıf bildiriminde sonradan vasıflarda eksiklik halinde satılanın vasıf bildiriminin kapsamına giren özelliklerden herhangi birinden yoksun olmasının satıcının ayıptan sorumlu olması için yeterli olduğu, ancak bu eksikliğin ileri sürülmesinin hakkın kötüye kullanımı teşkil etmemesi gerektiği ifade edilmiştir. (Aral vd. 2015)

TSE tarafından tespit edilen standartlara aykırılık ayıp sayılır ve tüketici kanundan kaynaklanan haklarını kullanabilir. Nitekim TSE standartlarına uymayan bir malın kullanımı da güvenli olmayacaktır. (Kara 2015)

Teknik düzenlemeye (4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun m.3/j'ye göre teknik düzenleme "Bir ürünün, ilgili idarî hükümler de dâhil olmak üzere, özellikleri, işleme ve üretim yöntemleri, bunlarla ilgili terminoloji, sembol, ambalajlama, işaretleme, etiketleme ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri hususlarından biri veya birkaçını belirten ve uyulması zorunlu olan her türlü düzenlemeyi ifade eder.) aykırı olan mallarda ayıplı mal sayılır. Ayıbın önemli olması gerekmez. Düzenlemeye aykırılık seçimlik haklardan dilediğinin kullanılması için yeterli olup tüketici tercihinde serbesttir. (Kara 2015) Teknik düzenlemeye aykırı mallar güvenli olmayan mallar olup bu tür mallardaki ayıp her durumda önemlidir. (Aydoğdu 2015).

d) Tüketicinin Kullanım veya Montaj Hatasının Olmaması

Malda ortaya çıkan ayıp tüketicinin kullanım hatası veya tüketicinin montaj hatasından ileri gelmişse tüketici ayıptan kaynaklı hakları kullanamayacaktır. Kullanım hatası olup olmadığı uygulamada teknik bilirkişi incelemesi sonucu ortaya konulabilmektedir.

2) Şekli Şartlar (Muayene ve İhbar Külfetinin Aranıp Aranmadığı)

4077 sayılı TKHK m.4/II'de muayene külfetinden bahsedilmeyip ayıbın 30 gün içinde ihbarından (bildiriminden) söz edilmekteydi. Elbette eski kanun döneminde de ayıp ihbarı için öncesinde muayenenin yapılmasının zaten gerekli olduğu ifade edilmekteydi. (Bkz. Aydoğdu 2015) 6502 sayılı TKHK ise muayene ve ihbar sürelerinden bahsetmemektedir. Hal böyle olunca muayene ve ihbar külfetinin kaldırıldığını ifade etmek gerekir. 6502 sayılı TKHK m.10 gerekçesinde; "Ayıplı malda tüketicinin seçimlik haklarından faydalanabilmesi için ayıbı belirli bir süre içinde ihbar etmesi yükümlülüğü kaldırılmıştır. AB Yönergesinin mecburi unsurları arasında yer almayan ihbar yükümlülüğü bugün örneğin Avusturya, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere, İrlanda, Letonya, Lüksemburg ve Yunanistan'da düzenlenmemiştir. Nitekim tüketicinin seçimlik haklarından birini kullandığı yönünde satıcıya her halükarda bildirimde bulunması gereğinin olması, bunun öncesinde ayrıca bir de ayıbı ihbar etmesi zorunluluğunu anlamsız kılmaktadır. Özellikle ayıbın hangi anda tespit edildiği genelde tartışmalı olacağından, bu tespit anından itibaren işleyecek bir ayıbı ihbar süresinin de ne zaman sona erdiği uygulamada sorun oluşturmaktadır. Tüketici iki yıllık zamanaşımı süresi içinde ayıbı tespit ettiği sürece seçimlik haklarını da kullanabilecektir. Ayıbın çok erken bir safhada tespit edilmiş olmasına rağmen tüketicinin uzun bir süre seçimlik haklarını kullanmamış olması, duruma göre Türk Medenî Kanununun 2 nci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bir hakkın kötüye kullanılması itirazı ile karşılaşabilecektir. Tüketicinin ihbar için öngörülen süre içinde ayrıca hangi seçimlik hakkını kullandığını bildirme yükümlülüğü bugün de yoktur. Dolayısıyla ihbar yükümlülüğünün tüketiciyi, seçimlik haklarını kullanmak konusunda çabuk hareket etmeye zorlayacağı yönündeki bir argüman bugün için de yerinde değildir." denilmektedir.

6502 sayılı TKHK m.10/1'e göre; "Teslim tarihinden itibaren altı ay içinde ortaya çıkan ayıpların, teslim tarihinde var olduğu kabul edilir. Bu durumda malın ayıplı olmadığının ispatı satıcıya aittir. Bu karine, malın veya ayıbın niteliği ile bağdaşmıyor ise uygulanmaz."

Anılan maddenin gerekçesinde ise "Bu maddede ispat yüküne ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Birinci fıkrada yapılan düzenleme ile, 1999/44 sayılı AB Yönergesinin 5 inci maddesinin üçüncü paragrafına uygun olarak, tüketici lehine getirilmiş olan bir ispat kolaylığı benimsenmiştir. Buna göre teslimden itibaren altı ay içinde ortaya çıkan ayıpların teslim anında var olduğu kabul edilir. Sözleşmeye aykırı bir malın ifa edilip edilmediği teslim anına göre saptandığından, tüketicinin ayıptan doğan haklarını kullanabilmesi, ayıbın o anda var olduğunu, malın açık veya gizli bir ayıbı o anda taşıdığını ispat etmesine bağlıdır. Fakat özellikle malın bu ayıp nedeniyle telef olduğu hallerde, ispatın getirilmesi güçtür. Dolayısıyla Kanun, ilk altı ay için ispat yüküne yer değiştirtmiştir. Bir malın altı ay boyunca

sorunsuz çalışması, hayatın olağan akışına uygun olarak kabul edilmiş ve bu süre içinde mal yine de bozulmuşsa, kaynağında yani teslim anında var olan bir ayıbın yattığı sonucuna varılmıştır. Kuşkusuz satıcının bunun aksini ispat etmesi imkânı her zaman vardır. Diğer yandan, bazı mallar açısından tüketiciye bu tür bir ispat kolaylığı getirilmesinin satıcıyı mağdur edebilmesi söz konusudur. Örneğin doğası gereği çabuk bozulan, çürüyen veya yok olan mallar açısından bu tür bir karinenin kabulü, malın niteliği ile bağdaşmaz. Koltuk takımlarında sigara yanıkları gibi, ayıbın, tüketicinin kullanım hatasına dayanmasının çok daha muhtemel olduğu hallerde de, satıcının ispat yükü altında olması doğru olmaz. Bu açıdan hâkimin, ayıbın ve malın niteliğini takdir ederek, ayıbın teslim anında var olduğu konusundaki ispat yükünün yine tüketicide olduğuna karar vermesi mümkündür..." denilmektedir. Görüldüğü üzere madde ve gerekçesinde ispat yükünden bahsedilmiş ve ilk altı ay için ispat yükü tüketici lehine olmak üzere yer değiştirmiştir.

KARA'ya göre; 6502 sayılı TKHK m.10/1'de yapılan düzenlemede tüketiciye satılan malın tesliminden itibaren 6 ay içinde meydana gelen ayıplar için ihbar külfeti yoktur. Ancak teslimden sonraki 6 aydan itibaren meydana gelen ayıpların TBK m. 223/2'de yapılan düzenleme gereği hemen satıcıya bildirilmesi gerekir. Yazara göre açık ayıplar için ihbar yükümlülüğü kaldırılmışken gizli ayıplar yönünden ise malın tesliminden 6 ay sonra ayıbın ortaya çıkması halinde hemen satıcıya bildirilmelidir. (Kara 2015)

TKHK m.10/2'ye göre; "Tüketicinin, sözleşmenin kurulduğu tarihte ayıptan haberdar olduğu veya haberdar olmasının kendisinden beklendiği hâllerde, sözleşmeye aykırılık söz konusu olmaz. Bunların dışındaki ayıplara karşı tüketicinin seçimlik hakları saklıdır." Örneğin tüketici araç üzerinde gördüğü çiziklerde sözleşmeye aykırılıktan bahisle ayıptan kaynaklı hakları kullanamayacakken aracın motor sistemindeki ayıp için ise hakları devam edecektir.

TKHK m.10/3'e göre de; "Satışa sunulacak ayıplı mal üzerine ya da ambalajına, üretici, ithalatçı veya satıcı tarafından tüketicinin kolaylıkla okuyabileceği şekilde malın ayıbına ilişkin açıklayıcı bilgiyi içeren bir etiket konulur. Bu etiketin tüketiciye verilmesi veya ayıba ilişkin açıklayıcı bilginin tüketiciye verilen fatura, fiş veya satış belgesi üzerinde açıkça gösterilmesi zorunludur. Teknik düzenlemesine uygun olmayan ürünler ise hiçbir şekilde piyasaya arz edilemez. Bu ürünlere, Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun ve ilgili diğer mevzuat hükümleri uygulanır." Tüketiciye mal üzerindeki defonun nerede olduğunun gösterilmesi gerekir. Malda gösterilen defodan başka yerde de defo varsa tüketici ayıptan kaynaklı seçimlik haklarını kullanabilir.

C)Ayıplı Maldan Kaynaklanan Tüketici Talepleri

Tüketici ayıplı maldan kaynaklı seçimlik hakları ile birlikte tazminatta talep edebilir. (TKHK m.11) Tüketici borca aykırılık sebebiyle TKHK m. 83/1 atfı ile TBK m.112 kapsamında da sadece tazminat talebinde bulunabilir.

1)Seçimlik Haklar

TKHK m. 11 kapsamında;

"(1) Malın ayıplı olduğunun anlaşılması durumunda tüketici;

a) Satılanı geri vermeye hazır olduğunu bildirerek sözleşmeden dönme,

b) Satılanı alıkoyup ayıp oranında satış bedelinden indirim isteme,

c) Aşırı bir masraf gerektirmediği takdirde, bütün masrafları satıcıya ait olmak üzere satılanın ücretsiz onarılmasını isteme,

ç) İmkân varsa, satılanın ayıpsız bir misli ile değiştirilmesini isteme,

seçimlik haklarından birini kullanabilir. Satıcı, tüketicinin tercih ettiği bu talebi yerine getirmekle yükümlüdür."

a)Sözleşmeden Dönme

TKHK m.11/1-a kapsamında tüketici satılanı iade edip sözleşmeden dönebilir. Tüketici satılanı iade edince satılana yaptığı zorunlu ve faydalı masrafları da isteyebilir. Lüks masraflar için ise söküp alma imkânı varsa söküp alınmalı aksi halde ayıp öğrenildiği ana kadarki yapılan lüks masrafında talep edilmesi mümkündür.

Tüketici ayıptan kaynaklı seçimlik haklarını serbestçe kullanabilir. Ancak bazen MK 2'de ifadesini bulan dürüstlük kuralı devreye girebilir. Nitekim ayıplı kısmın basit bir müdahale ile giderilmesi mümkün olabilir. Örneğin otomobildeki arızalı fren sisteminin orijinali ile değiştirilmesinde olduğu gibi. Bu durumda otomobilin iade edilip bedelin iadesini istemek MK m. 2 bağlamında yerinde olmayacaktır. Nitekim TKHK m. 83/1 atfı ile TBK 227 uyarınca "Alıcının, sözleşmeden dönme hakkını kullanması hâlinde, durum bunu haklı göstermiyorsa hâkim, satılanın onarılmasına veya satış bedelinin indirilmesine karar verebilir."

Yargıtay HGK verdiği bir kararda "Davacı tarafça satın alınan dava konusu araç, 18.06.2005 tarihinde davacıya teslim edilmiş, beş yıl süreyle kullanılan aracın davacı tarafça satılmak istenilmesi nedeniyle 02.04.2010 tarihinde araçta yapılan teknik kontroller sonunda, bilirkişi raporunda da açıklandığı üzere aracın motor kaputu, sağ ön çamurluk, sol orta kapı boyalarının kalınlığının boya standardının üzerinde bir kalınlıkta boyandığı tespit edilmiştir. Her ne kadar davaya konu aracın ayıplı olduğu yapılan bu teknik inceleme sonucu kesinleşmiş de olsa davacı tarafından aracın satın alınma tarihinden dava tarihine kadar yaklaşık beş yıl süre ile kullanılmaya devam edilmiş olması ile araçta tespit edilen ayıbın aracın kullanımını etkileyen bir nitelik taşımaması dikkate alındığında bu ayıbın sadece aracın değerini etkileyen bir husus olduğu, sözleşmenin feshinin davalılar açısından ağır sonuçlar doğuracağı, aracın değeri ile aracın boyasındaki ayıptan kaynaklanan değer kaybı karşılaştırıldığında araç bedelinin iadesi yerine ayıp nispetinde bedelin tenzili yoluna gidilmesinin hakkaniyete uygun olacağı anlaşılmaktadır." Değerlendirmesi yapmıştır. (Yargıtay HGK. 06.11.2015 T. 2015/13-2692 E. 2015/2487 sayılı K. için bkz. www.kazanci.com)

Sözleşmeden dönülmesi halinde tartışma, dönmenin sonuçları üzerindedir. Burada cevaplandırılması gereken soru satıcının aldığı bedeli faiziyle iade etmesi, tüketicinin de kullanım karşılığı bedel ödemesinin gerekip gerekmediğidir. (Buradaki faiz yasal anapara faizidir. KOLLER, Art, 208, N.2, s.1214, Gümüş 2014, s.111, dn.124'den) (Faiz hesaplamasında satıcı tacir olduğu için ticari faiz oranı esas alınacaktır. Atamer vd.2014)

KARA'ya göre para faizsiz tarla kirasız ilkesinden hareketle, Yargıtay'ında yerleşik uygulaması doğrultusunda tüketici malı kullandığı süre için faiz isteyemeyeceği gibi satıcı da kullanım bedeli isteyemez. Nitekim bu hal menfaatler dengesine de uygundur. KARA devamla tüketicinin malı kullanmasının mümkün olmadığı durumda tacir olan satıcıdan avans (ticari) faizin istenebileceğini ifade etmiştir. Tüketicinin aldığı malın ayıplı çıkması halinde malın kullanımı mümkün değilse tüketici ayıbın veya arızanın meydana geldiği tarihten itibaren satıcıdan veya diğer sorumlulardan avans (ticari) faizi talep edebilir. Maldaki ayıp kısmen de olsa tüketicinin maldan yararlanmasına engel oluşturmuyorsa bu durumda malın satıcıya iade edildiği tarihten itibaren faiz istenebilir. (Kara 2015)

AYDOĞDU ise sözleşmeden dönmenin sonuçları hakkında TKHK'da ayrıntılı düzenleme olmadığından genel hükümlere gidileceğini (TKHK m.83 atfıyla), tüketicinin malı semereleriyle satıcıya geri vermesi gerektiği, satıcının da faiziyle birlikte satış parasını tüketiciye ödemesi gerektiği, yine tüketicinin satım konusu malı kullanması karşılığı geri verilecek satış parasından uygun bir indirim yapılması gerektiğini ifade etmiştir. (Aydoğdu 2015) (Satıcıya tüketici tarafından kullanım karşılığının ödenmesi gerektiği yönünde bkz. Atamer vd.2014)

ASLAN ise; "Tüketicinin satılandan elde ettiği semereleri ve kullanma nedeniyle kazandığı yararları da iade etmesi gerektiği düşünülebilir. Aksi halde tüketici ayıplı mal satışından önceki duruma göre daha karlı bir duruma geçmiş olur. Oysaki dönmenin sonucunda herkesin aldığını iade etmesiyle sözleşmeden önceki durumun sağlanması gerekir. Örneğin satın almış olduğu otomobili veya

buzdolabını ayıbı anlaşılıncaya kadar kullanması halinde bundan elde etmiş olduğu menfaatin tazmini gerekeceği düşünülebilir. Ancak TKHK böyle bir hükme yer vermemiştir. Oysa TBK'da açık bir hüküm bulunmaktadır. Bu durumda yasa koyucunun bu durumun doğmasına sebep olan satıcının bu zararlara katlanması gerektiğini düşünmüş olduğunu adeta satıcıyı ayıpsız mal satması için zorlamaya çalıştığını kabul etmek gerekmektedir." Değerlendirmesini yapmıştır. (Aslan 2014) ASLAN; Yargıtay HGK 22.06.2005 T. 4309 E. 391 K. sayılı ilamında "…Aracı satın alan kişi de bu araç nedeniyle bedel ödemiştir. Davacı aracı kullanmış karşı taraf da ödenen bedeli kullanmıştır. Bu nedenlerle aracın kullanım bedelinin mahsubu yasanın özü ve ruhuna aykırı olur" açıklamalarından hareketle ayıplı çıkan malı kullanmış olan tüketicinin yararlanma nedeniyle satıcıya herhangi bir ücret veya tazminat ödemesinin gerekmediğinin Yargıtay tarafından en üst düzeyde kabul edildiğini belirtmektedir. (Aslan 2014)

GÜMÜŞ ise "Hâkim öğreti semere getirmeyen satış konusu mallar bakımından satılanı kullanmak suretiyle elde ettiği ekonomik menfaat karşılığı (örneğin otomobilin kullanılması) alıcıyı satıcıya uygun bir giderim ödemesi ile de yükümlü saymaktadır. Ancak bu görüşün tüketici işlemleri bakımından kabul edilmemesi uygun olur. Tüketici satış bedeli faiziyle birlikte iade edilinceye kadar iade edilecek satılan üzerinde bir kişisel hapis hakkına (genel alıkoyma hakkı) sahiptir." Değerlendirmesinde bulunmuştur. (Gümüş 2014)

b)Satış Bedelinin İndirilmesi

Ayıplı malda tüketiciye tanınan seçimlik haklardan ikincisi ayıp oranında satış bedelinden indirim isteme hakkıdır. (TKHK m.11/1,b) İndirim miktarını belirleme yetkisi hâkime aittir. İndirim miktarı belirlenirken TKHK ve TBK açısından açık bir yöntem söz konusu değildir. Doktrinde burada belirleme yapılırken 3 yöntem ifade edilmiştir.

Tazminat yöntemine göre; kararlaştırılan satış bedeli ile malın ayıplı değeri arasındaki farkın satış bedelinden indirilmesi söz konusudur. Örneğin satış bedeli 1000TL olan malın ayıplı değeri 800TL ise 200TL'nin tüketiciye iadesi gerekir. Ancak satış bedelinin 700TL olarak belirlendiği aynı olayda indirim yapılması mümkün olmayacaktır. (Aslan 2014, Aydoğdu 2015, Kara 2015)

Mutlak yönteme göre (Aslan 2014, Yavuz 2012, Kara 2015); malın ayıpsız değeri ile ayıplı değeri arasındaki fark satış bedelinden indirilir. Bu yöntemde satılan malın değeri gerçek değerinden çok düşük veya çok fazla olarak tespit edilebileceğinden adaletsiz sonuçlar ortaya çıkabilir. GÜMÜŞ'e göre TKHK m.11/1,b hükmü emredici nitelik taşıdığından tarafların anlaşarak 'satılanın ayıpsız objektif değeri ile satılanın ayıplı durumundaki objektif değeri arasındaki farkı' esas alan mutlak metodu bedel indirimi hesabında kabul edebilmesi mümkün olmaz. (Gümüş 2014)

Nispi yönteme göre (Yavuz 2012, Aslan 2014, Erdoğan 1997) ise malın ayıpsız değeri ile ayıplı değeri arasındaki oran kararlaştırılan bedele uygulanmak suretiyle indirilmesi gereken miktar tespit edilir. Nispi yöntemde oran söz konusu olduğundan taraflardan her hangi birinin zarar görmesinin de önüne geçilmiş olur. Doktrin ve Yargıtay'ın kabul ettiği yöntemde budur. (Yavuz 2012, Aslan 2014, Atamer vd. 2014, Gümüş 2014, Aral vd. 2015).

Ayıpsız değer/Ayıplı değer = Kararlaştırılan satış bedeli/ Ödenecek Bedel (X)

Ödenecek Bedel (X) = (Kararlaştırılan Bedel x Ayıplı Değer) / Ayıpsız değer

Ödenecek bedel (X) = 2.700 TL x 2.000 TL / 3.000 TL = 1.800TL

Kararlaştırılan bedel 2.700TL, ödenecek bedel 1.800 TL olduğundan indirilecek miktar 900TL'dir. (Aral vd.2015)

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus ayıp sebebiyle doğan değer azalmasının kararlaştırılan satış bedeline eşit olması halinde tüketicinin satış bedelinden indirim isteyemeyeceğidir. Bu durumda tüketici sözleşmeden dönme veya ayıpsız bir benzeriyle değiştirme isteyebilir. Nitekim TKHK m. 83/1 atfı ile TBK m.227/5'e göre; "Satılanın değerindeki eksiklik satış bedeline çok yakın ise alıcı, ancak sözleşmeden dönme veya satılanın ayıpsız bir benzeriyle değiştirilmesini isteme haklarından birini kullanabilir."

c)Ayıplı Malın Ayıpsız Benzeriyle Değiştirilmesi

TKHK m.11/1,ç kapsamında tüketici imkân varsa, satılanın ayıpsız bir misli ile değiştirilmesini isteme hakkına sahiptir. Anılan hükmün lafzından hareketle misli eşyanın değiştirilmesi mümkün gözükmektedir. Ancak GÜMÜŞ'e göre kanunun tüketiciyi koruma amacı dikkate alındığında ilgili seçimlik hak parça borcu için de kullanılabilir nitelik taşımalıdır. Aksi halde (sadece hükmün lafzıyla okunması halinde) özellikle eser sözleşmesinin ve kira sözleşmesinin konusunu her halde parça borcu oluşturacağından bu tür tüketici sözleşmelerinde ayıpsızıyla değiştirme isteme hakkı kullanılamayacaktır. (Gümüş 2014)

Tüketici ayıpsız misli ile değiştirme hakkını kendi fiili ile malın telef olduğu, malın başkasına temlik edildiği veya biçiminin değiştirildiği hallerde kullanamaz, ancak bedel indirimi isteyebilir. (TBK m. 228/2)

TKHK m.11/3'e göre; "Ücretsiz onarım veya malın ayıpsız misli ile değiştirilmesinin satıcı için orantısız güçlükleri beraberinde getirecek olması hâlinde tüketici, sözleşmeden dönme veya ayıp oranında bedelden indirim haklarından birini kullanabilir. Orantısızlığın tayininde malın ayıpsız değeri, ayıbın önemi ve diğer seçimlik haklara başvurmanın tüketici açısından sorun teşkil edip etmeyeceği gibi hususlar dikkate alınır."

Tüketicinin aldığı ayıplı malda küçük bir parça değişimi ile düzelebilecek bir durumda parçanın ayıpsız misli ile değişimini istemenin daha yerinde olacağı ifade edilebilir.

Yargıtay verdiği bir kararda yol bilgisayarı yabancı dilde menü içeren, aracın Türkçe menü içeren araçla değişimi isteminde "aracın yenisiyle değişimi veya araç için ödenen bedelin iadesi dışında kalan diğer talepleri değerlendirilmek suretiyle karar verilmelidir." Değerlendirmesi yapmıştır. (Yargıtay 13.HD. 13.09.2011 T. 2011/1892 E. 2011/13831 sayılı K. için bkz. www.kazanci.com)

Yargıtay verdiği bir başka kararda ise "Dava konusu aracın bazı kısımlarının mevcut boyasının üstüne tekrar boya çekilmek suretiyle sonradan boyandığı, araçtaki ayıbın gizli ayıp niteliğinde olduğu bilirkişi incelemesi sonucunda saptanmıştır. Araçtaki gizli ayıbın satıştan sonra oluştuğuna ilişkin delil bulunmadığına göre aracın satılırken gizli ayıplı olarak satıldığı kabul edilmelidir, Davacı alıcı aracın birçok yerinde orijinal boya dışında boyalı olan bir aracı kabule zorlanamaz. Mahkemece gizli ayıplı aracın yenisiyle değiştirilmesi gerektiği halde aracın ayıplı değeri ile ayıpsız değeri arasındaki farka hükmedilmesi isabetsiz olup bozmayı gerektirmiştir." Şeklinde değerlendirme yapmıştır. (Yargıtay 19. HD. 16.06.2010 T. 2009/11760 E. 2010/7618 sayılı K. için bkz. www.kazanci.com)

TKHK m.11/4 kapsamında; "Ücretsiz onarım veya malın ayıpsız misli ile değiştirilmesi haklarından birinin seçilmesi durumunda bu talebin satıcıya, üreticiye veya ithalatçıya yöneltilmesinden itibaren azami otuz iş günü, konut ve tatil amaçlı taşınmazlarda ise altmış iş günü içinde yerine getirilmesi zorunludur. Ancak, bu Kanunun 58 inci maddesi uyarınca çıkarılan yönetmelik eki listede yer alan mallara ilişkin, tüketicinin ücretsiz onarım talebi, yönetmelikte belirlenen azami tamir süresi içinde yerine getirilir. Aksi hâlde tüketici diğer seçimlik haklarını kullanmakta serbesttir." Ayıpsız misli ile değiştirme hakkı yöneltildiğinde azami otuz iş günü konut ve tatil amaçlı taşınmazlarda ise altmış iş günü içinde satıcı, üretici veya ithalatçının bu talebi yerine getirmesi gerekir. (Tek taraflı irade beyanının gönderme anı değil varma anı olarak okunması gerektiği yönünde bkz. GÜMÜŞ 2014)

Ayıpsız bir benzeri ile değişim halinde tüketiciden kullanma karşılığı tazminat ödenmesi söz konusu olmaz. (Bu yönde Yargıtay HGK 18.09.2006 T. 2006/6251 E. 2006/11865 sayılı K. için bkz. www.kazanci.com; Ayrıca GÜMÜŞ 2014) Gerek TKHK'da gerekse TBK'da bu hususta düzenleme olmadığından satıcıda aldığı bedelden yararlandığından adil bir çözüm ortaya çıkmış olur. Tüketicinin de ödediği bedel için faiz talebi mümkün değildir. Ancak malın ayıplı çıktığı ve tüketicinin maldan yararlanamadığı hallerde satıcıya dönük bu hak kullanıldığı zaman satıcı bunu yerine getirmezse tüketicinin bu tarihten itibaren ödediği bedel için faiz istemi mümkün olmalıdır. (Aydoğdu 2015)

Uygulamada motorlu araçlar açısından ayıpsız misli ile değiştirme taleplerinde dava sürelerinin uzunluğu nedeniyle kararın icrası aşamasında aynı model ve marka aracın bulunamaması gibi bir problem çıkabilmektedir. Bu halde fiilen değişim mümkün olamadığından aracın değerinin iadesi gerekir. Böyle bir durumda icra aşamasında aracın ikinci el piyasa değerinin tespit edilmesi tüketiciyi mağdur edeceğinden tüketicinin değişim talebi nedeniyle icra aşamasında mağduriyetinin önlenmesi bakımından verilen mahkeme kararının gerekçe bölümünde fatura bedelinin gösterilmesi ve icra aşamasında yenisi bulunmayan mal nedeniyle tespit edilecek değerin fatura değerinden az olamayacağına yönelik açıklama yapılması yerinde olur. (Kara 2015) Ankara 7.Tüketici Mahkemesinin bu yönde verdiği karar (2011/513-1276 sayılı kararı için bkz. KARA 2015) Yargıtay tarafından onanmıştır. (Yargıtay 13.HD. 28.03.2012 T. 4033/8523 sayılı K. için bkz. KARA 2014) Yargıtay HGK verdiği benzer bir kararında da (Yargıtay HGK. 20.03.2013 T. 2012/12-807 E. 2013/390 sayılı K. için bkz. KARA 2015); "Aracın ayıplı olması nedeniyle tüketici mahkemesinde açılan davada yenisiyle değişimine karar verilen aracın yenisinin bulunmaması durumunda İİK 24 madde hükmüne göre uygulama yapılır. Öncelikle mahkeme kararında değer belirlenmişse buna itibar edilir. Aksi halde piyasa rayici olan mallardan olduğundan ticaret odasına dava konusu aracın rayiç değerinin sorulması zorunludur." değerlendirmesi yapmıştır. Ayrıca Yargıtay verdiği bir başka kararda da (Yargıtay 8.HD. 02.04.2013 T. 2013/4394 E. 2013/4853 sayılı K. için bkz. KARA 2015); "Mahkeme tarafından yenisiyle değişimine karar verilen aracın 0 km yenisi mevcut olmadığı takdirde aracın 2009 model olduğu nazara alınarak 'dava konusu 2009 model araçla aynı donanımda sıfır kilometre yenisi üretilse bugünkü anahtar teslim satış fiyatının (rayiç değerinin) ne kadar olacağı' ticaret odasından sorularak tespit edilmelidir." yönünde değerlendirme yapılmıştır. ATAMER/BAŞ bu hususta benzer yöndeki bir Yargıtay değerlendirmesine eleştiri getirmiştir. Yazarlara göre (Atamer vd.2014); "Tüketicinin eline araç değil para geçmektedir. Bu ise tüketicinin fiilen bir oldu bitti ile dönme hakkını kullanmaya zorlanması anlamına gelir. Yargıtay bu içtihadı ile aslında yenisi ile değiştirme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bu yaklaşımın tüketiciyi korumayı amaç edinen ayıp düzenlemeleriyle bağdaşmadığı açıktır. Ayrıca, tüketicinin sözleşmeden dönme hakkını kullanması halinde iade alacağı satım bedeli ile modeli tükenmiş bir araca icra safhasında biçilecek değerin aynı olması söz konusu olmayacağı gibi, bedelin satıcıya ilk ödendiği tarihten itibaren faiz talep etme imkânı da yok edilmektedir. Yani tüketicinin bir de parasını tümüyle iade alamaması gibi bir sonuç doğmaktadır".

d)Ayıplı Malın Ücretsiz Onarımını İsteme

TKHK m.11/1, c kapsamında tüketici aşırı bir masraf gerektirmediği takdirde, bütün masrafları satıcıya ait olmak üzere satılanın ücretsiz onarılmasını isteme hakkına sahiptir.

13 Haziran 2014 tarihli 29029 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Garanti Belgesi Yönetmeliğinin 8/1 maddesine göre; "Tüketicinin, Kanunun 11 inci maddesinde yer alan seçimlik haklarından ücretsiz onarım hakkını seçmesi durumunda satıcı; işçilik masrafı, değiştirilen parça bedeli ya da başka herhangi bir ad altında hiçbir ücret talep etmeksizin malın onarımını yapmak veya yaptırmakla yükümlüdür."

Aynı yönetmeliğin 9/1 maddesine göre de; "Tüketicinin, ücretsiz onarım hakkını kullanması halinde malın;

a) Garanti süresi içinde tekrar arızalanması,

b) Tamiri için gereken azami sürenin aşılması,

c)Tamirinin mümkün olmadığının, yetkili servis istasyonu, satıcı, üretici veya ithalatçı tarafından bir raporla belirlenmesi,

durumlarında; tüketici malın bedel iadesini, ayıp oranında bedel indirimini veya imkan varsa malın ayıpsız misli ile değiştirilmesini satıcıdan talep edebilir. Satıcı, tüketicinin talebini reddedemez. Bu talebin yerine getirilmemesi durumunda satıcı, üretici ve ithalatçı müteselsilen sorumludur."

TKHK m.11/4 kapsamında; "Ücretsiz onarım veya malın ayıpsız misli ile değiştirilmesi haklarından birinin seçilmesi durumunda bu talebin satıcıya, üreticiye veya ithalatçıya yöneltilmesinden itibaren azami otuz iş günü, konut ve tatil amaçlı taşınmazlarda ise altmış iş günü içinde yerine getirilmesi zorunludur. Ancak, bu Kanunun 58 inci maddesi uyarınca çıkarılan yönetmelik eki listede yer alan mallara ilişkin, tüketicinin ücretsiz onarım talebi, yönetmelikte belirlenen azami tamir süresi içinde yerine getirilir. Aksi hâlde tüketici diğer seçimlik haklarını kullanmakta serbesttir." Ücretsiz onarım hakkı yöneltildiğinde azami otuz iş günü konut ve tatil amaçlı taşınmazlarda ise altmış iş günü içinde satıcı, üretici veya ithalatçının bu talebi yerine getirmesi gerekir. Ancak kanun koyucu burada azami tamir süresi noktasında yönetmeliğe atıf yapmak suretiyle süreler açısından farklılık olabileceğini ifade etmiştir. Örneğin 13 Haziran 2014 Tarihli 29029 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Satış Sonrası Hizmetler Yönetmeliği kapsamında çamaşır makineleri, bilgisayarlar, televizyonlar, cep telefonları, motosikletler için azami 20 iş günü, binek otomobiller ve kamyonetler için azami 30 iş günü düzenlemesi yapmıştır.

Uygulamada bazı durumlarda tüketiciler ayıplı malı arızadan sonra yetkili servise götürmeden kendileri müdahale edip mal tamamen kullanılamaz hale gelmektedir. Bu halde tüketicinin başvuracağı imkân ayıp nedeniyle bedelden indirimdir. Nitekim tüketici mal elinde olsaydı talep edebileceği bedel indirimini malı iade etmeden kullanma hakkına sahiptir. (Kara 2015) TKHK m. 83/1 atfı ile TBK m. 228/2'den hareketle de bu sonuca varmak mümkündür. Anılan maddeye göre de; "Satılan alıcıya yüklenebilen bir sebep yüzünden yok olmuşsa veya alıcı onu başkasına devretmişse ya da biçimini değiştirmişse alıcı, ancak değerindeki eksiklik karşılığının satış bedelinden indirilmesini isteyebilir."

2)Tazminat İstemi

TKHK m. 11/6 ikinci cümle kapsamında; "Tüketici bu seçimlik haklarından biri ile birlikte 11/1/2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu hükümleri uyarınca tazminat da talep edebilir." Tüketici seçimlik haklardan ayrı olarak sadece tazminat talebini TBK m.112 kapsamında da isteyebilir. (TBK m.112'ye göre tazminat isteyebilme imkânı tüketiciler için ek güvence oluşturur. Taşınırlarda iki yıllık sürede ayıptan kaynaklı seçimlik haklar kullanılmasa bile 10 yıllık sürede sözleşmeye aykırılıktan dolayı tazminat istenebilir. AYDOĞDU 2015)

Tüketici ayıplı mal nedeniyle gerek maddi gerekse manevi zarar (manevi zarar hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. TUTUMLU 2015) isteminde bulunabilir. Yargıtay manevi zarar değerlendirmesinde son yıllarda çok yerinde olduğunu düşündüğümüz şekilde manevi tazminat konusunda ki dar ve katı tutumunu değiştirmiştir. Nitekim tüketici somut bir olayda otelde kaldığı dönemde kendilerine domuz eti yedirildiğini veya böyle bir kanaat oluştuğunu gerekçe göstererek manevi tazminat isteminde bulunmuştur. Yerel mahkeme tüketici otel müşterilerine otelde kaldıkları dönemde domuz eti yedirildiği bu durum sabit olmasa bile bu konuda kanaat oluştuğu gerekçesi ile manevi tazminata hükmetmiştir. (Ankara 7.Tüketici Mahkemesinin 13.12.2012 T. 2012/2132 E.2012/1438 sayılı K.) Anılan karar Yargıtay ilgili dairesince bozulmuş, yerel mahkemenin direnme kararı üzerine HGK verdiği kararda (Yargıtay HGK. 12.02.2014 T. 2013/13-492 E. 2014/87 sayılı K. için bkz. Kara 2015); "…Davacıların konakladığı

dönemden kısa bir süre sonra yapılan denetimlerde sağlığa zararlı, son kullanım tarihi geçmiş ve menşei de tespit edilemeyen et ürünleri ve bu arada ayrıca domuz etinin de tespit edildiği görülmüştür. Bu durumda davacıların kaldıkları dönemde kendilerine de domuz et yedirildiği kanaati ile açtıkları manevi tazminat isteminin kabulüne ilişkin mahkeme kararı yerindedir." Değerlendirmesi yapmıştır. Yine Yargıtay mutfak tüpünün gaz sızdırması sonucunda çıkan yangında özel eşyaların yanmasında (Yargıtay HGK. 03.02.2010 T. 2010/13-41 E. 2010/55 sayılı K. için bkz. Tutumlu 2015); hava yastığının aniden açılmasında (Yargıtay 13.HD. 23.05.2012 T. 2012/5420 E. 2012/13393 sayılı K. için bkz. Tutumlu 2015), tüketilmeye başlayan rakı şişesinden sinek çıkmasında (Yargıtay HGK. 17.06.2009 T. 2009/4-234 E. 2009/260 sayılı K. için bkz. Kara 2015, Tutumlu 2015), elindeki cep telefonunun patlamasıyla yaralanmada (Yargıtay 13.HD. 19.02.2008 T. 2007/11397 E. 2008/2241 sayılı K. için bkz. Tutumlu 2015) manevi tazminat isteminin yerinde olduğu değerlendirilmiştir. Yargıtay verdiği bir kararda henüz tüketime başlanmayan kola şişesinden küf parçacıkları çıkması olayında yerel mahkemenin verdiği manevi tazminat isteminin reddi kararını ise onamıştır. (Ankara 6.Tüketici Mahkemesinin 01.12.2009 T. 2009/427 E. 2009/502 sayılı K. ve Yargıtay 13.HD. 26.06.2012 T. 2012/4829 E. 2012/16668 sayılı K. için bkz. Tutumlu 2015) Kanaatimizce henüz tüketime başlanmasa dahi üretim aşamasında hijyen koşullarının oluşmaması, gerekli tedbirlerin alınmaması ve tüketicide bu gibi içeceklere karşı oluşacak ön yargı açısından manevi tazminat isteminin kabulü yerinde olurdu.

Tüketicinin sözleşmeden dönme halinde tazminat talebinin konusu olan zarar noktasında doğrudan doğruya ve dolaylı zarar ayrımı yapmak mümkündür. (TKHK m.11/6 c.2; TKHK m.83 atfı ile TBK 229) (Aydoğdu 2015)

Doğrudan doğruya zarar ayıplı mal tesliminin ilk ve en yakın sonucu olan fiili zararlardır. (Aral vd. 2015 ve s.147, dn.162'deki yazarlar). Doğrudan doğruya zararda kusursuz sorumluluk ilkesi vardır. (TBK m.229/I, b.3) Hatalı parça sebebiyle otomobilin zarar görmesi, hastalıklı hayvan satılması ile çiftlikteki diğer hayvanların hastalanması, satılan kiremitlerin çabuk kırılması sebebiyle akan sudan dolayı evde imal edilecek sabun tozlarının bozulması, ayıplı mal sebebiyle yapılan ihtar, muayene vb. masraflar doğrudan doğruya zarar kapsamında ifade edilebilir.

Dolaylı zarar ise ayıplı ifa olayına eklenen başka olayların sonucu olarak doğan fiili zararlardır. (Aral vd.2015, s.147 ve dn.162'deki yazarlar). Dolaylı zararda kusur sorumluluğu vardır. (TBK 229/II) Yoksun kalınan kar ile sorumluluk menfaatinin ihlali buraya girer. (Aral vd. 2015, s.149 ve dn.170'deki yazar) Malın ayıbından dolayı başkasına ödenen tazminat, ayıplı mal nedeniyle oluşan sağlık problemi sebebiyle gündelik ücretten yoksun kalma gibi zararlar.

Yargıtay verdiği bir kararda; "Mahkemenin de kabulünde olduğu üzere davacının satın aldığı fidelerin ayıplı olduğu ve fidelerden verim alamadığı anlaşılmaktadır. Dosyadaki tespit raporunda davacının uğradığı zarar 20.424,17 YTL olarak belirtilmiş ise de, bu miktarın içinde fide bedelleri ve üretim masrafları ile birlikte davacının uğradığı gelir kaybı zararı da bulunmaktadır. Davacı gelir kaybı nedeniyle uğradığı zararı istediğine göre, davalıya ödemek zorunda kaldığı fide bedeli ile yaptığı masraflar nedeniyle talepte bulunamaz. Ancak mahsul alamama nedeniyle masraflar çıktıktan sonra elde edebileceği kar kaybını isteyebilir." Şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. (Yargıtay 13. HD. 13.02.2008 T. 2007/12142 E. 2008/2027 sayılı K. için bkz. www.kazanci.com)

Tüketicinin sözleşmeden dönme dışındaki seçimlik haklarla birlikte tazminat talebinde bulunması halinde tazminatın kapsamı ve sorumluluğun esası (kusurlu-kusursuz sorumluluk) açık değildir. (Aydoğdu 2015) AYDOĞDU'ya göre zarardan sorumluluğun niteliği konusunda açıklık olmadığından ve genel hükümlere yollama yapılması nedeniyle aleyhe kusur sorumluluğu çerçevesinde uygulama yapmak gerekir, ancak olması gereken hukuk bakımından buradaki sorumluluğun kusursuz sorumluluk olması gerekir. (Aydoğdu 2015)

D)Ayıptan Sorumlu Kişiler

Tüketicinin ayıptan kaynaklı seçimlik hakların tamamından satıcı sorumludur. (TKHK m.11/1) Ücretsiz onarım veya malın ayıpsız misli ile değiştirilmesi hakları ise üretici veya ithalatçıya karşı da kullanılabilir. (TKHK m.11/2) Ücretsiz onarım veya malın ayıpsız misli ile değiştirilmesinden satıcı, üretici ve ithalatçı müteselsilen sorumludur. (TKHK m.11/2, c.2)

Tüketicinin tazminat taleplerinin muhatabı sözleşmesel ilişkiyi ihlal eden satıcıdır. Ancak haksız fiil hükümleri kapsamında diğer kişilere de tazminat davası açılabilir. (Aydoğdu 2015)

TKHK m. 30/4'e göre; "Bağlı kredilerde, mal veya hizmet hiç ya da gereği gibi teslim veya ifa edilmez ise satıcı, sağlayıcı ve kredi veren, tüketicinin satış sözleşmesinden dönme veya bedelden indirim hakkını kullanması hâlinde müteselsilen sorumludur. Tüketicinin bedelden indirim hakkını kullanması hâlinde bağlı kredi de bu oranda indirilir ve ödeme planı buna göre değiştirilir. Tüketicinin sözleşmeden dönme hakkını kullanması hâlinde, o güne kadar yapmış olduğu ödemenin iadesi hususunda satıcı, sağlayıcı ve kredi veren müteselsilen sorumludur. Ancak, kredi verenin sorumluluğu; malın teslim veya hizmetin ifa edilmediği durumlarda satış sözleşmesinde veya bağlı kredi sözleşmesinde belirtilen malın teslim veya hizmetin ifa edilme tarihinden, malın teslim veya hizmetin ifa edildiği durumlarda malın teslim veya hizmetin ifa edildiği tarihten itibaren, kullanılan kredi miktarı ile sınırlı olmak üzere bir yıldır."

TKHK m.35/2'ye göre ise; "Bağlı kredilerde, konutun hiç ya da gereği gibi teslim edilmemesi nedeniyle tüketicinin bu Kanunun 11 inci maddesinde belirtilen seçimlik haklarından birini kullanması hâlinde, satıcı ve konut finansmanı kuruluşu müteselsilen sorumludur. Ancak, konut finansmanı kuruluşunun sorumluluğu; konutun teslim edilmemesi durumunda konut satış sözleşmesinde veya bağlı kredi sözleşmesinde belirtilen konut teslim tarihinden, konutun teslim edilmesi durumunda konutun teslim edildiği tarihten itibaren, kullanılan kredi miktarı ile sınırlı olmak üzere bir yıldır."

Uygulamada yapılan reklam ve ilanlardan hareketle tüketicide haklı güven uyandıran kişi veya kuruluştan talepte bulunma imkânı da söz konusu olabilir. Örneğin yüklenici firma ile aynı reklamda yer alıp kendi güvencesinden bahseden kişi veya kuruluştan talepte bulunmak mümkün olabilir. KARA'ya göre yapılan reklam ve ilanlarda kendi izniyle ismi kullanılan şirket veya kişi malın ayıplı olmasından veya ifanın yapılmamasından dolayı tüketiciye karşı satıcı ve diğer ilgililerle birlikte müteselsilen sorumludur. (Kara 2015)

E)Zamanaşımı

TKHK m.12. kapsamında;

"(1) Kanunlarda veya taraflar arasındaki sözleşmede daha uzun bir süre belirlenmediği takdirde, ayıplı maldan sorumluluk, ayıp daha sonra ortaya çıkmış olsa bile, malın tüketiciye teslim tarihinden itibaren iki yıllık zamanaşımına tabidir. Bu süre konut veya tatil amaçlı taşınmaz mallarda taşınmazın teslim tarihinden itibaren beş yıldır.

(2) Bu Kanunun 10 uncu maddesinin üçüncü fıkrası saklı olmak üzere ikinci el satışlarda satıcının ayıplı maldan sorumluluğu bir yıldan, konut veya tatil amaçlı taşınmaz mallarda ise üç yıldan az olamaz.

(3) Ayıp, ağır kusur ya da hile ile gizlenmişse zamanaşımı hükümleri uygulanmaz."

Anılan hüküm doğrultusunda iki yıllık ve beş yıllık zamanaşımının başlangıcı malın teslim tarihidir. (Tüketici zilyetliğin havalesi ile asli/dolaylı zilyetliği elde etse dahi dolaysız zilyetliği elde etmeden -teslim gerçekleşmeden- iki yıllık süre işlemeye başlamaz. Gümüş 2014, ayrıca bkz. Türkmen 2014) Ayıplı malın zamanaşımı süresi içinde tüketici tarafından bir başkasına devri halinde ikinci tüketici de şartlar oluşmuş ve zamanaşımı dolmamışsa ayıptan kaynaklı hakları ilk satım sözleşmesindeki satıcıya veya doğrudan üreticiye yöneltebilir. (Kara 2015, Türkmen 2014) Eğer tüketici aldığı malı ikinci el satış yapan ticari veya mesleki amaçlarla tüketiciye mal sunan kişiye devretmiş ve daha sonra başka

tüketiciye satılmışsa ikinci el satışı yapanın ayıplı maldan sorumluluğu bir yıldan konut ve tatil amaçlı taşınmazlarda ise 3 yıldan az olamaz. (Atamer vd. 2014, Kara 2015)

Ayıbın ağır kusur ya da hile ile gizlenmesi halinde ise zamanaşımı hükümleri uygulanmaz ifadesini kural olarak 10 yıllık genel zamanaşımının geçerli olacağı şeklinde değerlendirmek gerekir. Burada zamanaşımı bakımından TKHK m. 83 atfı ile TBK 231, TBK 244 ve TBK 478 hükümlerinin de değerlendirilmesi gerekir. Satış sözleşmesinde ağır kusur halinde taşınırlarda 10 yıllık, taşınmazlarda ise 20 yıllık zamanaşımı, eser sözleşmesinde ise yüklenicinin ağır kusuru varsa ayıplı eserin niteliğine bakılmaksızın 20 yıllık zamanaşımı dikkate alınmalıdır.

ATAMER/BAŞ, TKHK m.12/3 ifadesinde gizli ayıp gizlenmiş ayıp ayırımı yapılması gerektiğini, bu hükmün her gizli ayıpta uygulanmayacağını, hükmün uygulanması için ayıbın ağır kusurla veya hile ile gizlenmesi gerektiğini, fakat Yargıtay'ın uygulamasında (Yargıtay 4. HD. 23.03.2011 T. 2068 E. 3032 sayılı K. için bkz. Atamer vd. 2014) çok sık gizli ayıp ile gizlenmiş ayıbı eş tuttuğunu ifade etmektedir. (Atamer vd.2014)

KARA ayıplı malın neden olduğu her türlü zarardan dolayı yapılacak talepler için 10 yıllık zamanaşımı olduğunu ifade etmiştir. (Kara 2015) AYDOĞDU ise tazminat bakımından TKHK'da açık düzenleme olmadığından genel hükümlerdeki 10 yıllık zamanaşımı süresinin uygulanacağını, ancak sözleşmenin türüne göre (otel ve lokanta hizmetlerinde TBK 147/b.2 gereği 5 yıllık, vekâlette TBK 147/b.3 gereği 5 yıllık) sürelerin tazminat bakımından da uygulanacağını ifade etmiştir. (Aydoğdu 2015)

F)Garanti Belgesi

TKHK garanti belgesi başlıklı m.56'ya göre;

"(1)Üretici ve ithalatçılar, tüketiciye yönelik üretilen veya ithal edilen mallar için içeriği yönetmelikle belirlenen bir garanti belgesi düzenlemek zorundadır. Bu belgenin tekemmül ettirilerek tüketiciye verilmesi sorumluluğu satıcıya aittir.

(2) Garanti süresi malın teslim tarihinden itibaren başlamak üzere asgari iki yıldır. Ancak, özelliği nedeniyle bazı malların garanti şartları Bakanlıkça başka bir ölçü birimi ile belirlenebilir.

(3) Tüketici bu Kanunun 11 inci maddesinde belirtilen seçimlik haklarından onarım hakkını kullanmışsa, malın garanti süresi içinde tekrar arızalanması veya tamiri için gereken azami sürenin aşılması veya tamirinin mümkün bulunmadığının anlaşılması hâllerinde 11 inci maddede yer alan diğer seçimlik haklarını kullanabilir. Satıcı tüketicinin talebini reddedemez. Bu talebin yerine getirilmemesi durumunda satıcı, üretici ve ithalatçı müteselsilen sorumludur.

(4) Hangi malların garanti belgesi ile satılmak zorunda olduğu ile diğer uygulama usul ve esasları yönetmelikle belirlenir."

Hüküm kapsamında tartışmanın olduğu yer tüketicinin onarım hakkını kullanmasına rağmen malın garanti süresi içinde tekrar arızalanması veya tamiri için gereken azami sürenin aşılması veya tamirinin mümkün bulunmadığının anlaşılması hâllerinde TKHK m.11 yer alan diğer seçimlik haklardan (dönme, bedel indirimi, ayıpsız benzeri ile değiştirme) hangilerinin olduğu, kimlere karşı kullanılabileceği ve müteselsil sorumluluğun olup olmadığıdır.

ATAMER/BAŞ TKHK m.56'nın TKHK m. 11 ile beraber değerlendirilmesi gerektiğini, tüketicinin tamirat hakkını kullanmasına rağmen başarıya ulaşamamış ise imalatçıya karşı bu kez sadece yenisi ile değiştirme hakkını kullanabileceğini, seçimlik hakların tümünün kullanılamayacağını, dönme ve bedelin indirilmesi hakkının ise yalnız satıcıya karşı kullanabileceğini ifade etmiştir. (Atamer vd. 2014)

ASLAN'da benzer yönde TKHK m.56'nın TKHK m.11'de yer alan ve kanunun yeni düzenlediği sorumluluk sistemini genişletme amacında olmadığını, sorumluluğun 11.maddede yer alan sınırlar

dâhilinde dağıtılması gerektiğini, bedel iadesi ve bedelin indirilmesinin sadece satıcıya yöneltilebileceğini belirtmiştir. (Aslan 2014)

KARA ise TKHK m.56/3'de açıkça diğer seçimlik hakların kullanabileceğinin yazıldığını, satıcının bu talebi reddedemeyeceğini, bu talebin yerine getirilmemesi durumunda satıcı, üretici ve ithalatçının müteselsilen sorumlu olacağının düzenlendiğini, tamiri mümkün olmayan veya yasal sürede onarılamayan bir mal için tamir isteme veya bozuk olduğu anlaşılan ve tamiri mümkün olmayan bir mal için bedel indirimi istemenin anlamlı olmadığını, hükümde çoğul düzenleme yapıldığını, tüketici lehine yorum ilkesi gereği malın tamiri mümkün olmayan hallerde tüketicinin malın misli ile değiştirme veya satış bedelinin iadesi taleplerinden birini satıcı ile birlikte üreticiye karşı da kullanılabileceğini, bu durumda üretici veya ithalatçının satıcı ile birlikte müteselsilen sorumlu olduğunu ifade etmiştir. (Kara 2015)

Kanaatimizce burada TKHK m.56/2'nin lafzı ve tüketici lehine yorum ilkesinden de hareketle tamirin mümkün olmaması halinde tüketiciye diğer seçimlik hakların tamamını satıcı, üretici ve ithalatçıdan, müteselsil sorumluluk kapsamında isteme imkânı vermek yerinde olur. Doktrinde bazı yazarlar (Atamer vd.2014) tamirin mümkün olmaması halinde tüketicinin üretici ve ithalatçıya sadece ayıpsız misli ile değiştirme isteminin ileri sürebileceğini ifade etmektedir. Ancak burada ayıpsız misli ile değiştirme imkânı olmaması durumunda da ne olacağının değerlendirilmesi gerekir. Otomobillerde mahkemenin misli ile değiştirme kararının infazı aşamasında ayıpsız mislinin olmaması halinde rayiç bedelin tüketiciye ödenmesi gündeme gelmektedir. Burada tamirin mümkün olmadığı, ayıpsız misli ile değiştirmenin istendiği ve ayıpsız misli ile değiştirme yerine rayiç bedel belirlenip tüketiciye ödeme gereğinin ortaya çıktığı durumda üretici ve ithalatçı zaten dolaylı da olsa bedel iadesinden sorumlu olmuş olacaktır.

G) Satış Sonrası Hizmetler

Satış sonrası hizmetler başlıklı TKHK m.58'e göre;

"(1) Üretici veya ithalatçılar, ürettikleri veya ithal ettikleri mallar için Bakanlıkça belirlenen kullanım ömrü süresince, satış sonrası bakım ve onarım hizmetlerini sağlamak zorundadır.

(2) Üretici veya ithalatçılar, yönetmelikle belirlenen mallar için Bakanlıkça onaylı satış sonrası hizmet yeterlilik belgesi almak zorundadır.

(3) Bir malın yetkili servis istasyonlarındaki tamir süresi, yönetmelikle belirlenen azami süreyi geçemez.

(4) Üretici veya ithalatçılar, yetkili servis istasyonlarını kendileri kurabileceği gibi servis istasyonlarının verdiği hizmetlerden sorumlu olmak şartıyla kurulu bulunan servis istasyonlarından veya servis organizasyonlarından da faydalanabilir.

(5) Herhangi bir üretici veya ithalatçıya bağlı olmaksızın faaliyette bulunan servis istasyonları da verdikleri hizmetten dolayı tüketiciye karşı sorumludur.

(6) İthalatçının herhangi bir şekilde ticari faaliyetinin sona ermesi hâlinde bakım ve onarım hizmetlerinin sunulmasından garanti süresi boyunca satıcı, üretici ve yeni ithalatçı müteselsilen sorumludur. Garanti süresi geçtikten sonra ise kullanım ömrü süresince bakım ve onarım hizmetlerini üretici veya yeni ithalatçı sunmak zorundadır."

(7) Servis istasyonlarının kuruluşu, işleyişi, sayısı, özellikleri ile diğer uygulama usul ve esasları yönetmelikle belirlenir."

Tüketiciler satış sonrasında da bakım ve onarım hizmetlerinin sağlanması bakımından korunmuştur. Üretici veya ithalatçılar, yetkili servis istasyonlarını kendileri kurabileceği gibi servis istasyonlarının verdiği hizmetlerden sorumlu olmak şartıyla kurulu bulunan servis istasyonlarından veya servis organizasyonlarından da faydalanabilir. Bu noktada yetkili servis ve özel servis ayrımı yapmak mümkündür. 13 Haziran 2014 tarihli 29029 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Satış sonrası hizmetler yönetmeliğinin m. 4/m kapsamında Üretici veya ithalatçıların ürettikleri veya ithal ettikleri mallar için; kullanım ömürleri süresince satış sonrası montaj, bakım ve onarım hizmetlerini yürütmek üzere, kendileri tarafından veya aralarındaki sözleşme uyarınca, bu amaçla yetki verilen gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan ya da kurulmuş bulunan tesisler yetkili servis istasyonunun ifade eder. Aynı yönetmeliğin m.4/h kapsamında herhangi bir üretici veya ithalatçıya bağlı olmaksızın faaliyette bulunan servis istasyonları özel servistir.

Yönetmeliğin 14/1 maddesine göre; " Üretici veya ithalatçılar, yetkili servis istasyonlarının ayrı bir tüzel kişiliği olsa dahi, satış sonrası hizmetlerin sağlanmasından ve yürütülmesinden yetkili servis istasyonları ile birlikte müteselsilen sorumludur." Yetkili servisin fiillerinden üretici veya ithalatçılar müteselsilen sorumludur.

Özel servislerin fiillerinden dolayı üretici veya ithalatçıların kural olarak sorumlulukları yoktur. Özel servislerin kendisinin tüketiciye karşı sorumluluğu söz konusu olur.

Yargıtay verdiği bir kararda; "Davacı, davalıdan satın aldığı aracın sele kapılması sonucu davalı tarafından tamir edildiğini, aracın bu kez 12 defa arıza yaptığını, aracın ayıplı olduğunu, devamlı arızalar verdiğini ileri sürerek aracın yeni bir araçla değişimi talebi ile eldeki davayı açmıştır. Taraflar arasındaki uyuşmazlık 4822 sayılı Kanunla değişik 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunu'nun 4/A maddesinde tanımlanan ayıplı hizmet sunulduğu iddiasından kaynaklanmakta olup, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK)'un 4. maddesinde "Ambalajında, etiketinde, tanıtma ve kullanma kılavuzunda yer alan veya satıcı tarafından vaat edilen veya standardında tespit edilen nitelik ve/veya niceliğine aykırı olan ya da tahsis veya kullanım amacı bakımından değerini veya tüketicinin ondan beklediği faydaları azaltan veya ortadan kaldıran maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikler içeren mal veya hizmetler, ayıplı mal veya ayıplı hizmet olarak kabul edilir." denilmekte, devam eden fıkralarda ise buna ilişkin biçimsel koşullar sayılmaktadır. Sanayi Mallarının Satış Sonrası Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğin 16.maddesinde "Servis istasyonlarının ayrı bir tüzelkişiliği olsa dahi imalatçı-üretici ve /veya ithalatçılar,satış sonrası hizmetlerin sağlanmasından ve yürütülmesinden servis istasyonları ile birlikte müştereken ve müteselsilen sorumludur. Garanti Belgesi Uygulama Esaslarına Dair Yönetmeliğin 15.maddesinde "imalatçı-üretici ve /veya ithalatçılar, garanti belgesi ile sattıkları malların bakım onarım ve kullanımına ilişkin satış sonrası servis hizmetlerini yeterli olarak vermek ve bunun için gerekli tedbirleri almak zorundadır." Düzenlemeleri mevcuttur. Somut uyuşmazlıkta davacının sele kapılan aracının davalı tarafça tamir edilmesine rağmen 12 kez arıza yaptığı dosyadaki servis iş emirleri ile sabit olduğundan, davalının ayıplı hizmet verdiği sabittir. Hal böyle olunca 4822 sayılı yasa ile değişik 4077 sayılı TKHK'nun 4. maddesi gereğince ayıplı hizmet karşısında tüketici, bedel iadesini de içeren sözleşmeden dönme, malın ayıpsız misliyle değiştirilmesi, ayıp oranında indirimi ücretsiz onarım isteme haklarına sahiptir. Tüketici, bu seçimlik haklarından birini kullanabilecektir. Mahkemece davacının bu konudaki talepleri değerlendirilerek sonucuna göre karar verilmesi gerekirken, red kararı verilmesi usul ve yasaya aykırı olup, hükmün bu nedenle bozulması gerekirken, sehven onandığı anlaşılmış olmakla, davacının karar düzeltme talebinin kabulüne ve Dairemizin onama kararının kaldırılarak, kararın yukarıda açıklanan nedenlerle bozulmasına karar verilmelidir." Değerlendirmesi yapmıştır. (Yargıtay 13.HD. 04.06.2014 T. 2014/8435 E. 2014/17631 sayılı K. için bkz. www.kazanci.com)

H)Ayıplı Hizmet

TKHK m. 3/d'ye göre hizmet; Bir ücret veya menfaat karşılığında yapılan ya da yapılması taahhüt edilen mal sağlama dışındaki her türlü tüketici işleminin konusunu ifade eder.

1)Ayıplı Hizmet Kavramı

TKHK m. 13'e göre;

"(1) Ayıplı hizmet, sözleşmede belirlenen süre içinde başlamaması veya taraflarca kararlaştırılmış olan ve objektif olarak sahip olması gereken özellikleri taşımaması nedeniyle sözleşmeye aykırı olan hizmettir.

(2) Hizmet sağlayıcısı tarafından bildirilen, internet portalında veya reklam ve ilanlarında yer alan özellikleri taşımayan ya da yararlanma amacı bakımından değerini veya tüketicinin ondan makul olarak beklediği faydaları azaltan veya ortadan kaldıran maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikler içeren hizmetler ayıplıdır."

Bir ücret veya menfaat karşılığında yapılan ya da yapılması taahhüt edilen mal sağlama dışındaki her türlü tüketici işleminin konusu hizmeti ifade eder. (TKHK m. 3/d)

Hizmet edimi içeren sözleşmeler özellikle iş sözleşmesi niteliğinde olmayan hizmet sözleşmeleri ile eser sözleşmesi, vekâlet sözleşmesi ya da diğer iş görme sözleşmeleri tüketici işlemidir. (Kara 2015, s.805, dn. 4'deki yazarlar)

Seyahat sözleşmeleri, zayıflama kursları, tamir faaliyetleri, kuru temizleme, konaklama, yabancı dil eğitimi, üniversite ile öğrenci arasındaki eğitim sözleşmeleri tüketici hukuku alanındaki hizmet sözleşmeleri arasında kabul edilmektedir. (Kara 2015)

2)Tüketicinin Seçimlik Hakları

TKHK m.15/1'e göre; "Hizmetin ayıplı ifa edildiği durumlarda tüketici, hizmetin yeniden görülmesi, hizmet sonucu ortaya çıkan eserin ücretsiz onarımı, ayıp oranında bedelden indirim veya sözleşmeden dönme haklarından birini sağlayıcıya karşı kullanmakta serbesttir. Sağlayıcı, tüketicinin tercih ettiği bu talebi yerine getirmekle yükümlüdür. Seçimlik hakların kullanılması nedeniyle ortaya çıkan tüm masraflar sağlayıcı tarafından karşılanır. Tüketici, bu seçimlik haklarından biri ile birlikte Türk Borçlar Kanunu hükümleri uyarınca tazminat da talep edebilir."

Madde kapsamında ayıplı hizmet halinde tüketici hizmetin yeniden görülmesi, hizmet sonucu ortaya çıkan eserin ücretsiz onarımı, ayıp oranında bedelden indirim veya sözleşmeden dönme haklarından birini kullanabilir. Tüketici dilerse bu seçimlik haklarından biri ile beraber TBK hükümleri uyarınca tazminat da talep edebilir.

Ancak ücretsiz onarım veya hizmetin yeniden görülmesinin sağlayıcı için orantısız güçlükleri beraberinde getirecek olması hâlinde tüketici bu hakları kullanamaz. Orantısızlığın tayininde hizmetin ayıpsız değeri, ayıbın önemi ve diğer seçimlik haklara başvurmanın tüketici açısından sorun teşkil edip etmeyeceği gibi hususlar dikkate alınır. (TKHK m. 15/2)

Ücretsiz onarım veya hizmetin yeniden görülmesinin seçildiği hâllerde, hizmetin niteliği ve tüketicinin bu hizmetten yararlanma amacı dikkate alındığında, makul sayılabilecek bir süre içinde ve tüketici için ciddi sorunlar doğurmayacak şekilde bu talep sağlayıcı tarafından yerine getirilir. Her hâlükârda bu süre talebin sağlayıcıya yöneltilmesinden itibaren otuz iş gününü geçemez. Aksi takdirde tüketici diğer seçimlik haklarını kullanmakta serbesttir." (TKHK m.15/4)

"Tüketicinin sözleşmeden dönme veya ayıp oranında bedelden indirim hakkını seçtiği durumlarda, ödemiş olduğu bedelin tümü veya bedelden indirim yapılan tutar derhâl tüketiciye iade edilir." (TKHK m.15/3)

Ayıplı hizmet faaliyeti kabule engel olacak derecede ayıplı değil de hizmette yerine getirildikten sonra sözleşmeden dönülmüşse artık bedelde indirimin olacağını ifade etmek gerekir.

Ayıplı hizmet nedeniyle maddi veya manevi tazminatta talep edilebilir. Örneğin ayıplı hizmet nedeniyle tüketicinin eşyalarına zarar verilmişse maddi tazminat talep edilebilir. Ayrıca şartları oluşmuşsa manevi tazminatta istenebilir. Bu kapsamda düğün merasiminde düğün videosunun çekiminin ayıplı olması halinde manevi tazminat talep edilebilir.

3)Ayıptan Sorumlu Kişiler

TKHK m.14'e göre; "Sağlayıcı, hizmeti sözleşmeye uygun olarak ifa etmekle yükümlüdür." Ayrıca TKHK m.30/4'e göre; "Bağlı kredilerde, mal veya hizmet hiç ya da gereği gibi teslim veya ifa edilmez ise satıcı, sağlayıcı ve kredi veren, tüketicinin satış sözleşmesinden dönme veya bedelden indirim hakkını kullanması hâlinde müteselsilen sorumludur."

Sağlayıcı tüketicinin ayıptan kaynaklı tüm seçimlik haklarından ve tazminattan sorumludur. Ancak TKHK m.14/2'ye göre; "Sağlayıcı, kendisinden kaynaklanmayan reklam yoluyla yapılan açıklamalardan haberdar olmadığını ve haberdar olmasının da kendisinden beklenemeyeceğini veya yapılan açıklamanın içeriğinin hizmet sözleşmesinin kurulduğu tarihte düzeltilmiş olduğunu veya hizmet sözleşmesinin kurulması kararının bu açıklama ile nedensellik bağı içermediğini ispatladığı takdirde açıklamanın içeriği ile bağlı olmaz."

KARA'ya göre TKHK'da açık düzenleme olmasa da hizmet sözleşmesine aracılık eden acentenin ayıplı hizmetten sağlayıcı ile birlikte tüketiciye karşı müteselsilen sorumlu olması gerekir. TKHK m.3/ı'daki tanım incelendiğinde sağlayıcı adına veya hesabına hizmet sözleşmesi yapan kişilerde sağlayıcı sayıldığından acente de sağlayıcı ile beraber müteselsilen sorumludur. (Kara 2015) Bizce de tüketicinin korunması gerektiğinden hareketle ve de muhatabının acente olduğu hallerde acente de sağlayıcı ile beraber müteselsilen sorumlu olmalıdır.

4)Zamanaşımı

TKHK m. 16'ya göre;

(1) Kanunlarda veya taraflar arasındaki sözleşmede daha uzun bir süre belirlenmediği takdirde, ayıplı hizmetten sorumluluk, ayıp daha sonra ortaya çıkmış olsa bile, hizmetin ifası tarihinden itibaren iki yıllık zamanaşımına tabidir.

(2) Ayıp, ağır kusur ya da hile ile gizlenmişse zamanaşımı hükümleri uygulanmaz."

Ayıplı hizmette zamanaşımı hizmetin ifasından itibaren 2 yıldır. Burada tüketici sözleşmesi niteliğinde olan otel, motel, pansiyon, tatil köyü gibi yerlerdeki hizmet ihtilafında, tüketicinin taraf olduğu vekâlet, komisyonculuk, acentelik sözleşmesi ve eser sözleşmesinden doğacak ihtilaflarda (yüklenicinin yükümlülüklerini ağır kusuruyla hiç ya da gereği gibi ifa etmemesi dışında) 5 yıllık zamanaşımını ifade etmek mümkündür. (TBK 147)

Ayıbın ağır kusur ya da hile ile gizlenmesi halinde zamanaşımı hükümleri uygulanmaz. Bu halde de zamanaşımı olarak 10 yıllık genel zamanaşımının geçerli olacağı şeklinde değerlendirmek gerekir. Burada zamanaşımı bakımından TKHK m. 83 atfı ile TBK 478 hükmü de değerlendirilmelidir. Eser sözleşmesinde yüklenicinin ağır kusuru varsa ayıplı eserin niteliğine bakılmaksızın 20 yıllık zamanaşımının dikkate alınması gerekir.

Burada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi de ayıplı hizmet halinde muayene ve ihbar külfetlerinin kaldırılıp kaldırılmadığıdır. Bu noktada iki ihtimali ifade etmek mümkündür. Birinci ihtimalde TKHK'da açıkça düzenleme yapılmadığından TBK m. 83 atfı ile genel hükümler uygulanacağından ayıp ihbarı yapılması gerekir. Açık ayıplarda (örneğin eser sözleşmesinde) işlerin olağan akışına göre imkân bulur bulmaz eseri gözden geçirme ve uygun sürede bildirim yapma, (TBK

m.474/1) gizli ayıpta ise ayıp ortaya çıktıktan sonra gecikmeksizin bildirim gerekir. (TBK m.477/3) (Şahin vd.2014)

İkinci ihtimalde ise yeni TKHK'da ayıplı hizmette tüketici yönünden muayene ve ihbar külfeti kaldırıldığından genel hükümlere gitmeye gerek olmadan (ihbar aranmadan) tüketici tespit ettiği ayıba ilişkin seçimlik haklarını zamanaşımı süresi içinde dürüstlük kuralına uygun kullanabilir. (İkinci ihtimalin yerinde olduğu yönünde Şahin vd.2014)

Sonuç:

6502 sayılı TKHK ile genel olarak tüketicinin lehine düzenlemeler getirildiğini ifade etmek mümkündür. Nitekim teknoloji, sanayi ve hizmet sektörünün gelişimi ile beraber tüketicinin karşılaştığı sorunlar da değişmektedir. Günlük yaşamın çok önemli bir kısmı tüketici işlemi olarak cereyan etmektedir. Bu noktada tüketicinin ayıplı mal ve hizmetlere karşı yeteri kadar korunması gereği hâsıl olmuştur. TKHK kapsamında ayıplı mal veya hizmetle karşı karşıya kalan tüketici sözleşmeden dönme, ayıp oranında bedel indirimi, ücretsiz onarım veya ayıpsız bir misli ile değiştirme (hizmetin yeniden görülme) seçimlik haklarından birini kullanabilir. Ayıplı malda; malın zamanında teslim edilmemesi veya montajın hatalı olması hali (teknik terimlere uygunluk olmasa da) 6502 sayılı TKHK'da sözleşmeye aykırı ifa olarak ifade edilmiş ve ayıplı mal başlığı altında düzenlenmiştir. Ayıplı hizmette ise sorumlu olacak kişiler arasında acente sayılmadığından ancak kanundaki sağlayıcı tanımından hareketle acentenin de ayıplı hizmetten sorumlu olması gerektiği kanaatimizi ifade etmek gerekmiştir. Ayrıca ayıplı malda muayene ve ihbar külfetleri kaldırılmış bunun yerine malın tesliminden itibaren ilk altı ay içinde ortaya çıkan ayıplarda ayıbın teslim anında var olduğu yönünde satıcı aleyhine karine kabul edilmesi yerinde olmuştur.

Kaynakça:

Aral Fahrettin ve Ayrancı Hasan. Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri. Ankara: Yetkin Yayınları, 2015.

Aslan İ.Yılmaz. 6502 Sayılı Kanuna Göre Tüketici Hukuku. Bursa: Ekin Yayınları, 2014.

Atamer Yeşim M. ve Baş Ece. "Avrupa Birliği Hukuku İle Karşılaştırmalı Olarak 6502 Sayılı Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Uyarınca Satım Sözleşmesinde Ayıptan Doğan Sorumluluk" İstanbul Barosu Dergisi. (2014) C.88. Özel Sayı: 19-60.

Aydoğdu Murat. Tüketici Hukuku Dersleri. Ankara: Adalet Yayınevi, 2015.

Erdoğan İhsan. "Tüketicinin Ayıplı Mal ve Hizmet İfalarına Karşı Korunması" 12 Kasım 2016. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/1_2_5.pdf

Gümüş Mustafa Alper. 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi, Cilt 1, Madde: 1-46. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2014

Kara İlhan. Tüketici Hukuku, Ankara: Engin Yayınevi, 2015.

Şahin Turan ve Kizir Mahmut. "6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un Genel Esaslar, Haksız Şartlar İle Ayıplı Mal ve Hizmetler Konusunda Getirdiği Yenilik ve Değişiklikler" Terazi Hukuk Dergisi, C.9, S.89, Ocak 2014: 68-78.

Tutumlu Mehmet Akif. Tüketici Hukukunda Manevi Tazminat Davası. Ankara: Seçkin Yayınları, 2015.

Türkmen Ahmet. "Tüketici İşlemlerinde Ayıplı Mal ve Hizmetten Doğan Seçimlik Hakların Tabi Olduğu Zamanaşımı ve Bunun Garanti Taahhütleriyle İlişkisi. DEÜHFD. C.16, 2014 Özel Sayı: 3389-3448.

Yavuz Cevdet. Borçlar Hukuku Dersleri, (Özel Hükümler). İstanbul: Beta Yayınları, 2012

Aydınlanma Düşüncesının Yayılması ve Ulusal Hareketin Gelişim Sürecinde Basının Önemi

The Expansion Of The Idea Of Enlightenment And The Importance Of The Press In The Development Process Of The National Movement

Doç. Dr. Sevinç GASİMOVA *

Öz:

Milli kültürün bir parçası olan basın her bir halkın hayata bakışlarını, sosyo-politik ve kültürel-manevi süreçlere psikolojik tutumunu bildiren bir araç, bir siyasi tribunadır. Basının milletin ve halkın sosyal fikir tarihindeki rolü ve yeri inkar edilemez. Bilinen bir gerçektir ki, her bir dönemin ideolojik bakışları onun basınını etkiler ve gelecekteki gelişimini belirler. Dünya halklarının gelişme tarihine baktığımızda, her milletin tarihinde er ya da geç milli basının oluşturulması aşamasını takip etmiş oluyoruz. Makalede kısaca dünya basınının oluşumu ve gelişimi fonunda Türk basınının oluşumu izlenecek, Türk milli basınının zamanca çok geç ortaya çıkması sebeplerine ve bunların önündeki engellere dikkat çekilecek, aydınlanma düşüncesinin yayılması ve ulusal hareketin gelişim sürecinde basının önemine aydınlık getirilecektir. Ulusal bilinç, milli idrak ve milletin oyanışında esas tesir kuvvetlerinden olan ve tesadüfi değildir ki, dördüncü güç olarak adlandırılan basının önemli yeri vurğulanacaq, hem Osmanlı devletinin varlığı döneminde, hem Cumhuriyet döneminde, Sovyet Rusyası zamanında imparatorluk ucqarlarındakı sömürge esaretinde olan halkların milli düşünce ve ulusal hareketine baş qaldırmaması için basının oluşturulmasına engelleri ve kısa zamanda kapanma konularına açıklık getirilecektir. Aynı zamanda makalede XIX yüzyılda hem Türkiyede, hem de Azerbaycanda iki devletin gazete ve gazetecilik faaliyetleri ile ilgili sansür konularına ve bu yolda mücadele yürüten dönemin aydınlarına da dikkat çekilecek, onların milli mücadele için neden gazete oluşturulmasının nedenleri açıklanacaktır. Klassiklerimiz basınla ilgili görüş söylerken, onu "halkın konuşan dili" "gören gözü", "işiten kulağı" olarak nitelendirmişlerdir. İlginç olgu şudur ki, milletin milli bilincinin ve ulusal hareketinin dirçelişi de işte milli basınla ilişkilidir. Ona göre de Azerbaycan milli hareketinin ilk dönemi işte ilk ulusal basının adı ile "Ekinçi(Çiftçi) dönemi" olarak tanımlanmaktadır.

Aydınların şuurunda "din" ve "millet" kavramlarına farklı açıdan yaklaşıldığından, "Azerbaycan milleti" kavramının uyanması "Keşkül" dönemine denk gelmektedir. "Keşkül" gazetesi kendi sayfalarında bu konuları anlaşılmasını çaba göstermiş ve sosyo-politik bilincin gelişmesine yardımcı olmuştur. "Keşkül" Azerbaycan milletinin kalkınması ve başka milletlerle dostluk ilişkilerini takviyesi hakkında da olumlu özellik taşıyan makaleler veriyordu. Bu makalelerin bir çoğunun konusu, fikri yönü, dili ve

* Bakü Devlet Universitesi. qasimovasevinc@mail.ru

üslubu farklıydı. Basın ve qazeteçilik alanında A.Bakıxanov. M.Kazımbey, M.F.Axundzadə, Hasan Bey Zerdabi, Said ve Celal Ünsizade kardeşleri, M.Şaxtaxtlı, A.Topçubaşov, Ahmet Ağaoğlu, S.M.Qenizade halkın milli bilincinin uyanmasında işte gazetenin bir etki aracı olduğunu göstermişlerdir. Makalede basının halkın milli mücadelesi, kültürel ve maneviyat tarihi ile sık bağlılığı mukayiseli şekilde şerh edilecektir. Mustafa Kemal Paşa Atatürk'ün basınla ilgili çok değerli bir fikrini söylemek isterdim: "... Türk basını milletin gerçek seda ve iradesinin kendinin belirtmesi şekli olarak Cumhuriyet'in çevresinde çelikten bir kale vücuda getirilmelidir, bir fikir kalesi, bir zehniyet kalesi basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyet'in hakkıdır...Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri milletin kulağı ve vicdanına gereği gibi ulaştırmakta basının görevi çok önemlidir".

Anahtar kelimeler: Milli kültür, basın, sensör, Çarlık Rusyası, aydınlanma

Abstract:

The press is a part of national culture that can be considered as a tool or a political tribune that demonstrates nation's point of view, socio-political and psychological attitude. The role and the power of the press in the social opinion of the nation can not be denied. It is a fact that the ideological perspectives of each period in nation influence its press and determine its future development. When we look at the development history of thenations of the world, sooner or later in the history of every nation we follow the phase of the formation of the national press.In this article we will demonstrate the development of Turkish press in the phase of the world press. The importance of the press in the development process of the national movement and the spread of the idea of enlightenment will be brought to light, which will draw attention to the causes of the delay of development process and obstacles that caused it. It is not accidental that national consciousness, national cognition and national influence play a key role in the media, which is called the fourth power, and it is a place of national importance for the national thought and national movement of the peoples in the colonial captivity of the empire during the period of existence of the Ottoman state, the obstacles to the formation of the press for the headquarters will be clarified. At the same time we will highlight the topic of censorship of newspapers in XIX in Turkey and Azerbaijan and the reasons why intellectuals that were against it were creating newspapers for the national struggle. While our classics have expressed opinions about the press, they have called it "the language of the people speaking", "the seeing eye", "the hearing ear". The interesting fact is that the national consciousness of the nation and the enlightment of the national movement are related to the national press.That is why the first period of the national movement of Azerbaijan is defined as "Ekinchi era" with the name of the first national press. Because the concepts of "religion" and "nation" were approached from different perspectives in the consciousness of the intellectuals, the awakening of the concept of "Azerbaijani nation" coincides with the period of "Kashkul".The "Kashkul" newspaper has tried to understand these issues on its own base and has helped to develop socio-political awareness. "Kashkul" publicized articles that gave positive vibes about the development of the Azerbaijani nation and the strengthening of friendship relations with other nations. The majority of these articles were different in terms of opinion, language, and style. M. Kazimbey, M.F. Akhundzada, Hasan Bey Zardabi, Said and Jalal Unsizade brothers, M. Sakhtakhtili, A. Topchubashov, Ahmet Agaoglu, S.M.Qanizade all in the field of press and journalism have shown that journalism is a means of influence in the awakening of the national consciousness. In this article the media will be depicted in a comparative manner in which the publiic's national struggle is closely linked to the history of culture and spiritually. I would like to mention Mustafa Kemal Pasha Ataturk's very valuable opinion about the press: "... The Turkish press should be brought to the body of a fortress of steel around the Republic in the form of self-expression of the true voice and will of the nation ... an idea castle, a poetry castle. It is the Republic's right to ask for it from the members of the press ... The struggle is not over. The task of the press is crucial in conveying the truth as it is to the wisdom and conscience of the nation ".

Keywords: National culture, press, censorship, Tsarist Russia, enlightment

Giriş

Milletlerin kalkınması, milli şuurun uyanışı ve ulusal özünüderk sürecinde, aynı zamanda dünya uygarlığından yararlanmasında basın önemli yer tutmaktadır. İşte bunun etkisi ile toplumun tüm yapılarında kalite değişiklikleri oluşur. Hiç kimse itiraz etmez ki, devlet hakimiyetinin bölgüsünde basın öncül yerlerden birini tutuyor. Bu nedenle, çok zaman basın dördüncü güç olarak da değerlendirilir. XIX yüzyıl ve XX yüzyılın Azerbaycan aydınları basını "halkın gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili" adlandırırdılar. İşte "Ekinçiden" başlanan milli hareketimiz kendisinin zirve makamına Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması ile ulaştı. Türk halklarının milli kimlik, milli uyanış yoluna girmesi, devletçilik düşüncelerinin oluşumu sürecinde de ulusal basının rolü büyüktür. Bilindiği gibi, XIX yüzyılın başlarında dünyada yaşanan süreçler, özellikle Rusya imparatorluğunun sömürgecilik politikası gerçekleştikten sonra Azerbaycan mekanında milli-manevi uyanış süreci baş kaldırdı. Rusya ve Qacarlar devleti tarafından Gülistan ve Türkmençay anlaşmaları sonucu ikiye bölünen topraklarımızda o dönemin aydınlanma hareketinde önemli hizmeti olanların düşüncesinde milli mövcudluğumuzun korunması esas amaçlardan biri idi. Dönemin entelektüelleri-Abaskulu Ağa Bakıhanov, Mirza Kazımbeğ, Mirza Fatali Ahundzade, Hasan beğ Zerdabi, Seyid Azim Şirvani, Mehmetağa Şahtahtlı, Alimerdan beğ Topçubaşov, Said ve Celal Unsizade kardeşleri, Soltan Mecit Ganizade, Ahmet Ağaoğlu, Ali beğ Hüseynzade, İsmayıl Qaspiralı halkın kalkınması yolunda çeşitli yolları gösterseler de, çoğunluğu maarifçiliyi kurtuluş yolu olarak kabul ediyorlardı. Bilinen bir gerçektir ki, işte Azerbaycan'da basın tarihinin başlangıcı toplumsal-ulusal bilincin gelişmesi ile paralel gitmiştir. Ona göre de Azerbaycan milli herekatımızın ilk aşaması tarihçilikde ulusal hareketin "Çiftçi dönemi" olarak tanımlanmıştır. Halkının ve milletinin gelişmesi ve kalkınması adına Türk dünyasının aydınları ve korifeyleri olarak kabul edilen A.Bakıhanovun "Gülüstani-İrem" i (1841), "fanatizmi ortadan kaldırmak", halkı "cehalet ve gaflet uykusundan uyandırmak" ve kültürel ilerleme yoluna çıkarmak amacıyla M.F.Ahundzadenin basit halk dilinde kaleme aldığı meşhur altı komedileri (1850-1855), S.A.Şirvaninin çok zorlukla açtığı ana dilli "Usul-i Cedid" okulu (1870), H.Zerdabinin ilk ulusal basın olan "Ekinci" nin yayını (1875-77), "dilde, fikirde, işte birlik" fikirleri ile tanınan ve "Cədidçilik" hareketi ile türk milletinin tarakkisini düşünen İ.Qaspiralı ve H.Zerdabinin N.Vezirovla birlikte yarattıkları milli tiyatroyla (1873) milli özünüderkin, milli uyanış ve kültürel atılımın temel taşlarını koymuşlardır. Onların temelini koydukları ve giderek geniş yaygınlaşan ulusal aydınlanma hareketi milli dramaturgiyanın, eleştirel realizmin, ulusal tiyatronun, milli-demokratik basının, ana dilli okulların kurulması, milli edebi dilin oluşumu, aynı zamanda felsefi ve toplumsal-siyasi fikrin yeni-ulusal düzlemde gelişimi milli intibah, "kültürel bağımsızlık kazanılması" yolunda ilk büyük başarılar olup, ulusal bilincin oluşmasına etki sağlamıştır. Azerbaycan'da milli birlik, istiklal fikri gibi büyük görevin gerçekleşmesinde M.F.Ahundzadə ile H.Zerdabinin "açtıkları milli uyanış dönemi, kültürel milliyetçilik hareketi" yirminci yüzyılın başlarında ulusal özgürlük ideolojisinin oluşumu için uygun zemin hazırladı. İşte bu dönemde ulusal aydınlanma mefkuresini milli-özgürlük ideolojisi tamamladı. Azerbaycan maarifçiliyinin ideolojik ilke ve hükümlerinin M.F.Ahundzade ve H.Zerdabi tarafından tespit edilerek büyük bir okulun – "aydınlanma okulunun" oluşmasına ivme verdi. Tüm bunlara aşağıda dikkat çekilecek ve ulusal düşünce tarihimizde basının yeri belirlenecektir.

A.Basının Yaranma Tarihine Kısa Bakış

Dünya basınına bakarsak, bunun tarihinin daha geçmişe dayandığını ve farklı ülkelerde farklı zamanlarda yarandığını görürüz. Öyle ki, hala eski Yunanistan'da halka çeşitli haberler carçılar aracılığıyla çıkarılırdı. Eski Roma'da ise Senat aktları her gün ilan ediliyordu. VIII yüzyılda Çin'de "Başkent haberleri" adıyla elyazması gazete hazırlanıyordu. XV yüzyılda Venedik'te yazma gazeteler oluşmuştur. Öyle "gazete" kelimesinin anlamı da "bozuk para" anlamına gelmektedir. Yani burada yeni bilgiler elde etmek için küçük paranın ödenmesi bir olgudur. Fakat, XV yüzyılda ilk kitabın alman Gutenburg tarafından basılmasından ikiyüz yıl sonra Avrupada XVII yüzyılda gazetecilik ortaya

çıkmıştır. Kaynaklara göre ilk gazetenin çıkarılmasıyla ilgili farklı tarihler ortaya çıkmaktadır. Bazı kaynaklar ilk gazetenin tarihini 1605 (Hollanda), bazı kaynaklarsa 1609 (Ausburg) olarak göstermektedir. Fransa ihtilali, Amerikan Bağımsızlık savaşı, Sanayi devrimi ve teknoloji gelişmeler gazetenin kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Rusya'da ise ilk gazetelerin ortaya çıkması tarihi XVIII yüzyıla rastlar. Burada 1702-1728 yıllarında "Moskovskie vedomosti", 1728-1755 yıllarında ise "Petersburgskie vedemosti" ve daha sonra "Kurantı" adlı elyazması gazetesi mevcut olmuştur. Basın işi, onun oluşturulması ve yayınlanması çok zor olduöundan, aynı zamanda hakim sınıflar özgür fikre her araç ile engeller koyduklarından, halkların maariflenmesini lengidirdiler. Demek ki, basın kurulması yolunda önemli engellerden birincisi, hakim sınıfların isteğine uygun olmaması idiyse, ikincisi, hem maddi ve teknik malzemelerin getirilmesine ilişkin masrafların pahalı olması ve nihayet ülkenin okuma-yazma oranının düşük olmasıydı. Malesef, Türk halklarının okuma-yazma oranının düşük olması bu engellerden hemen birincisiydi. İşte Türk dünyasında basın tarihine baktığımızda, bu sürecin XIX yüzyılın ilk çeyreğinden erken zamana gitmediğinin görüyoruz. Yukarıda da yolda olan engelleri vurguladık. Bu engelleri aşmayı sadece halkın Avrupa eğitimine yiyelenen intellektüellerinden beklemek olardu. Bunu da gerçekleştiren işte bu aydınlar oldu ki, aşağıda biz onların bu alandaki hizmetlerinden bahsedeceğiz. Basın meydana gelen zamandan hükümet hep ona ciddi nezaret etmiş, öyle ki, devlet kendi siyasetini kendi istediği şekilde gerçekleştirmek için sansür yaratmıştır. Rus işgalinden sonra ise sansür kendisini en bariz şekilde gösterdi. (Ağarefi Zeynalzade. Azerbaycan basını ve çar sansürü. 1850-1905. Bakü, 2006.s. 276-291). Osmanlı'da 1727 yılında Sait Efendi ve İbrahim Müteferrika tarafından İstanbul'da kurulan matbaanın 1853 yılından itibaren İstanbul dışındaki kentlerde de kürüalması, Osmanlı'daki gazetecilik ve dergicilik faaliyetleri bu süreci daha da hızlandırdı. Fransızlar'ın İstanbul'da çıkardığı Bulletin des Novelles Gazetesi uzunömürlü olmadı. Takvim-i Vakayi resmi, Ceride-i Havadis yarı resmi gazete niteliği taşıdığı için birçok usta gazeteci, Türk basın tarihini Tercüman-ı Ahval ile başlatır. (Türk basınının doğuşu ve gelişimi. TC.Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara, 2008. s.11.). Bu nedenle Tercüman-ı Ahval'ın yayınlanması Türk tarihinde hem gazetecilik hem de edebiyat ve kültür tarihimizin dönüm noktası kabul edilir. Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi olarak 2.Mahmut Dönemi'nde 11 Kasım 1831 yılında çıkartılan Takvim-i Vekayi olmuştur. Bu gazete haftalık idi ve 1860 yılından sonra resmi gazete statüsünde devam etmiştir. Türk basın tarihinin ikincisi Ceride-i Havadis'tir. Ceride-i Havadis İngiliz tüccarlar ve muhabir William Churchill tarafından 1840'ta yayına başlamıştır. Gazetenin tasarımı, muhtevası Takvim-i Vekayi'den farklı değildir. Gazete 1854 Kırım Savaşı hakkında yaptığı haberler ile adından söz ettirir hale gelmiş ve rağbet artmıştır. Yayın niteliği olarak yarı resmi olan bu gazete Türklerin dışa açılan penceresi halini almıştır. Gazete sahibi William Churchill, mali sıkıntılar yüzünden ölüm ilanı yaynlamaya başlamış ve bu çalışma halk tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Tercüman-ı Ahval, özel teşebüsler ile kurulan ilk Türk gazetesidir. Gazete yayına 1860 yılında girmiştir ve girişiyle William Churchill'in endişelnmesine sebeb olmuştur. Gazeteyi dünyayı gezmiş ve tanımış, cesur, bilgili aydın Çapanoğlu Agâh Efendi'yle Avrupa'ya giderek Fransız kültürünü, edebiyatını ve şiirini Türk aydınına tanıtan, Batılı şiirlerin tercümesini yapan ve gazeteciliği "İş bu gazete, ahval-i Dahiliye ve hariciyeden müntehap bazı havadisi ve maarif- i mütenevvia ile şair mevadd-ı nafiaya dair mebahisi neşir ve beyana vasıta olacaktır" diyerek cemiyetin evrimine vesile olarak gören Batıcı aydın Şinasi ile birlikte çıkarmışlardır. Kendi gazetesinin etkileneceğini düşünen Churchill, Trcüman-ı Ahval'ın karşısına Ruzname-i Ceride-i Havadis-i adlı gazeteyi kurarak rekabet etmiştir. Tercüman-ı Ahval'de ticarete, sanayiye, bankacılığa, postacılığa dair çeşitli yazılar çikir, aynı zamanda yabancı basından yapılan çevirilere de rastlanıyordu. Bu gibi melumatlar halkı maariflendiriyordu. Gazetede görülen haberler arasında, hatt-ı hümayunlar, resmi tebliğler, nizamnâmeler, vilayetlerden oraların ahvaline dair gazeteye gönderilen mektuplar, meteoroloji raporları yer almaktaydı. Başta Agâh Efendi, Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Mehmet Şerif Bey, Hasan Suphi Efendi gazetenin başlıca yazarlarıydı. Tercüman-ı Ahval ve Ruznâme-i Ceride-i Havadis arasında çıkan bir tartışma sonucu Tercüman-ı Ahval, 26 Aralık 1860 tarihli sayısında Ceride-i Havadis sahibinin İngiliz olduğunu ve gazetenin gelirinden başka hükümetten de nakdî yardım aldığını açıklamıştır. Gazetenin sayılarında

ülkede baş veren olaylara dikkat çekilir, hüsusile, Osmanlı toplumunun geri kalma nedenleri tartışılıyordu. Bu gazetenin 24. sayısından sonra İbrahim Şinasi ordan ayrılmış ve Ziya Paşa'nın kaleme aldığı sanılan ve eğitim sistemine sert eleştirilerde bulunan bir yazı yüzünden Mayıs 1861'de iki hafta süreyle kapatılmıştır. Bu olay Türk basınında yayın durdurmanın ilk örneği olarak kabul edilir. 792 sayı yayımlanan Tercüman-ı Ahval 11 Mart 1866'da yayınına son vermiştir. Diğer bir gazete İbrahim Şinasi tarafından 1862 yılında çıkarılmış Tasvir-i Efkardır. Avrupa basınını örnek almış ve Tercüman-I Ahvalın açtığı yoldan daha da ileri geden bu gazetenin amacı özgürlük fikrini yaymak idi. Çok titizlikle bu gazetede özel ve merek doğuran melumatlar verilirdi. İlk sayıdaki giriş bölümünde gazetenin amacının haber ulaştırmak, halkın kendi yaraları düşünmeyi, kendi sorunları üzerinde durmayı, öğretmek olduğu belirtilmiş bulunmaktadır. Padişahın tahta çıkış ve doğum günlerinde övgüler koymayı reddeden Şinasi parlamentar idaresini savunmuş, bu konuyla ilgili olarak Avrupa Basınından çeviriler yayınlanmıştır. Şinasi'ye göre gazete bilimin ve eğitimin gelişmesi sorunları ele alacak ve halkın anlayacağı dille yayınlanacaktır. Bu amaçla yayın ve eğitimle ilgili haberlere önem vermiş, hatta bunlarla ilgili ilanları parasız basmıştır. Tasvir-i Efkar haftada iki gün çıkıyordu. Gazete iç ve dış haberler için ayrı ayrı sütunlar ayırmış ve bunlar ''Havadis-i Dahiliye ve ''Havadis-i Hariciye'' diye süslü başlıklarla verilmiştir. Şinasi kamuoyu düşünce özgürlüğü gibi konularda uyarıcı başyazılar yazıyordu. Bu gazete Azerbaycanda basılan "Ekinçi" gazetesinde verilen amaçla sesleşirdi. Gazeteyi üç yıla yakın bir sürede Şinasi çıkardı. Fakat, Şinasi'nin ayrılışından sonra gazetenin başına Namık Kemal geçmiş ve onun etkisi altında kalarak yazılarında özgürlük konularına değiniyor ve aydın çevrelerde geniş yankılar uyandırıyordu. 1867de çıkan ''Şark meşalesi '' başlıklı bir yazı dizisi üzerine Namık Kemal in gazeteciliği yasak edildi ve bunun üzerine Namık Kemal de Avrupa ya kaçtı, gazetenin yönetimi Recaizade Mahmut Ekrem'e kaldı. Tasvir-i Efkarın 835 sayı yayınlanmıştır. Tasviri Efkarın eğitim ve edebiyat alanlarında yeni bir yaklaşım oluşturduğu da kabul edilir. Halk dilini ön plana çıkarması, sade anlatım ve keskin fikirli stili, gazetesine izin için yaptığı başvurusundaki olabildiğince Türkçe anlatım ilgisine sadık kaldığını gösterir. Okuyucu mektuplarına ve fikirlerine sütunlarını açmıştır. Arap harfleriyle dizgiyi kolaylaştırmak için dizgi kasasındaki harf sayısını 112 ye indirmiştir. Milli düşünceyi halka benimsetmek amacıyla Ayine-i Vatan gazetesi, 1866 yılında Eğribozlu Mehmet Arif Bey tarafından çıkarılmış, ilk resimli gazete olma özelliği vardır. Hükümeti eleştirmek ve inkılap fikirlerini yaymak nedeniyle Muhbir gazetesi Ali Suavi tarafından 1867 yılında yayına sunulmuştur. Terraki gazetesi Ali Reşit ve Filip Efendiler tarafından 1868 yılında kadınlara mahsus çıkarılmıştır. çıkarılmıştır. 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra Tevfik Fikret ve arkadaşları Tanin Gazetesi'ni, İttihat ve Terakki karşıtları Volkan Gazetesi'ni çıkarmışlardır. Bu gazete 31 Mart Olayı'na karıştığından dolayı kapatılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği durgunluk savaşın sonlarına Akşam, İkdam, Güleryüz ve Yenigün gazetelerinin çıkmasıyla son bulmuştur. İlk Türk dergisi Vekayı-tıbbiye'dir. (1850) 1862'de Mecmuaifünun, Münif Paşa tarafından çıkarılmıştır. İlk mizah dergisi Diyojen'dir. (1872). Devletin ilk resmi dergisi 1862 yılında yayın hayatına başlayan Mir'at'dır. 20. yüzyıl başlarında ise Genç Kalemler, Türk Yurdu düşünce dergileri çıkmıştır. Yine bu dönemde (20. yüzyıl) Hokkabaz Hoca Nasreddin ve Geveze dergileri mizah dergisi olarak yayına başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra iki mizah dergisi daha çıkmıştır ki, bunlar da Aydınlık ve Aydede Dergisi idi. 19. Yüzyılda Osmanlı basınının doğuşunu ve Osmanlı- Türk Modernleşmesindeki yeri ve önemini anlatmakla , Osmanlı toplumunda ortaya çıkan fikir hareketlerinde basının önemini ve yerini de tespit etmek çok önem taşıyır. Mehz bu gazeteletde dövrün tüm olayları aşkarcasına halka bilirtilir ve onları uyandırırdı. Ona göre de hem Osmanlı döneminde, hem de Çarlık Rusyasında farklı acıdan, ya da sensör yüzünden gazeteler kapatılırdı. İstibdat Döneminde Basın Sansürü bu şekilde idi: Padişah 2. Abdülhamit'in 1908'te 2. Meşrutiyet'in ilanına kadar süren, İstibdat Dönemi'nde üç tür sansür uygulanır: 1.Türkçe ve azınlıkların dilleriyle yayınlanan gazetelerin sansürü, 2. Türkiye'de ve dışardan gelen yabancı dillerde basılan gazetelerin sansürü, 3. Yerli ve yabancı kitap sansürü. (Türk basınının doğuşu ve gelişimi. Ankara, 2008.s.16.)

XIX yüzyılın melum tarihi olayları Güney Kafkasya'nın temel sosyo-politik ve kültürel merkezi sayılan Tiflis'te Rusça ilk yayın organının oluşumundan haber verse de, henüz bu ulusal basın düşünülemezdi. 1828 yılında yayınlanan "Tiflisskiy vedomosti" gazetesinin sayfalarında Azerbaycan'la ilgili materyaller yayınlansa da, bu ulusal basın değildi. Doğru, basın tarihinin araştırılmasında bu gazetenin belli önemi vardı. Her ne kadar Rusya Azerbaycan'ı daha yakından öğrenmek için bu gazetenin sayfalarında halkın tarihiyle ilgili yazılara da önem veriyordu. Tabii burda da Rusya'nın kendi çıkarları avantaj oluşturuyordu. Söz konusu gazetede Azerbaycan halkının sözlü halk destanları ve eposlarına dair bilgiler vardı. Fakat, "Tiflisskiy vedomosti" nin bizim için önemi şu ki, bu gazetede eğitimci düşünür A.Bakıhanovun tercüme eserleri yayımlanmıştır. Uzun süre incelenmesine ihtiyaç olan "Derbendname" eseri hakkında burada verilen bilgiler takdirelayikdir. Gazetede aynı zamanda Azerbaycan vilayetinin askeri durumu hakkında, Karabağ eyaletine tarihi bakış, Abbasabad mühasiresinin tarihi, Car -Balaken vilayetlerine seyahat başlığıyla yayımlanan makalelerde Azerbaycan'la ilgili bilgiler veriliyordu. Güney Kafkasya'da yaşayan üç milletin dillerinde Tiflisskiy vedomosti'nin ek örnekleri de yayınlanıyordu. Öyle ki, 1829 yılında Gürcü, 1930 yılında Ermeni ve nihayet, 1832 yılında Azerbaycan Türkçesinde gazeteye ilaveler bırakıldı. Azerbaycan Türkçesinde yayınlanan eklerin (gazetenin) adı "Tiflis ehbarı" olarak adlandırılıyordu. "Tiflis ehbarı" nın ilk sayısı Azerbaycan Türkçesinde 1832 yılının Ocak ayında piyasaya girmiştir. (Akpınar Yavuz. Azeri Edebiyatı Araştırmaları.İstanbul, Dergah Yayınları, 1994.s. 89). Güney Kafkasya'da Türkçe yayımlanan ikinci gazete "Kafkasya'nın bu tarafının haberleri" adı altında basılmıştır. "Zaqafqazskiy vestnik" adlı gazete 1838 yılından Rusça, 1845- yılından Gürcü ve Azerbaycan dillerinde Tiflis'te çıkmış ve birkaç baskısı devam etmiştir. Bu ilk basın organları mevcut durumu işıklandırsa da, Azerbaycan gerçekliyini, Çarlık Rusyası'nın sömürgeci siyasetini, dini ve milli ayrımcılık meselelerini, sosyo-ekonomik durumunu yansıtmak bakımından kusurlu idi. Bu yüzden de, o dönemin aydınları işte halkı gaflet uykusundan uyandırmak, halkını sivil devletler sırasında görmek için bilimsel yeniliklerden haberdar olmalarında gazete ve dergilerin önemli etki gücüne sahip olduğunu pratik hayata geçirmeye can atıyorlardı. Evvela fikrimize tam açıklık getirmek ve gittikçe basının demokratikleşmesine dikkat çekmek için Türk ve Azerbyacan basınının tarihi kronolojisini de gösterelim. Son zamanlarda bu konu araştırmacıları daha çok düşündürmüştür. Çünkü, geçilmiş tarihi aşamalarda her dönemin abu-havasını işte basından bilmek olur. Basın tarihinin kronolojik çerçevesini bu şekilde tasnif edebiliriz: Birincisi, "Çiftçi" ye kadarki hazırlık dönemi (1828-1875), ikincisi, Azerbaycan milli basınının ve gazeteciliyin kurulması (1875-1917), üçüncüsü, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönemi basını ve Gazeteciliği (1918 -1920), dördüncüsü, Sovyet dönemi Azerbaycan basını ve Gazeteciliği (1920-1991), nihayet, çağdaş özgür Azerbaycan basını (1991 - mevcut döneme kadar).

B. "Ekinçi" den "İstiklal Beyannamesi'ne" Giden Işıklı Yol

Bu bölümde Azerbaycan'da gazetecilik faaliyetinin geçtiği yola ve bu yolda hizmeti olan maarifçilere dikkat çekilecek "Ekinci" nin beyan ettiği ilkeleri tutan ve onun geleneklerini sürdüren Azerbaycan basınının sonraki yıllarda dönemin ilerici görüşlerini yansıtması, toplumu düşündüren meseleleri sosyal tartışmaya açması, milli manevi değerlerin tebliğinde, insanların maariflenmesi ve milli bilincin oluşmasında, halkımızın bağımsızlık arzularının gerçekleşmesinde önemli rol oynaması vurğulanacaktır. XIX yüzyılın ortalarında ülkemizde giden siyasi, ekonomik ve kültürel süreçler aydınlanma hareketinin gelişmesine, sosyal fikrin yeni ifade aracı olan basının oluşmasına ortam yaratmıştır. 1875 yılı 22 Temmuzda olağanüstü aydın, yazar, doğa bilimci Hasan Bey Zerdabi tarafından Azerbaycan dilinde yayınlanmaya başlanan "Ekinçi" gazetesi milli metbuatımızın ilk örneği olarak kendi adını tarihe altun hatla yazmıştır. Dönemin önde gelen düşüncelerinin tebliğinde, insanların cehalete ve mövhumata karşı mücadelesinde asıl tribün olan "Ekinçi" veraselik geleneğine sadık kalarak sosyal-siyasi ve sanatsal düşüncenin evrimine güçlü etki göstermiştir. "Ekinci" nin sayfalarında dünyanın önde gelen ülkelerinde çıkan gazeteler hakkında düzenli olarak bilgi çıkmakta, onların baskı ve yayılma kültürü hakkında

açıklamalar veriliyordu. Ünlü eğitimci ve inkilabçi-demokrat Hasan Bey Zerdabi sadece mensup olduğu halkın değil, tüm İslam aleminin hak ve özgürlüğünün carçısı, kültürünün destekçisi olarak nüfuz kazanmıştı. Çarlık Rusyası egemenligi altında yaşayan Azerbaycan Türklerinin kendi benliklerini kaybetmemesi, hür ve insanca yaşaması için çalışmalar yapan aydınlar içerisinde bir sıralama yapıldığında şüphesiz Zerdabi en ön sıralarda yerini alır. Onun mücadelesinin temelinde cehalete karşı top yekun eğitim vardır". (O.Yeşilot" Kafkasya Müslüman aydınlarının manevi babası: Hasan Melikzade Zerdabinin hayatı ve fikirleri "cilt 4,2009 s.116) Batı şarkşünaslarının Doğu halkları hakkında önyargılı, bilimsel dayanağı olmayan fikir ve değerlendirmesine karşı H.Zerdabi gösteriyordu ki:"Vaktiyle Doğu halkları Avrupa halklarından sadece geride kalmamış, ve insan faaliyetlerinin bir çok alanlarında onlara örnek olmuşlardır. ("Ekinçi" gazetesi, 1876, №13). Sosyal ilerlemenin, halkın maddi ve manevi refahının iyileştirilmesini, ekonominin gelişmesinin esas kaynağının bilim ve maarifde olduğunu gören H.Zerdabi gerilik ve irticaya karşı mücadelede, ilim ve maarifin tebliğinde, vatanseverlik düşüncelerinin yayılmasında gazetenin müstesna rolü olduğunu gösteriyordu. H.Zerdabi işte gazete aracılığıyla çar hükümeti organlarının rüşvetxorluğunu, bürokratizmini ve sömürgecilik politikasını sert eleştirmişti. O, "Ekinci" gazetesinde iç ve dış haberleri, ekin ve ziraətlə, bilimle ilgili yenilikleri, basında giden malzemelerin karakteristikasını yansıtmakla birlikte Doğu etaletini, cehalet ve geriliği, fanatizmi keskin eleştirmiş, bilimin ve maarifin gücünü, özgürlük fikirlerini tebliğ etmiş, sanayide ve köy ürünlerdeki öncü deneyin uygulamasını ön plana çekmiş, dünyanın siyasi manzarasını canlandırmış, realist sanat ve edebiyat meselelerini gündeme getirmişti. Gazetede H.Zerdabinin kendisi ile birlikte öncü Azerbaycan aydınlarından Mirza Feteli Axundzadenin, Seyid Ezim Şirvaninin, Necef bey Vezirovun, Asker Ağa Goraninin, Ehsenül-Qevaidi, Heydərinin ve diğerlerinin de ilerici fikirleri savunan makaleleri yayınlanmıştır. Dönemin demokratik görüşlü aydınları ile yakın ilişki barındıran, eski ve yeni dönemin ilerici geleneklerini vahdetdə tecessüm ettiren H.Zerdabi "halkın sosyal ve siyasi özgürlüğü uğrunda yorulmadan uzun süre mücadele etmiş, insan özgürlüğünü doğal hukuk teorisi açısından esaslandırmış, halkın tarakki ve seadetini ilmde görmüştür. (M.Əfəndiyev, Siyasi ve hukuki öğretiler tarihi, Bakı 2006, s. 439). Bu amaçla o. sosyal faaliyete başlayarak toplumun dönemlere aşağıdan yukarıya doğru ilerici gelişiminin yanlısı olarak hareket etmiş ve bu gelişmenin sürekli karaktere sahip olduğunu esaslandırmıştır. Mevcut yapıyı eleştiren H.Zerdabi gösteriyordu ki: "Yeryüzünde yaşayanlar için genel ilkeler mevcuttur. Dünyada doğan her biri yaşamak hakkına sahiptir. Fakat insanların büyük bir kısmı kendisinin yaşamak hakkından kullanmasından mehrum edilmiştir. İnsanın dünyaya, doğaya serbest yaklaşımı sınırlandırılmıştır. Varlılar yoksullara zulmederek, yoksulları istismara maruz koymakla sadece kendi çıkarları konusunda düşünürler". (" Ekinçi"gazetesi, 1877, № 15, "Kaspi"gazetesi, 1900, № 137). Dilde "Türkçülük" məfkurəsini ilk kez fiili şekilde gerçekleştiren H.Zerdabi ve meslektaşları dilin saflığı, temizliği, varlığı uğrunda bedelsiz çaba ve gayret göstermiş, sürekli mücadele yürütmüşlerdir. Bu münasebetle Zərdabi yazıyordu: "Dünyada halk olunan milletler kendi lisanların ana dili deyip o dil ile insanlık ediyorlar. Bunun için bir dil bir milletin olanda ve dilin dahi esası millet olduğundan her insana vacibdir ki, daima onun ileri gitmesine canını feda etsin ve milletin hizmetinde bulunmayan insana hiç kimse iyi demeyecekdir". (Ekinci, Bakı 2005, s. 97). "Ekinci" gazetesi Azerbaycan Türkçesinin milli edebi dile çevrilmesi ve basın üslubunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır Genel olarak, bu gazete etrafında toplanan Azerbaycan aydınlarının halkımızın maariflenmesinde, cehalet ve mövhumat buhovlarından tahliye edilmesinde, kültürel gelişme yoluna kadem koymasına eşsiz hizmetleri olmuştur. Cesaretle söyleyebiliriz ki, sadece XIX yüzyılın ikinci yarısında, hatta yirminci yüzyılın ilk yıllarında da Azerbaycan Türklerinin yükselişi ve kültürel Rönesans'ın yaşanan en önemli olaylar da işte H.Zerdabinin faaliyetleri ile ilgilidir. Buradaca Mirzebala Memmedzadenin fikrini göstermek yerine düşer. O, göstermiştir ki: "Zennimizce, Mirze Feteli ve Hasan Bey Zerdabi elli yıl sonra dünyaya gelselerdi, istiklal tarihi, Azerbaycan istiklal beyannamesi de elli yıl sonra meydana gelecekti. Bunların arasında yoğun bir ilişki ve iletişim vardır". (Mehmedzade Mirze Bala, Azerbaycan Misaki-millisi. Türk Dünyası Araştırmaları, Ankara 1995, s. 67). Hasan Bey Zerdabi aklı, ilmi, cesareti, iradesi, temennasiz olması, fedakarlığı, ahlakı, cömertliği, milli heysiyyatı ve bu gibi diğer yönleriyle

işte Azerbaycan ziyalı etalonu idi. Milli değerlerin alt üst olduğu, ulusal zulmün tüğyan ettiği, cehaletin, nadanligin, savadsızlığın hüküm sürdüğü bir dönemde, İmparatorluğun merkezinde yüksek eğitim alarak memleketine dönen, mülkedar oğlu olduğu için hiç bir ihtiyacı olmayan bir kişinin tüm hayatını mensup olduğu milletin yükselişine adaması Tanrı'nın Hasan beye lütfü, ona sevgisinin sonucudur. O, hayatta kazandığı ilmini, kendisinin kazandığı ve ana-babasından kalma tüm varidatını kişisel refahı için değil, vatanının gelişmesine, milletinin yükselişine geçirdi. Büyük bir dünyagörüşe sahip, kendi okulunu yaratan ve kendisinden sonra da büyük bir davamçılar ordusu bırakan, milletinin ve vatanının en ağır günlerinde göğsünü öne veren Hasan Bey Zerdabi bütün bunların karşılığında hiçbir beklentiye gözetmemiştir.Bilindiği gibi, söz konusu dönemde Azerbaycan milli burjuvazisinin ulusal ziyalılarla evrimi gidiyordu ve dönemin tanınmış şahsiyetlerinin çabası ile XIX yüzyılın ikinci yarısında maarif gelişmeye başlıyordu. Eğitim alanında önemli değişiklikler hayata geçirilmesi, okullarda ana öğretiminin gerekliliği konuları dönemin eğitimci aydınları tarafından günün en güncel meselesi olarak ileri sürülüyordu. Okullarda şeriatla birlikte, islam dininin tarihi, mantık, felsefe, ayrıca Rus ve ana dili de öğrenme olunurdu. S.Ünsizadenin Şamahı`da açtığı okulda, işte bu tür konulara dikkat getiriliyordu. Maarifçiliyin geniş intişar bulmasında, Azerbaycan maarifçiler neslinin yetiştirilmesinde önemli rolü olan bu şahsiyetler halkın savadlanarak dönemin ilerici fikirleri ile tanış olmalarında basının geniş imkanı olduğunu iyi anlıyorlardı. Bunu nasıl ve hangi malzeme hesabına elde etmek olurdu? İşte bu doğrultuda maarifçiler anadilli yayın organı yaratmak için pratik faaliyete başladılar. Tüm zorluklara rağmen bu işe ilk olarak A.Bakıxanov, M.Kazımbəy ve hatta M.Şefi Vazeh başlasalar da ideyanın uygulanması Hasan Bey Zerdabinin adıyla tarihe kavuştu. Halkın tarakkisini onun maariflenmesinde gören Hasan Bey Zerdabi milletinin kalkınması adına farklı araçlara el atarak birbirinden farklı fikirleri hayata geçiriyordu. O, "Müslüman öğrencilerine yardım toplumu" tesis etmekle gimnaziyadakı öğrencileri olan Asker ağa Adıgözelov (Gorani) ve Necef bey Vezirov ile birlikte Azerbaycan'ın köy ve şehirlerini dolaşıyor, öğrencilerin eğitim masraflarını karşılamak için para topluyorlardı. Ayrıca Hasan Bey Zerdabi özel menzilinde Pansionat açarak orada okuyan şagirtleri gimnaziyaya erişmek için hazırlıyordu. 1872 yılında Tiflis'te asil kızlar Enstitüsünü bitirmiş Hanife hanım Abayev ile aile hayatı kurmakla o, ailesinin şahsında çok zor da olsa büyük bir aydınlanma yolunda ortak addımlamağa başladı. Milletinin maariflenmesini kendi amalına çeviren ve bu yolda her zaman hayat arkadaşında destek alan Hasan Bey Zerdabi hakkında eşi Hanife hanım yazıyordu: "O, bir kişi demirçini kendi çocuğunu gimnaziyaya vermeye razı düşürmüştü. Çocuğu gimnaziyaya devlet hesabına yapmıştı. Babası oğluna ders malzemesi almakta zorlandığını derken, Hasan bey tavsiye görmüştü ki, "çekiç zindanını sat, ama oğlunu oxut". Bu şekilde, müslümanları maarif için de maliyet çekmeye alıştırmak istiyordu. 1873 yılının Nevruz Bayramı günlerinde Hasan beyin yönetimi ve katılımı ile Azerbaycan kültürü tarihinde devrim adlandırılabilecek olay, milli teatrımızın esası konuldu. M.F.Axundzadənin "Hacı Kara" komedisi kendi vatanında sahnelendi. Bundan haber tutan M.F.Axundzadə H. Zerdabiye şükran dolu mektup gönderdi. Fakat H.Zerdabinin esas gerçekleştirmek istediği önemli işi ana dilli basının oluşturulması idi. Bu fikre hala Kuba'da, ilçe mahkemesinin sekreteri görevi yaptığı dönemde gelmiş ve hetaa A.Bakıxanovun kardeşi gerekli mali masraflarını üstlenmişti. H.Zerdabi "Hayat" gazetesinin 28 Aralık 1905 tarihli sayısında "Rusya'da evvelinci Türk gazetesi" makalesinde yazıyordu: "Herkesi çağırıyorum gelmiyor, gösteriyorum görmüyor, diyorum, qanmıyor. Sonunda gördüm ki, onları haraylayıb çağırmaktan, onlara demekten başka bir çare yoktur. Olmaz ki, benim sözümü duyanlardan hiçbir qanan olmasın. Nitekim, bir çeşmenin suyunun altına ne kadar katı taş koysan, bir kaç yıl sonra su tökülmekten o sert taş mürur edip erinen gibi söz de, özellikle de doğru söz. Ona göre de gazete çıkarmaktan başka bir çare yoktur". Aynı zamanda o, gazetenin çıkarılması erefesindeki durumundan da söz açarak hatırlıyordu: "Bes gazeteyi nasıl çıkardım? Para yok, yazar yok, çapxana yok, hürufat yok, amele yok, bir-iki yüzden fazla da okuyan olmayacaktır. Devlet tarafından izin almak da bir büyük beladır". O zaman Kafkasya'da Arap alfabesiyle hürufat yok derecesinde olduğundan, İstanbul'un "Babi-ali caddesi" nde ona yardım edenleri hatırlıyordu. Halkın maariflenmesi misyonunun taşıyıcısı olan "Ekinçi" kendi yayını ile ulusal gazetecilik sisteminin oluşturulması ile de uğraştı. Kafkas

sansür komitesi təfəfindən verilmiş izinle 1883 yılında Tiflis'te Türkçe çıkan ve "Ekinçi" gazetesinin geleneklerine sadık kalan "Keşkül" gazetesi kendi sayfalarında maariiçiliyi yaymakla, Azerbaycan okuyucularını Rus ve dünya edebiyatı örnekleriyle tanıştırmak ideyasına tercih ediyordu. "Keşkül" etrafında S.A.Şirvani, F.Köçerli, M.Şahtaxtiıski, Ə.Qaibov, M.Sultanov gibi tanınmış aydınlar toplanmıştır. "Ziya", ("Ziyayi-Qafqaziyye"), "Keşkül"müslüman hemreyliyinin tebliğatçısı gibi halkın sanat zevkinin gelişmesine, azerbaycançılık ideologiyasmın əsaslarınm oluşturulmasına çalıştı. "Doğu-Rus" gazetesi seleflerinin yolunu giderek liberal dünyagörüşün şekillenme olarak kimlik özgürlüğünün taşıyıcısına dönüştü. C.Memmedquluzade, Ö.F.Nemanzadə gibi jurnalistikamızın milli karakterini yarattı. Ali bey Hüseyinzade, Ahmet Bey Ağaoğlu'nun yayın faaliyeti Azerbaycan basını tarihine insan ve hak özgürlüklerinin, demokrasinin, milli kimliklerin teorik sorunlarını gündeme getirdi, siyasi publisistika milli devletçilik ideolojisinin temellerini formlaşdırmağa hizmet etti. "İrşad" gazetesi halka hür yolu, bərabəryaşama hakkını gösterdi, "Hayat" ulusal kimliklerin ve ulusal özünüderkin təcəssümünə dönüştü, Ermeni-Taşnak propagandasının karşısına ciddi engel oldu. (Rüstəmova-Tohidi Solmaz. Azərbaycan dövri mətbuatı.1875-1990.Biblioqrafiya. Bakı, Azərnəşr. 1993. s. 51.)

C. "Ekinçi"nin Halefi – "Tercüman"

Hesenbey Zerdabi "Ekinçi" ni yapmakla "bir avuç maarif buğdayı septi", Azerbaycan'ın "taşlı, dere-tepeli, kumlu topraklarını" şumlamağa, modern dönem için ilerleme araçlarını hazırlayıp hemvetenlerinin kullanımına vermeyi başardı. (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi c.2 -2005 s.463). Onun septiyi tohumlardan "Tercüman", "Ziya", "Keşkül", "Doğu-Rus","Hayat", "İrşad", "Molla Nesreddin", "Debistan", "İkbal", "Açık söz" gibi gazeteler cücerdi. Bu gazete ve dergilerin tebliğ ettiği fikirler sayesinde ulusal canlanma, siyasi bağımsızlık ve devlet fikirleri şekillendi. "Ekinci" nin baskısı ile azerbaycanlı aydın elitasıının birinci sosyal edebi merkezi oluştu. H.Zerdabinin düşüncelerinin devamı olarak "Tercüman" gazetesi dünyada yaşayan Müslüman Türklerin birliğini sağladı, "dilde, fikirde ve işte birlik" düşüncesinin tereftarlarını etrafına celb etdi. Bu nedenle İsmail Bey Gaspıralı hayatı boyunca bütün Türk dünyasında milli uyanış hareketinin gelişmesine hizmet etdi. "Türkcülük" hareketine genç yaşlarından katılan İ.Gaspıralı bu amaçla 1872 yılında İstanbul'a gitmiş ve sonra Kırıma dönerek 1878 yılında Bahçesaray Belediye Başkanı olarak çalıştı. "Rusya Müslümanları" adlı bir risalesinde çar Rusyasının sömürge esaretinde olan Türkleri uyandırmaya çalışarak, halkı savadlandırmak ve Türk halkları arasında dayanışma yaratmak amacıyla dil meselesini bütün sosyal alanlardaki gelişmenin temeli olarak kabul etdi.Onun dil konseptinde merkezi yeri bu dilin sadece alimlerin, aydınların, uzmanların değil, Çin'den İstanbul'a kadar her bir Türk'ün anlayacağı şekilde olması, bütün Türk boyları arasında sosyal, siyasi ve ekonomik birlik yaratmak tuturdu.. Dildeki yabancı unsurları temizleyerek tüm Türkler için bir yazı dili oluşturmak isteğinde olan İsmail Bey Gaspıralı 1881 yılında Rusça yayınladığı "Rusya Müslümanları" adlı eserinde gösteriyordu: "Asya ve Avrupa'nın bir kısmında sakin olan büyük bir millet - Türk Tatar milleti var. Bu millet dağınık, parça parça, zayıf, diğer Avrupa milletlerine göre ilim, zenginlik ve medeniyyetce çok geride kalmıştır. Böyle devam ederse, sürekli mücadele yasasına uygun olarak imha edilecek, başka milletler tarafından udulacaktır". (Mirza Bala Memmedzade, Milli Azerbaycan Hareketi, Bakı, 1992. seh.21). Milli bilincin uyanmasında İsmail Bey Gaspıralıya Rus şovinisti Katkovun Türkler aleyhine yazmış olduğu makale ve kitaplarının büyük etkisi olmuş, onun rus "Panslavizmi"ne karşı direnişin sonucu olarak "Türkçülük" ve "Panturanizm" ideolojisi formalaşmıştır. İsmail bey ilk makalelerini İstanbul'da olurken yazarak Moskova ve Petersburg'da Rus gazetelerinde baskı yaptırmış ve "Russkoe musulmanstvo" adlı dizi yazıları ile mensup olduğu milletin sadece Tatarlardan değil, tüm dünyadaki Türklerden ibaret olduğu fikrini ileri sürmüştür. Bununla da o, Asya ve Avrupa'da yaşayan Türklerin tek bir millet gibi "dilde, fikirde ve işte birliği" fikrini gündeme getirmiş, Türk-Tatar milletini yok olmaktan kurtarmak için yollar aramış ve tüm hayatını bu işe sarf etmiştir. Onun bu birlik felsefesinin Şeyh Cemaleddin Afgani'nin "İslam Birliği" fikrinden kaynaklandığı bilinmektedir. O, bu felsefeni kabul etmekle, onu dünyadaki Müslüman Türklere uygulamaya çalışmıştır.

Onun dine bakışı Yusuf Akçura'nın da yazdığı gibi:"Milli hayata fayda derecesi ile ilgilidir. O, XIX yüzyılın sonlarına doğru İslam Şerqinin farklı coğrafisinde yetişen yenilikçilerin mücadelelerini öz amacına uygun bilir, "İslam Müslüman halklarının ayrılıklarını reddediyor" - gibi temel fikirleri kabul ediyor ve "Saadet Zamanı" na dönüş iddiası ile ortaya çıkan "Yeni İslamlığı" millətdaşları arasında yaymağa çalışıyordu. Bu yoldaki çalışmalarının en mükemmel örneği "Darür-rahat Müslümanları" adlı risâlesidir. (Akçura Yusuf, Türkçülüğün Tarihi, İstanbul.1990. Seh.73). "Türkçülük" ve özellikle "Turançılığ"ın bütün Türk kavimlerini içine alan büyük bir akım haline gelmesinde çar Rusiyasındakı Türk aydınlarının büyük hizmeti olduğu bir gerçektir. Bu yüzden de İsmail Bey Gaspıralını tüm dünya Türkleri özününküleştirmişdir. O, Türk-Tatarlar için ana dilinde Avrupa tipi okullar açması, eğitimin anadilde yapılması, ana dilinde ders kitaplarının, kitapların, bilimsel literatür yazılması, gazete ve dergilerin yayını, Türk-Tatarların yeni bilim, teknoloji ve senetlere yiyelenmelerini önemli şartlardan biri sayıyor, bunların yollarını yayınladığı ve Yusuf Akçura'nın adlandırdığı gibi "Kuzey Türklerinin ilk bahar çiçeği" olan anadilli "Tercüman" gazetesinde göstererek, bütün Türklerin ilk ve orta okullarda Türk dilinin öğretimine dair "Program" bele hazırlamıştır. Bu "Program" onun yarattığı "Usul-i Cedid" adlı yeni bir tür okullarda uygulanmıştır. Bu amaçları çok iyi yorumlayan "çar sansürü" "Usul-i Cedid" okulları için İ.Gaspiralının yazdığı "Alfabe" ve "İlk kıraat kitapları" Azerbaycana bırakılmamıştır. İsmail Bey Gaspıralı "Tercüman" ı bütün Türklerin anladığı ortak bir dilde yayınlamakla birlikte, onun sayfalarında halkın sosyal problemlerinden de bahsetmiştir. Bununla yetinmeyen düşünür her yıl Türk dünyasının çeşitli yerlerine seyahatler ederek Türkiye, Kafkasya, Kazan, Türkistan ve hatta Litvanya'yı gezerek oralardaki Türk-Tatar entellektüelleri, alimleri alimleri, aynı zamanda aağır hayat terzi geçiren insanlarla görüşerek onlarla fikir mübadilesi aparmış, Çin'den Almanya'ya, Şimal Buzlu Okyanustan Afrika'ya ve Hint Okyanusu'na kadar Türk ve İslam aleminin aydınları ile aynı meseleler üzerinde yazışmış, Haberleşmiştir". (Yusuf Akçura. Türkçülüğün Tarihi. İstanbul. 1990. səh.73). İsmail Bey Gaspıralı hakkında ünlü Türkçü Ziya Gökalp kendisinin "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde yazıyor: "Türkiye'de Abdülhamid bu kutsal akımı durdurmaya çalışırken Rusya'da iki büyük Türkçü yetişirdi". Bunlardan birincisi Mirza Feteli Ahundzade, Azerbaycan Türkçesinde yazdığı orijinal komedileri tüm Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. İkincisi, Kırım'da "Tercüman" gazetesini çıkaran Gaspıralı İsmail ki, "Türkçülük" deki formülü "Dilde, fikirde ve işte birlik" idi. "Tercüman" gazetesini Kuzey Türkleri anladığı kadar Doğu Türkleri ile Batı Türkleri de anlardı. Bütün Türklerin aynı dilde birleşmelerinin kabil olduğuna bu gazetenin varlığı canlı bir delildir" (Ziya Gökalp. Türkçülüğün esasları, II baskı. İstanbul., 1972.seh.9). "Tercüman"gazetesi sadece Kırım'da değil, Mısır'dan Kaşgara kadar bütün Türk dünyasında milli uyanış herakatlarının gelişmesinde ve Türk kültürünün öğrenilmesinde en büyük kaynaklardan biri olmuştur. O, A.Topçubaşov, Y.Akçura ile birlikte "Rusya Müslümanları İttifakı" isimli siyasi parti kurarak, kendi düşüncelerini gerçekleştirmek için I Rusya Devlet Dumasına mümkün olduğunca çok Türk millet vekili seçilmesine nail olmuş, partinin her üç kurultayına katılarak çok radikal meseleleri ileri sürmüştür . İ.Gaspıralının yaşam ve etkinliğine dikkat çeken Macar alimi Laszlo Rasonyi gösteriyor ki: "Gaspıralıda Pantürkizm ve Panislâmizm ahenkli bir şekilde birleşmektedir. Onun yakın amacı ise şunlardır: Avrupa anlamında okul reformu; müşterek Türk yazı dilinin oluşturulması; Türk kadınlarına sosyal hakların tanınması; Sosyal toplumlar kurarak maarifçiliyi gerçekleştirmek. Kendisi "Usul-i Cedid" okulları için çok güzel bir "Alfabe" kitabı hazırlamış, 1884 yılında Bahçesaray bir örnek okulu açmıştır. Etkisi Arabistan ve Hindistan'da bile görülmüş, 1912 yılında kendi usulüne uygun Bombeyde bir okul açmıştır. Gaspıralı'nın ektiği tohumlar boşuna gitmedi. Yirminci yüzyılın başlarında Rusya'daki Türk ülkelerinde Gaspıralı'nın istediği tarzda 5000 okul ve öğretmen okulu vardı. Rus okullarına gitmeden de Avropalılığa yaklaşmak mümkün idi...Rusya'daki Türklerin Türk olarak kalmasında 33 yıl ömrü olan "Tətcüman" gazetesinin rolü büyüktür".(Laszlo Rasonyi. Tarihte Türklük. Ankara. 1971. səh.275, 276). İşte İ.Gaspiralının bu fikirlerile H.Zerdabinin fikirlerinin ne kadar yakın olduğunu görürüz.

D. Gazetenin halka menfaati

Azerbaycan basınının oluşmasında ve gelişmesinde katkıları olan maarifçilerimizden biri de Seyid Azim Şirvanidir. O, basına büyük kıymet vermiş, onun hayatta kalması ve daha sağlam kök salması için elinden geleni esirgememiştir. Seyid Azim Ekinçi" gazetesine gönderdiği manzum tebrik mektubunda Hasan Bey Zərdabini bu adımını - gazete çıkarması ile islam ehlini "haki mezelletden" kaldırdığına, "Ekinçi" ni kendi gelişiyle soydaşlarımızın ruhuna "nesimi" - sabah esintisi gibi taze ve ferah heyatverici bir ruh getirdiğine göre alkışlıyordu. Şair gazetenin önemi hakkında bir tebrik mailindeki sözlerle kifayetlenmemişdir. "Ekinçi" de giden yazıları dikkatle izlemiş, onun tuttuğu yolun toplumsal-ulusal değerini kavramaya çalışmıştır. Tezlike amacına ulaşması için Seyid Azim hem "Ekinci" nin, hem de ondan sonra piyasaya gören "Ziya (Ziyayi-Qafkasiyye)" ve "Keşkül" ün önde gelen yazarlarından olmuştur. O, "Gazete nedir" başlıklı bir şiirinde gazetenin önem ve değerini başa düşürerek onu Allah'tan, gökten gelen "vahiy" - mayeyi-saadet gibi isimlendirerek yazıyordu:

Gezetin çökdü halka menfaatı,

Ne bilir kim ki, yohdu marifeti.

Ne deyim, vahiy-asimandır ol

Leyk arbabi-hal canıdır ol.

Ne gazet, mayeyi-seadetdir,

Ne gazet, eyni-ilmi-hikmetdir.

Seyid Azimin yaratıcılığının sonraki döneminde hem bilimsel-pedagojik, hem sanatsal yaratıcılık, hem de pratik faaliyetlerinde maarifi, bilimsel, eğitsel fikirlerini yaymakla meşgul olmuş, bu yolda karşılaşılan herhangi sıkıntıya vatandaşlık metaneti ile katlanmıştır. O, "Ziya" gazetesini de aynı hararetle alkışlayır ve orada da gazeteye, matbaa, gazeteciliye değer vermiştir. Bundan sonra o, sadece aydınlanma düşüncelerini tebliğ eden şiirler yazıp çap etmekle kalmamış, aynı zamanda Said Ünsizadənin açtığı "Meclis" okulunda pedagoji faaliyetini genişleterek derslik tertibi ile de meşgul olmuştur. Bu fikre gelmesinde "Vekili-namelumun"- M.F.Axundovun girişimiyle "Ekinçi" sayfalarında döneme uygun okul, derslik ve onlara uygun öğretmen kadroların yokluğu ve bu sorunun çözümü yolları etrafında kaldırılan tartışmalar da belli bir rol oynamıştır. XIX yüzyılda Azerbaycan halkının manevi kültürünün gelişmesinde Araştırmacı Şeydabəy Memmedov M.F.Ahundzadenin merkezi yer tuttuğunu vurgulayarak, şöyle yazıyor: "M.F.Ahundzadə seçkin eğitimci-demokrat, feodal yapısı ve islam dini-mistik ideolojisinin katı karşıtıdır. O, ilk defa olarak Arap alfabesinin Latin alfabesi ile değiştirilmesi olunmasını ileri sürmüştür, dini fanatizme ve Doğu despotizminə karşı güçlü sesini yükseltmiştir". (Ş.Memmedov M.F.Ahundovun bakış açısı, Bakü 1962, s.16). S.A.Şirvani halkın kalkınması ve gelişmesinde, ulusal-toplumsal bilincin oluşmasında ulusal basının önemini derinden idrak etmiş ve XIX yüzyılda çıkan "Ekinci", "Ziya" (Ziyayi-Qafkasiye), hem de "Keşkül" gibi basın organlarında aktif yer almıştır. (Mehmetzade Mirza Bala. Azerbaycan Türk basını. Bakü, 2004.s.15).

E. Devrimci-demokratik basının yaratıcısı

XIX yüzyılda dönemin tüm cirkinliklerini görüp ona kayıtsız kalmayan ve halkın maariflenmesi yolunda özel hizmeti olan aydınlardan biri de Üzeyir bey Hacıbeylidir. XX yüzyılda dünyada yaşanan hiçbir ciddi mesele, önemli olayı yoktur ki, Üzeyir bey Hacıbeylinin "publisistik aynasında yer bulmamış olsun". (Aydın Medetoğlu. Türkler (tarihi, siyasi ideolojik denemeler. Elçibey kütüphanesi., Bakı, 2014). Eğer XX yüzyılın başlarında Celil Memmedkuluzade yeni realist-satirik publisistikanın, Mirze Elekber Sabir yeni satirik şiirin bayraktarları iydiyseler, Üzeyir Bey Hacıbeyli de devrimci-demokratik publisistikanın yeni çalarlarının, Azerbaycan edebiyatı tarihinde "misli görünmeyen yeni, realist mezhekelərin yaratıcısı" olmuştur (Ali Sultanlı, Azerbaycan dramaturgiyasının gelişme tarihinden, Bakı

1964, s 276). O, gazete ve dergilerdeki yazılarında Rusya'nın Duma ve Devlet Konseyi politikası ("Devlet Duması kurulması", "Devlet Duması bırakılmasına dair", "Duma'da Müslüman fraksiyonu","Devlet Konseyi ve Rusya Müslümanları", "Devlet Duması buraxılacakmı, yok mu?", "Hükümet beyannamesi ve Duma","Devlet Duması" "Hükümet ve Duma", "Dumanın hal", "İkinci Duma" vb), müstebid İran şahının zulüm ve istibdadı ("İran çalışmaları", "İran'da devrim", "İran ve" Novoye vremya "vb), İngiltere, Avusturya, Fransa, Almanya, İspanya ve Rusya'nın sömürgecilik politikası ("Devletler dolaşıyorlar", "Kültürel İngilizlerin vahşi yırtıcılığı", "Gelecek Avrupa toplantısı", "Skandal", "Köçürtmək meselesi", "Derin kuyular", "Rusya'ya dair vb) keskin eleştirmiştir. (Üzeyir Hacıbeyli, Seçilmiş eserleri, iki cilt, Bakü 2005, I cilt, s 374-396; II cild s 39-312). O, döneminin çağdaşlarından farklı olarak, güvenilir bilgi kaynaklarından bilgiler alarak, Duma'da (Müəssislər Meclisi) meydana gelen olaylardan, çar hükümetinin özbaşınalığından, derinden izlediği İran "Meşrutiyet devrimi" nden okuyuculara "horoz sesi duymayan" haber ve bilgiler ulaştırmış, Batı Avrupa emperyalizminin sömürgecilik siyasetini , emperyalist Batılı devletler ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayıp topraklarına sahip çıkma politikalarının iç yüzünü açıp göstermiş, İran'da əksinqilabın arkasındaki uluslararası irtica kuvvetleri, ilk olarak İngiliz imperializmini keskin eleştirmiş ve göstermiştir ki: "Avrupa kendiliğinden bakıyorsun ki, mütemeddin, ilerici, hürriyyetperver , insaniyyetcüstər bir alemdir". Fakat politikası yaratmayı hürriyet ve kültür ışığına çıkarmak değil, yaratığın üstünde hökmferma olmaktır". ("İrşad" gazetesi, 13 Ağustos 1906, 190. numara). Diğer bir yazısında gösterirdi ki, "Azadelik sayesinde dolanan medeni ingilisler XX esrde de adam öldürmekten, yani katillikten el götürmeyibler. Kendisi de kimi öldürürler? Sahipsiz, başsız, el-ayaksız halkı! Ne tövr öldürüyorlar? ... Avratların ah-naləsinə, erkeklerin yalvarmağına bakmayıp, dürlü-dürlü cövr ve sitemden sonra öldürüyorlar! Nerede öldürüyorlar? Mısırlıların sahipsiz kalmış kendi vatanlarında. Şaşkınlık burasıdır: İngiliz hükümetinin böyle vahşi yırtıcılığına özgür ve kültürel İngiliz parlamentosu, yani İngiliz halkı bir söz bile söylememiştir ... Bu ise kültür için ne büyük istehzaya ... Bu "liberalizm" sözünü ayaklar altına alıp, çiğnemek değil mi?!. Biliyor musunuz, İngilizlerin Mısır nüfusunun başına getirdikleri bu cinayetler Mısır halkından intikam alıp vahimeye düşürmekten ibarettir. Çünkü Mısırlıların eğilimi ve muhabbeti Osmanlı devletine olup, işğale karşı ise kalplerinde sadece bir nefret beslerler". (Üzeyir Hacıbeyli, Seçilmiş eserleri, II cilt, s 239). Üzeyir Bey Hacıbeyli ister hiciv hikâyelerinde, gerekse felyeton ve siyasi içerikli makalelerinde ele ciddi konulara değinmiştir ki, bu eserlerin her biri onun yayınladığı gazetenin yönetim tarafından bağlanmasına esas verirdi. Zaten de bu sebepten "İrşad" ve "Terakki" gazeteleri hükümet tarafından kapatılmıştır. O, gazeteye ve genelde basına dikkat çekerek gösteriyordu ki, basın hür olmalıdır. Millete, cemaate bir tehlike yüz vereceği zaman gazete dördgözlü olmalıdır ki, tehlike bir yandan isabet ettiğinde, diğer yandan kabağı alınsın. Gazeteni halkın değerli "ders kitabı" olarak adlandıran Üzeyir bey her bir gazetenin ve kalem sahibinin belli mesleki olmasını kutluyordu. "Meslek herkesin itikat ettiği yoldur"- diyen maarifçi gösteriyordu ki, "Meslekin iyisi de var, yamanı da. Mesleksizlik yoksulluktur, ahlakın bozukluğudur. Mesleksiz insan yaman meslekli adamdan daha zararlıdır".("Hakikat"gazetesi, 25 Aralık 1909, I numara). Halka hizmet eden gazete de, sivil gazeteci de hakiketperest, doğrucu olmalıdır. Aksi takdirde yalan bilgi vermekle, esası olmayan haber yaymakla, habersiz olduğu meselelerin müzakeresine girişmekle gazete kendini küçük düşürer. Bu konuda o, yazıyordu: "Bir gazete ki, yalancıya peygamber, doğrucuya diyor bize düşmensen, onun özü ne, sözü ne ?!" ("İrşad" gazetesi, 17 Nisan 1906, 91-ci numara). Bir yazar gibi Üzeyir bey Hacıbeyli fark ediyordu ki, publisistikanın görevi sadece bilgi ve olayları tasvir etmek değil, insanların bilincine, kalbine tesir etmekle onları sosyal hayatı değiştirmeye hazırlamak işine hizmet etmektir. düşünürün sanatsal publisistikası, esasen hiciv ve zahiri tartışmada oluşur. Edib ya eleştirdiği kişi ile yüz yüze durarak sözünü açıkça onun yüzüne söyler, ya da sanatsal publisistikanın bu biçiminden bir araç olarak kullanarak sosyal belayı veya satirik tipi eleştiriyor. Zamanın nabzını tutmak, sosyal hayatın doğurduğu sorunları halk tartışmasına çıkarmak, halkı birliğe çağırmak, birliğin yol ve araçlarını göstermek edibin öncelikli görevi olmuştur. O, bu görevleri yerine getirmekle halkın maariflenmesine çalışmış, geniş okucu kitlesini kültürel hayata çağırmış, okuyucuları uyanık olmaya alıştırmış, "mikropları milletin vücudundan kesip atmaya" çağırmıştır. Doğma ana dili olan türkçeyi

sonsuz sevgiyle seven Üzeyir bey ana dilini milletin varlığı için önemli bir araç "refah ve selamet üzere emir etmesine zor etkisi olan faktör" saymış ve göstermiştir ki: "Bir milletin ki, dili battı, o zaman o milletin kendisi de batar. Çünkü bir milletin varlığına neden onun dilidir". ("Hakikat" gazetesi, 24 Ocak 1910, 18 numara).

F. Tanzimat döneminin siyaset adamı-Namik Kemal

Tanzimat döneminin en büyük düşünce, sanat ve siyaset adamlarından biri olan Namık Kemal Türk dünyasında ilk ilerleme fikirlerini, Vatan ve Hürriyet kavramları literatüre getiren, Meşrutiyet ve Demokrasi düşüncelerinin yayıcısı olmuştur. Namiq Kemal'in dühasına doğan milli cereyan sayesinde sonradan "Osmanlılık" ve "İslam Birliği" akımları sönmüş, yerinde "Türkçülük" formülü zirveye ulaşmışdı. Halk hakimiyeti düşüncesine dikkat çeken Namık Kemal daha çok "Hürriyet" ve "vatanseverlik" fikirler üzerinde durmuş ve tüm hayatı boyunca bu fikirler yaymıştır. Türk edebiyatı tarihinde dikkatleri Vatana ilettiği için "Vatan şairi" ali adını kazanan Namık Kemal nesir eserleri ile de büyük ün kazanmıştı. Özellikle "Vatan yahut Silistre", "Gülnihal", "Akif Bey", "Zavallı çocu", "Kara bela", "Celaleddin Harezmşah" gibi dram eserleri, "Rönesans", "Cezmi" gibi romanları, "Osmanlı Tarihi", " İslam Tarihi , " Dönemi istila", "Silistre muhasarası" gibi tarihi eserleri, edebi-eleştirel makaleleri ve çeşitli konuları kapsayan mektupları onun hem de büyük bir nasir ve eleştirmen olduğunu gösteriyor. Tiyatro yaşamının iyi veya kötü yönlerini gösteren bir aynaya benzeten, toplumu harekete geçiren, esaslı değişiklikler yapa bilen sihirli bir güce benzeten Namik Kemal'e göre: "Bir milletin söz söyleme kudreti onun edebiyyatıdırsa, edebiyatın da en canlı ifadesi teatrdır. Tiyatro fikrin hayallerine vicdan, vicdanın yüksekliğine can, canın hayatına dil verir. Tiyatro aşka benzer, insanı hezin-hezin ağlatıyor, fakat verdiği şiddetli üzüntülərdə de bir lezzet bulunur". Yazara göre "tiyatro insanı hem ahlaken yükseltiyor, olğunlaştırır, hem de dil açısından bir öğretici okul rolü oynuyor. Tiyatro hayat bulmuş şairane bir hayaldir. Sanki insanın elinden tutup onu güllerin birer-birer gizli perdelerini açarak en gizli köşelerinde gezdirir. Tiyatrosu seyredenler insan ahlakını bilinmeyen yüksek sırları ile birlikte gözlerinin önünde canlanmış görürler. Ona göre, ahlak açısından tiyatronun hizmeti, gazetelerden, kitaplardan daha fazladır. Namiq Kemal'in Mağosada sürgünde olduğu dönemde yazdığı "Akif Bey" piyesi 1827 yılında yunanlarla savaşa adanmış. Onun Mağosada yazıp yayınladığı "Zavallı çocuk" eseri aile konusuna adanmış ilk piyes. Eser ebeveynlerin baskısı ile zorla tanımadıkları kişilerle evlenmek zorunda kalan genç kızların sefil hayatını konu edir. Müellifin 1876 yılında Mağosada yazdığı, ama ölümünden çok sonra 1908 yılında yayımlanan beş perdelik dram eseri olan "Kara bela" Doğu saraylarındakı haremhanalarda yaşanan entrikalara adanmıştır. (Önder Cöçgün, Tanzimat devri Türk edebiyatı, Türk dünyası el kitabı, III cilt, ikinci baskı, Ankara 1992)

G. "Türk Ocağı" Etrafında toplanan aydınlarımız

Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, Elibey Hüseyinzade, Akil Muhtar, Yusuf Akçuraoğlu vb. gibi türkçü karelere sahip olan, 32 sayfalık 15 günde bir yayınlanan "Türk Yurdu" dergisinde ideoloji, kamuoyu, ekonomi, edebiyat, tarih, arkeoloji, felsefe, kültür konularına ait ana başlıklar yer bulmuştu. "Türk Yurdu" dergisi başta "Türk Ocağı" etrafında toplanan aydınlar olmak üzere yayınlandığı 20 yıl (1911-1931) sürede tebliğ ettiği fikir ve mülahazalarla bir "Okul" özelliği kazanmış, I. Dünya Savaşı sırasında Türk milletinin mücadelesi verdiği en bunalımlı dönemlerde Türk milletinde özgüven duygusu kazandırmış Türk Milli davalarına ışık tutmuştur. "Türk Yurdu" dergisi "Osmanlıçılık, İslamcılık, Qerbçilk" gibi fikir ve düşünce adamlarının kızgın taraftarları bulunduğu dönemlerde meselelere "Türkçü, Turancı" bir anlayışla karşılamıştır. Türkçüler bu dergi aracılığıyla Türklerin milli gelenekleri ile İslamiyet ve modern bir arada birleştirerek milli ruhu canlandırmış yeni ideolojik siyasi bir sistem yaratmıştılar. Özellikle Türkçülük duygularını dile getiren, gençliği mücadeleye çağıran şiirler derginin esas ana çizgisini teşkil etmişti ki, bu şiirlerin de çoğunluğu Mehmed Emin Yurdakul

tarafından kaleme alınmıştır.Türk dünyasıının siyasi fikir hayatında derin iz bırakmış maarifçilərdən biri de Ahmet bey Ağaoğludur. O, İlk eğitimini Şuşadakı rus okulunda, Tiflis gimnaziyasında aldıktan sonra eğitimini yurt dışında devam ettirmiş, vatana döndükte Azerbaycan dilinde "Doğu" gazetesini çıkarmak için hükümetten izin istemiştir. Fakat, bunnu çıkarma izni ala bilmemiştir. 1897 yılında ünlü milliyonçu-mesenat Hacı Zeynelabidin Tağıyevin daveti üzerine Bakü'ye gelerek, realnı okulda Fransız dili öğretmeni işlemiş, "Kaspi" gazetesinde işbirliği yapmış, Alimerdan bey Topçubaşovun editörlüğü döneminde (1898-1907) gazetenin edebi müdürü olmuştur. "İslam'a göre ve islam aleminde kadın", "İslam, axund ve hatifülğeyb" makalelerinde, ayrıca "Kaspi" de yayınladığı "Müslüman sohbetleri", "Müslüman halklarının durumu" adlı silsile makalelerinde Ahmet bey Ağayev Müslüman halklarının düştüğü acınacaklı durumu analiz ederek, bunun nedenlerini göstermiştir. Müslüman halklarına iftira atan yabancı müelliflere tutarlı cevaplar vererek, islam dünyasının şair, bilim adamı ve düşünürlerinden sohbet açarak, onları tanıtmaya çalışmıştır. Onun bu yıllarda Muhammed ağa Şahtaxtlının Tiflis'te yayınladığı "Doğu-Rus gazetesinde, Kahire basınında da makaleleri yayınlanmıştır. 1905 yılında Ali Bey Hüseyinzade ile birlikte Azerbaycan'da milliyetçilik düşüncesinin oluşumunda önemli rol oynamış "Hayat" gazetesinin editörü olmuştur. 1905 yılın Aralık ayında "İrşad" gazetesini, 1907 yılında ise, aynı zamanda, rusça "Proqress" gazetesini yayınlamıştır. 1908 yılının Haziran ayında ise "Terakki" gazetesini çıkarmaya başlamış ve Türkiye'ye gidene kadar (1909) onun yayıncısı olmuştur. (Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Ansiklopedisi. I cilt Bakü 2004 s.102-103). Ali bey Hüseyinzade "Türk" gazetesinden başka "Hayat", "Kaspi", "İrşad", "Terakki", "Füyuzat" gazete ve dergilerde de bazı önemli makalelerini çıkarmıştır. Ali bey bu makalelerini Azerbaycan ve tümüyle Türk amalına adamıştır. Ali Bey'in en önemli makaleleri "Türkler kimdir ve kimlerden ibarettir?", "Bize hangi bilimler gerekir?", "Yazımız, dilimiz, İkinci yılımız" adlı makaleleridir. İlk makalesi ile Türklerin ırk ve dillerine ait araştırma yaparak Türk gövümlerinin bir bütün, bir birlik teşkil ettiklerini göstermek ve açıklamıştır. İkinci makalesinde "Bize çağdaş ilimler lazımdır" der, çağdaşlıq işleniyor ve bu makalede Müslüman Türk kavimleri için bir esas olarak: "türkleşmek, avropolaşmaq, islamlaşmaq" gerektiğini iddia ederek bunu ispata çalışıyor". (Akçura Yusuf. Türkçülüğün Tarihi. Kanun yayıncılık. Bakü, 2010. S. 208-209)

H. Türkiye'yi Nasıl kurtarmalı?

Aydınlanma hareketinde önemli rolü olan ve bu yolda basına değer veren simalardan biri de Mehemmedağa Şahtaxtlı olmuştur. Onun makaleleri zamanının acı meselelerini özünde içeriyordu. Bunlarda biri de 1901 yılında Fransa'da yayımladığı "Türkiye'yi nasıl kurtarmalı?"adlıbir eserdir. Bu eser her zaman için güncel ve aktüeldir. Eserin ana hattını Osmanlı imparatorluğunun çöküş nedenleri ve aynı zamanda yeni Türkiye devletinin kurulması fikri oluşturuyor. Tam kararlılıkla ve hiçbir tereddüde yol vermeden belirtebiliriz ki, bu dönem ve bu olaylarla ilgili yazılmış onlarca, yüzlerce makale ve kitap içerisinde M.Şahtaxtlının bu felsefi tezi (traktatı) aydınlığı, sadeliyi, daha esası ise kendi idraki gücü ile farklıdır. M.Şahtaxtlı Osmanlı imparatorluğunun çöküş başlangıcını Sultan Süleyman'ın memleketin çeşitli yerlerinde yaşayan, kendi eyaletinin sivil ve askeri kuvvetlerini tamam elinde bulunduran tüm şehzadeleri saraya yığmasında ve böylece onların yöneticilik tecrübesinin imha edilmesinde görür. Gelecek hükümdar prensesi eyaleti terk edip sarayda yaşamakla memleketin içerisinden habersiz olur ve gittikçe idarəçilikdən tamamen uzaklaşıyor. Mütefekkir büyük bir teessüf hissi ile yazıyordu: "İşte, üç asırdır, hiçbir sultan, hiçbir imparatorluk şahzadesi deniz limanlarına, hatta Türkiye'nin en önemli limanlarına bile baş çekmemişlerdir. Belli ki, donanmanın yönetiminden konuşmaya bile değmez ... Hiçbir sultan ne ciddi bir milli, siyasi, dini, askeri ve sosyal bazaya ne de gerekli bilgi ve tecrübeye sahip değildir". İmparatorluğun o dönem için ağır durumu sadece bunlarla bitmiyor. En vahimelisi odur ki, hakimiyyet başında olan Sultan Abdülhamid memleketin tüm tarihi kimliklerini, yani düşünen beyinlerini yok etmekle meşguldür. Bu despot bir hükümdar fetvası ile "Muhammed'den sonra Doğu'da en büyük, beşeri sosyal fikrin yorulmaz tebliğatçısı Midhet paşa öldürüldü", "Doğu ve Batı'nın kapsamlı birleşmesinden haberdar olan Hayrettin Paşa zehirlendi",

"Osmanlı Türkiye'sinde en yetkin kişi olarak kabul edilen Alexander Karateodori paşa hükümet işlerinden uzaklaştırıldı" , "Türkiye'nin birinci milletçisi olan Sadık paşa Şio adasında tutsak edildi", Türkiye'nin Petersburg'da bulunan temsilcisi Şakir paşa geri çağrılıp ülkenin merkezinden uzaklaştırıldı, eski savunma Bakanı Reşit paşa cezaevine düşürüldü, savaş sırasında türk ordusunun baş komutanı Süleyman Cevat paşa Konstantinopolda zehirlendi vb. Kuşkusuz tüm bunlar Sultan Abdülhamid'in yaptıklarının bir parçasıydı ve öyle bu bölümün kendisi de Osmanlı imparatorluğunun ölümqabağı acı kaderini yeterince yansıtabiliyor. Diğer yandan bu felsefi risaleyle Türkiye'yi kurtarmanın yolları ve yöntemleri de gösterilir. Böylece, M.Şahtaxtlı yeni Türk hükümetinin oluşturulmasının temel ilkelerini ileri sürüyor. Bunlardan en önemlisi ve en ümdesi hakimiyet yapısının düzgün teşkili idi ki, bu mesele etrafında düşünen maarifçi yazıyordu: "Eğer Türkiye kendi varlığını korumak istiyorsa, o, öyle bir hükümet teşkil etmelidir ki, bu hükümet sadece namuslu ulusal ilginin kaygısına kalmamalı, hem de eğitimli olmalı, ülkede siyasi-toplumsal gelişimi sağlamak için büyük potensiale sahip olmalıdır. Bunlarsız milli bağımsızlığı korumak imkansızdır". M.Şahtaxtlının ileri sürdüğü ikinci prensip birinciden de önemlidir: BBu, Türkiye'nin avropalaşmasıdır". Mütefekkir bu prensibin kaçılmazlığını, labudluyunu yorumlayarak bildirirdi: "Gerçekten, milli istiklaliyetin yükü bizim dönemde öyle ağırlaşıb ki, onu Avrupa kültürünün yardımı olmadan taşımak mümkün değil". Gerçekler gösteriyor ki, Mehemmedağa Şahtaxtlı Osmanlı imparatorluğunun çöküş nedenlerini ve yeni Türkiye devletinin kurulmasının perspektiflerini tam açıklığıyla görmüş ve onları somut hükümlerle dayandırmıştır. M. Şahtaxtlının "Türkiye'yi nasıl kurtarmalı?" Felsefi tezi bundan sonra daha dikkatli öğrenilecek ve tarihi geçmişi hakkında bir çok meselelerin netleşmesine yardımcı olacaktır. Bu eser Mirze Feteli Ahundzadeden sonra Azerbaycan ictimai fikrinde monarşi rejiminin, despotizmin ve fanatizmin aleyhine yazılmış en etkili eser sayıla bilir. M.Şahtaxtlı aynı zamanda büyük bir eğitimci olduğundan onun maarifçiliyinin bazında yeni ulusal düşünce, yeni okul, yeni alfabe ve yeni basın duruyordu. Kuşkusuz, M.Şahtaxtlı tüm bunları Kafkasya Müslümanlarının nasıl adlandırılmasından başlıyordu ve milli düşünceye yeni ahval hali getiriyordu. O, bu hususta "Kaspi" gazetesinin 1891 yılı numaralarının birinde yazıyordu: "Son zamanlarda Kafkasya Müslümanlarına onların dinlerine göre değil, halklarına göre isim vermeye çalışarak, Kafkasya İslam ehlini Kafkasya'da Rusça tatar adlandırmaya başlamışlardır. Ama bu yeniliği bir türlü başarılı olarak kabul edilemez. Bu nedenle Kafkasyada türk dilini tatar dili adlandırmak yerine Azerbaycan dili adlandırmak isabetli olurdu". M.Şahtaxtlı sosyal-siyasi süreçleri kordinal şekilde tehlil ederek, analitik süzgecinden geçirmiş ve yeni dönem için azerbaycançılık felsefesinin konturlarını çizmiştir. İ.Hebibbeyli Mehemmedağa Şahtaxtlının "Kafkasya Müslümanlarını nasıl isim vermeniz?" makalesini "azerbaycanşünaslığın ilk bilimsel temeli, azerbaycançılığın ilk asgari programı" adlandırır. (.İ.Həbibbəyli XX yüzyılın başları Azerbaycan yazarları. Bakı, Nurlan, 2004. s.26.). Yeni okul meselesine gelince M.Şahtaxtlı 1882- yılında "Kafkas" gazetesinde Rusça yayımladığı "Müslümanlarda okul hayatı" makalesinde bu meseleden fazla bahsediyor ve onun dikkat yönelttiği hedeflerden biri de kızların okumaması meselesiydi. O, Azerbaycan kızlarının geride kalması, cehaletde çürümelerini büyük bir trajedi gibi kabul ediyordu. M.Şahtaxtlı maarifçiliyini yeni basın yaratıcılığından ötesinde tasavvur etmek mümkün değildir. Bu yüzden ünlü eğitimci gazete çıkarmakta ve gazete sayfalarında yayımlanan makalelerde ciddi bir amaç takip ediyordu. Bu amaç, her şeyden önce, bilinci güncellemek, yeni ulusal düşünceyi formüle etmek ve milli düşünceyi formalaştırmağı vacib sanırdı. O, "Doğu-Rus" gazetesinin yayınlamakla bunlara nail olmağa çaba gösteriyordu. "Derdimiz ve dərmanımız" makalesinde yazıyordu: "Xülase, şimdiye kadar bin dürlü deneyler ile ispat edilmiş bir gerçektir ki, her millet marifet ile yaşar, cehalet ile yok olur. Merifetin birinci aracı, hatibi, vaizi ise mecmueler, gazetelerdir. Gazete alimin aynasıdır. Gazete, zamanının en keskin kılıcıdır. Gazete şimdiki cismi-hayatın ruhudur. Gazete aləminən nüfuzlu, etkili vaizi. Gazete her milletin büyüklüğü, mizanı. Gazete memleketin hamisi, vekili, advokatıdır". Bütün bunları tam ve kapsamlı idrak eden, "Doğu-Rus" gazetesi aracılığıyla kendi aydınlanma düşüncelerini hayata geçiren maarifçi-yazar Azerbaycan basın ve kültür tarihinde silinmez izler bırakmıştır. O, "Doğu-Rus"daki faaliyetleri ile Azerbaycan ulusal basınına büyük yol açtı. "Türk ve Tatar halkına çağrıda" makalesinde yazıyordu: "Mesleğimizi herkes bilir. Milletimizin kültürüne

hizmettir. Kültür ihtiyacımız fiilidir, hayatidir". Bir süre sonra kaleme aldığı "Literatürde meslek" makalesinde ise bu meseleye daha da açıklık getirerek meslek kavramının içeriği konusunda bitkin bir tez ileri sürdü: "milletime muhabbet ve diğer milletlere de nezaket göstermek". O, Doğu'nun taleyindən konuşurken öncelikle gelişimi önemli bir faktör olarak görüyor. Avrupalıların tüm başarıları ve yeni kültürlere ilerleme sağlamalarını söylüyor ve bunu müslümanlara örnek gösteriyor. Aynı zamanda, tarekkiden konuşurken kadınların toplumdaki rolüne de özel önem vermektedir. Avrupa ve Amerikan kadınları ile müslüman kadınları arasındaki farkın Doğu'nun zararına işlediğini esaslandırır. M. Şahtaxtlının bu günümüz için son derece güncel olan ve Avrupa'ya, geniş anlamda ilerici dünyaya entegrasyonunun temel ilke olarak seslenen kültürün genel cehetlerinin tüm milletler tarafından benimsenmesinin labüdlüyü konuda kesin önermesinin hiçbir alternatifi yoktur: "Her kavmin kendi özelliği var. Her memleketin, her iklimin özel əhvalvə icabatı var. Ama kültürün, ilm ve maarifin öyle genel yönleri, maddeleri vardır ki, toplam milletlere şamildir. O maddeleri, o tarafları biz Türkler de alıp, qövmimizin təbiətiməxsusəsi ve akıl ve idrak tarafından kabul edilmesine çalışmalıyız".

Sonuç:

XIX yüzyıl ve XX yüzyılın başlarında ümumtürk maarifçilerinin basın ve qazetecilik fealiyetindeki karakteristik özelliği halka muhabbetten, maarifi savunmaktan, gerilik ve durgunluğa karşı mücadele etmekten ibaret olmuştur. Azerbaycan halkı tarih boyunca yabancı istilacı devletlerin işgallerine maruz kaldığından zaman zaman bağımsızlığını yitirmişse de, esaret altına düşmemek yolunda sürekli farklı yöntemlerle mücadele etmiştir. İşgalciler tarafından milli-etnik ayrımcılığın yapıldığı, bir millet olarak varlığımızı kaybetme tehlikesi karşısında kaldığımız zamanda halkımızın vatansever, milletinin geleceğini, tereqqisini her şeyden üstün tutan aydınları ve maarifçileri dilimizin, dinimizin ve adet-geleneklerimizin sürmesinde, milli bilincimizin ve manevi degerlerimizin gelişiminde önemli rol oynamıştırlar. Publisistik faaliyetlerini aydınlatmaya çalıştığımız bu maarifçiler de hiçbir yasakları ihlal koymadan halkın savadlanması, cehalet ve nadanlıktan kurtulması için yorulmadan çalışmış ve nihayet kendi milli basın ve qazetesine sahiblenmiştir. Bu maksatlara ulaşmak için "Ekinçi", "Keşkül", "Doğu-Rus", "Kasp", "Hayat", "Molla Nasreddin" vb. gibi süreli yayın organlarını oluşturarak, fikirlerini pratik olarak gerçekleştirmişlerdir. İşte maarifçilerimiz yayın organlarında yaptırdıkları yazılarında halkını bilime açık olmak, boş xürafetlere baş koşmaktan vazgeçip, dünya gerçeklerini idrak etmeye, milletini bağımsızlık uğruna birliğe çağırırdılar. Onların publisistik yazıları aynı zamanda halkı uyandırırdı. Böyle ki, publisistika okuyucuyu belli fikirlere ikna, veya belirli fikirlerden döndürmek için yazarın elinde daha esnek, daha sık kullanılan silahtır. Bu açıdan, XIX yüzyıl ve XX yüzyılın başlarında maarifçilərin makaleler etkinliğinin araştırılması büyük önem taşımaktadır. 1875 yılında uzun süren sıkıntılarından sonra Hesenbey Zərdabi Ekinçi" adlı ilk anadilli milli metbuatı yaratmakla halkın maariflenmesinde, milli oyanışında eşsiz bir hizmet heyata geçirdi. Dövrün feodal kurallarına karşı çıkmakla birlikte, hakim dairelerin sömürgecilik siyasetine, milli istismar ve zulmüne karşı mücadele vermekle hem edebi yaratıcılığı, hem gazetede yayınlanan etkinliği, hem de eğitimi alanında addığı adımlar aracılığıyla halkına aşıladığı milli birlik, bağımsızlık, aydınlanma vb. gibi ilerici fikirlerin neticesidir ki, bir Türk milleti olarak bugün bağımsız devlet tarihimizi yaşatmayı başardık ve bağımsız Cümhuriyyətdə özgür ve demokratik ifade özgürlüğüne sahibiz. Bu yüzden de bahsettiğiniz eğitimci aydınların basın alanındaki adımlarını her zaman aziz tutmalı ve onların bize bıraktığı mirasını korumalıyız. Bu bir millet olarak bizim manevi borcumuzdur. Yukarıda bahsettiğimiz bu Türk aydınları Sovyet döneminden farklı olarak, bağımsızlık döneminde kendi iyi değerlerini almaktadırlar. Onların mirası derinlemesine incelenmesine devlet daima dikkat ve saygı göstermektedir. Tesadüfi deyil ki, Haydar Aliyev 2001 yılı dolayısıyla Azerbaycan halkına başvurusunda söylemiştir: "Yirminci yüzyılda bizim kazandığımız başarıları, aynı zamanda, bağımsız devlet kurmak azmimizin köklerini uzak ve yakın tarihimizde, özellikle XIX yüzyılda formalaşşmış ve teşekkül etmiş kaynaklarda arayıp bulmak gerekir. Bu kaynaklar hem ayrı ayrı tanınmış şahsiyetlerin - Abbasqulu Ağa Bakıxanov ve Mirza Kazım

Bey gibi nadir insanların çok başarılı yaratıcı faaliyetinde yer alan, hem de doğrudan ulusal aydınlanma düşüncelerinin gerçekleşmesi ile ilgili olmuştur. Azerbaycan'da işte bu dönemde demokratik basın, anadilli okul, dünyevi tiyatro oluşarak, ulusal bilincin oluşmasına güçlü bir ivme verdi.

Bulğular: XIX yüzyılda teşekkül tapan ve gelişen aydınlanma hareketi maarifsiz ve basınsız mümkün degildi. Bu dönemde Çarlık Rusya Azerbaycan'ı kendi idari yönetim sistemine dahil ederek, türk kelimesini genelde halkın hafızasından silmeye çalışıyordu. Ayrı quberniyalarda, canişinliklere, kazalara bölünmüş Azerbaycan, genel olarak, Kafkasya ve Güney Kafkasya kavramları içerisinde eriyirdi. Aydınlanma hareketi halkın tüm bu mehrumiyyetlere direnç tepkisi olarak meydana gelerek, tarihi belleğin kaybolmaması, ana dilinin, adet ve geleneklerin korunup-sürekliliği ve gelişimi, maneviyatın, milli değerlerin yaşatılması, bütün olarak, milli bilincin uyanması ve milli özünüderk sürecinin güçlenmesi için önemli tekanverici rol oynamıştı. Görüldüğü gibi basın bilgi taşıyıcısı olmakla birlikte, varlığı döneminde halkın aydınlanma düşüncelerinin hayata geçirilmesi için bir tribün olmuş, her halkın tarihinde izlenen bir süreç olmakla mevcut toplumun bütün sosyo-politik, sosyo-psikolojik yönünü açıkça göstermiştir. Böyle demek mümkünse, basın toplumun "aynasıdır". Tarihin çeşitli dönemlerinin araştırılmasında periyodik basının ilk kaynak rolü oynadığı da inkar edilemez. Burada verilen örnekler güvenilir kaynak olarak araştırmalara dahil araştırmanın bilimsel değerini artırır. Azerbaycan tarihinin araştırılmasında, sosyo-politik süreçlerin mahiyetinin açılmasında türk basını örnekleri değerli mexez gibi araştırmacıların bilimsel araştırmalarında önemli bir yer tutar. Halkımızın özgürlük, istiqalliyyət mücadelesi, dönemin zorluklarına karşı mücadelesi, toplumsal-siyasi ortamdan doğan sorunlar metbuatımızda yeterince işıklandırılmakla bu sorunların giderilmesine vesile olur. M.B.Məmmədzadənin "Azerbaycan'da Türk basını" eseri istiklal mücadilesinde ve milletin hayatında basını "yedinci" değil, belki de birinci tesisat hesap ederiz. Basın tarihimizin araştırılması için değerli məxəz sayılan bu eser her bir dönem için güncelliğini koruyor. Faaliyet alanı olarak basın demokrasiyi derinleştiren, siyasi gelişmeye katkıda bulunan güçlü araçlardan. Bugün esas görev onun geniş imkanlarından milli devlet quruculuğunda, demokratik değerlerin tesisi edilmesinde, sivil toplumun şekillenmesinde, reformların uygulanmasında, insanların manevi saflaşmasında etkin kullanmaktan ibarettir. Uzun yol geçerek tarihi salnamə yaratan basın hayatın aynası, gerçeğin carçısı olmalı, halkını ulusal basını ile insancıl idealler uğruna mücadeleye seferber etmeli ve dönemin tüm süreçlerini olduğu gibi yansıtmalıdır ki, toplum her zaman inandığına göre mütalâa etsin. Türk milli basını deyince geri gözümüzün önüne sözün gücüyle halkı hep düşündürmeyi başaran, onu kahramanlık salnamesi yaratarakgüzel gelecek kurmaya sevk eden Hasan Bey Zerdabiden başlayarak isimleri büyük saygıyla anılan tanınmış aydınlarımız, maarifçilərimiz, onların tribününe çevrilmiş gazete ve dergi nüshaları gelir. İşte bu nedenle biz tarih yaratmış o büyük şahsiyetlerin hatırasını hep yüce tutmalıyız. Milletleri millet yapan ve insanlık alemindeki yerlerini belirleyen en önemli değerlerden biri de o milleti iyice temsil edebilecek büyük şahsiyetlerin varoluşudur. Bu nedenle her bir millet yetiştirdiği büyük kimliklerini daima gündemde bulundurmalı, onlara saygı göstermelidir ki, gelecek kuşakların benzemeye çalışsın, mensup olduğu milleti yükseltsinler.

Kaynakça:

Ağaoğlu, Ahmet beğ. Seçilmiş eserleri. Bakü, 2007

Ağazade, Ferhad. Şarklı Hasan bey Melikov Zerdabinin tercümeyi-halı. "Kommunist" qəzetesi, Bakü, 1926

Ahundov, Nazim. Azerbaycanda dövri metbuat. (1832-1920). Bakü: Biblioqrafıya, 1987

Akçura, Yusuf. Türkçülüyün tarihi. Bakü: 2006

Akpınar,Yavuz. Azeri Edebiyatı Araştırmaları.İstanbul: Dergah Yayınları, 1994

Aslanov, Mir Abbas. Üzeyir Hacıbeyov - jurnalist. Bakü: Nurlan, 1985

Aşırlı, Akif. Azerbaycan metbuat tarihi. (1920-1990). Bakü:İlm ve Tahsil, 2010

Azebaycan Halk Cümhuriyyeti Ansiklopedisi. 2 cilt. Bakü: 2004, 2005

Babaşlı, Memmedeli. XX asrın evvellerinde Azerbaycanda milli uyanış ve maarifçilik harekatı. Bakü: Journal of Qafqaz University Fall 2003, Number 12

Bayramoğlu, Alihan. Azerbaycan Demokratik Respublika dövründe edebiyat. Bakü: İlm, 2003

"Ekinçi" (1875-1877). Tam mətni. Bakü, 1979

Yeşilot, Okan. Kafkasya Müslüman aydınlarının manevi babası: Hasan Melikzade Zerdabinin hayatı ve fikirleri cilt 4, 2009

Habibbeyli, İsa. Calil Memmedkuluzade: mühiti ve müasirleri. Bakü: 1997

Hüseynov, Şirmemmed. Metbu irsimizden sehifeler. Bakü: Çenlibel, 2007

——. . Azerbaycan bolşevik metbuatı. I ve II hisse. Bakü: 1981-1983

Hüseynzade, Ali beğ. Türkler kimdir ve kimlerden ibarettir. Bakü: 1998

Kengerli, Aybeniz. İsmayıl bey Gaspıralı. Bakü: İlm ve Tahsil, 2005

Medetoğlu, Aydın. Türkçüler (Tarihi – siyasi-ideoloji oçerkler). Bakü: Elçibey kütübhanesi, 2014

Mehemmedzade, Mirzabala. Azerbaycan türk metbuatı (arap alfabesinden çevirme, Alxan Bayramoğlu). Bakü: BDU Neşriyyatı, 2004

——. Milli Azerbaycan harekatı.Bakü: Nicat,1992

Melikova-Abayeva. Hanifehanımın Hatıraları. Bakü: Adiloğlu, 2005

Mirahmedov, Aziz. Azerbaycan Molla Nesreddini. Bakü: Yazıçı, 1980

——. Azerbaycan edebiyyatına dair tetkikler. Bakü: 1983

Rüstemov, İzzet. Hasan beğ Zerdabi. Bakü: İlm ve tahsil, 1969

Rüstemova-Tohidi, Solmaz. Azerbaycan dövrü metbuatı. Bakü: Biblioqrafiya, 1993

Veliyeva, Sona. İşığa gedən yol. Bakü, 2016

Zeynalzade, Ağarafi. Azerbaycan metbuatı ve çar senzurası. (1850-1905). Bakü: İlm, 2006

Öğrenme Stilleri ve Programlama Öz-Düzenleyici Öğrenme Stratejilerinin Programlama Öğrenimi Performansına Etkisinin İncelenmesi

Investigating The Effect Of Learning Styles And Programming Self-Regulation Learning Strategies On Programming Learning Performance

Yrd. Doç. Dr. Hacer ÖZYURT *
Özcan ÖZYURT **

Öz:

Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin programlamaya giriş ve algoritma dersi akademik başarılarının Kolb öğrenme stili ve programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ile ilişkisinin olup olmadığının incelenmesidir. Çalışma 2014-2015 güz yarıyılında Türkiye'deki bir üniversitenin Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümünde yürütülmüştür. Çalışmanın örneklemini programlamaya giriş ve algoritma dersinin ara sınav ve dönem sonu sınavına giren toplam 47 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Kolb Öğrenme Stili Ölçeği (KÖSÖ), Programlamada Öz-düzenleyici Öğrenme Stratejileri Ölçeği (PÖÖSÖ) ve Başarı Testi (BT) kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler, araştırma sorularının cevaplanmasına yönelik Spearman Brown sıra farkları korelasyon katsayısı ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin öğrenme stilleri ile akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Öğrencilerin programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ile akademik başarıları arasında orta düzeyde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Programlama öğrenimi, Öğrenme stili, Kolb öğrenme stili, Öz-düzenleyici öğrenme stratejileri

* Hacer ÖZYURT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Of Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü, hacerozyurt@ktu.edu.tr
** Özcan ÖZYURT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Of Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü, oozyurt@ktu.edu.tr

Abstract:

The purpose of this study is to investigate whether there is a relationship between academic achievement of students in the Introduction to Programming and Algorithm course and Kolb learning styles and self-regulation learning strategies. The study was conducted in the 2014-2015 academic year fall term in Turkey in a university's Faculty of Technology Department of Software Engineering. Sample of the study covers 47 students who took midterm and final exams of the introduction to programming and algorithm course. The Kolb Learning Style Inventory (KLSI), the Self-Regulation Learning Strategies Scale for Programming (SRLSSP), and the Achievement Test (AT) were employed as data collection tools. Data obtained from the study were analyzed via Spearman Brown rho correlation coefficient in order to answer research questions. The study results indicate that there is not a statistically significant relationship between students' learning styles and academic achievements. A medium level of positive and statistically significant relationship was detected between programming self-regulation learning strategies and academic achievements of the students.

Keywords: Programming learning, Learning style, Kolb learning style, Self-regulated learning strategies

Giriş

Öğrenme zor ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte öğrenme ihtiyaçları, bireysel farklılıklar, öğrenme tercihleri, gelişim özellikleri, çevresel faktörler ve çalışma alışkanlıkları gibi birçok faktörün rol oynadığı bilinmektedir. Bireysel öğrenme farklılıkları bağlamında öğrenme stilleri, çalışma alışkanlıkları bağlamında da öz-düzenleyici öğrenme kavramları ön plana çıkmaktadır. Öğrenme stili en genel biçimde bireyler arasında farklılık gösteren, bilgiyi alama işleme ve anlama süreci olarak tanımlanmaktadır (Veznedaroğlu ve Özgür, 2005). Öz-düzenleyici öğrenme de, öğrencilerin bireysel özelliklerine göre öğrenme ortamlarını nasıl seçtikleri, kendi öğrenme süreçlerini kontrol etme biçimleri ile ilişkili bir kavramdır (Cebesoy, 2013; Zimmerman, 1990). Nitekim öz-düzenleme kavramı, öğrencilerin öğrenme süreçlerindeki süre ve etkililiğin farklılaşmasının kaynağını araştıran çalışmalardan ortaya çıkmıştır (Zimmerman, 2002). Bu bağlamda öz-düzenleme öğrenme sürecindeki bireysel farklılıklar üzerinde etkili bir kavram olarak kabul edilmektedir (Ercoşkun ve Köse, 2014).

Öğrenme stilleri ile ilgili alan yazında çeşitli tanımlamalara rastlanabilir. Öğrenme stili, Felder ve Silverman (1988) tarafından bireylerin bilgiyi alma, tutma ve işleme sürecindeki karakteristik tercihleri; Kolb (1984) tarafından bilginin bireyin deneyimleriyle yapılandırıldığı bir süreç; Dunn ve Dunn (1978) tarafından ise öğrenenin yeni bir bilgi üzerine odaklanmasıyla başlayan bilgiyi alma ve işleme biçimi olarak tanımlanmıştır. Alan yazında genel olarak öğrenme stiline uygun ortamlarda gerçekleşen öğrenmenin bilgiyi hatırlamada, kullanmada ve öğrencilerin konu ile ilgili tutumlarında olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşan çalışmalardan söz edilebilir (Özkan ve Alkan, 2011). Bununla birlikte, öğrenme stili temelli öğrenme ortamlarının öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşan çalışmalardan da söz edilebilir (Aşkar ve Akkoyunlu, 1993; Hasırcı, 2006).

1. Kolb Öğrenme Stili

Yetişkin bireylerin öğrenme stillerinin belirlenmesinde kullanılan en popüler modellerden biri Kolb öğrenme stilidir. Kolb'a (1984) göre bireyler kendi yaşantıları ve deneyimleri sonucunda öğrenmektedir. Kolb öğrenme stili dört temel öğrenme biçimi üzerine kurulmuştur. Bunlar, somut yaşantı (hissederek, deneyimlere girişerek), soyut kavramsallaştırma (düşünerek), aktif yaşantı (yaparak) ve yansıtıcı gözlem (izleyerek, dinleyerek) olarak sıralanmaktadır (Kolb, 1984). Kolb'a göre öğrenme süreci bir döngü şeklindedir. Birey için zaman zaman bu dört biçimde biri öncelik kazanır ve bir öğrenme yaşantısında bu döngüden sayısız kez geçilmesi kaçınılmazdır. Bu biçimler tek başına öğrenme stillerini

tanımlamaya yetmemekte, bu biçimlerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kolb öğrenme stili "değiştiren", "ayrıştıran", "yerleştiren" ve "özümseyen" öğrenme stillerinden oluşmaktadır (Kolb, 1984). Değiştiren öğrenme stili somut yaşantı-yansıtıcı gözlem; ayrıştıran öğrenme stili soyut kavramsallaştırma-aktif yaşantı; yerleştiren öğrenme stili somut yaşantı-aktif yaşantı ve özümseyen öğrenme stili de yansıtıcı gözlem-soyut kavramsallaştırma öğrenme biçimlerinin bir bileşeni olarak kabul edilmektedir (Kolb, 1984). Değiştiren öğrenme stiline sahip bireyler, somut durumları farklı açılardan gözden geçirip ilişkileri kurabilirler. Yine bu stildeki bireyler düşüncelerini şekillendirirken kendi duygu ve düşüncelerini ön planda tutarlar. Öğrenme etkinliklerinde bireysel çalışmayı severler. Ayrıştıran öğrenme stiline sahip bireyler, problem çözme, karar verme, fikirleri analiz etme ve sistematik planlama işlerinde başarılıdır. Bu stilde yaparak deneyerek öğrenme önemlidir. Sosyal ve bireysel etkinlikler yerine teknik sorunlarla uğraşmayı severler. Öğrenme etkinliklerinde detaylara önem verirler, basamakları sırayla takip ederler. Yerleştiren öğrenme stiline sahip bireyler planlama yapma, kararları yürütme ve yeni deneyimler içerisinde yer alma bakımından ön plana çıkarlar. Yaparak, hissederek ve keşfederek öğrenme ön plandadır. Bu stile sahip bireyler, öğrenmede yeni fikirlere açıktır ve değişimlere kolaylıkla ayak uydurabilirler. Son olarak özümseyen öğrenme stiline sahip bireylerin temel özellikleri öğrenme süreçlerinde soyut kavramlar ve fikirler üzerinde yoğunlaşmaktır. Kavramsal model oluşturmada iyidirler (Ekici, 2013; Seven, Bağcivan, Kılıç, ve Açıkel, 2012).

Alan yazında üniversite öğrencilerin öğrenme stillerinin belirlenmesinde Kolb öğrenme stilinin kullanımına ilişkin çok sayıda çalışmadan söz edilebilir. Ayrıca bu çalışmalar içerisinde az sayıda da olsa öğrenme stilleri ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan söz edilebilir. Kolb öğrenme stilinin kullanıldığı çalışmaların büyük çoğunluğu öğretmen adaylarıyla olmak kaydıyla sosyal bilimler, sağlık bilimleri ve çok azı da mühendislik olmak üzere farklı alanlardaki öğrencilerle yürütülmüştür (Ekici, 2013; Kablan ve Kaya, 2013; Kablan ve Kaya, 2014; Kılıç ve Karadeniz, 2004). Bu çalışmaların büyük bir kısmında Kolb öğrenme stilinin akademik başarı üzerinde istatistiksel olarak bir fark oluşturmadığı sunucuna ulaşılmışken (Ekici, 2013; Soylu ve Akkoyunlu, 2009) bazı çalışmalarda da istatistiksel olarak anlamlı fark oluşturduğu görülmüştür (Okur, Bahar, Akgün, ve Bekdemir, 2011).

2. Öz-düzenleyici Öğrenme Stratejileri

Öz-düzenleyici öğrenme bireysel farklılıklar bağlamında değerlendirilen bir unsurdur. Nitekim Senemoğlu'na (2004) göre öz-düzenleme bireylerin davranışlarını etkilemesi, yönlendirmesi ve kontrol etmesidir. Zimmermann (1989) ise öz-düzenlemeyi öğrencilerin bilişsel, güdüsel ve davranışsal olarak kendi öğrenme süreçlerine aktif olarak katılması olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere, öz-düzenleyici öğrenmede öğrencinin kendi öğrenmesinin farkındadır ve onu etkileyen tüm faktörleri kontrol edebilmektedir. Bu süreçte öğrenci öğrenmeye ve sorumluluk almaya yönelik motivasyonunu etkileyecek tüm faktörlerin farkındadır (Perry ve Drummond, 2002; Pintrich, 2004). Öz-düzenlemeli öğrenciler, dışsal faktörlerden etkilenmekten çok kendi öğrenme deneyimlerini üretir ve yönetirler. Bu sayede öğrenciler diğer bireylerden bağımsız olarak kalıcı öğrenme gerçekleştirebilirler (Gömleksiz ve Demiralp, 2012). Nitekim birçok çalışmanın sonucuna göre öz-düzenlemeli öğrenme becerileri, bireylerin kendi öğrenmelerine önemli katkılar yapmaktadır (Eilam, Zeidner, ve Aharon, 2009; Tseng, Liang, ve Tsai, 2014).

3. Programlama Öğrenimi

Bireysel farklılıkların öğrenmede etkili olduğu düşünüldüğünde, bilgisayar programlama öğreniminde de bu farklılıkların etkili olduğu düşünülebilir. Bilgisayar programlama üniversite giriş seviyesinde çoğunlukla zor bir ders olarak kabul edilmektedir (Aşkar ve Davenport, 2009; Başer, 2013). Bireysel farklılıkların yanında olumsuz algı ve düşük motivasyon gibi etkenlerin de bilgisayar programlama öğreniminin zor olarak görülmesine neden olabilmekte, bu da öğrencilerin programlamada başarısız

olmalarına neden olabilmektedir (Anastasiadou ve Karakos, 2011; Hawi, 2010). Bireysel öğrenme farklılıkları olan ve öğrenme süreçlerinde önemli etkileri olan öğrenme stilleri ile öz-düzenlemeli öğrenmenin programlama öğrenimindeki yeri ve önemi araştırılabilir. Nitekim programlama öğrenimi aktif bir süreç gerektirmektedir (Tüfekçi ve Köse, 2013). Bu bağlamda, öğrenme stilleri ve öz-düzenleyici öğrenme stratejilerinin programlama öğreniminde akademik başarıyla ilişkisinin araştırılması önem taşımaktadır. Bununla birlikte bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin bilgisayar programlama dersinde akademik başarıları ile öğrenme stilleri ve kullandıkları öz-düzenleyici öğrenme stratejileri arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın sonuçlarının ilgili alan yazına bu noktada önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmada öğrencilerin öğrenme stilleri ve kullandıkları öz-düzenleyici öğrenme stratejilerinin programlama akademik başarılarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir:

Öğrencilerin Kolb öğrenme stilleri nedir ve bu stillerle programlamaya giriş ve algoritma dersi akademik başarıları arasında bir ilişki var mıdır?

Öğrencilerin öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ne düzeydedir ve bununla programlamaya giriş ve algoritma dersi akademik başarıları arasında bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu çalışma tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli ile yapılmış betimsel bir çalışmadır.

1. Katılımcılar

Çalışmanın örneklemini Türkiye'deki bir üniversitenin Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü, Programlamaya Giriş ve Algoritma dersini alan, ara sınav ve final sınavlarına giren toplam 47 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrenciler derse devam zorunluluğunu yerine getirmişlerdir. Ayrıca öğrenciler birinci sınıf öğrencisi olup ilk kez programlama dersi almaktadır. Çalışma 2014-2015 güz yarıyılında yürütülmüştür.

2. Veri Toplama Araçları

Araştırma sorularının cevaplanmasına yönelik Kolb Öğrenme Stili Ölçeği Türkçe formu, (KÖSÖ-T), Programlamada Öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ölçeği (PÖÖSÖ) ve Başarı Testi (BT) kullanılmıştır. KÖSÖ-T, Kolb (1985) tarafından geliştirilen ölçeğin Aşkar ve Akkoyunlu (1993) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış, geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış halidir. Geçerlik ve güvenirlik çalışması yine aynı araştırmacılar tarafından yapılmış ve dört boyuttaki öğrenme stili için cronbach-α güvenirlik katsayıları .73 ile .83 arasında elde edilmiştir. KÖSÖ-T, her biri dört ifade içeren 12 maddeden oluşmaktadır. Bu ifadelerden birincisi somut yaşantı (SY), ikincisi yansıtıcı gözlem (YG), üçüncüsü soyut kavramsallaştırma (SK) ve dördüncüsü de aktif yaşantı (AY) ile ilişkilidir. Öğrencilerin her bir ifadeye verdiği puanlara göre bu ifadelerin her biri toplamda 12 ile 48 arasında değer almaktadır. Her bir ifadenin toplam puanı elde edilince birleştirilmiş puanlar AY-YG ve SK-SY şeklinde elde edilmektedir. Bu işlemlerin sonucunda -36 ile +36 arasında değişen puanlar elde edilir. AY-YG üzerinde elde edilen pozitif veya negatif puan öğrenmenin sırasıyla aktif ya da yansıtıcı olduğunu belirlemektedir. Benzer şekilde SK-SY'den elde edilen pozitif veya negatif puan da öğrenmenin sırasıyla soyut ya da somut olduğunu belirlemektedir. Bu puanların kesişimi de öğrenme stilini oluşturmaktadır (Aşkar ve Akkoyunlu, 1993; Kolb, 1985).

PÖÖSÖ, Pintrich, Smith, Garcia ve McKeachie (1991) tarafından geliştirilmiş ve Büyüköztürk, Akgün, Özkahveci ve Demirel (2004) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış Öz-düzenleyici Öğrenme Stratejileri Ölçeği (ÖÖSÖ) kullanılarak geliştirilmiştir. PÖÖSÖ, Haşlaman ve Aşkar (2007) tarafından ÖÖSÖ

temel alınarak programlama dersinde öğrencilerin öz-düzenleyici öğrenme stratejilerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek toplam 41 maddeden oluşan 10'lu likert tipi bir ölçektir. PÖÖSÖ'deki her bir madde "1- Beni hiç yansıtmıyor" ve "10-Beni tam olarak yansıtıyor" olacak şekilde 1'den 10'a kadar derecelendirilmiştir. PÖÖSÖ'nden alınabilecek en düşük puan 41 iken en yüksek puan da 410'dur. Ölçekten alınan puanın yüksekliği, öğrencilerin programlama öğreniminde öz-düzenleyici öğrenme stratejilerini iyi biçimde kullandıklarını göstermektedir. Geçerlik ve güvenirlik çalışması Haşlaman ve Aşkar (2007) tarafından yapılan ölçeğin cronbach-α güvenirlik katsayısı 0.88 olarak elde edilmiştir.

BT, öğrencilerin programlama ve algoritma öğrenme performanslarının ölçülmesi için kullanılmıştır. Bu test, öğrencilerin programlamaya giriş ve algoritma dersinin içeriğine yönelik vize ve final sınavlarından oluşmaktadır. Öğrencilerin başarı puanları bu iki sınavın uygulanması sonucu hesaplanmıştır. Vize sınavı öğrencilerin temel programlama becerisi ve algoritma kavramlarının öğrenilip öğrenilmediğinin ölçüldüğü yazılı bir sınavdır. Benzer şekilde final sınavı da, programlamaya giriş ve algoritma dersinin tümünü içerecek şekilde yazılı bir sınavdır. Her iki sınav da beşer açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Sınav soruları öğrencilerin ilgili dersteki kazanımlarını ölçmeye yönelik dersin sorumlusu tarafından hazırlanmış, bunun dışında ilgili alandan üç farklı öğretim üyesi tarafından kontrol edilmiştir. Bu şekilde sınavların geçerlik/güvenirliği kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Her bir öğrenci için başarı puanları vize notu (%50) ve final notu (%50) birlikte dikkate alınarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuç başarı puanları, üniversitenin ders geçme ve harfli not uygulamasına göre derecelendirilmiştir. Bu derecelendirme sonunda puanlar düşük, orta ve yüksek olarak seviyelere ayrılmıştır. Bu işleme göre puan aralıkları düşük (0-35), orta (36-65) ve yüksek (66-100) şeklinde elde edilmiştir.

3. Verilerin Analizi

Öğrencilerin Kolb öğrenme stillerine göre dağılımı sayı ve yüzdelik olarak verilmiştir. Ayrıca bu stillerdeki öğrencilerin not ortalamaları ve standart sapmaları da hesaplanmıştır. Öğrencilerin PÖÖSÖ'nden aldıkları puanlar da betimsel olarak sunulmuştur. Öğrencilerin Kolb öğrenme stilleri ve programlama öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesinde iki karşılaştırma için de Spearman Brown sıra farkları korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Büyüköztürk'e (2007) göre iki değişken arasındaki ilişki, değişkenler normal dağılım göstermediğinde ya da sıra değeri ile gösterildiğinde Spearman Brown sıra farkları korelasyon katsayısı ile araştırılır. Buna göre öğrencilerin Kolb öğrenme stilleri ile programlamaya giriş ve algoritma dersi akademik başarıları arasındaki ilişki, her iki değişken de sıralı değişkenler olduğundan Spearman Brown sıra farkları korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Benzer şekilde öğrencilerin programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejileriyle akademik başarıları arasındaki ilişki de aynı sebeple Spearman Brown sıra farkları korelasyon katsayısı ile incelenmiştir.

Bulgular

1. Öğrenme Stiline Yönelik Bulgular

Öğrencilerin Kolb öğrenme stillerine göre dağılımları tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi, öğrencilerin %80.85'i erkek, %19.15'i ise bayandır. Ayrıca öğrencilerin öğrenme stillere göre en fazla olduğu stiller sırasıyla değiştiren, özümseyen ayrıştıran ve yerleştiren şeklindedir.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyet ve Öğrenme Stillerine Göre Dağılımı

Cinsiyet		Değiştiren		Ayrıştıran		Yerleştiren		Özümseyen	
	n	n	%	n	%	n	%	n	%
Erkek	38	15	39.47	6	15.79	5	13.16	12	31.58
Bayan	9	4	44.45	3	33.33	1	11.11	1	11.11
Toplam	47	19	40.4	9	19.1	6	12.8	13	27.7

Tablo 2'de öğrencilerin başarı puanlarının ortalaması ve standart sapması ile öğrenme stillerine göre ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi öğrencilerin genel not ortalaması 39.89 ve notların standart sapması da 25.11'dir. Kolb öğrenme stilinin dört boyutuna bakıldığında da, öğrencilerin not ortalamaları büyükten küçüğe doğru sırasıyla özümseyen, yerleştiren, ayrıştıran ve değiştiren stilleri şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Tablo 2. *Dört Stildeki Başarı Puanları Ortalamaları ve Standart Sapmalar*

Grup	n		Ss
Değiştiren	19	38.42	25.42
Ayrıştıran	9	39	26.36
Yerleştiren	6	39.17	19.96
Özümseyen	13	43	28.33
Genel	47	39.89	25.11

Öğrencilerin Kolb öğrenme stilleri ile Programlamaya Giriş ve Algoritma dersindeki başarı puanları arasındaki ilişki incelendiğinde ise, bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür ($r=-.009$; $p>0.01^{*}$). Nitekim Tablo 2'de görüldüğü gibi dört stildeki başarı puanlarının ortalamaları birbirine oldukça yakındır. Bu durum iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak farklılaşmayacağını gösterir niteliktedir.

2. Öz-düzenleyici Öğrenme Stratejilerine Yönelik Bulgular

Öğrencilerin PÖÖSÖ' deki her bir maddeye verdikleri yanıtların ortalaması 6.68 olarak elde edilmiştir. Öğrencilerin ölçekten aldıkları en düşük ve en yüksek puan ise sırasıyla 118 ve 381 olarak elde edilmiştir. Ölçekten alınan puanların ortalaması da 274'tür. Bu ortalama puanlara göre öğrencilerin programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejilerinin genel olarak olumlu olduğu söylenebilir. Öğrencilerin programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ve akademik başarıları istatistiksel olarak karşılaştırıldığında, bu iki değişken arasında orta düzeyde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır ($r=.648$; $p< .01^{*}$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler:

Bu çalışmada yazılım mühendisliği bölümü öğrencilerin programlamaya giriş ve algoritma dersindeki akademik başarılarının Kolb öğrenme stilleri ve programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ile ilişkileri araştırılmış ve sonuçlar alan yazınla tartışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre programlamaya giriş ve algoritma dersini alan öğrencilerin Kolb öğrenme stiline göre sırasıyla değiştiren, özümseyen, ayrıştıran ve son olarak yerleştiren öğrenme stilleri sahip oldukları görülmüştür. Alan yazında üniversite öğrencilerinin Kolb öğrenme stillerini inceleyen çok sayıda çalışma olmakla birlikte bu çalışmalar içerisinde mühendislik öğrencileri ile yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Çalışmaların özellikle farklı branşlardaki öğretmen adayları ve hemşirelik öğrencileriyle yürütüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda öğretmen adayları ve hemşirelik öğrencilerinin baskın öğrenme stilleri genellikle ayrıştıran ve özümseyen stillerinin ön plana çıktığı söylenebilir (Hasırcı, 2006; Seven vd., 2012). Boyatzis, Kolb, ve Mainemelis'e (1999) göre, mühendislik ve bilgisayar bilimleri gibi alanlar somut öğrenmeyi tercih eden öğrencilerin ilgi duydukları mesleklerdir. Bu bağlamda çalışmada öğrencilerin ağırlıklı olarak değiştiren öğrenme stiline sahip olmaları bu açıdan alan yazındaki çalışmaları destekler niteliktedir. Bu öğrencilerin Kolb öğrenme stilleri ile akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Bununla birlikte öğrencilerin başarı notları ortalamaları dikkate alındığında ortalamaların yüksekten düşüğe sırasıyla özümseyen, yerleştiren, ayrıştıran ve değiştiren öğrenme stillerinde olduğu görülmüştür. Çalışmada öğrenme stilleri ile akademik başarı arasında istatistiksel

olarak anlamlı bir ilişkinin çıkmamış olması, bu yönüyle alan yazında benzer sonuca ulaşan çok sayıda çalışmayı (Akkoyunlu ve Soylu, 2008; Ekici, 2013) desteklemekle birlikte, öğrenme stili ve akademik başarı arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşan çalışmayla (Okur vd., 2011) zıt düşmektedir. Öğrencilerin öğrenme stilleri ve akademik başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmasa da özümseyen öğrenme stilindeki öğrencilerin başarı puanlarının aritmetik ortalamasının en yüksek çıkmış olması dikkat çekicidir. Genel olarak kuramlara, araştırmaya, mantığa, gözlem yapmaya önem veren özümseyen stiline sahip öğrencilerin programlama ve algoritmada diğer öğrencilere göre nispeten daha başarılı oldukları söylenebilir. Öğrencilerin öğrenme stilleri dikkate alınarak hazırlanacak programlama öğrenme ortamları onların akademik başarılarını artırabilir. Bu bağlamda farklı stillerde hazırlanacak içerikle öğrencilerin programlama öğrenme ortamları zenginleştirilmelidir. Çalışmada öğrencilerin öğrenme stillerine yönelik özel bir içerik uygulanmamıştır. Gelecek çalışmalarda bu durum dikkate alınarak farklı öğrenme stratejileri devreye sokulabilir.

Programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejileri incelendiğinde öğrenciler genel olarak olumlu görüşler ortaya koymuştur. Ayrıca programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ile akademik başarı arasındaki ilişkiye bakıldığında, bu iki değişken arasında orta düzeyde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin öz-düzenleyici öğrenme stratejileri ile akademik başarıları arasında istatistiksel olarak ilişki olması beklenen bir durumdur. Nitekim alan yazında öz-düzenleyici öğrenmenin akademik başarı ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşan çok sayıda çalışmadan söz edilebilir (Camahalan, 2006; Eilam ve Aharon, 2003). Öğrencilerin programlamada öz-düzenleyici öğrenme stratejilerinin farkında olması, başarılarının artmasında önemli rol oynayacağı açıktır. Bu bağlamda öğrencilerin öz-düzenleyici öğrenme stratejileri hakkında bilgilendirilmeleri ve programlama derslerinde buna yönelik etkinliklere yer verilmesi farkındalığı artıracaktır. Ayrıca mühendis adaylarının genel olarak öz-düzenleyici öğrenme becerilerinin geliştirilmesi için öğrenme ortamlarının öğrenci merkezli oluşturulması, aktif öğrenmenin gerçekleştirileceği stratejilerin plana çıkarılması uygun olacaktır.

Kaynakça:

Akkoyunlu, B. ve Soylu, M. Y. (2008). A study of student's perceptions in a blended learning environment based on different learning styles. Educational Technology & Society, 11(1), 183-193.

Anastasiadou, S. D. ve Karakos, A.S. (2011). The beliefs of electrical and computer engineering students' regarding computer programming. The International Journal of Technology, Knowledge and Society, 7(1), 37-51.

Aşkar, P. ve Akkoyunlu, B. (1993). Kolb öğrenme stili envanteri. Eğitim ve Bilim, 87, 37-47.

Aşkar, P. ve Davenport, D. (2009). An investigation of factors related to self-efficacy for java programming among engineering students. The Turkish Online Journal of Educational Technology, 8(1).

Başer, M. (2013). Developing attitude scale toward computer programming. International Journal of Social Science, 6(6), 199-215.

Boyatzis, R. E., Kolb, D. A., ve Mainemelis, C. (1999). Experiential learning theory: Previous research and new directions. Cleaveland, OH.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Özkahveci, Ö., ve Demirel, F. (2004). Güdülenme ve öğrenme stratejileri ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 4(2), 207-239.

Büyüköztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (8. baskı), Ankara: PegemA Yayınları.

Camahalan, F. M. (2006). Effect of self-regulated learning on mathematics achievement of selected southeast asian children. Journal of Instructional Psychology, 33(3), 99-200.

Cebesoy, Ü. B. (2013). Pre-Service science teachers' perceptions of self-regulated learning in Physics. Turkish Journal of Education, 2(1), 4-18.

Dunn, R. ve Dunn, K. (1978). Teaching students through their individual learning styles: A practical approach. Reston Publishing, Virginia.

Eilam, B. ve Aharon, I. (2003). Student' planning in the process of self-regulated learning. Contemporary Educational Psychology, 28, 304-334.

Eilam, B., Zeidner, M. ve Aharon, I. (2009). Student conscientiousness, self-regulated learning, and science achievement: An explorative field study. Psychology in Schools, 46(5), 420-432.

Ekici, G. (2013). The analysis of teacher candidates' learning styles in terms of gender and overall academic success according to Gregorc and Kolb learning style models. Education and Science, 38(167), 211-225.

Ercoşkun, N. Ç. ve Köse, E. (2014). Investigation of self-regulation and problem solving skills of prospective elementary teachers. International Online Journal of Educational Sciences, 6(2), 413-428.

Felder, R. M. ve Silverman, L. K. (1988). Learning and teaching styles in engineering education. Engineering Education, 78(7), 674-681.

Gömleksiz, M. N. ve Demiralp, D. (2012). Öğretmen adaylarının öz-düzenleyici öğrenme becerilerine ilişkin görüşleri. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 777-795.

Hasırcı Ö. K. (2006). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğrenme stilleri: Çukurova üniversitesi örneği. Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 2(1), 15-25.

Haşlaman, T. ve Aşkar, P. (2007). Programlama dersi ile ilgili özdüzenleyici öğrenme stratejileri ve başarı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32, 110-122.

Hawi, N. (2010). Causal attributions of success and failure made by undergraduate studentsin an introductory-level computer programming course. Computers & Education, 54(2010), 1127-1136.

Kablan, Z. ve Kaya, S. (2014). Preservice teachers' constructivist teaching scores based on their learning styles. Australian Journal of Teacher Education, 39(12), 66-77.

Kablan, Z. ve Kaya, S. (2013). Science achievement in TIMSS cognitive domains based on learning styles. Eurasian Journal of Educational Research, 53, 97-114.

Kılıç, E. ve Karadeniz, Ş. (2004). Cinsiyet ve öğrenme stilinin gezinme stratejisi ve başarıya etkisi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(3), 129-146.

Kolb, D. A. (1984). Experiential learning: experience as the source of learning and development. New Jersey: Prentice Hall.

Kolb, D. A. (1985). Learning style inventory: Self scoring inventory and interpretation booklet. Boston: McBer and Company.

Okur, M., Bahar, H. H., Akgün, L., ve Bekdemir, M. (2011). Matematik bölümü öğrencilerinin öğrenme stilleri ile sürekli kaygı ve akademik başarı durumları. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15(3), 123-134.

Özkan, K. ve Alkan, H. (2011). Matematik öğretmen adaylarının öğrenme stillerine göre etkinliklere yönelik tercih ve görüşlerinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41, 325-338.

Perry, N. E. ve Drummond, L. (2002). Helping young students become self-regulated researchers and writers. The Reading Teacher, 56(3), 298-310.

Pintrich, P. R., Smith, D. A. F., Garcia,T., ve McKeachie W. J. (1991). A manual for the use of the motivated strategies for learning questionnaire (MSLQ). Michigan: School of Educational Building. The University of Michigan.

Pintrich, P. R. (2004). A conceptual framework for assessing motivation and self-regulated learning in college students. Educational Psychology Review, 16(4), 385-407.

Senemoğlu, N. (2004). Gelişim, Öğrenme ve Öğretim; Kuramdan Uygulama, Ankara: Gazi Kitapevi.

Seven, M., Bağcivan, G., Kılıç, S. ve Açıkel, C. (2012). Determination of the learning styles of junior nursing students and investigation of the relationship between their learning styles and academic achivement. Gulhane Medical Journal, 54(2), 129-135.

Soylu, M. Y. ve Akkoyunlu, B. (2009). The effect of learning styles on achievement in different learning environments. Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET, 8(4), 43-50.

Tseng, S. C., Liang, J. C., ve Tsai, C. C. (2014). Students' self-regulated learning, online information evaluative standards and online academic searching strategies. Australasian Journal of Educational Technology, 30(1), 106-121.

Tüfekçi, A. ve Köse, U. (2013). Bilgisayar programlama öğretiminde yapay zekâ tabanlı bir yazılım sisteminin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(2), 469-481.

Veznedaroğlu, L. R. ve Özgür, O. A. (2005). Öğrenme stilleri: Tanımlamalar, modeller ve işlevleri. İlköğretim-Online, 4(2), 1-16.

Zimmermann, B. J. (1989). A social cognitive view of self-regulated academic learning. Journal of Educational Psychology, 81, 329-339.

Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated learning and academic achievement: An overview. Educational Psychologist, 25(1), 3-17.

Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. Theory into Practice, 41(2), 63-70.

Birinci Sınıf Mühendislik Öğrencilerinin Öğrenme Stillerinin Felder-Silverman Öğrenme Stili Modeli Bağlamında İncelenmesi

Examination Of Freshman Engineering Students' Learning Styles By Means Of Felder-Silverman Learning Style Model

Yrd. Doç. Dr. Hacer ÖZYURT *
Özcan ÖZYURT **

Öz:

Bu çalışmada birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin öğrenme stillerinin Felder-Silverman öğrenme stili modeli bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini Türkiye'nin kuzey bölgesindeki bir üniversitenin Teknoloji Fakültesinin üç farklı bölümünde öğrenim gören toplam 121 birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Felder-Silverman öğrenme stili ölçeği kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre öğrencilerin tümü için öğrenme stilleri tercihleri aktif, algısal, görsel ve aşamalı öğrenme stilleridir. Bölümler bazında bakıldığında, öğrencilerin öğrenme stilleri tercihlerinin genel olarak benzeştiği, sadece inşaat mühendisliği öğrencilerinin yansıtıcı öğrenme stili tercihi ortaya koyduğu görülmüştür. Bölümlere göre öğrencilerin öğrenme stilleri istatistiksel olarak incelendiğinde öğrenme stilleri tercihlerinin bölümlere göre farklılık taşımadığı görülmüştür. Ayrıca cinsiyete göre öğrenme stilleri tercihlerinin de benzer şekilde aktif, algısal, görsel ve aşamalı stiller olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Öğrenme stilleri, Felder-Silverman öğrenme stili, Bireysel farklılıklar, Mühendislik eğitimi

* Hacer ÖZYURT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Of Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü, hacerozyurt@ktu.edu.tr
** Özcan ÖZYURT, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Of Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü, oozyurt@ktu.edu.tr

Abstract

This study aims to research the learning styles of the freshman engineering students in by means of Felder-Silverman learning style model. The sample of the study consists of 121 freshman students of the Technology faculty of a university located in the north region of Turkey. Felder-Silverman learning style scale is used as the data collecting tool. According to the result of the study, learning style preferences of the students are active, sensing, visual and sequential learning styles. When it is considered in terms of the students' departments, it is seen that the learning style preferences of the students are similar to each other but only students in construction engineering show reflective learning style. If the learning styles of the students are analyzed according to their departments statistically, it is found out that their learning styles do not differentiate according to their departments. Besides, in terms of gender, the learning style preferences of the students are active, sensing, visual and sequential styles.

Keywords: Learning styles, Felder-Silverman learning style, individual differences, engineering education

Giriş

Son yıllarda psikoloji ve eğitim alanında çalışan çok sayıda araştırmacı, bireylerin öğrenme süreçlerindeki farklılıklar ve bu farklılıkların dikkate alındığı eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi konularına yoğunlaşmışlardır. Bu farklılıkların dikkate alınmasında öğrenme stilleri kavramı öne çıkmaktadır (Graf, 2007). Öğrenme stili, en genel anlamda bireyin öğrenme tercihleri ve öğrenme farklılıkları olarak tanımlanabilir (Erden ve Altun, 2006). Literatürde öğrenme stilleri için farklı tanımlamalar yapılmıştır. Öğrenme stili Felder ve Silverman (1988) tarafından bireylerin bilgiyi alma, tutma ve işleme sürecindeki karakteristik tercihleri, Kolb (1984) tarafından bilginin deneyimlerle yapılandırılma süreci; Dunn ve Dunn (1993) tarafından her öğrenenin yeni ve zor bir bilgi üzerinde yoğunlaşmasıyla başlayan bilgiyi alma ve işleme tarzı olarak tanımlanmaktadır.

1. Felder-Silverman öğrenme stili modeli

Literatürde çok sayıda öğrenme stili modeli olmakla birlikte, Felder-Silverman Öğrenme Stili Modeli (FSÖSM) fen ve mühendislik eğitimi alanından en popüler model olarak kabul edilmektedir (Alharbi, Paul, Henskens, ve Hannaford, 2011). Felder ve Silverman (1988) tarafından bireylerin bilgiyi alma, tutma ve işleme sürecindeki karakteristik üstünlükleri ve tercihleri olarak tanımlanan FSÖSM, birbirinden bağımsız dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutların her biri öğrenenin farklı alanlardaki tercih ve eğilimlerinin ortaya koymaktadır. Bu boyutlar bilgiyi işlemede aktif-yansıtıcı, bilgiyi algılamada algısal-sezgisel, bilgiyi almada görsel-sözel ve bilgiyi anlamada aşamalı-bütünsel şeklinde tanımlanmıştır. Bu boyutlarda bireylerin belirli baskın özellikleri olduğu kabul edilmektedir. Bu boyutlar ve özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Felder, 1993).

Aktif/Yansıtıcı: Bilginin işlenmesi boyutunda aktif ve yansıtıcı olarak nitelendirilen bu alanda bireylerin bilgiyi öğrenirken yürüttükleri zihinsel süreçler öne çıkmaktadır. Aktif öğrenenler öğrenme süreçlerinde bilgiyi deneme, onunla bir şeyler yapma gibi süreçler yürütürler. Bu bireyler için etkileşim ve grup çalışmaları önemlidir. Deneyerek, yaparak-yaşayarak gerçekleştirdikleri öğrenmeler onlar için önemlidir. Yansıtıcı öğrenenler ise kendi başlarına düşünme ve içe kapanıklık eğilimindedirler.

Algısal/Sezgisel: Bilginin algılanması boyutunda algısal ve sezgisel olarak nitelendirilen bu alanda somut ve soyut kavramları da önemli bir yer tutmaktadır. Algısal öğrenen bireyler duyu organları ve gözlem aracılığıyla dış dünyadan gelen verileri tercih ederler. Somut bilgi ve olgular ön plandadır. Bilgilerin gerçek yaşamla bağlantısını kurmayı ve belirli işlemlerle problem çözmeyi severler. Sezgisel öğrenen bireyler ise ön bilgilerini, sezgilerini ve tahminlerini kullanarak içsel veri üretmeyi tercih ederler.

Görsel/Sözel: Bilginin alınması boyutunda görsel ve sözel olarak nitelendirilen bu alanda bilginin hangi formda sunulduğu önem kazanmaktadır. Görsel öğrenenler en çok gördüklerini hatırlarlar. Resim, diyagram, gösteri ve şekiller gibi görsel bileşenlerin kullanıldığı ortamlarda daha iyi öğrenirler. Sözel uyarıcılar aracılığıyla gelen bilgiyi görsel olarak kodlama ve saklamayı tercih ederler. Sözel öğrenenler ise en çok söylediklerini ve duyduklarını hatırlarlar. Sözlü açıklamalar ve tartışmaları tercih ederler.

Aşamalı/Bütünsel: Bilgiyi anlama boyutunda aşamalı ve bütünsel olarak nitelendirilen bu alanda bireylerin bilgileri beyinlerinde örgütlemesi ve düzenlemesi öne çıkmaktadır. Aşamalı öğrenenler, adım adım bilgiyi anlama ve öğrenme eğilimindedir. Problem çözme süreçlerini adım adım işletirler. Bilginin belirli bir hızda ve karmaşıklıkta sıralı bir şekilde sunulduğu öğrenme ortamlarında en iyi öğrenirler. Analizi etkin bir şekilde yapabilirler. Bütünsel olarak öğrenenler ise bir bütün olarak öğrenme eğiliminde olup bilgiyi aşama aşama değil bir bütün olarak alırlar ve ilişkileri bir anda görebilirler.

2. Eğitim araştırmalarında öğrenme stillerinin yeri

Öğrenme oldukça güç ve karmaşık olarak değerlendirilebilecek bir süreçtir. Bireylerin öğrenme yetenekleri birbirine yakın olmakla birlikte öğrenme biçimleri farklılıklar taşıyabilmektedir (Babadoğan, 2000). Nitekim bireylerin genel yetenekleri, bilişsel süreçleri, duygu ve eğilimleri, gelişim özellikleri, ön bilgileri, içinde bulundukları sosyal çevre, aile yapısı, yaşadıkları toplumsal kültür gibi birçok parametre onların öğrenmelerini etkileyen unsurlar arasında kabul edilmektedir (Erden ve Altun, 2006). Bu açıdan bakıldığında öğrenme stilleri öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde etkili olan özelliklerden biri olarak kabul edilmektedir (Aydıntan, Şahin, ve Uysal, 2012; Yazıcılar ve Güven, 2009). Öğrencilerin öğrenme biçimlerinin bilinmesi, eğitimde uygun yöntem, teknik ve materyallerin seçimine yardımcı olabilir. (Alharbi vd., 2011). Öğrenme-öğretme ortamlarının tasarlanmasında öğrencilerin bireysel öğrenme farklılıklarının dikkate alınması, öğrenme faaliyetlerinin verimliliğini artıracaktır. Nitekim Veznedaroğlu ve Özgür'e (2005) göre öğrenme stillerinin bilinmesi ve öğrenme ortamlarının buna göre tasarlanması, öğrenme güçlüğü çektiği düşünülen öğrencilerin bile gerçekte öğrenme zorluğu çekmediği, kendisine uygun öğrenme ortamı sunulduğunda kolaylıkla öğrenebileceğini gösterebilmektedir.

Öğrenme stilleri dikkate alınarak oluşturulan öğrenme ortamlarının etkinliği ve verimliliğini araştıran birçok çalışmadan bahsetmek mümkündür. İlgili çalışmaların bulguları, öğrenme stiline uygun ortamlarda gerçekleşen öğrenmenin bilgiyi hatırlamada, kullanmada ve öğrencilerin konu ile ilgili tutumlarında olumlu etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Given, 1996; Yazıcılar ve Güven, 2009; Mutlu, 2006; Şimşek, 2002). Bunun yanında öğrenme stili temelli öğrenme ortamlarının öğrencilerin akademik başarıları ve öğrenme çıktıları üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşan çalışmalardan da söz edilebilir (Alharbi vd., 2011; Aydıntan vd., 2012; Tüysüz ve Tatar, 2008). Öğrenme stilleri ile ilgili çalışmalara bakıldığında farklı seviyelerde çalışmalara rastlamakla birlikte, yükseköğrenim seviyesindeki çalışmaların azlığı dikkate çekmektedir. Nitekim Ültanır, Ültanır ve Temel'e (2012) göre, yükseköğrenimdeki eğitimciler tarafından öğrencilerin öğrenme stillerine gerekli önem verilmemekte ve onların nasıl öğrendikleri yeterince dikkate alınmamaktadır. Yurtdışında mühendislik, işletme, fen bilimleri, sağlık bilimleri, dil bilimi gibi farklı alanlarda okuyan öğrencilerin öğrenme stillerinin incelendiği çeşitli çalışmalardan söz edilebilir (Alharbi vd., 2011; Alumran, 2008; Cox ve Tsai, 2013; Mazumder, 2013). Ülkemizde ise bu çalışmaların çok büyük bir kısmının farklı alanlardaki öğretmen adaylarıyla (Arslan ve Uslu, 2014; Can, 2011; Deniz, 2013; Ekici, 2008; Tüysüz ve Tatar, 2008), çok az kısmının da sağlık bilimleri, sosyal bilimler ve fen bilimleri öğrencileri ile yürütüldüğü görülmüştür (Ültanır vd., 2012). Ülkemizde mühendislik öğrencilerinin öğrenme stillerinin incelenmesiyle ilgili bir çalışmamın yapılmamış olması, bu çalışmayı gerekli ve önemli kılmaktadır. Nitekim mühendislik öğrencilerinin öğrenme stillerinin bilinmesi ve buna yönelik öğretim yöntem ve tekniklerinin uygulanması ile öğrencilerin öğrenme performansları incelenebilir. Ayrıca yine öğrencilerin en iyi öğrenebilecekleri ortamların belirlenmesi ve derslerde/müfredatta buna uygun ders içeriklerinin

geliştirilmesi ve bunların değerlendirilmesi öğrencilerin öğrenme stillerinin bilinmesi ile mümkün hale gelecektir. Bu sebeple, mühendislik öğrencilerinin öğrenme stillerinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın araştırma problemleri şu şekilde sıralanabilir:

Birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin öğrenme stilleri nedir?

Birini sınıf mühendislik öğrencilerinin öğrenme stilleri bölüm ve cinsiyet bazında değişmekte midir?

Yöntem

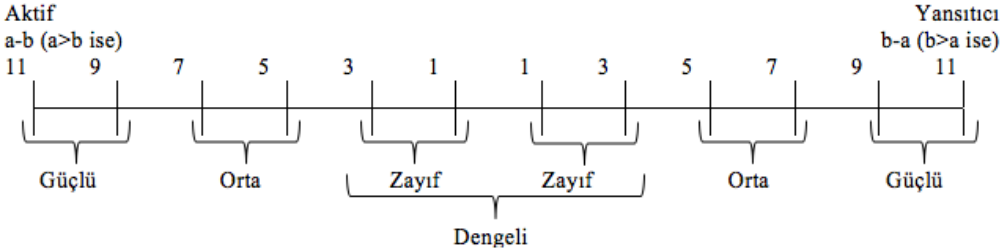
Çalışmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modeline göre, evren hakkında genel bir yargıya varmak için evrenin tümü ya da bir kısmı üzerinde tarama yapılmakta ve incelenen durum olduğu şekilde betimlenmektedir (Karasar, 2002). Bu araştırmada birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin öğrenme stilleri belirlenmiş ve öğrenme stillerinin bölüm ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı istatistiksel analizlerde değerlendirilmiştir. Çalışma 2014-2015 güz yarıyılında yürütülmüştür.

1. Katılımcılar

Çalışmanın örneklemini Türkiye'nin kuzey bölgesindeki bir üniversitesin teknoloji fakültesinin farklı bölümlerinde okuyan toplam 121 birinci sınıf mühendislik öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcılar sırasıyla Enerji Sistemleri Mühendisliği (n=36; f=%29,8), İnşaat Mühendisliği (n=46; f= %38,0) ve Yazılım Mühendisliği (n=39; f=%32,2) birinci sınıf öğrencileridir. Tüm öğrencilerin cinsiyete göre sayısı ve yüzdelik frekansı da erkek (n=76;f=62,8) ve bayan (n=45; f=37,2) şeklindedir.

2. Veri toplama aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak Felder-Silverman Öğrenme Stili Ölçeği (FSÖSÖ) kullanılmıştır. Ölçek Felder ve Silverman (1988) tarafından geliştirilmiş, Samancı ve Keskin (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçekte, dört boyutun her biri için "a" ve "b" olarak adlandırılan iki seçenekli toplam 44 madde vardır. Ölçekte her bir boyuta ait on bir maddedeki "a" seçenekleri ilgili olduğu boyutun algısal, görsel, aktif ve aşamalı kutbunu, "b" seçenekleri de sezgisel, işitsel, yansıtıcı ve bütünsel kutbunu ifade etmektedir. Her bir boyut için "a" ve "b" seçeneklerinden elde edilen puanlar dikkate alınır ve büyük olandan küçük olan çıkarılır. Elde edilen puana göre bireyin herhangi bir boyuttaki stilin zayıf, orta ya da güçlü olduğu sonucuna ulaşılır. Örneğin ölçeğin boyutlarından biri olan aktif/yansıtıcı boyut için "a" aktif boyutu, "b" yansıtıcı boyutu temsil etmektedir. Şekil 1'de ölçekten alınabilecek puana göre bireyin aktif/

Şekil 1. Ölçekten alınabilecek puanlara göre öğrenme stili tercihinin belirlenmesi

Şekil 1'e göre, ölçekten aktif/yansıtıcı boyutu için alınabilecek puan 0-11 arasında değişmektedir. Diğer bir ifadeyle aktif puan + yansıtıcı puan = 11 olacaktır. Örneğin aktif 11 iken yansıtıcı 0 olarak elde edilir. Benzer şekilde aktif 0 iken yansıtıcı 11 olarak, aktif 6 iken yansıtıcı 5 olarak elde edilir. Aktif

puan - yansıtıcı puan = x olacak şekilde puanlama yapıldığında x değerleri mutlak değer olarak 1-11 arası tek sayı olabilecektir. Hangi değer büyükse (aktif puan ya da yansıtıcı puan) o tarafta olmak kaydıyla bireyin bu boyuttaki öğrenme stili tercihi şekil 1'den hesaplanabilir. Bu puanlama diğer boyutlar için aynı şekilde yapılmakta ve bireyin ölçekten aldığı puanlara göre her boyuttaki öğrenme stilinin seviyesi belirlenmektedir. Ayrıca herhangi bir boyuttaki iki öğrenme stili için zayıf tercihler, o boyut için dengeli olarak ifade edilmiştir.

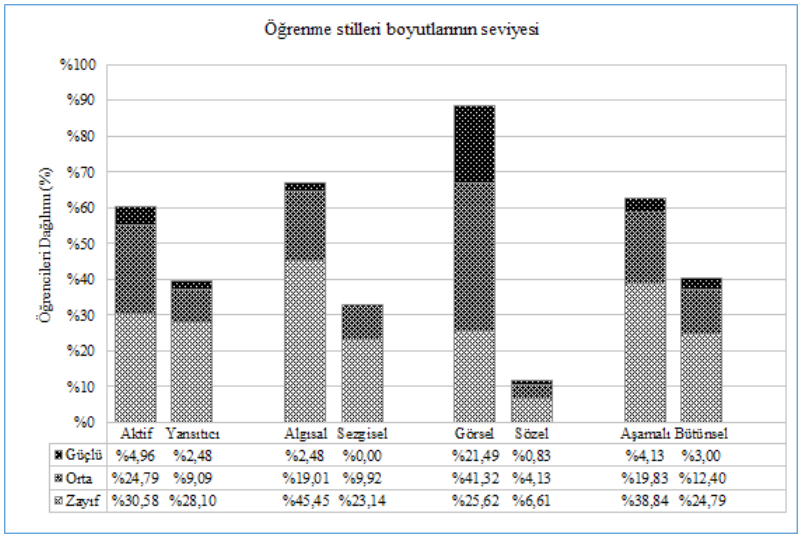
3. Verilerin analizi

Öğrencilerin öğrenme stilleri FSÖSÖ'nün puanlaması ile belirlenmiştir. Öğrenme stillerinin bölüm ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için ki-kare tekniği kullanılmıştır. Ki-kare testi iki sınıflamalı değişkenin düzeylerine göre oluşan düzeneklerde gözlenen değerlerle, beklenen değerlerin birbirlerinden anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test eder (Büyüköztürk, 2007). Analizde beklenen değeri 5'ten küçük gözenek sayısının tüm gözeneklerin %20 'sini aştığı durumda, ilgili satır ve sütunları birleştirmenin, araştırmanın amacı ve problemine uygun olmamasından dolayı ki-kare testinden elde edilen anlamlılık düzeyi dikkate alınmamış, bulgular çapraz tablo üzerinden sadece frekans ve yüzdeler kullanılarak yorumlanmıştır (Büyüköztürk, 2007). Diğer durumlar ki-kare testi anlamlılık düzeyine göre değerlendirilmiştir.

Bulgular

1. Öğrencilerinin öğrenme stillerine yönelik bulgular

Çalışmaya katılan 121 birinci sınıf mühendislik öğrencinin FSÖSM'ne göre öğrenme stilleri dağılımı şekil 2'de verilmiştir. Şekil 2'deki sütunlar öğrencilerin FSÖSM'nin dört boyutundaki öğrenme stilleri tercihlerini göstermektedir. Bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) öğrencilerin %60,33'ü (n=73) aktif iken %39,67'si (n=48) yansıtıcıdır. Bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) öğrencilerin %66,94'ü (n=81) algısal iken %33.06'sı (n=40) sezgiseldir. Bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) öğrencilerin %88,43'ü (n=107) görsel iken sadece %11,57'si (n=14) sözeldir. Son olarak bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) öğrencilerin %62,81'i (n=76) aşamalı iken %37,19'u (n=45) bütünseldir.

Şekil 2. Birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin öğrenme stilleri tercihlerinin dağılımı

Şekil 2 daha derinlemesine göre incelendiğinde, öğrencilerin öğrenme stillerinin seviyesi daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirilebilir. Şekil 2'de görüldüğü gibi, her boyuttaki iki öğrenme stili zayıf, orta ve güçlü olmak üzere üç seviyeye ayrılmıştır. Bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) öğrencilerin

%30,58'i (n=37) aktif öğrenme stiline karşı zayıf tercih gösterirken, %28,10'u (n=34) yansıtıcı öğrenme stiline karşı zayıf tercih göstermiştir. Diğer taraftan bu iki değer birlikte alındığında öğrencilerin aktif/yansıtıcı öğrenme stili boyutunda %58,68 oranında (n=71) dengeli dağılım gösterdiği söylenebilir. Bunun yanında öğrencilerin aktif öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerinin toplam oranı %29,75 iken (n=36) yansıtıcı öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerin toplam oranı da %11,57 (n=14) olarak elde edilmiştir.

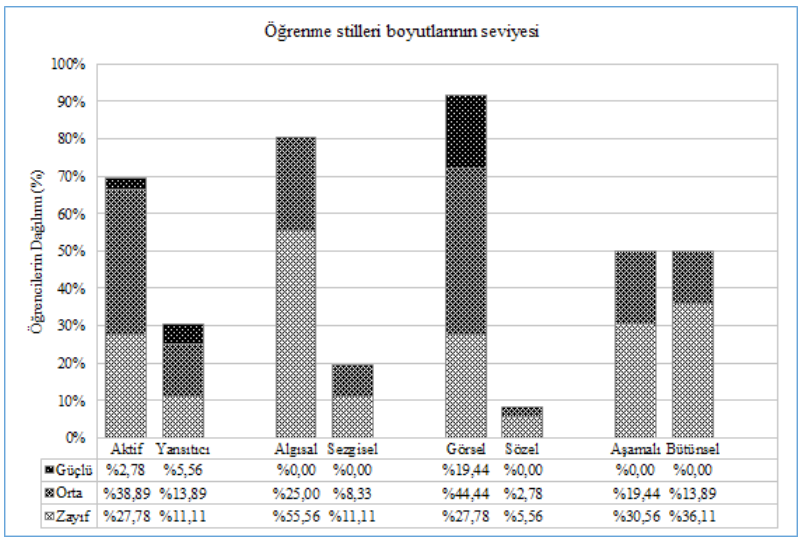
Bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) öğrencilerin %45,45'i (n=55) algısal öğrenme stiline karşı zayıf tercih gösterirken, %23,14'ü de (n=28) sezgisel öğrenme stiline yönelik zayıf tercih ortaya koymuştur. Bu iki değer birlikte değerlendirildiğinde, öğrencilerin %68,59 oranında (n=83) algısal/sezgisel öğrenme stili boyutunda dengeli dağılım gösterdiği görülmektedir. Bunun yanından öğrencilerin algısal öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerinin toplam oranı %21,49 (n=26) iken sezgisel öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerin toplam oranı da %9,92 (n=12) olarak elde edilmiştir.

Bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) öğrencilerin %25,62'si (n=31) görsel öğrenme stiline karşı zayıf tercih gösterirken, %6,61'i de (n=8) sözel öğrenme stiline yönelik zayıf tercih ortaya koymuştur. Bu iki değer birlikte değerlendirildiğinde, öğrencilerin %32,23 oranında (n=39) görsel/sözel öğrenme stili boyutunda dengeli dağılım gösterdiği görülmektedir. Bunun yanından öğrencilerin görsel öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerinin toplam oranı %62,81 (n=76) iken sözel öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerin toplam oranı da %4,96 (n=6) olarak elde edilmiştir.

Son olarak bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) öğrencilerin %38,84'ü (n=47) aşamalı öğrenme stiline karşı zayıf tercih gösterirken, %24,79'u de (n=30) bütünsel öğrenme stiline yönelik zayıf tercih ortaya koymuştur. Bu iki değer birlikte değerlendirildiğinde, öğrencilerin %63,64 oranında (n=77) aşamalı/bütünsel öğrenme stili boyutunda dengeli dağılım gösterdiği görülmektedir. Bunun yanından öğrencilerin aşamalı öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerinin toplam oranı %23,96 (n=29) iken bütünsel öğrenme stiline yönelik orta ve güçlü eğilimlerin toplam oranı da %12,40 (n=15) olarak elde edilmiştir.

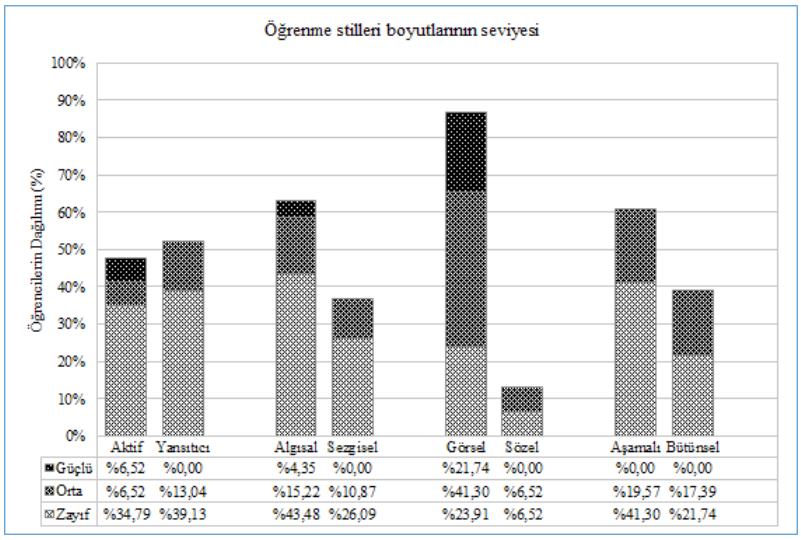
2. Öğrencilerinin öğrenme stillerinin bölüm ve cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular

Birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin FSÖSM'ne göre öğrenme stillerinin bölümlerine göre değişip değişmediğini incelenmeden önce her bölüme ilişkin öğrenme stili tercihlerinin dağılımı enerji sistemleri mühendisliği, inşaat mühendisliği ve yazılım mühendisliği bölümleri için sırasıyla şekil 3, şekil 4 ve şekil 5'te verilmiştir.

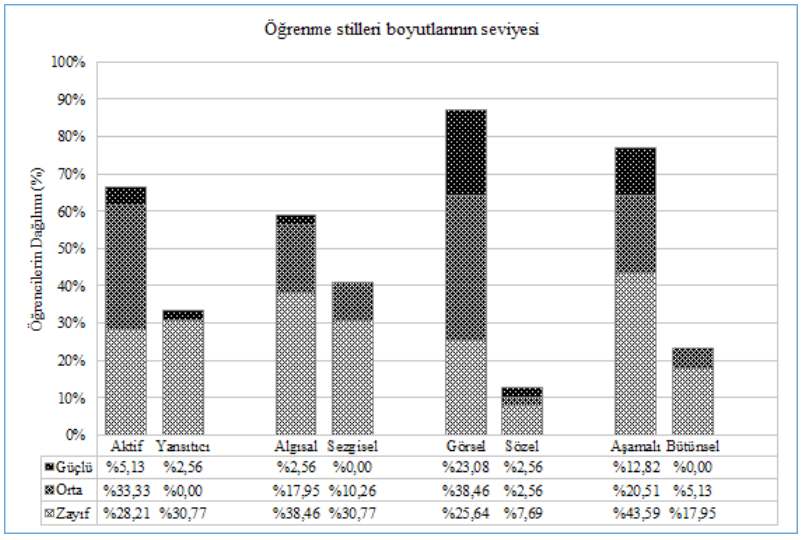
Şekil 3. Enerji sistemleri mühendisliği öğrencilerinin öğrenme stilleri tercihlerinin dağılımı

Şekil 3'te görüldüğü üzere, enerji sistemleri mühendisliği birinci sınıf öğrencilerinin bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) %69,44'ü (n=25) aktif iken %30,56'sı (n=11) yansıtıcıdır. Bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) öğrencilerin %80,56'sı (n=29) algısal iken %19,44'ü (n=7) sezgiseldir. Bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) öğrencilerin %91,67'si (n=33) görsel iken sadece %8,33'ü (n=3) sözeldir. Son olarak bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) öğrencilerin %50'si (n=18) aşamalı iken %50'si (n=18) bütünseldir.

Şekil 4. İnşaat mühendisliği öğrencilerinin öğrenme stilleri tercihlerinin dağılımı

Şekil 4'te görüldüğü üzere, inşaat mühendisliği birinci sınıf öğrencilerinin bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) %47,83'ü (n=22) aktif iken %52,17'si (n=24) yansıtıcıdır. Bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) öğrencilerin %63,04'ü (n=29) algısal iken %36,96'sı (n=17) sezgiseldir. Bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) öğrencilerin %86,96'sı (n=40) görsel iken sadece %13,04'ü (n=6) sözeldir. Son olarak bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) öğrencilerin %60,87'si (n=28) aşamalı iken %39,13'ü (n=18) bütünseldir.

Şekil 5. Yazılım mühendisliği öğrencilerinin öğrenme stilleri tercihlerinin dağılımı

Şekil 5'te görüldüğü gibi, yazılım mühendisliği birinci sınıf öğrencilerinin bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) %66,67'si (n=26) aktif iken %33,33'ü (n=13) yansıtıcıdır. Bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) öğrencilerin %58,97'si (n=23) algısal iken %41,03'ü (n=16) sezgiseldir. Bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) öğrencilerin %87,18'i (n=34) görsel iken sadece %12,82'si (n=5) sözeldir. Son olarak bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) öğrencilerin %76,92'si (n=30) aşamalı iken %23,08'i (n=9) bütünseldir.

Birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin FSÖSM'ne göre öğrenme stillerinin bölümlerine göre değişip değişmediği ki-kare testiyle analiz edilmiştir. Tablo 1'de öğrencilerin aktif-yansıtıcı öğrenme stili boyutunun bölüm değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 1. Aktif-Yansıtıcı boyutunda öğrenme stilinin bölümlere göre dağılımı

	Aktif		Yansıtıcı				
Bölümler	n	f	n	f	X^2	sd	p
Enerji Sistemleri Mühendisliği	25	%69,4	11	%30,6	4,909	2	0,086
İnşaat Mühendisliği	22	%47,8	24	%52,2			
Yazılım Mühendisliği	26	%66,7	13	%33,3			

Yapılan ki-kare testi analize göre aktif-yansıtıcı boyutunda öğrencilerin öğrenme stili bölüm değişkenine göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır [$X^2_{(2)}$=4,909; p>.05]. Tablo 2'de öğrencilerin algısal-sezgisel öğrenme sitilinin bölüm değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 2. Algısal-Sezgisel öğrenme stilinin bölümlere göre dağılımı

	Algısal		Sezgisel				
Bölümler	n	f	n	f	X^2	sd	p
Enerji Sistemleri Mühendisliği	29	%80,6	7	%19,4	4,450	2	0,108
İnşaat Mühendisliği	29	%63,0	17	%37,0			
Yazılım Mühendisliği	23	%59,0	16	%41,0			

Yapılan ki-kare testi sonucuna göre algısal-sezgisel boyutunda öğrencilerin öğrenme stili bölüm değişkenine göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır [$X^2_{(2)}$=4,450; p>.05]. Tablo 3'te öğrencilerin görsel-sözel öğrenme stilinin bölüm değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 3. Görsel-Sözel öğrenme sitilinin bölümlere göre dağılımı

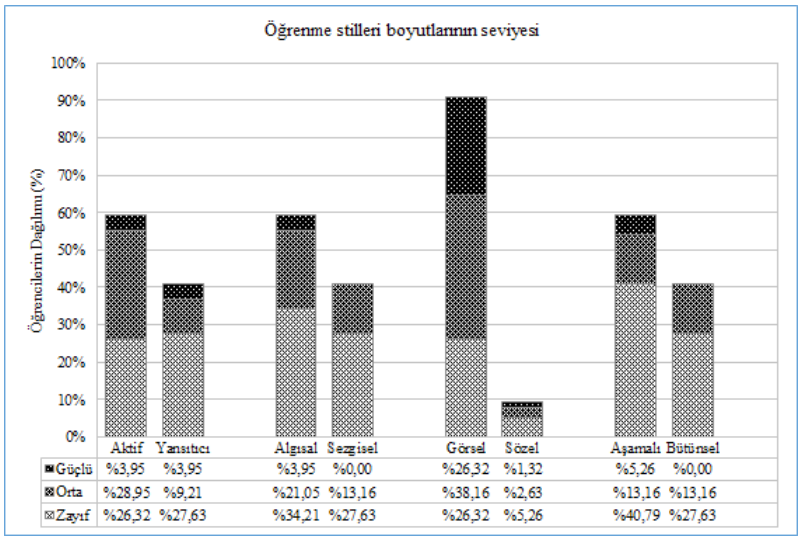
	Görsel		Sözel				
Bölümler	n	f	n	f	X^2	sd	p
Enerji Sistemleri Mühendisliği	33	%91,7	3	%8,3	0,526	2	0,769
İnşaat Mühendisliği	40	%87,0	6	%13,0			
Yazılım Mühendisliği	34	%87,2	5	%12,8			

Analizde beklenen değeri 5'ten küçük gözenek sayısının tüm gözeneklerin %20'sini aştığı görüldüğünden ki-kare testinden elde edilen anlamlılık düzeyi dikkate alınmamış, veriler Tablo 3'teki frekans ve yüzdeliklere göre değerlendirilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde bölümlere göre görsel öğrenme stiline sahip öğrencilerin oranının (%91,7; %87 ve %87,2) birbirine çok yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde sözel öğrenme stiline sahip öğrencilerin oranının da (%8,3; %13 ve %12,8) birbirine yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir. Buna göre görsel-sözel boyutunda öğrencilerin öğrenme stilinin bölüme göre farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. Tablo 4'te öğrencilerin aşamalı-bütünsel öğrenme sitilinin bölüm değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 4. Aşamalı-Bütünsel öğrenme sitilinin bölümlere göre dağılımı

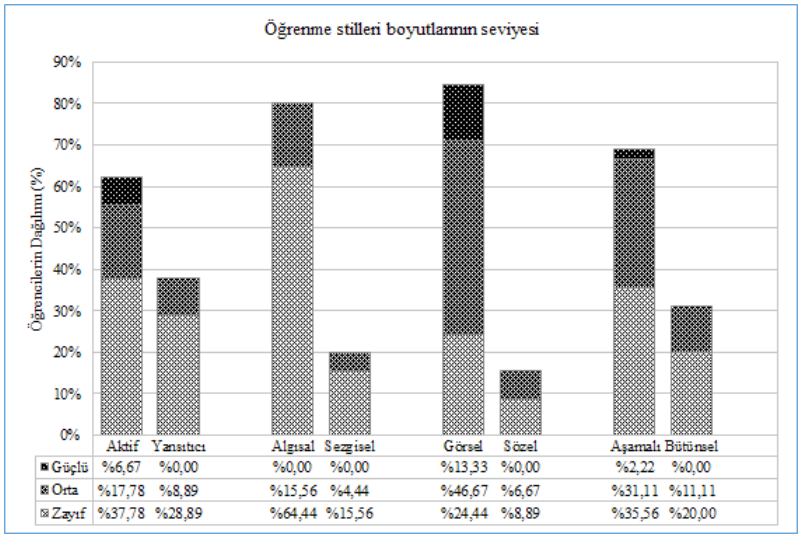
	Aşamalı		Bütünsel				
Bölümler	n	f	n	f	X^2	sd	p
Enerji Sistemleri Mühendisliği	18	%50,0	18	%50,0	5,929	2	0,052
İnşaat Mühendisliği	28	%60,9	18	%39,1			
Yazılım Mühendisliği	30	%76,9	9	%23,1			

Yapılan ki-kare testi sonucuna göre aşamalı-bütünsel boyutunda öğrencilerin öğrenme stili bölümlere göre farklılaşmamaktadır [$X^2_{(2)}$=5.929, p>.05]. Birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin FSÖSM'ne göre öğrenme stillerinin cinsiyetlerine göre değişip değişmediğini incelemeden önce, erkek ve bayan öğrencilerin öğrenme stili tercihlerinin dağılımı sırasıyla şekil 6 ve şekil 7'de verilmiştir.

Şekil 6. Erkek öğrencilerin öğrenme stilleri tercihlerinin dağılımı

Şekil 6'da görüldüğü gibi, birinci sınıf erkek öğrencilerin bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) %59,21'i (n=45) aktif iken %40,79'u (n=31) yansıtıcıdır. Bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) öğrencilerin %59,21'i (n=45) algısal iken %40,79'u (n=31) sezgiseldir. Bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) öğrencilerin %90,79'u (n=69) görsel iken sadece %9,21'i (n=7) sözeldir. Son olarak bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) öğrencilerin %59,21'i (n=45) aşamalı iken %40,79'u (n=31) bütünseldir.

Şekil 7. Bayan öğrencilerin öğrenme stilleri tercihlerinin dağılımı

Şekil 7'de görüldüğü gibi, birinci sınıf bayan öğrencilerin bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) %62,22'si (n=28) aktif iken %37,78'i (n=17) yansıtıcıdır. Bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) öğrencilerin %80'i (n=36) algısal iken %20'si (n=9) sezgiseldir. Bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) öğrencilerin %84,44'ü (n=38) görsel iken sadece %15,56'sı (n=7) sözeldir. Son olarak bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) öğrencilerin %68,89'u (n=31) aşamalı iken %31,11'i (n=14) bütünseldir.

Birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin FSÖSM'ne göre öğrenme stillerinin cinsiyetlerine göre değişip değişmediği ki-kare testiyle analiz edilmiştir. Tablo 5'te öğrencilerin aktif-yansıtıcı boyutunda öğrenme stilinin cinsiyet değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 5. Aktif-Yansıtıcı öğrenme stilinin cinsiyete göre dağılımı

	Aktif		Yansıtıcı				
Cinsiyet	n	f	n	f	X^2	sd	p
Bayan	28	%62,2	17	%37,8	0,107	1	0,743
Erkek	45	%59,2	31	%40,8			

Yapılan analize göre aktif-yansıtıcı boyutunda öğrencilerin öğrenme stili cinsiyet değişkenine göre farklılaşmamaktadır [$X^2_{(2)}$=0,107; p>.05]. Tablo 6'da öğrencilerin algısal-sezgisel boyutundaki öğrenme stilinin cinsiyet değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 6. Algısal-Sezgisel öğrenme stilinin cinsiyete göre dağılımı

	Algısal		Sezgisel				
Cinsiyet	n	f	n	f	X^2	sd	p
Bayan	36	%80,0	9	%20,0	5,520	1	0,019
Erkek	45	%59,2	31	%40,8			

Analize göre algısal-sezgisel boyutunda öğrencilerin öğrenme stili cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır [$X^2_{(2)}$=5,52; p<.05]. Tablo 7'de öğrencilerin görsel-sözel boyutunda öğrenme stilinin cinsiyet değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 7. Görsel-Sözel öğrenme sitilinin cinsiyete göre dağılımı

	Görsel		Sözel				
Cinsiyet	n	F	n	f	X^2	sd	p
Bayan	38	%84,4	7	%15,6	1,112	1	0,292
Erkek	69	%90,8	7	%9,2			

Analize göre görsel-sözel boyutunda öğrencilerin öğrenme stili cinsiyet değişkenine göre farklılaşmamaktadır [$X^2_{(2)}$=1,112; p>.05]. Tablo 8'de öğrencilerin aşamalı-bütünsel boyutunda öğrenme sitilinin cinsiyet değişkenine göre durumu görülmektedir.

Tablo 8. Aşamalı-Bütünsel öğrenme sitilinin cinsiyete göre dağılımı

	Aşamalı		Bütünsel				
Cinsiyet	n	f	n	f	X^2	sd	p
Bayan	31	%68,9	14	%31,1	1,133	1	0,287
Erkek	45	%59,2	31	%40,8			

Yapılan analize göre aşamalı-bütünsel boyutunda öğrencilerin öğrenme stili cinsiyet değişkenine göre farklılaşmamaktadır [$X^2_{(2)}$=1,133; p>.05].

Tartışma, Sonuç ve Öneriler:

Bu çalışmada, birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin FSÖSM'ne göre öğrenme stilleri tercihlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma ile ayrıca öğrenme stilleri tercihlerinin bölüme ve cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Birinci sınıf mühendislik öğrencilerinin FSÖSM'ne göre öğrenme stili tercihleri incelendiğinde öğrencilerin dört boyuttan oluşan öğrenme stilleri tercihlerinde bilgiyi işleme boyutunda (aktif/yansıtıcı) aktif, bilgiyi algılama boyutunda (algısal/sezgisel) algısal, bilgiyi alma boyutunda (görsel/sözel) görsel ve bilgiyi anlama boyutunda (aşamalı/bütünsel) aşamalı öğrenme stili yönünde eğilim gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu dört boyutun içerisindeki stillerin tercih oranlarına bakıldığında görsel öğrenme stilinin %88,43 ile birinci, algısal öğrenme stilinin %66,94 ile ikinci, aşamalı öğrenme stilinin %62,81 ile üçüncü ve aktif öğrenme stilinin %60,33 ile son sırada olduğu görülmüştür. Her boyutta iki öğrenme stili arasında zayıf, dengeli ve güçlü dağılımlar, o boyuttaki tercihlerin derecelerini de ortaya koymaktadır. Dört boyut kendi içerisinde değerlendirildiğinde bunlardan bilginin alınması boyutu olan görsel/sözel öğrenme stili tercihinde, diğer boyutlara oranla çok daha belirgin bir eğilimin olduğu söylenebilir. Nitekim bu dört boyut için dengeli dağılım oranları sırasıyla %58,68; %68,29; %32,23 ve %63,64 olarak elde edilmiştir. Bunun yanında eğilimlerin oluştuğu alanlar için (aktif, algısal, görsel ve aşamalı) güçlü tercihler sırasıyla %4,96; %2,48; %21,49 ve %4,13 olarak elde edilmiştir. Bu sonuç mühendislik öğrencilerinin genel olarak görsel öğrenme stilinde baskın tercih gösterdiği sonuçlarıyla paralellik taşımaktadır (Alharbi vd., 2011; Alumran, 2008; Mazumder, 2013). Alharbi ve diğ. (2011)'nin bilgisayar bilimleri öğrencileri ile yürüttüğü çalışma benzer sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmacılar öğrencilerin öğrenme stilleri boyutunda en fazla tercihin görsel ve algısal öğrenme stilleri yönünde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın sonuçları bu sonuçlarla doğrudan paralellik göstermektedir. Mazumder (2013) çalışmasında mühendislik öğrencilerinin FSÖSM'ne göre baskın öğrenme stilleri tercihlerinin aktif, algısal, görsel ve aşamalı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmalarda elde edilen sonuçlar ile bizim çalışmamızın sonuçları aynı doğrultudadır. Ültanır ve diğ. (2012), doğa bilimleri, sağlık bilimleri ve sosyal bilimler gibi farklı disiplinlerdeki üniversite öğrencileri ile yürüttükleri çalışmada, bu öğrencilerin öğrenme stilleri tercihlerini aynı şekilde aktif, algısal, görsel ve sözel olarak elde etmişken, öğrencilerin en yüksek eğilimlerinin aşamalı ve aktif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada ulaşılan öğrencilerin genel öğrenme stilleri eğilimleri aynı iken en baskın tercihler farklı çıkmıştır. Bu durum çalışmaların örneklemlerinden kaynaklı olabilir. Nitekim bu çalışmanın örneklemi mühendislik öğrencileri iken diğer çalışmanın örneklemi farklıdır. Genel olarak mühendislik birinci sınıf öğrencilerin baskın öğrenme stillerinin görsel ve aktif olarak elde edilmiş olması onların bu ortamlarda daha iyi öğrenebileceklerinin bir göstergesi olabilir. Bu açıdan bakıldığında mühendislik bölümlerinde derslerde kullanılan yöntem, teknik ve materyallerin görsel ve algısal ağırlıklı hazırlanması bu öğrencilerin öğrenme çıktıları üzerinde olumlu etkiler yapabilir.

Öğrencilerin FSÖSM'ne göre öğrenme stili tercihleri bölümlere göre incelendiğinde bölümler arasında genel olarak bir benzerliğin olduğu söylenebilir. Nitekim enerji sistemleri mühendisliği öğrencilerinin öğrenme stilleri tercihleri dört boyut için aynı şekilde aktif %69,44 oranında, algısal %80,56 oranında, görsel %91,67 oranında ve son olarak aşamalı %50 oranında baskın olarak elde edilmiştir. En yüksek tercihler dikkate alındığında genel dağılımla paralel olarak görsel ve algısal öğrenme stilleri tercihleri ortaya çıkmıştır. İnşaat mühendisliği öğrencilerinin öğrenme stili tercihleri dört boyut için yansıtıcı %52,17 oranında, algısal %63,04 oranında, görsel %86,96 oranında ve son olarak aşamalı %60,87 oranında elde edilmiştir. En yüksek tercihler genel ve enerji sistemleri bölümü öğrencilerinin tercihine göre paralellik göstermekte olup görsel ve algısal tercihler olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan bilginin işlenmesi boyutunda yansıtıcı tercih daha fazla olmuştur. Son bölüm olan yazılım mühendisliği bölümü öğrencilerinin öğrenme stilleri tercihleri incelendiğinde dört boyut için enerji mühendisliğinde olduğu gibi aktif, algısal, görsel ve aşamalı tercihler olarak ortaya çıkmıştır. Bu tercihlerin oranları da sırasıyla %66,67; %58,97; %87,18 ve %76,92 şeklindedir. En yüksek tercihlere bakıldığında da görsel

ve aşamalı öğrenme stillerinin bu bölüm öğrencileri tarafından en çok tercih edilen stiller olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üçlü olarak karşılaştırılacak olursa, aktif/yansıtıcı, algısal/sezgisel ve görsel/sözel boyutlarında enerji sistemleri mühendisliği öğrencileri diğer bölüm öğrencilerinden güçlü tercihe sahip oldukları; aşamalı/bütünsel boyutta ise yazılım mühendisliği öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerine göre daha güçlü tercihe sahip oldukları söylenebilir. İstatistiksel olarak bakıldığında da, öğrencilerin öğrenme stillerinin bölüme göre değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum genel durumla paralellik göstermektedir.

Öğrencilerin FSÖSM'ne göre öğrenme stili tercihleri cinsiyete göre incelendiğinde erkek ve bayan öğrenciler için dört boyutta da aktif, algısal, görsel ve aşamalı öğrenme stilleri tercihlerinin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu tercihlerin oranı erkek öğrenciler için sırasıyla %59,21; %59,21; %90,79 ve %59,21 şeklinde iken bayan öğrenciler için %62,22; %80, %84,44 ve %68,89 şeklindedir. Erkek öğrencilerin en baskın öğrenme stili tercihi görsel iken diğer üç stil oranı eşit olarak çıkmıştır. Bayan öğrencilerin en baskın öğrenme stilleri dikkate alındığında görsel ve algısal stillerin öne çıktığı görülmektedir. Erkek ve bayan öğrenciler birlikte değerlendirildiğinde, erkek öğrenciler bayan öğrencilere göre görsel öğrenme stilinde daha güçlü tercih ortaya koymuşken, bu durum aktif, algısal ve aşamalı öğrenme stilleri için tam ters olup bayan öğrenciler daha güçlü tercih ortaya koymuşlardır. İstatistiksel olarak bakıldığında ise, dört boyuttan sadece algısal-sezgisel boyutunda cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık olduğu, bayan öğrencilerin erkeklere oranla daha çok algısal stili tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma bir üniversitenin teknoloji fakültesinin üç bölümü ile sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda farklı üniversitelerin farklı mühendislik fakültelerinin birinci sınıflarında okuyan öğrencilerin örneklem olarak seçildiği büyük ölçekli çalışmalar yürütülebilir. Bu çalışmalarla ülkemizdeki mühendislik öğrencilerinin öğrenme stillerinin dağılımlarının aynı özellikleri taşıyıp taşımadığı görülebilir.

Kaynakça:

Alharbi, A., Paul, D., Henskens, F., ve Hannaford, M. (2011). An investigation into the learning styles and self-regulated learning strategies for Computer Science students. In G.Williams, P. Statham, N. Brown & B. Cleland (Eds.) Changing Demands, Changing Directions. Proceedings ascilite Hobart 2011. (pp.36-46).

Alumran, J.I.A. (2008). Learning styles in relation to gender, field of study, and academic for Bahraini university students. Individual Differences Research, 6(4), 303-316.

Arı,E.(2008). Yapılandırmacıyaklaşımveöğrenmestilleriningenelkimyalaboratuvaruygulamalarında öğrencilerin başarısı bilimsel işlem becerileri ve tutumları üzerine etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Arslan, H. ve Uslu, B. (2014). Öğretmen adaylarının öğrenme stilleri ile liderlik yönelimleri arasındaki ilişki. Eğitim ve Bilim, 39(173), 341-355.

Aydıntan, S., Şahin, H., ve Uysal, F. (2012). 'Kesirler' konusunun öğretiminde 4MAT öğrenme stili modelinin akademik başarı ve kalıcılığa etkisi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, 408-427.

Babadoğan, C. (2000). Öğrenme stili odaklı ders tasarımı geliştirme. Milli Eğitim Dergisi, 147(2), 61-63.

Büyüköztürk, Ş. (2007). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Can, Ş. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stilleri ile bazı değişkenler arasındaki İlişkinin araştırılması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41, 70-82.

Cox, S.M., ve Tsai, K.C. (2013). Exploratory examination of relationships between learning styles and learner satisfaction in different course delivery types. International Journal of Social Science Research, 1(1), 64-76.

Deniz, S. (2013). An investigation of the learning styles and teacher self-efficacy levels of perception of pre-service teachers according to various variables. International Online Journal of Educational Sciences, 5(3), 667-684.

Dunn, R. ve Dunn, K. (1978). Teaching students through their individual learning styles: A practical approach. Reston Publishing, Virginia.

Ekici, G. (2008). Öğretmen adaylarının öğretmenlik meslek bilgisi derslerine yönelik tutumları ile öğrenme biçimlerinin belirlenmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(1), 111-132.

Erden, M. ve Altun, S. (2006). Öğrenme stilleri. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Felder, R.M. ve Silverman, L.K. (1988). Learning and teaching styles in engineering education. Engineering Education, 78(7), 674-681.

Felder, R.M. (1993); Reaching the second tier: Learning and teaching styles in college science education. College Science Teaching, 23(5), 286-290.

Given, B.K. (1996). Learning styles; A synthesized model. Journal of Accelerated Learning and Teaching, 21, 11-44.

Graf, S. (2007). Adaptivity in learning management systems focussing on learning styles. Unpublished doctoral dissertation, Vienna University of Technology, Austria.

Hasırcı, Ö.K. (2006). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğrenme stilleri: Çukurova üniversitesi örneği. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 2(1), 15-25.

Karasar, N. (2002). Bilimsel Araştırma Yöntemi (Kavramlar, ilkeler, teknikler), Ankara: Nobel Yayın.

Kolb, D.A. (1984). Experiential learning: experience as the source of learning and development. New Jersey: Prentice Hall.

Mazumder, Q.H. (2013). Comparative analysis of learning styles of students of USA and Bangladesh. International Journal of Education and Practice, 1(9), 101-109.

Mutlu, M. (2006). The relation between the learning styles of the students in Anatolian high schools, Anatolian teachers' high schools, science high schools and their attitudes towards biology. International Journal of Environmental and Science Education, 1(2), 148-162.

Samancı, N.K. ve Keskin, M.Ö. (2007). Felder ve soloman öğrenme stili indeksi: Türkçeye uyarlanması ve geçerlik-güvenirlik çalışması. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(2), 37-54.

Şimşek N. (2002). BIG 16 Öğrenme biçemleri envanteri. Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 1, 34-47, Ankara.

Tüysüz, C. ve Tatar, E. (2008). Öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin kimya dersine yönelik tutum ve başarılarına etkisi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9), 97-107.

Ültanır E., Ültanır, Y. G, ve Temel, G. Ö. (2012). The examination of university students' learning styles by means of Felder-Silverman Index. Education & Science, 37(163), 29-43.

Veznedaroğlu, L.R. ve Özgür, O.A. (2005). Öğrenme stilleri: Tanımlamalar, modeller ve işlevleri. İlköğretim-Online, 4(2), 1-16.

Yazıcılar, Ö. ve Güven, B. (2009). Öğrenme stili özelliklerinin dikkate alındığı öğretim etkinliklerini uygulamanın akademik başarı, tutumlar ve hatırda tutma düzeyi üzerindeki etkisi. İlköğretim Online, 8(1), 9-23.

Bir Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma: Bozüyük Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Örneği

Determining The Level Of Financial Literacy Of An Applied Sciences School Students: Bozuyuk Applied Sciences School

Yrd. Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN *

Öz:

Bir ekonomik yapı içerisinde fonları talep edenler, fonları arz edenler, bu iki taraf arasında fon akımlarını düzenleyen ve bir köprü görevi üstlenen finansal kurumlar, akımı sağlayan finansal enstrümanlar ile bunları düzenleyen hukuki ve idari kurallardan meydana gelen yapıya finansal sistem adı verilmektedir. Piyasa ekonomisinin var olduğu ekonomilerde finansal piyasalar ekonomik yaşamın son derece önemli bir bileşenidirler. Gelişmiş ve işlevlerini etkin bir biçimde yerine getiren finansal sistemler, kişilerin tasarruflarını büyük yatırımlara yönlendirme, yatırım çeşitlenmesini sağlayarak tasarruf sahiplerinin risklerini azaltma, gerçekleştirilmesi planlanan projeler hakkında bilgi toplama ve değerlendirme maliyetlerini, uzmanlaşmış kurumları vasıtasıyla azaltma ve kaynakların yönetilmesini izleme gibi fonksiyonlar üstlenerek, verimliliği ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi arttırabilmektedir. Finansal sistemin sağlıklı çalışabilmesi, birey¬lerin finansal piyasalar ve ürünler hakkında yeterli bilgi sahibi olabilmesine bağlıdır. Bu bağlamda son yıllarda önem kazanan kavramlardan biri de finansal okuryazarlıktır. OECD'nin yapmış olduğu tanıma göre finansal okuryazarlık; finansal tüketicilerin finansal ürünler ve kavramlar hakkında bilgilendirilmesini veya finansal risk ve alternatifler arasında tercihte bulunabilecek farkındalığa sahip olmasını temin ederek finansal refahını artırma sürecidir. Bu araştırmada bir uygulamalı bilimler yüksekokul öğrencilerinin temel düzeyde finansal okuryazarlık düzeyi saptanmaya çalışılmıştır. Araştırma neticesinde öğrencilerin temel konularda yeterli finans bilgilerinin olmadığı görülmüştür. Bu durumu düzeltmek için okulda 2–3 haftalık kurs ve seminerler gibi bilgilendirme etkinliklerinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Finansal Sistem, Finansal Okur¬yazarlık, Finansal Teknikler, Finansal Piyasalar, Finansal Kurumlar

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bozüyük Meslek Yükseokulu. cumhur.sahin@bilecik.edu.tr.

Abstract:

The structre which consists the ones who supply and demand the fons, the financial institutions organizing the relations between these people, the financial instruments which sustains the flow and executive and law rules is called financial system. In the economies in which market economy exists, financial markets are important components in financial life. Financial systems that are advanced and function effectively, guide people's savings to major investments, reduce the risk of depositors by ensuring that investment diversification, collect information, evaluate and reduce the costs for the projects to be carried out, and take on functions such as monitoring the management of resources by the medium of specialized agencies, and thereby this could increase the productivity and the economic growth.

The healthy operating of the financial system depends on individual's having sufficient knowledge about financial markets and products. In this context, one of the concepts that gained importance in recent years is financial literacy. According to OECD financial literacy is the combination of consumers' / investors' understanding of financial products and concepts and their ability and confidence to appreciate financial risks and opportunities, to make informed choices, to know where to go for help, and to take other ef¬fective actions to improve their financial well-being. This investigation tries to determine the level of basic financial literacy of students of an Applied School. The investigation results show that the students have not adequate financial knowledge about basic topics. It is thought to hold 2 or 3 weekly contact meetings at school to correct this situation.

Keywords: Financial System, Financial Literacy, Financial Techniques, Financial Markets, Financial Institutions

Giriş

Özellikle 1980'li yılların sonrasından itibaren gerek finansal piyasaların ve gerekse finansal sistemin liberalleşmesi, sermaye akımları üzerindeki engellerin kalkması, ülke sınırlarının eski önemini yitirmesi daha doğru bir ifadeyle küreselleşme olgusu sebebiyle finansal ürün ve hizmetlerin çeşit ve sayısında olağanüstü artışlar görülmektedir. Bu süreçle birlikte bireylerin finansal hizmetlere erişimi kolaylaşmaktadır.

Ancak sözkonusu hizmetlerin önemli bir kısmı, son derece kompleks bir nitelik taşımaktadır. Finansal tüketiciler, her geçen gün bir yenisiyle tanıştıkları ürün ve hizmetlerin karmaşık yapısını anlamakta güçlük çekmekte, risk ve getiri hesaplamasını yaparken zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla da hem kendilerini hem de ülke ekonomisini olumsuz etkileyen yanlış ürün ve hizmet seçimi söz konusu olabilmektedir.

Kişilerin yeterli bilgiye sahip olmaksızın verdikleri finansal kararlar, yalnızca kendilerinin zarar görmesine yol açmamakta, aynı zamanda ulusal ve uluslararası finansal düzenin bozulmasına da sebep olmaktadır.

2008 yılında ABD'de mortgage ödemelerindeki aksaklıklardan kaynaklanan ve etkileri hala sürmekte olan küresel krizin temel nedenlerinden birisi de tüketicilerin yeterli bilgiye sahip olmadan finansal ürün ve hizmetleri satın almalarıdır. Üstelik bu işlemler borçla finanse edildiklerinde önce bireysel, sonra sektörel ve zincirleme bir biçimde küresel boyutta krizi tetiklemektedir.

Bu yüzden adı geçen sakıncaları minimize etmek için; tek tek kişilerin ve sonuçta toplumların finansal eğitimi, önemi giderek artan ve uluslar arası alanda üzerinde her geçen gün daha fazla durulan konuların başında gelmektedir. Bu bağlamda son yıllarda önemi ortaya çıkan kavramlardan biri de finansal okuryazarlıktır. OECD'nin yapmış olduğu tanıma göre finansal okuryazarlık; finansal tüketicilerin finansal ürünler ve kavramlar hakkında bilgilendirilmesini veya finansal risk ve alternatifler arasında tercihte bulunabilecek farkındalığa sahip olmasını temin ederek finansal refahını arttırma sürecidir. Bir

diğer tanıma göre ise finansal okuryazarlık, kişisel finansal sağlığı sağlamak ve korumak için gereken finansal bilgi, beceri, tutum ve davranışlardan oluşan bir bileşendir (Gökmen 2012:20).

A. Literatür Taraması

Finansal okuryazarlıkla ilgili olarak literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili akademik çalışmaların Belli başlıları aşağıdadır:

İllinois, Louisiana ve Georgia eyaletlerindeki üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık konusunda ne bildikleri ve neler öğrenmeleri gerektiğine yönelik olarak yapılan bir diğer çalışmada; öğrencilerin bir kısmının finansal durumlarını iyi idare edemediği, bunun sebebinin önerilen uygulamaları benimsememesi olduğu, yine bazı öğrencilerin finansal anlamda riskli düzeyde olduğu ve bu durumdaki öğrencilerin kampüslerde finansal danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç duydukları ortaya konmuştur (Cude ve diğerleri 2006: 107).

Chen ve Volpe tarafından 924 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan anket çalışmasına göre; sorular temel düzeyde olmasına rağmen katılımcıların ancak % 53'ünün toplam ortalamada doğru cevaplar verebildiği, bu nedenle öğrencilerin kişisel finans bilgilerini ilerletme ihtiyacında oldukları saptanmıştır. Bu araştırmada katılımcıların en başarısız olduğu alanın yatırım olduğu, düşük finansal okuryazarlığa daha çok işletme bölümü haricindeki bölüm öğrencilerinde rastlandığı, genellikle kadın ve 30 yaş altındaki bireylerin finansal okuryazarlık oranının yetersiz olduğu görülmüştür (Chen ve Volpe 1998: 124).

Eitel ve Martin, bir üniversitedeki bayan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini ölçmeye yönelik olarak yaptıkları çalışmada, anket sorularını cevaplayan 204 öğrencinin cevaplarının incelenmesi neticesinde bayan öğrencilerin finansal anlamda okuryazar olmadığını, yaş ve etnisite anlamında bir farkın bulunmadığı görülürken lise eğitiminde finansal okuryazarlık eğitimi verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Eitel ve Martin 2009: 616).

Borden ve diğerleri, üniversite öğrencilerinin finansal sorumluluklarına yönelik finansal tutum ve bilgi düzeylerini ölçmeyi amaçlayan bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışma kapsamında öğrencilere finansal eğitim semineri verilmiş, daha sonra finansal okuryazarlıkla ilgili bir test yapılmıştır. Test sonrası cevaplar incelendiğinde öğrencilerin finansal davranış ve tutumlarında anlamlı bir biçimde daha pozitif davranışlar olduğu riskli finansal davranışlarından kaçınma eğilimi taşıdıkları ortaya konmuştur (Borden ve diğerleri 2008: 37).

Huddleston ve diğerlerinin lise finansal planlama program müfredatının öğrencilerin finansal davranışları üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada, kişisel finansal eğitim programları sayesinde öğrencilerin finansal okuryazarlık, davranış ve özyeterlilik düzeylerinde pozitif gelişmeler görüldüğü saptanmıştır (Huddleston ve diğerleri 1999: 113).

Temizel ve Bayram'ın Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri arasında finansal okuryazarlık seviyesini araştırdıkları çalışmada, öğrenciler finansal bilgilerini ağırlıklı olarak ailelerinden öğrenmekte olup, finansal haberleri genellikle internet ve televizyondan izlemektedir ve finansal bilgi düzeylerinin yeterli olduğu kanısındadırlar (Temizel ve Bayram 2011: 84).

Ludlum ve diğerleri, birçok üniversite kampüsündeki üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlıkla kredi kartı kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında anket sorularına cevap veren 725 öğrenciyle ilgili olarak, çarpıcı sonuçlara ulaşmışlardır. Öğrencilerin yaklaşık % 91'i işletme bölümünde olmasına rağmen kullandıkları kredi kartlarının faiz oranını bilenler yalnızca % 14.6'sı bir orana sahiptir. Kredi kartı gecikme faizi hakkında bilgi sahibi olmayanlar % 75.7 iken, kredi bakiyesi hakkında bilgisi olanlar ise % 29.2'lik bir oranla hayal kırıklığı yaratmışlardır. Cinsiyet açısından ise finansal okuryazarlık bağlamında erkek veya bayan öğrenciler açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (Ludlum ve diğerleri 2012: 31).

Bernheim ve diğerlerinin finansal eğitimin uzun süreli etkilerini araştırdıkları çalışmada; lise öğrencilerine yönelik finansal eğitim ile tasarruf yapma ve sermaye biriktirme arasındaki ilişki incelenmiştir. Analizler neticesinde finansal eğitim almamış yetişkinlerle kıyaslandığında finansal eğitim alan öğrencilerin yetişkinlere göre belirgin bir biçimde daha fazla tasarruf ettiği ve sermaye birikimi sağladıkları tespit edilmiştir (Bernheim ve diğerleri 2001: 462).

Lusardi ve Koenen tarafından Almanya'daki finansal okuryazarlık araştırmasına göre; Alman halkının finansal okuryazarlığı orta seviyededir. Kadınların finansal okuryazarlık seviyesi erkeklere göre daha düşüktür. Ülkenin doğusunda gelir seviyesi ve eğitim düzeyi düşük bireylerin finansal okuryazarlığı ülkenin batısındakilerden daha aşağıdadır. Ayrıca Almanya'nın doğusundakiler temel finans bilgileri konusunda yetersizdirler (Koenen ve Lusardi 2011: 19).

Robb ve Sharpe tarafından ABD'nin orta batısındaki büyük bir eyalet üniversitesinde öğrencilerin kişisel finans bilgilerinin kredi kartı davranışı üzerindeki etkilerini araştırmaya yönelik olarak yürüttükleri bir çalışmada kredi kartı kullanış tutum ve kararları üzerinde finans bilgisinin yüksek veya düşük olmasının çok fazla etkisi olmadığı görülmüştür ki bu durum beklentilerden farklı bir sonuçtur (Robb ve Sharpe 2009: 41).

Texas eyaletindeki bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 1. sınıf öğrencilerinin kişisel finans bilgi düzeyini araştıran bir çalışmada, 407 öğrenciye finansal planlama, bileşik faiz, ilk halka arz gibi temel finans kavramlarının ne olduğuna dair toplam 20 soru sorulmuş ve sadece bir öğrencinin yüz üzerinden seksen puan, altı öğrencinin sıfır puan aldığı ortalama doğru cevap oranının ise % 34.8 gibi oldukça düşük bir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada elde edilen bir başka sonuç, kız öğrencilerin temel finans kavramlarıyla ilgili olarak erkek öğrencilere göre daha az bilgi sahibi olduğudur (Manton ve diğerleri 2006: 52).

Baysa ve Karaca'nın Tokat merkez ilçede bireysel, ticari ve tarımsal olarak segmente edilebilen banka müşterilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini ve hangi segment grubunun daha finansal okuryazar olduğunu ortaya koymaya yönelik çalışmasında banka segment müşterilerinin finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Finansal okuryazarlık seviyesinin, söz konusu segment grupları içerisinde en düşük olanının tarımsal segment grubu, en fazla olanının ise ticari segment grubu olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Baysa ve Karaca 2016:122).

Sabri ve Macdonald'ın çalışmasında Malezya'daki üniversite öğrencilerinin tasarruf davranışları ile finansal sorunların, finansal okuryazarlık ile ilişkileri araştırılmış olup, finansal okuryazarlık seviyesi yükseldikçe öğrencilerin tasarruf eğilimlerinin de arttığı ve buna mukabil az finansal sorunların azaldığı tespit edilmiştir (Sabri ve Macdonald 2010: 108).

Rosacker ve Rosacker tarafından yapılan çalışmada öğrenmenin öğretme ile ilgili olup olmadığı araştırılmış olup, finansal okuryazarlık eğitiminin öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerine katkısı olduğu neticesine varılmış ayrıca cinsiyet ya da öğrenime devam edilen bölümün herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir (Rosacker ve Rosacker 2016: 5)

Ünal ve diğerlerinin Ankara'da bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi ilköğretim bölümünde öğrenim gören 743 öğretmen adayı nın finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenen değişkenlere göre değişkenlik gösterip göstermediğinin araştırıldığı çalışmada, öğretmen adaylarının finansal okuryazarlık düzeyleri ile bazı demografik özellikleri arasında anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyi ile öğrenim görülen bölüm ve devam edilen sınıf arasında anlamlı ilişki gözlemlenirken; ailenin aylık geliri ve cinsiyet arasında anlamlı ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır (Ünal ve diğerleri 2016: 941).

B. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, T.C. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Bozüyük Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyeleriyle ilgili olarak bazı temel finans terimleri ve ürünleri konusunda bilgi düzeyleri ve finansal davranış kalıplarını belirlemeye yöneliktir. İnceleme dönemi Eylül-Ekim 2016'dır. Çalışmada basit rassal örneklemeden yararlanılmıştır. Bozüyük Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu anakütle olarak kabul edilmiştir. Uygulamalı Bilimler Yüksekokulunda öğrenim gören öğrenci sayısı Bankacılık ve Finans bölümünde 89, Turizm İşletmeciliğinde 117 ve Muhasebe ve Denetimde 125 olmak üzere toplam 331'dir. Dolayısıyla bu kütleninyarısını oluşturan 166 öğrencinin anakütleyi temsil edeceği kabul edilmiştir. 166 öğrenciye anket soruları dağıtılmış, bunlardan 33'ü geri dönmemiş, dolayısıyla 133 anket üzerinden istatistikî analizler yapılmıştır. Anket yanıtları frekans analizi ve yüzde olarak gösterilmiştir.

C. Buluntular

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	64	48.1
Erkek	69	51.9
Toplam	133	100

Tablo 1'e göre, örneklemdeki erkek ve kadın oranı birbirine yakın olup kadınların oranı % 48.1 ve erkeklerin oranı da % 51.9'dur.

Tablo 2. Öğrencilerin Bölüm Dağılımı

Program	Frekans	Yüzde
Bankacılık ve Finans	34	25.6
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	47	35.3
Muhasebe ve Denetim	52	39.1
Toplam	133	100

Tablo 2'ye göre örneklemde anket sorularını yanıtlayan 133 öğrencinin 34'ü bankacılık ve finans bölümünden olup % 25.6'lık frekansa, 47 turizm işletmeciliği ve otelcilik bölümünden olup % 35.3'lük frekansa, 52 öğrencinin ise muhasebe ve denetim bölümünden olup % 39.1'lik frekansa sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Aylık Gelir Düzeyi

Gelir Düzeyi (TL)	**Frekans**	**Yüzde**
0-749	98	73.7
750-999	24	18.0
1000 ve Üzeri	11	8.3
Toplam	133	100

Tablo 3'e göre anketi yanıtlayan 133 öğrencinin 98'i aylık 0 –749 TL arası bir gelire sahiptir ve % 73.7'lik bir oranı oluşturur. 24 öğrenci aylık 750–999 TL bir gelire sahiptir ve % 18,0'lik bir orandadır. 11 öğrenci ise aylık 1000 TL ve üzeri bir gelire sahip olup % 8.3'lük bir orana tekabül etmektedirler.

Tablo 4. Bütçe Yapma Durumu

	Frekans	Yüzde
Bütçe Yapanlar	91	68.4
Bütçe Yapmayanlar	42	31.6
Toplam	133	100

Tablo 4'e göre anketi yanıtlayan 133 öğrencinin 91'i her ay bütçe programı yapmakta olup % 68.4'lük bir oran teşkil ederken 42 öğrenci ise bir bütçe yapmamakta ve % 31.6'lık bir orandadır.

Tablo 5. Finansla İlgili Gelişmeleri Takip Ettikleri Araçlar

Takip Edilen Kitle İletişim Aracı	Frekans	Yüzde
İnternet	105	78.9
Radyo-TV	85	63.9
Gazete	28	21.0
Dergi	11	8.2

Tablo 5'e göre finansla ilgili gelişmelerin izlendiği başlıca kitle-iletişim araçları sırasıyla internet 105 kişi ve % 78.9'luk oranla ilk sırada yer alırken, onu 85 kişi ve % 63.9'luk bir oranla radyo ve televizyon, 28 kişi ve % 31'lik oranla gazeteler, son olarak da 11 kişi ve % 8.2'lik bir oranla dergiler takip etmektedir. Tabloda toplam rakamının 100'den fazla olmasının sebebi birden fazla seçeneği işaretleyen öğrencilerin bulunmasıdır.

Tablo 6. Tasarrufları Olması Durumunda Yatırım Yapacakları Araçlar

Tasarruf Aracı	Frekans	Yüzde
Altın	107	80.4
Döviz	32	24.0
Katılım Hesabı	25	18.8
Mevduat	19	14.3
Hisse Senedi	9	6.7
Tahvil	4	3.0

Tablo 6'ya göre öğrencilere ellerinde fazla nakit bulunması durumunda tasarruflarını hangi finansal enstrümanda değerlendirecekleri sorulduğunda 133öğrenciden 107'si altında (% 80.4), 32'si dövizde (%24.0), 25'i katılım hesabında (%18.8), 19'u mevduatta (%14.3), 9'u hisse senedinde (% 6.7) ve son olarak da 4'ü (% 3.0) tahvilde değerlendireceklerini belirtmişlerdir. Tabloda toplam rakamının 100'den fazla olmasının sebebi birden fazla seçeneği işaretleyen öğrencilerin bulunmasıdır.

Tablo 7. Bazı Finans Kavramlarının Bilinme Düzeyi

Kavramlar	Frekans	Yüzde
Faiz	129	96.9
Hisse Senedi	100	75.2
Tahvil	82	61.6
Bütçeleme	77	57.9
Likidite	42	31.6
Portföy	40	30
Repo	27	20.3
Arbitraj	2	1.5
Valör	3	2.2
Paranın Zaman Değeri	45	33.8
İskontolama	49	36.8
Faktoring	69	51.9
Leasing	67	50.4

Bazı finans kavramları hakkında sorulan sorulara verilen yanıtlar tablo 7.'de görülmektedir. Buna göre en iyi bilinen kavram faiz olup katılımcıların 129'u faiz hakkında bilgi sahibi olup % 96.9'luk bir orana sahiptir. İkinci sırada hisse senedi bilinmekte olup frekansı 100 ve yüzdesi 75.2'dir. Tahvil hakkında bilgi sahibi olan kişi sayısı 82'dir ve % 61.6'lık bir oran oluşturur. Bütçeleme hakkında bilgi

sahibi olanlar 77 kişidir ve % 57.9'luk bir oran eder. Likiditeyi bilenler 42 kişidir ve % 31.6'lık bir orandadır. Portföy kavramı hakkında bilgi sahibi oln kişi sayısı 40 olup % 30'luk bir orandadır. Reponun ne olduğunu bilenlerin sayısı 27'dir ve % 20.3'lük bir yüzdeye sahiptir. Arbitraj ve valör hakkında bilgi sahibi olanların sayısı sırasıyla 2 ve 3 olup yüzde olarak % 1.5 ve % 2,2'lik bir oran oluştururlar. Arbitraj ve valör öğrencilerin en az bildiği finans kavramları olarak gözlenmiştir. Paranın zaman değerini bilenler 45 kişi ve % 33.8'dir. İskontolama kavramını bilen sayısı 49, oranı ise % 36.8'dir. Faktoring ve leasingi bilenler sırasıyla 69 ve 67 kişi olup oranları da % 51.9 ve % 50.4'tür.

Tablo 8. Bölümlere Göre Finansal Okuryazarlık Düzeyi

Bölüm	Finansal Okuryazar Sayısı	Yüzde
Bankacılık ve Finans	19	55.9
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	14	29.8
Muhasebe ve Denetim	21	40.4

Tablo 8 incelendiğinde bölümlere göre finansal okuryazarlık düzeyleri incelendiğinde en yüksek finansal okuryazarlığın bankacılık ve finans bölümü öğrencilerinde olduğu görülmektedir. Finansla ilgili temel bilgilere ilişkin soruların yarısından fazlasına doğru yanıt verenler finansal okuryazar olarak kabul edilmiştir. Buna göre bankacılık ve finans bölümünde öğrenim gören 34 öğrencinin 19'u finansal okuryazar olup % 55.9'luk bir oran oluşturur. Turizm işletmeciliği ve otelcilik bölümünde öğrenim gören 47 öğrencinin 14'ü finansal okuryazar olup % 29.8'lik bir orana sahiptir. Anket sorularını yanıtlayan 52 öğrenci muhasebe ve denetim bölümünden olup bunların 21'i finansal anlamda okuryazardır ve % 40.4'lük bir yüzdeye sahiptir. Uygulamalı bilimler yüksekokulu öğrencilerinin genel anlamda finansal okuryazarlık düzeyine bakıldığında anket sorularını yanıtlayan 133 öğrenciden yalnızca 54'ü finansal okuryazar olup % 40.6'lık bir oran teşkil etmektedir.

Sonuç ve Öneriler:

Globalleşme ve sermaye piyasaları arasındaki entegrasyonun da artmasıyla birlikte özellikle 1990'lı yıllardan itibaren finansal ürün ve hizmetlerin sayısında olağanüstü artışlar görülmeye başlamıştır. Bu anlamda finansal hizmet ve ürünlerden yararlanan bireylerin işi oldukça zorlaşmıştır. Çünkü bu alanda yapılacak hatalı tercih ve kararların bedeli son derece ağır olmaktadır. Bu sorunun çözülmesinde veya en azından minimuma indirilmesinde finansal okuryazarlık kavramı ön plana çıkmaktadır. Finansal okuryazarlığın genç yaşlardan başlayarak bireylere kazandırılması gerekmektedir. Bu çalışmada Bozüyük Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre anket sorularını yanıtlayan 133 öğrencinin 64'ü bayan, 69'u erkektir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümler incelendiğinde; 133 öğrencinin 34'ü bankacılık ve finans, 47'si turizm işletmeciliği ve otelcilik ve 52'si de muhasebe ve denetim bölümündedir. Öğrencilerin aylık gelir düzeyleri incelendiğinde 98 öğrencinin aylık 0–749 TL bir gelire sahip olduğu, 24 öğrencinin aylık 750- 999 TL gelire sahip olduğu ve 11 öğrencinin de 1000 TL ve üzeri gelirinin olduğu görülmüştür. Öğrencilere ellerinde tasarruf fazlası olması durumunda bu birikimlerini nasıl değerlendirecekleri sorulduğunda en fazla tercih edilen finansal enstrüman 107 öğrenci tarafından seçilen altın'dır. Altını 32 kişi ile döviz, 25 kişi ile katılım hesabı, 19 kişi ile mevduat, 9 kişi ile hisse senedi ve 4 kişi ile de tahvil izlemektedir. Altın açık ara ile en fazla tercih edilen yatırım enstrümanıdır. Öğrencilerin bazı finansal kavramlar hakkında bilgi sahibi olma düzeyi incelendiğinde en fazla bilinen kavramlar sırasıyla faiz, hisse senedi, tahvil, bütçeleme, faktoring ve leasing'tir. Bu kavramları bilenler % 50'den fazla bir orana sahipken;, likidite, portföy, repo, arbitraj, paranın zaman değeri, iskontolama ve valör kavramlarını bilenler % 50'nin altındadır. Bölümlere göre finansal okuryazarlık düzeyleri incelendiğinde en yüksek finansal okuryazarlığın bankacılık ve finans bölümü öğrencilerinde olduğu görülmektedir. Bunu

sırasıyla muhasebe ve denetim ile turizm işletmeciliği ve otelcilik bölümleri izlemektedir. Uygulamalı bilimler yüksekokulu öğrencilerinin genel anlamda finansal okuryazarlık düzeyine bakıldığında 133 öğrenciden yalnızca 54'ü finansal okuryazar olup % 40.6'lık bir oran söz konusudur.

Toplumun vazgeçilmez bir parçası olan üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığının arttırılması son derece önemlidir. Bu düzeyin yükseltilmesi için okul bünyesinde 2–3 haftalık kurs ve seminerlerin faydası olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca görsel materyallerle desteklenen bir program yararlı olabilecektir.

Kaynakça :

Baysa,E. ve Karaca, S.S, (2016). "Finansal Okuryazarlık ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama". Muhasebe ve Finansman Dergisi. (Temmuz 2016): 109-126.

Bernheim, D. B., Garrett, D. M. ve Maki, D. M. "Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates". Journal of Public Economics. (2001): 435–465.

Borden, L. M., Lee, S.A. Serido, J. ve Collins, D. "Changing College Students' Financial Knowledge, Attitudes, and Behavior through Seminar Participation". Journal of Family Economic Issues. (2008): 23–40.

Chen, H ve Volpe, R.P. "An Analysis of Personal Financial Literacy Among College Students". Financial Services Review. (1998): 107-128.

Cude, B. J., Lawrence, F. C., Lyıons, A. C., Metzger, K., Lejeune, E., Marks, L ve Machtmes, K. "College Students and Financial Literacy: What They Know and What We Need to Learn". Eastern Family Economics and Resource Management Association. (2006): 102-109.

Eitel, S.J ve Martin, J. "First- Generation Female College Students' Financial Literacy: Real And Perceived Barriers To Degree Completion". College Student Journal. (2009): 616.

Huddleston, C. A., Danes, S. M. ve Boyce , L. "Impact evaluation of a financial literacy program: Evidence for needed educational policy changes". Consumer Interests Annual. (1999): 109–114.

Koenen, T.B. ve Lusardi, A. (2011). "Financial Literacy and Retirement Planning In Germany". Journal of Pension Economics and Finance. (Ekim 2011): 565-584.

Ludlum, M., Tikler, K., Ritter, D., Cowart, T. Xu, W. ve Smith, B.C. "Financial Literacy and Credit Cards: A Multi Campus Survey". International Journal of Business and Social Science. (2012): 25-33.

Manton, E.J., English, D.E., Avard, S. ve Walker J. " What College Freshmen Admit To Not Knowing About Personal Finance". Journal of College Teaching & Learning. (2006): 43-54.

Robb, C. A ve Sharpe, D. L. "Effectof Personal Financial Knowledge On College Students' Credit Card Behavior". Journal of Financial Counseling and Planning. (2009): 25–44.

Rosacker, K. M. ve Rosacker, R. E. "An Exploratory Study of Financial Literacy Training For Accounting And Business Majors". The International Journal of Management Education. (2016): 1-7.

Sabri, M. F ve Macdonald, M. "Savings Behavior And Financial Problems Among College Students: The Role Of Financial Literacy In Malaysia". Cross-Cultural Communication. (2010): 103-110.

Temizel, F. ve Bayram, F. "Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. (2011): 73-86.

Ünal, O., Torun, S., Yavuz, E. ve Ediş, S. (2016). "İlköğretim Bölümü Öğretmen Adaylarının Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi ". Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. (2016): 931-946.

Makedonya'nın İsim Sorunu: Sebepleri ve Türkiye'nin Balkanlar Politikasına Olan Etkileri Bakımından Bir İnceleme

Name Problem Of Macedonia: Causes And Influence On Turkey's Balkan Policy

Yunus ÇOLAK *

Öz:

18. Yüzyıl itibariyle Yunan, Sırp ve Bulgar milliyetçilerinin Makedonya coğrafyası üzerindeki mücadeleleri, "Makedonya sorunu" olarak adlandırılmış ve Balkanlar üzerinden Avrupa güvenliğini etkileyen bir sorun olarak tarihe geçmiştir. 1991 yılında ise Makedonya Cumhuriyeti Yugoslavya Federasyonu bünyesinden ayrıldığında, kendisine komşu devletlerin ve özellikle Yunanistan'ın ülkenin anayasasındaki birçok maddeye, ülkenin ismine ve bayrağına karşı çıkması bölgesel bir kriz ortaya çıkartmıştır. Bu çalışmanın konusu ise 1991-1995 yılları arasında iki ülke arasındaki sorunların gelişimi ve bunun dönemin Türk dış politikası çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu kapsamda çalışmada giriş bölümünü takiben ilk olarak Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki sorunlar ve bu sorunların sebepleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu bu sorunlar, anayasa, bayrak ve isim başlıkları altında tartışılmıştır. Ardından çalışmanın bir sonraki kısmından iki ülke arasındaki bu sorunların 1991-1995 yılları arasında Türkiye'nin dış politikasını hangi yönlerden etkilediği üzerinde durulmuştur. Son olarak tüm bu bulgular çalışmanın sonuç bölümde değerlendirilmiştir. Çalışmanın ulaştığı en önemli sonuçlardan bir tanesi, Yunanistan ve Makedonya Cumhuriyeti arasındaki sorunların büyük ölçüdeki sebebinin, ortak bir coğrafyayı paylaşan iki devletin ulus-devlet oluşturma çabası içerisinde ortak tarihi değerleri referans göstermeleri olmuştur. Bu doğrultuda, Makedonya'nın sorunları ile dönemin Türk dış politikası arasında ikili bir etkileşim olduğu ve Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Yunanistan ile yaşadığı bölgesel güç mücadelesi ile Makedonya'nın sorunlarının yakından ilişkili olduğu çalışmanın ulaştığı bir başka sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: İsim Sorunu, Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti, Geçici Uzlaşı, Türk Dış Politikası

* Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul/Türkiye. E-Posta: yunuscolak92@hotmail.com.

Abstract:

The struggle of Hellenic, Serb and Bulgarian nationalist on Macedonia, called Macedonia Problem, has effected European security via Balkans in 18. Century. After establishing Republic of Macedonia in 1991, most of Its neighbors and especially Greece's objections on country's constitution, name and flag had triggered a regional crisis. The main aim of this study is to analyze of the problems between Greece and Republic of Macedonia and Its influence on Turkish foreign policy from 1991 to 1995. In this perspective, problems and reasons of that problems between Greece and Republic of Macedonia have been examined with three title which are constitution, flag and name in the flowing chapter. Then, following chapter have been concentrated that how this problem has got an effect on Turkish foreign policy between 1991-1995. One of the main conclusion of this study is that the main reason of these problems of Greece and Republic of Macedonia originates between two countries which have shared the same geography and both countries referenced same history and symbols when they are building their nation-states. Another important conclusion of this study is that there is a strong link between problems of Macedonia and Turkish foreign policy from 1991-1995. Also it is seemed that regional power race between Turkey and Greece is one of the most important reason for "Interim Accord" which solved all problems except name problem between Greece and Republic of Macedonia.

Keywords: Name Dispute, Greece, Republic of Macedonia, Interim Accord, Turkish Foreign Policy

Giriş

Balkan Yarımadası içerisinde bulunan Makedonya bölgesi, gerek merkezi stratejik konumu gerekse tarıma elverişli arazisi dolayısıyla bölge tarihinin en stratejik alanlarından bir tanesi olmuştur. Bölge; Vardar, Pirin ve Ege Makedonyası olmak üzere 3 bölüm ve 67 bin kilometrekarelik bir alan ile Balkan Yarımadası'nın yaklaşık yüzde 15'in oluşturmaktadır. İşte bu tarihi Makedonya bölgesi, günümüzde beş Balkan ülkesi tarafından paylaşılmıştır. Vardar Makedonya'sında büyük ölçüde Makedonya Cumhuriyeti, Pirin Makedonya'sında Bulgaristan ve Ege Makedonya'sında ise Yunanistan hâkimdir. Bunun dışında Arnavutluk ve Sırbistan'ın bölgede bu üç ülkeye nazaran çok daha küçük toprakları bulunmaktadır (Rossos, 2008: 1-9).

Vardar Makedonya'sında kurulan Makedonya Cumhuriyeti, Güneydoğu Avrupa'da bulunan 25.713 km² yüzölçümü ve iki milyonun biraz üzerinde olan nüfusu ile nispeten bölgenin küçük sayılabilecek ülkelerinden bir tanesidir (CIA, [04.04.2016]). Ancak bu duruma zıt bir şekilde, 1991 yılından itibaren bölge siyasetinin gündeminde yer eden ülkelerden birisi haline gelmiştir. Nitekim Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte bağımsızlık kazanan devletlerden bir tanesi olan, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınan şekliyle, Eski Yugoslav Makedon Cumhuriyeti (FYROM), kurulduğu gün itibariyle başta Yunanistan olmak üzere birçok komşusu ile sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların temelinde, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılarının verileceği üzere, Makedonya ve komşu ülkelerin sahip oldukları ortak coğrafya, ortak tarih ve sembollerin paylaşılamaması yatmaktadır. Nitekim Makedonya kendi tarihini Balkanlar'da milattan önce varlık göstermiş Makedon kavmine dayandırmaktadır. Ancak aynı dönemde antik Yunanlar ile birlikte yaşamış bu kavim, Yunan tarih yazımına göre Yunan tarihinin bir parçasıdır. Dolayısıyla Makedon tarihçiler, Yunan tarihçilerinin perspektifinden, Yunan tarihini gasp etmektedirler. Aynı şekilde Bulgar tarihçiler de bugün konuşulan Makedoncanın aslında Bulgarca olduğunu öne sürerek 'Makedon' diye bir ulusun varlığını reddetmektedirler. Onlara göre bu durum, Tito'nun Bulgar milliyetçiliğine karşı kurguladığı yapay bir durumdur. Dolayısıyla, Makedon tarihçiler, Bulgarlar arasında da Bulgar tarihini çalmaya çalışan birer "hırsız" olarak görülmektedirler (Hacısalihoğlu, 2012: 174). Genel bir ifadeyle, Yunanistan hem Makedon ulusunu hem de Makedonya ismindeki devleti tanımazken, Bulgaristan da bir Makedon ulusunun varlığını reddetmektedir. Ayrıca söz konusu dönemde, Makedonya'nın diğer komşularından Sırbistan, Makedon ulusunu tanırken Makedonya devletini tanımamış, Arnavutluk ise hem Makedon ulusunu hem de Makedonya devletini

tanımasına karşın, Makedonya içerisindeki Arnavut azınlık sebebiyle bu ülkenin uluslararası siyasete entegre olmasını engellemeye çalışmıştır (Kut, 2005: 82). İşte 1991 yılından sonraki Makedonya sorunu olarak ortaya çıkan bu durum, özellikle Yunanistan'ın ülkenin benimsediği anayasanın bazı maddelerine yaptığı itirazlar ile dünya gündeminde yer edinmiştir. Bu bağlamda, Makedonya Cumhuriyeti'nin varlığını tanımayan Yunanistan, yeni kurulan bu devlete karşı izole etme politikası izleyerek, ülkenin uluslararası entegrasyonunu geciktirmiştir. Bölgedeki güven ve istikrarı tehdit eden bu sorun, özellikle Yunanistan ve Makedonya arasında "isim" sorunu üzerinde düğümlenerek günümüze kadar gelebilmiştir.

Makedonya Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla ortaya çıkan 1991-1995 yılları arasında doruk noktasına ulaşmış ve sonrasında önemini yitirmiş olan Makedonya sorunu, bu dönem içerisinde bölge güvenliği açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim bu dönem içerisinde bu sorunun bölgede yeni bir balkan savaşına yol açabileceğine yönelik senaryolar ortaya atılmıştır (Kut, 2005: 79-91; Sander, 1996: 518-519). Aynı şekilde, Balkanlar gibi stratejik öneme sahip olan bir bölgede ortaya çıkan uyuşmazlıkların küresel krizlere dönüşebilmesi de söz konusudur. Bununla birlikte, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte yeni kurulan bölge düzeni çerçevesinde, söz konusu bu sorun Türkiye ile Yunanistan arasındaki bölgesel güç mücadelesi açısından da önemlidir. Öyle ki, Makedonya Türkiye'yi kendi toprak bütünlüğü açısından kendisine komşu ülkelere karşı dengeleyici bir unsur olarak görmüş, Türkiye ise Makedonya'yı bölgedeki aktif dış politikasının bir uygulama alanlarından bir tanesi olarak görmüştür. Ayrıca Türkiye'nin Makedonya politikası, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikası açısından da önemli ipuçları vermektedir.

Bu noktadan hareketle, çalışmada değerlendirilecek olan konu, ciddi bir bölgesel uyuşmazlık olan Makedonya'nın Yunanistan ile olan anlaşmazlığı ve bu anlaşmazlığın dönemin Türk dış politikasıyla olan karşılıklı etkileşimidir. Bu kapsamda, öncelikle konuya ilişkin tarihsel bir perspektif verilip ardından Yunanistan ve Makedonya arasındaki sorunlar üzerinde durulmuştur. Söz konusu bölüm içerisinde iki ülkenin sorunları anayasa, bayrak ve isim başlıkları altında incelenerek, sorunun temel sebepleri üzerinde durulmuştur. Bunun devamında söz konusu bölüm içerisinde ayrı bir başlık olarak incelenen bir başka konu ise, iki ülke arasında varılan "Geçici Uzlaşı" ve bu uzlaşının ortaya çıkarttığı sebep ve sonuçların incelenmesidir. Bunu takip eden bölüm içerisinde ise Türkiye'nin 1991-1995 yılları arasında Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasına yönelik izlediği dış politika ve bunun ardından Makedonya Cumhuriyeti ile olan ilişkileri incelenmiştir. Son olarak ise elde edilen bulgular çalışmanın sonuç bölümünde tartışılmıştır. Bu çerçevede çalışmada varılan en önemli sonuçlardan bir tanesi, Makedonya ve Yunanistan arasında yaşanan sorunların temelinde her iki devletin de 'ulus-devlet' oluşum sürecinde ortak tarihe yaptıkları atıflar (özellikle Makedonya'nın bu konudaki çabaları) ve bilhassa Yunanistan'ın ülke içerisinde bulunan Makedon azınlıklara ilişkin uygulamış olduğu tanımama temelli politikalardır. Ayrıca,, Makedonya'nın sorunları ile dönemin Türk dış politikası arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu ve Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Yunanistan ile yaşadığı bölgesel güç mücadelesi ile Makedonya'nın sorunlarının yakından ilişkili olduğu çalışmanın ulaştığı bir başka önemli sonuçtur.

A. Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti Arasındaki Sorunlar ve Geçici Uzlaşı

1. Yunanistan ile Makedonya arasındaki sorunlar

Makedonya coğrafyası tarihten günümüze Balkan Devletleri yâda milletleri arasında bir hâkimiyet mücadelesi alanı olmuştur. 19. yy 'da ortaya çıkan ve 'Makedonya sorunu' olarak adlandırılan bu mücadele, genel hatları ile Makedonya'nın verimli coğrafyası üzerinde, Osmanlı millet sistemi çerçevesinde Sırp, Yunan ve Bulgar milliyetçilerinin bölgede kilise ve okul kurma mücadelesidir (Adanır, 1996: 3). Zamanla bu durum, Avrupa barışını tehdit eden bir kriz haline gelerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış süreciyle ortaya çıkan 'doğu sorununun' bir parçası haline gelmiştir (Adanır, 1996: 1).

Nitekim bu mücadele içerisinde, Balkan Savaşları ve ardından I. Dünya Savaşı, bölgeyi yeniden şekillendirerek Soğuk Savaş yılları boyunca konunun nispeten sıcaklığını yitirmesine yol açmıştır. I. Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı bölgeye hâkim olmuş, ardından ikinci dünya savaşı sonrasında Yugoslavya Federasyonu ismini alacak olan bu devlet içerisinde, 1945 yılında 'Makedonya Cumhuriyeti' ismiyle de bir federal Makedon devleti kurulmuştur (Rossos, 2008: 243). Yunanistan ve Makedonya arasında ortaya çıkan isim sorunu da esasen Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Makedonyalıların bu federal cumhuriyeti aynı isimle bağımsız bir devlet haline getirmelerine dayanmaktadır. Nitekim bu çalışmada ayrıntılarıyla verileceği üzere, Yunanistan'ın çeşitli güvenlik gerekçeleri öne sürerek bu devletin 'Makedonya Cumhuriyeti' ismiyle bağımsızlığına karşı çıkması da günümüze kadar çözümlenememiş iki devlet arasındaki isim sorununun özünü oluşturmaktadır. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte ülke içerisindeki altı federe devletten bir tanesi olan Makedonya Cumhuriyeti, kendi bağımsızlığını ilan etmek için 8 Eylül 1991 yılında bağımsızlık referandumu düzenlemiştir (İnat, Balcı, 2010: 643). Bu referanduma %71.85'lik bir katılım oranını olmuş ve katılımcıların %95.09'unun evet oyu kullanmasıyla Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının yolu açılmıştır (Alp, 2002: 82-83). Bu sonucu takiben 17 Eylül 1991'de bağımsızlık ilan edilmiş, 17 Kasım 1991 tarihinde ise Makedonların kurucu ulus, Arnavutların ve diğer irili ufaklı etnik grupların azınlık statüsünde olduğu Makedonya Cumhuriyeti anayasası kabul edilmiştir. İşte bu tarihten itibaren Yunanistan'ın ciddi itirazlarıyla karşılaşan Makedonya Cumhuriyeti bu itirazlar sonucu birçok uluslararası örgüte üye olmakta zorlanmış ve buna bağlı olarak, egemen ve uluslararası tanınmış bir devlet olarak bölge ve dünya siyasetinde yer edinmekte zorlanmıştır. Ayrıca Yunanistan'ın siyasi olarak Makedonya Cumhuriyeti'ni engelleme çabaları, ekonomik alanda da Makedonya'ya ambargo uygulamakla devam etmiştir (Kut, 2005: 123).

Yunanistan, uluslararası tanınırlığını Makedonya'dan çok daha önceden elde etmiş ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi önemli uluslararası kuruluşlarda üyeliği bulunan bir ülke olmanın da avantajıyla, yeni kurulan cumhuriyetin anayasal ismiyle bu kuruluşlara üye olabilmesinin önüne geçebilmiştir. Birleşmiş Milletler, örneğin, bu genç cumhuriyeti ancak 1993 yılında FYROM ismiyle üyeliğe kabul edebilmiştir. Bu bağlamda Yunanistan'ın Yugoslavya'nın dağılmasını takiben 17 Eylül 1991'de kurulan Makedonya Cumhuriyeti'ne ilişkin olarak itirazlarını esasen anayasa, bayrak ve ismim olarak gruplandırmak mümkündür. Bu itirazların temelinde yatan sebeplere geçmeden önce, aşağıda bu gruplandırmanın detayları verilmiştir.

1.1. Anayasa

Makedonya anayasası 17 Eylül 1991 yılında ilan edildiğinde, Yunanistan bu anayasanın ülkenin isim ve bayrağının belirlendiği maddelerinin yanı sıra, kendi güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle 3. ve 49. Maddelerine de ciddi bir biçimde itiraz etmiştir. Söz konusu olan maddeler ise şu şekildeydi:

"Madde 3: Makedonya Cumhuriyeti toprakları bölünemez ve ihlal edilemez.

Makedonya Cumhuriyeti'nin mevcut sınırları zorla değiştirilemez. Makedonya Cumhuriyeti'nin sınırları yalnızca anayasaya uygun olarak değiştirilebilir.

Madde 49: Cumhuriyet, ülke dışına göç etmiş, başka ülkelerde yerleşmiş Makedonların ve komşu ülkelerde yasayan Makedon halkından insanları statü ve haklarını korur, kültürel gelişimlerine yardımcı olur ve onlarla ilişkileri teşvik eder. Cumhuriyet, yurt dışındaki Cumhuriyet yurttaşlarının kültürel, ekonomik ve sosyal haklarını korur" (Kut, 2005: 128).

Makedon anayasasındaki bu iki madde Yunanistan açısından güçlü bir Makedonya'nın Yunanistan'da yaşayan Makedonya kökenli Yunanistan vatandaşlarının da 'hamisi' olabileceği endişesi yarattı. Nitekim bölgede yeni ulus devletlerin kurulma sancısı çektiği 1990 sonrası bu dönemde, böylesine yayılmacı ve korumacı yorumlara açık olan bir anayasa, Yunanistan açısından ciddi bir güvenlik

tehdidi olarak algılanmıştır. Bununla birlikte bu anayasanın tehlikesinin farkında olan dönemin Avrupa Topluluğu Uzlaştırma komisyonu, 17 Kasım 1991 yılında Makedonya'ya bu maddelerin değiştirilmesini önermiştir. Buna ek olarak Yunanistan'ın da ciddi bir tepki vermesiyle Makedonya, iki ay gibi çok kısa bir süre sonra anayasasında değişikliğe giderek bu kaygıları azaltmaya çalışmıştır. Nitekim söz konusu bu değişiklik paketi ile anayasanın 3. maddesine eklenen 'Makedonya Cumhuriyeti'nin komşu devletlere karşı hiçbir toprak talebi yoktur' cümlesi ve 49. maddeye eklenen 'Cumhuriyet, başka ülkelerin egemenlik haklarına ve içişlerine karışmayacaktır' cümlesi, doğrudan komşu ülkelerin kaygılarını gidermek ve özellikle Yunanistan'ın Makedonya üzerindeki engelleyici tutumunu ortadan kaldırmak üzere anayasaya eklenmiş cümlelerdir (Kut, 2005: 128).

1.2. Bayrak

Makedonya anayasası ilan edildiğinde Yunanistan, anayasanın yayılmacı yorumlara açık bazı maddelerine itiraz etmekle kalmamış, anayasada ortaya konulan Makedonya Cumhuriyeti bayrağına da karşı çıkmıştır. 'Vergina Güneşi' olarak bilinen bir simgenin bu bayrak içerisinde kullanılması, Yunanistan'ın bu simgenin esasen kendi kültürünün bir parçası ve simgesi olduğunu öne sürerek Makedonya Cumhuriyeti'nin resmi bayrağında yer almasına karşı çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim 1977 yılında Yunanistan topraklarında yapılan arkeolojik kazılar sonucu Büyük İskender'in babası II. Filip'e ait olduğu düşünülen kemiklerin saklandığı sandık üzerinde keşfedilen söz konusu bu simge, Makedonyalılar tarafından da kendi kültürlerinin bir parçası olarak görülmektedir ve dolayısıyla bu durum iki ülke arasında bir anlaşmazlığa sebep olmuştur (Kut, 2005: 130-131).

1.3. İsim

Yunanistan, Makedonya'ya yönelik en ciddi ve uzun soluklu itirazını ülkenin anayasal ismine yönelik olarak yapmıştır. Zira Yunanistan açısından komşusunun Makedonya Cumhuriyeti ismini alması, kendi toprak bütünlüğü için doğrudan bir tehdit unsurudur. Nitekim kendi ülkesi içerisinde 1988 yılından beri varolan Makedonya isminde bir bölge bulunması ve Makedon anayasasındaki yukarıda verilen bazı yayılmacı yorumlara açık olan maddeler sebebiyle Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti ismine kesinlikle karşı çıkmaktadır. Gerçekten de 2 ağustos 1944 yılında tüm Makedonyaların tek bir çatı altında birleştirilmesini öngören Anti Faşist Makedonya Ulusal Kurtuluş Meclisi'nin yayımladığı prensiplerin temelini oluşturduğu bazı maddelerin Makedonya Cumhuriyeti anayasası içerisinde yer edinmiş olması, Yunanistan ve diğer komşu ülkeler açısından haklı bir endişe kaynağı olmuştur. Nitekim Yunanistan'ın gerek ülke içerisinde, gerekse uluslararası arenada yaptığı propagandanın önemli bir malzemesi, Makedonya'nın ilk ortaya koyduğu anayasasındaki yayılmacı yorumlara açık maddeleri olmuştur (Özgen, 2013: 337). Fakat Yunanistan Makedonya'nın yalnızca ismini, bayrağını ve anayasasını değil, aynı zamanda doğrudan Makedon ulusunun varlığını da reddetmektedir. Yunanistan açısından esasen antik çağlardan bu yana kendilerine 'Makedon' diyen bu topluluk, Yunanca konuşan ve Yunan tarihine ait olan 'Slavafon Grekler'dir (Kut, 2005: 129). Böylelikle Makedonya Cumhuriyeti isminde bir devletin kurulması, Yunan tarih yazımı açısından bir hırsızlık olarak değerlendirilmiştir (Hacısalihoğlu, 2012: 174). Yunanistan tarafından büyük bir ciddiyetle yürütülen 'Makedonya Yunandır' propagandasının temelinde de bu inanış hâkimdir.

Yunanistan'ın yukarıda verilen tüm bu itirazları Makedonya açısından tamamen kabul edilemez bir durumdur. Nitekim Makedonya, Yunanistan'ın kendisine tehdit olarak gördüğü bazı anayasal maddeleri değiştirmiş ve gerek bölgesel düzeyde, gerekse uluslararası düzeyde Yunanistan'ın iddia ettiği gibi bir yayılmacı amaç gütmediğini öne sürmüştür. Ayrıca Yunanistan'ın iddia ettiğinin aksine kendilerine ait bir tarih ve bir dile sahip olduklarını ve Yunanların bir akraba topluluktan ziyade bir komşu ülke olduğunu öne sürmüşlerdir (History of Macedonia, [15.05.2016]). Fakat yeni kurulmuş ve ciddi ekonomik sorunlar yaşayan bir devlet olarak elbette ki Yunanistan kadar etkili bir biçimde bu söylemini uluslararası kamuoyuna ulaştıramamışlardır.

Makedonya ve Yunanistan arasındaki anayasa, bayrak ve isim sorunları olarak üç grupta toplanabilecek sorunların temelinde, esas itibariyle iki önemli unsur yattığı anlaşılmaktadır. Herşeyden önce iki ülke arasında sorun teşkil eden tarihi semboller veya kişilikler, Büyük İskender gibi, sorunun tarihi bir boyutunun da olduğunu ortaya koymaktadır. Yukarıda verildiği gibi Yunan tarih yazımı Büyük İskender'i ve milattan önce kurulan Makedonya Devleti'ni, ulus devletin tarihinin bir parçası olarak kabul etmiştir. Fakat aynı şekilde 1991 yılında kurulan Makedonya Cumhuriyeti de bu devleti, sembollerini ve tarihi kişiliklerini kendi ulus devletinin bir parçası olarak kabul etmiştir. Yani her iki devletin yaşadığı ortak coğrafya ve ulus devlet inşası çerçevesinde ortak tarihe olan referanslar, iki ülke arasında günümüze kadar ulaşan sorunların derininde yatan sebeplerden bir tanesidir. İkinci olarak ise, Yunanistan'ın ülkedeki azınlıklara ilişkin izlediği politika da bu sorunun sebeplerinin anlaşılması için önemlidir. Nitekim Yunanistan, ülke içerisindeki azınlık grupları çoğu zaman bir güvenlik sorunu olarak görmüş ve bu azınlıkların kendi akraba devletleriyle ilişki içerisinde olmalarından endişe duymuştur (Aras, 2002: 101). Bu durumun Makedonya ile sorunlar açısından önemi ise Yunanistan'ın Kuzeyinde Makedon azınlıkların da yaşadığı dikkate alındığında ortaya çıkmaktadır. Nitekim Yunanistan'ın böyle bir azınlığın varlığını kabul etmemesi, aynı zamanda Makedon ulusunun varlığını kabul etmemesinin de zeminini oluşturmuştur. Tüm bunlara ek olarak Makedonya'nın bağımsızlığını kazanır kazanmaz yayılmacı yorumlara açık bir anayasa benimsemesi hiç şüphesiz kendisine komşu ülkelerin Makedonya üzerindeki endişeleri derinleştirmiştir.

2. Geçici uzlaşı (ınterim accord)

Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanı ile başlayan Yunanistan ile sorunları, 1990'lı yılların ortasına gelindiğinde çözüm açısından umut verici bir yola girmiştir. 1991 yılından 1995 yılına kadar geçen süre içerisinde iki devlet arasında müzakereler yürütülmesine karşın Yunanistan, komşusunun benimsediği anayasa, isim ve bayrağa yönelik itirazını sürdürmüş, buna karşılık olarak Makedonya ise anayasasında bir iki küçük değişiklik dışında devletin ismine veya bayrağına yönelik olarak herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Fakat 1995 yılının Eylül ayına gelindiğinde her iki ülkenin de isim sorunu hariç diğer tüm sorunlarda çözüme ulaştıklarını duyurmaları, nispeten ani ve beklenmedik bir gelişme olmuştur. "Geçici Uzlaşı (Interim Accord)" olarak anılan bu antlaşmanın içeriğine girmeden önce, anlaşmaya zemin hazırlayan faktörleri ele almakta fayda bulunmaktadır. Her şeyden önce, bu uzlaşının sağlanmasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin tutumu çok belirleyici olmuştur. Nitekim BM özel temsilcisi Boutros Gali ve ABD başkanı Clinton'ın özel temsilcisi Matthew Nimetz (UN, [17.05.2016]) tarafından 1993 yılında başlatılan ikili görüşmelerde sonuç alınamamış, fakat özellikle Bosna sorununun yarattığı infialle birlikte artık ABD, sorunu bir 'Avrupa sorunu' olarak görmekten vazgeçmiştir. (Sönmezoğlu, 2006: 593). ABD'nin tutumundaki bu oyun değiştirici değişim ile birlikte Yunanistan'ın da böylesine bir uzlaşıya hazır olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kendisinden çok daha küçük bir ülkenin Yunanistan için ciddi bir güvenlik tehdit oluşturduğunu iddia etmek ve bunu dört yıldır her ortamda dile getirmek, Yunanistan'ın inandırıcılığını yitirerek bölge siyasetindeki yerini sarsmaktaydı. Öyle ki Makedonya'nın FYROM ismiyle de olsa uluslararası camia tarafından tanınması Yunan politikasının amacına büyük ölçüde ulaşamadığının en baştan bir göstergesiydi. Hatta Yunan politikasının açmazını gözler önüne seren bir başka gelişmede de, Yunanistan'ın Makedonya'ya uygulamış olduğu ekonomik ambargonun, Avrupa iç pazar yasalarına uyum göstermediği gerekçesiyle Avrupa Birliği komisyonu tarafından 1994 yılında Avrupa Adalet Divanı'na şikâyet edilmesidir (Kut, 2005: 123). Bununla birlikte Makedonya ile yaşadığı sorunların bir sonucu olarak yaşadığı itibar kaybı, Yugoslavya'nın dağılması ile başlayan Balkanlar'ın yeniden yapılandırılma sürecinde gerek ekonomik, gerekse siyasal olarak etkin bir rol almak isteyen Yunanistan için ciddi bir engel teşkil etmiştir. Nitekim çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinileceği üzere, Türkiye'nin bu süreç içerisinde oynadığı aktif rol, Yunanistan'daki Makedonya'ya ilişkin uzlaşı arzusunu tetikleyen unsurlardan bir tanesi olmuştur. Ayrıca Yunan işadamlarının yeni kurulan Makedonya devleti içerisindeki yatırım fırsatlarını değerlendirmek

istemeleri, Yunan hükümeti üzerinde bir baskı oluşturmuştur. İşte bu zemin etrafında Eylül 1995 yılında imzalanan "Geçici Uzlaşı", Makedonya ve Yunanistan arasındaki sorunlara olumlu bir katkı olarak tarihteki yerini almıştır (Mavromatidis, 2010: 47-62).

İki ülke arasında imzalanan uzlaşının geçici olarak isimlendirilmesinin sebebi ise esasen bu uzlaşıyla iki taraf arasındaki ana sorun olan isim sorununun çözülememiş olmasıdır. Hatta öyle ki, isim sorununun doğrudan antlaşma metninde bir yansıması olarak anlaşma metninde Yunanistan 1. Taraf, Makedonya ise 2. Taraf olarak isimlendirilmiştir. "Geçici Uzlaşı" kapsamında taraflar demokrasi ve insan haklarına saygı ve iki devlet arasındaki sınırların uluslararası sınır olarak belirlenmesini kabul etmişlerdir. Ayrıca birbirlerinin iç işlerine karışmama ve toprak talebinde bulunmama konusunda da antlaşmaya varmışlardır. Uzlaşının Makedonya için en önemli noktası ise hiç şüphesiz anayasal bayrağını değiştirmeyi kabul etmiş olmasıdır. Bunun karşılığında ise Yunanistan, Makedonya'yı FYROM ismiyle tanıyarak Makedonya'nın uluslararası örgütlere entegrasyonundaki vetoyu kaldırmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca Yunanistan, Makedonya için ciddi sonuçlar doğuran ekonomik ambargoyu da Selanik Limanı'nı açmak suretiyle ortadan kaldırmayı kabul etmiştir. Tüm bu taahhütler, anlaşmaya göre 30 gün içerisinde karşılıklı komşuluk ve iyi niyet çerçevesinde yerine getirilecekti (Kut, 2005: 126).

Şekil-1: Makedonya Cumhuriyeti'nin 1991-1995 yılları arası resmi bayrağı (solda) ve "Geçici Uzlaşı" sonrası kabul edilen bayrak (sağda).

"Geçici Uzlaşı" ile birlikte, her ne kadar her iki ülke milliyetçileri buna karşı çıkmış olsalar da, Yunanistan ve Makedonya arasındaki sorunların büyük çoğunluğu çözüme kavuşturulmuştur. Fakat bu sorunlardan en önemlisi olan Yunanistan'ın Makedonya'nın anayasal ismine ilişkin itirazının bir çözüme kavuşturulmamış olması, söz konusu bu uzlaşının kalıcı bir çözüm metninden uzaklaştırmıştır. Her ne kadar "Geçici Uzlaşı" sonrası iki ülke arasındaki ilişkilerde bir canlanma olsa da, isim sorunu bir türlü çözülememiş ve BM gözetimi altında bu soruna ilişkin müzakereler günümüze kadar devam etmiştir.

B. Makedonya'nın İsim Sorunu ve Türkiye'nin Dış Politikası

Çalışmanın bu bölümünde, Makedonya'nın Yugoslavya'nın dağılması sürecini takiben bağımsızlığını ilân etmesi sonrasında yaşadığı problemlerin, Türkiye'nin Makedonya üzerinden Balkanlara ilişkin dış politikasına olan etkileri tartışılacaktır. Bu bağlamda, daha önce de değinildiği üzere Makedonya'nın özellikle Yunanistan ile yaşadığı sorunlar açısından en hararetli dönem olan 1991 yılının başı ile 1995 yılının sonu arasındaki dönem incelenecektir. Nitekim 1995 "Geçici Uzlaşı" ile Makedonya sorunlarını büyük ölçüde aşmış ve özellikle Yunanistan ile ekonomik anlamda yakınlaşarak Türkiye ile ilişkilerini bu dönem sonrasında eskisine oranla azaltmıştır. Bu çerçevede çalışmanın bu bölümü içerisinde öncelikle Yugoslavya'nın dağılma süreci ve bu sürece ilişkin olarak 90'ların ilk yarısındaki Türkiye'nin tutumu incelenecektir. Ardından Makedonya'nın bağımsızlığına ve yaşadığı uluslararası sorunlara ilişkin olarak Türkiye'nin tutumu incelenecektir.

1.Yugoslavya'nın dağılma süreci ve Türkiye'nin tutumu (1990-1995)

Soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, hiç şüphesiz, Balkanlarda da etkisini göstermiştir. Bulgaristan'daki Jivkov yönetiminin sona ermesi, Romanya'da Ceauşescu yönetiminin devrilmesi ve Arnavutluk ile Yugoslavya'daki çalkantılar, Soğuk Savaş sonrası yeni bir Balkan düzenine işaret eden gelişmelerdi. Nitekim Yugoslavya Federasyonu, bu çalkantılı dönemin en önemli ve sancılı geçen ayağını oluşturmuştur. Nitekim içerisinde barındırdığı "ulusları" tek bir pota içerisinde eritmemiş ve genel bir tabirle adeta balkan coğrafyasının bir özeti haline gelmiş olan bu devlet, dağılmasıyla birlikte Balkan Coğrafyasında da bir dönemi sona erdirerek yeni bir dönemin fitilini ateşlemiştir (Uzgel, 2010: 481).

Yugoslavya Federasyonu kendi içerisinde Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ olmak üzere 6 cumhuriyet ve Sırbistan içerisinde iki özerk bölge barındırmaktaydı. Bu üniter yapıdan uzak idare şeklinin bir sonucu olarak, Yugoslav ulusu gibi bir ulus oluşmamış ve söz konusu bu cumhuriyetler ve özerk bölgeler kendi benliklerini hep taze tutabilmişlerdir (Uzgel, 2010: 481). Nitekim Yugoslavya Federasyonu'nun bu durumu, federasyonun dağılmasının da önemli bir sebeplerinden bir tanesidir.

Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasının bölgenin önemli aktörlerinden bir tanesi olan Türkiye açısından da çok önemli bir dış politika sınavı olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye açısından Balkan Coğrafyasındaki ideolojik ve yapısal değişim ilk bakışta umut vericiydi. Nitekim cumhuriyet tarihi boyunca önce faşist İtalyan ve Alman yayılmacılığı tehlikesi, ardından da Soğuk Savaş boyunca Sovyet yayılmacılığı tehdidini hissettiği bu coğrafya, artık ideolojik farklılıkların yavaş yavaş ortadan kalktığı bir coğrafya olarak Türkiye açısından ticari anlamda doğal bir genişleme sahası olabilirdi. Ayrıca bu coğrafyanın Türkiye ile çok yakın kültürel bağlarının da bulunması, çok ciddi bir avantaj olarak ortaya çıkmaktaydı. Öyle ki o dönem balkanlardaki 10 milyona yakın Müslüman sayısı, Türkiye'yi bir cazibe merkezi haline getirebilirdi. Esas itibariyle bu durum, bölge ülkelerinin de dikkatini çekmiş ve uzun yıllar Türkiye'ye mesafeli duran ülkeler bile Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya çabalamışlardır. Fakat bu dönem aynı zamanda bölgenin istikrarsız bir hal aldığı da bir dönemdir. Böylece Türkiye, işbirliğine ilişkin fırsatlardan çok, kendisine bu istikrarsızlığa ilişkin sorunlarla uğraşırken bulmuştur (Uzgel, 2010: 481-483). Hatta Yugoslavya'nın dağılması bir iç savaş haline doğru giderken, Yugoslavya'nın tüm NATO üyesi ülkelere savaş ilan ettiğini açıklamasıyla Türkiye doğrudan bir savaşın tarafı haline gelmiştir (Uzgel, 2010: 493).

1980'lerin sonuna gelindiğinde, Yugoslavya Federasyonu'nda Sırbistan'ın ağırlığının artması Yugoslavya Federasyonu'nun bütünlüğü açısından sarsıcı bir etkiye sebep olmuştur. Sırbistan'ın önce Karadağ ve Voyvoda özerk bölgelerinin özerkliklerinin kaldırması, ardından devlet başkanlığına ilişkin sıraya riayet etmemesi, Yugoslavya için sonun başlangıcı olmuştur. Bu gelişmeleri takiben, 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan, Eylül 1991 de Makedonya ve Kasım 1991'de de Bosna-Hersek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Uzgel, 2011: 491). Dağılma süreciyle birlikte Türkiye, geleneksel dış politikasına da uygun olarak öncelikle Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü savundu. Nitekim kendi içerisinde de yaşadığı ayrılıkçı hareketler, onu böylesine bir politikaya büyük ölçüde mecbur bırakıyordu. Bu süreçte Cumhurbaşkanı Özal, Nisan 1991'de Yugoslavya başkanıyla yaptığı görüşmede ülkenin toprak bütünlüğüne vurgu yaparak çatışma olmaksızın Yugoslavya'nın istikrarına yeniden kavuşması gerektiğini dile getirmiştir. Özal, Yugoslavya Federasyonu devlet başkanının yanı sıra, 9-11 Temmuzda Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov ve 15 Temmuz'da Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya Izzetbegoviç ile Ankara'da biraraya gelerek bölge siyaseti hakkında görüş alışverişinde bulundu. Tüm bu gelişmeler olurken Türkiye Yugoslavya Federasyonu'ndan bağımsızlığını ilan eden ülkeleri tanımayarak, geleneksel ihtiyatlı dış politika çizgisini korumuştur. Fakat en nihayetinde Avrupa Birliği'nin 1992 yılında bu devletleri tanımasıyla birlikte, Türkiye de 6 Şubat 1992'de tüm devletleri aynı anda tanıdığını ilan ederek sorunun Yugoslavya'nın bir iç meselesi olduğuna ilişkin politikayı terk etmiştir (Uzgel, 2010: 491).

Türkiye'nin böylesine bir politika değişimi, kendisini Bosna-Hersek ile Sırbistan arasında yaşanan çatışma sürecinde de göstermiştir. Bosna Hersek'in 1992 Nisan ayı itibariyle ABD ve AB tarafından tanınması, Sırbistan'ın da bu ülkeyi işgal girişimine başlamasını tetiklemiştir. İşte bu durum karşısında Türkiye, çok aktif bir politika izleyerek gerek başlardaki ihtiyatlı tutumu terk etmesi dolayısıyla, gerekse de Soğuk Savaş sonrası dış politikasının ilk sinyallerini vermesi açısından önemlidir. Türkiye'nin bu yeni aktif politikasının temelinde her şeyden önce üyesi olduğu tüm uluslararası örgütleri harekete geçirmek yatmaktaydı (Uzgel, 2010: 495-497). Nitekim BM Güvenlik Konseyi tarafından 1993 yılında alınan uçuşa yasak bölge kararına onsekiz F-16 uçağı ile destek vererek bu tutumunu pratik anlamda da hayata geçirmiştir. (Balcı, 2015: 283). Türkiye böylesine bir aktif dış politika izleyerek hem bölge için önemli bir aktör olarak her zaman masada yer almış, hem de Yunanistan ile yaşamış olduğu rekabette, Yunanistan Makedonya gibi nispeten küçük bir ülke ile yaşadığı 'yapay' sorunlarla boğuşurken, ciddi biçimde öne geçmiştir (Balcı, 2015: 224).

2. Makedonya'nın bağımsızlığı, sorunları ve Türkiye'nin tutumu (1991-1995)

Makedonya Cumhuriyeti, Yugoslavya Federasyonu'ndan herhangi bir çatışma yaşanmaksızın ayrılabilen tek ülke olabilmiştir. Fakat bu devletin en büyük problemi, yukarıda da değinildiği üzere, bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreç içerisinde bu durumu hukuken uluslararası arenada da kabul ettirememek olmuştur. Özellikle Yunanistan, Makedonya devletini uluslararası camiadan izole etmeye yönelik çabalar içerisinde olmuştur. Ayrıca Makedonya'ya komşu devletler bu devleti olduğu gibi tanımaktan uzak durmuş, kimisi yalnızca Makedon ulusunu tanırken, kimisi de Makedon ulusunu tanıyıp Makedon devletinin varlığını reddetmiştir. Dolayısıyla Makedonya'nın bağımsızlık ilanı, aynı zamanda Makedon ulusunun ve devletinin varlığına ve toprak bütünlüğüne ilişkin bir hayat mücadelesini de başlatmıştır. Bu ortamda Makedonya Cumhuriyeti, doğal olarak, bölgenin önemi bir gücü ve toplumsal ve kültürel bağları bulunan Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak kendi toprak bütünlüğüne ilişkin tehditleri dengelemek istemiştir (Sönmezoğlu, 2006: 598).

Öte yandan Türkiye açısından Makedonya Cumhuriyeti ile yakınlaşmanın üç önemli sebebi bulunmaktaydı. İlk olarak Yunanistan ile yaşamış olduğu bölgesel rekabet açısından Makedonya ile kurulacak olan iyi ilişkiler Türkiye'ye önemli bir avantaj sağlayabilirdi. Bunun yanı sıra Makedonya'daki Türk azınlıklar Türkiye açısından önemli bir yere sahipti. Nitekim 1991-1992 yılında yapılan nüfus sayımına göre Makedonya'nın %5'i, yani yaklaşık yüz bin kişi, Türk kökenli Makedonya vatandaşıydı (Sönmezoğlu, 2006: 595). Son olarak ise Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönem ile birlikte artan ticaret ve ekonomik hareketliliğini Balkanlara da taşıyabilmesi açısından Makedonya'nın stratejik konumu, Türkiye'ye iyi bir fırsat sunmaktaydı. Ayrıca ne olursa olsun Balkanlarda yeni bir müttefik kazanmak Türkiye'nin bölgesel güç olma iddiasını destekleyen bir unsur olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Buna ek olarak Makedonya'nın Balkan siyasetindeki yeri, o dönem için Makedonya kaynaklı ve Türkiye'nin de dâhil olabileceği yeni bir Balkan savaşına ilişkin endişeleri de doğurmuş olması, Türkiye'nin Makedonya'ya ayrı bir önem atfetmesinin başka bir sebebidir (Kut, 2005: 79-109).

Tüm bunlar gösteriyor ki, iki devlet arasındaki bu yakınlaşma karşılıklı çıkara dayanan, bir başka deyişle kazan-kazan prensibine dayalı bir yakınlaşma olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Makedonya'nın bağımsızlığını tanıyarak yakın ilişkilerin de kapısını aralamıştır. Nitekim bu doğrultuda bu ülkede ilk büyükelçiliği açan ülke olarak önemli bir adım atmıştır. Ayrıca bu adımın ardından Makedonya'nın kendi güvenliğine ilişkin kaygılarını da göz önünde bulundurarak, 1992 yılında Makedonya ile bir güvenlik protokolü imzalamıştır. Aynı şekilde 1994 yılında imzalanan askeri eğitim antlaşması yine Makedonya'nın güvenlik endişelerinin giderilmesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Bunun devamında Şubat 1993 de cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ve 1995 yılında Süleyman Demirel'in ziyaretleri ilişkiler daha da geliştirildi (Uzgel, 2010, 505). Bu ziyaretler içerisinde özellikle Özal'ın 15 Şubat 1993'de gerçekleştirdiği ziyaret ile ortaya atılan "Batı-Doğu Otoyol" projesi, iki ülke ilişkilerinin Makedonya'nın

Yunanistan ile yaşadığı sorunlar çerçevesinde değerlendirilmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya ve Türkiye arasında yapılması planlan bu proje, Arnavutluk'un Draç Limanı'ndan başlayıp, Makedonya'dan Üsküp, Bulgaristan'dan Sofya'ya oradan da Varna'ya ve İstanbul'a kadar uzanan bir otoyol projesiydi. Bu projenin gerçekleştirilmesi halinde, herşeyden önce Makedonya Yunan ambargosunun etkilerinden büyük ölçüde kurtulacak, Yunanistan'ın Selanik Limanı'nın önemi azalacak, bölgedeki ticaret artacak ve Türkiye'nin Balkan Coğrafyasıyla irtibatı artacaktı. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, bu projeden en çok zarar görebilecek ülke Yunanistan idi. Doğal olarak Yunanistan'ın projeye ilişkin olarak ciddi itirazlarda bulunarak, Türkiye'yi Balkanlarda bir "İslâm ekseni" oluşturmayı hedeflemekle suçlamıştır. Yunanistan ayrıca, bu projeye alternatif olabilecek AB destekli yeni projeler üretmeye çalışarak Balkan Coğrafyasındaki etkinliğini kaybetmemeye çalışıyordu (Uzgel, 2010: 505). Fakat Yunanistan'ın Balkanlar denkleminde yeniden Türkiye ile yarışabilir hâle gelmesi, 1995 yılında Makedonya ile bir uzlaşıya varmasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim bu uzlaşıda da Türkiye'nin Bosna-Hersek sorununa yönelik izlediği aktif dış politika izlemesi ve "Batı-Doğu Otoyol" projesindeki gibi oyun değiştirici bir tutum takınmasının önemli bir rolü bulunmaktadır.

Türkiye ile Makedonya arasındaki yukarıda verilen hızlanan ilişkiler, 1995 "Geçici Uzlaşı" ile ciddi bir oranda yavaşlamıştır. Bunun en önemli sebebi, Türkiye'nin Makedonya'ya siyasi ve diplomatik açıdan verdiği desteği ekonomik olarak verememiş olmasıdır. Nitekim "Geçici Uzlaşı" ile Makedonya sorunlarını büyük ölçüde çözmüştür. Fakat ekonomik açıdan kuruluşundan 1995 yılına kadar geçen sürede Türkiye'den yeterince katkı alamayarak "Geçici Uzlaşı" sonrası ekonomik olarak yönünü Yunanistan'a çevirmiştir. Nitekim Türkiye o dönemki dış yardımlarının çok küçük bir kısmını Makedonya yönlendirmiş, ticari açıdan da Makedonya'da çok ciddi bir faaliyet gösterememiştir (Kut, 2005: 73). Sonuç itibariyle Makedonya'nın Yunanistan ile yaşadığı sorunlar, Türkiye'nin bu ülke ile yakınlaşmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi olmuştur. Aynı şekilde Yunanistan'ın Makedonya Cumhuriyeti ile bir uzlaşıya varmaya ikna olmasının ve bu devleti tanımasının en önemli sebeplerinden bir tanesi de Türkiye'nin iki devlet arasındaki sorunların devam ettiği süreçte Makedonya ile kurduğu stratejik ilişki ve Balkanlara yönelik aktif dış politikası yatmaktadır. Bu bağlamda, Makedonya'nın Yunanistan ile sorunları ile Türkiye'nin 1991-1995 yılı arasındaki Makedonya ve Bosna-Hersek özelindeki aktif dış politikası birbiriyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Sonuç:

Balkanlar, uzun yıllar savaş ve mücadele alanı olarak bölge ve bölge dışı birçok ülkenin mücadele alanı olmuş bir coğrafyadır. Bu mücadele, kimi zaman savaş alanlarında gerçekleşmiş, kimi zaman da masa başında diplomatik bir mücadele olarak gerçekleşmiştir. İşte 1991 yılından günümüze kadar uzanan Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasında yaşanan başta Makedonya'nın anayasal ismine ilişkin olmak üzere birçok konudaki anlaşmazlık, bölgede yaşanan askeri olmayan diplomatik mücadelelerden bir tanesidir. Bölgenin iki komşu ülkesinin bu mücadelesi, esasen çalışmada da ortaya konulduğu üzere, her iki devletin de ulus-devlet oluşturma süreçleri içerisinde referans aldıkları ortak tarihi mirastan kaynaklanmaktadır. Yani milattan önce kurulmuş olan Makedonya devleti Yunanistan tarih yazımında Yunan tarihinin bir parçasıyken, 1991 yılında kurulan Makedonya Cumhuriyeti'nin tarih yazımının da bir parçasıdır. Bununla birlikte özellikle Yunanistan içerisindeki Makedon azınlık, Yunanistan'ı yeni kurulan bu Makedon devletinin niyetine ilişkin bir kuşkuya sürükleyerek, biraz da abartılı bir biçimde, bu devleti kendi kontrolü altına almaya çalışmaya itmiştir. Bu kuşkuda hiç şüphesiz bağımsız bir ulus-devlet olarak henüz kurulan Makedonya'nın, ulus-devletin temellerini atma noktasında tüm Makedonların savunuculuğunu üstlenmek gibi bir misyonla oluşturduğu ve komşu ülkelerin endişelerini dikkate almayan 17 Eylül 1991 anayasasının da payı büyük olmuştur. İki ülkenin de hiç şüphesiz payının olduğu bu anlaşmazlık aynı oran da olmasa bile iki ülke açısından olumsuz sonuçlar da doğurmuştur. Bu süreç içerisinde Yunanistan uluslararası arenada inandırıcılığını büyük ölçüde yitirmiş ve Makedonya'nın diğer ülkelerce anayasal ismiyle tanınmasını önleme politikası da

çökmüştür. Bununla birlikte Yunanistan ile yaşanan sorunlar Makedonya açısından Yunanistan'a oranla daha olumsuz olmuştur. Nitekim Yunanistan tarafından uygulanan ekonomik ambargo ile daha ülke kurulur kurulmaz başlayan ekonomik sıkıntıların yanı sıra, ülkenin güvenliği ve refahı açısından çok önemli olan Avrupa Birliği ve NATO'ya üyeliğin Yunanistan'ın vetosuna takılması, Makedonya açısından bu ülke ile yaşadığı sorunların en önemli sonucu olmuştur.

İki ülke arasındaki bu sorunun en üst seviyede olduğu 1991-1995 yılları arasındaki dönem, bu sorunların aynı zamanda Türk dış politikası açısından da bazı etkilerinin olduğu bir dönemdir. Nitekim çalışmada ortaya konulan en önemli sonuç, Makedonya ve Yunanistan arasındaki bu sorunların Türkiye'nin Balkanlara ilişkin Soğuk Savaş sonrası izlemeye gayret ettiği aktif dış politikayı destekleyen unsurlardan bir tanesi olduğudur. Ayrıca aynı dönemde Yunanistan ile Türkiye'nin yaşadığı bölgesel güç rekabeti, Türkiye'yi Makedonya ile yakınlaşıp aktif bir dış politika izlemeye itmiş, Yunanistan'ın ise Makedonya ile "Geçici Uzlaşıyı" imzalamasını sağlamıştır. Söz konusu bu uzlaşıyla birlikte, Türkiye ekonomik olarak yetersiz destekte bulunduğu Makedonya üzerinde Yunanistan'a olan rekabet gücünü kaybetmiştir. Nitekim "Geçici Uzlaşı" sonrası Yunan iş adamları, Makedonya'ya gerekli yatırımları yapmasını bilmiş ve iki ülke arasında karşılıklı bir bağımlılık kurabilmişlerdir.

Kaynakça:

Adanır, Fikret. Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi, Çev. İhsan Catay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996

Alp, İlker. "Makedonya Üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti" ed. Murat Hatipoglu. Dünden Bugüne Makedonya Sorunu, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, , s. 71-90, 2002.

Birleşmiş Milletler. "Greece - The former Yugoslav Republic of Macedonia." (17.05.2016).

<http://www.un.org/undpa/en/europe/greece-fyrom. >

Central Intelligence Agency (CIA). "Macedonia". The World Factbook. (04.04.16).

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html.>

Aras, Damla. "Yunanistan'daki Slav-Makedon Azınlıklar ve Sorunları." ed. Murat Hatipoğlu. Dünden Bugüne Makedonya Sorunu. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları. s. 91-108. 2002.

Hacısalihoğlu, Mehmet. "Makedonya Güncel Tarih Kitaplarında Balkan Savaşları." Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildiriler, 11-13 Mayıs 2012, İstanbul: Grand Cevahir Otel. , s. 174-194. 2012.

İnat, Kemal ve Ali, Balcı. "Makedonya: Balkanlarda Tarihi Miras Kavgası ve Etnik Çatışma" ed. Kemal. İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman. Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları, 3.bs. c. 1. Ankara: Nobel Yayınlan. 2010.

Kut, Şule. Balkanlarda Kimlik ve Egemenlik. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Mavromatidis, Fotis. "The Role of the European Union in the Name Dispute between Greece and FYR Macedonia." Journal of Contemporary European Studies, Vol. 18 No. 1. s. 47-62. 2010.

Özgen, Cenk. "Balkanlar'da Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit: Yunanistan-Makedonya Anlaşmazlığı." Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. c. 14, s. 25. s. 327-345. 2013.

Rossos, Andrew. Macedonia and the Macedonians, Stanford: Hoover Institution Press. 2008.

Sander, Oral. Siyasi Tarih: 1918-1994. c.2, 5. Bs. Ankara: İmge Kitapevi Yayınevi. 1996.

Sönmezoğlu, Faruk. II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası. İstanbul: Der Yayınları. 2006.

"The Macedonian-Greek Conflict." (15.05.2016). <http://www.historyofmacedonia.org/MacedonianGreekConflict/conflict.html.>

Uzgel, İlhan. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar. ed. Baskın Oran. c.2, 12. Bs. s. 481-523. 2010.

Менеджмент В Кну Им. Ж. Баласагына

Сальпиев Ш.Б. *

Образование сегодня становится одним из важнейших показателей и приоритетных направлений общественного развития в мире. В различных материалах многих международных организаций, определяющих направление развития образования в XXI отмечаются, что образование является важнейшим условием, способом прогрессивного развития человеческой цивилизации. Все страны сегодня кардинально меняют свое отношение к образованию. Причины такого внимания заключаются в том, что важнейшей ценностью и основным капиталом современного общества становится человек.

Одним из принципов менеджмента в образовании является применение инновационной деятельности в различных компонентах образовательного процесса. Инновационный характер содержания образования обеспечивается качественным использованием практических навыков преподавателей, непосредственно связанных с внедрением инноваций.

По мнению большинства специалистов, развитие инновационной деятельности вуза должно основываться на следующих принципах:

единство учебного, научного, воспитательного и инновационного процессов и их связь с экономикой, наукой и социальной сферой региона;

наличие системы управления инновациями, включая коммерциализацию (сбыт) учебной, научной и инновационной продукции как части общей системы управления вузом;

вовлечение в инновационный процесс большей части преподавателей, сотрудников, аспирантов, студентов.

В целях поиска путей и резервов совершенствования менеджмента образования нами проведены мониторинг мнений родителей студентов трех крупных факультетов университета.

Мониторинг мнений потребителей, в нашем случае родителей, является важным элементом системы менеджмента качества. С помощью данного мероприятия мы получаем обратную связь от потребителей образовательных услуг для разработки современных и целенаправленных мероприятий.

* Председатель объединенного профсоюзного комитета КНУ им. Ж. Баласагына, кандидат экономических наук Бишкек, Кыргызстан

В этой связи в целях изучения мнений родителей о качестве образовательных услуг предоставляемый нашим университетом впервые был проведен опрос родителей студентов трех ведущих факультетов. Всего было разослано 299 анкет с 14 вопросами, получено обратно 207, т.е. возврат составил 69,2 %.

Мониторинг опроса родителей студентов

Таблица 1

№	Параметры	Да в %	Нет в %	Затрудняюсь ответить в %
1.	Удовлетворены ли Вы качеством преподавания	80,2	22,8	19,1
2	Считаете ли Вы кредитную технологию обучения эффективной формой организации учебного процесса	56,7	23,8	27,7
3.	Поддерживаете ли Вы рейтинговую систему знаний студентов	88,0	17,1	18,1
4.	Удовлетворены ли Вы рейтинговой системой оценки знаний студентов	58,8	29,5	24,3
5.	Удовлетворены ли Вы степенью обеспеченностью учебной литературой	41,6	30,2	29,2
6.	Считаете ли Вы, что университет дает достаточное знание для профессионального роста Вашего ребенка	53,8	26,1	29,4
7.	Удовлетворяет ли Вас компьютерная оснащенность учебного процесса	44,0	53,0	16,2
8.	Удовлетворены ли Вы состоянием воспитательной работы со студентами	64,1	22,1	26,9
9.	Выражал ли Ваш ребенок в процессе общения с Вами неудовлетворенность обучением в нашем университете	27,4	69,7	15,9
	Средний процент ответов	58,3	33,7	22,2

Качество преподавания и профессионализм преподавателей важный индикатор имиджа нашего университета. По данному параметру мы получили высокую оценку в анкетах родителей студентов. По трем факультетам этот показатель равняется 80,2 %.

Важным вопросом является отношение родителей к кредитной технологии обучения. Оценка родителей разные. По трем факультетам 56,7 % опрошенных родителей относятся положительно. 23,8% отрицательно, остальные затрудняются ответить.

Реформирование системы современного образования связано с изменением не только образовательных программ и стандартов, но материальной базы образовательных учреждений. Это значить, должно соответствовать современным требованиям учебный корпус, чистота внутренних помещений корпуса, компьютерная оснащенность, библиотека, обеспеченность учебной литературы и т.д. В этой связи в анкету включены два вопроса такого порядка. «Удовлетворены ли Вы степенью обеспеченности учебной литературой» Ответ: да- 41,6%; нет - 30,2%, остальные затрудняются ответить. «Удовлетворяет ли Вас компьютерная оснащенность учебного процесса». Ответ: да - 44,0%; нет - 53,0%, остальные затрудняются ответить.

На вопрос «удовлетворены ли Вы состоянием воспитательной работы со студентами» положительно: ответили 64,1 % родителей студентов.

Удовлетворены ли студенты нашим обучением, о чем они говорят дома родителям о нас, о

преподавателях. По трем факультетам это выглядит так. 69,7 % студентов о нас отзываются хорошо, ценит наш профессионализм, 27,4 % студентов не совсем довольны нашим обучением.

Хотелось бы подчеркнуть актуальность включения родителей студентов в социологический мониторинг оценки потребителями качества образовательных услуг Важно не абсолютизировать какое-то одно направление в анализе мнений потребителей, а создать внутри университетской системы менеджмента качества многомерную модель мониторинга, включающую все стороны образовательных услуг.

Инновационная деятельность университета направлена на достижение комплексного результата образовательного процесса, обеспечивающее устойчивое развитие университета на рынке образовательных услуг.

На основе анкетирования исследованы инновационные процессы обучения глазами студентов. Основной целью исследования является изучение мнения студентов о необходимости применения инновационных методов обучения и оценки их внедрения в образовательный процесс.

Инновационная активность студентов должна проявляться в проведении анализа содержания учебных дисциплин с точки зрения их места в образовательной программе: выявлении соответствия учебного материала и способов работы с ним задачам профессионально-личностного роста; в осуществлении самоанализа хода учебной деятельности; коллективного анализа качества результатов учебной деятельности и выявлении возникающих затруднений в освоении материала.

Полученные в ходе исследования данные представляют собой результат анкетирования студентов с помощью специально разработанной отделом качества образования и маркетинга анкетой, которая включает в себя следующие вопросы:

Инновационные методы используемые преподавателями в процессе обучения

Таблица №2

№ п/п	Инновационные методы	1 -курс (100 ч.)	2-курс (100 ч.)	3-курс (100 ч.)	4-курс (140 ч.)	Всего	В процентах
1.	электронный учебник;	75	84	86	90	335	76
2.	компьютерные презентации;	69	65	75	100	309	70.2
3.	тесты;	94	76	84	103	357	81
4.	информационно поисковые системы;	59	52	55	49	215	48.8
5.	электронные образовательные ресурсы;	52	57	72	71	252	57.2
6.	интерактивный метод;	20	21	34	46	121	27.5
7.	правовая ситуация;	30	5	15	19	69	15.7
8.	деловая игра;	17	25	36	54	132	30
9.	психологическая игра;	9	14	34	31	88	20
10.	проблемное обучение;	11	18	9	57	95	21.5
11.	ролевые технологии;	11	20 . ..	12	25	68	15.4

В целом по трем факультетам результаты анализа показывают, что преподавателями больше всего используются в процессе обучения электронные учебники, тесты и компьютерные презентации.

Анализ ответа 328 студентов на вопрос «Считаете ли Вы необходимым внедрение инноваций в учебный процесс?»

Таблица №3

№ п/п		1-курс	2-урс	3-курс	4-курс	Всего	В%
1.	Да, так как это повышает качество образования	97	90	87	116	390	91%
2.	Нет, классическое образование считаю более эффективным	3	9	8	18	38	9%

По мнению 91 % студентов внедрение инновационных методов обучения повышает качество обучения, 9 % студентов предпочитают классическое обучение.

На первый взгляд кажется, что положительный ответ студентов на вопрос «Считаете ли Вы необходимым внедрение инноваций в учебный процесс?» очевидным. Однако, как было отмечено выше, основной целью нашего исследования является изучение мнения студентов о необходимости применения инновационных методов обучения и оценки их внедрения в образовательный процесс. В данном случае мы получил»- от студентов убедительный ответ о том, что внедрение инноваций в учебный процесс однозначно необходим. Понимание этого уже показывает интеллектуальный уровень наших студентов и их стремление к знанию.

Оценка студентами результативности применения инновационных методов обучения

Таблица №4

№		Средний балл
1	Доступность восприятия учебного материала	4.16
2	Систематизация знаний у студентов	3.76
3	Развитие творческого мышления студентов	3.86
4	Способствует саморазвитию и самообразованию	4.02
5	Критическое осмысление учебного материала	3.30

Оценка студентами результативности применения инновационных методов обучения положительная. Наибольший балл, а именно 4,16 баллов получен на вопрос «Доступность восприятия учебного материала». А на вопрос «Способствует саморазвитию и самообразованию» средний балл составляет 4,16 единиц.

Таким образом, первый опыт проведение мониторинга мнения родителей студентов и оценка глазами студентов применения инновационных методов обучения позволяют в общем виде обозначить проблемные места в менеджменте образовательного процесса и направить усилия административно-управленческого персонала и ППС на их последовательное устранение.

Резюме:

Сальпиев Шаршенбек Батырбекович

2-января 1952 года, село Шалта, Сокулукского района

Кыргыз

Образование:

№	Наименование высшего учебного заведения	Годы обучения	Факультет	Специальность, научная степень
1.	Фрунзенский политехнический институт	1969-1976 гг.	Механический	Технология машиностроения
2.	Ленинградский финансово-экономический институт им. Н.А. Вознесенского	аспирант 1986-1989 гг.	Экономика	Кандидат экономических наук

Научные звания:

№	Учреждение выдавшее научное звание	Научное звание	Номер диплома, серия	Год выдачи
1.	Национальная аттестационная комиссия Кыргызской Республики	Доцент	ДЦ 000337	29.09.1996 г.
2.	Академия педагогических и социальных наук Российской Федерации (г. Москва)	Член-корреспондент	Рег. №939	26.01.2001 г.

Трудовая деятельность:

Годы работы	Занимаемая должность
1976-1978 гг.	Институт автоматики НАН КР - инженер, старший инженер
1978-2002 гг.	Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына: факультет экономики – преподаватель, старший преподаватель, доцент, заместитель декана, декан. Кыргызско-европейский факультет – основатель и первый декан. Проректор по финансово-экономической деятельности, проректор по общим вопросам, проректор по воспитательной работе.
2002-2008 гг.	Председатель объединенного профсоюзного комитета КНУ им. Ж. Баласагына
2009-2010 гг.	Начальник отдела по внешним связям и карьеры
2011 г.	Председатель объединенного профсоюзного комитета КНУ им. Ж. Баласагына по настоящее время

Награды:

Почетная грамота Министерства образования и науки КР (2003 г.);

Отличник образования МОН КР (2003 г.);

Отличник профсоюзного движения ЦК профсоюза работников образования и науки КР (2005 г.);

Почетная работа Кыргызской Республики (2006 г.);

Заслуженный работник КНУ им. Ж. Баласагына (2010 г.);

«Серебряный грифон» Знак почета профсоюзной организации Санк-Петербургского государственного университета экономики и финансов (2012 ж.);

Заслуженный работник образования КНУ им. Ж. Баласагына (2013 г.)

Почетная грамота ЦК профсоюза работников образования и науки КР (2014 г.);

Звание «Жылдын Бакайы» ЦК профсоюза работников образования и науки КР (2015 г.);

Служебные командировки:

г. Москва, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова; (2002 г., 2004 г.)

Делегат 250 летнего юбилея Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова (2005 г.);

г. Алматы, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (2004 ж., 2012 ж.)

г. Астана, университет Гумелева, университет Назарбаева (2011 ж.)

Франция, Гренобольский университет (1997 ж., 1999 ж.)

Италия (2000 ж.)

Крым, Симферепольь (2009 ж.)

Косово (2011 ж.)

Азарбайжанская Республика (2012 ж.)

Малайзия (2013 ж.)

Китайска Народная Республика (2014 ж.)

Üniversitelerde Kalite İyileştirme Aracı Olarak Kalite Fonksiyon Yayılımı Yönteminin Kullanılması ve Örnek Bir Uygulama

The Using of Quality Function Deployment Method as a Quality Improvement Tool in the Universities and an Implementatıon

Yrd. Doç. Dr. Dinmukhamed KELESBAYEV *

Öz:

Gelişmekte olan ülkeler özellikle Türk Dünyası ülkeleri uluslararası düzeyde bulunduğu konumlarını geliştirebilmek amacıyla birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da işbirliklerini güçlendirerek evrensel ölçüleri yakalama uğraşındadır. Ancak bu ülkelerin uluslararası düzeydeki eğitim kalitesinin yükseltilmesi hususunda almaları gereken yolun uzun olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada eğitim kalitesi göstergeleri açısından büyük önem arz eden eğitim kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca, eğitim sistemini bir bütünlük içinde ele alan sistematik bir kalite iyileştirme aracı olan Kalite Fonksiyon Yayılımı ele alınmış ve Türk Dünyasının ortak üniversitesi haline gelen Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde uygulanmıştır. Bu çalışmada, öğrencilerin istek ve ihtiyaçlarından yola çıkılarak üniversitede yürütülen derslerin ve verilen eğitim hizmetlerinin kalitesini ortaya koymaktadır. Bu amaç doğrultusunda Kalite Fonksiyon Yayılımı yönteminden yararlanılarak öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerine yönelik bir hizmet anlayışının olup olmadığı saptanmaya çalışılmış ve buna gore üniversitenin izlemesi gereken politikalar tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kalite, Eğitim Kalitesi, Kalite Fonksiyon Yayılımı, Üniversiteler..

Abstract:

In a global scope, many countries give big efforts to capture universal specifications by strengthening their cooperations in the field of education with other countries in order to develop a global position on the international level just like in many areas. However, it is considered that raising the quality of education at the international level of these countries are known to be a long way they should take.

* Ahmet Yesevi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme ve Turizm Bölümü Öğretim Üyesi, dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz

Therefore, in this study, the Quality Function Deployment as a systematic quality improvement tool addressing the education system in its entirety is discussed and it is intended to contribute to improving the quality of education in terms of its importance to countries. This study is based on the demands of the course students carried out at universities and reveals the quality of the education services. According to this purpose, the Quality Function Deployment method is utilized to determine whether there is an education service pointed out by the needs and expectations of students or not and also the policies that should be followed by the universities is discussed.

Keywords: Quality, Education Quality, Quality Function Deployment, Universities.

Giriş

Günümüzde eğitim hizmetlerinin kalitesini iyileştirmek ve geliştirmek, tüm sektörlerde olduğu gibi eğitim sektöründe de en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, ülkeler uluslararası düzeyde bulunduğu konumu geliştirebilmek amacıyla birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da iş birliklerini güçlendirerek evrensel ölçüleri yakalama uğraşındadır. Fakat eğitim kalitesi göstergeleri açısından eğitim kalitesini yükseltmeye yönelik alınması gereken uzak bir yolun olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yapmış olduğumuz çalışmanın amacı da, eğitim sisteminde asıl mesele durumunda olan eğitim kalitesini iyileştirilmesine ve yükseltilmesine yardımcı olmak ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda, öğrencilerin taleplerinden yola çıkarak üniversitelerde yürütülen derslerin ve verilen eğitim hizmetlerinin kalitelerini iyileştirmek için eğitim sistemini bir bütünlük içinde ele alan kalite iyileştirme aracı olarak Kalite Fonksiyon Yayılımı (KFY) önerilmektedir. **Bu çerçevede** üniversitelerdeki hizmet anlayışının ve oralarda verilen hizmetlerin öğrenci istek ve ihtiyaçlarını dikkate alınarak yeniden tasarlanması ele alınmıştır**. Dolayısıyla, b**u çalışmanın ana konusu, KFY yönteminden yararlanılarak bir üniversitenin müşteri konumunda olan öğrencilerin istek ve ihtiyaçlarına yönelik bir hizmet anlayışının olup olmadığını ortaya çıkarmak ve çıkan sonuca göre üniversitelerin izlemesi gereken politikalar üzerine tartışmaktır diyebiliriz.

A. Kuramsal Çerçeve

1. Kalite Kavramı ve Eğitim Hizmetlerinin Kalitesi

Kalite konusu ile ilgili literatür incelendiğinde kalitenin farklı tanımlarına rastlanılmaktadır. Bu nedenle, herkesin genel olarak uzlaşacağı bir kalite tanımı yapılması olanaksızdır. Değişik kalite tanımlarının yapılması kalitenin çok boyutlu olmasından kaynaklanmaktadır. Kalite dünya çapındaki uzmanlar ve bu alanda öncü olarak kabul edilen önemli isimlerce çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin: W.E.Deming, kaliteye müşteri bakış açısıyla değinmiş ve "müşterinin şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarını sürekli karşılayabilmektir" demiştir (Hurley, 1994: 43); J.M.Juran'a göre kalite; "amaca ve kullanıma uygunluktur ve kusursuzluk arayışına sistemli bir yaklaşımdır" (Juran, 1988: 42); P.Crosby'e göre ise kalite; "şıklık değil, gereksinimlere uygunluktur" (Crosby, 1999: 27); Feigenbaum için kalite; "müşteri ihtiyaçlarını mümkün olan en ekonomik seviyede karşılamayı amaçlayan mühendislik, imalat, kalite sürekliliği ve pazarlama özelliklerinin bileşimidir" (Feigenbaum, 1991: 7); Zeithaml ve arkadaşları ise kaliteyi; "tüketicinin, müşterinin, hizmet alanın bir ürün ya da hizmetin bir bütün olarak mükemmelliği ya da üstünlüğü hakkındaki değerlendirmesi" olarak yorumlamış (Zeithaml vd., 1990: 24). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere günümüzde kalite anlayışında müşteri bakış açısı önem kazanmıştır. Bu açıklamalar ışığında kaliteyi, "müşteri istek ve ihtiyaçlarını tasarım aşamasından başlayarak tam ve sürekli olarak karşılamak ve ürün ya da hizmetleri en ekonomik bir şekilde üretmektir" şeklinde tanımlayabiliriz.

Eğitim toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran, bireye yeteneklerini geliştirme olanağı veren, sosyal adalet ve fırsat eşitliğini gerçekleştiren en etkili araçtır (Varinli ve Uzay, 1997: 158). Eğitim kalitesi ise, eğitim hakkında bir değer takdiridir. Diğer bir deyişle eğitim hizmetlerinin kalitesi, eğitimsel tüm çalışmalarda en kaliteli ve mükemmel seçkinliği yakalamak için bir kurumun bütün çalışanlarının sürekli gelişim kültürünü benimsediği bir felsefe olarak tanımlanabilir (Bridge, 2003: 27). Başka bir tanıma göre eğitimin kalitesi hem sunulan hizmeti hem de ulaşılan sonucu kapsar. Burada, eğitim kurumlarının temel amacı, hizmet sürecinin hem girdisi hem de çıktısı konumundaki öğrencilerin tatmin edilmesi ve topluma nitelikli iş gücü kazandırılmasıdır. Topluma nitelikli iş gücünün kazandırılması ise, sunulan hizmetin kalitesine bağlıdır (Varinli ve Uzay, 1997: 157). O halde, odağında öğrencinin yer aldığı bu hizmet alanının önem vermesi gereken temel nokta öğrenci ve öğrenci memnuniyetidir. Dolayısıyla, birçok alanda süregiden rekabette önemli bir unsur haline gelen kalite kavramı "kalite, müşterinin istediğidir" biçiminde tanımlanmaya başlandığından bu yana üniversiteler hizmetlerinin müşteri konumunda olan hâlihazırdaki ve gelecekteki öğrencilerini daha çok dikkate alır duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla öğrencileri memnun etmek için eğitime ve yükseköğretimin sunduğu hizmete olan öğrencilerin istek ve ihtiyaçları karşılanmalı, yani istek ve ihtiyaçları gidermelidir. Buradaki memnuniyet, kaliteli eğitim ve kaliteli hizmet ile yakından ilişkilidir (Varinli ve Uzay, 1997: 158).

2. KFY Tanımı ve Tarihi Gelişim Süreci

Literatüre baktığımızda KFY yönteminin farklı yazar ve bilim adamları tarafından çeşitli tanımlamaları yapılmıştır. Örneğin: Hauser ve Clausing (1988: 64) KFY'nı, "müşterilerin satın almayı ya da satın almayı devam ettirmeyi istedikleri ürünün ya da hizmetin tasarımı, üretimi ve pazarlanması için işletmenin yeteneklerine odaklanılmasını ve bu yeteneklerin koordinasyonunu sağlayan bir planlama ve iletişim yöntemidir" şeklinde tanımlamıştır. Bu kavramı bulan Akao (1990: 3) tarafından KFY, "müşteri memnuniyetini sağlamak amacı ile müşterilerin taleplerini tasarım hedeflerine ve üretim safhasında kullanılacak temel kalite güvence noktalarına dönüştüren tasarım kalitesini geliştirme yöntemi" olarak tanımlanmaktadır. Guinta ve Praizler (1993: 5) ise, KFY'nın kaynakların etkin kullanımına olan etkisine değinerek KFY'nı, "müşterilerin ne istediklerini tam olarak öğrenmek için onları dinlemek ve bu isteklerin ulaşılabilir kaynaklar ile nasıl en iyi şekilde karşılanabileceğini tanımlayan mantıksal bir sistem" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlardan da görüldüğü gibi KFY, rekabet gücü kazanabilmek amacıyla girdisini müşteri istek ve ihtiyaçlarını oluşturan, esnek ve anlaşılması kolay bir süreçtir. Bu süreçte temel amaç müşteriyi memnun etmektir.

KFY'nın tarihi gelişim sürecine bakıldığında, KFY'nın temelleri Dr. Yoji Akao'nun kimya alanında yapmış olduğu Kalite Güvence çalışmalarına ve Dr. Shigeru Mizuno'nun 1950'li yıllarda yürüttüğü Kalite Mühendisliği çalışmalarına dayandığı görülmektedir. KFY'nın ilk bir tasarım yaklaşımı olarak sunumu 1966 yılında Japonya'da Akao tarafından olmuştur (Mizuno ve Akao (Ed.), 1994: 8). Başlangıçta teorik çalışma olan KFY, 1972 yılında Mizuno ve Furukawa'nın da katılımlarıyla "Mitsubishi Heavy"e ait Kobe tersanesinde uygulamaya geçirilmiştir. Böylece bugün KFY adı verilen yöntemin temelleri atılmıştır (Guinta ve Praizler, 1993: 2). KFY konusundaki ilk makale de Akao tarafından 1972'de ayda bir yayınlanan "Standardization and Quality Control" dergisindeki "Development and Quality Assurance of New Products: A System of Quality Deployment" başlıklı yazısıydı. Bu konudaki ilk kitap ise 1978 yılında Akao ve Mizuno'nun birlikte editörlüğünü yaptıkları "Quality Function Deployment: An Approach to Company – Wide Quality Control" adlı kitap olmuştur (Akao, 1990: 2-3). KFY konusunda ilk kitap olarak nitelendirilen bu eser 1994'te Glenn Mazur tarafından "QFD: The Customer - Driven Approach to Quality Planning and Deployment" adıyla İngilizceye tercüme edilmiştir. KFY ile ilgili olarak yaşanan diğer bir ilk de yöntemin 1981 yılında Ohfuji, Noda ve Ogino şirketleri tarafından hizmet işletmelerinde uygulanmaya başlanmasıdır (Chan ve Wu, 2002a: 467). Türkiye'de ise Arçelik tarafından 1994 yılında bulaşık makinesi için yapılan uygulamadır (Akbaba, 2005: 61).

3. KFY Süreci

Literatürde, uygulayıcıların farklı özellikler gösteren değişik alanlarda yapacakları uygulamalar için temel alabilecekleri çok sayıda KFY modeli bulunmaktadır. Bu modeller oluşturulurken, herhangi bir modelin birebir uygulanması amaçlanmamıştır. Uygulama yapılan alanlarının özelliklerine bağlı olarak KFY modellerinden birisi temel alınıp bu modelde sunulan matrisler yeniden tanımlanarak, matrislerden bazıları atılarak ya da yeni matrisler eklenerek modelde değişimler yapılabilmektedir (Cohen 1995: 310). Dolayısıyla bu çalışmada da sadece KFY sürecinin temel yapısını oluşturan Kalite Evi matrisinin üniversitedeki uygulaması verilmiştir. Bu uygulamada kullanılan Kalite Evi'nin temel unsurları ve oluşum adımları aşağıda ve Kalite Evi'nin genel yapısı ise Şekil 1'de sunulmaktadır (Chan ve Wu, 2002b: 26-27):

Müşterinin Sesi (NE'ler): Ne'ler olarak da ifade edilen müşteri sesi bir KFY sürecinin baslangıç noktasıdır. Daha önce yapılan pazar araştırmalarında çesitli yöntemlerle belirlenen müşteri istek ve ihtiyaçları Kalite Evi'nin bu kısmında listelenir. KFY sürecinin en önemli basamaklarından sayılmasının nedeni, bu adımın sürece girdi sağlamasıdır.

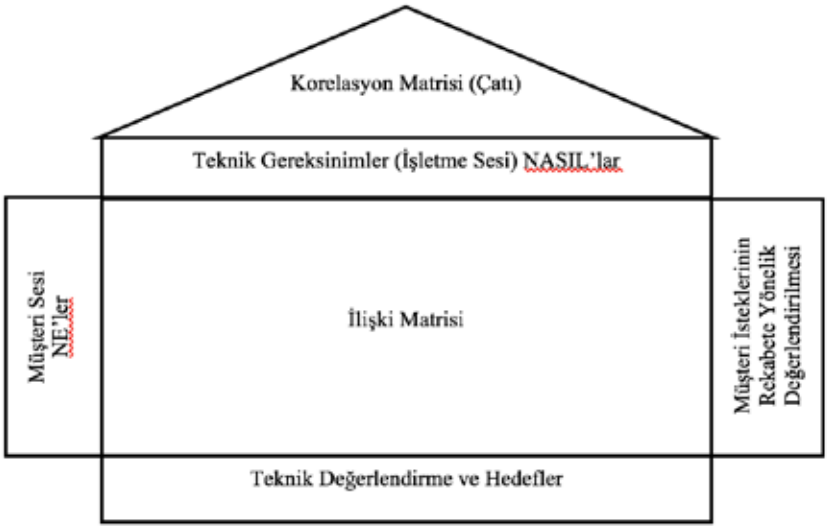
Teknik Gereksinimler (NASIL'lar): Müşterinin sesinin derlendiği bölümün bir benzeri işletmenin iş süreçlerinin sesinin dinlendiği bu kısımda gerçekleştirilir. Bu bölüme teknik dil ya da işletmenin iç sesi de denir.

Planlama Matrisi (Müşteri İsteklerinin Rekabete Yönelik Değerlendirilmesi): Bu Kalite Evi'nin sağ tarafında yer alan bölümdür ve müşteri isteklerini önceliklendirmede KFY takımına yardımcı olan bir araçtır. Bu matris her bir müşteri isteği ile ilgili sayısal veriler içermektedir. Bu bölüm, rakiplerle kıyaslama, satış noktası değerlendirmesi ve iyileştirme oranları gibi bilgileri içerir.

İlişki Matrisi: Teknik gereksinimler ile müşteri sesi arasındaki iliskilerin KFY takımının bakış açısıyla gösterildiği bölümdür. İlişkiler zayıf, orta ve güçlü olmak üzere üç şekilde gösterilir.

Korelasyon Matrisi (Çatı): Bu bölüm teknik gereksinimlerin birbirlerine olan etkilerinin incelendiği bölümdür. Bu matrisin amacı belirlenen teknik gereksinimler arasında birbirini olumlu ya da olumsuz etkileyenler olup olmadığını saptamaktır.

Kıyaslamalı Teknik Değerlendirmeler (Teknik Gereksinimlerin Rekabete Yönelik Değerlendirilmesi ve Hedefler): Bu bölüm yardımıyla hangi teknik gereksinime önem verilmesi gerektiğine ya da tasarımda önceliği olacak teknik özelliklere karar verilir. Bunun yanı sıra teknik gereksinimler için rekabete yönelik bazı kıyaslamalar, değerlendirmeler ve hedefler de bu bölümde yer alır.

Şekil 1: Kalite Evi (Hauser ve Clausing, 1988: 11-12'den Uyarlanmıştır)

B. UYGULAMA

1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada eğitim sistemini bir bütünlük içinde ele alan sistematik bir kalite iyileştirme aracı olan KFY ele alınarak üniversiteler açısından büyük önem arz eden eğitim kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda KFY yönteminden yararlanılarak Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde (AYÜ) öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerine yönelik bir hizmet anlayışının olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Burada KFY matrislerinden yararlanılarak öğrenci istek ve ihtiyaçları eğitim hizmetlerinin tasarlanmasında ve eğitim hizmetleri kalitesinin iyileştirilmesinde kullanılacaktır. Bu çerçevede çalışmamızın temel hipotezi eğitim hizmetlerinin tasarımında ve eğitim hizmetleri kalitesinin iyileştirilmesinde KFY yararlı sonuçlar verecektir.

2. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamı, AYÜ Sosyal Bilimleri Fakültesi ile sınırlıdır. Rekabetçi değerlendirme için üniversitenin bulunduğu bölgede yer alan Muhtar Avezov Güney Kazakistan Devlet Üniversitesi (MAÜ) Sosyal Bilimleri Fakültesini de kapsamaktadır.

Çalışma kapsamına eğitim hizmetlerinde kalite evinin oluşturulması, eğitim süreçlerinde planlama matrisinin ve de diğer matrislerin oluşturulması alınmış, derslerin müfredatları ise kapsam dışında bırakılmıştır. Diğer bir değişle öğrenci istekleri ve bunların nasıl karşılanacağı konuları araştırılarak öğrenci memnuniyetinin oluşumunda etkili olan öğrenci istek ve ihtiyaçları ile üniversitenin teknik gereksinimleri tespit edilmiştir.

3. Çalışmanın Önemi

Dünyada üniversite eğitiminin kalitesi güncelliğini devamlı koruyan bir konudur. Dolayısıyla üniversite eğitiminin kişilere sağladığı fırsat ve yararlar göz önüne alındığında, üniversiteler arasında ciddi bir rekabetin olduğu doğaldır. Söz konusu rekabet ortamı içinde öne çıkabilmenin en başta gelen öğelerinden birisi yine kalitedir. Bu kalite kavramı "kalite, müşterinin istediğidir" biçiminde tanımlanmaya başlandığından bu yana üniversiteler hizmetlerinin alıcısı veya müşterisi konumunda olan öğrencileri daha çok dikkate alır duruma gelmişlerdir. Üniversite eğitimi içerisinde kalite olgusuna ulaşabilmek adına öğrencilerin gereksinimleri ve onları yerine getirecek teknik gereksinimler bu noktada büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla öğrenci memnuniyetinin oluşumunda etkili olan faktörlerin iyice bilinmesi çok önemli ve gereklidir. Bu nedenlerden ve bu alanda yapılan çalışmalarda bu yöntemin çok fazla kullanılmaması yapılan çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

4. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada temel olaral KFY yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle KFY konusuna yönelik literatür taraması yapılmış ve çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Ayrıca öğrenci istek ve ihtiyaçlarını tespit etmek ve onları toplamak amacıyla literatür taramasından elde edilen veriler ışığında odak grup çalışmalarından yararlanılarak, öğrencilerin üniversiteden aldıkları eğitim ve eğitim hizmetleri hakkında 13 başlık altında toplanan istek ve ihtiyaçları belirlenmiştir (bkz. Tablo 1). Bu belirlenen istek ve ihtiyaçlarlarla bir anket formu oluşturularak AYÜ Sosyal Bilimleri Fakültesinde eğitim almkata olan 224 öğrenciye uygulanmıştır.

Griffin ve Hauser (1993: 1-27), odak grup çalışmalarının müşteri sesin dinlenmesinde baslangıç nokta olduğunu ve homojen bir pazar diliminde sadece 20-30 kişi ile yapılan görüşmelerin, müşterilerin zihninde olan ürün veya hizmetle ilgili tüm kalite gereksinimlerinin yaklasık % 90-95'ini ortaya

çıkarttığını belirtmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmada odak grup çalısmaları, AYÜ Sosyal Bilimleri Fakültesi öğrencilerine uygulanmıştır. Her iki bölümün, 1., 2., 3. ve 4. sınıflarından, her bir sınıftan 1 kız ve 1 erkek öğrenci olmak üzere, toplam 16 öğrenci ile dört (her sınıf ile ayrı) odak grup çalışması (her odak grupta 4 öğrenci: 2'si erkek ve 2'si kız) yapılmıştır. Her odak grup görüşmeleri ortalama 20-25 dakika sürmüştür. Daha sonra tespit edilen öğrenci istek ve ihtiyaçları bir anket formuna aktarılmıştır. Bu ankette belirlenen her bir istek ve ihtiyaç için 5'li likert ölçeğine göre (1-kesinlikle katılmıyorum 5 kesinlikle katılıyorum) puanlar vermeleri istenmiştir. Bununla birlikte yine aynı istek ve ihtiyaçlara geleneksel 5'li not sistemine göre not vermeleri istenmiştir. Bu bilgiler ışığında her bir istek ve ihtiyaç ortalamalarına göre önceliklendirilmiştir.

5. Müşteri Sesinin Dinlenmesi

Kalite Evi'nin ilk adımı müşteri sesinin dinlenmesidir. Müşteri sesinin dinlenmesi KFY sürecinin temel aşamalarından biridir. Müşteri sesinin dinlenmek ve ihtiyaçlarını belirlemek için çeşitli yöntemler vardır. Genel olarak, çoğunlukla önerilen ve kullanılan müşteri sesini dinleme ya da müşteri istek ve ihtiyaçlarını belirleme yöntemleri, anketler, odak grup çalışmaları, bireysel görüşmeler, müşteri panelleri, ürünün kullanılırken izlenmesi, gemba ziyaretleri, alan çalışmaları, gizli müşteri uygulamaları, geri bildirimler, şikâyetler, satış kayıtları, literatürdeki yayınlar olarak sayılabilir (Chan ve Wu, 2002b: 27-28). Ancak bu yöntemler tek başına müşteri ihtiyaçlarının elde edilmesi için yeterli olmayıp, birkaç yöntemin birlikte kullanılması daha sağlıklı ve verimli bilgiler, sonuçlar getirebilir. Bu çalışma esnasında belirlenen ve çalışmada kullanılan öğrenci ihtiyaçları Tablo 1'in müşteri ihtiyaçları bölümünde sunulmaktadır (bkz. Tablo 1). Bu tabloya bakıldığında, gemba ve odak grup çalışmalarının sonucunda, öğrencilerin yükseköğretimden aldıkları eğitim ve eğitim hizmetleri hakkında 13 başlık altında toplanan ihtiyaçları belirlenmiştir.

6. Planlama Şemasının Oluşturulması

Bu bölüm, genel olarak planlama şemasının oluşturulmasını ele alacaktır. Genel olarak, KFY takımı tarafından oluşturulan müşteri ihtiyaçları Kalite Evi'nin ilgili bölümüne yerleştirildikten sonra planlama şemasının oluşturulmasına geçilir. Planlama şeması ise, benzeri ürünleri üretmekte ya da benzeri hizmetleri sunmakta olan rakip işletmelerin ürünleri ya da hizmetleri göz önüne alınarak müşterilerin kendi işletmelerinin ürünleri ya da hizmetlerine ilişkin yaptıkları rekabetçi değerlendirmeleri kapsar (Cohen, 1995: 100-101). Burada da planlama şemasının genel görünümü Tablo 1'in üst bölümünde yer almaktadır (bkz. Tablo 1). Tablo 1'e bakıldığında planlama şemasının: müşteri ihtiyaçlarının ve ihtiyaçların ham önem derecesi, rekabet kıyaslaması, hedefler, ilerleme oranı, satış noktası puanı ve stratejik önem dereceleri gibi bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Burada:

Ham Önem Derecesi: Müşteriler için ihtiyaçların karşılanma sırasını, yani önceliklerini gösterir. Çünkü müşteri ihtiyaçlarının hepsi de belli bir öneme sahiptir ve karşılanması lazım. Müşteri ihtiyaçlarının önceliklendirilmesinde farklı yöntemler uygulanabilmektedir. Uygulamada en çok kullanılan bazı yöntemler ise: mutlak önem düzeylerinin sorulması yöntemi, önem düzeyine göre sıralama yöntemi, 1., 2., 3… sıralama yöntemi ve analitik hiyerarşi süreci yöntemi olarak sıralanabilir (Cohen, 1995: 94-100). Bu çalışmada önem düzeyine göre sıralama yöntemi kullanılarak belirlenen müşteri ihtiyaçlarının önem dereceleri Tablo 1'ün ham önem dereceleri sütununda yer almaktadır (bkz. Tablo 1).

Rekabet Kıyaslaması: Müşteriler tarafından işletmenin ve rakiplerinin değerlendirilmesi, işletmeye bir kıyaslama yapma olanağı sunmaktadır (Shillito, 1994: 53). Rekabet kıyaslamasının yapılması için genel olarak anket yöntemi kullanılır. Anket yönteminde genellikle 5'li ölçek kullanılmaktadır. Bu ölçekteki 5 işletmeler tarafından ihtiyaçların kesinlikle karşılandığını, 3 ihtiyaçların orta düzeyde karşılandığını, 1 ise işletmeler tarafından ihtiyaçların kesinlikle karşılanmadığını göstermektedir (Chan

ve Wu, 2005: 121). Rekabet kıyaslaması anketinin sonuçları Tablo 1'in rekabet kıyaslaması bölümünde sunulmaktadır (bkz. Tablo 1).

Hedefler: Bu bölümde, müşteriler tarafından yapılan rekabet kıyaslamaları kapsamında rekabet gücünü arttırabilecek ilerlemeler yapabilmek için stratejik hedefler belirlenecektir. Belirlenen stratejik hedefler, rakiplere ilişkin değerlendirme ile aynı ölçek kullanılarak yapılmalıdır (Chan ve Wu, 2002b: 29). Bu çalışmadaki temel hedefler Tablo 1'in hedefler sütununda yer almaktadır (bkz. Tablo 1).

Satış Noktası Puanı: Satış noktası puanları bu ilerlemelerin satış faaliyetlerine ne seviyede yansıyacağını belirlemek için hesaplanacaktır (Cohen, 1995: 112). Yapılacak iyileştirmenin satış faaliyetlerine yansımayacağı düşünülüyorsa bu değer 1 olarak belirlenir, eğer orta seviyede yansıyacağı düşünülüyorsa bu değer 1,25 olarak ve eğer de yüksek seviyede bir etki olacağı düşünülüyorsa bu değer 1,5 olarak belirlenmektedir ve Tablo 1'in satış noktası puanı bölümünde sunulmaktadır (bkz. Tablo 1).

İlerleme Oranı: Bu oran, işletmenin stratejik hedeflerine ulaşabilmesi için var olan performansını arttırıp arttırmaması gerektiğini ya da arttırması gerekiyorsa ne ölçüde arttırması gerektiğini ortaya koymaktadır (Shillito, 1994: 54). İlerleme oranı, stratejik hedefin üniversitenin öğrenci ihtiyaçlarını karşılama düzeyine bölünmesi ile hesaplanmıştır ve Tablo 1'in ilerleme oranı sütununda yer almaktadır (bkz. Tablo 1).

Stratejik Önem Dereceleri: Stratejik mutlak önem derecesi, ilerleme oranı, satış noktası puanı ve ham önem derecesinin çarpımı ile elde edilecektir (Mizuno ve Akao (Ed.), 1994: 85). Nisbi önem derecesi ise, her bir müşteri ihtiyacının mutlak önem derecesinin mutlak önem derecelerinin toplamına bölünmesi ve 100'le çarpılmasıyla hesaplanır (Akao, 1990: 29). Bu değerler Tablo 1'in stratejik önem dereceleri bölümünde sunulmaktadır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Planlama Şeması

№	Öğrenci İhtiyaçları	Ham Önem Derecesi	Rekabet Kıyaslaması			Hedefler	İlerleme Oranı	Satış Noktası Puanı	Stratejik Önem Dereceleri	
			Üniversite	Rakip 1	Rakip 2				Mutlak	Nisbi
1	Alanında uzman olmalı	11,3	3	3	4	5	1,67	1,5	28,31	13,61
2	Öğrenciye geri bildirim sağlamalı	10,5	3	4	5	4	1,34	1,5	21,11	10,15
3	Derse kendileri katılmalı	8,4	4	5	4	5	1,25	1,25	13,13	6,32
4	Dersler uygulamaya yönelik olmalı	10,6	4	5	3	5	1,25	1,5	19,88	9,56
5	Seçmeli dersler verilmeli	11,5	3	5	4	5	1,67	1,5	28,81	13,85
6	Öğrenci sayısı azaltılmalı	5,2	3	4	3	4	1,34	1	6,97	3,35
7	Dersler yüksek lisans ve doktoraya hazırlık niteliğinde olmalı	6,7	2	4	3	4	2,00	1,25	16,75	8,05
8	Klasik değerlendirmeler kaldırılmalı	5,2	3	4	5	5	1,67	1,25	10,86	5,22
9	Değerlendirme performansa dayalı olmalı	6,7	2	4	4	4	2,00	1,25	16,75	8,05
10	Dönemsel kontroller sağlanmalı	7,8	3	5	5	5	1,67	1,25	16,28	7,83
11	Kütüphane her boyutta zengin olmalı	9,2	3	4	4	4	1,34	1,5	18,49	8,89
12	Modern araç-gereçler sağlanmalı	3,9	4	3	5	5	1,25	1	4,88	2,35
13	Yeterli kaynaklar sağlanmalı	4,3	3	4	3	4	1,34	1	5,76	2,77

7. Teknik Gereksinimlerin Belirlenmesi

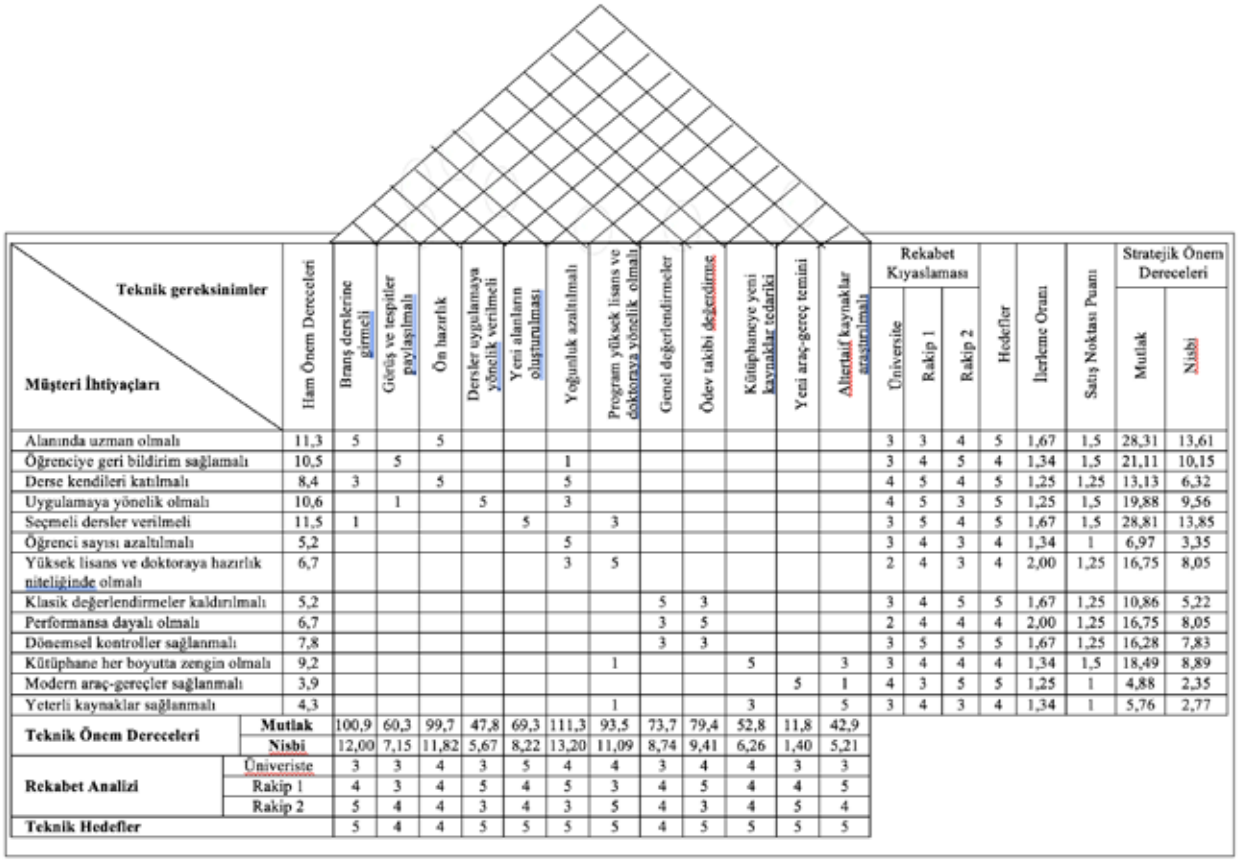
Öğrenci ihtiyaçları ortaya çıkarıldıktan sonra, bu ihtiyaçları karşılamak için öğrenci ihtiyaçlarının teknik özelliklere ya da gereksinimlere dönüştürülmesi lazımdır. Teknik gereksinimler, tanımlanan tüm müşteri ihtiyaçları dikkate alınarak KFY takımı tarafından belirlenecektir (Chan ve Wu, 2002b: 29) (bkz. Tablo 2).

8. İlişki Matrisinin Yapılması

İlişki matrisi, Kalite Evi'nin merkezinde yer almakta ve hangi teknik gereksinimin hangi müşteri ihtiyaçların karşılayacağını gösterir (Guinta ve Praizler, 1993: 89). Teknik gereksinimler ile müşteri ihtiyaçları arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin etkileri güçlü (5), orta (3) ve zayıf (1) düzeylerinde gösterilebilir. Bundan sonra, teknik önem dereceleri, sütunlarda yer alan her bir teknik gereksinime ait ilişki puanlarının, bunların yer aldığı satırlara karşılık gelen müşteri ihtiyaçlarının nisbi önem dereceleri ile çarpımlarının toplamıyla hesaplanacaktır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Teknik Gereksinimler ve İlişki Matrisi

Teknik gereksinimler / Öğrenci İhtiyaçları	Nisbi Önem Dereceleri	Branş derslerine girmeli	Görüş ve tespitler paylaşılmalı	Ön hazırlık	Dersler uygulamaya yönelik verilmeli	Yeni alanların oluşturulması	Yoğunluk azaltılmalı	Program YL ve D'ya yönelik olmalı	Genel değerlendirmeler	Ödev takibi değerdirme	Kütüphaneye yeni kaynaklar tedariki	Yeni araç-gereç temini	Alternatif kaynaklar araştırılmalı
Alanında uzman olmalı	13,61	5		5									
Öğrenciye geri bildirim sağlamalı	10,15		5				1						
Derse kendileri katılmalı	6,32	3		5			5						
Dersler uygulamaya yönelik olmalı	9,56		1		5		3						
Seçmeli dersler verilmeli	13,85	1				5		3					
Öğrenci sayısı azaltılmalı	3,35						5						
Dersler yüksek lisans ve doktoraya hazırlık niteliğinde olmalı	8,05						3	5					
Klasik değerlendirmeler kaldırılmalı	5,22								5	3			
Performansa dayalı olmalı	8,05								3	5			
Dönemsel kontroller sağlanmalı	7,83								3	3			
Kütüphane her boyutta zengin olmalı	8,89							1			5		3
Modern araç-gereçler sağlanmalı	2,35											5	1
Yeterli kaynaklar sağlanmalı	2,77							1			3		5
Teknik Önem Dereceleri	**Mutlak**	100,9	60,3	99,7	47,8	69,3	111,3	93,5	73,7	79,4	52,8	11,8	42,9
	Nisbi	12,00	7,15	11,82	5,67	8,22	13,20	11,09	8,74	9,41	6,26	1,40	5,21

Teknik gereksinimler / Müşteri İhtiyaçları	Ham Önem Dereceleri	Branş derslerine girmeli	Görüş ve tespitler paylaşılmalı	Ön hazırlık	Dersler uygulamaya yönelik verilmeli	Yeni alanların oluşturulması	Yoğunluk azaltılmalı	Program yüksek lisans ve doktoraya yönelik olmalı	Genel değerlendirmeler	Ödev takibi değerdirme	Kütüphaneye yeni kaynaklar tedariki	Yeni araç-gereç temini	Alternatif kaynaklar araştırılmalı	Rekabet Kıyaslaması: Üniversite	Rekabet Kıyaslaması: Rakip 1	Rekabet Kıyaslaması: Rakip 2	Hedefler	İlerleme Oranı	Satış Noktası Puanı	Stratejik Önem Dereceleri: Mutlak	Stratejik Önem Dereceleri: Nisbi
Alanında uzman olmalı	11,3	5		5										3	3	4	5	1,67	1,5	28,31	13,61
Öğrenciye geri bildirim sağlamalı	10,5		5				1							3	4	5	4	1,34	1,5	21,11	10,15
Derse kendileri katılmalı	8,4	3		5			5							4	5	4	5	1,25	1,25	13,13	6,32
Uygulamaya yönelik olmalı	10,6		1		5		3							4	5	3	5	1,25	1,5	19,88	9,56
Seçmeli dersler verilmeli	11,5	1				5		3						3	5	4	5	1,67	1,5	28,81	13,85
Öğrenci sayısı azaltılmalı	5,2						5							3	4	3	4	1,34	1	6,97	3,35
Yüksek lisans ve doktoraya hazırlık niteliğinde olmalı	6,7						3	5						2	4	3	4	2,00	1,25	16,75	8,05
Klasik değerlendirmeler kaldırılmalı	5,2								5	3				3	4	5	5	1,67	1,25	10,86	5,22
Performansa dayalı olmalı	6,7								3	5				2	4	4	4	2,00	1,25	16,75	8,05
Dönemsel kontroller sağlanmalı	7,8								3	3				3	5	5	5	1,67	1,25	16,28	7,83
Kütüphane her boyutta zengin olmalı	9,2							1			5		3	3	4	4	4	1,34	1,5	18,49	8,89
Modern araç-gereçler sağlanmalı	3,9											5	1	4	3	5	5	1,25	1	4,88	2,35
Yeterli kaynaklar sağlanmalı	4,3							1			3		5	3	4	3	4	1,34	1	5,76	2,77
Teknik Önem Dereceleri — **Mutlak**		100,9	60,3	99,7	47,8	69,3	111,3	93,5	73,7	79,4	52,8	11,8	42,9								
Nisbi		12,00	7,15	11,82	5,67	8,22	13,20	11,09	8,74	9,41	6,26	1,40	5,21								
Rekabet Analizi — Üniveriste		3	3	4	3	5	4	4	3	4	4	3	3								
Rakip 1		4	3	4	5	4	5	3	4	5	4	4	5								
Rakip 2		5	4	4	3	4	3	5	4	3	4	5	4								
Teknik Hedefler		5	4	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5								

Şekil 2: Oluşturulan Kalite Evi'nin Son Hali

9. Korelasyon Matrisinin Yapılması

Kalite Evi'nin teknik korelasyonlar bölümü şekil bakımından evin çatısına benzemesinden dolayı çatı matrisi olarak da isimlendiriliyor (Cohen, 1995: 152). Korelasyon matrisi teknik gereksinimlerin birbirleri ile olan korelasyonlarını göstermektedir. Bu korelasyonlar olumlu ya da olumsuz yönde olabilmektedir. Bu korelasyonlar sembollerle gösterilebilir: olumlu korelasyon *Y* gibi sembolle, olumsuz korelasyon ise *X* gibi sembolle işaretlenmektedir ve korelasyonun olmamasında ise boş bırakılmaktadır (Cohen, 1995: 156). Şekil 2'de örnek bir korelasyon matrisi Kalite Evi'nin çatı kısmında gösterilmektedir (bkz. Şekil 2).

10. Rekabet Analizi ve Hedeflerin Belirlenmesi

Kalite Evi'nin bu son aşamasında, işletmenin ürün ya da hizmetlere ilişkin teknik performansının rakip işletmelerin benzer ürün ya da hizmetleri ile karşılaştırılır, yani teknik değerlendirmeler yapılarak rekabet analizi yapılır. Buna göre işletmenin rakip ürün ya da hizmetleri de göz önünde bulundurularak, hedef değerler belirlenir (Chan ve Wu, 2005: 122). Belirlenen bu hedeflere tasarım aşamasında ulaşılmaya çalışılır (Guinta ve Praizler, 1993: 85). Böylece KFY sürecinin son aşaması olan Kalite Evi'nin oluşturulması tamamlanmış olmaktadır. Teknik değerlendirmeler, hedefler ve Kalite Evi'nin son hali Şekil 2'de sunulmaktadır (bkz. Şekil 2).

Sonuç:

Oluşan matrisler setinin sonuçlarını değerlendirildiğinde ilk olarak müşterinin sesi kısmında olan boyutların birbirine kıyasla önem sırasına bakılmalıdır. Bu boyutlar Tablo 1'de gösterilmekteydi. Bu Tablo 1'deki örneklere bakıldığında 1. sıradaki "öğretim üyesinin alanında uzman olmalı" ihtiyacının 11,3 puanlık yüksek önem derecesine sahip olduğu, rekabet kıyaslamasında ise öğrenciler tarafından 3, rakiplerin ise sırasıyla 3 ve 4 puanlık derecede algılandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu ihtiyacın satış noktası puanı 1,5 ve stratejik hedef puanı ise işletmenin rakiplerinden daha iyi algılanmasını temin etmek için 5 olarak seçilmiştir. Fakat bu hedefe ulaşmak ve istenen müşteri memnuniyetini sağlamak için normal ilerleme oranı 1,67 olarak hesaplanmıştır**.** Bu ihtiyacın hesaplanan nisbi önem derecesine bakıldığında, bu değerin başka ihtiyaçların nisbi önemlerine nazaran yüksek olarak % 13.61 şeklinde olduğu ve bunun işletmenin toplam öğrenci memnuniyetini sağlamak üzere en çok üzerinde durulması gereken öğrenci ihtiyacı olduğu da görülmektedir. Buna benzer şekilde 5. sıradaki "seçmeli derslerin verilmesi" ihtiyacını 11,5 puanlık önem derecesine sahip olduğu, rekabet kıyaslamasında 3, rakiplerin ise 5 ve 4 olarak algılandığı görülmektedir. Bunlardan dolayı bu ihtiyacın satış noktası puanı 1,5 ve stratejik hedef puanı ise işletmenin en azından rakipleri kadar iyi algılanması için 5 olarak seçilmiştir. Bu ihtiyaç için hesaplanan nisbi önem derecesine bakıldığında ise, bu değerin başka ihtiyaçların nisbi önemlerine nazaran en yüksek olarak % 13.85 olarak çıktığı ve bu ihtiyacın da işletmenin toplam öğrenci memnuniyetini sağlamak üzere en çok üzerinde durulması gereken öğrenci ihtiyaçlarından biri olduğu görülmektedir.

Oluşturulan Kalite Evi'nin çatı matrisine, yani korelasyon matrisine bakıldığında, öğretim üyelerinin b**ranş derslerine girmesi ile yoğunluk azaltılması** arasında, **yoğunluk azaltılması ile programların** yüksek lisans ve doktoraya yönelik olması arasında ve de **genel değerlendirmeler ile ödev takibi değerlendirme arasında *X*, yani** olumsuz korelasyonların, öğretim üyelerinin b**ranş derslerine girmesi ile derslerin uygulamaya yönelik verilmesi arasında, görüş ve tespitlerin paylaşılması ile ön hazırlığın yapılması arasında, ön hazırlığın yapılması ile yoğunluk azaltılması arasında ve de kütüphaneye yeni kaynakların tedarik edilmesi ile altertaif kaynakların araştırılması arasında Y, yani** olumlu korelasyonların olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, Kalite Evi'nin en önemli, kritik noktası olan teknik değerlendirmeler kısmına bakıldığında, "yoğunluğun azaltılmasının" % 13,20'yle en yüksek nisbi öneme sahip teknik gereksinim olduğu görülmektedir ve rakiplere nazaran geride olduğu için teknik hedef 5 olarak belirlenmiştir. Bunu % 12,00'la "öğretim üyelerinin branş derslerine girmesi", % 11,82'yle "ön hazırlık" ve % 11,09'la "program yüksek lisans ve doktoraya yönelik olmalı" gibi teknik gereksinimler takip etmektedir. Bu alanlarda da rakiplere nazaran geri kalınmış durumda oluğu için bu alanlardaki hedeflerde yüksek tutulmuştur diyebiliriz. Burada, üniversite yönetimi teknik gereksinimlerine kaynak ve zaman dağıtımı yaparken bu sıralamaya ve rakiplerin durumuna dikkat etmesi lazımdır diyebiliriz. Çünkü bunlar, toplam öğrenci memnuniyetini arttırmak için iyileştirilmesi gereken en önemli unsurlardır.

Sonuç olarak, çalışmanın başında da belirtildiği gibi bu çalışmada, kalite iyileştirme araçlarından biri olan KFY kullanılarak, eğitim hizmetinin müşterilerinden biri olan öğrencilerin bakış açısından yükseköğretimde önemli olan kalite unsurları gösterilmeye çalışıldı. Üniversiteler, KFY sayesinde farklılıklarını ortaya koyabilir ve hızla gelişen rekabet ortamında rakiplerinden üstün bir hal alabilir. KFY'nın önemli aşamalarından biri olan Kalite Evi süreci sonunda elde edilen bulgular ile öğrenci istek ve öncelikleri belirlenebilir, üniversitenin mevcutlarını saptayıp belirlenen istek ve ihtiyaçlara göre bu mevcutlar yeniden yapılandırılabilir. Bu durum toplam öğrenci memnuniyetinde sürekli bir artışa ve önemli bir yükselişe sebep olacaktır. Bununla birlikte, kalite iyileştirme çalışması yapılacak alanın daha dar kapsamlı tutulması müşterilerin sesine daha fazla odaklanmaya yardımcı olacağından uygulamada sadece öğrenciler müşteri olarak dikkate alınmış ve yükseköğretimin geneline yönelik kalite gereksinimlerine yer verilmiştir.

Kaynakça:

Akao, Yoji. *Quality Function Deployment: Integrating Customer Requirements into Product Design*. New York: Productivity Press, 1990.

Akbaba, Atilla. ''Müşteri Odaklı Hizmet Üretiminde Kalite Fonksiyon Göçerimi (KFG) Yaklaşımı: Konaklama Işletmeleri Için Bir Uygulama Çalışması''. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2005): 59-81.

Bridge, Berna. *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları.* Istanbul: Beyaz Yayınları, 2003.

Chan, Lai-Kow and Wu, Ming-Lu. ''Quality Function Deployment: A Literature Review''. *European Journal of Operational Research* 143/3 (2002a): 463-497.

Chan, Lai-Kow and Wu, Ming-Lu. ''Quality Function Deployment: A Comprehensive Review of Its Concepts and Methods''. *Journal of Quality Engineering* 15/1 (2002b): 23-35.

Chan, Lai-Kow and Wu, Ming-Lu. ''A Systematic Approach to Quality Function Deployment with Full Illustrative Example''. *Omega: The International Journal of Management Science* 33/2 (2005):119-139.

Cohen, Louis. *Quality Function Deployment: How to Make QFD Work for You*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company, 1995.

Crosby, Philip. *Quality and Me: Lessons from an Evolving Life*. San Francisco: Jossey-Bass Publications, 1990.

Feigenbaum, Armand. *Total Quality Control*. New York: McGraw-Hill, 1991.

Guinta, Lawrence and Praizler, Nancy. *The QFD Book: The Team Approach to Solving Problems and Satisfying Customers Through Quality Function Deployment*. New York: AMACOM Books, 1993.

Hauser, John and Clausing, Don. ''The House of Quality''. *Harvard Business Review* 66/3 (1988): 63-73.

Hurley, Robert. ''TQM and Marketing: How Marketing Operation in Quality Companies''. *Quality Management Journal* 1 (1994): 42-51.

Juran, Joseph. *Juran on Planning for Quality*. New York: The Free Press, 1988.

Mizuno, Shigeru and Akao, Yoji. *QFD: The Customer-Driven Approach to Quality Planning and Deployment*. Hong Kong: Asian Productivity Organization, 1994.

Shillito, Larry. *Advanced QFD: Linking Technology to Market and Company Needs.* New York: Wiley-Interscience, 1994.

Varinli Inci ve Uzay, Nisfet. *Erciyes Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesinde Hizmet Kalitesini Artırmaya Yönelik Çalışmalar: Yüksek Öpretimde Sürekli Kalite Iyileştirme*. Ankara: Haberal Epitim Vakfı Yayınları, 1997.

Zeithaml, Valarie, Parasuraman, A. Berry, Leonard. *Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations*. New York: Simon and Schuster Press, 1990.

Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Uygulamaları (1923 – 1938 Kayseri Örneği)

Economic Policies And Practices Of Atatürk's Period (1923-1938 Kayseri Sample)

Yrd. Doç. Dr. Neslihan ALTUNCUOĞLU *
İmren AYDIN SAYDAN **

Öz:

Cumhuriyetin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, ulusal egemenliğin ancak iktisadi egemenlikle pekiştirildiği takdirde anlamlı olacağı gerçeğinden hareketle, genç Cumhuriyet için milli ve bağımsız bir ekonomi politikası oluşturma yoluna gitmiştir. Atatürk'ün para politikasının temeli, devlet harcamaları ile kaynaklar arasında sürekli dengenin korunması suretiyle enflasyonun önlenmesi, halkın tasarrufa yönlendirilmesi ve halk tasarruflarının büyük yatırımları gerçekleştirebilmek için birleştirilmesini sağlayan bir mali yapının kurulması esaslarına dayanmıştır. Böylece Türkiye'nin ekonomi serüveni öncelikle halkın tasarruf etmeye teşvik edilip, tasarrufunu ticarete dönüştürebileceği bir zeminde başlasa da milletin ve memleketin refahını arttıracak çapta yatırımların yapılması, mevcut potansiyelle mümkün olmadığından -özellikle 1929'dan sonra- yerini büyük yatırımların devlet eliyle gerçekleştirilmesi politikasına bırakmıştır. Bu çalışmada bireysel girişimin özendirildiği ilk evrede çıkarılan Men'i İsrafat Kanunu'nun Kayseri'deki yansımaları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti faaliyetlerinin Kayseri'de etkileri, Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş. ile Bünyan İplik Fabrikası; ardından bireysel girişimin yerini devlet yatırımlarına devrettiği ikinci evrede Sümerbank Dokuma Fabrikası konu edilmiştir. Bunlara ek olarak Kayseri Tayyare Fabrikası ve Kayseri'nin demiryolu imkânına kavuşmasından bahsedilmiştir. Bu çalışmanın amacı Cumhuriyetin ilk yıllarında takip edilen ekonomi politikalarının ve Atatürk'ün "Devletçilik" ilkesine dair uygulamaların yerelde nasıl yürüdüğü ve ne gibi etkileri olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Kayseri, Ekonomi, Devletçilik, Tasarruf

* Neslihan Altuncuoğlu, Erciyes Üniversitesi, Türkiye, Kayseri, altuncuoglu@erciyes.edu.tr
** Uzman İmren Aydın Saydan, Türkiye, Kayseri, imrenaydinsaydan@hotmail.com

Abstract:

The founder of the Republic, Gazi Mustafa Kemal Ataturk chose the way of creating a national and independent economic policy for the young Republic as the national sovereignty would only make sense when it was supported with economic sovereignty.The basis of Ataturk's monetary policy depended on preventing inflation through establishing a continuous balance between government expenditure and resources, establishing a financial structure that directed the public to savings, and provided combining public savings to achieve bigger investments. Despite the fact that Turkey's economic adventure started primarily promoting public savings and translating the savings into trade, as it is not possible to make investments that could improve the welfare of the nation and country, especially after 1929, it gave way to the policy of realization of large investments by the state. In this study, in the first phase when the individual initiative was encouraged, the reflections of Law of Forbidding Waste on Kayseri, the effects of National Economy and Saving Society's activities in Kayseri, Kayseri and Vicinity Electricity Turkish Incorporated Company with Bunyan Spinning Factory and in the second phase when individual initiative gave its way to state investments, Sumerbank Weaving Factory were subjected. Additionally, Kayseri Aircraft Factory and Kayseri's having railways were also mentioned. The purpose of this study is to show how the economic policies that were taken during the early years of the republic and implementations that were about Ataturk's Statism Principle worked locally and to reveal the kinds of effects they had.

Keywords: Atatürk, Kayseri, Economy, Statism, Savings

Giriş

1800'lerin başlarından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen yaklaşık 100 yıllık sürede Osmanlı Devleti, Batı'nın askeri, siyasi ve ekonomik baskısı karşısında gerilemiş, Avrupa ülkelerinin tarımsal ve sınai malları için bir "açık pazar" haline gelmiştir. Ülkede sarayın ve ordunun temel ihtiyaçlarını karşılamak için var olan birkaç fabrika ile yabancıların kurduğu küçük ölçekli ve az sayıda işletmeden başka sınai yatırım yoktur (Tokgöz, 2012, s.319). Bu tarihlerde Kayseri'nin durumu da ülkenin geri kalanından farklı değildir. Öyle ki ticaret ve küçük ölçekli sanayiden elde ettiği gelirle geçinen Kayseri; dışarı boya, deri, kösele, dokuma, halı, kilim, pastırma, sucuk ve kuru meyve satarken; dışarıdan yünlü ve pamuklu kumaşlar, tütün, pirinç, şeker, kahve, petrol, demir, bakır gibi madenler almıştır (İmamoğlu, 2000, s. 119-128). Mustafa Kemal, ulusal egemenliğin ancak iktisadi egemenlikle pekiştirildiği takdirde anlamlı olacağı gerçeğinden hareketle (Tokgöz, 2012, s. 321), genç Cumhuriyet'i yalnız süngüye değil, süngünün de dayandığı ekonomi temeli üzerinde yükseltmeye çalışmıştır (Kocatürk, 1999, s. 298). Bunun için 1923 yılı Ocak ayında İktisat Bakanlığı, iktisadi gelişme ve yükselme için köklü bir program yapılacağını, söz konusu programın çiftçi, tüccar, işçi, sanayici, banka ve şirket temsilcilerinin ortak görüşleri ile hazırlanacağını duyurmuştur. Bu amaçla 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında Türkiye İktisat Kongresi çeşitli meslek gruplarından temsilcilerin katılımıyla toplanmış, kongre sonunda 12 maddelik Misak-ı İktisadi kabul edilmiştir. Kabul edilen maddelere göre ekonomik bağımsızlığın sağlanması esastı, kendi kalkınmamızı baltalamayacak ölçüde yabancı yatırımcı kabul edilebilirdi, üretkenlik ve girişimcilik teşvik edilecekti (Tural, 2012, s.406-412). Temeli Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan esaslara dayanarak gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler 1929'a kadar bireysel girişimin özendirildiği bir çizgide seyretse de 1929'dan sonra, dünya çapında yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle, ekonominin dümenine vatandaştan ziyade devlet yön vermeye başlamıştır.

A. Ulusal Ekonomi Dönemi (1923-1929)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu halkı, öncesinde ardı ardına yaşadığı savaşlar nedeniyle insanını, hayvanını ve malını kaybetmiş, yoksul ve çaresizdi. Halkın %80'inden fazlası geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlıyordu. Ülkede yetişmiş işgücü, deneyimli girişimci, sermaye ve altyapı

olmadığı gibi, yol gösterecek düzenli çalışan kamu kurum ve kuruluşları da yoktu (Tokgöz, 2012, s.322). Bu şartlar altında Atatürk'ün ekonomi politikasının temel amacı, devlet harcamaları ile kaynaklar arasında dengenin korunarak enflasyonun önlenmesi, halkın tasarrufa yönlendirilmesi, halk tasarruflarının yatırıma dönüşebileceği bir mali yapının kurulması ve yerli malı tüketiminin sağlanmasıydı (Feyzioğlu, 1987, s.88-92). Bu politikanın Kayseri gibi bir ticaret şehrine olan yansımaları oldukça belirgin olmuştur. Halkın tasarrufa yönlendirilmesi amacıyla çıkarılan 1926 tarihli Men'i İsrafat Kanunu hakkında Kayseri Vilayet Gazetesi, kamuoyunda farkındalık oluşturmak için pek çok yazı kaleme almıştır. Bu yazılarda kanunun kuvvetini halktan aldığı (Men'i İsrafat, 1926), dünya devletleri arasında varlık gösterebilmenin ancak iktisadi başarıyla mümkün olduğu (Tasarrufun Lüzumu, 1926), iktisadi başarının ilk adımının tasarruf olduğu, istiklalini kendi kuvvetiyle kazanan bir millet olarak israftan kaçınmamız gerektiği (Ferdi Tasarruf, 1929) gibi noktalara sıkça vurgu yapılmıştır. Yine Kayseri Vilayet Gazetesi'nde tasarruf yapmanın ve yerli malı kullanmanın önemine ilişkin hem tüketiciyi hem de üreticiyi hedef alan pek çok yazı ve slogana yer verilmiştir (Aydın Saydan, 2015:121). "Vatandaş! Yerli malı kullan!", "Vazife Başında Türk Tüccarı! Türkiye'de yapılan veya çıkan hiçbir şeyi Avrupa'ya ısmarlamayacaksın, temiz mal satacaksın, rağbet çoğaldıkça fiyatları da çoğaltmayacaksın, ucuz almayı, ucuz satmayı, iyisini satmayı bileceksin" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1929). "Vatandaş! Milli Mücadele'de ilk hedef Akdeniz'di. Şimdi ikinci hedef iktisattır" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1929). "Vatandaş! Zengin olmak istersen daima yerli malı kullan" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1930) "Vatandaş! Zamanın en emin tekaüt sandığı bankadaki tasarrufatındır" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1930), "Vatandaş! Her Türk Türkiye malı kullanmalı!" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1931), "Yerli malını tercih etmek vatani ve milli bir vazifedir" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1932). Burada yalnızca birkaç örneğine yer verilen tasarruf ve yerli malı temalı sloganlar 1936 yılı sonlarına kadar Kayseri Vilayet Gazetesi'nde yer almaya devam etmiş, gazete bu konuda bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Diğer yandan toplumda tasarruf yapma alışkanlığının yerleştirilmesi için faaliyet gösteren Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Kayseri şubesi 1929 yılında kurulmuştur (Tasarruf Cemiyeti Teşkili İçin Faaliyete Geçildi, 1929). Cemiyet okullarda, kışlalarda ve camilerde yerli malı kullanımı ve tasarruf konulu konferanslar vermiş, müsamereler düzenlemiştir (İlk Tasarruf ve Yerli Malı Haftası, 1930). Cemiyet yalnızca halkı bilinçlendirme faaliyeti yürütmemiş; yerli malı üreticilerinin ürünlerini tanıtıp reklamını yaptığı bir katalog bastırarak halka ücretsiz dağıtılması (Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Kayseri Şubesi, 1930), gerek şehir dışında gerekse yurt dışında düzenlenen sergilere kendi ürünlerini götürmek isteyen üreticilere Devlet Demiryolları aracılığıyla nakliye desteği sağlanması gibi daha somut faaliyetlerde de bulunmuştur (Ankara'da Toplanacak Milli Sanayi Kongresi, 1939), (Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Kayseri Şubesi, 1931). Kanuni altyapı, kitle iletişim araçlarıyla propaganda ve cemiyet çalışmalarının ardından halk faaliyetlerine göz atacak olursak 1923-1930 arasında Kayseri'de iki önemli özel sektör girişimiyle karşılaşırız. Bunlardan ilki 1926 yılında Bünyan Şelalesi'nden elektrik üretip bununla Kayseri, Bünyan ve Talas'ı aydınlatmak ve aydınlatmadan arta kalan elektriği sanayiye vermek için kurulan Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş'dir. Günümüzde hala faal olan ve yap-işlet-devret modelinin ilk örneklerinden olan Bünyan Hidro-Elektrik Santrali bu şirket tarafından kurulmuş ve 1930 yılında faaliyete sokulmuştur (Dayıoğlu, 2008, s. 116). Üretilen enerji Türkiye'nin o dönem için en uzun hattı olan 42 kilometrelik bir hatla taşınmış, 1990'ların Türkiyesinde hala elektrikle tanışmamış köyler varken, hattın uzandığı güzergâhtaki köylere 1930'da elektrik verilmiştir. Firma ürettikleri elektriği satabilmek için abonelik alanlara promosyon olarak elektrikli ütü hediye etmiştir (Büyükkeçeci, 2010, s. 88-90). Bünyan şelalelerine yapılan yatırım Kayseri Vilayet Gazetesi'nde kendine yer bulmuş, yüzlerce lira para sarf edilerek böyle bir yatırım yapılmışken halkın ev aydınlatmada elektrik yerine hala gazyağı tercih etmesi eleştiri konusu haline getirilmiştir. Dönem şartlarında gazyağının elektrikten ucuz oluşu halkın tutumunu açıklar niteliktedir ancak Kayseri Vilayet Gazetesi, elektrik kullanıldığı takdirde para tamamen memleketimizde kalacağı için bu işin nihai kazananının Türk insanı olacağını söyleyerek konuya daha uzun vadeli ve bütüncül bir açıdan yaklaşmıştır (Niçin Elektrik Yakmıyoruz, 1931). Kayseri'de göze çarpan özel sektör girişimlerinin ikincisi Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanılarak

1927 yılında kurulan Bünyan İplik Fabrikası'dır (Dayıoğlu, 2008, s. 115). TBMM I. Dönem Kayseri milletvekili ve Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın –ki kendisi son Osmanlı Mebusan Meclisi üyeliğinde bulunmuş ve Kayseri'de belediye başkanlığı da yapmıştır- öncülüğünde kurulan fabrika, başlangıçta Kayseri'nin halı ipliği ihtiyacını karşılamış (Akbaş, 2009), 1933 yılından itibaren dokuma üretimine geçmiştir (Eriş, 2013, s. 110). Fabrika, Kayseri Vilayet Gazetesi'ne reklam vererek ürünlerine olan rağbeti arttırmaya çalışmıştır. "Halis yerli yününden yapılmış ucuz ve dayanıklı kumaş almak isteyenlere Kazancılar'da Bünyan fabrikası satış yerini görmelerini tavsiye ederiz" (Halis Yerli Yününden Kumaş, 1933), "Bünyan kumaş battaniyeleri sağlam ve ucuzdur" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1933), "Halis yerli yününden elbiselik ve paltoluk kumaşları Bünyan Fabrikası'ndan alınız. Ucuz, zarif ve sağlamdır" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1933), "Bünyan fabrikasının kumaşları ne güzel! Ne sağlam! Ne kadar da ucuz" (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1933). Fabrikanın verdiği reklamlara ek olarak Kayseri Vilayet Gazetesi de fabrikanın ürünleri hakkında bir haber yapmış, ürünlerin oldukça ucuz, sağlam ve kaliteli olduğunu, emsali olan yabancı mallara kıyasla çok daha göz alıcı ve parlak olduğunu söylemiş, fabrikanın ürünlerinin yalnız Kayseri'de değil Ankara ve İstanbul piyasalarında da oldukça rağbet gördüğünden ve talep edildiğinden dem vurmuştur (Türkiye İktisadiyatında Kayseri, 1933). 1927-1932 arasında Sanayi ve Maadin Bankası iştirakı olan fabrika, 1930'dan itibaren ekonomide devletçiliğin ağır basmasıyla 1934'te Sümerbank'a devredilmiştir (Akbaş, 2009). Yukarıda da anlatıldığı üzere ulusal ekonomiye geçiş sürecinin ilk ayağını gerek yasalar gerek propaganda faaliyetleri gerekse cemiyet çalışmalarıyla halkın üretime ve girişimciliğe sevk edildiği faaliyetler oluşturmuştur. Bu sürecin bir diğer önemli ayağı ise ulaşım ve nakliye problemini çözecek altyapı yatırımlarının devlet tarafından yerine getirilmesidir. Nihayetinde ürünlerin pazar sahasının genişlemesi her şeyden önce nakliye ile mümkün olacağından hükümet bu dönemde demiryolu yapımına ve mevcut demiryollarının bir an önce millileştirilmesine öncelik vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden yabancı şirketlerce yapılıp işletilen 3756 kilometrelik demiryolu devralmıştır. Bunların imtiyaz sahipleri ise Alman, Fransız ve İngiliz şirketleridir. O tarihlerde ülkenin doğu, güneydoğu ve kıyı kesimleri yani oldukça büyük bir bölümü demiryolu şebekesi dışındadır (Çolak, 2013, s. 345-364). Türkiye Cumhuriyeti'nde ise demiryolu yapımına ulusal kalkınma çerçevesinde yaklaşılmış, Osmanlı'dan kalan yabancı imtiyazlı hatlar ulusallaştırılmış ve ülkenin ana yönleri arasında bağlantı sağlayacak yeni hatların yapımına başlanmıştır (Akbulut, 2012, s. 225-227). İçinde Kayseri hattının da bulunduğu 602 kilometrelik Ankara – Sivas hattının yapımına 1924 yılında başlanmıştır (Çolak, 2013, s. 345-364). Bundan iki yıl sonra, 1926 yılında, Kayseri Vilayet Gazetesi'nde yer alan bir haberde hattın 1 yıl içinde Kayseri'ye ulaşacağı gibi bir öngörüde bulunulmuş (Ajans, 1926) gerçekten de tamamen insan gücü ile yapılan Ankara – Kayseri demiryolu öngörülen zamanlamaya uygun bir şekilde dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından 29 Mayıs 1927'de işletmeye açılmıştır (http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/component/content/article/95-mayis/2143-tarihte-bugun-29-mayis). Kayseri'ye demiryolunun gelişinden bir yıl sonra halkın gündelik yaşantısına demiryolunun etkisini anlatan bir haber Kayseri Vilayet Gazetesi'nde yer almıştır. Haberde bir önceki yıl kış şartlarının ağır olması sebebiyle halkın maddi anlamda sıkıntı yaşadığı, erzak ve hayvan yemlerinin kış ortasında tükendiği ancak bu yıl demiryolu sayesinde memlekete erzak ulaştığı ve darlık çekilmediği, kimsenin ihtikâra kaçmadığı söylenerek bir kıyaslamaya gidilmiştir (Demiryollarımızın Yardımı, 1928). Hattın ikinci etabı olan Kayseri – Şarkışla arası ise 1930 yılında işletmeye açılmış (Çolak, 2013, s. 345-364), açılış esnasında konuşan Başbakan İsmet İnönü demiryolu ihtiyacını, "Milli vahdet, milli müdafaa ve milli siyaset meselesi, asırların muhassalası olan milli istiklalin muhafazası" olarak tanımlamış; Milli Mücadele yıllarında ulaşım ağı olmaması sebebiyle çekilen zorluk ve sıkıntıları hatırlatmıştır. Bunun yanında, yol mükellefiyeti nedeniyle senede 10 gün demiryollarında çalışmaktan şikâyet eden kimi vatandaşlara da sitem ederek, demiryolu açılışını bir milli bayram havasında kutlamak gerekirken, kendisinin demiryolunun faydası konusunda halkı ikna etmeye çalışmaktan üzüntü duyduğunu belirtmiştir (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1930). Sonuç olarak; Atatürk döneminde demiryolu yalnızca bir ulaşım aracı değil, aynı zamanda ülke savunması ve iktisadi kalkınmanın da temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiş; dış etkilerden uzak milli ve bağımsız bir

demiryolu politikası takip edilmiştir (Çolak, 2013, s. 345-364). 1923 yılında 6 lokomotifimiz olduğu halde 1927'de 208 lokomotif, 3036 yolcu ve yük vagonumuz olmuş, tüm tesisat yenileştirilmiş, güvenliğin arttırılması için yük vagonlarına otomatik frenler takılmış, Türk makinistler yetiştirilmiş, yataklı vagon servisi başlamış, yolcu taşımacılığı %20, yük taşımacılığı %40 artmıştır (Cumhuriyet Devrinde Demiryolları, 1933). Türkiye'nin bu politikası ise yabancı basın organlarında, petrole bağımlı hale gelmemek için demiryoluna ağırlık verildiği şeklinde yorumlanmıştır (Dışarıda Türkiye – 1 Ağustos 1935 Tarihli Nessiche Landes Zeitung Darı Istadt Dau'dan, 1935). Bu başlıkta son olarak Kayseri'nin sanayisi ve ticareti için bir dönüm noktası niteliğinde olan Kayseri Tayyare Fabrikası'ndan bahsedilecektir. Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde milli bir uçak fabrikasının bulunmayışı, teknik eleman ve donanım yokluğunun sıkıntıları Milli Mücadele yılları boyunca kendini tüm ağırlığıyla hissettirmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise ne özel sektörde ne de devletin kasasında havacılık sanayiine yatırım yapacak güç olmaması sebebiyle (Sarısır 2000, 433 - 444) Atatürk, halkın devletle işbirliği kurarak milli hava sanayisi kurma sürecine aktif katılımını sağlamak amacıyla 16 Şubat 1925 tarihinde Türk Tayyare Cemiyeti'ni kurmuştur (Aydın, 2011, s. 51-84). Cemiyetin amacı Türkiye'de havacılığın askeri, iktisadi, siyasi ve sosyal önemini anlatmak, havacılığa gerekli insan ve malzeme desteğini sağlamaktır (Aslan, 2014, s. 141-150). Bunların Kayseri yansımalarına baktığımızda ise cemiyet faaliyetleri ve cemiyete yardım çağrılarının Kayseri Vilayet Gazetesi'nde kendine oldukça geniş yer bulduğunu görürüz. Gazete aracılığıyla Kayserililere Türk Hava Mecmuası satın alarak (Türk Hava Mecmuası, 1926), Tayyare piyangosuna katılarak, kurban derileri, fitre ve zekât bağışları yoluyla cemiyete destek vermeleri telkin edilmiş, Tayyare Cemiyeti'ne yardımda bulunmanın vatan ve millete hizmet etmek anlamına geleceği köşe yazıları yoluyla vurgulanmıştır (Kayseri Vilayet Gazetesi, 1926). Hatta yeri geldikçe vatan-millet vurgusu dini söylemlerle güçlendirilmiş, dinimizin ülke savunması için gerekli tedbirlerin alınmasını emrettiği dile getirilmiş, bunun için vatanı müdafaa edecek tayyare kuvvetlerine yardım etmenin dini bir vazife olduğunu anlatan müftülük beyannameleri Kayseri Vilayet Gazetesi'nde yayınlanmıştır (Kurban Derileri Hakkında Müftü Efendinin Beyannamesi, 1926), (Zekât Borçlarımızı Tamam Verelim, 1928). Yardımların toplanması için köy ve mahalle muhtarları sorumlu tutularak kendilerine matbu zarflar verilmiş, halkın bağışladığı fitre ve zekatlar bu zarflar içinde Tayyare Cemiyeti'ne muhtarlar tarafından ulaştırılmıştır (Fitre ve Zekatınızı Tayyare Cemiyeti'ne Veriniz 1932). Cemiyet faaliyetleri Kayseri'de yoğun bir ilgi ile karşılanmış; cemiyetin kuruluşunu takip eden ilk bir yılda Kayserililerin cemiyete yaptığı yardım 40.000 lirayı bulmuştur (Vilayetimiz Ne Kadar Tayyare İanesi Verdi, 1926). Cemiyet faaliyetleri öğrenciler arasında da ilgi görmüş, 1928 yılında Kayseri'nin Akçakaya köyü ilkokul öğrencileri kendi aralarında topladığı 1.752 lirayı cemiyete bağışlamıştır (Tayyare Şubesi Riyasetinden, 1928). 1932 yılına gelindiğinde ise Kayserililerin topladığı parayla bir uçak satın alınarak cemiyete bağışlanmıştır (Pınarbaşı Tayyaresinin Ad Konma Merasimi, 1932). Milli bir hava sanayii kurma yolunda maddi engelleri halk desteğiyle aşmaya çalışan Türkiye, teknik destek ihtiyacı için de havacılık sanayiinde gelişmiş olan bir ülkeyle işbirliği arayışına girmiştir (Aydın, 2011, s. 51-84). I. Dünya Savaşı sonrasında imzaladığı Versay Anlaşması'nın kısıtlayıcı hükümleri yüzünden kendi topraklarında yapamadığı havacılık yatırımlarını başka topraklar üzerinde yürütmenin yollarını arayan Almanya'nın Türkiye ile ortak hareket etmeye istekli olması üzerine, iki ülkenin hükümetlerinin öncülüğünde, Alman Junkers firmasıyla ortak olarak (Sarısır 2000, 433 - 444) Tayyare Otomobil ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) 1925 yılında kurulmuştur (Aydın, 2011, s. 51-84). Kayseri, Anadolu'nun merkezi ve kritik bir yerinde olması, geçmişten beri süregelen askeri faaliyetler ve lojistik açısından bir birikime ve öneme sahip olması sebebiyle TOMTAŞ'ın Tayyare Fabrikası kurması için en uygun yer olarak belirlenmiştir. Fabrikanın yapımı için Kayseri'nin tercih edilmesinde, Kayseri'nin nüfus mübadelesinden sonra yaşadığı maddi sıkıntılar da göz önünde bulundurulmuş ve Kayseri'ye ekonomisini canlandırıcı bir etkisinin olacağı düşünülmüştür (Sarısır 2000, 433 - 444). Kayseri Vilayet Gazetesi de bu noktaya vurgu yapan bir yazı yayınlamış, uçakların yalnız askeri amaçlarla üretilmediğini, çok yakın bir gelecekte yolcu taşımacılığında da kullanımının yaygınlaşacağını, Türklerin bunun gerisinde kalmamak için kendi uçağını üretmesi gerektiğini, bu çabanın da beraberinde iktisadi

kalkınma, iş sahası ve maddi kazanç getireceğini söylemiştir (Kayseri Tayyare Fabrikası ve İmanlı Zanaatımız, 1926). Fabrikanın 1926 yılında faaliyete geçmesinin ardından teknik personel yetiştirilmesi için TOMTAŞ, Almanya'ya uçak inşaatı konusunda eğitim almaları amacıyla teknisyenler göndermiş ancak Alman teknik personeli ve Türk teknik personeli arasındaki ücret farkının rahatsız edici boyutlarda olması ve Junkers'in ekonomik taahhütlerini yerine getirememesi üzerine firma tüm hisselerini Mayıs 1928'de Türk Hava Kurumu'na devretmiştir (Aydın, 2011, s. 51-84). Bunun üzerine fabrikada üretim durdurularak çalışanların işlerine son verilmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya:411). Fabrikanın 1926-1928 arasında faal olduğu kısacık dönemde 30 adet A-20 L tipi uçak montajı ve 3 adet F-13 tipi uçak üretimi yapılmıştır (Yalçın, 2013, s. 132). 1929 yılında kapalı olan fabrika yalnızca bakım onarım faaliyetlerine devam etmiş, 1930 yılı Mayıs ayında tekrar faaliyete geçmiştir (Sarısır 2000, 433 - 444). Bu tarihten 1939 yılına kadar aktif şekilde çalışan fabrikada Curtiss Hawk II tipi 22 adet uçak üretimi 24 adet uçak montajı, 7 adet Curtiss Fledgling 2C1 tipi uçak üretimi, 43 adet Gotha 145 A tipi uçak üretimi, 6 adet PZL P-24 A tipi uçak üretimi, 21 adet PZL P-24 C tipi uçak üretimi, 10 adet PZL P-24 G tipi uçak ve 27 adet de planör üretimi gerçekleştirilmiştir (Yalçın, 2013, s. 132). İlginç bir örnek olmak üzere 1934 yılında üretilen uçaklardan biri Atatürk tarafından İran Şahı Rıza Pehlevi'ye hediye edilmiş, Kayseri Vilayet Gazetesi'nin ifadesiyle "sos sistem ve çok süratli" olan uçak Türk pilotlar tarafından Tahran'a götürülmüştür (Şah Rıza Hazretlerine Hediye Edeceğimiz Tayyare Hazır, 1934). Kurulduğu tarihten 1939'a kadar 112 uçak ve 27 planör üreten fabrika çok sayıda uçağın montajını ve bakım onarımını da yerine getirmiş, 1939 sonrasında ise yalnızca bakım, onarım ve revizyon faaliyetine devam etmiştir (Yalçın, 2013, s. 132). Sonuç olarak Kayseri Tayyare Fabrikası, Milli Mücadele sonrası Kayseri'nin toparlanıp ekonomik açıdan gelişme göstermesinde kilometre taşlarından biri olmuştur.

B. Devletçilik Dönemi (1930-1938)

1929 yılından itibaren dünya genelinde ağırlaşmaya başlayan ekonomik koşulların Türkiye ekonomisine olumsuz etkileri, Türkiye'nin mevcut liberal politikasının istenen ivmede bir kalkınma sağlayamaması ve ülkenin geri kalmış bölgelerine sanayi kuruluşları kurarak bu bölgeleri kalkındırma ve sosyal adaleti sağlama gerekliliği üzerine 1930 yılından itibaren ekonomi politikalarında değişikliğe gidilmiş, fertlerin yapamayacağı büyük yatırımların devlet eliyle gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Türkiye'de uygulanan Devletçilik anlayışı dünyanın diğer bölgelerinden farklı olmak üzere özel sektörün yanında kamu yararının gerektirdiği alanlarda devlete görev verir ve özel sektörü tümüyle yok saymaz. Günümüz literatüründe karma ekonomi kavramıyla ifade edilmektedir (Avcı, 2012, s.287-290). Atatürk 1935 yılında söylediği "Türkiye'nin uyguladığı Devletçilik sistemi, on dokuzuncu asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir" sözleriyle Devletçilik ilkesinin ülkemizin ihtiyaçlarından yola çıkılarak oluşturulduğu ve kendi şartlarımıza uygun olarak geliştirildiğini vurgulamış; "Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin özel teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket ekonomisini devletin eline almak. (...) Bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir yoldur" sözleriyle Devletçilik ilkesini tanımlamıştır (Kocatürk, 1999, s.306). Bu ilke kapsamında Merkez Bankası faaliyete geçirilerek Osmanlı Bankası'nın ulusal çıkarlara ters düşen uygulamalarına son verilmiş, enerji ve madencilik yatırımları için Etibank, esnaf ve sanatkârlara kredi sağlamak için Halk Bankası kurulmuş, dış ticarette ithalata kota getirilerek Türk Lirası'nın değer kaybı önlenmiş, 1934-1938 yılları için "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" düzenlenmiştir. Bunlara ek olarak 1933'te kurulan Sümerbank, Devletçilik ilkesinin lokomotif kuruluşlarından biri olmuştur. Bugünkü anlamda bir kalkınma bankası olarak kurulan Sümerbank, hammaddesi ülke içinden sağlanacak sınai yatırım projelerine öncelik tanımıştır (Tokgöz, 2012, s.324-325). 1932 yılı Nisan ve Mayıs aylarında Sovyetler Birliği'ne bir seyahat düzenleyen Başbakan İsmet İnönü başkanlığındaki heyet, Türkiye'nin planlı sanayileşmesi ve projeler için kredi desteği alacakları bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmanın

ardından Prof. Orloff başkanlığındaki Sovyet heyeti Türkiye'ye gelerek incelemelerde bulunmuş, hazırladıkları raporda Kayseri'de bir mensucat fabrikası kurulmasını önermişlerdir (Aydın Saydan, 2015:151). Sovyet heyetinin incelemeleri Kayseri Vilayet Gazetesi'nde haber yapılmış; Türk ve Rus sanayi mütehassıslarının Kayseri'de incelemede bulundukları (Ajans, 1932), Kayseri'de kurulacak fabrikada hammaddesi Adana'dan tedarik edilecek şekilde kaput bezi üretileceği söylenmiştir (Fabrikaların Yerleri Tespit Edildi, 1932). Prof. Orloff'un raporu uyarınca hazırlanan proje taslakları 1933 yılında Moskova'da bulunan Türk sanayi heyetine verilmiş, Türk ve Sovyet heyetleri arasında imzalanan proje teatisinin ardından fabrika alet ve cihazlarının teslimi ile ilgili çalışmalar başlamıştır (Ajans, 1933). 1934 yılı Ocak ayında Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan protokolün ardından (https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302434.pdf) 20 Mayıs 1934 Pazar günü Kayseri Sümerbank Dokuma Fabrikası'nın temeli atılmıştır (Satoğlu, 2002). Fabrikanın kurulum sürecinde Sovyetlerden 14 mühendis, yanlarında fabrikaya ait 30 sandık malzeme ile birlikte Kayseri'ye gelirken (Kayseri Fabrikası'nın Kurulması İçin, 1934), (Sanayi İşlerimiz, 1934) fabrikaya ait makinelerin yapılışını incelemek üzere bir Türk mühendis heyeti de Moskova'ya gönderilmiştir (Ajans, 1934). Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Eylül 1935'te İsmet İnönü tarafından fabrikanın açılışı gerçekleştirilmiştir (Aydın Saydan, 2015:152). Açılıştan çok kısa bir süre sonra Kayseri'nin büyük esnaflarının fabrikadan toptan mal alarak dükkânlarında perakende satış yaptıkları, ürünlerin o güne kadar Kayseri piyasasında görülmemiş kalitede olduğu, Kayseri'nin bu fabrika sayesinde bir ticaret merkezi olma özelliğini sürdüreceği, fabrikadan çıkan malların İstanbul, İzmir, Mersin, Samsun gibi büyük ticaret merkezlerine gönderildiği Kayseri Vilayet Gazetesi'nde dile getirilmiştir (Kayseri Bez Fabrikası Malları İçin Kazancılarda Bir Satış Evi Açıldı, 1936). Fabrika ile ilgili bilgiler Sovyet basınında da yer almış, İzvesty'nin 5713 numaralı sayısında yazanlara Kayseri Vilayet Gazetesi'nde yer verilmiştir. Buna göre Kayseri'de kurulan fabrika Türk-Sovyet işbirliği ve dostluğunun bir belgesi olarak görülmüş, Türkiye'nin bu fabrika sayesinde kumaş ihtiyacı için dışa bağımlılığının önemli ölçüde azalacağı yorumu yapılmıştır (Dışarıda Türkiye, Kayseri Dokuma Fabrikası, 1935). Bünyesinde 1000'den fazla dokuma tezgâhı bulunan fabrika gece-gündüz tam mesai ile çalışmış (Dokuma Fabrikası'nda Değişiklik, 1936), fabrika yalnızca bir üretim yeri değil eğitim yeri işlevi de görmüştür. Öyle ki fabrikanın eğitim bölümünde öğretmenler işçilere önce motorların teknik kısımlarını teorik olarak öğretmiş, sonra da makine başında uygulamalı çalıştırmışlardır. Böylece fabrika için deyim yerindeyse "çekirdekten" işçi yetiştirilmiştir. Fabrikanın Kayseri ekonomisinin yanında halkın sosyal alışkanlıklarına etkisi olduğu da bir gerçektir. Kayseri Vilayet Gazetesi'nde yer alan yazılarda evinin geçimine destek olmak isteyen kadınlar için fabrikanın oldukça uygun bir çalışma ortamı sunduğu, fabrikada 64 ailelik işçi ve memur apartmanlarının bulunduğu, eğitim, çalışma, barınma, sosyalleşme ve spor adına tüm ihtiyaçların fabrika kompleksi içinde karşılanabildiği (Kayseri Kadınları Bu Nimetten Neden İstifade Etmiyorlar, 1936) gibi genel bilgilerin yanında; futbol sahasında işçilerin top oynadığı, bayanların tenis kortunda oyun oynadıkları, kayak sahasında paten kaydıkları gibi daha detaylı bilgilere de yer verilmiştir (Kayseri Kombinasında Bir Gece, 1936). Yine Kayseri Vilayet Gazetesi'nin ifadesiyle fabrika günde 40 bin metrelik üretim kapasitesi ve 1008 tezgâhıyla yabancı malına karşı çalınmış bir paydos borusu gibidir (Kayseri Kadınları Bu Nimetten Neden İstifade Etmiyorlar, 1936). Sonuç olarak açıldığı dönemde 2100 işçi ve 155 memur ile faaliyet gösteren fabrika Türkiye'nin devlet eliyle yapılan ilk sanayileşme hamlelerinden biridir (Eriş, 2013, s.110).

Sonuç:

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasında bağımsızlık kavramını yalnızca siyasi açıdan değil ekonomik açıdan da yorumlamış, dışa bağımlılığın azaltılıp ekonomik kalkınmanın sağlanacağı bir program üzerinde çalışılmıştır. Genç Cumhuriyetin ilk programı girişimciliğin teşvik edilip devlet tarafından desteklendiği bir çizgide seyretmiştir. Buna rağmen devlet kendini ekonomiden ve yatırımlardan tümüyle soyutlamış değildir. Öyle ki bu evrede hem özel sektör yatırımları hem de devlet yatırımları göze çarpmaktadır. Özel sektör girişimlerine bir örnek olarak Kayserili girişimciler tarafından 1926 yılında Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş kurulmuş, bu şirket tarafından Türkiye'nin ilk Hidro-Elektrik Santrallerinden biri Bünyan Şelaleleri üzerine inşa edilerek aydınlatma ve sanayi için elektrik üretilmiştir. Bir başka özel sektör girişimi ise 1927 yılında kurulan Bünyan İplik Fabrikası olmuştur. Bu fabrika önce Kayseri'nin halı ipliği ihtiyacını karşılamış, 1933'te dokuma üretimine geçmiş, 1934'te ise Sümerbank'a devredilmiştir. Bireysel girişimler teşvik edilirken alt yapı hizmetleri ve çok büyük çaplı girişimler devlet tarafından yerine getirilmiştir. Örneğin nakliye ve ulaşım hususunda bir dönüm noktası olarak 1924 yılında başlatılan çalışmalar sonucu 1927 yılında Kayseri demiryolu imkânına kavuşturulmuştur. Demiryolu sayesinde üretilen ürünlerin pazar sahası genişlemiş, mevsim şartlarına bağlı olarak yaşanan ihtikâr ve darlıkların önüne geçilmiştir. Diğer yandan 1926 yılında açılarak Kayseri ekonomisi ve sanayisi için bir lokomotif işlevi gören Kayseri Tayyare Fabrikası ulusal ekonomi döneminde devlet eliyle yapılan yatırımlardan biridir. Bu fabrika sayesinde hem Kayseri halkı için önemli bir istihdam alanı oluşturulmuş hem de Türkiye kendi uçağını kendisi üreterek yerli ve milli bir savunma sanayisinin temelini atmıştır. 1929 yılından itibaren dünya genelinde değişen ekonomik dengelerin bir sonucu olarak Türkiye'de de ekonomi politikalarının yönü değişmiş, ekonomi de vatandaştan ziyade devletin ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır. 1930'dan itibaren izlenen Devletçi politikaların sonucu olarak Kayseri'de Türk – Sovyet işbirliğiyle Sümerbank'a bağlı bir dokuma fabrikası kurulmuş, fabrika Türkiye'nin kumaş ihtiyacında dışa bağımlılığını azaltmış, Kayseri halkı için önemli bir istihdam alanı oluşturmuş, halkın sosyal yaşantısı ve kadınların iş hayatına katılımı gibi noktalarda da pozitif etkileri görülmüştür. Son tahlilde Kayseri, gerek Ulusal Ekonomi döneminde gerekse Devletçilik döneminde ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça:

A. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya: 411, Fon Kodu: 301000, Yer No: 301000.61.411.1

B. GAZETELER

Men'i İsrafat. (18 Şubat 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Ajans. (20 Mayıs 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Türk Hava Mecmuası. (3 Haziran 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Kurban Derileri Hakkında Müftü Efendinin Beyannamesi. (14 Haziran 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.2

Vilayetimiz Ne Kadar Tayyare İanesi Verdi? (14 Haziran 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.4

Tayyare Piyangosu. (17 Haziran 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Türk Hava Mecmuası. (12 Ağustos 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.3

Tasarrufun Lüzumu. (30 Ağustos 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Kayseri Tayyare Fabrikası. (20 Eylül 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Kayseri Tayyare Fabrikası ve İmanlı Zanaatımız. (2 Aralık 1926). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.3

Zekat Borçlarımızı Tamam Verelim. (15 Mart 1928). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.3

Demiryollarımızın Yardımı. (19 Nisan 1928). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Tayyare Şubesi Riyasetinden. (17 Mayıs 1928). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.2

Vatandaş! (16 Aralık 1929). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.2

Ferdi Tasarruf. (23 Aralık 1929). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Tasarruf Cemiyeti Teşkili İçin Faaliyete Geçildi. (26 Aralık 1929). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Kayseri Şubesi. (13 Şubat 1930). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.2

Ankara'da Toplanacak Milli Sanayi Kongresi. (3 Nisan 1930). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Sivas Demiryolunun İşletmeye Açılma Merasiminde Muhterem Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretlerinin İrat Buyurdukları Mühim Nutuk. (1 Eylül 1930). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

İlk Tasarruf ve Yerli Malı Haftası. (13 Kasım 1930). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Vatandaş! (15 Aralık 1930). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Vatandaş! (18 Aralık 1930). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Kayseri Şubesi. (12 Mart 1931). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.4

Niçin Elektrik Yakmıyoruz? (26 Kasım 1931). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Fitre ve Zekatınızı Tayyare Cemiyetine Veriniz. (21 Ocak 1932). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Vatandaş! (4 Şubat 1932). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Pınarbaşı Tayyaresinin Ad Konma Merasimi. (1 Eylül 1932). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Ajans. (22 Eylül 1932). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Fabrikaların Yerleri Tespit Edildi. (26 Eylül 1932). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Ajans. (8 Haziran 1933). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Halis Yerli Yününden Kumaş. (17 Temmuz 1933). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.2

Reklam. (14 Eylül 1933). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Reklam. (18 Eylül 1933). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Reklam. (28 Eylül 1933). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.3

Cumhuriyet Devrinde Demiryolları. (29 Ekim 1933). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.9

Türkiye İktisadiyatında Kayseri. (11 Aralık 1933). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.2

Şah Rıza Hazretlerine Hediye Edeceğimiz Tayyare Hazır. (7 Haziran 1934). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Ajans. (1 Ekim 1934). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Kayseri Fabrikasının Kurulması İçin. (4 Ekim 1934). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Dışarıda Türkiye, Kayseri Dokuma Fabrikası. (5 Ağustos 1935). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1-2

Dışarıda Türkiye – Yeni Türkiye'nin Demiryolları, 1 Ağustos 1935 Tarihli Nessische Landes Zeitung Darı Istadt Dau'dan. (26 Ağustos 1935). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Kayseri Kadınları Bu Nimetten Neden İstifade Etmiyorlar? (11 Mayıs 1936). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Dokuma Fabrikasında Değişiklik. (14 Mayıs 1936). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Kayseri Bez Fabrikası Malları İçin Kazancılarda Bir Satış Evi Açıldı. (5 Ekim 1936). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

Kayseri Kombinasında Bir Gece. (30 Kasım 1936). Kayseri Vilayet Gazetesi, s.1

C. TETKİK ESERLER

C.1. Kitaplar

Büyükkeçeci, Şadi, Geçmişten Geleceğe Kayseri ve KCETAŞ, Kayseri: Bilnet Matbaacılık, 2010.

Eriş, Murat, 81 İlde Kültür ve Şehir – Kayseri, İstanbul: Acar Basım ve Cilt San., 2013.

Feyzioğlu, Turhan, Atatürk Yolu, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1987.

Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.

Yalçın, Osman, Türk Hava Harp Sanayii Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

C.2. Makaleler

Akbulut, Gülpınar, "Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Gerçekleşmeyen Demiryolu Projeleri ve Etkileri (1876-1939)" Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi, Erzurum: 2012: 225-227.

Aslan, Demo Ahmet, "Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:14/3, 2014:141-150.

Aydın, Abdurrahim Fahimi, "Tayyareden Uçağa: Milli Hava Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Güz 2011, Sayı 31, s. 51-84.

Avcı, Cemal, "Devletçilik", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2012: 287-290.

Çolak, Filiz, "Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış", Turkish Studies – International Periodical For The Lanuages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/2, Ankara: Winter 2013: 345-364.

Dayıoğlu, Kadir, "Kayseri'nin Ticaret ve Sanayi Hayatı", Kayseri Ticaret Odası Bülteni, Kayseri: Dergah Ofset, 2008: 115-117.

Tokgöz, Erdinç, "Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2012: 317-371.

Tural, Mehmet Akif, "Barış İçinde Cumhuriyet'e", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2012: 394-437

C.3. Bildiriler

İmamoğlu, Vacit. "20. Yüzyılın İlk Yarısında Kayseri Kenti: Fiziki Çevre ve Yaşam", 1. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri 11-12 Nisan 1996, Kayseri, 2000:119-128.

Sarısır, Serdar. "Kayseri Tayyare Fabrikası", 3. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri 6-7 Nisan 2000, Kayseri, 2000:433-444.

D. ANSİKLOPEDİLER

Akbaş, S. Burhanettin, "Bünyan Halı İpliği Fabrikası", Kayseri Ansiklopedisi Cilt 1, İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.

Satoğlu, Abdullah, "Sümerbank Bez Fabrikası", Kayseri Ansiklopedisi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

E. TEZLER

Aydın Saydan, İ. (2015). Kayseri Vilayet Gazetesi ve Cumhuriyet Arşivi Işığında Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kayseri'ye Yansımaları (1923-1938). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.

F. İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/component/content/article/95-mayis/2143-tarihte-bugun-29-mayis, 30.10.2016

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302434.pdf, 30.10.2016

Kamu'da Eğitim Politikalarında Reform: Meslek Cinsiyeti Açısından Bir Değerlendirme

A Reform On Educational Policy in Public Administration: An Assesment On Vocational Sex

Yard. Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN *
Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER **

Öz:

Çok yönlü bir görüş ile tanımlanmaya çalışılan eğitimin en önemli özelliği bu geniş düşünce yelpazesinin yanında sosyalleşmenin, kültürlenmenin, bilinçlenmenin ve uygarlaşmanın alt yapısını oluşturmasıdır. Devlet yönetimlerinde bireyin merkeze yerleştirilmesi ve onun devletle olan ilişkisinin şekillendirilmesi demokrasi ve insan hakları açısından çok önemli bir yer tutmaktadır. Yetiştirilen her birey bu ilişki şekillenmesinin bir sonucu olarak bulunduğu toplumda bir rol üstlenecektir. Bu rolün gereği olarak devlet idaresi eğitim sisteminde değişimi esas alarak gelişme sağlayıcı çözümler üretecektir. Bu açıdan bakıldığında kız çocuklarının okula gitmesi ve kadınların okuma-yazma oranları önemli bir şekilde göze çarpmaktadır. Ayrıca eğitim sisteminde rol oynayan insanlara ve cinsiyet dağılımlarına dikkat edildiğinde sonuç daha çarpıcı olmaktadır. Sonuç olarak da toplum genelinde bir meslek gruplaşmasından bahsetmek yanlış olmayacaktır. 21. Yüzyılın bireyi bilgiye iten gizli ve etkili gücünü ve devletin eğitim politikalarının onun üzerinde yaratacağı etkisini meslek cinsiyeti oluşumu açısından değerlendirmek araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Milletlerin uzun yıllar huzur, düzen ve sağlıkla yaşamaları gerçeğinin temelinde kadın ve erkeğin yaşamın en uç noktalarında bile birlikte hareket etme alışkanlıklarının olması yatmaktadır. Bu alışkanlık kamusal alanda toplumun her kesimine yansıtılan hizmetlerin merkezinde görülmekte ve asla vazgeçilemeyen bir olgu niteliğindedir. Eğitim ile davranışların çekirdeğini şekillendiren devlet, insanlarının sosyal, ekonomik ve siyasi amaçlarının hayata geçirilmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmiştir.

Araştırmanın temel amacı, öncelikle kamusal yaşamda mesleki etkinlik açısından erkek egemen bir anlayışın zararlarını ön plana çıkararak, toplumun kadının gücü ve bakış açısına da ihtiyaç duyduğu gerçeğini ortaya koyarak kamu yönetiminin her alanda güçlendirilmesi maksadıyla meslek cinsiyetlerinin eğitim açışından sınıflandırılmasını yapmak ve buna göre oluşturulacak reformlara yol gösterebilecek öneriler sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Reform, Kamu Politikası, Meslek Cinsiyeti,

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimleri ve Kamu Yönetimi Bölümü, Osmaniye, e-posta: mbcoskun@gmail.com
** MEB, Çankaya Cumhuriyet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Ankara, e-posta: gcandeger@gmail.com

Abstract:

The most important feature of education which is tried to be defined by a multifaceted view is that it forms the substructure of socialization, cultivation, consciousness and civilization besides this wide range of thought. In the state administrations, placing the individual in the center and shaping its relation with the state has a very important place in terms of democracy and human rights. Every grown individual will assume a role in society as a consequence of the formation of this relationship. As a result of this role, the state administration will produce development-based solutions based on the change in the education system. From this point of view, the rate of girls going to school and the literacy rates of women are significantly increasing. Moreover, when attention is paid to the people who play a role in the education system and the gender distributions, the result is more striking. As a result, it would not be wrong to talk about a professional grouping in society at large. The main theme of there search is to evaluate the hidden and effective power of the individual in the 21st century and the effect of the education policies of the state on it in terms of the formation of professional sex.

The fact that the nations have long been the basis of the fact of peace, order and health, lies in the fact that women and men have the habit of acting together even at the extreme ends of life. This habit is seen in the center of the services that are reflected in every segment of the public space, and is a never-ending phenomenon. The state, which has shaped the core of behavior through education, has played a very important role in the misery of people's social, economic and political goals.

The main aim of there search is to classify the sexes of education with the aim of empowerment of the public sector on the basis of education and to lead there forms which will be formed by putting forward the fact that the society needs women's power and perspective by firstly predicting the harms of a male dominant mentality in terms of professional activity in public life suggestions.

Keywords: Education, Reform, Public Policy, Vocational Sex.

Giriş

Eğitim konusunda sürdürülebilir gelişmeyi gerçekleştirmek amacıyla belirlenecek eğitim politikalarının yönünün saptanması ve etkin çalışmalarla geliştirilmesi gerekmektedir. Böyle bir eylem düşüncesinde, eğitim sisteminin örgütlenme ve yönetim özelliklerine uygun eğitim politikalarının dönüşüm geçirmesi zorunlu bir durum haline gelmektedir. Türk Eğitim Sistemi, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre örgün ve yaygın eğitim olarak örgütlenmiştir. Örgün eğitim okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerini kapsamaktadır. Bu aşamalara yönelik geliştirilecek eğitim politikaları eğitim sistemlerinin etkililiğinin geliştirilmesine katkı sağlayabilecektir. Eğitim sistemlerinin geliştirilmesinde önem taşıyan bir diğer etken de öğretmen topluluğunun eğitimidir. Öğretmen eğitimini ilgilendiren politikalar, doğrudan öğretmenlerin görev yaptıkları okullardaki akışı ve dolayısıyla eğitim sisteminin etkililiğini artırabilecektir.

Günümüzde karşı konulamayan etkisi giderek artış eğiliminde seyreden dönüşüm hareketlerinin yönü otoriterden demokratiğe, donmuş bilgiden sürekli yenilenen bilimsel bilgiye, merkezcilikten yerelliğe doğrudur. Eğitimde değişme gerekliliklerinin büyük oranda gündemde kalmasının en temel sebebi eğitimin toplumsal gelişmede anahtar rol oynayan bir konumda bulunması ve eğitime yönelik araştırmaların, teknolojinin, bilgi birikiminin hızla artmasıdır. Özellikle öğretim tekniklerine, stratejilerine, programlara dönük hızlı gelişmeler bunların eğitim sistemine aktarılması çabalarını da beraberinde getirmekte içeriğe ilişkin değişme talepleri eğitimin yönetsel ve örgütsel bakımdan yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Reform çalışmalarını daha önceki değişme girişimlerinden ayıran en önemli konu yeniden yapılanmanın öğrenci edimi üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bununla birlikte tüm öğrencilerin en yüksek

seviyede öğrenebileceği ve öğrenmesi gerektiği düşüncesi yatmaktadır. İkinci özelliği ise, uzun soluklu, sistemli ve köklü değişimler öngörmesidir. Yeniden yapılanma okul geliştirme için son zamanlarda kullanılan önemli ve yeni bir kavramdır.

A. Kamu Politikaları ve Eğitim Reformları

Türk Eğitim Sistemi'nin örgütsel ve yönetsel yapısı, 3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanun temel alınarak düzenlenmiştir. Buna göre merkeziyetçi anlayışla yönetilen Türk Eğitim Sistemi merkez örgütü, taşra örgütü ve yurt dışı örgütü biçiminde örgütlenmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın temel görevi, Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen niteliklerde bireyler yetiştirmek üzere, her kademedeki eğitim kurumlarının hizmetlerini planlamak, programlamak, yürütmek, izlemek ve denetim altında bulundurmaktır (MEB, 1998: 5). Millî Eğitim Bakanlığı eğitim sisteminin amaçlarına ulaşması için sistemin örgütlenmesi ve yönetilmesinden sorumludur. Türk Eğitim Sistemi'nin işleyiş düzenleniş biçimi Millî Eğitim Temel Kanunu'nun ikinci maddesinde yer alan genel amaçlar ile üçüncü maddesinde açıklanan özel amaçlara ve bu amaçların gerçekleşmesini sağlayan politikalara bağlıdır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Eğitim Reformu başlığı altında eğitimin amacı, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde, özgür ve özgüveni olan bilgi çağı insanını yetiştirmek olarak ifade edilmektedir (DPT, 1996: 318). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda eğitim sisteminin amacına yönelik olarak, "farklı kültürleri yorumlayabilen bireyler yetiştirmek" ifadesi ile farklı bir bakış açısı benimsenmeye başlamıştır (DPT, 2001: 26). İki plan karşılaştırıldığında dikkat çeken en önemli politika değişiminin, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda uluslararası kültürlere yapılan vurgu olduğu düşünülebilir. Küreselleşme ve Avrupa Birliği (AB)'ne dâhil olma sürecinde ulusların farklı kültürlerle sıklıkla etkileşime girmeleri ve bu süreçte ulusal kimliklerini geliştirerek, evrensel değerlerle bütünleşmeleri önemli bir konu olarak görülmektedir.

1996–2011 yıllarını kapsayan Eğitim Ana Planı'nda eğitimin amacı "... Demokratik eğitim ortamları ve sistem yapısıyla, öğrenci merkezli, çevreye duyarlı eğitim programlarıyla, öğretmeni sistemin stratejik uyarıcı ve dönüştürücü öğesi olarak kullanarak, bireysel amaçları ile ülke hedeflerini bağdaştırma bilinci ve becerileri kazanmış, Türkiye'nin demokratik girişimci, gelişimci insan örneğinin yetiştirilmesi ve yaşam boyu eğitimle desteklenmesi" olarak belirtilmiştir (Dülger, 2004: 189). Bu amaçlar bir yandan Cumhuriyet'in temel değerlerini ön plana çıkarırken, diğer taraftan bilgi toplumunun gerektirdiği insan özellikleri üzerinde durmaktadır. Buna göre eğitim sisteminin yönetiminde demokratik, laik ve sosyal hukuk düzenini yerine getiren değerlere ve yapılanmalara önem verilmesinin beraberinde, bilgi toplumunun gereklerini sağlayacak bir yapılanma benimsenmelidir. Bu kapsamda, eğitim sisteminin geliştirilmesi genç nüfusa sahip Türkiye'nin ekonomik gelişiminin gerektirdiği yetişmiş ve kaliteli işgücü ihtiyacının karşılanmasına ve rekabet gücünü artırmasına fırsat vereceği gayet açık bir gerçektir.

Türkiye'de 1990'lardan sonra ortaya çıkan bir başka eğitim politikası da eğitim harcamalarının sadece devlet tarafından değil, hizmeti alan kesim tarafından karşılanmasıdır. Bu yönde şekillenen eğitim politikası, toplumsal faydanın büyük olduğu zorunlu eğitimin devlet tarafından üstlenilmesi, bireysel faydanın nispeten büyük olduğu daha üst eğitim kademelerinde hizmetten yararlananların hizmetin bedelini ödemesi sağlanmasını öngörmektedir. Bu yapının, fırsat eşitliği açısından ödeme gücü olmayan öğrencilerin hizmetten yararlanabilmesini sağlamak üzere özel kesimin de katkısıyla dar gelirli aile çocuklarından başlanarak kredi ve burs sistemiyle destekleneceği belirtilmektedir (DPT, 1996: 30).

B. Eğitimde Fırsat ve İmkân Eşitliği

Türk Eğitim Sistemi'nde eğitimde fırsat eşitliğinin oluşturulması konusu önceliğini koruyan konular arasındadır (Okçabol, 2005: 178). 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun sekizinci maddesinde yer alan fırsat eşitliği Türkiye'nin öncelikli sorunlarından biri olarak tüm politika belgelerinde ön plana çıkmaktadır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda fırsat eşitliğine yönelik olarak eğitimin kalitesinin yükseltilmesi ve her kademedeki eğitimin yaygınlaştırılmasıyla fırsat eşitliği sağlanması amaçlanmaktadır (DPT, 1996: 318). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise dengeli ve sürdürülebilir kalkınma hedefi ile uyumlu bir nüfus yapısına ulaşmak amacıyla nüfusun eğitim ve insan gücü yönünden özelliklerinin ve kalitesinin iyileştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bu alanlarda bölgeler ve yerleşim yerleri arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılmasının temel ilke olduğu ifade edilmektedir.

Ayrıca eğitimin dar gelirli ve yoksul kesimler için ulaşılabilir ve kullanılabilir olması sağlanacağı da vurgulanmaktadır (DPT, 2000: 122). Bunlara ek olarak ülkemizde sürdürülebilir eğitim sağlanması konusunda eğitimin yönetiminde fırsat eşitliğinin sağlanması için yapılabilecek önemli çalışmalardan biri de yaşam boyu eğitime yönelik imkânların geliştirilmesi ve yurt genelinde ve yurt dışında yaygınlaştırılması olduğu söylenebilir.

Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Temel eğitim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. Temel eğitim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar. Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır. Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır. (Millî Eğitim Temel Kanunu, 1973).

Millî Eğitim Bakanlığı'nın çalışmalarının bir bölümünü de şûralar oluşturmaktadır. Millî Eğitim Şûraları bakanlığın çalışmalarında tavsiye karar alan en büyük toplantılardır. Şûralar Kurtuluş Savaşı döneminden günümüze kadar yapılmış olan toplantılardır. Bu toplantılar 1921–1926 yılları arasındaki Heyet-i İlmiyeler ve 1939–2014 yılları arasında ise Türk Millî Eğitim Şûraları şeklinde isimlendirilmiştir. Millî Eğitim Şûraları'nda kadın konusunun gündeme getirildiği ilk şura, 3. Millî Eğitim Şûrası (1946) olmuştur. 6. ve 7. Millî Eğitim Şûra kararlarında Kız Teknik Okulları, Kız Öğretmen Okulları ve amaçlarının açıklandığı bölümlerde Kadın ile ilgili kararların alındığı görülmüştür.

19 kez düzenlenmiş olan Millî Eğitim Şûralarında kararlarının titizlikle incelenmesinde kadının toplumsal yerinin ortaya konduğu da görülmüştür. İlk kez kadın konusunun geçtiği Şûralarda kadın ailenin devamlılığı için anne olarak ve ev hanımı olarak yetiştirilmek istenmiştir. Günümüze daha yakın zamanda yapılmış olan şûralarda ise kadın saygın bir yer kazanmış ve onun ihtiyaçlarının karşılanmasına uygun erkeklerle aynı seviyede eğitim alması hatta kız çocukların okula gönderilmesinin üzerinde durulduğu görülmüştür. Toplumsal bir çıkarımda bulunulduğunda kadınlar 20. yy ortalarında ev hanımı ve anne olarak görülürken, 21. yüzyıla gelindiğinde durum değişmiş kadın toplumun yarısı olarak hak ettiği seviyeye yükselmiştir(Candeğer. 2015).

1. Kadın Eğitiminin Önemi

Bireysel değerler toplumsal ortamda gelişir. Bu açıdan toplumsal sistemin ya da kültürün ürünüdür (Meglino ve Ravlin, 1998: 351). Birey, doğumundan ölümüne kadar ebeveynlerinin, arkadaşlarının, önemli gördüğü ve sevdiği kişilerin, yaşamındaki önemli değişikliklerin ve deneyime dayalı öğrenmenin, yasaların, gelenek ve göreneklerin, dinin, eğitimin ve medyanın etkileşim gücü ile kısaca toplumun içinde sürekli toplumsallaşma süreci sayesinde değerleri öğrenir. Diğer bir ifade ile bireyin değer sistemleri toplumsallaşma süreçleri ile erken çocukluk döneminde gelişerek kültürel ve toplumsal

dönüşüm yoluyla onun bilişsel ve zihinsel yapısının bir parçası haline gelir (Murphy vd., 1997: 69; Russell, 2000: 99).

Belirli bir toplumsal sistemin üyeleri, değer sistemleri bakımından, diğer toplumsal sistemlerden farklılık gösterir. Ancak, belirli bir toplumda veya toplumsal sistemde kadınlar ve erkekler bazı ortak değerleri paylaşmalarına rağmen, kültürel olarak tanımlanmış sosyal cinsiyet rollerine uygun tutum ve uygulamaların sonucu olarak çeşitli benlik geliştirme süreçlerine maruz kalmaktadırlar. Bu açıdan, büyüme çağlarında veya yetiştirilirken öğretilen farklı değerlerin ve düşüncelerin etkisiyle erkeklerin ve kadınların farklı beklentilere ve ihtiyaçlara sahip olmaları dolayısıyla da değişik tutum ve davranışlar göstermeleri beklenir (Yıldırım, 1997: 217).

Cinsiyetin değerler üzerindeki etkisini araştıran bazı bilimsel çalışmalar, erkeklerin doğumdan itibaren bireysel değerlerle (bağımsız, eril, atak vb.); kadınların ise hizmete veya bakıma yönelik değerlerle (dişil, toplulukçu, insanı dikkate alma vb.) toplumsallaştığı için erkeklerin daha bireysel, kadınların ise daha toplulukçu değerler eğilimine sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (Hofstede, 1991, 1996; Gibson, 1995; Murphy vd., 1997; Giacomino ve Akers, 1998; Feather, 1998; Lâmsa vd., 2000; Myyry ve Helkama, 2001: 25-40).

Diğer birçok araştırma ise çalışma hayatında kadınların ve erkeklerin liderlik davranışları, karar verme (Gibson, 1995: 255) çalışma şekli (Rigg ve Sparrow, 1994: 13) ve yönetim tarzları (Rosener, 1990: 119) bakımından farklı olduğunu; erkeklerin daha ziyade işe, kadınların ise ilişkiye yönelik davranışlar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Farklı sonuçlar elde edilmesine rağmen bazı araştırmalar da düşünüldüğü gibi, cinsiyet ile iş ve çalışma değerleri ve iş tatmini arasında bağlantı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Vaus ve McAllistar, 1991: 72).

Hofstede'ye göre erillik toplumsal cinsiyet rollerinin açık şekilde belirgin olduğu; dişillik ise toplumsal cinsiyet rollerinin örtüştüğü ya da arasında farkın olmadığı toplumları tanımlamaktadır (Hofstede, 1991: 533). Bu sınıflandırmaya göre, 13 ülkeye oranla orta düzeye en yakın ülke Türkiye'dir. Hofstede'nin Türk toplumuna ilişkin genellemesini değişik zamanlarda değişik öğrenci grupları üzerinde test eden Sargut (2001: 175–180) Türk toplumunun "erkek toplum" imajına oldukça ters düştüğünü gösteren sonuçlar elde etmiştir. Buna göre kız öğrencilerin, geleneksel kadınsı değerlerin egemen olduğu tavır ve davranışları eksiksiz sergilerken, erkeklerin de aynı oranda olmasa bile, kadınsı sayılan değerleri erkeksi değerlerden daha önde tuttukları görülmüştür.

Diğer yandan, Yıldırım'ın kırsal ve kentsel bölgelerde yaşayan 14-17 yaş arasındaki Türk gençlerinin kimlik süreçlerinde toplumsal anlamda cinsiyetin etkisini araştıran çalışmasında ise erkeklerle kadınlar arasında farklılıklar olduğu; kadınların arkadaşlık ve eğitime daha çok önem verdikleri, kimliklerinin ilişki ve mutluluk gibi sembolik kavramlardan daha fazla etkilendiği; ayrıca sanat ve yaratıcılık eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Yıldırım, 1997: 217).

Cinsiyet, ayrıca, değerler yoluyla, bireylerin meslek seçimlerini de etkilemektedir. Nitekim Hofstede erkeklere ve kadınlara göre algılanan örgüt amaçları ve kariyer olanakları arasında ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Hofstede'e göre ticari örgütlerin eril amaçları vardır ve bu yüzden erkeklerin ilerlemesine yöneliktir. Böyle örgütlerde yöneticinin başarılı olabilmesi atılgan, hırslı, rekabetçi yani erkek olmasına bağlıdır. Oysa hastaneler, en azından, hemşirelik hizmetleri bakımından, daha dişil amaçlara sahiptir ve kadınların ilerlemesine olanak tanır. Nitekim bu nedenle, hastanelerde hemşirelik hizmetlerinde kadın yöneticilerin sayısı oldukça fazladır (Hofstede, 1991: 176-183).

Lamsa ve arkadaşlarının araştırması öğrencilerin meslek seçiminde değerlerin rolü olduğunu; eril değerler eğilimi yüksek olan öğrencilerin işletme eğitimini tercih ettiklerini göstermektedir (Lamsa vd., 2000: 203-213). Myyry ve Helkama'nın araştırmasında ise işletme, sosyal bilimler ve teknik alanda eğitim gören öğrenciler arasında, değer öncelikleri bakımından, farklılık olduğu, işletme öğrencilerinin güce ve başarıya, sosyal bilimler öğrencilerinin evrenselliğe, yardımseverliğe ve toplumsal değerlere

teknik alanda eğitim gören öğrencilerin ise güvenlik konusuna daha fazla önem verdikleri saptanmıştır (Myyry ve Helkama, 2001: 25-40).

Görüldüğü gibi yukarıda örnekleri verilen bilimsel çalışmalar ışığında oluşacak meslek gruplarının kadın ve erkek cinsiyetler açısından büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. Bu açıdan incelendiğinde bulunacak yöntemlerin kadınların baskın olarak elde edecekleri mesleki konumlarının sağlam bir biçimde yerine getirilmesi toplumsal gelişme bakımından son derece önemlidir.

2 Eğitim Hakkının Yasal Temelleri

Anayasamızda eğitimle ilgili konular genel olarak "Eğitim ve Öğrenim Hakkı ve Ödevi" başlığı adı altında 42. maddede, "Bilim ve Sanat Hürriyeti" başlığı adı altında 27. maddede, "Kanun Önünde Eşitlik" başlığı adı altında 10. maddede devlete eğitim hakkı ve eşitliğini sağlamaya yönelik görevlerini gerçekleştirme ödevlerini yüklemiştir. Ayrıca anayasada bulunan "Din ve Vicdan Hürriyeti" başlığı adı altında 24. madde, "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti" başlığı adı altında 26. madde "Ailenin Korunması" başlığı adı altında 41. madde, "Gençliğin Korunması" başlığı adı altında 58. madde, "Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları" başlığı adı altında 62. madde de yine eğitim konusuyla ilgilidir.

Eğitim-öğretim hakkı bireylerin doğuştan kazandıkları, isteme hakkına sahip oldukları en önemli toplumsal haklardan biridir. Ülkemizin, sosyal devlet ilkesi kabullenilmesi ve her bireyin eğitim hakkından yaralanabilmesi için eğitim hakkı yasal temellere dayandırılmaktadır. Bu hakkı vatandaşlara sağlamak, devletin görevi olduğu kadar bu haktan vatandaşların yararlanması da bir ödev ve aynı zamanda bir zorunluluktur. Uluslararası belgelerde de eğitim hakkı üzerinde durularak bu konuya her insanın ilgi alanının düşünüldüğü evrensel bir evrensel boyut kazandırılmaya çalışılmıştır. Eğitim hakkı ve bu hakkın kullanılması, ülkelerin demokrasiye yakınlıklarıyla doğrudan ilgilidir. Eğitimin demokratik tutum ve davranışların kazanılmasını etkilediği gibi, demokrasilerin de, insanların ilgi ve yetenekleri doğrultusunda eğitim edinebilmeleri bakımından önemli görevleri vardır (Töremen, 2004: 128).

C. Türk Kamu Yönetimi Perspektifinde Eğitim Sisteminin Meslek Cinsiyetine Etkisi

1. Türkiye'de İlk ve Ortaöğretim Politikalarında Temel Sorunlar

Türkiye'de okuryazar nüfus oranında 1935 yılından bu yana çok önemli bir artış gerçekleşmiştir. 1950-2010 yılları arasında dünya okullaşma yılı ortalaması beş yıl artmıştır. Türkiye'de de okullaşma oranı benzer bir seyir göstermiş, 1950'de bir yıl iken 2010 yılında yedi yıla yükselmiştir. Ancak Türkiye şu anda yüksek-orta gelir grubu ülke olarak sınıflandırılmasına rağmen Türkiye'nin okullaşma yılı düşük-orta gelir grubuna ait ülkelerin ortalama okullaşma oranının altında dünya ve üst-yüksek gelir grubu ülkeleri ortalamasından ise önemli ölçüde daha düşüktür (Wigley ve Wigley, 2013: 322).

2. Türkiye'de Yükseköğretim Programlarında Yaşanan Temel Sorunlar

1970'li yıllardan başlayan ve özellikle 2000'li yıllarda eğitimin kitleselleşmesini amaçlayan eğitim politikaları yükseköğretimin niteliği bakımından çok farklı türde problemlere sebep olmuştur. Yeni açılan üniversitelerde öğretim üyesi sayısı ve fiziki alt yapı ile örgütlenme şekilleri yetersizdir. Yeni açılan üniversitelerde öğretim üyeleri 30 veya 40 saat civarında ders vermekte ve liselerden farklı olmayan kurumlarda yüksek lisans ve doktora dereceleri veren lisansüstü programlar açılmaktadır (Okçabol, 2005: 319). Buna paralel olarak öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısında belirgin şekilde artış meydana gelmiştir. 1984 yılında öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısı 13,85 iken

2011'de 18,86'dır. Bu sayı 2008 OECD ülkeleri ortalaması olan 15,8'e göre yüksek bulunmaktadır (Günay ve Günay, 2011: 16).

Burada da görüldüğü gibi yükseköğretim politikalarının bu oranın en azından OECD ortalamasına yaklaştırılması yönünde adımlar atılmasına gereksinim duyulmaktadır.

İkinci olarak karşılaşılan sorun ise yükseköğretim için ayrılan bütçenin giderek yetersiz kalması sorunudur. Yükseköğretim bütçesinin GSYİH içerisindeki payı 2000 yılında %0.63'ten 2011 yılında sadece %0.85'e çıkmıştır. Aynı dönem için ise 1.607.388 olan yükseköğretim öğrenci sayısı 2011'de 4.353.542 ye ulaşmıştır. Bu rakamlar bize yükseköğretimdeki özellikle 2000'li yıllardaki büyük karşılık yükseköğretime ayrılan kaynaklarda benzer şekilde bir büyümenin olmadığını göstermektedir (MEB, 2010).

Yükseköğretimde görülmekte olan eşitsizlikler de aynı kapsam içerisinde ele alınması gerekli sorunlardan sayılabilir. İlk ve ortaöğretimde olduğu gibi yükseköğretimde de toplumsal cinsiyet, bölgeler ve özellikle gelir temelli eşitsizlikler göze çarpmaktadır. Türkiye'de yükseköğretimdeki eşitsizliklerin ortaya çıkış sebeplerinden birisi gelir temelli eşitsizliklerin yükseköğretime yansımasıdır. 2008 yılında kentte yaşayan ve gelir bakımından en yoksul yüzde 20'lik hane halkının yükseköğretimden aldığı pay yüzde 1 iken en zengin yüzde 20'lik hane halkının aldığı pay yüzde 75'tir (Gürbüz, 2011: 83).

Türkiye'de değişik sektörlerde görev yapan kadınların konumlarına bakıldığında her geçen gün örgütün orta ve üst kademelerinde biraz daha ilerleme kaydetmelerine karşın ne yazık ki, aynı olumlu düşünceyi eğitim yönetimi alanındaki kadın yöneticiler için söylemek güçtür. Dünyanın neredeyse tüm bölgelerinde ilköğretim öğretmenlerinin büyük çoğunluğu kadınlardan oluştuğu halde bu katılımın daha üst eğitim düzeylerine doğru azaldığı gözlemlenmektedir (Çelikten, 2002: 2). Eğitim yöneticisi atamalarında kadın-erkek tercihi yapılmazken kadınlar yönetimde pek yer almamaktadırlar. 2001 yılı verilerine göre Türkiye'de ilköğretim düzeyinde toplam 324.835 öğretmen çalışırken, bu öğretmenlerin 142.342'si (yüzde 43.8'i) kadındır. Yine ilköğretim düzeyindeki 20.597 yöneticinin (müdür ve müdür yardımcıları olarak) yüzde 37'‟si, müdürlerin ise yalnızca yüzde 3.15'i kadındır. Öğretmen olarak yüzde 43.8 oranında yer alan kadınlar, okul müdürü olarak sadece yüzde 3.15 oranındadır (Köroğlu, 2006: 36). 2010-2011 öğretim yılında ise ilköğretimde çalışan 503.328 öğretmenin yüzde 52.8'‟i (266.074) kadınlardan oluşmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Personel Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre MEB bünyesinde merkez, taşra ve okul/kurumlarda görev yapan 80.465 yöneticinin yüzde 11.1'ini (8.905) kadınlar oluşturmaktadır (Çalık, Koşar ve Dağlı, 2012: 640). 2012 yılında dönemin Millî Eğitim Bakanı tarafından yapılan yazılı açıklamada, merkez ve taşra teşkilatında görev yapan yöneticiler içinde kadın oranının yüzde 3,49, Bakanlığa bağlı eğitim kurumlarının müdürleri arasında yüzde 6, müdür başyardımcıları arasında yüzde 8, müdür yardımcıları arasında ise yüzde 13 olduğu ifade edilmiştir (Buyruk, 2014: 113). Toplumsal yapımız genel olarak kadınları ülkemizde daha uyumlu, daha itaatkâr, daha hizmet sağlayıcı, yani yönetileceği görevlere itmekte, karar verme ve yönetsel özelliklerini kullanacağı görevler için de erkekleri daha çok ön plana çıkarmaktadır.

Genellikle Erkekler tarafından kuralları koyulmuş, sadece erkeklerin sahip olduğu var sayılan problem çözme, analitik ve soyut düşünce, görev başarısına yönelme, duyarlılık ve güçlü düşünce yapısına sahip olma, heyecan ve duygusallığı bir kenara koyabilme ve karar verme konularında bilişsel üstünlüğü olma gibi tanımlanan davranış biçimlerinin yöneticilik vasfı olarak görülmesi, iş hayatının ve özellikle liderliğin erkek davranışlarıyla özdeşleştirildiği bir ortam yaratmıştır. Erkek kültürü olarak tanımlayabilecek böyle bir ortamda kadının, kadın olarak üst kademe yöneticiliğe ulaşma çabaları genel olarak güçlüklerle dolu bir dizi süreç yaşamasını beraberinde getirmiştir (Sefer, 2006: 17).

Sonuç:

Kamu yönetimi sistemi içerisinde Türkiye'deki eğitim politikaları insan girdisinin zenginleştirilmesini veya bireylerin yeteneklerinin çoğaltılmasının yanı sıra geleneksel merkeziyetçi anlayıştan giderek uzaklaşmakta ve sorgulanarak değişmektedir. Eğitim ve öğretim konusu gittikçe artan bir ivmeyle bilgi toplumunun gereklerinden yararlanarak biçim kazanmaya devam etmektedir. Küresel rekabetin kendini gösterdiği yabancı okullar ve bu okullara ait sınav sistemlerinde Türk öğrencilerin başarı durumlarının geliştirilmesi ve dünyada genel kabul görmüş önemli üniversitelerde öğrenim hakkı kazanabilmeleri yolunda çok önemli adımlar atılması önemli bir toplumsal gereksinimdir. Günümüzde ön plana çıkan eğitimde fırsat ve imkân yaratma konusuyla Türkiye'de mevcut üniversitelerin sayısı ve uzaktan eğitim programlarının sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Üniversitelerin sayısının artmasıyla birlikte bir takım problemler de oluşmaya başlamıştır. Bu sorunların başında yetiştirilen insanda sağlanan nitelik sorunu önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle ilk ve orta öğretimde yer alan müfredatın niteliğinin geliştirilmesi ve öğretmenlerin hizmet içi kurs ve eğitimlerinin de kalite bakımından yeterli bir düzeye erişmesi önemli bir zorunluluk olmuştur. Eğitim ve öğretimin iyileştirilmesi, merkezi eğitim sisteminin etkililiği, mesleki eğitimin yeniden düzenlenmesi, eğitimde insan kaynağının etkili planlanması Türkiye'de öncelikli sorunlar olmayı sürdürmektedir. Yetişmiş ve nitelikli insan gücü planlamasının başta kamu yönetimi ilgi alanları olmak üzere toplumun refah düzeyinin artırılmasında, çalışan ve üreten insan sayısının büyümesinde ve sonuç olarak toplumun her bir ferdinin ülke içerisinde toplumsal cinsiyet, coğrafi farklılıklar ve maddi gelir engellerine takılmadan geliştirilmesine odaklanılmalıdır.

Sonuç olarak ülkemizde ilk ve ortaöğretimde sıklıkla görülen ve yükseköğretim düzeyinde de karşılaşılan bir dizi sorun bulunmaktadır. Bu sorunların başında toplumsal cinsiyet, gelir ve bölgesel eşitsizlikler yer almaktadır. Türkiye'de başta kız çocuklarının okula gitmesi ve kadınların okur-yazar olma oranlarıyla devam eden ve yükseköğretim sonucunda edinilen meslek gruplarının oluşumu ile buna yönelik reformlar arasındaki ilişkiyi anlamlı ve samimi uygulamalar sayesinde toplumun bütününe geçerli kılmak oldukça önemli ve gereklidir. Cinsiyetlerin seçeceği meslek gruplarının toplumsal gelişimde oluşturacağı pay oldukça önemlidir. Özellikle meslek seçimlerinde kullanılacak yöntemlerin ülke genelinde tüm eğitim kurumlarınca önemli bir ölçüt olması ve bu ölçüt gereğince eğitimcilerin hem yönetsel hem de eğitici anlamında gelişen reform atılımlarıyla aynı doğrultuda gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Ulusların ilerlemesinde kamusal zenginlik ve güç bireyin devletle olan ilişki ve konumunun yine devlet ile bireyin bunu oluşturma yeteneği ile ilgili olmaktadır. Bu yeteneğin geliştirilmesi için eğitim reformlarını önemseten bir kamu politikası ve önemseyen bir birey anlayışı olmalıdır.

Kaynakça:

Buyruk, H., (2014), "Öğretmenlik Mesleğinde Kadınlar: Türkiye'de Öğretmenliğin Feminizasyonundan Bahsetmek Mümkün mü?" Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 12(47), 96–123.

Candeğer, Ü. (2015), "Türk Millî Eğitim Şûra Kararlarında Kadının Yeri (1939–2014)", (Sözlü Bildiri) 26–28 Kasım 2015 Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi, İzmir.

Çalık, T. Koşar, S. ve Dağlı, E., (2012), "İlköğretim Okullarında Kadın Yöneticilere Yönelik Öğretmen Tutumlarının Değerlendirilmesi", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(4), 637-662.

Çelikten, M., (2004), "Okul Müdürü Koltuğundaki Kadınlar: Kayseri İli Örneği", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 2(17), 91-118 .

DPT. (1996), Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), DPT, 1996, Ankara.

DPT, (2000), Uzun Vadeli Strateji ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yay., Ankara.

DPT, (2001), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Hayat Boyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara.

Dülger, İlhan, (2004), "Eğitim Ana Planı:1996–2011 Bütünleştirilmiş Bir Reform Stratejisini Uygulamaya Aktarma Düzeni", Planlama Dergisi Özel Sayı.

Gibson, C. B. (1995), "An Investigation of Gender Differences in Leadership Across Four Countries", Journal of International Business Studies, 26(2), s 255, 25s.

Günay, D. ve Günay, A., (2011), "1933'ten Günümüze Türk Yükseköğretiminde Niceliksel Gelişmeler", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1 (1), Nisan 2011, s. 1-22.

Gürbüz, Burak, (2011), "Türkiye'de Yüksek Eğitimden Yararlanan Toplumsal Kesimler ve Bologna Süreci", Bologna Süreci Sorgulanıyor, (Ed. Nevzat Devrim Önal), Yazılama Yayınevi, 45, s. 73–88.

Hofstede, G. (1996), "Gender Stereotypes And Partner Preferences of Asian Women in Masculine And Feminine Cultures", Journal of Cross- Cultural Psychology, 27(5), s. 33, 14 s.

Köroğlu, F., (2006), "Okul Yönetiminde Cinsiyet Etkeni ve Kadın Öğretmenlerin Okul Yöneticiliği Talepleri (Bingöl İli Örneği)" Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Lamsa, A., Sakkinen, A. ve Turjanmaa, P. (2000), "Values And Their Change During The Business Education- A Gender Perspective", International Journal of Value-Based Management, 13, 203-213.

MEB, (1998), Millî Eğitim Şuraları (1939–1996), Millî Eğitim Basımevi, Ankara.

MEB, (2010), Millî Eğitim Bakanlığı 2011 Yılı Bütçe Tasarısı.

Meglino, R.M. ve Ravlin, E.C. (1998), "Individual Values in Organizations: Concepts, Controversies and Research", Journal of Management, 24(3), s. 351, 39 s.

Murphy, E.F.,Snow, W.A., Carson, P.(Phillips) ve Zigarmi, D. (1997), "Values, Sex Differences And Psychological Androgyny", International Journal of Value-Based Management, 10, 69-99.

Myyry, L. ve Helkama, K. (2001), "Universty Student Value Priorities and Emotional Empathy", Educational Psychology, 21(1), 25–40.

Okçabol, R., (2005), "Türkiye Eğitim Sistemi", Ütopya Basım, Ankara.

Resmi Gazete, "1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu", Sayı: 14574, 24.06.1973.

Rigg, C. ve Sparrow J., (1994), "Gender, Diversity And Working Styles", Women in Management Review, 9(1), 9-16.

Rosener, J. B., (1990), "WaysWomenLead", Harvard Business Review, 68(6), 119-125.

Sargut, A. S., (2001), "Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim", Gen. 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Sefer, S. R., (2006), "Üsküdar İlçesindeki okullarda Çalışan Bazı Kadın Yöneticilerin Mesleklerine İlişkin Beklenti ve Sorunları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Töremen, F., (2004), "Eğitim ve Hukuk Öğretmenlik Mesleğine Giriş" (Üçüncü Baskı), Edit: Mehmet Taşpınar, Üniversite Kitabevi. 127– 147, Elazığ.

Vaus, D. ve Mcallistar, I. (1991), "GenderAndWorkOrientation", Work and Occupations, 18 (1), s. 72, 22 s.

Wigley, Simon, Wigley, Arzu, (2013), "Türkiye'de Eğitim Politikalarının Gelişimi ve Sonuçları", Ed. Mete Yıldız, M. Zahid Sobacı, S. 322, Adres Yayınları, Ankara.

Yıldırım, A.,(1997), "Gender Role Influences On TurkishAdolescents" Self-Identity", Adolescence, 32(125), s 217, 23 s

Eğitim Danışmanlarının Rolü ve Azerbaycan Yüksek Eğitim Kurumlarında Eğitim Danışmanlarının Sınıflandırılması

The Role Of Education Superviosrs And Classification Of Education Supervisors At Azerbaijan High Education Institutions

Fatıma KILIÇ *

Öz:

Danışmanlar hem akademik hem de idari figür olarak eğitim yönetimi sürecinde büyük önem taşımaktadır. Öğretim perspektifinden onlar verilmiş zaman döneminde seçilmiş öğrenci qrupuna danışmanlık eder ve öğrencilerin eğitimde ilerleme yönetiminden sorumlu danışmanlardır. Bu nedenler danışmanlar alt düzeyde yönetici olarak kabul edilir. Başka bir deyişle, onların rolü üst yönetim merdivenindeki idari personel ile operatif personel (burada özellikle öğrenciler, katılımcılar, kursiyerler ve benzeri) arasında bir köprü inşa etmektir. Bir danışman öğretmen bir öğretmen, gözlemci, planlamacı, değerlendirici ve arkadaş- bir kelime ile çok yüzlü bir eğitim personeli rol modelini üstlenir.

Azerbaycan Yüksek Öğretim Kurumları danışmanların performanslarının türlerini ve şartlarını araştırıb analiz edildikten sonra danışmanlar üç ana dalları olarak kategorize edilebilir. Onlar Akademik danışmanlar, Sınıf Sorumlu danışmanlar ve Kariyer danışmanlarıdır ve öğrenciler yüksek öğrenim sürecinde ilk akademik yıldan son akademik yıla kadar onlarla tanışır ve işbirliginde olur. Her üç grup öğrencilere odaklanıp hem enstitünün, hem de öğrencinin gelişimini paralel hedeflemektedir. Akademik ve Kariyer danışmanları seçilmiş öğrenci qrupu ile genelde son akademik yıl sıkı ilişkiler kurduğu halde Sınıf Sorumlu danışmanlar öğrenci grubu ile bir veya bazen bir kaç yıl ilişkide olur.

Anahtar kelimeler. Danışmanlar, Akademik danışman, Eğitim Yönetimi, Yüksek Öğretim Kurumu, Roller ve sorumluluklar.

* Researcher on Education Studies. Email:fkilic.7814@gmail.com

Abstract:

Supervisors are of high importance in education management process both as academic and administrative figure. From educational training perspective she/he is a trainer who is responsible for the supervision and management of selected learners' education progress during the specific training program. That is the reason that supervisors are accepted to be managers at the lower level. In other words, their role is to build a bridge between administrative staff in the upper managerial ladder and operative staff (here mainly, students, participants, trainees and the like). A supervisor teacher undertakes the role of a model teacher, observer, planner, evaluator and of a friend - in a word, multi-faced training personnel.

After studying and analysing supervisors performance types and requirements supervisors at Azerbaijan High Education Institutions can be categorised into three main branches. They are Academic supervisors, Class Responsible supervisor and Career supervisors that students meet and acquaint during their high education process starting from their first till the last academic year. All three groups are student oriented and targets parallel development both of institute and a student. Academic and Carrier supervisors have tight relationships with target group mainly at the final year, while class supervisors often carry their duties for more than one academic year with a selected student group.

Keywords. Supervisors; Academic supervisor; Education Management; High Education Institution; Roles and Responsibilities.

Introduction

The word supervisor comes from the word "supervise" that originally derives from Medieval Latin word supervises (supervidere) and means "oversee, inspect, and superintend the work or performance of others" A supervisor is a manager at the first and lowest level of management, which means the employees reporting to the supervisor are not managers. In other words, a supervisor is "any individual having authority, in the interest of the employeer, to hire, transfer, suspend, lay off, recall, promote, discharge, assign, reward or discipline other employees, or responsibility to direct them, or to adjust their grievances, or effectively to recommend such action, if in connection with the foregoing the exercise of such authority is not of a merely routine or clerical nature, but requires the use of independent judgment." [Certa, 2013]

The importance of education supervisors in education management process is nearly the same as supervisors in general management. They have similar roles both as education managers, theorists and teachers and therefore require necessary set of managerial skills and share multiple responsibilities accordingly. Supervision is scientific and expert supervision that aims improvement of teaching. It is mutual helpful cooperation and joint responsibilities of both supervisor and teacher for the work in the classroom. Therefore, supervision is both creative and cooperative since a group of professionals work toward common ends and attack the problems scientifically. [Glanz, Behar-Horenstein, 2000]

The role of education superviors

Education supervisors are trainers who are selected and appropriately qualified to be responsible for the supervision and management of a specified educational program during a training process and inspire students to perform at their peak in their study, research and career. Knowels and Cole categorized supervisor teachers into three groups: [Knowles, Cole, & Presswood, 1994]

Supervising teachers play a major role in student evaluation and in writing recommendations for hiring.

Supervising teachers often become an important source of support both during the field experience and after.

Supervising teachers provide a model of instruction and classroom management and a role model of professional interaction that is very impression-forming in the early professional development of preservice teachers.

Modern education supervisors have not gone far from their core responsibilities and remaining as a one of main administrative – pedagogical figure in a management level and they show the ways to benefit from self-enthusiasm, talent and commitment that turns as a positive feature both for the individual, as well as education institution in its turn. Supervisors as pedagogues are specialists in curriculum, staff development, teaching methods, and as managers in instructional evaluation and instructional quality. Therefore, managing at the education supervisor level means ensuring that students-researchers in a particular faculty/department are performing their research tasks/study projects so that both the department and researcher will benefit. Glickman and Gordon developed a common vision of the term supervision - "that is developed collaboratively and brought into reality together. It forms connections that focus organizational and individual goals, objectives and efforts into an overarching strategy" [Glickman, Gordon., and Ross – Gordon. 2005]

Since we accept education supervisors both as a leader and team member when necessary, they are responsible for quality and quantity- productivity in their branches and should have human relation skills such as good communication, being fair in appraising and criticizing other's performance, aside from positive attitude and loyality. The supervisor who periodically has meetings with work groups and can clearly explain expected task and be open to their feedbacks and is fair in his/her respect and criticizing is a good example. Otherwise poor relations, ignoring their problems and suggestions and demand to obey the rules that he/she does not follow will bring to critical ends. When supervisor's attitude toward work or team is positive, subordinates are more likely to be satisfied and more interested in their work. A good supervisor is also loyal in assignments and decisions to his/her organization even though the work group may be against it.

Below is presented a research results conducted by Michigan State University that lists characteristics that make supervisors successful in their profiles. The effectiveness criterias were mentioned by people who worked under supervision [Colter; 1986]:

Gives clear work instructions: communicates well in general, keeps others informed.

Willing to take time to listen: aware of value of listening both for building cooperative relationships avoiding tension and grievances.

Confident and self-assured.

Appropriate technical knowledge of the work being supervised; uses it to coach, teach and evaluate rather than getting involved in doing the work itself.

Understands the group's problems as demonstrated by attentive listening and honestly trying to project her/himself into their situation.

Gains the group's respect, through personal honesty: doesn't try to appear more knowledgeable than is true, not afraid to say, "I don't know" or "I made a mistake."

Fair to everyone; in work assignments, consistent enforcement of policies and procedures; avoids favoritism.

Demands good work from everyone: maintains consistent standards of performance; enforces work discipline.

Gains the people's trust: willing to represent the group to higher management, regardless of agreement or disagreement with them.

Easy to talk to: demonstrates a desire to understand without shutting off feedback through scolding, judging, moralizing.

Classification of education supervisors at Azerbaijan high education institutions.

Supervisors are not popular as a position in most Azerbaijan high education institutions (HEI) management system. We can meet supervisor performance whose job responsibilities and specifications are similar with general standards accepted in education management, organizing and controlling process. The classification of education supervisors will be related to three supervision models mentioned by Jeffrey Glanz. The three models of supervision articulated by May (1989) include the Applied Science Approach (which represents a modern conception of supervision); the Interpretive-Practical Approach; and the Critical-Emancipatory Approach (the latter two may represent a postmodern perspective). [Glanz, Behar-Horenstein, 2000]

Although there is not a special position-post that is responsible for these processes and activities in local HEIs, the very performances are divided among different teachers and administrative staff according to specific selection criteria such as scientific degree, work experience, education profile, personal quality and etc. Hereby, these supervisors are directed to three main spheres in modern education system:

Academic Supervisors	is responsible for student's final thesis work (for its quality and submission); is responsible course tutor who assigns and controls specific(course related) short projects
Group Tutor/ Supervisor	a formal head of a class/group who is responsible periodically (or in certain periods of time) meet? Inform and discuss general or specific topics related with discipline, regulations, ethics and the like with students/groups
Career assistant	is a university representative who meets with individuals/groups about their career plans and problems and organizes networks to contact graduate students with companies.

There are two main types of academic supervisors that students work with during their study-research process. They see a number of subjects and courses throughout their bachelor or master education and they have nearly the same amount of projects (research papers) at the end of these disciplines. The project requirements vary depending on content and style of their core subject / course as the responsibilities, roles and requirements of those courses' lecturers. This process in an initial process and these supervisors are the first supervisors that students see and get practice with in their future academic and career life. Such relatively short and multi-style research projects prepare students (and vice versa) get experience to work with main academic supervisor at the end of their study process.

Academic supervisors have mutual cooperation with graduate students during the preparation and submission of final thesis that is the requirement in most education institutions. However, in some HEI graduation task is special tests or various tasks and in this case there is no need for academic supervisor – students get the task from their department or dean. The academic supervisors who are responsible for student's final presentation work are selected from the department or faculty chair that the very students are studying and are presented to them. Students meet and consolidate with their supervisors (whom he chooses to work with or who is chosen to work with beforehand) in relevant periods of academic year to prepare to prepare the topic - to discuss the research plan and direction, literature and the like. Like supervision selection is done either on student's personal choice or department's replacements done in advance, research topics are also selected based on researcher's personal choice, or choice she/he makes among given topics and sometimes specific research topic that consigned to them. Both students and their academic supervisors have mutual responsibilities. A student must take into consideration the supervisor's instructions and notes in the research work and fulfill them, otherwise the supervisor is not so responsible for the presented work if there are any problems during the submission of the work. The supervisors generally advice necessary list of literature and research direction to the supervised student based on his/her thesis topic, knowledge, and talent and research style, and have the right to ask the student to show his/her work (or any part of it) in order to have a look at it, make corrections and notes if necessary. Hereby, the student is obliged to share the very information with the supervisor and take into account the notes and corrections. Such periodic controls are essential part of academic supervisor's

performance and are shown in his/her reports that are presented to high education managers in its turn. It needs to note that the number of supervised students and the quality of their research performance are important for the supervisors and are considered to be kind of prestige in their pedagogical work experience. Supervisors' such pedagogical and/or practical (based on requirements of the thesis work) performance are also resembled in their salaries as an extra income. Academic supervisors can be replaced or they can reject their student-researchers if their mutual cooperation is not productive enough (because of insufficient knowledge and practice about their topic, and/or human factor, etc.) within the framework of selected research process as mentioned above.

Moreover, there are some cases where a researcher-student has more than one supervisor (academic and/or technical) and in these situations the student is responsible to take into account their notes and advices separately and accountable to all of them, whereas the supervisors also must be open to cooperation and open to new ideas both from student's and other department colleague's side. Supervisors' poor cooperation and/or negative competition may critically affect the quality of student's final presentation.

The second model - The Interpretive-Practical Approach that is often called consultative or collaborative supervision, is reflected in "person-centered" supervision and therefore we can undertake it to this group of supervisors. [Glanz, Behar-Horenstein, 2000] Relying on enhanced communication and shared understandings, this approach encourages interpersonal and collegial aspects in the supervision process. If to combine academic supervisors performance with above listed effectiveness criterias we can stree the importance of some, such as clearance of the given instructions, being open to communication and informing to avoid any possible problem, tension or misunderstanding, confidency in appropriate knowledge, evaluation, judging and moralizing.

The second type of education supervisors at HEI are more specific to class instructor models that we meet at secondary education management process. Both these supervisors and class instructors supervise one or more groups and are responsible for their management, control and other general activities. Each of them are appointed to this position at the beginning of the academic year (or at the end of previous academic year) and informed about their roles and responsibilities. Class supervisors like academic supervisors have additional income to their salary and special work experience. In most HEI these group of supervisors do not have special reference names/position (they are referred as controller, curator, speaker, group instructor, tutor and the like) and they are assigned at the faculties or departments where the very group belongs. Their essential responsibility is to help students of those groups to solve problems related with general study process. The supervisors direct their oriented group with their scientific development, practical knowledge, discipline, personal features and/or negotiating with other student-teacher staff. The Critical-Emancipatory Approach that is believed to encourage reflective action on the part of both teachers and supervisors. Going beyond mere collaboration in the development of instructional goals, this approach challenges teachers to "examine the moral, ethical, and political dimensions embedded in everyday thinking and practice." [Glanz, Behar-Horenstein, 2000] For class supervisors group that we have lebelled under Critical-Emancipatory Approach some supervisioning criteriar are essential within the framework of team working. They should be fair in enforcement, work assignments, favouritism and discipline in order to gain learners' trust in collaboration and high mutual performance.

Although the students can meet or speak to their class supervisors at any time that is appropriate for both of them, there are special meeting hours for group meetings that are also mentioned in study programs and teachers' work plans. If there are any situations or activities done by a group that affects education institution positive or negative, then the group supervisor together with the group gets relevant apprise or punishment.

Comparing the first and second group of supervisors we can mention that academic supervisors are often selected based on specific criteria such as scientific and pedagogical degree and/or relevant

experience, while the second group can be chosen among young pedagogical specialists. In other words, good communication, group work, leader, control and organizing skills are more preferable for group supervisors rather than having scientific degree or profile. The following comparison can be seen in amount of topics presented by these supervisors - in a given time slope (often one semester- six months) academic supervisors work with individual students/group only on one topic, whereas class supervisor must work on various educative, cultural, ethical topics and present these topics in a relevant form to target student groups and/or ask them to prepare it themselves. The difference is also observed in gender effects – thus there are comparatively more female group supervisors than men as because women tend to be more sociable, organizing, and accountable, fair and sympathetic originating from their nature. On the other hand, there are more male academic supervisors than female since the number of women with scientific degree (PhD, Prof. etc.) or work experience at HEI is less. The problem can be explained with gender problems of post graduate women such as influence and barriers of family, marriage, traditions, society, low salary compared to opposite sex and etc.

These supervisors are not permanently selected for the group and can be replaced by high management staff at the beginning of a semester. The very group of education supervisors is a kind of handbook of a HEI for students as they can give general and necessary information about education process, student life, courses, and activities and so on.

The last group of supervisors can be met in majority of modern and/or private HEIs that have tight marketing relations with the companies. They help students with their career planning and/or ways of developing their profile skills and knowledge to meet market requirements and so are referred as career supervisors. The third type of supervisors and their activities in education process can be classified to the first model of supervision. The Applied Science Approach assumes that certain school personnel are in a better position to oversee the instructional process than others. It is technically oriented, hierarchical in its organizational structure, and most often associated with modern views of supervision. This prescriptive model is often called directive or evaluative supervision. [Glanz, Behar-Horenstein, 2000] These supervisors are accepted to understand individual's or learner group's current development problem that is a kind of obstance in future career life. Those who try to solve such kind of problems with directly students and are belived to be honest and attentive gains more group's respect in comparence with the others who either avoids listening their problems or without tet-a-tet discussion presents general standart model solutions.

Career supervisors are a kind of coordinators who either coordinate student(s) or graduate(s) with new possible work places, qualification and other self-development courses, or build networks for future negotiations. They work with a group of students who work on their education or career and do not have special responsibilities towards them. Besides, their role is often about informing and coordinating and they are often referred as career support assistants. Career supervisors can hold individual and group meetings, parallel to consultation visits of students at any free time.

Being a part of HEI management team they are responsible for analyzing graduate needs and problems they encounter in career ladder and assist them with their canals and advices. They report to high-managers, about their outcomes and solutions and confirm annual or periodic student meeting dates and topics with them respectively. HEI education managers need to work on this group of supervisors in order to be able to answer modern demands of students-graduates and needs and expectations of target companies. It is also a delicate point that shows how the institution cares about its students' future career and development opportunities.

Reference:

Carolee Colter. Characteristics of Effective Supervisors. <http://www.cooperativegrocer.coop> (August – September-1986) 08.09.2016

Edward Pajak. Honoring Diverse Teaching Styles: A Guide for Supervisors.Association for Supervision and Curriculum Development , 2003.

Glickman,C.C., Gordon. S.P., and Ross – Gordon. J.M The basic guide to supervision and instructional leadership. Pearson Education, 2005.

Jeffrey Glanz, Linda S. Behar-Horenstein. Paradigm Debates in Curriculum and Supervision: Modern and Postmodern Perspectives. (Part I - Modern Conceptions of Curriculum and Supervision 1. Supervision: Don't Discount the Value of the Modern. Jeffrey Glanz). Bergin & Garvey, 2000.

Knowles, G.J., Cole, A.L., & Presswood, C.S. Through the preservice teachers' eyes. New York: MacMillan College Publishing Company, 1994

Samuel C:Certa Supervision: Concepts and Skill-building, 8th edition. Rollins College ´Winter Park. Mc Graw Hill-Higher Education, 2013.

Shantz, Doreen; Brown, Milka. Developing a Positive Relationship: The Most Significant Role of the Supervising Teacher., Academic journal article from Education, Vol. 119, No. 4

Online Ethymology Dictionary. <|www.etymonline.com>(27.03.2015)

Türk Kültüründe Liderlik Anlayışının Çağdaş Liderlik Kuramları Bakımından Değerlendirilmesi

Evaluation Of Leadership Concept In Turkish Culture In Point Of Modern Leadership Theories

Servet BALIKCI *

Öz:

Bir toplumun sahip olduğu kültürel özellikler ve tarih, lider ve liderlik kavramının nasıl algılandığını doğrudan etkiler. Türk toplumu binlerce yıllık tarihi ve sahip olduğu kültürel özellikleri ile tamamen kendine özgü bir liderlik anlayışı geliştirmiştir. Türk kültürü, ortaklaşa davranışı bireyciliğin önünde tutar. Ayrıca, sanılanın aksine bu kültürde tamamen erkek egemen değerler hâkim değildir.

Bu çalışma, Türk kültüründe liderlik anlayışını ve lider özelliklerini ortaya koyarak bu özellikleri ve anlayışı çağdaş liderlik kuramları bakımından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu araştırma Türk kültürünün binlerce yıl önceden günümüz çağdaş liderlik kuramlarının ortaya koyduğu liderlik özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Liderlik, Türk, kültür, kuram, çağdaş

Abstract:

Cultural features and history of a society have a direct impact on leadership and how the leadership concept is perceived. Turkish community has developed an entirely unique leadership concept with its thousands of years of history and cultural characteristics. Turkish culture keeps collective behavior in front of individualism. Moreover, contrary to what is believed, male dominant values are not dominant in this culture.

This study aims to evaluate the concept of leadership and leader characteristics in terms of modern leadership theories by revealing leadership concept and leader characteristics in Turkish culture. This research suggests that the Turkish culture has had the leadership qualities revealed by modern leadership theories for thousands of years.

Keywords: Leadership, Turkish, culture, theory, modern

* Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, E.Y.T.P.E. Ana Bilim Dalı s.balikcielbilsem@hotmail.com

Giriş

Tarihin tüm dönemlerinde toplumlar iyi bir liderin özelliklerinin neler olacağını daima sorgulamışlardır. Bu süregelen sorgulamalar neticesinde nasıl etkili bir lider olunacağı konusunda pek çok araştırma yapılmış ve yapılmaktadır. Yapılan akademik ve bilimsel çalışmalar sonucunda liderlik sürecinin karmaşıklığını açıklamaya çalışan birçok farklı kuramsal yaklaşım ortaya çıkmıştır (Northouse, 2013). Bu kuramsal yaklaşımlar ilk olarak liderliği bir kişisel özellik veya davranış olarak kavramsallaştırmaya çalışmış ve kişilik yaklaşımını öne sürmüşlerdir. Daha sonraları daha bilimsel yaklaşımlar benimsenmiş ve liderlik bir bilgi işleme süreci olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Yapılan nitel ve nicel araştırmalar sonucunda iyi bir lider nasıl olunur sorusuna cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Liderlik kuramlarının zaman içerisinde farklı yaklaşımlar ile değişip çeşitlenmesi ile tanımı da değişiklikler göstermiştir. Kişilik yaklaşımı, beceriler ve tarz yaklaşımı, durumsal yaklaşım, koşul bağımlılık kuramı, yol amaç kuramı, etkileşim kuramı ve takım liderliği, otantik liderlik, dönüştürücü liderlik, hizmetkâr liderlik türleri ve yaklaşımları ile liderliğin tanımı belirli değişiklikler göstererek yapılmaya devam etmiştir. Liderliğin, akademik çalışmalara konu olmaya başladığı bir asırlık süreç içerisinde dünya koşulları, siyaset ve çalışma alanlarından doğrudan etkilenerek farklı tanımları yapılmaya devam edilmiştir. 1900-1990 tarihleri arasında yapılan çalışmaları inceleyen Rost iki yüzden fazla liderlik tanımı bulmuştur (Northouse, 2013). Yapılan ilk tanımlamalarda egemenlik, gücün bir merkezde toplanması ve kontrolü üzerine vurgu yapılmıştır. Egemenlikten daha çok etkileme düşüncesinin ortaya çıkması ile birlikte kişilik özellikleri odak nokta haline gelmiştir. Sonraki dönemlerde yani 1940'larda grup yaklaşımı ön plana çıkmıştır ve güdüleme önemli bir lider özelliği olarak kabul görmüştür. Grup kuramı, ortak amaçlar ve etkileme yeteneği temalarının hâkim olduğu 1950'li yıllardan sonra liderlik tanımı başkalarını ortak bir amaca ulaşmak için etkileme davranışı olarak tanımlanmıştır. Sonraki on yılda ise örgütsel davranış yaklaşımı ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda ise dönüşüm sihirli bir sözcük olarak liderlik tanımı ve kavramı içine girmeye başlamıştır. Günümüze kadar liderliğin tanımı ve kavramsallaştırılması konusunda bu alanında çalışan bilim insanlarının hemfikir oldukları tek nokta liderliğin ortak bir tanımının yapılamayacağıdır.

Ortak bir tanım yapılamamış olsa da liderliğin kavramsallaştırılması sürecinde bazı temel ortak noktalar belirlenebilmiştir. Bu ortak noktalar şöyle sıralanabilir: liderlik bir süreçtir, etkilemeyi içerir, bir grup içerisinde gerçekleşir ve ortak amaçları kapsar. Bu temel öğelere dayanarak liderlik, bireyin ortak amacı gerçekleştirmede grubu etkilediği bir süreçtir şeklinde tanımlanabilir. Ancak, liderlik doğrusal veya tek yönlü bir etkileme değil etkileşimli bir süreçtir. Bu etkileşim toplumların sosyal süreçlerinden ve kültüründen bağımsız düşünülemez (Şişman, 1996). Lider ve yönetici kavramlarının algılanışı ve uygulamaları milletler ve kültürler bakımından farklılıklar gösterebilir. Lider ve takipçileri arasındaki ilişki, güç mesafesi, güç paylaşımı ve benzeri yönetsel uygulamalar milletlerin ya da toplumların tarihi, sosyal yapısı, kültürel özellikleri ile uyumlu olmak durumundadır. Dolayısı ile liderlik alanında yapılan evrensel çalışmalar ve bulgular bazı ortak noktaları bir araya getirebilir ancak milletlerin ve toplumların kendilerine özgü liderlik anlayışları ve uygulamaları olduğu kabul edilerek söze başlamak gerekir. Nitekim binlerce yıl yeryüzünde hüküm süren, devletler ve imparatorluklar kuran ve hiçbir dönemde bağımsızlığından vazgeçmeyen bir millet olarak Türklerin kendine özgü bir liderlik anlayışları olduğunu kabul etmek gerekir. Türk tipi başkanlık kavramının ortaya atılması ile birlikte gerçekçi ve bilimsel bir yaklaşım ile Türklerde liderlik anlayışının irdelenmesi zaruri hale gelmiştir. Çalışmanın temel çıkış noktası olarak ifade edilebilecek bu gerekçe doğrultusunda kadim Türk kültüründe ve töresinde liderin nasıl algılandığı, liderin nasıl bir yönetim yaklaşımını benimsediği ve liderin özelliklerinin neler olduğu sorularına cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

Türk kültürünün temellerini milattan önce üç binli yıllara kadar götüren tarihçi ve araştırmacıların yanı sıra, altı yüzlü yıllardan başlatanlara da rastlanmaktadır. Türk tarihi ve kültürü açısından temel coğrafya olarak kabul edilen Orta Asya, kuzeyde Ural dağları, doğuya doğru Altay dağları ve Baykal

gölü hattından geçerek doğuda Mançurya ve Kore'nin batısından, güneyde Çin Seddi'nden ve Tibet kuzeyinden geçerek Pamir'den Batıda ise Hazar Denizi doğusundan geçen bir hat içerisinde kalan bölgedir. Bu bölge; birkaç bin yıl süresince kurak, yer yer geniş göllerin olduğu, bozkır ikliminin olduğunu bir nevi iç denizdir. Bu coğrafyanın kültürün ve yönetimin şekillenmesinde etkisi büyüktür. Denizler, göller ve dağlarla çevrili ortadaki geniş alanda kuraklığa ve iklim koşullarına bağlı olarak sıklıkla göçler yapılmaktaydı. Eski Türklerin bu göçebe yaşam biçimleri çoğunlukla yanlış yorumlanarak ilkel bir toplum olarak algılanmasına neden olmuştur. Günümüzde bile hala tam olarak açıklığa kavuşturulmamış Türk tarihi açısından liderlik anlayışı temel olarak askeri beceriler ile özdeşleşmiştir. Genel anlamda antik dönem Türk liderlik anlayışını, devlet yönetimi ile ekonomik faaliyetlerin yönetimi şeklinde ayırmak oldukça güçtür. Özellikle göçler ve kervanlar açısından güvenlik büyük bir öncelik olduğu için askeri kültür daima baskın olmuştur. Buna bağlı olarak lider ya da yönetici her şeyden önce bir komutandır. Liderlik ve savaşçılık Türk tarihinin hiçbir döneminde birbirinden ayrılmamıştır.

Türk tarihinde liderlik konusunda bilgiler elde edilebilen ilk eserler Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk yazıtlarından oluşan Orhun abideleri, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eseri, Dede Korkut Hikâyeleri ve Oğuz Kağan Destanı olarak kabul edilmektedir (Ayan, 2015; Kurtlu ve Koçak, 2016; Açık, 2016; Sığrı, Ercil ve Başar, 2015; Duman, 2014; Aytürk, 2014). Sözü edilen eserler incelendiğinde görülmektedir ki Türk liderlik anlayışı çağdaş liderlik kuramlarının ortaya koyduğu yaklaşımlarla pek çok bakımdan benzerlikler göstermekte ancak tamamen kendine özgü kadim bir geleneğe bağlı olarak uygulandığı görülmektedir. Türk kültüründe liderden beklenen en temel özellikler adil olmak, halkının huzur ve refahını sağlamak, güvenlik ve fetihler yapmaktır. Bu özellikler günümüz çağdaş liderlerinden beklenen temel özelliklerden farklı olmadığı söylenebilir. Nitekim iki binli yılların başında tüm dünyada yaşanan ekonomik krizler liderlerden ilk ve en temel beklentilerin adil ve ahlaklı olmaları sonucunu doğurarak ahlaki liderlik kuramını ortaya çıkarmıştır. Benzer bir şekilde Türk liderlik anlayışının bir diğer temel unsuru olan halkına hizmet etmek, onun huzur ve refahını sağlamak hizmetkâr liderlik anlayışı ile karşımıza çıkmaktadır.

Binlerce yıllık tarihi ve üç kıtaya yayılarak kurmuş oldukları büyük devlet ve imparatorluklar ile Türkler kültür, medeniyet, yönetim ve liderlik anlayışları ile günümüz modern liderlik kuramlarının ortaya koydukları pek çok nitelikler ve özellikleri içinde barındırmaktadır. Tarihi boyunca hiç tutsak olmamış bu millet güçlü ve köklü devlet yapısı, teşkilatlanma becerileri, disiplin, adalet ve hoşgörüye dayalı yönetim ve liderlik anlayışı ile bağımsız ve güçlü devletler kurmayı başarmışlardır (Aytürk, 2014). Türk kültürüne ait liderlik algısını ve liderlik özelliklerini modern liderlik kuramları bağlamında değerlendirmeden önce yüz yıllık bir tarihi olan liderlik alanı çalışmalarını özetlenecektir. Dönüşümcü liderlik, hizmetkâr liderlik, otantik liderlik, kültürel liderlik ve ahlaki liderlik gibi modern ve post modern liderlik kuramları bakımından Türk liderlik anlayışı incelenecektir.

Liderlik Kuram ve Yaklaşımları

İnsanlık tarihinin hemen her döneminde toplumları yönlendiren etken bir güç olarak liderlik özellikle yirminci yüzyıldan itibaren önemli bir araştırma ve çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yirminci yüzyılın başından itibaren bilimsel bir nitelik kazanan liderlik alanında günümüze kadar çeşitli kuramlar geliştirilmiş ve farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Temel olarak liderlik kuramları kişilik yaklaşımı, beceriler yaklaşımı, tarz yaklaşımı, durumsal yaklaşım, koşul bağımlılık kuramı, yol amaç kuramı, lider üye etkileşim kuramı gibi bakış açıları ile ortaya çıkmıştır. Bu kuramsal yaklaşımlar sonrasında ise modern ve post modern liderlik türleri ile devam etmektedir.

İlk olarak kişiliğin liderliği nasıl etkilediği sorusu ile yola çıkan araştırmacılar tarafından benimsenen kişilik yaklaşımı liderlik alanında yapılan ilk sistematik çalışma olarak kabul edilir. Büyük adam kuramları olarak bilinen bu yaklaşım ile önemli siyasi, sosyal ve askeri liderlerin sahip olduğu doğuştan var olan nitelikleri ve özellikleri üzerine odaklanılmıştır. Fakat aynı yüzyılın ortalarına doğru bu

yaklaşıma ciddi ve haklı bazı eleştiriler getirilmiştir. Gerek liderlik özelliklerinin evrenselliği gerekse durumsallığı bir başka deyişle mevcut duruma göre değişebildiği eleştirileri ile kişilik yaklaşımı sorgulanır oldu. Bu eleştirilere rağmen kişiliğin liderliği nasıl etkileyeceği konusunda araştırmalar devam etmiş ve vizyoner liderlik ve karizmatik liderlik tarzları günümüze kadar büyük ilgi görmüştür.

Özetle, kişilik kuramı liderlerin sahip olduğu veya olması gereken bir dizi özellik listesi ortaya çıkarmıştır. Bu listede yer alan bazı temel özellikler zekâ, özgüven, kararlılık, dürüstlük ve sosyalliktir. Kişilik kuramı ile listelenen bu özellikler, Göktürk Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemlerde liderin sahip olması gereken özelliklerden söz edilen Bilge Kağan Anıtı ile binlerce yıl önceden dillendirilmiştir. Bilge Kağan Anıtı'ndan elde edilen bilgiler doğrultusunda liderden beklenen zekâ, kararlılık, özgüven ve dürüstlük gibi bazı özelliklerden bahsedildiği görülmektedir. Ulusunun çoğalması, güvenliği ve refahı için Çin üzerine yaptığı seferlerden oluşturduğu birlikten bahsederken kararlılık, özgüven, zekâ, dürüstlük ve sosyallik özelliklerine sahip olduğu görülmektedir.

Kişilik kuramını takip eden süreçte lideri merkeze alan araştırmaların devamı niteliğinde beceriler yaklaşımı ve tarz yaklaşımı karşımıza çıkmaktadır. Becerilerden kasıt öğrenilebilen ve geliştirilebilen becerilerdir. Etkili bir liderin belirli bilgi ve becerilere sahip olması gerektiğini savunan yaklaşım ile bazı temel yönetim becerileri belirlenmiştir. Katz tarafından ileri sürülen ve etkili bir liderliğin gerçekleşmesi için sahip olunması gereken becerileri teknik beceri, insani beceri ve kavramsal beceri olarak belirlenmesi (Northouse, 2013) sonrasında geliştirilen beceriler modeli ile devam etmiştir. Liderliğin genel bir çerçevesini çizen modelin merkezinde problem çözme becerileri, sosyal hüküm becerileri ve bilgi olarak özetlenen üç temel yetkinlik vardır. Tarz yaklaşımı ise liderlerin kim olduğuna değil neler yaptıklarına odaklanan bir modeldir. Liderlerin görev davranışları ve ilişki davranışları ile meşgul oldukları ve bu iki tür davranışı nasıl birleştirdikleri tarz yaklaşımının odak noktasıdır.

Liderin davranışlarına vurgu yapan tarz yaklaşımı özellikle liderlerin yaptıklarına ve nasıl davrandıklarına odaklanır. Bu yaklaşımı inceleyen araştırmacılar liderliğin iki genel davranış türünden oluştuğunu ve bu davranışların görev davranışları ve ilişki davranışları olduğunu belirtmişlerdir. Görev davranışları amacı gerçekleştirmeye yönelik davranışlardır; ilişki davranışları ise astların kendileriyle, birbirleriyle ve içinde bulundukları durumda rahat ve güvende hissetmeleri ile ilgili davranışlardır.

Başta Ohio Devlet Üniversitesi çalışmaları ve Michigan Üniversitesi çalışmaları olmak üzere tarz yaklaşımı liderlikte kişilik ve beceriler yaklaşımlarından farklı olarak liderlerin neler yaptıklarına odaklanmaktadır. Davranışları görev ve ilişki boyutları ile değerlendirerek liderlerin başkaları üzerindeki etkilerini geniş bir çerçevede sunar.

Durumsal yaklaşım adından anlaşılacağı üzere liderliğe durumlar bakımından odaklanan bu yaklaşım farklı durumların farklı türde liderlik gerektirdiğini savunur. Buna bağlı olarak etkili lider olabilmek için farklı durumların gereksinimleri doğrultusunda farklı liderlik tarzları geliştirilebilmesine bağlıdır. Lider destekleyici, yol gösterici ve aynı zamanda belirli bir durumda liderlik ettiği topluluğun ihtiyaçları ve adanmışlıklarını dikkate alarak hareket tarzı belirlemesi gerekir.

Durumsal liderlik yaklaşımı liderlerin oldukça fazla sayıda örgütsel görevleri içeren örgütsel ortamlarda nasıl etkili lider olabileceklerini öneren kuralcı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım belli bir durumun gereksinimine bağlı olarak liderlerin nasıl davranmaları gerektiğini öneren bir model sunar. Durumsal yaklaşımın öne sürdüğü duruma uygun liderlik davranışları Orta Asya'dan çıkıp Anadolu'ya oradan Avrupa içlerine kadar ilerleyen Türk milletinin duruma uygun liderlik anlayışına ne kadar benimsediklerini ortaya koymaktadır. Durumun yerleşik bir sistemden çok göçebeliği gerektirdiği bir ortamda tercih edilen yaklaşım yeterli güç ve sayıya ulaşınca yayılma ve yerleşik hayata geçilme kararları ile değiştirilebilmiştir.

Liderleri uygun durumlara yerleştirmeye çalışan koşul bağımlılık kuramı, liderin etkinliğinin liderin tarzının bu koşullara ne derece uygun düştüğüne bağlı olduğunu öne sürmektedir. Lider ve durumu etkili bir şekilde eşleştirmek amacıyla bir çerçeve sağlamayı amaçlar. Sadece lidere odaklanmaktan,

liderin çalıştığı durum veya koşulla bağlantılı olarak lidere odaklanmaya doğru bir değişim söz konusudur. Durumları ölçmek için lider üye ilişkileri, görev yapısı ve pozisyon gücü değişkenleri değerlendirmektedir.

Belirlenen hedefleri gerçekleştirmede liderlerin astlarını nasıl motive ettiği ile ilişkili olan yol amaç kuramı ise çalışanların nasıl motive edildikleri veya neyin motive ettiği ile iğlidir. Bu kuramın amacı, çalışanların isteklendirmelerine odaklanarak memnuniyeti ve performansı arttırmaktır. Bu yaklaşım ile liderin tarzı ile astların ve çalışma ortamının özellikleri arsındaki ilişkiye odaklanılır. Bu yaklaşımın temelini çalışanların kendilerini yeterli görmeleri, çalışmalarının sonucunda elde edecekleri başarı ve ücretin yaptıkları işe değer olduğuna inanmaları sonucunda daha iyi motive olacaklarını savunmaktadır.

Bu yaklaşıma göre lider, astlarına amaçlarına ulaşmada gerek duydukları unsurları sağlar, onları güdülemek için en iyi liderlik tarzını kullanır ve tamamlayıcı olarak eksikleri tamamlar. Lider amaçları tanımlar, amaca ulaşmada kullanılacak yolu açıklığa kavuşturur, engelleri kaldırır ve gerekli desteği sağlar. Özetle bu kurama göre lider yönlendirici, destekleyici, katılımcı ve başarı odaklıdır.

Liderliğin lider ve takipçiler arasındaki etkileşimlere odaklı bir süreç olarak kavramsallaştıran lider üye etkileşim kuramı liderler ve takipçileri arasındaki ikili ilişkileri odak noktası yapar. Karşılıklı güven, saygı ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi sonucunda bu etkileşimin olumlu bir biçimde ilerleyeceği ve bunun amaçlara ulaşmada önemli katkılar sunacağını savunur. Genel olarak lider ve üye etkileşimin iyileşmesi takipçilerin kendilerini daha iyi hissetmeleri, daha fazla başarmaları ve örgütün gelişmesine yardımcı olmaları ile sonuçlanacaktır.

Liderlik alanının en güncel ve rağbet gören yaklaşımlarından biri olan dönüşümcü liderlik 1980'lerin başında ortaya çıkmıştır. Adından anlaşılacağı üzere insanları değiştiren ve dönüştüren bir süreci anlatmaktadır. Çoğunlukla karizmatik ve vizyoner liderliği birleştiren bir süreç olan dönüşümcü liderlik, takipçilerinin kendilerinden beklenenden daha fazlasını başarmaya yönelten bir etkiyi içerir. Takipçilerin tamamını kapsayan bir yaklaşımla dönüşümcü lider, değişikliği tetikleyici olarak çok önemli bir rol oynar.

En geniş kapsamlı liderlik yaklaşımlarından biri olarak kabul edilen dönüşümcü liderlik belirli liderlerin büyük işler başarmada takipçilerine nasıl ilham verdikleri ve nasıl etkiledikleri ile ilgili bir süreçtir. Dönüşümcü liderler her şeyden önce iyi birer rol modeldirler ve takipçilerine güven verirler. Dönüşümcü liderlerin sahip olması gereken özelliklerin en başında karizma yani etkileme gücü gelmektedir. Güçlü bir sezgisel cazibeye sahip olma, liderlik sürecinde takipçilerin öneminin farkında olma, ahlak kurallarına ve değerlere bağlı olma ve takipçilerini büyüme ve gelişmelerini sağlama dönüşümcü liderlerin diğer özellikleri olarak kabul edilmektedir.

Oldukça karmaşık bir yaklaşım olan hizmetkâr liderlik Türk kültüründe yer alan liderlik anlayışı ile pek çok bakımdan örtüşmektedir. Olağan lider anlayışı liderin etkilemesi ve takip edilen olması üzerine kurulu iken bu anlayışta lider hem hizmet eder hem de tesir eder. Hizmetkâr lider, takipçilerinin endişelerine karşı dikkatlidir, duygudaşlık kurar ve onları yetiştirilmeleri üzerinde hassasiyetle durur. Takipçilerine öncelik veren, onları yetkilendiren ve gelişmelerine olanaklar sağlayan bu tip liderler Türk tarihinde pek çok örneğine rastladığımız halkının iyiliğine hizmet etmeyi birinci önceliği haline getirmişlerdir.

Bu tür liderler hizmet düşüncesi ile takipçilerinin menfaatlerini kendi çıkarlarından önde tutar ve ahlaki davranışları ile yoksullar ve daha az imtiyazlı kişilerle ilgilenme gibi sosyal bir sorumluluğu üstlenirler. Topluma değer veren, dayanışma, saygınlık, güven ve bireysel gelişmeye önem veren hizmetkâr liderin en önemli önceliği toplum gelişimine katkı sağlamaktır.

Liderlik alanının en yeni yaklaşımlarından biri olan otantik liderlik, liderliğin gerçek olup olmadığı üzerine odaklanmıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda yaşanan toplumsal olaylar, kurumsal skandallar, bankacılık sektöründe yaşanan başarısızlıklar, terör olayları ve ayaklanmalar nedeniyle korku,

belirsizlik ve endişe içerisinde yaşayan toplumların güvenebilecekleri gerçek bir lider arayışlarına neden olmaktadır. Gelişmekte olan bir yaklaşım olan otantik liderlik öz farkındalık, içselleştirilmiş ahlaki bakış açısı, dengeli çalışma ve ilişkisel şeffaflık unsurlarından oluşmaktadır.

Belirsiz ve karamsar bir ortamda iyi, doğru ve gerçek bir lidere ihtiyaç duyan insanlara cevap verebileceğine inanılan otantik liderlik yaklaşımı, liderin toplumu için doğru ve iyi olanı yapması gerektiğini ileri süren ahlaki bir boyuta sahiptir. Şeffaf, ahlak temelli ve en önemlisi insanların değerlerine ve ihtiyaçlarına duyarlı bir liderlik anlayışı ile toplumun gerçek, güvenilir ve iyi bir lider arayışına cevap vereceğine inanılan bu yaklaşım henüz gelişme aşamasındadır.

İnsanlık tarihinde liderler söz konusu olduğunda insanların en çok ilgilendikleri ve karar verirken kullandıkları ölçüt liderlerin ahlakı olmuştur. Liderliğin etkileme boyutu, liderin takipçilerinin hayatlarında bir etkiye sahip olması sonucunu doğurmaktadır. Başkalarının hayatlarında değişiklikler yapmak her şeyden önce ahlaki bir yük ve sorumluluk gerektirir. Daha fazla güç ve kontrole sahip olan liderler, takipçilerinin hayatlarını nasıl etkiledikleri konusunda duyarlı ve sorumlu olmak zorundadırlar. Bu nedenle ahlak lider için merkezidir. Başkalarına saygı duyma, hizmet etme, adil olma ve dürüst olma ahlaki liderlerin sahip olması gereken en önemli prensiplerdir.

Türklerde Liderlik Anlayışı

Bilinen ilk Türk devleti milattan önce altıncı yüzyılda varlığını sürdüren Saka-İskit İmparatorluğudur. Bazı tarihçiler Türk tarihini milattan önce altı yüz yılından başlatırken (Aytürk, 2014) bu tarihi milattan önce üç binli yıllara kadar götürenler de vardır. Ancak günümüze kadar on beş imparatorluk, kırk yedi devlet ve yetmiş sekiz sultanlık, hanlık, beylik kurdukları kesin olarak bilinmektedir. Elbette tarih sahnesinde bu kadar uzun süre var olan ve hiçbir zaman boyunduruk altına girmemiş Türk Milleti'nin bu başarılarında liderlerinin ve o liderleri yetiştiren kültürün önemi yadsınamaz. Genel olarak Türk liderlerin en önemli özellikleri adalet ile yönetme gayretleri, milletlerinin çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde tutmaları ve töreye olan bağlılıklarıdır. Özgürlüklerine düşkün ve teşkilatçı özellikleri ile Türkler, bağımsızlıklarını koruyabildikleri toprakları vatan olarak görmüşler ve durumsal liderliğin bir gereği olarak bağımsızlıklarını koruyamadıkları zaman başka topraklara göç etmişlerdir. Nitekim Bilge Kağan güçlenip düşmanlarına karşı koyabilecek duruma gelinceye kadar Çin sınırından uzaklaşıp daha içerilere Ötüken'e göç etmeye karar vermiştir.

Tarihte kurulan Türk devletleri kimi zaman birlikte tarih sahnesinde yer alırken kimi zaman da birbirinin ardından kurulmuşlardır. Genellikle soy, aile ve hanedan temeline dayanan liderlik anlayışı nedeniyle bu soyların yok olması ile devletler de yok olmuşlardır (Aytürk, 2014). Tarihte içerisinde on beş imparatorluğun bulunduğu yüz kırk devlet kurmuş olmak Türk kavmi dışında hiçbir millete nasip olmamıştır. Kurulan bu çok sayıdaki devlet gurur verici olabilecekken farklı bir bakış açısı ile yıkılan bu çok sayıdaki devlet üzerinde hassasiyetle durulması ve düşünülmesi gereken bir durumdur. Kimi zaman iç çatışmalar, kimi zaman iktidar kavgaları, başka ulusların kışkırtmaları ve saldırıları ve en önemlisi bir başka Türk boyu tarafından yıkılan Türk devletleri görülmüştür. En nihayetinde tarihin hiçbir döneminde başka bir devlet ya da milletin boyunduruğu altına girmemiş, daima hür yaşamış bir millet olarak Türkler için liderlik ve yönetim tamamen kendine özgü bir kültür ve yaklaşımın sonucudur.

Eski Türklerde yönetim sisteminin adlandırılması konusunda farklı çalışmalar yapılmıştır. Çoğunluğu hükümdar ailesinden olan beyler merkezi otoriteye sıkı biçimde bağlıydılar ve Avrupa feodalizmi derebeylerinin aksine Türk beyleri halklarından almaktan çok vermek zorundaydılar. Dini otoriteden ziyade geleneksel temellere ve töreye dayandırılan meşruiyetleri ile beyler halkın desteği ile varlıklarını devam ettirebilirlerdi. Kağan'ın merkezi otoritesinin olduğu eski Türk yönetim kültüründe Kağan, Hakan ya da Yabgu'nun egemenliğinin tartışılmaz olması onun başarısına bağlıydı. Oğuzbey birliğinin başı olan Yabgu, boylar arasında dönüşümlü olarak seçilir, verasetle geçmez, bir boyun tekelinde olmazdı. Bir diğer önemli özellik ise ordu millet olan Türklerde imtiyazlı bir askeri sınıf olmamıştır ve hiyerarşi

sadece lider ve takipçileri şeklinde sınırlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Tüm halkın ordu olması, iyi at binmeleri, avcı ve savaşçı bir ırk olmaları, demir, bakır ve altın gibi madenlere sahip olmaları ve bunları uygun biçimde kullanmaları tarih boyunca Türklere üstünlük sağlamıştır. Kağan'ın görevi, bir anlamda kendisine bağlı halkları beslemek ve refah seviyelerini arttırmaktır. Yöneticiliğin askerlikle ve askeri becerilerle özdeşleşmesi de bu koşulun doğal bir sonucudur. Bu kapsamda savaşların temel nedeninin ekonomik olduğu, savaş gelirlerinin ise halkı beslemek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Savaş sonrası hükümdarın izniyle yapılan yağma da, halkla ekonomik paylaşıma yönelik bir faaliyettir.

Göçebe yaşam tarzı aslında yaşanılan bölgenin coğrafi koşullarının bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Bu yaşam tarzı beraberinde güvenlik konusunda önemli bir çabayı beraberinde getirmiş ve güçlü bir liderlik ile bu yaşam biçiminin üstesinden gelebilmişlerdir. Kan bağı ile birbirine bağlı toplum büyük bir aile şeklinde birlikte eylem olgusu ve ortaklaşa davranışçılık zihniyeti ile yaşamışlardır. Devlet hükümdar ailesinin ortak malı olarak kabul edilmiş ve Kut anlayışı doğrultusunda bu hakkın Tanrı tarafından verildiğine inanılırdı. Gök Tanrı tarafından verildiğine inanılan devleti yönetme yetkisinin kan yoluyla hükümdarın tüm erkek çocuklarına geçtiğine inanılmaktaydı (Sığrı, Ercil ve Başar, 2015). Kut anlayışı ile Türk Halkı Kağan'a sonsuz bir bağlılık gösterirdi ve Hakan'ı da devleti töreye göre yönetmek konusunda bağlayıcı olurdu. Kağan kut anlayışına bağlı olarak, dünyayı hâkimiyeti altına alarak, insanları adaletle ve barış içinde yönetmek gibi bir ülküyle hareket ederdi. Elbette tüm erkek çocukların hakan olma iddiaları iç savaşlara, devletin zayıflamasına hatta parçalanmasına neden olabiliyordu ancak en güçlünün kağan olmasını sağlayarak devletin daha iyi yönetilmesini de sağlamaktaydı.

Hakanın görevleri başta adaletli olmak, halkın huzurunu refahını ve güvenliğini sağlamaktı ancak devletin siyasi, kültürel ve ekonomik işlerinin görüşülüp karara bağlanmasında kurultay diye adlandırılabilecek toy önemli bir görev üstlenirdi. Toy hakanı seçebilir, törelerde değişiklikler yapabilir ve siyasal, sosyal, ekonomik konularda karar alabilirdi. Bu bağlamda Türk yönetim anlayışında otoriter bir liderlik anlayışının çok etkili olmadığı söylenebilir. Kurultay, herkesin görüşünü rahatlıkla savunabileceği demokratik bir ortamdır. Kurultay'da alınan kararlar, hükümdar onaylarsa yürürlüğe girerdi. Bu durum Kurultay'ın bir danışma meclisi olduğunu gösterir. Bununla birlikte kadın hem sosyal yaşamda hem de devlet yönetiminde önemli roller üstlenmiş ve söz sahibi olmuştur. At binme, silah kullanma, savaşma, mal ortaklığı, toya katılma ve gerektiğinde devlet liderliğine vekâlet etme gibi haklara sahip olan kadınlar özellikle İslamiyet öncesi Türk devletlerinde söz sahibiydiler.

Türk Liderlik Anlayışı ve Çağdaş Liderlik Kuramları

On ile on üçüncü yüzyıllar arasında Oğuz ve Türkmen boyları arasında göçebe yaşayanlar dışında hem yerleşik hem de yarı yerleşik yaşam tarzını benimseyen boylara rastlanmıştır (Agacanov, 2015). Nitekim Kaşgarlı Mahmud Oğuzların kullandığı bazı terimlerden söz etmiş ve tamamen yerleşik hayatta karşılığı olabilecek ekim, ekin, arttırılan tohum anlamına gelen tuki, darı anlamına gelen tarıg, aşlık, alma gibi sözcüklerin varlığı görülmüştür. Uygurlar dışında çoğunlukla göçebe olarak yaşadıkları kabul edilen İslamiyet öncesi Türk devletlerinde ailelerin bir araya gelmesi ile obalar, obaların bir araya gelmesi ile oymaklar, oymaklar boyları ve boylar illeri meydana getiriyordu (Aytürk, 2014). Boyların başında beyler ve illerin başında hanlar bulunuyordu. İllerin bir araya gelmesi ile oluşan hakanlık bir başka deyişle devletler meydana geliyordu ve başlarında kağanlar bulunuyordu. Hakan veya kağan devlet başkanı olarak ordulara komuta ediyor, devlet işleri için toplanan kurultaya başkanlık ediyordu. Kadın ve erkek ayrımı yapımı yapılmadan her Türk doğuştan asker olarak kabul edildiği için askeri temeller üzerine kurulan devlet yönetiminde ordu temeli oluşturmuş ve millet ordu olarak kabul edilirken hakan başkomutan kabul edilmiştir.

Türk lider ve yöneticilerinin en temel özellikleri eğitimli olmaları, bilgili, deneyimli, yetenekli ahlaklı ve erdem sahibi, adil olmaları ve yönetimde bilge kişilerden oluşan meclisin görüş ve tavsiyelerini almaları

olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber başarıları tartışılmaz Türk liderlerin törelere bağlılıkları, asker olmaları ve ordularında düzen ve disiplini sağlamış olmaları diğer önemli özellikleridir. Türk liderlik anlayışında yönetici kuvvet, kudret ve yetkilerini Tanrı'dan aldığı kabul edilmekteydi. Sadece kendi milletlerine değil tüm dünyaya adalet getirme sorumluluğunda hissederlerdi. Kut anlayışı neticesinde kendilerini önce Tanrı'ya, sonra milletlerine karşı sorumlu hissederlerdi (Aytürk, 2014). Ülkelerinde adalet ve hâkimiyeti sağlamak, milletin refahını sağlamak ve zalimin karşısında mazlumları korumak onların görev ve sorumluluklarıydı. Milletin babası olarak kabul edilen Türk liderler adaletin sağlanması ve düzenin korunmasından birinci derecede sorumludurlar. Tarih boyunca halka hizmet hakka hizmettir anlayışı ile hareket eden Türk liderler daima halkın refahı ve huzuru için mücadele etmişlerdir. Orhun Kitabelerinde yer alan Bilge Kağan'ın şu sözleri bu anlayışı apaçık bir biçimde ortaya koymaktadır: İçte aşsız, dışta çıplak, yoksul ve perişan millet üzerine oturdu. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Ölecek milleti diriltip besledim, çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin, az milleti çok kıldım. Bu sözler son yıllarda liderlik alanının en çok konuşulan liderlik tarzı olan hizmetkâr liderlik anlayışının Türk milleti için hiç te yeni bir anlayış olmadığını göstermektedir.

Eski Türklerde liderin görevleri orduya komuta etmek, töre hükümlerini uygulamak, toy düzenlemek, ülkede birliği, dirliği, adaleti sağlamak, dağınık Türk boylarını toplayarak, halkı korumak, doyurmak ve giydirmektir. Liderin alp, bilge ve adil olması gerekir ve devleti töreye yani geleneklere dayalı yazısız hukuk kurallarına göre yönetmesi gerekirdi. Töre devlet ve toplum yaşamını düzenleyen kuralların bütünüydü. Toplumun hemen hemen bütün yaşamsal kuralları gelenekler tarafından belirleniyordu. Kutsal bozkır geleneğine geniş bir biçimde yasa, kanun ve atalarımızın kuralı anlamlarına gelen töre denilmekteydi (Agacanov, 2015). En büyük yetki kendilerinde olmasına karşın hakanlar töreye göre hareket ederler, devlet işlerinde büyüklerine danışırlardı. İlk olarak Hun İmparatoru Mete Han tarafından oluşturulan ve onluk sisteme göre kurulan düzenli ordu sistemi pek çok millet tarafından örnek alınmış ve günümüzde uygulanmaya devam etmektedir. Ordunun bu düzeni ile birlikte devlet işlerinin yürütülmesi için gerek Göktürkler ve gerekse Uygurlar dönemlerinde belirli görevlerin bir düzene kavuşturulduğunu görmekteyiz.

Türk tarihinde liderler devletin başarısında daima hayati bir rol oynamışlardır. Devletin yıkılması, Türkler için en büyük felaket olarak görüldüğünden, lidere itaat önemli bir gelenek haline gelmiştir. Bu itaat kültürünün karşısında ise lidere yüklenen ciddi sorumluluklar ve koşullar bulunmaktadır. Yusuf Has Hacip, 11. yüzyılda "Kutadgu Bilig" aslı eserinde her zaman saygı duyulan bir hükümdar olabilmek için doğru sözlü olmak, kanunları uygulamak, halka karşı eli açık olmak ve şefkatli olmak ve düşmana boyun eğdirmek, memleket işlerinde azimkâr ve cesur olmak üzere dört önemli şarttan söz etmiştir. Türk kültür ve fikir hayatının önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından insanın her iki dünyada mutluluğun yollarını göstermek amacıyla yazılmıştır. Milli kültürümüzün en önemli eserlerinden biri olan Kutadgu Bilig, hükümdar ve idarecilere verdiği öğütler ile bir nasihatname, ülkenin yönetimi ile ilgili tespitleri açısından bir siyasetname kitabıdır (Açık, 2016). Eserin bu çalışma ile ilişkilendirilen bölümü iyi bir devlet yönetiminin ve yöneticinin nasıl olmaları gerektiği sorularına yanıtlar aranmasıdır. Türk tarih ve kültürünün kadim yasasının bir devamı niteliğinde Yusuf Has Hacib de devleti ve halkı Allah tarafından kendisine verilen bir emanet olarak gören hükümdarın görevini yerine getirirken adalet, liyakat, şefkat, merhamet, sadakat, cömertlik, istişare gibi konulara dikkat etmesini tavsiye etmiştir. İslâmiyet öncesi dönemde kut, devlet, hükümdar gibi önemli kavramlar üzerine kurulmuş olan Türk devlet anlayışı Kutadgu Bilig'de açıkça görülmektedir. Karahanlılar döneminde İslâmiyet'e geçilmesiyle birlikte hâkimiyet anlayışında bazı değişmeler olmuş anacak töreye ve eski değerlere bağlı kalınmış ve asırlardır sahip olunan değerler ile İslamiyet'in değerlerini birbirleriyle bağdaştırılmaya çalışılmıştır.

Kutadgu Bilig ile birlikte Orhun Kitabelerinde, Oğuz Destanı'nda ve Dede Korkut hikâyelerinde de liderlikle ilgili önemli tespitlere rastlanmıştır. Gerek Türk tarihi ve gerekse Türk dili açısından

büyük öneme sahip olan Orhun Abideleri, Göktürler döneminde yaşanan olayları anlatır. Bu metinlerin Göktürklerde belirli bir devlet düzeni ve yönetsel yapının mevcut olduğunu göstermesi ve Kül Tigin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk'un devleti yönetirken ne tür liderlik tarzı ve nasıl bir yönetim anlayışını sergiledikleri konusunda ortaya koydukları bilgiler bakımından liderlik alanı bakımından oldukça önemlidirler (Ayan, 2015). Orhun Abidelerinde Kültigin ve Bilge Kağan'ın milletini ne kadar önemsediği, Abidelerde Göktürk devleti yöneticilerinin milletine kendi oğullarından daha iyi baktığının ifade edilmesi hizmetkâr liderlik sergilendiğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir ve hizmetkâr liderlik anlayışını benimsediği metinlerde görülmektedir.

Orhun Abidelerinde Türk liderlik anlayışı bakımından görülen bir başka özellik stratejik liderlik yaklaşımıdır. Hem Kültigin hem de ve Bilge Kağan atalarından kalan devletin devamlılığı için çok büyük gayret sarf etmişler ve oldukça kıymetli stratejik bazı kararlar almışlardır. Çin tehdidi ile yok olma tehlikesi altında bulunan Türk adının devamı ve geleceği için ilk olarak bir geçiş süreci için Ötüken'de kalmayı tercih etmişlerdir. Dönemin sorun ve olanaklarına uygun biçimde yönetim stratejileri belirlemeye odaklanan stratejik liderlik yaklaşımı ile Kültigin ve Bilge Kağan devletin devamı ve geleceği için ötüken ormanına sığınmış ve dağılan milleti birleştirerek güçlenmeye odaklanmışlardır (Ayan, 2015). Göktürkler döneminde liderlerin öncü birlikler kullanması, gözetleme kulelerinden yararlanılması ve sefere çıkarken yol göstericiler kullanılması stratejik liderlik anlayışının diğer önemli göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Yerine göre otoriter, yerine göre vizyoner ve yerine stratejik liderlik tarzlarının izlerinin görüldüğü Orhun Abideleri ile ilgili söylenebilecek en önemli nokta ise kalıcı ve ulaşılabilir olmaları için gösterilen çabadır. Nitekim yüzyıllar öncesinden günümüze kadar kalan bu eserler nesiller boyunca Türk milletine yol gösteren bir eser olarak kalabilmiştir.

Türk edebiyat ve kültürünün en eski ve en önemli örneklerinden biri olan Oğuz Kağan Destanı Türk liderlik anlayışının izlerinin görüldüğü bir başka eserdir. Türklerdeki sosyal hayat, din, düşünüş, hükümdarlık anlayışı, devlet felsefesi gibi daha birçok kültürel kodu bu eserde bulmak mümkündür (Kurtlu ve Koçak, 2016). Destanın Uygur yazmasında işlenen konuların başında Oğuz Kağan'ın cihan fethini gerçekleştirme arzusu ile birlikte Türk dinî hayatına, göçebe hayat tarzına, hâkimiyet anlayışına ve dünyayı algılama biçimine ışık tutmaktadır. Eserin bir başka önemli özelliği ise Türk tarihinde Türk boylarının tek bir siyasal hâkimiyet altında toplandığı ve yaşadığı ilk ve en uzun dönemi kapsayan Hun Devleti dönemini aktarması ve bu dönemde yaşayan liderlerin belirli özelliklerini ortaya koymasıdır.

Her ne kadar bir destan kahramanı olması nedeniyle Oğuz Kağan olağanüstü özelliklere sahip olsa da kendisine bahşedilmiş bir güç, iktidar ve hâkimiyetin varlığı bize Türk töresine uygun olarak kutun verildiğini göstermektedir. Oğuz Kağan Destanı'ndaki hakan tasviri incelendiğinde hükümdarın asil bir soydan geldiği ve Tanrı tarafından kendisine kut yani yöneticilik yetkisi verildiği görülmektedir. Oğuz Kağan'ın cesareti, yiğitliği ve savaşçılığı yanında zekâsı ve aklı da önemli özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkına zulmeden canavar ile savaşan ve onu ortadan kaldıran Oğuz Kağan'ın zalimleri gerekli şekilde cezalandırmasına ve mazlumları korumasına vurgu yapılır. Destanda devletin ordusunun güçlü olması ve hükümdarın ordusunu ödüllendirmesi ve bu sayede girdiği birçok savaştan galibiyetle çıkmaktadır. Günümüz için çok önemli dersler barından bu destanda işin liyakat sahibi olana verilmesine ve liyakat sahibi olanlara danışılmasına da vurgu yapılmıştır.

Türklerdeki hâkimiyet anlayışında tahta çıkmaya hak kazanan kişi Tanrı'nın seçtiği kendisine güç, kuvvet bahşettiği kişidir. Hükümdarlık ise hanedan üyeleri arasında kan yolu ile geçerdi. Tahta çıkacak üyenin seçiminde Tanrı, takdirini hanedanın en yetenekli ve tahtın hakkını verebilecek üyesi için kullanmaktaydı. Tanrı, seçimini dolaylı yoldan işaret etmek suretiyle belli ederdi. Tanrı'nın hangi üyeyi işaret ettiği ise taht için yapılan mücadelenin sonunda ortaya çıkardı. Dolayısıyla Eski Türk devletlerinde hanedan üyelerinin çatışması kaçınılmaz olmuştur. Hükümdarın hayatta iken veliaht tayin etmesi dâhi mücadeleyi engellememiştir.

Oğuz Kağan Destanı bir liderin sahip olması gereken özellikler açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Destanın kahramanı Oğuz Kağan bozkır hayatına uygun bir alptır, bilgilidir ve güçlüdür. Hem savaşçıdır, hem de siyaset bilgisiyle devletini en iyi şekilde idare ederek hem halkını mutlu eder hem de ülkesinin sınırlarını genişletir. Oğuz Kağan cömert bir hükümdardır. Savaşlardan elde edilen ganimeti asker ve halkına dağıtır. Ayrıca büyük toylar düzenleyerek halkını doyurur. Oğuz Kağan, iyi bir devlet adamı olarak savaşmadan önce uzlaşma yolunu tercih etmektedir. Hiddetle hareket etmemektedir. Türklerde devlet yönetimi ve hükümdarlık bir sanat olarak benimsenmiş ve ilk çağlardan itibaren yöneticilerinin kültürlü, erdemli ve cesur yetişmesine önem verilmiştir. Bir hükümdarın bu niteliklere sahip olması devlet yönetimine ait birer ilke gibi benimsenmiştir.

Sonuç:

Dört bin yıllık tarihe sahip olan Türkler, Orta Asya bozkırlarından çıkarak ve üç kıtaya yayılarak büyük devlet ve imparatorluklar kurmuş, cihana hâkim olmuş; yönetimleri, kültür ve medeniyetleriyle örnek ve önder olmuş soylu ve yüce bir millettir. Türkler onuncu yüzyılda İslamiyet'i kabul ettikten sonra, İslam dünyasının da hâkimi ve hamisi olmuş; İslam kültür ve medeniyetini kurmuş ve geliştirmiştir. Türklerin bu üstün başarılarının sırrı; güçlü ve köklü bir devlet ve teşkilat yapısına; ilme ve hukuka, disipline, adalet ve hoşgörüye dayalı yönetim anlayışına sahip olmalarıdır. Bu nedenledir ki; Türk milleti tarih boyunca hiç tutsak olmamış; emperyalist ülkelerin himayesi ve sömürgesi altına girmemiştir. Türklerin il sözcüğü ile karşılık bulan devlet anlayışı ve kut sözcüğü ile ifade edilen siyasi otorite unsurları ile oluşan kendine özgü bir liderlik anlayışı ve yönetim felsefesinin varlığı inkâr edilemez. Kut düşüncesi ile Tanrı bağışı olan hakanlık anlayışında sınırları törenin yani kanunun belirlediği, halkın korunup kollanması temellerine dayalı bir sosyal yönetim olgusu görülmektedir. Bu anlayışa göre siyasi otoritenin kaynağı karizmatik ve kanuni bir geçerliliğe dayanmaktadır. Bir başka deyişle hanedan görüşü açısından bir soy karizması olarak ortaya çıkan ve bir töre ile kurumsal bir yapıya dönüşen bir liderlik anlayışı söz konusudur. Türk liderler kanunları uygulayan değil aynı zamanda bu kanunlara kendileri de uyan kişilerdi. Hakanların yetkileri kurultay tarafından sınırlandırılmıştır ve hem hakanların hem de kurultayların üzerinde töre bulunmaktadır. Güç milletten birinci derecede sorumlu olan liderlerde toplanmıştır ve milletin beklentisi de bu doğrultuda olmuştur. Ancak daima törenin kontrolünde olan bu güç hiçbir zaman zalimliğe ve milleti tedirgin edecek bir diktatörlüğe dönüşmemiştir (Karakaş, 2014). Hakanların kurultay onayı olmadan karar almaları ve törede değişiklik yapmaları mümkün değildi. Gücünün ve yetkilerinin sınırı töre ile belirlenen liderler daima milletin çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutmuşlardır.

Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi liderlik anlayışının en önemli unsurudur. Cihan hâkimiyetini gerçekleştirmek istemelerinin amaçlarından biri de yeryüzünde huzur ve barışı sağlamak, insanlığa hizmet etmektir. Adaletle yönetmeyi sadece kendi milleti için yeterli görmeyen, tüm dünyaya adil bir biçimde liderlik etmeyi, zalimin karşısında ve mazlumun yanında olmayı amaç edinen bir liderlik anlayışını modern ya da post modern liderlik kuramları ile değerlendirmek olası değildir. Yine herhangi bir yaklaşım veya kuram ile açıklanamayacak bir başka durum ise kut inancıdır. Bir bakıma kişilik yaklaşımı ile açıklanmaya çalışılsa da Türk düşünce sisteminin ve töresinin bu ilkesi tamamen kendine özgüdür. İslamiyet öncesi hâkimiyet anlayışında hükümdara yönetme hakkının Tanrı tarafından verildiğine ve elde ettiği başarıların da Tanrının bir ihsanı olduğuna inanılırdı. Nitekim Bilge Kağan: "Tanrı irade ettiği için tahta oturdum; dört taraftaki milletleri nizama soktum. Tanrı güç verdiği için Türk askerleri kurt gibi düşmanları koyun gibidir. Türk Tanrısı milleti yok olmasın diye babam İlteriş Kağan'ı ve annem İl Bilge hatunu gökten tutup yükseltmiştir" ifadeleri ile kut anlayışını açıklamıştır. Aynı anlayış doğrultusunda Oğuz Han hâkimiyetini ilahi bir kaynaktan aldığını, Uygur hanları semavi bir nurdan doğduklarını, Kırgızlar gökten gelen bir soya mensup olduklarını, Asya ve Avrupa Hunları Tanrının cihan hâkimiyetini kendilerine verdiğini ileri sürmüşlerdir. İslâmiyet kabul ettikten sonra da

ilahi hâkimiyet anlayışı devam etmiş bu anlayışın etkisiyle Selçuklularda ve Osmanlılarda tüm dünyaya hâkim olma yolunda mücadele etmişlerdir.

Yönetme yetkisinin Tanrı tarafından kendisine verildiğine inanan kağan, halkı bir emanet olarak görmüş, onlara daima adil ve hoşgörülü davranmıştır. Aksi halde kutun kendisinden alınarak ülkeyi daha iyi yönetecek başka birine verileceğine inanmıştır. Türk Devletleri'nde halk devlet için değil devlet halk için vardır. Devlet, vatan ve millet kavramları birbiri ile iç içe geçmiş kavramlardır. Liderin gücü ilk öncelikle töre ile sınırlanmaktadır. Töre toplumun başıdır ve hükümdarlar asırlar boyunca halkın oluşturduğu gelenek, görenek ve törelere uymak zorundadır. Ayrıca meclisler güç dengesi sağlayan demokratik unsurlardır. Kutadgu Bilig'de hükümdarın gücünü sınırlamaya yol açan önemli bir diğer demokratik düşünce ise işin ehline verilmesidir. "İşi iş bilen kimselere ver; iş yapamayan insan onu beceremezse üzülür" düşüncesi Kutadgu Bilig'in özüdür (Açık, 2016). Sosyal bir devlette olması gereken emeğin karşılığının ödenmesi, devlet hizmetinde bulunanların hakkını tam olarak alması, zor durumda bulunan kişilere devletin el uzatması ve o insanların ihtiyaçlarının karşılanması gibi konular üzerinde durur. Kutadgu Bilig'in hemen her bölümünde uzun ömürlü bir yönetim için adaletle hükmetmek, zulüm yapmamak gerektiği ifade edilmektedir. Eserde yer alan bir beyitte bu durum şöyle anlatılmaktadır: "Ey hâkim memlekette uzun süre hüküm sürmek istersen, kanunu doğru yürütmeli ve halkı korumalısın". Türklerde kağan yeryüzünün hükümdarı olarak kabul edilirdi. Devletin başı ve hâkimiyetin temsilcisi konumunda olan lider devletin ve toplumun geleceğinden sorumluydu. Bu zorlu görevi de ancak; iyi yetişmiş, kabiliyetli, akıllı, bilgili ve tecrübeli kişiler başarabilirdi. Kutadgu Bilig'de hükümdarların özellikler akıllı ve bilgili olmak, cesaret sahibi olmak ve erdemli olmaktır (Açık, 2016). Adil olmak, cesur olmak, bilgili ve deneyimli olmak liderlerin en temel özellikleridir. Bu özellikler evrensel liderlik kuramları ile örtüşmektedir ancak kut anlayışı ve tüm dünyaya hâkim olma ülküsü herhangi bir kuram veya yaklaşım ile izah edilmesi çok zordur.

Tarihteki tüm Türk Devletlerine genel olarak iktidar hemen hemen aynı ilkelere dayanır. Bu temel ilkeler liderin görevlerini, kendini ispatlamasını ve kökenini kapsar. Bu ilkeler Türk Devleti'nin üstüne inşa edildiği temellerdir ve liderin halkına bakışı ve halkının ona bakışı ancak bu ilkeler doğrultusunda değerlendirilebilir. Bu ilkelere göre liderin görevleri; törelere uygun yönetim, bağımsızlık, güvenlik, refah ve bolluk sağlamaktır. Her ne kadar iktidar mutlak monarşiymiş gibi görünse de tarihin hiçbir devrinde çağdaşları gibi mutlak olmamıştır. Türk lider anlayışı zaman içinde faklı etkenlerden etkilenmiş ancak genel özelliklerini korumuştur. Bu anlayışa göre töreye uygun davranmak liderin bir lütfu değil zorunluluğudur. Millet ancak adil lidere itaat etmek zorunluluğundadır.

Kaynakça:

Açık, T. (2016) Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi, MEB Eğitim Dergisi, (Cilt 6, Sayı 1): 419-438

Agacanov, S. G. (2006) Oğuzlar, İstanbul, Selenge Yayınları,

Ayan, A. (2015) Orhun Abidelerindeki Liderlik ve Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesi, Akademik Bakış Dergisi, (49): 305-314

Aytürk, N. (2014) Türklerde Devlet Yönetimi ve Lider Yöneticiler, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık: 17-49

Duman, S. (2014) İslam Öncesi Türk Devletlerinde Aristoktrat Cumhuriyet Gerçeği, 56-63

Karakaş, S. (2014) Erken Dönem Türk Yönetim Tarihinde Cumhuriyet Düşüncesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (Cilt 7, Sayı 33): 342-349

Kurtlu, Y. ve Koçak, B. (2016) Oğuz Kağan Destanı'nda Hükümdar Tasarımı, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (56): 878-890

Northouse, P. (2013) Liderlik, Kuram ve Uygulamalar, Sage Yayınları

Sığrı, Ü. , Ercil, Y. ve Başar, U. (2015) Geçmişten Günümüze Türk Yönetim Uygulamaları, Beta Yayıncılık, 17-35

Şişman, M. (1996) Yönetim Kuramı ve Kültürlerarası Farklılaşma Açısından Yönetim Kuramları, Eğitim Yönetimi, (Cilt 2, Sayı 2): 295-308

Firmaların Ar-Ge Harcamaları İle Sermaye Yapısı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi

The Determination Of Relationship Between The Firms' Research&Development (R&D) Expenditures And Capital Structure

Yrd. Doç. Dr. İsmail TUNA *

Öz:

Türkiye'nin 2023 ve 2073 hedeflerine ulaşabilmesi için büyümesi (kalkınması) gerekmektedir. Büyümenin itici gücü ise Ar-Ge ve yenilikten geçmektedir. Özellikle 2008 yılında yayınlanan Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'dan sonra birçok firma bünyelerinde Ar-Ge departmanları kurarak ve bu departmanlara ciddi kaynaklar sağlayarak, yeni ürünler veya ürünlerinde yenilik yapma çabası içine girmiştir. Ar-Ge harcamalarını finanse etmek için ise firmaların karşısına devlet teşvikleri dışında, sermaye yapısını ilgilendiren üç seçenek çıkmaktadır. Bunlar: Sermaye artırımı, kar ve borç almak şeklindedir.

Bu çalışmada, Borsa İstanbul'da (BIST) kayıtlı 2005-2015 yılları arasında faaliyet gösteren ve verilerine tam olarak ulaşılabilen, mali sektör, yatırım ortaklıkları ve holdingler dışında kalan ağırlıklı olarak 162 imalat sanayi firması araştırmaya dahil edilmiştir. Sermaye yapısını etkileyen faktörler çerçevesinde firmaların likidite, karlılık ve mali yapısı ile ilgili finansal oranlardan oluşan 12 bağımsız değişken kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ise Ar-Ge yoğunluğu (Ar-Ge Harcamaları/Satış Gelirleri) kullanılmıştır. Elde edilen veriler Sınıflandırma, Modelleme, Tahmin ve Kontrol uygulamaları olmak üzere, birçok alanda kullanılan Yapay Sinir Ağları (YSA) yönteminde analize tutulmuştur. Yapay Sinir Ağları (YSA) geri beslemeli ağ modeli ile yapılan çalışmada, 162 şirkete ait 11 yıllık veri kullanılmıştır. Sermaye yapısını temsilen likidite, karlılık ve mali yapı oranları için 3 adet ağ yapısı oluşturulmuştur. Levenberg – Marquard öğrenme algoritması kullanılarak üç ağ yapısı sadece 1'er kez eğitilerek 1000 iterasyon yapılmıştır. Üç katmanlı ağ yapısının tüm katmanlarda Tanjant Hiperbolik aktivasyon fonksiyonu kullanılarak ortalama karekök Ortalama karesel hata karekökü (RMSE) hataları elde edilmiştir: Likidite RMSE: 0.0119, Karlılık RMSE: 0.0077, Mali RMSE: 0.0165. Elde edilen sonuçlara göre; 0'a en yakın ortalama karesel hata karekökü olan karlılık oranları ile ar-ge yoğunluğu arasında ilişkinin en anlamlı sonuç olduğu görülmektedir. Sonuç olarak ar-ge yoğunluğunu etkileyen en önemli etkenin karlılık oranları olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ar-Ge, Sermaye Yapısı, Yapay Sinir Ağı

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Turhal Uygulamalı Teknoloji ve Işletmecilik YO, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Tokat Türkiye, ismail.tuna@gep.edu.tr

Abstract:

Turkey requires to develop in order to accomplish the 2023 and 2073 visions. The driving power for the development is definetly innovation and R&D. In particular, after the law on promoting the research and development activities, which was enacted in 2008, many firms have gone into effort of making innovation by founding R&D departments within their structures and providing great funds for them. Except for the government promotions, the firms have three options regarding capital structures to finance the R&D expenditures. These are capital increase, deriving profit and borrowing.

In this study, mainly, the 162 firms from manufacturing industry which are listed on ISE and operated between the years 2005 and 2015 have been included. Also, these firms are out of financial sector, investment trusts and holding companies, and all their data have been fully reached. The 12 independent variables consisting of the financial ratios related to the firms' liquidity, profitability and financial structures have been used within the frame of the factors affecting capital structures. As for the dependent variable, the R&D intensity (R&D Expenses/Sales Revenues) has been used. The data acquired have been analyzed by the method of Artificial Neural Networks, which is used in many fields such as classifying, modelling, forecasting and checking applications. In the study, which is done by means of Artificial Neural Networks (ANN), feedback network model, the 11-year data belonging to the 162 companies have been used. Three network structures have been composed for the liquidity, profitablity and the financial structure ratios, which represent the capital structure. The three networks have been trained just once by using the Levenberg–Marquardt algorithm and been iterated 1000 times. Root of mean-square errors (RMSE) have been obtained by using the Hyperbolic Tangent Function in all the layers of this three-layered network structure. Liquidity RMSE: 0.00119, Profitability RMSE: 0.0077, Financial RMSE: 0.0165. According to the results, it is seen that the correletion between the R&D intenstiy and the profitablity ratios, whose the root of mean-square error closest to zero, is the most significant. As a consequence, it can be said that the most important factor affecting R&D intensity is profitability ratios.

Keywords: R&D, Capital Structure, Artificial Neural Networks

Giriş:

Ar-Ge'nin öneminin giderek arttığı günümüz koşullarında firmalar fark yaratmak ve rekabette öne çıkmak için her geçen gün bütçelerinden daha çok payı Ar-Ge ve yenilik harcamalarına ayırmaktadır. Birçok firma bünyelerinde Ar-Ge departmanları kurarak ve bu departmanlara ciddi kaynaklar sağlayarak, onlardan yeni ürünler geliştirmelerini veya ürünlerinde yenilik yapmalarını beklemektedirler. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda geliştirilen ürünler, hizmetler ve süreçler ile birlikte firmalar (Zerenler, Türker ve Şahin, 2007):

satışlarda artış

maliyetlerde azalma

finansal performans ve karlılık da artış beklemektedir.

Başlangıçta firmalar için fazladan finansal bir yük olarak ortaya çıkmasına karşın beklentilerin gerçekleşmesi durumunda, firmaların Ar-Ge ve yenilik harcamalarına daha fazla kaynak sağlamalarına imkân verecek bir finansal durum ortaya çıkabilecektir.

Sektörel olarak ar-ge harcamalarının miktarı ve yoğunluğu da değişmektedir. Ar-Ge harcamalarını finanse etmek için firmaların karşısına devlet teşvikleri dışında üç seçenek çıkmaktadır. Bunlar: Sermaye artırımı, kar ve borç almak şeklindedir. Özellikle imalat sanayinde yer alan ve ar-ge yapmak isteyen firmaların finansman ihtiyaçlarını hangi yolla karşıladıkları tespit edilerek sermaye artırımı

ile arasındaki ilişkinin sektörel olarak ortaya konması amaçlanmaktadır. Sermaye artırımı kararları firmaların sermaye yapısı ile ilgilidir ve bu yönü ile Ar-Ge harcamalarıyla da yakın ilişkisi vardır. Finansal performansa karlılığa ve hisse fiyatlarına etkisi gibi konularda çalışmalar olmasına rağmen literatürde bu yönde bir çalışmaya rastlanılmamış olması, devletin teşvik ve desteklerinde yol gösterici olabilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Ar-Ge faaliyetleri sadece özel sektörün/firmaların konusu veya sorunu değildir. Bu bağlamda Türkiye'de Ar-Ge faaliyetlerini sürdüren şirketlere, Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun (2008)'a göre; Ar-Ge İndirimi, Gelir Vergisi Stopajı Teşviki, Sigorta Primi Desteği, Damga Vergisi İstisnası, Tekno Girişim Sermayesi Desteği gibi farklı teşvik ve desteklerden yararlanma olanağı sağlanmaktadır. Ayrıca KOSGEB, TEKNOPARK ve İŞGEM gibi kuruluşlar tarafından da gerek Ar-Ge aşamasında gerekse de ortaya çıkan ürünün ticarileşmesi aşamasında çeşitli destekler verilmektedir.

Türkiye'nin 2023 ve 2073 hedeflerine ulaşabilmesi için büyümesi (kalkınması) gerekmektedir. Büyümenin itici gücü ise ar-ge ve yenilikten geçmektedir. Aşağıdaki tabloda yıllar itibari ile toplam ar-ge harcamaları ve yoğunluklarının artışı gözükmektedir. Tablodan da anlaşılabileceği gibi gerek devlet gerekse özel firmalar ar-ge ve yeniliğin önemi kavramışlardır.

Tablo. 1 Toplam ve Ticari Ar-Ge Harcamaları Değişim Tablosu

Yıllar	Toplam AR-GE Harcamaları (TL)	Harcama Yöntemine Göre GSYH (1998 Bazlı)	AR-GE Yoğunluğu	Ticari AR-GE Harcamaları (TL)	Harcama Yöntemine Göre GSYH (1998 Bazlı)	AR-GE Yoğunluğu
2004	2 897 516 250	559 033 025 861	0,52	700 595 752	559 033 025 861	0,13
2005	3 835 441 076	648 931 711 812	0,59	1 297 591 429	648 931 711 812	0,20
2006	4 399 880 662	758 390 785 210	0,58	1 629 087 642	758 390 785 210	0,21
2007	6 091 178 492	843 178 421 420	0,72	2 513 487 115	843 178 421 420	0,30
2008	6 893 048 199	950 534 250 715	0,73	3 048 503 098	950 534 250 715	0,32
2009	8 087 452 600	952 558 578 826	0,85	3 235 272 345	952 558 578 826	0,34
2010	9 267 589 617	1 098 799 348 446	0,84	3 942 908 434	1 098 799 348 446	0,36
2011	11 154 149 797	1 297 713 210 117	0,86	4 817 272 485	1 297 713 210 117	0,37
2012	13 062 263 394	1 416 798 489 819	0,92	5 891 214 749	1 416 798 489 819	0,42
2013	14 807 321 926	1 567 289 237 901	0,94	7 031 518 974	1 567 289 237 901	0,45
2014	17 598 117 442	1 748 167 816 609	1,01	8 760 019 770	1 748 167 816 609	0,50

Kaynak: TÜİK Araştırma Geliştirme Faaliyetleri Araştırması 2014. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082 Erişim tarihi 01.09.2016

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi 10 yıllık süreçte toplam ar-ge yoğunluğu yaklaşık iki kat artarken, Ticari Ar-Ge harcamaları yaklaşık dört kat artmıştır. Bu artışta 2008'de çıkarılan Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun'un etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo.2 Ticari Ar-Ge Harcamalarının Dağılımı Tablosu

	Ticari AR-GE Harcamaları (TL)	Personel	% Payı	Diğer cari	% Payı	Makine Teç-hizat	% Payı	Sabit Tesis	% Payı	Top-lam
2004	**700 595 752**	189 999 074	27,12	330 979 606	47,24	140 142 489	20,00	39 474 583	5,63	100,00
2005	**1 297 591 429**	445 967 480	34,37	588 044 693	45,32	227 023 023	17,50	36 556 233	2,82	100,00
2006	**1 629 087 642**	606 620 419	37,24	822 476 979	50,49	175 921 332	10,80	24 068 912	1,48	100,00
2007	**2 513 487 115**	967 007 380	38,47	986 662 517	39,25	400 854 365	15,95	158 962 853	6,32	100,00
2008	**3 048 503 098**	1 228 327 175	40,29	1 280 362 101	42,00	353 040 465	11,58	186 773 358	6,13	100,00
2009	**3 235 272 345**	1 489 760 165	46,05	1 336 709 510	41,32	335 803 331	10,38	72 999 339	2,26	100,00
2010	**3 942 908 434**	1 857 154 076	47,10	1 559 218 905	39,54	297 053 708	7,53	229 481 745	5,82	100,00
2011	**4 817 272 485**	2 310 950 262	47,97	1 779 811 243	36,95	603 645 471	12,53	122 865 509	2,55	100,00
2012	**5 891 214 749**	2 937 207 043	49,86	2 234 116 947	37,92	620 179 426	10,53	99 711 333	1,69	100,00
2013	**7 031 518 974**	3 640 398 444	51,77	2 547 075 798	36,22	656 631 581	9,34	187 413 151	2,67	100,00
2014	**8 760 019 770**	4 365 472 509	49,83	3 362 671 966	38,39	693 937 532	7,92	337 937 763	3,86	100,00

Kaynak: TÜİK Araştırma Geliştirme Faaliyetleri İstatistikleri 2014. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082 Erişim tarihi 01.09.2016

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi ar-ge harcamalarında personel ve diğer cari giderlerin payı artarken, sabit tesis ve makine-teçhizatın payı düşmektedir. Bu tabloda devletin ar-ge desteklerinin yönünü belirlemekte kullanılabilir.

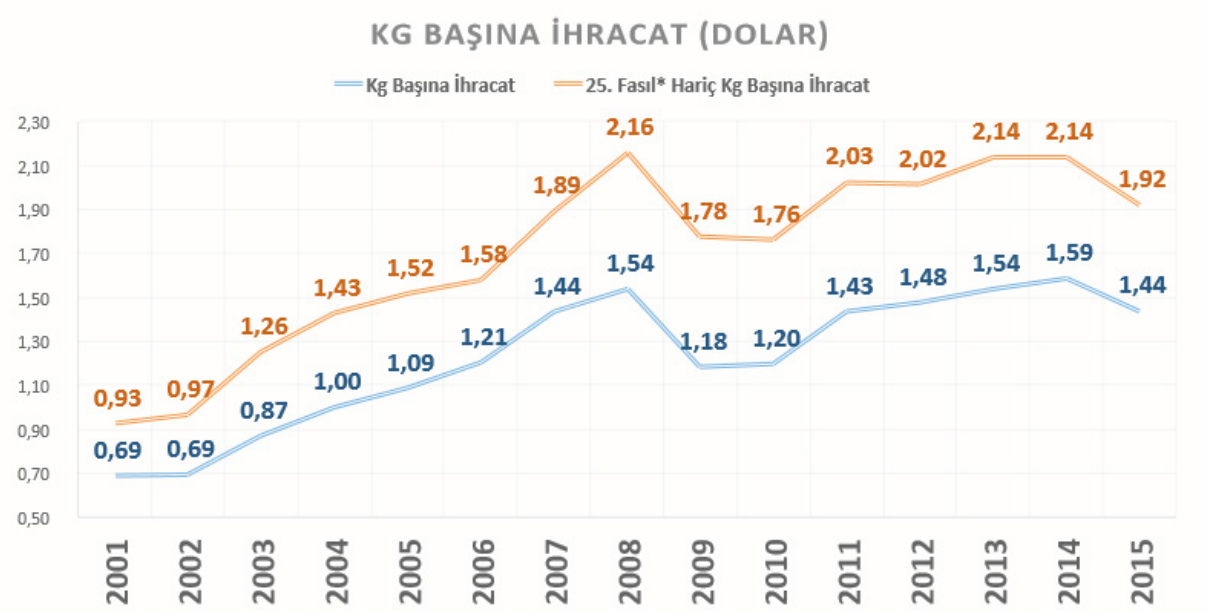
Tablo.3 KG Başına İhracat Değeri Tablosu (Diğer Bazı Ülkeler)

ÜLKE	2001	2015	DEĞ (&)
Japonya	3,44	3,86	**12,2**
Almanya	1,98	3,68	**85,9**
İtalya	2,04	3,21	**57,4**
Güney Kore	1,41	2,7	**91,5**
ABD	1,74	1,98	**13,8**
Polonya	0,55	1,87	**240,0**
İspanya	1,28	1,79	**39,8**
Çin	0,96	1,55	**61,5**
Türkiye	0,69	1,44	**108,7**
Malezya	0,88	1,07	**21,6**

Kaynak: TİM İhracatın Gelişimi Raporu 2001-2015

http://www.tim.org.tr/files/downloads/AR-GE/ihracatin_gelisimi_2001_2015.pdf Erişim tarihi 10.10.2016

Tablo.4 KG Başına İhracat Değeri Tablosu (Türkiye)

Kaynak: TİM İhracatın Gelişimi Raporu 2001-2015

http://www.tim.org.tr/files/downloads/AR-GE/ihracatin_gelisimi_2001_2015.pdf Erişim tarihi 10.10.2016

Yukarıda verilen tablolardan da anlaşılacağı gibi Türkiye 2001-2015 yılları arasında ihracat kg fiyatını $ 0.69'dan $1,44'e çıkarmış olmasına rağmen Japonya, Almanya, İtalya ve Güney Kore gibi ülkelerle kıyaslandığında daha çok yolumuzun olduğu söylenebilir. Ancak Araştırma ve Geliştirme çabaları ile bu yolu kısaltmak mümkün olacaktır.

Literatür özeti:

Ar-Ge ve kârlılık ilişkisini ilk inceleyenlerden biri olan Branch (1974), Ar-Ge harcamalarının hem gelecekteki kârlılığı etkilediğini hem de geçmiş kârlılıklardan etkilendiğini ortaya koymuştur.

Morbey (1988) ise işletmenin Ar-Ge harcamaları ve izleyen yıllardaki satış büyüme hızı arasında kuvvetli bir ilişki bulmuştur. Bu ilişkinin ortaya çıkması için belirli bir eşik değerin üzerinde Ar-Ge harcaması yapılması gerektiğini tespit eden Morbey, Ar-Ge yoğunluğu ve kârlılıktaki artış arasında az bir korelasyon tespit etmiştir.

Bae ve Kim (2003) yatay kesit analizi kullanarak 1996-1998 yılları arası ABD (3324), Almanya (384) ve Japonya (1181) firmayı kapsayan çalışmasında, büyük oranda Ar-Ge harcamaları ile piyasa değeri arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

Çiftçi ve Cready (2011), firma büyüklüğü arttıkça gelecekteki kazançlar ve Ar-Ge yoğunluğu arasındaki pozitif ilişki düzeyinin arttığını, dalgalanmasının azaldığını ortaya koymuşlardır.

Peters ve Schmiele (2011), Ar-Ge faaliyetinde bulunan işletmelerin Ar-Ge faaliyetinde bulunmayan işletmelere göre daha fazla kâr elde ettiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca yazarlar, işletmelerin sadece kendi ülkelerinde Ar-Ge faaliyeti yapmak yerine başka ülkelerde de Ar-Ge faaliyetinde bulunmaları halinde Ar-Ge'nin kârlılığa olan etkisinin iki kata kadar arttığını ortaya koymuşlardır.

Başgöze ve Sayın (2013) 2006-2010 yılları arasında Borsa İstanbul'a kayıtlı 40 firmayı kapsayan, tek ve çok değişkenli regresyon modelleri kullanarak yaptıkları çalışmada Ar-Ge yoğunluğu ile hisse senedi getirisi arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Ancak beklentilerin aksine, firma hacmi ile getiri arasında ilişki olduğuna dair bir bulguya ulaşamamışlardır.

Ayaydın ve Karaaslan (2014) Borsa İstanbul'a (BIST) kayıtlı imalat firmalarının 2008-2013 yılları arası verileri kullanarak ile Ar-Ge yatırımlarının Finansal performanları üzerine etkisini araştırmıştır. Araştırmada firmaları Ar-Ge yoğunluğu bakımından Yüksek Teknoloj Orta-Yüksek Teknoloji, Orta-Düşük Teknoloji ve Düşük Teknoloji şeklinde gruplandırarak teste tabii tutmuştur. GMM sistem tahmincisi kullanılarak yapılan uygulama sonucunda Ar-Ge yoğunluğunun firmaların finansal performansı üzerinde pozitif etkisi bulunduğu sonucuna varmışlardır.

Ünal ve Seçilmiş (2014), satışların artışında Ar-Ge'nin rolü ve kârlılığın Ar-Ge harcamalarına etkisini tespit etmek amacıyla Ar-Ge faaliyetlerinde bulunan 29 firmaya ait 5 yıllık (2005-2010) verilerini analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda, firmaların Ar-Ge harcamaları ile net satışlar ve dönem net kârı arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir.

Kocamış ve Güngör (2014), işletmelerin Ar-Ge harcamalarını gösteren tutarlar ya da Ar-Ge yoğunluklarıyla kârlılık göstergeleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığını belirlemişlerdir.

Literatüre genel olarak bakıldığında Ar-Ge harcamaları ve kârlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koyan çalışmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak, Lee ve diğ. (2008), Yücel ve Kurt (2003) gibi Ar-Ge harcamalarının işletmenin kârlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur.

Türkiye'de ve diğer ülkelerde sermaye yapısını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik yapılmış çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir (Bu konuda bkz. Yörük ve diğerleri, 2013).

Durukan (1997), hisse senetleri İMKB'de işlem gören 68 firmanın sermaye yapısını etkileyen faktörleri saptamak üzere 1990-1995 dönemini ele almış, karlılık ve borç dışı vergi kalkanının Türk firmalarının sermaye yapısını etkileyen en önemli faktörler olduğu sonucuna varmıştır. Diğer bir sonuç ise firmalara sağlanan teşviklerin ve yatırım indirimlerinin, vergi oranına göre, sermaye yapısı kararlarında daha etkili rol oynadığı şeklindedir.

Güloğlu ve Bekçioğlu (2001), İMKB'de imalat sanayinde faaliyet gösteren en büyük 42 firmanın incelendiği 1992-2000 yıllarını kapsayan çalışmada söz konusu firmaların sermaye yapılarının İMKB'deki gelişmelerden hangi ölçütlerde etkilendiği saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca borsanın gelişmesinin özellikle küçük işletmelerin kısa dönem ve toplam borç/ özsermaye oranlarına etki ettiği saptanmıştır.

Gönenç ve Arslan (2003) ise, İMKB'ye kayıtlı uluslararası ve yurtiçi reel sektör firmalarının 1995-1999 ve 2000-2001 dönemlerinin ayrı olarak değerlendirilerek sermaye yapılarının karşılaştırıldığı çalışmanın sonuçlarına göre firmaların uluslararası faaliyet düzeyi yükseldikçe borçluluk oranlarının uzun vadeli borçlar hariç olmak üzere arttığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca risk, karlılık, büyüklük, maddi duran varlıkların düzeyi, piyasa-defter değeri oranından oluşan değişkenlerin borçlanma oranları üzerine etkisinin teorideki tartışmalar ile uyumlu olduğu belirlenmiştir.

Acaravcı (2004), 1992-2002 dönemlerini kapsayan ve İMKB'de işlem gören imalat sektörü firmaları için sermaye yapısını etkileyen faktörlerin ampirik olarak test edildiği çalışmasında sermaye yapısı ile firmaların büyüme oranları, karlılığı, bankacılık sektörünün gelişmişliği, enflasyon ve kurumlar vergisi oranı değişkenleri arasında bulunan ilişkilerin teori ile uyumlu olduğunu saptamıştır.

Erkan ve Aydemir (2006), Türk firmalarının borçlanma kararlarını etkileyen faktörleri belirlemek üzere yaptıkları çalışmada, 38 ilde faaliyet gösteren 438 firmaya anket uygulamıştır. Araştırmanın bulguları finansal hiyerarşi yaklaşımını desteklemektedir. Buna göre firmaların finansman teminindeki öncelik sırası, işletme içi kaynaklar, yabancı kaynak ve hisse senedi ihracıdır. Yine aynı araştırmada firmaların borç kullanımını etkileyen en önemli faktörlerin ise firma kazançları ve nakit akışlarının değişkenliği olduğu saptanmıştır.

Çağlayan (2006), 2000-2004 yılları arasında hisse senetleri İMKB'de işlem gören 46 imalat sektörü firmasını inceleyen bir çalışmada, söz konusu firmaların sermaye yapısı ile maddi duran varlıklar, karlılık, büyüme ve büyüklük değişkenleri arasındaki ilişkiyi saptamaya çalışmıştır. Sonuçta, toplam borç/özsermaye ve kısa vadeli borç / özsermaye oranları ile söz konusu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler saptanmış, uzun dönemli borç/özsermaye oranı ile belirtilen değişkenler arasında ise anlamlı ilişkiler elde edilememiştir.

Demirhan (2009) İMKB›de işlem gören 20 adet hizmet firmasının 2003-2006 dönemini kapsayan finansal verileri kullanılarak, söz konusu firmaların sermaye yapısını etkileyen firmaya özgü faktörleri saptamaya çalışmıştır. Araştırmada panel veri analizi kullanılmış olup, TB/TA, KVB/TA, UVB/TA, TB/Ö, KVB/Ö ve UVB/Ö oranlarının bağımlı değişkenler olarak kullanıldığı modeller regresyon analizi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda hizmet firmalarının sermaye yapısını en iyi temsil eden oranlar KVB/TA, TB/Ö ve KVB/Ö oranları olarak bulunmuştur. Ayrıca İMKB›ye kote hizmet firmalarının borçlanma düzeyini etkileyen en önemli değişkenlerin karlılık, firma büyüklüğü, varlıkların yapısı ve likidite düzeyi olduğu saptanmıştır.

Sayılgan ve Uysal (2011) Merkez Bankası sektörel bilançolarını kullanarak, iki bağımlı değişken (toplam borçların toplam varlıklara oranı ve toplam borçların özsermayeye oranı) ve altı bağımsız değişken (borç dışı vergi kalkanı, iflas riski, Büyüme fırsatları, karlılık, büyüklük ve varlık yapısı) ile panel veri analizi yöntemine göre yaptığı araştırmada borç dışı vergi kalkanı dışındaki değişkenlerle ilgili istatistiki olarak anlamlı sonuçlara ulaşmıştır.

Yapay sinir ağları (YSA) tahminleme ve sınıflandırma yapmak amacı ile finansal araştırmalarda da yaygın olarak kullanılmıştır.

Diler (2003), IMKB ulusal-100 endeksinin yönünün yapay sinir ağları hata geriye yayma yöntemi ile tahmin edilmesinde kullanırken, Kaynar ve Taştan (2009) ise dolar kurunu tahminlemek için Yapay sinir ağları ve ARIMA zaman seri modellerini karşılaştırmışlardır. Günlük dolar kuru için yapay sinir ağlarının ARIMA modelinden daha iyi sonuçlar verdiğini tespit etmişlerdir.

Karaatlı ve arkadaşları (2009), hisse senedi fiyat hareketlerinin yapay sinir ağları yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Naeini ve arkadaşları (2010), hisse senedi değerlerini yapay sinir ağı modellerinden geri yayılımlı ağ ve elman network ile tahminleme çalışması yapmışlardır. Patel ve Yalamalle (2014), hisse fiyatlarının tahmininde yapay sinir ağı geri yayılımlı ağ modelini kullanmışlardır.

Akkaya ve arkadaşları (2009), yapay sinir ağları modeli ile işletmelerde finansal başarısızlık tahminlemesi için bir çalışma yapmışlardır. İMKB de faaliyet gösteren tekstil, kimya, petrol ve plastik şirketlerinin 1 yıl öncesinden finansal başarısızlıklarını saptamaya yönelik bir yapay sinir ağı modeli geliştirmişler ve bu model ile başarılı işletmelerin %82'sini, başarısız işletmelerin ise %80'inini doğru tahminlemişlerdir.

Materyal ve Yöntem:

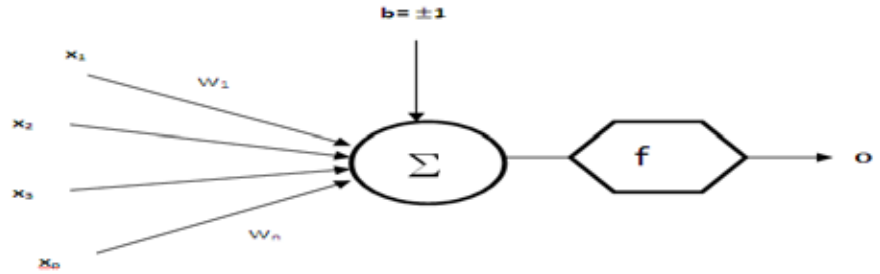
Borsa İstanbul'da (BIST) kayıtlı 2005-2015 yılları arasında faaliyet gösteren ve verilerine tam olarak ulaşılabilen, mali sektör, yatırım ortaklıkları ve holdingler dışında kalan ağırlıklı olarak 162 imalat sanayi firması araştırmaya dahil edilmiştir. Sermaye yapısını etkileyen faktörler çerçevesinde bağımsız değişkenler belirlenmiş ve bağımlı değişken olarak firmaların Ar-Ge yoğunlukları kullanılmıştır.

Tablo. 5 Analizde Kullanılan Değişkenler Tablosu

1	**Bağımsız Değişkenler**	**Kullanılan Oranlar**	**Açıklama**
2	**Likidite**	Cari Oran	Dönen Varlıklar/KVYK
3		Likidite Oranı	(Dönen Varlıklar-Stoklar)/KVYK
4		Nakit Oran	Hazır Değerler/KVYK
5	**Karlılık**	Brüt Kar Marjı (%)	(Brüt Esas Faaliyet Karı/Satış Gelirleri)*100
6		Net Kar Marjı (%)	(Net Dönem Karı/Satış Gelirleri) *100
7		E.Faaliyet Kar Marjı (%)	(Net Esas Faaliyet Karı/Satış Gelirleri) *100
8		FVAÖK Marjı (%)	((Net Esas Faaliyet Karı+Amort. Gid.)/Satış Gelirleri))*100
9		Aktif Karlılığı (%)	(Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler) *100
10	**Mali Yapı**	Kvyk/Ozkaynak (%)	(Kısa Vadeli Yük./Öz Sermaye) *100
11		Uvyk/Ozkaynak (%)	(Uzun Vadeli Yük./Öz Sermaye) *100
12		Kaldıraç Oranı (%)	((Kısa Vadeli Yük.+ Uzun Vadeli Yük.)/Öz Sermaye)) *100
13	**BAĞIMLI DEĞİŞKEN**	Ar-Ge Yoğunluğu (%)	(Ar-Ge Harcamaları/Satış Gelirleri)*100

Firmaların 2005-2015 yılları arasındaki finansal verileri Finnet Elektronik Yayıncılık Data İletişim Tic ve San. Ltd. şirketi Mali Analiz programından elde edilmiştir. Elde edilen veriler Yapay Sinir Ağları (YSA) yönteminde analize tabi tutularak sınıflandırma ve tahminleme yapılmaya çalışılacaktır.

Yapay sinir ağları; Sınıflandırma, Modelleme, Tahmin ve Kontrol uygulamaları olmak üzere, birçok alanda kullanılmaktadır. Başarılı uygulamalara bakıldığında, YSA'ların çok boyutlu, gürültülü, karmaşık, kesin olmayan, eksik, kusurlu, hata olasılığı yüksek sensör verilerinin olması ve problemi çözmek için matematiksel modelin ve algoritmaların bulunmadığı durumlarda, sadece örneklerin var olduğu durumlarda yaygın olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu amaçla geliştirilmiş ağlar genellikle şu fonksiyonları meydana getirmektedirler (Şen,2004): Muhtemel fonksiyon kestirimleri, sınıflandırma, kümeleme, tahmin yapmak, kontrol sorunları, optimizasyon, ilişkilendirme veya örüntü eşleştirme, zaman serileri analizleri, örüntü tanıma, vb.

Şekil 1. Temel yapay sinir ağı hücresi

Çıkış,

$$o = f(W.X + b) \quad (1.1)$$

Şeklinde nöron çıkışı hesaplanır. Buradaki W ağırlıklar matrisi, X ise girişler matrisidir. n giriş sayısı olmak üzere;

$$W= w_1, w_2, w_3, ...,w_n \quad (1.2)$$

$$X = x_1, x_2, x_3, ...,x_n \quad (1.3)$$

şeklinde yazılabilir. Formülleştirecek olursak;

$$net = \sum_{i=1}^{n} w_i x_i + b \text{ ve } o = f(net) \quad (1.4)$$

$$o = f(\sum_{i=1}^{n} w_i x_i + b) \quad (1.5)$$

şeklinde de yazılabilir.

Yapay sinir ağlarının öğrenme kavramı, tıpkı insandaki gibi dış ortamdan gözle veya vücudun diğer organlarıyla uyarıların alınması gibi dış ortamdan girişler alınarak yapay sinir ağında da aktivasyon fonksiyonundan geçirilerek bir tepki çıkışı oluşturulur. Bu çıkış yine tecrübeyle verilen çıkışla kıyaslanarak hata elde edilebilir. Çeşitli öğrenme algoritmalarıyla mümkün olduğunca sıfıra yakın hata düzeyine inilmeye çalışılır. Bu çalışma süresince hesaplanan asıl bölüm yapay sinir ağının ağırlıklarıdır. Ağırlıkların sürekli yenilenip istenilen sonuca ulaşılana kadar çevrimler yapması iterasyonlar ile gerçekleşir. İterasyonlar sırasında geçen zamana öğrenme adı verilir. Yapay sinir ağı gerekli eğitimi tamamlayıp öğrendikten sonra daha önce verilmeyen test verileri verilerek, sinir ağı çıkışıyla olması gereken çıkışın arasındaki hata değerleri hesaplanır. Genelde olarak veri setinin yüzde sekseni ağa verilip ağ eğitilir, daha sonra geri kalan yüzde yirmilik kısımdan yüzde onluk bölüm izleme verisi ve son yüzde on ise test verisi şeklinde düzenlenir (Saray, 2012)

Yapay sinir ağları geri beslemeli ağ modeli eğitim yapılmıştır. Bu modelde, giriş katmanında dışarıdan gelen veriler alınarak gizli katmanlara transfer edilir. Gizli katmandan gelen veriler işlem dizisinden geçirilerek varsa diğer gizli katmanlara; yoksa çıkış katmanına aktarılır. Çıkış katmanında, gizli katmandan gelen veriler ağırlıklar yardımıyla aktivasyon fonksiyonlarında son kez işlenerek çıktıyı oluşturur. Ağırlıklar öğrenmenin temelini oluştururlar. Ancak geri beslemeli ağ yapısında istenilen hedefe ulaşılamadığı durumlarda ağ ağırlıklarını hedefe ulaşılması istenen şekilde değiştirmeye çalışır. Fakat bu adımda istenildiği gibi hedefe yakınlaşma yerine uzaklaşmada görülebilir. Sistem hedefe minimum hata mesafesinde ulaştığında ağırlıkların değişimi durur. Ağırlıkların değişiminin durması ise eğitimin tamamlandığını gösterir.

162 şirkete ait 11 yıllık veri kullanılan çalışmada, likidite, mali ve karlılık oranlarının analizleri için 3 adet ağ yapısı oluşturulmuştur. Bu üç ağ yapısı da sadece 1 er kez eğitilerek 1000 iterasyon yapılmıştır. Öğrenme algoritması olarak Levenberg – Marquard algoritması ve 3 katmanlı ağ yapısı kullanılmıştır. İlk katmanda 30, ikinci katmanda 30 ve üçüncü katmanda 20 nöron kullanılmıştır. Tüm katmanlarda Tanjant Hiperbolik aktivasyon fonksiyonu kullanılarak aşağıdaki ortalama karekök Ortalama karesel hata karekökü (RMSE) hataları elde edilmiştir. Ortalama karesel hata karekökü (RMSE) , elde edilen değerler ile gerçek değerler arasındaki hata oranını saptamak amacıyla kullanılmaktadır. RMSE değerinin sıfıra yaklaşması minimum hataya ulaşılması anlamına gelmektedir. Yapılan analiz sonuçlarında ulaşılan değerler aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Likidite RMSE: 0.0119
Karlılık RMSE : 0.0077
Mali RMSE: 0.0165

Sonuç:

Firmaların ve ülkelerin kalkınmasında hiç de yadsınamayacak öneme sahip olan Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin hiç kuşkusuz bir maliyeti vardır. Amaca ulaşıldığında satışlarda yükselme, karlılıkta artış ve maliyetlerde azalma gibi sonuçları olan bu faaliyetlere her firma ya da ülke neden aynı derecede önem vermemektedir? Yapılan çalışmada bu sorunun cevabı aranmış ve firmaların sermaye yapısı ile ar-ge yoğunluğu arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sermaye yapısını temsilen üç grup finansal oran kullanılmıştır. Bunlar: likidite, karlılık ve mali yapı oranlarıdır. Geri beslemeli yapay sinir ağı modeli ile yapılan analiz sonucunda Likidite RMSE: 0.0119, Karlılık RMSE: 0.0077, Mali RMSE: 0.0165 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre; 0'a en yakın ortalama karesel hata karekökü (RMSE) olan karlılık oranları ile ar-ge yoğunluğu arasında ilişkinin en anlamlı sonuç olduğu görülmektedir. Diğerleri sırasıyla likidite ve mali yapı oranları olarak belirlenmiştir.

Kaynakça:

Acaravcı, S.K. (2004); Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler: Türkiye'de Bir Uygulama , Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akkaya,G. C., Demirli E. , Yakut,H.Ü., (2009) "İşletmelerde Finansal Başarısızlık Tahminlemesi :Yapay Sinir Ağları Modeli ile İMKB Üzerine Bir Uygulama", Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,2009(10)2 s.187

Ayaydın, H., ve Karaaslan, İ., 2014. The Effect of Research And Development Investment on Firms' Financial Performance: Evidence From Manufacturing Firms In Turkey, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi / 2014 Cilt: IX Sayı: II , 43

Bae, S.C. ve Kim, D., 2003. The Effect of R&D Investments on Market Value of Firms: Evidence from the US, Germany and Japan, The Multinational Business Review, 11(3), 51-76

Başgöze, P. ve Sayın, H.C., 2013. "The Effect Of R&D Expenditure (Investments) on Firm Value: Case of Istanbul Stock Exchange". Journal of Business Economics & Finance, 2(3), 5-12.

Çağlayan, E. (2006); Sermaye Yapısı Bileşenleri: Kantil Regresyon Modeli , İktisat İşletme ve Finans, 21 (248): 66-76

Demir A, Küçükkiremitçi O., Pekkaya S., Üreten A. (1997); İMKB'deki Sanayi Şirketlerinin Hisse Senedi Getirileri ile Finansal Oranları Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi ve Bu İlişkilere Göre Şirketlerin Sıralandırılması (1992, 1993, 1994 Yılları İçin Bir Uygulama), SPK Yayın No: 56.

Demirhan, D. (2009); Sermaye Yapisini Etkileyen Firmaya Özgü Faktörlerin Analizi: İmkb Hizmet Firmaları Üzerine Bir Uygulama, Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review 9 (2), ss. 677-697

Diler, H.A, 2003. IMKB 100 Endeksinin yönünün yapay sinir ağları hata geriye yayma yöntemi ile tahmin edilmesi, IMKB Dergisi, cilt:7, Sayı:25-26, Ocak-haziran, ISSN 1301-1650, S.65-81

Doğan, M., ve Yıldız, F., 2013. Araştırma ve Geliştirme Harcamaları Firma Karlılığını Etkiler mi? Türkiye Örneği. V. International Congress on Entrepreneurship, 5-7 Haziran, Almatı: Süleyman Demirel Üniversitesi, ss. 166-172.

Durukan, M.B. (1997); Hisse Senetleri İMKB'de İşlem Gören Firmaların Sermaye Yapısı Üzerine Bir Araştırma 1990-1995 , İMKB Dergisi, 1(3): 75-87

Erkan, M. ve Aydemir, O. (2006); İşletmelerin Finansman Kararları ve Yabancı Kaynak Kullanımı: Türkiye'de Bir Uygulama , Marmara Üniversitesi Muhasebe-Finansman Araştırma ve Uygulama Dergisi: Analiz, 6 (15): 131-139

Gönenç, H. ve Arslan, Ö. (2003); Uluslararası ve Yurtiçi Türk Reel Sektör Firmalarının Sermaye Yapısı , İMKB Dergisi, 7 (25-26): 41-63

Güloğlu, B. ve Bekçioğlu, S. (2001); İMKB'deki Gelişmelerin Şirketlerin Sermaye Yapısına Etkileri: İmalat Sanayinde Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir Uygulama , ODTÜ Uluslararası İktisat Kongresi

Hall, B.H., 2002. The Financing of Research and Development, Oxford Review of Economic Policy, 18(1), 35-51.

Işık, N., Engeloğlu, Ö., ve Kılınç, E.C., 2014. Araştırma ve Geliştirme Harcamalarının, Kârlılık ve Satışlar Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Firmaları Üzerine Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 47, Ocak-Haziran 2016 ss. 27-46

Karaatlı, M. vd. 2009. Hisse senedi fiyat hareketlerinin yapay sinir ağıyla tahmin edilmesi, Akademik Fener Dergisi, 2(1), 22-48.

Kaynar,O. ve Taştan,S. , 2009. Zaman serisi analizinde MLP Yapay sinir ağları ve arıma modelinin karşılaştırılması", Erciyes üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi, sayı : 33, Temmuz-Aralık, s.161-172

Kocamış, T.U., ve Güngör, A., 2014. Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Teknoloji Sektöründe Ar-Ge Giderlerinin Kârlılık Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması, Maliye Dergisi, 166, ss. 127-138.

Morbey, G.K., 1988. R&D: Its Relationship to Company Performance, Journal of Production and Innovation Management, 5(3), 191-200.

Naeini, M. P. vd. 2010. Stock Market Value Prediction Using Neural Networks, International Conference on Computer Information Systems and Industrial Management Applications (CSIM).

Özcan, B., ve Arı, A., 2014. Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi, Maliye Dergisi, Sayı 166, Ocak-Haziran 2014, ss.37-55

Özcan, M., Ağırman, E., ve Yılmaz, Ö., 2014. Ar-Ge Yatırımlarının Hisse Senedi Getirisi Üzerine Etkisi:BIST Teknoloji ve Bilişim Firmaları Üzerine Bir Uygulama, Maliye Dergisi, Sayı 166, Ocak-Haziran 2014, s.130-158

Patel, M. B.,. Yalamalle, S.R., 2014. Stock Price Prediction Using Artificial Neural Network, International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology ,3(6).

Saray,U., 2012. Rüzgar potansiyelinin yapay sinir ağları ile analizi ve uygulaması, Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, s.79.

Sayılgan, G. ve Uysal, B., 2011. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sektörel Verileri Kullanılarak Sermaye Yapısını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Analiz:1996-2008 , Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 66, No.4, 2011, s.101-124

Şen. Z., 2004. Yapay Sinir Ağları İlkeleri. Su vakfı yayınları, İstanbul.

Ünal, T., ve Seçilmiş, N., 2013. Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 1 (1), ss. 12-25.

Y

aylalı, M., Akan, Y. ve Işık, C., 2010. Türkiye'de ARGE Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009, The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management, V(II), 13-26.

Yörük, N., Karaca, S.S. Hekim, M., Tuna, İ., 2013. Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler ve Finansal Oranlar ile Hisse Getirisi Arasındaki İlişkinin ANFIS Yöntemi ile İncelenmesi: İMKB 100'de Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı.2.

Zerenler, M. Türker, N., ve Şahin, E., 2007. Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve Yenilik İlişkisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (17), 653-667.

Ekler:

Tablo.6 Analizde Kullanılan Şirketler Tablosu

ADANA	ARCLK	BRKO	DESA	EREGL	IPEKE	KRTEK	PETKM	TBORG
ADBGR	ARENA	BRMEN	DEVA	ERSU	ISGSY	KUTPO	PETUN	TCELL
ADEL	ARMDA	BRSAN	DGKLB	ESCOM	IZMDC	LINK	PINSU	TIRE
ADNAC	ARSAN	BSOKE	DITAS	ESEMS	IZOCM	LOGO	PKART	TOASO
AEFES	ASELS	BTCIM	DMISH	FENIS	KAPLM	LUKSK	PNSUT	TRKCM
AFYON	ASLAN	BUCIM	DMSAS	FRIGO	KAREL	MAKTK	PRKAB	TTKOM
AKCNS	ASUZU	BURCE	DOGUB	FROTO	KARSN	MEMSA	PRKME	TTRAK
AKENR	ATEKS	BURVA	DURDO	GENTS	KARTN	MERKO	SANKO	TUKAS
AKSA	AYEN	CCOLA	DYOBY	GENYH	KENT	MNDRS	SARKY	TUPRS
AKSUE	AYGAZ	CELHA	ECILC	GEREL	KERVT	MRDIN	SASA	ULKER
ALARK	BAGFS	CEMTS	EGEEN	GOLTS	KLMSN	MRSHL	SERVE	UNYEC
ALCAR	BAKAB	CIMSA	EGGUB	GOODY	KNFRT	NETAS	SILVR	USAK
ALCTL	BANVT	CMBTN	EGPRO	GUBRF	KONYA	NUHCM	SISE	VESBE
ALKA	BFREN	CMENT	EGSER	HEKTS	KORDS	OLMIP	SKTAS	VESTL
ALKIM	BOLUC	COMDO	EMKEL	HZNDR	KOZAA	OSTIM	SNPAM	VKING
ALYAG	BOSSA	DARDL	EMNIS	IHEVA	KOZAL	OTKAR	SODA	YATAS
ANACM	BOYP	DENCM	EPLAS	INDES	KRDMD	PARSN	SONME	YUNSA
ANELT	BRISA	DERIM	ERBOS	INTEM	KRSTL	PENGD	TATGD	ZOREN

Azerbaycan Sinema Filmlerinde Karabağ Savaşı Konusuna Pasifist Bakış Açısı

Pacifist View On Karabakh War In Azerbaijan's Feature Films

Azərbaycan Bədii Filmlərində Qarabağ Müharibəsi Mövzusuna Pasifist Baxış

Samira RZAYEVA *

Öz:

Dünya sinemasının pasifist içerikli filmlerinde temel dikkat savaş sahnelerine değil, insan faktörüne, sade insanın savaşa itirazına yöneltilmektedir. "Pasifizm" taraftarları – pasifistler, savaşa hayır diyen, toplumun sakin hayat yanlısı olan insanlarıdır. Pasifist yaklaşım Karabağ Savaşı filmlerinin çoğunda kendini detaylar şeklinde göstermektedir. Hatta düşmana nefret ve kahramanlığa teşvik karakterli "Feryat", "Haray", "Dolu" filmlerinde pasifist ayrıntılar bulunmaktadır. Bunlar sadece hümanist yaklaşım şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İnsan kaderinin ön plana çıktığı "Haray"; bir ailenin şahsında yerinden edilmiş insanların acılarından bahseden "Biz döneceğiz"; savaşın genç ailelerin hayallerini yıkan kabus olarak tanımlanan "Günaydın, meleğim"; savaşın çocukların bile yaşam ideallerini değiştirmesi olgusunu ekrana getiren "Beyaz atlı oğlan" vb. filmlerin her birisinde hümanist insan ilişkilerine rastlanmaktadır. Zamanla filmlerde insan talihinin öne geçmesi, soruna ulusal zeminde değil, hümanizm bağlamından yaklaşma eğilimi artarak "Sarı gelin" le savaş konusuna pasifist bakış geleneğine başlanıldı. Zorunlu olarak eline silah almış insanların savaşa meydan okuması eğilimi güçlendi. Karşı tarafların birbirlerine düşman olarak değil, savaş kurbanı olarak bakması düşüncesi Azerbaycan sinemasının uluslararası sahaya çıkış yolunu aydınlatmış oldu. Savaşın insanların psikolojik durumunda oluşturduğu gerginlikler filmlerde "nefret ve iyi kalpli", "dua ve beddua", "kin ve yakarış" olarak çelişkili hislerle ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Örneğin, "Rehin" filminde düğün-yas, acı ve sevinç tezatı kabarıktır. Yanısıra, kocasının ailesine kavuşması için dua eden Anne ve ailesine kavuşmak hasretiyle dua eden Rehin. Filmde "düşmansın", "düşman değilim" diyaloğu pasifist yorumlamalarla sonuçlanır. Pasifist bakış içerikli son Azerbaycan filmi "Nabat" tır. Savaş sahnelerinin olmadığı bu filmde savaşın korku ve acıları orijinal yorumlamalarla sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: savaş, pasifist, "Sarı Gelin", "Girov", "Nabat".

* Doktora Öğrencisi (Sonuncu Dönem), Azerbaycan Dövlet Medeniyet ve İncesanat Üniversitesi, Azerbaycan/Bakü, samirarzayeva0@gmail.com

Abstract:

Main point in the pacifist nature films of the world cinema is aimed at human factor, protest of ordinary people against war not to the battle scenes. Defenders of "Pacifism" – pacifists, are the people saying no to war, supporter of quiet life. Pacifist approach demonstrates itself as details in many Karabakh war films. Even, there are pacifist nuances in the films "Feryad" (The Scream), "Haray" (Cry), "Dolu" (Hail) in nature of hate to the enemy and agitation for heroism. These are revealed only in the form of humanistic traits. We can come accross humanistic relations in "Haray" highlighting human destiny; "Biz gayidacagig" (We'll be back) dealing with pains of internally displaced people in example of one family; "Gunaydin, meleyim" (Good morning, my angel) the war is descripted as a spectre made desires of young families going to pieces; "Ag atli oglan" (White Horse Boy) displaying the fact changing even life ideals of the children and other films. Tradition of pacifist view to the war topic began with "Sari gelin" (Yellow Bride) gradually human destinies getting ahead, approach to problem not in national background, in humanism context in films. Tendency of callenging war by the people forced to carry a weapon was strenghtened. Sense of opposite parties looking at each other not as enemy, but victims of war highlighted access method of Azerbaijan's cinema to the international arena. Tensions created by the war in psychological condition of the people are descripted as controversial feelings such "hate and mercy", "pray and damnation", "grudge and supplication". For example, contrasts of wedding and funeral, grief and joy is salient in "Girov" (Hostage) film. In parallel, a Mother praying for her husband to come together with his family and a Hostage praying for coming together with his family. The dialogoue of "you are enemy", "Im not enemy" come to a conclusion with pacifist meaning. The last Azerbaijani film in nature of pacifist view is "Nabat". Horrors of war are submitted with original thoughts in this film by not descripting battle scenes.

Keywords: war, pacifist, "Sarı gelin", "Girov", "Nabat".

Giriş

Dünya kinosunun pasifist mahiyyətli filmlərində əsas vurğu savaş səhnələrinə deyil, insan faktoruna, sadə insanların savaşa qarşı etirazına, qorxu və həyəcanına, sağ qalmaq uğrunda apardığı mübarizəsinə, dinc yaşamaq istəyən insanların müharibəni lənətləməsinə yönəldilir. İncəsənətin digər janrları üçün də səciyyəvi bədii ifadə halına gəlmiş "pasifizm" (barış və sülh yaratmaq istəyi kimi işlədilən termin) etimoloji mənası etibarilə latınca "pacificus" kəlməsindən törədilmişdir. Pasifizm özündə beynəlxalq anlaşılmazlıqların sülhpərvər yollarla həll oluna biləcəyi və bu yolların tapılmasının mümkünlüyü inancını, habelə hərbi və müharibə təşkilatlarının ortadan qaldırılması çağırışlarını ehtiva edir. Müharibələrə qarşı çıxan və yer üzündə sülhün olmasını istəyən siyasi cərəyan və dünyagörüşü kimi pasifizm – müharibənin, savaş cəhdlərinin rədd edilməsi və bütün vəziyyətlərdə sülh və barışın qorunması anlayışıdır. Geniş anlamlı və mahiyyətli "pasifizm" tərəfdarı – pasifist, müharibəyə və hər cür münaqişəyə yox deyən, dünyada və yaşadığı toplumda sakit həyat tərəfdarı olan bir insandır. Başqa deyişlə, pasifizm tərəfdarı olan insana pasifist deyilir. Lakin pasifistlər hər nə qədər sülh tərəfdarı və müharibə əleyhdarı olsalar da, müdafiə mahiyyətli savaşları rədd və inkar etmirlər. Pasifistlər zorakı müqavimət göstərməmək dərəcəsində müharibə və zorakılıq əleyhdarlarıdırlar.

Dünya kinematoqrafiyasında bədii bir cərəyan səviyyəsinə yüksəlmiş pasifist filmlər Azərbaycan bədii kinosunun son dövrü üçün də ənənəvi hala çevrilməkdədir. Bu filmlərdə də əsas hədəf müharibəyə yox, məhz sıradan olan və müharibə qurbanlarına çevrilmiş insanların həyat uğrundakı mübarizəsinə yönəldilmişdir. Müharibəyə etiraz motivləri ilə zəngin olan həmin filmlərdə savaş səhnələrinin olmasına rəğmən əsas vurğu "məhz sıravi insanların – əsgərlərin ölüm qarşısında gerçək ruh halına, psixoloji durumuna – qorxusuna, sağ qalmaq uğrunda mücadiləsinə, müharibənin onlar üçün heç bir anlam daşımadığına yönəldilir və bu təsvirlərlə film dünyəvilik statusunu alır (Sultanova 2012:45). Bu mənada Qarabağ müharibəsi mövzusunda ekranlaşdırılmış pasifist səciyyəli Azərbaycan bədii filmləri müasir kino tənqidi tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. Pasifist yanaşma filmlərin bir çoxunda özünü

detallar şəklində büruzə versə də, bəzilərində bu baxış tərzi ekran əsərlərinin məzmun və mahiyyətinə hopmuşdur. Tədqiqat işində Qarabağ mövzusunda çəkilmiş bütün bədii filmləri əhatə edə bilməsək də, ümumiləşdirmə aparmağa çalışmış, pasifist səpkili filmlərə xüsusi yer ayırmışıq.

A. 1993-2000-ci İllər Azərbaycan Kinosunda Qarabağ Müharibəsi Mövzusu

Qarabağ müharibəsinə həsr olunmuş ilk filmlərin əksəriyyətində pasifist çalarlar yalnız humanizm xarakterli epizodlar vasitəsilə tamaşaçıya çatdırılır. Hətta düşmənə nifrət və qəhrəmanlığa təşviq xarakterli "Fəryad", "Haray", "Dolu" kimi filmlərdə də pasifist nüanslar vardır ki, bunlar sadəcə humanist ştrixlər şəklində aşkarlanır. Məsələn, "Fəryad" filmində (1993) erməni hərbçiləri tərəfindən əsir götürülmüş İsmayılın (Ceyhun Mirzəyev) kibritlə evi yandırması epizodu bir humanizm səhnəsidir. Can hayında olan azərbaycanlı bir əsirin düşmən evinə od vurmasından sonra qonşu otaqda uşağı görüncə yanğını söndürməsi epizodunda pasifist işartılar var. Ermənin (Armen) "bəs sən uşağın ölümünə necə haqq qazandırardın" sualı da azərbaycanlı əsirin humanist düşüncəsini zədələmir. "Fəryad"ın zirzəmi səhnələrində erməni uşaqların belə insani münasibətlərinə, humanist hisslərinə şahid oluruq. Filmdə hətta Azərbaycan tərəfinə əsir düşmüş Xorenin qızı da humanist jestləri ilə yadda qalır. Film qəhrəmanlıq və düşmənə nifrət motivli olsa da humanizm xarakterli epizodlar "insanlıq" ümidini sönməyə qoymur.

İnsan talelərinin önə çəkildiyi "Haray" (1993) filmi "Xocalı" soyqırımı kimi bir insanlıq faciəsini törətmiş erməni vəhşiliyinin bədii ifadəsi olmaqla müharibəyə qarşı bir fəryad səsi, bəşəriyyətə həyəcan siqnalı, insanlığa çağırış, ölümün pəncəsindən çıxmağa çalışan bacı ilə qardaşın mədəni dünyaya bir harayıdır.

Savaşın uşaqların belə həyat ideallarını dəyişdirməsi faktını ekrana gətirən "Ağ atlı oğlan" (1995) filminə intiqam ruhu hakim kəsilsə də, itirilmiş torpaqların nisgilini, övlad itkisinin qorxu və həyəcanını yaşayan dinc əhalinin müharibə lənətlərində pasifizm meylləri duyulur.

Naməlum bir əsgərin qəhrəmanlıq rəmzinə çevrilməsi "Umid" filminin (1995) əsas süjet xəttini təşkil edir. Qarabağ müharibəsində talelərinə əlillik düşmüş, şikəst olmuş, itkin düşmüş, doğmalarının gözünü yolda qoymuş insanların bir günlük həyat hekayələri ekranlaşdırılmışdır. Film bir sutka ərzində hərbi xəstəxanada cərəyan edən hadisələr fonunda müharibənin ailələri hansı ruhi-mənəvi sarsıntılara düçar etməsinin bədii təsviridir.

Oğul itkisi ilə barışmayan və dərddən havalanmış Ana (Şükufə Yusifova) – müharibəyə qarşı passiv etirazın simvolik obrazıdır. Filmdə ermənilər tərəfində döyüşərkən itkin düşmüş bir başqa ana (Qalina Quseva) obrazı da vardır. Rusiyadan könüllü olaraq Qarabağa gəlib snayperlə azərbaycanlıları vuran bu əsgərin anası da müharibə qurbanlarından biridir. Kaluqadan İrəvana, oradan cəbhə bölgəsinə gəlmiş bu rus qadını oğlunu axtara-axtara Bakıya – hərbi xəstəxanayadək uzun bir yol keçmişdir. Oğullarını itirmiş hər iki ananın dərdinin baiskarı müharibədir. "Qaçan da Allahı çağırır, qovan da", hər ikisi oğlunu vətənpərvər hesab edir. Tamaşaçı gözündə isə biri ədalətlidir, biri ədalətsiz. Onları birləşdirən ortaq məqam analıq və oğul itkisidir. Hayqırtıları dilə gətirən də elə anadır, filmin üçüncü anası – baş həkim (Əminə Yusifqızı): "Baxın ki, bu müharibə nə qədər oğullarımızı əlimizdən alıb!". "Düşmən anaları"nın bir-birilərini anlamalarının səbəbi də elə ana olmalarıdır. Oğullarını əllərindən almış müharibə – analaların müştərək qarğış yeridir.

Ana ola bilməyənlər isə qardaşlarını, ərlərini itirmişlər. Əri ilə birlikdə cəbhəyə gedərək onu döyüşdə itirmiş dul tibb bacısının sonradan hospitalda əlil əsgərlərin halına acımasında da pasifist bir hayqırtının şahidi oluruq: "Allah müharibə salanın kişiliyini qırsın! Heç onu gəlin gərdəyinə girməsin!".

"Umid"in ümidsiz qalmış bütün obrazları müharibə qurbanlarıdır. Naməlum əsgər meyitinin arabada koridora çıxarıldığı kadrlarda "Ana"lı, "Qoca"lı hər kəs müharibəni lənətləyir. Qardaşını axtaranın (Məmməd Səfa) "Bu ölüb ki, ay yazıq" deməsinə ananın biri "Onda bu mənim oğlum deyil!.. Mənim oğlum sağdır!", o biri ana isə "Mənim də deyil, mənim oğlum bir az hündür idi" reaksiyası ilə cavab

verir. Baiskar isə bəllidir: "Allah bu müharibəni salanın evini yıxsın bala! Ölümüzü də tanıya bilmirik!" Qocanın (Məmmədkamal Kazımov) ah-naləsi isə dərd və ümidlərin ümumi ifadəsidir: "Allah müharibə salanın başına daş salaydı, ay bala! Oğullarımızı tanıya bilmirik. Oğlum olsaydı iyindən bilərdim. Oğlum olsaydı o, tənzif altından da məni görərdi. Heç olmasa, ürəyinin döyüntüsü dəyişərdi. Dırnaq boyda ətini görsəydim, rəngindən bilərdim. Amma oğlum kimi uzanmışdı. Ayaqlarını da onun kimi uzatmışdı, dümbədüz".

"Hər şey yaxşılığa doğru" (1997) filminin Qarabağ müharibəsinin başladığı ilk illərin ictimai-siyasi mühitindən xəbərsiz tamaşaçı üçün dolaşıq və mürəkkəb görünən süjet xəttində anlaşılmazlıqlar olsa da, milləti çaxnaşma və stress halına salan səbəbin müharibə olduğu hər kəsə aydındır. Naməlum əsgər tabutunun qapı-qapı gəzdirilməsi, ailələri təşvişə salması, həlak olan əsgərin azərbaycanlımı, ermənimi olmasının müəmmalı qalması, dəfnin zaman və məkan baxımından qeyri-müəyyən qalması kimi faktlar tragik hadisəyə komik rəng qatır. Lakin bəzi epizodlarının qavranılmasında dolaşıqlıq yaradan kadrlarda belə filmin "müharibə kimi qeyri-insani məfhuma yumorla yanaşma imkanlarını səciyyələndirir" (Dadaşov 2009:433). Çoxsaylı beynəlxalq mükafatlara layiq görülmüş film yer üzündə baş verən bütün müharibələrin əleyhinə etiraz kimi səslənir. Pasifist məzmunlu qısametrajlı ekran əsərində müharibənin törətdiyi acı reallığa ictimai etirazın əksi faciəvi-komediya janrında təqdim edilir.

Zaman keçdikcə şəraitin, mühitin və ictimai qınağın təsiri ilə məcburən əlinə silah almış insanların müharibəyə meydan oxuması tendensiyası gücləndi. Qarabağ müharibəsini əks etdirən filmlərdə tədricən insan talelərinin önə keçməsi, problemə milli zəmində deyil, humanizm kontekstində yanaşılması tendensiyası artmağa başladı. Bu mənada demək mümkündür ki, "Sarı gəlin" filmi (1998) ilə Azərbaycan kinosunda müharibə mövzusuna pasifist baxış ənənəsinin əsası qoyuldu. Qarşı tərəflərin – biri azərbaycanlı, o biri erməni olan iki sadə insanın bir-birinə düşmən kimi deyil, müharibə qurbanı kimi baxması düşüncəsi Azərbaycan kinosunun beynəlxalq arenaya çıxış yolunu işıqlandırdı.

"Sarı gəlin"ə kimi Qarabağ mövzulu filmlərdə əsasən qəhrəmanlıq motivləri üstünlük təşkil edirdisə, sonrakı filmlərdə həm də "müharibədən əziyyət çəkən, ümidləri puç olmuş, gələcəkdən heç nə gözləməyən, qeyri-müəyyən əhvallı, ekzistensiallığa sürüklənmiş" (Sultanova 2012:43) insan obrazlarına da yer verilir. Bu mənada "Sarı gəlin" bəşəri dəyərlərə söykənir. Ən əsası, filmin kinematoqrafik konteksti var". İnsan amilinin önə çəkildiyi "Sarı gəlin"də "millət" anlayışı lokal xarakter daşıyır, personajlar "milli" kontekstdən çıxarılaraq "insan" müstəvisinə gətirilir. Bu mənada filmdə qəhrəmanlar yox, savaşın gərəksizliyini dərk edən insanlar var (Sultanova 2012:48). "Nə qədər ağır səslənsə də, kino, teatr və ədəbiyyat üçün incə bir mövzu" olan müharibədən bəhs edən film çəkərkən "lokallıqdan qurtulmaq üçün" (Şərif 2012:86) İnsan faktoru çox mühümdür. "Zorən əlinə silah almış iki sadə insanın – erməni ilə azərbaycanlının bir-birinə düşmən kimi baxmaması" (Məmmədova 2011) ictimai fikirdə birmənalı qarşılanmasa da, məhz "ortaq mədəniyyət abidəsi kimi" təqdim edilməsi baxımından "Sarı gəlin" "Azərbaycan kinosunda unikaldir" (Sultanova 2012:49). Azərbaycan əsgərlər, əsir erməni qadınını "zorlanması səhnəsində humanist Qədiri (Haci İsmayılov) bu addıma təhrik edərək, onun faciəvi durumunu məsxərəyə qoymaqla, rejissor (Yavər Rzayev) müharibənin başqa üzünü – onun çoxlarında insani duyğuları məhv etdiyini bir daha diqqətə çatdırır" (Sultanova 2012:49). Digər tərəfdən, "iki cavan əsgərin erməni komandiri Samvelin sevgilisi Jannanı dindirməyə təhrik etmələri" (Dadaşov 2009:435) Qədirin "Mən ömrümdə "dapros" eləməmişəm" deməsi ilə həm də komik vəziyyət yaradır.

Hadisələrin baş verdiyi məkanın Qarabağ olduğu "bədii-oyun filminin ilk kadrlarında Qarabağ faciəsinin fəsadlarının rəqəmlərlə şərhindən sonra titrlərin arasında dumanlı dərədəki yarımmifik Sarı gəlin personajı filmin fantastik mühitini təqdim edir" (Dadaşov 2009:435). Filmi azərbaycanlı mentalitetinin ciddi araşdırması hesab edən kinoşünasların fikrincə, filmdə azərbaycanlı psixologiyası üçün "müharibə nədir, müharibə dövrünün azərbaycanlı kişisi necə olmalıdır" suallarına cavab axtarılır, "qadın və müharibə mövzusunda gəzişmələr edilir". Xüsusilə də, tankların rəqsi epizodu "azərbaycanlı və müharibə münasibətlərinin çox uğurlu vizual həllidir" (Cabbarov 2012). Nağara ritmlərinin müşayiəti ilə reallaşan bu epizod Azərbaycan kinosuna yeni çalarlar qatır. İki düşmən komandirinin birləşərək zirehli

texnika ilə təqib etdikləri, gələcəyə üz tutan və iki müstəqil ölkənin simvoluna çevrilən lokomotivdə Artavazdla birgə "Sarı gəlin" nəğməsini oxuyan Qədirin tamaşaçıya ünvanlanan son mətndəki "Əgər nə zamansa Sarı gəlin sizə rast gəlsə onun kimliyini soruşmayın!" cümləsi tarazlayıcı elementə çevrilməklə qloballaşma dövrünə xas olan təfəkkür mərkəzləşməsini önə çəkir (Dadaşov 2009:437).

Hələ cəbhəyə yollanmazdan əvvəlki epizodlarda rəssam Qəribin divardan asdığı portretdə Koroğlunu əlində saz at belində təsvir etməsi onun müharibə və sülh düşüncəsinə aydınlıq gətirir. Heç də təsadüfi deyildir ki, sonrakı epizodlarda da "əsl azərbaycanlı mentalitetinin daşıyıcısı tanklar rəqsinin ifaçısı "qəhrəman zabit" (Cabbarov 2012) deyil, məhz Qədirdir (Hacı İsmayılov). Zəif və köməksiz kənd rəssamı Qədir tamaşaçının qavrayışında savaşa "yox", barışa "hə" deyən əsl azərbaycanlı mentalitetinin daşıyıcısıdır. Filmin ilk epizodlarında cərəyan edən hadisələrin mahiyyəti də bunu göstərir ki, "Qədirin müharibəyə getməkdə məqsədi qan tökmək yox, ədaləti bərpa etmək arzusudur". Film də məhz belə bir ideya təlqin edir ki, azərbaycanlı mentaliteti üçün müqəddəs sayılan ədalətlilik və insansevərlik müqəddəs bir anlayışdır. Azərbaycanlı zabit (Ramiz Novruzov) qardaşının qisasını almaq üçün düşmən ordusunun zabiti ilə əməkdaşlıqdan belə çəkinmir. "Silahını düşməndən alıb öz əsgərinə tuşlayır. Qədirin isə ədalət anlayışı nisbi deyil. Müharibə onun üçün ən böyük ədalətsizlikdir" (Cabbarov 2012). Qədirin fırçanı silaha dəyişməsi də məhz ədalət hissindən doğur.

"Sarı gəlin"in Qarabağ mövzulu əvvəlki filmlərdən əsas fərqi, müharibənin insanları insanlıqdan uzaqlaşdırması həqiqətinin tamaşaçıya çox sadə bədii boyalarla çatdırmasındadır. Müharibənin qızğın vaxtında sadə insanların savaşın iştirakçısı yox, qurbanı olması gerçəkliyini, "erməni və "azərbaycanlı həqiqətini yox, Tanrı həqiqətini əks etdirməsi" mövzuya pasifist yanaşma baxımından filmi Azərbaycan kinematoqrafiyasının dünya arenasına çıxışı yolunda bir uğur saymaq olar. "Qarabağ müharibəsinin ilk illərini dəqiq əks etdirən sənəd" (Cabbarov 2012) mahiyyətli "Sarı gəlin" filmində bəyan edilən xoş məram və tolerantlıq örnəyi, elə "Sarı gəlin" mahnısının həzinliyi və humanizmi ilə ümumbəşəri bir mahiyyət qazanmış olur.

B. 2000-2015-ci İllərdə Qarabağ Mövzulu Filmlərin Bədii Həlli

"Arxada qalmış gələcək" (2005) filmin əsas süjet xətti müharibə didərginlərinin qaçqın düşərgəsində böyüyən uşağı – Səmədin (Ağamehdi Abidov) yuxusu üzərində qurulub. Fantaziya və improvizə xarakterli "yuxu"nun məzmunu Azərbaycan xalqının ən acınacaqlı dövrlərindən sayılan 90-cı illərin əvvəllərinin hərbi münaqişəsi motivlidir. Səmədin yuxusu fonunda həmin dövrün məşəqqətləri xatırlanır, Qarabağ müharibəsinin səbəbləri və nəticələri real, bəzən də mistik tərzdə təsvir edilir. Dramatik səciyyəli hadisələrin dinc əhalidə yaratdığı xof və intiqam ruhu filmdəki mənəvi-psixoloji fəsadlara yol açan müharibə kabusuna etiraz səsləri ilə həmahəng səslənir.

Səmədin: "Siz ölümdən qorxmursuz?" sualına Malikin (Fuad Poladov): "Ölümdən hamı qorxur. Müharibədə ölümdən qorxmayan adam ya xəstədir, ya da yalan danışır. Ancaq elə hisslər var ki, onlar qorxuya qalib gəlir. Bu, düşmənə nifrət, Vətənə və torpağa məhəbbət hissidir. Lakin müharibəni biz başlamamışıq, tökülən qanlar da bizim günahımız deyil. Biz ancaq öz torpaqlarımızı qoruyuruq. Ona da əmin ola bilərsən ki, gec-tez biz qalib gələcəyik. Çünki haqq bizim tərəfimizdədir" – cavabında müharibəyə bir etiraz da vardır.

Ümumilikdə, filmdəki döyüş səhnələri, qradların atəş səsləri, köç maşınlarındakı qaçqınların məzlum görünüşünün təsviri, maşın və vaqonlardan düşən ailələrin, əli uşaqlı qadın və qocaların ah-naləsi, didərginlərin düşərgələrdəki acınacaqlı durumunu göstərən kadrlar müharibə qurbanlarının etiraz dolu səslərinin bədiiləşmiş epizodlarına pasifist xarakter verir.

Qarabağ mövzulu bədii filmlərin əksəriyyətində müharibə lənətlənir, insanların düçar olduğu mənəvi-psixoloji gərginliklər bu kabusun nəticəsi kimi təqdim edilir. Bu mənada "Yalan" filmi (2005) də "özünün səciyyəvi cəhətləri, süjetinin maraqlılığı və dramatikliyi, obrazlarının rəngarəngliyi ilə seçilir.

Filmdə müharibə dövründə yaşayan və şəhid verən bir ailənin həyatı, əzab və iztirabları işıqlandırılıb" (Qarabağ 2012).

Bir tərəfdən çoban yoldaşının "torpaq elə kasıblarındır..." fikrinə qarşı səsini ucaldan Yavər (Vidadi Həsənov): "Torpaq hamınındır! Hamı da vuruşmalıdır!" – deyir. Digər tərəfdən də oğluna: "Özündən muğayat ol, müharibədir, zarafat deyil" şəklində savaşın amansızlığına dair pessimist və nigaran düşüncələrini ifadə edir.

Vasifin (Elçin Əhmədov) döyüşdə həlak olması xəbərini duyunca isə "Babam erməni-müsəlman qırğınında öldü. Atamı on doqquz yaşında faşistlər öldürdü. İndi də ermənilər mənim uşağımı əlimdən aldı" sözlərini oğlunun cəbhə yoldaşlarına hayqırtı ilə söyləməsi, Yavərin hətta torpağı işğal edilmiş bir xalqın ədalətli sayılacaq müharibəsinə belə üsyankar münasibətinin təzahürüdür. Vasifin komandirinin "Ölməyib, o, ölməyib!" xitabına Yavərin "Ölməyibsə, bəs hanı? Meyiti yox, qəbri yox! İndi mən onun anasına nə deyim, necə deyim?!" cavabı müharibəyə lənət oxuyan şəhid atasının pasifist baxışlarının təsirli bir bədii ifadəsidir.

"Evinə qayıdan Yavərin yadigar kəməri kiçik oğluna hədiyyə göndərildiyini bildirməsi və guya Vasifin dediyi: "Vətəni bu bəladan qurtarmayınca gəlməyəcəyəm" kəlmələrini xatırlaması, Nisəyə: "Sən onu əsl oğul böyütmüsən, orada hamı onun başına and içir" xitabı və sözü dəyişmək üçün kəşfiyyatçılığın mahiyyətini açması, ölümü gizlədən atanın, müqəddəs yalanını bəyan edir" (Dadaşov 2009:447). O cümlədən, Vasifin sevgilisi Nərgizin (Günel Məmmədova) "İnşallah müharibə bitsin, toy edərik" arzusu, əsgər anası Nisənin (Gülşad Baxşıyeva) döyüşdən qayıdacaq oğluna toy hazırlığı görməsi, toy qabağı ailəsi ilə birlikdə şəkil çəkdirmələri müqəddəs yalanla dolu filmin bütün epizodlarında müharibəyə etiraz sözaltı və sətiraltı mənaların aparıcı motividir.

Oğul itkisinin əzablarını ailəsinə yaşatmamaq üçün min cür yalanlara qatlaşan Yavərin "Mən daha yalan danışa bilmirəm" etirafı və final epizodunda iztirablarının son həddə çatması ilə hönkür-hönkür ağlaması, kulminasiya nöqtəsi kimi "Yalan"a pasifist ştrixlər qatır.

Müharibənin insanların psixoloji durumunda yaratdığı gərginliklər "Girov" bədii-oyun filmində (2005) "düşmənə nifrət və müharibəyə lənət", "toy və yas", "nifrət və rəhmdillik", "dua və qarğış", "kin və yalvarış", "həyatsevərlik və ağı" kimi qarışıq və təzadlı hisslərlə təsvir edilir.

Kənd sakinlərinin ermənilər tərəfindən girov götürülmüş Kərimlə "dəyişdirilmək üçün gətirdikləri ayağından yaralanmış erməni girovunun kişisi olmayan evdə qalmasına qərar verilməsi" (Dadaşov 2009:442) hadisələrin dramatizmini istiqamətləndirərək müharibə vəziyyətində olan insanların ruhi-psixoloji sarsıntılarını qabardır.

Torpaq azadlığı mövzusunda çəkilmiş filmdə şərlə toy, dərdlə sevinc, qəm-qüssə ilə şənlənmək təzadı qabarıq verilmişdir. Bir tərəfdə zurnanın səsası ilə yallı gedənlər, o biri tərəfdə ailə faciəsini yaşayan Sona ananın (Gülər Nəbiyeva) yanıqlı ağısı. Paralel olaraq – yanaşı otaqların birində ərinin ailəsinə qovuşması üçün dua edən Ana, o birində ailəsinə qovuşmaq həsrəti ilə dua edən Girov (Qurban İsmayılov). "Qaçan da Allahı çağırır, qovan da" misalından fərqli olaraq, burada əslində duaların mahiyyətində müharibəyə etiraz durur. Bu pasifist baxışlarda səbəb müharibə, çıxış yolu sülh və əmin-amanlıqdır. Tərəflər bir-birindən xəbərsiz olaraq Allahdan müharibənin bitməsini diləyirlər.

Hadisələrin Qarabağdakı ermənilərlə sərhəd olan kənddə baş verdiyi "Girov" filmində hər iki tərəf sülh – ailələri üçün sakit həyat arzulayır və eyni vaxtda Amin deyirlər. Ananın duası qəbul olunmasa belə (çünki əri Kərimin ermənilər tərəfindən öldürülməsi xəbəri gəlir), Girovdan heyfini çıxmır. Ermənilərin girovların dəyişdirilməsindən imtina edərək, əvəzində yüz min dollar tələb etmələri xəbərindən sonra Ana "Onda o girovu öldürəcəyəm!" desə də, əli gəlmir, əvəzinə balta ilə toyuğun başını üzür. Kənd camaatının "Biz meyitləri dəyişə bilərik" təklifinə isə Ana "Ölməlidir vəssəlam!" qərarını verir, tüfəngini yoxlayır, evinə düşmən qanı tökülməsin deyə Girovu qabağına qataraq kənddən kənarda öldürməyə aparır. Girovun "Mən düşmən deyiləm" yalvarışına Ana "Dedim ki, düş qabağıma!"

əmri verir. Girovun acizanə yalvarışla diz çökərək "Bağışla məni, bağışla bizi. Sənin ərinin ölümündə mənim günahım yoxdur. Amma bütün bu hadisələrdə mənim də təqsirim var. Məni öldürməyə haqqın var. Allah səni bağışlayar, bağışlayar..." deməsi müqabilində Ana tərəddüd edir. Sonda ananın insanlıq hissi intiqam hissinə qalib gəlir və müharibə qurbanı olan Girovu bağışlayaraq, onun işğal olunmuş ərazilərə doğru qaçmasına izin verir. Allaha sığınan Ananın insani duyğularına üstünlük verməsi və "sən düşmənsən", "mən düşmən deyiləm" dialoqu "Girov" filmini pasifist yozumla sonuclandırır.

"Biz qayıdacağıq" (2007) bədii-oyun filmində məcburi köçkün düşən insanların ağrı-acıları ekranlaşdırılmışdır. Filmin ilk titrlərindən XX əsrin dünya tərəfindən qəbul edilmiş soyqırımlarının (Xatın və Xalaxost) cərgəsində Xocalının da yer alması ermənilər tərəfindən törədilən bu qırğının miqyasını tamaşaçıya xatırlatmaqla sonrakı hadisələrin psixoloji mahiyyətinə aydınlıq gətirir.

Xocalı soyqırımının dəhşətlərini yaşamış insanların köçkünlük həyatından bəhs edən filmin sonrakı epizodlarında müharibə səhnələri təsvir olunmasa da, bu ağrı-acını içində gəzdirənlərin gündəlik həyatında özünü dramatik şəkildə büruzə verir. Muğam müsabiqəsində Zakirin (Pərvaz İbrahimli) səsinin qəflətən tutulmasına səbəb də onun ifası zaman Xocalını (Babası ilə qucaqlaşaraq ağlaması, nənəsinin yanında babasının da vurulması, xocalıların gülləbaran edilməsi) xatırlamasıdır.

Doğmalarını (atasını, babasını və qardaşını) itirmiş, "çiyinlərinə qaçqın həyatının ağır yükü düşmüş on üç yaşlı Zakirin, başına gələnlərin" təqdimatı və "Xocalı qırğını ilə bağlı epizodlarda çaşqın halda vurnuxan hamilə Fatma, güllədən dizi üstə çökən nurani baba, qaçqınların yaşadığı vaqon şəhərciyi" (Dadaşov 2009:448) kimi tükürpərdici səhnələr müharibə dəhşətlərinin təsviri ilə yanaşı, onun sonrakı mənəvi-psixoloji sarsıntılarını da tamaşaçıya çatdırır.

Diktor (Rafiq Hüseynov) mətni ilə Xocalı və köçkünlük həyatı müqayisə edilir. Burada pas dadı verən sularla paslanmayan Xocalı dərdi ağrılı bir dillə tamaşaçıya çatdırılır. Camaatın artezian quyusundan çıxarılan su növbəsinə durarkən bəzilərinin Zakiri növbəsiz buraxmaları üçün istehza ilə "Xocalı qaçqınıdır, bir anadır, bir də özü" demələrinə o, qürurlu şəkildə "Mənim atam da, bacım-qardaşım da sağdırlar, ölsəydilər görərdim" cavabını verir. "Deməli, sağ-salamatdırlar" mənasına gələn bu kişiyana cavab Zakirin gələcəyə ümidli baxışları kimi nikbin əhval-ruhiyyə təəssüratı yaratsa da, əslində müharibə cinayətlərinin sonrakı nəsillərdə buraxdığı izlərin miqyasına da bir işarədir. Üstəlik, Zakirin gecə vaxtı yatağında da Xocalını xatırlaması epizodu müharibənin uşaqların yaddaşında buraxdığı dərin psixoloji yaraları qabardır. Bu yara Xocalı qubarını illərlə gəzdirən böyüklərin davranışlarında da aşkar görünür. Bu mənada filmin toyxana epizodu yerli əhali ilə köçkünlərin birgəyaşayış psixologiyasını da müqayisəli şəkildə ortaya qoyur. Məsələn, toyxana səhnəsindəki atəşfəşanlığı, müharibədən əlil qayıtmış veteranların ürəkağrıdıcı rəqs epizodlarını, bir az sonra (yardım maşınlarının gəlməsi ilə) kefsiz əhvalda olan bəy-gəlin, boş stullar və paylarını almaq üçün canfəşanlıq edən kütlə əvəzləyir. Diktor mətni ilə ekranda "Xocalı qubarı 1461 gündür təzələnir" məlumatının verilməsi isə müharibə kabusuna etirazın rəmzi ifadəsi kimi səslənir.

Film döyüş ruhu, vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq hissləri ilə, torpaqların azadlığına aparan yolların simvolikası ilə tamamlansa da, Şəhidlər Xiyabanının təsviri, "Xocalının yolu burdan keçir" ifadəsinin dilə gətirilməsi, əslində həm də xalqlar arasında nifaq salan şovinistlərin niyyətlərinə və müharibə baiskarlarına etirazın bədii ifadəsidir. Bu mənada, bir ailənin timsalında məcburi köçkün düşmüş insanların ağrılarından bəhs edən "Biz qayıdacağıq" ekran əsəri qəhrəmanlığa çağırışla yanaşı, doğma torpaqlara qayıdış arzuları ilə yaşayanların müharibəyə etirazları ilə də yadda qalır.

"Qala" filmində (2007) nəinki Qarabağ, hətta Əfqanıstan müharibəsinin faciəvi nəticələrinə kəskin etiraz motivləri vardır. Sultan kişinin (Rasim Balayev) "Allah bu Əfqanıstanda müharibə salanların evini yıxsın. Əsli arvad hələ də inanmır ki, o çuqun tabutda gələn bunun oğlu imiş" fikrinə Əbil müəllimin (Vidadi Həsənov): "Sən inanırsan? Sən inanırsanmı ki, o cuqun tabutda gələn Əsli arvadın oğlu idi?" deməsi, üstündən 30 il keçməsinə baxmayaraq Əfqanıstan müharibəsinin dəhşətlərini yada salmaqla, həm də yaxınlaşmaqda olan Qarabağ müharibəsinə bir eyham və həyəcan kimi səslənir.

Əsli arvadın (Sona Mikayılova) ayaqqabılarını təmir edən pinəçi Nikolayın (Yuriy Baliyev) "sonra oğlun Əfqanıstandan gəlib deyəcək, Nikolay dayı, necə olur?" sualına ananın "deməz" şəklində səmimi olduğu qədər də sadəlövh cavabı, hələ də Əfqanıstan müharibəsinin nəticələrinə ümidli baxışı ilə yadda qalırsa, Nikolaya "O gün olsun sənin qızın Marina da, nəvələrin də qayıdıb gəlsin" şəklində dua etməsi artıq ermənilərin işğalına məruz qalmış Azərbaycan torpaqlarındakı müharibə işartılarına bir işarədir. Göydən paraşutla kəndə tullanan hərbçinin kənd cavanları tərəfindən döyüldüyünü görən Əsli arvadın: "vurmayın, birdən mənim oğlum olar!" kimi intizarlı xitabı, eləcə də qaçqın və köçkünləri doğma yurddan daşıyan maşın karvanında gedənlərin gözündən yayınaraq kənddə qalması ilə öyünən Əsli ananın "Axırıncı maşın da getdi, indi daha məni burdan heç kim apara bilməyəcək. Uşağımı gözləyəcəm..." şəklində ümid dolu gözləntisi, müharibənin insanları düçar etdiyi bəlalara qarşı "Savaşa yox!" nidası kimi səslənir.

Ailəsini erməni təcavüzündən məşəqqətli yollarla zorla keçirib gətirən oğlu Osmanın (Pərviz Məmmədrzayev) gözlənilməz ölümündən sarsılmış Sultan kişinin dəfn zamanı qəbiristanlıqda camaata müraciətlə "Mənim bu balama bir borcum var. Mən onun toyunda oynamadım. İndi bu qəbrinin başında istəyirəm arzumu yerinə yetirim" – deyərək, əl qaldırıb oynaması filmin ən həyəcanlı epizodlarından biri kimi müharibə qurbanlarının iztirab dolu pasifist baxışlarının təcəssümüdür.

Müharibənin gənc ailələrin arzularını ürəklərində qoyan bir kabus kimi təsvir edildiyi "Günaydın, mələyim" (2008) filmində vuruşma səhnəsi yalnız ilk kadrlarda görünür. Filmin sonunda da əsgərlərin marşı, qələbəyə inam ruhlu nizamlı gedişləri yarı real, yarı xəyali şəkildə Mədinənin (Ayan Mir-Qasım) gözü ilə canlandırılır. Daha doğrusu, əsgərlərin hərbi yerişlə addımlamaları reallıqdır, sadəcə bu epizodda bir ailənin keçmişi və bu günü ilə bağlı xəyal və arzular "müharibəyə yox" kimi yozula biləcək şəkildə verilmişdir. Bu pasifist baxış rejissorun (Oqtay Mirqasımov) dili ilə də təsdiqlənir: "Mənim "Günaydın, mələyim" filmim Qarabağ savaşı haqqındadır. Bəlkə kimsə deyəcək ki, bu, bilavasitə müharibə haqqında film deyil. Amma diqqətlə baxan anlayacaq" (Qarabağ 2012). Həqiqətən də filmin qəhrəmanı Mədinə həyat yoldaşının şəhid düşməsindən sonra üzləşdiyi problemləri və qarşılaşdığı haqsızlıqları həm də savaş psixologiyasının cəmiyyətdəki ağrı-acıları hesab edərək digər müharibə qurbanları kimi bu kabusa qarşı üsyankar ruhunu romantik xəyallarla tarazlaşdırır. Reallıq və xəyal Mədinəni fərqli arzulara qərq edir. Reallıqda müharibə əhvallı əsgərlərin hərbi yerişi onu fərəhləndirirsə, xəyalında ərini əlindən almış müharibəni lənətləyir. Hətta Mədinə ona intizar və həsrətlə baxan əsgərin timsalında da ərini görür, xəyalında dağa qalxır, dərəyə enir, qarışıq mistik dialoqlardan təsirlənərək oturur və uzaqlara baxır: "Nəhayət, sən gəldin mələyim... Mən xoşbəxtəm, bağışla ki, səndən ayrı düşdüm, bağışla. Səni hər an gözlədim... Bu röyamı, gerçəkmi, nə fərqi, xoş gördük mələyim, mələyim...". Müharibəsiz müharibə filmləri kateqoriyasına daxil edilə biləcək "Günaydın, mələyim" filminin pasifist xarakteri alt qatlarda gizlənərək, tamaşaçını da pasifizmə meylləndirir.

Sırf qəhrəmanlıq filmi hesab edilən, yarı döyüş və yarı psixoloji üslubda çəkilmiş "müharibə, insan və ümid haqqında" bir ekran əsəri kimi səciyyələndirilən "Dolu"da (2012) da humanist insan münasibətlərinə, savaşa qarşı pasifist mahiyyətli çalarlara rast gəlinir. İstər Pələngin anasının (Gülzar Qurbanova), istər müəllimin (Şamil Süleymanov) hiss və duyğularında, istərsə də dinc həyatı pozulmuş əhalinin həyəcan və təşvişində filmə pasifist elementlər qatan məqamlar vardır.

Məzmununda pasifist baxışların yer aldığı, müharibə dəhşətlərinin orijinal yozumlarla təqdim edildiyi hələ ki, sonuncu Azərbaycan filmi "Nabat"dır. Kino ictimaiyyətinin rəğbətlə qarşıladığı, mütəxəssislərin haqqında nikbin fikirlər söylədiyi bu ekran əsəri mövzu etibarilə Qarabağ hadisələrinə həsr edilmiş filmlərin davamı olsa da, biz burada artıq yeni bir yanaşmanın şahidi oluruq. Kadrlarda təsvir edilmədən müharibənin fəsadlarını tamaşaçıya peşəkarlıqla çatdıran rejissorun (Elçin Musaoğlu) modernist bir dillə ekranlaşdırdığı bu yeni film Qarabağ müharibəsindən bəhs edən, lakin döyüş səhnələrinin, ölüm-itim hadisələrinin təsvir dili ilə əks etdirilmədiyi bir ekran əsəridir (Rzayeva 2016:13). Amma ekranda müharibədən bəhs edilməsə də, təsvirlər top-tüfəng səsi, qrad raketlərinin səsi ilə müşayiət edilməsə də, tamaşaçı əslində kadr arxasında buraxılmış bu kabusun dəhşətlərini hər təsvirdə hiss edir.

Oğlu döyüşlərdə şəhid olmuş Nabat ana ərinin xəstəliyinə, həyatın və iqlimin çətin şərtlərinə, o cümlədən əksər qonşularının bir-bir kəndi tərk etmələrinə və nəhayətdə kəndin boşalmasına baxmayaraq doğma yurdundan, öz ev-eşiyindən ayrılmamaqda israrlıdır. Dağ kəndində tək-tənha yaşayan bu qadının "necə yaşayırsan, səni qara basmır ki?" sualına – "oğlumun, ərimin qəbrini qoyub hara gedim, tüfəngim də var, inəyim də" cavabı rejissor təxəyyülünün katalizatoruna çevrilib. Bu ideya güllənin atılmadığı, döyüşlərin getmədiyi "müharibə" səhnələrinin canlanmasına rəvac verir.

Müharibə xofundan, güllə səslərindən, mərmilərdən qaçan sakinləri tərəfindən tərk olunmuş ucqar dağ kəndindən xeyli aralıda yaşayan Nabat ana və inəyi Ağcanın iri planda verildiyi filmdə kölgəsini evlərə, çəmənlərə, bağlara sərmiş, rəngləri solduran və bozardan qara rəng fonunda müharibə və ölümün ancaq küləyi hiss olunur. Müharibə və ölümün səbəb kimi təsvir edildiyi "Nabat" filmi insan və onun yoxluğu haqqında təsvirlər sistemidir ki, bu yoxluqda "bəşəriyyətin əşrəfi" daha dəyərli və daha həsrətli təqdim edilir.

Mədəniyyət və incəsənət əsərlərinə, tarixi abidələrə və qədim yaşayış məskənlərinə baxanda bizi heyran edən, təəccübləndirən, mədəni irs nümunələrinə "möhtəşəm" dedirdən əsas amil əslində bunları yaradan insanların zəkası və ürəyidir. Başqa sözlə, təbiətdən fərqli yaradılışları mənalandıran insandır, mədəni və yaradıcı İnsan. "Nabat" filmində də məhz belə bir İnsan önə çəkilir. Yaradılanları qoruyan və özünü bu yolda fəda edən insan. Belə bir fədakarlıq fonunda təsvirlər müharibənin simasızlığını açır ki, finalda kəndə qayıdan hərbçilərin yalnız ayaqlardan ibarət olması faktı da bunun bir dəlilidir (Rzayeva 2016:14).

Məhz bu baxımdan film qəhrəmanın çimdiyi epizodda divardakı kişi və qadın (Nabatla əri) fotolarının arasında ucalan silueti cinssiz və əzəmətli, mücərrəd və müqəddəs insanın varlığına işarə edir. Belə bir varlığın simvollaşdırılmış obrazı olan Nabatın məsciddə və boş evlərdə çıraq yandırması ideyası da eyni məqsəddən doğur və boşaldılmış evlərə insan nəfəsi vermək, istilik və hənirti gətirmək istəyini ifadə edir. Bu mənada Nabat insanlığın ümumiləşdirilmiş obrazı və yurd-yuvanın, kəndin qaraçuxasıdır.

"Nabat" filminin müharibə, vətən, Qarabağ haqqında olduğunu deyənlərə uyub ondan atışmalı, qanlı səhnələr, pafoslu, şüar cümlələr, gözləri yaşardan musiqi gözləyən tamaşaçı tədricən hadisələrin axarına qoşularaq elə özü də təsvirlər silsiləsinin səssiz musiqisinə qoşulur.

Filmin mövzusu müharibə olsa da, tamaşaçı filmdə bunu görmür. Ekran əsərinin maraqlı məqamı burasındadır ki, müharibə səhnələri vizual olaraq görünmür. Yaradıcı heyət müharibə mövzusuna tamamilə yeni bir yozum verə bilmişdir. Deməli, müharibəni göstərmədən də bu haqda çox maraqlı və insanı təsirləndirən film çəkmək olarmış (Rzayeva 2016:15).

İndiyədək Qarabağ mövzusunda çəkilmiş Azərbaycan filmləri bu problemin cəmiyyətimizi nə dərəcədə sarsıtdığını göstərdi. Çünki filmlərdə bu sarsıntı açıq-aşkar görünür. Bu baxımdan bir neçə Azərbaycan filmində Qarabağ mövzusu "axirət günü" kimi təqdim edilir. Bu cür təqdimat "Nabat" filminə də aiddir. Bu mənada, film müharibə bölgəsi üçün səciyyəvi yaşantıların müasir kino dili ilə ifadəsidir.

"Nabat" müharibəsiz müharibə estetikasında çəkilmiş filmdir. Beynəlxalq təcrübə bizə belə bir kinematoqrafik faktı təlqin edir ki, Qarabağ haqqında filmin beynəlxalq arenaya çıxması üçün süjet xəttinin mərkəzində Azərbaycan yox, insan davası qoyulmalıdır. "Nabat" filminin özəlliyi insan davasını ön plana çəkməyindədir. Problemə bu aspektdən yanaşdıqda "Nabat" etnik yox, ümumbəşəri dəyərləri, insanlıq faktorunu vəsf edən film təsiri bağışlayır.

Sonuç:

Təbii ki, nə pasifizm, nə müharibənin mənasızlığını təlqin edən çağırışlar, nə də hər hansı siyasi-ideoloji təbliğatlar Vətənini, torpağını və doğmalarını qoruyan əsgərlərin ölümünü mənasızlaşdıra bilməz. Torpaq azadlığı uğrunda müharibənin də haqq qazandırılası və bəraət verilə biləsi yönləri vardır. Bununla belə bu gün Azərbaycan bədii kinosunda müharibəyə pasifist baxışlar daha çox auditoriya qazanmaqdadır. O cümlədən, Qarabağ probleminin mövzu baxımdan dərinləşməsini də müşahidə edirik. Artıq bir sıra filmlərdə hərb və sülh, müharibə və insan taleləri kimi humanitar məsələlərin önə keçməsi problemə milli zəmində deyil, humanizm zəminində baxa bilmək zərurət və ehtiyacını aktuallaşdırır.

Heç şübhəsiz, müasir Azərbaycan tamaşaçısının Qarabağ savaşından bəhs edən pasifist filmləri sevməməsinin haqq qazandırılası çox incə psixoloji məqamları vardır. Çünki "biz rəhmdillik və utanc saydığımız xüsusiyyətlərin ekranda qabardılmasını istəmirik. Məsələn, "Girov" filminin son epizodunda erməni əsirinin taleyini həll etmək ixtiyarı olan qadın, "zavallı" ermənini azadlığa buraxır. İnsanlıq baxımından həmin fağır ermənin günahı yoxdur, amma ərazisinin dörddə biri erməni işğalı altında olan tamaşaçının bu sonluğa münasibəti müsbət deyil (Məmmədova 2011). Digər tərəfdən həm vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, torpaq azadlığı motivləri ilə yüklənmiş filmlərin, həm sülhə, insanlığa, barışa çağırış səciyyəli filmlərin hər birini mənfi və müsbət yozumlarla izah etmək mümkündür. Müharibə və işğalın bitmədiyi müddətcə cəmiyyəti sülhə doğru səsləməyin özü kinematoqrafik bir fədakarlıq tələb edir. Müharibə şəraitində yaşayan insanların pasifist baxışları hər nə qədər real və ya inandırıcı görünməsə də, ruhu humanist və bəşəri hisslərlə yoğrulmuş İnsan obrazının yaradılması müasir bədii filmlərin uğuru kimi dəyərləndirilməlidir.

Bu mənada, fikrimizi Qarabağ müharibəsi mövzusunda çəkilmiş ən son Azərbaycan pasifist filminə "Nabat"la tamamlamaq istəyirik. Çünki Nabat yalnız həyat uğrunda təkbaşına mübarizə aparan bir ananın rəmzləşdirilmiş obrazı deyildir. O, yalnız oğlunun xiffətini çəkən, ərinə qarşı vəfa borcunu sona qədər uca tutan və yurdunu müdafiə edən bir qəhrəman qadın deyildir. Nabat – insanlığın anasıdır, bəşəriyyəti ağuşuna almış müharibə kabusuna qarşı etiraz səsini ucaldan müdriklik simvoludur. Nabat – humanizm və azadlıq deyə hayqıran dünyanı tək canı ilə heyrətləndirə biləcək müqəddəslik obrazıdır. Və yüz beş dəqiqəlik bir ekran əsərinin yaradıcı heyəti Nabat ananın timsalında şər qüvvələrə meydan oxuyan xeyir mücəssəməsinin təsvirini verməyə müvəffəq olmuşdur.

Kaynakça

Cabbarov, Əli İsa. Sarı gəlin... Biz qalib gələcəyik! , "Kino+" qəzeti (Sevda Sultanovanın təqdimatında). Yayım tarixi: 29 noyabr 2012-ci il http://kulis.az/print/3286

Dadaşov, Aydın Ə. Kinoşünaslıq. Dərslik. Bakı, Elm və Təhsil, 2009, 540 s.

Qarabağ milli kinoda özünə yer tapibmi? Yayım tarixi: 10 avqust 2012-ci il. (http://musavat.com/news/kivdf-layih%C9%99l%C9%99ri/QARABA%C4%9E-M%C4%B0LL%C4%B0-K%C4%B0NODA-%C3%96Z%C3%9CN%C6%8F-YER-TAPIBMI_129548.html?welcome=1)

Məmmədova, Gülcahan. Azərbaycan milli kinosunda müharibə filmləri. Qarabağ savaşını əks etdirən filmlər. Yayım tarixi: 23 oktyabr 2011-ci il (http://www.azadliq.info/siyast/9652-azrbaycan-milli-kinosunda-mueharib-filmlri.html)

Rzayeva, Samirə T. Nabatın nağılı... və ya Qarabağ mövzusuna fərqli baxış. "Qobustan" incəsənət toplusu, 2016, № 1 (170), s.13-15.

Sultanova, Sevda. "Dolu": Azərbaycan üçün vacib, dünya üçün yetərsiz. "FOKUS" analitik kino jurnalı, № 02 (08), dekabr 2012-ci il, s.43-49.

Şərif, Ağayar. Çömçəsində yan-yörəsinə yorğan-döşək doldurulmuş yaşlı bir qadin vardi... Müsahibəni apardı Aliyə Dadaşova. "Fokus" analitik kino jurnalı, № 01 (07), may 2012-ci il, s.82-87.

Antik Çağda Denizcilik - İskenderun Körfezi Limanlarının Mimari Yapıları, Deniz Ticaretine, Kültürel ve Siyasi Hayata Etkileri

Seamanship In Ancient Time, İskenderun Bay's Architectural Structures, Effect On Sea Commerce, Culture And Political Life

Dr. Aytül KAPLAN *
Ahmet Hikmet BEDİR **

Öz:

Araştırmalarda ortaya çıkarılan Arkeolojik bulgular, bölgenin Ege Dünyası, Orta Anadolu, Amik Ovası, Kuzey Suriye ve Kıbrıs ile çok öncelerden beridir bağlantılı olduğunu göstermektedir. Pers istilası sırasında, Eskiçağ Dünyası'nda doğu medeniyetleri ile batı medeniyetleri arasında, ticaret ilişkileri sayesinde bir kaynaşma meydana gelmiştir. Kral Yolu'nun ana güzergahı ile bağlı güzergahları ve liman kentleri arasında, iktisadi ve ticari ilişkiler artarak daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Buna bağlı olarak Kilikya'nın, uzun kıyıları ve doğu-batı, kuzey-güney yönleri arasında, Toros Dağları'ndaki sayısız geçitleri sayesinde, geçiş noktasında bulunması; Antikçağ'ın sömürgeci güçlerinin istila isteğini arttırmış ve ekonomik, askeri yapılanma süreci için çok önemli bir bölge olmasını sağlamıştır. Kilikya'nın siyasi açıdan taraf olması, düşmanlarının yaşam alanlarını daraltarak ömürlerini kısaltmıştır. Ovalık Kilikya'nın deniz ticaretindeki en büyük değeri İskenderun Körfezi Limanlarıdır. Buradaki kentler, Orta Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'nın Ovalık Kilikya üzerinden denize açılmasını sağlayan en önemli unsur olmuştur. Bölgenin Suriye'ye kara bağlantısını sağlayan İskenderun sahasındaki liman kentleri önemli konumları itibariyle, stratejik değerlerini günümüzde dahi korumaktadır. Bu araştırmada amaç, bölgenin deniz ve kara ticaretindeki önemini, denizcilik ve liman inşa tekniklerinin gelişimini ve İskenderun Körfezi kentlerindeki doğal ve yapay liman mimari yapılarını belirtmek olduğu gibi, bölge kentlerinin Eskiçağ dünyasındaki kültürel, sosyal, siyasi önemlerine de dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Antik liman kentlerinin ekonomik temellerinin, arkalarındaki Toros Dağları'nda ve Ovalık Kilikya'da üretilen ürünler üzerine kurulu olduğu ve sahildeki kentlerin, hinterlandındaki topraklarda üretilen malların deniz ticaretiyle satılmasını sağladıkları görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Denizcilik, Deniz Ticareti, İskenderun Körfezi, Kentler, Mimari.

* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı Mezunu – Yüreğir Mehmet Akif İNAN Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni
** Kozan Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesi Müzik Öğretmeni- Bilgisayar Formatörü

Abstract:

According to the research of archaeological findings, it shows that this area has been related to the Aegean World, Central Anatolia, Amik Plain, Northern Syria and Cyprus since long before. During the Persian invasion, there occured a fussion between the western and eastern civilization in the Ancient World. Between the main route of King Road, the connected route and the port cities, the economic and trade relations has been increased and after that it has continued. Because of Cilicia's long coast, the numerous Gates in the Taurus Mountains between east-west and north-south, it has increased the demand of presence of Antique imperialist. Accordingly it has allowed it to be an important area for economic and military restructuring. Because Cilicia was a side of in war time the enemies has a narrow living space and so it shortened their life – span. The greatest value of Cilician in marine trade which contains grassy plains,are the ports of İskenderun Bay. The cities in the area which provide to sail, were the most important element for Central Anatolia and Upper Mesopotamia. Due to the part cities in İskenderun had an important position, which provided land connections to Syria, they have kept the strategic value even today. The aim of this study, both explaining the importance of marine and land trade the development of the maritime and part construction techniques and the natural and artifical architectural structures in the cities of İskenderun Bay; and trying to attract attetion to cultural, social, political importance in the cities of the ancient world. It seems that the economic basis of the antique port cities based on the productions Cilicia; and the beach town provide to sell the productions which are grown in the hinterland by maritime trade.

Keywords: Marine, Maritime Traffic, İskenderun Bay, Cities, Architectural.

Giriş

Kilikya Bölgesi deniz ticaretindeki jeopolitik konumunun yanı sıra sahip olduğu madenler, ormanlar ve tarım alanları ile de Antik Çağ ekonomisinde ayrıcalıklı bir yer tutar. Tarihin farklı dönemlerinde Kilikya ekonomisini ayakta tutan başlıca faktörler, tarım, madencilik, ormancılık, hayvancılık, balıkçılık ve deniz ticareti olduğu söylenebilir. Gelir elde etmek için kentlerin tamamı üretime ya da ticarete bağımlıdır. Doğu Akdeniz bölgesi ve kıyılar deniz ticaretinin başladığı ve geliştiği coğrafya olarak da ayrı bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla en eski rotalar, ticari güzergahlar, liman ve gemi batıkları öncelikle bu bölgenin antik zenginlikleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmadaki amacımız deniz ticaretinin doğduğu ve geliştiği yer olan Doğu Akdeniz'in her türlü ticari faaliyetini, siyasi, kültürel ve ekonomik yönden ele alarak, bir bütün içinde değerlendirmek ve buna bağlı olarak da, bölgenin deniz ve kara ticaretindeki önemini, denizcilik ve liman inşa tekniklerinin gelişimini belirterek, İskenderun Körfezi kentlerinin, Eskiçağ dünyasındaki kültürel, sosyal, siyasi önemlerine dikkat çekmek ve buradaki kentlerin liman özellikleri belirtilerek, liman inşa tekniklerini incelemek olacaktır. İskenderun Körfezi kentlerinin, birbirleriyle olan rekabeti, kültürel ve sosyal gelişimi beraberinde getirmektedir. Deniz ticaretinin ve hakimiyetinin başlaması ve gelişmesiyle, Doğu Akdeniz'de İskenderun Körfezi limanlarının coğrafi ve mimari özellikleri ve bu kentlerin önemi, kültürel, ticari ve siyasi rekabetine yönelik topluca bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır.

Konuların daha iyi anlaşılabilmesi için, öncelikle deniz ticareti kavramı ve denizcilik teknolojisinin gelişimi incelenmiştir. Ardından Kilikya tanıtılmış, sınırları belirlenmiş, Kilikya'da kentleşme ve yerleşimlerin konumlarına, ticaret hacmine dikkat çekilmiştir. Daha sonra da asıl konumuz olan İskenderun Körfezi kentlerinin kültürel, ekonomik ve siyasi gelişimleri ile doğal özellikleri doğrultusunda, liman inşa teknikleri ve kentlerdeki liman çeşitleri, ayrı ayrı ele alınmıştır.

Deniz Ticaretinin ve Denizcilik Teknolojisinin Gelişimi

Deniz ticareti, kavramı dünyada ilk Akdeniz Havzası'nın doğusunda ortaya çıkmıştır. Tunç Devri'nde (Bronz Çağı) başlayan ve ticari emtiaların, deniz yoluyla taşınmasındaki avantajların fark edilmesiyle gelişen deniz taşımacılığı, M. Ö. 8. yüzyılda Fenike-Yunan kolonizasyon rekabeti ile gelişmeye başlamıştır (Mansel 1999: 160). Bu rekabet, Akdeniz dünyasını küçültmüş, yeni hammadde kaynakları ve pazarların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Tekin 2001: 55). Rekabet arttıkça deniz ticareti anlayışı, ekonomik, siyasi ve askeri faaliyetlerin merkezine yerleşmiştir. Bu dönemden itibaren deniz ticareti, yasaları doğrudan etkileyen, planlı ve yüksek kazanç hırsıyla oluşturulmuş bir siyasi altyapıya dayanarak gelişmeye devam edecektir (Ünal-Girginer 2007: 44-45; Yıldırım 2010: 8-9). Lidyalılar'ın ticarette değişim aracı olarak parayı kullanmaya başlamasıyla da, dünya ticareti ve ekonomisi sağlamlaşmış ve rahatlamıştır (Akurgal 2000: 286). Bu arada gemilerin de boyutları büyümüş ve bölgeler arası ihraç ürünleri dolaşmaya başlamıştır. Doğu Akdeniz bölgesinin en önemli ihraç ürünleri arasında, metal, cam, toprak seramiklerin yanısıra, zeytinyağı ve şarabı da görmekteyiz (Aydınoğlu 2011: 9 vd.; Pamir 2009: 273 vd.). Bunlardan başka Doğu Kilikya'nın zengin sedir ormanları, gemi yapımında kullanılan en dayanıklı ağaçtır ve bu yüzden bölge tarihte bir çok defalar istilaya uğramıştır (Kurt 2009: 327). Deniz ticaretinde gelirin artması, bu ticaretin güvenliği meselesini de ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı devletler, deniz askeri gücüne sahip olmaya çalışmışlar (Casson 2000: 6-9; Ünal-Girginer 2007: 44-45; Yıldırım 2010: 8-9), Antik Çağda askeri alanda kullanılan gemilerin teknolojisi de gelişmeye başlamıştır. Pentekonter, Triakonter, Triere (Trireme), Tetrereis (Dört Bölmeli) - Pentereis (Beş Bölmeli), Liburnia gibi çeşitler, gelişmiş savaş gemilerinin en önemli örnekleridir. Sayılan bu tip gemilerin kullanıldığı Pers ve Yunan çekişmeleri, geçmişin en önemli deniz savaşlarına sahne olması bakımından önemli bir dönemdir. Bu dönemin hemen hemen her yılında bir deniz mücadelesine rastlamak mümkündür (Casson 2000: 77; Starr 2000: 42). Gıda ve su ikmali yapma ihtiyacından dolayı, gemiler uzun bir süre denizde kalamazdı. Bundan dolayı, Akdeniz Havzası'ndaki askeri stratejistler, düşman filolara saldırmaktan ziyade olabildiğince çok korunaklı limanı ele geçirip, hakimiyet kurmaya yönelmişlerdir. Zira, ne kadar çok liman ele geçirilirse, o kadar çok gemiyi denizde kullanma imkanları olacaktı (Zoroğlu vd. 2005: 277vd).

Taşınan malların miktarının artması ve savaş teknolojisinin gelişmesi neticesinde gemilerin boyutları büyüyünce, limanların da genişleme ihtiyacı doğmuş, buna bağlı olarak da liman inşa teknolojisi gelişmiştir. Doğal liman olan bölgelerde genişleme çabası görülürken, doğal liman olmayan bölgelerde yapay iskeleler ve dalga kıranlar yapılmaya başlanmıştır. Teknolojik gelişmeler ve artan mühendislik bilgileri limanların inşaında büyük kolaylıklar sağlamıştır. Liman inşalarında sualtı yapısı da göz önünde bulundurulmuştur. Limanlarda dalgakıranların ilk örneklerine M. Ö. 6. yüzyılda rastlanılmaktadır. Bu tarihlerdeki dalgakıranlar üst üste yığılmış taşlardan oluşturulmuştur. Düzenli taş bloklarından oluşan dalgakıranlar ise M. Ö. 5. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Dalgakıranlar deniz şartlarına karşı güvenlik için olduğu kadar, askeri saldırılara karşı koruma amaçlı olarak da kullanılmıştır. İskeleler ise limanlarda Bronz Çağdan itibaren bilinen yapılanmalardır. İskele inşa teknikleri dalgakıranların gelişimi ile paralel gitmiştir. Önceleri ön yüzler küçük kaya parçalarıyla döşenmiş olup daha sonra düzgün taşların kullanıldığı görülmektedir. Roma Çağında ise harç, ahşap ve tuğla gibi malzemeler düzgün taşların yanında yerini almıştır. Bu şekilde en son iskele örnekleri büyük beton yapılar şeklini almıştır. Antik çağ limanlarında gemi barınakları ve kızaklar da bulunmaktaydı. Eski çağ gemileri çoğunlukla su içinde demirleyerek beklemekteydi. Bu demirlemeler için önceleri ahşap kızaklar kullanılmıştır. Sonraları çürümeyi engellemek için ahşap kızaklara zift sürülmeye başlanmıştır. Antik Çağda denizler, kışın kullanılmadığından dolayı bu uzun bekleme dönemi için kapalı gemi barınakları inşa edilmiştir (Hamza 2006: 15).

Antik çağda sadece deniz limanları değil nehir limanları da bulunmaktadır. Hatta büyük limanlar genellikle nehir ağızlarına yapılmıştır. Bu çeşit limanların en büyük avantajı, limana gelen malları iç bölgelere, nehir ulaşımı ile daha kolay ve daha ucuz taşımayı sağlamasıdır. Bundan başka açık deniz

limanlarına oranla, istila ve yağmalara, karşı nehir limanları daha güvenlidir. Helenistik ve Roma dönemlerinde nehir ağızlarından, inşa edilen büyük liman ve liman tesislerinin çok daha geniş ölçülerde kullanıldığına rastlanmaktadır (Hamza 2006:16). Bütün bahsi geçen liman örnekleri Kilikya bölgesinde ve İskenderun Körfezi kentlerinde görülür.

Kilikya; Tarihi Coğrafyası ve Ticaret Hacmi

Kilikya, kuzeyden ve doğudan Toroslar ve Amanoslar ile çevrili Seyhan (Saros), Ceyhan (Pyramos), Berdan (Kydnos) ve Göksu (Kalykadnos) Nehirleri'nin Toros Dağları'nın yamaçlarından getirdikleri alüviyal topraklarla doldurarak şekillendirdiği, güneşi bol, çok bereketli bir ovadır. Ayrıca Kilikya, Kapadokya'nın ve Amanoslar üzerinden Kuzey Suriye'nin denize açılan kapısıdır. Bu günkü adı Çukurova'dır. Antik kaynaklara göre Kilikya dağlık ve ovalık olmak üzere ikiye ayrılır. Herodotos (Herodotos I.72;VII.91), Ptolemaios (Ptolemaios V.7.4; V.14.1) ve Strabon (Strabon XIV.5.1) gibi antik dönem yazarları, bölgenin dağlık yani batı bölümüne, Kilikya Tracheia (Κιλιχια τραχέια) ya da Oreine Kilikya (Erzen 1940: 14-16) (Grekçe ορεινη Κιλιχια) ya da Latince Cilicia Aspera, doğudaki Ovalık bölüme ise, Pedias (Κιλιχια πεδιας) veya Idios Cilicia ya da Cilicia Compestris isimlerini vermişlerdir. M. Ö. 1. yüzyıl'da yaşamış olan antik coğrafyacı Strabon'a göre Kilikya Tracheia (Dağlık Kilikya), batı sınırı olan Alanya (Korakesion)'dan Soloi/Pompeipolis (Viranşehir)'e kadar olan kısımdır. Genel kanaate göre, Dağlık ve Ovalık Kilikya'yı birbirinden Limonlu (Lamas) çayı ayırmaktadır. Kilikya'nın Mersin ilinde kalan bölümünde Mersin ilinin en doğu kısmında kalan Mezitli, Kazanlı ve Tarsus bölgesi Ovalık Kilikya içindedir. Pedias (Ovalık kesim), Sol(o)i ve Tarsos'tan en doğuda İssos'a ve kuzeyde Toroslar'ın, Kapadokyalılar'ın yerleşmiş olduğu kuzey yanındaki, kısımlara kadar uzanır. Bu bölge genellikle ovalardan meydana gelmiş, verimli arazilerden oluşur (Sayar 1999: 196; Ünal-Girginer 2007: 48).

Ovalık Kilikya'nın deniz ticaretindeki en büyük değeri İskenderun Körfezi Limanlarıdır. Buradaki kentler, Orta Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'nın Ovalık Kilikya üzerinden denize açılmasını sağlayan en önemli unsur olmuştur.

Bölgedeki çalışmalarla bölge halklarının erken dönem sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ilişkileri hakkındaki sınırlı olan bilgiler artmıştır. Höyüklerde ortaya çıkarılan Arkeolojik bulgular, bölgenin Ege Dünyası, Orta Anadolu, Amik Ovası, Kuzey Suriye ve Kıbrıs ile çok öncelerden beridir bağlantılı olduğunu göstermektedir (Özdemir 2008: 24). Pers istilası sırasında, Eskiçağ Dünyası'nda doğu medeniyetleri ile batı medeniyetleri arasında, ticaret ilişkileri sayesinde bir kaynaşma meydana gelmiştir. Kral Yolu'nun ana güzergahı ile bağlı güzergahları ve liman kentleri arasında, iktisadi ve ticari ilişkiler artarak daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Buna bağlı olarak Kilikya'nın, uzun kıyıları ve doğu-batı, kuzey-güney yönleri arasında geçiş noktasında bulunması; Antikçağ'ın sömürgeci güçlerinin istila isteğini arttırmış ve ekonomik, askeri yapılanma süreci için çok önemli bir bölge olmasını sağlamıştır. Kilikya'nın siyasi açıdan taraf olması, düşman tarafların yaşam alanlarını daraltarak ömürlerini kısaltmıştır (Özdemir 2008: 25).

Tarih içinde, bölgedeki en büyük hakim güç olan Roma İmparatorluğu döneminde, Kilikya'nın en işlek yolları üzerinde, çevresinde pazar yerleri, gelen tüccar ve yolcuların konaklayabileceği mekanlar ve burada meskun halkın bulunduğu, menzil konumundaki kaleler inşa edilmiştir. Anadolu'nun kuzey ve batısını, güney ve güneydoğusu ile bağlayan, Çukurova ile Amik Ovası arasında, Ortadoğu'ya açılan bir bölgede bulunan höyükler, Mersin-Adana-Ceyhan hattında Antik Çağ'da da kullanılan bir yol ağına işaret etmektedir. Bu yol, Roma İmparatoru Vespasianus'un (M.S. 69-79) , başta başkent olmak üzere imparatorluğun eyaletlerinde giriştiği inşaat programı zamanında yapılan, Dağlık Kilikya'nın sahil yolunun devamında bulunmaktadır (Kobaner-Kobaner 2000: 172-176; Özdemir 2008:33). Bölgede keşfedilen Roma mil taşları da bu yolun maddi ispatlarıdır (Sayar 2010:247-249). Antik liman kentlerinin ekonomik temellerinin, arkalarındaki Toros Dağları'nda ve Ovalık Kilikya'da üretilen ürünler üzerine

kurulu olduğu ve sahildeki kentlerin, hinterlandındaki topraklarda üretilen malların deniz ticaretiyle satılmasını sağladıkları görülmektedir (Aydınoğlu 2009:9-10).

Kilikya Bölgesi'nde Hellenistik Dönem ile birlikte kentleşmede bir canlanma ve imar faaliyetlerinde de bir artış görülmektedir. Hellenistik ve Roma devirlerinde Kilikya Antikçağ'ın en yoğun iskan edilen bölgelerindendir (Ramsay 2000: 11). Hellenistik Dönem'deki koloni kentlerinin kurulmalarının arkasında; askeri, ekonomik, siyasi veya idari krizlerin olumsuz sonuçlarının, insanlar üzerindeki etkileri yatmaktadır. Vergi veya haraç alabilme adına ekonomik beklentilere yönelik olarak kara veya deniz ticaret yolları üzerinde kurulan kentler, aynı zamanda bu yolların korunmasını da sağlamışlardır. Seleukoslar bölge içi ve dışı ticaret faaliyetlerine destek sağlayacak düzende, ana ticaret yolları üzerlerinde kolonizasyon faaliyetleri yürütmüşlerdir (Özdemir 2008:18vd.). Ancak, bölgede yaşayan halkların hepsinin Hellen veya Romalı olduğu düşünülmemelidir. Kilikya'nın tam olarak Hellenleşmesi ve İonya sahillerinde olduğu kadar yaygın ve etkin olmasa bile kentleşmesi, M. Ö. 3. yüzyılda Seleukoslar ve Ptolemaiosların koloniler kurmasıyla başlamış, Roma Devri'nde gelişerek devam etmiştir (Salmeri 2003 : 280; Durugönül 2007: 14; Kurt 2007: 116; Özdemir 2008: 10; Kurt 2009: 333).

Eskiçağın sonlarına doğru, Büyük Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılarak, Doğu ve Batı Roma olması ve doğu başkentinin Konstantinapol olması, doğu memleketlerindeki kültürel ve ekonomik gelişmenin hız kazanmasını sağlayacaktır. Bu durumun ortaya çıktığı M. S. 395 tarihinden itibaren, Doğu memleketlerinin ticari hacminin oldukça arttığı görülmektedir. Dünyanın en eski ticaret yolu olan İpek Yolu'nun, Akdeniz limanları serüveninin bir kolu da İskenderun Körfezi limanlarıdır. İpek Yolu bağlantısı sayesinde bölgenin önemi daha da artmıştır (Durukan 2015: 241). Buna bağlı olarak Kilikya'nın doğu bölümündeki ovalık alanın limanları olan kentlerin, iç bölgeler ve Orta Anadolu ile bağlantısını sağlayan büyük kentler – Tarsos, Augusta, Anazarbos, Hiyerapolis (Kastabala), Sision, Flaviopolis, Neronias (İrenepolis) – sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda en parlak çağlarını yaşamıştır.

Antik Çağda Kilikya Limanları ve İskenderun Körfezi

Tarihte, bölgede mevcut olan limanlar Kıbrıs, Mısır, Doğu Akdeniz ve Ege Limanlarıyla etkili bir bağlantı kurmaktaydı. Anadolu'nun Akdeniz kıyıları, Doğu Akdeniz deniz ticaret yolları üzerinde bulunur. Su altı arkeolojisi Kilikya araştırmalarında görüldüğü üzere, deniz tabanlarında çok sayıda Mısır, Ugarit, Fenike, Grek, Roma, Bizans ve Ceneviz batık gemileri ve taşıdıkları mallar ele geçirilmiştir (Ünal- Girginer 2007: 304; Yıldırım 2010: 5-6).

Eskiçağda Kilikya'nın en önemli liman kentleri; İskenderun, Yumurtalık- Aigaea, Karataş- Magarsos, Tarsos, Soloi-Pompeipolis, Lamas, Elaiussa-Sebaste, Korykos, Silifke-Seleukeia ad Kalykadnos, Holmoi, Aphrodisias (Tisan), Nagidos, Kelenderis'tir. Çukurova'da üretilen tüm ürünler, bu günde de olduğu gibi, sahil şeridindeki dar ve virajlı yollardan gemilere taşınmaktaydı. Adana kent merkezi-Tepebağ Höyüğü Mezopotamya ve Mısır ile denizden yoğun ticari ve sosyal ilişkiler içindeydi (Girginer 2000: 82- 83; Ünal 2000a: 39- 40, 50 vd; Yıldırım 2010: 5- 6; Aydınoğlu 2011: 10).

1. Aleksandrea (İskenderun) ve Rhosos (Arsus)

Bölgenin Suriye'ye ve Orta Anadolu'ya kara bağlantısını sağlayan İskenderun sahasındaki liman kentleri çok önemli konumları itibariyle, stratejik değerlerini günümüzde dahi korumaktadır. İskenderun Limanı›nda da ilk yerleşim M.Ö. 2000 yılına kadar uzanır. M.Ö. 2000`li yıllarda İskenderun'da Hititler`e bağlı Kadu Beyliği`nin kurulduğu bilinmektedir. Muhtemelen Kadu Beyliği veya site kenti, bu çağlardaki Geç Hitit şehir devletlerinden birisidir (Ünal-Girginer 2007:463).

Büyük İskender'in istilasından sonra Aleksandrea (İskenderun) adını alan kentin yerinde daha önceden kurulmuş antik bir liman ile antik bir yerleşim olan Myriandros kenti vardı (Altay 1965:147).

Kent, İskender›in generallerinden Antigonos tarafından imar edilerek (M.Ö. 302) "Aleksandretta" adını almış, bu tarihten sonra Myriandros adı unutularak, İskenderun (Küçük İskenderiye) denilmiştir (Pamir 2009: 269). Myriandros, Büyük İskender komutasındaki Yunanlılar ile o zamanki hakim güç Persler'in, Issos Savaşı'nda, Perslerin yanında yer almıs, kendi darphanesi bulunan, otonom bir kenttir (Kuzucular 2012). Kent, Persler'in yenilmesinin ardından, Büyük İskender tarafından, İskenderun Körfezi'nin bir başka kıyı kenti olan, Issos ile birleştirilerek tek bir kente dönüştürülmüş ve adı da zaferinin anısına Alexandria ad Issum olarak değiştirilmiştir (Jones 1998: 188). Bu liman kenti, Doğu Akdeniz ticareti ile batı dünyasını birleştirmek maksadıyla kurulmuştur.

İskenderun sahasındaki Rhosos (Arsuz) Kenti de, Erken Hellenizm Dönemi›nden itibaren liman kenti olma özelliğini taşır. En parlak dönemlerini Romalılar zamanında yaşamıştır. Rhossos kazı alanı içinde mozaiklerin biraz ilerisinde Romalıların mezar, Bizanslıların zeytinyağı ve şarap depolamak için kullandıkları lahitler bulunmaktadır (Kuzucular 2012; Ünal-Girginer 2007:421).

Rhossos kıyısındaki antik liman ise zaman içinde toprakla dolmuştur. Antik limanın arkasında kalan tepenin altında da bir tapınak olduğu düşünülmektedir (Altay 1965: 146-147; Ünal-Girginer 2007:502).

Aegeai (Yumurtalık)

Günümüzde kentin adı Yumurtalık'tır ancak "Ayas" da denilmektedir. Bu ismin, Ortaçağda Venedikli tüccarların, kente verdikleri isimler olan" Lagazzo veya Ajazzo" dan geldiği düşünülmektedir (Altay 1965: 38; Uygur 2005: 37; Ünal-Girginer 2007: 420).

Kilikya Pedias'ın önemli liman kentlerinden biri olan Aegeai Kenti (Yumurtalık), muhtemelen Büyük İskender'in ölümünden sonra Issos (İskenderun) Körfezi'nin kuzey girişini kontrol etmek amacıyla, bu körfezin güneyindeki Alexandreia'nın (İskenderun) karşısına kurulmuştu (Sayar 1999a: 198). Doğuya giden tüccarlar ve yolcular açısından işlerini kolaylaştıracak önemli bir liman kentidir. Orta Anadolu'dan Kilikya'ya gelen insanlar için, Aegeai Limanı, İskenderun Körfezi'nin etrafını dolanarak yapılacak uzun ve zahmetli bir yolculuğa gerek bırakmadan, ticaretlerini yapabilecekleri uygun bir merkez olmuştur. Bundan başka Aegeai'de bulunan tersane, yakındaki Pagrion Dağları'ndan veya Toroslar'dan, Pyramos (Ceyhan) Nehri vasıtasıyla getirilen, sedir ağaçlarının, kadırga veya gemilere dönüştüğü atelyeler ile tesisleşmiştir. Ayrıca Aegeai, Antik Çağın en önemli dört Asklepios Tapınağından (Asklepion) birine sahiptir. Diğer Asklepionlar; Epidauros, Kos ve Pergamon kentlerindeydi (Robert 1973: 184). Böyle önemli bir tapınma ve tedavi merkezine sahip olmak şehre büyük ekonomik gelir sağlayabiliyordu. Kent, antik dönem için büyük lüks olan, su şebekesine sahiptir. Her evde su tesisatı bulunmaktaydı. Suriye yolu üzerinde bir liman kenti olduğu için gerek ticaret gerek askeri gerekse de dini inanç ve tedavi amacıyla, bir çok yerden insanlar buraya geliyordu. Tapınağı ziyaret eden insanlar için sunu malzemeleri, tanrı/tanrıça heykelcikleri, sunu çelenkleri ve adak hayvanları satışı önemli bir gelir kaynağını teşkil ediyordu. Ayrıca tapınakta yapılan tedaviden de para kazanılıyordu (Tahbarer 2005: 22-24). Aegeai Asklepios tapınağı, sadece Sağlık Tanrısı'na sunular yapılan bir yer değil, Asklepeiadlar'ın (Asklepios rahipleri-hekimler) görev aldığı gerçek bir Asklepieion idi. "Tapınaktaki tedavi teknikleri; "tuz kuyusu" ve" kuluçka dönemi" tedavileridir. Antik çağda hastaların tedavilerinde, şifalı su, iyi hava, kaplıca gibi fizik tedavi tekniklerinin dışında, telkin, eğlence ve kültür tekniklerinin de kullanıldığı bilinmektedir" (Sayar 1999b:152-153) .

Aegeai antik kentinin batısındaki, Zeytinbeli Köyü civarında bulunan bir yazıt, Aegeai ile Kydnos (Berdan) Nehri kenarındaki Antiocheia arasında bir uyum ve işbirliği anlaşması yapıldığını belgelemektedir (Sayar 1992: 138; Sayar 2010: 249). Burada bahsedilen diğer kent Tarsus'tur. Tarsus, Antiocheia ad Kydnos ismini M. Ö. 3. yüzyıl sonu ile M. Ö. 2. yüzyıl başında kullanmıştır. Böyle bir antlaşmanın, Tarsus'un kara yollarının kavşağında ve bir iç liman olması özelliğine sahip olması ve Aegeai'ın da önemli bir stratejik ve ticari liman olması sonucunda, muhtemelen iki kentin ekonomik güçlerini birleştirerek önemlerini ve kazançlarını arttırmak maksadıyla yapıldığı düşünülebilir (Sayar

2010: 249). Aegeia (Yumurtalık), özellikle Roma döneminde, hem deniz ticareti yapan gemiler hem de askeri filolar için önemli bir uğrak yeriydi (Hild-Hellenkemper 1990:160). M. S. 3. yüzyılda imparatorlar Philippus, T. Decius, Aemilianus, Valerianus ve Gallienus'a ait sikkelerde, deniz kenarındaki kentlerin denizcilikle ilgili önemini gösteren (ναυαρχις) (denizler kraliçesi) unvanı görülür (Ziegler 1994 :187 - Levha 27). O dönemlerde bir çok kentin yaptığı gibi Aegeai da kendine özgü unvanlar kullanmıştır. Bunlar arasında "Makedonialı, asil, sadık, tanrıların sevdiği, tapınak koruyucu ve denizlerin kraliçesi" sayılabilir. Ayrıca tarih boyunca kent çeşitli isimler kullanmıştır. Bunlardan bazıları; Kommodiane, Makrinopolis, Hadriane, Severiane, Antoneinopolis, Aleksandrapolis, Makedonike sayılabilir (Hild-Hellenkemper 1990: 161). Kent, M. S. 260 yılındaki Sasani kralı I. Shapur'un saldırıları neticesinde de tahrip edilmiştir. M. S. 4. yy.da yapıldığı görülen 40 gün fuarı (40 dies commercia), Aegeai'nin ticari nitelikli bir fuar kenti olduğunun ispatıdır (Sayar 2010: 247vd).

Kentin antik limanı, doğusundaki karstik yapıya sahip ve üzerinde, bir kule kalıntısı taşıyan ada (adadaki kule kalıntısının içinde bir de su sarnıcı mevcuttur) ile şimdiki plajın sonundaki Emniyet Müdürlüğü Dinlenme Tesisleri arasındaki alanda bulunmaktadır (Salman 2008: 514-515) ve büyük depremler neticesinde, liman çökmüştür. Aynı sebepten, Atatürk Ortaokulu ve Yumurtalık Lisesi önündeki antik çarşı da çökmüş ve sular altında kalmıştır. Kentin limanında dalga kıran ve iskeleler bulunmaktadır. Liman aslında doğal bir liman olmasının yanı sıra, bir çok defalar genişletilme ihtiyacı duyulmuştur. Liman doğuya bakar, Ortaçağ boyunca limanın güvenliği için, güney tarafına kulelerden ve surlardan oluşan bir kale inşa edilmiştir. Bu kalenin inşaında, daha önceki döneme ait malzemeler kullanılmıştır (Sayar 2010: 249). Denize en yakın kuleye Marco Polo kulesi denilmektedir. Marco Polo'nun 1270'deki uzakdoğu seyahati esnasında buraya gelmesinden dolayı bu isim verilmiştir (Hild-Hellenkemper 1990: 161). Kentin denize bakan yönü olan güney tarafı boyunca kale surları uzanmaktadır.

Magarsos (Karataş)

Karataş, Adana kent merkezine 47 kilometre uzaklıktadır. İlçenin kıyı uzunluğu 88 kilometredir. Antik döneme ait bir liman kalesi, büyük bir amphi tiyatro ve Athena tapınağına ait kalıntılar bulunmaktadır. Kentte bulunan yazıtlardan Magarsos'ta, bir Athena Magarsia tapınağının bulunduğu öğrenilmiştir. Arkeoloji literatüründe Magarsos "Tanrıça Athena'ya adanmış tapınağın bulunduğu kutsal alan" olarak tanınmaktadır. Buradaki tapınak Hellenistik dönemde tüm Doğu Akdeniz bölgesinde tanınan bir kehanet=bilicilik merkezidir (Sayar 2001: 275-276). Yapılan topografik gözlemler ve tespit edilen mimari buluntular, Tapınağın yerinin, Karataş Burnu›ndaki fenerin hemen doğusunda olduğunu kesin olarak belgelemektedir. Karataş Burnu'ndaki Dörtdirekli mevkii, antik kentin olduğu yerdir. Burada bir stadion ve hemen deniz tarafında, karşıda, dalga kıran ve iskele olarak kullanılan, ancak depremlerle suya gömülen liman kalıntısı görülmektedir. Burası da doğal liman olmasına rağmen bir çok defalar genişletilme ihtiyacı duyulmuştur.

Antik Magarsos kenti, işlek bir ticaret limanı olması ve aynı zamanda Ceyhan Nehri boyunca sıralanan Mallos (Kızıltahta), Mopsouhestia (Misis), Hemite ve Asitawanda (Karatepe) kentlerinin deniz bağlantısını sağlamasından dolayı stratejik bir konumu bulunması sebebiyle, ilkçağda büyük önem taşıyordu. Birçok tüccar kavim bu kenti, Adana ve çevresine doğru bir köprübaşı olarak, hakimiyetlerine almaya çalışmışlardır (Altay 1965: 36; Sayar 2001: 275; Salman 2008: 572). Sur kalıntılarının çevrelediği alandan, antik Magarsos'un, kalabalık bir kent olduğu görülmekte, kara ve deniz surları ile çevrilmesinden de, önemli bir liman kenti olduğu anlaşılmaktadır (Altay 1965: 36; Salman 2008:572).

Adaniia (Adana)

Doğu Kilikya'nın en önemli kenti Saros (Seyhan) Nehri üzerindeki Adana'dır. Çukurova veya Kilikya ismi ile özdeşleşmiştir. Adana'dan bahseden en eski kaynak Hitit metinleridir. Adana Kenti'nin Seyhan Nehri kenarında olmasından dolayı deniz ile bağlantısının olduğu da düşünülmektedir. Çukurova'nın her döneminde deniz yoluyla Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Mısır ve Ege dünyası ile bağlantıları bilinen bir gerçektir (Ünal-Girginer 2007: 44-45). 19. yüzyılda Adana'ya gelmiş olan V. Langlois' in bir gravüründe, Tepebağ Höyük, Taş Köprü ve Seyhan Nehri üzerinde küçük tonajlı tekneler ve yelkenliler görülebilmektedir (Langlois 1854-1855: 646; Ünal-Girginer 2007:143,146; Yıldırım 2010: 6). Bunun dışında A.Ünal da, yine 19. yüzyılda İngiliz bahriyelilerinin Seyhan ve Ceyhan ırmakları açıklarına kadar gelip, demirledikleri gemilerinden inip, bu ırmaklar boyunca kayıklarla arslan avladıklarını (Ünal 2006: 3; Ünal-Girginer 2007:139) belirtmiştir.

Araştırmaların neticesinde, M. Ö. 2. binde kıyı çizgisinin günümüzden çok daha içeride olduğu, kıyı çizgisinin Mersin'den doğuya Kazanlı'ya doğru uzandığını, buradan da Ağzıdelik, Çöplü ve Kuransa köyleri civarından geçtiğini ve Dervişler'den güneydoğuya doğru Domuz Tepe'ye yaklaştığı tespit edilmiştir (Göney 1976: 17). Öyleyse Adana, denize kıyısı olmamasına rağmen bir liman kentidir. Zira Saros (Seyhan) Nehri kente bu fırsatı tanımaktadır. Ancak Adana'nın limanı büyük çaplı olmasa gerektir. Nehir taşımacılığına uygun küçük tonajlı gemilerin, bu günkü "Taşköprü" civarındaki iskeleleri kullandıkları zannedilmektedir. Taşköprü de M. S. 2. yüzyılda yapılmış Roma dönemi eseridir.

Tarsos (Tarsus)

İlkçağ boyunca bölgenin en önemli kenti Tarsos, İskenderun Körfezi'nin batısında yer almaktadır. Arkasında Toros Dağları, önünde Akdeniz vardır. Orta Anadolu'yu Çukurova'ya bağlayan Gülek Boğazı'nın güneyindeki ilk yerleşme burasıdır. Burası aynı zamanda bir dört yol ağzıdır; zira yerel ağızda E-5 (D400) ismi verilen karayolu, çok eskiden beri kullanılan bir yolun üstünde ilerlemektedir. Kısacası Batı ile Doğuyu, Akdeniz kenarındaki yerleşmeleri Kuzey Suriye'ye, Amik Ovası'na doğru bağlayan bir güzergâh üzerinde yer almakta olduğundan, İskenderun Körfezi'nin kara yolu ile diğer bölgelere bağlanmasını sağlayan bir kavşak konumundadır. Bundan başka deniz bağlantısı da bulunmaktadır. Tarsos, her zaman çok iskân görmüş ve her zaman çok kullanılmış bir kenttir (Özyar -Danışman 2003: 273; Özyar 2005a: 87; Girginer 2000: 80; Ramsay 2000: 9-10).

Kydnos nehri (Berdan Çayı), kentin her devrinde hayati önem taşımıştır. Ancak Kydnos, kenti tarih boyunca hem olumlu hem de olumsuz etkilemiştir. Nehrin kenti olumsuz etkilemesinin sebebi, Tarsos'un Kydnos nehrinin en alt seviyesinden yalnızca birkaç metre yüksekte kurulmuş olmasıydı. Kent, nehrin suları çeşitli nedenlerden dolayı yükseldiğinde, sel tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu (Ramsay 2000: 12). Nehrin kente olumlu anlamda katkısı ise, Kydnos nehrinin döküldüğü Rhegmoi veya Rhegma denilen göldür. Bu gölün bir lagün olduğu ve denizin alüvyonlarla kapanması sonucu oluştuğu tahmin edilmektedir (Magıe 1950:272 vd: Strabon 1993:XIV.5.12.). Rhegmoi veya Rhegma gölü kent için bir liman vazifesi görmüştür. Bu limanın etrafında iskeleler ve depolar vardı. Liman, pek çok gemi bu limanda mallarını boşalttığı için kentin ekonomik hayatına son derece önemli katkıda bulunurdu. Mısır kraliçesi Kleopatra dahi kendisini taşıyan kadırgalarla bu liman sayesinde kentin merkezine kadar gelmiştir (Ramsay 2000:25; Ünal-Girginer 2007:522). Tarsos, bir iç liman görünümündedir. Bu durum Tarsos'un önemini bir kat daha arttırır. Tarsos'u diğer Kilikya kentlerine oranla daha önemli kılan özellikleri Stratejik konumu, Kydnos'un denizle olan bağlantısı ve Kilikya geçitlerine hâkim olması (Ramsay 2000: 13-14) şeklinde belirlenmiştir.

Sonuç:

Doğu Akdeniz bölgesi ve kıyılar deniz ticaretinin başladığı ve geliştiği coğrafya olarak bilinir. Dolayısıyla en eski rotalar, ticari güzergahlar, liman ve gemi batıkları öncelikle bu bölgenin antik zenginlikleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada deniz ticaretinin doğduğu ve geliştiği yer olan Doğu Akdeniz'in her türlü ticari faaliyetini, siyasi, kültürel ve ekonomik yönden ele alarak, bir bütün içinde değerlendirip, buna bağlı olarak da, bölgenin deniz ve kara ticaretindeki önemini, denizcilik ve liman inşa tekniklerinin gelişimini belirterek, İskenderun Körfezi kentlerindeki liman çeşitleri ortaya çıkarılmıştır. Bu doğrultuda, antik Aleksandreia ve Issos limanları birleştirilerek büyük bir liman inşa edildiği, Aegaie, Magarsos limanları doğal limanlar olmasına rağmen bir çok defalar genişletmek için dalgakıranlar yapıldığı ve iskeleler eklendiği, Adaniia ile Tarsos'un nehir taşımacılığının en güzel örnekleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Adaniia Kenti'nin denizle bağlantısını Saros (Seyhan) Nehri ve Tarsos'nun denizle bağlantısını Kydnos (Berdan) Nehri sağlamakta olup, iki kent de birer iç liman olma özelliği taşımaktadır. Bu özellik, kentlerin yağma ve istilalara karşı korunaklı ve güvenli bir liman olduklarını, dolayısıyla ticari hacimlerinin savaş zamanlarında artabileceğini gösterir.

İskenderun Körfezi kentlerinin, birbirleriyle olan rekabeti, kültürel ve sosyal gelişimi beraberinde getirmiştir. Kentler, genellikle iç bölgelerde üretilen ürünlerin ihracını sağladığı gibi tapınak ve sağlık ticaretinde de işlevsellik taşımaktadır. Aegeai'de bulunan Asklepion, hem sağlık alanında kazanç sağlanmasına hem de tapınım malzemelerinin ticaretine fırsat tanımaktadır. Magarsos'taki, Athena Magarsia da aynı kazancı sağlamaktadır. Aleksandreia Limanı, Suriye ve arkasındaki bölgeyi denizle bağlar. Doğu Akdeniz ticareti ile batı dünyasını birleştirmek maksadıyla kurulmuş olup, batısındaki Rhosos, bu limanı destekler nitelikte bir kent olma özelliğindedir.

Kaynakça:

Akurgal, E, Anadolu Kültür Tarihi, Ankara, 2000.

Altay, M. H., Adım Adım Çukurova, Adana, 1965.

Aydınoğlu, Ü.," Erdemli ve Silifke Arasında Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon 2008 Yılı Araştırması", Uluslararası Kazı, Araştırma, Arkeometri Sempozyumu, 26- 30 Mayıs 2008 Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ankara, 9- 15, 2009.

Aydınoğlu,Ü.," Dağlık Kilikia'da Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon Araştırması 2010", AKMED.2011/9, 2011.

Casson L, Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler, İstanbul, 2002.

Durugönül, S.,"Klasik Çağlarda Mersin Bölgesi", Mersin Arkeolojik Kültür Envanteri, 2007, 13-18

Durukan, Murat, "Geç Antik Çağ'da Doğu Akdeniz'deki Ekonomik Gelişmenin Nedenleri: İpek Yolu ve Baharat Yolu'nun Rolü, LR1 Amphoraları ve Kilikia'daki Diğer Kanıtlar", ADALYA, XVIII/, 2015, 241-258.

Girginer, K.S., "Tepebağ Höyük (Adaniia) Kizzuwatna Ülkesinin Başkenti miydi?"

Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı, İstanbul, 2000, 70-85.

Göney, S., Adana Ovaları I, İst. Üniv. Coğ. Enst. Yay. No: 88, İstanbul, 1976.

Hamza, Laike, Antik Çağda Doğu Akdeniz'de Deniz Ticareti, S.Ü. Sos. Bil. Ens.Arkeoloji Böl. Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Hild, F.-Hellenkemper, H. (1990). "Kilikien und Isaurien, Tabula Imperii Byzantini 5", Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, philos.-hist. Kl. (Vienne, Autr.) 215, Wien, 1990.

Jones, A. H. M., The Cities of the Eastern Roman Provinces, Oxford, 1998.

Kaplan, Aytül, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Kilikia Pedias (Çukurova) Yerleşimleri, Sel. Üni. Sos. Bil. Ens. Eskiçağ Tarihi Doktora Tezi, 2015.

Kobaner, M., Kobaner, İ., «Çukurova›nın Antik Çağ Yolları» Efsaneden

Tarihe, Tarihten Bugüne Adana Köprübaşı, İstanbul, 2000, 169-177.

Kurt, Mehmet, Yazılı Kaynaklara Göre M.Ö. I. Bin Mezopotamya-Anadolu İlişkileri, Murat Kitabevi, Ankara, 2007.

Kurt, Mehmet, "Kilikya'da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, 21/, 2009, 327-337.

Kuzucular, Ş."Antik Kentler", Edebiyat ve Sanat Akademisi, Yyy. 2012.

Langlois, V., "Voyage dans la Cilicie. Adana", RA XI, 2, 641-651, 1854-1855.

Mansel, A. M., Ege ve Yunan Tarihi, Ankara,VII. Baskı, 1999.

Magie, D., Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II, Princeton, 1950.

Özdemir, H. F., Yukarı Ova(Ceyhan Ovası) Hellenistik Dönem Seramiği, Ç. Ü. Sos. Bil. Ens. Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008.

Özyar, A., "Tarsos-Gozlükule 2003 Yıl Disiplinler Arası Araştırmalar", 22. AST 2, 2005, 87- 92.

Özyar, A.-Danışman, G., "Tarsos-Gozlükule 2001 Yılı Enterdisipliner Araştırmalan", 20. AST 1, 2003, 273-282.

Pamir, Hatice,"Alalakh'dan Antiokheia'ya Hatay'da Kentleşme Süreci" Mustafa Kemal Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Dergisi, c.6, Hatay, 2009, 258-288.

Ramsay,W.M., Tarsos. Aziz Pavlus'un Kenti. (Çev. Levent Zoroğlu), Ankara, 2000.

Robert, L., A Survey of Ancient Harbors in Rough Cilicia, Yyy. 1995.

Salman, İsmail, Adana İlçeler Kültür Envanteri II. Ulusoy Ofset, Adana, 2008.

Salmeri, G. (2003), "Processes of Hellenization in Cilicia", Olba VIII, 265-293.

Sayar, M. H., "Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1990", Araştırma Sonuçları Toplantısı IX, 1992, 203-221.

_____,__.___.,"Antik Kilikya'da Şehirleşme", Türk Tarih Kongresi Bildirileri, XII/I, 1999a, 193-216.

_____,__,___, "Kilikya'da Tanrılar ve Kültler". Olba I.,1999b, 131–154.

_____,__,___, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 2000" Araştırma Sonuçları Toplantısı XVIII/2, Ankara, 2001, 275-288.

Starr, Chester. G, Antik Çağda Deniz Gücü, çev: Gürkan Ergin, İstanbul, 2000.

Tahberer, Bekircan, Antik Kilikya Sikkelerinde Asklepios Kültü, Ç.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2005.

Tekin, O., Eski Yunan Tarihi, İstanbul, 2001.

Uygur. H., Adana "Tarihi, Turistik Yerleri ve Kentsel Dokusuyla Çukurova'nın Merkezi", Adana, 2005.

Ünal, A., "Adana'da Kizzuwatna Krallığı Taş Devrinden Hitit Devleti'nin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı, (Eds:S.Koz-E.Artun), İstanbul, 2000, 43-69.

Ünal, A. Girginer,K. S., KİLİKYA-ÇUKUROVA İlkçağlardan Osmanlılar
Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji, İstanbul, 2007.

Yıldırım,T., Tarihi Kent Adana ve Tepebağ Höyüğü Projesi İle Tarihe Dokunuş,
Adana, 2010.

Ziegler, R., Aigeai, der Asklepioskult, das Kaiserhaus der Decier und das
Christentum, Tykhe 9, Deutschland, 187 - Levha 27, 1994.

Zoroğlu, L., Durduran, S. S., Erdi, A., Tekocak, M., Works on the Geographical
Information System (GIS) in the Ancient Town Kelenderis in Turkey, 2005, 1–19.

Küresel Finansal Kriz Sonrası Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Etkinlikleri

The Efficiencies Of Real Estate Investment Thrusts In Turkey Post The Global Financial Crisis

Yrd. Doç. Dr. Aykut KARAKAYA *

Öz:

Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO) gayrimenkullere, gayrimenkul projelerine, gayrimenkule dayalı menkul kıymetlere veya gayrimenkul haklarına yatırım yapmak ve yönetmek amacıyla kurulan ve faaliyet gösteren sermaye piyasası kurumudur. GYO'lar hem finansal piyasalar hem de inşaat sektörü özelinde reel kesim için hayati işlev görürler. GYO'ların Borsa İstanbul'daki ağırlığı, küresel finansal kriz sonrası, şirket sayısı olarak %4'den %7'ye yükselmiştir. Piyasa değeri ise %1'den %4'e çıkmıştır. Bu çalışmayla küresel finansal kriz sonrası Türkiye'deki önemi artan GYO'ların etkinliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma 2009-2015 yıllarını kapsamaktadır. Etkinlikler girdi yönelimli Veri Zarflama Analizi (VZA) ile hesaplanmıştır. Analiz sonucunda teknik etkinlik skorlarının yıllar itibariyle dalgalanma gösterdiği elde edilmiştir. Sektörün toplam teknik etkinliği 2010 ve 2014 yıllarında 0,15 - 0,20 düzeyinde ve düşük, diğer yıllarda 0,70 - 0.80 aralığında ve görece yüksektir. Saf teknik etkinlik 2010 ve 2014 yıllarında 0,25 ve düşük, diğer yıllar 0,70 – 0,80 olup, orta düzeydedir. Ölçek etkinliği 2010 ve 2014'de 0,50 - 0,80 aralığında ve orta, diğer yıllar 0,90'ların üstünde ve yüksektir. Böylece, GYO'ların teknik etkinlikten uzaklaşmasının nedeni ölçek etkinliğinden ziyade saf teknik etkinlikten kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Etkinlik için optimal ölçekten daha çok operasyonel konularda iyileşme sağlanmasında fayda olacağı ortaya çıkmıştır. GYO büyüklüğü açısından konu ele alındığında, etkinsizliğin yine saf teknik etkinlikle ilgili olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, Küresel Finansal Kriz, Etkinlik, Etkinlik Ölçümü, Veri Zarflama Analizi.

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, aykut.karakaya@erdogan.edu.tr

Abstract :

Real Estate Investment Trusts (REITs), real estates, real estate projects, real estate backed securities or investing in real estate law and the capital market institutions and activities established to manage. REITs both financial markets will see a vital function for the real sector of the construction industry in particular. Weight of REITs in Istanbul Stock Exchange, after the global financial crisis, has increased from 4% to 7% in the number of companies. The market value has increased from 1% to 4%. The importance of Turkey after the global financial crisis, the present study was aimed to determine the effectiveness of increasing REITs. The study covers the period 2009-2015. Activities oriented input data envelopment analysis (DEA) was calculated. The technical efficiency scores were obtained from the analysis as to fluctuate over the years. The total technical efficiency of the sector in 2010 and 2014, 0,15 - 0,20 level and low, 0,70 in other years - and by the range of 0,80 is higher. Pure technical efficiency and a low of 0.25 in 2014, 2010 and other years 0,70 – 0,80 is, is higher. Level of scale efficiency 2010 and 2014 0,50 – 0,80, and mean, the other years are above 0,90 and higher. Thus, rather than the cause of the scale away from the effectiveness of the technical efficiency of the REIT has concluded that due to pure technical efficiency. Ensuring improvement in operational issues would benefit more than the optimal scale for the event has emerged. Given the REIT issue in terms of size, it was seen that inefficiency is still on pure technical efficiency.

Keywords: Real Estate Investment Trust, Global Financial Crisis, Efficiency, Efficiency Measurement, Data Envelopment Analysis.

Giriş

Ekonomideki küreselleşmeyle birlikte işletmeler sadece yerel ve ulusal rakiplerle değil aynı zamanda uluslararası rakiplerle rekabet eder duruma gelmişlerdir. Böylece küreselleşme işletmelerin karşı karşıya kaldıkları rekabetin hem yoğunluğunu hem de niteliğinin değiştirmesine neden olmuştur. Rekabet yoğunluğu işletmelerin potansiyel ve mevcut kaynaklarını optimâl kullanmaya zorlamaktadır. Kaynakların optimâl kullanımı halinde işletmeler rekabetten korunabilecek ve hatta rakiplere göre avantaj sağlayacaktır. Kaynakların optimâl kullanımı, istikrarın olduğu dönemlere nazaran ekonomik durgunluk veya kriz dönemlerinde daha kritik öneme sahip olacaktır. Dolayısıyla, küresel finansal kriz işletmelerin kaynaklarının optimâl kullanımı ve işletme performansında belirleyici olmaktadır. İşletmelerin performanslarının değerlemesi ve performans iyileştirme açısından etkinlik ve verimlilik analizlerinden yararlanılmaktadır. İşletmeler arzu ettikleri çıktı düzeylerine ulaşabilmeleri için girdileri hangi seviyeye kadar kullanmaları gerektiğini belirlemek amacıyla etkinlik ve verimlilik analizlerine başvurmaktadır.

Verimlilik ve etkinlik kavramları arasındaki farklılığın vurgulanmasında fayda vardır. Verimlilik, bir çıktının üretilebilmesi için üretim sürecinde kullanılan girdilerin ne kadar rasyonel kullanıldığını ortaya koyan bir göstergedir. Etkinlik ise, bir işi gerçekleştirmede kullanılan kaynakların istenilen sonucu elde etmek amacıyla ne ölçüde iyi kullanıldığını yansıtmaktadır. Verimlilik belli bir çıktının en az maliyetle üretilmesini, etkinlik ise bir girdi-çıktı mekanizması aracılığı ile işleri doğru yapabilme kabiliyetini ifade eder (Karakaya ve Maraş, 2016:1). Verimlilik daha çok teknik bir durumu vurgular. Böylece, işletme performansının belirlenmesi amacıyla, etkinlik analizleri yapılır.

Ekonomide özellikle finansal sektörün etkin biçimde faaliyette bulunması diğer sektörlere göre daha fazla önem arz etmektedir. Finansal sektör ayrı bir sektör olmasına ilaveten ekonomide kaynakların tahsisinde aracılık fonksiyonu gördüğünden kritik bir konumdadır. Finansal sektörün etkin olması ekonominin etkinliği ve verimliliği üzerinde diğer sektörlere göre daha belirleyicidir. Türkiye'de küresel finansal krize karşın alt yapı yatırımlarına verilen önemden hareketle inşaat sektöründeki yükseliş dikkat çekicidir. İnşaat sektöründeki gelişmelerle beraber finansal sektör içinde yer alan yatırım

ortaklığı türlerinden olan Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları'nın (GYO) finansal sektör içindeki ağırlığı giderek artmaktadır. GYO'lar gayrimenkullere, gayrimenkul projelerine, gayrimenkule dayalı menkul kıymetlere veya gayrimenkul haklarına yatırım yapmak ve yönetmek amacıyla kurulan ve faaliyet gösteren sermaye piyasası kurumlarıdır. Küresel finansal krizin ardından Türkiye'deki GYO'ların performansının teknik etkinlik analizi ile ortaya konması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Küresel finansal kriz Amerika Birleşik Devletleri'nde 2007-2008 yıllarında ortaya çıkmış ve tüm dünyaya yayılmıştır. Bu sebepten ötürü, Türkiye'deki GYO'ların teknik etkinlik analizleri 2009'dan 20015'e kadar olan yılları kapsamıştır. Etkinliğin ölçümünde en yaygın başvurulan yöntemlerden biri olan doğrusal programlamayla ölçülen Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılmıştır. GYO'ların hem değişken getiri varsayımı hem de sabit getiri varsayımı altında etkinliği incelenmiştir. GYO'ların küresel finansal kriz sonrası kaynaklarını ne denli etkin kullandıkları üç girdi ve iki çıktıdan oluşan beş değişkenli girdi odaklı değişken getiri ve sabit getiri varsayımlarına göre VZA ile ortaya konmuştur.

A. Veri Zarflama Analizi

Etkinlik ölçüm yöntemleri tek boyutlu ve çok boyutlu diye iki başlıkta ele alınabilir. Tek boyutlu etkinlik ölçümünde tek bir değişkene göre etkinlik ölçülür. Çok boyutlu yöntemlerde ise, birden fazla değişkenle dolayısıyla daha fazla bilgiye dayalı olarak etkinlik ölçülür. Çok boyutlu etkinlik ölçüm yöntemleri parametreli ve parametresiz olmak üzere iki grupta ele alınır. Parametreli yöntemlerde önceden belirli bir fonksiyonel biçim varsayılıp, bu fonksiyonun parametreleri tahmin edilmeye çalışılır (Çakmak vd., 2008: 27). Literatürde parametrik yöntem olarak genelde bir çıktı ile birden çok girdinin ilişkilendirildiği regresyon tekniklerinden yararlanılmaktadır. Parametrik olmayan yöntemler ise, genel olarak matematiksel programlamaya dayalıdır. Bu yöntemler, önceden bir fonksiyonel biçimin varlığını öngörmezler. Bu özelliklerinden dolayı parametrik yöntemlere göre daha esnektirler. Ayrıca çok girdili ve çok çıktılı ölçüm için oldukça uygun bir yapıya sahiptirler (Yolalan,1993:5: Karakaya ve Maraş, 2016:2). Parametrik olmayan etkinlik ölçüm yöntemlerinden en yaygın kullanılanı, Veri Zarflama Analizi (VZA)'dir.

VZA 'Toplam Faktör Verimliliği' yaklaşımına dayalı olarak çok girdili-çok çıktılı üretim ortamında faaliyet gösteren homojen karar birimlerinin etkinliğini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. VZA, ilk olarak Farrell (1957) tarafından ortalama performans ölçütüne karşılık ortaya atılan 'Sınır Üretim Fonksiyonu' önerisi ile şekillenmiş, sonrasında Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) ve Banker, Charnes ve Cooper (1984)'in çalışmalarıyla bugünkü halini almıştır. VZA'da 'Ölçeğe Göre Sabit Getiri', 'Ölçeğe Göre Değişken Getiri' ve 'Toplamsal Yöntem' olmak üzere genelde bu üç yönteme göre etkinlik hesaplanmaktadır.

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımında önce her bir karar verme birimi için, ağırlıklı sanal girdi ve çıktılar üretilir. Ardından bu sanal çıktı/sanal girdi oranını maksimum kılacak ağırlıklar kesirli doğrusal programlama yardımıyla belirlenir. Böylece her bir karar verme birimi için ayrı ağırlık kümesi hesaplanır (Charnes, Cooper ve Rhodes, 1978).

Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı ölçeğe göre sabit getiri modelinin varsayımlarında değişiklik yapılarak elde edilmiş bir modeldir. Konvekste kısıtı eklenmek suretiyle, tüm karar birimleri için ölçeğe göre getiri tipi belirlenmektedir (Banker, Charnes ve Cooper, 1984). Bu iki modelde girdiye veya çıktıya odaklı olarak hesaplanabilmektedir (Benli, 2012: 376-377).

Toplamsal Yöntem hem girdi hem de çıktı odaklılığı aynı anda dikkate alabilmektedir. Bu yöntemde, girdi fazlası ve çıktı eksikliği eş anlı biçimde ele alıp etkinlik sınırı üzerinde etkinsiz karar birimine en uzaktaki noktaya ulaşmak amaçlanır (Banker vd., 2004;355). Bu yöntemde karar birimleri için bir etkinlik skoru elde edilmez. Karar birimlerinin etkin olup olmadıkları aylak değişken değerlerine bakılarak belirlenir. Eğer aylak değişken değeri de sıfır ise o karar birimi bu modele göre etkin olacaktır.

Girdi bileşiminin en uygun biçimde kullanılarak mümkün olan maksimum çıktının üretilmesindeki başarı "Saf Teknik Etkinlik", uygun ölçekte üretim yapmadaki başarı da "Ölçek Etkinliği" olarak tanımlanmaktadır. Saf Teknik Etkinlik ve Ölçek Etkinliği birlikte "Toplam Teknik Etkinlik" veya "VZA Etkinliği" elde edilir (Banker, Charnes ve Cooper, 1984). Ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altındaki etkinlik "Saf Teknik Etkinlik", ölçeğe göre sabit getiri varsayımını altında ulaşılan etkinlik "Toplam Teknik Etkinlik"dir.

VZA'da üç kısıt söz konusudur. Bunlardan birincisi girdi ve çıktıların negatif değerler almaması ve değişkenler arasında pozitif korelâsyon olmasıdır (Bowlin, 1998; 17). İkincisi etkinliğin değerinin maksimum 1 olmasıdır (Ulucan, 2002:187). Üçüncüsü ise, araştırmanın güvenilirliği yönünden, işletme sayısının girdi ve çıktıların sayısının en az iki veya üç katı olmasıdır (Boussofiane vd., 1991: 3; Ramanathan, 2003:174; Paradi vd., 2004: 325). Bu kısıtlar, analizin sıhhati açısından gereklidir.

VZA yöntemi dört aşamada uygulanır. Birincisi girdi ve çıktıların belirlenmesi, ikincisi veri setinin oluşturulması, üçüncüsü doğrusal programlama modelinin uygulanarak çözümlerin bulunması ve dördüncüsü analiz bulgularının değerlendirilmesidir (Tektüfekçi, 2010: 72).

B. Veri ve Değişkenler

Çalışmanın verileri Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve Kamu Aydınlatma Platformu (KAP) internet sitelerinde halka açık olarak yayınlanan GYO ait finansal tabloları ve portföy bilgilerinden oluşturulmuştur. Borsa İstanbul'da 2009-2015 yıllarında kurumsal ürünler pazarında hisse senetleri işlem gören GYO'ların verileri çalışmanın veri setini oluşturmaktadır.

Etkinlik modelinin değişkenleri 3 girdi ve 2 çıktıdan oluşturulmuştur. Söz konusu değişkenler aşağıda ifade edildiği üzere literatürden yararlanılarak belirlenmiştir.

Modelin girdileri; finansman giderleri (Anderson vd., 2002; Topuz, 2002; Işık ve Topuz, 2010; Aytekin ve Kahraman, 2015; Karakaya ve Maraş, 2016; Karakaya, 2016), faaliyet giderleri (Anderson ve Springer, 2002; Anderson vd., 2002; Topuz, 2002; Anderson vd., 2004; Miller vd., 2005; Springer ve Miller ,2007; Türkmen Yılmaz, 2011; Aytekin ve Kahraman, 2015; Karakaya ve Maraş, 2016; Karakaya, 2016) ve öz sermaye (Aytekin ve Kahraman, 2015; Karakaya ve Maraş, 2016; Karakaya, 2016) olarak üç adettir. Söz konusu girdilerden faiz giderleri alacaklılara ait borç sermayeyi, öz sermaye hissedarlara ait sermayeyi ve faaliyet giderleri yürütülen günlük faaliyetler sonucunda katlanılan giderleri temsil etmektedir. Böylece modelin girdileri GYO'ların faaliyetlerini yürütürken kullandıkları sermaye ve yaptıkları giderlerden oluşmuştur.

Modelin çıktıları; net aktif değer (Anderson vd., 2002; Türkmen Yılmaz, 2011; Aytekin ve Kahraman, 2015; Karakaya ve Maraş, 2016; Karakaya, 2016) ve toplam piyasa değeridir (Altın, 2010; Aytekin ve Kahraman, 2015; Karakaya ve Maraş, 2016). Çıktılardan GYO'nun portföy değerine hazırlar değerler, alacaklar ve diğer aktiflerin eklenip toplam borçların çıkarılmasıyla bulunan Net Aktif Değer (NAD) GYO'ların esas faaliyetleri sonucunda bilançosunun net toplamı anlamına gelmektedir. Piyasa Değeri (PD) ise, dönem sonu itibariyle mevcut hissedarların GYO'lara atfettikleri borsadaki değerdir. Modelin çıktıları GYO'ların esas faaliyetleri sonucunda ortaya koyduğu ve piyasanın GYO'lara biçtiği değerlerden oluşmuştur.

VZA Türkiye'deki GYO'ların küresel finansal kriz sonrasında net aktif değer ve piyasa değerine ulaşmada faiz giderleri, faaliyet giderleri ve öz sermayenin ne denli başarılı olduklarının ortaya konması amacıyla girdi odaklı olarak kurulmuştur.

Çalışmadaki GYO sayısı en düşük olduğu 2009'da 14 en yüksek olduğu 2015'de 31'dir. Girdi ve çıktı toplamı 5 olup, GYO sayısı değişken toplamının yaklaşık 3 ile 6 katı olduğundan VZA'nın kısıtlarından biri olan GYO sayısının girdi ve çıktı toplamının en az 2 katı olması koşulu sağlanmaktadır. Türkiye'deki

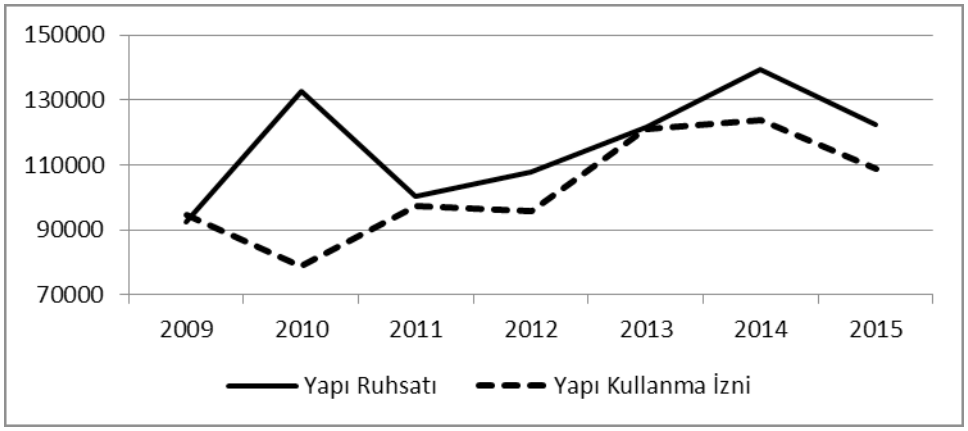
GYO'ların 2009-2015 yılları bilgilerinden meydana gelen üç girdi ve iki çıktıdan oluşan toplam beş değişkene sahip üretim yaklaşımına dayalı girdi yönelimli teknik etkinlik bulguları aşağıdaki bulgular başlığında sunulmuştur.

C. Araştırma Bulguları

Araştırma bulguları aşağıda üç başlık halinde verilmiştir. Başlıkların ilkinde inşaat sektörü ve GYO'ların küresel kriz sonrası gösterdiği gelişim sunulmuştur. İkincisinde VZA'nın girdi ve çıktılarının kriz sonrası gelişimleri ve korelâsyonları, üçüncüsünde de GYO'ların VZA sonucunda elde edilen etkinliklerinin yıllar itibariyle gösterdiği eğilimler yer almıştır.

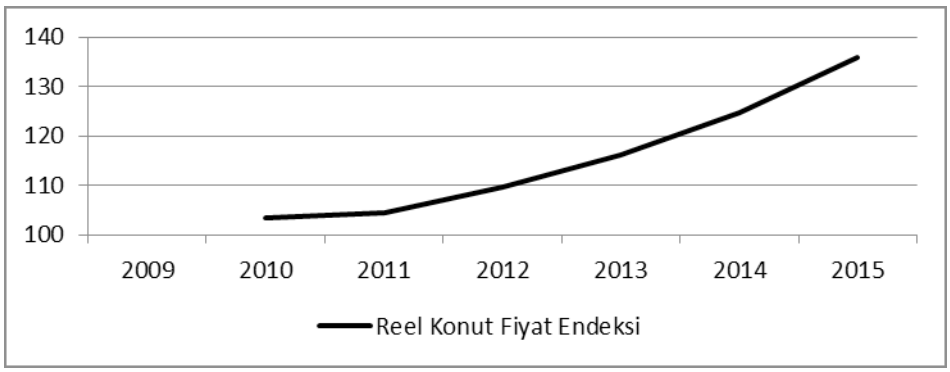
1. İnşaat Sektörü ve GYO Sektörünün Kriz Sonrası Gelişimi

Türkiye'deki inşaat sektörünün küresel finansal kriz sonrası gelişimini göstermesi açısından aşağıdaki Grafik 1 ve 2'de inşaat sektörü yapı ruhsatı ve yapı kullanma izinleri ile inşaat sektörü reel konut fiyat endeksi verileri yer almaktadır.

Grafik 1: İnşaat Sektörü Yapı Ruhsatı ve Yapı Kullanma İzin Sayıları

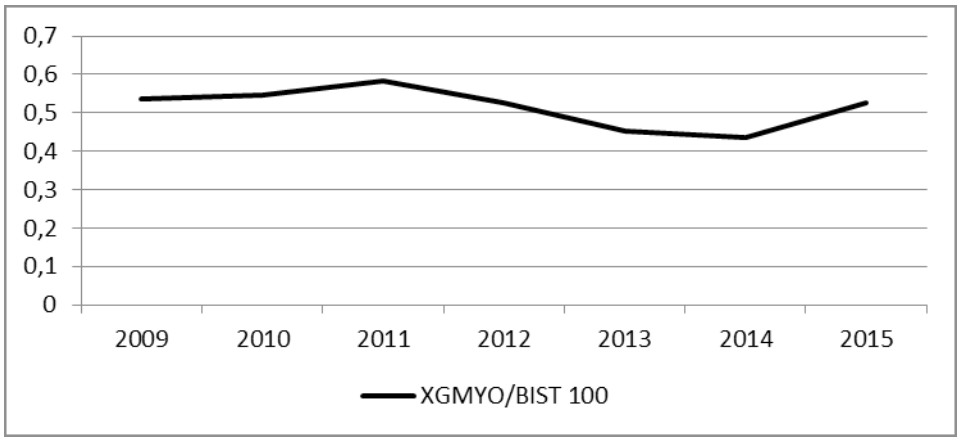
Grafik 1'de inşaat sektörünün hem mevcut hem de gelecekteki durumunu yansıtan önemli göstergeler arasında yer alan inşaat sektörü yapı ruhsatı ve yapı kullanma izinleri verilmiştir. Grafikteki, yapı ruhsat ve kullanma izinleri inşaat sektörünün kriz sonrasında iniş çıkışlı da olsa pozitif bir trende sahip olduğu ortaya koymuştur. Özellikle krizin ardından 2011 yılı genel seçimleriyle birlikte artış daha nettir. Sektörün krizin ardından toparlanma eğilimine girdiği gözlenmiştir.

Grafik 2: İnşaat Sektörü Reel Konut Fiyat Endeksi

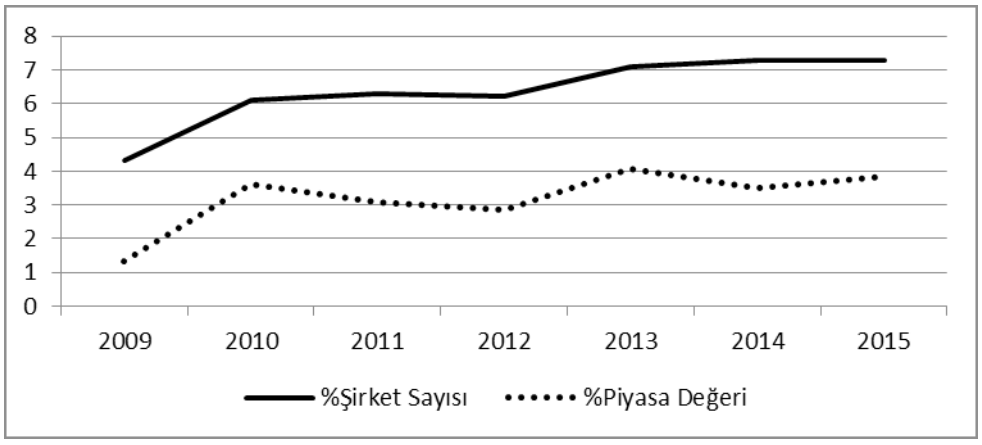
İnşaat sektörü fiyat endeksi 2010 yılı Ocak ayında hesaplanmaya başlanmıştır. Enflasyondan arındırılan konut fiyat endeksi Grafik 2'de sunulmuştur. Grafikteki inşaat sektörü reel konut fiyat endeksi 2010'dan 2015 yılına 103'den 136'ya kesintisiz biçimde yükselmiştir. Reel konut fiyat endeksi doğrusal ve sürekli artan bir trend göstermiştir. Bu bulgu konut fiyatlarının enflasyonun üstünde değerlendiğini ve inşaat sektörünün pozitif reel kazanç sunabildiğini ortaya koymuştur.

Söz konusu yukarıdaki göstergelerden yola çıkarak, Türkiye'deki inşaat sektörünün kriz sonrası durumunun hem hacim hem de fiyat yönünden olumlu seyir izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnşaat sektöründe nitelikli ve büyük çaplı yatırımların üretimi, işletmesi veya finansmanını gerçekleştiren GYO sektörünün kriz sonrası gösterdiği gelişim aşağıda Grafik 3 ve 4 verilmiştir.

Grafik 3: GYO Endeksinin Nispi Güç Analizi

Grafik 3'de GYO Endeksinin BİST 100'e göre nispi güç analizi yapılmıştır. GYO Endeksinin nispi güç analizine göre, küresel finansal krizin ortaya çıkmasının ardından 2009'dan 2011'e kadar GYO Endeksinin gücünün hafif arttığı, 2011'den 2014'de azaldığı ve ardından 2015'de arttığı görülmektedir. Küresel finansal krizin ardından küçük iniş çıkışlara rağmen GYO Endeksinin nispi gücü yatay seyir izlemiştir. Dolayısıyla GYO Endeksi piyasa içerisinde küresel kriz sonrasında genelde gücünü koruduğu görülmektedir.

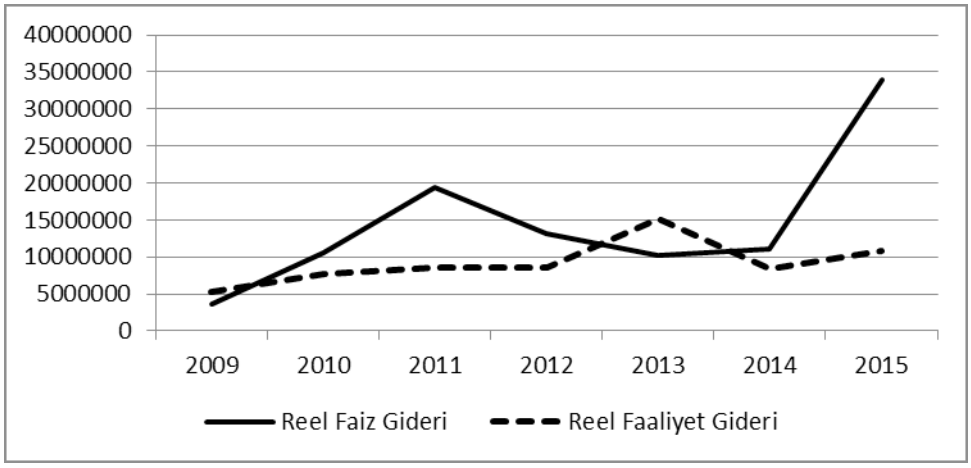

Grafik 4: GYO Sektörünün BİST İçindeki Payı (%)

Grafik 4'de GYO'ların şirket sayısı ve piyasa değeri açısından BİST içindeki payı sunulmuştur. Şirket sayısı 2009'da 14 iken istikrarlı bir artışla 2015'de 31'e yükselmiştir. Piyasa değeri de 2009'da yaklaşık ₺3 Milyar'dan 2015'de yaklaşık ₺22 Milyar'a ulaşmıştır. GYO'lar sayı olarak BİST içinde payı %4'den %7 yükselirken, piyasa değeri açısından %1'inden yaklaşık %4'üne yükselmiştir. Küresel finansal krizin ardından GYO'ların sayı ve piyasa değeri olarak BİST içindeki payı artış trendi göstermiştir. Bu gelişmenin nedeni olarak, inşaat sektörünün öne çıkarılması suretiyle alt yapı yatırımları kanalıyla, krizin Türkiye Ekonomisi üzerine etkisinin azaltılması veya sınırlı tutulması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2. Girdi ve Çıktı Değişkenlerinin Gelişimi ve Korelasyonları

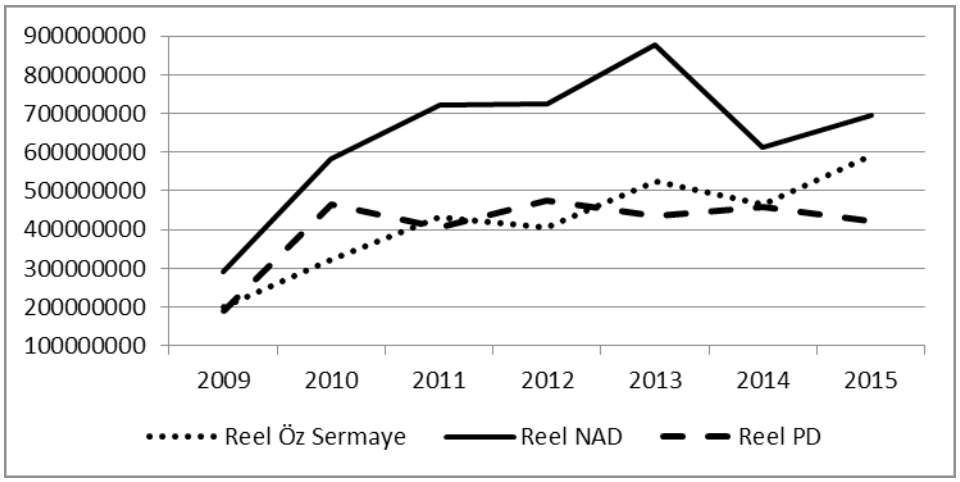
Aşağıdaki Grafik 5 ve 6'da GYO'ların girdi ve çıktı değişkenleri açısından küresel krizden sonraki gösterdiği gelişimi göstermektedir.

Grafik 5: Reel Faiz Gideri ve Reel Faaliyet Giderleri

Grafik 5'de GYO sektörünün reel faiz giderleri ve reel faaliyet giderlerinin gelişimi yer almaktadır. Reel faizlerin 2009'dan 2011'e kadar yükseldiği, ardından 2014'de kadar azaldığı ve sonrasında 2015 yılında dramatik biçimde artış göstermiştir. Reel faaliyet giderlerinin ise, 2009'dan 2013'e kadar hafif eğimle arttığı, ardından 2014'de azaltıp 2015 yılında hafif artış yaşanmıştır. Faiz giderleri faaliyet giderlerine göre daha değişken ve yüksek tutarda gerçekleşmiştir. Küresel kriz sonrasında kredi piyasasındaki sınırlamalardan dolayı GYO'ların faiz giderlerinin faaliyet giderlerinin önüne geçtiği ifade edilebilir.

Grafik 6'da GYO sektörünün reel öz sermaye, reel NAD ve reel PD'deki gelişimi yer almaktadır. Reel öz sermayenin istikrarlı biçimde arttığı, PD'nin 2010 yılından 2015 yılına yatay seyir izlediği, buna karşın NAD'in daha inişli çıkışlı gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Dikkat çekici olan NAD'in PD'ye göre daha oynak olmasıdır. GYO'ların hissedarlardan sağladığı fonlara kıyasla inşaat projesi üretimi ve yönetiminde yıllar itibariyle yaşadığı dalgalanmalardır. Söz konusu NAD'ın zirve yaptığı 2014 yılında öz sermaye finansmanının yeterli olmamasından borçla finansmana yöneldiğinden 2015 yılında GYO'lar son derece yüksek faiz giderine katlanmışlardır. Bunun nedenleri arasında fiyat artışlarının yanında piyasayla ilgili aşırı beklentilerin yer aldığı söylenebilir.

Grafik 6: Reel Öz Sermaye, Reel NAD ve Reel PD

VZA'nın hesaplanmasından önce çalışmada kullanılan modeldeki girdi ve çıktı değişkenlerinin analize uygunluğu açısından incelenmesinde yarar vardır. Değişkenlerin korelâsyon katsayıları aşağıdaki Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Girdi ve Çıktıların Korelasyonları

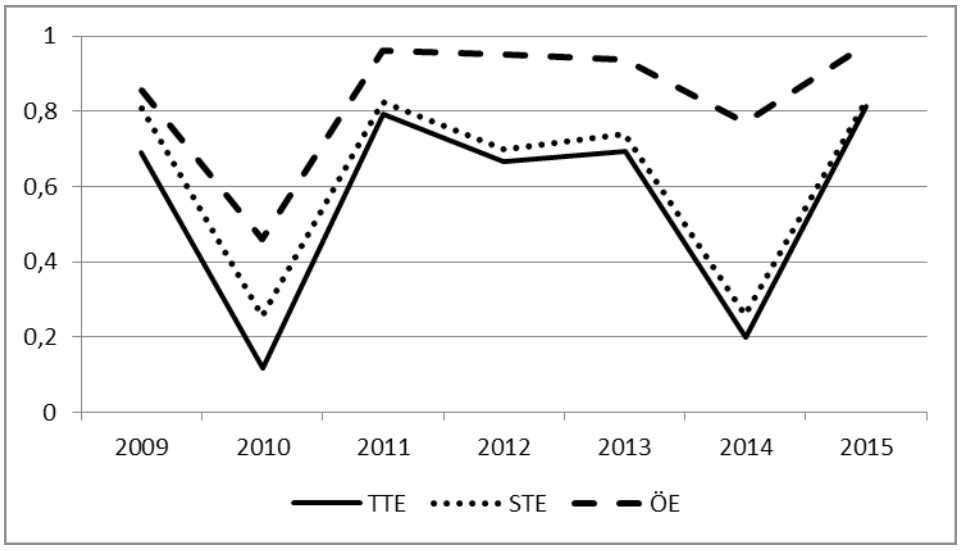
	Faiz Gideri	**Faaliyet Gideri**	Öz Sermaye	**NAD**	**PD**
Faiz Gideri	1				
Faaliyet Gideri	0.526	1			
Öz Sermaye	0.809	0.864	1		
NAD	0.609	0.955	0.896	1	
PD	0.594	0.340	0.788	0.870	1

Tabloya göre, korelâsyon katsayıları pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca girdi değişkenleri ile çıktı değişkeleri arasındaki korelâsyonun pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu beş değişkenin birbirleriyle pozitif yönlü etkileşim içinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, söz konusu girdi ve çıktı değişkenlerinin VZA'da kullanılması açısından korelâsyon katsayılarının arzu edilen nitelikte olduğunu göstermektedir. Ayrıca, girdi ve çıktılar veri özellikleri gereği negatif değer almayıp, pozitif değer alırlar. Bu özellik girdi ve çıktıların VZA için uygunluğunu gösterir.

3. Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Sektörünün Etkinliklerindeki Gelişim

Bu başlıkta Türkiye'deki GYO'ların küresel finansal kriz sonrası toplam teknik etkinlik, saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliğinde sergiledikleri gelişim öncelikle ortalama etkinlik skorlarıyla, ardından etkin GYO yüzdesiyle ve son olarak GYO'ların büyük ve küçük olarak ikiye ayrılmasıyla üç farklı açıdan incelenip sunulmuştur.

Burada GYO sektörünün ortalama teknik etkinliği 2009'dan 2015 yılına kadar teknik etkinliğin unsurları olan ölçeğe göre sabit getiri olan Toplam Teknik Etkinlik (TTE), ölçeğe göre değişken getiri olan Saf Teknik Etkinlik (STE) ve Ölçek Etkinliği (ÖE) hesaplanmış ve aşağıdaki Grafik 7'de sunulmuştur.

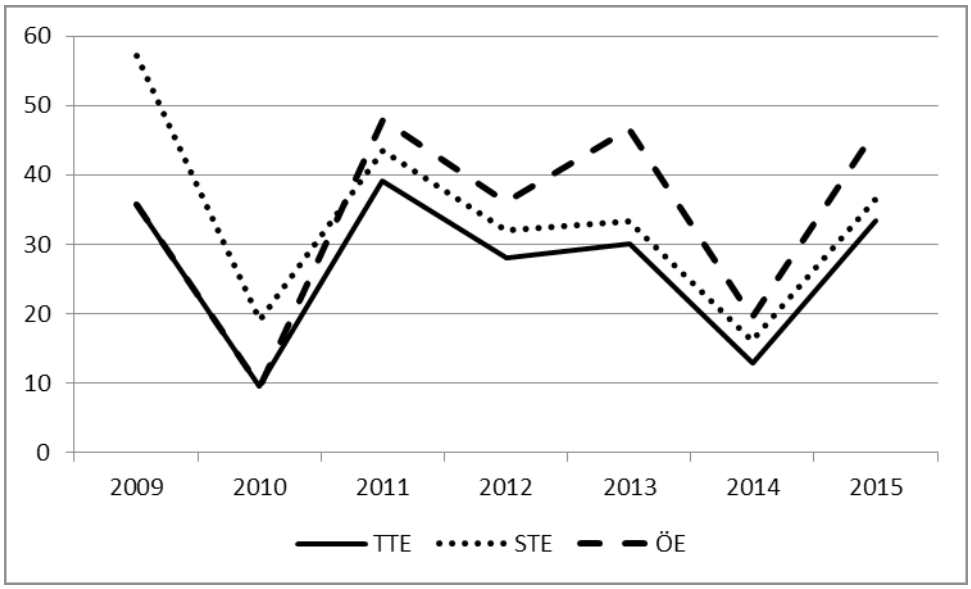

Grafik 7: Etkinlik Skorları

Yıllar itibariyle elde edilen ortalama etkinlik skorları gösteren Grafik 7'e göre, toplam teknik etkinlik skorunun 2009, 2011, 1012 2013 ve 2015'de 0.65-0,80 arasında ve orta düzeyde gerçekleşmiştir. Buna karşın, 2010 ve 2014 yıllarında toplam teknik etkinliğin dramatik bir biçimde düşüş gösterdiği ortaya konmuştur. İnceleme döneminde, toplam teknik etkinlikte önce düşüş, sonra yükselişi takibe düşüş ve

ardında yükseliş olmuştur. Benzer gelişme saf teknik etkinlik skoru olan ölçeğe göre değişken getiri varsayımı etkinliği içinde söz konusudur. GYO sektörünün ölçek etkinliğindeki değişim benzer biçimde olmasına rağmen, skorlar 2010 yılı haricinde 0,80'nin üstündedir. Dolayısıyla genel olarak GYO'ların optimal ölçek sorununun 2010 yılı dışında olmadığı görülmüştür. Küresel Finansal Kriz sonrası Türkiye'deki GYO'ların aslında optimâl ölçekten yararlanabildiği, ancak saf teknik etkinsizlik yani operasyonlarında etkinsizlik yaşandığı ortaya çıkmıştır. Böylece söz konusu toplam teknik etkinsizliğin nedeni saf teknik etkinsizlikdir.

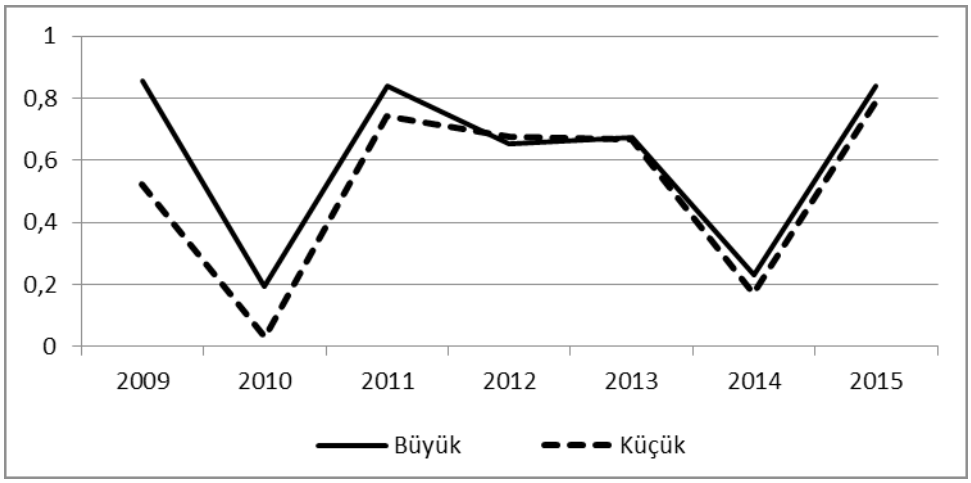
Aşağıdaki Grafik 8'de inceleme döneminde her yıl etkin olan GYO'ların her yıldaki toplam GYO'lara yüzde oranları sunulmuştur. Grafiğe bakıldığında toplam teknik etkinliğe sahip GYO'ların toplam GYO'ların 2010 ve 2014 yıllarında %10'seviyesinde, diğer yıllarda %30-%40 arasındadır. GYO'lar saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliği açısından da benzer davranışı göstermişlerdir. GYO'ların 2010 ve 2014 yıllarında etkin GYO yüzdesinin düşük, diğer yıllarda beklenen biçimde orta seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, GYO'ların ortalama etkinlik skorlarında elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Dolayısıyla, küresel finansal kriz sonrasında Türkiye'deki GYO'ların teknik etkinsizliğinin asıl kaynağının saf teknik etkinsizlik olduğu söylenebilir.

Grafik 8: Etkin Firma Yüzdeleri

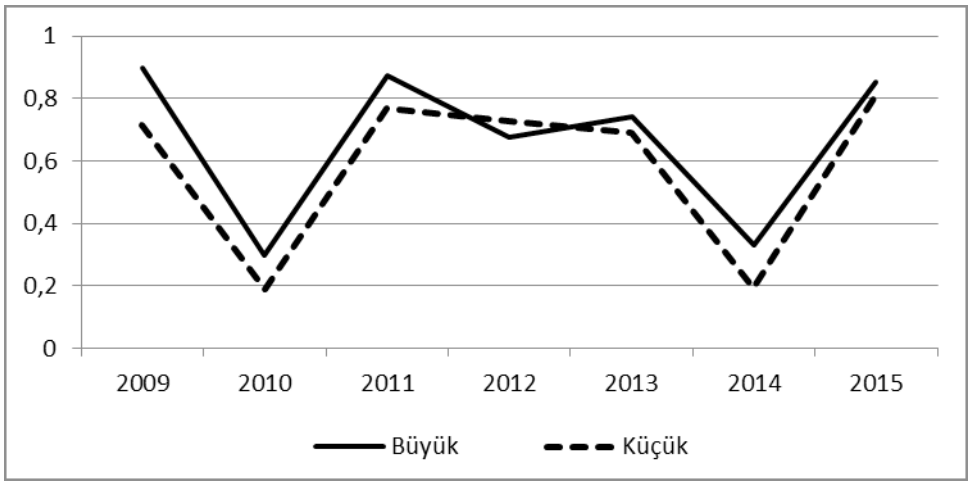
Aşağıdaki Grafik 9-11'de inceleme dönemi süresince GYO'ların aktif toplamına göre büyük ve küçük diye gruba ayrılıp, bu iki grubun ortalama TTE, STE ve ÖE skorları sunulmuştur.

Grafik 9'da aktif açısından büyük ve küçük olarak ilgili yıllarda iki gruba ayrılan GYO'ların ortalama toplam teknik etkinlik skorları verilmiştir. Büyük ve küçük GYO grubunun toplam teknik etkinliklerinin inceleme döneminde birbirine benzer olduğu tespit edilmiştir. İlaveten buradaki bulgular yukarıda daha önce ifade edilen GYO sektör ortalamalarının gösterdiği seyirle örtüşmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'deki GYO'ların toplam teknik etkinsizliğin GYO ölçek büyüklüğünden değil de, 2010 ve 2014 yılları haricinde etkinliğin istenen düzeyde olduğundan, etkinsizliğin zaman bağlı ortaya çıktığı söylenebilir.

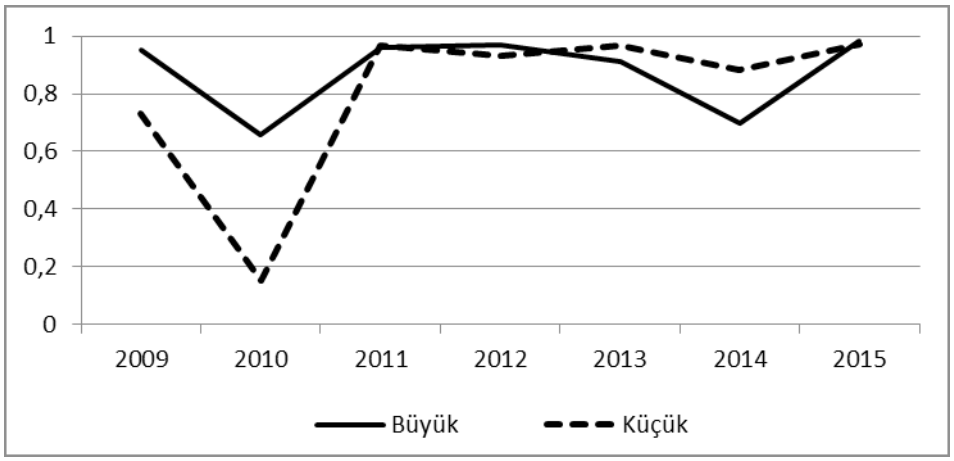
Grafik 9: Toplam Teknik Etkinlik (TTE) Skorları

Grafik 10'da aktif açısından büyük ve küçük olarak ilgili yıllarda iki gruba ayrılan GYO'ların ortalama saf teknik etkinlik skorları yer almıştır. İki GYO grubunun saf teknik etkinliklerinin inceleme döneminde birbirine çok yakındır. Bu bulgular yukarıda daha önce ifade edilen GYO sektör ortalamalarının gösterdiği seyirle örtüşmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'deki GYO'ların saf teknik etkinsizliğin GYO ölçek büyüklüğünden değil de, 2010 ve 2014 yılları haricinde etkinliğin istenen düzeyde olduğundan, etkinsizliğin zaman bağlı ortaya çıktığı söylenebilir.

Grafik 10: Saf Teknik Etkinlik (STE) Skorları

Aktif toplamı açısından büyük ve küçük olarak 2009-2015 yıllarında iki gruba ayrılan GYO'ların ortalama ölçek etkinliği skorları aşağıda Grafik 11'dedir. 2009, 2010 ve 2014 yıllarında büyük ve küçük GYO'ların ölçek etkinlikleri farklılıklar olmuştur. 2009 ve 2010'da büyük GYO grubunun ölçek etkinliği çok daha yüksek 2014 yılında ise küçük GYO grubunun ölçek etkinliği biraz yüksektir.

Grafik 11: Ölçek Etkinliği (ÖE) Skorları

Bu bulgudan hareketle, sektör içerisinde ölçek etkinsizliğinin sadece 2010'da küçük GYO'lar için söz konusu olduğu, buna karşın 2011 ve takip eden yıllarda ölçek etkinsizliğinin ortadan kalktığı görülmüştür. Bunun en önemli nedeninin yaşanan küresel finansal kriz olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, küresel finansal krizin ardından geçici olarak 2010 yılında küçük GYO'ların optimâl ölçek sorunu yaşadığı, sonrasında bu sorunun üstesinden geldikleri tespit edilmiştir.

Sonuç:

Türkiye'deki GYO'ların küresel finansal kriz sonrası etkinlik analizleri etkinliğin ölçümünde en yaygın başvurulan yöntemlerden biri olan VZA ile ölçülmüştür. GYO'ların teknik etkinlikleri üç girdi ve iki çıktıdan oluşan beş değişkenli girdi odaklı değişken getiri varsayımı ve sabit getiri varsayımı altında ortaya konmuştur. Böylece, GYO'ların küresel finansal kriz sonrası kaynaklarını ne denli etkin kullandıkları tespit edilmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan bulgular şöyle özetlenmiştir:

Küresel Finansal Kriz sonrası Türkiye'deki GYO sektörü toplu biçimde ele alındığında aslında optimal ölçekten yararlanabildiği, ancak saf teknik etkinsizlik yani operasyonlarında etkinsizlik yaşandığı ortaya çıkmıştır. Toplam teknik etkinsizliğin nedeni ölçek etkinsizliği değil, saf teknik etkinsizlikdir. Bu bulgu, küresel finansal kriz sonrası GYO'ların operasyonel konularının iyileştirilmesi gerekliliğini göstermektedir.

GYO'lar aktif büyüklüğüne göre, büyük ve küçük diye iki gruba ayrıldığında toplam teknik etkinsizliğin yine saf teknik etkinlikten yeterince yararlanılmamasından kaynaklandığı görülmüştür. İlaveten, küresel finansal krizin ardından küçük ölçekli GYO'ların kısa bir süre ölçek etkinliğinde optimâl kapasiteden yeterince yararlanamadığı gözlenmiştir. Küçük GYO'ların görece düşük öz sermayeye sahip olduğundan kredi piyasasındaki sınırlamalar, konut piyasasındaki talep daralmalar, arazi fiyatlarındaki artışlardan kaynaklanabileceğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Sonuç olarak, küresel finansal kriz sonrası Türkiye'deki GYO'ların ölçek ekonomilerinden yaralanabildiği, buna karşın girdilerin kullanımında israftan kaçınamadıkları gözlenmiştir. Buradan, GYO'ların etkinliğe ulaşması amacıyla mevcut varlık ve kaynak yapılarından yeterince yararlanamamasına neden olan kötü yönetimden kaynaklı sorunların firma yönetimleri tarafından ele alınması gerekliliği önerilebilir.

Kaynakça:

Anderson, I. R., Fok R., Springer T. ve J. Webb, "Technical Efficiency and Economies of Scale: A Non Parametric Analysis of REIT Operating Efficiency", European Journal of Operational Research, 139, (2002): 598-612.

Anderson, R.I. ve T. M. Springer, "REIT Selection and Portfolio Construction: Using Operating Efficiency as an Indicator of Performance". Journal of Real Estate Portfolio Management 9(1), (2002): 17-28.

Anderson, R.I., Brockman C.M., Giannikos, C. ve R. W. Mcleod, "A Non- Parametric Examination of Real Estate Mutual Fund Efficiency", International Journal of Business and Economics, 3(3), (2004): 225-238.

Altın, H., "Küresel Kriz Ortamında ĠMKB Sınai şirketlerine Yönelik Finansal Etkinlik Sınaması: Veri Zarflama Analizi Uygulaması", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), (2010): 15-30.

Aytekin, S. ve E. Kahraman, "BIST Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Endeksindeki (XGMYO) Şirketlerin Finansal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi", Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 8(1), (2015): 289-301.

Banker, R.D., A. Charnes ve W.W. Cooper, "Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis," Management Science, 30, (1984): 1078-1092.

Banker, R. D., W. W. Cooper, L. M. Seiford, R. M. Thrall ve J. Zhu, "Returns to Scale in Different DEA Models", European Journal of Operational Research, 154, (2004): 345-362.

Benli, Yasemin Keskin, "Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV): Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama", Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt 12, Sayı 3, (2012): 376-377.

Boussofiane, A., R. Dyson ve E. Rhodes, "Applied Data Envolopment Analysis". European Journal of Operational Research, 2(6), (1991): 1-15.

Bowlin, William, F. "Measuring Performance: An Introduction to Data Envelopment Analysis (DEA)", The Journal of Cost Analysis, 15(2),(1998): 3-27.

Charnes A., W.W. Cooper, ve E. Rhodes, "Measuring efficiency of decision making units," European Journal of Operational Research, Vol.2, (1978): 429-444.

Çakmak, E. H. vd., Türk Tarım Sektöründe Etkinlik: Yöntem ve Hane Halkı Düzeyinde Nicel Analiz, TEPAV Yayınları, 2008, Ankara.

Farrell, M.J. "The Measurement of Productive Efficiency", Journal of Royal Statistical Society Series A (General), 120(3), (1957): 253-281.

Işık, I., ve Topuz, J. C., "How Efficient The REITs Are Upon Entry?", 2010 IABR & ITLCConference Proceedings, (2010).

Karakaya, A. ve E. Maraş, "Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Etkinlik Analizi", 3. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 25-27 Mayıs 2016 Bakü.

Karakaya, A., "Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Hisse Senedi Değeri ve Süper Etkinliği Arasındakiİlişki", 14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, Gostivar-Makedonya, 22-23 Ağustos 2016.

Miller, S.M., Clauretie, T.M., ve T.M. Springer, "Economies of Scale and Cost Efficiencies: A Panel-Data Stochastic-Frontier Analysis of Real Estate Investment Trusts". University of Connecticut, Economics Working Papers. Paper 200521, (2005).

Paradi, C.J., Z. Yang, ve H. Zhu, "Assessing Bank and Bank Branch Performance: Modeling Considerations and Approaches", ", Editors: W. W. Cooper, L. M. Seiford, ve J. Zhu, Handbook on Data Envelopment Analysis, 2. Editions, Springer Publishers, 2004.

Ramanathan, R. An Introduction to Data Envelopment Analysis: A Tool for Performance Measurement, New Delhi: Sage Publications, 2003.

Springer, T.M. ve S. M. Miller, "Cost Improvements, Returns to Scale, and Cost Inefficiencies for Real Estate Investment Trusts". Department of Economics Working Paper Series. (2007).

Tektüfekçi, Fatma, "İMKB'ye Kayıtlı Halka Açık Teknoloji Şirketlerinde Finansal Etkinliğin Veri Zarflama Analizi (VZA) İle Değerlendirilmesi", Dokuz Eylul Universitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakultesi, Organizasyon ve Yonetim Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, (2010): 69-77.

Topuz, C., Efficiency And Performance Of Real Estate Investment Trusts (REITs): An Empirical Examination, Yayımlanmamış Doktora Tezi, College Of Administration And Business Louisiana Tech University, USA, 2002.

Türkmen, Yılmaz S., "İMKB'de İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Finansal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi", Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 31(2), (20119: 273-288.

Ulucan, A., "İSO 500 Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı: Farklı Girdi Çıktı Bileşenleri ve Ölçeğe Göre Getiri Yaklaşımları ile Değerlendirmeler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,57(2), (2002): 185-202.

Yolalan, O. R., İşletmeler Arası Göreli Etkinlik Ölçümü, No: 483, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, 1999, Ankara.

Millî Halk Sanatlarının Tanıtılması ve Geliştirilmesi Yolunda Özel Kurumlar İle Devlet Kurumlarının İşbirliği ve Tatar Şemaili Galerisi Örneği

Галерея Татарского Шамаиля» (Г.казань) – Сотрудничества Частных И Государственных Структур В Популяризации И Развитии Народных Видов Искусств

Алсу ШАМСУТОВА *

Öz:

Tatar şemaili, Arap alfabesi ile yazılmış Kur'an metinlerinden esinlenilerek oluşturulmuş ve kaligrafi usulü ile yazılmış halk sanatı türlerinden biridir. Bu türdeki en yaygın çalışma örnekleri ayete'l-kürsi, kelime-i şehadet ve besmele yazılı şemaillerdir. Bir yüzü boya veya folyo ile kaplanan camın diğer yüzüne bu tür yazılar yazılmış ve yapılan bu çalışmalar çerçevelenerek tablo hâline getirilmiştir. Sovyet döneminde İslam sanatının unutulmaya yüz tutan bu türü 21. yüzyılın başında yeniden canlanmış, Tatar ressamları ile kaligraflarının eserlerinde kendine yer bulmaya başlamıştır. Günümüzde Tatar şemaili hem manevî değerlerin hem de Tatar halkının yazı kültürünün geçmiş ile ilişkilendirilip birleştirilmesine imkân veren özel bir millî simge olarak kabul edilmektedir. Tatar Şemaili Galerisi de bu konuda mütevazı çalışmalar yapmaya çalışan millî bir kurum olarak dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Halk sanatları, Tatar şemaili, Tatar medeniyeti, Kazan, hattatlar, hat, kaligrafi, Tatar Şemaili Galerisi.

Резюме:

Искусство живописи на обратной стороне стекла, известное у казанских татар под термином «шамаиль», распространяется на территории Среднего Поволжья во второй пол. XIX в. Это искусство тесно связано с культурой татарского народа и является ярким феноменом в истории его духовной культуры. В своих каллиграфических произведениях авторы стремятся передать красоту и гармонию Слова Всевышнего как Творца Мира, Добра и Света. Главным образом, у художника, который взялся за арабскую каллиграфию, присутствует стремление к открытию силы Божественного Слова внутри самого Себя. Создавая подобного рода произведения, каллиграф создает искусство своей эпохи. Создание условий по популяризации искусства татарского шамаиля в виде выставок и культурно-образовательных программ представляет возможность донесения широким кругам общественности достижений в области этого декоративно-прикладного вида национального искусства и показа его развития с конца X1X в. – по настоящее время.

Ключевые слова: Клуб татарского искусства и культуры, татарский шамаиль, татарское искусство, искусство каллиграфии, Галерея татарского шамаиля

* Tatar Medeniyeti ve Sanatı Kurumu, aatlas1@mail.ru

Введение:

Татарский шамаиль – вид народного искусства, основанного на каллиграфическом исполнении коранического текста (Шамсутов 2000:403). Самыми распространенными были слова «Аята аль- Курси», «Шахады» (формула веры), «Басмалы». Выполненные на обратной стороне стекла красками и подсвеченные фольгой, эти тексты, украшенные орнаментами и оформленные в виде картин, получили широкое распространение среди татар в конце 19 века (Шамсутов Р. 2000:404). В начале 20 века Казань становится центром по распространению печатных шамаилей, изготовлявшихся литографским способом. Почти забытый в советское время, этот вид исламского искусства вновь стал популярен в начале 21 века – в работах современных татарских художников.

Сегодня татарский шамаиль – своеобразный национальный символ, объединяющий и духовные ценности, и историю письменной культуры татарского народа (Шамсутов Р. 2001:462).

В 2010 году «Клуб татарского искусства и культуры» г.Казани объединил народных мастеров-каллиграфов, развивающие искусство шамаиля на стекле, в «Ассоциацию татарских художников-каллиграфов «Алиф». Возникла необходимость создания своего выставочного центра. Так в 2010 году, на базе Музея ислама в мечети Кул Шариф, появилась первая в республике «Галерея татарского шамаиля». Она ставит своей основной целью популяризацию и развитие народных видов искусств, связанных с мировоззрением ислама, как татарский шамаиль. Организаторы галереи – с одной стороны Общественная организация «Клуб татарского искусства и культуры» г.Казани, и с другой стороны, Музей-заповедник Казанский Кремль. Галерея расположена в мечети Кул Шариф. Это хороший пример нового сотрудничества частной общественной организации и государственной структуры для сохранения творчества народных мастеров. «Клуб татарского искусства и культуры» ведет основную деятельность Галереи татарского шамаиля. Отдельно стоит отметить и помощь инвесторов, оказанной Общественной организации на начальном этапе. Это – Фонд им. Ш. Марджани (Москва).

Это сотрудничество привело к положительным результатам. Несмотря на небольшие площади (около 100 кв.м.), галерея работает в двух направлениях. Экспозиция содержит постоянную коллекцию, объединяющую и репродукции печатных шамаилей нач. 20 века из собрания Фонда Ш. Марджани, и современные работы художников-каллиграфов нашей республики. Наряду с этим, в галереи регулярно проводятся сменные выставки для презентации новых имен и новых произведений наших мастеров. А так же развиваются другие проекты, направленные на популяризацию народного искусства – «Татарская декоративная тарелка», «Искусство тугры и шаждара», по народным орнаментам в изделиях народных мастеров.

Кроме того, галерея проводит и просветительскую деятельность: для желающих организовываются лекции по истории развития искусства каллиграфии у казанских татар, философии и принципов построения татарского печатного шамаиля, взглядов народного ислама у татар в нач. 20 в., истории развития технологии живописи на обратной стороне стекла и т.д.

Появление галереи стимулировало развитию творчества художников и народных мастеров по всей республике. С 2010 года были организованы выставки художников-каллиграфов из Набережных Челнов – Чулпан Шарифуллиной, Зульфии Мухамметдиновой, Фирдауса Гирфанова, Наджиба Накаша, Ришата Саляхутдинова, Рустема Шамсутова и др.

Галерея так же ведет тесное сотрудничество с народными мастерами и художниками соседних регионов. Одно из направлений деятельности галереи – поддержка молодых каллиграфов в безвозмездной презентации своих работ. Открылся проект «Новые имена» пока еще неизвестных широкой публике молодых авторов. В 2014 г. была организована первая выставка, которая объединила работы новых мастеров – Айзата Мингазова (Казань), Марата Мингалеева (Наб.

Челны), Джамиля Ахметгалеева (Уфа), Гульназ Исмагиловой (Казань, Истанбул).

Плодотворным оказалось и сотрудничество галереи с Духовным управлением мусульман Татарстана – в 2011 году на территории галереи и мечети Кул Шариф был проведен Республиканский конкурс каллиграфии. В 2014, 2015 гг. был организован Всероссийский конкурс «Шамаиль моей семьи», который ставит своей целью выявить как новых каллиграфов по всей России, так и понять, насколько народ бережно и с трепетом относится к национальному искусству в лице шамаиля.

Сегодня Галерея татарского шамаиля старается охватить не только каллиграфическое искусство, но и оказать поддержку национальным народным ремеслам, черпающим вдохновение для своего орнаментального наполнения в философии ислама. Неким программным в этом плане событием стала выставка «Язык орнамента» (июнь 2014), объединившая такие направления татарских народных ремесел, как вышивка, керамика, кожа. Наряду с объединением каллиграфов Общественная организация «Клуб татарского искусства и культуры» – объединяет и художников-керамистов, активно развивающих сегодня булгарские и восточные мотивы.

Отдельного упоминания заслуживает арт-проект «Татарская тарелка». Этот проект позволил постепенно формировать общую тенденцию к поиску нового сувенирного бренда нашей республики. И если на первом этапе к проекту активно подключились детские художественные учреждения, то сегодня наметились возможности по дальнейшему развитию этого проекта в профессиональном уровне – профессиональные мастера, художники, керамисты.

Заключение

В целом, Галерея татарского шамаиля ставит перед собой глобальную и амбициозную, но вполне осуществимую задачу по объединению народных мастеров и развитию всего современного татарского национального искусства в рамках данной галереи.И является замечательным примером объединения сотрудничества государственных учреждений как «Историко-архитектурный и художественный музей-заповедник «Казанский Кремль» и общественной организации в лице «Клуба татарского искусства и культуры» г.Казани.

«Клуб татарского искусства и культуры» активно участвует в популяризации национального искусства и среди татарской диаспоры, живущей в других регионах России и в ближнем и дальнем зарубежье. Например, неоднократно были организованы выставки “Татарское национальное искусство” в программе “Дни Российской культуры в Брюсселе” (Бельгия, Брюссель 2012 г.,) совместно с Министерством Культуры РТ, а на фестивале “Рандеву с Россией” в Брюсселе” было продемонстрировано творчество народных мастеров Татарстана (кузнечное дело, вышивка, шамаили, ювелирное искусство) (Бельгия, Брюссель 2013 г.).

Подобная совместная деятельность государственных учреждений и общественной организации способствует сохранению и развитию татарской культуры в целом, и татарского искусства шамаиля в частности, и помогает в деятельности татарских народных мастеров – художников-каллиграфов, керамистов, кузнецов и др.

Литература:

Шамсутов, Р.. Татарский шамаиль. Ыспарта (Isparta): Культура и искусство Тюркского мира. Материалы международной конференции - Турция, Ыспарта, ун-т С.Демиреля, 2000, 403-411.

Шамсутов, Р.. Искусство Татарского шамаиля. Казань: Ислам в Поволжье. Международный Симпозиум. IRSICA, НКЦ «Казань», 2001, 461-474.

Hizmet Kalitesinin Sosyal Ağ Analizi İle İncelenmesi: İnternet Üzerinden Hediye Satışı Yapan Web Sitelerine Yönelik Bir Araştırma

Doç. Dr. Çiğdem BAŞFIRINCI *

Öz:

Hizmet kalitesi, günümüzün pazarlama literatüründeki önemli konu başlıklarındandır. Ne var ki, yöntembilimsel bir bakış açısıyla, hizmet kalitesini e-hediye siteleri üzerinden inceleyen ve bunu sosyal ağ analizi ile ele alan çalışmaların sayısının son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, ülkemizde kullanımı hızla yaygınlaşmakta olan İnternet siteleri aracılığıyla hediye gönderme davranışında etkili olan hizmet kalitesi algılamalarını sosyal ağ analizi aracılığıyla ortaya koymaktır. Metodolojik olarak bu araştırmada karma yöntem uygulanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak derinlemesine görüşme yöntemiyle, daha önce İnternet üzerinden en az bir kere hediye göndermiş olan 12 kişiden, birincil işlevi bireysel ürün siparişi almaktan çok hediye siparişi almak olan (ciceksepeti.com vb) web sitelerine yönelik tecrübeleri ve algılamaları elde edilmiştir. Ardından elde edilen bu nitel verilere, nicel yapıdaki sosyal ağ analizi uygulanmıştır. Böylece İnternet üzerinden hediye siparişi alan işletmelere yönelik hizmet kalitesi algılamaları ve bu algılamalar arasındaki yapısal ilişkiler ortaya koyulmuştur. Hizmet kalitesi algılama haritaları Netdraw programı aracılığıyla görselleştirilmiş, ağların matematiksel ölçümündeyse Ucinet programı kullanılmıştır.

Özgün katkı bakımından bu araştırma hem hizmet kalitesi alanındaki araştırmacılara farklı bir analitik perspektif sağlamakta, hem de tüketicilerin İnternet üzerinden hediye satın alma davranışlarına yönelik kıymetli bilgiler ortaya koymaktadır. Keza, literatüre yansıdığı kadarı ile, bu çalışma Türkiye'deki tüketicilerin İnternet üzerinden hediye sipariş etme davranışlarını inceleyen ilk çalışma niteliğindedir.

Anahtar kelimeler: E-Hediye Siteleri, Hizmet Kalitesi, Sosyal Ağ Analizi, Tüketici Davranışları, Türkiye

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/ Türkiye, cigdem.basfirinci@gmail.com

Abstract:

Service quality has been an important topic on contemporary marketing literature. However, a methodological review of the literature clearly demonstrates that few studies have focused e-gift web sites and used social network analysis in exploring service quality. In this context, the aim of this study is to explore service quality perceptions about e-gift web sites which have been used widely , using social network analysis. Methodologically this study is an application of integrating a qualitative method, deep interview technique into a quantitative one: Social network analysis. Firstly, data about the experiences and perceptions of e-gift buying was collected through in-depth interviews from 12 people who have bought gifts from gift shopping websites. Then social network analysis was used and service quality perceptions about gift shopping and the structural relations about these perceptions were described. Netdraw software was used in visual presentation of service quality perceptional maps, and Ucinet software was used in mathematical measurement of network.

In terms of original contribution this study not only provides a different analytic perspective for academicians studying service quality, but also offers valuable information about consumers' gift buying behaviors through the Internet channel. Because, to our best knowledge this is the first study on this subject specifically focusing on Turkish consumers' gift buying behaviors through the Internet channel.

Keywords: E-Gift Web Sites, Service Quality, Social Network Analysis, Consumer Behavior, Turkey.

Giriş

Türk Dil Kurumu'nca birini sevindirmek, mutlu etmek, onurlandırmak, kutlamak için veya anı olarak verilen şey (www.tdk.gov.tr) biçiminde tanımlanan hediye, toplumlarda geçmişten bugüne uzanan ve kültürü oluşturan bir gelenek biçimindedir. Günümüzün tüketim toplumunda, bireylerin satın alma güdülerini sürekli canlı tutabilmek için, yılın her günü bir kutlama, dolayısıyla da hediyeleşme günü haline getirilmeye çalışılmaktadır (Özdemir, 2008:475). Bu durum, hediye sektörünü giderek büyüyen karlı bir sektöre dönüştürmüştür. Bu duruma, İnternet sitelerinin alışveriş amaçlı kullanımının giderek artması da eklenince, İnternet siteleri aracılığıyla hediye sipariş etme davranışı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de giderek daha yaygın hale gelmiştir. Bütün bu gelişmeler, İnternet üzerinden hediye gönderme davranışına yönelik mevcut anlayışımızı zenginleştirmemizi gerekli kılmaktadır.

Bilindiği üzere, günümüzde işletmelerin karlı çalışabilmeleri müşterilerini memnun edebilmeleri ile mümkündür. ve müşterilerin alışveriş yaparkenki memnuniyetleri, aldıkları hizmetin kalitesine göre oluşmaktadır. Bir başka deyişle, satış hangi kanalda (mağaza, katalog, telefon, web sitesi vb.) yapılırsa yapılsın, sunulan hizmetin kalitesi müşteri memnuniyetinin temel belirleyicisi konumundadır. Pazarlama literatürüne bu açıdan bakıldığında, hizmet kalitesinin en çok incelenen başlıklardan birisi olduğu görülmektedir. Gerek geleneksel kanallarda gerekse web kanalında hizmet kalitesini farklı açılardan inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Ne var ki, "hediye satın alma davranışı" ve "hizmet kalitesi" konularını hediye siparişi alan web siteleri üzerinden inceleyen herhangi bir çalışmaya, en azından literatüre yansıdığı kadarı ile rastlanmamıştır. Bu kapsamda bu araştırmada internet üzerinden hediye satışı yapan web sitelerinde hizmet kalitesini belirleyen unsurlar araştırılmıştır. Bir başka deyişle bu çalışmada, "Web siteleri aracılığıyla hediye sipariş eden tüketicilerin aldıkları hizmetin kalitesine ilişkin temel beklentileri nelerdir?" sorusuna cevap aranmıştır.

A. Literatür Taraması

1.Hediye Satın Alma Davranışı

Literatüre bakıldığı zaman hediye satın alma davranışının altında, bireyin kendi kimliğini sergilemeye duyduğu ilgiden, karşı tarafa duyduğu ilgiye kadar uzanan bir yelpazedeki farklı güdülerin yer aldığı görülmektedir. Bu güdüler farklı yazarlarca farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Alandaki ilk eserlerden birisini vermiş olan Mauss'a göre (1954) insanlar zorunluluk ve gönüllülük olmak üzere iki temel güdü ile hediye alırlar. Bazıları herhangi bir zorunluluk hissetmemesine rağmen arkadaşlıklarını ya da aşklarını ifade etmek için hediye verebilirken (agapic orientation) (Belk and Coon, 1993), bazıları da başkalarının "hediyeye hediyeyle karşılık vermek gerekir" biçimindeki beklentilerine tepki olarak hediye verebilirler (Goodwin et al., 1990). Lowes et al (1971) hediye verme davranışını kendinden çok başkalarını düşünme (altruism) güdüsü ile açıklamaktadır. Belk (1982) hediye verme davranışını sosyal bir mübadele biçiminde yorumlamaktadır. Wolfinbarger (1990)ise hediye davranışını üç temel güdü ile ilişkilendirmiştir: Kimlik oluşturma/sergileme (self interest), sosyal normlara uyma ve kendinden çok başkalarını düşünme. Bütün bu iddialardan da anlaşılabileceği gibi, hediye verme davranışı tek ve baskın bir güdüden çok, çeşitli kategorideki farklı güdülerin bir kombinasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alanda yapılmış araştırmalar (Clarke ve Belk,1978), hediye satın alma davranışının bireysel ürün satın alma davranışına oranla daha fazla zamana, çabaya ve paraya malolduğunu göstermektedir. Geçmiş çalışmalardan çıkan ortak bir bulgu da hediye verme davranışının taraflar arasındaki ilişkinin yoğunluğuna göre değiştiği yönündedir. Buna göre, satın alınan hediyenin maliyeti taraflar arasındaki ilişkinin yoğunluğu nispetinde artmaktadır (Caplow, 1982). Ayrıca, kadınların hediye satın almaya erkeklere oranla daha fazla ilgi duyduğu bu nedenle de daha fazla zaman ve para harcadıkları bilinmektedir (Sherry and McGrath, 1989; Fischer and Arnold, 1990; Laroche et al., 2000). Hediyenin verilme sebebi de hediye satın alma davranışını etkilemektedir. Wooten'e göre (2000) hediyeyi gerektiren durumun önemi arttıkça (düğün ya da yıldönümü gibi)hediyeye verilen önem, dolayısıyla da hediye satınalma sürecinin yarattığı kaygı artmaktadır. Yine alandaki çalışmalar göstermektedir ki, tüketici satın alacağı ürün (ve veya mağaza) ile ilgili geçmiş tecrübesi, hediye satın alma sürecini etkilemektedir. Tüketici hediye olarak satın alacağı ürünü ve/veya mağazayı ne kadar yakından tanıyorsa hediye satınalma ile ilgili olarak algıladığı risk, bilgi arayışı ve harcadığı zaman o kadar azalmaktadır.

Son yıllarda internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte gerek ülkemizdeki gerekse dünyanın geri kalanındaki tüketiciler internet üzerinden alışveriş yapmanın avantajlarının farkına varmışlardır. Bu olgunun bir sonucu olarak web siteleri aracılığıyla hediye sipariş etme davranışı da giderek daha yaygın hale gelmiştir. Özellikle de yılbaşı, anneler günü gibi hediyeleşmenin arttığı dönemlerde internet satışlarında yaşanan istikrarlı artış, web sitelerinden hediye sipariş etme davranışının tüketicinin gündelik yaşantısının bir parçası olduğunu göstermektedir. Birincil işlevi bireysel ürün siparişi almaktan çok hediye siparişi almak olan web sitelerinin giderek yaygınlaşması ise bu durumun somut bir kanıtı niteliğindedir. Keza bir hediye sipariş medyası olarak internet, daha fazla ürün seçeneği, fiyat karşılaştırmada kolaylık, günün her saatinde alışveriş imkânı, bizden uzaktaki yakınlarımıza hediyeyi ulaştırma kolaylığı gibi avantajları sayesinde fiziksel mağazaların sunabileceğinden fazlasını vadetmektedir. Her ne kadar risk algılamasının yüksek olduğu hediye seçme durumlarında bireyler satın alacakları hediyeyi fiziksel olarak incelemek ihtiyacı duysalar da, web satışlarına sağlanan iade kolaylıklarının geleneksel mağazalardakinden daha geniş olması, bir hediye satın alım mecrası olarak web ortamını hediye satın alımına uygun hale getirmektedir. Literatüre bakıldığında, hediye satın alma davranışı farklı açılardan incelenmiş ise de, farklı bir medya olarak web üzerinden hediye satın alma davranışını inceleyen çalışmaların sayısının son derece kısıtlı olduğu görülmektedir. Aşağıda bu alandan seçilen bazı çalışmalar ve bu çalışmalara ilişkin temel bulgular yer almaktadır:

Tablo 1: İnternetten Hediye Satın Alma Davranışına İlişkin Olarak Seçilmiş Bazı Çalışmalar

Kaynak	Bulgular
Giesler, 2006	Napster adlı internet tabanlı müzik paylaşım programının kullanıcılarının davranışları üzerinden, hediye verme davranışının incelendiği bu araştırmaya göre online hediye verme davranışının arkasında yatan temel motivasyonlar karşılıklılık, ritüeller, sembolizm ve sosyal farklılıklardır.
Lee and Kim, 2009	Bu çalışmada internet de dahil farklı perakendeci kanallarındaki satın alma davranışı incelenmiş, ve kişisel satın alma deneyimlerinin hediye satın alma deneyimleri üzerindeki etkisi vurgulanmıştır.
Lee and Lee, 2010	Bu çalışmada adı henüz herkes tarafından bilinmeyen e-perakendecilerin, online hediye satın almak isteyen tüketicilerde güven yaratmak için yapması gerekenler incelenmiştir. Bu kapsamda bir yandan web sitesinin kalitesine ilişkin özellikler vurgulanırken, diğer yandan kurumsal bilgi kısmının önemine değinilmiştir.
Skageby, 2010	Sosyal bir davranış olarak online ağlarda ve online topluluklarda hediye verme davranışını kuramsal açıdan ele alan bu çalışmaya göre, bir yandan hediye verme davranışı sosyal medyadaki davranışlarımızı etkileyecek potansiyele sahipken, diğer yandan sosyal ağlardaki davranış biçimimiz de hediye verme davranışımızı etkileyecek potansiyele sahiptir.
Goh et al., 2013	Malezyadaki online bir hediye mağazasına yönelik vaka çalışması niteliğindeki bu çalışmada, bir web sitesine yönelik güvenin artması için, kullanıcı dostu bir arayüz dizaynının önemi vurgulanmaktadır.
Jeng, 2013	Bu çalışmada online hediye aramanın altında yatan güdüler ve internetten hediye almanın faydaları bir arada incelenmiştir. Buna göre bireyin hediye verme amacı (zorunluluk ya da gönüllülük), online hediye arama davranışına ilişkin fayda algılamalarını (hazcı ya da işlevsel) etkilemektedir.

Tablodan da görülebileceği gibi, çalışmaların tamamı, hediye verme davranışının ekonomik ve sosyal açıdan önemini vurgular niteliktedir. Ne var ki, konunun önemi ile kıyaslandığında alandaki çalışmaların hala kısıtlı olduğu ve bu çalışmaların ezici çoğunluğunun da internet üzerinden ürün satışı yapan e-perakendecilere odaklandığı görülmektedir. Bu kapsamda bu çalışma ile birincil işlevi bireysel ürün siparişi almaktan çok hediye siparişi almak olan e-hediye sitelerinin hizmet kalitesine ilişkin unsurlar araştırılacaktır.

2.Hizmet Kalitesi

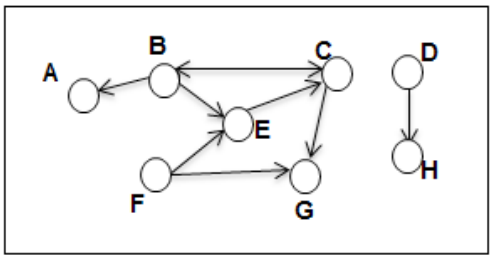
Sunulan hizmetin kalitesi, günümüzün yoğun rekabet ortamında işletmelerin hayatta kalmalarında ve başarılarında rol oynayan temel faktör konumundadır. Müşterilerin hizmet kalitesine ilişkin algılamaları, aldıkları hizmetin beklentilerini karşılayıp karşılamamasına göre şekillenir. Bir başka ifadeyle müşteriler hizmet kalitesinin değerlendirirken almış oldukları hizmete yönelik algılarını, hizmete yönelik beklentileriyle karşılaştırarak karar verirler (Parasuraman et al. 1985). Eğer alınan hizmetin kalitesi beklenenden fazlaysa müşteri memnuniyeti ortaya çıkar. Alınan hizmetin kalitesi beklenenin altında ise bu kez müşteri tatmin yerine hayal kırıklığı yaşar ve işletmeye yönelik olumsuz tutum ve davranış sergiler. Dolayısıyla, işletmeler yüksek kaliteli hizmet sundukları oranda pazar payları artmakta, rekabette öne geçebilmekte, uzun dönemde karlılıkları artmakta ve nihayetinde pazarda kalıcı olarak faaliyet gösterebilmektedirler. Bu nedenle, hizmet kalitesi konusu akademik anlamda ilgi odağı haline gelmiş konulardan bir tanesidir. 2016 Eylül ayı itibariyle Google Akademik veri tabanında "hizmet kalitesi" başlığıyla yapılan bir arama, 45 700 tane bilimsel çalışmanın varlığını göstermektedir. Hizmet kalitesinin ölçümü için bugüne kadar çok sayıda yöntem geliştirilmişse de, bu yöntemler içinde en fazla kabul göreni (Ladhari, 2009:172), Parasuraman et al., (1985, 1988, 1994) tarafından geliştirilen ve güncellenen Servqual ölçeğidir. Parasuraman et al., (1985) hizmet kalitesinin ölçümlenmesinde fark (gap) teorisini geliştirmiş ve hizmet kalitesini müşterinin almış olduğu hizmete ilişkin beklentisi ile almış olduğu hizmetin gerçek performansı arasındaki fark olarak tanımlamışlardır. Buna göre hizmet kalitesi beş farklı bileşenden oluşmaktadır: Fiziksel unsurlar, güvenilirlik, ilgililik, güvence ve empati. Bu beş

bileşenden oluşan servqual ölçeği toplamda 22 özellik (ifade) üzerinden ölçüm yapmaktadır. Ne var ki, hizmet kalitesi çalışmalarında Servqual yönteminin standart bir ölçüm yöntemi olarak kullanımına ilişkin eleştiriler de giderek artmaktadır. Servqual ölçeğine ait bileşenlerinin tüm hizmet endüstrilerine genellenemeyeceği, bu eleştirilerin başında gelmektedir (Cronin ve Taylor, 1992; Oliver, 1993; Brown et al., 1993; Babakus and Boller, 1992). Yine başka araştırmacılar ölçeğin mutlaka bağlamsal olarak adapte edilmesi (Teas, 1993; Cravens et al., 1985) gereğinin altını çizmektedir. Heskett et al. (1990) ise hizmetin toplam değerinin, Servqual ölçeğinin aksine fiyatı da içinde barındırdığını ifade etmektedir. Bazıları ise Servqual ölçeğini taşıdığı lineerlik varsayımı bakımından eleştirmektedirler (Kano et al.,, 1984). Ayrıca bugün, büyük çoğunluğu batı ülkelerinde geliştirilmiş olan bu ölçeklerin farklı kültürel altyapılara genellenemeyeceği bilinmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimlerin birçok alanında olduğu gibi hizmet kalitesi alanında da, olayları kendi durumsallığı içerisinden inceleyecek yöntemlerin önemi farkedilmeye başlanmıştır. Bu nedenle günümüzde tüketici algılarını anlamaya çalışan araştırmalarda, her bir bireyin özeline inebilecek, bireyin konuya ilişkin çağrışımlarını kendi öznel dünyasında ortaya koymasını sağlayabilecek yeni yöntemlere ihtiyaç vardır. Bu yöntemlerden birisi de yaygın olarak sosyoloji alanında kullanılan ve "ağ analizi" olarak da bilinen sosyal ağ analizidir. Bu kapsamda, bu çalışmada hizmet kalitesi algılamaları sosyal ağ analizi kullanılarak ortaya konulacaktır.

Son on yılda, geleneksel mağaza perakendeciliğinin yanı sıra internet perakendeciliğin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, literatürde e-perakendecilere yönelik e-hizmet kalitesi çalışmaları da hızla artmıştır. Öyle ki, e-hizmet kalitesi alanındaki çalışmaları özetleyen nitelikte literatür çalışmaları bile mevcuttur (Bkz. Rowley , 2016; Blut et al., 2015; Ladhari, 2010). Çalışmaların geneli, e-hizmet kalitesinin "web sitesinin kullanım kolaylığı", "web sitesinin tasarımı/site estetiği", "etkililik", "güvenilirlik", "işlem hızı", "müşteri hizmetleri" gibi faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır (Zeithaml et al., 2000; Yoo and Donthu, 2001; Wolfinbarger and Gilly, 2003; Parasuraman et al., 2005; Cristobal et al., 2007). Ne var ki, mevcut çalışmaların neredeyse tamamı birincil işlevi bireysel ürün siparişi almak olan web sitelerine odaklanmıştır. İnternet üzerinden hediye sipariş verme davranışının giderek yaygınlaştığı biliniyorken, birincil işlevi ürün satmaktan çok hediye siparişi almak olan web sitelerinin hizmet kalitesine yönelik olarak literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu nedenle bu araştırmada, hizmet kalitesi konusu, internet üzerinden hediye satışı yapan web siteleri üzerinden ele alınacaktır.

3. Hizmet Kalitesine İlişkin Çağrışımların Keşfedilmesinde Alternatif Bir Yöntem Olarak Sosyal Ağ Analizi

Sosyal ağ analizi bir topluluk içindeki bağlantıların ortaya koyulmasına ve görselleştirilmesine yarayan kantitatif bir tekniktir (Scott, 2000:46). Graf Kuramına dayanan sosyal ağ analizini benzer yöntemlerden ayıran temel özelliği, bir ağ içindeki bağlantılara ve ilişkilere odaklanmasıdır. Böylece, bir sosyal yapı içerisinde birbirleriyle ilişki içinde olan her türden birimi ve bu birimlerin oluşturduğu yapının genelini ilişkiler üzerinden analiz etmek ve birimlere ya da birimlerin oluşturduğu sosyal yapının bütününe ilişkin çıkarımlar yapmak mümkün olabilmektedir (Wasserman ve Faust, 1994: 8). Geometrik düzlemde sosyal bir ağdaki her birim bir düğümle (noktayla), düğümler arasındaki bağlantılar ise oklarla ya da çizgilerle ifade edilir. Aşağıda bir sosyal ağa ilişkin basit bir gösterim yer almaktadır.

Şekil 1:Sosyal Ağ Örneği
Başfırıncı, 2016:28

Sosyal ağ analizinin hizmet kalitesi algılamaları için kullanılması durumunda, ağda yer alacak her bir nokta hizmet kalitesinin bir özelliğini, tek ya da çift yönlü oklar ise hizmet kalitesinin özellikleri arasındaki ilişkileri ifade edecektir. Sosyal ağ analizinde, düğümler ve bağlantılar arasındaki toplam ilişkiler bir matrise dönüştürülerek analiz edilmektedir. Veri toplanan tüm katılımcılara ait matris verileri teker teker hazırlandıktan sonra bu matrislerin toplamı alınarak analiz gerçekleştirilir. Hizmet kalitesi algılamalarını sosyal ağ analizinde incelerken iki temel ölçüt kullanılır: Merkezilik (Centrality) ve kümelenme (tabakalanma, cohesion). Bu iki temel ölçüt sayesinde hizmet kalitesine yönelik her bir özelliğin ağdaki konumunu belirlemek ve düğümler arasındaki bağlantıyı açıklamak mümkün olur.

Merkezilik ölçütleri bir düğümün sosyal ağ içindeki diğer düğümlere göre göreceli konumuna dayanan ölçütlerdir. Merkeziliğin ölçümlenmesinde üç farklı değerden faydalanılır: Derece (degree), yakınlık (closeness) ve arasındalık(betweenness). Bu ölçütler farklı yazarlarca, derece merkeziliği, yakınlık merkeziliği ve arasındalık merkeziliği biçiminde de anılmaktadır. Derece ya da derece merkeziliği, ağdaki bir düğümle doğrudan ilişki içinde olan toplam düğüm sayısını gösterir. Indegree (gelen bağlantı), düğüme bağlanan toplam ilişki sayısını gösterirken, outdegree (giden bağlantı) düğümden diğer düğümlere giden ilişki sayısını göstermektedir (Demir ve Taktak, 2011). Bilindiği üzere, insan zihninden bir bilgiyi çağırdığında, zihinde bu bilgi ile ilişkili diğer bilgiler de aktive olmaktadır. Collins and Loftus (1975), zihinde yer alan kavramlar arasındaki bağlantılar güçlendikçe, bir kavram anıldığında, onunla bağlantılı diğer kavramın da insan zihninde aktive olma (hatırlanma) olasılığın arttığını ortaya koymuşlardır ki durum teoride bu Yayılan Aktivasyon Kuramı (Spreading Activation Theory) olarak da bilinmektedir. Dolayısıyla, derecesi yüksek olan düğümler,bir uyarılma durumunda aktive olma/hatırlanma olasılığı yüksek olan düğümlerdir.Yakınlık ağdaki bir düğümün ağdaki diğer düğümlere ne kadar hızlı bağlanabileceğini yansıtır, dolayısıyla ağdaki düğümlerin bilgiye erişim yeteneklerini göstermektedir(Gürsakal, 2009:92). Arasındalık da tıpkı yakınlık gibi ağdaki kontrolün tipik bir ölçütüdür ve bir düğümün ağ içerisinde ne derecede aracı görevi üstlendiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle arasındalık bir düğümün kendisiyle doğrudan bağlantılı olmayan diğer düğümlerle dolaylı olarak ne kadar bağlantılı olduğunu gösterir.

Merkezilik ölçütleri, düğümlerin her birine ayrı ayrı odaklanır. Kümelenme ölçütleri ise ağın bütününe odaklanarak, bir sosyal ağ içinde alt grupların ya da kümelerin olup olmadığını görmemizi sağlarlar. Bir ağdaki bazı düğümler kendi aralarında yüksek seviyede bağlantıya sahiptirler ama grup dışında fazla bağlantıları yoktur (Gürsakal, 2009:101). İşte bir ağdaki düğümlerin kendi aralarında ilişki yoğunluğu yüksek gruplara ayrılması kümelenme olarak adlandırılır. Düğümler arasındaki kümelenmeler, klik olarak tanımlanır. Klikler birbiriyle yoğun ilişki içinde olan düğüm kümeleridirler. Wasserman and Faust (1994) bir kliğin en az üç düğümden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Kliklerdeki düğümler birbiriyle öylesine yakın ilişki içindedirler ki, artık düğüm olmanın ötesinde bir bir kümeye dönüşürler. Bu yüzden, bir kümedeki çağrışımlardan birisi uyarıldığında, kümenin içindeki diğer tüm çağrışımlar da otomatik olarak aktive olurlar. Hizmet kalitesi açısından bakıldığında, klikler hizmet kalitesinin tüketici zihnindeki bileşenlerini (boyutlarını) ve alt boyutlarını görmemize yardım ederler. Bu durum özellikle keşifsel nitelikteki araştırmalarda derinlemesine bilgi sağlar (Başfırıncı, 2016:30).

Sosyal ağ analizindeki birimler – ki bu birimlerin her biri analizde birer düğümü oluşturmaktadır-, gerçek hayatta bireyleri, birey gruplarını, zihindeki çağrışımları, coğrafi noktaları, organizasyonları, şirketleri ya da herhangi bir konudaki konu başlıklarını temsil ediyor olabilir. Buradan da anlaşılabileceği gibi sosyal ağ analizi, ağdaki birimlerin tanımlanmasında son derece esneklik sağlayan bir yöntemdir(Scott,2000:23). Geleneksel olarak sosyoloji alanında yaygın olarak kullanılan bir teknik olmasına rağmen (Deborah et al., 2006), sağladığı bu esneklik nedeniyle sosyal ağ analizi, örgütsel davranıştan (Turgut ve Beğenirbaş, 2016), bibliyometriye (Turgut ve Beğenirbaş, 2015) ve tüketici şikâyetlerine (Argan, 2014) kadar sosyal bilimlerin birçok disiplininde giderek daha sık kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Başfırıncı, 2016:31). Ne var ki sosyal ağ analizinin hizmet kalitesi alanındaki kullanımı son derece sınırlıdır. Oysaki keşifsel yönteme dayanan bu analiz, tüketicinin

zihnindeki hizmet kalitesi algılamalarının anlaşılmasına kolayca hizmet edebilecek, üstelik uygulanması kolay bir analizdir. Dahası sosyal ağ analizi metodolojik olarak, tamamen sayısal ya da tamamen görsel nitelikteki analiz yöntemlerinin sunabileceğinden fazlasını sunmaktadır. Şöyle ki, sosyal ağ analizi farklı çağrışımlar arasındaki ilişkileri tanımlayarak ve diğer çağrışımların akla gelmesini(hatırlanma) kontrol edebilecek nitelikteki çağrışımları bularak, hedef kitlenin hizmet kalitesine ilişkin algı yapısını anlamamızı sağlar. Çalışmanın devamında, sosyal ağ analizinin hizmet kalitesi algılamalarının keşfine nasıl olanak sağladığı, internet üzerinden hediye siparişi alan web sitelerine yönelik olarak incelenecektir.

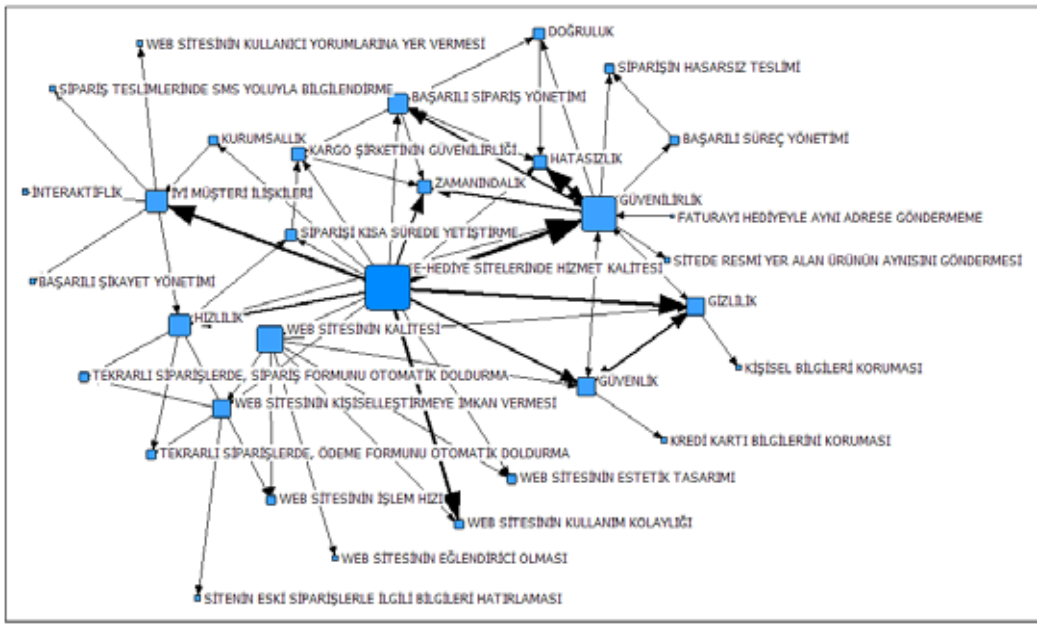
B. Yöntem

Metodolojik olarak bu araştırmada karma yöntem uygulanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak derinlemesine görüşme yöntemiyle, daha önce internet üzerinden en az bir kere hediye göndermiş olan 12 kişiden, birincil işlevi ürün siparişi almaktan çok hediye siparişi almak olan (ciceksepeti.com vb.) web sitelerine yönelik tecrübeleri ve algılamaları elde edilmiştir. Bu süreçte yargısal örneklem kullanılmış ve araştırma amacına hizmet edecek verilerin elde edilmesinde web ortamını en aktif biçimde kullanan gruplardan birisi olarak üniversite öğrencilerine başvurulmuştur. Bu süreçte ayrıca yarı yapılandırılmış soru yöntemiyle hazırlanmış olan sorular katılımcılara sorulmuş, gerekli durumlarda yeni sorular da sorularak konuyla ilgili derinlemesine bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde, yapılan her derinlemesine görüşme de kendinden sonrakiler için rehber biçimde kullanılmış, veri toplama süreci devam ettiği sürece araştırmanın tasarımı da güncellenmiştir(Ger, 2009). Veriler 2016 Haziran ayında toplanmıştır. Kırk beş dakika ile bir buçuk saat arası süren görüşmeler birebir araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Görüşmeler verilerde doygunluk noktasına gelene dek sürdürülmüştür (Strauss and Corbin, 1998).Elde edilen veriler bizzat araştırmacı tarafından hizmet kalitesine ilişkin temel çağrışımların ortaya çıkartılması amacıyla incelenmiştir. Bu süreçte verilerin her birisi kendi içinde benzerleriyle bir araya getirilerek, sistematik temalar ve kategoriler oluşturulmuştur. E-hediye sitelerinde hizmet kalitesine ilişkin çağrışımların ve bu çağrışımların birbirleri ile olan ilişkilerinin ortaya koyulmasında Strauss and Corbin'in (1998) önerdiği yöntem izlenmiştir. Bu kapsamda veriler analiz edilirken sırasıyla açık kodlama (metinlerdeki tüm çağrışımların ortaya çıkartılması), teorik kodlama (metinlerdeki çağrışımların birbirleri ile olan ilişkisinin ortaya koyulması) ve seçici kodlama (metinlerdeki ana kategorilerin seçimi ve çağrışımların bu kategorilerle ilişkilendirilmesi) süreçlerinden geçirilmiştir (Başfırıncı, 2016:33).

Ardından,nitel yöntemle elde edilen bu verilere nicel bir yöntem olan sosyal ağ analizi uygulanmıştır. İnternet üzerinden hediye satışı yapan web sitelerine ilişkin hizmet kalitesine ilişkin mevcut çağrışımları ve bu çağrışımlar arasındaki yapısal ilişkileri sosyal ağ analiziyle ortaya çıkarmak için, Ucinet ve Netdraw programlarından faydalanılmıştır. Hizmet kalitesi haritaları Netdraw programı aracılığı ile görselleştirilmiş, ağların matematiksel ölçümünde ise Ucinet programı kullanılmıştır.

C. Bulgular

Analiz aşamasında ilk olarak 12 kişiden derinlemesine görüşme ile elde edilen hizmet kalitesi algılamaları 12 katılımcı için ayrı ayrı birer veri matrisine dönüştürülmüştür. Ardından matrislerin toplamı alınmış ve Netdraw aracılığıyla çağrışımları yapısal açıdan ortaya koyan bir sosyogram oluşturulmuştur. Şekil 2'den de görüldüğü gibi sosyogramdaki ilişkileri ifade eden oklar ve semboller, ilişkinin gücüne göre ağırlıklandırılmıştır. Daha koyu-kalın olan oklar, daha güçlü ilişkileri, daha büyük olan semboller ise daha güçlü olan çağrışımları ifade etmektedir.

Şekil 2: E-Hediye Sitelerinde Hizmet Kalitesine İlişkin Toplam Algılama Haritası

Görüldüğü üzere, güvenilirlik, web sitesinin kalitesi, hız ve iyi müşteri ilişkileri gibi konuların hizmet kalitesi algılamalarında önemli bir yeri vardır. Haritaya yönelik detaylı bir inceleme, tüketicilerin güvenilirlikten ne anladığı, web sitesinin kalitesine ilişkin beklentilerinin neler olduğuna yönelik önemli bilgileri de sunmaktadır. Yer sınırı nedeniyle, bunların her birisi burada tek tek sunulmayacaktır. Bununla birlikte, çağrışımların ağdaki konumları ve yapısal önemleri Tablo 2'de yer alan derece, yakınlık ve arasındalık değerleri üzerinden sunulmuştur.

Tablo 2 : E- Hediye Sitelerinde Hizmet Kalitesi Algılamalarına Yönelik Merkezilik Değerleri

	GİDEN DERECE	GELEN DERECE	GİDEN YAKINLIK	GELEN YAKINLIK	ARASINDALIK
E-HEDİYE SİTELERİNDE HİZMET KALİTESİ	57	0	40,260	3,125	0
BAŞARILI SİPARİŞ YÖNETİMİ	5	6	6,148	4,133	9
BAŞARILI SÜREÇ YÖNETİMİ	2	2	3,226	4,288	0
BAŞARILI ŞİKAYET YÖNETİMİ	0	2	3,125	3,441	0
DOĞRULUK	1	2	6,188	4,128	0
FATURAYI HEDİYEYLE AYNI ADRESE GÖNDERMEME	1	0	6,769	3,125	0
GİZLİLİK	8	15	6,405	4,139	13,5
GÜVENİLİRLİK	26	18	6,568	4,155	94
GÜVENLİK	7	13	6,405	4,139	13,5
HATASIZLIK	4	11	6,379	4,139	16
HIZLILIK	6	6	3,832	4,690	42,5
İNTERAKTİFLİK			3,125	3,441	0
İYİ MÜŞTERİ İLİŞKİLERİ	7	8	4,697	3,333	15
KARGO ŞİRKETİNİN GÜVENİLİRLİĞİ	1	4	3,226	5,099	4
KİŞİSEL BİLGİLERİ KORUMASI	0	2	3,125	4,270	0
WEB SİTESİNİN KİŞİSELLEŞTİRMEYE İMKAN VERMESİ	3	2	3,448	3,333	5
KREDİ KARTI BİLGİLERİNİ KORUMASI	0	1	3,125	4,270	0
KURUMSALLIK	1	1	4,844	3,226	0

SİPARİŞ TESLİMLERİNDE SMS YOLUYLA BİLGİLENDİRME	0	1	3,125	3,441	0
SİPARİŞİ KISA SÜREDE YETİŞTİRME	1	3	3,330	4,844	6
SİTEDE RESMİ YER ALAN ÜRÜNÜN AYNISINI GÖNDERMESİ	0	1	3,125	4,288	0
SİTENİN ESKİ SİPARİŞLERLE İLGİLİ BİLGİLERİ HATIRLAMASI	0	1	3,125	3,441	0
TEKRARLI SİPARİŞLERDE, ÖDEME FORMUNU OTOMATİK DOLDURMA	0	2	3,125	5,099	0
TEKRARLI SİPARİŞLERDE, SİPARİŞ FORMUNU OTOMATİK DOLDURMA	0	2	3,125	5,099	0
WEB SİTESİNİN EĞLENDİRİCİ OLMASI	0	1	3,125	3,330	0
WEB SİTESİNİN ESTETİK TASARIMI	0	4	3,125	3,333	0
WEB SİTESİNİN İŞLEM HIZI	0	3	3,125	4,859	0
WEB SİTESİNİN KALİTESİ	9	2	10,098	3,226	1,5
WEB SİTESİNİN KULLANICI YORUMLARINA YER VERMESİ	0	1	3,125	3,441	0
WEB SİTESİNİN KULLANIM KOLAYLIĞI	0	10	3,125	3,333	0
ZAMANINDALIK	0	9	3,125	5,382	0
SİPARİŞİN HASARSIZ TESLİMİ	0	4	3,125	4,480	0

Toplam 31 çağrışım arasından "güvenilirlik" çağrışımı en yüksek giden dereceye (26) ve en yüksek gelen dereceye (18) sahiptir. Bakıldığında bu çağrışım aynı zamanda en yüksek 3. giden yakınlığa (6,568) da sahiptir.

Giden derece bakımından en güçlü olan üç çağrışım sırasıyla "güvenilirlik" (26), "web sitesinin kalitesi" (9) ve "gizlilik" (8) biçimindedir. Gelen derece açısından bakıldığında ise ağdaki en güçlü çağrışımların sırasıyla "güvenilirlik" (18), "gizlilik" (15) ve "güvenlik" (13) biçiminde olduğu görülmektedir.

Giden yakınlık değerleri bakımından en güçlü çağrışımlar sırasıyla "web sitesinin kalitesi" (10.098), "faturayı hediyeyle aynı adrese göndermeme" (6.769) ve "güvenilirlik" (6.568) biçimindedir. Gelen yakınlığa bakıldığında, "zamanındalık" çağrışımının 5.382 değeri ile birinci sırada yer aldığı, "kargo şirketinin güvenilirliği", "tekrarlı siparişlerde ödeme formunu otomatik doldurma" ve "tekrarlı siparişlerde sipariş formunu otomatik doldurma" çağrışımlarının 5,099 değeri ile ikinci sırayı paylaştığını, üçüncü sırada ise "web sitesinin işlem hızı" (4.859) çağrışımının yer aldığı görülmektedir. Son olarak ağda arasındalığı en yüksek olan üç çağrışım ise "güvenilirlik"(94), "hızlılık" (42,5) ve "hatasızlık" (16) biçimindedir. Bu değerlerin hizmet kalitesi açısından yorumlanmasına tartışma kısmında yer verilecektir.

Çağrışımlar arasındaki bağlantıyı açıklamak ve ağın bütününe ilişkin çıkarımlarda bulunmak için ayrıca çağrışımların kümelenmesine de bakılmıştır. Bu kapsamda ağ içinde 4 çağrışımın birleşmesiyle oluşan 6 kümenin, 3 çağrışımdan oluşan 9 kümenin olduğu görülmektedir. Tablo 3'te toplamdaki 15 küme ve bu kümelerin üyeleri yer almaktadır.

Tablo 3: E-Hediye Sitelerinde Hizmet Kalitesi Çağrışımlarına Yönelik Kümelenme Sonuçları

1.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Başarılı sipariş yönetimi/ Güvenilirlik/ Hatasızlık
2.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Başarılı sipariş yönetimi/ Güvenilirlik/ Zamanındalık
3.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi /Gizlilik/ Güvenilirlik/ Güvenlik
4.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Güvenilirlik / Hızlılık
5.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Hızlılık / İyi müşteri ilişkileri
6.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi /İyi müşteri ilişkileri / Kurumsallık
7.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Başarılı sipariş yönetimi / Kargo şirketinin güvenililirliği/ Zamanındalık
8.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Kargo şirketinin güvenilirliği / Siparişi kısa sürede yetiştirme
9.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Web sitesinin kişiselleştirmeye imkan vermesi / Web sitesinin kalitesi
10.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi /Hızlılık / Siparişi kısa sürede yetiştirme
11.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi /Web sitesinin estetik tasarımı / Web sitesinin kalitesi
12.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi /Gizlilik / Güvenlik / Web sitesinin kalitesi
13.	E-Hediye sitelerinde hizmet kalitesi / Web sitesinin kalitesi / Web sitesinin kullanım kolaylığı
14.	Başarılı süreç yönetimi / Güvenilirlik / Siparişin hasarsız teslimi
15.	Başarılı sipariş yönetimi / Doğruluk / Güvenilirlik/ Hatasızlık

Tablo 3'teki kümelerden ilk 13'ü hediye sitelerinde e- hizmet kalitesi denince otomatik olarak güvenlik (2), akla gelenleri göstermektedir: Güvenilirlik (4), web sitesinin kalitesi(4), başarılı sipariş yönetimi (3), hızlılık (3), gizlilik (2), iyi müşteri ilişkileri (2), kargo şirketinin güvenilirliği (2), siparişi kısa sürede yetiştirme(2), zamanındalık (2), hatasızlık (1), kurumsallık (1), web sitesinin kişiselleştirmeye imkan vermesi(1) veweb sitesinin kullanım kolaylığı (1). 14. Kümedeki veriler, tüketicinin algısında başarılı süreç yönetiminin güvenilirlik ve siparişin hasarsız teslimi ile aynı anlamlara geldiğini ifade etmektedir. 15. küme ise, araştırmaya katılanların başarılı sipariş yönetimini zihinlerinde doğruluk, güvenilirlik ve hatasızlık kavramlarıyla özdeşleştirdiklerini göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma:

Bu araştırmanın birincil amacı web siteleri aracılığıyla hediye sipariş eden tüketicilerin aldıkları hizmetin kalitesine ilişkin çağrışımları keşfetmektir. Bu anlamda bakıldığında araştırma sonuçlarının bize iki farklı seviyede bilgi sağladığı görülmektedir: Çağrışım (düğüm) seviyesinde, grup seviyesinde. Grup seviyesinde yapılan analiz, bütüncül olarak ağ seviyesindeki bilgileri de sunmaktadır.

Çağrışım seviyesinde gerçekleştirilen analizle, temel olarak e-hediye sitelerinde hizmet kalitesine ilişkin algılar hem tek tek keşfedilmiş hem de her bir algının ağ içindeki diğer algılara göre konumu da analiz edilmiştir. Bu kapsamda her bir algının ağdaki konumunu belirlemek ve algılar arasındaki bağlantıyı açıklamak için merkezilik ölçütleri kullanılmıştır. Hizmet kalitesi teorisi açısından bakıldığı zaman, istenilen kalitedeki hizmet müşteriye sunmak için hizmet kalitesine ilişkin hangi özelliklerin öne çıkartılmasının gerektiğini belirlemede merkezilik ölçülerinden faydalanılabilir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre giden derece ve gelen derece değerleri bakımından ağdaki en güçlü değere sahip olan çağrışım "güvenilirlik" çağrışımı olmuştur. Güvenilirlik ile tüketicilerin neyi algıladıkları ise, gerek Şekil 2'den, gerekse Tablo 3'ten görülebilir: Başarılı sipariş yönetimi; hatasızlık; zamanındalık; gizlilik; güvenlik; hızlılık, siparişin hasarsız teslimi ve doğruluk. Bu anlamda e-hediye sitelerinin pazarlama iletişiminde bu çağrışımları vurgulamaları marka farkındalığı oluşturmalarına yardımcı olacak ve pazarlama iletişimi bütçelerinin etkin kullanımına destek olacaktır.

Yine bu araştırmanın sonuçlarına göre giden yakınlık değerleri bakımından en güçlü çağrışımlar sırasıyla "web sitesinin kalitesi"), "faturayı hediyeyle aynı adrese göndermeme" ve "güvenilirlik"

biçimindedir. Bu üç çağrışım ağdaki diğer çağrışımlara yakın olmasına rağmen bu çağrışımların kontrolünden bağımsız bir yapıdadırlar. Bu da hizmet kalitesinin ölçümlenmesinde bu üç değişkenin sadece belli bir boyuta ait olduğunu ve diğer boyutlarla, kümelerle çok da ilişkili algılanmadığını göstermektedir. Bu özelliklerin aksine, gelen yakınlık değerleri en güçlü olan çağrışımlar "zamanındalık" "kargo şirketinin güvenilirliği", "tekrarlı siparişlerde ödeme formunu otomatik doldurma" "tekrarlı siparişlerde sipariş formunu otomatik doldurma" "web sitesinin işlem hızı" çağrışımlarının yer aldığı görülmektedir. Bu durum, bu sözkonusu beş çağrışımın farklı tüketicilerce farklı konularla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Örneğin, zamanındalığı bazı tüketiciler güvenilirlik kavramıyla ilişkilendirmişken, bazıları başarılı sipariş yönetimiyle ilişkilendirmiş, bazıları ise konuyu kargo şirketinin güvenilirliği ile çağrışımlı biçimde algılamıştır. Dolayısıyla, basit bir benzetme ile gelen yakınlığı yüksek olan çağrışımlar, faktör analizinde birden çok boyutla yüksek düzeyle ilişkili olan değişkenlere benzetilebilirken, giden yakınlığı yüksek olan çağrışımlar, faktör analizinde sadece bir boyutla yüksek düzeyde ilişkili olan değişkenlere benzetilebilirler. Bir çağrışımın giden yakındalığı ne kadar yüksekse ağdan o kadar bağımsızdır ve kendisiyle ilgili olan çağrışımlara da o kadar etkin erişim sağlar.

Yine araştırma sonuçlarına göre arasındalığı en yüksek olan üç çağrışım ise "güvenilirlik", "hızlılık" ve "hatasızlık" biçimindedir. Bu üç çağrışım, hizmet kalitesine ilişkin diğer çağrışım kümeleri arasındaki bilgi alışverişinde bir köprü görevi görmekte ve konuyla ilgili zihindeki diğer çağrışımların da aktive olmasında / akla gelmesinde belirleyici role sahip olmaktadır. E-hediye siteleri, bu çağrışımları kendi sitelerine dikkat çekmek için pazarlama iletişiminde vurgulamak suretiyle, hedef kitlelerinin zihnindeki marka imajlarını genişletebilir ve güçlendirebilirler.

Grup seviyesindeki analizde ise kümelenme ölçütlerinden faydalanılmış ve çağrışımlar arasındaki kümelenmenin ölçümlenmesinde kliklerden faydalanılmıştır. Klikler, hizmet kalitesine ilişkin algılamaların zihindeki boyutlarını ve alt boyutlarını görmemize yardım ederler. Bu haliyle kümelenme, e-hediye sitelerinde hizmet kalitesi ölçeğinin alt boyutlarını gösteren bir faktör analizine benzetilebilir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, sosyal ağda hizmet kalitesine ilişkin toplamda 15 küme yer almaktadır. Oluşan kümelerin üye sayısına bakıldığında 15 kümenin 6'sınınn 4 adet çağrışımdan oluştuğu, geriye kalan 9 kümenin ise 3 çağrışımdan oluşan kümeler olduğu görülmektedir. Bu kümelerden ilk 13 tanesi (Bkz. Tablo 3) bize e-hediye sitelerinde hizmet kalitesi denildiğinde akla gelen diğer çağrışımları göstermektedir: Güvenilirlik, web sitesinin kalitesi, başarılı sipariş yönetimi, hızlılık, gizlilik, iyi müşteri ilişkileri, kargo şirketinin güvenilirliği, siparişi kısa sürede yetiştirme, zamanındalık, hatasızlık, kurumsallık, web sitesinin kişiselleştirmeye imkân vermesi ve web sitesinin kullanım kolaylığı.

Bulgular genel manada, e-hizmet kalitesi alanındaki diğer çalışmaları desteklemekte ve e-hizmet kalitesinin "web sitesinin kullanım kolaylığı", "web sitesinin tasarımı/site estetiği", "etkililik", "güvenilirlik", "işlem hızı", "müşteri hizmetleri" gibi faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır (Zeithaml et al.,, 2000; Yoo ve Donthu, 2001; Wolfinbarger ve Gilly, 2003; Parasuraman et al.,, 2005; Cristobalvd, 2007). Diğer boyutuyla da, araştırma sonuçlarının ana hatlarıyla servqual ölçeğinin içeriğine benzeşen bir yapı sergilemekte olduğu görülmektedir. Ne var ki bulgular e-hediye sitelerinin hizmet kalitesinin, e-ürün sitelerinden hangi alanlarda özellikle ayrıştığını görmemize fazlaca imkan vermemekte ve bu haliyle karşılaştırmalı nitelikteki yeni çalışmalara da bir vizyon oluşturmaktadır.

Bu araştırmanın ikincil amacı web siteleri aracılığıyla hediye sipariş eden tüketicilerin aldıkları hizmetin kalitesine ilişkin çağrışımların keşfedilmesinde alternatif ve kullanışlı bir yöntem olarak sosyal ağ analizini tanıtmaktır.

Metodolojik olarak bakıldığında, sosyal ağ analizi, Çağrışımsal Ağ Kuramına entegre edilebilmekte ve bireylerin hizmet kalitesine dair algılama biçimlerini kendi durumsallığında yansıtabilmesi bakımından önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir. Keza, dünya çapında standartlaştırılmış ölçeklerin kullanımına ilişkin eleştiriler gün geçtikçe daha fazla araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Dahası sosyal ağ

analizi, keşifsel nitelikteki verilerin kantitatif biçimde incelenmesine de hizmet eden, uygulanması kolay bir analizdir (Başfırıncı, 2016:41).

Dahası sosyal ağ analizi, hem sayısal hem de görsel boyutu nedeniyle tamamen sayısal ya da tamamen görsel nitelikteki analiz yöntemlerinin sunabileceğinden fazlasını sunmaktadır(Wang and Horng, 2016:22). Şöyle ki, sosyal ağ analizi farklı çağrışımlar arasındaki ilişkileri tanımlayarak ve diğer çağrışımların akla gelmesini (hatırlanma) kontrol edebilecek nitelikteki çağrışımları bularak, hedef kitlenin hizmet kalitesine ilişkin algı yapısını anlamamızı sağlar. Üstelik yöntem, birbiriyle rekabet eden markalara ilişkin algıların tek tek keşfine izin verdiği gibi, toplu biçimdeki keşfine de izin verecek esnekliktedir. Böylece bu yaklaşım sadece kavramın kendisine yönelik toplam algıları ölçmez, aynı zamanda istenirse rakip markaların hizmet kalitesine ilişkin algılamalarını karşılaştırmalı biçimde de sunabilir (Başfırıncı, 2016:45).

Yöntembilimsel açıdan önemi giderek artmasına rağmen Türkiye'de hizmet kalitesi alanında hiç kullanılmamış bir yöntemi, sosyal ağ analizini, marka imajının keşfedilmesinde alternatif bir yöntem olarak okuyucuyla buluşturması bu çalışmanın özgün değerinin bir boyutunu oluşturmaktadır. Literatürde yer almayan bir konu olarak e-hediye sitelerinde hizmet kalitesi olgusuna yönelik bilgiler sunması da araştırmanın özgün değerinin diğer boyutudur. Bu araştırmanın temel kısıtı, yöntemin genellemeye izin vermemesidir. Bu kapsamda araştırmanın yinelenmesi sonuçların geçerliliğini ve güvenirliliğini arttıracaktır. Ayrıca araştırmada sadece bir kodlayıcı vardır. Alandaki gelecek çalışmaların bir ekip tarafından yürütülmesi ve verilerin farklı kodlayıcılarca tekrarlı biçimde kodlanması bu kısıtı ortadan kaldıracaktır. Hizmet kalitesi literatürü gereği, fiyatla ilgili algılamalar bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca bu çalışma bize e-hediye sitelerinin hizmet kalitesine ilişkin algıları ortaya koymuştur, ancak bu algıların, hediyeden çok ürün satışına yönelik olan sitelerin hizmet kalitesi algısından ne açılardan farklı olduğunu göstermemektedir. Bu kapsamda yeni çalışmalarda iki farklı site türüne ait hizmet kalitesi, karşılaştırmalı biçimde ortaya koyulabilir.

Genel anlamda yöntemin kendiyle ilgili kısıtlardan bahsetmek gerekirse, sosyal ağ analizi belli bir tarihteki algılamaları yansıtan bir veridir. Dolayısıyla konuya ilişkin çevresel koşullardan anlık olarak etkilenebilen bir yöntemdir. Sosyal ağ analizinin panel veriyle yürütülmesi bu kısıtın önüne geçerek, algılamaların zaman içindeki seyrini görmemize olanak sağlayabilir. Ayrıca sosyal ağ analizinde kullanılan verinin kalitesi, sonuçların genellenebilirliği bakımından son derece önemlidir (Başfırıncı, 2016:46)

Bu araştırmanın marka alanında çalışan herkese faydalı olması umulmaktadır. Keza artan önemine rağmen, sosyal ağ analizi marka yönetimi alanındaki akademisyenlerin ve uygulamacıların fazlaca bilmediği bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle gelecekteki marka çalışmalarının bu yöntemi daha aktif biçimde kullanması, hem yöntemin kullanım güçlüklerine ilişkin sorunların üstesinden gelinmesine hizmet edecektir, hem de bu yaklaşımın marka genişletme ya da pazarlama iletişimi gibi farklı alanlarda nasıl kullanılabileceğine ilişkin yeni görüşlerin ve yöntemlerin gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Kaynakça:

Argan, Mehpare. T. "E-Şikâyetle İlgili Tanımlayıcı Bir Çalışma: Şikâyet Forumu Olarak Bir Web Sitesinin Sosyal Ağ Analizi", İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, 2014 5(1): 49-66.

Babakus, Emin, and Gregory W. Boller. "An Empirical Assessment of the SERVQUAL Scale." Journal of Business Research 24.3 (1992): 253-268.

Başfırıncı, Çiğdem. "Marka İmajının Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi: Turkcell ve Vodafone Markalarına Yönelik Bir Araştırma", İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2) 2016: 25-50.

Belk, Russell W. "Effects of Gift-giving Involvement on Gift Selection Strategies." NA-Advances in Consumer Research Volume 09 (1982).

Belk, Russell W., and Gregory S. Coon. "Gift Giving as Agapic Love: An Alternative to the Exchange Paradigm based on Dating Experiences." Journal of Consumer Research 20.3 (1993): 393-417.

Blut, Markus, et al. "E-Service Quality: A Meta-Analytic Review." Journal of Retailing 91.4 (2015): 679-700.

Brown, Tom J., Gilbert A. Churchill, and J. Paul Peter. "Improving the Measurement of Service Quality." Journal of Retailing 69.1 (1993): 127-139.

Caplow, Theodore. "Christmas Gifts and Kin Networks." American Sociological Review (1982): 383-392.

Clarke, Keith, and Russell W. Belk. "The Effects of Product Involvement and Task Definition on Anticipated Consumer Effort." NA-Advances in Consumer Research Volume 06 (1979).

Collins, Allan M., and Elizabeth F. Loftus. "A Spreading-activation Theory of Semantic Processing." Psychological Review 82.6 (1975): 407.

Corbin, Juliet, and Anselm Strauss. Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory. Sage Publications, 1998.

Cravens, David W., Terry E. Dielman, and C. Kent Harrington. "Using Buyers' Perceptions of Service Quality to Guide Strategy Development." AMA Educators' Proceedings. AMA Chicago, 1985.

Cristobal, Eduard, Carlos Flavián, and Miguel Guinalíu. "Perceived e-service Quality (PeSQ) Measurement Validation and Effects on Consumer Satisfaction and Web Site Loyalty." Managing Service Quality: An International Journal 17.3 (2007): 317-340.

Cronin Jr, J. Joseph, and Steven A. Taylor. "Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension." The Journal of Marketing (1992): 55-68.

John, Deborah Roedder, et al. Brand concept maps: A methodology for identifying brand association networks". Journal of Marketing Research, 43.4 (2006): 549-563.

Demir, Hülya, and Fatih Taktak. "Konumsal Veri Üzerine Sosyal Ağ Analizi (SAA): Afyonkarahisar Örneği." Harita Teknolojileri Elektronik Dergisi 3.1 (2011): 7-16.

Fischer, Eileen, and Stephen J. Arnold. "More Than a Labor of Love: Gender Roles and Christmas Gift Shopping." Journal of Consumer Research 17.3 (1990): 333-345.

Ger, Güliz. "Tüketici Araştırmalarında Nitel Yöntemler Kullanmanın İncelikleri ve Zorlukları", Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi 1(1)2009: 1-19.

Giesler, Markus. "Consumer Gift Systems." Journal of Consumer Research 33.2 (2006): 283-290.

Goh, Khim-Yong, Cheng-Suang Heng, and Zhijie Lin. "Social Media Brand Community and Consumer

Behavior: Quantifying the Relative Impact of User-and Marketer- Generated Content." Information Systems Research 24.1 (2013): 88-107.

Goodwin, Cathy, Kelly L. Smith, and Susan Spiggle. "Gift Giving: Consumer Motivation and the Gift Purchase Process." NA-Advances in Consumer Research Volume 17 (1990).

Gürsakal, Necmi. "Sosyal ağ analizi." Bursa: Dora Yayıncılık (2009).

Heskett, James L., W. E. Sasser, and C. W. L. Hart. "Breakthrough Service." Simon and Schuster. (1990).

Kano, Noriaki, et al. "Attractive Quality and must-be quality", Hinshitsu (Quality, The Journal of The Japanese Society for Quality Control), 1(14/2)1984: 39-48.

Ladhari, Riadh. "A Review of Twenty Years of SERVQUAL Research." International Journal of Quality and Service Sciences 1.2 (2009): 172-198.

Ladhari, Riadh. "Developing e-service Quality Scales: A Literature Review." Journal of Retailing and Consumer Services 17.6 (2010): 464-477.

Laroche, Michel, et al. "Gender Differences in Information Search Strategies for a Christmas Gift." Journal of Consumer Marketing 17.6 (2000): 500-522.

Kim, Mikyoung, Kyoung-Nan Kwon, and Mira Lee. "Psychological Characteristics of Internet Dating Service Users: The Effect of Self-Esteem, Involvement, and Sociability on the Use of Internet Dating Services." Cyber Psychology & Behavior 12.4 (2009): 445-449.

Lee, Jaeha, and Seung-Eun Lee. "Initial Trust with Unknown E-Tailers in the Context of Online Gift Shopping." Journal of Global Academy of Marketing 20.4 (2010): 343-352.

Lowes, Bryan, John Turner, and Gordon Wills. "Patterns of Gift-Giving." Exploration in Marketing Thought (1971): 82-102.

Mauss, Marcel, "The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies". Routledge, 1954.

Oliver, Richard L. ""A Conceptual Model of Service Quality and Service Satisfaction: Compatible Goals, Different Concepts". Advances in Services Marketing and Management, 2.4 (1993): 65-85.

Özdemir, Nebi. "Türk hediyeleşme geleneği ve medya". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1.4 (2008): 467-480.

Parasuraman, Anantharanthan, Valarie A. Zeithaml, and Leonard L. Berry. "A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research", Journal of Marketing (1985): 41-50.

Parasuraman, Arun, Valarie A. Zeithaml, and Leonard L. Berry. "SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality", Journal of Retailing 64.1 (1988): 12-40.

Parasuraman, Arun, Valarie A. Zeithaml, and Leonard L. Berry. "Alternative Scales for Measuring Service Quality: a comparative Assessment Based on Psychometric and Diagnostic Criteria". Journal of Retailing, 70.3 (1994): 201-230.

Parasuraman, Ananthanarayanan, Valarie A. Zeithaml, and Arvind Malhotra. "ES-QUAL a Multiple-item Scale for Assessing Electronic Service Quality." Journal of Service Research 7.3 (2005): 213-233.

Rowley, Jennifer. "An Analysis of the E-Service Literature: Towards A Research Agenda." Internet Research 16.3 (2006): 339-359.

Scott, John "Social Network Analysis: A Handbook", 2nd ed., Sage, 2000.

Sherry, John F., Mary Ann McGrath, and Sidney J. Levy. "The Dark Side of the Gift." Journal of Business Research 28.3 (1993): 225-244.

Skågeby, Jörgen. "Gift-giving as a Conceptual Framework: Framing Social Behavior in Online Networks." Journal of Information Technology 25.2 (2010): 170-177.

Teas, R. Kenneth. "Expectations, Performance Evaluation, And Consumers' Perceptions of Quality." The Journal of Marketing, (1993): 18-34.

Turgut, Ercan ve Memduh Begenirbaş. "Örgütsel Davranış Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Ağ Analizi İle İncelenmesi: Journal Of Organizational Behavior Dergisi Örneği." Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi 7/13(2015):231-246. 2015.

Turgut, Ercan ve Memduh Begenirbaş. "Türkiye'deki Örgütsel Davranış Yazınına Bakış: Örgütsel Davranış Kongrelerinin Yazar ve Içerik Yönünden Ağ Analizi ile İncelenmesi", İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (18/1,(2016): 328-354.

Wang, Hui-Ju, and Shun-Ching Horng. "Exploring Green Brand Associations through a Network Analysis Approach." Psychology & Marketing 33.1 (2016): 20-35.

Wasserman, Stanley, and Katherine Faust. Social Network Analysis: Methods and applications. Vol. 8. Cambridge university Press, 1994.

Wolfinbarger, Mary Finley. "Motivations and Symbolism in Gift-giving Behavior." NA-Advances in Consumer Research Volume 17 (1990).

Wolfinbarger, Mary, and Mary C. Gilly. "eTailQ: Dimensionalizing, Measuring and Predicting Etail Quality." Journal of retailing 79.3 (2003): 183-198.

Wooten, David B. "Qualitative Steps toward an Expanded Model of Anxiety in Gift-giving." Journal of Consumer Research 27.1 (2000): 84-95.

Yoo, Boonghee, and Naveen Donthu. "Developing a Scale to Measure the Perceived Quality of an Internet Shopping Site (SITEQUAL)." Quarterly Journal of Electronic Commerce 2.1 (2001): 31-45.

Zeithaml, Valarie A., A. Parasuraman, and Arvind Malhotra. "E-service Quality: Definition, Dimensions and Conceptual Model." Marketing Science Institute, Cambridge, MA, working paper (2000).

www.tdk.gov.tr

Sosyal Medya Verileriyle Anlamsal İçerik Analizi: Aday Öğrencilerin Üniversite Tercihlerindeki Eğilimlerinin Belirlenmesi

Semantic Content Analysis With Social Media Data: Determination Of Tendencies Of Candidate Students In University Choice

Fatih GÜRCAN *

Öz:

Ülkemizde üniversite tercih dönemlerinde, aday öğrenciler arasında ciddi bir bilgi paylaşımı ve yönlendirme söz konusu olmaktadır. Bu bilgilerin büyük bir kısmı sosyal medya araçları üzerinden paylaşılmaktadır. Özelikle bilgi ve fikir paylaşımı konusunda, Twitter tüm dünyada popüler sosyal paylaşım platformu olarak öncü rol üstlenmektedir. Birçok alanda (siyaset, eğitim, sağlık, vb.) toplumsal eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmalarda, büyük ölçüde sosyal medya analizlerinden faydalanılmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmada, üniversite tercih dönemi olan haziran ve ağustos ayları arasında, Twitter ortamında paylaşılan mesajlar istatistiksel içerik modelleme yöntemiyle (keşfedici faktör analizi) analiz edilerek, aday öğrencilerin üniversite tercihlerindeki öncelikleri ve eğilimleri araştırılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, Karadeniz Teknik Üniversitesini tercih edecek öğrencilerin tercih yaparken dikkate aldığı öncelikler ve tercih ölçütleri saptanmıştır. Bu çalışmada uygulanan yöntem ve alınan sonuçlar, ülkemizdeki farklı özelliklere sahip diğer üniversiteler içinde uygulanabilir ve tercih sebeplerinin belirlenmesi açısından bu üniversitelere olumlu katkılar sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: üniversite tercihleri, aday öğrenci eğilimleri, anlamsal analiz, sosyal medya, twitter

Abstract :

During the university preferred period in our country, there is a serious information sharing and guidance among the candidate students. A great deal of this information is shared through social media tools. Especially in terms of sharing information and ideas, Twitter has a leading role as a popular social sharing platform all over the world. Surveys aimed at determining social trends in many areas (politics, education, health, etc.) are leveraging from social media analysis. In this study, between June

*Karadeniz Teknik Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi Trabzon/Türkiye, fgurcan@ktu.edu.tr

and August the university preferred period, shared messages in the Twitter were analyzed by statistical content modeling (exploratory factor analysis), and the priorities and tendencies of candidate students in university preferences were investigated. As a result of this study, priorities and preference criteria were determined for the students who would prefer Karadeniz Technical University. The method applied and the results obtained in this study can also be applied to other universities with different characteristics in our country and it can provide a positive contribution to these universities in terms of determining their preference tendencies.

Keywords: university preferences, candidate student trends, semantic analysis, social media, twitter

Giriş

Günümüzde sosyal medya araçları büyük kullanıcı kitleleri tarafından iletişim ve paylaşım amacıyla etkin bir kullanıma sahiptir. Bu yönüyle, sosyal medya ortamlarındaki kullanıcı sayısı ve paylaşılan verinin miktarı, her geçen gün büyük bir hızla artmaktadır. Sosyal medya ortamlarındaki verilerin analizi sonucunda elde edilen çıkarımlar birçok yönden büyük bir öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, sosyal medya verilerinin analiziyle toplumsal eğilimlerin tespit edilmesi birçok alanda karar verme süreçlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Sosyal medya mesajları üzerinde yapılan analizler göz önüne alındığında, bu alanda en fazla üzerinde çalışılan platform Twitter mesajlarıdır. Özellikle son aylarda, Twitter ortamındaki veri paylaşımında yaşanan büyük patlama farklı alanlardaki şirketlerin ve araştırmacıların yoğun ilgisini çekmektedir (Hughes vd. 2012). Twitter ortamında, iletişimi ve fikir alışverişini sağlayan mesajlar, tivit (tweet) olarak da bilinmektedir ve en fazla 140 karakterle sınırlıdır. Bu nedenle Twitter mesajlarının kendine ait bir jargonu vardır ve bu durum yazım hatalarını oldukça arttırmaktadır. Tivitlerin 140 karakterle sınırlandırılması, mesajdan elde edilebilecek anlamlı bilgi miktarını azaltmaktadır. Kendine ait bir jargonunun olması ve yazım hatalarının çok olmasından dolayı da bu platformdan elde edilen metinler, birçok önişleme aşaması gerektirdiğinden morfolojik analizi zorlaştırmaktadır (Kwak vd. 2010).

Metin işlemeye dayanan sosyal medya analizleri, metin sınıflandırma, metin kümeleme, duygu analizi, belge özetleme, kişisel eğilimlerin belirlemesi ve toplumsal eğilimlerin ölçülmesi gibi çok çeşitli amaçlarla farklı disiplinlerde yaygın olarak uygulanmaktadır (Kossinets ve Watts 2006). Özelikle eğitim araştırmalarında sosyal medya analizine dayalı birçok çalışma gerçekleştirilmiştir (Cao vd. 2013).

İlgili bilimsel arka planı esas alarak gerçekleştirilen bu çalışma da 2016 yılı için üniversite tercih dönemi olan haziran ve ağustos ayları arasında, Twitter ortamında paylaşılan mesajlar istatistiksel içerik modelleme yöntemiyle (keşfedici faktör analizi) işlenerek, konu modellemesine dayalı bir anlamsal içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda aday öğrencilerin üniversite tercihlerindeki (Karadeniz Teknik Üniversitesi için) öncelikleri ve eğilimleri belirlenmiştir. Başka bir deyişle, Karadeniz Teknik Üniversitesini tercih edecek öğrencilerin tercih yaparken dikkate aldığı öncelikler ve tercih ölçütleri saptanmıştır. Bu kapsamda en çok tartışılan konular tespit edilmiş ve en güçlü 10 tercih sebebi ortaya konulmuştur. Bu çalışmada uygulanan yöntem ve alınan sonuçlar, ülkemizdeki farklı özelliklere sahip diğer üniversiteler içinde uygulanabilir ve tercih sebeplerinin belirlenmesi açısından bu üniversitelere ve aday öğrencilere olumlu katkılar sağlayabilir. Ayrıca, üniversitelerin güncel taleplere göre kendilerini yenilemesi hususunda, elde bulguların üniversiteler için yol gösterici olabileceği de öngörülmektedir.

Metodoloji

Yapılan çalışmanın metodolojisi, çalışmanın amacına uygun şekilde birbirini takip eden dört temel aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak, konu ilgili tivitler toplanarak veri seti oluşturulmuştur. Sonraki aşamada, veri setini oluşturan metinler üzerinde önişleme ve temizleme işlemleri uygulanmıştır. Daha sonra, dokuman -terim matrisi oluşturulmuş ve son olarak bu matris üzerinde keşfedici faktör analizi yöntemi kullanılarak anlamsal içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, elde edilen faktörler yorumlanarak en önemli on seçici faktör belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Önişleme

Bu çalışma kapsamında kullanılan veri seti, geliştirilen web servisi aracılığıyla Twitter API' sini kullanarak elde edilen 01.06.2016-30.08.2016 tarihleri arasındaki, belirlenen anahtar sözcüklere (ktu, ktü, karadeniz teknik üniversitesi, üniversite tercihleri) göre filtrelenmiş tivitleri içermektedir. Bu yöntemle, belirtilen tarihler arasındaki konu ile ilgili 26840 adet tivit toplanmış ve veri seti oluşturulmuştur.

Önişleme aşamasında ise yapılan analizin kalitesini ve doğruluğunu artırmak amacıyla, toplanan tivitler birçok işleme tabi tutulmuştur (Uysal ve Gunal 2014). Tivitler maksimum 140 karakterle sınırlı olduğundan, kullanıcılar tivitlerde sıklıkla özel simgeler, işaretler ve kısaltmalar kullanmaktadır. Bu durum önişleme aşamasını daha da önemli kılmaktadır. Bundan dolayı tivitlerdeki gereksiz noktalamalar, işaretler, numaralar, web bağlantıları ve Twitter jargonuna özgü simgeler (#, @ gibi) silinerek mesajlardaki anlamlı saf metinler elde edilmiştir. Ayrıca ben, sen, o bu, şu, için, ile, vb. gibi anlam ifade etmeyen kelimeler (stopword) metinlerden silinmiştir. Önişleme aşamasının sonucunda temizlenen veriler, bu aşamadan sonra doküman-terim matrisine dönüştürülerek, istatistiksel analiz için uygun sayısal format elde edilmiş olur. Bir doküman-terim matrisinde, her bir satır bir tiviti, her bir sütun ise veri setindeki bir kelimeyi temsil eder. Matristeki her hücre, sütunda belirtilen kelimenin satırda belirtilen dokumandaki geçiş sayısını gösterir.

Yöntem ve Analiz

Çok değişkenli veri analizinde, keşfedici faktör analizi (exploratory factor analysis) bir veri setinde bulunan değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için kullanılan oldukça yaygın bir istatiksel yöntemdir (Hair vd. 2006). Keşfedici faktör analizi, özellikle bilgi çıkarımı ve metin analizi araştırmalarında sıklıkla kullanılan ve doküman-terim matrisi üzerinde gerçekleştirilen bir sayısal işlemler dizisidir (Conway ve Huffcutt 2003). Bu yöntem, metin analizinde değişkenlerin (kelimelerin) sayısının azaltmasını ve kelimeler arasındaki ilişkilerin yapısının belirlenmesini sağlar (Costello ve Osborne 2011). Bu kapsamda gerçekleştirilen analizde, Karadeniz Teknik Üniversitesini seçecek öğrencilerin tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenebilmesi amacıyla keşfedici faktör analizinden faydalanılmıştır. Faktör analizinde, faktörlerin indirgenme aşamasında faktör yükleri 0.50'nin altında olan değişkenler elenmiştir. Bu parametrelerle yapılan analiz sonuçlarına göre, öz değeri en yüksek 10 faktör belirlenmiş ve yorumlanmıştır.

Deneysel Bulgular

Gerçekleştirilen analiz sonucunda, Karadeniz Teknik Üniversitesini tercih etmeyi düşünen öğrencilerin attıkları tivitler, keşfedici faktör analizi yöntemiyle analiz edilerek öz değeri en yüksek 10 faktör (kelime grubu) belirlenmiştir. Belirlenen en önemli 10 faktör, geçiş yüzdeleri ve anahtar kelime gruplarıyla birlikte Tablo 1 de verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin en önemli tercih sebebi, Trabzon'un en güvenli eğitim şehri olarak görülmesi ve sorunsuz bir eğitim hayatı için şehrin ve kampüsün sunduğu olanaklardır. Diğer faktörler yüzde sırasına göre tabloda detaylı olarak gösterilmiştir.

Faktörler	Anahtar Kelimeler	Yüzde
Güvenlik (en güvenli şehir)	güvenlik, gösteri, terör, miting, siyaset, ortam, protesto	15,85%
Puanlar ve yüzdeler (taban puanları)	yüzde, puan, sıralama, taban, kontenjan, sıra, puanlama	12,51%
Eğitim (iş imkanları)	staj, ücret, iş, eğitim, uygulama, kamu, sektör, kariyer	12,01%
Barınma (olimpiyat köyü, yurtlar)	barınma, yurt, kyk, pansiyon, olimpiyat, köy, apart	11,68%
Yurtdışı İmkanları (erasmus, farabi)	öğrenci, erasmus, program, değişim, farabi, leonardo, eu	10,85%
Yaşam (foruma yakınlığı, kampüs)	forum, avm, yaşam, alışveriş, market, eğlence, kampüs	8,39%
Aktiviteler (doğa faaliyetleri)	dağcılık, kayak, uzungöl, yayla, doğa, yağmur, etkinlik	8,34%
Spor (sosyal tesisler)	saha, spor, tesis, tenis, havuz, fitness, kampüs,	7,51%
Ulaşım (merkezi konum)	konum, terminal, meydan, merkez, havalimanı, servis	7,01%
Kanuni Kampüsü (kampüs imkanları)	güvenlik, barınma, yemek, doğa, fakülte, yurt, forum	5,84%

Tablo 1. Tercih sebeplerini oluşturan en önemli 10 faktör

Sonuç:

Ülkemizde öğrenciler arasında, özelikle üniversite tercih dönemlerinde, sosyal medya üzerinden ciddi bir bilgi paylaşımı ve yönlendirme söz konusu olmaktadır. Sosyal medya üzerinden yapılan bilgi ve fikir paylaşımı konusunda, Twitter tüm dünyada popüler sosyal paylaşım platformu olarak öncü rol üstlenmektedir. Birçok alanda (siyaset, eğitim, sağlık, vb.) toplumsal eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmalarda, büyük ölçüde Twitter mesajları üzerinde gerçekleştirilen sosyal medya analizlerinden faydalanılmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmada, üniversite tercih dönemi olan haziran ve ağustos ayları arasında, Twitter ortamında paylaşılan tivitler, istatistiksel içerik modelleme yöntemi (keşfedici faktör analizi) ile analiz edilerek, aday öğrencilerin üniversite tercihlerindeki öncelikleri ve eğilimleri araştırılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, Karadeniz Teknik Üniversitesini tercih edecek öğrencilerin tercih yaparken dikkate aldığı öncelikler ve tercih ölçütleri saptanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara dayanarak, aday öğrencilerin tercih eğilimlerini etkileyen en önemli 10 faktör belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, tercih eğilimlerini etkileyen faktörler önem sırasına göre, güvenlik, taban puanları, eğitim, iş imkanları, barınma yurtdışı imkanları, sosyal yaşam, aktiviteler, spor, ulaşım ve kampüs olanakları olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada uygulanan yöntem ve alınan sonuçlar, ülkemizdeki farklı özelliklere sahip diğer üniversiteler içinde uygulanabileceği ve tercih sebeplerinin belirlenmesi açısından bu üniversitelere olumlu katkılar sağlayabileceği öngörülmektedir. Elde edilen bulgular sayesinde, üniversiteler öğrenci tabanındaki talep eğilimlerini daha iyi analiz edebilir ve bu bulgular ışığında yenilenme süreçlerinde daha etkin adımlar atabilirler.

Kaynakça:

Cao, Yingxia, Haya Ajjan ve Paul Hong. "Using social media applications for educational outcomes in college teaching: A structural equation analysis." *British Journal of Educational Technology* 44.4 (2013): 581-593.

Conway, James M. ve Allen I. Huffcutt. "A review and evaluation of exploratory factor analysis practices in organizational research." *Organizational research methods* 6.2 (2003): 147-168.

Hair, Joseph F. ve diğer. "Multivariate data analysis (Vol. 6)." (2006).

Hughes, David John ve diğer. "A tale of two sites: Twitter vs. Facebook and the personality predictors of social media usage." *Computers in Human Behavior* 28.2 (2012): 561-569.

Kossinets, Gueorgi ve Duncan J. Watts. "Empirical analysis of an evolving social network." *science* 311.5757 (2006): 88-90.

Kwak, Haewoon ve diğer. "What is Twitter, a social network or a news media?" *Proceedings of the 19th international conference on World wide web*. ACM, 2010.

Osborne, Jason W. ve Anna B. Costello. "Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis." *Pan-Pacific Management Review* 12.2 (2009): 131-146.

Uysal, Alper Kursat ve Serkan Gunal. "The impact of preprocessing on text classification." *Information Processing & Management* 50.1 (2014): 104-112.

Türkiye ve Kazakistan Kültürel İlişkilerin'in Gelişmesinde TRT Avaz Rölü

Рольтелеканала TRT Avaz В Разитии Культурных Отношений Между Турцией И Казахстаном

Gulnara MAMANOVA *

Öz:

Bu çalışmada, Türkiye ve Kazkaistan arasındak kültürel ilişkilerin gelişmesinde ve TRT Avaz rölü üzerinde durulacaktır. Genel olarak özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkıldıktan sonraki dönemde bağımsızlıklarını elde eden Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden Kazakistan'nın Türkiye ile iletişim ilişkilerini önem taşımaktadır. 1991 sonrası bağımsızlığını kavuşmasıyla birlikte ortaya çıkan Türkiye ile girdikleri siyasi, kültürel, ekonomik ilişkileri ve bunların iletişime etkileri bu çalışma içerisinde değerlendirilecektir. İki ülke arasındaki ortak tarih, dil, din ve kültür gibi değerler her iki ülkenin halklarını birbirlerine daha da yakınlaştırmıştır. İlişkiler zamanla gelişerek kitle iletişim aracılığıyla daha da güçlenmiş bulunmaktadır. Bağımsızlığın kazandıktan sonra Türkiye ile iletişim alanında işbirliği ortamlarının kurulması zorunluluğunu da beraberinde getirmiş; Türk dünyasına yönelik başarılı yayınlarıyla dikkat çeken 2009 yılında TRT Avaz'ın Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Azeri, Türkmence yayınları başlamıştır. Söz konusu olan TRT Avaz kanalı, Kazak Türkçesi ile kültür, sanat, eğitim, belgesel ve müzik programları ve çeşitli ülkelerden gelen profesör, uzman ve bilim insanları, yüksek lisans ve doktora üzerinde eğitim alan ve başka kişilerinde görüşleri ve sohbetini canlı yayında yansıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Türkiye Cumhuriyetleri, Kazakistan, kültürel ilişkiler, TRT Avaz.

Резюме:

В данной работе рассматривается роль телеканала TRT Avaz в развитии культурных отношений между Турцией и Казахстаном. Коммуникации и информационные связи между тюркскими странами Центральной Азии, получившими независимость после распада Советского Союза, имеют очень важное значение, особенно это касается связей между Турцией и Казахстаном. После обретения Казахстаном независимости в 1991 году, Турция начала активно расширять с ним политические, культурные и экономические отношения, что соответственно повлияло и на усиление информационных связей. Общие ценности, история, язык, религия и культура еще больше сблизили эти два народа. Со временем связи расширились и усилились посредством СМИ. Независимость породила необходимость создать соответствующую среду

*

для развития сотрудничества в области коммуникаций и Турция в 2009 году начала трансляцию предназначавшегося для всего Тюркского мира телеканала TRT Avaz на казахском, киргизском, узбекском, азербайджанском и туркменском языках. По телеканалу TRT Avaz на казахском языке транслируются программы о культуре, искусстве, науке и образовании, встречи с профессорами, учеными и специалистами в различных областях жизни, другими интересными людьми.

Ключевые слова: Турция, Казахстан, Культурные связи, TRT Avaz.

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1990'lı yıllarla birlikte yeni Türk devletleri bağımsızlıklarını kazanmıştır. Yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkışı ile Türkiye arasındaki ilişkiler diplomatik, siyasi, ekonomik, ve kültürel alanlarda hızlı tesis edilmiş ve yıllar içinde artmıştır. Bu kardeş ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Türkiye ile iletişim alanında işbirliği ortamlarının kurulması zorunluluğunu da beraberinde getirmiş; 2009 yılında TRT Avaz'ın Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi yayınları başlamıştır.

Türkiye ve Türkler için Avrasya perspektifinin ortaya çıktığı günümüzde, Türk Devletleri ve Türklerin devlet kurma gücü daha fazla önem kazanmaktadır. Bütünleşme hareketi, blok üyesi olan ülkelerin ortak siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel değerleri ve ortak amaç ve çıkarları paylaşmaları durumunda daha başarılı olacaktır. Türk Cumhuriyetlerinin ise bir araya gelip birlik kurabilmeleri için yukarıda sayılan niteliklerden ziyade, ortak tarih, ortak dil, ortak din ve kültür, iletişim gibi çok önemli noktaları benimsemesi gerekmektedir.

Kuruluşundan itibaren özellikle Radyoda önemli bir dış yayıncılık deneyimi ve başarılı olan TRT, Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte bu deneyimini televizyona hızlı aktarmayı başarmıştır. Önce TRT Avrasya kanalı oluşturulmuş, akabinde TRT Türk ve nihayet TRT Avaz üzerinden daha sistemli ve izlenme alanı, kapsamı yüksek bir yayıncılık anlayışı benimsenmiştir.

Tarihin herhangi bir devresinde ayrı ayrı yerlerde yaşayan pek çok Türk topluluğu görmek mümkündür. Türk tarihi denilince, tek bir topluluğun belirli bir mekândaki tarihi değil; fakat dili, dini, töresi ve gelenekleri ile aynı milli kültürün taşıyıcısı olan ve değişik adlarla anılan Türk zümrelerinin çeşitli bölgelerde ortaya koydukları tarihlerin bütünü anlaşılmalıdır. Türk Cumhuriyetlerini bir araya getiren TRT Avaz Kanalı yayın coğrafyasındaki bütün ülkelerin yer alacağı ve her ülkeden izleyicinin kendinden bir şeyler bulacağı ortak kanal olup; Kazak Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesiyle yayınlar yapmaktadır.

1.Türkiye Ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri

Sovyet Birliğinin dağılması ile birlikte Türkiye'nin önünde kendi kanından, dilinden ve kültüründen olan büyük bir coğrafya açılmıştır. Bu ülkelerde Türkiye arasında yıllarca farklı bloklarda yaşamanın verdiği hasret ve duygusallıkla bağımsızlıklarının ilk yıllarında karşılıklı ilişkiler kardeşlik ve dostluk temelinde gerçekleştirilmiştir (Dağdelen,2012:547). 1991 yilinda Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın bağımsızlıklarına kavuşmaları, Türkiye ile bu devletler arasında ki ilişkilerin, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar heyecanlı ve yoğun yaşanmaya başlamasını da beraberinde getirmiştir (Meryem,Temiz,Dilek,2004:446). Türkiye de, yeni dönemde, Türk Cumhuriyetleri ve Türk ve Akraba Topluluklarına yönelik yeni politikalar belirlemiş ve bu doğrultuda yeni işbirliği girişimlerini başlatmıştır. Bu girişimlerin ana hedefi, Türkiye'nin Türk Dünyası ile olan ilişkilerini yeniden canlandırmak ve ilişkileri, süreklilik sağlayacak bir zemine oturtmaktır (Kavak-Başkan,2001:92).

Bağımsızlığın ardından Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerin arasındaki ticari ve yatırım ilişkileri başlamıştır. İlk yıllardan itibaren Türk işadamları ekonomisi ile yakından ilgilenmiş ve hemen her alanda yatırım yapmışlardır. Türk işadamlarınca gerçekleştirilen yatırımlar daha çok ticaret, telekomünikasyon, otel işletmeciliği, tarım ürünleri üretimi, süper market işletmeciliği, matbaacılık, petrol ürünleri, gıda, demir-çelik, bakır, tekstil ve hizmet sektöründedir. Ülkeler arasında ilişkiler ticaretin ve ekonomi yanı sıra eğitim ve kültür alanında da gelişmektedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile kültürel ilişkiler gittikçe artmaktadır. Ülkeler arasında vize uygulamasının kaldırılması ya da genişletilmesi de dahil olmak üzere gerek ekonomik ve ticari ilişkileri artırmaya yönelik ziyaretler gerekse turizm amacıyla ülkeler arası gidiş gelişleri kolaylaştırılacak altyapı çalışmaları yapılmaktadır (Güler,2007:94-95). Eğitim ve kültür sahalarında işbirliğine özel bir önem vermiş, bağımsızlığın ilk yılından itibaren eğitim ve kültürde işbirliği amaçlı bir dizi mutabakat zaptı, anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Anlaşmaları müteakip, Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye öğrenciler getirilmiştir, karşılıklı olarak eğitim müşavirleri görevlendirilmiştir (Avşar, Solak, 1994:53). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinde üniversiteler kurması bu ülkelerde ilişkiler açısından önemli girişim olmakla birlikte, Kazakistan'da kurulmuş bulunan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi çok daha büyük bir önem ve manevi anlam taşımaktadır. Buna benzer üniversiteler Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan ülkelerinde de kuruldu (Avşar, Solak, 1994:54). Bilimde İşbirliği amaçlı bir çok anlaşmalar gerçekleştirilmiştir. Başta YÖK olmak üzere bir çok Türk Üniversitesi, TÜBİTAK, TSE, TODAİE gibi kurumlar Türk Cumhuriyetleri ile ortak projeler geliştirmişlerdir.

Kültürel işbirliğini pekiştirmek üzere Türkiye ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin Kültür Bakanlıklarınca oluşturulan ve Türk Unescosu olarak adlandırılan TÜRKSOY (Avşar, Solak, 1994:55), Türk dili konuşan ülkeler arasında karşılıklı dostluk ilişkileri kurarak, ortak Türk kültürünü, dilini, sanatını, tarihini, kültür ve sanat ürünlerini, tarihi mirası ile tüm kültürel değerlerini araştırmak, ortaya çıkarmak; bu değerler, geliştirmek, tanıtmak, korumak ve gelecek kuşaklara aktararak ortak Türk kültür ve sanatını kalıcı kılmak amacıyla, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan kültür bakanlarının 12 Temmuz 1993 tarihinde Kazakistan'da Almatı şehrinde yaptıkları anlaşma ile faaliyete geçmiştir. Kuruluşa Başkurdistan, Hakas, Tataristan, Tuva, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetleri ve Gagavuz yeri de üye olarak katılmıştır (Gürsay-Şahin, 2002:15).

Türkiye, Türk Cumhuriyetleriyle kitle iletişim araçlarını kullanarak tek yönlü bir iletişim akımıyla etkileme yoluna girdiler (Avşar-Solak,1994:238). Türkiye ile söz konusu cumhuriyetler arasında ülkelerin birbirini daha yakından tanımlamalarını sağlamak ve her alanda işbirliğini teşvik etmek amacıyla 27 Nisan 1992 tarihinde TRT Avrasya yayınlarını başlatmıştır. Avrasya televizyon Türkiye ile Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan başta olmak üzere diğer Türk toplulukları arasındaki kardeşlik duy¬gu ve düşüncesini pekiştirmek, her alanda yakın işbirliği tesis etmek ve kültürel ilişkileri geliştirmek için sarf edilen gayretlere destek olmak amacıyla faaliyete geçtiğinde bir bakıma Türkiye'nin Türk Dünyasına açılan bir penceresi olmak özelliğini taşımaktadır. Avrasya TV'si bu amaçların yanı sıra Türk Cumhuriyetlerinde "demokratikleşme" sürecinin hızlandırılmasına, soydaşlarımızın yaşamakta olduğu devletler ve özerk bölgeler arasında dil ve kültür bakımından hem kendi aralarında hem de Türkiye ile yakınlaşmalarının sağlanmasına, Türk toplumlarında vatan, millet ve bayrak bilincinin oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Ayrıca Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık yıldönümleri, anma ve kutlama günleri dolayısıyla özel programlar ve naklen yayınlar gerçekleştirilmiştir. Avrasya TV'sinin yayınları Ankara'da Kurulu uydu ve istasyonlardan gönderilen sinyallerin uydu aracılığıyla Türk Cumhuriyetlerindeki yer istasyonlarına taşın¬masıyla gerçekleştirilmiştir. Yayınlar, bu yer istasyonlarından ülkelerin millî televizyon şebekeleri tarafından dağıtılmaktadır. 27 Nisan 1992'de başlayan TRT Avrasya yayınları Kasım 1993'den itibaren günde 18 saat yayın yapar duruma gelmiştir. PTT tarafından ülke başkentlerine yayınların izlenebilirliğini sağlamak amacıyla TVRO'lar yerleştirilmesine rağmen TÜRKSAT devreye girdikten sonra yayınlar ülkelerden düzenli ve sürekli olarak alınmaya başlanmıştır (Yılmaz,2010:439-440). Bazı

Türk özel televizyon kanalları da Türk Cumhuriyetleri ile hem özel kanallar kurmak hem de program yapmak ve film projeleri üretmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Ayrıca bir ara kanal 6 adlı özel Türk televizyonu da Kazakistan TAN TV ile bir anlaşma yapmış fakat bu televizyon arzuladığı şekilde yayınlarını gerçekleştirememiştir (Avşar-Solak,1994:244).

Televizyon ve radyo dışında Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında iletişimde bir¬liği ve çok yönlü iletişim kaynakları oluşturma ihtiyacı ile 26-27 Kasım 1992 gü¬nü TİKA ve Unesco'nun işbirliği ile Ankara'da düzenlenen "Türkçe Konuşan Ül¬keler Haber Ajansları Birliği'nin ilk adımları atılmıştır. Yine bu çerçevede 20-21 Ekim 1993 tarihinde İstanbul'da yapılan "Türk Cumhuriyetlerinin Tanışması ve Yakınlaşmasında Basının Rolü" Konferansı ile "Avrasya Basın Birliği" kurulması yolunda karar alınmıştır (Yılmaz,2010:441-442). Ayrica Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan radyo-televizyon kurumlarıyla ve haber ajanslarıyla ayrı anlaşmalar imzalandı. Bu yeni ve hızlı gelişen durumlar bağlamında, Türkiye bir taraftan kendi politika ve eylem planını yaparken, öte yandan bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler arasındaki ilişkiler de kurulmaya başlamıştır.

2.Kültürel İliskilerde Trt Avaz Rolü

1993'te Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik programların yer aldığı TRT-Avrasya kanalı, 21 Mart 2009 tarihinden itibaren TRT Avaz ismi ile ve tamamen değişen yayın akışıyla sürdürmektedir. TRT Avaz yayın yaptığı coğrafyayı bir kültür şemsiyesi altında birleştirmeyi hedefleyen ve coğrafyanın ortak kanalı olma iddiasını taşıyan çok dilli bir kanaldır. Bir çok Türk Lehçelerinde 'Ses' anlamına gelen Avaz, Türk Cumhuriyetleri'nin ortak sesi olarak, Ortadoğu'dan Kafkaslara 27 ülke ve 12 muhtar cumhuriyette yaklaşık 250 milyon nüfuslu coğrafyaya hitap etmektedir (TRT Faaliyet Raporu: 2011:44).

Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'ya yayın yapacak olan TRT Avaz Nevruz günü yayın hayatına başlamıştı. TRT Avaz'ın yayın hayatına başlaması dolayısıyla Anadolu Gösteri ve Kongre Merkezi'nde gösterim düzenlendi. Gösterime, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, TBMM Başkanı Köksal Toptan, Devlet Bakanı Mehmet Aydın, Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay, Anayasa Mahkemesinin bazı üyeleri, bürokratlar, yabancı misyon temsilcileri ve çok sayıda davetli katıldı. TRT Avaz'ın açılışı, Cumhurbaşkanı Gül'ün "TRT Avaz, bütün Türk dünyasına seslenecek" anonsuyla yapıldı. Gösteride konuşan Cumhurbaşkan Gül, "TRT Avaz, bütün bu geniş coğrafyayı, birbirine hislerle, duygularla bağlı olan bu coğrafyayı çok daha birbirine bağlayacak, ortak dili çok daha geçerli hale getirecek ve hepimizin birbirimizle iletişimini, haberleşmesini kolaylaştıracak" diyerek açılışını yaptı (http://www.yeniasya.com.tr/2009/03/23/haber/bu,12.05.2012). Farklı Lehçelerde olsa da aynı dili konuşan insanların ortak buluşma noktası olan TRT Avaz kanalı 7'den 70'e herkese seslenmektedir.

TRT Avaz yayınının amacı, dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olan Türkçe konuşan insanların ve devletlerin ortak değerlerine vurgu yaparak Türk halkları arasında kültürel bir köprü olmak. Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'ya yönelik yayınlarıyla Türkiye'nin ve Türk devletlerinin, Türk insanının tanıtılmasını sağlamak, Türkiye ile diğer Türk devletleri arasında dil birliği oluşturmak kültürel ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmaktır (TRT Genel Yayın Planı,2012:37). Farklılıklardan çok ortaklıklara vurgu yapılması, gelecekte diğer alanlarda da somut işbirliği imkânlarını artırabilecektir. Yayın coğrafyamızda yer alan ülkelerin bütün yönleriyle doğru olarak tanıtılmasını sağlayarak coğrafi uzaklıkların yarattığı dezavantajı ortadan kaldırmak.

TRT Avaz yalnızca Türkiye'nin değil Türk Dünyasının kanalıdır. Programlarda sadece Anadolu Türkçesi değil, Azerbaycan Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Özbek Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Boşnakça ve Arnavutça dillerinde yayınlar yapmaktadır (TRT Avaz Kanal Koordinatörlüğü,13.05.2013). Yayın coğrafyalarımızda yerleşik televizyon kurumları ile ortak yayın anlayışı çerçevesinde ağırlıklı olarak kültür, sanat, belgesel, müzik programları üretilmektedir. TRT Avaz kanalı, yayın yaptığı coğrafyaların tanıtımını, doğru anlaşılmasına ve bu coğrafyalarda yaşanan gelişmelerin duyurulmasına katkı sağlayacak bir ortak ekrandır.

TRT Avaz programları yayın coğrafyasında konuşulan Özbekçe, Türkmence, Azerice, Kırgızca ve Kazakça hazırlanmakta, söz konusu programlar Türkçe altyazı ile izleyicilere ulaştırılmaktadır. Ayrıca TRT'nin beğenilen ve bölge ülkelerine hitap eden arşiv programları bölge dillerinde seslendirilmekte ve Türkçe altyazılı olarak yayınlanmaktadır. Boşnakça ve Arnavutça yayınlar da yapılmaktadır. Bu anlamda televizyon yayıncılığı açısından ilk ve tek kanal olma özelliğini taşımaktadır .

TRT Avaz kanalının yayın akışı oluşturulurken dikkat edilen en önemli husus bölgedeki mevcut izleyiciye ulaşmak için yayın bölgesindeki seyircinin dikkatini çekecek programlar yapılması olmuştur. Zira "Yeni Gün" ve "Çeyiz Şov" gibi interaktif katılım olanağı sunan programlar bölge insanının dikkatini kanal üzerine toplama hedefine son derece başarılı şekilde hizmet etmektedir (TRT Avaz Kanal Koordinatörlüğü,13.05.2013).

TRT Avaz yayına başladığı 2009 yılında, hedef olarak belirlediği konulardan biri olan bölge dillerinde haber bülteni uygulamasını da 2012 yılı içinde gerçekleştirmiş. Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmence, Bosnakça, Arnavutça haber bültenleri yayınlanmaktadır.

TRT-Avaz'ın yayın akışı içinde, dünyanın çeşitli bölgelerindeki Türk dilli halklar ve ortak kültür coğrafyasındaki ülkelerin ortak değerlerine vurgu yapacak kültür, sanat, Türkçe öğretimi, belgesel, müzik programlarının yanı sıra bu ülkelerde üretilmiş film ve dizilere de yer veriliyor. Kanalda, Türkçe dil esaslı olarak 8 dilde alt yazıyla desteklenerek yayınlar verilmektedir.

Türkü Dünyasının, kültürü ve tarihi paylaştığımız bu TRT Avaz kanalının bazı programlardan örnekler;

Orda Bir Köy Var Uzakta: her bölümünün başka bir ülkede gerçekleştiği ve en uzak köylerin kendine ait hikayesini keyifli bir dilde anlatıldığı bir gezi programı.

Avrupa Kültür Sanatı: Avrupa'daki kültürel ve sanatsal faaliyetlerini izleyiciye aktarıldığı bir magazin programı.

Meslek Aşkı: Mesleğine gönül vermiş kişilerin ağzından o mesleğin tanıtıldığı bir eğitim kültür programı.

Yabancı Değiliz: Türkiye'de yaşayan yabancı kökenli sanatçıların hayatlarını anlatan bir eğitim kültür programı.

Adriyatik'ten Çin'e Tarih Yazanlar: Adriyatik'ten Çin'e Türk büyüklerinin kısa biyografilerin anlatıldığı bir animasyon programı.

Kültür Harmanı: TRT Avaz ekranlarında ortak kültürümüzün tüm detayları 'Kültür Harmanı' detaylı olarak irdeleniyor.

Komşudan Ezgiler: Balkanlar'dan Hazırlanan ve ünlü sanatçılarının klipleriyle söyleşilerin yer aldığı bir müzik programı.

Avrasya Yıldızı: TRT Avaz Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan televizyonları ile ortak gerçekleştireceği canlı yayınlarla Avrasya'nın Yıldızını seçiyor.

Yenigün: Sağlık, moda, güzellik, psikoloji, hobi, sanat, dans, müzik ve hayata ilişkin gerçekleştiren yayınla ekranlara yansıtmaktadır.

Sonuç :

Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri tarihsel ve kültürel nedenlerle Türkiye ile yakınlaşma içerisine girmişlerdir. İlk diplomatik ilişkilerini, ekonomik alanın yanı sıra, sosyal, kültürel, eğitim, haberleşme, telekomünikasyon ilişkilerini geliştirme yolunda girmişlerdir. Ancak TRT Avaz ve başta olmak üzere diğer kamu yayın kuruluşları ile Türk Cumhuriyetlerindeki görsel ve işitsel yayıncılık alanındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Sovyet Birliği'nden ayrıldıktan sonra devlet tekeli rejiminden çoğulcu sisteme geçen Türk Cumhuriyetleri hala eski baskıcı rejiminin etkisini diğer alanlarda olduğu gibi medya alanında da hala hissedilmektedir. Aslında çoğulcu sisteme Türkiye'den önce geçmelerine rağmen tam anlamıyla uygulanamamaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri de eğitimli kadroların eksikliği gösterilebilir. Bu alanda TRT Avaz kanalı ile anlaşma yapılarak kadro değişimi yapılması çok yararlı olacaktır. En azından Devletlerin kamu yayıncılık kuruluşları arasında bir anlaşma yapılarak programlı olarak kadro değişimi, her türlü program değişimi ve ortaklaşa eser üretme gibi projeler hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça:

AVŞAR Zakir, SOLAK Ferruh; Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Ankara, Vadi Yayınları, 1.Baskı, 1994.

GÜLER, Müjdat; Orta Asya ve Kafkasya Türk Bakışı, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, 1:Baskı, 2007.

GÜRSOY Emine, ŞAHİN Erdal Naskali; "Türk Cumhuriyetleri" Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, 1. Baskı, 2002.

TAŞER, Cengiz; Radyonun Organizasyonunu ve Özerkliği, Ankara, TRT Basılı Yay, 1965

TEKİNALP, Şermin; Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon, İstanbul, Der Yayınları, 1.Baskı,2003

_____ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2010 Faaliyet Raporu, Ankara, Semih Ofset Matbaacılık, 2010.

_____ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2011 Faaliyet Raporu, Ankara, Semih Ofset Matbaacılık, 2011.

_____ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu 2012 Faaliyet Raporu, Ankara, Semih Ofset Matbaacılık, 2012.

_____TÜRKİYE RADYO-TELEVİZYON KURUMU TRT GENEL YAYIN PLANI – 2012.

_____Yapımcının El Kitabi TRT'nin Değerleri ve Standartları, Ankara, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayım Müdürlüğü Ofset Tesisleri, 1. Basım. 2002.

YILMAZ, Meşkure; Tarihi, Siyasi ve Kültürel Yönleriyle Türklerinin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası, Ankara, Kripto Kitapları, 1.Baskı, 2010.

DAĞDELEN, Osman; 'Türkiye İle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomi İlişkilerinin Gelişimi' Bölgesel ve Küresel Orta Asya , Avrasya Etüdleri;Cilt 1, Sayı 10, s.545-573.

KAVAK Yüksel, BASKAN Gülsün Atanur; 'Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamalrı" Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 20: 92 -103 2001.

KIRIMLI Meryem, TEMİZ Dilek, "Soğuk Savaş Sonrası Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Türk Dış Politikası", 21.Yüzyıl'da Türk Dış Politikası, Nobel Yayınları, Ankara , 2004.

http://www.yeniasya.com.tr/2009/03/23/haber/butun; Erişim Tarihi, 18.06.2012

Kazakistan'da Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yeterliklerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

Examination Of Graduate Students' Beliefs About Scientific Research Competencies In Kazakhstan

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ *
Lyazzat BEISENBAYEVA **

Öz:

Bu çalışmada, Kazakistan'da lisansüstü eğitim gören öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, Kazakistan'daki doktora öğrencilerinin var olan bilimsel araştırma yeterliklerini incelediği ve var olan durumu ortaya koymayı amaçladığı için tarama modelindedir.

Araştırmanın çalışma evrenini, Kazakistan'daki Avrasya Üniversitesi, Abay Üniversitesi, Pavlodar Devlet Üniversitesi ile Ahmet Yesevi Üniversitesinde eğitim bilimleri ve alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitimi gören rasgele örnekleme yöntemiyle ulaşılabilen öğrenciler oluşturmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Lyazzat Beisenbayeva ve Yücel Gelişli tarafından doktora tez çalışması için geliştirilen, geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan (α=0,958), Bilimsel Araştırma Yeterliği Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, bilimsel araştırma yeterliklerinin öğrencilerin cinsiyetlerine göre, ölçeğin alt boyutlarında ve bütününde oldukça iyi olduğu sonucu elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Lisansüstü eğitim, Bilimsel araştırma, Bilimsel araştırma yeterliği, Yeterlik

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Ankara- TÜRKİYE, ygelisli@gmail.com
** L. N. Gumilyov Eurasian National University Philology Faculty Astana- KAZAKHISTAN, aishalyaz@mail.ru

Abstract:

This study aims to determine graduate students' beliefs about their scientific research competencies in Kazakhstan. This research adopts the descriptive survey model as the aim of the study is to examine the scientific research competencies of graduate students in Kazakhstan and describe the existing situation.

Random sampling method has been adopted to determine the study group who is composed of graduate students studying at the field of educational sciences or different fields of education at Eurasia University, Abay University, Pavlodar State University and Ahmet Yesevi University in Kazakhstan.

Scientific Research Competencies Scale has been developed for this doctoral dissertation by Lyazzat Beisenbayeva and Yücel Gelişli. The reliability and validity have been ensured (α=0,958) and the scale has been used as the research collection tool in this study. According to the findings, it has been found that students' scientific research competencies were quiet high in terms of gender, scale and sub scales.

Keywords: Graduate education, scientific research, scientific research competence, competence

Giriş

Üniversitelerin iki temel işlevi eğitim-öğretim ve araştırma yapmaktır. Araştırma konusu açısından araştırma etkinliklerini planlamak ve gerçekleştirmek, yönetsel olanakları dışta tutulduğunda üniversitede var olan araştırma kültürünün bir fonksiyonu olarak düşünülebilir. Ancak araştırma etkinliklerinin sürdürülmesinde uygun araştırma çevresi önemli olmakla birlikte araştırma yapacak birey ve kuramların bu işi yapmayı olanaklı kılan araştırma yeterliklerine ve olumlu tutumlara sahip olması gerekmektedir(Büyüköztürk ve Köklü, 1999: 18).

Araştırma kültürünün öğrencilere kazandırılması bir eğitim sorunudur. Araştırma eğitimi, bireylere bilimsel tutum ve davranışları, araştırma alanına ilişkin yeterlikleri kazandırarak bireyde ve toplumda araştırma bilinci oluşturmayı amaçlayan eğitimdir. Bu eğitim, araştırma yapabilmek ya da yapılan araştırmalardan etkin bir şekilde yararlanabilmek için gerekli olan bilgi ve beceri ile bilimsel tutum ve davranışların kazandırılmasını amaçlar. Araştırma yeterlikleri; araştırma teknikleri, istatistik, ölçme-değerlendirme ve bilgisayar bilgi alanlarının bir bileşeni olarak kabul edilebilir (Büyüköztürk ve Köklü, 1999: 18. Aslan, Karagül, 2016).

Bir başka açıdan bakıldığında araştırma yapabilmek, belli düzeylerde uzmanlığı; yapılan araştırmalardan yararlanmak, ondan etkilenebilmek, ona yardımcı olabilmek ise genel bir araştırma kültürünü gerektirir. Genel kültür ile uzmanlık düzeyindeki bu etkinliklerin kazanılabilmesi için düzenlenen eğitime araştırma eğitimi denir. Araştırma eğitimi, bilimsel yöntem ve onun gerektirdiği teknik bilgi, beceri ve tutumlara sahip olmayı ve bireysel ve toplumsal yaşamda kullanmayı gerektiren bilgi ve becerilerin kazandırılmasını kapsar(Karasar, 2007). Buna göre araştırma eğitiminin hedefi, araştırmacı tutum ve davranışlarına sahip bireyler yetiştirmektir (Saracaloğlu, 2008: 180).

Üniversite eğitiminin lisansüstü düzeyinde öğrencilerin araştırma yeterliklerinin bağımsız bir araştırma yapabilmeyi sağlayacak düzeyde olması gerekmektedir(Büyüköztürk ve Köklü, 1999:18). Üniversitelerin bilimsel yeterliklerin geliştirilmesine ve toplumsal sorunların çözümlenmesinde katkı sağlayabilecek bilimsel araştırma yapmalarında, yüksek nitelikli bilim insanı ve araştırmacı yetiştirmelerinde, toplumların geleceğini hazırlayacak evrensel değerleri kazanmış, bilgi toplumunun gereklerini özümsemiş, üstün yeteneklerini geliştirmiş ve çağdaş toplum için gerekli seçkinleri yetiştirmede lisansüstü öğretimin önemli bir rolü bulunmaktadır (Özoğlu, 2002. Aslan, Karagül, 2016). Aslan (2010)'a göre, yaratıcı, araştırmacı, etik değerlere saygılı, sorunlara akılcı yöntemlerle çözümler üreten, bilimsel bakış açısı kazanmış, grup çalışmalarına ve disiplinler arası çalışmalara katılan, nitelikli çalışmalar üreten ve bu yolla toplumun gereksinimlerine yanıt veren bilim insanları yetiştirmek de yine lisansüstü öğrenimin amaçları arasındadır.

Araştırma yeterliği, araştırma teknikleri, istatistik, ölçme-değerlendirme alanlarının bir bileşeni olarak ifade edilmektedir (Saracaloğlu, 2008: 180). Yetiştirilecek olan bilim insanının lisansüstü eğitimle (yüksek lisans ve doktora) yetiştirilmesinde araştırma teknik yeterlikleri ve bilimsel tutum ve davranışlarının kazandırılması, alanında yapacağı araştırmaların doğru yapılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Eğer yetiştirilecek bilim insanına lisansüstü eğitimle yeterli araştırma eğitimi verilemezse hem yapılan araştırmalar yanlışlarla dolu olacaktır(Erdem, 2012).

1.Amaç

Araştırmanın amacı, Kazakistan'da eğitim bilimleri ve öğretmenlik eğitimi alanında lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerini belirlemektir.

Yöntem

Çalışmada, Kazakistan'da eğitim bilimleri ve alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitim gören öğrencilerin var olan bilimsel araştırma yeterliklerini belirlemek amaçlandığı için tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri var olan durumları ortaya koymayı ve tanımlamayı amaçlar. Bu araştırmada da Kazakistan'daki lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırma yeterlikleri belirlenmiştir.

1.Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Kazakistan'daki Avrasya Üniversitesi, Abay Üniversitesi, Pavlodar Devlet Üniversitesi ile Ahmet Yesevi Üniversitesinde eğitim bilimleri ve alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitimi gören rasgele örnekleme yöntemiyle ulaşılabilen yüz tane lisansüstü öğrenci oluşturmuştur. Tablo 1'de araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı

Cinsiyet	**f**	**%**
Kız	67	67
Erkek	33	33
Toplam	100	100

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin % 67 kız, % 33 erkek öğrenciden oluştuğu görülecektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunu kız öğrenciler oluşturmaktadır. Tablo 2'de araştırmaya katılan öğrencilerin lisansüstü eğitim düzeylerinin dağılımı verilmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya katılan öğrencilerin öğretim düzeylerine göre dağılımı

Lisansüstü Düzey	**f**	**%**
Yüksek Lisans	69	69
Doktora	31	31
Toplam	100	100

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılan öğrencilerin % 69' yüksek lisans, % 31'de doktora öğrencisidir. Tabloya göre araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunu yüksek lisans öğrencileri oluşturmaktadır.

2.Veri toplama aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Lyazzat Beisenbayeva tarafından geliştirilen, geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan ve güvenilir olduğu belirlenen(α=0,958), Bilimsel Araştırma Yeterliği Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek dört boyut ve otuz iki maddeden oluşmuştur. Ölçek beşli likert tipinde hazırlanmış, ölçeğin puan dağılımı Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Bilimsel Araştırma Yeterliği Ölçeği puan aralıklarının dağılımı

Seçenekler	**Puan**	**Puan Aralığı**	Ölçek Değerlendirme
Hiç Yeterli Değilim	1	1.00 - 1.80	Yeterlilik algısı çok düşük
Kısmen Yeterliyim	2	1.81 - 2.60	Yeterlilik algısı düşük
Orta Düzeyde Yeterliyim	3	2.61 - 3.40	Yeterlilik algısı orta düzeyde
Oldukça Yeterliyim	4	3.41 - 4.20	Yeterlilik algısı yüksek
Tamamen Yeterliyim	5	4.21 - 5.00	Yeterlilik algısı çok yüksek

3. Verilerin çözümlenmesi

Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda frekans, yüzde dağılımları, her bir maddenin aritmetik ortalamaları hesaplanarak çözümlenmiş ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amaçları doğrultusunda, Bilimsel Araştırma Yeterliği Ölçeğinden elde edilen bulgulara göre lisansüstü eğitim alan öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerinin analizi ile ilgili bulgulara yer verilmiştir. Tablo 4'de Araştırmaya katılan lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma ve ölçme değerlendirme kapsamında ders alma durumlarına göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 4: Araştırmaya katılan öğrencilerin bilimsel araştırma ve ölçme değerlendirme kapsamında ders alma durumlarına göre dağılımı

Dersler	**Evet**		**Hayır**		**Toplam**	
	f	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
Ölçme Değerlendirme	22	22	78	78	100	100
Bilimsel Araştırma Teknikleri	74	74	26	26	100	100
İleri araştırma Teknikleri	8	8	92	92	100	100
İstatistik	14	14	86	86	100	100

Tablo 4'e göre, öğrencilerin Ölçme Değerlendirme dersini % 78'inin almadığı, %22'sini ise aldığı; Bilimsel Araştırma Teknikleri dersini % 74'ünün aldığı, %26'sının ise almadığı; İleri Araştırma Teknikleri % 92'sinin almadığı, % 8'nin aldığı; İstatistik dersini % 86'sının aldığı, %26'sının ise almadığı görülmektedir. Tabloya göre Kazakistan'daki eğitim bilimleri ve alan eğitimi konusunda lisansüstü eğitim yapan öğrencilerin bilimsel araştırma konusunda yeterince ders almadığı söylenebilir. Tablo 5,6,7,8'de araştırmaya katılan lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliği ölçeğine verdikleri cevapların dağılımı verilmiştir.

Tablo 5: Bilimsel araştırma yeterliği ölçeği verilerinin öğrenci görüşlerine göre dağılımı-1

Maddeler	N	Hiç Yeterli Değilim	Kısmen Yeterliyim	Orta Düzeyde Yeterliyim	Oldukça Yeterliyim	Tamamen Yeterliyim	X	Sd	Toplam
Birinci Alt Boyut: Problem Durumu									
1. Araştırmanın problemine uygun literatür taraması yapabilme	100	3,0	7,0	29,0	42,0	19,0	3,67	,965	100,0
2.Farklı kaynaklardan toplanan verilerle araştırma problemini ortaya koyabilme.	100	1,0	10,0	32,0	37,0	20,0	3,65	,947	100,0
3.Araştırma problemini tanımlayabilme.	100	1,0	3,0	20,0	44,0	32,0	4,03	,858	100,0
4.Araştırmanın amacına uygun olarak alt problemlerini oluşturabilme.	100	1,0	4,0	33,0	38,0	24,0	3,80	,888	100,0
5.Araştırmanın amacına göre gerektiğinde hipotezini yazabilme	100	-	5,0	30,0	41,0	24,0	3,84	,849	100,0

Tablo 5'te yer alan verilere göre, lisansüstü öğrencilerin, bilimsel araştırma ölçeğinin birinci alt boyutu olan "Araştırmanın Problem Durumu" boyutuyla ile ilgili yeterliklerinin oldukça yeterliyim düzeyinde olduğu görülecektir. Problem durumunu ifade edebilme boyutunda, en düşük aritmetik ortalama (X=3,65), "Farklı kaynaklardan toplanan verilerle araştırma problemini ortaya koyabilme" yeterliği olduğu, en yüksek aritmetik ortalama ise (X=4.03), "Araştırma problemini tanımlayabilme" yeterliğinde olduğu görülecektir.

Tablo 6: Bilimsel araştırma yeterliği ölçeği verilerinin öğrenci görüşlerine göre dağılımı- 2

Maddeler	N	Hiç Yeterli Değilim	Kısmen Yeterliyim	Orta Düzeyde Yeterliyim	Oldukça Yeterliyim	Tamamen Yeterliyim	X	Sd	Toplam
İkinci Alt Boyut: Ölçme Aracı Hazırlama									
6. Araştırma amacına uygun anket geliştirebilme.	100	-	11,0	28,0	41,0	20,0	3,70	,916	100,0
7. Araştırma amacına uygun ölçek geliştirebilme	100	-	11,0	24,0	44,0	21,0	3,75	,914	100,0
8. Araştırma amacına uygun görüşme formu geliştirebilme	100	-	4,0	31,0	51,0	14,0	3,75	,744	100,0
9. Geliştirilen veri toplama aracı/ ölçekle ilgili geçerlik ve güvenirlik analizi yapabilme	100	1,0	5,0	32,0	42,0	20,0	3,75	,869	100,0
10. Araştırma amacına göre başarı testi geliştirebilme.	100	1,0	5,0	34,0	43,0	17,0	3,70	,847	100,0
11.Araştırmanın amacı doğrultusunda verilerin toplanması için en uygun ölçme aracını geliştirebilme.	100	2,0	9,0	28,0	39,0	22,0	3,70	,980	100,0
12.Araştırmanın amacı doğrultusunda verilerin toplanması için en uygun ölçme aracını kullanabilme	100	2,0	11,0	24,0	42,0	21,0	3,69	,992	100,0

Tablo 6'da yer alan verilere göre, lisansüstü öğrencilerin, bilimsel araştırma ölçeğinin ikinci alt boyutu olan "Ölçme Aracı Hazırlama" boyutuyla ile ilgili yeterliklerinin oldukça yeterliyim düzeyinde olduğu görülecektir. Ölçme Aracı Hazırlama boyutunda, en düşük aritmetik ortalama (X=3,69), "Araştırmanın

amacı doğrultusunda verilerin toplanması için en uygun ölçme aracını kullanabilme" yeterliği olduğu, en yüksek aritmetik ortalama ise (X=3,75), "Araştırma amacına uygun ölçek geliştirebilme, Araştırma amacına uygun görüşme formu geliştirebilme ve Geliştirilen veri toplama aracı/ ölçekle ilgili geçerlik ve güvenirlik analizi yapabilme" yeterliklerinde olduğu görülecektir.

Tablo 7: Bilimsel araştırma yeterliği ölçeği verilerinin öğrenci görüşlerine göre dağılımı- 3

Maddeler	**N**	**Hiç Yeterli Değilim**	**Kısmen Yeterliyim**	**Orta Düzeyde Yeterliyim**	**Oldukça Yeterliyim**	**Tamamen Yeterliyim**	**X**	**Sd**	**Toplam**
Üçüncü **Alt Boyut: Veri Analizi**									
13.Araştırmanın hipotezlerini test edebilme.	100	2,0	7,0	27,0	43,0	21,0	3,74	,939	100,0
14.Betimsel istatistik teknikleri ile veri analiz edebilme.	100	1,0	8,0	35,0	36,0	20,0	3,66	,924	100,0
15.Araştırmada veri karşılaştırmada kullanılan istatistik teknikleri ile veri analizi yapabilme.	100	1,0	9,0	34,0	34,0	22,0	3,67	,954	100,0
16.Tablolaştırılabilen nicel verileri amaçlar doğrultusunda yorumlayabilme	100	2,0	6,0	32,0	40,0	20,0	3,70	,927	100,0
17.Araştırma bulguları arasındaki benzerlikleri, farklılıkları vb. fark edip yorumlayabilme.	100	3,0	5,0	27,0	45,0	20,0	3,74	,939	100,0

Tablo 7'de yer alan verilere göre, lisansüstü öğrencilerin, bilimsel araştırma ölçeğinin üçüncü alt boyutu olan "Veri Analizi" boyutuyla ile ilgili yeterliklerinin oldukça yeterliyim düzeyinde olduğu görülecektir. Ölçme Aracı Hazırlama boyutunda, en düşük aritmetik ortalama (X=3,66), "Betimsel istatistik teknikleri ile veri analiz edebilme, " yeterliği olduğu, en yüksek aritmetik ortalama ise (X=3,74), "Araştırmanın hipotezlerini test edebilme ve Araştırma bulguları arasındaki benzerlikleri, farklılıkları vb. fark edip yorumlayabilme." yeterliklerinde olduğu görülecektir.

Tablo 8: Bilimsel araştırma yeterliği ölçeği verilerinin öğrenci görüşlerine göre dağılımı-4

Maddeler	**N**	**Hiç Yeterli Değilim**	**Kısmen Yeterliyim**	**Orta Düzeyde Yeterliyim**	**Oldukça Yeterliyim**	**Tamamen Yeterliyim**	**X**	**Sd**	**Toplam**
Dördüncü Alt Boyut: Rapor Hazırlama									
18.Araştırmanın problemine uygun olarak ana başlıklarını sistematik biçimde oluşturabilme.	100	1,0	9, 0	22,0	48,0	20,0	3,77	,908	100,0
19. Araştırmanın problemine uygun olarak alt başlıklarını sistematik biçimde oluşturabilme.	100	4,0	7,0	32,0	38,0	19,0	3,61	1,004	100,0
20.Sayfa boşluklarını ayarlayabilme.	100	2,0	5,0	18,0	50,0	25,0	3,91	,900	100,0
21.Kaynak gösterme biçimlerini kullanabilme.	100	2,0	5,0	27,0	36,0	30,0	3,87	,971	100,0
22.Dil bilgisi kurallarını uygulayabilme.	100	2,0	4,0	21,0	49,0	24,0	3,89	,886	100,0
23.Anlamlı cümleler kullanabilme.	100	2,0	2,0	22,0	50,0	24,0	3,92	,849	100,0

24.Kaynakça oluşturabilme.	100	2,0	5,0	19,0	45,0	29,0	3,94	,930	100,0
25.Araştırmanın kapak sayfasını tasarlayabilme.	100	1,0	6,0	18,0	48,0	27,0	3,94	,886	100,0
26.İçindekiler bölümünü yazabilme.	100	1,0	6,0	13,0	47,0	33,0	4,05	,892	100,0
27.Tablo/grafik/ şekil listesi oluşturabilme.	100	1,0	5,0	16,0	49,0	29,0	4,00	,865	100,0
28.Sayısal verileri tablo/grafik/ile gösterebilme.	100	1,0	3,0	23,0	45,0	28,0	3,96	,852	100,0
29.Araştırmayı bölüm ve altbölümler halinde amacına uygun şekilde tasarlayabilme.	100	1,0	2,0	16,0	53,0	28,0	4,05	,783	100,0
30.Araştırmanın özetini yazabilme.	100	-	5,0	24,0	42,0	29,0	3,95	,857	100,0
31.Araştırma sürecine ilişkin gözlemlerine dayalı öneriler yazabilme	100	-	4,0	30,0	44,0	22,0	3,84	,813	100,0
32.Diğer araştırmacılara yönelik öneriler geliştirebilme	100		9,0	31,0	43,0	17,0	3,68	,863	100,0

Tablo 8'de yer alan verilere göre lisansüstü öğrencilerin, bilimsel araştırma ölçeğinin dördüncü alt boyutu olan "Rapor Hazırlama" boyutuyla ile ilgili yeterliklerinin oldukça yeterliyim düzeyinde olduğu görülecektir. Rapor Hazırlama boyutunda, en düşük aritmetik ortalama (X=3,61), "Araştırmanın problemine uygun olarak alt başlıklarını sistematik biçimde oluşturabilme." yeterliği olduğu, en yüksek aritmetik ortalama ise (X=4.05), "İçindekiler bölümünü yazabilme ve Araştırmayı bölüm ve altbölümler halinde amacına uygun şekilde tasarlayabilme." yeterliğinde olduğu görülecektir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler:

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Kazakistan'da lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerinin, ölçeğin tüm alt boyutlarında oldukça yeterliyim düzeyinde olduğu sonucu elde edilmiştir.

Büyüköztürk ve Köklü (1999) tarafından yapılan araştırmada öğretim üyelerinin görüşlerine göre; yüksek lisans öğrencileri, araştırma yeterliklerine yeterince sahip değildirler. Öğrencilerin problem tanımlama boyutunda sayıltı oluşturma, literatür tarama boyutunda literatür taramada bilgisayar kullanımı, yöntem boyutunda veri çözümlemede bilgisayar kullanımı ve anlam çıkartıcı istatistik, bulgular ve yorumlama boyutunda bulguları diğer araştırma bulguları ve kuramsal çerçeveye dayanarak tartışma, raporlaştırma boyutunda ise raporu ekonomik, akıcı, doğru, tam ve açık dille yazma yeterliklerinde göreli olarak daha fazla sorun yaşadıkları; doktora öğrencilerinin ise literatür tarama boyutunda kısmen de olsa sorun yaşadıkları, diğer boyutlarda ise genel anlamda öngörülen yeterliklere sahip oldukları sonucu elde edilmiştir. Bu çalışmada yüksek lisans ve doktora öğrencileri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Aslan (2010)'ın araştırmasında, lisansüstü öğrencilerinin kendilerini daha çok bilimsel araştırma ile ilgili olan derslerde yetersiz olarak algıladıkları sonucu elde edilmiştir. Bu sonuç araştırma bulgumuzla uyuşmamaktadır. Czerniawski, MacPhail, ve Guberman (2015) yürüttükleri Belçika, Hollanda ve İsrail'de yürüttükleri araştırmada ise öğretmen eğitimcileri bilimsel araştırma yeterlikleri konusunda kendilerini oldukça yeterli görmektedir. Bu sonuç araştırma bulgularımızı desteklemektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Kazakistan'da lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin bilimsel araştırma yeterliklerinin ölçeğin tüm alt boyutlarında oldukça yeterliyim düzeyinde olduğu, ancak ölçek maddelerinde özellikle veri analizi ve istatistik yeterlikleri konusunda öğrencilere eğitim verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça:

Aslan, C, Karagül, S.(2016).Türkçe Eğitimi Programında Lisansüstü Öğrenim Gören Öğrencilerin Bilimsel Araştırma Yapmaya Yönelik Kaygı Düzeyleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38, 201-217.

Aslan, C. (2010). Türkçe eğitimi programlarında lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin akademik özyeterliklerine ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(19), 87-115.

Büyüköztürk, Ş. & Köklü, N. (1999). Eğitim Bilimleri Alanında Öğrenim Gören Lisansüstü Öğrencilerinin Araştırma Yeterlikleri Konusunda Öğretim Üyelerinin Görüşleri. Eğitim ve Bilim, 23(112), 18-28.

Czerniawski, G., MacPhail, A.& Guberman, A. (2015). *Teacher educators' professional learning and development needs*. British Educational Research Association (BERA) Konferansında sunulmuş bildiri, Queen's University, Belfast, Northern Ireland.

Erdem, A.R.(2012).Bilim insanı yetiştirmede araştırma eğitimi, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 2,(3), 166-175.

Karasar, N. (2007). Bilimsel araştırma yöntemi, (17. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları

Özoğlu, S. Ç. (2002). Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme, Lisansüstü Öğretimin Planlanması. Ankara: Anı Yayıncılık.

Saracaloğlu, A. S. (2008). Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 5(2): 179-208.

Kişilik Özellikleri İle Kariyer Çapaları İlişkisine Yönelik Bir Çalışma: Kocaeli Myo Örneği

A Study On The Relation Between Personality Traits And Career Anchors: The Case Of Kocaeli Vocational School

Doç. Dr. Gazi UÇKUN *
Yrd. Doç. Dr. Seher UÇKUN **
Barış DEMİR ***
Burcu ÜZÜM ****

Öz:

Günümüzde işletmeler değişen koşullara ayak uydurmak zorundadır. Çalışanlar işletmeler için vazgeçilmez sermayedir. Çalışanların kişilik özellikleri; çalışanların yeteneğini, ilgi duyulan yönlerini, algılarını etkilemektedir. Kariyer kararını şekillendiren değişkenler aile, çevre, mesleğin statüsü, kültür olduğu gibi kişilik de kariyer seçiminde etken bir rol üstlenmektedir. Birey gelecekte kendi kişiliğine uygun bir işte çalışmak ister. Bu açıdan çalışmada kişilik ile kariyer çapaları ilişkisi araştırılmaktadır.

Araştırmada, Benet-Martinez ve John (1998) tarafından "Beş Faktör Envanteri" ismiyle geliştirilen, 44 maddeden oluşan ve Türkçe'ye uyarlaması Sümer (2005) tarafından yapılan ölçek kullanılmıştır. (akt.Topçu, 2015:133). Ölçeğin toplam güvenirliği ise 0,73 olarak hesaplanmıştır. Kariyer çapaları ölçeği Schein (1990) tarafından geliştirilmiş olup literatürde yapılan çoğu araştırmada (Adıgüzel, 2009; Çerik ve Bozkurt, 2010; Gürbüz ve Sığrı, 2012) kullanılmıştır. 36 maddeden oluşan ölçeğin güvenirliği 0,929 olarak bulunmuştur. Beşli likert ölçeği kullanılan sorulara ek olarak üç adet demografik soru da mevcuttur. Ölçek verileri SPSS 20 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma Kocaeli Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırma örneklemini 135 öğrenci oluşturmaktadır. Ölçek soruları bireysel algıyı ölçmeye çalışması, sadece tek bir MYO bünyesinde ve tek bir program dahilinde büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerine yapılması araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır

Araştırmanın sonucunda cinsiyet ile kariyer çapaları arasında, kişilik özellikleri boyutları ile kariyer çapaları boyutları arasında ilişkiler görülmüştür. Çalışmanın teorik ve yönetsel katkıları sonuç kısmında tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kariyer, Kariyer Çapaları, Kişilik Özellikleri.

* Kocaeli Üniversitesi, Doç.Dr., guckun@gmail.com
** Kocaeli Üniversitesi, Yrd.Doç.Dr., seher.uckun@gmail.com
*** Kocaeli Üniversitesi, Öğr.Gör., baris.demir@kocaeli.edu.tr
**** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, burcugokay@gmail.com

Abstract:

Today, corporations must keep up with the ever changing conditions. Employees are essential assets for corporations. Personality traits of employees affect their capabilities, interests and perceptions. As well as other determining factors such as family, work environment, status of the profession, culture and environment, also personality plays a determining role in career choices. People want to have a profession that fits their personality. Therefore, this study focuses on the relation between personality and career anchors.

The study applies the "Big Five Inventory", a scale consisting of 44 items created by Benet-Martinez and John (1998) and translated/adapted into Turkish by Sümer (2005) (as cited in Topçu, 2015:133). The overall reliability coefficient of the scale is 0,73. The career anchors model developed by Schein (1990) has been applied in many studies in the literature (Adıgüzel, 2009; Çerik and Bozkurt, 2010; Gürbüz and Sığrı, 2012). The reliability coefficient of this model which consists of 36 items is calculated to be 0,929. The survey features, in addition to 5-point Likert type scale questions, three demographic questions as well. The survey data has been analysed through SPSS 20 software. The survey is conducted on the students of Office Management and Executive Assistance Program of Kocaeli Vocational School. The sample of the study consists of 135 students. The constraints of the study are that the questionnaire focused on personal perception and that the sample was taken from a single department in a single Vocational School.

The study has found some relations between gender and career anchors as well as relations between personality traits and career anchors. Theoretical and administrative contributions of the study is argued in the conclusion chapter.

Keywords: Career, career anchors, personality characteristics.

Giriş

Teknolojinin ilerlemesi ve çalışanların eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte ofis işlerinin yoğunlaşması ve yöneticilere yardımcı olması nedeniyle hem kamu hem özel sektörde büro yönetimi ve yönetici asistanlığı tercih edilen mesleklerden biri olmuştur. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı meslek elemanı olmak isteyenlerin; sözel yeteneği güçlü (düzgün ve akıcı bir dille konuşabilen), görsel ve işitsel belleği kuvvetli, kendine güvenen, güvenilir, insanları tanıyan ve etkileyebilen, sır saklayabilen, sorumluluk sahibi, güler yüzlü ve temsil yeteneğine sahip kimseler olmaları gerekir (http://www.kariyerpenceresi.com). Kendisine verilen yetki sınırları içinde kararlar verebilen, yönetim kadrosu içerisinde yeri bulunan büro yöneticisi, ofis hizmetleri uzmanı, üst yönetim asistanı, yönetici asistanı olarak görev yaparlar. Kurumlar, başarılı gördükleri bu kişileri destekleyen bir takım eğitimler vererek daha fazla yetki ve sorumluluk üstlenmelerini sağlamaktadırlar. Bu program mezunları çalıştıkları işyerinde yönetimin üst kademelerine kadar çıkabilmektedirler (http://kkmyo.kmu.edu.tr). Kariyer geleceği parlak olarak görünen bu mesleği yapmak isteyen öğrencilerin kişilik yapısının kariyer seçimlerini etkilemesi kaçınılmazdır. Günümüzde kariyer yönetimi organizasyonun hakimiyetinden çok bireyin hakimiyetindedir.

1.Kariyer kavramı ve kariyer çapaları

Kariyer, Fransızca, "Carierre" yarış yolu, İngilizce "Career" meslek kelimelerinden gelmektedir. Kariyer, bir insanın çalışma yaşamı boyunca üstlendiği işlerin bir bütünüdür (Aytaç, 2005:5). Baruch ve Rosenstein (1992) ise kariyeri, "bir veya daha fazla organizasyonda ilerlenen işler ve kazanılan tecrübe yolu" (Baruch, 2004:59) şeklinde tanımlamışlardır.

Kariyer çapaları, değerleri veya dayanakları olarak isimlendirilebilmektedir. Schein (1996:80)' göre kariyer dayanağı o kişinin, kendisi tarafından algılanan yetenek ve becerilerine, temel değerlerine, kariyerini ilgilendiren evrimleşmiş dürtü ve ihtiyaç hissiyatına bağlı benliğidir. Hsu, Jiang, Klein ve Tang (2003) bu kavramı, kişilerin kariyer gelişimlerindeki gereksinimleri ya da asıl özellikler olarak tanımlarken Beck ve Lopa (2001) kişinin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenerek netleştirilmesine yardımcı olan ve gelecekteki kariyer davranışlarına yön veren bir unsur olarak nitelendirilmektedir (Ünal ve Gizir, 2014:1746). Kariyer çapası kişilerin kariyer kararlarını şekillendiren ve yönlendiren bir takım ihtiyaçları, değerleri ve yetenekleridir (Gürbüz ve Sığrı, 2012:1).

Schein'e (1996) göre kariyer çapalarını oluşturan değerler şu şekilde özetlenmiştir:

Güvenlik ve istikrar: Örgütte kalma ve istikrar konularında güven arayışı, kariyer seçiminde belirleyici bir etkiye sahiptir. Kişiler gelecekte karşılaşabilecekleri tehlikelerden sosyal güvenlik kanalıyla korunmak isterler (Adıgüzel, 2009:281).

Özerklik: Kariyer çapası özgüven olan kişiler yaşlandıkça özerklik ihtiyaçları da artmaktadır. Bu ihtiyaç artışı, kişide kendi işini açma isteği, yarı-zamanlı çalışma isteği, danışman olma isteği yani belli bir yere bağımlılığını azaltma isteği uyandıracaktır (Schein, 1996:82).

Yaşam Tarzı: Bu kariyer çapasına sahip bireyler işin gerekleri ile ailevi ve kişisel ihtiyaçları bütünleştirmeye olanak sağlayacak fırsatlar aramaktadırlar (Gezen ve Köroğlu, 2014:218).

Teknik ve Fonksiyonel Yetkinlik: Teknolojinin karmaşıklığı arttıkça belirli fonksiyonlara sahip uzmanlara ihtiyaç duyulacaktır. Teknik ve fonksiyonel yetkinlik her daim öğrenmeye ve bilgilerini güncellemeye bağlıdır (Schein, 1996:83).

Yönetsel Yetkinlik: Bu değere sahip bireylerin özellikleri, başkalarını ve onlara ait fonksiyonların organizasyonuna ve yönetilmesine yönelik olumlu tutuma sahip olmak olarak tanımlanabilir (Adıgüzel, 2009:280).

Girişimcilik: Yeni projeleri denemek ve bir şeyin meydana getirilebilmesi ihtiyacını ifade eder (Ramakrishna ve Potosky, 2002; akt. Çerik ve Bozkurt, 2010:86). Bir işten bir işe kolayca geçebilirler ve kolayca sıkılabilirler. Kurulu olan bir işletmede çalışmaktansa yeni bir girişimde bulunmayı tercih ederler (Feldman ve Bolino, 1996:92).

Belirli Bir Amaca Adanmak: Gelişen dünyada modaya uygun olarak önce motive olmak, kişisel değerleri ile topluma yardım hakkında faaliyetler yapmak, kendi değerlerini karşılayan işler bularak becerilerini daha da geliştirmeyi (Barclay, vd. 2013:432) ifade eder.

Sınırsız Mücadele: Kariyerlerini, imkansız durumları aşabilme, çözülmemiş problemleri çözme, rekabetçilerle yarışı kazanma, hangi iş konusunda uygun olduğunu anlama adına kendini analiz etme (Schein, 1996:85) bu kavramın unsurlarını oluşturur.

Gezen ve Köroğlu (2014:225)'na göre girişimcilik boyutu kariyer çapası için erkek öğrencilerde daha önemli bulunmuştur ve güvenlik-istikrar boyutu 20 yaş ve üzeri öğrenciler için önem kazanmaktadır. Kariyer çapalarına göre en önemli boyutun iş güvencesi boyutu olduğunu tespit edilmiştir (Çerik ve Bozkurt, 2010:90). Benzer sonuç olarak Başol vd. (2012:67), özel yaşam ve güvenlik-istikrar boyutlarının öğrenciler için daha önemli olduğunu göstermektedir.

Adıgüzel (2009:290) ise öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmada güvenlik ve istikrar değerinin en önemli değer olduğunu, girişimcilik ve yaratıcılık değerinin ikinci önemli faktör olduğunu bulmuştur. Kız öğrencilerin teknik/fonksiyonel, kendini adama ve hayat tarzı kariyer değerleri erkek öğrencilere göre yüksek bulunmuştur. Erkek öğrencilerin özerklik kariyer değeri puan ortalaması kız öğrencilerden daha yüksektir (Bayram vd., 2011:187). Kendini aşma (teknik yetkinlik-kendini adama) ile kendini geliştirme (yönetsel yetkinlik) ve yeniliklere açıklık (girişimcilik-sınırsız mücadele-özerklik) ile koruma (yaşam tarzı-istikrar ve güvenlik) arasında negatif ilişki bulunmuştur (Wils vd., 2010:250)

2.Kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri

Colman (2001), kişiliği bireye özgü davranışsal ve zihinsel özelliklerinin toplamı olarak tanımlamıştır (Topçu, 2015:57). Birçok kuramcıya göre kişilik bireyle ilgili zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel nerdeyse hemen her şeyi kapsar (Taymur ve Türkçapar, 2012:156).

Kişilerin durumlar karşısında sergiledikleri davranışların tutarlılık göstermesi ve bu davranışların kalıtımsal özellik taşıyarak (McCrae, Jang, Livesley, Riemann ve Angleitner, 2001) zaman karşısında sürekliliğini koruması (Caspi, Roberts ve Shiner, 2005; akt. Basım vd., 2009:22) kişilik özellikleri yaklaşımı olarak tanımlanabilmektedir.

Literatürde Eysenck, Cattel, Colley, Mead, Freud, Erickson Jung, Karen Horney gibi çok sayıda kişilik kuramları mevuttur (Can vd., 2006: 65-76). Çelik ve Telman (2013:22), Türkiye'de kişilikle ilgili yapılan araştırmaları incelemiş, en çok kullanılan ölçeklerden birinin beş faktör kişilik kuramı olduğunu belirtmiştir. Beş faktör kişilik kuramı; insanların gösterdikleri bireysel farklılıkların dünyadaki bütün dillerde kodlanacağı, konuşma diline sözcükler halinde yansıyacağı ve bu sözcüklerden yola çıkarak insanın kişilik yapısını kapsayacak bir sınıflamanın olabileceği temel varsayımına dayanmaktadır (Tatlılıoğlu, 2014:943). İlgili kurama ait özellikler şu şekilde özetlenebilir:

Duygusallık (Nörotiklik): Duygusal istikrar olarak da ifade edilir. Nörotizm ölçeğinde yüksek puan alan bireyler; kızgınlık, kaygı ve depresyon gibi olumsuz duyguları yaşamaya yatkındırlar. Böylesi bireyler, geleneksel durumları tehdit edici ve önemsiz hayal kırıklıkları olarak görürler (Cooper, Golden ve Socha, 2013; akt.Bitlisli vd., 2013:463) .

Dışadönüklük: Dışadönük bireyler pozitif, sosyal, enerjik, neşeli ve diğerlerine karşı ilgili olarak; aksine içe dönük kişiler ise kapalı, yalnız kalmayı seven, mesafeli olarak tanımlanmaktadır (Bono ve ark., 2002; akt. Tabak vd., 2010:544).

Uyumluluk: Bu boyut, kibar, nazik, esnek, güvenilir, iyi mizaçlı, işbirliğine yatkın, affedici, yumuşak kalpli ve hoşgörülü olma özellikleriyle birlikte düşünülmektedir (Barrick ve Mount, 1991; akt. Topçu, 2015:67).

Özdisiplin: Bu kişilik özelliği ise itaatkarlık, düzenlilik, disiplin, sorumluluk, başarı yönelimlilik gibi özelliklerle ilişkilidir. Bu kişilik faktörü düşük olanlar plansız, erteleyen ve disiplinsiz olarak değerlendirilmektedir (Costa ve McCrae, 1995: 2009:23).

Gelişime açıklık: Bu boyut genelde hassas, esnek, yaratıcı, kültürlü, entelektüel olma ve sanatsal düşünme gibi özellikleri içerir. Bu özelliklere sahip bireyler özellikle değişim yaşayan örgütlerde yaratıcılıkları ile oldukça fonksiyonel fayda sağlarlar (Tatlılıoğlu, 2014:948).

Rensburg vd. (2003) eczacılar ile yapmış oldukları bir çalışmada eczacıların kişilik tipleri ile kariyer değerleri arasında ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır (akt.Bayram vd. 2011:183). Basım vd. (2009:32)'a göre kişilik özelliklerinden gelişime açıklık ve uyumluluk özelliklerinin tüm çatışma çözme yaklaşımlarını yordağı görülmüştür. Aile geliri değişkenine göre, öğrencilerin sorumluluk (özdisiplin) alt boyutunda ve ayrıca dördüncü sınıf öğrencilerinin dışadönüklük ve gelişime açıklık alt boyutunda anlamlı düzeyde farklılaşma görülmüştür (Tatlılıoğlu, 2014:964).

Gelişime açıklık kişilik özelliği, güvenlik/istikrar, özerklik, yönetsel yetkinlik, girişimcilik ve meydan okuyucu kariyer değerlerini açıklamada önemli bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir (Bayram vd., 2011:187).

3.Yöntem

Kariyer kararını şekillendiren değişkenler aile, çevre, mesleğin statüsü, kültür olduğu gibi kişilik de kariyer seçiminde etken bir rol üstlenmektedir. Birey gelecekte kendi kişiliğine uygun bir işte çalışmak

ister. Bu açıdan çalışmada kişilik ile kariyer çapaları ilişkisi araştırılmaktadır. Araştırmanın amacı büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerinin beş faktör kişilik analizi ile kariyer çapaları ilişkisini analiz etmektir.

Araştırmada kullanılan beş faktör kişilik ölçeği, Topçu'nun (2015) "Çalışanların Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Özdeşleşme ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Psikolojik Sözleşme Algısının Rolü" adlı doktora tezinden alınmıştır. Kullanılan ölçek, Benet-Martinez ve John (1998) tarafından "Beş Faktör Envanteri" (The Big Five Inventory) ismiyle geliştirilmiş ve 44 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Sümer (2005) tarafından yapılmıştır (akt.Topçu, 2015:133). Ölçeğin toplam güvenirliği ise 0,73 olarak hesaplanmıştır. Kariyer çapaları ölçeği Schein (1990) tarafından geliştirilmiş olup literatürde yapılan çoğu araştırmada (Adıgüzel, 2009; Çerik ve Bozkurt, 2010; Gürbüz ve Sığrı, 2012) kullanılmıştır. 36 maddeden oluşan ölçeğin güvenirliği 0,929 olarak bulunmuştur. Beşli likert ölçeği kullanılan sorulara ek olarak üç adet demografik soru da mevcuttur. Ölçek verileri SPSS 20 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışma Kocaeli Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı öğrencilerine uygulanmıştır. Ana kütle 164 öğrenci öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin hepsine ulaşılmış, 29 adet anket eksik doldurulduğundan analize dahil edilmemiştir. Araştırma örneklemini 135 öğrenci oluşturmaktadır. Ölçek soruları bireysel algıyı ölçmeye çalışması, sadece tek bir MYO bünyesinde ve tek bir program dahilinde büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerine yapılması araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

4.Bulgular

Yapılan güvenirlik analizi sonucunda kariyer çapaları ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri ,872, beş faktör kişilik ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri ,853 olarak bulunmuş ve güvenilir olduğu görülmüştür. Her iki ölçeğin birden açıklanan varyans oranı 58,043'tür.

Tablo 1. Demografik değişkenlere ait özellikler

Cinsiyet	N	%
Kız	99	73,3
Erkek	36	26,7
Toplam	135	100
Mezun olunan lise	N	%
Meslek lisesi	92	68,1
Diğer	43	31,9
Toplam	135	100
Mezun olduktan sonra mesleğimi yapmak istiyorum	N	%
Evet	101	74,8
Hayır	34	25,2
Toplam	135	100,0

Tablo 1'de görüldüğü üzere, örneklem grubunun (99) %73,ü kız, (36) % 26,7'sini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Mezun olunan lise düzeyi ise (92) % 68,1'i meslek lisesi, (43) % 31,9'u diğer lise düzeyindedir. Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleğimi yapmak istiyorum sorusuna evet olarak verdikleri yanıt (101) % 74,8, hayır olarak verdikleri yanıt (34) % 25,2'idir.

Değişkenlerin basıklık ve çarpıklık oranı -1,5, +1,5 arasında olduğundan normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin cinsiyetleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki t-testi

	Levene testi varyansların eşitliği					
Cinsi-yet	**F**	**Sig.**	**X**	**Sd**	**t**	**P (2-tailed)**
Erkek	,453	,502	139,4706	127	-1,035	,303
Kız			144,1684	53,7 53,71	-,989	,327

* p< 0.05

Tablo 2'deki yapılan t-testi sonucunda varyansların eşit olarak dağıldığı sig 0,502 >0,05 olduğundan p (2-tailed) değerinin ilk kısmındaki anlamlılık değeri 0,303>0,05 olduğundan H1 hipotezi reddedilir.

H1: Öğrencilerin cinsiyetleri ile kişilik özellikleri arasında bir ilişki vardır.

Tablo 3: Öğrencilerin cinsiyetleri ile kariyer çapaları arasındaki ilişki t-testi

	Levene testi varyansların eşitliği					
Cinsiyet	**F**	**Sig.**	**X**	**Sd**	**t**	**P (2-tailed)**
Erkek	8,869	,003	133,2222	131	-2,718	,007
Kadın			142,0515	48,010	-2,306	,025

* p< 0.05

Tablo 3'de yapılan t-testi sonucu görülmektedir. Yapılan t-testine göre varyansların eşit olarak dağılmadığı sig 0,003<0,05 olduğundan p (2 tailed) değerinin ikinci kısmındaki anlamlılık değeri 0,025 <0,05 olduğundan H2 hipotezi kabul edilir. Kız öğrencilerin kariyer çapaları düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

H2: Öğrencilerin cinsiyetleri ile kariyer çapaları arasında bir ilişki vardır.

Tablo 4: Öğrencilerin mezun olduğu okul ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki t-testi

	Levene testi varyansların eşitliği					
Lise	**F**	**Sig.**	**X**	**Sd**	**t**	**P (2-tailed)**
Meslek	3,047	,083	143,86	127	,696	,488
Diğer			140,85	100,914	,783	,436

Tablo 4'teki yapılan t-testi sonucunda varyansların eşit olarak dağıldığı sig 0,083 >0,05 olduğundan p (2-tailed) değerinin ilk kısmındaki anlamlılık değeri 0,488>0,05 olduğundan H3 hipotezi reddedilir.

H3: Öğrencilerin mezun olduğu okul ile kişilik özellikleri arasında bir ilişki vardır.

Tablo 5: Öğrencilerin mezun olduğu okul ile kariyer çapaları arasındaki ilişki t-testi

	Levene testi varyansların eşitliği					
Lise	**F**	**Sig.**	**X**	**Sd**	**t**	**P (2-tailed)**
Meslek	1,445	,231	141,31	131	1,688	,094
Diğer			135,95	90,739	1,805	,074

Tablo 5'deki yapılan t-testi sonucunda varyansların eşit olarak dağıldığı sig 0,231 >0,05 olduğundan p (2-tailed) değerinin ilk kısmındaki anlamlılık değeri 0,094>0,05 olduğundan H4 hipotezi reddedilir.

H4: Öğrencilerin mezun olduğu okul ile kariyer çapaları arasında bir ilişki vardır

Tablo 6: Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleği yapma-yapmama isteği ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki t-testi

	Levene testi varyansların eşitliği					
Mesleği yapma/ yapmama	**F**	**Sig.**	**X**	**Sd**	**t**	**P (2-tailed)**
Evet	,860	,356	145,01	127	1,827	,070
Hayır			136,62	48,112	1,719	,092

Tablo 6'daki yapılan t-testi sonucunda varyansların eşit olarak dağıldığı sig 0,356 >0,05 olduğundan p (2-tailed) değerinin ilk kısmındaki anlamlılık değeri 0,070>0,05 olduğundan H5 hipotezi reddedilir.

H5: Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleği yapma-yapmama isteği ile kişilik özellikleri arasında bir ilişki vardır.

Tablo 7: Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleği yapma-yapmama isteği ile kariyer çapaları arasındaki ilişki t-testi

	Levene testi varyansların eşitliği					
Mesleği yapma/ yapmama	**F**	**Sig.**	**X**	**Sd**	**t**	**P (2-tailed)**
Evet	,033	,855	141,16	131	1,779	,078
Hayır			135,12	53,874	1,764	,083

Tablo 7'daki yapılan t-testi sonucunda varyansların eşit olarak dağıldığı sig 0,855 >0,05 olduğundan p (2-tailed) değerinin ilk kısmındaki anlamlılık değeri 0,078>0,05 olduğundan H6 hipotezi reddedilir.

H6: Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleği yapma-yapmama isteği ile kariyer çapaları arasında bir ilişki vardır.

Pearson kolerasyon analizine göre, kişilik özellikleri ile kariyer çapaları (r=,161 p>0,05), norötiklik ile hayat tarzı (r=-,069, p>0,05), norötiklik ile sınırsız mücadele (r=,002 p>0,05), norötiklik ile belirli bir amaca adanmışlık (r=-,029, p>0,05), norötiklik ile girişimcilik (r=,030, p>0,05), norötiklik ile güvenlik istikrar (r=-,045, p>0,05), nörotiklik ile yönetsel yetkinlik (r=,099, p>0,05), norötiklik ile teknik fonksiyonellik (r=,120, p>0,05), dışa dönüklük ile teknik fonksiyonellik (r=,111 p>0,05), dışa dönüklük ile yönetsel yetkinlik (r=,035, p>0,05), dışa dönüklük ile özerklik (r=,049, p>0,05), dışa dönüklük ile güvenlik istikrar (r=-,075, p>0,05), dışa dönüklük ile girişimcilik (r=,161 p>0,05), dışa dönüklük ile belirli bir amaca adanmışlık (r=,027, p>0,05), dışa dönüklük ile sınırsız mücadele (r=,037, p>0,05), dışa dönüklük ile hayat tarzı (r=,004, p>0,05), gelişime açıklık ile hayat tarzı (r=,152, p>0,05), gelişime

açıklık ile sınırsız mücadele (r=,147, p>0,05), gelişime açıklık ile güvenlik ve istikrar (r=,085, p>0,05), gelişime açıklık ile özerklik (r=,134, p>0,05), gelişime açıklık ile belirli bir amaca adanmışlık (r=,093, p>0,05), uyumluluk ile hayat tarzı (r=,106, p>0,05), uyumluluk ile sınırsız mücadele (r=,037, p>0,05), uyumluluk ile belirli bir amaca adanmışlık (r=,067, p>0,05), uyumluluk ile güvenlik ve istikrar (r=-,013, p>0,05), uyumluluk ile özerklik (r=,006, p>0,05), uyumluluk ile teknik fonksiyonellik (r=,082, p>0,05), özdisiplin ile yönetsel yetkinlik (r=,142, p>0,05), özdisiplin ile özerklik (r=,037, p>0,05), özdisiplin ile güvenlik istikrar (r=-,007, p>0,05), özdisiplin ile sınırsız mücadele (r=,103, p>0,05), özdisiplin ile hayat tarzı (r=,074, p>0,05), arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Anlamlı ilişkilerin bulunduğu değişkenlere ait regresyon analizleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 8: Gelişime açıklık boyutunun girişimcilik boyutuna etkisi

	R	R^2	B	β	T	F	p
Bağımsız değişken							
Gelişime açıklık	,204	,042	,107	,204	2,395	5,738	,018

Bağımlı değişken "girişimcilik", p<0,05

Gelişime açıklık boyutu (R=0,204 oran) ile girişimcilik boyutu ile ilişkilidir ve girişimcilik boyutunu (R^2=0,042 oranında) açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistik değeri 5,738 ve anlamlılık düzeyi <0,05 olduğu görülmüştür. t-değeri 2,395 ve p değeri (0,01<0,05) olduğundan, sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Gelişime açıklık boyutunda meydana gelen bir birimlik artış, girişimcilik üzerinde 0,204 oranında artış meydana getirir. Karar, H7: Gelişime açıklığın girişimcilik üzerinde etkisi vardır, hipotezi kabul edilir.

Tablo 9: Gelişime açıklık boyutunun yönetsel yetkinlik boyutuna etkisi

	R	R^2	B	β	T	F	p
Bağımsız değişken							
Gelişime açıklık	,183	,033	,061	,183	2,137	4,568	,034

Bağımlı değişken "yönetsel yetkinlik", p<0,05

Gelişime açıklık boyutu (R=,183 oran) ile yönetsel yetkinlik boyutu ile ilişkilidir ve bu boyutu (R^2=0,033 oranında) açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistik değeri 4,568 ve anlamlılık düzeyi <0,05 olduğu görülmüştür. t-değeri 2,137 ve p değeri (0,03<0,05) olduğundan, sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Gelişime açıklık boyutunda meydana gelen bir birimlik artış, girişimcilik üzerinde 0,183 oranında artış meydana getirir. Karar, H8: Gelişime açıklığın yönetsel yetkinlik üzerinde etkisi vardır, hipotezi kabul edilir.

Tablo 9: Gelişime açıklık boyutunun teknik fonksiyonellik boyutuna etkisi

	R	R^2	B	β	T	F	p
Bağımsız değişken							
Gelişime açıklık	,253	,064	,111	,253	2,984	8,905	,003

Bağımlı değişken "teknik fonksiyonellik", p<0,05

Gelişime açıklık boyutu (R=,253 oran) ile yönetsel yetkinlik boyutu ile ilişkilidir ve bu boyutu (R^2=0,064 oranında) açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistik değeri 8,905 ve anlamlılık düzeyi <0,05 olduğu görülmüştür. t-değeri 2,984 ve p değeri (0,03<0,05) olduğundan, sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Gelişime açıklık boyutunda meydana gelen bir birimlik artış, teknik fonksiyonellik üzerinde 0,253 oranında artış meydana getirir. Karar, H9: Gelişime açıklığın teknik fonksiyonellik üzerinde etkisi vardır, hipotezi kabul edilir.

Tablo 10: Uyumluluk boyutunun yönetsel yetkinlik boyutuna etkisi

	R	R^2	B	β	T	F	p
Bağımsız değişken							
Uyumluluk	,181	,033	,068	,181	2,117	4,482	,036

Bağımlı değişken "yönetsel yetkinlik", p<0,05

Uyumluluk boyutu (R=,181 oran) ile yönetsel yetkinlik boyutu ile ilişkilidir ve bu boyutu (R^2=0,033 oranında) açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistik değeri 4,482 ve anlamlılık düzeyi <0,05 olduğu görülmüştür. t-değeri 2,117 ve p değeri (0,03<0,05) olduğundan, sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Uyumluluk boyutunda meydana gelen bir birimlik artış, yönetsel yetkinlik üzerinde 0,181 oranında artış meydana getirir. Karar, H10: Uyumluluğun yönetsel yetkinlik üzerinde etkisi vardır, hipotezi kabul edilir.

Tablo 11: Özdisiplin boyutunun teknik fonksiyonellik boyutuna etkisi

	R	R^2	B	β	T	F	p
Bağımsız değişken							
Özdisiplin	,192	,037	,102	,192	2,227	4,958	0,00

Bağımlı değişken "teknik fonsiyonellik", p<0,05

Özdisiplin boyutu (R=,192 oran) ile teknik fonksiyonellik boyutu ile ilişkilidir ve bu boyutu (R^2=0,037 oranında) açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistik değeri 4,958 ve anlamlılık düzeyi <0,05 olduğu görülmüştür. t-değeri 2,227 ve p değeri (0,00<0,05) olduğundan, sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Özdisiplin boyutunda meydana gelen bir birimlik artış, teknik fonksiyonellik üzerinde 0,192 oranında artış meydana getirir. Karar, H11: Özdisiplinin teknik fonksiyonellik üzerinde etkisi vardır, hipotezi kabul edilir.

Tablo 12: Özdisiplin boyutunun girişimcilik boyutuna etkisi

	R	R^2	B	β	T	F	p
Bağımsız değişken							
Özdisiplin	,196	,038	,126	,196	2,296	5,273	0,00

Bağımlı değişken "girişimcilik", p<0,05

Özdisiplin boyutu (R=,196 oran) ile girişimcilik boyutu ile ilişkilidir ve bu boyutu (R^2=0,038 oranında) açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistik değeri 5,273 ve anlamlılık düzeyi <0,05 olduğu görülmüştür. t-değeri 2,296 ve p değeri (0,00<0,05) olduğundan, sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Özdisiplin boyutunda meydana gelen bir birimlik artış, girişimcilik üzerinde 0,196 oranında artış meydana getirir. Karar, H12: Özdisiplinin teknik fonksiyonellik üzerinde etkisi vardır, hipotezi kabul edilir.

Tablo 13: Özdisiplin boyutunun belirli amaca adanmışlık boyutuna etkisi

	R	R^2	B	β	T	F	p
Bağımsız değişken							
Özdisiplin	,197	,039	,130	,197	2,311	5,342	,022

Bağımlı değişken "Belirli amaca adanmışlık", p<0,05

Özdisiplin boyutu (R=,197 oran) ile belirli amaca adanmışlık boyutu ile ilişkilidir ve bu boyutu (R^2=0,039 oranında) açıklamaktadır. Yapılan regresyon analizi sonucunda F istatistik değeri 5,342 ve anlamlılık düzeyi <0,05 olduğu görülmüştür. t-değeri 2,311 ve p değeri (0,00<0,05) olduğundan, sonuçlar istatistiksel olarak anlamlıdır. Özdisiplin boyutunda meydana gelen bir birimlik artış, belirli amaca adanmışlık üzerinde 0,197 oranında artış meydana getirir. Karar, H13: Özdisiplinin belirli amaca adanmışlık üzerinde etkisi vardır, hipotezi kabul edilir.

Sonuç ve Öneriler:

Örneklemin büyük bir çoğunluğun kız öğrenciler olması, büro yönetimi ve sekreterlik mesleğinin kadın mesleği gibi görülmesi olarak yorumlanmaktadır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun mezun olduktan sonra mesleğimi yapacağım şeklinde verdikleri yanıt, büro yönetimi ve sekreterlik mesleğinin öğrenciler gözünde prestijli bir meslek şeklinde algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Cinsiyet ile kariyer çapaları arasında bir ilişkinin varlığı ve aradaki ilişkinin kız öğrenciler (kadın) lehine olduğu görülmüştür. Cinsiyet ile kişilik özellikleri , mezun olunan okul ile kişilik özellikleri, mezun olunan okul ile kariyer çapaları, mezun olduktan sonra mesleği yapma-yapmama isteği ile kariyer çapaları, mezun olduktan sonra mesleği yapma-yapmama isteği ile kişilik özellikleri arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

İlgili ölçeklerin alt boyutları ile kolerasyon analizi yapılmış olup, anlamlılık ifade eden analizlere ilişkin hipotezler şu şekildedir: gelişime açıklık boyutu ile girişimcilik, gelişime açıklık boyutu ile yönetsel yetkinlik, gelişime açıklık boyutu ile teknik fonksiyonellik, uyumluluk boyutu ile yönetsel yetkinlik, özdisiplin boyutu ile teknik fonksiyonellik, özdisiplin boyutu ile girişimcilik, özdisiplin boyutu ile belirli bir amaca adanmışlık arasında istatistiki olarak anlamlılık görülmüştür. Kişilik özellikleri ile kariyer çapaları arasında bir ilişki yoktur.

İlgili çalışma sadece büro yönetimi ve sekreterlik bölümü öğrencileri üzerinde uygulanmıştır. Dört yıllık eğitim veren bölüm öğrencileri, kamu-vakıf üniversiteleri öğrencileri üzerinde uygulanmasının sonuçları farklılaştırabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça:

Adıgüzel, O. (2009). Shein'in kariyer çapaları perspektifinde süleyman demirel üniversitesi iibf öğrencilerinin kariyer değerlerine ilişkin bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(2), 277-292.

Aytaç, S. (2005). Çalışma yaşamında kariyer yönetimi planlaması gelişimi ve sorunları. 2. Baskı, Bursa:Ezgi Kitapevi.

Baruch, Y. (2004). Transforming careers: from linear to multidirectional career paths organizational and individual perspectives. Career Development International, 9(1), 58-73.

Barclay, B., Chapman, J. & Brown, B. (2013). Underlying factor structure of schein's career anchor model. Journal of Career Assessment, 21(3), 430-451.

Basım, N., Çetin, F. & Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarıyla ilişkisi. Türk Psikoloji Dergisi, 24(63), 20-34.

Başol, O., Bilge, E. & Kuzgun, Ş. (2012). Öğrencilerin kariyer değerlerini etkileyen unsurların tespitine yönelik bir araştırma: bireysel değerler. Electronic Journal of Vocational Colleges, Aralık, 57-68.

Bitlisli, F., Dinç, M., Çetinceli, E. & Kaygısız, Ü. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ile akademik güdülenme ilişkisi: süleyman demirel üniversitesi ısparta meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 459-480.

Bayram, N., Gürsakal, S. & Aytaç, S. (2011). Öğrencileri kariyer değerlerini açıklamada kişiliğin etkisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 181-190.

Can, H., Öznur, A. & Aydın, E. (2006). Örgütsel davranış. İstanbul:Arıkan Basım Dağıtım

Çelik, D., Telman, N. (2013). Endüstri/örgüt psikolojisi alanında kullanılan ölçekler el kitabı. Nobel Kitap.

Çerik, Ş., Bozkurt, S. (2010). Çalışanların örgütsel sosyalizasyon ve kariyer çapalarına yönelik algılamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi ve banka çalışanlarına yönelik bir araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (35), Ocak-Temmuz, 77-97.

Feldma, D., Bolino, M. (1996). Careers within careers: reconceptualizing the nature of career anchors and their consequences. Human Resource Management Review, 6(2), 89-112.

Gezen, T., Köroğlu, Ö. (2014). Turizm eğitimi alan öğrencilerin kariyer seçimine etki eden kariyer çapalarının belirlenmesine yönelik bir araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(2), 213-234.

Gürbüz, S., Sığrı, Ü. (2012). Kariyer çapalarının temel benlik değerlendirilmesi ve kültürel değerler ile ilişkisi: türkiye ve abd karşılaştırılması. 20. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, İzmir:24-26 Mayıs.

http://www.kariyerpenceresi.com/?meslekler,33,2/buro-yonetimi-ve-sekreterlik.html, Erişim tarihi: 10.01.2016

http://kkmyo.kmu.edu.tr/userfiles/file/1-d-%20B%C3%BCro%20Y%C3%B6netimi%20Tan%C4%B1t%C4%B1m%2016-05-11.pdf, Erişim tarihi: 10.01.2016

Schein, E. (1996). Implications for career development in the 21st century. Academy of Management Executive, 10(4), 80-88.

Tabak, A., Basım, N., Tatar, İ. & Çetin, F. (2010). İzlenim yönetimi taktiklerinde beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: savunma sanayiinde bir araştırma. Ege Akademik Bakış, 10(2), 539-557

Taymur, İbrahim ve Hakan Türkçapar (2012). Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(2), ss:154-177.

Topçu, M. K. (2015). Çalışanların kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde psikolojik sözleşme algısının rolü. Doktora Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Savunma Yönetimi Ana Bilim Dalı.

Tatlılıoğlu, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin beş faktör kişilik kuramı'na göre kişilik özellikleri alt boyutlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. Tarih Okulu Dergisi (TOD) 7(17), 939-971.

Ünal, B., Gizir, S. (2014). Öğretim elemanlarının baskın kariyer çapalarının incelenmesi: mersin üniversitesi örneği. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14(5), 1743-1765.

Wils, L., Wils, T. & Tremblay, M. (2010). Toward a cereer anchor structure: an emprical investigation of engineers. Industrial Relations, 65(2), 236-256.

Sakin Şehirler ve Kadın Girişimciliği

A Study On The Relation Between Personality Traits And Career Anchors: The Case Of Kocaeli Vocational School

Doç. Dr. Şule Yüksel ÖZMEN *

Öz:

Sanayileşmeyle hızlı bir yaşam tarzı oluşmuş, bu yaşam tarzı insanların yemek yeme alışkanlıklarını da değiştirmiştir. "Fast food" olarak adlandırılan hızlı yemek alışkanlığına karşı 1980li yıllarda "yavaş yemek" hareketi gelişmiş, Yavaş Yemek hareketinin ortaya çıkışından on yıl sonra, ondan esinlenen 'CittaSlow' (Yavaş Şehir) ilkeleri ilk kez İtalya'da Chianti, Orvieto gibi belediyeler tarafından uygulanmıştır. Sakin şehirler bugün 30ülkede 225 kentin üye olduğu bir yerel yaşam ve yerel kalkınma hareketini ifade etmektedir. Türkiye'nin ilk sakin Seferihisar bu ağa 2009 yılında girmiştir. Seferihisar'ı (İzmir), Gökçeada (Çanakkale), Akyaka (Muğla), Yenipazar (Aydın) ve Taraklı (Sakarya). Yalvaç (Isparta), Vize (Kırklareli), Perşembe (Ordu) ve Halfeti (Şanlıurfa) takip etmiştir. 2015 yılında Artvin Şavşat, 2016 yılında da Erzurum Uzundere sakin şehir unvanı almıştır.

Bir şehrin yavaş şehir olabilmesi için Cittaslow organizasyonu tarafından ortaya konmuş 70 kriteri karşılaması gerekmektedir. Bu kriterler; çevre politikaları, altyapı politikaları, kent dokusunun kalitesini artırma, yerli üretimi koruma ve destekleme, konukseverlik, farkındalık ana başlıklarında, geleneksel yapıların korunması, yerel ürünlerin kullanılması, yenilenebilir enerji kullanılması, yerel yemeklerin sunulduğu restoranların desteklenmesi, eski yapıların restore edilmesi, gürültü kirliliğinin engellenmesi, organik ürün üretilmesi, el sanatlarının korunması gibi faaliyetleri içermektedir. Yavaş şehirlerde kadınların girişimciliği, kent yaşamına katkıları, yerel üretimdeki etkileri bakımından yerel yönetimler tarafından pozitif ayrımcılık uygulanmaktadır. Kadınların yerel yönetimlerle işbirliği ve uzlaşma içine girdiklerinde kent yaşamına ve hem kendi hem de kentin ekonomik hayatına katkısı mevcuttur. Bu çalışmada yavaş şehirler özelinde kadınların kent yaşamına etkisi örnek olaylar üzerinden aktarılacaktır. Çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen "İletişim Çağında Frene Basmak: Yavaş Şehirlerin Çevre İletişimi Bağlamında Analizi, Çevresel Toplumsal Katılım, İşbirliği ve Uzlaşma Stratejilerinin Yavaş Şehirlerde Nasıl Sağlandığının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin dokuz yavaş şehri incelenmiştir. Bu şehirler, İzmir Seferihisar, Aydın Yenipazar, Isparta Yalvaç, Sakarya Taraklı, Muğla Akyaka, Kırklareli Vize, Çanakkale Gökçeada, Şanlıurfa Halfeti, Ordu Perşembe'dir. Bu şehirlerde sivil toplum örgütü temsilcileri ve belediye başkanlarıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü syozmen@ktu.edu.tr

Giriş :

Cittaslow, 1999 yılında İtalya'da kurulmuş bir harekettir. Kelime kökeni İtalyanca "Citta (Şehir)" ve İngilizce "Slow (Yavaş)" kelimelerinin birleşmesiyle türetilmiştir. Küreselleşme karşıtı olarak ortaya çıkan yavaş hareketinin bir parçası olan, Cittaslow Hareketi doğaya zarar vermeden de kentlerin gelişebileceğini savunan bir yerel kalkınma modelidir. Yavaş şehir; tarihsel kentsel öğeleri korumak, çevre dostu teknolojilerden en üst düzeyde yararlanabilmek ve kenti katılımcı bir anlayışla yönetebilmek; yerel ürünlerine, sanatlarına, yemeklerine ve kültürlerine sahip çıkmak, tarihsel yapıyı, ekolojik ve çevresel özellikleri, kentsel dokuyu koruyarak, daha insanca, daha yaşanabilir ve sürdürülebilir bir geleceği katılımcı bir anlayışla tasarlamak anlamına gelmektedir. Yavaş şehirlerde kadınların girişimciliği, kent yaşamına katkıları, yerel üretimdeki etkileri bakımından yerel yönetimler tarafından pozitif ayrımcılık uygulanmaktadır.

Yavaş hareketinin ortaya ve yavaş yemek

Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle McLuhan'ın deyimiyle dünya küresel bir köy haline gelmiştir. Nasıl ki bir köydeki yaşam birbirinin aynı şekilde seyrediyorsa dünya da ekonomik ve kültürel anlamda aynılaşmaya gitmiş homojen bir hale gelmiştir. Özellikle de ulusötesi şirketlerin standartlaşmış hizmet politikaları farklılıkları ortadan kaldırarak aynılaşmaya neden olmuştur. Bu süreç "fast food" zinciri olan McDonalds'la anılmakta, "McDonaldslaşma" şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Standartlaşmaya yol açan değişim ve bu değişimin hızlılığı, aile yaşantısından, yemek alışkanlıklarına, seyahat alışkanlıklarından giyime kadar pek çok alana sirayet etmiştir. Toplumsal yapıdaki tüm bu değişimlerin eskiye oranla çok daha hızlı gelişmesi, bugün gelinen noktada eski alışkanlıkların değişmesini, birçok kültürel değerlerin geride bırakılmasını tetiklemiştir. Yerel unsurlar terk edilmeye başlanmış, tüketim kültürünün dayatmasıyla ortaya çıkan kitle iletişim araçlarıyla da rıza üretimi sağlanan bir sürece girilmiştir. Yavaş hareketinin de çıkış noktası budur. Aynılaşan gündelik hayatın yerel dokularını korumasını içermektedir. Yavaş hareketinin ortaya çıkmasında da McDonalds tam orta yerde durmaktadır. İtalya'da 1986'da Roma Piazza di Spagna'da İspanyol Merdivenleri olarak bilinen mevkide Mc Donald's restoranının açılışını büyük bir protestoya sahne olmuştur. Gazeteci Carlo Petrini önderliğindeki bu protesto hareketi küresel restoran zincirlerinin yerel tatları yok ettiği ve yemek kültürünü yok ettiğini "fast food" olarak adlandırılan hızlı yemek yeme kültürünün yerine hayattan zevk alarak ve tüm tatları hissederek yenilebilecek bir şeye bırakması gerektiği vurgulanmıştır. Bu şekilde de yavaş yemek akımı ortaya çıkmıştır. Slow Food, bireylere yerel yemeklerin lezzetini keşfetmelerini söylemektedir. Slow food hareketi, daha kaliteli yaşam için bireylerin kendinize zaman ayırması gerektiğine yönelik davranışı edinmesi çabalamaktadır. Slow Food hareketinin bugün tüm dünyada 1500 yerel convivium (yerel coğrafi şartlarda farklı bir birlikte yaşamı seçen topluluk) ile yaklaşık 100,000 üyesi bulunuyor. Türkiye'de Slow Food ağına bağlı 25 convivium bulunmaktadır. Bunlar; Ankara, Antalya-Mavi yengeçler, Balkon bahçeleri, Bozcaada, Delice, Fikir Sahibi Damaklar, Fırtına Vadisi, Gaziantep, Göbeklitepe, Halfeti, Hasankeyf, İda, İhsangazi, İzmir-Bardacık, İzmir Foça Zeytindalı, Kars, Keçi Karaburun Mordoğan, Mahal, Şile Palamut, Teos, Trakya, Yağmur Böreği, Yavaş Gari Bodrum, Yenipazar'dır (www.slowfood.com). Her ne kadar başlangıcı ulus ötesi yemek zincirlerine karşı bir hareket de olsa, bugün geldiği nokta insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Zira, hareketin lideri Carlo Petrini sadece doymanın değil lezzet almanın da bir insan hakkı olduğunu savunmakta ve üretici haklarının korunmasının ve yaşam koşullarının iyileştirilmesinin gastronominin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Slow Food hareketinin felsefesi Slow Food'un, hem insanların kendi gelişimleri hem de dünyanın gelişimi için önemli olan, tüm insanların gıdalara ulaşabildiği ve gıdalardan keyif alabildiği bir dünya şeklinde tanımlanmıştır. Hareket, çokuluslu gıda endüstrilerinin kontrolsüz gücüne ve endüstriyel tarıma karşıdır ve yemeği kültürün en önemli parçası olduğunu söyleyerek kültür, siyaset, tarım ve çevrede dahil olmak üzere hayatın birçok yönüne katkısına işaret etmektedir (slowfood.com, 2016).

Slow Food Hareketi yerel tohumlar ile üretimine, yerel yemeklerin tüketimine ve kentin özgünlüğünü yansıtan kültürel kimliğinin korunmasına, yerel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına dikkat çekmesi ile diğer toplumsal gıda hareketlerinden farklılık arz etmektedir (Hayes ve Martin, 2009: 7).

Sonrasında 1999'da Geir Berthelsen ve onun yarattığı "The World Institute of Slowness", "Dünya Yavaşlık Enstitüsü", "Yavaş Gezegen" şeklinde bir geniş görüş sunmuştur. "Yavaş Hareketi" organize edilmiş veya tek bir organizasyon tarafından kontrol edilen bir hareket değildir. Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde olduğu gibi, Avustralya ve Japonya gibi bazı Uzakdoğu ülkelerinde de hareketin arkasındaki felsefeyi kabul eden insanların sayısı zamanla artmıştır (Alpat, 2013). Yavaş hareketinin kısaca tanımını yapmak gerekirse; iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızla gelişmesiyle, bu hızlı gelişimim toplumsal hayatı dönüştürmesi bu dönüşümün insanların hayattan zevk alacak unsurları gözden kaçırmasını önlemektir (Honore, 2008).

Yavaş Kent (Cittaslow)

Kelime kökeni İtalyanca "Citta (Şehir)" ve İngilizce "Slow (Yavaş)" kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulan yavaş şehir hareketi, Türkiye'de yavaş kelimesinin yarattığı olumsuz anlam nedeniyle sakin şehir olarak adlandırılmaktadır. Yaşamaya değer şehirler olarak da ifade edilen bu sakin şehir hareketi toplumsal hayata değinen bir felsefeye sahiptir. 1999 yılında Orvieto Kongresi'nden (Ekogastronomi kongresi) sonra onların heyecanına kapılan bir grup yerel yönetici kendine has bir yaşam şekli ve korunmaya muhtaç özel ürünleri bulunan bazı küçük şehirleri bir araya getirecek bir birlik kurmak istemiştir. Fikir, o dönemde Chianti'deki Greve kentinin belediye başkanı olan sosyal demokrat Paolo Saturnin'den çıkmıştır (Petrini ve Padovani 2011:156). İlk başlarda Ortvieto, Positano ve Bre kentlerini kapsayan bir ağ kurulmuştur. Bu organizasyon kendine "cittaslow" adını vermiştir. Bu ağ giderek yaygınlaşmıştır. Bugün bu ağa dahil 30 ülkeden 222 şehir bulunmaktadır (Cittaslow Org). Cittaslow'un amacı, kent sakinleri ve ziyaretçiler için, iyi fikirler, deneyimler ve bilgi alışverişini sağlayarak yaşam kalitesini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmaktır (Miele, 2008:136). Cittàslow, nüfusu 50.000′nin altında olan kentlerin üye olabildiği, kentlerin kendi gelenek, göreneklerini, yemeklerini, tarihsel kimliklerini korumalarını öngören bir birliktir. Cittàslow felsefesi kentlerin hangi alanlarda güçlü ve zayıf olduklarını analiz etmelerini ve sahip oldukları şartlar çerçevesinde bir strateji geliştirmelerini teşvik etmektedir (http://www.cittaslowturkiye.org/).

Sakin şehir ağına üyelik süreci

Cittaslow ağına dahil olmak için öncelikle Cittaslow organizasyonu tarafından belirlenmiş kriterler mevcuttur. "Yavaş Şehir" olarak adlandırılmak için şehrin kontrol edilmesi, belirli aralıklarla da görevliler tarafından denetlenmesi gerekmektedir. "Cittaslow" bildirisi, gürültü kirliliğini ve trafiği kesmek, yeşil alanları ve yaya bölgelerini artırmak, yerel üretim yapan çiftçilerle bu ürünleri satan dükkân ve lokantaları desteklemek ve yerel estetik öğeleri korumak gibi sayısı 70'den fazla taahhüt içermektedir. Bu taahhütler çevre politikaları, altyapı politikaları, kent dokusunun kalitesinin artırılması, yerel üretimi koruma ve destekleme, konukseverlik ve farkındalık başlıkları taşımaktadır (www.cittaslow.org). Cittaslow olmak için yerine getirilmesi gereken kriterler; perspektif (**) ve zorunlu kriterler (*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu kriterler aşağıda sıralanmıştır (Pajo ve Uğurlu, 2015).

Çevre Politikaları

Hava temizliğinin yetkili kurumlarca denetlenmesi ve belgelenmesi, *

Su temizliğinin yetkili kurumlarca denetlenmesi ve belgelenmesi, *

Kentin içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması,

Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması, *

Endüstriyel ve evsel biyolojik ayrışma çalışmalarının desteklenmesi,

Toplu kanalizasyon atık su arıtma tesisinin bulunması,*

Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufunun sağlanması,

Kamunun yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretiminin sağlanması,

Görsel kirliliğin ve trafik kaynaklı gürültünün azaltılması,

Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması, *

Hane başına elektrik enerjisi kullanımının azaltılması,

Biyo çeşitliliğin korunması,

II) Altyapı Politikaları

Kamu binalarına bağlı bisiklet yolları oluşturulması,

Bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması,*

Metro ve otobüs durakları civarında bisiklet park yerlerinin yapılması,

Eko-ulaşım planının yapılması, *

Engelli vatandaşlara uygun mimari uygulamalar yapılması, *

Aile hayatı ve hamile kadınlara uyumlu planlar geliştirilmesi, *

Sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliğinin sağlanması,

Kent merkezlerindeki malların dağıtımında sürdürülebilirliğin sağlanması,

Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranının belirlenmesi,*

III) Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları

Kentin dışa bağımlılığını azaltacak planlar yapılması,**

Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin arttırılmasını sağlanması,

Su kaynaklarını tüketmeyen ağaçlar seçilerek yeşil alanlar oluşturulması,

Kentin daha yaşanabilir hale getirilmesi,

Marjinal alanların değerlendirilmesi,*

Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesi teknolojiden yararlanarak verimliliğin arttırılması, *

Kişilerden oluşan sürdürülebilir mimari birimi oluşturulması, *

Kentte internet kullanımının arttırılması,*

Kente zararlı kirleticilerin sürekli izlenmesi ve azaltılması,*

Tele çalışmanın yaygınlaştırılması,

Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşvik edilmesi,

Sosyal altyapının destekleyici önlemler alınması,

Kamusal sürdürülebilir kentsel planlamanın teşvik edilmesi, *

Kentteki yeşil alanların verimli bitkiler kullanılarak değerlendirilmesi,**

Yerel ürünlerin ticarileşmesi amacıyla yerel ürün pazarı alanlarının yaratılması, *

Atölyelerin korunması ve işlevsel hale getirilmesi, doğal/yerel alışveriş merkezlerinin oluşturulması,*

Yeşil alanlarda belirlenenden fazla beton kullanımına karşı önlemler alınması,

IV) Tarıma, Turizme, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar

Agro-ekolojinin geliştirilmesi amacıyla düzenlemeler yapılarak projeler oluşturulması ve projelerin hayata geçirilmesi,**

Kent esnaflarına veya sanatkârlarına ait el yapımı, etiketli veya markalı ürünlerinin korunması, patentlerinin alınması,*

Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin arttırılması,*

Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini kolaylaştırılması, kırsal bölgelerin değerini arttırılması, *

Kamuya ait okul kantini, restoran vb. yerel yiyecek ve içeceklerin hazırlanması veya satılması, *

Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe lezzet eğitimlerine ağırlık verilmesi, *

Geleneksel ve kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması, *

Konaklama tesisleri kapasitelerinin arttırılması,*

Tarımda GDO kullanımının yasaklanması,

Tarım alanları için imar planlarının oluşturulması,

V) Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim ile İlgili Planlar

Şehre gelenlerin güler yüz ile karşılanması, *

Esnafların ve tur operatörlerinin farkındalığının arttırması, *

Yavaş güzergâhların mevcut oluşturulması,

Halkın yönetimsel kararlara dâhil edilmesi,

Eğitimcilere, yöneticilere ve çalışanlara Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim verilmesi, **

Sağlık konusunda eğitim verilmesi,

Yöre halkına Cittaslow'un anlamı ile ilgili olarak sistematik ve kalıcı eğitim verilmesi,*

Yerel yönetim ile Cittaslow üzerine çalışan derneklerin aktif işbirliğinin sağlanması,

Yerel yönetimlerin Cittaslow kampanyalarına destek olması, *

Yazışmalarda Cittaslow logosunun kullanılması, *

VI) Sosyal Uyum Politikaları

Azınlıklara yönelik ayrımcılığı engelleyici çalışmaların yapılması,

Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşamasının teşvik edilmesi,

Engelli kişilerin toplumsal yaşama uyumunun sağlanması,

Çocuk bakımının desteklenmesi,

Genç neslin istihdamı için tedbirler alınması,

Yoksulluk ile mücadele edilmesi,

Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve sürekliliğinin sağlanması,

Farklı kültürlerin uyumunun sağlanması,

Halkın politikaya katılımının teşvik edilmesi,

Belediyenin kamu konut yatırımlarına öncülük etmesi,

VII) Ortaklıklara İlişkin Politikalar

Slow Food aktiviteleri ve kampanyaları için destek olunması;

Yerel bir "Slow Food Convivium" oluşturulması,

İlk, orta ve lise düzeyindeki okullarda öğrencilerin tat ve beslenme konusunda bilinçlenmesi için eğitim programları oluşturulması ve uygulanması,

Okullarda sebze ve meyve bahçeleri oluşturulması, çocuklara yerel üretim bilincinin aşılanması,

Yok olma riski altında bulunan ürünlerin korunması için projeler hazırlanması,

Yerel ürünlerin kullanımının desteklenmesi ve beslenme geleneklerinin gıda hizmeti veren tüm kuruluşlarca uygulanması için gıda eğitim programlarının düzenlenmesi,

Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slow Food veya diğer kurumlar ile desteklemek;

Yöreye özgün, yerli ürün üretiminin desteklenmesi,

Gıda ile ilgili kurulmuş olan derneklerin yerel değerleri koruyacak şekilde hareket etmesinin sağlanması,

Eşleştirme projelerinin desteklenmesi, gelişmekte olan ülkelerde Cittaslow ve Slow Food felsefelerinin yayılması için ortaklıklar oluşturulması,

Üyelik sürecinde organizasyon öncelikle aday şehrin çalışmalarına bakıp kriterlere göre bir puan vermektedir. Bir şehrin aday olabilmesi için bu 70 kriterin en az yüzde 50'sini içeren puan alması gerekmektedir. "Uluslararası Bilim Komitesi" tarafından yapılan çalışmanın birlik tarafından onaylanmasını takiben geçerli olan yeni kriterler, aday kentin ilk aşamada bir sene deneme süresine tabi tutulmasını ön görmektedir. Aday kentler perspektif kriterleri gerçekleştirdiklerinde, gerçekleştirdikleri kriter başlıklarından %15 oranında ilave puan kazanmaktadırlar. Kriterlerin puanlanmasında aday kentin yaptığı projelerin başlama tarihi ve başarı durumu dikkate alınmaktadır (Pajo ve Uğurlu, 2015). Üye olmakla iş bitmemekte, düzenli aralıklarla üye ağına dahil olmuş şehrin taahhütlerin ne kadarını gerçekleştirdiği koordinasyon komitesi tarafından kontrol edilmektedir. Hedeflenen nedir, bu hedefin ne kadarına hangi politikalarla ulaşıldığına dair özdenetim raporlarının sakin şehrin içinde bulunduğu ülkenin koordinasyon kuruluna vermesi gerekmektedir.

Sakin şehrin ağına dahil olan üye şehirler Cittaslow organizasyonunun simgesi olan salyangoz logosunu kullanmaya hak kazanırlar. Slow Food hareketinin logosu da salyangozdur. Cittaslow logosu sırtında şehirtaşıyanbirsalyangoz şeklindedir.
Bir şehrin Sakin Şehir Ağı'na katılımı gerçekleştiğinde, o şehir, Sakin Şehir hareketinin logosunu ve Sakin Şehir markasını kullanma hakkına sahip olmaktadır. Sakin Şehirlerin logosu, sırtında şehrini taşıyan salyangozdur. Salyangozun simge olarak seçilmesinin felsefi bir anlamı bulunmaktadır. "Salyangoz yavaş hareket eder. Hızlı olmak insanı akılsız ve düşüncesiz kılar. Yavaş hareket etmek bir erdemdir. Akıl ve ağırbaşlılığı ifade eder" (Yurtseven, Kaya ve Harman, 2010:24).

Resim 1: Cittaslow logo

Dünya'da ve Türkiye'de yavaş şehirler

Cittaslow ağının merkezi İtalya'dır. 2016 Ekim ayı itibariyle ağa dahil olmuş 30 ülkeden 222 şehir bulunmaktadır.

Resim 2 Dünyadaki cittaslow şehirlerinin haritası (kaynak: cittaslow.org)

Türkiye'de yavaş şehirler, neredeyse ülke coğrafyasının her noktasında görülebilmektedir. Ülkenin doğusunda, batısında, kuzeyinde ve güneyinde yavaş şehir seçilmiş kentler mevcuttur. Adaylık süreci devam eden ve aday olmayı düşünen, bu yönde başvurularını yapmakta olan, ya da başvurmak için hazırlanmakta olan şehirler bulunmaktadır. Şimdilik Türkiye'deki Sakin Şehirlerin sayısı on birdir (http://cittaslowturkiye.org):

Bunlar:

İzmir Seferihisar (Türkiye sakin şehir başkenti),

Muğla Akyaka,

Çanakkale Gökçeada,

Şanlıurfa Halfeti,

Sakarya Taraklı,

Kırklareli Vize,

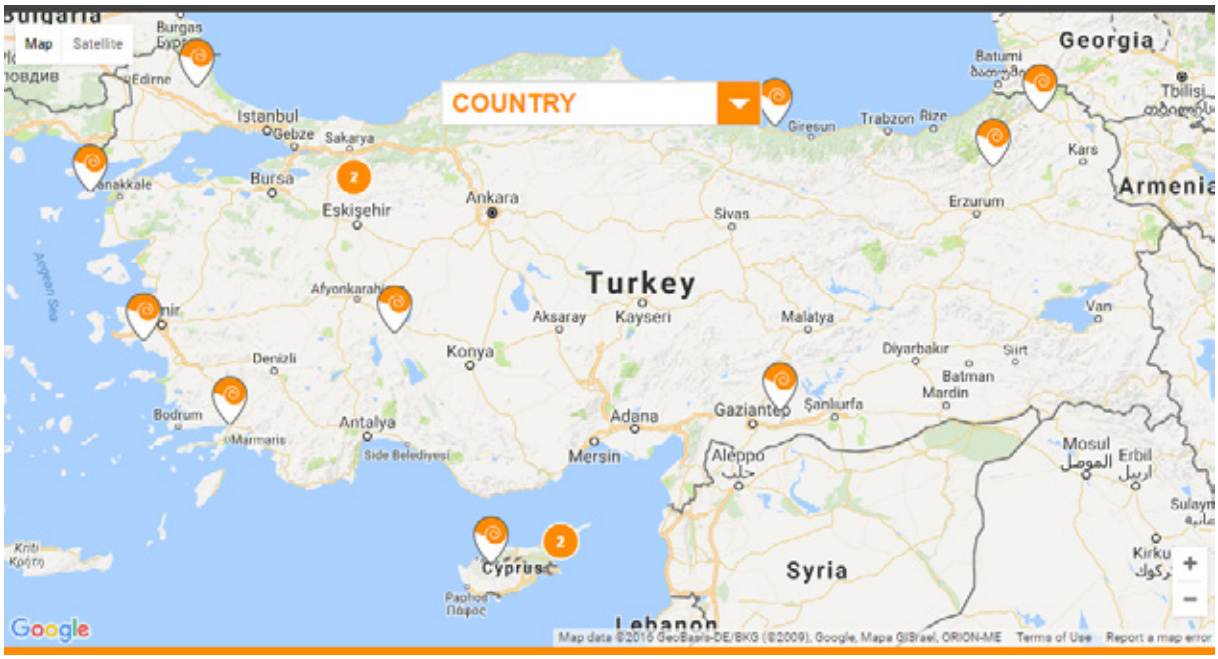
Isparta Yalvaç,

Aydın Yenipazar,

Ordu Perşembe,

Artvin Şavşat

Erzurum Uzundere

Resim 3 Türkiye'deki cittaslow şehirlerinin haritası (kaynak: cittaslow.org)

Araştırma Yöntemi

Çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen "İletişim Çağında Frene Basmak: Yavaş Şehirlerin Çevre İletişimi Bağlamında Analizi, Çevresel Toplumsal Katılım, İşbirliği ve Uzlaşma Stratejilerinin Yavaş Şehirlerde Nasıl Sağlandığının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin dokuz yavaş şehrine gidilmiş katılımcı gözlem ve derinlemesine gözlemlerle veri toplanmıştır. Bunun yanı sıra bu şehirlerin yerel ve ulusal basında çıkmış haberleri toplanmış ve dokuman analizine tabi tutulmuştur. Veriler Nvivo 11 programı ile analiz edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırma kapsamında 9 sakin şehirde belediye başkanları, sakin şehir temsilcileri, sivil toplum temsilcileri ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışma verileri yorumlanırken her şehir ayrı ayrı ele alınmıştır. Kadınları girişimci olmaya iten bir nedenlerden biri hükümetler tarafından kadınların yerel ekonomiyi kalkındırmada önemli bir aktör olarak görülmesi politikasıdır. Bu politikada özellikle yerel aktörler içerisinde yer alan potansiyel kadın girişimcilerin yönlendirilmesi, teşvik edilmesi ve güçlendirilmesi öngörülmektedir (Soysal, 2010). Sakin şehir girişimciliğine sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşan Sungur (2013), kadınların girişimciliğinin ev içi rollerinin ve becerilerinin devamı şeklinde olduğunun vurgusunu yapmaktadır. Sakin şehirlere bakıldığında yerel yönetimin kadınlara girişimcilik konusunda pozitif ayrımcılık yaptığı görülmektedir. Yerel yönetimler yönlendirmeyi çeşitli kurslar açarak, kültürel mirasın korunması aşamasında kültürel miras sayılan ürünlerin üretilmesi konusunda teşvik ederek ve kooperatif ve pazarlar kurarak kadınların girişimcilik faaliyetlerinin güçlendirilmesine destek olmuşlardır. Coğrafi konum da girişimciliği etkileyen unsurlardan bir tanesidir (Keskin, 2014). Bu şehirlerin sakin şehir olduktan sonra coğrafi konum olarak birer turizm destinasyonuna dönüşmesi girişimcilik faaliyetlerin artmasında etkili olmuştur.

Seferihisar

Türkiye'nin ilk sakin şehri olan Seferihisar bu organizasyona 2009 yılında girmiştir. Seferihisar'da tarım ve turizm öne çıkmaktadır. Seferihisar'da Sığacık Mahallesinde bulunan Kale içini restore edilerek hem kentin tarihi dokusunu korunmuştur. Bu yer, dışarıdan gelen ziyaretçilerin gezebileceği,

konaklayabileceği tatil köyü haline getirilmiştir. Seferihisar'ın Sığacık mahallesinde yerel ürünlerin ve el işlerinin sergilendirdiği "Sığacık Üretici Pazarı" kurulmuştur. Ulamış mahallesi ve Doğanbey köyünde Seferihisar Belediyesi "Kadın Emeği Evleri" açılmıştır. Bu evler kadın emeğinin değerlendirilmesine, kadınların meslek edinmelerine veya gelir getirici faaliyetlerde bulunmalarına imkan sağlamıştır. Seferihisar'da 2009 yılında 80 tezgâh ile başlatılan üretici pazarı ve 2015 yılına geldiğin 350'nin üzerinde tezgâh sayısına ulaşmıştır bu pazarda da kadınlar çoğunluktadır. Pazara katılan üreticilerden herhangi bir tezgah kirası da istenmemektedir. Yerel üretime yönelik e-ticaret yapılmaktadır. www.seferipazar.com adı olarak sanal dükkanı vardır ve bu dükkandan . Türkiye'nin her yerine ürün gönderilmektedir.

Hıdırtepe Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Başkanı: 2010 yılında 7 kadın bir araya geldik. Şu an yetmiş dört kadınız. Tarım Bakanlığı'na bağlı Tarımsal Kalkınma Kooperatifiyiz. Burada üretilen her şeyi evet yerel yönetim destekleriyle pazarlarda kadınlar satıyor. Ama aynı zamanda alımında sadece Seferihisar'a gelenler değil Türkiye'nin her yerine gönderelim istedim. Seferihisar'da kurulan pazarlar dolayısıyla Salı ve Cuma günleri internet üzerinden bize gelen siparişlerle Türkiye'nin her yerine gönderiyoruz. Seferipazar.com bizim adresimiz. İnternete girdiklerinde bu adresi yazdıkları zaman bütün ürün listemiz karşılarına çıkacak. Bir kargo şirketiyle anlaştık. Altı yüz kilometreye kadar ertesi gün ellerinde oluyor. Onu aştığı zaman iki günü buluyor. Ev kiraladık. Seferihisar'da kadının ürettiği her şey, evinde ürettiği, bizim doğal yediğimiz işte şimdi salça zamanı, tarhana zamanı. Bunun yanında domates, salatalık o sezonun meyvesi nesi varsa aklınıza gelebilecek her şeyi paketleyip gönderiyoruz. (Neptün Soyer-Kooperatif Başkanı)

Gökçeada

Çanakkale ilini bağlı bir ada olan Gökçeada, özellikle organik tarım ve turizm ile dikkat çekmektedir. Kadınlar turizme genellikle ev pansiyonculuğu ile katkı sağlamaktadır. 2013 yılında Gökçeada Earth Market (Yeryüzü Pazarı) ağına katılmıştır. Türkiye'de Earth Markete sahip olan ikinci yerdir. Yeryüzü Pazarı, yiyeceklerin sadece bir besin kaynağı değil aynı zamanda tarihimiz, kimliğimiz, kültürümüz ve sağlığımız, yöremiz ve geleceğimizin de kaynağı olduğuna vurgu yapmakta ve Slow Food'un temiz adil ve iyi prensiplerini taşımaktadır. Yeryüzü pazarına sadece o yörenin insanları ve o yöreye ait o yörede üretilmiş yiyeceklerin satışına izin verilmektedir. Yeryüzü pazarı çalışanlarının genellikle kadınlardan oluştuğu görülmektedir (Eşitti ve Harputoğlu, 2015). Gökçeada'nın CittàSlow statüsünü kazanmasında, adada sürdürülen organik tarımın ve kültürel miras yönetimi, organik tarım işletmeciliği, gastronomi gibi alanlarda eğitim vererek CittàSlow kültürünün yaygınlaşması sürecinde önemli bir misyon üstlenen Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nun payı büyüktür. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Gökçeada Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Organik Tarım İşletmeciliği Bölümü'nde, organik tarım alanında bilimsel yöntemlerle çalışabilecek, topluma sağlıklı gıdalar temini ve bunları tüketme olanağı sağlayabilecek, bio-güvenlik ve bio-çeşitliliğin önemini kavramış, dünyada organik tarım konusundaki yeni yaklaşımlara uyum sağlayabilecek, pazarlama, üretim ve işleme konularında bilgi altyapısına sahip girişimci tarımcıların yetiştirilmesi hedeflemektedir (Bilgi, 2013). Gökçeada da şarapçılık konusunda sadece kadınlardan oluşan Tını şarapçılık adında bir firma bulunmaktadır.

Cittaslow çalışmasını yaparken şunu gördük. Hangi iş yapılırsa yapılsın, hangi belediyede yapılırsa yapılsın, bir şekilde kadın emeği gizli kalmış. Kadın emeği bir şekilde öne çıkmaya başlıyor. ve aslında, at başı bir rol de üsteniyor. (Gökçeada Cittaslow temsilcisi-Gökçebey)

Akyaka

Gökova Körfezi ağzında. Özel Çevre Koruma Statüsü'nün ve de doğal SİT Alanı içinde yer alan Akyaka, evleri ile dikkat çekmektedir. Gazeteci Nail Çakırhan tarafından stilize edilen ve geleneksel Muğla evleri çizgisi taşıyan evler bugün ev pansiyonculuğunda kullanılmaktadır. Aile girişimi olarak

adlandırılabilecek ev pansiyonculuğu işletilmesinde kadınların işgücüne katılmasında önemli bir yeri vardır.

En küçük konutta bile apartçılık gelişsin diye belediye ruhsatlandırması yaptık. 400 m^2 arsa üstüne kaldığınız yer butik aile işletmesidir. 400 m^2'dir, butiktir. 4 konutluk bir daire yapılabilir oraya. Biz oraya apart ruhsatı verdik. Açılan işletmelerden kendi el emeğiyle ürün satacağına dair taahhüt alıyoruz. Havuzculuk kursu açıldı. Burada kendi işletmesinin önünde, kendi havuzunu işletme belgeleri verildi. Akyaka'da otel ve apartçılık konusu üzerinde eğitimler hazırlıyor. Tekne kullanımıyla ilgili eğitimler hazırlıyor. Emlakçılıkla ilgili eğitimler hazırlıyor. (Akyaka Eski Belediye Başkanı-Ahmet Çalca)

Yenipazar

Yenipazar'ın 2011 yılında sakin şehir unvanını alması yerel kalkınma modelinin lokomotifi olmuştur. Bu bağlamda, kasabada aracısız köy pazarı ve kadın kooperatifleri kurulmuş, yaya alanları artırılmış, sivil mimari örnekleri koruma altına alınmış ve bisiklet istasyonları projelendirilmiştir (Bilgi, 2013). Yenipazar, yerel üretim ürünleri ve yemekleri özellikle pidesi ile dikkat çekmektedir. Kadın kooperatifi kurulmuş bu kooperatif yerel ürünleri pazarlamaktadır. Buna ilişkin bir e-ticaret sistemi de yapmışlardır. Yenipazar Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi adı altında bir Facebook sayfası oluşturulmuş bu sayfa üzerinden satış yapılmaktadır.

Kadınların el sanatları var ya da kadınların evde ürettikleri, hani erişteden, turunç reçeline kadar bir dizi ürün var. Doğal. Ya da zeytin var. Kadınlar yapıyor bunları. O zeytinleri toplayıp, sofralık zeytinleri kadınlar diliyor. Kadınlar bunları pazara getiriyor. Bunu fatura edecek iktisadi işletmeye ihtiyaç var. Yenipazar'da yok. Ne olacak bu? Belediye başkanlığımın ilk yılları, herkes şirket dedi. Direkt kooperatif olsun dedim. Kadın, Çevre ve İşletme Kooperatifi kurduk. Kadın Çevre ve İşletme Kooperatifi şu anda fiilen çalışıyor, kurulmuş bir iktisadi işletme. (Yüsran Erden/Yenipazar Eski Belediye Başkanı)

Kadın girişimciliğine ilişkin önemli bir başarı hikayesi olarak Hacer Sabancı örnek gösterilebilir. Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projesi ile arıcılık sektörüne atılan ve devlet tarafından verilen 30 bin TL'lik hibe desteğini almaya hak kazanan girişken kadın çiftçi Hacer Sabancı, 40 kovanla zengin bitki örtüsüne sahip olan Karacaören Mahallesi civarında bal üretmektedir (habertime.com)

Taraklı

Cittaslow üyesi olduktan sonraki dönemde Taraklı, bozulmamış doğası ve tarihi dokusu ile dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Bir iletişim firmasının reklamını burada çekmeye karar vermesiyle adını daha da çok duyurmaya başlamış, turistik açıdan da cazibe merkezi haline gelmeye başlamıştır. Taraklı eskiden Ankara-İstanbul şehirlerarası yol güzergahında iken, sonradan yeni yolun yapılmasıyla artık ana arterden uzak kalmıştır (Değirmenci ve Sarıbıyık, 2015). Taraklı evlerinin kendine özgü genel karakteristiği, 19. yüzyıl Osmanlı şehir mimarisini yansıtan üç katlı ahşap karkas evlerden oluşmasıdır. Korunarak günümüze ulaşanlar arasında bulunan Küçükhan, Kale Han, Çakırlar, Orhangazi Çarşısı ve Hacırıfatlar gibi birçok tarihi konağın restorasyonu tamamlanarak bu yapılara butik otel fonksiyonu kazandırılmıştır. Cittàslow üyeliğinin bir özdenetim mekanizması olarak fonksiyonellik kazandığı Taraklı'da, jeotermal enerji potansiyelinin gelecek beş yıllık dönemde rasyonel anlamda değerlendirilebilmesi amacıyla, iki yüz elli bin kişiden oluşan bir nüfus kitlesine hizmet vermeyi hedefleyen kaplıca tesisleri projelendirilmektedir (Bilgi, 2013).

Taraklı'da kadın girişimciler iki şekilde dikkat çekmektedir birincisi ev pansiyonculuğu ikincisi de yerel ürünlerin satıldığı küçük işletmeler şeklinde. Özellikle Uhud adı verilen buğdayın çimlendirilmesi suretiyle yapılan geleneksel bir tatlının yapımı ve satışı konusunda kadın girişimcilerin fazlalığı dikkat

çekmektedir. Bunun yanısıra bez dokuma, ahşap kaşık yapımı ve boyaması gibi el sanatlarına yönelik girişimler de bulunmaktadır. Kadın girişimciliğine yönelik bir başarı hikayesi olarak İstanbul'dan Taraklı'ya yerleşen iki çocukluk arkadaşı Pembegül İnamlı ve Banu Tuğsavul'un bir konağı restore edip butik otel olarak işletmesi gösterilebilir.

Yalvaç

Köklü bir tarihsel geçmişe sahip Yalvaç Tarihi Kentler Birliği'nin de kurucu üyelerindendir. Yalvaç sakin şehir seçildikten sonra şehir merkezine Kadınlar Pazarı kurulmuştur. Bu pazarda geleneksel el sanatlarının yanı sıra yöresel ürünlerin satışı yapılmaktadır. Yalvaç'ta kadın girişimciliği fırıncılık alanındadır. Yalvaç'a has "hamursuz" olarak adlandırılan ekmeklerin yapıldığı fırınlarda tamamen kadınlar çalışmaktadır. Bu ekmekleri kargo yoluyla diğer il ve ilçelere de göndermektedirler. Tarihi Selçuklular dönemine dayanan mahalle fırınlarında kadınların çalışması asırlardır süren bir gelenek.

Yalvaç Belediye Başkanı Tekin Bayram Selçuklular döneminde kurulan mahalle fırınlarının günümüze kadar ulaştığını, bu mahalle fırınlarını 1991 yılında modernize ederek halkın hizmetine sunduklarına belirtmektedir.

"Belediyeye ait fırınlarda kadınlar çalışıyor. Her fırının bir sorumlusu var. Çalışanlara ücret ödemiyoruz. Kadınlar normal satış yaptığı gibi dışarıdan gelen siparişlerde 10 ekmekte 1 ekmek 'hak' alıyor. 'Hak' diye aldıkları ekmeği kendileri için satıyor. Bunun dışında kadınlar haftada 1 gün ürettikleri ekmekleri kendileri için satıyor. Bu şekilde kendilerine kazanç sağlıyorlar" (Kanal32.com.tr)

Vize

Yöresel ürünleri ve turistik mekanları ile dikkat çeken Vize'de kadın girişimciliğine ilişkin çalışmalar yerel yönetimin desteği çerçevesinde yürütülmektedir. Buna ilişkin olarak Yöresel Pazar projesi oluşturulmuş. Kalkınma ajansından alınan destekle de yöresel Pazar yapımına başlanmıştır. Ayrıca kadın kooperatifi oluşturup kadın emeğine ve üretimine ilişkin ürünlerin dükkanların yanısıra e-ticaret sistemi ile de pazarlanmasının yapılması hedeflenmektedir.

Kaleiçi dediğimiz turistik bölgede birkaç girişimci yerel ürünler satarak bir şeyler yapmaya çalışıyor ama gösteremiyor. Yöresel Pazar Projesiyle burada onlara küçük dükkanlar vereceğiz artık kendileri bir şekilde üretime katkı sağlayacak. Bu ama her türlü üretim el sanatı olabilir. Ağırlıklı tarımsal ürün olarak düşünüyoruz. (Sedat Balki-Vize Belediye Başkanı)

Vize'nin sembolü ıhlamur ağaçları, özellikle girişimcilik anlamında ıhlamur balı ve ıhlamurun kurutulup çay yapılmasına ilişkin girişimlerin dikkat çekebileceği görülmektedir.

Perşembe

Karadeniz duble yolunun yapımıyla birlikte şehirlerarası trafikten uzak kalmış olan Perşembe özellikle uzun kumsallarıyla kuş cenneti Hoynat adası ve tarihi Yason kilisesi ile dikkat çekmektedir. Perşembe'de Turizm ve Kültür Bakanlığı, Perşembe Belediyesi ve Halk Eğitim Merkezi aracılığıyla ev pansiyonculuğu kursu düzenlenmiştir. Sakin şehir olmasının ardından önemli bir turizm destinasyonu olan Perşembe'nin turizm gelir potansiyelinden kadınların yararlanması için bu kurs hedef kitlesi olarak kadınları seçmiştir. Perşembe'nin girişimcilik potansiyeline bakıldığında özellikle yöresel ürünlerin pazarlanması noktasında kadın emeği ve girişimine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Ordu Valiliği tarafından patenti alınmak üzere başvurulan coğrafi işaretlerden Ordu Perşembe ceviz helvası yöreye özgü olup geleneksel tatlardan başta gelmektedir. Ordu dut pekmezi, fırın fasulyesi, galdirik kavurması, incir reçeli, kestane balı, kivisi, kokulu üzüm şerbeti, kuru yufkası, melucan, sakarca kavurması, tostu

Perşembe'nin de başta gelen lezzetlerindendir. Pazartesi günü Perşembe'nin yerel pazarı kurulmaktadır. Pazarda satış yapanlar genelde kadınlardan oluşmaktadır (Karadeniz,2014).

Halfeti

Sakin şehir seçilmesi ve Karagül isimli bir TV dizisinin çekim platosunun olması nedeniyle Güneydoğu Anadolu'nun en çok turist çeken ilçelerinden biri olan Halfeti'de kadın girişimciliği yönünde yerel yönetimin girişimleri söz konusudur.

Her şeyimizi biz kendimiz üretiriz. Kışın kurutmalardan tut, salçasından tut, sucuğundan, pekmezine aklına gelebilecek her şeyi biz kendimiz yetiştiririz. Biz kendimiz onu tekrardan güneşte kurutur, güzel bir şekilde muhafaza ederiz. Bu neden ticarete dönüşmesin yani? Bunu özellikle üreten kadındır, kurutan da kadın, muhafaza eden de kadın. Niye bunun satışını kadın yapmasın? Bunun üzerinden bizim Kadın Müdürlüğümüz de var. Kadın üzerinden yola çıkaraktan, hani kadınlar ne yapabilir üzerinden bir araştırma yaptık Halfeti'de. Bütün mahallelerde kadınlarımızla görüşmeler yaptık, anketler yaptık. Ne yapabilir? Kadınlar ne yapıyor, ne üretiyor? Niye kadınlar üzerinden ticarete dökmeyelim. Onunla ilgili de Aşağı Halfeti'de biz bunun projesini hazırlattırıyoruz. Mütevazi bir şekilde dükkanlar hazırlattırıyoruz. Parkla bağlantısı, doğayla bağlantısını da düşündük. O şekilde estetik görüntüyü de bozmayacak şekilde (Ayşe Durmuş-Halfeti Belediyesi Eş Başkanı)

Birecik Barajı'nın yapımı sırasında yerleşim yerlerinin bir kısmı sular altında kalınca tam bir turizm beldesi haline gelen Halfeti'nin bu değişimi bireysel anlamda kadın girişimcilerinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Halfeti'de turistlere yönelik barajda tekne gezintileri yapılmaktadır. Evleri su altında kalan Dilek Kökten Halfeti de tek bayan tekne kaptanıdır.

Sonuç:

Peter Drucker girişimciyi, "kendisine ait yeni ve küçük bir işi ya da görevi" yapan kişi olarak tanımlamaktadır (Demir, 2015). Kadın girişimci literatürde, ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, bir işletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan veya sahibi olarak ortaklık kuran, iş ile ilgili olarak çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla temaslara geçen, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazanç üzerinde söz sahibi olan ve işletmesi adına tüm riski üstlenen kadındır (Soysal, 2010). Mayer ve Knox (2009) cittaslow markasının, markaya sahip şehirlerde yerel halkın yaşam kalitesini yükselttiğini söylemektedir. Bu bağlamda sakin şehirlerde kadınların hem sakin şehir markasının genel getirimi hem de yerel yönetimlerin desteğiyle birer girişimci olarak karşımıza çıkmaktadır. Cittaslow ölçütleri bağlamında değerlendirdiğimizde kadınların görünürlüğünün fazla olduğu alanların "Yerli Üretimi Koruma ve Destekleme ve Konukseverlik" olduğu görülmektedir. Bu çerçevede organik çiftçiliği geliştirmek (Gökçeada), el sanatlarını ve zanaatkârları desteklemek, yok olmalarını önlemek, yerel üretimi yaygınlaştırmak (tüm sakin şehirlerde), turistlere karşı konukseverlik için halkı ve çalışanları eğitmek (Perşembe, Seferihisar, Yalvaç ve Yenipazar) başı çekmektedir. Sakin şehirlerde kadınları ev içi işlerinin devamı şeklinde işlerde çalıştığı görülmektedir. Bunu da genellikle yerel yönetim ve kooperatif katkısıyla yapmaktadır. Sakin şehirlerinin bilinirliliğinin artması ve birer turizm destinasyonu olarak dikkat çekici hale gelmesiyle kadın girişimciliğinin alanlarının da gelişeceği öngörülebilir.

Kaynakça

Alpat, E. (2013). Yavaş Moda Nedir?, Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt 5, Sayı 7, sayfa 44-47.

Bilgi, M. G. (2013). "Türkiye'nin Sakin Şehirlerinde Permakültürel Koruma, Planlama, Yönetim ve Eğitim Pratikleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, ss. 45-59.

Değirmenci, İ. ve Sarıbıyık, M. (2015). "Tarihi Mekanlarda Sürdürülebilirlik Bağlamında Cittaslow Hareketi : Taraklı Örneği" 2nd International Sustainable Buildings Symposium, 28 - 30th May 2015, Ankara

Demir, N. (2015). "Türkiye'de Girişimcilik ve Kadın" Kalkınmada Anahtar ve Verimlilik Dergisi Mart 2015 Sayı: 315

Eşitti, B. ve Harputoğlu, D. (2015). "Citta Slow Şehirlerde Yerel Halkın Earth Markete Yaklaşımı: Gökçeada Destinasyonu Örneği" Journal of Tourism and Gastronomy Studies 3/1 (2015) 64-71

Hayes, C., A. ve Martin, D., G. (2010). "Mobilising Bodies: Visceral Identification in The Slow Food Movement". Transactions of the Institute of British Geographers, C. XXXV, S. 2, ss. 269-281, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-5661.2009.00374.x/full erişim: 15.10.2016

Honore, C.(2004). Hız Çılgınlığına Başkaldıran Yavaşlık Hareketi Yavaş, İstanbul: Alfa Yayınları

Karadeniz, B.C. (2014). "Sürdürülebilir Turizm Çerçevesinde Sakin Şehir Perşembe" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 29 Volume: 7 Issue: 29

Keskin, S. (2014). "Türkiye'de Kadın Girişimciliği", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9:1

Knox, P. L. ve Mayer, H. (2009). Small Town Sustainability. Economic, Social, and Environmental Innovation. Basel, Boston, Berlin.

Miele, M. (2008). "Cittaslow: Producing Slowness Against the Fast Life", Space and Polity, 12(1), 135-156.

Pajo, A. ve Uğurlu, K. (2015). "Cittaslow Kentleri İçin Slow Food Çalışmalarının Önemi" Electronic Journal of Vocational Colleges, Aralık, ss. 65-73

Petrini C. and Padovani G. (2011). SlowFood Devrimi. Ankara: Sinek Sekiz Yayınevi.

Soysal, A. (2010). "Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65-1.

Sungur, Z. (2013). "Türkiye'nin Sakin Şehirlerindeki Kadın Girişimciliğine Sosyolojik Bir Bakış" International Conference On Eurasian Economies, sayfa 641-648

Yurtseven, R., Kaya, O., Harman, S. (2010). Yavaş Hareketi, Detay Yayıncılık: Ankara

İnternet Siteleri

http://habertime.com/yenipazar-da-ar%C4%B1c%C4%B1l%C4%B1%C4%9Fa-kad%C4%B1n-eli-de%C4%9Fdi-109996.html. Erişim tarihi: 26.09.2016

http://www.kanal32.com.tr/haber-9988-bu_ilceden_kargo_ile_ekmek_gonderiliyor.html (4 Kasım 2013) Erişim tarihi: 26.10.2016

www.slowfood.com

www.cittaslow.org

www.cittaslowturkiye.org

Doçentlik Başvurularında Kullanılan Anahtar Kelimelerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Orhan SEVGİ *

Öz:

Üniversitelerin en önemli bileşeni öğretim üyeleridir. Öğretim üyelerinin yetiştirilmesi ve özelliklerinin geliştirilmesi konusunda yapılan çalışmalar üniversitelerin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmada öğretim üyeliğinin önemli aşaması olan Doçentlik sınavlarında kullanılan Anahtar Kelime sütununda bulunan ifadelerin analizi ve değerlendirilmesi konu edilmiştir. Bu kapsamda Üniversitelerarası Kurulun 2015 Ekim Dönemi Yayın Aşaması Başvurularında kullanılan Anahtar Kelimelerin listesi esas alınmıştır. Söz konusu sınavda kullanılan anahtar kelime sütunu 1744 satırdır. "Anahtar kelime" ifadesi sütun başında kullanılsa da genelde bir satırda birden fazla kelime kullanılmıştır. Temel alanlara göre anahtar kelime sütununda bulunan terimler sayıldığında Sağlık Bilimleri temel alanında anahtar kelime belirlenememiştir. Geriye kalan 1629 anahtar kelime satırının 1255'i tekrarsız, 374 satırının tekrar edildiği görülmektedir. Ayrıca anahtar kelime ifadesi altında 127 satırda 4 ve üzerinde kelime olduğu tespit edilmiştir. En sık karşılaşılan ilk beş anahtar kelime Nanoteknoloji (17 defa), Toplumsal Cinsiyet (9 defa), Yapay Zeka (7 defa), Robotik (6 defa) ve Termodinamik (6 defa) olarak belirlenmiştir. Anahtar kelimelerin tekrarı farklı bilim alanlarının aynı anahtar kelimeyi kullandığını göstermektedir. Bu durum özellikle yeni gelişen alanlarda daha fazla görülmektedir. Anahtar kelimelerin birçoğunun anabilim dallarına karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Bazı anahtar kelimelerin ise anabilim dalları ve bilim alanı ile aynı isimleri taşıdığı görülmektedir. Doçentlik unvanlarının bazıları fakülteye, bazıları bölüme, bazıları anabilim dallarına ve bazılarının ise bilim dallarına verildiği anlaşılmaktadır. Birkaç anahtar kelimenin ise kullanılmadığı düşünülmektedir. Bazı bilim alanların ise anahtar kelime düzeyinde de olsa yer almadığı görülmektedir. Bunun en çarpıcı örneği "Liken" çalışmalarıdır. Ülkemizde sadece liken sistematiği üzerine çalışan 20'ye yakın bilim adamı bulunmaktadır. Anahtar kelimeye sahip olmayan alanların örnekleri arttırılabilir. Bu sonuçlara göre anahtar kelimelerin işlevselliği gözden geçirilmelidir. Anahtar kelimelerin temel alanlar ve bilim alanlarında farklı işlevleri olabilmektedir. Buna bağlı olarak oluşan Doçentlik Jürileri ve Doçentlik unvanlarının kapsadığı alanlar farklılaşmaktadır. Anahtar kelimelerin anabilim dalı ve bölüm adlarıyla aynı olmasının karşılaştırılması yeniden düzenlemede önemli veriler sunacaktır. Hangi anahtar kelimelerin tercih edildiği yönündeki istatistik bilgiler bu değerlendirmelere katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Yükseköğretim, Doçentlik Sınavı, Anahtar Kelime

* İstanbul Üni. Orman Fak. Toprak İlmi ve Ekoloji Anabilim Dalı, Bahçeköy- İstanbul, 34473, İleti: osevgi@istanbul.edu.tr

1. Giriş

Bilim faaliyetleri ile gerçekleştirildikleri toplum arasında ilişkilere bakıldığında karmaşık bir yapı görülmektedir. Bilim çalışmalarının yapıldığı yerler ve yapanlar çoğu zaman yöneticilerin hemen yanında yer almış ve oradan gelen etkilerle şekillenmiştir. Bilim toplum ilişkilerinin incelenmesi bilim tarihi, bilim felsefesi, siyaset, kamu yönetimi, bilgi yönetimi, bilgi mühendisliği gibi alanların önemli çalışma konusudur.

Günümüzde bilim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerler; üniversiteler, bağımsız düşünce kuruluşları, kurumlara ait araştırma enstitüsü ve merkezleri, Sivil Toplum Kuruluşlarının araştırma birimlerinin olduğu ifade edilebilir. Bu birimlerde bilim etkinlikleri devam etmekle birlikte, üniversiteler bu birimlere insan yetiştirme görevini de yerine getirmektedir.

Üniversitelerde bilim adamlarının yetişmesi için yüksek lisans ve doktora programları çeşitli enstitülerde yürütülmektedir. Bununla ilgili eğitimi almak için yabancı dil engeli dışında bir engel bulunmayıp herkese açık olarak gerçekleştirilmektedir. Söz konusu eğitimi tamamlayanlar daha sonra çeşitli kurumların birimlerinde yer almaktadır. Akademik yükselmeye devam etmek isteyenler ise Doçent ve Profesör olabilmenin gereklerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ülkemizde önemli bir aşama olan Doçentlik sınavına 2015 yılı itibarıyla 33323 Yardımcı Doçentin başvurma ihtimali bulunmaktadır (Anonim, 2016a).

Üniversitelerle ilgili konuları esas alan Yüksek Öğretim Kanunu, yürürlüğe girdiği 04.11.1981 tarihinden itibaren üzerinde tartışılan bir kanundur (Cansel ve ark., 1992). Doçentlik sınavlarının özellikle, eser değerlendirme ve sözlü sınav aşamasında içeriklerinin eksikliği veya yetersizliği, jürilerin yapısı gibi hususlar çalışmalara konu olmuş ve önerilerde bulunulmuştur (Günay, 2009, Ünlüoğlu, 2013, Aktürk, 2014).

İlgili yönetmelik kapsamında Üniversitelerarası Kurul tarafından yürütülmekte olan doçentlik sınavları çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Fakat anahtar kelimeler bu çalışmalara konu edilmemiştir. Oysa Doçent adayı için önemli aşamalardan biride, hangi bilim alanından ve hangi anahtar kelimelerle başvuru yapacağı ve bunlara bağlı olarak oluşturulacak jüridir. Söz konusu jüri Doçentlik sınavını gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla adayın hangi alandan ve hangi jüri önünde sınav olacağının belirlenmesinde anahtar kelime temel bir işlev kazanmaktadır. Bu çalışmayla söz konusu işlevi gerçekleştiren anahtar kelimelerin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Çalışma kapsamında Üniversitelerarası Kurul'un 2015 Ekim Dönemi Yayın Aşaması Başvurularına ait Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeler isimli çizelge esas alınmıştır[1]. Söz konusu çizelgede bulunan anahtar kelime sütununda bulunan kelimeler teker teker ayrılmışlardır. Anahtar kelime sütununda bulunan kelimeler sayılırken parantez içindekiler sayılmamıştır; Örneğin; «Kuzey-Doğu (Altay Hakas Tuva Saha/Yakut) Türk Lehçeleri ve Edebiyatı" ifadesinde parantez içindekiler dikkate alınmamıştır. Bu ifade beş kelime olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca ifadelerde bulunan "ve" bağlacı sayıma dahil edilmemiştir. Örneğin "Katılım ve Yönetişim" ifadesinde "ve" sayılmamış olup iki kelime olarak belirlenmiştir. Daha sonra anahtar kelimeler sütununda bulunan ifadelerde yer alan kelime sayısı sıklığı temel alanlara göre belirlenmiştir. Anahtar kelime sütununda yer alan ifadeler harf sırasına göre dizilerek sıralanmış ve ifadelerin sıklıkları ortaya konulmuştur.

3. Bulgular

Üniversitelerarası Kurul doçentlik sınavlarını; Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme, Fen Bilimleri ve Matematik, Filoloji, Güzel Sanatlar, Hukuk, İlahiyat, Mimarlık, Planlama ve Tasarım, Mühendislik, Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler, Ziraat Orman ve Su Ürünleri, Spor Bilimleri ve Sağlık Bilimleri olmak

1 Söz konusu çizelgenin 2016 Nisan Dönemi Yayın Aşaması Başvurularına ait Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeleri incelendiğinde bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

üzere 12 temel alanda yapılmaktadır. Bu temel alanlarda Spor Bilimleri'nde 1 bilim alanı ile Sağlık Bilimleri'nde 145 bilim alanı yer almaktadır (Çizelge 1). Söz konusu 12 temel alanda bilim alanı 302 adettir.

Anahtar kelimler sütununda 1774 satır bulunmaktadır. Aynı sütunda bulunan ifadelerin kelime sayıları incelendiğinde Sağlık Bilimleri temel alanında hiçbir kelimenin bulunmadığı görülmektedir. Sağlık Bilimleri alanında bulunan anahtar kelime sütununun 145 satırında herhangi bir kelime yazmamaktadır (Çizelge 1). Geriye kalan 1629 anahtar kelime satırının 1255 anahtar satırı tekrarsız, 374 satırı tekrardan oluştuğu belirlenmiştir.

Anahtar kelime sütununu oluşturan satırların %8,2'sinde herhangi bir ifade bulunmamakta, % 14,4'ünde bir kelime, % 47,4'ünde iki kelime, % 22,8'i üç kelimeden ve % 7,1'i dört ve üzerinde kelime bulunmaktadır. En yüksek sayıya sahip olan iki kelime içeren satırlar Sosyal Beşeri ve İdari Bilimleri bünyesinde 443 sıklığa sahiptir (Çizelge 1). Anahtar kelime sütununda en fazla kelimeye sahip ifade Mimarlık, Planlama ve Tasarım temel alanı, Mimarlık bilim alanı içinde "Mimari Yerleşim ve Endüstriyel Ürünlerde Tasarım Plan ve Proje Uygulama" şeklinde yer almıştır. Aynı temel ve bilim alanında "Yapı Çevre Yerleşim ve Ürünlerde Koruma Restorasyon Yenileme" ikinci olmuştur. Aynı temel ve bilim alanında "Mimarlık Planlama ve Tasarımda Kuram Eleştiri Yöntem" ise üçüncü sırada yer almıştır. Üçüncü sırada yer alan ifade Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel ve Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat bilim alanında da yer almıştır.

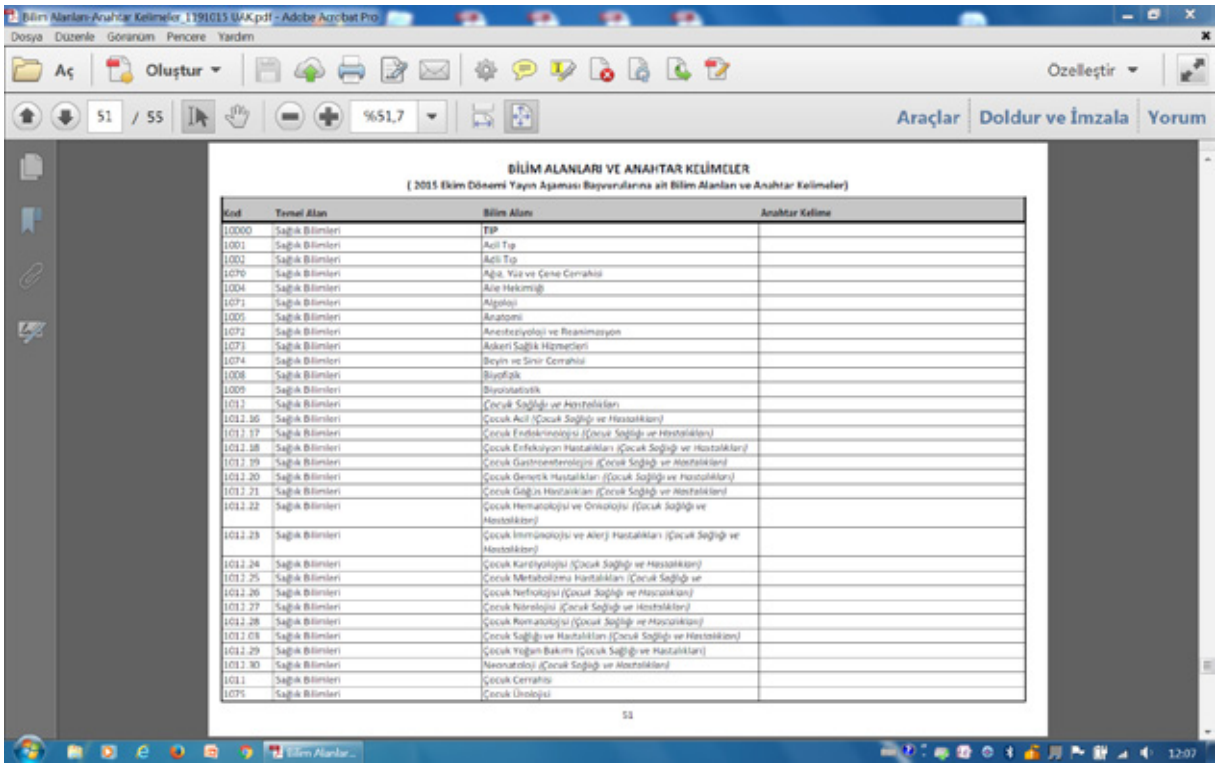
Bilim alanı kapsamında kullanılan kelimelerin üniversite yapısında bulunan birim karşılığı farklılaşmaktadır. Örneğin Su Ürünleri, Fakülte bilim alanı olarak verilmektedir. Örneğin Hukuk temel alanında yer alan kelimeler, ilgili Hukuk Fakültesinin anabilim dallarına karşılık gelmektedir. Söz konusu bilim alanı olarak ifade edilen Anabilim dalları; Anayasa Hukuku, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku, Genel Kamu Hukuku, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi, Hukuk Tarihi, İdare Hukuku, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, Mali Hukuk, Medeni Hukuk, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku, Milletlerarası Kamu Hukuku, Milletlerarası Özel Hukuk, Roma Hukuku ve Ticaret Hukuku'dur.

Çizelge 1. Temel Alanlara Göre Bilim Alanı Sayısı, Anahtar Kelime Satırı ve Kelime Sayıları

Temel Alan	Bilim Alanı Sayısı	Anahtar Kelime Satır Sayısı	Anahtar Kelime Satır Sayısı / Bilim Alanı Sayısı	Kelime Sayısı				
				0	1	2	3	4 <
Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme	11	56	5,1		6	18	24	8
Fen Bilimleri ve Matematik	6	115	19,2		51	43	14	7
Filoloji	9	45	5,0		5	2	24	14
Güzel Sanatlar	7	60	8,6		14	27	14	5
Hukuk	14	14	1,0			7	4	3
İlahiyat	3	20	6,7		5	12	2	1
Mimarlık, Planlama ve Tasarım	5	59	11,8		2	25	24	8
Mühendislik	24	424	17,7		94	212	89	29
Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler	63	715	11,3		66	443	171	35
Ziraat Orman ve Su Ürünleri	14	104	7,4		10	45	34	15
Spor Bilimleri	1	17	17,0		3	7	5	2
Sağlık Bilimleri	145	145	1,0	145				
Toplam	302	1774		145	256	841	405	127

Sağlık Bilimleri temel alanı içinde ise Tıp, Diş Hekimliği, Veteriner Hekimlik, Eczacılık, Hemşirelik, Ebelik, Çok Disiplinli Sağlık Bilimleri ve Sağlıkla İlgili Çok Disiplinli Bilimler'i ifadeleri Bilim alanı başlığı altında bulunmaktadır (Şekil 1). Bilim alan altında Tıp kelimesi yer almakla birlikte aynı yerde yer alan diğer bilim alanları ile kodlarla ayrılmaktadır. Sağlık Bilimleri temel alanında anabilim dalları bilim alanı içinde yer almış hatta bazı anabilim dalları bilim dalları olarak ayrılmıştır. Örneğin Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı bilim alanları içinde 1012 koduyla yer almıştır. Daha sonrada Çocuk Acil (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları) bilim dalı 1012.16 koduyla bilim alanında yer almakta diğer bilim dallarına da yer vererek en son Neonatoloji (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları) bilim dalı 1012.30 kodu ile yer verilmiş daha sonra diğer anabilim dalı bilim alanında yer almıştır.

Çalışma kapsamında incelenen anahtar kelime sütununda basit yazım hataları da mevcuttur. Anahtar kelime sütunu içinde Türkçede yer almayan harfleri içeren kelimeler bulunmaktadır. Söz konusu ifade Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanı Görsel İletişim Tasarımı bilim alanında "Web Tasarımı" şeklinde kullanılmaktadır. Türkçede yer almayan ön ek kullanımı bazı kelimelerde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin "Biyokütle[2] Enerji Sistemleri" gibi. Bazı ifadelerde ise yazım birliği bulunmamaktadır. Örneğin; Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanı, Çağdaş Dünya Tarihi bilim alanında "Orta Doğu Tarihi" ve "Ortadoğu Tarihi" ifadelerinin anahtar kelime sütununda alt alta yer almasıdır. Fen Bilimleri ve Matematik temel alanı Fizik bilim alanında anahtar kelime sütununda yer alan ifade Optoelektronik olarak yer almıştır. Benzer ifade olan Opto Elektronik ise Mühendislik temel alanında Elektrik-Elektronik Mühendisliği bilim alanında bulunmaktadır. Mühendislik temel alanında Makine Mühendisliği bilim alanında "Mekanik Titretişimler ve Gürültü" olarak ifade edilen anahtar kelime, Otomotiv Mühendisliği bilim alanında "Mekanik Titreşimler ve Gürültü" olarak bulunmaktadır. Bu konuda; "Çevresel Etki Değerlendirme" ve "Çevresel Etki Değerlendirmesi" şeklinde yazımı, «Canlandırma/Animasyon" ve "Canlandırma-Animasyon" yazımı, «Biyoenformatik" ve "Biyo-enformatik" yazımı diğer örnekler olarak verilebilir.

Şekil 1. Üniversitelerarası Kurul'un 2015 Ekim Dönemi Yayın Aşaması Başvurularına ait Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeler İsimli Çizelgeden Bir Görüntü.

2 Kütle kelimesi her ne kadar Arapça kökenli olduğu Türk Dil Kurumu'nun sayfasında belirtilse de, Türkçede ses uyumu kuralına uyan ve yaygın kullanımı olan bir kelimedir (Anonim, 2016b).

Üniversitelerarası Kurul'un 2015 Ekim Dönemi Yayın Aşaması Başvurularına ait Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeler isimli çizelgede bazı bilim alanları diğer bilim alanlarının anahtar kelime sütununda yer almaktadır. Tespit edilen bu durumun 8 örneği çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Bilim Alanında Bulunan Kelimelerin Anahtar Kelime Sütununda Bulunması

Temel Alan	Bilim Alanı	Anahtar Kelime Sütunu
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	***Açık ve Uzaktan Öğrenme***	*Materyal Geliştirme, Ölçme ve Değerlendirme, Uzaktan Öğretim Tasarım ve Yönetimi, Uzaktan Öğretim Teknolojileri*
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	*Yükseköğretim Çalışmaları*	***Açık ve Uzaktan Öğrenme***
Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme	*Bilgisayar Öğretim Teknolojileri Eğitimi*	***Açık ve Uzaktan Öğrenme***
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	***Bölgesel Çalışmalar***	*Bölge Planlama, Bölge-Bölüm-Yöre Analizleri, Bölgesel Gelişme ve Küreselleşme, Bölgesel İktisat, Ekonomik Coğrafya, Kültürlerarası İletişim, Türkiye'de Bölgesel Analizler ve Bölge Planlama*
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	*Uluslararası İlişkiler*	***Bölgesel Çalışmalar***
Hukuk	***Genel Kamu Hukuku***	*Genel Kamu Hukuku*
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	*Kamu Yönetimi*	***Genel Kamu Hukuku***
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	***Halkla İlişkiler***	*Bütünleşik Pazarlama İletişimi, Etkinlik Yönetimi,* ***Halkla İlişkiler****, Halkla İlişkiler Kampanya ve Uygulamaları, Halkla İlişkiler Yöntem ve Araçları, İtibar Yönetimi, Kriz İletişimi, Kurumsal İletişim, Kurumsal Sosyal Sorumluluk*
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	*Kamu Yönetimi*	***Halkla İlişkiler***
Hukuk	İdare Hukuku	İdare Hukuku
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	*Kamu Yönetimi*	İdare Hukuku
Hukuk	İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku	İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	*Sosyal Politika*	İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku
Hukuk	***Mali Hukuk***	*Mali Hukuk*
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	*Maliye*	***Mali Hukuk***
Ziraat, Orman ve Su Ürünleri	***Orman Mühendisliği***	*Ahşap İşleme ve Mobilya Teknolojisi, Ahşap Yapılar ve Konstrüksiyonları, Fiziksel ve Mekanik Ağaç Teknolojisi, Havza Yönetimi, Lif ve Kağıt Teknolojisi, Odun Mekaniği ve Teknolojisi, Orman Amenajmanı ve Hasılatı, Orman Botaniği, Orman Ekolojisi, Orman Endüstri İşletmeciliği, Orman Koruma, Orman Mühendisliği, Orman Ürünleri Kimyası, Orman Ürünleri Transportu, Ormancılık Hukuku, Ormancılık Politikası, Silvikültür, Toprak-Su Koruma*
Ziraat, Orman ve Su Ürünleri	*Orman Endüstri Mühendisliği*	***Orman Mühendisliği***

Bazı bilim alanlarının isimleri iki bilimi içerme durumlarıyla karşılaşılmıştır. Bu durum anahtar kelime sütununda 3 ayrı şekilde yer almıştır; 1) Anahtar kelimede aynı isim kullanılmıştır. Örneğin Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi bilim alanı anahtar kelimeler sütununda "Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi" ifadesiyle aynı kullanılmış, aynı bilim alanında başka bir anahtar kelime kullanılmamıştır. 2) Anahtar kelime sütununda iki bilim isminin dışında ifadelere yer verilmiştir. Örneğin Malzeme ve Metalurji

Mühendisliği bilim alanında bulunan ifadeler anahtar kelime sütununda yer almamış, farklı ifadelere yer verilmiştir. 3) İki bilim ismi de anahtar kelime sütununda diğer ifadelerle birlikte ayrı ayrı ifade edilmiştir. Örneğin; Moleküler Biyoloji ve Genetik bilim alanında olduğu gibi anahtar kelime sütununda diğer ifadelere ek olarak "Moleküler Biyoloji" ve "Genetik" ayrı satırlarda yer almıştır. Bu durum "Şehir ve Bölge Planlama" bilim alanında da görülmektedir.

Anahtar kelime sütununda bulunan ifadelerin sıklıkları incelendiğinde birinciliği 17 tekrarla "Nanoteknoloji" almaktadır. İkinci sırada "Toplumsal Cinsiyet", üçüncü sırada "Yapay Zeka" ve "Yapay Öğrenme", dördüncü sırada "Robotik" ve "Termodinamik" ifadeleri yer almıştır (Çizelge 3). Söz konusu tekrarlar temel alan içinde olduğu gibi, iki temel alanda da rastlandığı görülmektedir (Çizelge 3).

Bazı bilim alanlarında bulunan anahtar kelimelerinin ise bilim alanıyla ilgileri çok sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin; Orman Mühendisliği bilim alanında anahtar kelimeler sütununda; "Ahşap İşleme ve Mobilya Teknolojisi", "Ahşap Yapılar ve Konstrüksiyonları" yer alırken, Orman Endüstri Mühendisliği bilim alanında ise; "Havza Yönetimi", "Orman Ekolojisi", "Orman Mühendisliği", "Orman Ürünleri Transportu", "Toprak-Su Koruma" ifadeler yer almıştır.

4. Tartışma ve Sonuçlar

Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı görevleri arasında «Doçentlik sınavlarını düzenlemek ve ilgili yönetmelik gereğince doçent adaylarının yayın ve araştırmalarının değerlendirilmesi ve doçentlik sınavı ile ilgili esasları tespit etmek ve jürileri seçmek" bulunmaktadır

Çizelge 3. Anahtar Kelime Sütununda Yer Alan İfadelerinin Tekrar Sayısı, Temel ve Bilim Alanlarına Göre Bulunuşları.

Anahtar kelime Sütunundaki ifade	*Temel Alan*	*Bilim Alanı*
Nanoteknoloji (17)	*Fen Bilimleri ve Matematik*	*Fizik, Kimya*
	Mühendislik	*Biyomedikal Mühendisliği, Biyomühendislik, Çevre Bilimleri ve Mühendisliği, Deniz ve Gemi Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Elektronik-Haberleşme Mühendisliği, Gıda Bilimleri ve Mühendisliği, Kimya Mühendisliği, Maden Mühendisliği, Makine Mühendisliği, Malzeme ve Metalurji* Mühendisliği, Nükleer Mühendisliği, Tekstil Bilimleri ve Mühendisliği, Uçak-Havacılık-Uzay Mühendisliği, Yer Bilimleri ve Mühendisliği
Toplumsal Cinsiyet (9)	*Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler*	*Felsefe, İletişim Çalışmaları, Mikro İktisat, Siyaset Bilimi, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Yükseköğretim Çalışmaları*
Yapay Zeka (7)	*Fen Bilimleri ve Matematik*	İstatistik
	Mühendislik	*Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği, Biyomedikal Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Elektronik-Haberleşme Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği, Mekatronik* Mühendisliği
Yapay Öğrenme (7)	*Fen Bilimleri ve Matematik*	İstatistik
	Mühendislik	*Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği, Biyomedikal Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Elektronik-Haberleşme Mühendisliği, Endüstri Mühendisliği, Mekatronik* Mühendisliği
Robotik (6)	*Mühendislik*	*Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği, Biyomedikal Mühendisliği, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Elektronik-Haberleşme Mühendisliği, Makine Mühendisliği, Mekatronik* Mühendisliği
Termodinamik (6)	*Fen Bilimleri ve Matematik*	*Fizik, Kimya*
	Mühendislik	*Kimya Mühendisliği, Makine Mühendisliği, Malzeme ve Metalurji* Mühendisliği, *Otomotiv Mühendisliği*

Resmi Gazete Tarihi: 07.02.2015 Resmi Gazete Sayısı: 29260, Doçentlik Sınav Yönetmeliği'ni Sınav jürisinin oluşturulması alt başlığında; "MADDE 5 – (1) (Değişik:RG-6/10/2016-29849) Başvurunun eksiksiz olduğu ve gerekli şekil şartlarını taşıdığı tespit edilen adayların her biri için, Üniversitelerarası Kurul tarafından belirlenecek objektif ve denetlenebilir yönteme göre Doçentlik Sınav Komisyonunca, başvurulan bilim/sanat alanı göz önünde bulundurularak beş asıl ve iki yedek üyeden müteşekkil bir jüri oluşturulur. Adayın başvurduğu bilim/sanat alanında yeterli öğretim üyesi yoksa jüri, üç asıl ve iki yedek üye ile oluşturulabilir." şeklinde ifade bulunmaktadır. Söz konusu ifade de anahtar kelime ifadesi bulunmamakta hatta "bilim/sanat alanı göz önünde bulundurma" belirtilmektedir. Bu ifadeyi pekiştirmek için de "bilim/sanat alanında yeterli öğretim üyesi yoksa jüri, üç asıl ve iki yedek üye ile" oluşturulabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla anahtar kelime ifadesi kanun ve yönetmeliklerde doğrudan yer bulma yerine bu mevzuata dayanan bürokratik uygulamalarda işlev kazanmıştır.

Ülkemizde Doçentlik sınavları 12 temel alan ve 302 bilim alanında gerçekleşmektedir. Söz konusu bilim alanlarında anahtar kelime sütununda 1774 adet satır bulunmaktadır. Yönetmelikte belirtilen temel alan ve bilim alanı kavramları tartışmaya açık konular olup tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir. Doçentlik unvanının verildiği bilim alanı kısmının en azından "Doçentlik Alanı" olarak değiştirilmesi ve içeriğinin de aynılaştırılması gerekmektedir. Bilim alanında nadiren Fakülte düzeyinde (Su ürünleri gibi) genelde bölüm düzeyinde Sağlık Bilimleri temel alanında olduğu gibi anabilim dalı ve bilim dalı düzeyinde karşılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte, makalenin konusu bilim alanları olmadığından daha fazla yer ayrılmaması uygun bulunmuştur. Doçentlik yönetmeliğinde bilim/sanat alanına göre jürilerin oluşturulduğu belirtilse de, birçok sınavda anahtar kelimeler kullanılarak jürilerin oluşturulduğu bilinmektedir. Dolayısıyla anahtar kelimelerin yapı ve işlevleri açısından değerlendirilmesi yaşanan olumsuzlukların bir kısmını engelleyebileceği gibi gelecekte yapılacak yeni uygulamalara temel teşkil edecektir.

Anahtar kelimelerin yapısı,

Anahtar kelime sütununda bulunan ifadelerin kelime sayıları incelendiğinde % 8,2'sinde kelime bulunmamakta, %29,9'unda ise üç ve daha fazla kelime bulunmaktadır. Anahtar kelimelerin içinde en yüksek kelime sayısı ise 8 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu anahtar kelimeler daha kısa ve özlü ifade edilmelidir. Aksi durumda bu ifadeler anahtar kelime yerine açıklama olarak algılanmaktadır.

Anahtar kelime sütununda en belirgin yapısal fark Sağlık Bilimleri temel alanında belirtilen yerlerin boş olmasıdır. Bu durum anahtar kelimelerin varlığını sorgulatacak niteliktedir. Anahtar kelimeler sütununda bulunan ifadelerin ise farklı anlamları olabilmektedir. Hukuk temel alanında ise bilim alanları ile anahtar kelimeler bire bir ve aynısı olup anahtar kelime olarak fakültelerin anabilim dallarının isimleri kullanılmıştır. Hukuk Fakültelerinin bölümleri ise bilim alanı ve anahtar kelime sütununda yer almamıştır. Bununla birlikte Deniz Hukuku Anabilim Dalı gibi bazı anabilim dalları yer bulamamıştır. Dolayısıyla bilim alanları ve anahtar kelime sütununun yenilenmesi gerekmektedir. Diğer temel alanlarda ise Anahtar Kelime sütununda bulunan ifadeler genelde anabilim dallarının ismi ve daha az olarak çalışma konuları şeklinde yer almıştır.

Anahtar kelime sütununda yabancı dilden okunuşların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun ayrıca ele alınması gerektiği açıktır. Bununla birlikte daha az sorunlu olan yazım birliğinin sağlanmasını gerektiren kelimeler düzeltilebilir. Örneğin "Orta Doğu Tarihi" mi yoksa "Ortadoğu Tarihi"mi yazılmalıdır. Bu kelimeler için uzmanlarından görüş alınmasının yanı sıra dilbilimcilerden de faydalanılabilir. Ayrıca bu şekilde tartışmalı olan anahtar kelimelerin hangisinin kabul edileceğini belirlemede adayların ve jüri üyelerinin tercih sayıları da karar vermeyi kolaylaştırabilir.

Bazı bilim alanı iki bilim isminden oluşmakta olup bu isimler anahtar kelime sütununda ayrı ayrı bulunmaktadır. Örneğin; "Moleküler Biyoloji ve Genetik" bilim alanında olduğu gibi anahtar kelime sütununda diğer ifadelere ek olarak "Moleküler Biyoloji" ve "Genetik" ayrı satırlarda yer almıştır. Aynı bilim alanında bulunan anahtar kelime sütunundaki kelimeler ise; "Akaroloji", "Bakteriyoloji",

"Biyoteknoloji", "Ekoloji", "Enzim ve Mikrobiyal Biyoteknoloji", "Limnoloji", "Mikoloji", "Mikrobiyoloji", "Viroloji" ifadeleri yer almaktadır. Dolayısıyla bu tür kullanımlarda; 1) İki ayrı bilim tercih edilecekse, diğerlerinin çıkarılması, 2) Bu iki bilim ifadesi çıkartılacaksa diğerlerinin bilim alanı ile uyumlu hale getirilmelidir. Örneğin moleküler ekoloji, ekolojik genetik gibi.

Anahtar kelimelerin işlevleri;

Bilim alanlarında yer alan ifadelerin bir kısmı diğer bilim alanlarının anahtar kelime kısmında da bulunmaktadır. Bu durumda 8 örneğe rastlansa da uygunluğu tartışmalıdır (Çizelge 2). Çünkü bazı bilim alanında doğrudan bu konu üzerine Doçentlik unvanı alınırken benzer konularda çalışan kişiler farklı bilim alanlarında Doçentlik unvanı almaktadır. Örneğin Hukuk temel alanında bulunan Mali Hukuk bilim alanı anahtar kelimesi de aynıdır. Maliye bilim alanında da Mali Hukuk anahtar kelimesi bulunmaktadır (Çizelge 2). Sonuçta benzer çalışmaları yapan kişiler farklı Doçentlik unvanları almanın önü açılmış olmaktadır.

Anahtar kelime sütununda en fazla tekrar edilen "Nanoteknoloji" 17 defa bulunmaktadır (Çizelge 3). Bunun anlamı "Nanoteknoloji" anahtar kelimesiyle 17 ayrı bilim alanından Doçentlik unvanı almak mümkündür. 2016 yılı Doçentlik Sınavı Başvuru Şartlarında "Hukuk temel alanından doçentlik başvurusu yapacak aday Hukuk Fakültesi mezunu olmalıdır. Aday sadece doktora yaptığı bilim alanından doçentlik sınavına başvurabilir." ibaresi varken, diğer temel alanlarda bu ön koşul bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum aynı çalışmalarla farklı temel alanlardan Doçentlik unvanı almayı kolaylaştırmaktadır. Anahtar kelimelerin işlevlerinin bu şekilde kullanılması etik denetlemeye konu olup olmadığı tartışmaya açıktır.

Bazı bilim alanları iki ayrı temel alanda bulunmaktadır. Örneğin "Peyzaj Mimarlığı" hem Mimarlık hem de Ziraat, Orman ve Su Ürünleri temel alanında bulunmaktadır. Anahtar kelimeler sütununda ortak olanlar ise; "Arazi ve Su Kaynakları", "Ekoloji, Sürdürülebilirlik ve Enerji", "Peyzaj Planlama ve Tasarım" veya "Peyzaj Planlama" ile "Peyzaj Tasarımı"dır. Dolayısıyla aynı bilim alanı aynı anahtar kelimeler ama temel alanlar farklıdır. Bu farklılık adayların puanlamalarının hesaplanmasında eşitsizlik yaratmaktadır.

Anahtar kelime sütununda kullanılan kelimelerden geçmişi olan bilim dalları daha iyi ifade edilmiştir. Örneğin Sosyoloji 33 kez ikili kullanılmıştır. "Aile Sosyolojisi", "Hukuk Sosyolojisi", "Spor Sosyolojisi" gibi. Benzer durum Felsefe, Hukuk ve İlahiyat gibi alanlarda da bunu görmek mümkündür. Bununla birlikte, Ekoloji gibi ülkemizde yeni yeni tanınan alanlarda anahtar kelime bilim alanı ilişkisi zayıftır. Örneğin Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji bilim alanında anahtar kelime olarak "ekoloji" kullanılmaktadır. Oysa bu anahtar kelime "ekolojik antropoloji" olarak kullanılması daha uygun olabilir. Fiziki Coğrafya bilim alanında yer alan "ekoloji"nin ise neden konulduğu anlaşılamamıştır.

Anahtar kelimeler üzerine yapılan bu çalışma sonucunda;

1) Doçentlik unvanları Fakülte, Bölüm, Anabilim Dalı ve Bilim Dalı düzeyinde verilmektedir. Bu yaklaşımların sonuçları itibarıyla karşılaştırılmalı bir analiz yapılmalıdır. Doçentlik verilme düzeyi olarak sadece bilim dalına verilmesi önerileri de dikkate alınmalıdır (Cansel ve ark., 1992). Bununla birlikte, hangisi daha verimliyse bütün temel alanlarda bu uygulanmalı ya da en azından aynı temel alan düzeyinde bu tutarlılık sağlanmalıdır.

2) Anahtar kelimeler ve bilim alanları ülkemizin bilim düzeyini içermemektedir. Örneğin canlılar aleminin en önemli üyesi olan Likenler bilim alanı olması gerekirken anahtar kelimelerde dahi yer alamamıştır. Benzer şekilde bilim alanına ve anahtar kelimelere eklenmesi gereken ifadeler bulunmaktadır. Örneğin Hukuk temel alanına Deniz Hukuku ifadesi bilim alanı ve anahtar kelimelere eklenmelidir. Benzer şekilde Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı bünyesinde yer alan Ergen sağlığı, Sosyal Pediatri gibi bilim dalları bilim alanlarında yer almamıştır. Nanoteknoloji ve Nanotıp

Anabilim Dalı bilim alanları listesinde yer bulamamıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu anlamda Doçentlik Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeleri yenilenmelidir.

3) Mevcut anahtar kelime listesinin basit dilbilgisi hataları giderilmelidir. Onun dışında bilim alanı ve anahtar kelimelerin Türkçe karşılıklarının kullanılması yönünde teşvik edilmelidir.

4) Anahtar kelime sütununda % 7,1 oranında yer alan 4 ve üzerinde kelimeler başta olmak üzere tüm uzun ifadeler kısaltılmalıdır. Aksi taktirde anahtar kelimeler adeta açıklama niteliği kazanmaktadır.

5) Anahtar kelime sütununda bir mantık düzeni olmalıdır. Bazı temel ve bilim alanlarında anahtar kelimeler mevcut anabilim dalı veya bilim dalı isimlerine dayandırılırken, bazılarında ise çalışma konuları şeklinde ifadeler yer almaktadır. Dolayısıyla anahtar kelimelerin belirlenmesinin temel esasları ortaya konulmalıdır.

Anahtar kelime ve bilim alanlarının mevcutları tekrar değerlendirilmeli, yeni alan ve kelimelerin eklendiği daha kapsamlı ve tutarlı yeni bir döküm yapılmalıdır.

Teşekkürler; Çalışmanın tamamını okuyarak değerlendirmeleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Ünal AKKEMİK'e, Prof. Dr. Ömer KARAÖZ'e ve Yard. Doç. Dr. Ece SEVGİ'ye, metnin bazı bölümlerine doğrudan katkı yapan Yard. Doç. Dr. Mert EKŞİ'ye teşekkür ederim.

Kaynakça:

Aktürk, Z., 2014: Tıpta Doçentlik Derecesi İçin Ölçme ve Değerlendirme Nasıl Daha Objektif Olabilir? Avrasya Aile Hekimi Dergisi, 3 (3): 123 - 126.

Anonim, 2016a: Yükseköğretim Bilgi Sistemi. https://istatistik.yok.gov.tr/ (Erişim tarihi: 25.10.2016).

Anonim, 2016b: Türk Dil Kurumu ağ sayfası. http://www.tdk.gov.tr/iErişim tarihi: 25.10.2016.

Cansel, E., Türk, H. S., Araslı, O., Öncel, M., Sirmen, L., 1992: Yüksek Öğretim Kanunu›nda Yer Alması Gereken Temel İlkeler Hakkında Rapor. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 05.09.1992 tarihli Komisyon Raporu, 10 sayfa.

Günay, İ., 2009: "Yeterlik" nedir, ne değildir, ne olmalıdır? Turkish J Thorac Cardiovasc 68 Surg 2009;17(1):66-68.

Resmi Gazete Tarihi: 07.02.2015 Resmi Gazete Sayısı: 29260, Doçentlik Sınav Yönetmeliği.

Ünlüoğlu, İ., 2013: Aile hekimliği disiplininde akademik yükselmeler ve doçentlik sınavları. Turk Aile Hek Derg 2013;17(3):137-141.

2015 Ekim Dönemi Yayın Aşaması Başvurularına ait Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeler Çizelgesi.

2016 Nisan Dönemi Yayın Aşaması Başvurularına ait Bilim Alanları ve Anahtar Kelimeler

Bağımsızlığından Bu Yana Kırgızistan'ın Yönetim Sisteminde Güçler Ayrılığı Prensibinin Gelişmesi: Sorunlar ve Perspektifler

Principle Of Separation Of Powers In Kyrgyzstan From The Moment Of Independence: Problems And Perspectives

Upagül RAKHMANOVA *

Öz:

Eski Yunan'dan beri düşünürlerin kafasını yorduğu mesele, bu en üstün siyasal güce sahip olan devletin baskıcı güce sahip olmaması için nasıl bir yapının düzenlenmesi gerektigiydi. Buna en etkin çözüm ise devlet gücünün kendi içinde kuvvetlere ayrılması ve kendi aralarında dengenin sağlanmasıdır. Bu süreçte kuvvetler ayrılığı ilkesi ortaya çıkan bir çözüm tarzı olarak düşünülmüştür ve uygulamaya konmuştur. Geçmişe bakarak, geçmiş deneyimlerden ders çıkartmak lazım, ancak Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasına 25 sene olsa da, ülke Anayasaya referandumlarla değişiklikler getirerek tekrar tekrar aynı krize giriyor. 1991'de Kırgızistan bağımsızlığı kazandığında Sovyetler zamanında kabul edilen Anayasası ve yönetim sistemi vardı. Günümüzde Kırgızistan için en tartışılan konuların biri de kuvvetler ayrılığıdır, yani her bir organın belli bir iktidara sahip olması ve frenler ve dengeler mekanızmasının yardımı ile birbirlerini denetlemesidir. Tarihe bakarsak Parlamento ile Cumhurbaşkanı arasındaki sürtüşmeler erkler arasındaki kaymalara neden olmuştur. Senlerce Cumhurbaşkanı'n kendi ellerine iktidar toplamaya çalışması ve yasama organını kendi yararına kullanması ve tüm alanlarda belirleyici rölü oynaması Kırgızistan'ı bir kısır döngü içine sokmuştur. İşbu araştırmamızda 1991'den itibaren Kırgızistan'ın yönetim sisteminde güçler ayrılığı prensibinin gelişmesi, sorunlar ve perspektifleri analiz edilmektedir. Bu bağlamda güçler ayrılığı doktrinin tarihsel gelişimi ve Kırgızistan'daki demokratikleşme süreci ve güçler ayrılığı incelenmektedir. Çalışmada belirtilen veri ve değerlendirmeler temelinde, kuvvetler ayrılığının Kırgızistan için bugün ne anlama geldiği ve yapılan reformların sonuçları değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kırgızistan, Anayasa, Seçimler, Kuvvetler Ayrılığı, Referandum

* Dış İlişkliler Bürosu Elemanı, Bişkek, Kırgızistan Tınçtık Caddesi, 56;upagul@gmail.com

Abstract:

Одним из часто задаваемых вопрос со времен античной Греции, это кем и как должна быть разделена и использована высшая политическая власть, чтобы ограничить принудительную силу государства и разносторонность его деятельности. Наиболее эффективным решением было принято разделение властей -согласно которой государственная власть должна быть разделена между независимыми друг от друга органами. (но при необходимости контролирующими друг друга) Необходимо извлекать уроки из прошлого, однако у Кыргызстана за 25 лет независимости пока не получается учиться на своих же собственных ошибок. Многократные изменения Конституции привели государство в порочный круг. В 1991 году, когда Кыргызстан обрел независимость, у страны уже была своя собственная система управления и конституция принятая в СССР. Однако, после распада Советских Союзов пришло время перемен. На сегодняшний день самой обсуждаемой темой для страны является вопрос разделения властей, с системой сдержек и противовесов т.е. разделение компетенции между органами государственной власти, обеспечивающее их взаимный контроль. Постоянные трения и разногласия, возникающие между Парламентом и Президентом, приводили к сдвигам полномочий. Два предыдущих Президента пытались использовать власть в своих интересах. В данной статье рассматривается проблемы и перспективы развития системы управления Кыргызстана с момента независимости. В этом контексте рассматриваютя историческое развитие доктрины разделения властей и процесс демократизации в Кыргызстане. На основании фактов, приведенных в нашей работе, будут оцениваться результаты реформ и использование принципа системы сдержек и противовесов.

Ключевые слова: Кыргызстан, Конституция, Выборы, Разделение Властей, Референдум.

Giriş

Bir devlet içinde egemenlik yetkisinin kimler tarafından nasıl kullanılacağı problemi ilk çağlardan beri önemini yitirmeyen bir konudur. Güçler ayrılığı prensibi ilk yazılı anayasası olan Amerika'da uygulamaya konulmuştur. Bu tarihten itibaren bu prensip demokrasi sistemini benimseyen devletlerde çalışıp gelişmeye başlamıştır. Kırgızistan Cumhuriyeti 1991'de egemenliğe kavuştuktan sonra demokratik bir sistemi benimsemiştir ve 1993'te kendi anayasasını kabul etmiştir. Bugün güçler ayrılığı prensibi demokrasi sitemini benimseyen devletlerin olmazsa olmaz sıfatıdır. Güçler ayrılığı prensibi teorisinin kendisi ise yüzyıllardır süregelen, toplumu despotluktan koruyacak devlet sistemi gelişiminin sonucudur.

Güçler Ayrılığı prensibi Kırgızistan için her zaman en tartışılan konulardan biri olmuştur. 1990'ların başında bu prensip çalışmasına rağmen 1996 Anayasa değişikliklerinden sonra yasama ve yargı gücü hep yürütme gücününün ve ayrıca Cumhurbaşkanı'nın etkisi altında kalmıştır. Parlamento ile Cumhurbaşkan arasındaki sürtüşmelerin sonucunda hep Anayasamıza değişiklikler getirilmiştir. Kırgızistan demokrasiye doğru giderken sonuçta despotluğun kısır döngüsüne girmiştir. Yarı başkanlık sisteminden başkanlık sistemine geçilmiştir ve Cumhurbaşkan'ın elinde her alanı etkileyebilecek güc toplanmıştır. Güçlü bir muhalefetin olmaması, hükümetin onların söylediklerini öneme almamaları, yargı organları ve yasama organının Cumhurbaşkanı ve siyasal elitin etkisi altında kalması Kırgızistan'ın siyasal sürecinde alışılmış bir görünüm haline gelmiştir. Erkler arasındaki net bir ayırımın sağlanmaması, yasaların mevzuatımızda yazıldığı şeklinde uygulanmaması ülkemizde siyasal bunalıma neden olup yeni anayasal reformları başlatmıştır.

Çalışmamızın amacı Kırgızistan'da güçler ayrılığı durumunu analiz etmek, ülkede iş bu prensibin uygulanması bakımından var olan sorunları, perspektifleri ve demokratikleşme süreci ile ilişkisini belirlemektir. Araştırmanın genel tezi: 1991'den itibaren Kırgzistan'da siyasal gelişim ve yeni rejimlerin uygulanmasında henüz tam olarak güçler ayrılığı prensibi çalışmamıştır. Bu genel tezi doğrulamak üzere şu varsayımlar ileri sürülmektedir: Kırgızistan anayasalarında kabul edilen güçler ayrılığı prensibinin

var olmasına rağmen yasaların gerekli şekilde uygulanmaması nedeniyle güçler ayrılığı prensibi etkin bir şekilde çalışmamaktadır; Güçler ayrılığı prensibinin uygulanması devlet yönetiminde yürütme ve yasama güçler ayrılığının sağlanmasına rağmen bağımsız bir yargı dalını henüz oluşturulmamıştır; 2010'dan itibaren demokratikleşme sürecinin gelişmesi devlet yönetiminin güçler ayrılığı prensibinin uygulanmasında sorunların çözülmesi ve gelişmelerin sağlanmasına bağlı olmaktadır.

Araştırmanın odakladığı konu ve alanlar: Kırgızistanda siyasal ve anayasal gelişmelerdir. Çalışmada tarihsel karşılaştırma yaklaşımı, normatif yöntem ve tümden varım yöntemi kullanılacaktır. Araştırmada birincil ve ikincil kaynaklar kullanılacaktır. Birincil kaynaklar olarak 1993, 2007 ve 2010 Anayasaları; ve 1996, 1998, 2003 ve 2006 Anayasa değişiklikleri, yasalar ve kararnameler ele alınacaktır. İkinicil kaynaklar olarak "Central Asian Sürvey", "Central Asia and the Caucasus Journal", "Praksis, Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi" gibi bilimsel dergilerde yayınlanan makaleler ve "Anatüzeye Giriş", "Demokrasi Nedir" gibi kitaplar kullanılacaktır.

Çalışmada genel itibarıyla Güçler Ayrılığının teoride ne olduğu ve Kırgızistan için ne anlama geldiği ele alınacaktır. 1993'te kabul edilen Anayasamızda var olan erkler ayrılığının sonradan nasıl ve hangi yönde değiştiği gösterilecektir.

A.Güçler Ayrılığı Prensibi İle İlgili Doktrin

1.Güçler Ayrılığı İlkesi Kavramı ve Tarihsel Gelişim Süreci

Devletin toplumsal yaşamda ortaya çıkmasıyla işlevlerinin ne olması gerektiği ve işlevlerin kimin ve nasıl yerine getirilmesi gerektiği konusu toplumsal mücadelelerin temelini oluşturmuştu (Akgül, 2010) Topluluk halinde yaşamanın getirdiği düzen ihtiyacı, bu ihtiyacı karşılamak için, düzenleme yapma ve kural koyma işlevinin gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Var olan kuralların uygulanması ve ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümü için de ayrı ayrı işlevlerin var olması kabul edilmiştir. Burda temel sorun, işlevlerin kim veya kimler tarafından kullanılacağı ve aynı zamanda işlevlerin meşruiyet durumunun sağlanmasıyla yöneten ile yönetilen arasındaki hak-ödev dengesinin korunması gerekliliğinin dikkate alınmasıdır. Bu süreçte kuvvetler ayrılığı ilkesi ortaya çıkan bir çözüm tarzı olarak düşünülmüş ve uygulamaya konmuştur (Akgül, 2010). Güçler ayrılığı denince öncelikle akla Fransız düşünürü Montesquie gelir, fakat devlet gücünün üçe ayrılmasını ve her birinini ayrı bir organa verilmesini ilk ortaya atan Aristo'dur(Gözübüyük, 2007)Güçler Ayrılığı teorisinin köklerini Antik çağlarda buluruz. (Vile, 1998)Fakat eski çağdaki düşünürlerin fikirleri teorik ve analiz niteliğindeydi ve maalesef pratiğe geçmemişti. İnsanların özgürlüğünün sağlanması için kuvvetler ayrılığı kavramını bir güvence olarak saymıyorlardı. Insanların özgürlüğünün bir güvencesi olarak Kuvvetler Ayrılığını ileri sürenler Locke ve Montesquieu'dur. (Vile, 1998) Montesquieu, bir devlette üç gücün olması gerektiğini öne sürmüş onlar yasayı yapan, uygulayan ve uygulamadan ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözen güçler olarak bölmüş (Akgül, 2010).Başka bir deyiş ile bu üç gücün birbirinden ayrılması gerektiğini söylemiştir. Yasa yapma ile yasayı uygulama gücünün aynı organda olması halinde özgürlüğün olmayacağını vurgulamıştır. (Gözler, 2011)

Yargı yetkisi ile yasa yapma yetkisinin aynı organ tarafından kullanılması durumunda, özgürlüğün ortadan kalkacağını söylemiş yasama, yürütme ve yargı erklerinin aynı kişi ya da organ tarafından kullanılması durumunu "despotluk" olarak belirtmiştir. Montesquieu, yasama organının, halk temsilcilerinden oluşan meclis ile soyluların seçtiği temsilcilerin bulunduğu diğer bir meclisten oluşması gereğini ifade etmiştir. Bunun gerekçesini ise toplumdaki iki sınıfın çıkarlarının dengelenmesi ve birbirini kontrol düşüncesine dayandırarak açıklamıştır. Montesquieu korkunun olmadığı yerde yani bir vatandaşın ikincisinden korkmadığı yerde güçler ayrılığının geçerli olduğunu öne sürer. (Ağaoğulları, Zabcı, ve Ergün, 2005)Günümüzde kuvvetler ayrılığı dediğimizde kastedilen, gerçekte fonksiyonlar ayrılığıdır. Başka bir ifadeyle devlet iktidarının çeşitli fonksiyonlarının, aralarında bir işbirliği mevcut bulunan değişik organlarca kullanılmasıdır. Kuvvetler ayrılığı sistemleri, yasama ve yürütme

kuvvetlerinin farklı organlara verildiği yönetim sayfasıdır. Kuvvetler ayrılığı sistemleri de kendi içinde kuvvetlerin sert ve yumuşak ayrılığı olmak üzere ikiye ayrılır. Sert kuvvetler ayrılığı sistemine "başkanlık sistemi", yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemine ise "parlamenter sistem" denir. Klasik anlamdaki güçler ayrılığı ilkesi günümüzdeki çoğulcu demokrasilerde siyasal gerçeği yansıtmamaktadır, yani bu ilke yeni bir anlam kazandı. Bunun başlıca nedenlerinin başında partileri siyasal alanda önem kazanmasıyla olmuştur. (Gözübüyük, 2007)

2.Güçler Ayrılığı Prensibinin Farklı Sistemlerde İşleyişi ve Anlayışı

Bu sistem bir çok demokratik ülkelerin esin kaynağı olmuş ve bu sistemden esinlenerek Yarı-Başkanlık sistemi geliştirilmiştir. Amerikada bütün demokratik devletlerde olduğu gibi yargı bağımsızdır, ve yasama ve yürütmenin arasında da kesin bir ayrılık vardır (Teziç, 2006).Yasama yürütmeyi, yürütme de yasamayı düşüremez. Ne başkanın ne de bakanların yasa önerme yetkileri vardır. Montesquie ile John Locke'un kesin kuvvetler dağılımı ilkelerinin hayata geçirildiği sistem olarak Başkanlık sistemini gösterebiliriz. Çünkü bu sistemde ülke yönetimi tek elde değildir, yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında kesin bir şekilde dağılmıştır. Gelişmiş her demokratik yönetim sisteminde olduğu gibi, Başkanlık sisteminde de, halkın kendisi egemen olandır yani halk kendisini yönetecek olanları kendisi tayin etmektedir. Bu sistemde demokratik sivil toplum örgütleri birleşerek, seçimler arasındaki süre içinde yönetim veya yöneticilerini ortak çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmaktadırlar. Başkanlık sisteminde diğer demokratik sistemler gibi vatandaşlarına en iyi katılımcı demokratik ve hukuki ortamı sunmakta ve halkının refahını maksimize etmeyi hedeflemekte(Arslan, 2001). ABD'de uygulanan başkanlık sisteminde siyasi güç yasama, yürütme ve yargı organları arasında paylaştırılmıştır. Bunlar eşit anayasal yetkilere sahiptirler ve yönetimde birbirlerini denetleyerek çalışırlar. Başkanın yasamadan ayrı olarak halk tarafından seçimle gelmesi, bu sistemin Başkanlık Sistemi olarak adlandırılmasına neden olmuştur. (Arslan, 2001) Başkanlık sistemi Montesque'nun Kuvvetler Ayrılığı teorisine daha yakındır. Başkanlık sisteminin ayırt edici özellikleri arasında bu sistemin katı bir güçler ayrılığı terisine dayandığını, Başkan hem hükümetin hem de devletin başkanı sayıldığını, bakanlar yalnızca başkana sorumlu olduklarını, yasama yürütmeyi düşüremediğini ve yürütme de yasamayı dağıtamadığını, sistemin iyice çalışması için frenler ve dengeler mekanizmasını çalıştırırlar. Bu sisteme göre üç güc biri birini denetler ve bir dengeyi sağlamaya çalışırlar. Her organ ayrı ayrı oluşur, yani ayrı ayrı yollarla seçimlerle gelirler. Her birinin kendisine ait yetkisi vardır ve o yetki sınırlarının ötesine çıkmazlar, mesela kanunu yapanlar onun uygulanmasına, uygulayanlar anayasaya uyup uymadığını denetlemeye karışamazlar. Meğer organlar kendi aralarında çalışamazlarsa, yani anlaşmazlık çıkarsa ya devlet çalışmasını durdurur, yada hükümet darbesini geçirecekler (Teziç, 2006).Parlamenter sistem demokratik yönetim sistemidir ve bir çok ülkede uygulanmaktadır (Arslan, 2001). Bu sistemde ülke yönetimi güçler ayrılığına uygun olarak yasama yürütme ve yargı organlarına bölüştürülmüştür. Özetleyecek olursak,bu sistemin özellikleri arasında şunları sayabiliriz; hükümet parlamentoya karşı sorumldur, yasama-yürütme ilişkisi esnektir, yürütme iki başlıdır, yani bir yanda 'devlet başkanı' bir yanda de 'bakanlar kurulu' vardır (Gözübüyük, 2007). Devlet başkanı yasama karşısında sorumsuzdur. Fakat yürütmenin ikinci kanadı olan 'Bakanlar kurulu' yasama organı karşısında sorumludur. (Gözler, 2011) Mecliste çoğunluğu sağlayan parti başkanı başbakan olur. Yürütmenin ikinci kanadı sayılan kabine de, yasama organı tarafından belirlenir, yani halk tarafından seçimle gelmezler. Kabine yasamanın güvendiğine dayanır ve güvensizlik oyuyla bakanlar kurulunu yasama dağıtabilir. (Gözler, 2011) Bu sistemde bakanlar kurulunun en önemli unsuru olarak Başbakan sayılır. O hükümetin başıdır ve kabinenin içinde tartışmasız bir üstülüğe sahiptir.

Yönetim sistemi iki ana sistemin ortasına daha yakın olan "Karışık sistemler" de vardır, örneğin Fransa'daki şimdiki yönetim şekli (5. Cumhuriyet. Güçler ayrılığı konusunda farklılıklar gösterir, bu farklılıklar yasama ve yürütmenin uygulamalarında ön plana çıkmakta. Yasama organına sınırlamalar getirilmektedir. Bu sistemde yürütmenin gerçek başı Cumhurbaşkanı'dır, ona en geniş yetkiler verilmiştir, o yürütmenin itici gücüdür (Gözübüyük, 2007). Kısaca, anayasal organların uyumlu çalışmasının

garantörü ve ulusun bütünlüğünün simgesi Cumhurbaşkanı'dır. Bu sistemde Cumhurbaşkanı, yasama organını feshetmek ile tehdit edebilir, anayasal organları kendi görüşlerine uyması için yönlendirebilir (Arslan, 2001). Başbakan, karışık sistemde, palamenter sistemde olduğu kadar güçlü değildir, sadece bir bakanın düzeyindedir yani en zayıf siyasi lider gibidir. Karışık sistemde 'Güçlerin Birleşmesi' söz konusudur. Çünkü başkanlık sisteminde olduğu gibi ortalarında sert bir ayırım yoktur.

B.Güçler Ayrılığı Prensibinin Kırgızistan'da Anlayışı ve Gelişmesi.

1.Akaev Dönemindeki Güçler Ayrılığı Prensibinin İşleyişinin Özellikleri ve Değişiklikleri

1989-1991 yılları toplumdaki o dönemde olup biten, yada olmakta olan toplumsal gelişimlerin nereye doğru kaydığını anlamaya çalışmak ve o kaymalara anayasaya değişiklikler getirerek cevaplamakla geçmişti. Bu dönemdeki anayasal reformlar bütün SSCB'de olan reformların sayesinde olmuştu. Reformlar yapılmaya başladığında Yüksek Konseyi devlette olan en yüksek güç olmuştu. Sonra, devlet gücü parti gücünden ayrılmıştı, yani Komunist partinin monopol gücü reddedilmişti. Üçüncü aşamada ise, yeni bir Cumhurbaşkanı görevi ortaya çıkıyor ve parlamenter-başkanlık sistem ortaya çıkıyor. Cumhurbaşkanı'nın yetki alanının genişletilmesi, ve hükümetin reorganize edilmesi çabaları başlar. Sonunda, herkesin anladığı gibi, 1978de kabul edilen Anayasamız ona getirilen tüm değişikliklere rağmen, artık eski, yani yeni sisteme uygun olmadığı açıkça belli olur ve Kırgızistan için yeni bir anayasa kabul etme gereksinimi ortaya çıkar. Böylece 1991 Mayıs ayında Kırgız Cumhuhiyeti'nin adalet bakanlığı Usup Mukambaevin yönetimi altında yeni Anayasa yapma inisyatifini kendi eline alır.1991 yılında 31 Ağustos'ta Kırgızistan kendisini egemen ve bağısız cumhuriyet olarak ilan eder. 12 Ekim'de ise Cumhurbaşkanı, alternatifsiz halk seçimleri yoluyla, halk oyunun %95,3'ünü alarak tekrar Cumhurbaşkanı olarak seçildi (Murzaeva, 2011). Askar Akayev'in başkanlığının ilk yılları (1991-1993), yürütme ve temsil kuvvetleri arasında kimin lider olacağı yönünde rekabetin yapıldığı yıllar olarak tanımlayabiliriz. (Kurubaş, 2002)Bir sürü tartışmalar ve gözden geçirmelerden sonra 5 Mayıs 1993'te Kırgızistan Yüksek Konsey'nin 12. toplantısında yeni bir anayasa kabul edilmiştir. (Murzaeva, 2011) Bu anayasada kuvvetler ayrımı prensibi yer alıyordu. Yasama, yürütme ve yargı olarak ayrılması; Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi; devlet kuvvetinin yerel yönetimden ayrılması gibi temel ilkeler yer almıştır. Kuvvetlerin birbirinden ayrılması prensibinin temelinde yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin kendi başına hareket etmesi ve birbiriyle etkileşmesi görüşü yatmaktaydı.

Anayasamız, yarı başkanlık (Murzaeva, 2011) Fransız anayasasına benzer maddeler içermekteydi ve Cumhurbaşkanı'na özel bir statü verilmişti, yani o devletin başkanı olarak, devleti içeride ve dışarıda yani uluslararası ilişkilerde temsil ederdi. Devletin bütünlüğünü, anayasal düzeyin sarsılmazlığını, anaysanın, Kırgız Cumhuriyetinin vatandaşlarının özgürlüğünün ve devlet organlarının örgütlü çalışmasını kontrol eden garantörüydü.Jogorku keneş 105 milletvekilden oluşmaktaydı (Murzaeva, 2011) ve Kırgız Cumhuriyetinin yasama organınn temsilcisi, ve daimi organıdır, Jogorku Keneş'in yani parlamentonun yetkileri arasında ise şunlar vardı(Dcamankulov, 2009) Anayasada değişiklik ve eklemeler yapma; kanunlar çıkartma, onlarda değişiklik ve eklemeler yapma; bu değişikliklerin yerine getirilmesini kontrol etme; iç ve dış politikanın yönlerini belirleme; devlet bütçesini ve harcama hakkındaki hesapları onaylama; para sistemini belirleme, Kırgız Cumhuriyetinin sınırlarının değişimini belirleme, Cumhurbaşkanın seçim tarihlerini belirleme; referandumlara ve seçimlere seçim kurulunu belirleme, Cumhurbaşkanı tarafından takdim edilen Anayasa mahkemesi, Yüksek mahkeme ve Hakemler Divanının Yüksek Hakem Divanı başkanlarını ve yardımcılarını seçmek, hükümet listesini onaylamak; yeni başkanın atanmasını ve hükümetin yapısını onaylamak veya istifasını onaylamak (Dcamankulov, 2009). Jogorku Keneş, Anayasa mahkemesinin kararına göre, milletvekili sayısının üçte ikisinin oylarıyla Cumhurbaşkanı'nı devlete ihanet ve diğer suçlar nedeniyle görevinden alınabilir (Dcamankulov, 2009)

Yeni Anayasa uygulanmaya girdikten sonra parlamento ile Cumhurbaşkanı arasıda gerilim artmaya başlar. Bu anayasa yürütme gücüne gerçekten de çok geniş yetkileri tanır, ve Cumhurbaşkanın da yetki alanı çok da geniş değildi ve frenler ve dengeler mekanizmasını uygulamaya yeterli olacak yargı ve yasama rganlarında Cumhurbaşkanı denetleyecek mekanizmaları vardı. Fakat bu anayasa ileride bir sürü referandum ile değişikliklere uğrayacaktır.

Ocak 1994 referandumunda Askar Akaev kendisi düzenleyen referandumda, onun yürüttüğü ekonomik reformları desteklediklerini ve kendisinin Soviyet döneminde cumhurbaşkanı olarak seçildiğini ve Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra o mevkini yasallaştırmak ve 1996'ya dek uzatmak gerektiğini ileri sürerek, halktan destek ister ve halkın desteğini alır.

1995 15 Aralıkta Askar Akaev tekrar Cumhurbaşkanı olarak seçildi ve 1996 13Şubatta tekrar referandum ilan etti, bunu ise parlamentodaki iki meclisin kendi aralarında uyum içinde doğru dürüst çalışamadıklarını ileri sürer. Çünkü o zamanları meclisin iki kanadı yasama gücünün kimde olduğu konusunda, yani kimin ne yapacağı konusunda sürekli çekişip duruyordu. Referandumun sonucunda anayasaya getirilen yeni değişiklerde Cumhurbaşkanı'nın yetki alanının genişlediğini görürüz. Mesela, parlamentonun onayını almadan üç erki koordine etme, doğrudan kendisi bakanlar kabinesini dağıtma ve kurma, büyük elçileri, elçileri atama yetkisine sahip oldu. Yönetim biçimi klasik başkanlık modeline yakın oldu, fakat aynı zamanda kendi içinde Fransız yarı başkanlık modelinin unsurlarını içermekteydi.

Gelelim 1998 anayasa referandumuna. Bu referamdum yönetim sistemine yada yönetim şekline çok da büyük değişiklikler getirmedi, sadece parlamentodaki milletvekillerinin sayısı değişti.

2002'lerde muhalefet ile hükümet arasında tartışmalar çıkmaya başlar, Aksı olayları durumu daha da kötüleştirir ve Akayev 2005'e kadar iktidarda kalmak ister. 2003 13 Ocak'ta Akayev yine kendi kararnamesiyle referandum ilan eder ve 2003 Şubat 2'de tekrar referandum yapılır, eğer tariherden fark edecek olursak, referandumun yapılması sadece 2 hafta önce ilan edilmiştir. Bu referandumun sonucunda en çnemli değişiklikler olarak Parlamentonun yani Jogorku keneşte iki tane meclisin yerine bir tane meclis oluştu ve Cumhurbaşkanının bazı önemli yetkileri parlamento ile başbakana verildi. (Çotaev, 2012)Akayev döneminde yapılan tüm referandumlara bakarak, biz bütün referandumların Akaev tarafından inisyatif edildiğini, ve güçler ayrılığında gerçek gücün cumhurbaşkana doğru kaydığını ve cumhurbaşkanın tüm üç gücün üstünden kontrol ettiğini görürüz.

Bakiev Dönemindeki Güçler Ayrılığı Prensibinin İşleyişinin Özellikleri ve Değişiklikleri

24 Mart 2005 olaylarından sonra yeni bir hükümet oluştu, Kurmanbek Bakiev de Kırgız cumhuriyetinin cumhurbaşkanı olarak iktidara geldi. Onunla beraber iktidarı devirmek için koşan eski muhalefet üyeleri, şimdi de ona muhalefet olmuşlardı. Kasım ayında sokaklarda gösteriler devam etti. Ne var ki devlet içinde siyasi istikrar saptanamadı ve muhalefet ile cumhurbaşkanı arasındaki sürtüşmelerin sonucunda 2006 Aralıkta tekrar anayasamıza değişiklikler getirilmişti. Bu değişikliklerin en önemli özelliği de cumhurbaşkanının tek başına bakanlar kabinesinin hem yapısını hem orda kimler olacağını belirleyebilme hakkına sahip olmasıdır. Savunma ve Güvenlik organları da doğrudan doğru Cumhurbaşkanına bağlı kalmışlardı. Sonuç olarak cumhurbaşkanı eskiden elinden alınan yetkileri tekrar kendisine kısmen olsa bile geri almıştı (Çotaev, 2012).Kırgızistan'ın siyasi hayatında olan tarihi olayların biri de Anayasa Mahkemesi tarafından 2006 yılında yapılan hem Kasım hem de Aralık değişikliklerinin 2007 14 Eylül'de iptal edilmesi ve Bakiev'n 21 Ekimde referandum olacağını ilan etmesidir. (Murzaeva, 2011)

Referandumun sonucu olarak yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasaya cumhurbaşkanına çok geniş yetkileri vermişti. Mesela, cumhurbaşkannın yürütme organına olan etkisi artmıştı, devlet için çalişan önemli yerel ve devlet memurları kendisi atama hakkına sahip oldu. Yürütmeye de etkisini arttırdı, çünkü ülkenin iç ve dış politikasını belirleme, başbakanı atama hakkına sahip oldu. Yerel

yönetimlerin başkanların atama ve işten alma, Devlet Sekreterini atama, Cumhurbaşknı İdaresinin kurma hakkına sahip oldu Hatta devlet memurlarının maaşlarını belirleme, hem de devlette var olan en önemli görevlere insanları atama hakkına sahip oldu. parlamentonun onayıyla Anayasa Mahkemesinin üylerini atama, ve referanduma çağırma yetkilerine sahip olmuştu. Hükümet hem cumhurbaşkanına hem de parlamentoya karşı sorumluydu (Çotaev, 2012). Yeni bir anayasa kabul edildise de siyasi sistem çalışamayıp, muhalefet ile hükümet arasındaki çekişmelerin ve halkın hükümetin işiyle razı olmadığı soncunda 2010 Nisan olayları ortaya çıkmıştı. Hep razı olmayan elitlerimiz bu kere de cumhurbaşkanını devirmişti.

Kırgızistan'da Parlamenter Sistemin Uygulanmasıyla Güçler Ayrılığı İlkesi

7 Nisan 2010 olaylarından sonra iktidara gelen Geçici Hükümet kendi kararnamensiyle Parlamentoyu, Anayasa Mahkemesinin kadrosunu dağıtır, hükümeti feshedip ve bu üçünün de gücünün Geçici Hükümete geçtiğini ilan ederek sonraki 6 ay boyunca iktidarda kalırmışlardır. Kendi kararnamesiyle Geçici Hükümet referandum ilan etmişlerdir (Umetov, 2011) ve 27 Haziran 2010'da Kırgızistan yeni bir Anayasa kabul etmiştir. Bu Anayasaya göre Kırgızistan başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçerek, parlamentoya büyük yetkileri verir. 2010 Anayasasının 3. maddesinde Kırgızistan'ın güçler ayrılığı prensibine dayandığı yazılıyor. (2007 Anayasası)

Büyük bir önem ile vurgulamamız gereken nokta, Cumhurbaşkanın erklerin hiç birine ait olmaması ve hükümetin çoğunluğu elinde tutan partiden yada çoğunluğu sağlayabilmek için bir araya gelerek koalisyon kuran partilerden oluşmasıdır. (Umetov, 2011) Güçler ayrılığı dediğimizde Kırgızistan'da şunlar anlaşılmalıdır: yasama bu Parlamentodur (Jogorku Keneş), devlette var olan en üstün organdır, onun işi yasa yapmak ve kabul etmektir; yargı gücü ise Kırgızistan'ın Yüksek ve yerel Mahkemelerdir, yürütme gücü de bakanlar kabinesidir. Teoride eğer bunların aralarında anlaşmazlık çıkarsa, anayasal prosedürlerin sınırları içinde frenler ve dengeler aracılığıyla çözüm bulmalıdırlar.

Cumhurbaşkan bu hakemdir, devlet gücünün sembölüdür ve Kırgız cumhuriyetinin Silahlı Güçlerinin başkanıdır. Eski sistemde frenler ve dengeler mekanizması çalışmıyordu ve cumhurbaşkan bir dokunulmaz ve her alanı etkileyebilen insandı. Başbakanı ve devlette var olan en önemli görevlere insanları atardı. Aynı anda kendi yaptıkları için de bir sorumluluk taşımıyordu. Parlamento ise cep parlamento gibiydi, yani onunla oyuncak gibi oynayabilirdi.

Bugünkü sistemde ise seçimleri kazanan parti bile Parlamentoda 65'ten fazla koltuğa sahip olamaz, tabi bu bazı insanlara göre haksızlık olabilir, fakat eğer böyle bir şart konulmazsa tekrar eski günlere geri dönme olasılığı vardır. (Aknazarova, 2016) Yeni anayasamıza göre, seçimleri kazanan parti hükümeti oluşturur, fakat aynı anda muhalefette olan partilere de hükümeti kontrol etmek için bir sürü yetkiler veriliyor. Muhalefet'e Parlamento Başkan Yardımcısı, yasal düzeni ve bütçeyi kontrol eden komitenin başkanı gibi koltuklar verilmiştir, bu ise bütçenin saydamlılığını sağlar. Seçmenler komisyonunun ve yargıçları seçme komitesinin de 1/3'in muhalefet oluşturacaktır. Bu yeni sistemin özelliklerinin biri de başbakan ile bakanlar kabinesinin devletin sosyal ve iktisadi gelişmesinden ve kilit görevlere insanları görevlendirmede sorumlu olmasıdır.

4.Kırgızistan'da Güçler Ayrılığı Prensibini Uygulama Sürecinde Gösterilen Eğilimler

2010 27 Temmuzda referandum ile tekrar yeni Anayasa kabul edilmişti, o Anayasanın 6.bölümünde Yargı organı hakkında yazılmıştır. En büyük değişikliklerdin biri de o bölümdedir,yani Anayasal Mahkemenin yerine Yüksek Mahkemeye Anayasal Meclis kurulmuştu. Anayasal meclisin yetkilerinin arasından Cumhurbaşkan'ın seçimlerinin ve görevden alınmasının anayasallığını belirleme hakkı alınmıştı, fakat, uluslararası andlaşmaların onaylanmasından önce anayasallığını kabul etme yetkisi verilmişti. Anayasal meclisinde çalışacak olan adaylara olan talepler değişmiştir. Yargıçları Seçme

Konseyi yargıçlardan ve sivil toplum temsilcilerinden oluşmaktadır ve en önemli görevlerinden bir de Yüksek Mahkeme'ye, Anayasa Meclisine yargıçları görevlendirme ve yerel yargıçları atama ve işten alma yetkileri verilmiştir. Yargı organına kendisini daha çok kontrol etme yetkisi verilmiştir, çünkü Yargıçları Seçme Konseyi Cumhubaşkan'a belli bir yargızı işten zamanından önce alma, yada cezaya çekme hakkında öneride bulunabilir.

Anayasaya getirilen yeniliklerin biri be yargıçların başkanının va başkan yardımcısının işe alınması ve işten boşanmasıdır. Yani ilk toplantıda yargıçların aldığı karar ile onların işten alınmasıdır. Yargıçların başkanının ve onun yardımcısının görevde buunma süresi 3 senedir. ve bura hatırlatmamız gereken şey var olan bizim yasamızdır, yani yeni yargıçlar işe alıncaya kadar esi yargıçar kedii görevlerine devam edeceklerdir.(madde 1/8). Bu yasanın Yeni Anayasamıza göre hayata geçmesi için geçici hükümetin başkan yardımcısı tarafından 12 Haziran 2010da Anayasal yasa kabul edilmişti: 'Yüksek Yargının Anayasal Meclis'i hakkında yasa; Yargıçların Statüsü ile igili yasaya değişikliklerin getirilmesi8 Temmuzda ise parlamentomuz Yargıçları İşe Alma Konseyinin kadrosunu belirlemişti. 27 Temmuz'da Yargıçları İşe Alma Konseyi 114 insanın adaylıklarına 35 iş yeri için , 3-4 Ağustosta ise Anayasal Meclise 11 iş yerine 29 adaya bakmaya başladılar. Yargıçarı işe alma işlemleri hem içten hem de dıştan kınamaya alınmıştı. Mesela birileri bütün u işlemlerin açıkca olmadığını ileri sürmüştü. Oş'ta ve Bişkekte Yargıçları İşe Alma Konseyi'ni dağıtmak isteyenler protestoya çıkmışlardı. Öünkü onlara inanmadıklarını ileri sürmüşlerdi. Geçıcı Hükümetin Cumhurbaşkan'ı olan Roza Otumbaeva, ona Yargıçları İşe Alma Konseyi tarafından Yüksek Yargıçlığa verilen adayları parlamentoya sunmuştu, fakat o 14 adayın arasından sadece 2 tanesin seçmişti. Parlamento ile Cumhurbaşkan'ı arasındaki bu olay sivil toplum tarafından kınanmıştı. Çünkü onlara göre parlamento ile Cumhurbaşkan'ının Yargı organına olan baskısıdır demişler.

Sonuç:

Bağımsızlığından bu yana, daha doğrusu 25 senede 29 Başbakan değiştiren Kırgızistan yarı başkanlık sisteminden Başkanlık sistemine, sonra da Parlamenter Sisteme geçmiştir. Başkanlık sisteminde iktidarı bir insanın elinde toplama sakıncası, 2010'da parlamenter sisteme geçmeye zorlamıştır. Fakat Kıgızistan parlamenter sisteme geçtiğinde de zoruklarla karşılaşmıştı. Partiler kendi aramalrında koalisyon kurma, Yargı Organını oluşturma, bakanları atama süreçlerinde anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Egemenlik yetkisinin bir devlet içinde kimler tarafından ve nasıl kullanılacağı problemi ilk çağlardan beri önemini yitirmeyen bir konu olmuştur. Kırgızistan Cumhuriyeti 1991'de egemenliğe kavuştuktan sonra demokratik bir sistemi benimsemiş, ve 1993'te kendi anayasasını kabul etmiştir. Güçler Ayrılığı prensibi Kırgızistan için her zaman en tartışılan konulardan biri olmuştur. 1990'ların başında bu prensip çalışmasına rağmen 1996 Anayasa değişikliklerinden sonra yasama ve yargı gücü hep yürütme gücünün ve ayrıca Cumhurbaşkanı'nın etkisi altında kalmıştır. Çalışmamızın amacı Kırgızistan'da güçler ayrılığı durumunu analiz etmek, ülkede iş bu prensibin uygulanması bakımından var olan sorunları, perspektifleri ve demokratikleşme süreci ile ilişkisini belirlemekti, bu amaca ulaşmak için 1991'den 2010'a kadar her referandumu ve Akayev dönemi ile Bakiyev dönemini ele aldık, en son 27 Haziran 2010'da Kırgızistan yeni bir Anayasasını da ele alarak, güçler ayrılığının nereden nereye doğru kaydığını ve bugün ne anlam ifade etmesi ele alınmıştır.

Çalışmamızın sonucunda yapılan tüm analiz ve araştırmalara dayanarak, Kırgızistanda gerçek bir güçler ayrılığının sağlanması ve siyasi durumun düzelmesi için kısa bir süre içinde güçlü ve bağımsız yargı organının kurulması gerekmektedir. Bu organın oluşması için ise devlet tarafından yeterli para ve destek sağlanmalıdır. Yargıçları Görevlendirme Konseyi, Cumhurbaşkanı ve Parlamento kendi aralarında uyum içinde çalışarak, rüşvet ve yolsuzluklara, kan bağına bakmadan, tarihte yapılan yanlışlıkları tekrarlamamak için gösterilen adaylardan en iyilerini seçerek yargı organını oluşturmalıdırlar.

Kaynakça:

Ağaoğulları, M. A., Zabcı, F. Ç., & Ergün, R. (2005). Kral Devletten Ulus Devlete. Ankara: İmge Kitapevi.

Akgül, M. E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı,. Ankara Barosu Dergisi.

Aknazarova, R. (2016, Kasım 14). www.kenesh.kg. Nisan 12, 2013 tarihinde Jogorku Kenesh: http://www.kenesh.kg/Articles/1565-Parlamentarizm_v_Kyrgyz adresinden alındı

Arslan, R. (2001). Siyasi Sistem Önerisi-Türkiye tipi başkanlık sistem. İstanbul: Uludağ Universitesi.

Çotaev, Z. (2012). Parlamentskaya Forma Pravleniya v Kırgızstane: problemı i perspektivı. . Bişkek.

Dcamankulov, C. (2009). Konstitutsiya Kırgızskoy Respubliki 1993 goda: Vozrojdeniye Suverennego Gosudarstva. Bişkek.

Gözler, K. (2011). Devletin Genel Teorisi: Bir Genel kamu Hukuku Ders Kitabı. Bursa: Ekin yayın evi.

Gözübüyük, Ş. (2007). Anayasa Metni ve 11.Protoköl'e Göre Hazırlanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. Ankara: Turhan Kitabevi yayınları.

Jekşenkulov, A. (2011). Evropeyskaya "Model s Kırgızskoy Specifikoy". Kırgızskiy Analitiçeskiy Jurnal Akipress, 5-11.

Kurubaş, E. (2002). Kırgızistan'ın İktisadi İdari Yapısı Dersin Adı: Türk Dünyasının İktisadi ve İdari Yapısı.

Murzaeva, D. (2011, Temmuz). Transition to democracy in Post-Soviet Kyrgyzstan: Leaders, Citizens and Perceptions of Political Legitimacy. Ankara, Türkiye.

Sıdıkov, A. (2006, Kasım). Konstitutsionnıy Ekstrim, İrrotsionalnıy Podtekst Novoy Konstitutsii. Kırgızskiy Analitiçskiy Jurnal AKİpress, s. 11.

Tazabekov, M. (2006, Kasım). Konstitutsiya Kuryozov. Kırgızskiy Analitiçeskiy Jurnal AKİpress, s. 7.

Teziç, E. (2006). Anayasa Hukuku . İstanbul: Beta Basım.

Umetov, K. (2011). Kuvvetler Ayrılığının Anayasa Temelleri ve Kırgızistan'da Parlamentarizmin Oluşumu. Parlamenter Demokrasi: Fırsatlar, Riskler ve Türkiye Cumhuriyeti Deneyimi Sempozyumu, (s. 121). Bişkek.

Vile, M. (1998). constitutionalism and separation of power. Indianapolis: Liberty fund.

27 Haziran 2010'da kabul edilen Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

1993 Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

1996 Değişiklikleri ile Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

1998 Değişiklikleri ile Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

2003 Değişiklikleri ile Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

2006 Kasım Ayında Yapılan Değişiklikleri ile Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

2006 Aralık Ayında Yapılan Değişiklikleri ile Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

2007 Kırgız Cumhuriyeti Anayasası

Kardeş Ülkelerde Turizm Eğitimi: Kastamonu Üniversitesi ve Kırgızistan Manas Üniversitesi Karşılaştırması

Tourism Education At Brother Countries: A Comparison Between Kastamonu University And Manas University

Yrd. Doç. Dr. Aydoğan AYDOĞDU *
Oğuzhan ÖZKAYA **

Öz:

Turizmin sağlamış olduğu ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve politik etkiler günümüz dünyasında yalnızca gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin odaklandığı bir çıkış yolu olmaktan öte, gelişmiş ülkelerinde üzerinde durduğu önemli bir etkinlik haline gelmiştir. Böylesi bir olgu her yıl 1 milyar kişiyi aşan sayıdaki turisti kendi ülkelerine çekme konusunda ülkeler arasında önemli bir rekabete yol açmıştır. Turizm pastasından daha fazla pay almak isteyen ülkeler farklı turistik ürünleri öne çıkararak üstünlük elde etme çabalarını sistematik bir şekilde sürdürmektedirler. Ülkelerin rekabet üstünlüğü sağlamada başvurdukları ürün çeşitlerine son yıllarda adına Eğitim Turizmi adı verilen bir tür daha eklenmiştir. Türkiye de turizm gelirlerini elde etmede Eğitim Turizmi'nin önemini fark eden ve bu konuda çaba harcayan ülkelerden birisidir. Bu çabaları eğitimin tamamını Türkiye'de yapacak öğrencileri çekmenin yanı sıra uluslararası değişim programları çerçevesinde var olan potansiyeli Türkiye'ye çekme biçiminde tanımlamak olanaklıdır. Eğitim Turizmi çerçevesinde bir başka ülkede eğitiminin tamamını ve/ya değişim öğrencisi olarak bir kısmını geçiren öğrencilerin deneyimledikleri bazı sorunlar vardır. Bu sorunlardan önemli bir tanesi ders denklikleridir. Bu araştırmanın amacı, Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü öğrencileri ile imzalanmış protokoller çerçevesinde öğrenci değişimi yapılan Kırgızistan Manas Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü öğrencilerinin aldıkları tüm derslerin karşılaştırılması, ders içeriklerinin birbirine uyumunun incelenmesi ve derslerin ne derece benzerlik ve/ya farklılık gösterdiğinin belirlenmesidir. Çalışma amaçlarının gerçekleştirilmesi için öncelikle ilgili yazın derinlemesine taranmış ve anılan iki üniversitenin ilgili bölümleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Analizlerde web içerik analiz yöntemi kullanılmış her iki üniversitenin de web sayfaları incelenmiştir. Araştırma sonuçları anılan her iki üniversitenin turizm işletmeciliği bölümleri ders planları ve ders içerikleri çoğunlukla birbiri ile örtüşmekte olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Turizm Eğitimi, Ders Planı, Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi.

* Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kastamonu, aydoganaydogdu@yandex.com
** Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Kastamonu, ozkaya.oguzhan1@gmail.com

Abstract:

Economic, social, cultural, environmental and politic impacts that tourism provide have become an important activity and a solution not only for undeveloped and developing countries but also developed countries attach importance to it in today's world. This kind of fact has caused a significant competition between countries in order to attract over 1 billion tourists to their own. The countries that want to get more share of tourism cake have been continuing their efforts to get superiority systematically by putting forward their different tourism products. One more type which is called Education Tourism is also added as a product range for the countries in order to have competitive advantage. Turkey is also a country that is aware of the situation and spending effort on education tourism to have tourism income. It is possible to define that those efforts aim to extract the students who plan to take whole education in Turkey or have student potential who might come as part of international student exchange programs. There are some issues within the scope of education tourism which students have experienced who took the whole education and/or studied just for a period as an exchange program student in another country. Equivalent of courses is one of the important problems of this situation. The purpose of this research is to compare all courses, to examine the conformity of course contents and to determine the courses what extent they are similar or different from each other within the frame of signed protocols with the students of Kastamonu University Tourism Faculty Tourism and Hotel Management and the students of Kyrgyzstan Manas University Tourism and Hotel Management College. First of all, relevant literature has been reviewed profoundly and related departments of those two universities have been examined in detail to realize the research objectives. Web content analysis method has been used in the analysis section and web pages of both universities have been investigated. The research results presented that course plans and course contents of tourism management school of both universities are mostly matching.

Keywords: Tourism Education, Course Plan, Kyrgyzstan Manas University, Kastamonu University.

Giriş

Turizm, yaratmış olduğu ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve politik etkiler bakımından binyılımızın en önemli etkinliği haline gelmiştir (Usta 2001; Aydoğdu 2011, 2012). Turizm etkinliklerinin yaratmış olduğu bu etkiler, ülkeler açısından farklı yorumlansa da özellikle 2009 küresel finansman krizi sonrasında ekonomik boyutunun öne çıktığı ifade edilebilir. Turizm etkinliklerinin sağlamış olduğu ekonomik kazanımlar ülkeler arasında çetin bir rekabete de yol açmıştır. Turizm alanında yaşanan uluslararası rekabette başat olmak için çabalayan ülkeler sunmuş oldukları ürünlerde farklılaşmaya giderken, yeni ürün çeşitlerini de potansiyel turistleri çekme amacıyla öne çıkarmaktadırlar. Bu çeşitlerden bir tanesi de "Eğitim Turizmi"dir. Zira bilginin ışık hızıyla yayıldığı günümüz dünyasında 20. yüzyılda yaşanan baş döndürücü gelişmelerin etkilediği ve önemli değişimlere yol açtığı alanlardan bir tanesi de eğitimdir.

Yükseköğretimde özellikle 1990'lı yılların ortalarında söz konusu değişimin etkileri hissedilmeye başlanmış ve Türkiye üniversiteleri köklü bazı dönüşümlere tanıklık etmiştir. Bu dönüşüm çok yalın olarak yatırımcı-pazara dönük üniversite kavramının ortaya çıktığı paradigmal bir değişim süreci olarak ifade edilmektedir. Böylesi bir değişim süreci içerisinde üniversitelerin, geleceğe yönelik stratejik ivmeler kazanmış olarak, uluslararası rekabette başarılı olabilmenin ve uluslararası diyalog ve uzlaşmanın da anahtarını ellerinde tuttuklarına inanılmaktadır (Kıroğlu, Kesten ve Elma, 2010; Gümrükçü ve Epskamp, 2011, ss., 17-19).

Çok yalın olarak küreselleşme ve/ya uluslararasılaşma olarak da adlandırılan bu süreçte ülkelerarası iletişim ve etkileşim artmış buna koşut bilgi, teknoloji, insan, öğrenci, öğretim üyesi akışı da hızla artmıştır. Bu bağlamda kültürel etkileşim, çok kültürlü eğitim, eğitimin evrensel işlevleri, uluslararası işbirliği, rekabet ve benzeri konular gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Dahası ulusal sınırların öneminin azaldığı bir dünyada üniversitelerin geleceğe yönelik hedeflerini uluslararası bir boyutta

düşünmeleri ve bu yönde yeni hedefler belirlemeleri hayati bir önem taşımaktadır (Özer, Küçükcan ve Gür, 2009).

Kastamonu Üniversitesi (KÜ) de henüz 2006 yılında kurulmuş olmasına rağmen bu değişimin ayırdında olan eğitim kurumlarından birisidir. Nitekim 2016 Aralık ayına gelindiğinde Kastamonu Üniversitesi'nde eğitim gören öğrenci sayısı olağanüstü bir artış ile 27.544'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yer alan yabancı uyruklu öğrenci sayılarında da hatırı sayılır bir artış kaydedilmiş ve 2016 Aralık ayı itibariyle yabancı öğrenci sayısı 1514 olmuştur (Erdem Zengin, görüşme, 05 Aralık 2016, Kastamonu).

Kastamonu Üniversitesi'nde yerleşen öğrencilerden önemli bir bölümü Turizm Fakültesinde eğitim görmektedirler. Fakülte Öğrenci İşleri Şefliği'nden edinilen bilgiye göre Turizm Fakültesi'nde öğrenim gören öğrenci sayısı Aralık 2016 itibarıyla 132 kişiye ulaşmıştır. Bu öğrencilerden 32'si Kırgızistan'lıdır. (Saliha Uzun, görüşme, 12 Ekim 2016, Kastamonu).

Uluslararası öğrencilerin sürekli yaşadıkları ülke dışında almış oldukları eğitim başta dil zorlukları olmak üzere (Açık 2009) birçok sosyo-kültürel ve ekonomik sorunu da beraberinde getirmektedir (Kıroğlu vd. 2010). Barınma Türkiye'ye gelen uluslararası öğrencilerin yaşadıkları bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Kalkınma Bakanlığı 2015). Stres ise uluslararası öğrencilerin yüz-yüze oldukları bir başka önemli sorundur (Sandhu 1995; Mori 2000).

Uluslararası eğitimde karşılaşılan sorunlardan bir diğeri ise denklik sorunudur (Erguvan 2015). Bu sorun özellikle değişim programları çerçevesinde başka bir ülkedeki kurumda değişim öğrencisi olarak eğitim almış öğrenciler için üstesinden gelinmesi gereken daha da büyük bir olumsuzluğa işaret etmektedir. Bununla birlikte gidilen ülkede eğitim öğretim sürecinin tamamı yerine getirilmiş olsa dahi, ülkesine dönerek lisansüstü eğitim yapmak isteyen mezunların eşleşmeyen dersleri akademik hazırlık adı altında almak zorunda kalmaları önemli bir başka sorun olarak görülmektedir.

Anlatılanlar ışığında araştırmada yanıtı aranan sorular şu şekilde sıralanabilir:

Kırgızistan – Manas Üniversitesi (KMÜ) Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu ile KÜ Turizm Fakültesi'nin ortak bölümü olan Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü eğitim programının ders planı ve içerikleri ne derece örtüşmektedir?

Değişim programları gereğince KMÜ'nden gelen öğrenciler ve KÜ Turizm Fakültesinden giden öğrencilerin ülkelerine döndüklerinde aldıkları her dersin kendi öğrenim hayatlarında faydalı olması ve hiçbir denklik sıkıntısı yaşamamaları için nasıl bir yol izlenmelidir?

A. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Çalışmalar

Turizm etkinliklerinin ulaşmış olduğu ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve politik etkiler gelişmiş ülkelerden gelişmemiş olan ülkelere tüm dünya devletlerinin ilgi duyduğu modern çağa özgü bir hal almıştır. Özellikle 2009 yılında ortaya çıkan ve günümüzde halen etkisini hissettiren küresel finansman krizi, turizmden elde edilen gelirleri yalnızca gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler içinde değil, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkeler için de önemli kılmıştır. Zira katı bir vize rejimi uyguladığı bilinen gelişmiş ülkeler karşı karşıya oldukları finans krizinin etkilerini azaltmak amacıyla vize uygulamalarını yumuşatmak zorunda kalmışlardır. Böylesi bir durum zaten çok çetin olan ülkeler ve şehirlerarası rekabeti daha da güçleştirmiş ve turizmciler yüksek çekim gücüne sahip olduklarına inandıkları turizm çeşitlerini öne çıkarmaya başlamışlardır (Aydoğdu, Çitoğlu ve Bayraktar 2016, s. 87). Ülke, bölge ve turistik varış noktalarının rakiplerine üstünlük sağlamak için tutundurdukları turizm çeşitlerine son yıllarda eğitim turizmi de katılmıştır (Altbach & Knight 2007). Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development –OECD-) verilerine göre 2012 yılı sonu itibariyle uluslararası öğrenci sayısı 4,5 milyona ulaşmıştır. Bu sayının 2020 yılında 8 milyona ulaşması ve uluslararası eğitim

turizminden elde edilecek gelirlerin 320 Milyar dolara ulaşması tahminlenmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2015; DEİK 2015). Bu öngörünün büyük ölçüde gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Nitekim ABD 2015/2016 eğitim öğretim yılında tek başına 1.043,839 uluslararası öğrenci kabul ederek 32,8 Milyar Dolar doğrudan gelir elde etmiştir (Assosiation of International Educators [NAFSA] 2016). Bu değerin Türkiye'nin 2016 yılında beklediği dış aktif turizm gelirlerinden daha fazla olduğunu söylemek olanaklıdır (Turizmdatabank 2016).

Eğitim Turizmi'nin yaratmış olduğu bu büyük ekonomi diğer gelişmiş ülkelerin yanı sıra Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerinde dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda daha fazla öğrenci çekebilmek için Türkiye'de resmi düzeyde bazı örgütler oluşturulmuş ve ek çabalar ortaya konmuştur. Örneğin 2010 yılında Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK] nezdinde Eğitim Ekonomisi İş Konseyi [EEİK] kurulmuştur. Bu konseyin temel görevi Türkiye'ye olanaklı olan en yüksek sayıda uluslararası öğrenciyi çekme çabalarını örgütlü ve sistematik bir biçimde yürütmektir (DEİK 2015). Bununla birlikte uluslararası öğrencilerin gitmiş oldukları ülkede çok çeşitli sorunlarla karşılaştıkları da bilinen bir diğer gerçektir. Dil sorunlarından, sosyo-kültürel ve ekonomik sorunlara, barınmadan, yabancı bir fiziksel çevreye önemli bazı sorunlarla karşılaşılmaktadır.

Şimşek ve Bakır (2016) "Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Atatürk Üniversitesinin Uluslararasılaşma Süreci" adlı çalışmalarında Türkiye'de öğrenim gören yabancı öğrencilerin karşı karşıya olduğu sorunlara da yer vermişlerdir. Anılan çalışmada bu sorunların "kültürel farklılıktan kaynaklanan sorunlar, dile bağlı sorunlar, konaklama, sağlık sigortası ve maddi sorunlar" olmak üzere beş başlık altında toplandığını ifade etmişlerdir.

Tutkun 2006 yılında yapmış olduğu "Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Türkiye'li öğrencilerin uyum sorunları" adlı çalışmasında anılan üniversite eğitim gören 212 öğrencinin uyum sorunlarını incelemiştir. Araştırmacı Türkiye'li öğrencilerin diğer dile yeterince sahip olmadıkları için sosyo-kültürel yaşama uyum sağlayamadıkları, diğer öğrencilere nazaran ekonomik açıdan daha güçlü olmaları nedeniyle kendilerini Kırgızistan'lı öğrencilere göre daha üstün gördükleri, Manas Üniversitesi dışında kalan kurumlarda eğitim gören Türkiye'li öğrencilerin daha az dil ve sosyo-kültürel sorun yaşadıklarına nanıldığı ve tüm sorunların çözümünün uzun bir süreci gerektirdiğine inanıldığı sonucuna varmıştır (Tutkun 2006).

Erguvan (2015) "Transnational Education in Turkey" adlı çalışmasında Türkiye'deki yükseköğretimin durumunu ulusötesi (uluslararası) düzeyde bir hareketlilik için hazırlılık açısından incelemiştir. Erguvan çalışmasında Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının hala bazı sorunlarla karşı karşıya olduğunu, denklik sorununun da bu sorunlardan birini teşkil ettiğini vurgulamıştır.

B. Konu ve Yöntem

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, çalışma grubu, veri toplama aracı ve tekniği, verilerin çözümlenme yöntemine yer verilmiştir.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmada KÜ, Turizm Fakültesi ve KMÜ, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümlerinin ders planları ve içeriklerinin karşılaştırılması araştırma konusu olarak seçilmiştir.

Bu araştırmanın birincil amacı KMÜ Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu ile KÜ Turizm Fakültesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümlerinin 8 sömestrelik ders plan ve içeriklerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırmada ayrıca içerik olarak aynı olup, farklı isimler altında yürütülen derslerin olup olmadığı da ortaya konmak istenmiştir.

2. Araştırmanın Önemi

Araştırma sonuçları, diğer ülke kurumunda eğitiminin tamamını yapma ve/ya değişim hareketliliğinden yararlanma konusunda kararsız olan öğrencilerin karar almalarını kolaylaştırıcı hazır veri sunulacak olması açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra ilgili program yöneticilerine iyileştirme konusunda önemli bir karşılaştırma ölçütü sağlanacak olması çalışmayı önemli kılan bir başka husustur. Sağlanması umulan bu yararlar her iki üniversiteye diğer ülkeden katılan öğrencilerin doyumunu arttıracak ve daha fazla öğrenci değişimi olanaklı olacaktır. Bu sonuç iki ülke arasındaki sosyal-kültürel, ekonomik ve politik ilişkilerin güçlenmesi için de olumlu katkı sağlayacak olması açısından da önem taşımaktadır.

3. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Araştırma temel olarak hazır bilgiden yararlanılan bir arşiv taramasıdır. Bir başka ifade ile nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli işe koşulmuştur. Nitel araştırma " gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek 2008: 39). Çalışmanın iki okul ders plan ve içeriklerinin karşılaştırılması biçimindeki yapısı araştırmaya örnek olay incelemesi niteliği kazandırmaktadır. Örnek olay incelemesinde bilgi edinme aracı olarak hazır bilgiden yararlanılmış ve anılan kurumların web sayfaları incelenerek Kastamonu Üniversitesi ve Kırgızistan Manas Üniversitesi'nin dört yıllık turizm eğitimi veren kurumlarına ilişkin bilgiler toplanmıştır.

4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma temel olarak Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü ile Kırgızistan Manas Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü'nün lisans eğitimi sekiz sömestrelik ders planlarının ve içeriklerinin karşılaştırılmasını kapsamaktadır. Anılan okullar dışındaki fakülte ve yüksekokullarla, lisansüstü programlar araştırma kapsamında dışında tutulmuş olup, çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Ayrıca gerek ekonomik, gerekse de zaman kısıtları nedeniyle KMÜ Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu yetkilileri ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilememiştir. Bu durumda, KÜ, Turizm Fakültesi yetkilileri ile de bir görüşme yapmamanın eşitlik açısından daha doğru olacağı inancının doğmasına neden olmuş ve yalnızca anılan okulların web sitelerinde yer alan sekiz sömestrelik ders planları ve içeriklerle yetinilmiştir. Bu olgu araştırmanın önemli bir diğer kısıtı olarak değerlendirilebilir.

5. Veri Toplama Aracı ve Tekniği

Araştırmada veri toplama aracı olarak hazır bilgiden yararlanma (arşiv taraması) yöntemi ve belge inceleme tekniği işe koşulmuştur.

6. Araştırmanın Çözümleme Yöntemi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmada öncelikle her iki okulun genel nitelikleri incelenmiş ve bütüncül olarak tablolaştırılmıştır. Sonrasında ise ismi aynı olan derslerin, içeriklerinin de aynı olup olmadığından emin olunduktan sonra tıpa tıp aynı olanlarla isimleri farklı olup içerikleri aynı veya çok benzer olanlar örtüşen dersler olarak sınıflanmıştır. Sonrasında ise isim ve içerikleri farklı olanlar ayrı bir tabloda farklı dersler başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu hesapça araştırmada elde edilen verilerin öncelikle sınıflandırıldığı, sonrasında tanımlandığı ve nihayetinde birbirleri ile ilişkilendirilerek çözümlendiği bir yöntem izlenmiştir.

C. Bulgular ve Tartışma

Araştırmada işe koşulan veri toplama yöntemi olan belge inceleme yaklaşımı ile öncelikle her iki okulun genel niteliklerini belirleyen olgular tanımlanmıştır. Tanımlamada eğitim düzeyi ve süresi, Avrupa Kredi Transfer Sitemi [AKTS] (European Credit Transfer System [ECTS]) değerleri, öğretim elemanlarının sayı ve unvanlarına yer verilmiştir. Sonrasında ise iki okulun web sitelerinde yer alan ders sekiz sömestrelik ders planları incelenmiştir. Ders planlarında aynı isimler altında yer alan derslerin, içerik açısından benzer olup olmadığından emin olunmak için web sitelerinde yer alan bilgiler ışığında gerekli kontroller yapılmış ve dersin amacı ve kazanımlarının da aynı veya aynı amacı karşılamaya yetecek benzerlikte olduklarından emin olunmuştur. İçerik analizinde aynı ismi taşımayan ve içerik olarak da farklı olan dersler incelenerek ayrı bir gruplama yapılmıştır. Elde edilen tüm bulgular izleyen tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. KÜ Turizm Fakültesi ile KMÜ Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Genel Nitelikler

Statüleri	Fakülte	Yüksekokul
Lisans Eğitim Süreleri	4 Yıl (8 Sömestr)	4 Yıl (8 Sömestr)
Bölümler	Turizm ve Otel İşletmeciliği Turizm Rehberliği	Gastronomi ve Mutfak Sanatları Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Turizm ve Otel İşletmeciliği
Düzeyler	Lisans Yüksek Lisans	Lisans Yüksek Lisans
Öğrenci Sayıları	707	438 (+81 hazırlık sınıfında)
Akademik Kadrolar	1 Prof. 1 Doç. Dr. 3 Yrd. Doç. Dr. 3 Arş. Gör. 1 Okutman	3 Doç. Dr. 3 Yrd. Doç. Dr. 8 Öğr. Gör.
Eğitim Dilleri	Türkçe	Türkçe Kırgızca
ACTS Sayıları	240	240
Stajlar	75 İş Günü (Yaz dönemleri)	4. Sömestr (ders olarak) 6. Sömestr (ders olarak) 8. Sömestr (ders olarak)
Öğrenci Değişim Programları	Erasmus Mevlana Farabi İkili Protokoller	Erasmus Mevlana İkili Protokoller
Bitirme Tezi	Var	Var
WEB	http://turizm.kastamonu.edu.tr	http://manas.edu.kg/

Tablo 2. KÜ Turizm Fakültesi ile KMÜ Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Örtüşen Dersler

Aynı Adla Yürütülen Dersler	Genel Turizm	**Aynı Adla Yürütülen Dersler**	Turizm İşletmelerinde Satış Yönetimi
	İngilizce		Uluslararası Otel İşletmeciliği
	Rusça		**İnsan Kaynakları Yönetimi**
	Ön büro Yönetimi		Uluslararası Mutfaklar
	Bilgisayar Kullanımı (Enformatik)		Yiyecek İçecek İşletmeleri Yönetimi
	Ticari Matematik		Yazılı ve Sözlü İletişim Teknikleri
	Mikroekonomi		Bilimsel Araştırma Yöntemleri
	Turizm Coğrafyası		Turizm İşletmelerinde Mekân Tasarımı
	Temel Muhasebe İlkeleri		Turizm Hukuku
	Girişimcilik		Turizm Politikası ve Planlanması
	Misafir İlişkileri Yönetimi		Turizm Sosyolojisi
	Konaklama İşletmeleri Yönetimi		Bitirme Tezi
	Turizm Pazarlaması		Turizm İşletmelerinde Finansal Yönetim
	Konaklama İşletmelerinde Odalar Bölümü Otomasyonu		Etkili Yazışma ve Sunum
			Protokol Hizmetleri Yönetimi

Tablo 3. KÜ Turizm Fakültesi ile KMÜ Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Farklı Dersler

Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi **Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü**	**KMÜ Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik YO** **Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü**
Davranış Bilimleri	Beden Eğitimi ve Spor
Turizm Ekonomisi	İş Güvenliği ve Sağlığı
Seyahat Acenteciliği ve Tur Operatörlüğü	Felsefe
Beslenme ve Sanitasyon	Animasyon ve Rekreasyon Yönetimi
Toplantı ve Kongre Yönetimi	Konaklama İşletmelerinde Butler Hizmetleri
Halkla İlişkiler	Sağlık turizmi
	Kişisel Gelişim ve Motivasyon
	İnovasyon Yönetimi ve Yaratıcılık

Tablo 1' e göre iki okulun turizm eğitimlerini karşılaştırdığımızda göze çarpan ilk fark bölüm sayılarıdır. Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi agresif bir büyüme politikası yürüttüğü halde Kırgızistan Manas Üniversitesine göre daha az bölüm ile eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Kırgızistan Manas Üniversitesinde bulunan "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümü Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesinde mevcut değildir. En azından web sitesinde böylesi bir bölümün varlığı görülmemektedir. Ancak bildiri yazarlarından birinin fakülte öğretim kadrosunda yer alması nedeniyle yapma olanağına sahip olduğu katılımcı gözlem verileri aslında KÜ, Turizm Fakültesi bünyesinde "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümünün resmi olarak var olduğunu ifade edebilmesine olanak tanımaktadır. Ancak öğretim üyesi bulunamadığı için öğrenci kabulü yapılamadığı ifade edilmektedir.

Kastamonu Üniversitesinde "Turizm Rehberliği" bölümü mevcuttur. Bu bölüm Kırgızistan-Manas Üniversitesinde "Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği" olarak adlandırılmıştır. Bu iki bölüm içerik olarak birbirlerinde farksızdır. Bu sebeple var olan bölümler incelendiğinde bu iki üniversite arasındaki tek fark "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümünün Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesinde bulunmamasıdır. Tüm bunların yanında Türk Mutfağı'nın Kırgız mutfağına göre daha zengin olduğu kanıtlanmaya ihtiyaç duymayan bir gerçektir. Bu bağlamda Kırgızistan'da bulunan bir üniversitenin Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümüne sahip olduğu düşünülürse, Kastamonu gibi yerel lezzetlere de ev sahipliği yapan bir şehir üniversitesinin kesinlikle "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümünü yaşama geçirmesi ve bir an önce öğrenci kabul edecek öğretim üyesi sağlaması gerektiğine inanılmaktadır. Böylece Kastamonu'nun yerel lezzetlerinin ülkeye ve dünyaya daha iyi tanıtılabilmesi de olanaklı hale gelecektir.

İki okul öğrenci sayıları karşılaştırıldığında Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesinin, Manas Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokuluna göre daha az bölümü bulunsa da öğrenci sayısı daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sonuç Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi'nin çok köklü bir geçmişi olmasa da çabucak büyümeyi hedeflediği biçiminde yorumlanabilir. Diğer yandan akademik kadrolar karşılaştırıldığında da Kastamonu ve Manas Üniversitesi turizm alanındaki akademik kadroları eğitim gören öğrenci sayıları ışığında dengesiz bir dağılım olduğu görülmektedir. Nitekim KMÜ Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Müdürü Doç. Dr. Barış Erdem'den alınan güncel veriler ışığında anılan okulda kayıtlı toplamda 519 lisans öğrencisi olduğu, bunlardan 81'inin halen hazırlık eğitimi aldığı bilinmektedir (Barış Erdem, görüşme, 14 Aralık 2016). Bu durumda KMÜ Turizm ve Otelcilik Yüksekokulunda 6 öğretim üyesinin yanı sıra 8 öğretim görevlisinin 438 öğrenciye ders verdikleri ve öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının yaklaşık 31 olduğu görülmektedir. Diğer yandan Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi'nde ise 5 öğretim üyesinin yanı sıra 2 okutmanın var olduğu görülmektedir. Bu durumda öğretim eleman başına düşen öğrenci sayısının 101 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ışığında KMÜ, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu'nda öğretim elemanlarının öğrencilerine daha fazla zaman ayırabilecekleri bir ortamın var olduğu, Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakültesi açısından ise tersine bir durumun söz konusu olduğu ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında bulunan iki üniversitenin turizm işletmeciliği bölümlerinin ders planları karşılaştırıldığında çoğunlukla birbiri ile örtüştüğü görülmektedir. Bu benzerliğin temelinde KMÜ Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurumuna bağlı olan bir üniversite olmasının büyük bir rolü olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda KMÜ ile Türkiye'nin herhangi bir şehrinde bulunan bir üniversitenin hiçbir farkı yoktur. KMÜ Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Yasasına göre Türkiye'de tamamen denkliği bulunan bir üniversitedir (KMÜ 2016). Bunun sonucunda Kastamonu Üniversitesi turizm eğitimi ve KMÜ turizm eğitim süreleri 8 sömestr (4 Yıl) olarak denklik içerisindedirler. Diğer yandan her okulun 8 sömestrelik ders planlarının 240 AKTS'ye göre planlanmış olmasının temelinde her iki okulun da kuruluş aşamasında Bologna Süreci'ne uygun bir yaklaşım izlendiği kanısı uyanmaktadır. Nitekim bu bildirinin birinci yazarının bölüm dosyasını YÖK'e sunulmak üzere hazırlamış olması ve Bologna Süreci kıstaslarını da göz önünde bulundurmuş olduğu gerçeği bu yargıyı destekleyen en önemli olgudur.

Her ne kadar ortak dersler yoğun olsa da öngörüldüğü gibi bu iki üniversite turizm işletmeciliği bölümleri arasında da muhakkak farklı derslere rastlanmıştır. İsim kıstasının yanı sıra içerik kıstasına göre de farklı oldukları sınanan dersler tablo 3'te verilmiştir.

Ele alınan iki üniversitenin turizm eğitiminde stajlar konusu incelendiğinde ise büyük farklılık ortaya çıkmıştır. Kastamonu Üniversite turizm Fakültesinde öğrenciler dördüncü ve altıncı sömestr sonu yaz dönemleri olmak üzere toplamda 76 iş günü staj yapmak zorundalardır. Bu uygulama Kırgızistan-Manas Üniversitesinde yoktur. Kırgız öğrenciler yalnızca ilk yıl hariç 2. Sınıftan itibaren her bahar döneminde ders olarak staj dersini alıp bir işletmede staj yapmaktadırlar. Fakat bu uygulama çok profesyonel olmamakla birlikte takibi zor bir uygulamadır. Bu uygulama ayrıca öğrencilere sektör konusunda çok

fayda sağlamadığı düşünülmektedir. Kırgızistan'da yaz staj uygulamasının olmaması Kırgızistan'da deniz, kum, güneş turizminin bulunmamasında kaynaklandığı söylenebilir.

Her iki üniversitenin de Turizm ve Otel İşletmeciliği bölümü son sınıf öğrencilerine "Bitirme Tezi" uygulamasını zorunlu kılması bu iki üniversitenin de öğrencilerini lisansüstü eğitime teşvik ettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca bitirme tezi uygulamasının söz konusu iki üniversite de bulunması öğrenci değişimi açısından bir sorun teşkil etmemekle birlikte öğrencilerin farklı bir üniversitede bir araştırma yapabilmesi fırsatı açısından son derece önemli ve faydalı bir durumdur. Bununla birlikte öğrencilerin lisansüstü eğitimde Kastamonu'ya veya Bişkek'e gidip gitmeyeceklerinin kararını vermelerinde bitirme tezi uygulamasının etkili olacağı beklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler:

Günümüz turizm sektörü son derece büyük ve bilgi alışverişine uygun bir sektördür. Bu sebeple turizm eğitiminde öğrenci değişimleri, üniversiteler arası yapılan anlaşmalar son derece önem arz etmektedir. Bu anlaşmalar kapsamında farklı ülke ve kültürlerde eğitim alan öğrenciler muhakkak sektörde bir adım önce olacaklardır. Farklı bir ülkede eğitim görmek yeni bir dil, yeni insanlar, yeni kültür ve sonsuz fırsatlarla dolu bir süreçtir. Bu süreç nitelik bakımında turizm öğrencilerine fazlaca unsur katmaktadır.

Bu araştırmada Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi ile Kırgızistan Manas Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm ve Otel işletmeciliği bölümleri karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda gerek iki üniversite arası öğrenci değişim programından faydalanan öğrencilerin ders uyuşması, gerekse de iki üniversiten herhangi birinden mezun olmuş öğrencilerin diğer üniversitede lisansüstü eğitimlerine devam etme konusunda sorun yaşanmaması adına önemsenmektedir. Bu sayede öğrenci değişim programı daha cazip hale gelebilecektir. Bunların yanında Kastamonu Üniversite Turizm Fakültesine "Gastronomi ve Mutfak Sanatları" bölümünün açılmasının üniversite eğitimi açısından faydalı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Kastamonu yapısı ve kalitesi gereği açılabilecek bu bölümü kaldırmakta zorluk çekmeyecek bir üniversitedir. Bu bölümün açılması durumunda Kırgızistan Manas Üniversitesi turizm ve Otelcilik Yüksekokulu ile bir işbirliği yapılabilir ortak dersler %90-95 arası denklik gösterebilir. Bu sayede hem öğrenci alışverişi kolaylaşırken, hem de Kastamonu ve Kırgızistan yemek kültürü bu iki üniversite öğrencileri sayesinde sentezlenebilir.

İki üniversite belirli koşullar doğrultusunda ortak bir staj programı oluşturabilir. Bu program Kırgız öğrencilerin deniz, kum, güneş turizminde staj yapmasını sağlarken, Türk öğrencilerin ise Kırgızistan'ın belirli işletmelerinde staj yaparak Rusça, Kırgızca gibi dilleri öğrenip pekiştirmesini sağlayabilir. Oluşturulabilecek bu program aynı zamanda değişim programına katılan öğrencilerin staj konusundaki uyuşmazlığını da ortadan kaldırabilecek bir program olacaktır. Ayrıca her iki üniversitenin ilgili bölümleri arasında öğretim elemanı değişimlerinin yapılmasının değişim öğrencilerinin başarımına olumlu etki edeceği düşünülmektedir.

Diğer yandan konuya ilgi duyan araştırmacıların her iki kurum yönetici, öğretim elemanı ve değişime katılan öğrencilerin görüşlerini de alarak araştırmayı genişletmeleri şiddetle önerilmektedir. Ayrıca benzer çalışmaların diğer Türkçe konuşan ülke okulları için de yapılarak mevcut durumun tüm Türk Dünyası açısından ortaya konmasının önemli bir veri sağlayacağına inanılmaktadır. Birikecek bilgi ışığında Türk Dünyası için Avrupa Yüksek Öğrenim Alanı benzeri bir alt yapının oluşturulması da şiddetle önerilen bir diğer olgudur.

Kaynakça:

Açık, Fatma. Türkiye'de Yabancılara Türkçe Öğretilirken Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri" Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü "Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu", Gazimağusa / Kuzey Kıbrıs, Ssy.

Altbach, Philip G., and Jane Knight. "The internationalization of higher education: Motivations and realities." Journal of studies in international education 11.3-4 (2007): 290-305.

Aydoğdu, Aydoğan. "Konaklama İşletmeciliğinde Uluslararası Standardizasyonun Rolü ve Türkiye Uygulamalarının Analizi", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011

Aydoğdu, Aydoğan. "Kastamonu'nun Doğal Zenginliklerinin Turistik Ürün Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi". Kastamonu'nun Doğal Zenginlikleri Sempozyumu, Kastamonu, 16-17 Ekim 2012: 168-187.

Aydoğdu, Aydoğan, Gülsüm Çitoğlu Sağlam ve Oğuzhan Yavuz Bayraktar. "Abana Turizminin Sorunları ve Çözüm Önerileri", I. Uluslararası ABANA Sempozyumu – Geçmişten Günümüze Kastamonu / Kent-Kültür-Kimlik, Abana, 20-22 Nisan 2016: 86-98.

Erdem, Barış. KMÜ, Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Müdürü, görüşme, 14 Aralık 2016 tarihinde görüşüldü.

Erguvan, Deniz. "Transnational Education in Turkey." Journal of Educational and Social Research 5.1 (2015): 227-240.

Gümrükçü, Harun ve Heinrich Epskamp. Bologna Süreci ve Türkiye: Avrupa Yükseköğretim Alanının Gerçekleştirilmesi, Antalya-Hamburg: Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, No: 6, 2011.

Kalkınma Bakanlığı. "Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi Projesi." Araştırma Projesi Raporu. Kalkınma Araştırmaları Merkezi, 2014.

Kıroğlu, Kasım, Alper Kesten ve Cevat Elma. "Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu lisans öğrencilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik sorunları". Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6.2 (2010): 26-39.

Mori, Sakurako Chako. "Addressing the mental health concerns of international students." Journal of counseling & development 78.2 (2000): 137-144

Özer, Mahmut, Bekir S. Gür ve Talip Küçükcan. «Kalite güvencesi: Türkiye yükseköğretimi için stratejik tercihler.» Yükseköğretim ve Bilim Dergisi 1.2 (2011): 59-65.

Sandhu, Daya S., and Badiolah R. Asrabadi. "Development of an acculturative stress scale for international students: Preliminary findings." Psychological reports 75.1 (1994): 435-448.

Şimşek, Bahattin, and Sıddık Bakır. «Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Atatürk Üniversitesinin Uluslararasılaşma Süreci.» Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 55 (2016): 509:542.

Tutkun, Ömer Faruk. "Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Türkiyeli Öğrencilerin Uyum Sorunları." Sosyal Bilimler Dergisi" 15 (2006): 255-267.

Usta, Öcal. Genel Turizm. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 2001.

Uzun, Saliha. Kastamonu Üniversitesi. Turizm Fakültesi, Öğrenci İşleri Şefi, Görüşme, 12 Ekim 2016 tarihinde görüşüldü.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zengin, Erdem. Kastamonu Üniversitesi, Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı, Şube Müdürü, Görüşme, 05 Aralık 2016 tarihinde görüşüldü.

Internet Kaynakçası

DEİK. III. Uluslararası Öğrenci Temini Çalıştayı Sonuç Raporu (Tarih Yok) 15 Kasım 2016.

https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiNo-z84vLQAhWD7hoKHbzsBxsQFggZMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.deik.org.tr%2FContents%2FFileAction%2F6067&usg=AFQjCNGUr_NjDsATG2l1ryq6kyXP1h2hZw&bvm=bv.141320020,d.bGg

Kastamonu Üniversitesi. "Turizm Fakültesi Bölümler" (Tarih Yok) 15 Mart 2016. http://turizm.kastamonu.edu.tr/images/TURZM%20VE%20OTEL%20LETMECL.pdf

Kırgızistan Manas Üniversitesi. "E-Mevzuat" (Tarih Yok) 08 Aralık 2016 tarihinde erişildi. http://manas.edu.kg/index.php/ktmu-emevzuat

Kırgızistan Manas Üniversitesi. "Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Bölümler" (Tarih Yok) 15 Mart 2016. http://manas.edu.kg/index.php/b%C3%B6l%C3%BCmler-turizm-ve-otelcilik-y%C3%BCksekokulu

NAFSA, "International Student Economic Value Tool" (14 Kasım 2016) 08 Aralık 2016. http://www.nafsa.org/Policy_and_Advocacy/Policy_Resources/Policy_Trends_and_Data/NAFSA_International_Student_Economic_Value_Tool/

Turizm Databank, "Yeni Turizm Raporu: Türkiye Turizmi Krizde Ne Kaybetti" (17 Ekim 2016) 05 Aralık 2016. http://turizmdatabank.com/haber/yeni-turizm-raporu-turkiye-turizmi-krizde-ne-kaybetti

Ekler

Ek 1. Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği 8 Sömestrelik Ders Planı

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
TURİZM FAKÜLTESİ
TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ BÖLÜMÜ
DERS PROGRAMI

Ders Kodu	Ders Adı	T+U	Toplam	Kredi	AKTS	Z/S
1. YIL 1. YARIYIL						
AIITL 101	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I	2+0	2	2	2	Zorunlu
TDL 103	Türk Dili I	2+0	2	2	2	Zorunlu
TOI 105	Genel Turizm	2+1	3	3	4	Zorunlu
TOI 107	İşletme Bilimine Giriş	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 109	Bilgisayar Kullanımı	2+2	4	3	4	Zorunlu
TOI 111	Yabancı Dil I	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 113	Seçmeli Yabancı Dil I	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 115	Davranış Bilimleri	2+0	2	2	2	Zorunlu
TOI 117	Mikroekonomi	2+0	2	2	3	Zorunlu
Toplam		**22+3**	**25**	**24**	**30**	
1. YIL, 2. YARIYIL						
AIITL 102	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II	2+0	2	2	2	Zorunlu
TDL 104	Türk Dili II	2+0	2	2	2	Zorunlu
TOI 106	Turizm Hukuku ve Mevzuatı	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 108	Temel Muhasebe İlkeleri	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 110	Yiyecek İçecek Servisi	1+2	3	2	4	Zorunlu
TOI 112	Yabancı Dil II	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 114	Seçmeli Yabancı Dil II	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 116	Ticari Matematik	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 118	Makroekonomi	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOPLAM		**21+2**	**23**	**22**	**30**	
2. YIL, 3. YARIYIL						

TOI 201	Turizm Pazarlaması	3+0	3	3	4	Zorunlu
TOI 203	Turizm Ekonomisi	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 205	Turizm İşletmelerinde Finansal Yönetim	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 207	Ön Büro Yönetimi	2+1	3	3	3	Zorunlu
TOI 211	Yabancı Dil III	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 213	Seçmeli Yabancı Dil III	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 215	Turizmde İnsan Kaynakları Yönetimi	2+0	2	2	4	Zorunlu
TOI 217	Turizm Sosyolojisi	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOPLAM		**22+1**	**23**	**22**	**30**	
2. YIL, 4. YARIYIL						
TOI 202	Konaklama İşletmeleri Yönetimi	4+0	4	4	4	Zorunlu
TOI 204	Seyahat Acenteciliği ve Tur Op. Yön.	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 206	Yiyecek ve İçecek İşletmeleri Yönetimi	2+1	3	3	5	Zorunlu
TOI 208	Etkili İletişim Teknikleri	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 210	Turizm İşletmelerinde Bilgisayar Kull.	2+2	4	3	5	Zorunlu
TOI 212	Yabancı Dil IV	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 214	Seçmeli Yabancı Dil IV	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOPLAM		**20+3**	**23**	**22**	**30**	
STAJ						
3. YIL 5. YARIYIL						
TOI 301	Turizm Coğrafyası	3+0	3	3	4	Zorunlu
TOI 311	Yabancı Dil V	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 313	Seçmeli Yabancı Dil V	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 315	Kalite Yönetim Sistemleri	3+0	3	3	4	Zorunlu
TOI 317	Beslenme ve Sanitasyon	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 319	Uluslararası Ağırlama İşletmeleri	2+0	2	2	3	Zorunlu
Seçmeli Dersler						

TOI 351	Uluslararası Mutfaklar	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 353	Toplantı ve Kongre Yönetimi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 355	Kat Hizmetleri Yönetimi	2+1	3	3	3	Seçmeli
TOI 357	Rekreasyon Yönetimi	2+1	3	3	3	Seçmeli
TOI 359	Turizmde Ulaştırma	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 361	Turizm İşletmeleri Muhasebesi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 363	Dünya Coğrafyası	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 365	Mitoloji	2+0	2	2	3	Seçmeli
*Seçmeli der s listesinden açılan derslerden 6 AKTS değer inde ders seçilecektir.						
TOPLAM					**30**	
3. YIL, 6. YARIYIL						
TOI 302	Turizm Politikası ve Planlaması	2+0	2	2	3	Zorunlu
TOI 304	Turizmde Bilgi ve İletişim Teknolojileri	2+2	4	3	4	Zorunlu
TOI 312	Yabancı Dil VI	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 314	Seçmeli Yabancı Dil VI	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 316	Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri	2+2	4	3	4	Zorunlu
TOI 318	Misafir İlişkileri Yönetimi	2+0	2	2	3	Zorunlu
Seçmeli Dersler						
TOI 350	Turizm ve Çevre	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 352	Halkla İlişkiler	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 354	Tur. İşl. Boş Zaman Değerlendirme ve Eğlence Yön.	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 356	Restoran ve Catering Yönetimi	2+1	3	3	3	Seçmeli
TOI 358	Biletleme ve Merkezi Rezervasyon Sis.	2+1	3	3	3	Seçmeli
TOI 360	Konaklama İşletmeleri Muhasebesi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 362	Kültür ve Kültürel Miras Turizmi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 364	Halk Dansları	1+2	3	2	3	Seçmeli

*Seçmeli ders listesinden açılan derslerden 6 AKTS değerinde ders seçilecektir.						
TOPLAM					**30**	
STAJ						
4. YIL, 7. YARIYIL						
TOI 403	Bitirme Tezi I	2+2	4	3	5	Zorunlu
TOI 411	Yabancı Dil VII	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 413	Seçmeli Yabancı Dil VII	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 415	Turizm İşletmelerinde Mekan Tasarımı	3+0	3	3	5	Zorunlu
TOI 417	Girişimcilik I	2+0	2	2	4	Zorunlu
Seçmeli Dersler						
TOI 451	Uluslararası Turizm	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 453	Halk Kültürü	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 455	Sürdürülebilir Turizm	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 357	E-Turizm	2+1	3	3	3	Seçmeli
TOI 359	Tur Planlama	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 361	Gastronomi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 363	Turizm İşletmelerinde Satış Yönetimi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 365	Sağlık Turizmi	2+0	2	2	3	Seçmeli
*Seçmeli ders listesinden açılan derslerden 6 AKTS değerinde ders seçilecektir.						
TOPLAM					**30**	
4. YIL, 8. YARIYIL						
TOI 402	Turizmde Güncel Konu ve Yayınlar	2+0	2	2	5	Zorunlu
TOI 404	Bitirme Tezi II	2+2	4	3	5	Zorunlu
TOI 412	Yabancı Dil VIII	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 414	Seçmeli Yabancı Dil VIII	4+0	4	4	5	Zorunlu
TOI 418	Girişimcilik II	2+0	2	2	4	Zorunlu
Seçmeli Dersler						
TOI 450	Kültürlerarası İletişim	2+0	2	2	3	Seçmeli

TOI 452	Turizm İşletmelerinde Maliyet Analizi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 454	Turist Rehberliği	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 356	Turizm İşletmelerinde İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku		2	2	3	Seçmeli
TOI 358	Turizmde Pazarlama Araştırmaları	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 360	Yönelim Yönetimi	2+0	2	2	3	Seçmeli
TOI 362	Turizmde Güvenlik	2+0	2	2	3	Seçmeli

Ek 2. Manas Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü.8 Sömestrelik Ders Planı

KIRGIZİSTAN MANAS ÜNİVERSİTESİ TURİZM VE OTELCİLİK YÜKSEKOKULU TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI						
Ders Kodu	**Ders Adı**	**T+U**	**Toplam**	**Kredi**	**AKTS**	**Z/S**
1. YIL 1. YARIYIL						
STR 101	Genel Turizm	2-0	2	2	5	Zorunlu
ING 101	İngilizce 1	2-0	2	2	2	Zorunlu
KGZ 101	Kırgızca 1	2-0	2	2	2	Zorunlu
RSÇ 101	Rusça 1	2-0	2	2	2	Zorunlu
TRO 103	Genel İşletme	2-0	2	2	6	Zorunlu
BİL 111	Enformatik	1-2	2	2	4	Zorunlu
TRO 111	Ön büro	2-2	3	3	6	Zorunlu
MAT 119	Matematik	3-0	3	3	5	Zorunlu
BES 105	Beden Eğitimi ve Spor	0-2	0	0	1	Zorunlu
Toplam		**14-6**	**18**	**18**	**33**	
1. YIL, 2. YARIYIL						
ING 102	İngilizce 2	2-0	2	2	2	Zorunlu
RSÇ 102	Rusça 2	2-0	2	2	2	Zorunlu
KGZ 102	Kırgızca 2	2-0	2	2	2	Zorunlu
TRO 104	Kat Hizmetleri	2-2	3	3	6	Zorunlu
TRO 106	Ekonomi	2-0	2	2	3	Zorunlu
TRO 108	Konaklama İşl. Odalar Bl. otomasyonu	1-2	2	2	4	Zorunlu
STR 108	İş Güvenliği ve Sağlığı	1-2	2	2	4	Zorunlu
Yİİ 110	Yiyecek İçecek Genel Kültürü	2-2	3	3	5	Zorunlu
STR 110	Ekoloji	2-0	2	2	5	Zorunlu
TOPLAM		**16-8**	**20**	**20**	**33**	
2. YIL, 3. YARIYIL						
İNG 203	İngilizce 3	2-2	3	3	5	Zorunlu
TRO 203	Genel Muhasebe	2-0	2	2	3	Zorunlu
TRO 205	Girişimcilik	2-0	2	2	2	Zorunlu
FLS 251	Felsefe	2-0	0	0	2	Zorunlu

TAR 251	Kırgızistan Tarihi	2-0	0	0	2	Zorunlu
İYD 201	Almanca 1	2-2	3	3	4	Zorunlu
İYD 201.2	Rusça 1	2-2	3	3	4	Zorunlu
TRO 221	Turizmde Etik	3-0	3	3	0	Seçmeli
TRO 219	Animasyon ve Rekreasyon Yönetimi	2-2	3	3	0	Seçmeli
TOPLAM		**19-6**	**19**	**19**	**20**	
2. YIL, 4. YARIYIL						
TRO 212	Yönetim ve Organizasyon	3-0	3	3	3	Zorunlu
STR 220	Turizm Coğrafyası	3-0	3	3	5	Zorunlu
EDF 202	Dünya ve Türk Uygarlıkları	2-0	0	0	2	Zorunlu
TUR 226	Manasşınaslık	2-0	0	0	2	Zorunlu
İNG 204	İngilizce 5	2-2	3	3	5	Zorunlu
İYD 202.1	Almanca 2	2-2	3	3	5	Zorunlu
İYD 202.2	Rusça 2	2-2	3	3	5	Zorunlu
TAR 252	Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	2-0	0	0	2	Zorunlu
TRO 214	Misafir İlişkileri Yönetimi	3-0	3	3	0	Seçmeli
TOPLAM		**21-6**	**18**	**18**	**29**	
STAJ						
3. YIL 5. YARIYIL						
TRO 311	Mesleki İngilizce 1	2-2	3	3	4	Zorunlu
Yİİ 313	Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi	3-0	3	3	3	Zorunlu
Yİİ 307	Turizm İşletmelerinde Maliyet Analizi	2-0	2	2	4	Zorunlu
STR 313	Turizm Pazarlaması	2-0	2	2	3	Zorunlu
İYD 303	Almanca 3	2-2	3	3	4	Zorunlu
TRO 335	Turizm İşletmelerinde Satış Yönetimi	3-0	3	3	6	Seçmeli
TRO 339	Sağlık Turizmi	3-0	3	3	6	Seçmeli
TOPLAM		**17-4**	**19**	**19**	**30**	
3. YIL, 6. YARIYIL						
TRO 312	Mesleki İngilizce 2	2-2	3	3	4	Zorunlu
TRO 314	İnsan Kaynakları Yönetimi	2-0	2	2	2	Zorunlu
Yİİ 316	Yiyecek İçecek Otomasyonu	0-2	1	1	2	Zorunlu
İYD 304	Rusça 5	2-2	3	3	4	Zorunlu
TRO 334	Ağırlama Endüstrisinde Fiziksel Tasarım ve Dekorasyon	3-0	3	3	6	Seçmeli
TRO 340	Etkili Yazışma ve Sunum	3-0	3	3	6	Seçmeli
TRO 342	Kişisel Gelişim ve Motivasyon	3-0	3	3	6	Seçmeli
TOPLAM		**15-6**	**18**	**18**	**30**	
STAJ						

4. YIL, 7. YARIYIL							
TRO 453	Uluslararası Otel İşletmeciliği	2-0	2	2	6	Zorunlu	
TRO 413	Bilimsel Araştırma Yöntemleri	2-0	2	2	5	Zorunlu	
BTZ 451	Bitirme Tezi I	1-4	3	3	3	Zorunlu	
STR 411	Almanca	1-2	2	2	5	Zorunlu	
STR 411.2	Rusça	1-2	2	2	5	Zorunlu	
Seçmeli Dersler							
TRO 433	Turizm Hukuku	3-0	3	3	6	Seçmeli	
TRO 435	İnovasyon Yönetimi ve Yaratıcılık	3-0	3	3	6	Seçmeli	
TRO 437	İkna Edici İletişim ve Hitabet	3-0	3	3	6	Seçmeli	
*Seçmeli ders listesinden açılan derslerden 6 AKTS değerinde ders seçilecektir.							
TOPLAM		**8-8**	**12**	**12**	**24**		
4. YIL, 8. YARIYIL							
BTZ 452	Bitirme Tezi II	1-4	3	3	3	Zorunlu	
TRO 402	Turizm Politika ve Planlaması	3-0	3	3	2	Zorunlu	
STR 402.1	Almanca	1-2	2	2	5	Zorunlu	
STR 402.2	Rusça	1-2	2	2	5	Zorunlu	
Seçmeli Dersler							
TRO 436	Bilgisayarlı Muhasebe	3-0	3	3	6	Seçmeli	
TRO 432	Turizm İşl. Yatırım Proje Analizi	3-0	3	3	6	Seçmeli	
TRO 440	Protokol Hizmetleri Yönetimi	3-0	3	3	6	Seçmeli	
*Seçmeli ders listesinden açılan derslerden 6 AKTS değerinde ders seçilecektir.							
TOPLAM		**9-8**	**13**	**13**	**26**		

Orta Asya'da Çatışmaların Nedeni Olarak Su

Water: Cause Of Conflict In Central Asia

Upagül RAKHMANOVA *

Öz:

Orta Asya ülkelerindeki doğal kaynakların planlanmasının Sovyetler zamanında merkezi bir anlayışla yapılmış olması ülkelerin bağımsızlıklarından sonra bir takım konularda anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların en önemlisi de su paylaşımı sorunudur. Bölgenin iki ana nehri olarak sayılan Seyhun ile Ceyhun'un petrol ve doğal gaz temininde dışa bağımlı memba ülkeleri Kırgızistan ile Tacikistan'dan çıkmaktadır. Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan ise gaz ve petrol kaynaklarına zengin, mansap ülkeleri olarak sayılmakta ve suyu ekonomilerine büyük gelir getiren tarım alanlarını sulama için kullanmaktadırlar. Memba ülkelerin HES'leri çalıştırmak için suyu enerji kaynağı olarak görmesi, mansap ülkelerinin ise sulama için suya ihtiyaç duyması ve giderek suyun siyasallaşması bölgedeki sınır aşan su kaynaklarına ulusal çıkarların korunması açısından yaklaşması sonucunu doğurmuştur. Böylece su sorunu bölgede güvenliği tehdit eden unsur haline gelmiştir. Bölge ülkelerinin kendi aralarında yapılan anlaşmalara çoğu zaman uymamaları, uluslararası anlaşmalara taraf olmamaları, su konusunda bir ülkenin aldığı karara diğerlerinin çok sert eleştirerek tepki vermesi, bölgede istikrarı görmeyi zorlaştırmaktadır. Bu çalışmamız suyun Orta Asya devletleri arasındaki güvenliğe etkisini ele almaktadır. Su güvenliği kavramını açıklarken bir tek tanımının bulunmadığını ve ulusal güvenlikten gıda güvenliğine kadar birbiriyle ilişki içinde olan güvenlik alanının tam merkezinde yer almasıyla beraber Dünyada yaşayan her insanın güvenliği ile bağdaştırılmaktadır. Orta Asya'nın beş ülkesi her biri sadece kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak su sorununu çözmeye çalışırken, hepsinin aynı havzada yani Aral Havzasında bulunduklarını ve birinin yanlışlıkla bir eylemde bulunması durumunda ikincisi için ölümcül sonuçlara yol açabileceği gerçeği göz ardı etmekteler.

Anahtar kelimeler: Aral Havzası, Su, Hidropolitika, Kırgızistan, Güvenlik, Su sorunları

* Dış İlişkliler Bürosu Elemanı, Bişkek, Kırgızistan Tınçtık Caddesi, 56;upagul@gmail.com

Abstract:

After disintegration of the Soviet Union, there were some misunderstandings about using of the natural resources among the independent states which was leading to some problems. Distribution and use of trans-boundary rivers have become one of the most sensitive and problematic issues among these states. Two great rivers originate from Tajikistan and Kyrgyzstan, which completely depend on foreign oil and gas supply, provide the water resources of all regions. While downstream countries such as Uzbekistan, Kazakhstan and Turkmenistan, with rich hydrocarbonic sources, use water for irrigation and make great profit for their economy, upstream countries use water as a source of electric power. Regarding the fact that water issue has been already politicized in the region, each state considers it as a treat for their national security. İt is not easy to speak about stability in the region because some of the countries don't follow the rules of the signed agreements and some of them do not participant in international agreements. Moreover, the decisions taken by a government of one country are rigidly criticized by other states. There are different studies on Central Asia's current issues and problems but there are few researches on water security in this region. The present study ended to have comprehensive investigation about water security in Central Asian countries to find out if water issue can give rise to conflict among these countries

Keywords: Central Asia, Kyrgyzstan, Aral Sea basin, water issues

Giriş

Su güvenliği insanlar için tarih boyunca en önemli konulardan biri olmuştur ve Orta Asya devletlerinin de uzun zamandır karşı karşıya kaldığı kayda değer bir sorundur. Bölgede doğal kaynakların planlanması SSCB döneminde merkezi anlayışta yapılmış olması, 1991 Ağustos'tan sonra bağımsız olarak kendi varlıklarını sürdürmeye başlayan devletlerarasında birtakım sorunları yaratmıştır. Bölgenin stratejik suları Seyhun ile Ceyhun doğal gaz temininde tamamen dışa bağımlı olan Kırgızistan ve Tacikistan'dan çıkmakta ve bu sulara çok muhtaç olan, zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı geçerek Aral gölüne ulaşmaya çalışmaktadır. Orta Asya'da Kırgızistan ülke dışından gelen suya bağımlı olmayan tek ülkedir. Fakat bu ülke içinde suya herkesin rahatça erişebildiği anlamına gelmemekte. Çalışmada Orta Asya'da mevcut olan su sorunu ve hidropolitik yaklaşımları sadece Kırgızistan açısından değil, hem memba hem de mansap ülkeleri de kapsayacak şekilde değerlendirilecek ve ülkelerin yapılan anlaşmalara uymamaları, su sorununu her ülke kendisi için farklı algılamaları, ülkelerin birbirlerine güvenememeleri incelenecektir. Bu çalışmamızın temel amacı: Orta Asya'da su paylaşım konusunu her devletin ulusal güvenlik sınırlarında kabul etmeleri nedeniyle açıklamak ve bu durumun kısa ve orta vadede bu ülkeler arasında ne gibi sorunlara yol açacağını tespit etmektir.

Araştırmamızda benimsenen bilimsel yaklaşım, tümleşik yaklaşım olmuştur. Temel olarak su güvenliğinin ele alındığı bu çalışmada, konunun yönetsel, hukuksal, toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutlarıyla incelenmeye ve konuya bir bütün olarak bakılmaya çalışılmıştır. Gerekli veriler ise, tarama tekniği ile toplanmıştır. Başvurulan referans kaynaklar ise, temel olarak kitaplar ve makalelerden oluşmakla birlikte, özellikle güncel veriler için genel ağ ortamından ve gazetelerden yararlanılmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak çevre sorunları kapsamında su konusunun bir güvenlik sorunu olarak öne çıktığı ve uluslararası düzlemde suyun çevre hakkından bağımsız bir hak olarak kabul edilip edilemeyeceği yönündeki tartışmaların yaşandığı 2000'li yıllardan bugüne değin olan yazına başvurulmakla birlikte, çevre yönetiminin gelişimi surecinde daha önceki yıllarda suya yönelik yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

A.Güvenlik Çerçevesinde Suyun Önemi

Öncelikle "Su Güvenliği" dediğimizde İngilizce iki kavram karşımıza çıkmaktadır: Birincisi "Water Security", bunun anlamı stratejik olarak su güvenliğinin sağlanmasıdır, yani doğal olarak ve insan eliyle oluşturulan afetlerin büyük etkiler yaratmaması için yeterli miktar ve kalitede suyun sağlanmasıdır. İkincisi de "Safe Water" yani güvenilir su, bu daha çok fiziksel ve kimyasal olarak insan sağlığı için gerekli asgari standartları sağlayan sudur. (Yıldız, 2014) Su güvenliği kavramı - su sorunları, su kıtlığı ve suya ulaşılabilirlik kavramları ile yakından ilişkilidir. Günümüzde su üzerinde araştırmalar yapılırken, çekilen su yerine kullanılan su verileri kullanılmaktadır. Mesela nehirdeki suyun %20 'den daha aşağıya düşmesi ekolojik su sıkıntısının eşiği olarak kabul ediliyor ve su temini ile ihtiyacı analizi yıllık değil de, artık aylık olarak yapılmaktadır (Yıldız, 2014). Bu veriler ile sadece ve sadece büyük nehir havzalarında yüzeysel akışlara geçen su miktarı üzerinde yapılan kirlilik ve diğer etkenler dikkate alınmadan yapılan araştırmada (Hoestra ve diğerleri 2012) dünyada 2,7 milyar kişinin yılda en az bir ay boyunca çok ciddi su kıtlığı problemi yaşadığı ortaya çıkmıştır. (Yıldız, 2014) Su, petrol gibi stratejik bir kaynak haline gelmiştir ve o azaldıkça devletler daha da sert rekabete gireceklerdir. Ayrıca Orta Doğu'da 1991'de petrol savaşa yol açtığı gibi, su da savaşa neden olabilir (Dolatyar ve Grey, 2000). Su ile ilgili çatışmaların farklı etnik gruplar arasında, ya da komşu çiftlikler, sanayiciler arasında gerçekleşebilir, su sorunu insanlar ve onların hükümetleri arasında güven kaybına neden olabilir. Su sorunu bağımsız devletlerarasında çıkarsa bu sorunun kurbanları savaş alanlarında ölmeyebilir, fakat insanlar ve su akımı su havzasını paylaşamamanın, işbirliğinin ve müzakerelerin eksikliği sonucunda zarar görecekleri ortadadır (Turton & Henwood, 2002). İnsanlar hızla artan su tüketimine ve bunun sonucunda her insanın yaşamı tehlikeye girebileceğine dikkat çekmek için 21.yüzyılda "Su ayak izi"(the water footprint of humanity) kavramını geliştirmiştir. Su ayak izi, tüketicilerin ve üreticilerin doğrudan ve dolaylı olarak su kullanımını birlikte değerlendiren bir su tüketimi göstergesidir. Mesela, her gün kullandığımız ve bunların üretimi için ne kadar çok su kullanıldığının farkında bile olmadığımız sadece iki örnek verirsek: 0,5 litre gazlı meşrubat üretebilmek için 36 litre su, 0,5 kg peynir üretmek için 2500 litre su harcanmaktadır.

Son yıllarda tatlı su kaynaklarını çoğaltmayı amaçlayan projeler üretilmektedir. Onlar: yeni su rezervuarlarını inşa etmek, tuzlu suları arındırmak, suyu bir bölgeden ikinci bölgeye taşımak(tanker ya da boru hatlar ile), atık suların arındırılması (Kaşirin, 2011). Fakat günümüzde bu projelere verilen önem ve alınan sonuçlar da yetersiz kalmaktadır.

1. Ulus Devlet Temelinde Su Kaynakları ve Güveliği

Son dönemlerde ulusal güvenlik kavramı ile ilgili tehdit algısının içine su, enerji ve gıda kaynaklarında ortaya çıkabilecek sıkıntılar ve çevre güvenliği de girmiş sayılmaktadır.(Yıldız, 2014) Ulusal Güvenlik 20. yüzyılın siyasal atmosferinde şekillenerek yaygınlaşmış bir kavramdır. İlk olarak 1947 yılında ABD Başkanı Roosevelt döneminde Kongre tarafından çıkartılan "Ulusal Güvenlik Yasası" ile siyasal yazına kazandırılmıştır (Birdişli, 2011b). Ulusal güvenlikte öne çıkan en önemli iki kavram "ulusal çıkarlar" ve "tehditlerdir". Güvenliği bir politika olarak düşünürsek, "güç" ve "çıkar"ın kavramlar listesine eklenmesi gerekmektedir. Bu durumda ulusal güvenlik politikasının bileşenleri, baştan sona doğru; güvenliğin ondan türetileceği bir "tehdit", bu tehdidi uzaklaştırarak fiili güvenliği doğuracak "güç", bu gücü ortaya koyacak "eylem", bu eyleme amaçsal bir yön çizecek olan "çıkarlar" ve son olarak da bu güç ve eyleme meşruiyet zemini sağlayacak olan "politikadan" oluşur. (Kaşirin, 2011)

Ulusal güvenliğe yönelik tehditler her zaman göreceli ve oldukça muğlak bir anlayışla ele alınmış, gerçekte neyin ya da nelerin tehdit olarak algılanacağı korunmak istenen değerlerin merkezinde yer alan özneye göre değişmiştir (Birdişli, 2011b). Örneğin devlet merkezli yaklaşımlarda (state centric) devletin kurumsal yapısını ve rutin işleyişini bozmaya yönelik her türlü girişim bir tehdit olarak algılanırken demokratik ve bireysel özgürlükler pahasına önlemler almaktan çekinilmemiştir. İnsan

merkezli yaklaşımlarda (human centric) ise devlet bireylerin çıkarlarını gözetmesi ve bireylere hizmet etmesi gereken bir araç olarak düşünüldüğünden devletin küçültülmesi pahasına demokratik ve liberal değerler öne çıkartılmaktadır (Kaşirin, 2011). Bizim çalışmamızda ise "su kıtlığı ve yanlış yürütülen politikalardan" dolayı "su sorunu" Orta Asya devletlerinin her biri için ulusal güvenliğin en önemli konularından birini oluşturmaktadır.

Bir ülkenin uyguladığı su güvenliği politikası, diğer ülkelerin de su güvenliğini etkilemektedir. Bir ülkenin su güvenliği diğer bir ülkenin su güvensizliğine yol açabilir. Günümüzde teknolojinin oldukça gelişmesine rağmen, su güvenliği için birçok ülke bunları kullanamamaktadır. Bunun birçok nedeni vardır, bazı ülkeler yeterince gelişemeyip böyle teknolojileri elde edemiyorsa, diğerleri bugünlük onları kullanmak da istememektedir. Sonuçta "Su güvenliği" ile bir ülkenin sosyal ve toplumsal istikrarının, ekonomik büyümesi, gelişmesi ve kalkınması doğrudan ilgili olduğu için su güvenliği açısından gelecek projeksiyonu yapılması gerekmektedir.

2.Su Güvenliği ve Hidropolitik Yaklaşımlar

Su yönetimini sadece mühendisliğin öznesidir dememiz mümkün değildir, su yönetimi denildiğinde uluslararası ilişkilerden çevreye, sağlıktan yeni enerji kaynaklarına kadar birçok faktörün ele alınması gerekiyor. Su güvenliği sağlanmadan kalkınma mümkün değildir. Yaşam ihtiyacı ve ekonomik tüketime uygun yeterli miktarda ve kalitede insanlara su temin edilmelidir. Ülkeler altyapısını geliştirerek gereksiz ve boşa akan suyun miktarını neredeyse sıfıra indirmeli. Altyapı ise herhangi bir ülkenin sahip olduğu su güvenliğinin bir göstergesidir.

Birleşmiş Milletlere ait 2003 tarihli "Dünya Su Gelişim Raporu'na göre dünyanın en büyük 227 nehrinin yüzde 60'ında barajlar ve türevleri dolayısıyla doğal bütünlük bozuldu, bu durum tatlı su kaynaklarının arıtımı ve korunmasında hayati öneme sahip olan ekosistemlere zarar verdi. Dünyada arazi toprakları sulama amacıyla kullanılan 70 büyük nehir tamamen kuruma riski altındadır (Kaşirin, 2011). Günümüzde su kayıplarını azaltmak, rasyonel yönetmek ve rasyonel kullanmak için siyasi kararlar alınmaktadır. Fakat bir ya da birkaç ülkede su yönetimine dair bazı yasaların kabul edilmesi su kıtlığı ve boş yere giden suyun yerine geçemez. Günümüze kadar alınan kararların önemli sonuçlarını maalesef ki görememekteyiz. Uluslararası hidropolitiğe gelecek olursak, ülkelerin ve bölgelerin su kaynakları ile ilgili aldıkları siyasi kararların ve etkilerinin hem olumlu hem de olumsuz deneyimlere yol açtığını görebilmekteyiz. Bildiğimiz gibi talep arzı oluşturur, böylece temiz su talebi de su arıtma teknolojilerinin çoğalmasını, uluslararası ve yurtiçi pazarlarda su ticaretin gelişmesini teşvik edecektir. Bazen Su kaynağının siyasi etki yaratmanın faktörü olarak ortaya çıkmasını görmekteyiz. Bu şu üç durumda olmaktadır: 1) su kıtlığı durumunda; 2) su akışını değiştirebilecek teknolojiye ve imkanlara sahip isen; 3) siyasi irade varsa (Kaşirin, 2011) Moskova'nın eski valisi Yuriy Lujkov'un 2003'te yazdığı "Su ve Dünya" (Voda i Mir) adlı kitabı uluslararası ortamda çok ses yaratmıştı. Çünkü bu kitapta Sibirya'nın nehirlerinin akış yollarını değiştirerek Orta Asya topraklarına suyu 2,5 bin kilometrelik kanal ile aktarma fikri vardı. Bu fikrin argümanları ise kardeş Orta Asya ülkelerine özen göstererek bu suları bölgeye etki etmede manivela olarak kullanmak idi. Bu planın ilk temelleri 1980lerde ortaya çıkmıştı. Fakat bu planın gerçekleşmesine "perestroyka" yani yeniden yapılanma siyaseti engel olmuştur (Kaşirin, 2011). Diğer örnek ise 'Barış Suyu Projesi' olarak bilinene Türkiye'nin iç suları olan Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden, Türkiye'nin tüm ihtiyacı düşüldükten sonra kalan suyun bir bölümünü oluşturan günde 6 milyon m3 suyun Arap ülkelerine iletilmesini öngören proje idi (Bilen, 2000).

B. Orta Asya'nın Su Güvenliği

Su kaynakları her bir ülke için milli güvenliği sağlayan temel faktörlerin biridir. Çünkü elektrik enerjiyi susuz termal, atom ve HES'lerde elde etmek mümkün değildir (Kaşirin, 2011). Günümüzde insanların elektrik enerjisine ne kadar ihtiyaç duyduklarını göz önümüzde bulundurursak, su sorunun Orta Asya ülkeleri için ne kadar ciddi ve kısa sürede halledilmesi gereken sorun olduğunu anlamaktayız. Ayrıca hem Tacikistan, hem Kırgızistan hem Özbekistan'da sürekli elektriklerin kesilmesi başta hastaneler olarak kurum ve fabrikaların çalışmasına engel olmaktadır. Bunun sonucu olarak da ülkeler ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmaktalar. Yani burada demek istediğim Orta Asya ülkeler günümüzde bir kısır döngüsü içindedirler.

Su sorununun çözülmemesi Orta Asya devletleri arasında gerginliğe yol açmaktadır. Bu ise bölgede siyasi istikrarın bozulmasına bir tehdit olarak görülmektedir. (Boyarkina, 2010) Orta Asya'da Su kullanımı, Sovyetler Birliği döneminde tek bir merkezden ülkelerin ihtiyacına göre belirlenmişti. Orta Asya'nın özelliği bölgedeki en büyük iki ırmağın (Seyhun ve Ceyhun) üst kısmındaki Tacikistan ve Kırgızistan topraklarında oluşması ve bu ülkelerin büyük bir kısmı dağlık bölgelerden oluşmasından dolayı tarım arazilerinin az olması, bunun sonucunda da zengin su kaynaklarını elektrik üretiminde kullanmayı hedeflemesidir. Fakat bu ırmakların aşağı kısmında bulunan ve büyük çapta sulu tarım yapılan arazilere sahip olan Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan ülkelerinin su kaynakları ile tarım arazilerini sulaması ve yeni HES'lerin inşa edilmesine karşı olmaları gün geçtikçe su sorununu daha da tırmandırmaktadır. Bir başka değiş ile Tacikistan ile Kırgızistan suyu hidroelektrik santraller kullanarak daha çok enerji kapasitesini yükseltebilmek için kullanırken, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan tarım arazilerini sulamak için kullanmaktadır. (Kaşirin, 2011)

1.Su Havzalarının İncelenmesi

Orta Asya ülkelerinin içinde irili ufaklı 22 nehir ve su sistemi yer almaktadır, fakat bu çalışmamızda bölgede en önemli ve en büyük stratejik nehirler olarak sayılan Seyhun ve Ceyhun nehirleri ele alınmıştır. Ceyhun, Tacikistan, Kırgızistan ve Afganistan'da Pamir Dağlarındaki karlardan ve buzullardan beslenip Karakum Çölünü geçip 2400 km'lik yol yapıp Aral Gölüne ulaşmaktadır. Bu yolculuğu boyunca Ceyhun 5 ülke topraklarından geçmekte ve sınır oluşturmaktadır. Bu ülkeler Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan'dır.

İkinci önemli nehir ise Orta Asya'nın en uzun nehri sayılan Seyhundur. Seyhun nehri Pamir Dağları'nın kuzeyindeki Tiyen Şan dağlarındaki kar ve buzul erimelerinden beslenmekte ve yaklaşık 2500 km yol alıp 4 ülkeyi daha doğrusu Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve tekrar Özbekistan ve Kazakistan'ı geçtikten sonra Aral Gölüne ulaşmaya çalışmaktadır (Yıldız, 2012b). Bölgede sınır aşan sulara sahip yedi ülke, iki ana nehir ve bir büyük göl bulunmaktadır. Bu ülkelerin 5'i su konusunda ana aktör diğer ikisi de kinci dereceden aktörlerdir.

Bölgedeki su sorunu siyasal bir karakter taşımakta olup, ülkeleri yöneten siyasal elitlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan ve ulusal egodan dolayı işbirliği yapmaya eğilimli olmamalarıdır. Her biri kendi halkına yapılması zor olan vaatlerde bulunarak durumu daha da sertleştirmekteler. Çünkü siyasi elitlerin verdikleri sözü tutmaması, onların iktidarlarını ve prestijlerini kaybetmelerine mal olabilir.

Kışın enerjiye muhtaç olan memba ülkeleri Kırgızistan ve Tacikistan Özbekistan'ın doğal gazına ve Kazakistan'ın kömürüne ihtiyaç duymaktalar. Fakat gaz veya kömür almada bir aksaklık olduğu zaman, her iki devlet elektrik enerjisini daha çok kullanmak zorunda kalırlar. Öyle ki barajlarının elektrik enerji üretmeleri için fazla suyu akıtması lazım oluyor, bu da komşu ülkelerin tarım alanlarını zarara uğramasına sebep olmaktadır. Kışın elektrik enerjiyi elde edebilmeleri için yazın barajlarını doldurmaları lazım, fakat Kırgızistan ile Tacikistan elektro enerjisi kaynağı olan barajların dolması

için aşağıdaki ülkelerin suya en çok ihtiyaç duyduğu yaz aylarında baraj kapaklarını kapatmak zorunda kalmaktadır. Tacikistan ve Kırgızistan'ın ihtiyaç duydukları enerjinin doğal gaz ve petrol desteği ile karşılanması bu iki devletin barajlardan daha düzenli su bırakmasını sağlayacak en akılcı ve pratik adım olarak görülse de, uygulamada olmamaktadır. Yukarı akıştaki devletler gaz ile petrol fiyatlarını arttırınca Tacikistan ile Kırgızistan'a 2 seçenek kalmıştı, ya kendi hidro enerji sistemini geliştirecekti, ya da dünya fiyatları ile gaz ile petrol için ödeyecekti. Fakat hem Tacikistan hem de Kırgızistan'ın ekonomik durumu iyi olmadığı için, yeni barajlar kurma yani hidroenerji sistemini geliştirme yolunu seçmişlerdir. (Rogojina, 2012) 2008'de Tacikistan'da yeni doğan bebeklerin soğuktan ölmesi olayından sonra Tacikistan cumhurbaşkanı her kış mevsiminde kendi halkıyla beraber acı çektiğini dile getirmektedir.

Hem o bölgenin birbiri ile sıkça çatışmakta olan üç etnik grubun suyun ve barajların bulundukları bölgede olduğunu dikkate alırsak, ülkeler kendi aralarında ne antlaşma yapmak için ne de eskiden yapılan antlaşmalara uymak için çaba göstermekte olup, çok riskli bir durumdadırlar. Bir ülkenin baraj yapma çabasını ikincisi ona giden demir yolları sökerek engellemeye çalışan bölgede, yakın ki gelecekte istikrarı görmek ya da tahmin etmek maalesef oldukça zordur.

Yeni barajları kurma çabaları da, su gerginliğinin kilit projelerine dönüşmüştür: Tacikistan'ın inşa etmekte olduğu Rogun, Kırgızistan'ın tamamlamakta olduğu Kambar Ata-2 barajı, Türkmenistan'ın Altın Asır Gölü projeleridir. Bu projeler günümüzde inşa edilmekte olup, devletlerarasında sınır sorunlarını daha derinleştirerek, devletlerin arasında sınırlar net olarak bölünmediğinden, fakat sınırlara saygı gösterilmesi gereken antlaşmalar imzalanmasına rağmen sınırda birbirlerine ateş açma, mağazaları yakma, evleri yıkma, inşa edilmekte olan yolları ateşleme gibi sorunları yaratmaktadır. İnternational Crisis Group'un "Central Asia: Water and Conflict" raporunda, Orta Asya'daki su problemi ve anlaşmazlıkları inceleyerek, "su meselesinin yakınki bir gelecekte muhtemel savaşa yol açmasa bile gene de beş ülke arasındaki ilişkiler bakımından zorlayıcı bir etmen ve bölgesel çatışmalara önemli bir katkı yapıcı unsur olacaktır" denilmekte. (Yıldız, 2012a) Bölgede inşa edilecek olan gelecek altyapılardan söz edecek olursak, Rogun HES'inden başlamalıyız, çünkü bu projenin sonucunda Dünyanın en büyük HES'i olacaktır. Sovyetlerin bölgedeki su politikasının parçalarından biri olan Rogun 1976'da inşa edilmeye başlamıştır Ceyhun'u besleyen Vaşh (diğer adı Kızılsu) nehri üzerindedir. 1993'te üretime geçmesi planlanan Rogun, SSCB'nin dağılması ve Tacikistan'da uzun süren iç savaş ile birlikte yarıda kalmıştı. Rogun'un en önemli özelliği 335 metre ile dünyadaki en büyük baraj olmasıdır. 14 milyar metreküp su tutacak ve 3600 MW güce sahip olacaktır. Tacikistan'ı zorlayan durum ise, bu barajın maliyeti 2,5 ile 3 milyar dolar arası olmasıdır. ve bu proje için yatırımcıları bulamamasıdır.

Sonuç:

Bir ülkenin su kaynaklarının geliştirme projeleri - gıda emniyeti, istihdam artışı, ulaşım ve taşıma, enerji yeterliliği, iyi sosyal imkanlar ve diğer alanlarda önemli değişikliklere ve gelişmelere olanak tanır, kalkınmanın da önemli unsurlarından birini oluşturur. Orta Asya'da su kullanımı, Sovyetler Birliği döneminde tek bir merkezden ülkelerin ihtiyacına göre belirlenmiş olması 1991 Ağustos'tan sonra ortaya birtakım sorunları yarattı. Orta Asya'nın özelliği bölgedeki en büyük iki ırmağın (Seyhun ve Ceyhun) üst kısmındaki Tacikistan ve Kırgızistan topraklarında oluşması ve bu ülkelerin büyük bir kısmı dağlık bölgelerden oluşmasından dolayı tarım arazilerinin az olması, bunun sonucunda da zengin su kaynaklarını elektrik üretiminde kullanmayı hedeflemesidir. Fakat bu ırmakların aşağı kısmında bulunan ve büyük çapta sulu tarım yapılan arazilere sahip olan Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan ülkelerinin su kaynakları ile tarım arazilerini sulaması ve yeni HES'lerin inşa edilmesine karşı olmaları gün geçtikçe su sorununu daha da tırmandırmaktadır. Yani Tacikistan ile Kırgızistan suyu hidroelektrik santraller kullanarak daha çok enerji kapasitesini yükseltebilmek için kullanırken, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan tarım arazilerini sulamak için kullanmaktadır. SSCB

zamanında kış aylarında enerji açığı olan Mansap ülkeleri, Memba ülkelerinden yakıt alırken, 1991'den sonra takas sistemi pratikte işlemeyip, ülkeler arasında sorun yarattı. Bölge ülkelerinin ekonomileri büyük ölçüde tarıma bağlı kaldıklarından dolayı, suya erişim her biri için öncelikle ekonomik büyümede önemli rol oynamaya başladı.

Bu yüzden Orta Asya ülkeleri de kullandığı su miktarında herhangi bir değişiklik olduğunda bunu direk ulusal güvenliğine tehdit olarak kabul etmekte ve sert tepkileri göstermektedir. Ulus-devletin güvenliğinin gelişimini sağlayan her şey o devlet için yararlı, bu güvenliği azaltan olgu, eylem ve davranışlar ise zararlı olarak nitelendirilir. Bizim çalışmamızda ise "su kıtlığı ve yanlış yürütülen politikalardan" dolayı "su sorunu" Orta Asya devletlerinin her biri için ulusal güvenliğin en önemli konularından birini oluşturduğunu vurgulamıştır. Ulusal güvenliğe yönelik tehditler her zaman göreceli ve oldukça muğlak bir anlayışla ele alınmış, gerçekte neyin ya da nelerin tehdit olarak algılanacağı korunmak istenen değerlerin merkezinde yer alan özneye göre değişmiştir.

Zaman geçti, SSCB dağıldı ve ortadan 25 sene geçse dahi 5 ülke kendi aralarında hala bu sorunu çözüme ulaştıramayıp, en üst düzeyde çalışan siyasetçilerin de çok sert söylemleri ile durum gittikçe ciddileşmektedir. Su kaynaklarının yönetimi, ayrıca eğer bunlar bölgelerarası ise, çok kapsamlı yaklaşımı gerektirmektedir ki alınan bazı kararlar ve yanlış uygulamalar durumu daha da kötüleştirebilmektedir.

Coğrafi konumundan dolayı Tacikistan dış dünyayla kara yolları ile bağlantı kurabilmesi bir tek Özbekistan aracılığıyla yapabilmektedir. Fakat Tacikistan 335 metrelik Rogun HES'in inşasını başlayınca, Özbek hükümetinin2010'dan itibaren yük taşıyan vagonların demir yol ile Tacikistan'a gitmesini engellemeye başlamıştı ve Mart 2012'de HES inşaatı için malzemelerin Tacikistan'a geçmemesi için ona giden Amuzang-Hatlon demiryollarını söktü ve doğal gazı da tamamen kesmişti. Yine Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmon'un Semerkant ile Buhara şehirlerinin aslında Özbekistan'a değil de Tacikistan'a ait olduğu iddialarını öne sürmeleri bölgede her an istikrarsızlığın ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir. Su sorununda bölge ülkeleri bir kısır döngü içinde kaldı.

Sınır aşan sulara uygulanabilecek ve her konuyu kapsayan kuralların bulunmaması, devletlerarası düzeyde anlaşmalar yapıldıysa da bunlar daha çok Avrupa ülkelerine, Avrupa standartlarına ve şartlarına uygun olması ve bu yüzden diğer ülkeler tarafından kabul edilmesi zor olması diğer ülkelerin su konusunda kısır döngüde kalmalarına sebep olmaktadır. Orta Asya coğrafyasında bulunan siyasi devletlerin, siyasi tarafların geçmişte yaşanılan sıkıntı ve sorunlardan dersler çıkarmaya gereksinimi vardır. Bölge liderleri Aral Havzasında var olan ve kısa süre içinde çözülmesi gereken su sorununu ancak bir masa başına oturarak, müzakereler ile diplomasi yoluyla çözmenin en doğru tercih olduğunun farkına varmaları önemlidir. Falkenmark indeksine baktığımızda bölgede kişi başına denk gelen su miktarı mutlak su kıtlığını veya su kıtlığının olduğunu göstermemektedir. Asıl sorun, bölgedeki mevcut su kaynaklarını ve akan suyun yönetimi ve paylaşımındadır. Sonuç olarak, ülke liderleri kendi bireysel tavır ve tutumlarını öne sürmeleri yerine; toplumun, bölge halklarının ve tüm bölge yurttaşların sorunlarını azaltmak ve tüm bölgenin barışçıl geleceğini düşünerek karar alma sorumluluğu taşımaktadırlar.

Kaynakça:

Bilen, Ö. (2000). Ortadoğu su sorunları:Türkiye. Ankara: TESAV.

Borisova E., (2011), Spory vokrug Rogunskoy GES, İsstoriya sovremennosti, 93–106, Moskva

Boyarkina O.A., (2010), Problema Upravleniya Vodnymi Resursami V Centralnoaziatskom regione-Neotyemlemyi Element Nacionalnoy Bezopastosti RF Na Evraziyskom Prostranstve, "1-9"

Chotaev Z., (2013), Orta Asya Politikalarında Sınır Aşan Sular, Kırgızistan'dan Genel Bakış, Hazar Stratejisi Enstitüsü yayını, Ekim 2013, sayı 11, 26-38

Çolakoğlu, E. (2008). Suya erişim bağlamında su güvenliği. Ankara: Ankara unversitesi, Doktora tezi.

Dalkır, Ö., & Şeşen, E. (2011). Çevre ve Temiz Enerji: Hidroelektrik. (D. S. Çevre ve Orman Bakanlığı, Dü.) Ankara: MRK Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri.

Dolatyar, M., & Gray, T. (1999). Five aproaches to water scarcity. M. Dolatyar, & T. Gray içinde, Water Politics in the Middle East A Context for Conflict or Co-operation? 15-59. New York: Palgrave.

Çolakoğlu, E. (2008), Suya Erişim Bağlamında Su Güvenliği (Yayınlanmamış Doktora Tezi), T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre) Anabilim Dalı, Ankara,20-89

Erhan Ç.,(2001) "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", 2001, Ankara üniversitesi, SBF dergisi, 56-4, 78-80

Heather C., Newsha A, ve Diğerleri, (2014), Chapter I, Global Water Governance İn The Twenty-First Century, The World's Water Vol, 8

Hoekstra A.Y., Chapagain A. K., Aldaya M. ve Mekonnen M., (2011), The Water Footprint Assessment Manual, London, First published in 2011 by Earthscan, 19-52

İlhan A.,(2011), Yeni Bir Su Politikasına Doğru Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler, 1.Baskı, Sosyal Değişim Derneği, İstanbul

İnan Y.,(1994), Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları, "243-253" Ankara üniversitesi, dergiler veri tabanı.

İbragimova, G. (2010). Atomnaya Energetika Centralnoy Azii, Est l Perspektivy. İndeks Bezopasnosti, 77-103.

Kaşirin, V. (2011). Время гидрополитики, или тайная власть воды [Hidropolitika zamanı veya suyun gizli gücü]. Moskova: Linor.

Peter H. Gleick, Matthew H., Water Brıef, (2011), Water And Conflict Events, Trends, And Analysis (2011–2012), The World's Water Vol. 8, "159-171"

Perelet R., (2010), Climate Change And Water Security: Implications For Central Asia, China And Eurasia Forum Quarterly, Volume 8, No. 2 173 -183 Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Issn: 1653-4212

Rogojina N, (2014), Konfliktnyi Potensial Vodnyh Resursov Sentralnoy Azii, Problemy Bezopasnosti, Russia and new States of Eurasia. 2014. No 1. 44-54

Rüştü I.,, ve Salem K., (2004), Türkiye'nin Sınır aşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 10, Temmuz- 2004, İstanbul

Sekin S., (1996), Dünya Tatlı Su Rezervlerinin Coğrafi Dağılımı, 247-256 Marmara Coğrafya Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, ISSN: 2147-7825

Sivers E,(2003), Вода Конфликты м региональная бузопасность в Центральной Азии [Voda, Konflikty İ Regionalnaya Bezopasnost V Centralnoy Azii], Problemy Setnralno Aziatskogo Regiona, 9-20

Sivers E., (2003), Вода, конфликты и региональная безопасность в центральной азии, Пробллемы центнрально азиатского региона, [Voda, Konflkty İ Regionalnaya Bezopasnost V Centralnoy Azii, Problemy Setnralno Aziatskogo Regiona] , Reforma 1, 2003, 9-20

Stucki V., Wegerich Kai M., Rahaman M.,ve Varis O., (2012), Water and Security in Central Asia—Solving a Rubik's Cube, International Journal of Water Resources Development, September 2012, 28:3, 395-397

Tomberg, İ. (2012, 04 18). Energetika Centralnoy Azii: problemy i perspektivy. 03 11, 2015 tarihinde Russian İnternational affairs council: http://russiancouncil.ru/inner/index.php?id_4=324#top-content adresinden alındı

Valentin K.L, Orolbaev E.E., Abdylgaziev A.K., (2004), Vodnye Problemy Centralnoy Azii, ISBN 9967-22-012-0, Bişkek 2004

Wouters P., (2005), Water Security: What Role for International Water Law? İn F. Dodds, ed. Human and Environmental Security: An Agenda for Change, London, Earthcan, 167-181

Yıldız, D. (2012a). Orta Asya'nın stratejik suları. İstanbul: Truva.

Yıldız, D. (2012b). Orta Asya'daki saatli bomba: su sorunu. İstanbul: Truva.

Yıldız, D. (2014). Su güvenliği 2050. İstanbul: Truva.

Zeitoun. (2011). The Global Web of National Water Security. Global Policy, 2(3), 286-296.

Kültürel Miras Turizmi ve Ahlat'ın Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Cultural Heritage Tourism And Evaluation Of Tourism Potential Of Ahlat

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÇETİN *

Öz:

Kültürel turizm insanların merak ve öğrenme odaklı davranışlarının sonucu ortaya çıkan bir turizm türüdür ve giderek günümüzde ilgi çekmektedir. Kültürel miras turizmi de tarihi ve arkeolojik somut değerlere bağlı olarak ortaya çıkan bir çeşittir. Tarih içinde önemli bir yeri olan Ahlat kültürel turizm ögelerini kendisinde barındırmaktadır. Ahlat gerek barındırdığı tarihi değerler ve gerekse geleneksel yapısı bakımından kültür turizmi için talep oluşturabilir. Bu amaçla çalışmanın konusu, çok çeşitli bakımlardan tarihi önemi olan ancak Anadolu'nun Türkleşmesinde anahtar rolü olan bir yer olarak Ahlat'ın ve özellikle Anadolu Selçuklularının bıraktığı eserlerin tarih ve kültür turizminin geliştirilmesi kapsamındadır. Bu kapsamda Türk tarihi bakımından öneme sahip tarihsel değerlerin analizi yapılmış ve "kültürel miras çekim alanı" olabilmesi için nasıl geliştirilebileceği yorumlanmıştır. Bu kapsamda, bir alan ya da bölgenin kültürel miras turizmi alanında cazibe merkezi olabilmesi için çekicilik unsurunu oluşturan tarihsel ve kültürel değerlerin ortaya çıkarılması ve özellikle iç turizm hareketlerinde kültürel miras talebini çekebilecek bir turistik ürün niteliğine kavuşturulmasının önemine dikkat çekilmiştir. Bunun yanında turistik ürünün diğer bileşenleri olan alt yapı ve üst yapının geliştirilmesi ile bölgenin daha etkin turizm talebi meydana getirebilmesi için bölgedeki doğal çekicilik potansiyelinin turistik ürünü tamamlayıcılığı özelliğine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Ahlat, Kültür Turizmi, Turistik ürün, Anadolu Selçukluları.

Abstract:

Cultural tourism is a type of tourism that emerges as a result of people's curiosity and learning-oriented behavior and is increasingly attracting attention today. Cultural heritage tourism is also a kind of tourism that arises due to historical and archaeological values. Ahlat, which has been important in history, has cultural tourism items in itself. Ahlat can create cultural tourism demand to the historical assets which already it has. The aim of this study is emphasizing the importance of the historical attractions in Ahlat made by Anatolian Seljucks who has made Anatolia as home for Turks. For this

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Turizm ve Otel İşl. Yüksekokulu, Türkiye/Van ibrahimcetin01@yahoo.com

purpose, the historical remainings which are important fort he history of Turks were annalyzed and some comments were developed regarding how to become " a center attractive for cultural heritage". Within this scope, a region to become an attraction center as cultural heritage tourism form, it needs to be clarified that the hictorical and cultural valued elements which comprimise its attractiveness and those need to be transformed into a tourism product form which is awailable for usage of cultural tourism demand domestically. In addition to that, it was sttressed the significance of infra and superstructure as other parts of tourism product to become a more effectice and attractive destination for tourism demand and other components can complete the entire product.

Keywords: Cultural Heritage, Ahlat, Cultural Tourism, Tourism product, Anatolian Seljuks.

Giriş

Turizm, belirli bir yerden bir başka yere çeşitli amaçlarla gidilmesine ve tekrar geri dönmesine verilen ekonomik, sosyal, çevresel ve toplumsal yönleri olan bir kavramdır. Özellikle turizmin meydana geldiği yerde meydana getirdiği daha çok olumlu olan ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkileri bakımından ülkeler ve coğrafyalar için başvurulan iyileşme/kalkınma aracıdır. İyi planlandığı ve yönetildiği durumlarda sonuçları olumlu, tersi durumlarda olumsuz ve yıkıcı sonuçları olmaktadır. Günümüzde meydana gelen çok yönlü gelişme ve küreselleşme ile birlikte turizme katılan sayısı arttığı gibi, çeşitli turizm türleri ortaya çıkmış be bazı turizm türleri de eskiden olduğundan daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu turizm türlerinden birisi kültür turizmi ve bu kapsam da kültürel miras turizmi olmaktadır. Dünyanın küreselleşmesi sonucunda ortaya çıkan tek tipleşme ve sıradanlaşma ve sanki geçmiş hiç yokmuş gibi yaklaşımlar kültür ve kültürel miras arayışlarını artırmıştır. Bu güdü, kültürel bağlarını, köklerini, tarihini, geçmişini, ve geçmişte yaşayan medeniyet ve medeniyetlerin bıraktığı ekonomik, sosyal kültürel ve toplumsal izleri geçmişin bıraktıklarından öğrenme, tanıma, empati kurma, hissetme ve yaşama özlemi güdüsü olmaktadır. Bu güdü kültürel miras turizmini doğurmaktadır. Bununla birlikte günümüzde daha çok yaşanılan kültüre ve yaşam biçimine odaklı, ayrıca tarihi ve tarihi olmayan mekanlarda verilen festival, konser vb. sanatsal etkinlikleri görmek deneyim elde etmek isteyen kültür turistleri ve kültür turizmi ortaya çıkmıştır. Bu turizmin çekiciliğini ise tarihi, arkeolojik ve kültürel içerikli değerler oluşturmaktadır.

Türkiye yeraltı ve yer üstü tarihi ve arkeolojik değerler bakımından ele alındığında dünyanın en önemli kaynaklara sahip olan ülkelerin başında olduğu anlaşılmaktadır. Tarihi ve arkelojik ve kültürel zenginliğinde temelinde tarih boyunca Hititlere, Perslilere, Romalılara, Bizans, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'a kadar burada ifade edilemeyen birçok medeniyetin yaşaması eserler bırakması olabilir. Dünyanın çok nadir ülkelerinde bu tür zengin kültürel kaynaklar olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan Türkiye'de doğan her insan binlerce yıllık deneyime sahip olma, görme ve yaşama avantajı ve ayrıcalığı ile doğmaktadır. Zira bu coğrafyada doğanlar, etrafındaki kültür ve tarihi kaynakların, değerlerin kattıklarını da hissedebilmelidirler. Bunun için ise kültürel ve tarihi kaynakları, keşfetmeye, öğrenmeye odaklanılması, bir kültür turisti motivasyonuna sahip olunmasını gerektirmektedir.

Bu çalışma tarih ve turizm ilişkisini kültür bazında incelemektedir. Anadolu'ya zenginlik ve değer katan geçmiş medeniyetlerin eserlerinin gezilmesi, görülmesi ve incelenmesi ile yaşadıkları dönemlerine ilişkin bilgiler elde edinilmesi gibi birçok güdüyü içinde barındıran kültürel miras turizmi, bu çalışmanın temel konusudur. Bu çalışma, XI. yüzyılda Anadolu'ya yerleşen ve Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasını sağlayan Selçukluların, bu süreçte Anadolu'da ilk olarak yerleştikleri yer olan Ahlat'ın barındırdığı kültürel miras turizmi eserlerinin kültürel turistik ürün kapsamında değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu amaca ek olarak Ahlat'ın kültürel miras turizmi potansiyelinin geliştirilmesi için gerekli olanları bazı yönlerden açıklamaya çabalamaktadır. Araştırma, nitel bir yapıda, ikincil veri kaynaklarını ve gözlem aracılığı ile elde edilen bilgileri kullanmaktadır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm alan yazını kapsamında kültür, kültür turizmi, kültürel miras turizminin gelişimi açıklanmaktadır. İkinci bölümde Ahlat'ın kısaca tarih içindeki yeri, tarihsel kültürel değerleri, ve bu değerlerin kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi açıklanmaktadır. Üçüncü ve sonuç bölümünde konuya ilişkin sonuç ve öneriler getirilmektedir.

Alan Yazını

Kültür Kavramı

Kültür kavramının çeşitli anlamlarda kullanıldığı (Bandeoğlu, 2015:157) ve latince "cultura" kelimesinden geldiği çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir(Öter ve Özdoğan, 2005: 127). Önceleri tarımsal üretimi, ekip biçmeyi anlatmak için kullanılan bu kavram 19.yüzyıldan itibaren ise insan topluluklarının becerileri, sanatları, gelenekleri ve toplumsal yaşam biçimi için kullanılmıştır(Usal ve Kuşluvan 1998). Her kültürün ayrı bir tarihsel özelliği, yaşanan dönemin üretim yapısı ile ilgisi olmasından dolayı farklı tanımlara rastlamak mümkündür(Bandeoğlu, 2015:156).

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür(www.kultur.gov.tr).

Kültür (Güvenç, 1994), insanın doğa ile birlikte yaşamını sürdürebilmesi için ürettiği ve öğrenme yoluyla edindiği her şey olarak tanımlar iken Küçükaslan (2007) ise, toplumların din, ahlak, hukuk, sanat, gelenek ve görenekleri gibi değerlerin bütünü olarak tanımlamaktadır(aktaran; Bandeoğlu, 2015:157). İnsanın ürettiği bütün araç, gereç, yapılar ve teknolojiler somut kültüre; yine insanın ürettiği bütün anlamlı değerler, davranışlar ve kurallar ise somut olmayan kültür elemanlarına örnek olarak gösterilmektedir(Gülcan, 2010:101).

Kültür Turizmi

Öğrenme ihtiyacı kültür turizmini diğer turizm türleri içinden ayıran en önemli özelliktir. Kültür turistleri, gittikleri yerin kültürü hakkında bilgi sahibi olmakta, oranın kültürü ile ilişki kurmaları sonucunda deneyim kazanmaktadırlar. Kültür turizmi, sadece site ve anıtları ziyaret etmek değil, aynı zamanda gezilen yerin yaşam tarzının tüketilmesini de içermektedir(Günal:2005). Kültür turizmi eski ve yeni, yörenin kültürünü ve yaşam tarzının deneyimlenmesini gerektirmektedir.

Kültür turizmi "yeni bilgi edinme ve kültürel ihtiyaçlarını tatmin etme niyeti ile kişinin normal yaşadığı yerin dışında bulunan kültürel çekiciliklere yönelik seyahatleri" kapsamaktadır ve kültür insanların düşündüğü, yaptığı ile oluşturduğu her şeyi kapsamaktadır (Richards, 2001:7; akt. Günal,2005:57). İnsanların seyahate güdülenmelerinde dört kategoriden biri kültürel amaçlıdır. Bu manada insanlar diğer ülkelerin, sanat, müzik, dans, gelenek, din, yaşam tarzı vb. öğrenmek amacıyla seyahat etmektedirler(Collier, 2006:291). Bu durum kültür turizminin çeşitli biçimlerini de ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, sanat turizmi, festival turizmi, tarihsel kültürel miras vb.

Kültür ve kültürel turizmin temel özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır(Richards, 1996, akt.Emekli, 2006:55):

Her ülkenin kültürel değerleri kendine özgüdür, avantaj ve dezavantaj gibi değerlendirme imkânı vermemektedir.

Ülkelerin ortak miraslarını öğrenmede toplumlara fırsat sağlamaktadır.

Maddi ve manevi değer katılır.

Kültürel turizmi bir tanıtım ve reklâm aracıdır.

Kültürel turizmin mevsimlik olma özelliği yoktur.

Kültürel turizm iyi bir planlama, tanıtım ve organizasyonu gerektirir.

Turistik ürün çeşitlendirilmesinde marka oluşturmada fırsatlar sunar.

yaratmada en etkili rolü kültürel kaynaklar oynar. Talep yaratma, talep çeşitlendirme, turistik ürün yaratma, ürün çeşitlendirmede olduğu gibi.

Kültürel turizm temel olarak korumaya olanak sağlar ancak iyi yönetilemediği takdirde kültür varlıklara zarar vererek çeşitli değer kayıplarına yol açar.

Kültürel Miras Turizminin Gelişmesi

Turistlerin kültür mirasına ilgileri sonucu ortaya çıkan kültürel turizm; tarihi özellikli yerlerin, müzelerin, kalıntıların gezilmesi ile gelişmeye başlamış(Özdemir, 2007), günümüzde ise turistlerin ihtiyaçlarına paralel daha popüler şekilde tarihi ortamlarda sanatsal, festivaller ile el sanatları, müzik dans gösterileri ve fuarlar biçiminde görülmeye başlanmış daha yaratıcı ve uzun süreli etkinliklere doğru dönüşmeye başladığı görülmüştür. Kültür turizminin örneklerinden birisi 17. yüzyılda Avrupa da üst sınıf gençlerin üç yıl gibi bir zaman içerisinde Floransa, Venedik ve Paris gibi önemli merkezlerde eğitim amaçlı seyahatler gösterilmektedir(Collier, 2006:58). Avrupalı yeterli gelir ve kültürel bilgiye sahip gençlerin öğretmenleri aracılığı ile yılın 4 ayı Avrupa'da klasik mimari yapı ve arkelojik olarak özellikli yapıların bulunduğu şehirlerdeki ülkeler olan İtalya, Fransa, İsviçre, Belçika, Almanya, Avusturya ve Holanda'yı gezdikleri bilinmektedir. Temel amaç ise kültürel bilgi seviyelerinin artırılmasının yanında, sanat, dil, tarih arkeolojiyi öğrenmek olmuştur(Timothy, 2011: 2; Collier, 2006: 58). Önceleri Greek ve Roma dönemlerinde ve eski dönemlerde dünyanın yedi harikası bilinmekle birlikte bunların sadece, asker, işadamı, aristokratlar tarafından ziyaret edildiği vurgulanmaktadır(Timothy, 2011: 2).

Ülkemizde kültürel turizmin başlaması kıyıları ve deniz kenarlarını kullanan kitle turizmi ile birlikte gelişmeye başlamış ancak kitle turizmi hızında gelişememiştir. Özellikle 1985'te Göreme Tarihi Milli Parkı ve Kapadokya, Sivas Divriği Ulu Camii ve Melike Turhan Darüşşifası ile İstanbul'un tarihi alanlarının UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesi kültürel miras turizmi için önemli görülmektedir(Emekli, 2003, aktaran; Özdemir, 2007).

Tablo1. Kültürel Miras, Kültür ve Yaratıcı Turizmin Özellikleri

Turizm çeşidi	**Başlıca Odaklanılan Zaman**	**Başlıca Odaklanılan Kültür**	**Başlıca Tüketim Biçimi**
Kültürel Miras Turizmi	Geçmiş	Yüksek Kültür Folk Kültürü	Ürünler
Kültür Turizmi	Geçmiş ve Şu an	Yüksek ve Popüler Kültür	Ürünler ve Süreçler
Yaratıcı Turizm	Geçmiş, Şu an, ve Gelecek	Yüksek, Popüler ve Kitlesel Kültür	Deneyimler

Kaynak: Richards, G. (2007). Cultural Attractions and European Tourism, CABI Publishing, s.65.

Günümüzün koşullarında ise tarihi mekânları ve serleri görme, değişik kültürleri tanıma öğrenme, kültürel amaçlı turizm hareketlerini artırmıştır ve birçok kişi bu turizm türüne katılmaktadır. Kültür turizmi kapsamında tarihsel özellikler taşıyan yerlere, eserlere şehir ve bölgelere yapılan seyahatlere katılan kişiler adeta o dönemleri yaşamakta, hissetmekte, empati kurarak anlamaya ve öğrenmeye çalışarak çok farklı duygular içerisinde rahatlatıcı, huzurlu deneyimler etmektedirler. Kültürel turizm faaliyetleri kapsamında festivaller, sergiler, yarışmalar, müzik ve çeşitli sanatsal etkinlikler sayılabilir. Kültür turistinin amacı, geçmiş medeniyetlere ait canlandırmalar vb izler aramak olabileceği gibi yaşayan ancak küreselleşmenin etkisinden kendini koruyabilmiş toplumlar, topluluklar ve yaşam tarzları, folkloru, müzik vb özellikleri keşfetmek, yaşamak amacıyla da seyahat etmektedir. Dünyadaki

turizm anlayışı değişmeye başlamış, geçmiş kültürün izlerini yerinde görme, kültürel temaslar, yaşam tarzı, inanç sistemleri, el sanatları alış-veriş ortamları, eğlence biçimleri ilgi çekmeye başlamıştır. Emekli(2006) bunu kimliksiz ürünlere ilginin azalması olarak nitelemektedir (Emekli, 2006:55).

Kültürel turizme yeterince ilgi gösterilmemesindeki en önemli nedenlerden birinin kültür kavramının anlaşılamaması ve sadece müze ve ören yerlerinin ziyareti ile sınırlı kalmasına bağlanmakta ve tur yaratan çekiciliklerin ötesine geçemediği eleştirisi yapılmaktadır(Emekli, 2006: 56). Kültürel miras çekiciliğinde ve kültür turizmi kapsamında daha ilgi çekici, yaratıcı kültürel miras turizmi yaklaşımlarına gerek olduğu paylaşılmaktadır. Bu kapsamda yenilik/yaratıcılık tarihi, yer bölge ve olay ve mekân/ meskenlerde dönemlere ait yansımaları sağlayabilecek türden tarihsel canlandırmalar kültürel miras turizmin çekiciliğini artırabilir.

Ahlat ve Kültürel Miras Turizmi Potansiyeli

Ahlat'ın Tarih içindeki Yeri ve Önemi

Ahlat stratejik olarak öneminden dolayı Urartulardan Osmanlılara kadar çeşitli devletler tarafından ele geçirilmiştir(Top, 2010:142; Reisoğlu, 2016:290). Prehistorik çağdan beri yerleşim alanı olarak bilinen Ahlat, Anadolu'da Türklerin ilk yerleşim alanlarından biridir (Algan, 2008: 167). Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinin sırlarını barındıran önemli bir bölge, yer, şehir ve aslında Anadolu Türk tarihi ve kültürü araştırmaları için bir çekim merkezi olması gereken yer olarak adlandırılmaktadır. Birçok kaynak tarafından özellikle Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerindeki döneme ait 1000 yıllık izleri, unutulmuşluğa yenilmemek için özenle koruyup direndiği çeşitli kaynaklarda vurgulanmaktadır.

Ahlat'ta, Urartular ve Urartular'dan önceki dönem ile ilgili ciddi bir araştırma yapılmamıştır. Beygu; Urartuları Turan Kavminden Orarto yahut Lortho olarak tanımlanmakta ve M.Ö. 900 yılında doğudan gelerek Ahlat'a hakim olduklarını ve Urartular'ın hakimiyeti Asurlular'dan aldığı ve bu nedenle Ahlat'ta, Urartu öncesi Asur egemenliğinin bulunması tezi ileri sürülmekte ve Urartu Devleti'nin Anadolu'daki hakimiyeti zayıfladıktan sonra bazı yerlerin M.Ö. 6.yüzyıldan itibaren Medler'in eline geçtiği ve Ahlat'ta M.Ö. 6.yüz yıldan itibaren önce Med, sonra da Persler'in hakimiyeti görüldüğü vurgulanmaktadır. Persler ile Makedonya Kralı Büyük İskender arasındaki savaşı kazanan Büyük Ahlat'ı da hakimiyeti altına aldığı ve Ahlat'ın daha sonra M.Ö. 395'te Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) hakimiyetine girdiği görülmektedir(ahlat.gov.tr, erişim:10.11.2016).

Ahlat, 639-640 yılından itibaren Araplar'ın eline ve Abbasiler'in idaresi zayıflayınca da şehir tekrar Doğu Roma İmparatorluğu'nun eline geçtiği, 1040 yılından itibaren Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu sağlayan Selçuk Bey'in torunları Tuğrul Bey ve İbrahim Yınal, Azerbaycan ve havalisini ele geçirdiği ve aynı kuvvetler tarafından Ahlat'ın da alındığı belirtilmektedir. Doğu Roma ile İslam İmparatorluğu arasında zaman zaman el değiştiren Ahlat, bir ara Mervanilerin eline geçse de 1061 yılından itibaren Asya'dan Anadolu'ya göç ederek kendilerine bir yurt edinmek isteyen Türkler tarafından ele geçirildiği bilinmektedir(ahlat.gov.tr, erişim:10.11.2016).

Ahlat'ın Anadolu'nun fethedilmesinde ana üs olarak kullanıldığı aktarılmaktadır(Top, 2010:142; ahlat.gov.tr, erişim:10.11.2016). Tuğrul Bey 1054 yılında Ahlat üzerinden gelerek Malazgirt'i kuşattı ancak alamadığı, 1066 yılında Selçuklu Sultanı Alparslan'ın kumandanlarından olan Gümüştekin, Afşin ve Ahmetşah Anadolu içlerine başarılı akınlar yaparak o dönemde bir Türk garnizonu haline gelmiş olan Ahlat'a döndükleri ve yine Sultan Alparslan Malazgirt'e Ahlat'tan giderek oraları fethettiği belirtilmektedir. Malazgirt Zaferi sonrası Ahlat, Sultan Alparslan tarafından tayin edilen valilerce yönetilmiştir(ahlat.gov.tr, erişim:10.11.2016).

Ahlat'ın, Ahlatşahlar döneminde ulaştığı dikkat çekici gelişmenin devletler arasında paylaşılamayan bir durum meydana getirdiği görülmektedir. Eyyubiler Ahlatşahlar'ı 1208 yılında ortadan kaldırmıştır(Top, 2010:143). Çeşitli sebeplerle Moğol istilasından itibaren Ahlat'ın önemini yitirdiği,

bu yıkımda istila ve depremlerin payının büyük olduğu belirtilmektedir. Özellikle 1246 ve 1275 tarihlerinde meydana gelen depremler Ahlat'ı adeta yıkıp yok etmiştir(Top, 2010:143). Günümüzde ise sadece 34.000 nüfuslu küçük bir ilçe yerleşimi konumundadır.

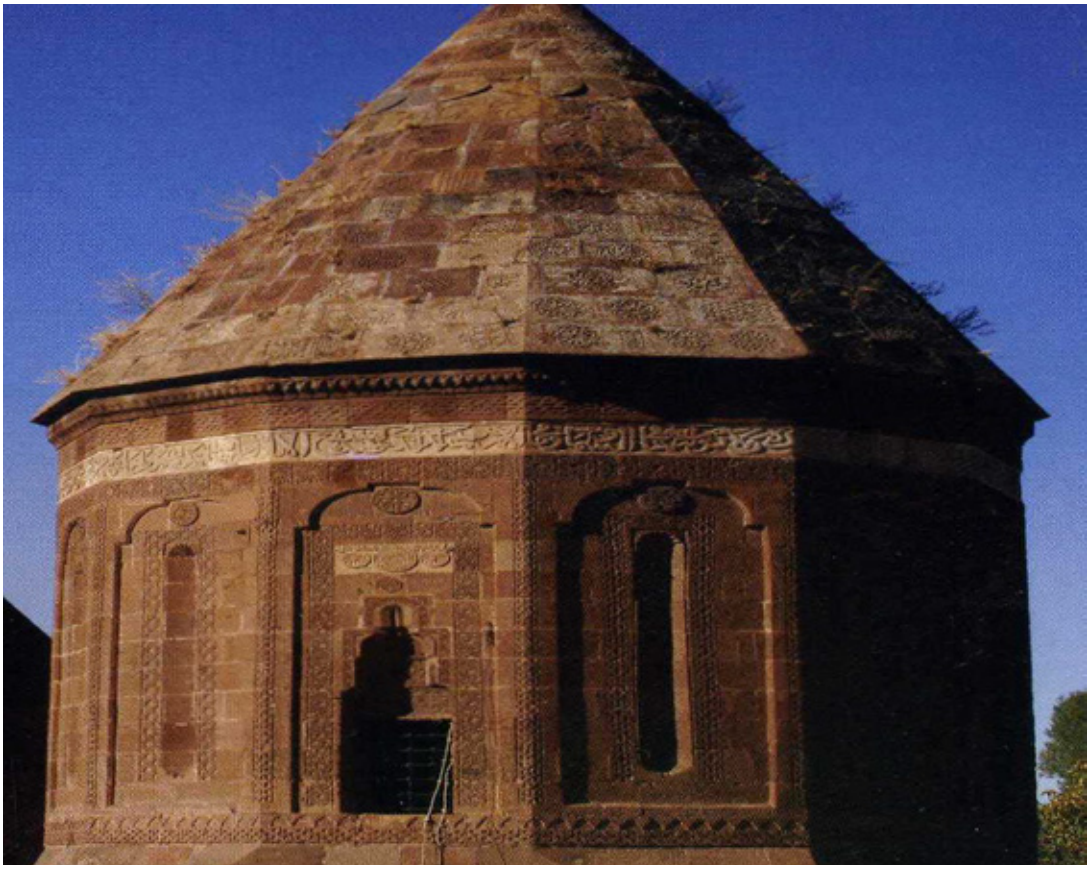
Ahlat'ta Bulunan Kültürel Miras Eserleri

Ahlat'ın en parlak dönemi bir Türk beyliği olan Ahlatşahlar Sultanı II.Sökmen dönemi olarak gösterilmektedir(Sümer, İslam ansiklopedisi, cilt 2, s.27). Gelişmişliği ve zenginliği dolayısıyla Mısır ile karşılaştırılmakta ve çok önemli ilim, din, kültür ve sanat adamları, mutasavvıf ve zahitler yetiştirmesinden şehir Buhara ve Belh ile karşılaştırılarak İslam dünyasında Kubbe't-ül İslam dünyasının en büyük şehirlerinden olmuştur(Top,2010:143). Ahlat XIII. yüzyılda tüccarları zengin, çarşıları geniş ve dolu, sanat ve hünerleri çeşitli, hayrat ve meyveleri bol olarak tasvir edilmiş, bahçeler içindeki şehir Şam büyüklüğünde gösterilmiştir. XIII. yüzyılda meydana gelen bir depremde yerle bir olduğu ve buradan 120 bin hanenin Kahire'ye göçtüğü belirtilmiştir(ahlat.gov.tr, erişim:10.11.2016).

Ahlat'ta bulunan tarihi ve kültürel eserler olarak kümbetler, kale, mezarlıklar, camiler, hamamlar ve köprü şeklindedir. Bunun yanında Ahlat'ın İslam orduları tarafından fethi sırasında şehit olan Abdurrahman Gazi türbesi de bulunmaktadır.

2.1. Kümbetler

13. yüzyılın kümbet mimarisi açısından önemli bir merkez Ahlat'tır. Değerli taş işçiliği gösteren sayısız taş mezarları arasında günümüze değin gelebilmiş 12 kümbet(Berktay vd. 2005 akt. Algan, 2008:161), ilçe kaymakamlığı kaynaklarına göre ise 11 adet gösterilmektedir(ahlat.gov.tr). Ahlat'ta bulunan kümbetler (www.ahlat.gov.tr): Anonim Kümbet I, Anonim Kümbet II, Çifte Kümbetler , Emir Ali Kümbeti, Emir Bayındır Kümbeti, Erzen Hatun Kümbeti, Hasan Padişah Kümbeti, Keşiş Kümbeti, Mirza Bey Kümbeti, Şeyh Necmettin Kümbeti, Ulu Kümbet'tir.

Kümbetler, Türkler'in İslam öncesi dönemlerden itibaren zengin bir mezar anıtı geleneğinin unsuru olarak özellikle İslami devirde geniş ölçüde uygulanması ile yayılmıştır (www.islamansiklopedisi.info). Dış örtüsü kubbe olan mezar abidelerine türbe denilirken külahla örtülü olanlar, künbed olarak isimlendirilmektedir(Çam, 1999:94). Birçok sanat tarihçisinin benimsediği hipoteze göre kümbetler, Ön Asya ve Türkistan'daki Türkler'e ait çadır sanatının mimariye geçmiş örnekleri olarak çadırdaki özel kısımların kümbetlerde muhafaza edilmiş, kumaş ve dokuma karakterinin mimariye yansıması olarak kabul edilmektedir. Sultan ve Emir gibi önemli şahsiyetler için yapılan bu tip mezar yapılarında çok köşeli ve yuvarlak biçimlileri çoğunlukta olmak üzere bazen dilimli gövdeli veya kare planlı olarak da çeşitlilik görülmektedir. Genellikle iki katlı olan kümbetlerde üst kat planı aynen alt kattaki mumyalık kısmında da tekrarlanır (www.islamansiklopedisi.info).

Osmanlı Kalesi

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran savaşından sonra Van Gölü ve etrafı Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ahlat'ın ileri gelenleri tarafından Yavuz Sultan Selim'den göl kenarına bir kale yaptırılmasının istendiği ve kalenin böylelikle yapıldığı belirtilmektedir(Tekin, 2000:134). Bu kale daha sonra 1556 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından genişletilmiş ve onarılmıştır(Top, 2010:42). Bu kalede Osmanlılar'dan kalma İskender Paşa Camii ve Hamamı ile Kadı Mahmut Camii bulunmaktadır.

Mezarlıklar

Çin kaynaklarında Türklerin İslam öncesi inanç sistemleri içindeki mezar kültü ile ilgili bilgilere göre Hunlar tabut içine koydukları ölülerini eğer ölen asilse "Kurgan" denilen anıt mezara, değilse baş ucuna "Balbal" denilen bir taş parçası diktikleri basit mezarlara gömerlerdi(Başkan, 1996:61, akt.Algan, 2008:167). Kurganlar ve balballar, İslam öncesi Türk inanç sisteminde önemli olarak ölen kişinin anısını yaşatmak ve yaşayanlara unutturmamak için yapılmış olmaları yanında o dönem insanlarının "ruhun ikinci yaşamı" düşüncesini ifade etmekle ve İslam dinine göre "çabuk kaybolan, yok olan biçimde" olmasından farklılık göstermektedir(İnan, 1972;akt.Algan, 2008:167). Ahlat'ta bulunan mezarlıklar; Kale Mezarlığı, Kırklar Mezarlığı, Kayı Mezarlığı ve Selçuklu Mezarlığı'dır.

Bütün Ahlat mezarlıkları içerisinde Meydanlık Mezarlığı en büyüğü olup 210 dönümdür ve Türkiye'nin en büyük Türk İslam Mezarlığı'dır(Reisoğlu, 2016:289). Bu mezarlıkta XII. asır başından XVI. asra kadar tarihlenen mezarlar bulunmaktadır. Meydanlık Mezarlığında XII. asrın başından XVI. asra kadar tarihlenen muhtelif mezar taşları bulunmaktadır(ahlat.gov.tr). Birçok mezar taşı tipolojisi bulunan mezarlıkta bazıları temellerine kadar yıkılmış sekizgen planlı bir kümbet(veya türbe) ile yeraltı mezar taşları bulunmaktadır. Dantela inceliğinde işlenmiş bu mezar taşları 3.85 m yüksekliği ile bir estetik oluşturmakta ve insana sonsuz bir haz ve hayranlık vermektedir. Ayrıca mezarlıkta Esma'ül Hüsna yazılı mezar taşı bulunmaktadır(Reisoğlu, 2010:292).

Tarihi mezar taşları, sadece bir mezarı işaret etmemekte, üzerlerinde bulunan kitabeleriyle, o mezarda yatan kişinin hüviyet bilgilerini, ölüm tarihini, yaşadığı dönemin sanat anlayışını, unvanını, mesleğini, ölüm nedenini ve bazen de göç edip geldiği memleketine ait bilgiler taşımakta ve bu yönü ile yapıldıkları dönemin günümüzdeki tarihi belgesi olmaktadırlar(Kulaz, vd., 2016: 267). Sonuç olarak, dönem itibari ile şehrin gelişmişliğinin ve nüfusun büyüklüğünün yanında mezarlıkta ilim, sanat alanlarında dönemin ileri gelenlerinin olması şehrin dönem itibari ile ihtişamının da ne kadar somut olduğuna ilişkin önemli bir fikir vermektedir. Bunun yanında Anadolu Türkleri'nin Anadolu'ya yerleşimine ve onların sosyal, kültürel ve tarihsel geçmişinin Anadolu ile bu denli derin özdeşleştiği ve özleştiğini gösteren izleri arayanlar için tarihi belge olduğunu açıkça göstermektedir. Bu anlamda mezarlıklar ve mezar taşları diğer bütün sanat eserleri ve maddi kültür varlıkları gibi yapıldıkları çevrenin ve ait oldukları dönemin inançlarının, adet, sanat ve geleneklerinin tarihi, bölgesel ve sosyal koşulların yansıtıldığı varlıklardır(Algan, 2008:167).

Camiler

Ahlat, Yavuz Sultan Selim Han tarafında Çaldıran savaşı sonucunda Osmanlılar'ın eline geçmiş(1514) ve Yavuz Sultan Selim tarafından göl kenarına bir kale yaptırılmıştır. Bu kale Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Irak seferleri sırasında büyütülmüştür. Bu kalede Osmanlılardan kalma İskender Paşa Camii ve Hamamı ile Kadı Mahmut Camii bulunmaktadır. Diğer camiler ise Bayındır Mescidi ve Ulu Camii'dir.

Yavuz Sultan Selim zamanında yapımında başlanılan, Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapımı tamamlanan bu camii, Osmanlı Kalesi içinde bulunup, Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden İskender Paşa tarafından 1564-1565'te yaptırılmıştır. Kare planlı olup üstü kubbe ile örtülü bir yapıdır. Camii yapısında duvarlar kesme taştan, Kubbe ve tromplar ise tuğladan örülmüştür. Caminin içi altta on, üstte dört ve kubbe eteğindeki sekiz pencere ile aydınlanır. Bu gün bazı pencerelerin içi doludur.

Ahlat'ın eski merkezinde bulunan bu caminin kalıntıları, kaide ve minaresi ortaya çıkarılmakla birlikte netlik kazanmamıştır. Ancak caminin kuzeyinde imarethane olduğu tahmin edilmektedir.

Köprüler

Bayındır Köprüsü, Ahlat'ın Taht-ı Süleyman mahallesinde, göle akan küçük bir dereyi doğu-batı doğrultusunda geçen, tek gözlü, küçük ölçüde bir köprüdür ve kesme taştan yapılmıştır. Doğu tarafından merdiven şeklinde küçük bir kısım batıya doğru gitmekte, alttaki sivri kemerli geniş kısım, biraz kuzeye yönelerek ilk kısımla belirli bir açı meydana getirmektedir. Kuzey tarafındaki bulunan tek bir taşın üzerine işlenen motif dışında süsleme yoktur.

Hamamlar

Evliya Çelebi eserinde "Emirhan" diye bir camiden ve bu caminin kitabesinde Ahlat'ta 1000 tane hamamın olduğundan söz ettiği belirtmektedir. Bu bilgilerden Ahlat'ta hamamın çokluğu ve su kültürünün gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan kazılarda iki hamam ortaya çıkarılmıştır. Biri Ulu Caminin batısında da diğeri ise kuzeyinde, şehir surunun hemen dışında yer alır. Bunlardan ikincisi ısınma tertibatı, su şebekesi ve yıkanma kabinleri ile önemli bir mimari yapıya sahiptir. Bu hamamlardan başka Osmanlı döneminden kalma İskender Paşa hamamının olduğu ve büyük ölçüde tahrip olduğu tespit edilmiştir(www.ahlat.gov.tr).

Türbeler

Türbeler, dini ve inanç bakımından oldukça önem verilen tarihi varlıklar olarak inanç turizmi için de o derece önem taşıyan turizm çekicilikleridir.

Ahlat, inanç turizmi açısından Abdurrahman Gazi türbesini de barındırmaktadır. Tarihçi Vakidi'nin "Fitunu Şam" adlı eserinin 2. cildinin 109. Sahifesinden elde edilen bilgilere göre Hazreti Ömer tarafından bölgenin fethedilmesi için oluşturulan kuvvetlerin içerisinde bulunan ve bölgenin fethedilmesi sırasında aldığı yaradan dolayı "gazi" olmuş ve emeği geçmiş bir din büyüğü olarak tanımlanmaktadır. Abdurahman Gazi'nin İstanbul'daki Eyüp Sultan Hazretleri kadar önemli tarihi ve dini şahsiyeti olduğu ileri sürülmektedir(ahlat.gov.tr).

Ahlat ve Kültürel Miras Turizminin Değerlendirilmesi

Kültürel miras giderek turistik beklentiye göre şekillenerek yaratıcı bir niteliğe kavuşmaktadır. Bu durum tarihi miras zenginliği içinde bulunan yerlerin ve orada yaşayan toplulukların bu değerleri talebe dönüştürebilecek ya da talebin ilgisini çekebilecek tarihi mirasa eklenmiş değerlerin katılımını gerektirmekte ve zorlamaktadır. Kültür turizminde, tarihi ve kültürel varlıklara ek olarak kültür turisti yaşayan bir kültür ile karşılıklı etkileşimi tercih etme anlayışında olmakta ve bölgede yaşayan toplulukların geleneği, göreneği, yaşam biçimi, alışkanlıkları, el sanatları, yemek kültürü ve daha kendine farklı olan bütün unsurları gözleme ve deneyimleme güdüsünde bulunmaktadırlar. Ekonomik ve sosyal sonuçları olan turizm bu sayede meydana geldiği bölgede çeşitli sonuçlar meydana getirmektedir.

Usta(2001) kültür ve turizm arasındaki ilişkiyi iki şekilde vurgulamaktadır. Bunlar kültürün turizm olayına neden olması ve turizm olayı dolaysı ile turistlerin turistik alanın kültürüne etkileri şeklindedir(Usta 2001:87). Schweitzer, kültürel miras turizminin işlevlerin önemini üç yönden irdelemektedir(Schweitzer, 1999: 3-4; akt. Emekli, 2006:56):

Değer artırıcı yön: Kültürel turizm toplumdaki farklı kültürel yapı özelliklerini genel kültürel yapı özelliklerine ekleyerek onun değerini artırır.

Farklılık oluşturucu yön: Kültürel turizmin uygulandığı alanlar benzerlerinden farklıdır, özel karakter taşır.

Rekabeti yok edici yön: Kültürel yapıların farklılığı değişik turizm alanlarının oluşmasını sağlar. Bu farklılıklar kültürel turizmin uygulandığı alanlar arasında rekabeti önler. Diğer bir ifadeyle kültürel unsurların kıyaslaması yapılamaz. Avrupa Birliği oluşturulması sürecinde de bu işlevlerden yararlanılmış, her bölgenin kültürünün korunması gerektiği ileri sürülmüştür(Emekli, 2006:56). Emekli(2006:55)'nin ifade ettiği gibi kültürel turizmde ziyaret edilen eserlerin çoğu dünyada tek ya da eşine az rastlanır nitelikte olması turistin söz konusu eserlerden tatmin olup olmama biçiminde diğer ürünlerde olduğu

gibi durumdan farklılık göstermektedir. Bu durum tarihsel kültürel miras barındıran yerler için bir rekabet avantajı oluşturmaktadır.

Avrupa Turizm Enstitüsü, kültürel turizmin bölge için sağladığı ekonomik, toplumsal, kültürel yararları ve ortaya çıkabilecek olumsuzlukları şöyle sıralamaktadır(Fuchs, Gasser, ve Weiermair, 1998:26, aktaran:Emekli, 2006:57):

Bölgeye özgü doğal ve kültürel mirasın, geleneklerin kültürel turizm kaynağı olarak kullanılmasını sağlar.

Kültürel turizme katılanlar yüksek satın alma gücü nedeniyle bölge için yüksek katma değer sağlar.

Talep çeşitliliği yaratarak turizm kaynaklarının aşırı kullanımı önler

Yeni iş olanakları yaratır.

Var olan talepleri geliştirerek geleneksel turizm faaliyetlerine ek katkılar sağlar.

Kültürel turizmin bölge açısından ortaya çıkarabileceği olumsuzlukları da göz ardı etmemek kültürel kaynak yönetimine özen göstermeyi gerektirmektedir.

Kitle talepleri bölgede aşırı kalabalık oluşturabilir.

Turist taleplerine yönelerek, bölgenin otantik özellikleri kaybolabilir.

Bölgenin tarihsel süreç içindeki bazı dönemleri taleplere uygun olarak yeniden gerçeğe uygun olmayan şekilde düzenlenebilir.

Aşağıdaki Tablo 1'de ülkemizde bulunan müzeler ve ziyaretçi sayıları görülmektedir.

Tablo 1: Müze ve Yıllar İtibari İle Ziyaretçi Sayıları

	2009	2010	2011	2012	2013
Topkapı sarayı	2,259,521	2,295,708	3,132,483	3,344,406	3,397,907
Ayasofya Müzesi	2,272,389	2,761,069	3,239,096	3,345,413	3,275,337
Efes Örenyeri	1,698,688	1,845,447	2,020,295	1,888,572	1,848,547
Göreme AçıkHava Müzesi	626,059	778,010	934,876	959,989	976,165
Topakapı Sarayı Harem	509,575	578,777	744,664	799,977	1,030,556
Noelbaba Müzesi	383,142	445,346	589,804	504,421	532,194
Myra Örenyeri	384,984	426,392	546,667	464,648	465,150
Troia Örenyeri	315,546	386,079	533,806	506,710	462,660
Ahlat Müzesi	Yok	Yok	12300	9500	14000

Kaynak: Müze Dösimm (2014). Nisan -Mayıs -Haziran, Sayı 13, s. 9.

Tablo 1'de Türkiye'de bulunan müze ve ziyaretçi sayıları gösterilmektedir. Tablonun en alt satırında ise Ahlat'ı ziyaret edenlerin sayısı bulunmaktadır. Oldukça az olarak görülen bu rakam 2014 yılı için yaklaşık 13000 ziyaretçi olarak gerçekleşmiş ve müze 2014 2016 yılları arsında güvenlik konularından dolayı kapalı durumdadır. Şüphesiz yukarıda bahsedilen müzeler gerek ulusal ve gerek uluslararası turizm talebi tarafından çekicilikler taşıyan müzeler oldukları gibi bu müzelerin aynı zamanda turistik çekim merkezleri içinde ya da çok yakınında bulunmaları ziyaret edilmeleri için önemli fırsat sunmaktadır. Bu olumlu yönler paket tur ya da seyahat acentelerinin tur planlarına ekleme nedeni olarak da görülebilir. Güvenlik konusunun genel olarak bütün çekicilikler üzerinde etkili olduğunu tekar vurgulamak yararlı olabilir.

Ahlat bölgesinin turistik talebe uyarlanabilmesi için öncelikle mevcut arkeolojik ve tarihsel mirasın ortaya çıkarılması, düzenlenmesi, müze ve ören yeri haline getirilerek denetlenebilir, ölçülebilir ve yararlanılabilir niteliğe kavuşturulması gerekmektedir. Uluslararası turizm piyasasına yönelik tur

operatörleri için ayrı bir önemi olabileceği gibi özellikle iç turizm piyasasındaki tur operatörleri için öncelikli olabilir. Diğer talebi etkileyen faktörlerin giderilmesine ek olarak, iç turizm turları için tarihsel çekiciliğin somutlaştırılması ile talep mümkün olabilir. Ayrıca tur güzergahlarına alınması daha fazla ziyaretçiye ulaşma fırsatı verir.

Turistik ürünün bileşik yapıda olması dolayısı ile üç temel unsurun bileşimini gerektirmektedir. Bu anlamda bir bölgedeki alt ve üst yapı "donanım", varış yerine(destinasyon) gidebilme " ulaşılabilirlik" ve en önemlisi "çekicilikler"dir (Collier, 2006;Usta,1988;Hacıoğlu, 2000). Şüphesiz bir hiyerarşik yapı olarak düşünüldüğünde diğer unsurların çekiciliklere ulaşmak ve onlardan yararlanmak amacıyla öncelikle olması gerekenler olduğu düşünülebilir. Tersi olarak, çekiciliği olmayan yere gitme güdüsünün olmayacağı da düşünülebilir. Kültür turizmi de bu çekiciliklerin içinde önemli ögelerden birdir. Ancak sadece bir kültürel turizm çekiciliği onu yapmamakta ve bunun için çekiciliği tamamlayan konaklama, ulaştırma ve kapsamlı bir endüstrinin desteği gerekmektedir. Sigala ve Leslie(2005)kültürel turizm ürününün şekil 1'deki ögeleri kapsadığını ifade etmektedir(Uygur vd. 2015:97).

Kaynak: Sigala ve Leslie, 2005:30,; akt.Uygur vd., 2015:97.

Şekil 1'de görüldüğü gibi kültürel turizm ürünü kapsamında "kültürel çekiciliklere" ek olarak tesisler ve hizmetler, altyapı ana unsurlar altında çok sayıda ve çok çeşitli hizmet sağlayıcıları bulunmaktadır. Şüphesiz hizmet sağlayıcılarının çeşitliliği ve çokluğu bölgenin turizm bakımından gelişmişliğine bağlı değişiklikler gösterebilir. Ancak Ahlat ölçeğinde değerlendirildiğinde çok kapsamlı olmasa da temel ve yeterli sayıda olması destinasyonun kültürel turizm alanında gelişmesi için önemlidir ve gereklidir. Ahlat'ın kültür turizmi bakımından gelişimi klasik biçimde turistik ürün bileşenleri kapsamında değerlendirilebilir. Bunlar;

çekicilikler(tarihi ve kültürel çekiciliklere ek doğal ve vb çekicilikler),

turizm endüstrisi/alt ve üst yapı,

ulaşılabilirlik,

imaj

ve pazarlamadır.

Çekicilikler turistleri bir bölgeye çeken unsurlardır(Collier, 2006:23). Çekicilik, turistin seyahat etmek istediği bir yeri, diğer bir yere ya da yerlere tercih etmesine etki eden unsurları kapsamaktadır (Kozak, 2008:127). Hacıoğlu'na göre turistik ürün iki şekilde ortaya çıkmakta ve bunlardan birisi bir ülkenin veya bölgenin sahip olduğu bütün doğal, tarihi, kültürel, turistik kaynaklar, diğeri ise tüketicilerin yer değiştirmelerine veya tatil yapmalarına olanak veren tüm hizmetlerdir (Hacıoğlu, 2000: 39). Tarihi yapılar, tarihi ve kültürel sit alanları, peyzaj/manzara, habitat, gelenekler, yeme içme ve temalı parklar, eğlence parkları müzeler ve geçmişe tiyatro gösterileri birer kültürel çekicilik unsuru olarak sunulmaktadır(Collier, 2006:23). Usta(1988:166), doğal ve kültürel çekicilik olmadan hizmet ve faaliyetlerin tek başına bir anlamının olmadığını ve hizmet ve faaliyetlerle desteklenmemiş doğal ve kültürel çekiciliğin de aynı şekilde anlamı olmadığını vurgulamaktadır(Usta, 1988:166). Bu bakımdan tarihi ve kültürel çekiciliklerin ortaya çıkarılarak turistin kullanılabileceği biçime dönüştürülmesi öncelikli hedef olarak belirlenmesi gerekmektedir. Çünki, Türkiye'nin diğer yerlerinde kontrollü, düzenli biçimde kullanılan tarihi mekanlar ile kıyaslandığında, Ahlat'ın ziyaretlerden gelir sağlayabilecek yapıdan uzak olduğu görülmektedir.

Turizm endüstrisinin gelişimi alt ve üst yapı gelişimi şeklinde olmaktadır. Alt yapı olmakla birlikte bölgeye yapılacak ziyaretlerde kullanılabilecek otel vb. konaklama üniteleri ile yiyecek ve içecek ünitelerinin olmaması olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Zira turizm üst yapısının gelişmemiş olması bölgeye gelişlerin kısa süreli olmasına yol açtığı gibi uzun zaman geçirme planlarının yapılmasının da önüne geçmektedir. Bu sonuç ile kültürel amaçlı gelenlerin de bölgeye ekonomik katkısı olmamaktadır.

Kültürel miras bakımından zengin olan yerlerin Türkiye'nin kalabalık daha batı ve kesimleri ve Akdeniz ile iç Anadolu bölgelerine olan yakınlıkları ile de dolaylı bir ilişki kurmak mümkündür. Örneğin Safranbolu'nun kültürel turizmi alanında gelişmesi ürün olarak tarihsel çekiciliklere bağlı olabildiği gibi turistik çekim merkezlerine yakın olması, Ankara ve İstanbul'a olan yakınlığı ve ulaşım kolaylıkları olması kültürel miras destinasyonunun gelişiminde etkili faktörler olarak gösterilmektedir(Özdemir, 2007:132). Bu kıyasla Ahlat'ın turist gönderen şehirlere uzak olması etkili olduğu gibi, güzergah dışında olması önemli gelişmenin önünde bir zorluk olarak değerlendirilebilir. Ancak her kültürel ürün, müze ya da tarihi bir alan belirgin bir turizm çekiciliği yaratmayabilir. Kültürel çekiciliği turistik ürün haline getirmek, imaj ve marka yaratmak planlama ve tanıtım çalışmalarını gerektirmektedir(Emekli, 2006:56).

Turistik talep üzerinde imajın etkisi oldukça önemlidir. İmaj bir yer ile ilgili hafızada canlanan şeydir. Bu durum bölgenin ziyareti ile elde edilebileceği gibi basın yayın kuruluşları ve diğer insanların verdikleri bilgilerle de oluşmaktadır. Bu bilgiler seyahat etme kararı üzerinde etkili olmaktadır. Bu noktada bölgenin terör ve güvenlik ile anılması şüphesiz bölgenin güven konusundaki imajını olumsuz şekillendirmektedir. Dünyanın her tarafında bir güven sorunu olduğu günümüzde bölgenin güvenliği konusunda pazarlama çabaları ile bir başarı elde edilebilir. Aynı şekilde bölgenin kültürel miras çekiciliği için turistik ürüne dönük yapılacak pazarlama ve tanıtım çabalarında bir etkinlik sağlanabilir.

C. Sonuç ve Öneriler :

Kültür turizmi insanların yeni bir şeyler öğrenme güdüsü ile kültürel çekiciliklere doğru yönelmesinin bir sonucudur. Önceleri Avrupa'da çeşitli bölgelerdeki devlet ya da topluluklar hakkında kültürel bilgi seviyelerini artırmayı ve ortaya çıkmış olan sanat, dil, din tarih ve arkeolojik eserler hakkında bilgiler edinmeyi, Mısır'da ise toplumsal seviyeleri yüksek kimselerin arkeolojik mekanları görmeleri biçiminde ortaya çıkmış ve sonuç olarak öğrenme odaklı insanların meydana getirdiği bir turizm türü olarak günümüzde giderek ilgi görmektedir. Günümüzde kültür turizmi insanlar diğer ülkelerin, sanat, müzik, dans, gelenek, din, yaşam tarzı vb. öğrenmek amaçlı seyahatleri biçimindedir. Kültürel miras odaklı turizm ise geçmiş medeniyetlerin bıraktığı somut varlıklar üzerinden onların yaşam biçimi, sosyal ve ekonomik durumları, sanat, el sanatları, ve çeşitli özellikleri hakkında günümüze bilgiler aktarılmasını ve öğrenilmesini sağlamaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan Ahlat da tarihsel yolculuğunda günümüze getirdiği ve özellikle Anadolu'nun Türkleşmesinde çok önemli yeri olan Anadolu Selçuklularının ve medeniyetinin meydana getirdiği tarihsel ve kültürel varlıklar bakımından önemli çekicilikleri günümüze ulaştırması bakımından sadece iç turizm değil uluslararası kültürel dış turizm bakımından da çekicilik taşımaktadır.

Ahlat tarihi, coğrafi konumu, Van Gölü kıyısında olması, iklimi ve Nemrut krater gölü, mağara evleri bulunmaktadır. Bu çekiciliklerden ziyade kültürel miras anlamında somut Anadolu Selçuklu ve Osmanlı eserleri bulunmaktadır. Bu eserler on milyona ulaşmış iç turizmden kültürel amaçlı hareket edenleri çekebilecek niteliktedir. Ayrıca, bugün yaşanılan Anadolu topraklarının Türklerin nasıl yurt edindiklerinin tarihsel şifrelerini anlamak için Ahlat'ın öğrenilmesi, anlaşılması ve bilinmesi iç turizmdeki ve genelde bilinçli hareket eden kültür turisti için büyük potansiyel ve fırsat konumundadır. Bunun yanında geçmişinin izlerini köklerini aramak, sanat, ve tarih alanında ve çeşitli bakış açıları kazanmak için iç turizm talebindeki insanların ilgisinin sağlanması önemli görülmektedir. Ahlat'ta bulunan arkeolojik eserler; kümbetler, ve Selçuklu Mezarlığı, Osmanlı Kalesi, Bayındır Köprüsü, Camiler ve Hamam gelmektedir. Yapılan kazılar aracılığı ile önemli eserlerin ortaya çıkarılmaya başlandığı görülmekte ancak bu durumun hiç te yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu maksatla arkeolog ve uzmanların da önerdiği gibi bölgenin jeofizik taraması ile yeraltı fotoğraflarının çekilmesi ve ser saptamasının yapılması önemli görülmektedir.

Geçmişte ihtişamlı Ahlat günümüzde ise ihtişamdan uzak, sade, ve içine kapanmış, yeterli ilgiyi görememiş ve adeta geçmişte bir şeylerin tanığı olmamış gibi unutulmuş olarak algılanmaktadır. Oysa eserler bunun tersi durum göstermektedir. Bu kapsamda Ahlat bölgesinde turizmin geliştirilmesi ve bölgeye yarar sağlanması için çekiciliklerin olması gerekmektedir. Çalışmanın sonucu olarak Ahlat'ın kültürel miras turizmi kapsamında cazibe ve çekiciliklerini turistik ürün olarak piyasaya sunabildiğinde talep için daha çok şey ifade edebilir. Turistik ürün kapsamda sonuç olarak;

Arkeolojik ve tarihsel değerlerin ortaya çıkarılması,

Çıkarılmış olanların onarılması,

Turistik amaçlı kullanıma hazır hale getirilmesi,

Her bir kültürel tarihsel varlığın ve varlıkların, kullanılabilir, kontrol edilebilir, korunabilir biçime ve gelir getirebilecek müze vb, turistik değer haline getirilmesi öncelikle yapılması gerekenler olarak değerlendirilebilir. ve daha sonra talebe sunulabilir.

Alt ve üstyapı eksikliklerinin giderilmesi önemlidir. Bölgeye ziyaretlerde konaklama işletmelerinin varlığı turistin diğer çekiciliklerden yararlanması ve bölge hakkında daha fazla bilgi edinmesi için gereklidir. Aynı zamanda turistin ekonomik katkısı bu şekilde meydana gelebilir. Bu anlamda turistik kullanıma sunulacak belli kalitede temel yeme içme üniteleri yapılmalıdır.

SIT olarak ilan edilen yerlerin bölgelerin denetiminin iyi yapılması, bunun için turizm ve kültür bakanlığı örgütlenmesinin artırılması ile kamu yönetiminin desteklenerek bölgeye gereken önemin verilmesi yararlı görülmektedir.

Diğer ek turistik ürünler, etkinlik ve veya çekicilik olabilecek şekle getirilerek diğer turistik ürün bileşenlerine katılması talep üzerinde etkili olarak kültür turizmine destek olması bakımından Ahlat ve bölge çekiciliğini artırabilir.

Diğer önemli bir sonuç ise Ahlat'ın kültürel miras turizm bölgesi olarak talebe sunulmasıdır.

Bu kapsamda bölgesel imajın talep üzerindeki etkisinin bilinmesi, ölçülmesi ve sonuç olarak olumsuz ise olumlu, olumlu ise güçlendirilmesini gerektirmektedir.

Güvenlik dünyanın her yerinde sorun iken bölgenin imajı konusunda daha baskın durumdadır.

Ayrıca Ahlat, kültür turizmde şehir markalaşma stratejisini benimseyebilir.

Sonuç olarak bir medeniyetin doğuşunun başladığı, ya da Anadolu'nun kilidi olduğu varsayılan Ahlat'ın tarihsel kültürel mirasının ortaya çıkarılması Anadolu ve Türk tarihi için olduğu kadar dünya için ve hem iç hem de dış kültürel turizm talebi için büyük bir arz meydana getirebilir. En önemlisi tüm Türk dünyası için geçmişinin izlerini daha yakından sürme fırsatı sunabilir.

Kaynakça:

Algan, Nusret, "Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisi Taş Yüzey Süslemelerinin İncelenmesi ve Seramik", Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi, 2008.

Bandeoğlu, Zeyyat, "Türkiye'de Kültür Turizmi Potansiyeli Üzerine Bir Değerlendirme", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Yıl, 2015:155-168.

Collier, Alain, Principals of Tourism, New Zealand: Pearson Hospitality Press, 2006.

Çam, Nusret, "İslamda Sanat Sanatta İslam," Akçağ, Ankara, 1999.

Emekli, Gözde, " Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm", Ege Coğrafya Dergisi, 15, 2006: 51-59.

Giritlioğlu, İbrahim ve Avcıkurt, Cevdet, "Şehirlerin Turistik Bir Ürün Olarak Pazarlanması, Örnek Şehirler ve Türkiye'deki Şehirler Üzerine Öneriler (Derlemeden Oluşmuş Bir Uygulama)", Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 3, sayı 4, haziran 2010.

Gülcan, Bilgehan. "Türkiye'de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı", İşletme Araştırmaları Dergisi 2/1, 2010:99-120.

Günal, Veysi, "Mardin İline Gelen Yerli Turistlerin Profil ve Turistik Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", Coğrafi Bilimler Dergisi,3 (2), 2005: 55-67.

Hacıoğlu, Necdet. Turizm Pazarlaması. Dördüncü Baskı, Bursa: Vipaş A.Ş., Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, 2000.

Kulaz, Mehmet, Güzel, Eylem ve Reisoğlu, Selami, "Ahlat Mezarlığındaki İlhanlı Dönemi Kadı Mezar Taşları", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Bahar, sayı 30, 2016:267-288.

Kozak, Nazmi, Turizm Pazarlaması. Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı. Ankara:Detay Yayıncılık, 2008.

Nuryanti, Wiende, 'Haritage and Postmodern tourism', Annals of Tourism Research, 23, (2), 1996:249-260.

Özdemir, Ünal, "Safranbolu'nun Kültürel Miras Kaynakları ve Korunması", Eastern Geographical Review – 26, 2007:129-142.

Öter, Zafer ve Özdoğan, Osman, N. Özdoğan. "Kültür Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Selçuk-Efes Örneği, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt16, Sayı 2, Güz: 2005:127-138.

Resisoğlu, Selami, "Ahlat Meydan Mezarlığında Bulunan Esma'ül Hüsna Yazılı Bir Mezar Taşı, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar, sayı 30, 2016:289-308.

Richards, Greg, Cultural Attractions and European Tourism. UK:CABI Publishing, 2007. Tekin, Rahmi, Ahlat Tarihi.İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı yayını, 2016.

Timothy, J. Dallen, Cultural Heritage and Tourism, An Introduction. Aspects of Tourism,Texts, Canada: Channel View Publications, 2011.

Top, Mehmet, "Gevaş Halime Hatun Kümbeti", Van valiliği Kültür ve Sanat Dergisi,,Sayı 10, Yıl, 1998:22-27

Top, Mehmet, "Ahlat Osmanlı Kalesi Üzerine Bir Değerlendirme", VI. Uluslararası Van Gölü Sempozyumu, 9-11 Haziran, Erciş, 2010:141-151.

Usta, Öcal, Turizm Olayına ve Türk Turizm Politikalarına Yapısal Yaklaşım. İstanbul:Sümbül Basımevi, 1988.

Usal, Alpaslan. ve Kuşluvan Zeynep. Davranış Bilimleri. Sosyal Psikoloji. 2. Baskı, İzmir Barış Yayın 1998.

Uygur, Akyay, Göral, Ramazan ve Bozkurt, İsmail, "Muğla İli Milas İlçesinin Kültür Turizmi Açısından İncelenmesi", Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der., (34), 2015: 95-105.

Uygur, Selma Meydan ve Bayhan, Eda, "Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri", Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 2, Yıl: 2007:30 49.

Sümer, Faruk, http://www.islamansiklopedisi.info/, erişim:15.11.2016.

http://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh icindeki-payi 1963-_79.html, erişim:28.10.2016.

http://www.kultur.gov.tr/TR,96254/kultur.html, erişim:30.10.2016.

http://www.ahlat.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=28&Itemid=14, ahlat.gov.tr, erişim:10.11.2016).

www.islamansiklopedisi.info,erişim: 17.11.2016.

Orta Asya Ülkelerinde ve Türkiye'de Devletin Rolüne İlişkin Tutumlar

Attitudes Toward The Role Of Government In Central Asian Countries And Turkey

Doç. Dr. Savaş ÇEVIK *

Öz:

Çalışma devletin rolüne ilişkin tutumlardaki farklılıkları ülkeler arasında karşılaştırmayı ve bireysel düzeyde yeniden dağılım ve kamu mülkiyetine dair tercihlerin belirleyicilerini Orta Asya Ülkeleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan) ve Türkiye için karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupa Değerler Araştırması (EVS) verileri kullanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde devletin rolüne ilişkin vatandaş tercihleri açısından ülkeler ve ülke grupları zaman boyutunda karşılaştırılmakta ve kişibaşı gelir seviyesi ile ilişkisi araştırılmaktadır. Daha sonra regresyonlarla Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye'de bireysel düzeyde belirleyiciler analiz edilmektedir. Ülkeler arasında karşılaştırma zaman boyutunda devletin rolü lehine eğilimin birçok ülke grubunda arttığını göstermektedir. Bir diğer önemli olgu devlet-piyasa dikotomisi çerçevesindeki tutumların ülkelerin gelir seviyesi ile de ilişkili olduğudur. Yeniden dağılım yanlısı tutum kişibaşı gelirle pozitif, kamu mülkiyeti, devlet sorumluluğu yanlısı görüşlerin negatif korelasyonlu olduğu bulunmuştur. Üstelik bu görüşlerde ülke içinde homojenlik ülkede kişibaşı gelir yükselirken artmaktadır. Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye'de yeniden dağılım ve kamu mülkiyetine ilişkin görüşlerin bireysel düzeyde belirleyicileri tüm örneklem için ve ayrı ayrı ülke örneklemleri için regresyonlar aracılığıyla analiz edildi. Sonuçlar demografik karakteristiklerin yanısıra, gelirin, sübjektif refahın, genelleştirilmiş güvenin, hükümete ve özel sektöre güvenin, siyasal görüşlerin ve dindarlığın devletin rolüne ilişkin tercihlerin önemli belirleyicileri olduğunu göstermiştir. Ancak bu değişkenlerin önemi ülkeler arasında farklıdır.

Anahtar kelimeler: yeniden dağılım, siyasal tercihler, refah devleti, sosyal güven, Orta Asya, devletin rolü

* Selçuk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, Kampüs, Konya. scevik@selcuk.edu.tr

Abstract:

The paper studies the differences between attitudes toward the role of the state among the countries and addresses empirically determinants of personal preferences on redistribution and public ownership of firms in Central Asia Countries (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan) and Turkey. In the study, we employed the data by World Value Survey (WVS) and European Value Survey (EVS). First we compare countries and country groups in terms of citizens' attitudes toward the role of the state in dichotomy of the state-market in both time-dimension and country level. Later we analyze the determinants of preferences on redistribution and public/private ownership of firms in Central Asian Countries and Turkey through regressions in the level of individual. The comparison at country level indicates that pro-government preferences increase in the most of the countries by the time. Another fact is that the average of individualistic/collectivist attitudes is correlated with the per capita income level of countries. Attitudes favor of redistribution are positively correlated with per capita GDP, while attitudes favor public ownership and government responsibility are negatively correlated with it. Moreover, the homogeneity of citizens' views in a country is positively associated with the country's income level. We analyzed the individual-level determinants of the preferences on redistribution and ownership in Central Asian Countries and Turkey by both the country samples separately and a combined sample of mentioned countries. Results reveal the evidences on significance of income level, subjective wellbeing (happiness and life satisfaction), generalized trust, confidence on government and private sector firms, political views and religiousness in order to determine the preferences on redistribution and ownership, along with demographic characteristics such as gender, age. But the significance and magnitude of coefficients vary to country sample estimated.

Keywords: redistribution, political preferences, welfare state, social trust, Central Asia, the role of the state

Giriş

Modern karma ekonomilerde kaynak kullanımına ve dağıtımına ilişkin kararların alındığı iki mekanizmadan sözedilebilir: kamu kesimi (devlet) ve özel kesim (piyasa). İktisatta ve siyaset felsefesinde önemli bir tartışma konusu bir ekonomide devletin görece rolünün, fonksiyonlarının ve sınırlarının ne olması gerektiğidir. Bu konuda yoğun bir tartışma ve fikir ayrılığı varsa da uygulamada bazı ortak eğilimlerden de sözedilebilir. Çoğu dünya ülkesinde izlenebilecek önemli bir eğilim, özellikle 1980'lerden sonra devleti boyut olarak küçültmek, yeniden dağıtıcı sonuçlar doğuracak müdahalelerini kısıtlamaya çalışmak olmuştur. Böylece toplumun kaynaklarına dair karar alma mekanizması olarak piyasa başat aktör olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Bu kabul 1990'ların başında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla daha da kuvvetlenmiştir. Sosyalist ideolojinin uygulamalarının çöküşü ile gerek bağımsız olan yeni devletler gerekse zaten bağımsız olan sosyalist ülkelerde merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçiş amacı taşıyan kapsamlı reformlara girişilmiştir. Bu çalışmanın ilgisini oluşturan Orta Asya ülkeleri de Sovyetler Birliği ile sıkı entegre olmuş, bu yönde reformlar yapan geçiş ekonomilerindendir. Bu ülkelerde yapılan reformlar sadece basitçe "devlet"i küçültmenin ötesinde "piyasa" mantığını yerleştirmek, devletle vatandaşlar arasındaki mali, ekonomik ve politik ilişkileri de dönüştürmek, bir anlamda yeni bir "toplum sözleşmesi" inşa etmek unsurları içermektedir.

Kuşkusuz geçiş ekonomilerindeki reformlar farklı ülkelerde farklı sonuçlar üretmiştir. Her şeyden önce bu ülkeler başlangıç koşulları açısından farklıdır. Diğer geçiş ekonomileri ile karşılaştırıldığında Orta Asya ülkeleri Sovyet sistemine sıkı entegre olmuş bulunmak, ortak bir tarihsel/kültürel mirası paylaşmak ve piyasa deneyimi bulunmamak ve yetersiz sanayileşme gibi ortak bazı ekonomik koşullara sahip olmak bakımından, ortak bazı özelliklere sahiptir. Ancak Orta Asya ülkeleri arasında da bir çeşitlilikten sözedilebilir. Sözgelimi Azerbaycan ve Kazakistan doğal kaynak zengini iken Kırgızistan ve Özbekistan bu açıdan fakirdir. Kırgızistan geçiş öncesinde tarım/hayvancılık ülkesi iken Özbekistan'da

belirli derecede bir sanayiden sözedilebilir. Kazakistan ve Kırgızistan uluslararası kuruluşların önerileri doğrultusunda hızlı bir şekilde kurumları dönüştürmeye yönelik "şok terapi" yöntemiyle geçiş stratejisi izlemişken, diğer bazıları "kademeli geçiş" stratejisi izlemiştir. Dolayısıyla bu ülkeleri ortak bir kategoride toplamak da her durumda doğru bir yaklaşım olmayabilir (Çevik ve Turan, 2007; Çevik, 2010).

Devletin rolünde gerek geçiş ekonomilerinde gerekse diğer ülkelerdeki bu dönüşüm çoğunlukla üstten aşağı doğru bir yaklaşımla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamdaki akademik çalışmalar da büyük ölçüde devletin boyutunun ve çeşitli fonksiyonlarının ekonomik performansla ilişkisini incelemeye odaklanır. Ancak konunun bir de talep yanı bulunduğu düşünülebilir. Vatandaşların devlete ve onun yeniden dağıtıcı rolü başta olmak üzere çeşitli fonksiyonlarına olan talep ve tercihleri de hem fiili durumu etkilemesi hem de fiili durumdaki gelişmelerden etkilenmesi beklenebilir. Bu talep yanı siyasal sitem aracılığıyla arz yanını etkileyebilirken küreselleşme, demografik değişim, devleti küçülmeye yönelik neoliberal reformlar, kamu maliyesi krizleri ve tüm bunların yarattığı sosyal riskler devlete olan talepleri şekillendirebilir (Pitlik ve Kouba, 2013:2). İşte bu çalışmanın temel amacı Orta Asya ülkeleri ve Türkiye örneğinde vatandaşların devlet-piyasa dikotomisinde devletin rolüne ilişkin tercih ve taleplerini belirleyicilerini incelemek ve ülke grupları arasındaki farklıkları belirlemektir. Genelde literatürdeki çalışmalar devletin mali faaliyetlerinin etkisini incelemiş olmakla birlikte vatandaş perspektifinden devletin rolü ve vatandaşların refah devleti talebi ile ilgili çalışmalar görece sınırlıdır. Çalışma bu yöndeki literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Devletin rolüne ilişkin tutumları biçimlendiren faktörler nelerdir? İktisadın geleneksel açıklaması, bireylerin kendi çıkarları ilgilenecekleri ve devletin rolüne dair talep ve tercihlerinin de bireysel çıkarları tarafından belirleneceği yönündedir. Bunun ötesinde bireye ilişkin demografik değişkenlerin, sosyal normların, ahlaki değerlerin, siyasal tutumların da bireylerin tutum ve tercihleri üzerinde etkili olması beklenir.

Bazı çalışmalar bireysel çıkar dışındaki faktörlerin özellikle inanç, ahlaki değer ve siyasal tutumların refah devletine ve yeniden dağılıma dair tercihleri açıklamada daha önemli olduğuna dair bulgular ortaya koymaktadır. Sözgelimi Fong (2001) kişisel çıkarın yeniden dağılım tercihlerini açıklamakta yetersiz olduğunu bireylerin dağıtıcı adalete dair inançlarının, yoksulluğun bireysel kontrol dışında nedenler tarafından yaratılıp yaratılmadığına dair kabullerinin yeniden dağılıma dair tercihlerini açıklamakta önemli olduğunu göstermektedir. Feldman ve Steenbergen (2001) ise ABD örneğinde hümanist tutum ve değerlerin refah devleti politikalarını desteğini açıklamakta önemli olduğunu ileri sürmektedir.

Çalışmaların çoğu ülkeler arasındaki kurumsal yapıda, kültürde, rejiminde ve siyasal sitemdeki farklılıkların bireylerin tutumları arasında da fark yarattığını göstermektedir. Corneo ve Grüner (2002) Uluslararası Sosyal Anket Programı (ISSP) verisi ile gelir eşitsizliklerini azaltmaya ilişkin bireysel desteği açıklamakta eski sosyalist ülkelerdeki vatandaşlar ile Batı Avrupa ülkelerindeki vatandaşlar arasında sistematik farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Blekesaune ve Quadagno (2003) ulusal ve bireysel düzeyinde refah devletine dair tutumların belirleyicilerini Uluslararası Sosyal Anket Programı (ISSP) verisi ile incelemiş ve ulusal düzeyde ideolojik faktörlerin, birey-devlet ilişkisine dair kurumların önemli olduğunu bulmuşlardır. Dallinger (2010) yeniden dağılma ve eşitsizliğe karşı tutumları açıklamakta politik değişkenlerin, kurumların ve kültürün önemli olduğunu göstermiştir.

Çok sayıda çalışma bireyle toplum arasındaki etkileşimin ürünü olarak sosyal normlar ve kültürün ve bireylerin ahlaki ve politik tutum ve değerlerinin etkisine dair bulgu yayınlamaktadır. Alesina ve Giuliano (2009) ABD Genel Sosyal Anketi ve WVS verisi ile yeniden dağılıma ilişkin tercihlerin belirleyicilerini araştırmıştır. Bulgularına göre yeniden dağılım tercihleri ABD için yaş, cinsiyet, ırk ve sosyo-ekonomik statü gibi bireysel karakteristiklerin yanısıra, tarih, kültür, siyasal ideoloji ve adalet algısının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda ülkeler arasında yeniden dağılım tercihleri arasında büyük farklılıklar bulunduğunu ve bu farklılıkların din, makroekonomik dalgalanmalar ve kültürle ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Stegmüller vd. (2011) yeniden dağılıma olan bireysel destek ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemiş ve dinin önemli bir açıklayıcı değişken olduğunu bulmuştur. Buna göre dindar bireyler geliri yeniden dağıtıcı politikalara karşı tutum içinde olduklarına ve dindar ve seküler bireyler arasında kutuplaşmanın yüksek olduğu yerlerde yeniden dağılıma olan desteğin düşük olduğuna dair ampirik bulgu elde etmişlerdir.

Pitlik ve Kouba (2013), Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupa Değerler Araştırması (EVS) verisi ile, bireylerin refah devletine dair tutumları üzerinde sosyal güvenin, bireylerin hayatlarını kontrollerine ilişkin algılarının ve dindarlığın etkisini incelemiştir. Onlarının çalışmasının bulgularına göre sosyal güven ve hayat kontrol algısı yeniden dağılıma ve devlet müdahalesine olan desteği artırmakta, dindarlık yeniden dağılıma ve devlet müdahalesine daha az destekle birliktelik göstermektedir.

Bergh ve Bjørnskov (2013), başka çalışmalar tarafından sıklıkla vurgulanan sosyal güven ve gelir eşitsizliği arasındaki korelasyonu dikkate alarak, yapısal eşitlik modeli kullanarak yaptıkları analizde, güvenin eşitsizliği azaltabilecek refah devleti politikalarını desteklediği ancak eşitsizlikte azalmanın güveni artırmadığını ortaya koymuştur. Bjørnskov (2007) ise gelir eşitsizliğinin sosyal güveni azalttığını ortaya koymuştur.

Bir kısım çalışma ise siyasal kurumların kalitesi ve siyasal yönetişimin etkisini ele almıştır. Svallfors (2012) Avrupa Sosyal Araştırması (ESS) verisi üzerinden kamu kurumlarının kalitesine dair algının vergi ve harcamalara dair tutumlar üzerinde açık bir etkiye sahip olduğunu, daha kaliteli ve etkin kurum algısının daha yüksek vergi ve harcama tutumu ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Roosma vd. (2013) Avrupa Sosyal Araştırması (ESS) verisi ile, Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinde bireylerin devletin ve politikaların etkinliğine ilişkin eleştirel görüşleri ile devletin rolüne ilişkin pozitif tutumları arasında bir birliktelik olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde bu ilişki kısmidir.

Bazı çalışmalardan makroekonomik yapı ve değişkenlerle devletin rolüne ilişkin tutumlar arasında ilişki ortaya konulmaktadır. Jaeger (2013) Avrupa Sosyal Araştırması (ESS) verisine dayanarak, makroekonomik ve sosyal koşullarda ülkeler arasındaki farklılıkların yenden dağılım talebini açıklamakta önemli olduğunu, düşük ekonomik büyümenin ve yüksek gelir eşitsizliğinin daha düşük yeniden dağılım talebi yarattığını bulmuştur. Onun bulgularına göre işsizlik ve sosyal harcamalar yeniden dağılım talebi üzerinde etkisi yoktur. Jakobsen (2011) refah devletine ilişkin tutumlarla refah rejimi tipolojileri ve sosyal harcamalar arasındaki ilişkiyi araştırmış ve liberal ve muhafazakâr rejimlere sahip ülkeler arasında refah devletine ilişkin tutumlarda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Liberal rejimli ülkelerdeki vatandaşlar refah devleti ile ilgili daha sağcı tutuma sahiptir. Koster (2009) refah devletine dair tutumlar ile AB ülkelerinin ekonomik bütünleşmesi arasındaki ilişkiyi araştırmış ve bu iki değişken arasında ters-U biçimli bir ilişki olduğunu bulmuştur.

Bu çalışmaların bulgularından da yararlanacak bu çalışmada biz devletin rolüne dair vatandaş tercihlerinde ülke grupları arasındaki bazı farklılıkları göstermeyi ve devlet-piyasa dikotomisinin en belirgin olduğu boyut olarak gelir eşitsizliğine dair tutumlarda (yeniden dağılım) ve kamu-özel mülkiyete ilişkin tercihlerde bireyler arasındaki farklılıkların belirleyicilerini Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye verileri ile incelemeyi amaçlıyoruz. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupa Değerler Araştırması (EVS)'den elde edilmiştir.

Çalışmada önce ülke grupları arasındaki farklılıkları zaman boyutunda değişimle ve Türkiye ve Orta Asya ülkelerinin pozisyonunu gösterecek biçimde inceleyeceğiz. Arkasından Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan için ayrı ayrı olmak üzere OLS regresyonları ile demografik, sosyo-ekonomik, sosyal sermaye ve siyasal eğilim ve değerlere dair açıklayıcı değişkenlerle analiz edeceğiz. Böylece hem bu değişkenlerin yeniden dağılıma ve kamu mülkiyetine dair tutumları açıklama gücünü hem de Orta Asya ve Türkiye (OAT) kapsamındaki ülkeler arasında açıklayıcı güçlerinde bir farklılık olup olmadığını değerlendireceğiz.

A. Veri ve Yöntem

Refah devletine ilişkin tutumlar arasındaki farklılıklar, bireysel farklılıklar tarafından belirlenen bireysel bir fenomen olduğu kadar, ülkelerin ekonomik, demografik, devletin refah rejiminin bir yansıması olarak kamu maliyesi, sosyal ve politik kurumsal yapılarının da bir sonucu olarak ülke düzeyinde ele alınması gereken kolektif bir fenomen olarak düşünülebilir (Blekesaune ve Quadagno, 2003: 415). Bu nedenle çalışmada refah devleti ve bireylerin devletin ekonomideki rolüne ilişkin tutumlarını her iki boyutu ile inceleyeceğiz. Önce ülke gruplarına göre refah devletine ilişkin tutumlardaki farklılıkları, Türkiye'nin ve Orta Asya ülkelerinin pozisyonlarını gösterecek şekilde karşılaştıracağız. Daha sonra Orta Asya ülkeleri ve Türkiye için bireysel düzeyde regresyonlar ile refah devletine ilişkin tercih vve tutumların bireysel belirleyicilerini analiz edeceğiz.

Çalışmada kullanılan veriler Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupa Değerler Araştırması (EVS) kapsamında toplanmış verisetlerinin birleştirilmesinden elde edilmiştir. Her iki araştırma da 1981'den bu tarafa çok sayıda ülkede (ilk dalgadan bu tarafa kümülatif olarak her iki anket 113 ülke/bölgede uygulanmıştır), ülkeyi temsil edecek örneklemler üzerinden bireylerin değerleri, inançları, politik, sosyal ve ekonomik tutumlarına ilişkin görüşlerini ve bunlardaki değişimi incelemek üzere uygulanmaktadır. En son, WVS'nin 6. dalgası (2010-2014) ve EVS'nin 4. dalgası (2008-2010) uygulanmıştır.

Zamana karşı Türkiye'yi ülke grupları ile birlikte karşılaştırmak için, anketlerin ülkelerde uygulandığı yılları dikkate alarak bu iki verisetini Tablo-1'de görüldüğü gibi birleştirdik.

Tablo 1. WVS-EVS Dalgaları

Birleştirilmiş Dalga Kodu	Birleştirilmiş Dalgaların Kapsadığı Yıllar	Orijinal EVS Dalgası	Orijinal WVS Dalgası	Türkiye Anket Yılı
1. Dalga	*1981-1984*	*EVS 1 (1981-1994)*	*WVS 1 (1981-1984)*	-
2. Dalga	1989-1993	EVS 2 (1990-1993)	WVS 2 (1989-1993)	1990
3. Dalga	1994-1998		WVS 3 (1994-1998)	1996
4. Dalga	1999-2004	EVS 3 (1999-2001)	WVS 4 (1999-2004)	2001
5. Dalga	2005-2009		WVS 5 (2005-2009)	2007
6. Dalga	2008-2010	EVS 4 (2008-2010)		2009
7. Dalga	2010-2014		WVS 6 (2010-2014)	2011

WVS ve EVS'de bireylerin devletin ekonomideki rolüne ilişkin görüşlerini değerlendirmeye ve katılımcıların iktisadi yelpazede kolektivist - bireyci olarak sıralanmasına yardımcı olacak bir dizi soru bataryası içermektedir. Tablo-2 bu çalışmada karşılaştırmalarda ve analizlerde kullandığımız devlete ve piyasaya dair tutumları ölçmeye yönelik tutumları ifade eden soruları göstermektedir. Çalışmanın B bölümünde tüm bu değişkenlere verilen bireysel cevapların ülke ortalamalarını alarak ülkeler arasında bir karşılaştırma yaptık. Çalışmanın C bölümündeki regresyonlarda ise bu değişkenlerden, devlet-piyasa ilişkisini doğrudan yansıttığını düşündüğümüz yeniden dağılım ve mülkiyetin belirleyicilerini bireysel düzeyde inceledik.

Tablo 2

Devlet ve Piyasaya İlişkin Tutumları Gösterir Değişkenler

Değişken	**1. basamaktaki ifade**	**10. basamaktaki ifade**	**WVS-EVS Kodu**
Yeniden Dağılım Tercihi (*yeniden dağılım*)	Kişisel çabaları teşvik için gelirlerin **daha farklı** olması gerekir	Gelirler **daha eşit** hale getirilmelidir.	E035 (cevaplar orijinaline göre ters kodlandı.)
Kamu-Özel Mülkiyet (*mülkiyet*)	**İşyerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti daha fazla özel** olmalıdır.	**İşyerlerinin ve sanayi kuruluşlarının mülkiyeti daha fazla devlet**in olmalıdır.	E036
Devlet – Birey Sorumluluğu (*sorumluluk*)	**Devlet**, tüm yurttaşların geçimlerini temin hususunda daha fazla sorumluluk almalıdır.	**Kişiler** kendi geçimlerinden kendileri daha fazla sorumlu olmalıdır.	E037
Rekabete Karşı Tutum (*rekabet*)	Rekabet **iyi** bir şeydir. İnsanların daha çok çalışmasını ve yeni fikirler üretmesini sağlar.	Rekabet **zararlı**dır. İnsanların içindeki kötü duyguları ortaya çıkarır.	E039
Çalışma-Başarı İlişkisi (**çalışma**)	**Çok çalışan er ya da geç iyi bir yaşantıya kavuşur.**	Başarı çalışmaktan çok şansa, torpile, tanıdığa bağlıdır.	E040
Servet Birikimine İlişkin Tutum (*servet*)	Birinin zenginliği diğerinin fakirliği demektir.	Bu dünyada herkese yetecek kadar servet vardır.	E041

Her iki anketin ilk dalgasında, devletin/piyasanın rolüne ilişkin tutumları ölçmek üzere bizim ilgilendiğimiz sorular bulunmadığından, ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalarda ikinci dalgadan itibaren veriler değerlendirilebilmiştir. Ancak bu durumda dahi1980'lerin sonu, 1990'ların başı ile 2010'ların başı arasında yaklaşık 20 yıllık bir dönemi değerlendirmek ve zamana karşı bir karşılaştırma yapmak mümkün olmaktadır.

Veri ile ilgili bir diğer kısıtlama Orta Asya ülkeleri için anketlerin farklı dalgalarda ölçümü sınırlı olduğundan zaman boyutunda bu ülkelerde bir karşılaştırma yapmak mümkün olmamaktadır. Azerbaycan (1997, 2008 ve 2011) ve Kırgızistan (2003 ve 2011) için farklı yıllarda anket uygulanmışsa da Kazakistan ve Özbekistan sadece WVS'nin 6. Dalgası kapsamında 2011 yılında veri toplanmıştır. Bu yüzden ülke karşılaştırmaları bu ülkeler 2011 yılı verileri diğer ülke gruplarının aynı dalga kapsamında toplanan verileri ile karşılaştırılarak yapılmıştır. Regresyonlarda ise veri olan tüm yıllar analizlere eklenmiş ancak birden fazla dalgada ölçüm olan ülkelerde kukla değişkenle yıllar arasındaki farklılık kontrol altına alınmıştır.

B. Devlete Piyasaya İlişkin Tutumlarda Ülkeler Arası Karşılaştırma

Genel olarak devletin ve piyasanın rolüne ilişkin bireysel tutum ve tercihlerin bireysel faktörlerin yanısıra ülkenin ekonomik, politik ve sosyal kurumlarının etkisi ile şekillendiği kabul edilebilir.

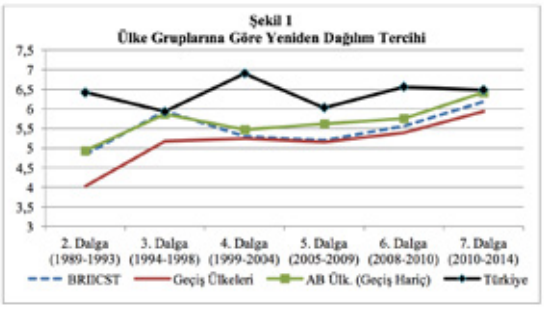
Bir diğer ilgili çekici husus, zamana bağlı olarak bu tür tercihlerde değişimin nasıl olacağıdır.

Bu bölümde önce zamana bağlı olarak çeşitli ülke gruplarında ortalama olarak devletin/piyasanın rolüne ilişkin tercihlerin nasıl değiştiğini karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz. Sonra Orta Asya ülkeleri ve Türkiye'yi WVS 6. Dalga verileri ile diğer ülke grupları ile karşılaştıracağız.

1. Yeniden Dağılım Tercihleri

Şekil-1 bazı ülke grupları ve Türkiye'de yeniden dağılıma ilişkin tutumları ülke ortalaması ile karşılaştırmaktadır. Karşılaştırmalarda gelişmekte olan yükselen ekonomileri (BRIICST)[1], 1990'ların başında sosyalist blokun çöküşüyle kumanda ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan ve çoğu Doğu Avrupa, Balkan ve Orta Asya ülkelerinden oluşan geçiş ekonomilerini[2] ve geçiş ülkeleri haricinde kalan ve çoğunlukla yüksek gelir grubu olarak tanımlanabilecek AB ülkelerini değerlendirdik.

Daha yüksek değerler, daha yüksek yeniden dağıtım yanlısı tutumu yansıttığı dikkate alınırsa Şekil-1'de görüldüğü gibi Türkiye hariç tüm ülke gruplarında 1980'lerin sonu ile 2010'ların başı arasındaki yaklaşık 20 yılı aşkın bir zaman diliminde yeniden dağılıma ilişkin vatandaş taleplerinin arttığı gözlemlenebilir. Bu artış küreselleşme ve uluslararası organizasyonlar desteği ile yürütülen devleti küçültücü ve devlet müdahalesini azaltıcı reformlara olan tepkiler ve bu tür reformların bölüşümsel sonuçları ile ilgili görülebilir. Öte yandan özellikle 2008 finansal krizi sırası ve sonrasını gösteren son üç dalgada bu artışın istikrarlı olduğu da görülmektedir.

Şekilde izlenebilecek bir diğer eğilim dönemler arasında en yüksek artış geçiş ekonomilerinde izlenmektedir. Geçiş ekonomilerinde ortalama yeniden dağılım talebi 4 düzeylerinden 2 puan artışla 6 puan düzeylerine gelmiştir. Son olarak Türkiye'de yeniden dağılım talebinin ülke grupları ortalamalarından yüksek olduğu ancak yıllar arasındaki dalgalanmalara rağmen 1990 ile 2011 arasında görece değişmediği görülmektedir. Türkiye'deki dalgalanmalar ekonomik krizlerin ve buna bağlı olarak kişibaşı gelirdeki dalgalanmalar ve gelir dağılımında bozulmaların yeniden dağılıma ilişkin taleplerde etkili olabileceği izlenimini vermektedir. Türkiye'de 3. Dalga kapsamındaki ölçüm 1994 krizinden çıkıldıktan 1996 yılında, 4. Dalga kapsamındaki ölçüm oldukça büyük bir kriz dönemi olan 2001 yılında, 5. Dalga kapsamındaki ölçüm ekonominin oldukça istikrarlı kabul edildiği 2007 yılında ve 6. Dalga kapsamındaki ölçüm Dünya Finansal Krizinin Türkiye üzerindeki etkilerinin hissedildiği 2009 yılında elde edilmiştir. Bu bağlamda kriz dönemlerinde (özellikle 2001 ve 2009 için) işsizlikte artışlar, gelirde azalmalar ve gelir dağılımında bozulmalar sonucu daha yüksek bir ortalama yeniden dağılım talebi oluştuğu düşünülebilir.

Şekil-1'in düşündürdüğü bir diğer husus gelir ve refah düzeyinin yeniden dağılım talebi üzerinde etkili olabileceğidir. Şekil-2 ülkelerin kişibaşı gelir düzeyleri ile ortalama yeniden dağılım talebi arasındaki ilişkiyi saçılım grafikleri ve basit regresyon bulguları ile sunmaktadır. (A) Panelinden görülebileceği gibi kişibaşı gelir düzeyi ile yeniden dağılım talebi arasında ülke düzeyinde pozitif bir ilişki bulunmaktadır (R2=0.10). Buna göre daha yüksek gelir seviyesindeki ülkelerde daha yüksek eşitlik talebi bulunmaktadır. Yüksek gelirli çoğu ülkenin görece daha ılımlı gelir eşitsizliği problemine sahip olduğu (dolayısıyla gelir seviyesi görece düşük) ve gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı sorunlarının daha ağır olacağı dikkate alınırsa, bu bulgu ülkelerin ekonomik öncelikleri ile ilgili olarak da değerlendirilebilir. Çoğu gelişmekte olan ülke ekonomik öncelik olarak ekonomik büyümeye odaklanmış durumdadır ve bu belirli ölçüde sosyal tercihlere de yansımıştır.

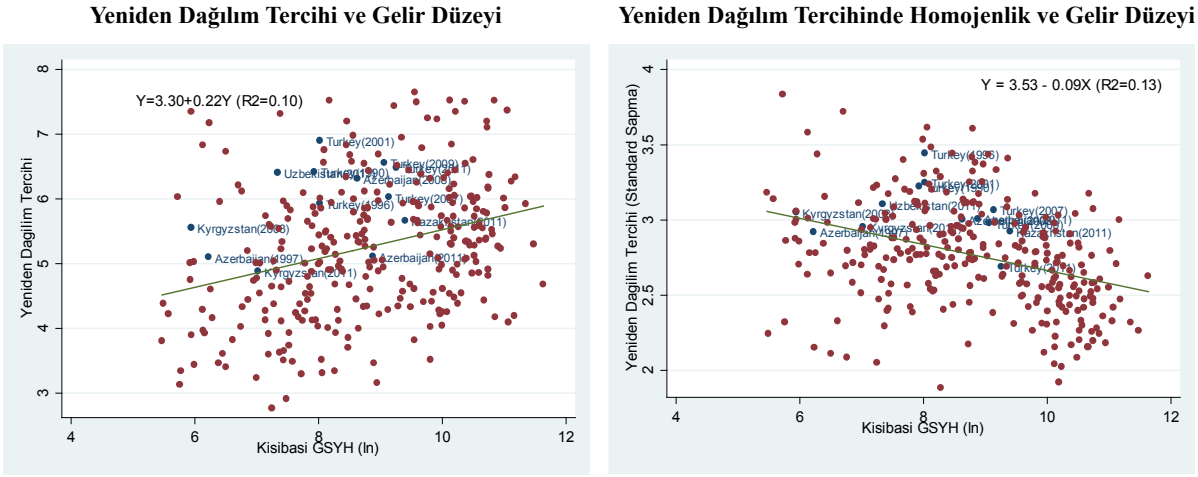
1 Bu kapsamda değerlendirilen ülkeler: Brezilya, Rusya, Endonezya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Türkiye.

2 Bu kapsamda değerlendirilen ülkeler: Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Çin, Ermenistan, Estonya, Gürcistan, Hırvatistan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Macaristan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, Ukrayna, Vietnam.

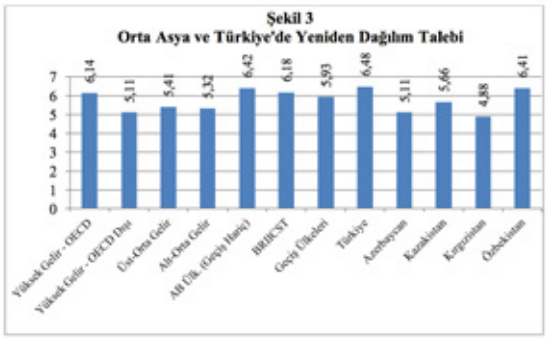
Şekil **2**

Yeniden Dağılım Tercihi ve Gelir Düzeyi

(A) **(B)**

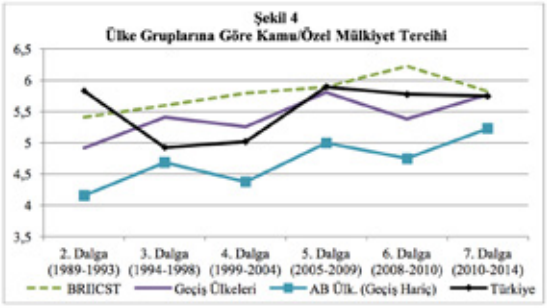
Şekil-2'nin (B) Paneli yeniden dağılım talebinin ülke düzeyinde ne derece homojen olduğunu değerlendirmek üzere, bu soruya erilen cevapların standart sapması ile ülkenin kişibaşı gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi sunmaktadır. Buna göre gelir düzeyi yükselirken ülke içinde gelir eşitsizliğine ilişkin tutumdaki farklılıkların da azaldığı söylenebilir. Yüksek gelir düzeyinde vatandaşlar gelir eşitsizliğine ilişkin daha fazla uzlaşmalı görüş ileri sürmektedirler.

Şekil-3 ise WVS 6. Dalga kapsamında toplanan verilerle Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye'yi (OAT) diğer bazı ülke grupları ile karşılaştırmaktadır. OAT ülkeleri arasında en yüksek yeniden dağılım talebi Türkiye ve arkasından Özbekistan'dadır. Bu iki ülkedeki ortalama Yüksek Gelirli OECD ülkeleri ve AB ülkeleri ile hemen hemen aynı düzeydedir. Öte yandan özellikle Azerbaycan ve Kırgızistan geçiş ekonomileri ortalamasının da altında bir yeniden dağılım tercihi sergilemektedir.

2. Kamu/Özel Mülkiyete İlişkin Tutumlar

Devlet ve piyasa arasında fonksiyon bölüşümünün bir diğer boyutu, ticari faaliyet ve işletmelerin mülkiyetinin devlete mi özel sektöre mi ait olacağıdır. 1980'lerden itibaren tüm dünyada başlayan özelleştirme/serbestleştirme çabaları kamu mülkiyetindeki ekonomik faaliyetlerin özel sektöre devrini gerçekleştirerek kaynak kullanımına ilişkin kararların özel sektörde alınmasını hedeflemiştir. 1990'lardan itibaren geçiş ekonomilerinde piyasa sistemin geçişe yönelik reformların en somut boyutu da yine kamu mülkiyetinin özel kesime devri olmuştur.

Şekil-4 mülkiyet tercihin ilişkin ülke ortalamalarını karşılaştırmaktadır. Görüleceği gibi ülke gruplarının çoğunda sözkonusu dönem boyunca devlet mülkiyeti yönünde tercihler artmıştır. Şekilde izlenecek eğilimlerden biri 2008 krizi sonrasında özel sektöre olan güven azalması ile çoğu ülkede devlet mülkiyetine olan talebin artmış olmasıdır. İkinci bir önemli eğilim yüksek gelirli ülkelerden oluşan AB ülkeleri diğer ülke gruplarından oldukça düşük ortalamaya sahipken gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde daha yüksek kamu mülkiyeti talebi bulunmaktadır. Bu da kalkınma seviyesinin bu yöndeki vatandaş taleplerinde önemli olacağını göstermektedir.

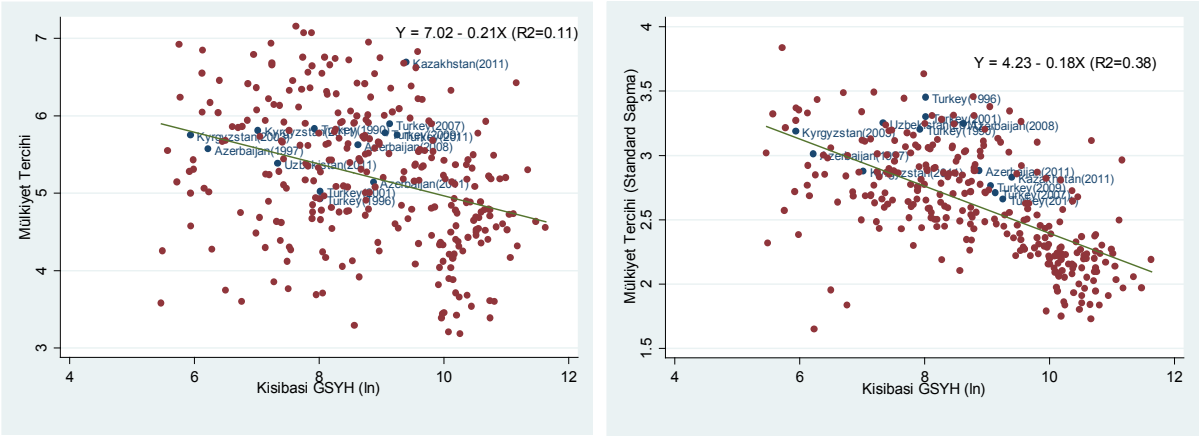
Kişibaşı gelir seviyesi ile mülkiyet talebi arasındaki ilişkiyi sunan Şekil-5 incelendiğinde de gerçekten kalkınma düzeyi ile devlet mülkiyetine olan talep arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ülkelerin gelir seviyesi yükselirken şirket ve firmaların devlet mülkiyetine olan talebi azalmaktadır.

Şekil 5

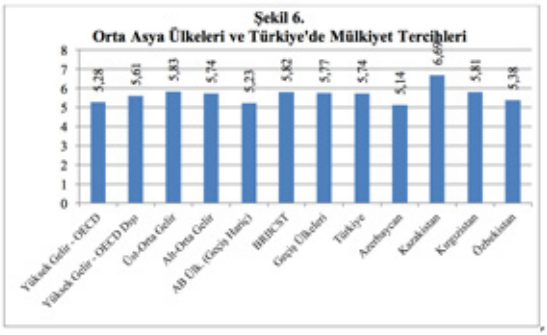
Kamusal/Özel Mülkiyet Tercihi ve Gelir Düzeyi

(A) **(B)**

Kamu/Özel Mülkiyete İlişkin Tutumlar ve Gelir Düzeyi **Mülkiyet Tercihinde Homojenlik ve Gelir Düzeyi**

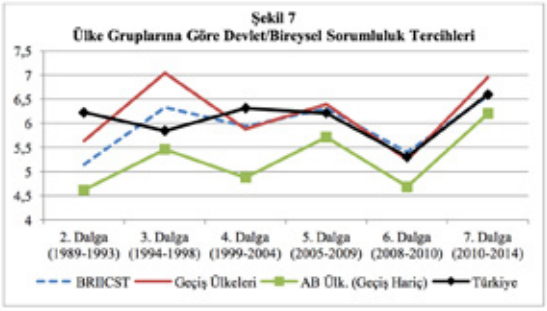
Şekil 5'in (B) Paneli ise bu tercihlerdeki homojenlikle ülkelerin gelir seviyesi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Görüleceği gibi oldukça kuvvetli bir biçimde (R^2=0.38) gelir yükselirken mülkiyete ilişkin taleplerde vatandaşlar arasında homojenlik artmaktadır.

Şekil-6 OAT'de devlet mülkiyetin ilişkin tercihleri ortalama olarak karşılaştırmaktadır. Görüleceği gibi yüksek gelirli OECD ülkeleri ve AB ülkeleri görece düşük kamu mülkiyeti tercihi sergilemektedir. Kazakistan karşılaştırılan tüm ülke ve ülke grupları arasında en yüksek kamu mülkiyeti tercihine sahip ülkedir. OAT arasında en düşük devlet mülkiyeti taraftarı ülke Azerbaycan'dır. Türkiye, Kırgızistan ve Özbekistan diğer geçiş ekonomilerine ve gelişmekte olan ülkelere benzer eğilim sergilemektedir.

3. Devlet Sorumluluğu-Bireysel Sorumluluğa İlişkin Tutumlar

Değerlendireceğimiz bir diğer husus vatandaşların geçimlerini temin etmek hususunda devlete ne derece sorumluluk atfettikleridir. Bu özellikle refah devleti faaliyetlerine, devlet tarafından sağlanan sosyal güvenlik ve sosyal yardımlara vatandaşların tutumunu göstermek açısından önemlidir. Sosyal yardımlar ve sosyal güvenlik 20. Yüzyıl boyunca devlet faaliyetlerinde genişlemenin ve refah devletinin büyümesinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Ekonomide devletin rolüne tutumlarda vatandaşlar arasında popüler görüş farklılıklarının önemli bir bölümü de devletin sosyal yardım, refah hizmetleri ve sosyal güvenliğe dair rolü ile ilgilidir.

Şekil-7 bu tercihleri ülke grupları arasında karşılaştırmaktadır. Yine görüleceği gibi yüksek gelirli ülke gruplarında bireysel sorumluluğa daha fazla ağırlık verilmektedir. Bir diğer önemli trend tüm ülke gruplarında son dalgada devlet sorumluluğuna daha fazla ağırlık vermek yönünde bir değişim izlenmiştir.

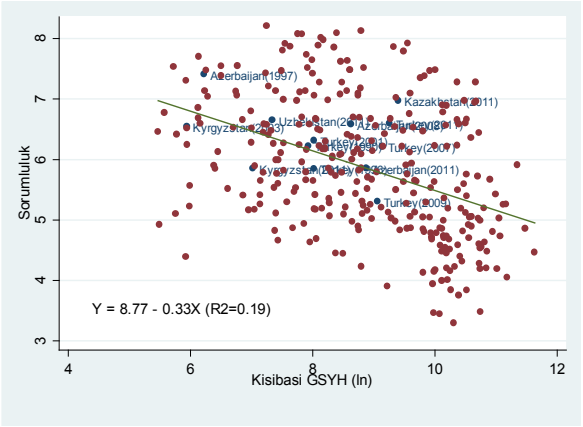
Şekil-8 ise sorumluluğa dair tercihlerin ülkelerin kişibaşı gelir seviyesi ile ilişkisini göstermektedir. (A) Panelinde görüldüğü gibi ülkelerin gelir seviyesi artarken bireysel sorumluluğa daha fazla ağırlık verilmektedir (R^2=0.19). Öte yandan (B) Paneli, gelir yükselirken sorumluluğa dair tutumlarda ülke içinde uylaşımın arttığını göstermektedir.

Şekil 8

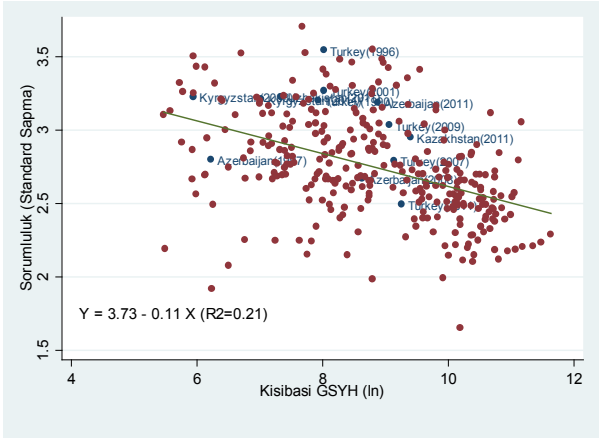
Devlet/Bireysel Sorumluluk Tercihi ve Gelir Düzeyi

(A) **(B)**

Sorumluluk Tercihi ve Gelir Düzeyi

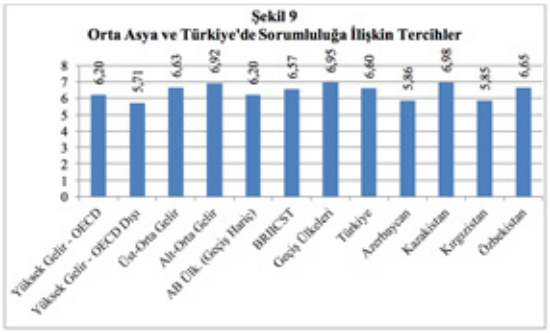

Sorumluluk Tercihinde Homojenlik ve Gelir Düzeyi

Orta Asya ve Türkiye'de devlet/bireysel sorumluluğa ilişkin tutumları diğer ülke grupları ile birlikte karşılaştıran Şekil-9'dan görüldüğü gibi yüksek gelirli ülkelerde AB ülkelerinde devlet sorumluluğuna ilişkin talepler düşük diğerlerine görece düşüktür. OAT arasında ise Kazakistan mülkiyet tercihinde de olduğu gibi sorumluluğa dair tercihlerde de en yüksek değere sahiptir. Yine Azerbaycan ve Kırgızistan devlet sorumluluğuna, geçiş ekonomileri ortalamasına göre düşük ağırlık vermektedir. Türkiye, Kazakistan ve Özbekistan ortalamaları, geçiş ekonomileri ve gelişmekte olan ülkelerin ortalamaları civarındadır.

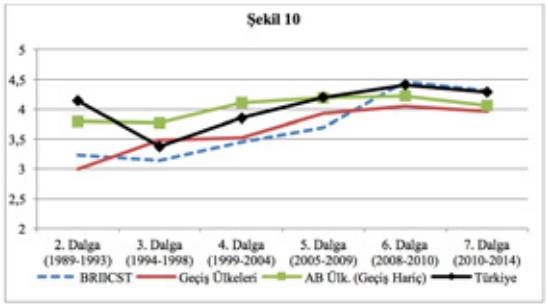
Şekil 9
Orta Asya ve Türkiye'de Sorumluluğa İlişkin Tercihler

4. Rekabete Dair Tutumlar

Karar alma ve kaynak dağıtım mekanizması olarak devlet ve piyasaya yüklenen fonksiyonlar rekabetin değerine dair kabullerle de yakından ilişkilidir. Bilindiği üzere serbest piyasa ekonominin toplumların ekonomik refahının en iyi mekanizması olduğunu savunanların en önemli kabulü, rekabetin kaynakları daha etkin kullanmak açısından birey ve firmalara motivasyon yaratacağıdır. Öte yandan bazı görüşler kontrol edilmemiş rekabetin ekonomik ve sosyal yapılar açısından yıkıcı sonuçlar doğuracağını düşünür.

Şekil 10

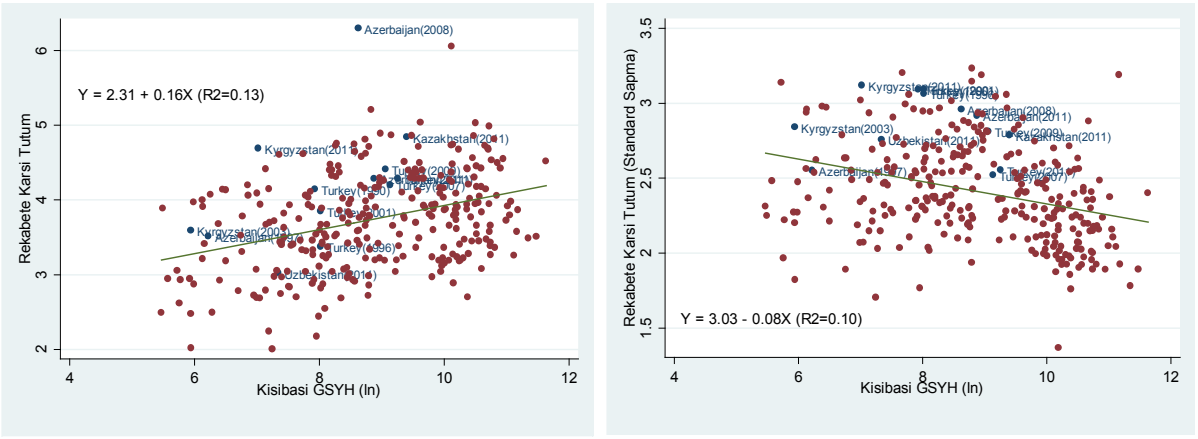

WVS/EVS kapsamında sorulan bir diğer soru, bireylerin rekabetin insanları daha çok çalışmaya ve yeni fikirler bulmaya sevk edeceği için iyi bir şey mi yoksa insanların içindeki kötü duyguları ortaya çıkaracağından kötü bir şe mi olarak değerlendirdiklerini sormaktadır.

Şekil 11

Rekabete Karşı Tutum ve Gelir Düzeyi

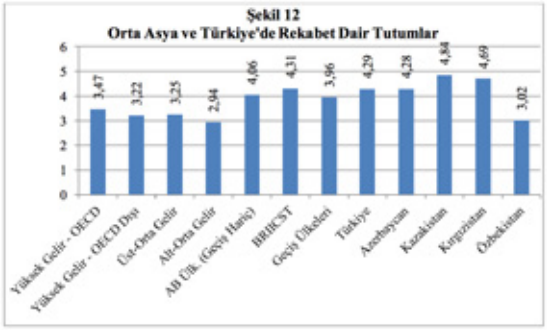
(A) **(B)**

Ülke gruplarına göre rekabete ilişkin tutumları karşılaştıran Şekil-10 dönem boyunca rekabetin kötü bir şey olduğuna dair görüşlerin ağırlık kazandığını göstermektedir. Yüksek ortalama rekabete dair daha olumsuz görüşleri göstermektedir. 6. Dalgaya kadar AB ülkeleri diğer ülke grupların daha yüksek ortalama sahiptir.

Şekil-11'in (A) Panelinden görüleceği gibi kişibaşı gelir düzeyi yükselirken rekabete dar olumsuz tutumlar artmaktadır (R2=0.13). (B) panelinden görüldüğü gibi diğer durumlarda da olduğu gibi gelir seviyesindeki artış vatandaşlar arasındaki görüşlerdeki homojenlik artmaktadır.

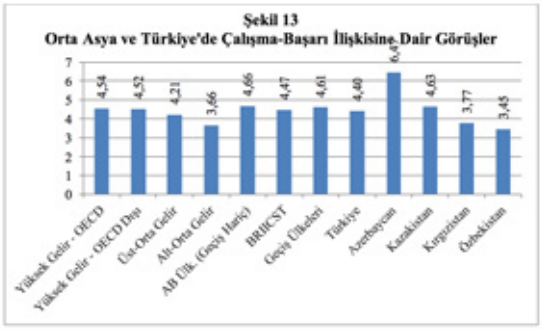
Şekil-12, rekabete dair tutumları Orta Asya, Türkiye ve diğer ülke grupları ile karşılaştırmaktadır. Buna göre Özbekistan OAT arasında, rekabete dair olumlu tutumları yansıtan en düşük değere sahip olan ülkedir. Bu açıdan Özbekistan ortalaması OECD ve AB ülkelerinin de altındadır. Diğer OAT grubu ülkelerde ortalama geçiş ekonomileri ve gelişmekte olan ekonomiler ortalamalarına yakın olmakla birlikte özellikle Kazakistan ve Kırgızistan'da rekabete dair olumsuz görüşler ortalama olarak diğer ülkelerden ve ülke ortalamalarından yüksektir.

5. Başarı ve Servet Birikimine Dair Tutumlar

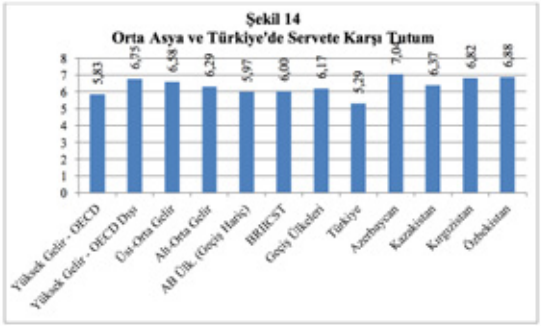
WVS/EVS bireylerin piyasanın işleyişi ve devletin rolü ile ilgili görüşlerini yansıtacak başka sorular da içermektedir. Ancak bunların çoğu ya az sayıda ülkede ve/veya sadece bazı dalgalarda sorulduğundan ülkeler arasında ya da zaman boyutunda kapsamlı bir karşılaştırma elde etmek mümkün olamamaktadır. Burada zaman boyutunda karşılaştırma imkanı olmasa da Orta Asya ve Türkiye'yi WVS 6. Dalgası kapsamında diğer ülke grupları ile karşılaştırma olanağı bulunan iki değişkeni daha inceleyeceğiz.

Bunlardan ilki, başarı ile çalışma arasındaki ilişkiye dair, diğeri servet birikimine dair görüşleri irdelemektedir. İlkinde başarının çok çalışmaya mı yoksa daha çok şansa, torpile vb. mi bağlı olduğuna (yüksek değer çalışarak başarı elde etmeye dair düşük inancı yansıtmaktadır) dair bireylerin görüşleri sorulmaktadır. Şekil-13 bu görüşler açısında Orta Asya ülkeleri ve Türkiye'yi diğer ülke grupları ile karşılaştırmaktadır. OAT grubu arasında çalışmaya başarı ile ilişkisi açısından en olumsuz yaklaşan ülke Azerbaycan'dır. Azerbaycan diğer ülke gruplarından da oldukça yüksek düzeyde başarıyı çalışma dışında şans, kayırma vb. faktörlerle ilişkilendirmektedir. Öteki yandan Özbekistan ve Kırgızistan başarıyı çalışmayla ilişkili görmek bakımından daha yüksek değerlere sahiptir.

Diğer soru bireylerin servet elde etmeyi sıfır toplamlı bir oyun olarak görüp görmediklerini değerlendirmeye yöneliktir. Buna göre zenginliğin ancak toplumdaki başka birinin aleyhine mi elde edilebileceği yoksa herkesin zengin olmasına yetecek kadar servetin herkes için var mı olduğunu düşündükleri sorulmuştur. Bu değişkenin bireylerin servet birikimi ve zenginliğe bakışını yansıtacağı düşünülebilir (daha yüksek değer servete karşı daha olumlu tutumu yansıtmaktadır).

Şekil-14 bu soruya verilen cevapların ortalamalarını karşılaştırmaktadır. Genel olarak yüksek gelirli ülkelerde (OECD ve AB) servete daha olumsuz bir tutum olduğu, diğer ülke gruplarına görece zenginliğin ancak toplumdaki diğer insanların aleyhine elde edilebileceğine dair görüşün daha yaygın olduğu görülmektedir. Türkiye Şekil'de gösterilen tüm ülke ve ülke grupları arasında bu anlamda ortalama olarak en olumsuz görüşe sahip ülkedir. Öte yandan Azerbaycan başta olmak üzere Orta Asya ülkeleri zenginliğe ve servet edinimine dair geçiş ekonomileri ve gelişmekte olan ülke ortalamalarından daha olumlu bir tutum sergilemektedir.

C. Bireysel Düzeyde Analiz: Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye'de Yeniden Dağılım ve Mülkiyet Tercihlerinin Belirleyicileri

Devletin ve piyasanın rolüne ilişkin tercihler ve devletin fonksiyon üstlenmesine ilişkin talepler ülke düzeyinde belirleyicilerle açıklanabileceği gibi bireysel faktörlere de bağlıdır. Bireylerin demografik özellikleri, ekonomik faktörler, devletle ve toplumla olan politik ve sosyal etkileşimleri bireylerin devletin rolüne dair tutumları üzerinde etkili olması beklenir.

Çalışmanın bu bölümünde devlet ve piyasaya dair görüşlerin en belirgin olduğunu varsaydığımız yeniden dağılım ve mülkiyete dair bireysel görüşlerin belirleyicilerini Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye

için inceleyeceğiz. Devletin rolüne dair görüşlerin temelde demografik faktörler, ekonomik faktörler ve bireylerin kollektif faaliyetlere tutumunu şekillendirecek sosyo-psikololojik faktörler tarafından belirleneceğini varsayıyoruz. Bunları yansıtacak değişkenler WVS/EVS kapsamında toplanan verilerden derlenmiş olup OLS regresyonları ile incelenmiştir. EK-1 regresyon denklemlerinde kullanılan açıklayıcı değişkenlerin tam tanımlarını ve özet istatistiklerini sunmaktadır.

Demografi faktörler olarak; cinsiyeti (1=kadın), yaşı, eğitim seviyesini regresyonlarda açıklayıcı değişken olarak ele aldık.

Bireylerin ekonomik statüleri ve refah seviyelerinin devletin rolüne dair tutumları üzerinde etkili olması beklenir. Bu açıdan ekonomik faktörler olarak; istihdam durumu, gelir seviyesi, bireylerin sübjektif refahını gösteren mutluluk ve hayat tatmini seviyesi (Çevik, 2016; Çevik ve Taşar, 2016) açıklayıcı değişkenler olarak denklemlere dâhil edildi.

Çok sayıda çalışma sosyal sermaye ve kolektif faaliyetlere katılımın hem ülkenin (Erdoğdu, 2010) hem bireylerin ekonomik performansı ve devletle olan mali ilişkilerini belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (örneğin bkz. Çevik 2014). Bu açıdan sosyal sermaye ve kolektif faaliyetlere ilişkin bireysel tutumları göstermek üzere; sosyal sermayenin göstergeleri olarak yaygın olarak kabul edilen genelleştirilmiş güven, hükümete güven, şirketlere güven ve ülkenin önceliğine dair görüşlerini yansıtan siyasal öncelik değişkenleri kullanıldı.

Son olarak bireylerin siyasal eğilim ve görüşlerini temsil etmek üzere; otoriteye itaat eğilimleri (1=itaat), siyasal görüşleri (sol-sağ ayrımında 10 puanlık gösterge üzerinden), milliyetçilik düzeyleri, dindarlıkları (1=dindar) değerlendirilmiştir.

Birden fazla dalgada ölçüm bulunan Azerbaycan, Türkiye ve Kırgızistan için yıllar arasındaki farklılıkları kontrol altında tutmak için WVS/EVS dalgasını gösterir kukla değişkenler de denklemlere eklenmiştir.

Yeniden dağılıma ilişkin tercihlerin bireysel düzeyde belirleyicilerin OLS regresyonları aracılığıyla analizi Tablo-3'te sunulmaktadır. Buna göre önce Türkiye ve Orta Asya ülkelerinin tümünün dâhil olduğu örneklem yukarda anılan değişkenlerle analiz edilmiş (Sütun 1) sonra tek tek her ülke örneklemi için aynı denklem tekrar tahmin edilmiştir. Benzer prosedür Tablo-4'te mülkiyete dair tutumlar için de yinelenmiştir.

1. Yeniden Dağılım Talebinin Belirleyicileri

Demografik değişkenlere bakıldığında, cinsiyet ülkeler arasında sadece Azerbaycan'da anlamlı bulunmuştur. Buna göre Azerbaycan'da kadın olmak erkeklere göre daha fazla yeniden dağılım tercihi ile birliktelik göstermektedir. Yaş, pozitif etkiye sahip gözükmektedir ve tüm örneklemde, Türkiye'de, Azerbaycan'da ve Özbekistan'da istatistiksel olarak anlamlıdır. Çocuk sayısı tüm örneklemde ve Kırgızistan'da istatistiksel olarak önemli ve negatif etkiye sahiptir. Eğitim seviyesi ise tüm örneklemde, Kazakistan'da ve Kırgızistan'da istatistiksel olarak anlamlıdır. Daha yüksek eğitim seviyesi gelir eşitsizliğini kabul edilir bulmak yönünde eğilimle birliktelik göstermektedir.

Ekonomik değişkenlere bakılırsa, istihdam durumunun çoğu durumda istatistiksel olarak anlamlı bir katsayı üretmediği görülmektedir. Tüm ülkelerin yer aldığı tahminde (Sütun 1) işsizlere görece tam zamanlı çalışanlar ve emekliler için istatistiksel olarak önemli ve pozitif katsayı bulunmuştur. Öte yandan gelir Özbekistan haricinde tüm tahminlerde anlamlı ve negatif katsayılı bulunmuştur. Buna göre gelir seviyesi artarken gelir eşitsizliklerinin giderilmesine ilişkin destek azalmaktadır. Sübjektif refah algısı temsil etmek üzere denklemlere dâhil edilen mutluluk ve hayat tatmini de gelir seviyesine benzer şekilde negatif katsayılıdır. Böylece gelir düzeyi ve sübjektif refah düzeyindeki artışların yeniden dağılıma olan destekte azalma ile birliktelik gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3
Yeniden Dağılım Talebi: OLS Regresyon

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Orta Asya ve Türkiye	Türkiye	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan
Cinsiyet (Kadın=1)	0.054	0.108	0.272*	0.085	0.063	0.102
	(-0.07)	(-0.12)	(-0.15)	(-0.16)	(-0.14)	(-0.32)
Yaş	0.008***	0.009**	0.013*	0.008	-0.001	0.030*
	(0.00)	(0.00)	(-0.01)	(-0.01)	(-0.01)	(-0.02)
Çocuk sayısı	-0.080***	-0.008	-0.073	0.045	-0.087*	-0.182
	(-0.02)	(-0.03)	(-0.06)	(-0.06)	(-0.04)	(-0.11)
Eğitim	-0.098***	-0.022	0.01	-0.131***	-0.076**	0.125
	(-0.02)	(-0.02)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.10)
İstihdam durumu (base: işsiz)						
Tam zamanlı	0.255**	0.052	0.263	-0.312	0.11	0.44
	(-0.11)	(-0.18)	(-0.22)	(-0.32)	(-0.23)	(-0.50)
Kısmi zamanlı	-0.141	0.378	0.087	-1.502***	-0.617**	-0.059
	(-0.13)	(-0.23)	(-0.28)	(-0.36)	(-0.26)	(-0.56)
Serbest meslek	-0.038	-0.088	0.102	-1.920***	0.12	-0.346
	(-0.13)	(-0.2)	(-0.32)	(-0.44)	(-0.26)	(-0.60)
Emekli	0.306**	0.117	0.014	-0.482	0.385	0.018
	(-0.15)	(-0.24)	(-0.37)	(-0.42)	(-0.33)	(-0.7)
Evhanımı	-0.081	-0.151	-0.341	-0.909**	-0.425*	-0.379
	(-0.12)	(-0.20)	(-0.30)	(-0.37)	(-0.25)	(-0.57)
Öğrenci	0.102	-0.229	0.636**	-0.644	-0.282	1.685**
	(-0.15)	(-0.25)	(-0.32)	(-0.46)	(-0.30)	(-0.77)
Diğer	-0.053	-0.13	0.942	0.427	-0.148	0.124
	(-0.29)	(-0.40)	(-0.85)	(-1.27)	(-0.52)	(-2.99)
Gelir	-0.099***	-0.126***	-0.200***	-0.202***	-0.069*	-0.057
	(-0.02)	(-0.02)	(-0.05)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.09)
Mutluluk	-0.024	0.101*	-0.224*	-0.198	-0.318***	0.236
	(-0.04)	(-0.06)	(-0.12)	(-0.13)	(-0.12)	(-0.29)
Hayat tatmini	-0.064***	-0.100***	-0.002	-0.074*	0.007	-0.149*
	(-0.01)	(-0.02)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.03)	(-0.09)
Genelleştirilmiş güven	0.147**	0.144	0.18	0.660***	0.057	0.859**
	(-0.07)	(-0.13)	(-0.18)	(-0.15)	(-0.14)	(-0.42)
Hükümete güven	-0.047	-0.085**	-0.201**	-0.062	0.252***	-0.316
	(-0.03)	(-0.04)	(-0.09)	(-0.09)	(-0.08)	(-0.30)
Şirket güven	-0.113***	-0.191***	-0.214***	-0.164*	-0.005	-0.032
	(-0.03)	(-0.05)	(-0.08)	(-0.10)	(-0.08)	(-0.17)
Kamusal mal önceliği: base ekonomik büyüme						
Savunma	-0.136*	-0.077	0.003	0.314	-0.474**	-0.617
	(-0.08)	(-0.12)	(-0.17)	(-0.26)	(-0.21)	(-0.42)
Özgürlük	-0.133	-0.076	-0.096	-0.541***	0.08	-0.133
	(-0.09)	(-0.14)	(-0.21)	(-0.20)	(-0.20)	(-0.39)
Bayındırlık	-0.290***	-0.335**	0.424	-0.860**	-0.004	2.136**
	(-0.11)	(-0.14)	(-0.29)	(-0.36)	(-0.32)	(-1.08)
Otoriteye itaat	-0.179***	-0.279***	-0.107	-0.092	0.021	0.985***
	(-0.06)	(-0.09)	(-0.20)	(-0.15)	(-0.13)	(-0.32)
Siyasal görüş	-0.100***	-0.076***	-0.035	-0.054	-0.142***	-0.077
	(-0.01)	(-0.02)	(-0.03)	(-0.03)	(-0.03)	(-0.07)
Milliyetçilik	-0.074*	-0.309***	0.529***	-0.426***	-0.051	0.876*
	(-0.04)	(-0.07)	(-0.11)	(-0.12)	(-0.09)	(-0.45)
Dindarlık	0.139**	-0.17	1.017***	0.228	-0.047	1.068***
	(-0.07)	(-0.11)	(-0.17)	(-0.15)	(-0.19)	(-0.29)
WVS/EVS Dalga	Evet	Evet	Evet	-	Evet	-
c	8.543***	9.353***	4.833***	11.006***	8.120***	2.96
	(-0.27)	(-0.37)	(-0.65)	(-0.78)	(-0.60)	(-2.20)
R^2	0.04	0.05	0.07	0.13	0.06	0.13
N	11804	5829	1773	1491	2217	494

* p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.010

Sosyal sermayenin yaygın göstergesi olarak kullanılan genel güven seviyesi tüm örneklemde, Kazakistan'da ve Özbekistan'da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif katsayıya sahiptir. Böylece toplumdaki diğer bireylere olan güven artarken gelir eşitsizliklerinin giderilmesine ilişkin destek de artmaktadır. Ülkeler arasında işareti farklı bulgulardan biri hükümete güven'de elde edilmiştir. Hükümete güven Türkiye'de ve Azerbaycan'da yeniden dağılıma destekle negatif ilişki sergilerken, Kırgızistan'da oldukça kuvvetli ve pozitif bir ilişki göstermektedir. Özel sektöre güven beklenebileceği gibi yeniden dağılıma destekle negatif birlikteliğe sahiptir ve tüm örneklemde, Türkiye'de, Azerbaycan'da ve Kazakistan'da istatistiksel olarak anlamlı katsayıya sahiptir. Kamusal mallara ilişkin öncelikler

ekonomik büyümeye görece diğer kategoriler de çoğunlukla negatif katsayıya sahiptir.

Siyasal görüş ve psikolojiye ilişkin olarak ise otoriteye itaat eğilimi ve siyasal görüşte sağ eğilimli olmak yeniden dağıtımı destekleyici tercihle negatif, dindarlık pozitif birliktelik göstermiştir. Milliyetçi olmak tüm örneklemde, Türkiye'de ve Kazakistan'da negatifken, Azerbaycan ve Özbekistan'da pozitif birliktelik göstermiştir. Buna karşın bu değişkenler tüm örneklemde istatistiksel olarak anlamlı iken, bunun dışında otoriteye itaat eğilimi tüm örneklemde, Türkiye'de ve Özbekistan'da; siyasal görüş Türkiye ve Kırgızistan'da, milliyetçilik Kırgızistan hariç diğer ülkelerde ve dindarlık tüm örneklemde, Azerbaycan'da ve Özbekistan'da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

2. Mülkiyete Dair Tercihlerin Belirleyicileri

Demografik değişkenlerden cinsiyet tüm örneklemde, Türkiye'de ve Kırgızistan'da istatistiksel olarak anlamlı ve kamu mülkiyeti yönünde tercihlerle pozitif ilişkili bulunmuştur. Yaş ise tüm örneklemde ve Türkiye'de negatif, Kazakistan'da negatif birlikteliğe sahip olarak bulunmuş olmakla birlikte katsayılar genelde düşüktür. Çocuk sayısı sadece tüm örneklem ve Türkiye'de istatistiksel olarak anlamlı fakat kamu mülkiyetine destekle pozitif ilişkili bulunmuştur. Eğitim de benzer şekilde sadece tüm örneklem ve Türkiye'de anlamlıdır ancak negatif katsayıya sahiptir.

İstihdam durumu Kırgızistan ve Özbekistan'da istatistiksel olarak anlamlı ilişki ortaya koymamıştır. İşsiz kategorisi ile karşılaştırıldığında istatistiksel olarak en anlamlı kategori serbest meslek sahibi olanlar olmuştur. Bu kategori tüm örneklemde, Türkiye'de, Azerbaycan'da ve Kazakistan'da kamu mülkiyetine olan destekle negatif birliktelik göstermektedir. Gelir seviyesi kamu mülkiyeti yönünde tercihle, Özbekistan haricinde diğer tüm örneklemlerde negatif ve mutluluk sadece Kazakistan ve Kırgızistan'da anlamlı ve negatif ilişkili bulunmuştur. Hayattan tatmin düzeyi üzerinde ülkelerin hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı bir katsayı bulunamamıştır.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Orta Asya ve Türkiye	Türkiye	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan
Cinsiyet	0.328***	0.323***	-0.038	-0.193	0.260*	-0.086
	(-0.07)	(-0.12)	(-0.16)	(-0.16)	(-0.14)	(-0.34)
Yaş	-0.005*	-0.020***	0.001	0.017**	-0.001	0.03
	(0.00)	(0.00)	(-0.01)	(-0.01)	(-0.01)	(-0.02)
Çocuk sayısı	0.086***	0.149***	0.065	0.005	0.063	-0.096
	(-0.02)	(-0.03)	(-0.06)	(-0.06)	(-0.04)	(-0.12)
Eğitim	-0.061***	-0.127***	0.004	0.052	-0.038	0.054
	(-0.02)	(-0.02)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.11)
İstihdam durumu (base: işsiz)						
Tam zamanlı	-0.092	-0.217	-0.067	-0.415	0.101	-0.283
	(-0.11)	(-0.18)	(-0.22)	(-0.31)	(-0.23)	(-0.53)
Kısmi zamanlı	-0.149	-0.475**	-0.106	-0.434	0.071	0.145
	(-0.13)	(-0.23)	(-0.29)	(-0.35)	(-0.26)	(-0.59)
Serbest meslek	-0.556***	-0.573***	-0.952***	-1.145***	-0.373	0.069
	(-0.13)	(-0.20)	(-0.31)	(-0.44)	(-0.26)	(-0.63)
Emekli	0.024	-0.428*	0.505	0.287	0.021	-0.237
	(-0.15)	(-0.23)	(-0.38)	(-0.42)	(-0.33)	(-0.75)
Evhanımı	-0.156	-0.286	0.264	-0.132	-0.32	0.69
	(-0.12)	(-0.20)	(-0.30)	(-0.37)	(-0.25)	(-0.61)
Öğrenci	0.143	-0.308	0.890***	0.574	-0.235	0.107
	(-0.15)	(-0.25)	(-0.32)	(-0.45)	(-0.30)	(-0.83)
Diğer	-0.041	-0.077	1.576*	1.052	-1.315**	5.695*
	(-0.29)	(-0.40)	(-0.87)	(-1.27)	(-0.52)	(-3.26)
Gelir	-0.117***	-0.142***	-0.135***	-0.108***	0.071*	-0.13
	(-0.02)	(-0.02)	(-0.05)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.10)
Mutluluk	-0.087**	0.02	-0.126	-0.364***	-0.208*	-0.088
	(-0.04)	(-0.06)	(-0.12)	(-0.13)	(-0.12)	(-0.31)
Hayat tatmini	0.017	0.027	-0.047	0.01	-0.044	0.068
	(-0.01)	(-0.02)	(-0.04)	(-0.04)	(-0.03)	(-0.10)
Genelleştirilmiş güven	0.049	-0.135	-0.309*	0.271*	-0.222	-0.237
	(-0.07)	(-0.13)	(-0.18)	(-0.15)	(-0.14)	(-0.45)
Hükümete güven	0.150***	0.193***	0.068	0.196**	-0.086	0.153
	(-0.03)	(-0.04)	(-0.09)	(-0.09)	(-0.08)	(-0.32)
Şirket güven	-0.222***	-0.173***	-0.051	-0.207**	-0.292***	-0.268
	(-0.03)	(-0.04)	(-0.08)	(-0.10)	(-0.08)	(-0.18)
Kamusal mal önceliği: base ekonomik büyüme						
Savunma	0.137*	0.14	0.16	-0.419	0.726***	-0.128
	(-0.08)	(-0.12)	(-0.17)	(-0.26)	(-0.21)	(-0.45)
Özgürlük	0.242***	0.114	0.596***	-0.069	0.377*	0.399
	(-0.09)	(-0.13)	(-0.22)	(-0.20)	(-0.21)	(-0.42)
Bayındırlık	0.266**	0.458***	-0.236	-0.17	0.196	-1.812
	(-0.11)	(-0.14)	(-0.30)	(-0.36)	(-0.33)	(-1.25)
Otoriteye itaat	0.085	0.018	-0.253	-0.134	-0.007	-0.087
	(-0.06)	(-0.09)	(-0.20)	(-0.15)	(-0.13)	(-0.35)
Siyasal görüş	-0.042***	-0.038**	-0.048	-0.112***	-0.085***	0.203***
	(-0.01)	(-0.02)	(-0.03)	(-0.03)	(-0.03)	(-0.07)
Milliyetçilik	-0.091**	-0.08	-0.013	-0.117	0.137	-0.036
	(-0.04)	(-0.07)	(-0.11)	(-0.12)	(-0.09)	(-0.49)
Dindarlık	-0.02	-0.336***	-0.422**	0.164	0.16	-0.764**
	(-0.07)	(-0.1)	(-0.18)	(-0.15)	(-0.19)	(-0.31)
WVS/EVS Dalga	Evet	Evet	Evet	-	Evet	-
c	7.259***	7.695***	7.041***	8.693***	6.990***	4.312*
	(-0.27)	(-0.36)	(-0.66)	(-0.78)	(-0.60)	(-2.41)
R^2	0.04	0.07	0.06	0.08	0.04	0.06
N	11816	5800	1810	1491	2210	505

* p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.010

Genelleştirilmiş güven sadece Kazakistan'da anlamlı ve pozitif bir tahminci iken, beklenebileceği gibi hükümete güven pozitif, özel şirketlere güven negatif ilişkili bulunmuştur. Kamusal mallarda önceliklere ilişkin tercihler açısından bakıldığında ekonomik büyüme tercihine kıyasla diğer kategoriler pozitif katsayıya sahiptir.

Otoriteye itaat eğilimi örneklemlerin hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyici olarak bulunmamıştır. Siyasal görüşte sağ eğilim arttıkça özel mülkiyete olan destek artmaktadır. Milliyetçilik sadece tüm örneklemde anlamlı ve negatif katsayılı olarak bulunmuştur. Dindarlık ise Türkiye'de, Azerbaycan'da ve Özbekistan'da anlamlı kamu mülkiyetine destekle ile negatif ilişkili bulunmuştur.

Sonuç:

Çalışma devletin rolüne ilişkin tutumlardaki farklılıkları ülkeler arasında karşılaştırmayı ve bireysel düzeyde yeniden dağılım ve kamu mülkiyetine dair tercihlerin belirleyicilerini Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye için karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamıştır.

Ülkeler arasında karşılaştırma zaman boyutunda devletin rolü lehine eğilimin birçok ülke grubunda arttığını göstermektedir. Bir diğer önemli olgu devlet-piyasa dikotomisi çerçevesindeki tutumların ülkelerin gelir seviyesi ile de ilişkili olduğudur. Yeniden dağılım yanlısı tutum kişibaşı gelirle pozitif, kamu mülkiyeti, devlet sorumluluğu yanlısı görüşlerin negatif korelasyonlu olduğu bulunmuştur. Bir diğer eğilim ise bu görüşlerde ülke içinde homojenlik ülkede kişibaşı gelir yükselirken artmaktadır.

Orta Asya ülkeleri ise devletin rolüne dair tutumlar bakımından heterojen görünüm sergilemektedir. Diğer geçiş ülkeleri ile karşılaştırıldığında yeniden dağılım açısından Özbekistan daha yüksek diğer Orta Asya ülkeleri daha düşük ortalamaya sahipken, kamu mülkiyeti yanlılığı açısından Kazakistan oldukça yüksek diğer Orta Asya ülkeleri geçiş ekonomilerine yakın değerlere sahiptir. Devlet sorumluluğu açısından is Azerbaycan'da ve Kırgızistan'da bireyin sorumluluğuna daha fazla ağırlık verilmektedir.

Bireysel tercihlerin belirleyicilerini incelemek üzere yürütülen regresyonlar çoğu demografik, sosyo-ekonomik, sosyal sermaye ve siyasal görüş/tercih değişkenleri için anlamlı fakat ülkeler arasında farklı sonuçlar üretmiştir. Yeniden dağılım tercihinin belirleyicileri açısından cinsiyet Azerbaycan dışında anlamlı bulunmamış, yaş ve eğitim bazı ülkelerde anlamlı ama katsayı açısından önemi düşük bulunmuştur. Gelir Kırgızistan haricinde istatistiksel olarak önemli ve katsayı itibariyle anlamlı bir değişkendir. Subjektif refah göstergeleri olarak mutluluk ve hayat tatmini de bazı ülkeler için anlamlı sonuçlar üretmiştir. Sosyal sermaye göstergesi olarak güven Kazakistan ve Özbekistan'da açıklayıcı gücü yüksek tahmincilerdir. Öte yandan hükümete güven artışı (Kırgızistan hariç) ve şirketlere olan güven artışı daha düşük yeniden dağılım tercihi ile birliktelik göstermektedir. Bir diğer değişken olarak siyasal görüş Türkiye ve Kırgızistan için istatistiksel olarak anlamlıdır ve sağ görüşlülük arttıkça yeniden dağılıma olan destekle negatif birliktelik göstermektedir. Milliyetçilik ülkeler arasında farklı etki göstermektedir: Türkiye ve Kazakistan'da negatif, Azerbaycan ve Özbekistan'da pozitif katsayıya sahiptir. Dindarlık açıklayıcı gücü yüksek bir değişkendir ve yeniden dağılıma olan destekle pozitif birliktelik göstermektedir.

Kamu mülkiyeti yanlısı tercihlerin belirleyicileri açısından bakıldığında cinsiyet Türkiye ve Kırgızistan'da istatistiksel olarak anlamlı ve önemli bir değişken, yaş yine bu iki ülkede istatistiksel olarak anlamlı fakat düşük katsayıya sahip ve eğitim düzeyi sadece Türkiye için anlamlı bulunmuştur. Gelir seviyesi Özbekistan hariç ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı ve Kırgızistan hariç negatif katsayılıdır. Mutluluk Kazakistan ve Kırgızistan'da istatistiksel olarak anlamlı ve kamu mülkiyetine olan destekle negatif ilişkili bulunmuştur. Hayat tatmini hiçbir ülke için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koymazken, genelleştirilmiş güven kamu mülkiyeti yanlısı tercihlerle Azerbaycan'da negatif, Kazakistan'da pozitif ilişkili bulunmuştur. Hükümete olan güven Türkiye ve Kazakistan için istatistiksel olarak anlamlı ve kamu mülkiyeti yanlısı tercihlerle pozitif ilişkilidir. Şirketlere güven açıklayıcı gücü önemli bir değişkendir ve artarken özel mülkiyet yanlısı tercihler artmaktadır. Kamu mülkiyeti tercihi ile ilişki açısından otoriteye itaat eğilimi ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamadık. Ancak siyasal görüş Kırgızistan haricinde istatistiksel olarak önemli bir değişkendir ve Özbekistan harici ülkelerde sağ görüşlülük artarken özel mülkiyete olan destek artmaktadır. Milliyetçilik tüm örneklem dışında ülkelerde istatistiksel olarak anlamlı bir değişken değildir. Ancak dindarlık Türkiye, Azerbaycan ve Özbekistan'da anlamlı ve önemli bir değişkendir ve dindarlık artarken kamu mülkiyeti yanlısı tercihler azalmaktadır.

Çalışmanın en önemli kısıtlarından biri Orta Asya ülkelerinde verilerin sadece bir ya da birkaç dalgada toplanmış olmasıdır. Bu, yıllar itibariyle devletin rolüne ilişkin vatandaşların tercih ve taleplerindeki değişmenin ölçülmesini ve piyasa ekonomisine geçerken bu görüşlerin nasıl değiştiğinin

izlenmesine imkân vermemektedir. Yine de en azından Türkiye ve kısmen Azerbaycan bu değişim ayrı bir çalışmada ele alınabilir. Gelecek çalışmalar açısından, bu çalışmanın bulgularının sağlamlığını test etmek açısından farklı örneklemlerle ve nedenselliği dikkate alabilecek farklı istatistiksel yöntemlerle konunun tek tek ülkeler için de incelenmesi katkı sağlayıcı olacaktır.

Kaynakça:

Alesina, Alberto F. ve Paola Giuliano (2009). "Preferences for Redistribution", NBER Working Paper 14825.

Bergh, Andreas ve Christian Bjørnskov (2013), "Trust, Welfare States and Income Equality: What Causes What?", IFN Working Paper No. 994

Bjørnskov, Christian. (2007). "Determinants of Generalized Trust: A Cross-Country Comparison". Public Choice 130: 1-21.

Blekesaune, Morten, Quadagno, Jill (2003). "Public Attitudes toward Welfare State Policies. A Comparative Analysis of 24 Nations". European Sociological Review 19: 415-427.

Çevik, S. (2014), "Tax Morale in Socio-Political Interactions: Insiders and Outsiders", Journal of Applied Business and Economics, 16(3), 101-115

Çevik, Savaş (2010), "Geçiş Ekonomilerinde Kamu Maliyesi ve Mali Sistem Reformları", Avrasya Etüdleri, 16(37): 77-100

Çevik, Savaş (2016), "Kastamonu'nun Sübjektif Refahı: Mutluluğun Belirleyicileri Üzerine Bir İnceleme", 1. Uluslararası Abana Sempozyumu, 201-21 Mayıs 2016 Abana, Kastamonu

Çevik, Savaş ve Erol Turan (2007), "Devletin Kurumsal Dönüşümü: Orta Asya Ülkeleri Perspektifinden", Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 41, Bahar, ss. 205–224.

Çevik, Savaş ve M. Okan Taşar (2016), "Urban-Rural Differences in Subjective Well-being: Turkish Case", 3rd ICSAE, 26-28 Eylül Warsaw, Poland

Corneo, Giacomo, Hans Peter Grüner (2002). "Individual Preferences for Political Redistribution", Journal of Public Economics 83: 83–107.

Dallinger, Ursula (2010). "Public Support for Redistribution: What Explains Cross-national Differences?", Journal of European Social Policy 20: 333–349.

Erdoğdu, M. Mustafa (2010), "Beşeri Gelişme Perspektifinden Türkiye'de Kamu Eğitim ve Sağlık Harcamaları", İktisat Dergisi 513: 13-28.

Feldman, Stanley, Marco Steenbergen (2001). "The Humanitarian Foundation of Public Support for Social Welfare". American Journal of Political Science 45:658-677.

Ferry Koster (2009), "Welfare State Attitudes and Economic Integration in the EU, 1992-2002: A Multilevel Investigation across 24 Countries", mimeo <www.ferrykoster.nl>

Fong, Christina (2001). "Social Preferences, Self-Interest, and the Demand for Redistribution", Journal of Public Economics 82: 225-246.

Jaeger, M.M. (2013). "The Effect of Macroeconomic and Social Conditions on the Demand for Redistribution: A Pseudo Panel Approach", Journal of European Social Policy 23: 149-163.

Jakobsen, T.G. (2011). Welfare Attitudes and Social Expenditure: Do Regimes Shape Public Opinion? Social Indicators Research 101: 323-340.

Pitlik, Hans ve Ludek Kouba (2013), "The Interrelation of Informal Institutions and Governance Quality in Shaping Welfare State Attitudes", For Europe Working Papers, No: 38, <http://www.foreurope.eu>

Roosma, Femke, John Gelissen, Wim van Oorschot, W. (2013). "The Multidimensionality of Welfare State Attitudes: A European Cross-National Study", Social Indicators Research, 113(1): 235–255

Stegmüller, Daniel, Peer Scheepers, Sigrid Roßteuscher, Eelke de Jong. (2011). "Support for Redistribution in Western Europe. Assessing the Role of Religion", European Sociological Review. 28(4): 482-497

Svallfors, Stefan (2012). "Government Quality, Egalitarianism, and Attitudes to Taxes and Social Spending: A European Comparison", European Political Science Review 4: 1-18.

EK 1. Orta Asya ve Türkiye'ye İlişkin OLS Regresyonlara Dâhil Değişkenler: Tanım ve Özet İstatistik		
Değişken	**Açıklama**	Özet İstatistik (*)
Cinsiyet		Erkek: %47,5 Kadın: %52,5
Yaş		Ort: 37,70; Std. Hata: 14,35;Min: 16;Maks: 91
Çocuk sayısı		Ort: 2,07; Std. Hata: 1,91; Min: 0; Maks: 8
Eğitim seviyesi	Temel eğitimden terk (1) ile üniversite mezunu (8) arasında tamamlanan eğitim seviyesi	Ort: 4,67; Std. Hata: 2.27; Min: 1; Maks: 8
İstihdam statüsü	Katılımcının işgücü sektöründeki pozisyonu.	Tam zamanlı: %27,28 Yarı zamanlı: % 8,66 Serbest meslek: %10,56 Emekli: % 9,12 Evhanımı: % 25,46 Öğrenci: % 6, 98 İşsiz: % 10,30 Diğer: % 1
Gelir düzeyi	1 En düşük ve 10 en yüksek düzeyi göstermek üzere hanehalkının yıllık geliri	Ort: 4,15; Std. Hata: 2.05; Min: 1; Maks: 10
Mutluluk	"*Bir bütün olarak değerlendirdiğinizde kendinizi ne kadar mutlu hissediyorsunuz?*" sorusuna 1-hiç mutlu değil ve 4-çok mutlu şeklinde verilen cevaplar (orijinal cevaplar ters kodlanmıştır)	Ort: 3,09 Std. Hata: 0,79; Min: 1; Maks: 4
Hayattan tatmin	"Hayatınızdan ne derece tatminsiniz?" sorusuna 1-hiç tatmin değilim ve 10-çok tatminim şeklinde verilen cevaplar.	Ort: 6,45; Std. Hata: 2,56; Min: 1; Maks: 10
Genelleştirilmiş güven	"Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?" sorusuna verilen cevaplar.	Güvenilebilir: %18,16 Dikkatli olunmalı: %79,73
Hükümete güven	"*Aşağıdakilere ne kadar güven hissediyorsunuz?:* Hükümet" sorusuna 1-Hiç güvenmiyorum ve 4-Çok güveniyorum şeklinde verilmiş cevaplar (orijinal cevaplar ters kodlanmıştır).	Ort: 2,69; Std. Hata: 1,06; Min: 1; Maks: 4
Şirketlere güven	"*Aşağıdakilere ne kadar güven hissediyorsunuz?:* Büyük şirketler" sorusuna 1-Hiç güvenmiyorum ve 4-Çok güveniyorum şeklinde verilmiş cevaplar (orijinal cevaplar ters kodlanmıştır).	Ort: 2,48; Std. Hata: 0,95; Min: 1; Maks: 4
Siyasal öncelik	Kolektif mallar konusunda bireyin önceliğini yansıtmak üzere "Ülkenin ilk hedefi sizce ne olmalıdır" şeklinde soruya verilen "yüksek kalkınma hızı", "güçlü bir savunma kuvveti", "bireylerin söz hakkına sahip olması" ve "şehirlerin ve köylerin güzelleştirilmesi" şeklindeki cevaplardan ilk ikisi "güvenlik" son ikisi "özgürlük" olarak yeniden kodlanmak suretiyle kukla değişken oluşturulmuştur.	Ekonomi: % 50,25 Güvenlik: %11,00 Özgürlük: %8,72 Bayındırlık: %6,03
Otoriteye itaat	Otoriteye karşı tutuma vekâlet etmek üzere "*Sizce çocukların evde öğrenmesi gerekenler şeyler hangileridir, aşağıdakilerden 5 tanesini seçiniz*" sorusuna "itaat" seçeneğinin önemli bulunup bulunmadığını değerlendiren cevaplar.	İtaat – anılmadı: %60,98 İtaat – önemli: %32,14
Siyasal görüş	"*Siyasi konularda "sol"dan ve "sağ"dan bahsedildiğini sık sık duyuyoruz. "1" en solu, "10" ise en sağı göstermek üzere kendinizin siyasal görüşünü bu cetvelde nerede görüyorsunuz?*" sorusuna verilen cevap.	Ort: 5,80; Std. Hata: 2,52; Min: 1; Maks: 10
Milliyetçilik	"*Türk olmaktan ne kadar gurur duyuyorsunuz?*" sorusuna 1-Hiç gurur duymuyorum; 4-Çok gurur duyuyorum şeklinde verilen cevaplar (orijinal cevaplar ters kodlanmıştır).	Ort: 3,58; Std. Hata: 0,71; Min: 1; Maks: 4
Dindarlık	"*Kendinizi dindar bir kişi olarak mı görürsünüz?*" sorusuna verilen cevaplar 1-Dindar 2- Dindar değil olarak yeniden kodlanmıştır.	Dindar: %74, 09 Dindar değil: %21,78
(*) Yüzde, ortalama ve standart hata olarak verilen özet istatistikler tüm ülkeler dâhil örnekleme ilişkindir. Analizde kullanılan değişkenlerin gözlem sayısına bağlı olarak analize dâhil gözlemlerle farklılık gösterebilir.		

İslamiyet Öncesi Türk Aile Hukuku

Turkish Family Law Before Islam

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz YURTSEVEN *

Öz:

Aile hukuku, tüm hukuk sistemlerinde önemli yere sahip, kapsamlı bir hukuk alanıdır. En ilkel hukuk sistemlerinden günümüzün modern hukuk sistemlerine kadar, aile hukukuna ilişkin yazılı ya da yazısız hüküm ve kurumlar hukuk sitemlerinin içinde hep var olmuştur. İnsanoğlunun ilk sosyal birlikteliğini oluşturan aile kuşkusuz bu kadar önem atfedilmeyi hak etmektedir. Evlenme, boşanma, nesep, boşanmaya bağlı hukuki durum ve sonuçlar, evlat edinme, İslamiyet öncesi Türk hukukunun önemli birer parçalarıdır.

Eski Türk hukukuna ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlı olmakla birlikte günümüze ulaşan kimi belgeler, arkeolojik ve epigrafik bulgular, dil ve edebiyat eserleri ile tarihi kayıtlar İslamiyet öncesi Türklerin aile yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Söz konusu bilgiler bizleri eski Türk aile hukukunun neredeyse günümüzün modern hukuk sistemlerinde var olan kimi kurumlarını da içerdiği sonucuna götürmektedir.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarının genellikle göçebe bir hayat tarzı sergilediği ileri sürülmektedir. Ancak kurumsallaşmış bir aile ve miras hukukuna sahip oldukları düşünülürse bu yargının çok kesin olmadığı sonucuna varılacaktır. Özellikle evlenme ve boşanma kurumlarının modern hukuk sistemleriyle çok önemli benzerlikler taşıması, Eski Türklerin öngörülenden çok daha yaygın bir biçimde yerleşik hayata geçmiş olabileceklerini göstermektedir. Örneğin Eski Uygurların çok erken yerleşik hayata geçtikleri bilinmektedir. Eski Türk topluluklarının aile hukuku alanında ne gibi kurumsal olgular ortaya koyduklarını incelemek bu bildirinin temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski Türkler, Aile Hukuku, Evlenme, Boşanma, Evlat Edinme.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı. Güneşdoğdu Kampüsü, Çarşamba-SAMSUN/TÜRKİYE. yilmazyurtseven@gmail.com

Abstract:

Family law is a branch of law on which all legal systems put emphasis. From the earliest primitive legal systems to the modern ones, written or unwritten provisions and institutions as to family law have existed in all legal systems. No doubt, family which constitutes the first association of the mankind deserves importance attached. Marriage, divorcement, lineage, legal status and results as to divorcement, child adoption were vital parts of Turkish Law before Islam.

Despite inadequate information about old Turkish law that we have, some documents arriving until today, archaeological and epigraphic findings, art of language and literature, and historical records give information related to Turkish family structures before Islam. The information in question leads to the conclusion that old Turkish family law had almost had the institutions which still exist in modern legal systems.

It is argued that Turkish societies were generally nomadising before the adoption of Islam. However, when their institutionalised family and inheritance law is considered, it might be understood that the above statement is not certain. In particular, resemblance of marriage and divorcement institutions to the modern ones increases the possibility that old Turks had widely adopted sedentary life. The old Eighurs are, for example, known to become sedentary very early. Analysing what old Turkish societies had done in the field of family law constitutes the main aim of this paper.

Keywords: Old Turks, Family law, Marriage, Divorcement, Child Adoption.

Giriş

Türklerin Müslüman olmadan önce Orta Asya'da pek çok devlet kurdukları bilinmektedir. Genellikle göçebe bir hayat yaşadıklarına dair bulgular fazlaca olmakla birlikte, erken sayılabilecek dönemlerde yerleşik hayata geçmiş olan Türk toplulukları da vardır. Orta Asya medeniyet havzasında Hun, Göktürk ve Uygur Türk topluluklarının büyük devletler kurduğu, bunlardan özellikle Uygurların erken dönemlerde yerleşik hayata geçtikleri bilinir. Yerleşik toplumlarda medeniyet inşası kurumsal ve kalıcı olmakla birlikte göçebe hayatı yaşayan Türklerin de kendilerine özgü medeniyetler kurdukları tartışmasız gerçeklerdir. Yerleşik ya da göçebe, tüm Eski Türk topluluklarının "Töre" ile şekillenmiş bir hukuk sistemleri vardır. Günümüze ulaşan oldukça sınırlı bilgi kaynaklarına rağmen, aile, miras, borçlar ve ticaret hukuku gibi modern hukukun özel hukuk dalları olarak nitelendirdiği disiplinler yanında ceza hukuku ve devlet yönetimine ilişkin kuralların da töre çerçevesinde gelişmiş olduğu söylenebilir.

Eski Türklerin hukukuna ilişkin olarak başvurabileceğimiz kaynaklar oldukça sınırlıdır. Bu alanda, aynı coğrafyayı paylaşan Çinlilerin Türkler hakkında yazdıkları eserler, arkeolojik, etnografik ve epigrafik kaynaklar ile diller üzerine yapılan çalışmalar sayılabilir. Belirtmek gerekir ki bu kaynakların hiçbiri doğrudan hukuk kaynakları olmayıp, eski Türk toplumlarının hukuku hakkında fikir veren mitolojik efsaneler, arkeolojik buluntular, tarihsel kayıtlar ya da eserlerdir. Kaldı ki bu alanda dünya çapında araştırmalar Macaristan gibi kimi Avrupa üniversitelerinde 19. Yüzyılın sonlarında başlamakla birlikte henüz eski Türk hukukuna ilişkin kesin bilgi kaynaklarına sahip değiliz.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün teşvik ve emirleriyle, Türklerin dil ve tarihini araştırmak amacıyla kurulan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi önemli araştırma merkezleri ile Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin kurulması, Türklerin tarihine ve Türkçemize ilişkin bilimsel çalışmaların artmasına yol açmıştır. Ancak söz konusu gelişmelere rağmen İslamiyet öncesi hukukumuz hakkında yeterli bir birikime ulaşabilmiş değiliz.

Arkeolojik bulgular, tarihi kayıtlar ve kimi edebi eserler, Türklerin neredeyse 4000 yıldır tarih sahnesinde yer alan bir kavim olduğunu göstermektedir. Çok eski dönemlerden beri var olan ve hala

dünya ulusları içerisinde önemli bir kavim olan Türkler, aile kurumuna özel bir hassasiyet göstermişler, en erken dönemlerden beri, pek çok eski uygarlıkta görülmeyecek şekilde kadına değer vermişlerdir.

Aile kavramını "törkün", "arkagün" ve "oğuş" gibi sözcüklerle ifade eden eski Türkler, ataerkil bir aile yapısına sahip olmakla birlikte kadını aile içerisinde erkekten daha aşağı bir statüde görmemişlerdir. Hatta bu durum sadece aile içinde değil, toplumsal hayatta da kendisini göstermiştir. Şöyle ki; İslamiyet öncesi Türk kadını, evinde çocuklarının eğitim, terbiye ve hatta velayetinden sorumlu olmakla kalmamış, toplum içerisinde sosyo-ekonomik faaliyetlerde bulunmuş, mülkiyet hakkına sahip olmuş, şölenlere, kurultaylara katılmıştır (Ülkütaşır 1966, 22; Cin ve Akyılmaz 2013, 32).

Türklerde kadına ve aileye verilen değeri en iyi anlatan ve günümüze ulaşan en önemli bilgi kaynaklarından biri Orhun Yazıtları'dır. Söz konusu anıtlarda Bilge Kağan II. Göktürk Devleti'nin kuruluşunu anlatırken "…Türk budunu yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Kağan annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır…" diyerek bir bakıma kağan ile hatun arasındaki eşitliği vurgulamaktadır. Aynı yazıtlarda Bilge Kağan annesi İlbilge Hatun'u yücelterek onu sevgi ve şefkat ilahesi Umay'a benzetir (Akyılmaz 2000, 12).

Yukarıdaki ifadelerden şu sonuçlar çıkarılabilir:

1) Eski Türklerde aile toplum olmanın, halk olmanın temelidir. Halk, eski Türk ifadesiyle "budun" ancak güçlü ailelerle kurulabilir.

2)Yazıtlarda Bilge Kağan'ın kastettiği aile tipik bir çekirdek aile görüntüsüdür. Anne ve babadan bahsedilmekte, ailenin diğer büyük bireylerinden söz edilmemektedir. Kuşkusuz antik sayılabilecek bir döneme işaret eden bir konuda kesin bir yargıya varmak bilimsel bir çıkarım olarak değerlendirilemez. Ancak yazıtta yer alan ifadeler bize eski Türk ailesinin çekirdek aile tipine benzediğini göstermektedir.

3) Antik dönemlere ait pek çok hukuk ve inanç sisteminde kadın imajı çok olumlu sayılabilecek nitelemeleri haiz değildir. Söz konusu inanç ve hukuk sistemlerinin pek çoğu kadını kötülükle, çirkinliklerle anarken yazıtlardaki ifadelere göre eski Türk kadını güzel duyguları simgeleyen bir varlıktır. Kaldı ki Uygur yazıtlarında hatun tıpkı hakan gibi Tanrı tarafından atanmış ve ötekiler üzerine yükseltilmiştir (Akyılmaz 2000, 12).

Arsal, Eski Türklerde kadınların hak mahrumu, mazlum bir zümre olmadığını belirtir. Yazara göre, askerlik ve devlet memuriyeti dışında Türk kadını toplumsal ve dini hayatta önemli roller üstlenmektedir. Ev içinde kadın hakim durumdadır. Savaş zamanlarında kadının yükü ve yetkileri daha da genişler; evin idaresi için gerekli olan şeylerin tedariki, onun sorumluluğundadır. Savaş zamanında artan bu yük ve sorumluluk barış dönemlerinde de azalmaz. Kocasına destek ve yardımcı olur, kocası da ona sevgi ve hürmet gösterir. Ev içinde böylesi önemli yetki ve sorumlulukları olan Türk kadını pek çok eski toplumda olduğu gibi erkeklerden kaçan, yaşam alanı haremiyle sınırlı bir zümre değildir. Aksine sosyal hayatta faal roller üstlenmiştir. Sosyal ve dini törenlere katılır, hatta bu törenleri yönetip yönlendirebilir (Arsal 2002, 92).

Çağdaşı diğer kültürlerdeki aile tipleriyle karşılaştırıldığında Eski Türk ailesi daha özgürlükçü görüntü sergilemektedir. Söz gelimi Roma, Eski Yunan ve Slav aileleri geniş ailelerdir. Aile reisi diğer aile bireyleri üzerinde son derece geniş yetkilere sahip olup, onlara kendi mülkü gibi davranabilirdi. Buna karşılık, örneğin Uygur Türklerinde evlenen erkek veya kız evlatlar baba evinden hisselerini alarak ayrılırlar, tam bir eşitlik içinde kendi evlerini kurarlardı. Eski Türklerde kadın, aile ve toplum içinde saygın bir konumda olup, kocasıyla eşit haklara sahiptir (Fendoğlu, 2000 15).

Eski Türk ailesinde ailenin reisi koca/baba olmakla birlikte babadan sonra aile birliğini temsil yetkisi hatun/anneye aittir. Dolayısıyla aile içinde kadının statüsü kocanın diğer akrabalarından üstündür. Çocuklar üzerinde söz hakkına sahip olup gerektiğinde velayet hakkını kullanabilir. Kadının aile

içindeki bu üstün statüsü onu devlet yönetiminde de önemli bir mevkie oturtmuş ve bu mevki onların zaman zaman "hükümdar naibi" olarak devlet yönetiminde söz sahibi olabilmelerini sağlamıştır (Ögel 1998, 247).

Her ne kadar eski Türk ailesi ataerkil bir yapı gibi görünse de bu ailede babanın sahip olduğu yetkiler örneğin Roma hukukundaki aile reisine (pater familias) göre hayli sınırlıdır. Ayrıca Türk ailesi ataerkil bir görüntü sergilemekle birlikte geniş bir aile de değildir. Zira evlenen erkek çocuklar aileden ayrılıp yeni bir ev/aile kurarlar. Baba evi geride kalan en küçük erkek evlada kalır (Aydın 2014, 16). Ataerkil yapı çoğu zaman, çocukların kurduğu tüm ailelerin bir çatı altında yaşadığı büyük bir aile değil, daha ziyade evlenen en küçük erkek çocuğun, hayatta iseler, baba ve annesiyle birlikte yaşadığı ailedir.

Türk ailesi içinde düzen, evin işleyişi ve çocukların yetişmesinden sorumlu olan anneye duyulan saygı ile baba otoritesinin geçerli olduğu bir hukuki zemin üzerine oturmaktadır (Avcı 2015, 23).

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, daha çok Hun, Göktürk ve Uygurlar'ı esas alarak, Türklerin İslamiyet'i kabulünden önceki aile yapıları ve aile hukuklarına ilişkin bir bilgi dağarcığı oluşturmak, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada aile hukukunun klasik konu başlıkları olan Eski Türklerde evlenme, evliliğin şahsi ve mali yükümlülükleri, boşanma, boşanmanın sonuçları, evlat edinme gibi konular incelenecek, farklı bir disiplin olmakla birlikte, aile hukukuyla doğrudan ilgili olduğu için miras hukukuna da temas edilecektir.

ESKİ TÜRKLERDE EVLENME

Genel Olarak

Eski Türklerde dıştan evlenme (exogamy) kuralının uygulandığı bilinmektedir (Koca 2002, 349; Aydın 2014, 17). Ancak monogaminin bulunduğunu ileri süren yazarlar da vardır. Örneğin Ziya Gökalp, eski Türklerde içten evlenme olan monogamik evliliklerin var olduğunu kabul etmektedir (Aydın 2014, 17). Pek çok eski kültürde var olan çok kadınla evlilik seyrek olmakla birlikte Türklerde de görülmüştür. Birden fazla kadınla evlenme durumunda genellikle ilk kadın olmak üzere, eşlerden biri baş kadın olur ve diğer kadınlar ona saygı göstermek zorundadırlar (Cin 1988a, 273). Eski Türklerde kadınların birden fazla erkekle evlendiğine (polyandrie) dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarında rastlanan evlenme şekillerinden biri levirat kuralıdır. Günümüzde çok sınırlı bir biçimde Anadolu'da halen izlerine rastlayabileceğimiz (küçük kardeşin ölen ağabeyinin eşiyle evlenmesi gibi) bu âdete göre, ölen babasının ikinci ya da diğer eşi (üvey anne) ile oğulun, ölen ağabeyin eşi ile erkek kardeşin ya da ölen amcanın eşiyle yeğenin evlenmesi hukuki ve sosyal bir zorunluluk olarak görülürdü (Arsal, 2002, 91; Yakut, 2002, 409). Başta Yahudiler olmak üzere eski toplumların pek çoğunda rastlanan bu uygulamaya, Türklerde daha ziyade ölen ağabey ya da amcaların eşleriyle evlenmek şeklinde karşılaşılmakta, üvey anne ile evlilik nadir olarak görülmektedir. Levirat uygulamasının ortaya çıkışının sebepleri ise dul kalan eşi ve çocukları sahipsiz bırakmamak, sefalete ve acze düşmelerini önlemek; aile servetinin aile içinde kalmasını sağlamak ve sağ kalan eşin ölen kocasının ruhuna hizmet etmesi olarak sıralanabilir. Eski Türklerin inancına göre kocası ölen kadın bir yabancı erkekle evlenirse, artık ölen kocasının ruhuna hizmet edemezdi (Kafesoğlu 1993, 294; Aydın 2014, 17; Köymen 1973, 20).

Eski Türklerde sororat uygulaması da görülmektedir. Levirat gibi sıkı bir kurala dönüşmemekle birlikte toplumsal bir adet olan sororat, eşi ölen erkeğin, eşinin kız kardeşiyle (baldızıyla) evlenmesidir. Sororattaki temel saik ise -eğer varsa- annelerinin ölümüyle öksüz kalmış çocuklara teyzelerinin daha iyi annelik edebileceği düşüncesidir. Ayrıca böyle bir evlilikte ölen kadının eşyalarını bir yabancı değil, kendi kız kardeşi kullanmış olurdu. Kuzey Amerika Kızılderililerinde de görülen bu uygulama, halen Anadolu'da çok yaygın olmamakla birlikte yaşamaktadır. Sororat, levirat gibi zorunlu bir kural olmadığından, baldızın eniştesi ile evlenmesi kendi rızasına bağlıdır (Ekinci 2008, 70).

Evliliğe ve evlenecek kişilere ilişkin bir takım şartlar öngörülmüştür. Her şeyden önce Türklerde yakın kan hısımlığı evliliğe engeldir (Arsal 2002, 90; Cin 1988a, 273). Burada yakın kan hısımlığının derecesi hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, yukarıda belirttiğimiz kaynaklara bağlı olarak kanaatimizce kan hısımlığı engeli, üçüncü dereceye kadar (bu derece dahil) kan hısımları olmalıdır. Zira pek çok eski ve günümüz hukuk sistemlerinde üçüncü dereceye kadar kan hısımlığı evlenme engeli olarak görülmektedir. Örneğin, hem İslam hukukunda hem modern Türk hukukunda üçüncü dereceye kadar kan hısımlığı bir evlilik engelidir.

Eski Türk aile hukukunda evlilik akdi için belirli bir yaş şartı öngörülmemiştir. Babalar ya da veliler çok küçük yaşta çocukları evlendirebilirler. Ancak evliliğin fiilen başlayabilmesi, çiftin birlikte yaşayabilmesi için biyolojik olgunluğa, diğer bir deyişle bulûğa ermeleri beklenir (Arsal 2002, 90-91; Cin 1988a, 273). Evlilik akdinde belirli bir yaş şartının öngörülmemesi, eski Türklerde yaygın bir âdet olarak beliren "beşik kertmesi" âdetinin yerleşmesine neden olmuştur. Bir çeşit nişanlanma olarak değerlendirebileceğimiz beşik kertmesi, şahitler huzurunda gerçekleşen bir anlaşma olup dinsel ritüeller ve dualarla yapılırdı. Bu yolla nişanlanmış sayılan küçükler bulûğ çağına erdiklerinde yeniden nişanlanırlardı (Mandaloğlu 2013, 141).

Birkaç ritüel ile başlayan ve tamamlanan evlilik akdinde, evlenecek çiftin karşılıklı rızalarından başka, ana babalarının da rızalarının alınması gereklidir. Ancak anne baba, evlenecek kız veya erkek çocuklarının düşüncelerini de dikkate alırlardı. (Cin 1988a, 273). Evlenecek çocukların rızalarının alınmasında kız-erkek ayrımı yapıldığına dair kesin bilgiler yoktur. Babanın çocukları üzerindeki velayeti sınırsız değildir. Baba velayet yetkisini kullanarak kızını ya da oğlunu istemediği biriyle evlendiremez. Çocuklarının isteklerini, rızalarını dikkate almalı, evlenecekleri kişiye ilişkin rızaları yanında, evlenmeyi isteyip istemediklerini de öğrenmelidir (Ögel 1988, 184; Mandaloğlu 141). Burada dikkat çekici nokta, antik dönem kabul edebileceğimiz çağlarda, özellikle kız evladın kendi eşini seçebilme özgürlüğüne sahip olmasıdır. Böyle bir kişisel özgürlüğün varlığı kanaatimizce eski Türk toplumlarını diğer pek çok kültürden farklı kılmaktadır.

Pek çok kültürde olduğu gibi eski Türk hukukunda da evlenme öncesinde bir nişanlılık safhası bulunmaktadır. Günümüz Türk toplumunda yaygın olduğu gibi söz kesme, evliliğe ilk adım ve nişanlanma olarak kabul edilir. Hukuki niteliği itibariyle bir evlilik vaadi olan nişanlanma, eski Türklerde söz kesme olarak kabul edilen bazı ritüellerle başlar. Evlenecek erkeğin babası ya da bu işle görevlendirilmiş aile büyüklerinden bir kişi, istenecek kızın velisinin evine gider ve gelenek halini almış bazı sözcükler kullanarak kızı velisinden ister. Kızın velisi bu talebe olumlu cevap verdiği takdirde, eski Türklerde evlenmenin önemli şartlarından biri sayılan "kalın"ın miktarı ve ödeme koşullarına geçilir. Taraflar kalın konusunda da anlaşmaya varırlar ise çift artık nişanlanmış sayılır. Nişanlılık döneminde erkek, yalnızca gündüz vakti olmak koşuluyla nişanlısını sık sık ziyaret edebilir (Arsal 2014, 91). Üzerinden binlerce yıl geçmiş olmasına rağmen Anadolu'da halen "kız isteme" ve "söz kesme" ilginç ve renkli biçimsel davranışlarla bezenmiş gelenekler olarak varlığını yaygın bir biçimde sürdürmektedir.

Yukarıda anlatılanlar ışığında, Eski Türklerde evlilik akdinin dini değil dünyevî bir akit olduğu ortaya çıkmaktadır. Eski Türkler nikâha dini bir anlam yüklememişlerdir. Ancak pek çok kültürde olduğu gibi İslamiyet öncesi Türk toplumlarında da evlilik kutsanmıştır.

Eski Türk evlenme akitlerinde çok önemli bir şart olan "kalın"ı ayrı bir başlık altında incelemek yerinde olacaktır.

Kalın

Kalın, Eski Türklerde evlenecek olan erkeğin veya velisinin evlilikten önce kız tarafına bir miktar mal vermesidir (Arsal 2002, 91; Cin 1988a, 274; Aydın 2014, 17). Timur'a göre kalın, düğün masraflarını paylaşmak, kadının velayet hakkının karşılığı, kızın yetiştirilmesi ve terbiyesi için harcanan emek ve

masrafın sembolik de olsa karşılanması ve kız tarafının evlatlarının evlenmelerinden dolayı duyacakları hüzün için verilen bir çeşit teselli ödemesi olarak verilen bedeldir (Timur 1943, 1140). Kalının miktarı tarafların ekonomik ve sosyal durumlarına göre söz kesme sırasında serbestçe belirlenir. Kalın, genellikle at, deve, koyun, keçi gibi hayvanları vermek şeklinde gerçekleşebileceği gibi belli bir değeri olan bir takım eşyaların verilmesiyle de olur. Verilecek hayvan sayısı tarafların ekonomik durumuna göre birkaç baştan oluşabileceği gibi yüzlerce başlık bir sürü de kalın olarak verilebilir. Ödeme taksitle de yapılabilir. Ancak kalının tamamı ödenmedikçe düğün yapılmaz ve dolayısıyla evlilik birliği kurulamaz (Cin ve Akyılmaz 2014 s. 33).

Kalın dört parçadan oluşmaktadır (Timur 1943, 1140; Cin 1988a, 274):

Karamal: Söz kesme sırasında taraflar anlaştıktan sonra kızın babasına veya velisine verilen kısımdır. Baba aldığı meblağı kızının çeyizini hazırlamak için kullanır.

Tüymal: Düğün masraflarını karşılamak için kızın babasına ya da velisine verilen miktardır.

Süt hakkı: Damat tarafından kızın annesine verilen hediyedir.

Yelü: Erkeğin nişanlısını ilk ziyaret ettiğinde ona verdiği hediyedir.

Nişan kalının tesliminden önce bozulabilir. Nişanın bozulması hususunda herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Modern hukuk sistemimizde olduğu gibi Eski Türk hukukunda da nişanlılar diledikleri zaman nişanı bozabilirler. Prensip olarak, nişanın bozulması nedeniyle bir tazminat ödenmesi gerekmez. Verilmesi mutat olan hediyelerin iadesi de zorunlu değildir. Ancak nişanı bozan tarafın kusuru veya bir takım nedenlerin varlığı, kalının ödenmiş olan kısımlarının iadesini ya da iade edilmemesini gerektirir (Cin 1988a, 277).

Nişan kalının tesliminden sonra bozulursa, kalının iade edilip edilmeyeceği nişanı bozan tarafa ya da bozulmasına neden olan olaya göre değişir. Nişan eğer herhangi bir irade dışı etken olmaksızın erkek tarafından bozulduysa kızın ailesi kalının tamamını muhafaza eder. Aynı koşullarda nişan kız tarafından bozulmuşsa kalın olduğu gibi iade edilmek zorundadır (Arsal 2002, 91).

Nişan kimi zaman tarafların iradesi dışında bir nedenle, sözgelimi nişanlılardan birinin ölümüyle bozulabilir. Eğer nişanlı erkek ölürse, teslim edilen kalının tamamının iadesi gerekir. Ancak ölen nişanlının erkek kardeşi nişanlı kızla evlenebilir. Bu durumda kalının iadesi gerekmez. Kız bu evliliğe rıza gösterdiği halde ölen nişanlının kardeşlerinden hiçbiri kızla evliliğe yanaşmaz ise erkek tarafı artık kalının iadesini isteyemez (Timur 1943, 1148; Cin 1988a, 277).

Nişanın bozulmasına kızın ölümü neden olmuşsa kalının iadesi gerekir. Ancak kızın ailesi erkeğe diğer kızlarından birini vermek isterse kalının iadesi zorunlu değildir. Bu durumda ölen nişanlısının kız kardeşi (baldız) ile evlenecek olan erkek, küçük miktarda ilave bir kalın vermek yükümü altına girer. Bu miktara "baldız kalını" denir (Timur 1943, 1148; Cin ve Akyılmaz 2014, 34). Kız kardeşler ölen kızın nişanlısıyla evlenmeye yanaşmadıkları takdirde kalının iadesi gerekir (Aydın 2014, 19). Nişanın ölüm yüzünden bozulmasıyla ilgili olarak, kaynaklarda henüz rastlamadığımız bir ihtimal daha akla gelmektedir. Nişanlılar evlenmeden önce herhangi bir nedenle aynı anda ölseler, ödenmiş kalının akıbeti ne olacaktır? İrade dışı gerçekleşecek böyle bir durumda kanaatimizce kalın iade edilmelidir. Çünkü evlilik gerçekleşmediğinden kalının ödenmesini gerektirecek nedenler ortadan kalkmıştır. Aynı şekilde erkeğin ailesi de kızın getirdiği cihazı (çeyiz) iade etmelidir.

Nişanlı erkek düğünden önce uzun süre ortadan kaybolduğu takdirde, kız tarafı kalını iade etmek zorunda değildir (Arsal 2002, 91).

Kalının hukuki niteliği hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1) Evlenme bir çeşit satış akdi olup, kalın bu satışın bedelidir. Daha çok oryantalist bir bakış açısının ürünü gibi görünen bu görüş isabetli sayılamaz. Kalının satış bedeli olarak kabul edilmesi durumunda, kadının bazı hallerde kocasını terk etme hakkını açıklama imkânı ortadan kalkacaktır (Cin 1988a, 275). Ayrıca satış bedeli düşüncesi kadını bir eşya, meta ve hatta köle durumuna indirgemek olacaktır. Anadolu'da ve Ortadoğu'da halen karşılaşılan başlık parası uygulaması böyle değerlendirilebilir. Ancak kanaatimizce Eski Türk toplumlarına görülen şekliyle kalını bir satış bedeli olarak değerlendirmek sosyal ve hukuki isabetli görünmemektedir.

2) Kalın, bir nezaket, vefa yükümü ve kızın yetiştirilmesi masraflarına katkı sunmaktır. Türklerin kadına verdiği değer, evlenmeyi bir satım akdi, kadını da bir satılık meta olarak kabule uygun değildir. Bu düşüncenin kökeninde kız evladın aile için bir emanet olduğu fikri yatmaktadır. Baba ve dolayısıyla aile kız evleninceye kadar onu yetiştirmekte ve korumaktadır. Bu noktada, baba bir süre sonra yuvasından ayrılacak olan kızına yaptığı masrafları isteme hakkına sahip olmalıdır. İşte kalın bu masraflara katılma ve görülen hizmetleri tazmin etme şeklidir. Dolayısıyla kalın zorunlu bir nezaket ve vefa yükümlülüğüdür (Cin 1988a, 275; Aydın 2014, 18; Mandaloğlu 2013, 144).

3) Kalın, babanın velayet hakkının karşılığıdır. Evlilik ile kızın velayeti babasından kocasına geçer. Kalın da bu devrin bedeli olarak değerlendirilir (Cin 1988, 275; Aydın 2014, 18).

Yukarıdaki görüşleri kısaca değerlendirecek olursak; kalının bir satış bedeli olduğu düşüncesini kabul etmek, kanaatimizce mümkün değildir. Çünkü yukarıda yaptığımız açıklamalar ışığında Eski Türklerin kadına verdikleri değer, onun bir meta gibi alınıp satılmasına engeldir. Kaldı ki kölelere yapılacak bir muamelenin evlenilecek olan kadına yapılması kuşkusuz kabule değer bir düşünce olamaz. Buna karşılık, kalının velayet hakkının devrine ilişkin bir bedel olduğu düşüncesi, nispeten kabul edilebilir bir görüştür. Zira evlilikle birlikte kız evlat artık kocasının otoritesi altına girmektedir. Ancak kalının bir nezaket ve vefa borcu olarak, kızın yetişmesine harcanan masrafa katılma düşüncesiyle ödenmesi, hukuki açıdan tarafımıza daha tutarlı görünmektedir. Ayrıca kalının parçalara bölünmesi, anneye ve bizzat kızın kendisine verilen kısımlarının olması bu düşünceyi haklı kılar niteliktedir.

Evliliğin Şahsî ve Mâlî Yükümlülükleri

Eski Türk aile hukukunda evlenme kadının hukuki ehliyeti üzerinde olumsuz bir etki yaratmaz. Kadın kendi ailesinin adını taşımaya devam edebilir. Eşler arasında mal ayrılığı rejimi kabul edilmiştir. Dolayısıyla, mülkiyet hakkına ilişkin olarak herhangi bir kısıtlamaya uğramayan kadın, kendi mallarını dilediği şekilde tasarruf edebilir (Cin ve Akyılmaz 2014, 35; Avcı 2015, 26).

Türk ailesinde eşler birbirlerine karşı mutlak bir sadakatle yükümlüdürler. Eski Türkler için sadakat, aile ve toplumun geleceği için son derece önemlidir. Sadakat, ailenin mutluğunu, birliğini, huzurunu sürekli kılan bir bağdır. Bu yüzden sadakatsizlik çok kötü ve bir eş için aşağılık bir durum olarak görülür. Hatta sadakatsizlik ceza hukukunda önemli yaptırımlara bağlanmıştır. Örneğin, evli bir erkeğin gayrimeşru ilişkiye girmesi, zina etmesi ölümle cezalandırılmıştır (Arsal 2002, 92). Yaptırımın caydırıcılığı kanaatimizce ahlak ve erdeme verilen önemle ilgilidir.

Çocukların bakım ve terbiyesinden genel olarak anne sorumludur. Ancak erkek evladın eğitiminde babanın rolü de büyüktür. Ev işleri, evin derlenip toparlanması, büyük oranda kadının sorumluluğunda olmakla birlikte, ailenin her türlü faaliyetinde işbölümü hâkimdir. (Koca 2002, 348).

BOŞANMA

Türklerde aileye çok önem verilir ve ailenin parçalanmaması için hassasiyet gösterilirdi. Ancak aile birliğinin devamı imkânı kalmadığı veya sakıncalı hale geldiği ya da eşler arasındaki anlaşmazlığın çözülemediği durumlarda boşanmaya başvurulmuştur (Uydu 1995, 173; Mandaloğlu 2013, 146).

Eski Türk tarihine ve hukukuna ilişkin bilgi kaynaklarımıza göre Eski Türk hukuku boşanmayı kabul etmiştir. Antik sayılabilecek dönemler olmasına rağmen, Eski Türklerin hukukunda kadın açısından belli sebeplere dayanan boşanma sisteminin tercih edildiğini görmekteyiz. (Cin 1988b; 28). Eski hukuk sistemlerinin çoğunda kadının boşama yetkisi çok sınırlı iken, Türk hukukunda kadına, belli şartların varlığı halinde kocasını boşama yetkisi tanınmıştır. Boşanma konusunda kadına tanınan yetki, Eski Türklerde kadına verilen değer ve kocası karşısındaki statüsü hakkında fikir vermektedir.

Boşanma sebepleri kadın ve erkek bakımından bazı farklılıklar taşır

Kocanın karısını boşaması için herhangi bir sebep göstermesine gerek yoktur. Dolayısıyla erkek boşama yetkisini her zaman kullanabilir. Ancak eğer kadın zina ettiyse kocasının onu boşaması bir tür sosyal zorunluluk, bir âdet hükmündedir (Arsal 2002, 92). Yine, kadının çocuk sahibi olmasını engelleyecek bir fizyolojik kusurunun bulunması erkek için bir boşanma nedenidir (Erkul 2002, 64). Ayrıca çiftler modern hukukta "anlaşmalı boşanma" olarak adlandırılan karşılıklı rızalarıyla boşanabilirler.

Kadın boşama yetkisini kocasının zina etmesi, kendisine şiddet ve fena muamele uygulaması ya da kocasının cinsel iktidarsızlığı hallerinde kullanabilir. Eşler arasında sadakat evliliğin devamı için çok önemlidir. Erkeğin eşini aldatması ve başka kadınlarla gayrimeşru ilişkiye girmesi kadın için bir boşanma nedenidir. Eski Türklerde zinanın cezai ve hukuki yaptırımları vardır. Ağır bir suç ve ahlaksızlık olarak zina hem kadın hem de erkek için bir boşanma nedeni olarak görülmüştür (Cin 1988b, 28). Modern pozitif hukukumuzda da zina bir boşanma nedeni olarak kabul edilir.

Erkek karısına sevgi ve şefkatle muamele etmek, sert davranmamak ve özellikle şiddet uygulamamak zorundadır. Eğer bu karısına karşı bu tür davranışlar sergiliyor ise kadın kocasını boşayabilir (Cin 1988b, 28; Aydın 2014, 19).

Tüm toplumlarda aile kurmanın temel saiklerinden biri neslin devamıdır. Kocanın karısıyla ilişkiye girmesine engel cinsel kusurlarının bulunması, kuşkusuz, neslin devamına da engel olacaktır. Ayrıca bu durum eşler arasında mutsuzluk doğurduğu gibi, evlilik içinde sadakatsiz davranışlara da yol açabilir. Bu sebeplerle Eski Türk hukuku cinsel iktidarsızlığı kadın için bir boşanma gerekçesi olarak kabul etmiştir (Cin 1988b, 28).

Koca kendi kusuru ile boşanmaya neden olmuş ya da gerekçesiz olarak eşini boşamış ise verdiği kalını geri isteyemeyeceği gibi, eşinin cihaz (çeyiz) olarak getirdiği mal ve eşyaları iade etmek zorundadır. Boşanma kadının kusuru ile gerçekleşmiş ise kadının ailesi erkeğin ödediği kalını iade eder. Kadının getirdiği cihaz varsa bunlar erkekte kalır. Eğer eşler karşılıklı hiçbir kusur olmaksızın anlaşarak boşanırsa, kadın kalını, erkek de eşinin getirdiği cihazı iade eder (Arsal 2002, 92-93; Cin ve Akyılmaz 2014, 36).

ESKİ TÜRK HUKUKUNDA EVLAT EDİNME

Eski Türklerde evlatlık müessesesinin var olduğu bilinmektedir. İslamiyet öncesi Türk toplulukları içinde hukuk sistemleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğumuz Uygurlarda, evlatlık ilişkisi evlatlık veren baba ile evlat edinen kişi arasında yapılan bir sözleşmeyle kurulurdu (Cin ve Akgündüz 1995, 52).

Evlatlık sözleşmesi evlat edinen ile evlatlığın hak, yetki ve statüleri ayrıntılı olarak düzenlenirdi.

Sözleşmeye göre evlatlık kişinin kendi kanından olan çocuklarıyla aynı statüye sahip olurdu. Uygur Türklerinde "Oğulluk bir" olarak adlandırılan evlatlık, kendisini evlat edinenin evinde yaşar ve tüm bakım masraflarını evlat edinen karşılardı. Buna karşılık evlatlık, evlat edinenin emir ve talimatlarına uymak zorundaydı. Onun verdiği işleri yapar, sadakat ve saygı gösterirdi. Bu ilişki çerçevesinde evlatlık, evlat edinen ölürse onun yasal mirasçısı olurdu. Evlat edinenin sonradan kendi çocukları olsa da evlatlığın hukuki statüsünde bir değişiklik söz konusu olmazdı (Cin ve Akyılmaz 2014, 37).

Genellikle erkek çocukların evlat edinildiği Eski Türklerde evlatlık kimi zaman karşılıksız olarak verilir, kimi zaman da belli bir para ya da mal karşılığında alınırdı. Uygurlarda, evlat edinme sözleşmesi kapsamında evlatlığın alındığı aileye "süt sevinci" adı altında bir ödeme yapılırdı. Bu ödeme, evlat edinildiği tarihe kadar kendi ailesinin yaptığı yetiştirme ve bakım masraflarının karşılığı olarak ödenirdi (Cin ve Akyılmaz 2014, 37; Avcı 2015, 27).

Evlatlık sözleşmesi yapıldığı andan itibaren çocuğun kendi ailesi ile ilişkisi kesilirdi. Evlatlık veren aile, çocuklarını sonradan geri almak isterse, evlat edinenin sözleşme tarihinden itibaren yaptığı tüm masrafları ödeme zarureti ile karşı karşıya kalırdı. Buna karşılık evlat edinen, sözleşmedeki taahhütlerine uymaz, evlatlığa kötü muamele eder ve ihtiyaçlarını karşılamazsa, evlatlık hiçbir tazminat yükümlülüğü olmaksızın evi terk etme hakkına sahipti (Arsal 2002, 95; Aydın 2014, 19; Cin ve Akyılmaz 2014, 37).

ESKİ TÜRKLERDE MİRAS HUKUKU

Belli bir uygarlık düzeyine ulaşmış tüm toplumlarda olduğu gibi Eski Türklerde de miras hukukuna ilişkin kuralların var olduğunu görmekteyiz. Özellikle Uygur belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Türklerde mirasçılık modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi yasal mirasçılık ve iradi (vasiyetname yoluyla) mirasçılık olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır (Arsal 2002, 93).

Kural olarak bütün çocuklar anne ve babalarına mirasçı olurlar. Ancak babası hayattayken babasından mal alarak ayrı bir ev kurmuş olan erkek çocuklar mirastan pay alamazlar. Aynı şekilde evlenirken bir miktar cihaz götürmüş olan kızların da miras hisseleri yoktur. Kocasının ölümüyle sağ kalan eş mirasın1/4'ünü alırdı. Ayrıca kadın, evlenirken kendi getirdiği cihazın miktarı kocasının verdiği kalından fazla ise aradaki farkı da alırdı. Erkek evlat yok ise baba varis olurdu. Hiç erkek varis olmadığı durumlarda evlenmiş kızlar da mirastan pay alırlardı. Ailenin oturduğu ev en küçük oğula kalırdı. Buna karşılık küçük oğul annesine, kız kardeşlerine bakmak, onların çeyizlerini (cihaz) vermek zorundaydı. Evlenen kız kardeşlerine ödenecek kalını da o alırdı (Arsal 2002, 94; Cin ve Akyılmaz 2014, 38; Aydın 2014, 20). Hiç mirasçısı olmayanların mirası devlete kalırdı (Avcı 2015, 28).

Uygurlarda vasiyetnameye "tutrug", vasiyeti korumak ve yerine getirmekle görevli memura "ket-kara" denirdi. Vasiyetnamede tanık beyanları da bulunurdu. Devlet, "Han'ın payı" adı altında veraset vergisi almaktaydı (Cin ve Akgündüz 1995, 52).

Yukarıda da belirtildiği gibi, Eski Türk toplulukları arasında Uygurların diğerlerine oranla daha gelişmiş bir aile hukuku sistemine sahip oldukları görülmektedir. Uygurların miras hukukuna ilişkin tarihi bir vasiyetnameyi burada paylaşmak konumuz açısından yararlı olacaktır:

"Küskü yılının sekizinci ayının onsekizinci gününde, ben Tüşimi ağırca hastalandığımdan ve hastalığımın gittikçe fenalaşacağını düşünerek, ben karım Silan'a şu yazıyı bıraktım. Benim ölümümden sonra, başka bir kimse ile evlenmeden, evimi yönetip oğlum Altmış-Kaya'nın eğitimi ile uğraşsın. Oğullarım Kosang ile Esen-Kaya üvey annemiz bizimdir, alacağız diye işe karışmasınlar. Eğer alacağız diye dava ederlerse, bütün orduya (?) bir yastık altın şehzadelere birer yastık gümüş, iç hazineye bir at vermek yoluyla ağır cezaya çarptırılsınlar ve sözleri geçmesin. Ben vasiyetnameyi Sutz'a, Ked-Kaya Tukung, Tükele ve Kimtsü başta olmak üzere, cemaat ile Tavgag-Yeke, İkici başta olmak üzere, halk ve yakınlarımdan Asana, onlar huzurunda verdim. Tanık İnge, Tanık Kara Toyın. Bu tamga benimdir. Ben Kaysın sorup yazdım. Bu tamga ben Tavgaç-Keke'nindir. Bu tamga ben Asana'nındır. İmlası altında yazdım" (Üçok, Mumcu ve Bozkurt 1996, 34).

Sonuç:

İnsanlık tarihi boyunca sosyalleşme yeteneği gösterebilen ve belirli bir uygarlık düzeyine ulaşabilmiş tüm toplumlarda kendilerine özgü bir hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz, bu sistem çevre kültürlerden, özellikle baskın kültürlerden etkilenmiş olabilir. Eski Türk topluluklarının devletleşme konusunda başarılı örnekleri olan Hun, Göktürk ve Uygur toplumlarında birbirinin devamı niteliğinde ve sürekli gelişme gösteren bir hukuk sistemine sahip oldukları, günümüze ulaşmış kıt kaynaklara rağmen, doğruluğunu kabul edebileceğimiz olgulardır.

Hukuk sistemlerinin medenilik ölçüsünü gösteren en önemli disiplin kanaatimizce aile hukukudur. Gerçekten de özellikle toplumsal anlamda kadının statüsü, ona atfedilen değer ve onun aile içindeki rolü arttığı oranda toplumun uygarlık seviyesinin yükseldiği, tarihsel bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır. Henüz antik dönemler olarak değerlendirebileceğimiz zamanlarda tarih sahnesinde gördüğümüz Türk topluluklarının önemli uygarlıklar kurdukları bilinmektedir. Bu uygarlıklar içerisinde kadının sosyal ve hukuki statüsü bakımından çağının çok ilerisinde olduğunu söyleyebilmek, günümüze ulaşan son derece kısıtlı bilgi kaynaklarına rağmen zor değildir.

Türklerde kadın demek aile demektir. Deyim yerindeyse "aile gemisinin direği de küreği de" kadındır. Kimi Ortadoğu toplumları ya da çağdaşları olan başka toplumlarda olduğu gibi kadının bir meta olarak görülmesi, kanaatimizce, Türklerde ya hiç olmamış ya da çok erken dönemlerde terk edilmiştir. O hukukunun objesi değil, süjesidir.

Eski Türklerde evlilik akdi öncesinde, evlenecek kıza rızasının sorulması, bir bakıma özgürlükçü toplumsal bakış açısını ifade etmektedir. Elimizdeki bilgiler, Eski Türklerde evlilik akdinde çiftin karşılıklı rızasının önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca evlilik birliği içerisinde kocanın yokluğunda evlilik birliğini temsil etmesi, çocuklarının velayetini taşıması son derece medeni uygulamalardır.

Hukuki açıdan son derece önemli ve dikkat çekici bir konu da Eski Türk kadınının evlilik birliği içerisinde mal ayrılığı rejimine sahip olmasıdır. Antik çağ toplumlarının çoğunda kendisi mülkiyetin bizzat konusu olarak görülen kadın, Eski Türklerde bu mülkiyet hakkına sahip bir süjeye dönüşmüştür. Evlenirken gerek kendi ailesinden getirdiği cihaz ve malları gerek evlilik birliği içinde edindiği malları tasarruf edebilmesi, fiil ehliyeti bakımından Eski Türk kadınını ve dolayısıyla Eski Türk aile hukukunu farklı kılmaktadır.

Boşanma konusunda, kadının boşama yetkisinin çoğu zaman görmezden gelindiği bir zaman kesitinde, neredeyse günümüzün modern boşanma nedenleri ile kocasını boşama hakkına sahip olan bir kadın profili ortaya çıkmaktadır. Ayrıca mirastan aldığı payın da örneğin pozitif hukukumuzun öngördüğü sistemle örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Kuşkusuz, tarihin eski sayılabilecek dönemlerine yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz bu incelemede, Eski Türk ailesi ve dolayısıyla hukukunda statü olarak yine üstün durumda görünmektedir. Ancak bu üstünlük, kadına ilişkin açıklamalarımız ışığında, Türklerin çağdaşı olan diğer toplumlarla karşılaştırıldığında mutlak bir üstünlük olarak görünmemektedir. Erkek hukuki statü olarak üstün görünmekle birlikte, yüklendiği sorumluluklar statüsünü sınırlamaktadır.

Özetle, Eski Türklerin aile hukuku, gelişmişliği göz ardı edilemeyecek bir görüntü arz etmektedir. Evlenme, boşanma, şahsî ve mâlî sorumluluklar, evlat edinme ve miras gibi hukuki müesseselerin Türklerin hukuk sistemleri bakımından aile kavramına verdikleri değeri de ortaya koymaktadır.

Kaynakça:

Akyılmaz, Gül (2000), İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, yy., Konya 2000.

Arsal, Sadri Maksudi (2002), "Eski Türklerin Hususi Hukuku", Türkler, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2002, s. 88 vd.

Avcı, Mustafa (2015), Türk Hukuk Tarihi Dersleri, Mimoza Yayınları, Konya 2015.

Aydın, Mehmet Akif (2014), Türk Hukuk Tarihi, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Cin, Halil (1988b), Eski Hukukumuzda Boşanma, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988.

Cin, Halil (1998a), İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.

Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmet (1995), Türk Hukuk Tarihi 1. Cilt, Kamu Hukuku, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995.

Cin, Halil ve Akyılmaz, Gül (2014), Türk Hukuk Tarihi, Sayram Yayınları, Konya 2014.

Dergisi, c.1, sy. 3, Eskişehir, 2002, s. 401 vd.

Ekinci, Ekrem Buğra (2008), Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Erkul, Ali (2002), "Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri", Türkler, c. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 58 vd.

Fendoğlu, Hasan Tahsin (2000), Türk Hukuk Tarihi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

Kafesoğlu, İbrahim (1993), Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

Koca, Salim (2002), "Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", Genel Türk Tarihi, c. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 346 vd.

Köymen, Mehmet Altay (1973), "Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı", Selçuklu Araştırmaları Dergisi, sy. 4 (ayrıbasım), Güven Matbaası, Ankara 1973.

Mandaloğlu, Mehmet (2013), "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 33, Konya 2013, s. 133 vd.

Ögel, Bahaeddin (1988), Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını, İstanbul 1988.

Timur, Hıfzı (1943), "Eski Hukukumuzda Nişanlanma ve Kalın Müessesesi", Ebu'l-Ûlâ Mardin'e Armağan, İstanbul 1943, s 1137 vd.

Uydu, Mualla (1995), Türk-İslam Bütünleşmesi, Hamle Yayıncılık, İstanbul 1995.

Üçok, Coşkun; Mumcu, Ahmet ve Bozkurt Gülnihal (1996), Türk Hukuk Tarihi, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996.

Ülkütaşır, Şakir M. (1966), "Türk Toplumunda Kadının Yeri", Hayat Tarih Mecmuası, c. 1, sy. 4, İstanbul 1966.

Yakut, Esra, (2002), "Eski Türklerde Hukuk", Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Bağımsızlık Sonrası Orta Asya Ülkelerinde Kamu Yönetimi Reformları ve Karşılaşılan Sorunlar

Public Management Reforms In Central Asia Countries After Independence And Problems Encountered

Doç. Dr. Erol TURAN *

Öz:

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra merkezi planlamacı kamu yönetimi sistemlerinin çökmesi ve küreselleşmenin hızla tüm dünyada etkisini göstermesiyle birlikte, bütün geçiş ülkelerinde ve aynı zamanda Orta Asya Cumhuriyetlerinde (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan) yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmelerde devletin rolünün ne olacağı konusundaki fikirlerde önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Geçiş ülkeleri 1990'lardan itibaren devletin mevcut siyasal ve iktisadi görevlerinin yeniden düzenlenmesi amacıyla birçok reform yapmışlardır. Ancak merkezi planlamacı sistemin yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle kamu yönetiminde etkinlik sağlama çabalarında geride kalan yaklaşık yirmi beş yılı aşkın süre zarfında Orta Asya ülkelerinin başarılı oldukları iddia edilemez.

Özellikle neoliberal temelli kamu yönetimi reformlarının dünya genelinde yayılımı ve etkin yapılanmasının yansımaları, piyasa mekanizmasına ve buna uygun bir kamu sektörü kurumsal yapısına geçmeye çalışan Orta Asya ülkelerindeki kamu yönetiminin dönüşümünde de kendini göstermiştir. Bu ülkelerde sosyalist deneyimden kalma merkezi karar alma, bürokratik yapı ve geçiş sonrasında kurumsal çöküş devlet-toplum ilişkilerinde etkinsizlik, yolsuzluk ve rüşvet başta olmak üzere çok önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların üstesinden gelmek üzere özellikle uluslararası kuruluşlarca önerilen reformlarda temel yaklaşım; kamu yönetiminin ve buna bağlı olarak devletin yeniden yapılandırılmasının yanı sıra karar alma süreci ile ilgili demokratik yönetişim yapılarının da oluşturulmasıdır. Ancak aşırı merkezileşmiş, genişlemiş devlet ve devletle idare özdeşliği, uygun yasal sistem ve vasıfların yokluğu, zayıf idari sistem, devlet kapasitesinin zayıflığı nedenlerinden dolayı bu ülkeler gereken idari dönüşümlerini bu güne kadar tam anlamıyla gerçekleştirememişlerdir.

Bu çalışmada, bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkelerinde söz konusu olan kamu yönetimi reformları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada gerek merkezi planlamacı ekonomik sistemden serbest piyasaya geçişi sağlayan kamu yönetimi reformları, gerekse devlet vatandaş ilişkileri ve yeni anlayıştaki devletin rolünü ilgilendiren dönüşüm süreçleri de ele alınmıştır. Böylece bu ülkelerde ne derece bir değişim olduğu ve ne derece geçmiş yapıyla bağlantılı bir direnç yaşandığı, dönüşümün kurumsal yapılarının ne derece oluşturulabildiği ve ayrıca bu dönüşüm sürecinde karşılaşılan sorunlar analiz edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Orta Asya Ülkeleri, Kamu Yönetimi, Reform, Geçiş Ülkeleri, Neoliberalizm.

* Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kampüs/Kastamonu/Türkiye, eturan@kastamonu.edu.tr

Abstract:

What will be the role of the state in economic and social developments in all transition countries and at the same time in the Central Asian Republics (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan), as well as the collapse of the central planner public administration systems after the collapse of the Soviet Union and the rapid globalization. Important changes have begun to take place in the ideas on the subject. Transition countries have undergone many reforms since the 1990s in order to reorganize the current political and economic duties of the state. However, it cannot be claimed that the Central Asian countries have been successful in about twenty-five years after their efforts to gain efficiency in public administration due to problems arising from the structure of the central planner system.

Reflections of the spread and effective structuring of neoliberal-based public administration reforms around the world have also manifested itself in the transformation of the public administration in Central Asian countries, which are moving to market mechanism and a corresponding public sector institutional structure. Centralized decision-making, bureaucratic structure and institutional collapse after these socialist experiences in these countries have created very important problems, especially inefficiency, corruption and bribery in state-society relations. The basic approach to the reforms proposed above, especially from international organizations, democratic governance structures related to the decision-making process as well as the restructuring of the public administration and the state depending thereon. However, due to the reasons of the excessive centralization, enlarged state and administrative identity with the state, lack of proper legal system and qualifications, weak administrative system, weakness of state capacity, these countries have not realized the necessary administrative transformations until now.

In this study, the public administration reforms that were mentioned in post-independence Central Asian countries were examined comparatively. In the study, central government reforms, which provided transition from the central planner economic system to the free market, as well as the transformation processes that interested the state citizen relations and the role of the state in the new understanding were also discussed. Thus, the extent to which these countries are changing and how much resistance is associated with the past structure, the degree to which institutional structures are transformed, and the problems encountered in this transformation process are analyzed.

Keywords: Central Asian Countries, Public Administration, Reform, Transition Countries, Neoliberalism.

1. Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası ilişkiler, iktisat ve kamu yönetimi literatüründe yaygın olarak "geçiş ekonomileri" kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bunun en önemli sebebi Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte, Doğu Avrupa'da ve Orta Asya'da oluşan pek çok ülkenin merkezi planlamacı sosyalist sistemin başarısızlığından dolayı serbest piyasa ekonomisine geçiş çabasını kamu yönetimi sistemlerinde tercih olarak benimsemeleridir. Söz konusu bu ülkelerin sistemlerini halen serbest piyasa ekonomisine dönüştürme çabaları devam ettiği için geçiş ekonomileri olarak tanımlanmaktadırlar. Dolayısıyla geçiş ekonomileri deyimi, merkezi planlamacı ülkelerin sistemlerini planlı ekonomiden piyasa ekonomisi sistemine dönüştürmeye yönelik çabalarını ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Sovyetler Birliğinin dağılması, dünya genelindeki iki taraflı politik güç rekabetini ve ideolojik bloklaşmayı sonlandırmış, devlet ve kamu yönetimi sistemlerinde merkezi planlamacı sistemi uygulayan ülkelerin yapılarını esnekleştirmiştir. Buna ek olarak bu süreçte iletişim ve bilgi teknolojilerinin hızlanmasıyla birlikte ekonomik alanda hızlı bir küreselleşmenin yaşanması devletlerin sınırlarını aşan şiddetli bir rekabetin tüm dünyaya egemen olmasına yol açmıştır. Ayrıca bu süreçte özellikle neoliberal politikaların tetiklemesiyle bireyin temel hak ve özgürlüklerinin önemi artmış ve vatandaşın devlete

karşı olan bakış açısını değiştirmiştir. Son dönemde tüm dünyada yaygınlaşmaya başlayan neoliberal anlayış doğrultusunda özellikle kamu hizmetlerinin hesap verebilir, kaliteli ve şeffaf bir biçimde yerine getirilmesine yönelik istek ve beklentiler artmış ve demokratik mekanizmalara işlerlik ve etkinlik kazandırılması yoluyla bireylerin etkin bir biçimde yönetime katılma talepleri gündeme gelmiştir. Böylece bir önceki döneme ait zihniyet dünyasının ve bu dünyaya has yönetim anlayışının değişmesiyle birlikte; yeni anlayışın temel dinamiklerini oluşturan özgürlükçülük, yurttaş odaklılık, esneklik, girişimcilik, etkinlik, sonuç odaklılık ve hesap verebilirlik gibi unsurlar, ortaya çıkan yeni ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılanmanın temel değerleri haline gelmiştir.

Bu temel değerleri tetikleyen en önemli faktörlerden biri olan küreselleşmenin ve küresel ekonomik yapılanmanın ortaya çıkardığı diğer önemli bir gerçek ise, özellikle geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde baskısını iyice hissettiren ve günümüzde de devam eden, piyasa ekonomisine geçmeyen sistemlerin, serbest ekonomiler dünyasında artık rekabet olanağının bulunmadığı gerçeğidir. Küresel pazarda ekonomilerin var olmaları, sonuçta rekabet edebilmelerine ve rekabet edebilmeleri ise; piyasa ekonomisi olmalarına yani piyasa güçlerinin serbest işleyişine izin vermelerine bağlıdır. Buna ek olarak, küresel ekonominin rekabetçi yapısına ve piyasa güçlerinin işleyişine ayak uyduramayan ağırlıklı olarak merkezi planlamayı benimsemiş ülkeler, bazı durumlarda ekonomik istikrarsızlık ve çöküntü ile karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu geçiş ülkeleri kimi zamanlar dönemsel olmayan ve kendi yapılarından kaynaklanan yapısal ekonomik ve siyasal krizlerle de mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Doğal olarak olumsuz koşulların zorladığı durumlardan dolayı, serbest piyasa ekonomisine geçiş yolunu seçen bu ülkeler için sorunların yoğun bir şekilde hissedildiği dönemler de sözkonusu olmuştur.

Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılması dünyanın ekonomik ve politik yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Ekonomik sistem olarak piyasa mekanizması, politik sistem olarak demokratik rejimler ön plana geçmiştir. Sözkonusu şekilde oluşturulan küresel yapı içinde başarılı olmak için fonksiyonel bir iç ekonomik yapıya ihtiyaç duyulur. Fonksiyonel bir ekonomik yapıda fiyat oluşumu ve kaynak dağılımı piyasa güçleri tarafından belirlenmeli, istikrarlı bir makroekonomik çevre oluşturulmalı ve özel sektöre öncülük verilmelidir. Böyle bir yapı içinde devlet özel sektörün daha etkin olduğu alanlardan çekilmelidir (Dabrowski, 1996: 3).

Post-sosyalist geçişin özellikleri bağımsızlığını yeni kazanan bu ülkelerde oldukça farklı özellikler arz etmiştir. Baltık Cumhuriyetleri ile Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri son 25 yılda, sosyalist sistemden kapitalizme geçişin zor ve belirsiz yollarını beklenilenin çok üzerinde bir performansla aşarken, Orta Asya Cumhuriyetleri aynı performansı gösterememişlerdir. Bunun çok sayda nedenleri olmakla birlikte daha çok bu ülkelerin Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Baltık Cumhuriyetlerine nazaran planlı sosyalist sistem altında daha uzun kalmalarına, Batı Avrupa pazarlarına daha uzak olmalarına, bu devletlerin içinde yer aldığı Orta Asya Kafkasya Bölgesi'nin (Gürcistan hariç) denize çıkışının bulunmayışına, eski Sovyet sisteminin aşırı sanayileşmiş yapısı ile bölgede çıkan sıcak çatışmalara bağlanabilir (Tanzi ve Tsibiuris: 2000). Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Baltık Cumhuriyetleri Orta Asya Cumhuriyetleri karşısında ayrıca, Avrupa Birliği'ne katılma hazırlıklarının sağladığı ilave bir motivasyona da sahiptiler. Bununla birlikte, Türk Cumhuriyetleri de başlangıç şartları açısından zengin doğal kaynaklar, yüksek bilimsel ve teknik seviye ve eski Sovyet askeri sanayiinin yan ürünleri gibi bazı avantajlara sahiplerdir (Oleh ve Odling Smee, 2000: 17-35).

Dolayısıyla planlamacı sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçmeye çalışan bu ülkelerde reformlar aslında idari sistemde etkinlik arayışının ötesinde, daha geniş bir toplumsal ve paradigmal dönüşümü ifade eden bir anlama da sahiptir. Aynı şekilde sözkonusu bu ülkelerin reform süreçleri ise hepsini tek bir kategori içerisinde değerlendirmeye alamayacak derecede bir çeşitlilik göstermektedir. Özellikle Orta Asya ülkeleri, Sovyetler Birliği ile sıkı bütünleşmiş olmaları ve başlangıç koşulları itibariyle diğer geçiş ekonomilerinden oldukça farklı niteliklere sahiptirler. Ancak bu ülkeler de kapsamlı bir reform hareketinin bulunmadığı ülkelerden (Türkmenistan) geniş ölçekli reformlara girişilen ülkelere (Kırgızistan ve Kazakistan) önemli düzeyde çeşitliliği barındırmaktadır. Tüm dünyada görülen küresel

reform hareketi, bu ülkelere de bir yandan baskı yaratırken, diğer yandan bu ülkeler, piyasa ve devletin işleyişini sağlayacak kurumlar yaratma sorunuyla da karşı karşıya kalmışlardır. Kurumsal değişimin karmaşık süreci, bu ülkelerin her birinde farklı yapılar ortaya çıkarmakla birlikte, bazı ortak sorunlarla da yüz yüze kalmışlardır. Reform sonuçları açısından da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Orta Asya ülkelerinde, yaklaşık yirmi beş yıllık bir deneyime rağmen reformların tam anlamıyla hedeflerine ulaştığı söylenemez (Çevik ve Turan, 2007: 205-224).

Bununla birlikte uygulamaya konulmuş yaklaşık 25 yıllık siyasal ve ekonomik reform sürecinin sonunda Orta Asya Cumhuriyetleri'nin planlı bir ekonomik sistem yapısından uzaklaştığı da bir gerçektir. Bu ülkelerden özellikle Kazakistan ve Kırgızistan'ın hemen hemen tüm ekonomik reform alt alanları ve sektörlerinde diğer cumhuriyetleri geride bıraktığı, Azerbaycan'ın da yaklaşık olarak bu cumhuriyetlerle aynı kategoride yer aldığı, buna mukabil Özbekistan ve Türkmenistan'ın ekonomik reformların derinleştirilmesi hususunda çok istekli bir reform programı takip etmedikleri ileri sürülebilir.

2. Geçiş Ülkelerinde Kamu Yönetimi Sistemlerinin Dönüşümü

Kamu yönetimi sistemleri, uygulama açısından bir kutupta tamamen kamu mülkiyetinin olduğu ve fiyatlar, kaynak dağılımı ve kaynak etkinliği kararlarının tamamen merkezi bir otorite tarafından verildiği "merkezi planlamacı sistemler" ve diğer kutupta, bu kararların büyük oranda piyasa tarafından verildiği ve özel mülkiyet ve teşebbüsün tam anlamıyla egemen olduğu "serbest piyasacı" şeklinde sınıflandırılabilir.

Bu çerçevede merkezi planlamaya sahip olan ülkelerin kamu yönetimi sistemindeki gelişimleri merkezden yönetilen bürokratik bir çerçeve içerisinde olmuştur. Ayrıca daha çok toplumsal amaçlar ön plana alınmış ve buna bağlı olarak bireysel amaçlar geri plana itilmiştir. Sosyalist sistem olarak da adlandırılan bu sistem, kapitalist sistemin toplumda tüm fertlerin refahının, tam kullanım ve iktisadi etkinlik ilkelerinin tam sağlanamayacağı düşüncesinden hareketle belirli bir azınlığın refaha ulaşacağı ve ekonomide istikrarsızlık ve dalgalanmaların yaşanacağı tezini savunarak kapitalist sisteme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu aşamada sosyalist sistemin bir tanımı yapılacak olunursa; üretim araçları mülkiyetinin kamuya ait olduğu, bu araçların insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplumu yöneten organ tarafından üretime tahsis edildiği iktisadi organizasyon biçimidir (Şahin, 2002: 36).

Merkezi planlamacı sosyalist sistem, kapitalist sistemden kaynaklanan adaletsiz bölüşümün giderilmesi ve sosyal refahın her fert için sağlanmasını hedeflemiş olsa da gelinen noktada istenilen sonuca ulaşamamıştır. Hedeflenen amaçlara ulaşmak için sistem savunucuları tarafından ileri sürülen üç aşama olan, proletaryanın iktidara sahip olması, sosyalizm ve komünizm aşamaları gerçekleştirilememiştir. Komünizm aşamasının gerçekleşebilmesi için ilk iki aşamada güçlü role sahip olan merkezi yönetim ve bürokrasi sahip olduğu ayrıcalıkları kaybetme endişesiyle istenilen performansı ve değişimi gerçekleştirmemiştir (Özuğurlu, 2002: 3). Çünkü komünizm aşamasıyla devlet ortadan kalkacak ve bölüşümü sağlayacak herhangi bir kurumun varlığına ihtiyaç duyulmayacaktı. Bu nedenle gücü elinde bulunduran bürokrasi baskı ve sindirme politikasını kullanmaktan çekinmemiştir. Dolayısıyla devletin totaliter karakterinin ardında bürokrasinin ayrıcalıklarını koruma ve devam ettirme dürtüsü sürekli varlığını devam ettirmiştir. Ayrıca bürokrasi, toplumsal tepki ve protestoların sınıf mücadelesi olarak gösterilmesine izin vermemiştir (Rogovin, 2013). Dolayısıyla devrim sonrasındaki ayrıcalıklara rağmen halkın önünde herhangi bir alternatifin bulunmaması, konumu kabullenmeyi doğurmuştur. Bu kabullenme üretim faktörlerinin etkinsiz kullanımını beraberinde getirmiştir. Aslında bu durum tek partinin üstlenmiş olduğu roldeki eksiklikten kaynaklanmaktadır. Komünist parti kuruluşunda "demokratik merkeziyetçilik" ilkesini taşırken uygulamada merkeziyetçiliğin işlediği oranda demokratiklik işlememeye başlamıştır (Aktan, 2000: 6).

Sistemden kaynaklanan toplumcu düşünce kapitalist sistemdeki kişisel çıkar güdüsünün yerini alamadığı, aksine rollerde değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur. Kapitalist sistemde burjuvaziyi

kâr peşinde koşan girişimci oluştururken, sosyalist sistemde toplumcu düşünce ve dayanışmayı tesis etmeyle görevli olan tek parti yönetimi kapitalist sistemdeki burjuva sınıfını oluşturmuştur. Her şey merkezi yönetim çerçevesinde şekillendiğinden kişiler yönetime yakınlıklarına göre ayrıcalıklara sahip olmuşlardır (Kışlalı, 1997: 251).

Sistemde özel girişimin bulunmaması, çalışanların verimliliklerini arttırmalarını sağlayacak ve daha fazla çalışmalarını teşvik edecek bir güdünün olmaması üretimde ciddi problemlerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Herkese iş garantisinin sağlanması ve ücretlerde homojenliğin olması işçilerin performanslarını arttırmaları için bir gerekçenin bulunmadığı fikrinin yerleşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla zaman içinde planlamacı sosyalist ekonomilerin işgücünde verimlilik düşmüş ve merkezi yönetimin tutumu iş görenlerde etkinsizliği teşvik etmiştir (Aktan, 2000: 6). Bu durum zamanla sistemin tıkanmasını beraberinde getirmiştir.

Merkezi planlamacı ekonomik sistemlerin 1980'li yılların sonuna kadar devam eden yaklaşık 70 yıllık varlık dönemi, özellikle 1980'li yıllardan sonra hızla değişen dünyada oluşan yeni küresel eğilimler ve yeni küresel değerlerin devletin görevlerini ve ekonomik rollerini de hızla değiştirmesiyle birçok ülkede korumacı devlet anlayışı yıkılmıştır (Gomulka, 2000: 37). 1970'lerin sonlarına kadar sosyalist ekonomik sistemin sergilediği büyüme performansı, çoğu ülke ekonomilerini planlı kalkınma modeli ile cazip bir merkez haline getirmiş olmasına rağmen, planlamacılıkta yaşanmaya başlanan hantallıklar ve yeni tekniklerin geliştirilmemesi, verimliliğin arttırılamaması bu sistemi sonunda durağanlığa ve tıkanıklığa sürüklemiştir (Egeli, 2002: 38). Yaşanan bu sorunların aşılması için yeni arayışlara girilmiş, 1980'lerde perestroyka (yeniden yapılanma) ve glasnost (açıklık) olarak tanımlanan yenileşme hareketleri başlatılmıştır. Ancak 1990'lara gelindiğinde, belki de 20. yüzyılın en önemli sosyo-politik-ekonomik olayı gerçekleşmiş ve sosyalist ekonomik sistem çökmüştür. Bu gelişme ile SSBC bünyesinde bulunan birçok ülke ile yine planlamacı sosyalist sistemi uygulayan diğer ülkeler, eski sistemden piyasa ekonomisine yönelik programları uygulamaya başlamışlardır (Egeli, 2002: 39).

Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte kamu yönetimi sistemlerinde sıkça kullanılmaya başlayan dönüşüm (transformation) kavramı dinamik bir tarihsel süreç olarak tanımlanabilir. Bu tarihsel sürecin temel amacı, toplumun bütün öğelerinin tamamen benimsenen yeni sisteme göre dönüşümünü ve uyumunu sağlamaktır. Bunun öncelikli olarak ekonomik yapıda gerçekleştirilmesi, sistemin diğer alanlarında da başarının anahtarı olacaktır. Nitekim, ekonomik yapının başarılı bir şekilde dönüşümü refah seviyesini doğrudan etkileyecektir. Bu dönüşüm olgusunun temel amaçlarından biri sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasıdır (Hatipağaoğlu, 2002: 181).

Dönüşüm (transformation) süreci, belli bir sistemle başlayıp aynı sistem içinde biter. Ama ortaya çıkan sistem, başlangıçtaki sistemin aynısı değildir. Her zaman dönüşüm değişimi gerektirmez. Bir kuruluşun veya sistemin dönüşümünden söz edildiğinde, o kuruluşu tanımlayan sistemdeki bir değişiklikten söz ediliyor demektir. Üstelik bu değişiklik sadece kuruluşun yapısını değil, sistemi etkileyen ve onun bir parçasını oluşturanların sahip olduğu varsayımları, değerleri ve yaptıkları uygulamaları da ilgilendirir. Kuruluşun yapısını olduğu kadar onu oluşturan parçalar da değiştirilmediği sürece tam bir dönüşüm gerçekleştirilemez. Dolayısıyla dönüşüm, sistemin yukarıdan aşağıya kadar tümüyle yeniden yapılanmasıdır bir yapı gerektirir (Gull, 1997: 7-18).

Bir devletin kamu yönetimi sistemindeki dönüşüm genel itibariyle şu konuları kapsamalıdır (Ellman, Gaidar and Kolodko, 1993: 9-27):

Yapısal Dönüşüm: Sistemin eksikliklerinin azaltılması, idari işlemleri, altyapı, sanayi, pazarlama işlemleri ve milli gelirin piyasa ekonomisinin kurulması için kullanılması işlemlerini kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle yapısal değişmeler, eski ve olumsuz üretim ve araçlarını yenileriyle değiştirmek, teknolojik üretimin milli gelir içindeki payını yükseltmek ve diğer alt birimlerini geliştirmek, pazarlamada etkinliği artırmak, orta ve küçük işletmeleri geliştirerek tekel ekonomisini ortadan kaldırmak, dış ticaretin kontrol edilmesi ve düzenlenmesi konularını kapsamaktadır.

Kurumsal Dönüşüm: Eski sosyalist sistemi ortadan kaldırmak için yeni iktisadi kurumların oluşturulması gibi konuları kapsamaktadır. Kurumsal değişmeler; hukuksal ve seçim sisteminin kurulmasına, özel mülkiyet kurumunun geliştirilmesine, özelleştirilme işlemlerinin hızlandırılmasına, ulusal paranın devalüasyonuna, yabancı ticaretin gelişimine olanak sağlanmasına, yeni koşullar altında çalışabilecek yöneticilerin yetiştirilmesine, ticari bankaları kapsayacak sermaye piyasası kurumunun oluşturulmasına ve geliştirilmesine, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesine bağlıdır.

Ekonomik Dönüşüm: Mali, makro ekonomik, kamu bütçesi, parasal işlemler, ticaretin liberalleştirilmesi ve gelir düzeyi gibi konuları ve işlemleri içermektedir.

Sonuç olarak, geçiş ülkelerinin dönüşüm süreçlerinde kamu yönetimlerinin başlıca görevleri; sosyal hizmetleri yerine getirmek, kamu hizmetlerini finanse etmek için gerekli kamu gelirlerini artırmak, kamu gelirlerini verimli alanlara harcamak, sözleşme ve mülkiyet haklarını korumak, kamusal malları sunmak ya da üretmek ve piyasa mekanizmasının etkin çalışmasının sağlanması için gerekli önlemleri almaktır (Turan, 2007: 20). Merkezi planlamaya dayalı bir idari yapıdan piyasa mekanizmasını temel alan bir kamu idaresi sistemine geçişte devletin idari sistemdeki payının küçültülmesi hem nicelik hem de nitelik açısından devlete farklı işlevler yükler (World Bank, 2002: 78). Artık devletin hem ekonomideki payı azalacak hem de kamu sektörünün işlev açısından amaçları ve öncelikleri değişecektir (Ünlükaplan vd., 2007: 1117-1126).

Bununla birlikte, geçiş ülkelerinin tümünde piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak yönünde bir çaba olsa da bu ülkelerin çoğu bu amaçlarına ulaşmada başarılı olamamışlardır. Çünkü bu ülkelerin başlangıç koşulları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Geçiş sürecinde Doğu Avrupa ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri'nin uyguladıkları reform hareketlerinde Avrupa Birliği'ne tam üyeliğe aday olacak konuma kadar başarılı olmuşlar ancak Orta Asya Cumhuriyetleri uyguladıkları dönüşüm programında beklenen başarıyı göstermemişlerdir (Tandırcıoğlu, 2002: 12-22).

3. Orta Asya Ülkelerinde Kamu Yönetiminin Dönüşümü ve Karşılaşılan Problemler

Merkezi planlamacı kamu yönetimi sistemlerinin çökmesi ve küreselleşmenin hızla tüm dünyada etkisini göstermesiyle birlikte, bütün geçiş ülkelerinde ve aynı zamanda Orta Asya Cumhuriyetlerinde (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan) yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmelerde devletin rolünün ne olacağı konusundaki fikirlerde önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Geçiş ülkeleri 1990'lardan itibaren devletin mevcut siyasal ve iktisadi görevlerinin yeniden düzenlenmesi amacıyla birçok reform yapmışlardır. Ancak merkezi planlamacı sistemin yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle, idari etkinlik sağlama çabalarında, geride kalan yaklaşık 25 yılı aşkın süre zarfında Orta Asya ülkelerinin başarılı oldukları iddia edilemez.

Merkezi planlamanın geçerli olduğu bir kamu yönetimi sisteminden piyasa mekanizmasına doğru adımlar atan, iktisadi, siyasal, kurumsal ve sosyal reformların yürütülmeye çalışıldığı geçiş ülkelerinde devletin idari/ekonomik sistemdeki rolünü sorgulamak bir anlamda reform sürecindeki en önemli adımdır (Ünlükaplan vd., 2007: 1117-1126). Bu çerçevede Orta Asya Cumhuriyetleri bağımsızlık sonrası dönemde ciddi idari ve ekonomik reform girişimlerinde bulunmuş, planlı ekonomik sistemden piyasa mekanizmasına geçebilmek amacıyla önemli çabalar sarf etmişlerdir. Bununla birlikte, bu ülkeler Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ölçüsünde bir idari ve ekonomik reform başarı performansı sergileyememişlerdir. Orta Asya ülkelerinin bugün bile hala idari ve ekonomik reformlar açısından atmaları gereken önemli adımlar bulunmakta ve aynı zamanda idari yapının dönüşümü açısından ciddi ve önemli engellerle de karşı karşıya bulunmaktadırlar.

Bu engelleri şu şekilde sıralamak mümkündür (İsgenderov, 2010: 381-398):

İmalat sanayi için sağlıklı bir uluslararası rekabet ve teknolojik gelişme altyapısı iklimi kurulamamıştır,

Bankacılık ve mali sektör ekonominin üretken sektörlerinin ihtiyaçlarına cevap verecek bir bünyeye kavuşturulmamıştır,

Dış ticarette pazara giriş, girişimci kültürü, AR-GE ve yenilikçilik-inovasyon altyapısı

oluşturulamamıştır,

Denize çıkış imkanı olmamasının getirdiği dezavantajların izalesi amacıyla, nakliye maliyetlerini azaltacak etkin bir bölgesel lojistik ve ticaretin kolaylaştırılması (trade facilitation) politikaları geliştirilememiştir,

Bölgesel politikaların geliştirilmesinde sivil toplum kuruluşları, devlet, üniversiteler ve düşünce kuruluşları arasında işbirliği sağlanamamıştır,

Cumhuriyetlerin dış ekonomik ilişkilerini dış ticaret, yatırımlar, finansman ve teknik yardım yaklaşımlarını ihtiva edecek şekilde kapsamlı bir strateji üreterek uygulamaya koyan kurumlar kurulamamıştır,

Kamu otoriteleri ile özel ekonomi birimleri arasında bağlayıcı bir koordinasyon sağlanmamıştır,

Gerçek anlamda piyasa ekonomisine, fiyat mekanizmasına işlerlik kazandırılamaması, rekabet sisteminin kurulamaması ve haksız rekabetin varlığını sürdürmesi engellenememiştir,

Haberleşme kanallarının gelişmemiş olması nedeniyle bilgi yetersizliği ve dönüşümün halk tarafından desteklenmesi sağlanamamıştır,

Ekonomik kalkınmanın ülkenin iç potansiyelinde değil dışarıdan aranması ve bunun ağır maliyetleri ile karşı karşıya kalınmıştır,

Sıkı para ve sabit döviz kuru politikası uygulaması nedeniyle milli paranın mekanik fonksiyon üstlenmiş gözükmesi ve aşrı değerlenmesi nedeniyle dış ticarette etkinlik sağlanamamıştır,

Özelleştirme uygulamalarındaki kamu kayırmacılığının yaygın olması nedeniyle başarısızlığı, tekel ekonominin yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur,

Dış ticaretin düzenlenmesinde uygulanan yanlış politikalar sebebiyle ülkenin yabancılarla karşılaştırmalı üstünlüğünü zayıflatmıştır,

Sosyal tabakalaşma sürecinde adalet sisteminin kurulmaması, rüşvet ve benzeri kolay gelir yöntemlerinin yaygın olması nedeniyle geniş halk kitlesinin ekonomik dönüşüm sürecine yabancı kalmasına neden olmuştur,

Vergi sisteminden kaynaklanan kayıt dışı ekonominin varlığı ve kamu kuruluşlarının karşılıklı borçlarının genişlemesi problemini doğurmuştur,

Sanayide pozitif yapı değişmelerinin gelişmesi için ekonomik istikrarın sağlanması ve siyasal-yasal ortamın geliştirilmesi oluşturulamamıştır,

Dış ticaretin devlet tarafından teşvik olunması ve garantiye alınması ve iç piyasada sanayi ürünlerine talebin genişletilmesi ve sanayi sektöründe yatırım risklerinin azaltılması politikaları uygulanamamıştır,

Devlet ve yerel yönetimlerde yeniden yapılanmanın hızlandırılması sağlanamamıştır.

Görüldüğü gibi, Orta Asya ülkelerinde geri kalmanın ve kamu yönetimini dönüştürememenin temel nedenleri siyasal, ekonomik ve hukuksal problemler olmakla beraber asıl ve en önemli sorun idari sistemle ilgilidir. Bu sebeple bu ülkelerde temelde kabul edilen felsefe ve en önemli değişim hemen hemen bütün ülkelerde merkezi idari yapıdan yerelleştirilmiş bir yapıya geçişin kabul edilmesidir (Meriç,

2002: 114). Ancak böyle köklü bir değişim hiç de kolay bir şey değildir. Özel sektör, özel mülkiyet ve özel sermaye birikiminin neredeyse sıfır olduğu, zihinlerin piyasa yerine devlet mekanizması ile dolu olduğu, rekabet, verimlilik, teknolojik değişim gibi kavramların önemsiz görüldüğü, altyapının büyük ölçüde eskidiği, basit tüketim maddelerinin arzının bile yetersiz kaldığı bir noktadan hareket eden Orta Asya ülkeleri bu açıdan dönüşüm sürecinde çok büyük zorluk ve engellerle karşı karşıya kalmıştır. Üstelik bir de dönüşüm sürecinde izlenen yanlış ekonomik politikalar uygulanan reformların başarısını önemli ölçüde etkilemiştir (Yıldız, 2002: 538). Bu ülkelerde, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde kamu kesiminin küçültülmesi ve etkin bir kamu yönetiminin sağlanması devletin temel görevlerinden birisi haline gelmesine rağmen, kamu kesiminin büyük boyutlarda olması ve bir türlü küçültülememesi sebebiyle kamu harcamalarındaki artış engellenememiş; özelleştirme ve benzeri kamu kesimini daraltıcı reformlar ve yeni kurulan birçok özel sektör kuruluşlarından elde edilen kaynaklar, sadece kamu kesimini finanse etmeye yaramıştır (Meriç, 2002: 134).

Bu düşünceden hareketle Orta Asya ülkelerinin dönüşüm sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve bu ülkelerin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Işık, 2006: 8):

Orta Asya ülkeleri, doğal kaynaklarını etkin kullanma açısından zayıf bir görünüm sergilemektedirler. Bazı ülkelerin doğal kaynaklardan yoksun olması bazılarının ise bu doğal kaynaklara sahip olmalarına rağmen, bunu gerçek değeri üzerinden uluslararası pazara ihraç yol ve olanaklarının bulunmaması, gerekli altyapı ve teknolojiye sahip olmamaları sonucunda etkin kullanımın sağlanamaması nedeniyle küresel rekabeti kaybetmişlerdir.

Bağımsızlığa hazırlıksız olarak yakalanan bu ülkeler kendilerini sistem değişiminden kaynaklanan mali kriz içerisinde bulmuşlardır. Makro ekonomik istikrarsızlık, bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkelerinin temel özelliklerinden birisidir. Hemen hemen bütün bu ülkelerde, ilk yıllarda yüksek enflasyon ve ekonomik büyümede keskin düşüşler yaşanmıştır.

SSCB'nin dağılması sürecinde, artan ekonomik ve sosyal yozlaşmanın neden olduğu rüşvet ve yolsuzluk, bu ülkelerin bağımsızlıklarının ilk yıllarındaki temel sorunlarından birini teşkil etmiştir.

Kamu açığı, dış açık ve tüketimin yeterince kısılamaması nedeniyle borçlanmaya başvurulması ve bunun sonucu olarak ekonomik krizlerin kaçınılmaz hale gelmesi nedenleriyle milli gelirde düşme yaşanmıştır.

Kurumsal ve yapısal alandan kaynaklanan işlevsizlik nedeniyle, önemli reform hareketine ihtiyaç duymaktadırlar.

Orta Asya ülkelerinde idari reformların başarısız olması, bu ülkelerin ya kendi başlarına ya da uluslararası donör kurumların (IMF, Dünya Bankası vb.) teşvikiyle aldıkları reform kararlarını uygulayamayışları veya bu ülkelerdeki merkezileşmiş karar alma yapısı, personel ve kararlar üzerinde sıkı kontrol mekanizması, siyasal sadakat ve geleneksel totalitarizm alışkanlıklarının önemini halen koruması nedeniyledir (Sally, 2002: 12). Buna bağlı olarak bu ülkelerde kamu yönetimi sistemi sadece bir politika uygulama aracı olarak görülmüştür. Yine aynı şekilde yöneticiler toplum ve örgütlerle ilişkilerinde tek yönlü iletişim, komuta ve kontrol şeklinde geleneksel alışkanlıklarını devam ettirmektedirler. Ancak yeni teşvikler sağlayan yeni kurumlarla davranış değişikliği sağlanabilir. Eski alışkanlıkların devam ettiği kurumsal bir yapının yasal mevzuatını veya işleyiş kurallarını değiştirmekle topyekûn bir değişimin sağlanacağını beklemek pek gerçekçi değildir (Baimyrzaeva, 2005: 29-35).

Diğer taraftan, geçiş stratejisi olarak Orta Asya ülkelerinin söz konusu dönüşüm süreci, dünyada küreselleşme ve neoliberal politikaların arttığı bir döneme denk gelmiş ve böyle olunca da bu ülkeler bir taraftan serbest piyasa ekonomisini tesis etmeye çalışırken, aynı zamanda küreselleşmeye adapte olarak, yapılarını söz konusu normlara uygun hale getirme çabası içine girmişlerdir. Bu dönemde kimi Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri aşamalı geçiş stratejisiyle daha sancısız bir uyum politikası benimserken, Orta Asya ülkelerinin birçoğu ise şok terapi yöntemini benimsemişlerdir (Miynat, 2004: 75-96). Ancak daha

önce de ifade edildiği gibi yani kurumların geçmişten getirdikleri alışkanlıklar ve bu alışkanlıklara bağımlılıkların devam etmesi sebebiyle reform süreçleri ya da reformlardan elde edilen sonuçlar bu ülkelerde büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra geçiş ülkelerinin çoğunda kamu yönetimi sistemi ve kamu düzen büyük oranda çökmüş ve bunun yerini kaos ortamı almıştır. Ancak zamanla bu ülkelerde uluslararası kuruluşların da desteğiyle, ekonomik ve toplumsal alanda da birçok reform yürürlüğe girmiş ya da mevcut sistem revize edilmiştir. Böyle olmakla birlikte hukuksal ve kurumsal düzenin oluşturulması sürecinde birçok sorun yaşanmıştır.

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Orta Asya ülkeleri de geçiş ekonomisi olarak pek çok problemle yüzyüze kalmışlardır. Bu ülkeler, Sovyet tecrübesinden miras kalan sanayi üretiminin gelişmeye açık olması ve yetişmiş insan sermayesine sahip olmalarına rağmen, ekonomik sistem bakımından Sovyetler Birliğine aşırı bağımlılıkları, üretim sisteminin Sovyet yapısıyla aşırı bütünleşmiş olması ve o güne kadar merkezi planlamacı kurumsal yapıda yaşamalarından dolayı önemli sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bununla birlikte bu ülkeler kamu yönetimi sistemlerindeki yapısal reformları ve özelleştirme politikalarını genellikle zayıf ve reformların arkasında sağlam durmayan hükümetlerin yönetimi altında gerçekleşmek zorunda kalmışlardır. Bu da doğal olarak idari reformların pek çok açıdan yetersiz bir şekilde uygulanmasına neden olmuştur. Bu nedenle, bazı idari reform programlarıyla nicelik bakımından hedeflere ulaşılmışsa da, nitelik açısından aynı başarı gösterilememiştir. Sistemin genelindeki etkinsizlikler kurumlar bakımından da devam etmiştir.

Bu ülkelerde sosyalist deneyimden kalma merkezi karar alma, bürokratik yapı ve geçiş sonrasında kurumsal çöküş devlet toplum ilişkilerinde etkinsizlik, yolsuzluk ve rüşvet başta olmak üzere çok önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların üstesinden gelmek üzere özellikle uluslararası kuruluşlarca önerilen reformlarda temel yaklaşım; kamu yönetiminin ve buna bağlı olarak devletin yeniden yapılandırılmasının yanı sıra karar alma süreci ile ilgili demokratik yönetişim yapılarının da oluşturulmasıdır. Ancak aşırı merkezileşmiş, genişlemiş devlet ve devletle idare özdeşliği, uygun yasal sistem ve vasıfların yokluğu, zayıf idari sistem, devlet kapasitesinin zayıflığı nedenlerinden dolayı bu ülkeler gereken idari dönüşümlerini bu güne kadar tam anlamıyla gerçekleştirememişlerdir.

Orta Asya ülkelerinde dönüşüm sürecinin başarısı bütün kurumları içine alan ve kurumsal sinerji yaratan bir paradigma olmak zorundadır. Farklı uzmanlıkları olan ve bir arada çalışan insanların karşılıklı olarak bilgilerini birbirine aktararak kendi alanlarında yenilik üretmeye yönelmeyi sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca, dönüşüm sürecinde dönüşüm toplumsal düzeyden kişisel düzeye kadar inmek zorundadır. Ekonominin kurumsal düzeydeki yeniden yapılanması, verimliliği ve toplam kaliteyi ve küresel bütünleşmeyi esas alır. Verimlilik ve toplam kalite anlayışının, bireysel aktiviteden, örgütsel ve kurumsal düzeye kadar geçerlilik kazanması esastır.

Merkezi planlamacı sistemin insan tipi, mekanik akla dayalı, sistem içinde sorgulamayan ve yenilik yaratamayan bir insan tipiydi. Ancak kapitalizm aşamasındaki insan tipi ise daha bireyci veya iktisadi (homo economicus) insandır. Kurumsal sistemin büyük çaplı dönüşümündeki insan, sadece mekanik akıl değil, duygulu, akıllı ve yenilikçi post-modern insan tipi olmalıdır. Orta Asya ülkelerinde kurumsal sistemin dönüşüm sürecinde yer alan insan eğitilmiş, yenilikçi ve nitelikli insan tipi olmak, yani sosyal ve entelektüel sermayesi ön plana çıkmak durumundadır. Bu çerçevede eğitim sisteminin sosyal dayanışmacı, katılımcı ve sosyal sorumluluğu olan, insani duygu ve değerleri ön plana çıkaran bireyler yetiştirecek şekilde dönüşmesi gerekmektedir.

Bu ülkelerde dönüşüm sürecinin temel stratejileri toplumsal bütünün veya sistemin –politik alan, ekonomik alan, teknolojik alan, sosyal alan ve kültürel alanındaki- sorunların çözüme kavuşturması gerekmektedir. Bu süreçte katılımcı demokrasi, rasyonellik, bilimsellik ve toplumsal uzlaşma etkin bir yöntem olarak kullanılmalıdır. Sistemin dönüşüm sürecinde bu yöntemlerin her biri yeri geldikçe kendi alanı için kullanılması gerekmekte ve gereken başarı için temel koşuldurlar.

Kamu yönetimi sisteminin başarılı bir dönüşümü için diğer önemli bir husus; bu ülkelerde gerçekleştirilecek idari reformlar tasarlanırken kurumsal yapının evrimiyle ilgili tarihsel hafıza ve eskiye bağımlılığın dikkate alınması gerektiğidir. Buna göre geçmişin kurumsal sistemi bugünün örgüt ve –iktisadi ya da politik- bireysel girişimlerine çeşitli fırsatlar sağlarlar. Böylece kurumsal yapı bugünün ve dünün kurumları için karşılıklı bağımlı oldukları bir ağ oluşturur. Kurumsal yapının gelecekte alacağı şekil sadece şu anki hale değil geçmişte bulunduğu duruma da bağlıdır. Yani, başarılı bir sonuç elde etmek, mevcut reformlar açısından önceki uygulamaların önemini ortaya koyan ulusal, kurumsal ve idari yapıya bağlıdır. Devlet, idare, siyaset ve toplum ilişkisine dair önceki kurumsal yapılar ve kurumsal kültür gelişmelerin ne yönde olacağının da temel belirleyenidir. İdari yapılanma, devlet-idare-siyaset-toplum ilişkisinin kapsamı, biçimi, karakterine ve kontrol düzeylerine ilişkin olarak ülkeler ve bölgeler arasında farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklardan dolayı uygulamaya konulacak olan reform stratejilerinde bu ülkelerin kurumsal yapılarının tarihsel ve kültürel alışkanlıkları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Gerçekte reformların başarısı da ancak buna bağlıdır.

Uzun bir süre merkezi planlamacı sosyalist sistem altında yaşayan Orta Asya ülkelerinin kamu yönetimi sistemleri doğal olarak kendi gelenekleri ve davranış kalıplarını da oluşturmuştur. Toplum kültüründe söz konusu olan kesimler arasındaki geleneksel ilişkiler ve gruplar arasındaki çıkar ilişkileri kurumsal sisteme de yansımıştır. Bu yapının oluşturduğu devlet anlayışı paternalist ve kamu gücünü sonuna kadar kullanmayı isteyen bir yapıdır. Dolayısıyla bu ülkelerdeki geleneksel ve kurumsal kültürle ilgili bu algılamanın yeni devlet anlayışına uyumu ve tam anlamıyla kurumsal bir dönüşüm için ciddi bir çaba gerekmektedir.

Kaynakça:

Aktan, Coşkun Can (2000). "Liberal Demokrasi Üzerine Özlü Sözler", Yeni Global Gerçekler, İstanbul: TÜGİAD Yayınları.

Baimyrzaeva, M. (2005). "Institutional Reforms in Kyrgyzstan", Central Eurasian Studies Review, Vol. 4, No. 1, Winter. ss. 29-35.

Çevik, Savaş ve Erol Turan (2007). "Devletin Kurumsal Dönüşümü: Orta Asya Cumhuriyetleri Perspektifinden", BİLİG, Sayı: 41, Ankara, ss. 205-224.

Dabrowski, Marek (1999). Different Strategies of Transition to a Market Economy: How Do They Work in Practice", EBRD, Transition Report, s. 3.

Egeli, H. (2002). "Geçiş Ekonomilerinde Mali Saydamlık", Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, 02-04 Mayıs, Bişkek- Kırgızistan.

Ellman M., Gaidar E., Kolodko G. (1993). "Economic Transition in Eastern Europe, (Edited by Admıraal H.P.), Blackwell, Oxford UK Cambridge, USA, ss. 10-24.

Gomulka, S. (2000). "Makroekonomic Politicies and Achievements in Transition Economies, 1989-1999", Economic Survey of Europe, No2/3.

Gull, Gregory (1997). "Understanding Transformation", Executive Excellence, December, ss. 19-27.

Hatipağaoğlu, Aziz (2002). "Merkezi Planlamanın Çöküşünden Dönüşüme: Kırgızistan'da Ne Oldu?", Dış Ticaret Dergisi, Özel Sayı, ss. 15-37.

Havrylyshyn, Oleh and John Odling-Smee (2000). "Political Economy of Stalled Reforms", Finance & Development, A Quarterly Magazine of the IMF, Vol: 37, No:3, pp. 11-29.

Işık, A. (2013). "Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20. http://www.bjmer.net/Makaleler/195442499_105-118%20I%C5%9EIK.pdf. [Erişim: 05.11. 2016].

İsgenderov, Murad (2010). "21. Yüzyıla Başlarken Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik Dönüşüm Çabaları: Uygulamalar, Politikalar ve Stratejiler", 21. Yüzyulda Türk Dünyası Uluslararası Sempoyumu Bildiriler Kitabı, Lefke-K.K.T.C., 02-05 Aralık, ss. 381-398.

Kışlalı, Ahmet Taner (1997). Siyaset Bilimi, Ankara: İmge Kitabevi

Meriç, M. (2002). "Geçiş Ekonomilerinde Mali Reformlar Kırgızistan Cumhuriyeti İçin Dersler", Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, 02-04 Mayıs 2002. Bişkek-Kırgızistan.

Miynat, M. (2004). "Geçiş Ekonomilerinde Yeniden Dağılım ve Yoksulluk", Proceedings of First International Conferance on The Fiscal Policies In Transition Economies, Kyrgz- Turkish Manas Universty Departman of Public Finance, Kyrgyz –Turkish Manas University Publication No: 56, Conferance Series No: 5, Bishkek.

Özuğurlu, Yasemin (2002). "Rusya'da Kapitalist Dönüşüm ve İstikrar Sorunu" , VI. ERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi, Ankara.

Rogovin, Vadim Zakharovich (2001). "Stalin's Terror of 1937-1938: Political Genocide in the USSR", http://www.wsws.org/en/articles/2009/06/rogo-j01.html. [Erişim: 12.11.2016].

Sally, N. C. (2002). Power and Change in Central Asia, Routledge: New York.

Şahin, Hüseyin (2002). İktisada Giriş, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları

Tandırcıoğlu, Haluk (2002). "Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 3, İzmir, ss. 12–22.

Tanzi, Vito and George Tsibiuris (2000). "Fiscal Reform over Ten Years of Transition" IMF Working Paper, WP/00/113/ IMF.

Turan, Güngör (2007). "Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformlar ve Yeni Devletin İşlevleri", Kamu-İş, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 17–27.

Ünlükaplan, İlter vd. (2007). "Geçiş Ekonomilerinde Maliye Politikası Uygulamalarına Anayasal İktisat Yaklaşımı", Beşinci Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi: Türk Dünyasının Geleceği, Calalabat / Kırgızistan 11-13 Haziran, ss. 1117-1126.

World Bank (2002). "Transition, The First Ten Years, Analysis and Lessons for Eastern Europe and Former Soviet Union", Washington D.C.

Yıldız, H. (2002). "Geçiş Ekonomilerinde Dönüşüm Süreci ve Mali Reformlar", Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 29, Kongre Dizisi: 3, 02-04 Mayıs 2002. Bişkek-Kırgızistan.

Avrasya Borsalar Federasyonu'nun Kurum Yapısı

Institutional Structure Of Federation Of Euro-Asian Stock Exchanges

Yrd. Doç. Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN *

Öz:

Liberal-kapitalist ekonomik modelin bir yansıması olan borsalar, küreselleşen dünyada yabancı sermayenin de işlem yapabildiği bir sektördür. Sermayenin sınır tanımadığı günümüzde, uluslararası kuruluşlar bu alanda da görülmeye başlamıştır. Üyeleri borsalardan oluşan ve uluslararası bir kuruluş olan Avrasya Borsalar Federasyonu da aynı anlayışın bir sonucu olarak hayata geçirilmiştir.

Avrasya Borsalar Federasyonu, merkezi İstanbul'da olan hükümet dışı bir uluslararası örgüttür. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası öncülüğünde kurulan bu örgüt, Türk Dünyası'ndan da üyelere sahiptir. Değişik coğrafyalardan tüzel kişilerin kurduğu bu örgütün üyeleri, Avrasya Bölgesi içinde yer almaktadır. Bununla birlikte örgütün Avrasya kavramına bakışı, kendine özgüdür.

Bugüne kadar Avrasya Borsalar Federasyonu hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olunamamıştır. Bunda değişik etkenler rol oynamıştır. Bu sebeple bu çalışmada, Avrasya Borsalar Federasyonu'nun kurum yapısı incelenerek bir fikir sahibi olunmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası sermaye, borsa, uluslararası hükümet dışı örgüt, Avrasya, Türk Dünyası

Abstract:

Stock exchanges, as a reflection of the liberal-capitalist economic model, is a sector which the foreign capital can also operate in a globalized world. The international institutions have also started to be seen in this sector in the contemporary world on which the capital does not accept any frontier. As a result of same approach, Federation of Euro-Asian Stock Exchanges has been founded as an international institution, composed of stock exchanges.

* Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, bbozarslan@hacettepe.edu.tr

Federation of Euro-Asian Stock Exchanges is an international non-governmental organization, based in İstanbul. This organization, which has been founded via the leadership of İstanbul Stock Exchange, has also members from Turkic World. The members of this organization, which has been founded by the legal persons from different regions, are from the Eurasian Region. However the approach of the organization to the concept of Eurasia is sui generis.

Up to now, sufficient information can't be acquired about Federation of Euro-Asian Stock Exchanges. Different factors have played role concerning this fact. Therefore in this paper, via examinig the institutional structure of Federation of Euro-Asian Stock Exchanges, an idea about this organization will try to be obtained.

Keywords: International capital, stock exchange, international non-governmental organization, Eurasia, Turkic World

Giriş

Avrasya tabiri, coğrafî bir terim olmasına rağmen sınırları tam olarak belirli olmayan bir coğrafya için kullanılmaktadır. Genellikle Avrupa ve Asya kıtalarının birleşmesinden oluşan bir bölge olarak kabul edilmekle birlikte, gerek Avrupa kıtasının doğal sınırlara sahip olmaması gerekse Avrupa Birliği (AB)'nin ekonomik bir kuruluş olmanın çok ötesine geçmiş olması sebebiyle Avrasya kıtası, bütünleşik bir kıta veya bölge olarak değerlendirilememektedir. Öte yandan Avrasya tabirine, uluslararası ilişkiler zemininde somut bir işlev yüklenmekte; bu adlandırma daha çok Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve AB gibi aktörlerin çok etkili ol(a)madığı alanlarla ve konularla ilgili olarak kullanılmaktadır. Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra, ABD'nin rakipsiz kaldığı imajına karşı geliştirilen birçok çabada, bu isimlendirmenin kullanılması da Avrasya tabirini, daha kullanışlı hâle getirmiştir[1].

Çalışmamızın konusunu oluşturan ve hükümet dışı uluslararası bir örgüt olan Avrasya Borsalar Federasyonu (ABF), üyeleri borsalardan oluşan bir yapılanmadır. Liberal-kapitalist ekonomik modelin bir yansıması olan borsalar, küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak, 20. yüzyılın son çeyreğinde, ilgili devletlerdeki yabancı sermayenin de işlem yapabildiği bir sektör hâline gelmiştir. Sermayenin sınır tanımadığı bir dönemde, doğal olarak uluslararası birliktelikler, bu alanda da görülmeye başlamıştır. İşte ABF de aynı anlayışın bir sonucu olarak hayata geçirilmiştir.

Bugüne kadar, çeşitli sebeplerden dolayı kamuoyu, ABF hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olamamıştır. Bunda önemli bir etken, üyelerinin coğrafî dağılımı ve nitelikleridir. Bu sebeple bu çalışmada, adı pek duyulmamış olan ABF'nin kurum yapısı incelenerek, bir fikir sahibi olmaya çalışılacaktır. Ayrıca kurum yapısı ile yakından ilgili olan örgütün hukukî niteliği, üyelik yapısı ve malî düzeni gibi konular da ele alınacaktır. Bahsi geçen hususlar, örgütün iç işleyişi bakımından en üstün hukuk kuralı niteliğine sahip olması münasebetiyle ABF Statüsü'nde yer almaktadır. Çalışmada, bu belge esas alınacaktır.

1 Avrasya ve Avrasyacılık kavramlarıyla ilgili önemli bir çalışma için bkz. Vügar İmanov, Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı, İstanbul: Küre Yayınları, 2008. Ayrıca bkz. Aleksandr Dugin, Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım, Çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2005; Ömer Göksel İşyar, Avrasya ve Avrasyacılık, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 2010. Avrasyacı düşünceyi yansıtması bakımından Avrasyacılık ile ilgili birinci el bir kaynak olarak, Avrasyacılığın ilk dönem temsilcilerinden olan Nikolay Trubetskoy'un şu eseri de dikkat çekicidir: Nikolay Sergeyeviç Trubetskoy, Avrupa ve Beşeriye, Çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.

A. Genel Olarak ABF

16 Mayıs 1995'te kurulan ABF, kurucu belge mahiyetindeki ABF Statüsü'nün[2] 3. maddesine göre merkezi İstanbul'da bulunan bir örgüttür. ABF'nin kurucu belgesi mahiyetindeki ABF Statüsü, kurucu üyelerin borsa başkanlarının katılımıyla aynı tarihte imzalanmıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)'nın[3] kurulmasına öncülük ettiği bu örgüt, 12 kurucu üyeyle faaliyete başlamıştır (ABF Resmî İnternet Sayfası, http://www.feas.org/about-feas/statute.aspx, 01.11.2016)[4].

ABF Statüsü'nün 3. maddesine göre süresiz olarak kurulan ABF, ABF Statüsü'nün "Giriş" kısmında da belirtildiği üzere üyelerinin iç pazarlarında gelişmeyi sağlamak, işbirliğini teşvik etmek ve Avrupa'daki, Asya'daki ve Akdeniz Havzası'ndaki pazarlar arasında uyumu sağlamak üzere teşekkül etmiş bir yapılanmadır.

Örgütün amaçları, 2. maddede düzenlenmiştir. Buna göre ABF, Avrasya Bölgesi'nde sermaye piyasalarının gelişimini, desteklenmesini, teşvikini ve bu piyasalar arasında işbirliğini sağlamak üzere kurulmuştur. Bu maddede dikkat çeken bir husus, parantez içinde yer alan ve Avrasya Bölgesi'ne açıklık getiren ifadelerdir. Söz konusu ibareye göre Avrasya Bölgesi Avrupa, Asya ve Akdeniz Havzası olarak tarif edilmiştir. Üyelerinin bağlı bulunduğu devletler dikkate alınarak yapılan tasnif, "Avrasya" ve "Avrasya Bölgesi" gibi tabirlere, yeni bir boyut katmaktadır ki bu da Akdeniz Havzası'dır. Böyle bir tanımlamanın üyelik yapısından kaynaklandığı düşünülebilir.

ABF Statüsü'nün 15. maddesinin 2. fıkrasına göre örgütün resmî dili, İngilizce'dir. Aynı fıkraya göre örgütün resmi belgeleri, İngilizce olacaktır. Ayrıca aynı maddenin 3. fıkrasına göre statü hükümlerinin yorumunda da sadece İngilizce metin bağlayıcı kabul edilecektir. Uluslararası örgütlerde resmî dil/diller, kurucu belgeyle belirlenir. Belirlenen bu dil/diller, uygulamadan kaynaklanan değişik etkenlere bağlı olarak tespit edilir. Çok üyeli örgütlerde, yaygın olarak kullanılan ve/veya kabul gören dil/diller tercih edilir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nde görüldüğü üzere, istisnaen üyelerin hiçbirine ait olmayan dil/diller de resmî dil olarak kabul edilebilir (Terzioğlu ve Özarslan:147-149)[5]. ABF'de de İngilizce'nin tercih edilmesi, örgütün üye yapısındaki çeşitlilikten ve uluslararası piyasalara uyum sağlamaktan kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte örgütün kurucu üyeleri bakımından, resmî dili İngilizce olan bir coğrafya yoktur. Dolayısıyla ABF de bu yönüyle istisnaî örnekler arasında yer almaktadır. Bu sebeple örgütün resmî dilleri arasına, ABF'ye İMKB'nin öncülük etmesi sebebiyle

2 ABF Statüsü'nün tam metni için bkz. ABF Resmî İnternet Sayfası, http://www.feas.org/about-feas/statute.aspx, 01.11.2016.

3 İMKB'nin tüzel kişiliği, 30.12.2012 tarihli ve 28513 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun 138. maddesiyle sona ermiş ve aynı maddenin 10. bendine göre İMKB'nin borsacılık faaliyetleri ile devam eden diğer bütün işlerinin, işlemlerinin ve faaliyetlerinin Borsa İstanbul Anonim Şirketi tarafından yürütüleceği hüküm altına alınmıştır. Borsa İstanbul Anonim Şirketi, 03.04.2013 tarihinde esas sözleşmesinin tescil edilmesiyle birlikte faaliyetine başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Borsa İstanbul Anonim Şirketi Resmî İnternet Sayfası, http://www.borsaistanbul.com/kurumsal/borsa-istanbul-hakkinda/hukuki-cerceve, 01.11.2016. 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun tam metni için bkz. Başbakanlık Resmî İnternet Sayfası, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121230.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121230.htm, 01.11.2016. Borsa İstanbul Anonim Şirketi Esas Sözleşmesi için bkz. Borsa İstanbul Anonim Şirketi Resmî İnternet Sayfası, http://www.borsaistanbul.com/docs/default-source/kurumsal-yonetim/bias-esas-sozlesmesi.pdf?sfvrsn=22, 01.11.2016. Bu çerçevede, İMKB'nin ABF üyeliği de 6362 sayılı yasa uyarınca bir özel hukuk tüzel kişisi olan Borsa İstanbul Anonim Şirketi eliyle yürütülmektedir. İMKB ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem Kutlu Gürsel, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası-İdare Hukuku Açısından Bir İnceleme, Ankara: Turhan Kitabevi, 2003.

4 Kurucu üyeler şunlardır: Amman Borsası, Bratislava Borsası, Orta Asya Borsası (Kazakistan), Birinci Bulgaristan Borsası, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Karaçi Borsası, Ljubljana Borsası, Devlet Malları ve Hammadde Borsası (Türkmenistan), Tahran Borsası, Tel Aviv Borsası, Erivan Borsası ve Zagrep Borsası. ABF kurucu üyeleri için bkz. ABF Resmî İnternet Sayfası, http://www.feas.org/about-feas/history-of-feas.aspx, 01.11.2016.

5 Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nde, üyeleri arasında İngilizce'nin resmî dil olduğu bir devlet olmamasına rağmen, resmî dil İngilizce olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahadır Bumin Özarslan, Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü-Kurum Yapısı, İç İşleyişi, Dış İlişkileri, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012:146-148.

Türkçe başta olmak üzere, birkaç dil daha eklenmesi uygun olacaktır (Örgütün üyelik yapısı için bkz. ABF Resmî İnternet Sitesi, http://www.feas.org/member-profiles.aspx, 03.11.2016).

Bahsedildiği üzere ABF, İstanbul'da kurulmuştur. Bu sebeple çıkacak anlaşmazlıklarda Türk mevzuatı esas alınacaktır. Zira ABF Statüsü'nün 15. maddesinin ilk fıkrasına göre anlaşmazlıklarda, ev sahibi devlet mevzuatı geçerlidir ve yetkili mahkeme de merkezin bulunduğu yerdeki mahkemedir. Bu durumda, anlaşmazlıklarda İstanbul mahkemeleri yetkili olacaktır.

B. ABF'nin Hukukî Niteliği

1. Uluslararası Hukuk Açısından

ABF'nin hukukî niteliği, ABF Statüsü'nün 1. maddesinde belirtilmiştir. Maddeye göre ABF, kâr amacı olmayan uluslararası bir örgüttür. Bu ibareler, ABF'nin hükümet dışı uluslararası bir örgüt olduğunu göstermek üzere kullanılmıştır. Hükümet dışı uluslararası örgütler (international non-governmental organizations), gerek terim olarak gerekse kurum yapısı ve işlevleri açısından uluslararası örgütlerle en çok örtüşen kuruluşlar olsalar da (Bkz. Çağıran 2013:19) üyelerini devletlerin oluşturduğu uluslararası hükümetlerarası örgütlerden (international intergovernmental organizations) farklı özellikler barındıran kuruluşlardır.

Uluslararası örgüt kavramı, genellikle üyelerini devletlerin oluşturduğu ve bir antlaşmayla tesis edilen "hükümetlerarası uluslararası örgütler"dir (Akehurst 1992:70, Sur 2013:158). Herhangi bir ek izah yapılmıyorsa ya da özel bir terim kullanılmıyorsa bahsi geçen kuruluş, hükümetlerarası uluslararası bir örgüttür. Öte yandan teknik anlamı dışında düşünüldüğünde, her türlü bir araya gelme ve birleşme eylemi, uluslararası örgüt kavramına dâhil edilebilir. Bundan dolayı uluslararası kuruluşların hukukî niteliğinin belirlenmesinde, "hükümetlerarası uluslararası örgütler" ve "hükümet dışı uluslararası örgütler" şeklinde bir ayrım yapılmaktadır (Pazarcı 2005:113). Bu iki teşekkül arasında bir ayrım yapabilmek için hükümetlerarası bir ilişkinin varlığı veya yokluğu tespit edilmelidir. Eğer bahsi geçen örgüt, hükümetlerarası bir antlaşmayla kurulmamışsa ya da hükümetlerarası bir örgütün kararıyla oluşmamışsa bu kuruluş, hükümet dışı uluslararası bir örgüt niteliği kazanacaktır (Rittberger, Zangi ve Staisch 2006:8). Zira hükümet dışı uluslararası örgütler, devletlere ait işlevlere sahip değildirler ve böyle bir sorumluluk altına girmezler (Schermers ve Blokker 2011:48). Hükümet dışı uluslararası örgütlerde, devletler kurucu üye olarak ve/veya katılma yoluyla sonradan yer almaz (Terzioğlu ve Özarslan 2016:34).

Hükümet dışı uluslararası örgütlerin üyeleri, farklı uyruklara mensup özel hukuk ya da kamu hukuku kişileridir. Bir araya gelen bu üyeler, devletlerin bir araya gelerek oluşturmadıkları fakat uluslararası düzeyde faaliyet gösteren bir teşekkül meydana getirirler (Pazarcı 2005:113, Sur 2013:158, Heins 2008:17, Çağıran 2013:20). Özel ve gönüllü bir yapılanma olan hükümet dışı uluslararası örgütlerin oluşturdukları kurum yapısı içinde, hükümet temsilcileri de yer alamaz (Archer 1995:67, Rittberger, Zangi ve Staisch 2006:8, Naumov 2009:15). Devlet hiyerarşisi içinde bulunmayan, organik bir ilişkisi olmayan ve bağımsız hareket edebilme kapasitesi olan bu kuruluşlar, en az iki devlette faal olmalıdırlar (Çalış, Özlük ve Kutlu 2006:728, Naumov 2009:10-11) zira "uluslararası" nitelik kazanmak için asgarî şart, birden fazla devlette faaliyet göstermektir. Aksi takdirde bu kuruluş, bir iç hukuk kişisi niteliği taşıyacaktır.

Hükümet dışı uluslararası örgütlerin ayırt edici bir özelliği de kural olarak kâr amacına sahip olmamalarıdır (Feld, Jordan ve Hurwitz 1994:24, Bennett ve Oliver 2002:2, Pease 2003:4 ve 33, Pazarcı 2005:112, Sur 2013:158, Çalış, Özlük ve Kutlu 2006:728, Naumov 2009:10). Hükümet dışı uluslararası örgütlerin gelir getirici faaliyette bulunmalarında herhangi bir engel yoktur ancak gelir elde etme, temel amaç niteliği taşımamalıdır. Böyle bir temel amaç olmadığı sürece, bu kuruluşların hukukî niteliği değişmez (Çağıran 2013:21). Bu açıdan değerlendirildiğinde, hükümet dışı uluslararası örgütlerin çok uluslu ticarî şirketlerden farklı bir özellik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Uluslararası hukukta, hükümet dışı uluslararası örgütlerin tâbi olduğu hukukî rejimle alakalı genel bir düzenleme yoktur. İç hukuk çerçevesinde kurulan ve genellikle dernek ya da vakıf niteliği taşıyan bu kuruluşlar, uluslararası hukukun kişisi de değildirler (Malanczuk 1999:97, Pazarcı 2005:113 ve 225, Sur 2013:158, Çalış, Özlük ve Kutlu 2006:729, Naumov 2009:14-15 ve 22-23, Çağıran 2013:21). Dolayısıyla uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde kurulmazlar. Bununla birlikte bu kuruluşlar, uluslararası hukukun tamamen dışında da değildirler. Zira Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nda yer alan bir düzenleme, bu kuruluşların uluslararası hukuk ile ilişkisini göstermektedir[6]. BM Şartı'nın 71. maddesi uyarınca, BM'nin aslî organlarından olan Ekonomik ve Sosyal Konsey, yetki alanı içindeki konularda faaliyet gösteren hükümet dışı uluslararası kuruluşlara danışmak üzere gerekli tedbirleri alır. Bu madde çerçevesinde günümüzde, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e iki binden fazla kuruluş, istişarî statüde katkı yapmaktadır (Başlar 2005:12, Çalış, Özlük ve Kutlu 2006:729, Naumov 2009:23). BM sistemi içinde bu çerçevede yer alan hükümet dışı uluslararası örgütler, uluslararası toplum içinde farklı bir kategoride yer almışlar ve BM eliyle keşfedilmemişlerse de bu sistemle birlikte tanınır hâle gelmişlerdir. Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından diplomatik akreditasyon benzeri bir yöntemle uluslararası topluma dâhil edilen bu örgütler, her geçen gün uluslararası toplumda daha çok kabul görmüşler ve toplantılara davet edilmişlerdir (Heins 2008:15-16). BM Şartı'nın 71. maddesinden ve bu maddenin işleyişinden, hükümet dışı uluslararası kuruluşların uluslararası hukukun bir kişisi olduğu sonucu çıkarılamaz ise de bu kuruluşların varlığının ve etkisinin reddedilemediği ve kayda değer bir kısmının göz ardı edilemez bir önem taşıdığı sonucuna varılabilir (Terzioğlu ve Özarslan 2016:36).

ABF Statüsü'nde, bu kuruluşu nitelendiren madde olan 1. maddede, "kâr amacı taşımayan uluslararası örgüt" tabiri kullanılmaktadır. Oysa uluslararası örgütler, yukarıda da bahsedildiği üzere, üyelerini devletlerin ve uluslararası hükümetlerarası örgütlerin oluşturduğu kuruluşlardır. Ayrıca uluslararası örgütler de kâr amacı taşımazlar[7]. Dolayısıyla ABF Statüsü'nün 1. maddesinde yer alan bu kullanım, yerinde değildir ve ABF'nin niteliğini tam olarak karşılamamaktadır. Her ne kadar ABF ve ABF Statüsü incelendiğinde, üyelerinin devletler değil kamu ve özel hukuk tüzel kişisi niteliği taşıyan kuruluşlar olduğu anlaşılmaktaysa da ABF Statüsü'nün ilk maddesinde yapılan nitelendirmenin "hükümet dışı uluslararası örgüt" olarak değiştirilmesi daha isabetli olacaktır. Nitekim ABF'nin yer aldığı çalışmalarda da ABF'nin hükümet dışı bir örgüt olma özelliği dikkate alınmamaktadır (Örnek olarak bkz. Alagöz, Yapar ve Uçtu; Bayram ve Temizel; Samırkaş ve Düzakın; Dizkırıcı). Ayrıca böyle bir değişiklik yapıldığı takdirde, "kâr amacı taşımayan" ibaresinin kullanılmasına gerek kalmayacaktır zira uluslararası hükümet dışı örgütler de doğaları gereği böyle bir amaca sahip olamazlar.

2. İç Hukuk Açısından

ABF Statüsü'nün 1. maddesine bakıldığında, ABF ile ilgili bir başka durum dikkat çekmektedir ki o da ABF'nin bir yasa hükmüne dayanarak kurulmuş olduğunun ifade edilmesidir. 1. maddede, ABF'nin 07.04.1987 tarihli ve 3335 sayılı yasa hükümleri çerçevesinde kurulduğu belirtilmiştir. Burada kastedilen düzenleme, Türk mevzuatında yer alan bir yasadır. Gerçekten de 07.04.1987 tarihli ve 19424 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, 26.03.1987 kabul tarihli ve 3335 sayılı "Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun"[8]a bakıldığında, ABF'nin Türk iç hukukundaki dayanağı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen kanunun 1. maddesine göre Türk ve yabancı gerçek veya tüzel kişiler, uluslararası alanda beraberlik ve işbirliği yapılmasında fayda görülen hâllerde, Türkiye'de veya yurt dışında birlik, federasyon veya benzeri teşekküller kurabilirler ve bu teşekküllerin şubelerini açabilirler.

6 BM Şartı'nın özgün metni için bkz. BM Resmî İnternet Sayfası, http://www.un.org/aboutun/charter/index.html, 11.11.2016. Türkçe metin için bkz. Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk, Der. Reşat Volkan Günel, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014:110-128; Enver Bozkurt, Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003:518-538.

7 Uluslararası örgüt kavramıyla ve tanımlanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için örnek olarak bkz. Çağıran 2013: 5-13, Terzioğlu ve Özarslan, 2016:23-33.

8 26.03.1987 kabul tarihli ve 3335 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun"un tam metni için bkz. Başbakanlık Resmî İnternet Sayfası, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19424.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19424.pdf, 17.11.2016.

En az yedi kişinin bir araya gelmesi, kazanç sağlama amacı olmaması ve kanunlarla yasaklanmamış olması şartıyla kurulabilecek bu teşekküller, 2. maddeye göre Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine ve Dernekler Kanunu'nda hüküm bulunmayan hallerde genel hükümlere tâbi olacaktır.

ABF'nin iç hukuk bakımından niteliğine bakıldığında merkezi İstanbul'da bulunan, yediden fazla Türk ve yabancı tüzel kişinin üye olduğu, kâr amacı taşımayan ve Türk iç hukukuna göre kurulmuş bir uluslararası tüzel kişilik mahiyetinde olduğu görülmektedir. Yukarıda, ABF'nin uluslararası hukuk açısından niteliğinin ele alındığı kısımda da belirtildiği üzere uluslararası hükümet dışı örgütler, bir devletin iç hukukuna bağlı olarak kurulurlar ve genellikle dernek veya vakıf niteliği taşırlar. Bu bağlamda ABF de Türkiye Cumhuriyeti iç hukuku çerçevesinde, 3335 sayılı yasaya dayanarak kurulmuş ve Dernekler Kanunu kapsamında faaliyet gösteren bir tüzel kişiliktir. Dernekler Kanunu'nda hüküm bulunmayan hâllerde Medeni Kanun'a bağlı olarak çalışmalarını yürütecektir. Öte yandan, üyelerinin Türk ve yabancı uyruklu tüzel kişilerden oluştuğu da dikkate alındığında, ABF'nin hükümet dışı bir uluslararası örgüt olduğu anlaşılmaktadır.

C. ABF'de Üyelik

Üyelik, bir uluslararası örgütün ortaya çıkabilmesi için gerekli olan en önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda ilk husus, asgarî üye sayısıdır. Teorik olarak iki tarafın bir araya gelmesi, asgarî bir gerekliliktir. Uygulamaya bakıldığında ise en az üç üyenin bir araya geldiği görülmektedir ki bu da işin doğasına uygundur. Zira iki üyenin işbirliği için ayrı bir kurum yapılanmasına gitmesi, gerçekçi olmayacağı gibi daha külfetli olacaktır (Bkz. Pevehouse, Nordstorm ve Warnke:10, Ateş:22, Schermers ve Blokker:39, Terzioğlu ve Özarslan:73-74).

Uluslararası örgütlerde üyelik, kurucu belgeye dayanmaktadır. Üyelik, kurucu belgede öngörüldüğü üzere, ilgili kuruluşa taraf olmayı gerektirmekte yani kurucu belgeyi kabul etmeye dayanmaktadır (Bkz. Amerasinghe:105, Sur:170). Kurucu belgeye taraf olma, iki şekilde mümkündür. İlk durumda, uluslararası teşekkülün kuruluş aşamasında söz konusu belgeye taraf olunabilir ki bu durumdaki üyeler "aslî veya kurucu üye" sıfatını taşır. İkinci ihtimâl ise sonradan üye olma durumudur. Bu durumda, kurulmuş ve faal olan örgüte, katılma yoluyla yani kurucu belgeye daha sonra taraf olarak üye olunur (Pazarcı:117). İkinci ihtimâlin gerçekleşebilmesi için kurucu belgenin katılma yoluyla üyeliğe izin vermesi şarttır (Schermers/Blokker:76-77).

ABF'de örgüte üyelikle ilgili meseleler, ABF Statüsü'nün 4.-6 maddeleri ile ve 7. maddesinde yer almaktadır[9]. 4. madde üyelik türlerini ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sonuçları, 5. madde üyelik başvurusunu, 6. madde üyeliğin askıya alınmasını ve üyeliğin sona ermesini düzenlemektedir. 7. maddede ise üyelerin sorumlulukları düzenlenmiştir.

1. Üyelik Türleri ve Sonuçları

"Üyelik" başlıklı 4. maddenin ilk fıkrasına göre ABF'de üç tip üyelik öngörülmüştür. Buna göre ABF üyeliği tam üyelik, bağlı üyelik ve ortak üyelik şeklindedir. Borsa niteliği taşıyan üyeler tam üye olarak adlandırılırken bu niteliğe sahip olmayan kuruluşlar, bağlı üye olarak nitelendirilmiştir. Avrasya Bölgesi dışındaki üyeler ise niteliğine bakılmaksızın ortak üye olarak kabul edilmiştir.

4. maddenin 2. fıkrasına göre Genel Kurul'da bütün üyeler, oy hakkına sahiptir. Bununla birlikte bazı oylama türlerinde, üyeler arasındaki sınıflandırmaya bağlı olarak oyların ağırlığı değişmektedir. Bunlardan ilki, ABF Statüsü'nde değişiklik yapılmasıyla veya ABF'nin feshiyle ilgili oylamalardır. Bu

9 Bugün için ABF'nin 33 tam üyesi, 11 bağlı üyesi, 4 iki taraflı üyesi ve 3 gözlemcisi vardır. Ortak üye ise bulunmamaktadır. Bkz. ABF Resmî İnternet Sayfası, http://www.feas.org/about-feas/history-of-feas.aspx, 20.11.2016.

oylamalarda, tam üyeler 2 oy hakkına sahipken diğer üyeler tek oya sahiptir. İkinci durum, Yürütme Kurulu'nda yapılan oylamalardır. Burada yapılan oylamalarda her üye, hangi üye sınıfına mensupsa verilen oy da aynı şekilde bağlı bulunan sınıf içinde geçerli olacaktır. Bu durum, aşağıda belirtilecek olan Yürütme Kurulu üyelerinin farklı üye sınıflarından seçilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tam üyelik kontenjanı için yalnızca tam üyeler oy kullanabilecek, diğer üyelik türüne ait kontenjanlarda da bağlı ve ortak üyelerin oy hakkı ayrı olacaktır. Oyların niteliğinin farklı olduğu bu iki durum dışında, 4. maddenin 2. fıkrasında, aşağıda ele alınacak olan Çalışma Komitesi Başkanı'nın ve Genel Sekreter'in seçimi de düzenlenmiştir. Bu iki organla ilgili seçimde ise her üye, eşit oy hakkına sahiptir.

ABF üyeliğiyle ilgili diğer hususlar, 4. maddenin 3. fıkrasında yer almaktadır. Maddeye göre Yürütme Kurulu'nun kararına bağlı olarak ve karşılıklı işbirliği ruhu temelinde, diğer federasyonlar ve sermaye piyasası kurumları ile iki taraflı üyelik kurulabilmektedir. İki taraflı üyelik, ilk fıkrada sayılmayan ve diğer benzeri uluslararası kuruluşlarla karşılıklılık temeline dayalı bir modeldir. Bunun dışında Yürütme Kurulu, üyelik statüsü içine girmeyen ama oy hakkı dışında bir üye gibi toplantılara katılma ve görüş beyan etme hakkına sahip olan gözlemcilik statüsü[10] de verebilir. ABF'nin çalışmalarına değer katacağı düşünülen kuruluş, başvuru üzerine ABF'de gözlemci olabilir. Bu statü, en çok 3 yıl için Yürütme Kurulu tarafından ihdas edilebilir.

ABF üyelerinin sorumlulukları, 7. maddede düzenlenmiştir. Aşağıda ele alınacak olan 7. maddenin ilk iki fıkrası, üyelerin malî yükümlülükleriyle alakalıdır. 3. fıkrada ise dört bent hâlinde, diğer yükümlülükler sıralanmıştır. Buna göre üyeler ABF toplantılarına, faaliyetlerine, araştırmalarına, projelerine, istatistikî çalışmalarına ve ABF Genel Kurulu tarafından onaylanan diğer faaliyetlere katılmakla; bilgi paylaşımı amacıyla muhtelif alanlarda işbirliği yapmakla yükümlüdürler.

2. Üyelik Müracaatı

ABF Statüsü'nün 5. maddesinin ilk fıkrasına göre ABF'ye üyelik müracaatı, ABF Başkanlığı'na yapılacaktır. Anlaşıldığı üzere ABF, sonradan katılma yoluyla üyeliğin mümkün olduğu bir örgüttür. Üyelik başvurusuyla ilgili inceleme, Genel Kurul tarafından onaylanan kıstaslar çerçevesinde gerçekleştirilecektir. 2. fıkraya göre başvurunun kabulünde veya reddinde yetki, Yürütme Kurulu'nun tavsiyesi üzerine Genel Kurul'a aittir. Yürütme Kurulu, her iki durumda da herhangi bir gerekçe göstermek zorunda değildir.

5. maddenin 3. fıkrası uyarınca üyelik, Genel Kurul'un kabulünün ardından ABF Statüsü'nün kabul edilerek imzalanmasıyla ve giriş ücretinin ödenmesiyle gerçekleşir. Üç kademeli bu süreç tamamlanmadan üyeliğin gerçekleşmesi mümkün değildir. Giriş ücreti, yıllık aidatla aynı miktara tekabül etmektedir ve aynı yıl içinde tahakkuk eder. Genel Kurul aksine karar vermedikçe iki taraflı üyelik ve gözlemcilik statüleri bakımından herhangi bir ücret alınması, söz konusu değildir.

3. Üyeliğin Askıya Alınması ve Sona Ermesi

ABF Statüsü'nün 6. maddesinin 1. fıkrasına göre ABF üyeliğinin sona ermesi, üyelikten çekilme beyanı veya ihraç yoluyla gerçekleşir. Üyelikten çekilmek isteyen kuruluş, yetkide paralellik ilkesi gereğince üyelik müracaatının yapıldığı ABF Başkanlığı'na ayrılma bildiriminde bulunmalıdır. Bu bildirim, Genel Kurul toplantısından en az 30 gün önce yapılmışsa ilk toplantıda, aksi takdirde bir sonraki toplantıda yürürlüğe girer. ABF Statüsü'nde üyelikten çekilme, herhangi bir organın onayına bağlanmamıştır.

10 Gözlemcilik statüsüyle ilgili örnek olarak bkz. Çağıran:227-230; Terzioğlu ve Özarslan:83-86

6. maddenin 2. fıkrası ise üyelerin oy hakkının askıya alınmasını ve üyelikten ihracı düzenlemektedir. Bu kararları almaya yetkili olan organ, ABF Genel Kurulu'dur. Kararın alınabilmesi için ilgili üyenin Genel Kurul tarafından verilen süre içinde savunmasını yapması gerekir. Söz konusu bu kararların uygulanacağı takvim ve şartlar, Yürütme Kurulu'nun teklifi üzerine Genel Kurul tarafından belirlenir. Üyeliği askıya alınan kuruluşların durumu, Yürütme Kurulu tarafından her yıl gözden geçirilir ve bu üyelerin durumu, Genel Kurul'a bir rapor olarak sunulur. Bu raporda Yürütme Kurulu, üyenin akıbetiyle ilgili tavsiye niteliğinde görüş beyan eder. Üyeliğin askıya alınması veya üyelikten ihraç kararları, aksi Genel Kurul tarafından kararlaştırılmadıkça derhal uygulanır.

6. maddenin 3. fıkrası üyeliği askıya alınmış, üyelikten çekilmiş veya ihraç edilmiş kuruluşların ABF'nin hiçbir imkânından yararlanamayacağını ve hak sahibi olamayacağını düzenlemektedir. Ayrıca bu kararların yürürlüğe girdiği an itibarıyla söz konusu kuruluşlar, bütün malî yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadırlar. Aynı maddenin 4. fıkrası ise üyelik aidatlarının ertelenmesini ve silinmesini düzenlemektedir. Bu konuda yetki, Genel Kurul'a aittir ve Genel Kurul, bu yetkiyi kullanırken her kuruluşu ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi tutar.

Ç. ABF'nin Organik Yapısı

Uluslararası örgütlerin işleyişi yani sahip olduğu yetkileri kullanması, sürekli nitelikteki organlar eliyle gerçekleşir (Pazarcı:120, Sur:164). Her örgüt, daimî organlara sahiptir. Aksi takdirde o yapılanma için örgüt nitelendirmesinde bulunulamaz (Virally:53). Sürekli organların sayısı ise örgütün kendi ihtiyaçları doğrultusunda ve kendi eliyle belirlenir (Pazarcı:120, Bozkurt, Kütükçü ve Poyraz:153). Organların sayısı ve türleri, kurucu belgede yer alır.

Bir uluslararası hükümet dışı örgüt olarak ABF de sürekli nitelikte organlara sahiptir. ABF'nin bu organları, ABF Statüsü'nün 8. ve 13. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Buna göre ABF'nin organları Genel Kurul, Yürütme Kurulu, Çalışma Komitesi ve Sekretarya olmak üzere sıralanmıştır. Ayrıca ABF Başkanlığı ve Başkan Yardımcılığı da bu maddeler arasında düzenlenmiştir. Aşağıda, sırasıyla ABF'nin kurum yapısını oluşturan bu organların görevleri ve yetkileri incelenecektir.

1. Genel Kurul

ABF Statüsü'nün 8. maddesinde düzenlenmiş olan Genel Kurul, ABF'nin en üst ve en önemli organı niteliğini taşımaktadır. ABF'nin bütün üyeleri, bu organda yer almaktadır. Genel Kurul'un sahip olduğu yetkiler, 8. maddenin ilk fıkrasında belirtilmiştir. Buna göre Genel Kurul ABF Başkanı'nı, Başkan Yardımcısı'nı, Çalışma Komitesi Başkanı'nı, Yürütme Kurulu üyelerini seçme ve azletme ile ABF Genel Sekreteri'ni atama yetkisine sahiptir. ABF Statüsü'nün değiştirilmesi ve ABF'nin feshedilmesi de Genel Kurul'un yetki alanındadır. Ayrıca Genel Kurul üyeliğe kabul, üyeliğin askıya alınması ve üyeliğe son verilmesi ile üyelik aidatlarının ertelenmesi ve silinmesi konularında yetkilidir. 8. maddede belirtilen bu yetkiler, devredilemez niteliktedir. Dolayısıyla Genel Kurul, bahsi geçen konularda yetki tekeline sahiptir.

Statünün 8. maddesinin 3. fıkrasına göre yılda en az bir defa olağan şekilde toplanan Genel Kurul, 11. madde hükümlerine göre ABF Başkanı'nın, ABF Başkanı'nın yokluğunda Başkan Yardımcısı'nın, her ikisinin de yokluğunda Genel Kurul tarafından üyeler arasından seçilen bir temsilcinin başkanlığında toplanır. Maddeye göre toplantı için yapılan çağrı, toplantıdan en az 60 gün önce toplantı gündemi, yeri ve saati ile birlikte Genel Sekreterlik tarafından yayımlanır.

ABF Genel Kurulu'nun olağanüstü toplantıları ise iki şekilde gerçekleşir. 8. maddenin 4. fıkrasına göre ilk toplanma türü, ABF Başkanı'nın kendi isteğiyle gerçekleşir. İkinci durum ise üye tamsayısının üçte birinin bu yöndeki talebiyle ortaya çıkar. Bu son durumda, olağanüstü toplantı 2 ay içinde gerçekleşir.

Toplantı yeri ve zamanı, Başkan tarafından belirlenir. Olağanüstü toplantı çağrısı, gündemiyle birlikte en az 30 gün önce yayımlanmak durumundadır.

ABF Statüsü'nün 8. maddesine göre Genel Kurul'un toplantılarına, bütün üyeler katılırlar. Maddenin 6. fıkrasına göre üyelerden biri, vereceği açık vekâletle kendisinin katılmadığı toplantılarda, başka bir üyeyi vekil tayin edebilir. Bunun dışında, 5. fıkraya göre ABF Başkanı'nın izin vereceği ve ABF üyesi olmayan kişi veya kişiler de Genel Kurul'a katılabilir.

Genel Kurul'un toplantı ve karar yetersayısı[11], 8. maddenin 7. ve 8. fıkralarında belirtilmiştir. Buna göre üye tamsayısının en az yarısı mevcutsa veya temsil ediliyorsa Genel Kurul toplanabilir. Alınacak kararlarda ise ABF Statüsü'nde aksi belirtilmemişse basit çoğunluk aranmaktadır[12]. Başkan'ın gerekli gördüğü durumlarda ya da toplantı yetersayısının sağlanamadığı hâllerde oylama, sirküler yoluyla da gerçekleştirilebilir. Bu durumda elektronik posta veya herhangi bir elektronik haberleşme yoluyla oylama yapılabilmektedir. Öte yandan Genel Kurul'da yapılacak oylamalar, açık oylama şeklinde gerçekleşmektedir. Statü'nün 8. maddesinin 10. fıkrasına göre gizli oylamanın yapılabilmesi için üyelerden birinin gizli oylama istemesi ve bu teklifin de toplantıda mevcut olan veya temsil edilen üyelerin en az yarısının desteğini sağlaması gerekmektedir[13]. Ayrıca üyeliğin askıya alınması, üyelikten çekilme ve ihraç konularında yapılacak oylamada, aynı maddenin 11. fıkrası uyarınca ilgili üyenin oy hakkı yoktur.

ABF Statüsü'nün 8. maddesinin son fıkrası uyarınca Genel Kurul tarafından alınan kararlar, bir sicile kaydedilir. Bu sicil, 12. maddedeki hükümden de anlaşıldığı üzere üyelerin yararlanabilmesi amacıyla Genel Sekreter tarafından muhafaza edilir.

2. Yürütme Kurulu

ABF'nin bir diğer organı olan Yürütme Komitesi, ABF Statüsü'nün 9. maddesinde düzenlenmiştir. Maddenin 1. ve 2. fıkralarına göre Yürütme Komitesi, 11 üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerden 6'sı tam üyeler arasından, 2'si bağlı üye ve/veya ortak üyeler arasından seçilir. Bu üyelerin seçimi, Genel Kurul'a aittir. Söz konusu üyeler, üye borsa adına seçilirler. Bu gruptaki üyelerle ilgili bir diğer husus ise tam üyelerle alakalıdır. Seçilen tam üyelerin, temsil ettikleri borsanın başkanı veya yürütme kurulu başkanı olması gerekmektedir. ABF Yürütme Kurulu'nun diğer 3 üyesi ise doğal üye niteliğindedir ki bunlar ABF Başkanı, ABF Başkan Yardımcısı ve Çalışma Komitesi Başkanı'dır. ABF Başkanı, aynı zamanda Yürütme Kurulu'nun da başkanıdır. Yürütme Kurulu üyeleri, 2 yıl için seçilirler. Bu göreve gelen üyeler, görev süresi tamamlanınca tekrar seçilebilirler ancak bir üye, üst üste en çok iki defa seçilebilir.

9. maddenin 3., 4. ve 5. fıkralarına göre Yürütme Kurulu, en az 3 üyenin talebi veya Başkan'ın gerekli gördüğü zamanlarda toplanır ancak bu toplantılar, yılda en az üç defa gerçekleşir. Kurul toplantıları, elektronik veya dijital araçlarla da yürütülebilir. Ayrıca Yürütme Kurulu Başkanı, toplantılara katılmak üzere diğer üye temsilcilerini veya gerekli gördüğü diğer kişileri, davet edebilir. Yapılan toplantılarda toplantı yeter sayısı ise 6 üye olarak belirlenmiştir ki bu sayı, basit çoğunluğa tekabül etmektedir. Karar yetersayısı da yine aynı şekilde, toplantıya katılan üyelerin basit çoğunluğudur.

11 Toplantı yeter sayısı, bir organın görüşmeye başlayabilmesi için gereken asgarî üye sayısıdır. Karar yeter sayısı ise toplantı yeter sayısı sağlandıktan ve görüşmeler tamamlandıktan sonra karar alınabilmesi için belirli bir doğrultuda kullanılması gerekli asgarî oy miktarıdır. Bkz. Terzioğlu ve Özarslan:152-154.

12 Basit çoğunluk, asgarî toplantı yeter sayısı sağlandıktan sonra karar alınabilmesi için yapılan oylamada, kullanılan oylar içinde belirli bir yöndeki oyların, geri kalan oylardan daha fazla olduğu çoğunluğa tekabül etmektedir. Bkz. Terzioğlu ve Özarslan:161.

13 Açık oylama, oy sahibinin ve oy tercihinin açıkça ve resmen bilindiği oylama türüdür. Gizli oylamada ise oy sahibi ve oy tercihi, aleni değildir ve resmî olarak bilinmez. Bkz. Terzioğlu ve Özarslan:151-152.

ABF Statüsü'nün 9. maddesinin son fıkrasında, ABF Yürütme Kurulu'nun sorumlulukları da düzenlenmiştir. Buna göre Yürütme Kurulu, ABF politikalarının geliştirilmesinden; Çalışma Komitesi'nin ve Sekretarya'nın görevlerinin ve projelerinin belirlenmesinden; üyeliğe kabul, üyeliğin askıya alınması veya üyelikten ihraç, Genel Sekreter seçimi, ABF bütçesi ve üye aidatları konularında tavsiyelerde bulunmaktan ve son olarak seçimlerde uygulanacak usûllerin tanımlanmasından ve geliştirilmesinden sorumludur. Görüldüğü üzere Yürütme Kurulu, bir yönüyle danışma organı mahiyetinde bir organdır. Maddede, yürütmeye ait bazı görevlerin bulunduğu da görülmekle birlikte bunların sınırlı olduğu ve Yürütme Kurulu'nun tam bir yürütme organı olarak nitelendirilemeyeceği anlaşılmaktadır.

3. Çalışma Komitesi

Çalışma Komitesi, ABF Statüsü'nün 10. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Çalışma Komitesi, bütün üyelerin yer aldığı bir organdır. ABF üyeleri bir tanesi sürekli, bir tanesi de yedek olmak üzere 2 temsilci belirlerler. Çalışma Komitesi'nin üyeleri, bu şekilde oluşturulduktan sonra üyeler, kendi aralarından bir başkan seçerler. Seçilen başkan, 2 yıl için görev yapar. Çalışma Komitesi Başkanı, Çalışma Komitesi'nin faaliyetlerini yönlendirmekle mükelleftir.

10. maddeye göre Çalışma Komitesi, Çalışma Komitesi Başkanı'nın gerekli gördüğü durumlarda toplanır. Bununla birlikte toplantıların sayısı, yılda bir defadan az olamaz. Ayrıca Komite Başkanı, gerekli gördüğü durumlarda üye olmayan birinin toplantılara katılmasına izin verebilir.

Çalışma Komitesi'ne muhtelif görevler verilmiştir. Yürütme Kurulu'na, araştırmalarla ve projelerle ilgili önerilerde bulunma; kendisine verilen bütün görevlerle ilgili olarak Yürütme Kurulu'na raporlar sunma gibi görevler Yürütme Kurulu'na karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklardır. Bunun dışında, yine kendisine verilen görevlerle ilgili olarak ve Yürütme Kurulu'nun onayıyla gerektiğinde alt çalışma grupları kurma yetkisine de haizdir. Bu alt çalışma gruplarının amacı ve çalışma süresi, açık bir şekilde tanımlanmış olmalıdır. Ayrıca alt grupların çalışmaları, Çalışma Komitesi Başkanı'na rapor olarak sunulacaktır. Bunun dışında Çalışma Komitesi, önemli konuları tartışmak ve bilgi alışverişi sağlamak amacıyla önemli konularla ilgili forumlar da tertip edebilir.

4. Başkanlık ve Başkan Yardımcılığı

ABF Başkanı'nın ve Başkan Yardımcısı'nın seçimi, yetkileri ve görevleri, 11. maddede düzenlenmiştir. Buna göre Başkan ve Başkan Yardımcısı, 2 yıl için seçilirler. Seçim, tam üyeler tarafından Genel Kurul'da gerçekleştirilir. Maddede ayrı bir hüküm bulunmadığından bu seçimlerde, Genel Kurul'da aranan toplantı ve karar yetersayısı dikkate alınacaktır. Bu durumda, 8. maddede belirtildiği üzere üye tamsayısının yarısı, toplantı yetersayısı olarak aranacak ve basit çoğunlukla da seçim yapılacaktır.

ABF Başkanı'nın yetkilerine ve görevlerine bakıldığında ilk dikkat çeken husus, hem Genel Kurul'a hem de Yürütme Kurulu'na başkanlık etmesidir. Başkanın yokluğunda yardımcısı, her ikisinin de bulunmadığı durumlarda Genel Kurul'un ve Yürütme Kurulu'nun kendi içinden seçeceği bir temsilci toplantılara başkanlık eder. ABF'nin sözcüsü niteliğini taşıyan ABF Başkanı, Yürütme Kurulu tarafından kendisine verilen görevleri de yerine getirir. Bunların dışında üyelik ve üyelikten çekilme başvuruları, ABF Başkanı'na yapılır. ABF Genel Sekreteri'nin çalışmalarını denetleyen Başkan üyelere, ABF Statüsü'nde değişiklik tavsiye edebilir. Ayrıca ABF Başkanı bir önceki yılın denetlenmiş hesaplarını, denetçinin raporunu ve bir sonraki yılın bütçesini Genel Kurul'un onayına sunmakla da yükümlüdür. Son olarak Başkan, gerektiğinde sirküler aracılığıyla karar alınması yolunu işletme yetkisine de sahiptir.

5. Genel Sekreterlik

ABF'nin idarî yönetimi ise Genel Sekreter tarafından yerine getirilir. ABF Statüsü'nün 12. maddesine göre Genel Sekreter, Yürütme Kurulu'nun tavsiyesi üzerine Genel Kurul tarafından atanır. Çalışma ofisi, ABF'nin merkezinde yani İstanbul'dadır. Genel Sekreter, doğrudan doğruya ABF Başkanı'na bağlıdır. Ayrıca Genel Sekreter'in imzası, ABF için bağlayıcılık taşır. Dolayısıyla Genel Sekreter, ABF'nin dış ilişkileri bakımından temsilcisi niteliğine sahiptir.

ABF Genel Sekreteri, ABF'nin bütün toplantılarına katılmakla yükümlüdür. Yokluğunda, kendisini Genel Sekreter Yardımcısı temsil eder. ABF arşivi ve sicili, Genel Sekreter'in gözetimi altındadır. Ayrıca bağımsız dış denetçi tarafından gerçekleştirilen malî denetim için gerekli hazırlıklar, Genel Sekreter tarafından yapılır. Yine ABF'nin bütçe süreci ve ABF bütçesinin yürütülmesi de Genel Sekreter'in sorumluluğu altındadır. Son olarak Genel Sekreter, üyelerin veya yetkilendirilmiş herhangi bir kişinin yaptığı faaliyetlerin veya hazırladığı raporların takibinden de sorumludur.

D. ABF'de Malî Yapı

Uluslararası örgütlerin amaçlarını gerçekleştirebilmeleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri, malî yanı da olan bir meseledir. Malî kaynakların yetersiz olması, örgütlerin işlevlerini yerine getirmelerini güçleştirir. Öte yandan malî kaynakların etkin ve verimli kullanılması da ayrı bir öneme sahiptir ve belirli bir malî düzeni gerektirmektedir. Bu çerçevede gelirler, giderler, bütçe süreci ve bütçe denetimi gibi hususlar, malî düzenin en önemli ayaklarını oluşturur (Terzioğlu ve Özarslan:163).

ABF Statüsü'nde malî meselelerle ilgili konular, 7. ve 13. maddelerde düzenlenmiştir. "Üyelerin Yükümlülükleri" başlıklı 7. maddenin ilk iki fıkrası, malî yükümlülüklerle ilgilidir. 7. maddenin ilk fıkrasına göre bütün üyeler, Genel Kurul tarafından belirlenen malî katkı yapma zorunluluğu altındadır. İkinci fıkrada ise üyelik statüsünün sona ermesinin veya askıya alınmasının malî sonuçlarıyla ilgili bir hüküm yer almaktadır. Buna göre 13. maddede, 1 Ocak-31 Aralık olarak belirlenmiş olan malî yıl içinde üyeliğin askıya alınması, üyelikten ihraç veya üyelikten çekilme hâllerinde, yapılmış olan malî katkılar iade edilmez.

13. madde, ağırlıklı olarak ABF'nin malî denetimiyle ilgilidir. 13. maddeye göre yukarıda da belirtildiği üzere, ABF'de malî yıl, 1 Ocak-31 Aralık arasındadır. Dolayısıyla ABF'nin bütçesi, 1 yıllıktır. ABF'nin denetlenmiş hesapları, malî yılın bitiminden itibaren en geç 6 ay içinde yani 30 Haziran'a kadar ABF Başkanı'na sunulmak durumundadır. Sunulan bu denetimden geçmiş hesaplar, ABF Başkanı tarafından onaylanmak üzere ABF Genel Kurulu'na gönderilir.

13. maddede, denetimin nasıl ve kimin eliyle gerçekleştirileceği de düzenlenmiştir. Buna göre ABF'nin hesapları, Yürütme Kurulu'nun teklifi üzerine Genel Kurul'un yaptığı atamayla bir dış denetçi tarafından incelenir[14]. Bu denetçinin görev süresi 1 yıldır. Bu süre, Genel Kurul kararıyla azamî 5 yıla kadar uzatılabilir. Ayrıca denetçiye ödenecek ücret de Genel Kurul tarafından belirlenir. Denetçi, ABF'nin malî durumunu ve yıllık hesaplarını inceler. Ayrıca faaliyetlerin malî hesaplarla uyumunu da kontrol eder.

E. ABF Statüsü'nde Değişiklik ve ABF'nin Feshi

ABF Statüsü'nde değişiklik yapmak ve ABF'nin feshi konuları, ABF Statüsü'nün 14. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu maddeye göre ABF'nin feshine yönelik herhangi bir teklif yapabilmek için ilk fıkra uyarınca ABF Başkanı'nın veya üyelerin üçte birinin talebi gereklidir. Fesih teklifinde bulunanlar[15], kararın alınacağı Genel Kurul toplantısından en az 3 ay önce gerekçeleriyle birlikte teklifle ilgili olarak üyeleri bilgilendirmek zorundadır. ABF'nin feshine karar verilebilmesi için Genel

14 ABF Statüsü'nde böyle bir hükmün bulunması, denetimin bağımsız ve tarafsız bir nitelik taşımasının istendiğini göstermektedir.

15 ABF Başkanı veya ABF üyelerinin üçte biri fesih talebinde bulunabilir.

Kurul'da yapılacak oylamada, 4. fıkraya göre üyelerin dörtte üçünden fazlasının bu yönde oy kullanması gerekmektedir[16]. Dolayısıyla bir örgütün feshedilmesi, onun hukuken sona ermesi anlamına geldiği için genellikle aranan yüksek nitelikli çoğunluk, ABF için de aynı şekilde kabul edilmiştir. Öte yandan ABF'nin feshine karar verilmesi hâlinde, 14. maddenin 5. fıkrasında, tasfiye işlemleri tamamlanana kadar ABF'nin organlarının tasfiyeye yönelik olarak faaliyetlerine devam edecekleri de ifade edilmiştir. Zira bir uluslararası örgütün feshi, belirli bir zaman sürecine muhtaçtır. ABF Statüsü'nün bu zorunluluğu dikkate aldığı görülmektedir.

ABF Statüsü'nde değişiklik yapılabilmesi, 14. maddenin 2. fıkrası uyarınca ABF Başkanı'nın veya üyelerin dörtte birinin talebine bağlıdır. ABF Başkanı, kararın alınacağı Genel Kurul toplantısından en az 30 gün önce üyeleri, gerekçeleriyle birlikte teklif hakkında bilgilendirme yükümlülüğü altındadır. Statüde değişiklik yapılabilmesi için 3. fıkraya göre üyelerin üçte ikisinden fazlasının teklif lehinde oy kullanması gerekmektedir[17]. Statü, ABF'nin iç işleyişi ve dış ilişkileri bakımından temel hukukî metin niteliğindedir. Dolayısıyla yapılan değişikliğin nitelikli çoğunlukla gerçekleşmesi, doğal kabul edilmelidir.

Sonuç ve Değerlendirme:

ABF ile ilgili olarak ilk dikkat çeken nokta, bu örgütün adındaki Avrasya tabiriyle ilgilidir. ABF'nin üyeleri, ABF Statüsü'nde Avrasya Bölgesi olarak tabir edilen Asya, Avrupa ve Akdeniz Havzası içinde faaliyet gösteren borsalardan oluşmuştur. Çalışmamızın başında da belirtildiği üzere Avrasya tabiri, son 20 yıllık dönemde daha çok alternatif arayışlara konu olan girişimlerde kullanılmaktadır. Nitekim gerek üyelerinin coğrafî dağılımına, gerekse üyelerin kimliğine bakıldığında dikkat çeken nokta, bu örgütün kuruluşu itibarıyla ABD, Rusya Federasyonu, Çin ve AB dışındaki pazarlara odaklanmış olmasıdır. Bu sebeple örgütün adında Avrasya tabirinin geçmesi, olağan karşılansa bile Avrasya tabirine yüklenen anlam, dikkat çekicidir.

ABF'nin kuruluş amacına ve hedeflerine bakıldığında, "menkul kıymet pazarları açısından üyeler arasında işbirliğini sağlamak ve ticaret hacmini arttırmak" şeklinde ifadelere rastlanmaktadır. Bunun için de öncelikle ticarî engelleri kaldırmak, mevzuatı uyumlu hâle getirmek ve gereken mekanizmaları hayata geçirmek hedeflenmiştir. Üyelerin yapısına bakıldığında, kapsadığı coğrafî alan ve üyelerin bulunduğu devletlerin ticarî hacmi açısından oldukça büyük bir potansiyel oluşturduğu ve iddialı hedefleri olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte ABF'nin bu hedefleri gerçekleştirmekten ve karşılamaktan henüz uzak olduğu söylenebilir. Özellikle üyelerinin bağlı bulunduğu devletler arasındaki mevzuatı uyumlu hâle getirmek açısından, kayda değer bir gelişme görülmemiştir.

ABF'nin kurum yapısı, ABF'nin bahsi geçen hedeflerine uygun bir şekilde yapılandırılmalıdır. Herşeyden önce hükümet dışı bir uluslararası örgüt olması münasebetiyle ABF, sivil toplum alanında daha etkin faaliyetler gerçekleştirmeye odaklanmalı; üyelerin bulunduğu coğrafyalarda varlığını hissettirecek projeler geliştirmelidir. Bu sebeple kurum yapısında ve iç işleyişinde değişiklikler yapılmalıdır. Yürütme Kurulu'nun yetkileri arttırılmalı, özellikle üye kuruluşların işbirliğinde verimlilik artışı sağlanabilmesi için mevzuat uyumuna özel bir önem verilmelidir. Yürütme Kurulu'nun asgari toplantı sayısı da yeterli değildir ve bu bağlamda yeniden düzenlenmelidir. Yetkileri arttırılmış bir Yürütme Kurulu, asgari ayda en az bir defa toplanmalıdır.

Yürütme Kurulu, Çalışma Komitesi ile sıkı bir işbirliği gerçekleştirecek şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Özellikle mevzuat uyumu konusunda, bu iki organ arasında etkin bir işbirliği gerçekleştirilmelidir. Ayrıca Çalışma Komitesi de muhtelif pazarlara yönelik özel çalışma grupları oluşturmalı, ABF üyelerinin rekabet gücünün olduğu konulara ve piyasalara öncelik vermelidir. Dikkat çeken bir husus da Çalışma Komitesi'nin toplantı sıklığıdır. Yılda en az bir defa toplantı yapma

16 Anlaşıldığı üzere üye tam sayısının dörtte üçünün bir fazlası, asgarî karar yeter sayısıdır.

17 Bu durumda, üye tam sayısının üçte ikisinin bir fazlası, asgarî karar yeter sayısı olarak aranmaktadır.

mecburiyeti, ABF'nin hedefleri bakımından yetersizdir. Komite, ayda bir toplanarak alt çalışma gruplarının faaliyetlerini gözden geçirmeli ve aksaklıkları gidermelidir.

Yürütme Kurulu ve Çalışma Komitesi, üyelerin yer aldığı coğrafyalarda faaliyet gösteren benzer sivil toplum unsurlarıyla koordinasyonda, temel görevli organlar olmalıdır. ABF Genel Sekreterliği de bu iki organa, dış ilişkilerinde destek olmalı ve özellikle Genel Sekreter, ABF üyesi kuruluşlar nezdinde ve üye olmayan pazarlarda sıkı temaslarda bulunarak bir yandan ABF'yi tanıtıcı, diğer yandan da ABF'yi etkinleştirici adımlar atmalıdır. Söz konusu üç organ, bahsi geçen meselelerde açıkça yetkilendirilmeli ve bu yetkiler, ABF Statüsü'nde yer almalıdır.

Sonuç olarak ABF, daha etkin ve verimli çalışmalar yapacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Üyelerin bulunduğu devletlerin, özellikle Türkiye'nin ABF'ye daha fazla önem vererek çalışmalarına destek olması gereklidir. Zira ABF, yukarıda bahsedilen hedefleri gerçekleştirme yolunda daha güçlü ve daha hızlı bir şekilde hareket edebilirse bugün tahmin edilenin çok ötesinde, uluslararası sermaye piyasasında etkin bir taraf hâline gelebilir.

Kaynakça :

Akehurst, Michael. A Modern Introduction to International Law. Londra ve New York: Routledge, 1992.

Alagöz, Mehmet, Yapar, Sinem ve Uçtu, Ramazan. "Türk Cumhuriyetleri İlişkilerimize Ekonomik Açıdan Bir Yaklaşım". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12 (2004): 59-74.

Amerasinghe, C. F. Principles of the Institutional Law of International Organizations. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Archer, Clive. International Organizations. Londra: Routledge, 1995.

Ateş, Davut. Uluslararası Örgütler-Devletlerin Örgütlenme Mantığı. Bursa: Dora Basım-Yayım Dağıtım, 2012.

Başlar, Kemal. Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

Bayram, Fatih ve Temizel, Fatih. "Yatırımcıların Bilgilendirilmesinde Borsa Web Sitelerinin Özellikleri: FEAS Üyesi Borsalar Örneği". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2007): 305-326.

Bennett, A. Le Roy ve Oliver, James K. International Organizations: Principles and Issues. New Jersey: Prentice Hall, 2002.

Bozkurt, Enver. Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

Çağıran, Mehmet Emin. Uluslararası Örgütler. Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.

Çalış, Şaban H., Özlük, Erdem ve Kutlu, Önder. "INGOs: Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları", Uluslararası Örgütler ve Türkiye, Der. Şaban H. Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.

Dizkırıcı, Ahmet Selçuk. "Considering İstanbul as a Financial Center: Targets, Following Steps". International Journal of Business and Social Science 18 (Özel Sayı-Eylül 2012): 69-77.

Dugin, Aleksandr. Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım. Çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

Feld, Werner J., Jordan, Robert S. ve Hurwitz, Leon. International Organizations: A Comparative Approach. Westport: Praeger Publishers, 1994.

Gündüz, Aslan. Milletlerarası Hukuk. Der. Reşat Volkan Günel, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014.

Gürsel, Meltem Kutlu. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası-İdare Hukuku Açısından Bir İnceleme.

Ankara: Turhan Kitabevi, 2003.

Heins, Volker. Nongovernmental Organizations in International Society: Struggles Over Recognition. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

http://www.basbakanlik.gov.tr.

http://www.borsaistanbul.com.

http://www.feas.org.

http://www.resmigazete.gov.tr.

http://www.un.org.

İmanov, Vügar. Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı. İstanbul: Küre Yayınları, 2008.

İşyar, Ömer Göksel. Avrasya ve Avrasyacılık. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım, 2010.

Malanczuk, Peter. Akehurst's Modern Introduction to International Law. Londra ve New York: Routledge, 1999.

Наумов, Александр Олегович. Международные неправительственные организации в современной мирополитической системе. Москва: Красанд, 2009 (Naumov, Aleksandr Olegoviç, Mejdunarodnıye nipravitelstvennıye organızatsii v sovremennoy miropolitiçeskoy sisteme. Moskova: Krasand, 2009).

Özarslan, Bahadır Bumin. Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü-Kurum Yapısı, İç İşleyişi, Dış İlişkileri. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.

Pazarcı, Hüseyin. Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap. Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.

Pease, Kelly-Kate S. International Organizations: Perspectives on Governance in the Twenty-First Century. New Jersey: Prentice Hall, 2003.

Pevehouse, Jon, Nordstorm, Timothy ve Warnke, Kevin. "International Governmental Organizations". The Politics of Global Governance: International Organizations in an Interdependent World. Der. Paul F. Diehl, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2005: 9-24.

Rittberger, Volker, Zangi, Bernard ve Staisch, Matthias. International Organization: Polity, Politics and Policies. New York: Palgrave Mac Millan, 2006.

Samırkaş, Mustafa Can ve Düzakın, Hatice. "İstanbul Menkul Kıymet Borsalarının Avrasya Borsaları ile Entegrasyonu". Akademik Bakış 35 (Mart-Nisan 2013): 1-19, (20 Kasım 2016), <http://www.akademikbakis.org/eskisite/35/26.pdf>.

Seyersted, Finn. Common Law of International Organizations. Leiden ve Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008.

Schermers, Henry G. ve Blokker, Niels M. International Institutional Law: Unity Within Diversity. Leiden ve Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2011.

Sur, Melda, Uluslararası Hukukun Esasları. İstanbul: Beta Basım, 2013.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı ve Özarslan, Bahadır Bumin. Uluslararası Örgütler Hukuku. Ankara: Adalet Yayınevi, 2016.

Trubetskoy, Nikolay, Sergeyeviç. Avrupa ve Beşeriyet. Çev. Vügar İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.

Virally, Michel. "Definition and Classification of International Organizations: A Legal Approach". The Concept of International Organization. Der. Georges Abi-Saab, Paris: UNESCO, 1981: 50-66.

Türk Dünyasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaç, Faaliyet ve Verimlilik Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluating The Aim Of Ngos In Terms Of Activity And Productivity In The Turkish World

Yrd. Doç. Dr. Hasan KALA *
Hatice KALA **

Öz:

Türk Dünyası bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı tarih boyunca sürekli bir varoluş mücadelesi vermiştir. Bu mücadele, Türklerin geçmişten günümüze güçlü ve kalıcı bir medeniyet oluşturmasının da yolunu açmıştır. Buna karşılık, Türklerin yaşadıkları bölgenin; enerji, stratejik, ekonomik, ticaret ve tarımsal anlamda verimli olması küresel güç odaklarının dikkatini bu bölgeye çevirmesine neden olmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda başta Rusya ve Sovyetler Birliği hakimiyetinde bulunan Türk Dünyası; 1990'lı yıllardan itibaren bağımsız 5 Türk Devleti'ne dönüşmüş, Türkiye ve K.K.T.C. ile birlikte toplamda 7 bağımsız Türk Devleti olmuştur. Bunlara ek olarak Özerk Türk Devletleri ve tüm Dünya genelinde yaşayan milyonlarca Türk nüfusu hesaplandığında 300 milyon civarında Türk'ün varlığından bahsedilebilir. Bu haliyle Dünya üzerinde en kalabalık 3. etnik yapı olması geçmişten günümüze büyük devletler kurması ve medeniyete önemli katkılar sağlaması Türk Dünyası adına önemli değerlerdir. Türk Dünyası'nın bulunduğu bölgenin; enerji, ekonomik ve stratejik anlamda Dünya'da en önemli yerler olması bölge üzerindeki hakimiyet mücadelesini arttırmaktadır. Buna karşılık; Türk Dünyasını oluşturan bağımsız ve özerk devletlerin işbirliği içerisinde bulunmaları, ortak kültür, dil ve ekonomik çalışmaların içerisine girmeleri oldukça önem arz etmektedir. Bu işbirliği devletler tarafından koordine edilebileceği gibi sivil toplum kuruluşları tarafından da gerçekleştirilebilir. Sivil toplum kuruluşlarının bu konu da sağlayacağı faydalar oldukça önemlidir. Gelişmiş ve birbiriyle etkileşim halinde bulunan Türk Dünyası sahip olduğu potansiyel ile Dünya'da önemli bir güç ve denge unsuru haline gelecektir.

Anahtar kelimeler: Türk Dünyası, Sivil Toplum, STK, Demokrasi, Kalkınma.

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, hasankala@hotmail.com
** THK Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, hatice-kala@hotmail.com

Abstract:

Throughout history, the Turkish World has been struggling for a permanent existence due to its geopolitical position. This struggle has opened the way for the Turks to form a strong and lasting civilization from the past. In contrast, the region where the Turks live is; Has brought the attention of global power centers to energy, strategic, economic, trade and agricultural efficiency. The Turkish World, dominated by Russia and the Soviet Union in the 19th and 20th centuries, Since the 1990s, it has become an independent 5 Turkish states, Turkey and K.K.T.C. With a total of 7 independent Turkish state has been. In addition, the autonomous Turkic States and millions of Turks living all over the world can be accounted for about 300 million Turks. Due to this situation, the most crowded 3. Ethnic structure on the world is important values in the name of the Turkish World in order to establish great day-to-day states and important contributions to civilization. The region where the Turkish World is located; Energy, economic and strategic significance of the region is increasing the struggle for domination over the region. Whereas; It is of utmost importance that the independent and autonomous states that constitute the Turkish World cooperate and enter into common culture, language and economic studies. This cooperation can be coordinated by the states or by non-governmental organizations. The Turkish world which is developed and interacted with will become an important power and balance element in the world with its potential.

Keywords: Turkish World, Civil Society, CSOs, Democracy, Development.

Giriş

Sivil toplum kuruluşları; demokratikleşme, çoğulculuğun sağlanması, milli değerlerin korunması ve nesillere aktarımı, bireylerin haklarını bilen ve savunabilen olgunluğa erişmeleri üzerinde önemli görevler üstlenmektedir. Günümüzde küreselleşmeyle birlikte kültür ve etkileşim unsurları coğrafi değerlendirmelerden bağımsız, Dünya genelinde bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Başta Anadolu olmak üzere Türkistan, Balkanlar ve Dünya'da Türk nüfusunun yoğun olduğu veya Türklerin yaşadığı her yerde Türk kültürünün, dilinin ve değerlerinin yaşatılması üzerinde de sivil toplum kuruluşlarının üstleneceği roller oldukça önemlidir. Türklük ve Türk kültürü üzerinde yukarıda sayılan bölgeleri içine alan ve Dünya genelinde gerçekleştirilecek çalışmaların gerçekleştirilmesinde sivil toplum kuruluşlarına önemli sorumluluklar düşmektedir.

Bu çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının; başta Türk dünyası olmak üzere Dünya üzerinde Türklerin yaşadıkları bölgelerdeki durumları, çalışmaları ve verimlilikleri değerlendirilecektir. Türkiye'de; Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının ve TİKA'nın, gerek Türkiye'deki gerekse yurtdışındaki sivil toplum kuruluşlarına sağladığı destekler de ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Türk dünyasının, Türk kültürünün, yaşantı ve değerlerinin Dünya genelinde tanıtılması ve yaşatılması adına sivil toplum kuruluşlarının önemi vurgulanmaya çalışılacaktır. Sonuç olarak, farklı ülkelerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının birlikte projeler gerçekleştirmeleri Türk kültürünün yaşatılması ve tanıtılması adına sürdürülebilir sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Türk Dünyası'nın Sosyo- Ekonomik ve Politik Durumu

Türk Dünyası; dünya üzerinde geniş bir coğrafi alan ve önemli oranda nüfus yoğunluğuyla, güçlü bir kültür mirasına sahip bulunmaktadır. Tarihin en eski milletlerinden olan Türk Milleti, geçmişten günümüze; siyasi, kültürel ve askeri anlamda dünya medeniyetine çok önemli ve kesintisiz katkılar sağlamıştır. Tarihin tüm dönemlerinde etkin en az bir Türk devleti varlığını sürdürmüştür. Türk milletinin bağımsızlık için verdiği mücadele kadar, mücadele verirken savaş hukukuna tam riayet etmesi ve zulmetmemesi de tarihte önemli izler bırakmıştır. Belki de bu nedenle Türk kültürü Dünya üzerinde geniş coğrafyalarda çok sayıda insan tarafından kabullenilmiştir.

Günümüzde Türk Dünyası'nda konuşulan dil ve yaşanılan kültürler farklı farklı gözükse de temeline inildiğinde aynı kaynaktan beslendiği rahatlıkla görülecektir. Dil ve kültür alanlarında gerçekleştirilecek çalışmalarla ortak noktalar bulunup bireylerde ve toplumlarda farkındalık oluşturabilecek çalışmalar oldukça önemlidir. Bunların yanı sıra, başta Almanya ve AB ülkeleri olmak üzere Dünya'nın birçok ülkesinde milyonlarca Türk yaşamaktadır. Türkler yaşadıkları bölgelerde; dil, kültür ve inançlarını yaşama konusunda çok rahat değillerdir. Bu nedenle, kültürel ve milli unsurlar her geçen gün aşınmaya uğramaktadır (YTB, 2012: 116).

Şekil-1. Türk Dünyası Haritası

Kaynak: www.ademkirim149.tr.

Yukarıdaki haritadan da anlaşılacağı üzere Türk Dünyası'nın hakim olduğu bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi, Türk Dünyası'nı bölgeye hakim olmak isteyen küresel güçlerin tehdidi altına almıştır. Son yıllarda bölgenin enerji havzası haline gelmesi, Türk Dünyası üzerindeki hakimiyet planlarının güncellenmesine neden olmuştur. Bölge özellikle; Rusya, İran, Çin ve ABD'nin yoğun karşılıklı strateji ve hakimiyet mücadelelerine sahne olmakta ve gerçek kimliğine dönmekte zorlanmaktadır. Geniş bir coğrafi alan ve önemli bir nüfus potansiyeline sahip Türk Dünyası Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan doğrudan nüfus, kültür alanı ve devletleriyle bir araya gelmeyi başarabilirse Dünya medeniyetine ve barışına geçmişte olduğu gibi önemli katkılar sağlayacaktır (Nurullayev, 2014: 11-13). Geçmişte; ticaret, bilim, sanat ve eğitimde önemli değerler sunmuş olan Türk Dünyası günümüzde bir bütün olarak hareket etmekte, ortak politikalar geliştirme konularında zorlanmaktadır.

Günümüzde Türk Dünyası, genel olarak coğrafi açıdan değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme doğru olmakla birlikte, günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle nüfus ve kültür anlamında Türklerin yaşadığı tüm alanların da Türk Dünyası kavramının içerisine dahil edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, son yıllarda kullanılan "Kültür Coğrafyası" kavramı önemli bir kavramdır. Türk Dünyasının; geliştirilmesi, iletişim ve etkileşim halinde süreklilik kazanması ve Dünya medeniyetine katkılar sunması açısından geliştirilecek politikaların hedef kitlesi olarak Türklerin ve Türk kültürünün yaşandığı tüm yerler olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Dünya üzerindeki Türk nüfusunu 3 başlık altında değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla;

Bağımsız Türk Devleri,

Özerk Türk Devletleri,

Türk Nüfusunun Var Olduğu Devletler, şeklinde sıralanabilir.

Tablo-1. Bağımsız Türk Devletleri

Ülke	Kuruluş	Nüfus	Türk Nüfus Oranı	Türk Nüfusu (milyon)
Azerbaycan	1991	9.494.600	% 92.3	8,8
Kazakistan	1991	16.967.000	% 68.7	11,7
Kırgızistan	1991	5.482.000	% 80.6	4,4
KKTC	1983	286.257	99%	0,3
Özbekistan	1991	29.559.100	87%	25,7
Türkiye	1923	76.667.864	88%	67,5
Türkmenistan	1991	5.450.000	90%	4,9
		143,9 milyon	**85,70%**	**123,3 milyon**

Kaynak: Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_dünyası

1991 yılında Sovyetler Birliği'ni oluşturan devletlerin bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte bağımsız Türk Devletleri'nin sayısı 7'ye çıkmıştır. Bağımsız Türk Devletleri; Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, K.K.T.C., Kazakistan olarak sıralanabilir. Bu ülkelerin toplam nüfusları 143,9 milyon iken bu nüfusun % 85,7'si yani 123,3'ü Türk'lerden oluşmaktadır. Bağımsız Türk Devletleri içerisinde önemli miktarda Türk nüfusu oranı bulunmaktadır. Türk Devletleri'nin bulundukları coğrafyalar ve nüfus miktarları göz önüne alındığında oldukça önemli bir potansiyele sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo-2. Özerk Türk Toplulukları

Ülke	Bölge	Kuruluş	Nüfus	Türk Nüfus Oranı	Türk nüfus (milyon)
Afganistan			29.835.392	% 9.2	2,7
Çin Halk Cumhuriyeti	Sincan	1955	22.980.000	52,40%	12
Moldova	Gagavuzya	1994	160.700	82,14%	0,1
	Altay Cumhuriyeti	1922	206.168	% 39.6	0,1
	Astrahan Oblastı	1943	1.005.276	% 23.4	0,2
	Başkurdistan	1919	4.192.300	% 57.25	2,4
	Tataristan	1990	3.779.265	58%	2,2
	Tuva Cumhuriyeti	1992	315.637	% 90.7	0,3
Rusya	Rusya toplam				6,6
Ukrayna	Kırım Özerk Cumhuriyeti	1992-2014	1.964.544	10,20%	0,2
Alt Toplam					**21,6 milyon**

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_dünyası

Tablo 2'de, bağımsız olmayan Türk topluluklarına ait Türk nüfusu oranlarına yer verilmiştir. Bu bölgelerde toplam 21,6 milyon Türk'ün yaşadığı bilinmektedir. Bu iki kategori dışında, Dünya üzerinde birçok ülkede Türkler yaşamlarını sürdürmektedirler. Dünya üzerinde 300 milyon civarında Türk'ün yaşadığı bilinmektedir. Bu nüfus oranı ile Türkler Dünya üzerinde yaşayan, Çin ve Hintli'lerin ardından en kalabalık 3. millettir. Dünya üzerinde Türklerin geniş alanlarda ve farklı devletler halinde yaşaması; dil, kültür, işbirliği ve ekonomik anlamda da bir takım zorluklar ve olumsuz durumlar ortaya çıkarmıştır. Uzun yıllar başka devletlerin hakimiyeti altında varlığını sürdüren Türk toplulukları, kültürel, dil ve ekonomik anlamda önemli kayıplar ile kopukluklar yaşamışlardır. 1991 yılından itibaren bağımsızlığına kavuşan Türk Devletleri de tam anlamıyla gelişimlerini sağlayamamışlardır. Uzun yıllar, yaşanan siyasal gelişmeler ve savaşlar nedeniyle Türk Dünyası birbirinden kopuk ve birbirine yabancı bir şekilde yaşamıştır. Küreselleşme ile birlikte, Dünya üzerinde iletişim ve etkileşim imkanları artmış ve bu artış Türk Dünyasını ve Dünya genelindeki Türkleri de etkileşim haline getirmiştir (Veliyev, 2009: 103-110). Türk Devletlerinin sayısı, Türklerin Dünya genelinde yaşamlarını sürdürmeleri, farklı dil ve lehçelerle iletişim kuruyor olmaları bu etkileşimi ve işbirliğini zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgili gerçekleştirilecek çalışmaların ayrıntılı planlanması ve iyi bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu noktada, Türkiye'ye ve sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Kültürel anlamda devamlılığın ve ortak yönlerin tespit edilmesi ve yaşatılması açısından da sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir.

Dünya genelinde Türklere yönelik gerçekleştirilecek faaliyetlerin sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenmesi Türklerin genel karakteri açısından da faydalı olacaktır. Ziya Gökalp'e göre, Türkler bağımsızlığına düşkün oldukları için ortaklıkçı olamazlar buna karşılık eşitlik yanlısı oldukları için de bireysellik gösteremezler. Bu tespitlerle birlikte Türklere uygun olan faaliyetler işbirliği ve dayanışma üzerine kurgulanmalıdır (Gökalp, 1978: 158-160). İsmail Gaspıralı da 20. yüzyılın başlarında, "dilde, işte ve fikirde birlik" ifadesi ile Türk Dünyası içerisindeki topluluklarının karşılıklı işbirliği içerisinde bulunmaları gerekliliğinin altını çizmiştir. Türk Dünyası'ndaki topluluklar ortak kültür unsurlarına sahiptirler. Bu durum onların kolayca işbirliği ve dayanışma içerisine girmelerini sağlayacaktır (Alkan, 2011: 80-81). Kastedilen işbirliği ve dayanışmayı devletler tesis edebileceği gibi farklı kurumlara en önemlisi de sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. İşbirliği ve dayanışmayı merkeze alan çalışmaları da sivil toplum kuruluşları gerçekleştirebilir.

Sivil Toplum ve STK'ların Tarihçesi

Sivil toplum; bireylerin hiçbir etki kalmaksızın, kendi düşünce yapılarını oluşturabildikleri, gerçekleri rahatlıkla görüp, kendilerini kolaylıkla ifade edebildikleri, devletten bağımsız, bireyselliği öne çıkaran bir taraftan da dayanışma ve işbirliğini gerçekleştirecek bireysel motivasyonları ortaya çıkaran topluluktur. Genel olarak; toplumla devlet arasında kalan, bireysel gönüllülük ve isteğe bağlı oluşan bir o kadar da etkileşim halinde olunan durumu ifade eden bir kavram olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle, sivil toplum günümüzde toplumların gelişmişlik düzeylerini, demokrasi ve özgürlük durumlarını da belirlemektedir (Marangoz, 2009: 43).

Sivil toplumun gelişmesini sağlayan yapılar sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum kuruluşları farklı isimler altında incelenebilmektedir. Türkiye'de; sivil toplum kuruluşları (STK) ya da sivil toplum örgütleri (STÖ) olarak isimlendirilirken uluslar arası literatürde NGOs (Non Governmental Organizations) yada CSOs (Civil Sociaty Organizations) olarak isimlendirilmektedir (Çaha, Çaylak ve Tutar, 2013:13). Sivil toplum kuruluşları; kamu ve özel kesimin yanında "üçüncü sektör", yasama, yürütme, yargı ve medyanın ardından da "beşinci sektör" olarak isimlendirilmektedir (Yatkın, 2008: 31).

Sivil toplum kuruluşlarının; bireyleri belli amaçlar doğrultusunda örgütlemek, toplumsal sorunlara karşı bilinçlendirmek ve sorunlara çözümler üretmek, demokrasi ve özgürlüklerin savunuculuğunu

yapmak gibi önemli özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri ile STK'lar günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde; bireysel ve toplumsal özgürlükler konusunda hükümetleri baskı altına alan, üretilen politikalarda belirleyici unsurlardan biri olan bir yapı haline dönüşmüştür (Talas, 2011: 391-392). Sivil toplum kuruluşları genel olarak; vakıf, dernek, sendikalar, kooperatifler, düşünce kuruluşları vb. sıralanabilir. Sivil toplum kuruluşları genel olarak gönüllülük üzerine faaliyetler gerçekleştirirler. Faaliyet alanları çeşitlilik gösteren sivil toplum kuruluşları genel olarak; eğitim, araştırma, kadın, çocuk, gönüllülük, araştırma, gençlik, istihdam, çevre, engelli, hak ve savunuculuk, sağlık, spor, dini hizmetler vb. olarak sıralanabilir (Aslan ve Kaya, 2000:216).

Son yıllarda, toplumların gelişmişlik düzeylerini sosyal sermayenin sağlanması üzerinden değerlendiren araştırmacılar sivil toplum kuruluşlarına özel anlamlar yüklemektedirler. Sivil toplum kuruluşlarının, toplumların sosyal sermaye gelişimleri üzerinde etkili olduğu gerçeğini vurgulayan araştırmacılar, sivil toplum kuruluşlarının, sayıca fazla ve etkin olduğu toplumların bireysel ve toplumsal açıdan geliştiklerini vurgulamaktadırlar. Putnam; ülkelerin toplam nüfusunun bir ülkedeki sivil toplum kuruluşu sayısına bölünmesiyle elde edilen rakam ne kadar küçükse o ülkenin daha gelişmiş olduğunu vurgulamaktadır. Yani, bir ülkedeki STK sayısı arttıkça kişi başına düşen STK sayısı da artmakta ve bu da bireylerin ve toplumların gelişmişlik düzeylerine olumlu katkılar sunmaktadır (Şan, 2007: 74-75).

Tablo-3: Dernek/Hayır Kurumu/STK Sayıları ve Nüfusa Oranı

Ülke	**Dernek Hayır Kurumu STK Sayısı**	**Nüfus Sayısı**	**STK Başına Düşen Kişi Sayısı**
Almanya	580.298	80.327.900	138
ABD	1.580.436	312.638.863	198
Hırvatistan	47.496	4.489.409	95
İngiltere	163.163	56.075.912	344
Kanada	165.000	33.476.688	203
Macaristan	70.000	9.976.062	143
Türkiye	120.000	76.667.864	639
Kırgizistan	14.880	5.664.939	380
Özbekistan	6.000	27.606.077	4601
Azerbaycan	2.700	9.593.000	3.552
Tacikistan	3.000	8.191.958	2.730

Kaynak: www.dernekler.gov.tr

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde, ülkelerin sivil toplum durumları ve gelişmişlik düzeyleri arasında önemli bir ilişkinin olduğu göze çarpmaktadır. Bir sivil toplum kuruluşunun temsil ettiği kişi sayısı gelişmiş ülkelerde 100-200 kişi arasında seyrederken bu sayısının gelişmekte olan yada geri kalmış ülkelerde 3.500-4.500 kişilere ulaştığı görülmektedir. Yukarıdaki veriler Putnam'ın ortaya koyduğu analizi de doğrulamaktadır. Çünkü, sivil toplum kuruluşlarının; birey ve toplumu özgürleştirme, daha yaşanabilir bir Dünya oluşturma, demokrasi ve insan haklarının gereklerini savunma gibi çok önemli görevler üstlenmektedir.

STK'ların Amaçları ve Faaliyetleri

Sivil toplum kuruluşlarının bireylere ve topluma yönelik çeşitli amaçları bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, öncelikle bireylerin; kendilerini rahatlıkla ifade edebilmelerini, farklılıklara saygı göstermelerini, farklılıkların tehditten ziyade bir kazanım olduğunu anlamalarını sağlarlar. Bireylerde, haklarını savunmalarının yanı sıra sorumluluklarının da farkında olma ve sorumluluklarını yerine getirme bilinci oluşturur. STK'lar; bireylerin kendilerine olan güvenlerini geliştirerek, aile ve sosyal

hayatta da iletişimi güçlü ve başarılı bireyler haline gelmesini sağlarlar. Bireyleri, toplumsal sorunlara karşı duyarlı hale getiren STK'lar, onların sorunların çözümünde olumlu ve aktif rol üstlenmelerini sağlarlar (Peinado, 2001: 46). Böylelikle sivil toplum kuruluşları birey ve toplum arasındaki köprüyü sağlıklı temeller üzerine yerleştirmiş olur. Sivil toplum kuruluşlarının; kültür aktarımı, işbirliği ve dayanışmayı arttırıcı, bireylerde ve toplumda gönüllülük bilincini geliştirme gibi çok önemli amaçları bulunmaktadır. Tüm bu unsurların toplumlarda sosyal sermaye unsurlarının gelişmesi anlamına geleceğinden dolayı toplumsal gelişmeyi de hızlandırmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının; bireylerin şiddetten uzak yaşaması ve korunması, dezavantajlı birey ve grupların rehabilitasyonu, insan haklarının savunulması, demokrasi ve özgürlüklerin sağlanması gibi çok önemli amaçları bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları devletten bağımsız oldukları için devletin ulaşamadığı birey ve gruplara rahatlıkla ulaşarak, sorunlara da kolaylıkla çözüm üretebilirler (Paffenholz, 2010: 21-30).

Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası sivil toplum kuruluşları ve uluslararası faaliyetler gerçekleştiren STK'lar toplumlarda daha görünür hale gelmiştir. Günümüzde, istenilen sivil toplum kuruluşu profilinde de uluslararası alanda faaliyetler gösterebilme durumu oldukça önemli yer tutar (Şimşek, 2000: 335-337). Türk Dünyasının; bağımsız ve özerk olmak üzere farklı birçok devletten oluşması ve Dünya genelinde milyonlarca Türk'ün yaşaması, sivil toplum kuruluşlarının uluslararası alanda faaliyet gösterebilme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları; eğitim, kültür, araştırma, çevre, gençlik, kadın, çocuk, yaşlılar, istihdam, dini hizmetler, vb. birçok alanda faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bunların yanı sıra, son yıllarda farklı ülkelerde kurulmuş sivil toplum kuruluşları; uluslararası platformlar altında bir araya gelerek küresel sorunlara birlikte çözümler geliştirmenin yanı sıra, kültürel, eğitim ve ekonomik alanlarda da etkileşim, dayanışma ve işbirliği içerisine girmektedirler.

Türk Dünyası'nda STK'lar

Türkiye'nin batısından Çin'e kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada bulunan Türk devletlerine ek olarak, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne oradan da tüm dünyaya yayılan Türk nüfusu ve kültürünün varlığı "Türk Dünyası" kavramına büyük anlamlar katmaktadır. Tarihin en eski, kadim ve etkili medeniyetini oluşturan Türkler, kesintisiz olarak binlerce yıldır varlığını devam ettirmektedir. Güçlü bir devlet yapısı ve kültür birikimine sahip olan Türk Dünyası son 200 yıldır baskı altında varlığını sürdürmüş ve bunun etkisi ile birbirinden farklı görünen dil ve kültürlerle varlığını devam ettirmiştir. Özellikle, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden ayrılan ve bağımsız birer devlet haline gelen 5 Türk toplumuyla birlikte bağımsız Türk devleti sayısı 7'ye çıkmıştır. Bu ülkelerin bulundukları coğrafi bölgeler, sahip oldukları kültür ortaklıkları ve ekonomik potansiyelleri ele alındığında önemli bir güç dengesi ortaya çıkarmaktadır. Türk devletlerinin sahip oldukları ortak değerlerin gün yüzüne çıkarılarak işbirliği ve dayanışmaya dönüştürülmesi oldukça önemlidir. Bu işbirliği ve dayanışmayı sağlayacak faaliyetler, devletler tarafından gerçekleştirilebileceği gibi sivil toplum kuruluşları tarafından da gerçekleştirilebilir. Bu konuda aşılması gereken önemli sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Türk devletleri ve milletlerinin, işbirliği ve dayanışma konusunda istekli olmamaları,

İlgili devletlerin Türkiye hariç tamamının bağımsızlığını yeni elde etmeleri ve gerek devlet gerekse sivil toplum konusunda yeterli tecrübeye sahip olmamaları,

Sivil toplumun istenilen düzeyde olmaması, birey ve topluma yönelik baskıların bulunması sivil toplum kuruluşlarının sayısını, faaliyetlerini ve etki alanlarını olumsuz etkilemektedir,

Sivil toplum kuruluşlarının finans ve faaliyetler anlamında yeterince desteklenmemesi,

Bireylerde sivil toplum bilincinin yetersiz olması ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılma ve gönüllü olma konusunda isteksiz olmaları,

Devletlerin sivil toplum kuruluşları üzerinde baskı kurmaları.

Türk Dünyası ülkelerine bakıldığında genel olarak sivil toplum kavramının ve sivil toplum kuruluşlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Türkiye'de son yıllarda STK'lara sağlanan destekler göz önüne alındığında, sivil toplum kuruluşlarının faaliyet çeşitliliği ve sürdürülebilirliği konularında etkili olmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Diğer bağımsız Türk Devletleri incelendiğinde sivil toplum kuruluşlarının en fazla gelişim gösterdiği yer olarak Kırgızistan karşımıza çıkmaktadır. Kırgizistan diğer Türk devletlerine oranla daha iyi bir sivil toplum yapısına sahiptir (Abdyramanova, 2014). Türk devletlerinin bir sivil toplumun temsil ettiği ortalama birey sayısı Tablo 2'de verilmiştir. Tabloya göre bir STK'ya düşen ortalama kişi sayısının; Kırgızistan'da 380, Türkiye'de 639, Azerbaycan'da 3.552 ve Özbekistan'da 4.601 kişi olduğu görülmektedir. Türkmenistan'a ait sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Bu oranların, gelişmiş ülkelerde 100-200 kişi arası ortalamaya sahip olduğu düşünülecek olursa yeterli olmadığı görülmektedir.

Türk Dünyası geçmişten günümüze önemli bir kültür mirasına sahiptir. Gerek ekonomik gerekse stratejik anlamda Türk Dünyası'nın işbirliği ve dayanışma içerisinde olması, kültürel ortaklıkların ön plana çıkarılması son derece önemlidir. Ortak dil ve kültürün ön plana çıkarılacağı faaliyetlerin sivil toplum kuruluşları tarafından koordine edilmesi katkı sağlayacaktır. Bunların yanı sıra STK'lar, devletler ve bireyler arasında ekonomik ortaklıklara, yenilik transferlerine, kültürel paylaşımlara olanak sağlamaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının; Türk Dünyası ülkelerinde tam anlamıyla gelişememiş olması, yukarıda sıralanan faydaları üretememesine neden olmaktadır. Özellikle, Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'da devletin sivil toplum kuruluşları üzerinde baskılar uyguladığı ve bu baskıların sonucu olarak sivil toplum kuruluşlarının istenilen etkileri gerçekleştirmekten çok uzak olduğu bilinmektedir (Sucu, 2014: 391-392).

Türk Dünyası'nda güven ve işbirliğinin sağlanmasında STK'ların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu konuda, son yıllarda Türkiye'nin önemli çalışmalar gerçekleştirdiği bilinmektedir. Türkiye'de; başta Türk Dünyası olmak üzere sivil toplum kuruluşlarına yönelik, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve TİKA önemli projeler gerçekleştirmektedir. Son yıllarda, Türk Dünyası'nda faaliyet gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarına yönelik toplantı ve projeler düzenleyerek iletişim ve işbirliğine geçilmesi sağlanmaktadır. Düzenlenen faaliyetler olumlu sonuçlar ortaya çıkarsa bile istenilen düzeye ulaşması adına artarak devam ettirilmelidir. Türk Dünyası'na yönelik sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirebileceği faaliyetleri farklı başlıklar altında toplamakta yarar vardır. Bu başlıklar sırasıyla;

Kültürel Faaliyetler,

Tarihi Faaliyetler,

Ekonomik Faaliyetler,

Siyasi Faaliyetler,

Sportif Faaliyetler, olarak sıralanabilir.

Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı son yıllarda; gerek Türkiye'deki gerekse Türk Dünyasında faaliyetler gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarına yönelik önemli hibe destekleri sağlamış bulunmaktadır. Kurum, 2015 yılında 227 sivil toplum kuruluşuna toplamda 21.367.453 TL hibe desteği sağlamıştır (ytb 2015 faaliyet raporu, 2016: 53). Sağlanan hibe destekleriyle, Türk Dünyası'nda faaliyet yürüten birçok sivil toplum kuruluşu işbirliği gerçekleştirmiştir. Türkiye'de öğrenim gören gençler başta olmak üzere Türk Dünyası'nda ki gençlere yönelik önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Gençler ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sonucu ortaya çıkan etkileşim Türk Dünyası'nın gelecekte daha önemli çalışmalar gerçekleştirmesi adına önem arz etmektedir. Eğitim ve kültür alanında gerçekleştirilen faaliyetlerin yanı sıra, sivil toplum kuruluşları ekonomik olarak da önemli kazanımlar sağlamaktadır.

TİKA'nın çoğunluğu Türk Dünyası ve Türklerin yoğun yaşadığı ülkelerde olmak üzere 47 ülkede koordinatörlüğü bulunmaktadır. TİKA'nın başlıca faaliyet alanı, Türk; kültür, tarih ve geleneklerinin korunması ile yaşatılması olarak belirlenmiştir. Kurumun 2014 yılı içerisinde sivil toplum kuruluşlarına sağladığı destek miktarının 3,8 milyon dolar olduğu anlaşılmaktadır (tika.gov.tr).

Sonuç:

Türk Dünyası'nda işbirliği ve dayanışmanın sağlanması adına sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin arttırılması oldukça önemlidir. Sivil toplum kuruluşlarının Türk Dünyasının geneline hatta tüm Dünya'daki Türklere yönelik faaliyetler gerçekleştirebilecek düzeye ulaşması adına öncelikle devletlerin bu konuda hem fikir olmaları gereklidir. Bağımsız Türk Devletlerinin bu konuda uzlaşmaları ve sivil toplum kuruluşlarını da karşılıklı olarak desteklemeleri, Türk Dünyası'nın birlikteliği ve oluşturacağı etki adına son derece önemlidir. Geniş bir coğrafyada, geçmişi yüzyıllara dayanan ortak kültüre sahip Türkler birlikte olma bilincini kazandığında Dünya'da önemli bir güç dengesi haline dönüşecektir. Bu konuda, özelde her Türk Devleti kendi içerisinde sivil toplum kuruluşlarının gelişebileceği demokratik ortamların oluşmasına destek vererek, genelde de sivil toplum kuruluşlarının Türk Dünyası içerisinde uluslararası faaliyetler gerçekleştirebilmeleri adına destekler sağlamalıdır. Türk Dünyası'na ait sivil toplum kuruluşu verileri incelendiğinde, gelişmiş ülkelere ait verilerden çok uzak olduğu görülmektedir. Aradaki farkın kapatılması ve sivil toplum kuruluşlarının istenilen etkiyi ortaya çıkarabilmesi adına ivedilikle yeni ve etkin stratejiler geliştirilmelidir. Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının toplumlarda sosyal sermayeyi dolayısıyla toplumu geliştiren en önemli etkenler olması gerçeği bu zorunluluğu ortaya çıkarmaktadır. Son yıllarda, Türkiye merkezli; YTB ve TİKA öncülüğünde sivil toplum kuruluşlarına yönelik sağlanan destekler bir hareket sağlasa da istenilen etkinin oluşması için tüm devletlerin benzer destekler sağlaması gereklidir.

Kaynakça:

Abdyramanova, Asel. Dini Sendikalar Kırgızistan'da Sivil Toplum Kalkınma Faaliyetlerine Nasıl Dahil Oldular. Eskişehir: Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi, 2014.

Alkan, Haluk. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar. Ankara: Karınca Yayınları, Birinci Baskı, 2011.

Çaha, Ömer, Çaylak, Adem ve Tutar, Hüseyin. TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili. Kars: Serka Kalkınma Ajansı Raporu, 2013.

Demirtepe, Turgut ve Bozbey, İzzet, Ahmet. Özbekistan'da Arap Baharı: Anna Karenina İlkesi ya da Bir Devrimin İmkanı. Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt:9, Sayı:33, 2013.

Gökalp, Ziya. Türkçülüğün Esasları. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, İkinci Baskı, 1978.

Marangoz, Mehmet. "Toplumsal Barışın Sağlanmasında STK'ların Rolü". Ankara: Dernekler Dergisi, Sayı: 7, 2009.

Nurullayev, Razi. Tüm Türki Ülkelerde Bir Köprü Olarak Türk Dünyası Örgütü, Eskişehir: Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi, 2014.

Paffenholz, Tahania. Civil Society & Peace Building. London: A Critical Assesment, Lynne Rienner Publishers, 2010.

Peinado, Manuela, Mesa. The Role of NGOs and the Civil Society in Peace and Reconciliation, Helping prevent Violent Conflict: Orientations for External Partners. Paris: OECD, 2001.

Sucu, Ali, E. Uluslaşma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Özbekistan Halk Hareketi Örneği,. Eskişehir: Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi, 2014.

Şan, Mustafa Kemal. Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi. 2/1, 70-95, 2007.

Şimşek, Birgül. Gönüllü Kuruluşların Örgütlenmesi, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Der. Veysel Bozkurt, İstanbul: Alfa, 2000.

Talas, Mustafa. Sivil toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi, TÜBAR, Bahar, 2011.

TİKA'nın Kuruluş Amaçları, http://www.tika.gov.tr/upload/2016/Prestij%20 Eserler/Faaliyet%20 Raporu%202014.pdf, Erişim Tarihi: 12.08.2016.

Türk Dünyası, https://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_dünyası, Erişim Tarihi: 13.11.2016.

Türk Dünyası Haritası, www.ademkirim149.tr.gg/Türk-Dünya-Haritası.html, Erişim Tarihi: 15.11.2016.

Uluslararası Sivil Toplum Araştırmaları, www.dernekler.gov.tr, Erişim Tarihi: 11.11.2016.

Veliyev, Dünyamalı. Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyası. Isparta: SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, 2009.

Yatkın, Ahmet. Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Güçlü Sivil Toplum Kuruluşları, Avrupa Birliği Üyesi Türkiye. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2008.

Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı 2015 Faaliyet Raporu, https://www.ytb.gov.tr/ytbadmin/assets/uploads/files/2015%20Faaliyet%20Raporu.pdf, Erişim Tarihi: 12.08.2016.

Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB). Sivil Toplum Kuruluşları Buluşması, İstişare ve Değerlendirme Anketi Sonuç Raporu, Ankara. 2012.

Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi Yaklaşımı Çerçevesinde Prens Sabahaddin ve Yerelleşme Savunusu

Theargument Of Prince Sabahaddin Andlocalization In Theapproach Of Decentralization And Private Enterprise

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK *

Öz:

21. yüzyılın bu ilk çeyreği itibariyle merkezi ekonomiden, piyasa ekonomisine geçişin hızlanması, merkezi yönetimden, yerel yönetimlere yönelim arayışları, dünyadaki küreselleşme sürecinin dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye, bu çerçevede yeni bir planlı döneme adım atmak üzeredir ki, bunun nedeni, güçlendirilmiş yerel yönetimlerin, bireysel girişimciliği destekleyerek piyasa ekonomisinin güçlendirilmesi beklentisidir. 21. yüzyılda artık daha ciddi tartışılmaya başlayan bu görüş, aslında 20. yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğunun siyasal ve ekonomik alanda kurtuluş reçeteleri arasında yer almıştır. Döneminde yoğun bir muhalefetle karşılaşan bu görüş, 1900'lerin başında, Prens Sabahaddin tarafından, adem-i merkeziyet ve teşebbüs-ü şahsi yaklaşımı çerçevesinde gelişmiştir. Sabahaddin'e göre, merkeziyetçilik devam ettiği sürece şahsi teşebbüsün ilerlemesi mümkün değildir. Teşebbüs olmaksızın da yerel kalkınma gerçekleştirilemez. Bunu başta İngiltere olmak üzere Anglosakson toplumların gelişiminin kaynağı olarak gören Sabahaddin'in görüşleri, Padişaha yazdığı mektuplar ve dönemin basınında çıkan yazıları çerçevesinde, günümüz yerel kalkınma arayışlarına ışık tutması bakımından önem arzetmektedir.

Anahtar kelimeler: Adem-i Merkeziyet, Teşebbüs-ü Şahsi, Prens Sabahaddin, Yerel Yönetim, Le Play, Osmanlı İmparatorluğu

Abstract:

By the first quarter of 21st century that the transition from centralized economy to market economy is steped up and seeking for intention from centralized management to local management arose from the dynamics of the globalization process in the world. In this sense Turkey is about to step in a new planned period. It is because of the expectation that the reinforced local managements should strengthen the market economy by supporting the individual entrepreneurs. This point of view discussed more

* Amasya Üniversitesi, Amasya Sosyal Bilimler M.Y.O., ykozturk@amasya.edu.tr

seriously now in the 21st century was indeed among the formulas for Ottoman empire to get better in political and economical fields in the begining of 20th century. This view opposed intensively in that period was developed in the approach of Decentralization and private enterprise by the prince Sabahaddin in the begining of 1900s. According to Sabahaddin it is impossible for individual enterprise to improve as long as the centralism continues. Local development can not be done unless there is enterprise. Sabahaddin's ideas that It is the source for Anglo Saxon societies such as England to develop in the letters sent to Padissah and in the articles of the media of the period are important to find a way out in the present-day search for local development.

Keywords: Decentralization, private enterprise, Prince Sabahaddin, Local management, Le Play, Ottoman Empire

Giriş

Batı ile 19. yüzyıl başlarında artan iktisadi etkileşim, ülkeye yeni iktisadi düşüncelerin girmesine neden olmuştur. Aynı dönem hürriyetçilik akımının da ülke içinde artması, liberalizmin ülkede daha hızlı yayılmasına neden olmuştur. Liberalizmin ilk savunucuları, hürriyetçilik akımının öncüleri ve bir kısım devlet görevlileridir. Bu yüzden pozitif-normatif ayırımı olmayan, sadece ülkenin içinde bulunduğu duruma iktisadi reçeteler sunmaya çalışan bu zümre, liberal akımın ilk temsilcilerini oluşturmaktadır. Başlangıçta yönü belirsiz, devlet geleneğine bir başkaldırı niteliğinde olan akım, daha sonra ülkenin iktisadi düşüncesini yönlendirir duruma gelmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru, yabancıların etkisiyle, iktisadi liberalizm, daha bilimsel, teorik arka planıyla birlikte incelenmeye başlanmıştır. Sabahaddin, 1908'den sonra görüşlerini daha açık savunmuş, 1912-1913 yıllarından sonra Jön Türk hareketi arasındaki ayrılık da Prens Sabahaddin'i yeni bir lider yapmıştır.

A. Sabahaddin'in Düşüncelerinin Teorik Arka Planı

Sabahaddin'in "adem-i merkeziyet" ve "teşebbüs-ü şahsi" savunularının teorik arka planında, Le Play tarafından oluşturulan "Science Social" düşünce sistemi yatmaktadır. Bu düşünce sisteminin inceliklerini ise Fransa'da yaşadığı dönemde, Le Play'in bu görüşlerini geliştiren Edmond Demolines'den öğrenmiştir. Bunu "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir" adlı makalesinin daha başlarında;

"İlk tu'luğunu üç büyük dehaya: Le Play, Henri De Tourville ve Edmond Demolines'e medyun olan ilm-i içtima-i hey'et-i beşeriyeyi tahlil edebilmek için usul-i ictimaiye istinaden ve basitten mürekkebe doğru muhtelif sınıf ictimaiye'ye ait vücuda getirdiği tavsif ve hususi monografilerle teasi etti…" (Sabahaddin, 1334:21).

cümlesiyle özetleyen Sabahaddin, sözkonusu düşünce sisteminin bu üç sosyolog tarafından insan davranışları basitten karmaşığa incelenerek, çeşitli gruplar üzerindeki ayrıntılı tahliline borçlu olduğunu ifade etmektedir.

Le Play, Fransız ihtilali sonrasında, ülkeyi içinde bulunduğu sosyal buhrandan kurtarma arayışı içerisinde olan iki önemli düşünürden biridir aslında. Diğeri ise toplumu bir bütün olarak kabul eden ve inceleyen A. Comte'un kuramlarını geliştirerek, toplumbilimci çalışmalarına uygulayan Emile Durkheim'dir. İttihat ve Terakki içindeki liberal-himayeci çekişmesinde, 1912 sonrası baskın düşünce sistemi haline gelen Durkheim sosyolojisidir. Le Play'in tersine devletçi, merkezi yönetim anlayışına sahip, ülkede milli iktisat doktrininin kaynağı olmuştur. Kısaca bakacak olursak, Toplumbilimci düşünce sistemine göre toplum, bireylerin sayısal toplamından oluşan bir yığın değildir. Bireylerden üstün, kendine özgü niteliklere sahip, bireylerin kestiremeyeceği hedeflere yönelmiş toplumsal bir gerçekliktir. (Durkheim, 1985:15). Ona göre toplum, siyasal özerkliğe sahip, aşırı merkezileşmiş, güçlü bir organ

tarafından yönetilir. Öte yandan siyasal özerklik, yönetici seçkinlerin görevlerini belirlerken, kadrolar da meslek kümeleri arasındaki özgür dolaşım sayesinde en yeteneklilerce doldurulur. Böylece toplumsal adalet gerçekleştirileceğinden, özel çıkarlar genel çıkarlarla uzlaşacaktır. Daha doğrusu ortada temsil edilecek özel çıkar kalmayacağından temsili demokrasi de gereksizleşmiş, genel çıkarın hizmetindeki yönetici seçkinler, yığınların baskısından kurtulmuş olacaktır. Durkheim'e göre bu şekilde ortaya çıkan devletin işlevi, toplum içinde organik dayanışmayı sağlamaktır. Bu yüzden devlet zorunludur, çünkü toplumsal gerçekliğin toplu davranış biçimlerini yönetecek bu tür bir organa ihtiyacı vardır. Toplum içindeki bireyi ise, bir insan olgusundan yola çıkarak oluşturmamaktadır. Ona göre birey, görevleri ve gereksinimleri ölçüsünde, toplumsal organizma içinde üstlendiği rol ölçüsünde vardır. (Durkheim, 1985:7-12). Aynı zamanda birey için sınırsız bir özgürlük ortamı yoktur. Hukuk kuralları bireyler için bağlayıcı nitelikte olduğu gibi, en az onun kadar etkili olan kamu vicdanı ve ahlaki kurallar (Durkheim, 1994:37) düşünce sisteminin temel ayrılık noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzden bireylerin toplum içindeki görevlerinin önceliği gelenek ve göreneklere göre belirlenmiş, kardeşlik, eşlik, yurttaşlık gibi kendileri dışında gelişen olgulara sadık kalmaya vermiştir. Din de insanlıktan önce varolduğuna göre, kendileri dışında gelişen bu olgular zaten dinde mevcuttur. (Aron, 2000:276-279). Kösemihal'e (1971: 208-209) göre Durkheim'ın etkisinde kaldığı A. Comte insanlığı tek bir toplum gibi ele alarak bu toplumun yani insanlığın kurallarını bulmaya çalışmıştır. Durkheim ise, gerçek olarak var olan toplum türlerinin kurallarını araştırarak, Comt'un toplum bilimci yaklaşımını daha sağlam bir zemine oturtmuştur.

E. Durkheim'in bu görüşlerinin Osmanlıdaki en güçlü savunucusu Ziya Gökalp olmuştur. "ben, sen, o yok; biz varız, fert yok; cemiyet var" (Kösemihal, 1971:8) savunusu, hem toplum bilimci görüşünü, hem de buradan yola çıkarak daha devletçi ve merkeziyetçi sistem arayışını ortaya koyarken, Osmanlı İmparatorluğu'nda milli iktisat düşüncesinin de temelini oluşturmuştur.

Görüldüğü gibi bu görüş Sabahaddin'in savunusunun aksine, güçlü bir merkezi yönetim anlayışını içermektedir. İttihat ve Terakki'nin liberal kanadını temsil eden ve "Adem-i Merkeziyet" ilkesinin güçlü savunucusu haline gelen Prens Sabahaddin'in fikir babası ise Le Play ve Edmond Demolines olmuştur. Mühendis olmasına rağmen Le Play, fertlerin sosyal bünyeyi oluşturan unsurlarla etkileşimini inceleyerek sosyal bilimlere önemli katkılarda bulunmuştur. Daha çok aile, işçi-işveren ilişkileri gibi küçük grupların gözlem yoluyla sorunlarını tahlil etme yoluna giderek, toplumsal değişimin etkilerini çözmeye çalışmışlardır. Buna göre toplum özelliklerini, birey, aile gibi küçük gruplardan almaktadır. Yani, esas refah sadece iyi gelişmiş hayat standardı ile değil, aynı zamanda hayat standardını muhafaza etmek üzere teşkilatlanmış bir sosyal sistemle bağlantılıdır. (Zimmerman, 1964:12-17). Bu yüzden soyut bir toplumdan hareket etmek yerine, toplum içindeki insanların ve ailelerin yaşayışını inceleyerek toplum mekanizması hakkında bilgi elde etmeye çalışmışlardır. Le Play'in bu görüşlerinden etkilenen Demolines, sosyal bilimler alanında reformlarla ilgilenmeye başlamış ve kırsal kesim nüfus yapısı üzerine araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmalar sonucu ailenin ahlaki açıdan güçlendirilmesini savunurken, aile yapısındaki bireyci, özgürlükçü yapılanmanın üzerinde durmuş ve bu yapının metropollerde uygulanabilirliğini de sınamıştır. Aslında Demolines'in karşılaştırdığı toplumsal yapı, kırsaldaki çoban, çiftçi, madenci gibi aile yapılarıyla, merkezdeki memur aile yapısıdır. Kırsaldaki aile yapısı ne kadar özgür, girişimci ve bağımsız ise memur aile yapısı da o kadar merkeziyetçi devletin güdümü altındadır. Bu yüzden memurların çok olması merkezi yönetimin güçlenmesinin en önemli nedenlerinden biridir. Bu sistemde merkezi yönetim, memur sınıfını elinde toplayarak tek geçim kaynağı haline gelirken, bu sınıf için korunması ve güçlendirilmesi gereken bir yapıya dönüşmektedir. Sabahaddin'in en çok etkilendiği görüşü de bu memur iktidar ilişkisi olmuş ve Osmanlı yönetim yapısı ile ilişkilendirmiştir bu ilişkiyi. Memurluğa karşı cephe almasının nedeni de budur ki, memur-iktidar arasındaki karşılıklı çıkarlara bağlı ilişkinin kırılarak işlevsel bir yerel yönetim anlayışının yerleşebileceğini savunmuştur. (Mardin, 1983:212-214; Ege, 1977:164-166). Demolines'e göre yerelde güçlenmiş bir bireysel yapının koruyucusu eğitimdir ve Anglo-Sakson eğitim sistemi bu toplumların gelişmişliğinin en önemli sebebidir. Bu görüşe birebir katılan Sabahaddin daha da ileri giderek bireysel özgürlüğü saylayacak

tek müessesenin okullar olduğunu ve buraların özgür birey yetiştirir hale getirilmesini savunmuştur. (Sabahaddin, 1324: 20).

Sabahaddin, yurtdışında tanışma olanağı da bulduğu Demolines'in bu temel görüşlerini, Osmanlı yönetim sistemine uygulama yolları aramış, 1912'de yurtdışında kurduğu Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi Cemiyeti sayesinde belli bir taraftar kitlesine de sahip olmuştur.

B. Adem-İ Merkeziyet ve Teşebbüs-Ü Şahsi Yaklaşımı

Liberalizm akımının güçlü savunucularından biridir Prens Sabahattin[1]. 1908 devriminden önce Jön Türkler arasında meydana gelen düşünce ayrılıkları, Prens Sabahattin'in yeni bir lider olarak doğmasına neden olmuştur. Özellikle, Paris'te arkadaşlarıyla sürgün hayatı yaşayan Jön Türklerin ileri gelenlerinden Ahmet Rıza ile olan düşünce ayrılıkları hem Türk milliyetçiliği hem de Osmanlı liberalizmi alanında kendini göstermiştir. O dönemde yapılacak reform hareketlerine, özellikle Ermeniler, Avrupa devletlerinin müdahale etmesini istemişler, Ahmet Rıza ve arkadaşları buna kesinlikle karşı çıkarken, Prens Sabahattin'in destek vermesi düşünce ayrılıklarını doruğa çıkarmıştır (Lewis, 1998: 200).

Bunun üzerine Prens Sabahattin Paris'te "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"[2] adıyla bir dernek kurmuş ve bu dernekle federal, Ademi Merkeziyetçi ve liberal bir Osmanlı Devleti düşüncesini geliştirmeye çalışmıştır. Düşüncelerinin temelini oluşturan ve aynı zamanda rakipleriyle ayrılıklarına neden olan konu ise, o dönemde ayrılık rüzgarları estiren Hıristiyan azınlıkları, özellikle de Ermenileri Devlet içinde tutacak federatif bir düzen öngörmesidir. Ancak bu düşünce ne ülke dışında yeni arayışlar içinde olan bu azınlıklar arasında, ne de İttihat ve Terakkinin etkisinde kalan Türk unsurlar arasında taraftar bulmamıştır (Lewis, 1998: 202). Hatta, 1908'den sonra federalizme kapı açtığı gerekçesiyle, adem-i merkeziyet düşüncesi etrafındaki ilk çıkışları İttihat ve Terakki çevresinin hücumlarıyla karşılaşmıştır (Ülken, 1966: 160).

Prens Sabahattin'in şahsi teşebbüs ve ademi merkeziyet düşüncesinin sosyolojik temelini Le Play'in ve Demolines'in öğretileri[3] oluşturmuştur (Lewis, 1998: 230). Dolayısıyla Jön Türkleri etkileyen Fransız öğretileri Sabahattin'de de kendini göstermiştir. Sabahattin, "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir" adlı eserinde deha olarak tasvir ettiği bu düşünürler hakkında şunları yazmaktadır:

"İlk Tulu'unu üç büyük dehaya: Le Play, Hanri de Tourville, Edmond Demolines medyun olan ilm-i ictimahey'et-i beşeriyyeyi ictima'an tahlil edebilmek için usul-i ictima'iyyesine istinaden ve basitten mürekkebe doğru muhtelif sunuf-ı ictima'iyye-i vücuda getirdiği tavsif-i hususilerle te'essüs etti... Bu

1 Prens Sabahattin'in hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. (Budak, 1998: 9-11; Ege, 1977).

2 Prens Sabahattin öncelikle yerel yönetimlerin güçlendirildiği, "Adem-i Merkeziyet"çi bir yapılanmayı savunmuştur. Ona göre, bölgelerin ihtiyaçlarının birbirinden farklı olması ve merkeziyetçilikte bürokrasinin hantallığı nedeniyle hizmetlerin aksaması nedeniyle yerel yönetimler güçlendirilmelidir. İkinci olarak özel girişimciliği (Teşebbüs-i Şahsi) savunarak, bu sayede insanların hükümete dayanacak yerde, doğrudan kendisine güvenerek engelleri kolayca aşacaklarını ve servetlerini artıracaklarını ileri sürmüştür. (Köktaş, 1997: 94-95).

3 Prens Sabahattin'in sosyolojik anlamda düşüncelerinin temelini, Le Play ve Edmond Demolines'in toplum bilimsel metodları oluşturmuştur. 1789 Fransız ihtilaliyle birlikte toplumda çıkan sorunlara çözüm arama amacıyla yola çıkan bu iki Fransız aydını, daha çok aile, işçi-işveren ilişkileri gibi küçük grupların gözlem yoluyla sorunlarını tahlil etme yoluna giderek, toplumsal değişimin etkilerini çözmeye çalışmışlardır. Buna göre toplum özelliklerini, birey, aile gibi küçük gruplardan almaktadır. Yani, esas refah sadece iyi gelişmiş hayat standardı ile değil, aynı zamanda hayat standardını muhafaza etmek üzere teşkilatlanmış bir sosyal sistemle bağlantılıdır. (Zimmerman, 1964: 16-17). Bu yüzden soyut bir toplumdan hareket etmek yerine, toplum içindeki insanların ve ailelerin yaşayışını inceleyerek toplum mekanizması hakkında bilgi elde etmeye çalışmışlardır. Prens Sabahattin özellikle Demolines'in memur toplum tiplemesinden esinlenerek, Osmanlı toplum yapısıyla ilişki kurma yoluna gitmiştir. Demolines'e göre toplumda memurların çok olması, merkezi yönetimin güçlenmesine neden oluyordu. Çünkü siyasal iktidar memur sınıfının elinde toplandığı için ve bunlar da sistemi devam ettirmek istedikleri için en küçük yönetimsel işlemi denetimleri altında bulundurmak zorunluydu. ve bu da merkeziyetçi bir yönetim sistemiydi. Sabahattin, Osmanlı Devleti'yle özdeşleştirdiği bu yaklaşımı benimseyerek, memurluğa karşı cephe almış ve ancak bu şekilde birbirine karşılıklı çıkarlarla bağlı memur-hükümdar ilişkisinin kırılarak güçlü ve işlevsel yerel yönetimlere kavuşulacağını savunmuştur. (Mardin, 1983: 213-215; Ege, 1977: 164).

tasnif-i ictima'iyi tanımak milletlerden her birinin hangi teşekküle hangi derecede mensub olduğunu bilmek demektir." (Sabahaddin, 2002: 13-14).

Yazara göre, sosyal bilimler teorisini ortaya çıkaran bu üç deha, insan birliklerini basitten karmaşığa doğru tasnif etmiş, böylece halkların hangi yapıya, hangi seviyede mensup oldukları ayrıştırılabilir olmuştur. Ona göre bunun gerekliliği, uygulanacak olan ıslahat programlarının ülke halkları tarafından kabul edilebilirlik derecesinin bilinmesidir ki, Tanzimat dahil ıslahat hareketlerinin başarısızlığının altında yatan nedenin, böyle bir tahlilden uzak, tepeden inme uygulanmaya çalışılan tedbirler olduğunu çözmüş gibidir.

Prens Sabahattin sözünü ettiğimiz "Türkiye Nasıl kurtarılabilir" adlı eserinde, eğitimden mülkiyet biçimine, siyasi ortamdan yerel yönetimlere, güvenlikten adliye ve maliye konularına kadar bütün konulardaki görüşlerini aktarmıştır. Özellikle iktisadi görüşlerini içeren bölümlerin incelenmesi, Sabahattin'in düşüncelerinin tahlil edilmesi bakımından önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Öncelikle, ülkedeki ıslahat hareketlerinin başarısızlığını ülke gerçekleriyle bağdaşmayan, analizden uzak, tepeden inme uygulamalarda bulan tespiti önemli ve gerçeklerle bağdaşır niteliktedir. Yazar bu konuda:

"Vakı'a, Tanzimat devrinden beri çoğalan ıslahatçılarımız samimi bir emel-i teceddüd besliyor; fakat bu teceddüdün ne suretle vuku'a geleceğini kat'iyyen keşfedemiyorlardı. Yalnız, şart-ı terakki olarak hürriyet, meşrutiyyet, ma'rif, ahlak ve nihayet Garplılaşmak lüzumu da'ima ileri sürülüyordu ve el'an sürülmede! Fakat bütün bu iddialar ne cemi'yyet ne de onu ıslaha çalışan zihniyeti bir karış ileri götüremedi; çünki teşkilat-ı ictima'iyye zikrettiğimiz tezahürat-ı muhtelifeden çıkmıyor, bi'l-akis bunlar, müsbet veya menfi tarzda teşkilat-ı ictima'iyyeden çıkıyor." (Sabahaddin, 2002: 16-17).

diyerek, ıslahatçıların samimi olmakla birlikte, hiçbir başarı sağlayamadıklarını savunmaktadır. Çünkü ilerlemek için şart koşulan, hürriyet, meşrutiyet, eğitim, ahlak ve son olarak da Batılılaşmak görüşlerinden yola çıkarak bir toplum yaratmak olanaksızdır. Tersine toplumun sosyal yapısından bunların çıkması gerekir. Dolayısıyla yazar, toplumsal gelişmenin, toplum yapısına göre, bir süreç dahilinde şekillenebileceğini vurgularken, Le Play'ci (Zimmerman, 1964: 17) tarafını ortaya koyarak, aslında değişimin, toplumun alt tabakalarından başlaması gerektiğinin de altını çizmektedir.

Sabahattin'in, toplum yapısını da iki önemli ayırıma tabi tuttuğu görülmektedir. Bireyci ve cemaatçi olarak ayırdığı toplum tahlilinde liberal, kapitalist görüşlerini de örnekleriyle ortaya koymuştur. Yukarıda özetlenen Demolines'in memur toplum yaklaşımını sergilediği bu ayırıma göre bireysel yapı, özgürlük ve kişilik gelişmesini sağlayıp, iş yaşamında başarıyı artırırken, cemaatçi yapı, insanları tüketime yöneltip, kişisel ve sosyal yeteneklerinin gelişmesini engellemektedir. Bu konuda aşağıdaki görüşleri, vurgulamaya çalıştığımız düşüncelerini bir anlamda özetler nitelikte olması bakımından gerçekten önemlidir:

"...teşekkül-i tecemmü'i, ...ferdi a'ile, cema'at, fırka ve hükümete; ya'ni eşhası yek-diğerine bağlayarak nokta-i istinadlarını da'ima şahsiyyetleri haricinde aramağa mahkum insanlardan mürekkeb bir cem'iyyet-i atıla halk ediyor. Sa'y-i maddinin sıkılığından çıkan teşekkül-i infiradi ise teşebbüs-i şahsi ile fa'al bir istihsal tevlid ederek kabiliyyet-i ictima'iyyenin inkişaf-ı tamamını ihzar ediyor ve teşekkül-i ictima'ide olduğu gibi şahsı şahsa değil, fakat temellük-i hususiyi çıkaran çetin ve fa'al bir zira'atle evvela toprağa sonra da mesa'i-i sa'ire-i istihsaliyyeyerabt ederek istinadgahlarını kendi kendilerinde keşfeden müstakill ve mütefevvık şahsiyyetlerden mürekkeb bir cem'iyyet-i fa'ale halk ediyor..." (Sabahaddin, 2002: 20-21).

Buna göre cemaatçi yapı bireyi, aile, parti, hükümet gibi daima bir yerlere bağlı kılarak, insanları birbirine muhtaç bırakıp, şahsiyetlerini kendi dışında aramak zorunda olan tembel bir toplum yaratmaktadır. Maddi çalışmanın yetenekliliğinden çıkan bireyci yapı ise, bireysel girişimle etkin bir üretim ortaya çıkararak, sosyal yapının tam olarak gelişmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda cemaatçi yapıda olduğu gibi bireyi bireye mahkum kılmayıp, özel mülkiyeti öne çıkaran, önce tarım, sonra da

diğer üretim çalışmalarıyla iştigal eden ve şahsiyetini kendinde arayan, bağımsız, üstün kişiliklerden oluşmuş bir toplum yaratması, bireyci yapının en önemli özelliği olarak vurgulanmıştır.

Sabahattin'e göre cemaatçi yapının olumsuz sonuçlarını dinde aramamak gerekir, çünkü aynı dini kuralların uygulandığı farklı ülkelerde farklı toplumsal yapılar ortaya çıkabilmektedir. Protestanlıkta da olduğu gibi; cemaatçi ortamda baskıcı, bireyci bir ortamda hürriyetçi kurallar ortaya çıkmaktadır. O halde İslam dinini de ilerlemeye engel görmemek gerekir. Çünkü önemli olan toplumsal yapıdır ve aynı zamanda ilerlemeye engel teşkil etmektedir (Sabahaddin, 2002: 22). Bu sorunun Batıda da varolduğunun öne süren yazar, bu yüzden Batılılaşmanın ilerleme için ön koşul olmaması gerektiğinin altını da çizmiştir.

Her ne kadar Batılılaşma düşüncesine tepki gösterse de aslında yazarın, sadece tam bir Batı taklitçiliğinin sonuçsuz kalmaya mahkum olacağını vurgulamak istediğini aşağıdaki sözlerinden anlamak mümkün olacaktır:

"... hiçbir milleti taklide kalkışmakla o millet olamayacağımız ve esasen olmaklığımız da şayan-ı temenni bulunmadığı gibi yalnız milliyetimize sarılmakla da olduğumuzdan fazla hiçbir varlığa temellük edemeyiz. Çünki en fa'al bir isti'mar-ı zira'i ve iktisadinin tevlid eylediği kabiliyyet-i ictima'iyye ve bu kabiliyyeti gittikçe inkışaf ettiren bir terbiye-i infiradiyye ile kazanılacak bir netice hiçbir vakitte hissiyyat ve temenniyyatla te'min edilemez. Fakat muhıt-i fikrimizde Garplılaşmak fikri memleketimizi Garbın vesa'it-i maddiyye ve ma'neviyyesiyle techizma'nasına alınıyor. ve zannediyoruz ki en müterakki memleketlerde olduğu gibi Türkiye'de de mükemmel şoseler, demiryolları, limanlar, kanallar, dretnotlar, mekteb ve kütübhaneler, bankalar... ilh gibi te'sisat vücuda getirirsek Türkiye'yi Garbın seviyye-i medeniyyesine yükselebiliriz! Hiç düşünmüyoruz ki biz bunlardan da'ima mahrum olagelmişken Garb bunları yoktan çıkarmış ve çıkarmakta devam ediyor..." (Sabahaddin 2002: 24).

Ona göre, taklide kalkışmak gibi, sadece kendi milliyetine sarılmakla da olduğundan fazlasına sahip olunamayacağı açıktır. Aslında Batılılaşmaktan kasıt, Batının maddi manevi tekniklerini almak olsa da Batının bu gelişmiş tekniğine sahip olmak yine de medeniyete erişmek sonucunu doğurmayacaktır. Çünkü Batı bunları yoktan var etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti de cemaatçi yapıdan kurtulup, Batının büyük çoğunluğuna hakim olan bireyci yapıya kavuşmadığı sürece taklitçilikten kurtulamayacak ve sonuç daima hüsran olacaktır.

Ancak yine de ülkenin, Batının tekniğine ulaşabilmek için, mali yardımlarına başvurma zorunluluğunu itiraf etmektedir ki, cemaatçi yapıdan kurtulunmadığı sürece, varolan hükümetlerin baskısının yanısıra, Batının ülke üzerindeki tahakkümünün devam edeceği tehlikesini de ortaya koymuştur (Sabahaddin, 2002: 26-27).

Bireysel yapıya ulaşılamamasının nedenlerinin başında ise eğitim sistemini hedef göstermiştir. Teoriye dayalı, kışla hayatına dönüşen eğitim sistemi bireyselciliğe ulaşılmasını engellediğini savunurken, bunda Tanzimatın etkisinin büyük olduğunu vurgulamaktadır. Aslında Sabahattin'in, hükümdarın yetkilerinin sınırlandırılması, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması amacını güden ancak, hükümdarın hükümranlığını daha da artıran Tanzimat hareketini çok iyi tahlil ettiği görülmektedir. Ona göre Tanzimat gelirleri merkezde toplayarak büyük bir kamusal topluluk yaratmaktadır ki, bu da bireycilik alanında yeni bir toplum yaratmaktan oldukça uzaktır (Sabahaddin, 2002: 33).

Tanzimatın başarısızlığını her alanda ispatlamaya çalışan Sabahattin'e göre Tanzimat, oluşturmaya çalıştığı mülkiyet güvenliliğini de sağlayamamıştır. Uygulanan yanlış politikalarla, toprak, nüfuzlu kişilerin eline geçmiş, bu durum hep bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Ona göre, gelecek kuşakların girişimci ve etkin çalışma düzenine sahip olmaları, özel mülkiyete geçilmesine bağlıdır (Sabahaddin, 2002: 40).

Yazarın en büyük eleştirisi, yukarıda da görüldüğü gibi, "Adem-i Merkeziyet" düşüncesine ters düşen uygulamalar ki, bunun sonucunda oluşan merkezi yönetimin güçlenmesinin sakıncalarını aşağıdaki sözleriyle özetlemektedir:

"Mesalib-i umumiyyeyifa'al bir tevzi'a tabi tutarak ciddi bir tefrik-ı kuvate'sis edecek hayat-ı hususiyye erkanının fıkdanı halinde ise mesalib-i umumiyye toptan merkezin eline düşerek kuvay-ı umumiyye ve hakimiyyetin yed-i vahidde yahud bir heyet-i mütegallibe elinde temerküzü zarureti hasıl oluyor. Bu halde kuvay-ı mahalliyyenin boş bıraktığı mevki büyük bir nüfuz iktisab eden me'murlardan mürekkeb bir hey'etle iştigal edilir ki bunun icra'atı örfi ve keyfi olmaktan ve nüfuz-ı hükümetin su'iisti'malinden hiçbir zaman azade kalamaz." (Sabahaddin, 2002: 42).

Yönetim işlerinin etkin bir şekilde dağıtıldığı özel birlik bulunmaması halinde, yönetimin tek elde, baskıcı gruplara kalacağını savunmuştur. Bu durumda yerel güçlerin olmadığı bir ortam, güçlenen baskıcı memurlar tarafından doldurulacak ve yönetimin gücünü kötüye kullanan memurlar topluluğunun keyfi politikalarına kalacaktır. Merkezi yönetimin sakıncalarını bu şekilde ortaya koyan Sabahattin, aynı zamanda bu sistemin, milli egemenlik ile de bağdaşmayacağını savunmuştur. Ona göre aşırı merkezileşmiş egemenliği, milletin egemenliğine bağlamak kamusal hayatın etkinliğini ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü bu kez de yönetimin toplum adına bir mecliste toplanması, güç ve egemenliğin yine bir cemaat elinde toplanması anlamına gelmektedir. Olması gereken ise işlerin özelliklerine göre, yerel yönetimlerin özel sorumluluğuna devredilmesidir (Sabahaddin, 2002: 43).

Sonuç:

Meşrutiyetin ilan edildiği bir dönemde, Başta Cavit Bey olmak üzere İttihat ve Terakki tarafından dışlanmasının nedenini, yukarıdaki adem-i merkeziyetçi görüşlerinde aramak yanlış olmayacaktır. Sabahattin, merkezi yönetimin gücünü ortaya koyan ve yerel yönetimleri ikinci plana atan bütün idare şekillerine karşı çıkmıştır. Ona göre, girişimci ve etkin kurullar tarafından yönetilen, kendi adalet ve güvenlik sistemini oluşturan, bireysel girişimciliğin önünü açan kuralların hakim olduğu, eğitimle ilgili kararların yine yerel yönetimler tarafından alındığı, hatta merkezi yönetimden bağımsız borçlanma yetkisini de elinde bulunduran bir yerinden yönetim anlayışı bireysel yapının oluşmasını sağlayacak ve özlenen yapısal değişikliğin temellerini atacaktır. Bu haliyle bilinçli olarak liberalizmi savunmamış olmakla birlikte, başta bireysel özgürlük olmak üzere, her ne kadar yerel yönetimlere devredilmesini istese de devletin yetkilerinin sınırlandırılması isteği özgürlükçü, serbest bir toplum özlemini açığa çıkarmaktadır. Aynı zamanda ıslahat hareketlerinin tabanın isteklerinden bağımsız, üst tabakanın dayatmasıyla gerçekleştirilmek istenmesini eleştirmesi, başarısızlıkların nedenini görmesi ve dile getirmesi dikkate değerdir.

Kaynakça:

Aron, Raymond. Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2000.

Budak, Muzaffer. Toplumbilimci Prens Sabahattin, İstanbul: Kurtiş Ofset, 1998.

Durkheim, Emile. Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, Çev. Celal Bali Akal, İstanbul: Bilim-Felsefe-Sanat Yayınları, 1985.

Durkheim, Emile. Sosyolojik Metodun Kuralları, Çev. Ender Aytekin, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994.

Ege, N. Nurettin. Prens Sabahaddin: Hayatı ve İlmi Müdafaları, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1977

Köktaş, Emin. "Prens Sabahaddin ve Yerinden Yönetim Düşüncesinin Sosyolojik Temelleri", Liberal Düşünce Dergisi, c. 2, s. 5, 1997.

Kösemihal, Nurettin Şazi. Durkheim Sosyolojisi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1971

Lewis, Bernerd. Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, Ankara: Tarih Kurumu Yayınları, 1998.

Mardin, Şerif. Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Sabahaddin. Teşebbüs-ü Şahsi ve Teşvik-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah, 12 Teşrinievvel 1324.

Sabahaddin. Türkiye Nasıl Kurtarılabilir, Mesleki İçtimai ve Programı, Kütüphane-i Hilmi, İstanbul, 1334.

Sabahaddin. Türkiye Nasıl Kurtarılabilir, Ankara: Liberte Yayınları, 2002.

Ülken, Hilmi Ziya. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Konya: Selçuk Yayınları, 1966.

Zimmerman, Carle C. Le Play ve Sosyal İlimler Metedolojisi, Çev. Oğuz Arı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1964.

Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Turizm Yatırımlarının Finansmanı: Amasya Özelinde Bir İnceleme

Investment Finance Of Tourism As A Tool For Regional Development In Turkey: A Special Investigation For Amasya Region

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Kemal ÖZTÜRK *
Şerif BALDIRAN **

Öz:

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için öncelikli hedef iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. Onlar için iktisadi kalkınmanın temel göstergesi ise sanayileşmektir. Bu görüş ikinci dünya savaşından sonra hızla ülkelerin ekonomik hayatına damga vurmaya başlamıştır. Ancak bu sanayileşme politikasının finansmanının zorluğu zamanla kendini göstermiştir. Bu yüzden ülkeler yoğun olarak dış finansman kaynaklarına başvurmuşlardır. Ancak yardım olarak alınan kaynaklar ülkeleri, yardım yapan ülkelere bağımlı hale getirdiği için sonuçları borçlanmadan daha ağır olabilmektedir. Ayrıca sanayiye dayalı kalkınmanın, bölgesel kalkınma farklılıklarına neden olması da son dönemde ülkeleri farklı kalkınma arayışlarına yöneltmiştir. Bu aşamada ortaya çıkan en önemli araç ise turizmdir. Birçok ülkenin sahip oldukları kültürel zenginlikler ülkeleri daha çok turizme yöneltmiştir. Artık turizm, merkezi yönetimden alınan destekler ve yerel yönetimlerinin çabalarıyla ülke kalkınmasının önemli bir finansmanı haline gelmiştir. Amasya ise bölgesinde turizmi bir kalkınma aracı olarak görmektedir. Çalışmada ilk olarak iktisadi kalkınmada dış finansmanın önemi, bölgesel kalkınma aracı olarak turizm ve son olarak ise Amasya örneği ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Kalkınmanın finansmanı, Turizm, Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansları.

Abstract:

Priority target for least developed and developing countries is the realization of economic development. The main indicator of economic development for that countries is industrialization. This opinion has began to effect rapidly the economic life of the countries after the second world war. The financing difficulties of this industrialization policy showed itself over time. So, the countries have run heavily for external financing. However, the resources have taken as aid because of making them to dependent to the owner of the aid, their result can be heavier than borrowing. In addition, because of the reason of the industrial development making regional development differences, it makes the countries look for

* Amasya Üniversitesi, Amasya Sosyal Bilimler M.Y.O., ykozturk@amasya.edu.tr
* Amasya Üniversitesi, Amasya Sosyal Bilimler M.Y.O., serif.baldiran@amasya.edu.tr

different development models. The most important tool at this stage is emerging tourism. Almost the cultural wealth of every regions of the countries have led them to tourism. For the regional development of the countries, the tourism sector has been an important development financial resource through the efforts of local government financing. Amasya accepts the tourism sector as a regional development tool. In the study, firstly, the importance of the external financing of economic development, secondly tourism as regional development tool and finally Amasya example are discussed.

Keywords: Financing Development, Tourism, Regional Development, Development Agencies.

Giriş

Bilindiği gibi, azgelişmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin temel hedefleri iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmektir. İktisadi kalkınmanın temelinde ise sanayileşme yatmaktadır. Ülkeler sanayileşebildikleri ölçüde iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirebilmiş sayılmaktadırlar. Özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'ya yayılmış bulunan az gelişmiş ülkeler ikinci dünya savaşından sonra yoğun bir kalkınma çabasına girmişlerdir. Ekonomileri ilkel tarımsal üretime dayalı ve adam başına milli gelirleri asgari geçim düzeyinde bulunan bu ülkelerde iktisadi kalkınma yüksek bir ideal haline gelmiştir.

Kalkınma, ekonomik yönlerinin yanı sıra sosyal, siyasal ve psikolojik boyutları olan bir süreçtir. Bireysel davranışlarda, toplumsal kurumlarda ve yönetim biçimlerinde köklü değişiklikler gerektirir. Ekonomik açıdan kalkınma, gayri safi milli hasıladan yatırımlara ayrılan paya bağlıdır. Bu oran ne kadar büyük olursa kalkınma hızı da o derece yüksek olur. İktisadi kalkınma çoğunlukla sanayileşme ile özdeşleştirilmektedir. Az gelişmiş ülkeler, sanayilerini kurup geliştirerek geleneksel olarak tarımsal ekonomik yapılarını değiştirmeye yani, sanayi toplumu haline gelmeye çalışırlar.

İkinci dünya savaşından sonra hızla hayata geçirilen bu görüş, ülkelerin sanayileşerek kalkınma yolunda önemli adımlar atmalarına neden olmuştur. Ancak gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olmak üzere ülkeler bölgesel kalkınma farklılıklarının önüne geçememişlerdir. Çünkü sanayilerin belirli bölgelerde toplanması bölgesel dengesizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Genellikle sanayilerin büyük şehirlerde toplanması, hem aşırı göç almaları nedeniyle büyük şehirlerde, hem de sanayileşmenin getirdiği kalkınmadan pay alamayan diğer şehirlerde toplumsal ve ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır.

Bu sorun yeni bir stratejinin, bölgesel kalkınma modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bölgesel kalkınma, bir ülkedeki gelişmemiş bölgelerdeki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için belli bölgelerden endüstrileşme yolu ile toplanan kaynakların dürüst biçimde dağıtımının sağlanmasıdır. Bölgesel kalkınma politikalarında temel amaç bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının ortadan kaldırılmasıdır.

Bölgesel kalkınma kavramı dünyadaki bölgesel kalkınma ifadesi kadar açık olarak ifade edilmemekte ve konuya göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Avrupa Birliği'nde, kırsal alandan, büyük şehirlere birçok değişik büyüklükteki alanı ifade edebilmektedir. Bir parça fonksiyonel açıdan, bütünlüğü gösterirken diğer bir bölümde ekonomik, sosyal, kültürel homojenliği ifade edebilmektedir. (DPT, 2014:7)

Günümüzde birçok alanda ülkelerin büyük rekabet yaşaması, ülkelerin teknoloji, finans, hukuk gibi birçok alanda gelişmişlik farklılıkları yanında dünyada ülkelerin teknolojik gelişmişlik olarak birbirlerinden farklı olmaları ve yaygın copyright hakların olmasından dolayı turizm ön plana çıkmaktadır. Turizm yarattığı istihdam olanakları, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması, bölgelerarası kültürel, ekonomik etkileşimin sağlanması açısından bölgelerin vazgeçemediği en önemli bölgesel kalkınma araçlarından birisi olmaya devam etmektedir.

Bu itibarla çalışmada öncelikle iktisadi kalkınmanın tanımlanması ve prensipleri ele alınmıştır. İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesinde etkin rol oynayan dinamikler ve kalkınmanın genel finansman

kaynaklarına kısaca değinilmiştir. Sonrasında ise bölgesel kalkınmada turizmin bir araç olarak kullanılmasına değinilmiştir. Çalışmanın sonunda ise bölgesel turizmin gelişimini sağlanmasında kullanılabilecek finansal kaynak türlerine değinilmiştir.

1. İktisadi Kalkınma ve Dış Finansman Kaynaklarının Önemi

Küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin kalkınma düzeyleri birbirlerine yakınlaşsa da, bu yeni düzene ayak uyduramayıp, kalkınmadan pay alamayan ülkelerin hiç de az olamadığı bilinmektedir. Birçok nedenle, bazı ülkeler iktisadi kalkınmışlık sınırının üzerinde yer alırken, bazı ülkeler de bu sınırın altında yer almaktadırlar. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte ülkelerin nüfusları, üretimlerinden fazla arttığı için, bu ülkeler iktisadi kalkınmalarını gerçekleştiremedikleri gibi dışarıya da bağımlı hale gelmektedirler. Her ne kadar kalkınmış ekonomiler, iktisadi dayanışmaya dayanarak hibe ve kredi şeklindeki yardımlarla az gelişmiş ekonomilere yardım etseler de bu ülkelerde genellikle bir iktisadi kalkınma planının mevcut olmaması ve kalkınmayı sağlayacak dinamiklere yeterli desteklerin verilememesi, istenen sonuçların alınmasını geciktirmektedir. Bu bağlamda az gelişmiş ekonomiler iktisadi kalkınmanın mekanizmasını bilmedikleri için, iktisadi kalkınma planı hazırlayamamışlar ve kalkınmalarını piyasa mekanizmasına bağlamışlardır. Sadece piyasanın akışına bırakılan ekonomilerin kalkınma sürecine ayak uyduramadıkları, planlamanın bu ülkeler için gerekliliği açıktır. (Türk, 1994:222-223). Öyle ise, az gelişmiş ekonomilerde iktisadi bir kalkınma planı ve kalkınmayı destekleyecek dinamiklerin desteklenmesi, bu ekonomilerin kalkınma sürecine girebilmelerinin temel şartıdır.

1.1. İktisadi Kalkınmanın Mekanizması

Bir ülkede iktisadi kalkınmadan bahsedebilmek için orada, kişi başına düşen gelir seviyesinde devamlı ve önemli artışların kaydedilmiş olması şarttır. Yani iktisadi kalkınmayı, uzun zaman devreleri boyunca ulusal servetteki artış olarak tanımlayabiliriz. Yukarıda belirtilen tariflerde müşterek olan; "Devamlı reel gelir artışı" hususudur. Ancak her ne kadar milli gelir seviyesi gelişmenin bir ölçüsü olarak ele alınıyorsa da bundan ülkenin refah artışı hakkında sonuç çıkarmak zordur. Çünkü bu gelirin paylaşımı, refah seviyesinin gerçek göstergesi niteliğindedir. Bu bakımdan kişi başına düşen milli gelirin artması, kalkınma ve refah artışı sağlanabilmesi bakımından önemlidir.

Kalkınmanın tanımlanmasında, gelir ve refah artışı birlikte değerlendirildiğinde nüfusun bu sürece etkisi de unutulmamalıdır. Özellikle, nüfusun miktar ve bileşimindeki değişmeler büyümenin yönünü ve hızını da etkiler. Buradaki önemli dinamik de nüfus içindeki işgücünün niteliğidir. (Kandaş, 1974:1-2). Başta turizm sektörü olmak üzere, daha sonra ayrıntılı olarak inceleneceği gibi, nitelikli işgücünün özellikle bölgesel kalkınmaya olumlu etkisi, kalkınmanın en önemli dinamiği olarak kabul edilebilir.

Kalkınma tanımı bu kadar geniş tutulduğunda, ülke ekonomisindeki yapısal değişmeyi etkileyen faktörleri de unutmamak gerekir. Keşifler, buluşlar ve teknolojik gelişme, yaşam düzeyinde ve tüketim davranışlarındaki değişmeler, politik olaylar, devletin reformlar yolu ile ekonomik yapıyı değiştirme yönündeki girişimleri (Yılmaz, 1984:37-38), kalkınma için gerekli dinamiklerin işlerlik kazanabilmeleri için, gerekli olan ön şartlardır aslında.

1.1.1. İktisadi Kalkınmanın Dinamikleri

Dinamik olgusunun başlıca niteliklerini vurgulayan bir tanım yapmak istersek, onu uzun dönemde iktisadi kalkınma üzerinde etki eden bir faktör veya faktörler bileşimi olarak belirtebiliriz. Az gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilmek için başlıca üç çeşit dinamiğe ihtiyaç vardır. Bu dinamikler, teknik ilerleme, nüfus artışı ve iktisadi kalkınma fikirleri ve yaratıcılarıdır. Buna göre teknik ilerleme, günümüzde geçerli olan analizlerde, gelişmenin kaynağında yer alır. Verim artışı, üretim hacminin genişlemesi, yatırımı ve işletmelerin örgütlenmesini zorunlu kılması, bazı kesimlerin tasfiyesi yanında, ulaştırmadan üretime kadar birçok alanda yeni olanaklar sunması ile teknik ilerleme iktisadi yaşam şartlarında büyük değişikliklere yol açmaktadır. Ayrıca değişmelerin doğurduğu olgu

ve işleyişlerden kaynaklanan, fazlanın yaratılması, sermaye birikimi, yatırım faaliyetleri, şehirleşme v.b. iktisadi kalkınmanın devamını sağlamakta ve bu alandaki bir duraklamanın kesinlikle önüne geçmektedir. Bir diğer dinamik olan nüfusun, talebi ve işgücünü artırması üretimin yapısını zorlayacak, bu, sonuç olarak köyden kente akınla, bir kesimden diğerine kayma ve göçlerle toplam nüfusun dağılımında, zihniyette ve giderek ekonomik yapının tanımında değişiklikler yaratacaktır. Uzun dönemde, nüfus artışı ile belli başlı alanlarında sürekli değişmeler olan ekonominin, aynı görünümü sürdürmeyeceği doğaldır. Bu yüzden ekonomilerdeki büyük değişmelerin aynı zamanda nüfusun yapısında da görülmesi, arada genel bir ilişkinin varlığını göstermesi bakımından önemlidir. (Maillet, 1983:132-135).

İktisadi kalkınmanın yaratıcıları kavramı, kapitalist girişimcinin ve burjuvazinin bulunduğu ülkeler için daha açıklayıcıdır aslında. Ancak girişimcinin etkinliği onun yönelişleriyle kapitalist sistemin bir ifadesi olduğu ölçüde ve bu sistemin ona sunduğu siyasal, kurumsal çerçevenin yeniliğe elverişli bir ortam yaratması oranında mümkündür. (Maillet, 1983:96). Kapitalist ekonomiler için vazgeçilemez nitelikte olan bu unsuru, kapalı ekonomilerde devlet üstlenmektedir.

1.1.2. İktisadi Kalkınmada Finansman İhtiyacı ve Prensipleri

İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinde finansman kaynakları önemli bir yer tutmaktadır. Ülkeler finansman ihtiyaçlarını, ülke içinden ve dışından sağlarlar. İçten ve dıştan finansman ihtiyacını karşılayan yatırımlar, iktisadi kalkınmada, sürecin başından itibaren önemli bir işleve sahiptir. Bir alanda gelişme olması, bu gelişmenin hızı, sonuçları, bütün bunlar o alana yatırımların şu veya bu oranda akın etmesiyle ilgilidir. Günümüzde olduğu gibi bütün gelişme süreci boyunca yatırım, sadece kalkınma olgusu üzerinde değil, onun niteliği ve hedef doğrultusu, hedefleri üzerinde de rol oynayan belirleyici bir etkendir. (Maillet, 1983:97-98).

Büyük işletmelerin ortaya çıkması, teknik ilerleme, ağır sanayi yatırımları, bireysel veya küçük yatırımcılar tarafından karşılanamayacak kadar büyük sermaye ihtiyacını doğurmaktadır. Ancak kalkınmada önemli yer tutan bu finansmanın belirli prensiplere bağlanması gerekmektedir. Esasen kalkınma planlarının finansman ihtiyaçlarının karşılanması belirli prensiplere bağlanmazsa kalkınma istikrar içinde gerçekleştirilmez. Az gelişmiş ekonomiler, kalkınma planları çerçevesinde ihtiyaç duydukları finansmanı emisyonla karşılamamalıdırlar. Çünkü bu şekildeki bir finansman yöntemi, para arzının artmasına, bu da enflasyona neden olacaktır. (Parasız, 1993:271-272). Kalkınma planları ekonomide belirli bir süre içinde yapılacak harcama ve gelir hedeflerini gösterirler. Bu süre içinde yapılacak harcamaların sağlam finansman kaynakları ile karşılanması zorunludur. Aksi halde ekonomide mali denge bozulur. Bu bakımdan ekonomide kamu sektörü ile ilgili harcamaların mali bakımdan sağlam kamu gelirleriyle finanse edilmesi gerekir. Özel sektörün yatırımları da ekonomide istikrarı bozmamak için gönüllü tasarruflarla finanse edilmelidir.

Ayrıca dış ticaretin iktisadi kalkınmanın finansmanındaki önemi de unutulmamalıdır. Çünkü, tarım ve sanayi sektörlerinin birbirine bağlı olmaksızın kalkınmaları zor olmakla birlikte, ihracat sektörünün diğer sektörlerden bağımsız bir gelişme potansiyeli bulunmaktadır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşından sonra hızla kalkınan Yugoslavya ve İsrail'in, büyük ölçüde ihracat sektörlerini destekleyerek kalkınmalarını gerçekleştirdikleri görülmektedir. (Türk, 1994:243-252). Çünkü ekonomik gelişme ile aynı kulvarda düşünülen sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi, kalkınma ve büyüme sürecinde en önemli dinamik faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler, sanayileşme problemini çözebilmek için yurtiçi gayretlerinin yanına uluslararası iş birliğini de kullanmak zorundadırlar. Çağdaş sanayileşme hem iç itmeye hem de dış çekmeye bağlıdır. Gelişmekte olan ülkeler tek başlarına böyle bir kalkınmayı gerçekleştirecek güce sahip olmadıklarından, ülkelerarası ticari ilişkileri ve finansman kaynaklarını kullanmak zorundadırlar. (Ertürk, 1993:52).

1.2. İktisadi Kalkınmada Dış Finansman Kaynaklarının Önemi

Çeşitli nedenlerle ülkenin siyasi sınırları dışından, siyasi sınırları içerisine bir kaynak girişi söz konusudur. İşte bu kaynak girişi, sözkonusu ülkenin iktisadi kalkınmasında ve dolayısıyla sanayileşmenin de önemli bir yere sahiptir. Dış finansman kaynaklarını genel olarak dış borçlar ve dış yardımlar olarak ikiye ayrılır. Ancak yabancı özel yatırımlar da bir çeşit dış finansman kaynağı olarak kabul edilebilir. Yabancı özel sermaye, yurtiçi tasarruflara ek bir kalem niteliğindedir. Az gelişmiş ekonomilerde dış ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etki gösterdiği gibi, modern teknoloji girişini sağlaması bakımından da önemli bir finansman kaynağı niteliğindedir. Ancak yabancı sermayedarların az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmaları her şeyden önce bu ülkelerde yabancı sermayenin temin edeceği kar ve sağlayacağı güvene bağlıdır. Konuya bu tür bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, dış yardımların daha kolay ve rahat koşullar taşıdığı veya taşıması gerektiği sonucuna varılabilir. Ancak diğer şekillerde, yani borç olarak alınan para veya kaynakların da bir tür dış yardım olduğu açıktır. Çünkü dış kaynak talep eden ülke temelde onu ihtiyacı olduğu için istemektedir. Bu kaynağı kullanarak sonuçta o ihtiyacını gidermiş olacaktır. O halde dış yardım kavramı, dış borç kavramını da kapsayan daha geniş bir anlam ifade etmektedir. (Erdem, 1993:69-70).

İktisadi kalkınmanın finansmanında dış borçlanmanın yoğun olarak kullanılması, ikinci dünya savaşı sonunda artmıştır. Savaşın tahribatının ortadan kaldırılmasını müteakip, Birleşmiş Milletlerin önderliği ile ülkeler arasında ekonomik ve sosyal bakımlardan dünya çapında bir dayanışma ortamı doğmuş ve bu suretle sağlam ve kararlı bir gelişmenin gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. (Tuna, Yalçıntaş, 1994:242-243). Bu gelişme yeni kurumların doğmasına neden olurken, uluslararası borçlanmanın kurumsal bir hal almasını sağlamıştır.

Ancak devlet borçlanması, tıpkı özel borçlanma gibi geçici bir gelir kaynağıdır. Faizlerin ve sonunda da anaparanın ödenmesi için devlet eninde sonunda gene vergi gelirlerini kullanır. Bu yüzden dış borçlar gelecek nesiller için gerçek anlamda bir yüktür. Bu borçların ödenmesi için ekonomiden gerçek kaynakların yurtdışına ihraç edilmesi, karşılığında da mal ya da hizmet alınmaması gerekir. Yani dış borç ödeyen nesil ürettiği bir kısım kaynakları borç ödemek için karşılıksız olarak ihraç ettiği için borcun yüküne katlanır. Dış borç yükü birde uluslararası alanda ülkenin bağımsız davranma olanakları üzerine bir ipotek koyar. Bu etken borçlanmanın, faydaları ve sakıncaları hesaplanırken, sakıncalar hanesinde ülkenin bağımsızlığına verilen önemle tartılarak hesaba katılmalıdır. (Bulutoğlu, 1988:522-530).

2. Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Turizm

Bölgesel kalkınmada merkezi hükümetlerin faaliyetleri yanında, yerel unsurların da harekete geçirilmesi gerekir. Bu önemli ve bir o kadar sistemli unsurların başında kalkınma ajanslarının kurulması gelmektedir. Kalkınma ajansları, merkezi hükümetlerden bağımsız bir yapıda sınırları çizilmiş, bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği kuruluşlardır (Taner, 2008).

Bölgesel kalkınma, geçmişte olduğu gibi, merkezi yönetimle hükümetin müdahalesine dayanan tavandan-tabana bir yaklaşım yerine; yerel, bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası aktörlerin katılımıyla gerçekleşebilecek bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması öngörülmüş ve 1930'lu yıllarda dünyada ilk uygulamalarına rastlanmıştır (Tutar, 2007).

Bölgesel kalkınma, bir ülkedeki gelişmemiş bölgelerdeki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için belli bölgelerden endüstrileşme yolu ile toplanan kaynakların dürüst biçimde dağıtımının sağlanmasıdır. Bölgesel kalkınma politikalarında temel amaç bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının ortadan kaldırılmasıdır.

Bölgesel kalkınma kavramı dünyadaki bölgesel kalkınma ifadesi kadar açık olarak ifade edilmemekte ve konuya göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Avrupa Birliği'nde, kırsal alandan, büyük şehirlere birçok değişik büyüklükteki alanı ifade edebilmektedir. Bir parça fonksiyonel açıdan, bütünlüğü gösterirken diğer bir bölümde ekonomik, sosyal, kültürel homojenliği ifade edebilmektedir. (DPT, 2014).

İşte son dönemde bu kalkınma ajanslarının, bölgesel kalkınma planlarının başında, bölgelerin turizm potansiyellerinin değerlendirilmesine dönük çalışmalar gelmektedir. Turizm sosyal bir faaliyet olmasına rağmen sonuçlarının büyük oranda ekonomik olan bir olaydır. Turizm diğer sektörler üzerinde yarattığı etkilerin yüksek olması ve büyük çapta istihdam yaratması ve bölgelerin kendilerine has özeliklerine çok kolay uyarlanabilmesi açısından bölgesel kalkınmada kullanılan en önemli kalkınma araçlarından bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Turizm yarattığı istihdam olanakları, bölgesel arası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılması, bölgeler arası kültürel, ekonomik etkileşimin sağlanması açısından bölgelerin vazgeçemediği en önemli bölgesel kalkınma araçlarından birisi olmaya devam etmektedir.

Ülkeler merkezi kalkınma modellerinden yerel kalkınma modellerine doğru kaydıkları, kalınma planlarını merkezi otoriteden farklı olarak bölgesel dinamik ve özellikleri dikkate alarak planlamaya başlamışlardır.

Ülkemizde en önemli bölgesel kalkınma planlarına baktığımızda, Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişim Projesi, Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Batı Karadeniz Bölgesel Kalkınma Planı (DOKAP) olduğu gözükmektedir.

Turizm alanında bölgesel planlama açısından karşımıza çıkan en önemli bölgesel planlardan bir tanesi ise, Dünya Bankası ile 09.07.1976 tarihinde imzalanan 25 milyon Amerikan doları tutarındaki kredi anlaşması sonucunda uygulaması başlatılan "Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi'dir. Türkiye'nin en önemli bütünleşik turizm gelişim projesi olma özelliğini halen sürdürmektedir (Örs, 2005). Bugün ülkemizde turizm sektörünün belli bir düzeye geldiğinden söz edebiliyorsak, bu gelişmede Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi'nin önemli bir payı vardır. Çünkü bu proje, hayata geçen Türkiye'nin ilk planlı turizm gelişim projesidir (Aker, 2014).

2.1. Turizme Dayalı Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı

Kentlerin vizyon çalışmalarında özellikle turizm sektörünün öne çıktığını çok rahat görebilmekteyiz. Hemen hemen bütün iller, sahip oldukları doğal tarihi ve kültürel zenginliklerini turizm projeleri ile değerlendirmek istemektedir (Tezcan, 2007). Bunun nedeni turizmin geliştiği bölgede yarattığı çarpan etkisinde yatmaktadır. Turizmin bir bölgede gelişmesi ile birlikte bölgede çok farklı sektörlerin gelişmesine katkıda yapmaktadır. Bunların başında tarım, ulaşım, alt yapı, hizmet sektörleri gibi farklı sektörler gelmektedir. Bunun dışında turizmin yarattığı gelir etkisinin yerel halkın çok büyük bir kısmına doğrudan etki etmesi, turistik faaliyetlere yerel hakkın doğrudan katılımı ve turistik amaçlı oluşturulan alt yapı ve ürünlerin yerel halk tarafından kullanılması turizmi yerel kalkınmada bir numaralı aktör olarak ortaya çıkarmaktadır.

Turistlerin ziyaret etmiş oldukları yerlerde mal ve hizmetleri tüketirken, çeşitli aktivitelere katılırken veya orada yaşarken edindikleri kişisel deneyimler bir ürün gibi düşünülebilir. Deneyim ürünü geliştirmek son yıllarda birçok ülkenin turizm politikasında öncelikli bir yere sahip olmaktadır (Kumral, 2007).

Turizm, bölgesel kalkınmaya etki eden önemli sektörlerden biridir. Bundan dolayı, ekonomik gelişme ve istihdam oluşturmanın bir aracı olan turizm, günümüzde bölgesel gelişme ve bölgesel mirasın korunması ve geliştirilmesinde bir araç olmaya başlamıştır (Doğan ve Erüren, 2012). Ancak hala ortada kalan sorulardan bir tanesi ise bölgesel kalkınmada kullanılan araçların finansmanın nasıl ve kimler tarafından sağlanacağıdır.

Gelişmekte olan ve hatta gelişmiş ülkelerde de olduğu gibi Türkiye'de bölgelerarası gelişmişlik farklarının varlığı önemli bir ekonomik ve toplumsal sorun olarak varlığını korumaktadır. Bu açıdan bakıldığında Turizm sektörünün, bölgesel kalkınma ve kaynakların etkin kullanımı konusunda büyük bir yeri ve önemi vardır. Özellikle bölgelerarası dengesizliğin giderilmesinde turizm sektörü, tarım ve sanayide yeterli kaynak ve gelişme imkanına sahip olmayan ancak zengin bir turistik alt yapıya sahip bölgelerin, planlı ve etkin bir turizm politikaları uygulamaları sonucunda turistik yönden dengeli bir şekilde kalkınmalarını sağlayacaktır (Çeken, 2008).

AB, bölgesel farklılıkları gidermede turizm sektörünü ne denli önemsediğini birçok kaynakta vurgulamaktadır. Bunun yanında OECD Bölgesel Kalkınma Servisi tarafından yapılan ekonomik çalışmalarda turizmi sık sık muhtemel bir kalkınma stratejisi olarak tanımlanması da turizm ile bölgesel kalkınma ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır (Doğan ve Yıldız, 2007).

2.2. Bölgesel Kalkınmada Turizmin Bir Araç Olarak Kullanılması

Kültür ekonomisi, kültür endüstrileri, yaratıcı ekonomi ve endüstriler gibi terimlerle ifade edilen alanların kent merkezli olarak geliştiği, diğer bir ifadeyle sürdürülebilir kentsel kalkınmanın temeli olarak kabul edilmesidir. Kültür ekonomisi ve endüstrileri, ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmalarının sağlanmasına önemli katkılar sağlamaktadır. (Özdemir, 2009).

Kültürel unsurların ürüne dönüştürülmesi ve ürünlerin pazarlanmasında en önemli unsur turizm sektörüdür. Kültür sermayesi dediğimizde, her çeşit sanat, medya, tasarım, mimari, müzeler gibi sosyal değerlerin ekonomiye entegre edilmesi ekonomik bir yapıya dönüştürülmesi akla gelmektedir. Kültürel unsurların birer ürün haline getirilmesi ve satışının sağlamasında temel araç turizm sektörü olarak gözükmektedir. Bölgenin kültürel ürünlerine talep, büyük oranda o bölgeyi merak eden bölge dışı topluluklardan gelmesi muhakkaktır.

Bu yüzden kültürel miras ekonomik değere dönüştürülmek istendiğinde, kültür turizmi en önemli seçenekler arasında yer almaktadır. Turizmin önemli özelliklerinden biri, doğa ve iklimin yarattığı, tarih, uygarlık ve kültürün işlediği değerlere büyük ölçüde bağımlı olmasıdır. Söz konusu bu zenginlikler, ancak turizm sayesinde "ekonomik mal" niteliğine kavuşurlar (Gülbahar, 2009).

Kültürel turizm kavramı ile ülke-bölge toprakları üzerinde/altında bulunan ve geçmiş dönemlerden beri süregelen birikimi içeren her türlü maddi kalıntı ile sözel geleneğin, bunlara zarar vermeden toplumun yararlanabileceği değere dönüştürülmesi anlatılmaya çalışılmaktadır (Emekli, 2005).

Bölgelerarası farklılıkları gidermeye yönelik politika aracı kabul edilen yöresel ürünlerin, Coğrafi İşaret kapsamında ulusal ve uluslararası boyutta koruma altına alınması, yöresel ürün ve değerlerin işlevlerini daha güçlü kılmıştır (Orhan, 2010). Bu bağlamda doğal ve kültürel varlıklar, günümüz turistinin turizm faaliyetine katılmasına neden olan önemli bir faktör olduğundan bir pazarlama aracı olarak kullanılabilmektedir (Uygur ve Baykan, 2007).

2.3. Bölgesel Turizm Gelişiminin Finansmanında Kullanılabilecek Araçlar

Bölgesel kalkınmada turizmin bir araç olarak kullanılmasında en önemli sorun bölgesel turizmin gelişmesinde kullanılabilecek finansal kaynakların neler olacağı ve bunlara nasıl ulaşılabileceğidir.

Bu alanda mevcut uygulamalara bakıldığından çok farklı finansal kaynaklar ve araçların olabileceği gözükmektedir. Buna göre bölgesel turizmin gelişmesinde en sık kullanılan finansal kaynaklara bakıldığında merkezi hükümetlerin sağlayacakları finansmanlar, yerel yönetim ve onların kullanabileceği finansal enstrümanlar, Bölgesel Kalkınma Ajansları, turizmin kendi iç dinamiklerin harekete geçirilmesi ve uluslararası finansal kaynaklardan yararlanma olarak sınıflanabilmektedir.

2.3.1. Merkezi Hükümetlerin Sağlayacağı Finansal Kaynaklar

Türkiye'de bölgesel gelişimde devletin rolüne bakıldığında özellikle ekonomik büyüme, istihdamın artırılması, bölgeler arasındaki gelişim farklılıklarının ortadan kaldırılması gibi politikalara dayandığı görülmektedir. Bu amaçla çok farklı yasal düzenlemeler yapılmış ve bunlara ilgili çeşitli olarak kalkınma planlamaları uygulanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2012).

Türkiye'de Turizmle ilgili devletin sağladığı en önemli finansal kaynak teşviklerle ve destekler şeklinde yapılmaktadır. Turizm yatırımcılarına sağlanan teşvikler bakıldığında; KOSGEB kapsamında sağlanan teşvikler, Yatırımlarda Devlet Yardımı Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı kapsamında sağlanan teşvikler, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu'nda yer alan muafiyet, Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXIMBANK) tarafından sağlanan kredi imkanları, Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki ve Yurtdışı turizm fuarlarına katılım şeklinde olduğu gözükmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı , 2012).

Türkiye'de 1970-1982 yılları arasında devlet desteği ile yönlendirilen turizm sektörü, 1982'den günümüze kadar geçen sürede özel önem taşıyan sektör olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de teşvikler yıllar içinde değişikliğe uğramıştır. 1980'li yıllarda nakdi devlet yardımlarından 1990 yıllarından itibaren ise destek unsurlarının çeşitliliğinin giderek azalması ile nakdi destek unsurlarının yerini vergi muafiyet ve istisnalarından oluşan teşvik tedbirlerinin aldığı bir dönem izlemiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Türkiye'de, devletin turizme sağladığı teşviklere bakıldığında 1985'den günümüze farklı şekilde gerçekleştiği gözükmektedir. Buna göre 1985-1991 yılları arası Kaynak Kullanımı Destekleme Priminin kullandırıldığı dönemdir. İkinci dönem olan 1991-1992 yılları arasında Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi kullanılması şeklinde gerçekleşmiştir. Üçüncü dönem olan 1992-1994 yılları arasındaki Fon Kaynaklı Kredi kullanımı şeklinde gerçekleşmiştir. 1995-2009 yılları arası Genel Teşvik Sistemi'nin uygulandığı dönemdir. Bu dönemde tüm yatırımlar için "KDV İstisnası" ve "Gümrük Muafiyeti" olarak gerçekleşmiştir. 2009-2011 yılları arasında, Bölgesel-Sektörel Teşvik Sistemi, Büyük Proje Teşvik Sistemi, Genel Teşvik Sistemi olmak üzere üç ana bileşenden oluşan dönemdir. 2011'den günümüze ise "İl Bazlı Bölgesel Teşvik" sitemidir. Bu kapsamda gelişmişlik sırasına göre belirlenen altı bölgede turizm yatırımlarına çeşitli destekler sağlanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Günümüzde 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar çerçevesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı' tarafından belirlenen "Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri'nde yapılacak turizm yatırımları "öncelikli yatırımlar" olarak bu kapsama alındığında bu bölgelerde devlet desteğinden yararlanılabilir.

Bunun yanında bölgesel olarak turizmin gelişmesi için tanıtımla ilgili merkezi hükümetin tanıtımla ilgili destekleri bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen veya iştirak edilen turizm fuarlarına bireysel veya ilgili sektör meslek birliğinin/derneğinin öncülüğünde katılım olması durumunda, fuara katılım masraflarının bir kısmı karşılanmaktadır. Ayrıca; bölge tanıtımı yapacak işletmelerin ve ilgili sektör STK'larının, yurt dışında gerçekleştirecekleri tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine ilişkin giderlerinin bir kısmı da karşılanmaktadır.

2.3.2. Yerel Yönetim ve Finansman Araçları

Günümüzde bölgesel turizmin gelişiminin sağlanmasında en önemli aktörlerden bir tanesi olarak karşımıza yerel yönetimler çıkmaktadır. Bölgesel kalkınmada turizmin bir araç olarak kullanılmasının öneminin çok açık olarak anlaşılması ile birlikte yerel yönetimler bölgede yapacakları alt yapıya yatırımlarını turizm hedefli olarak belirlemeye başladıkları gözükmektedir. Bunun iki nedeni vardır. Bunlardan bir tanesi turistik amaçlı yapılan yatırımların aynı zamanda yerel halk tarafından da kullanılıyor olması ve ikincisi ise bölgesel olarak gelişen bir turizmin çok geniş bir yelpazede yerel halka katkı sağlamasıdır. Bu açıdan bakıldığında yerel yönetimler, turizm amaçlı olarak yerel finansman kaynaklarını kullanmakta, yani yerel destek elde etmede güçlük çekmemektedirler.

Yerel yönetimlerin genelde turizmi desteklemelerinin nedeni, turizm bölgede sağlayacağı istihdam ve turizmin gelişmesi ile birlikte yerel yönetimlerin elde edeceği vergi gelir düzeylerinin artmasıdır (Wong, 1996). Bunun yanında turizmle birlikte bölgede emlak değerlerinin artması ile birlikte emlak vergilerinde artış önemli bir etken olarak gözükmektedir (Baş, Kılıç ve Güçer; 2007).

Ancak yerel yönetimlerin, bölgesel turizmin gelişimi amaçlı, finansal kaynakların kullanımında yaygın olarak yapılan hatalara bakıldığında; turistik amaçlı yapılan yatırımların projelendirilmesinin tam olarak yapılmaması, projelerin gerçekçi olmaması, projelerin uygulanmasında siyasal ve popülist yaklaşımların ön plana çıkması ve projelerin sürdürülebilirliğinin dikkate alınmaması gibi hataların ön plana çıktığı gözükmektedir.

Bölgesel gelişme farklılıklarının giderilmesinde turizmin sağladığı bir diğer katkı mikro finans yöntemi açısından ortaya çıkmaktadır. Mikro finans, kalkınmada özellikle sosyal sermayenin harekete geçirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Bahar; 2007). Bir ülkenin az gelişmiş bölgesinde var olan turizm potansiyelini değerlendirmek isteyen ancak yeterli kaynağı bulamayan girişimciler acısından "dönüşümlü kredi birlikleri" ya da mikro finans yöntemi, sosyal sermayenin harekete geçirilmesi adına çok önemli bir kalkınma hamlesini başlatabilir. Bölgesel kalkınmanın turizm sektörü yardımıyla gerçekleştirilmesinde mikro finans uygulamasının çok önemli bir yeri olduğu söylenebilir (Bahar, 2007).

2.3.3. Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel kalkınmada merkezi hükümetlerin faaliyetleri yanında yerel unsurların harekete geçirilmesine dönük en önemli ve sistemli unsurların başında kalkınma ajanslarının kurulması gelmektedir. Kalkınma ajansları, merkezi hükümetlerden bağımsız bir yapıda sınırları çizilmiş, bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak ve böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği kuruluşlardır (Taner, 2007).

Bölgesel kalkınma, geçmişte olduğu gibi, merkezi yönetimle hükümetin müdahalesine dayanan tavandan-tabana bir yaklaşım yerine; yerel, bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası aktörlerin katılımıyla gerçekleşebilecek bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması öngörülmüş ve 1930'lu yıllarda dünyada ilk uygulamalarına rastlanmıştır (Tutar ve Demirar, 2007).

Bölgesel kalkınma ajansların tek ve karmaşık bir amacı vardır ki bu da belirli bir bölgenin ekonomik gelişimini sağlamaktır. Bu görev, bir yandan bölgenin planlama amaçlarını, diğer yandan buna yönelik girişimleri destekler niteliktedir ve bölgenin başarı ve refahının artmasını sağlar (Özer, 2012).

Kalkınma Ajansları bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için doğrudan kaynak aktarmak yerine gerçekçi ve bölgesel dinamiklerin harekete geçirilerek bölgesel kalkınmanın sağlanmasını hedeflemektedirler. Bölgesel kalınmada kullanılacak finansal kaynakların gerçekçi, ayakları yere basan, proje bazlı ve bölgesel aktörlerinde rol aldığı bir sistem yapısı içinde kullanılması hedeflenmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'de faaliyet gösteren Kalkınma Ajanslarının turizm açısından temel amaçları ve bu amaçlar doğrultusunda çeşitli hedefleri bulunmaktadır. Bunlar turizm stratejisi oluşturmak, turizm çekim bölgeleri oluşturmak, yatak kapasitesini artırmak, alt yapıyı geliştirmek, turistik ürün üretmek, yüksek standartlarda hizmet veren otel ve tesisleri arttırmak, yeni pazarlama kanalları bulmak, kullanılmayan turizm potansiyelin değerlendirilmesi, alternatif turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, tanıtımın Sağlanması ve Kentsel ölçekte Markalaşma Çalışmalarının Yapılması olarak özetlenebilir (Özkul ve Demirer, 2012).

Kalkınma ajansları bu amaçlarını, sorumluluk alanına giren bölgeler dahilinde turizmi hedefleyen programlar aracılığıyla proje bazlı desteklerde bulunmaktadır. Bu destekler o bölge için belirlenen turizm hedeflerini gerçekleştirmeye dönük hibelerden oluşmaktadır. Bu hibe programları sayesinde,

hem o bölgede turistik yatırım yapmayı amaçlayan işletmelerin veya kurumların finans ihtiyacını karşılamakta hem de yatırımcıların harekete geçmesini sağlamaktadır.

2.3.4. Turizmin İç Dinamiklerinin Kullanımı

Turizmin kendi iç dinamikleri, bölgesel turizmin finansmanında kullanılabilir. Bunu yaparken bölgenin turizme açılması ile birlikte bölgede yatırım yapılması için bölgeye turistik işletmelerin çekilmesi ve yine turistin kendisinin bir finansman aracı olarak kullanılması mümkündür.

Bir bölgeye büyük turistik işletmelerin yatırım yapmaları bölgede yerel işletmelerin de yatırım yapmalarının hızlandıracaktır. Ancak bölgeye büyük turistik kuruluşların nasıl çekileceğidir. Çoğu zaman büyük turistik işletmeler belli turist potansiyeline ulaştıktan sonra bölgeye yatırımlar yaptığı gözükmektedir. Bu açıdan en önemli araç merkezi hükümetlerin ve/veya yerel yönetimlerin sağlayacağı teşvikler ön plana çıkmaktadır.

Bölgesel turizm gelişmesinin finansmanında doğrudan turistlerin bir finansman aracı olarak kullanılması mümkündür. Günümüzde bu amaçla turistlerden alınan vergilerin doğrudan bu amaçlı kullanılacak fonlara aktarılması yanında turistlerden doğrudan bölgesel kalkınma için alınacak sembolik değerler kullanılabilmektedir.

Bunun yanında bölge hakkının tasarruflarının artması ile bölgede turizmle ilgili yeni yatırımların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Çünkü turistik işletmelerin açılması diğer işletmelere nazaran daha kolay ve geri dönüşümü daha kısa sürede olabilmektedir.

2.3.5. Uluslararası Kuruluşların Sağlayacağı Finansal Kaynaklardan Yararlanılması

Dış Kaynaklar, bir ülkenin yabancı ülke; kişi ya da kuruluşlardan dış yardım, dış kredi, dış borç, yabancı sermaye yatırımı ve diğer tüm imkanlar şeklinde temin ettiği faktörlerdir (Altın, 2003). Ülkeler bölgesel kalkınma için dış kaynaklardan yararlanabilir. Bu açından bakıldığında Türkiye bölgesel kalkınmada da AB destekli bölgesel kalkınma programlarından yararlanabilme imkanına sahiptir. Türkiye'de AB destekli bölgesel kalkınma programlarının öncelik alanları; tarım ve kırsal kalkınma, küçük ölçekli altyapının desteklenmesi, KOBİ'lerin desteklenmesi, yerel inisiyatiflerin desteklenmesi ve sosyal kalkınma olarak belirlenmiştir (Özer, 2012).

Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA-Instrument for Pre-Accession), AB'nin içlerinde Türkiye'nin de olduğu Birliğe aday ülkeleri için geliştirdiği ve şimdiye kadar sağladığı mali yardımları tek bir çatı altında topladığı bir finansal mekanizmasıdır. IPA-I 2007-2013 mali dönemini kapsamaktadır ve bu süreçteki temel amaç ülkenin üyelikle birlikte Yapısal Fonları kullanma konumuna geleceği zamana kadarki geçiş döneminde gerekli idari ve kurumsal yapının oluşturulmasıdır. IPA toplam 5 bileşen kapsamında uygulanacak olup bölgesel kalkınma ile ilgili bileşenlerine bakıldığında 3. Bölgesel Kalkınma ve 4. İse İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi bileşenleri bu fasıl kapsamında değerlendirilmektedir (AB Bakanlığı, 2015).

AB ile Türkiye arasında Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu Faslı (Fasıl 22), 7 Mayıs 2013 tarihinde Türkiye'nin Müzakere Pozisyonu Komisyona sunulması, 22 Ekim 2013 tarihinde Ortak Tutum Belgesi Konsey tarafından kabul edilmesi ile birlikte 5 Kasım 2013 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen Hükümetlerarası Açılış Konferansı ile müzakerelere açılmıştır. Bölgesel Politika, temel olarak bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların azaltılmasına yönelik bütün çalışmaları kapsarken Yapısal Araçların Koordinasyonu ise AB'nin finansal aracı olan Yapısal Fonlara ilişkin genel hükümleri içeren çerçeve tüzük ve bu çerçeve tüzüğe bağlı olarak her bir yapısal fonu konu alan tüzüklerin uygulanması ve fonların kullanımına yönelik mekanizmanın oluşturulması çalışmalarını kapsamaktadır (AB Bakanlığı, 2015).

Üyelikle birlikte kullanılması mümkün olacak bu fonların uygulanabilmesine yönelik; alan organizasyonu, programlama, izleme ve değerlendirme, mali yönetim ve kontrol konularında düzenleyici

tüzükler ile müktesebat tamamlanmaktadır. Bu alanda 2014-2020 dönemi Uyum Politikası kapsamında yer alan Fonlara ilişkin tüzükler; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Avrupa Sosyal Fonu, Uyum Fonu, Kırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu, Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonuna ilişkin Ortak Hükümler, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Uyum Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Küreselleşme Uyum Fonu, Sosyal Değişim ve Yenilik için Avrupa Birliği Programı, Avrupa Bölgesel İş birliği Programı ve Avrupa Bölgesel İş birliği Gruplaşmasıdır. Bu fasılda doğrudan mevzuatın uyumlaştırılması beklenmemektedir. Ancak söz konusu tüzüklerde yer verilen prensipler ve mekanizmalar doğrultusunda Yapısal Fonların etkin bir şekilde kullanılmasını temin edecek idari ve hukuki düzenlemelerin yapılması öngörülmektedir (AB Bakanlığı, 2015).

Fasıl kapsamında bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki AB'nin hem bölgesel politikalarına uyumu sağlamak hem de bölgesel kalkınma alanında sağladığı katılım öncesi finansman imkanlarından faydalanmak için AB Bölgesel İstatistik Sistemiyle uyumlu İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasını (İBBS) oluşturmuştur. Bunlar Düzey I (12 bölge), Düzey II (26 bölge), Düzey III (81 il) bölgelerindir. İBBS Düzey II Bölgelerinde Kalkınma Ajanslarının kurulmasına ilişkin 5449 sayılı Kanun 2006 yılı başında çıkarılmıştır. Kasım 2008›de 8 Kalkınma Ajansı ve Temmuz 2009'da 16 Kalkınma Ajansının kurulmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararlarının çıkmasıyla toplam 26 Düzey II Bölgesinde KA'larının kurulmasına ilişkin yasal süreç tamamlanmıştır (AB Bakanlığı, 2015).

Fasıl kapsamında ikinci olarak Katılım Öncesi Mali Araç (IPA)'ın uygulanmasına yönelik idari yapının oluşturulmasıdır. AB katılım öncesi mali yardımlar (Katılım Öncesi Mali Araç-IPA) ile üyelikle birlikte Yapısal Araçların kullanımına yönelik olarak kurumsal yapının oluşturulması ve idari kapasitenin güçlendirilmesine için; programlama, idari yapılanma, merkezde ve yerelde kapasite geliştirme, mali yönetim ve kontrol alanlarında bir dizi kanun ve yönetmeliklerle hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye üyelikle birlikte kullanılacak olan Yapısal Araçlara (Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu) zemin hazırlayan Katılım Öncesi Mali Araç (IPA)'ın uygulanmasına yönelik idari yapıyı kurmuş ve IPA (2007-2013) dönemine ilişkin uygulama başlamıştır.

Türkiye'de IPA kapsamında bölgesel kalkınma amaçlı proje bazlı turizm sektöründe yer alan işletmeleri ve kamu kuruluşları projelerden yararlanabilmektedir. Günümüzde AB fonları Çalışma Bakanlığı aracılığı ile insan kaynaklarının geliştirilmesi dönük fonlar kullanılabilirken Merkezi Finans ve İhale Birimi aracığı ile de sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesine dönük hibe desteklerinde bulunulmaktadır. Yine AB fonlarından AB Komisyonu tarafından sağlanan doğrudan projeye dayalı fonlardan da yararlanmak mümkün olabilmektedir. Bunun yanında Kırsal Kalkınma Ajansları sayesinde Türkiye'de özellikle kırsal turizme dayalı kaynak kullanımına imkânı bulunabilmektedir.

Günümüzde Dünya Bankası ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşların sağladığı fonlar bölgesel turizm yatırımında kullanılabilmektedir. Özellikle turizmin önemli kaynaklarından birini oluşturan kültürel varlıklarının korunmasına dönük UNESCO'nun destekleri bulunmaktadır.

3. Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Turizm ve Finansmanında Amasya Örneği

Amasya'da yaklaşık 20 yıldır bölge ve şehir merkezinde turizmi geliştirmek ve özelikle de turizm alt yapısını geliştirmek üzere farklı kurumlar farklı finansman kaynaklarından yararlanarak önemli çalışmalara imza atılmıştır. Amasya'nın turizm alt yapısını geliştirmek için Amasya'da farklı kurumların farklı projelere imza attığı gözükmektedir. Amasya'da turizmin geliştirilmesi için faaliyet gösteren kurumların başında Amasya Belediyesi, Amasya Özel İdaresi, Amasya Valiliği, Amasya Üniversitesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve diğer farklı kurumların uyguladığı proje ve çalışmalardan oluştuğu gözükmektedir.

Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünün koordinatörlüğünde düzenlenen "Turizmi Geliştirme Çalışmaları" 2004 yılı Aralık ayında başlamıştır. Çalışmalarda, altyapı

yetersizlikleri nedeni ile turizmden yeterli pay alamayan bölgelere/illere turizmin sosyo-ekonomik katkısının artırılması amaçlanmaktadır. Turizmi Geliştirme Çalışmaları kapsamında, 26 ili ve bu illerin ilçelerini kapsayan 20 çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile Turizm Geliştirilmesi gereken illerden biride Amasya seçilmiştir. Daha sonra ise 12.05.2009 tarihine kadar altı aşamalı olarak gerçekleştirilen Turizmi Geliştirme Çalışmaları, bu tarihten itibaren ise projelerde birlikte çalışılabilecek proje ortaklarının belirlenmesi ve finansman konusunda başvurulabilecek hibe programlar ya da finans kaynaklarının belirlenmesi çalışması yapılmıştır. Amasya Şehzadeler Şehri Amasya olarak ele alınmış ve bakanlık çalışması kapsamında çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir.

"Şehzadeler Şehri Amasya Turizmi Geliştirme Çalışmaları" Amasya Merkez, Göynücek, Gümüşhacıköy, Hamamözü, Merzifon, Suluova, Taşova ilçeleri mülki amirleri, belediye başkanları, ilgili kamu kurum/kuruluşları, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamın 19-23 Haziran 2006 tarihleri arasında alan incelemesi, 4 Temmuz 2006 tarihinde, kamu, sektör temsilcileri, STK temsilcileri, Üniversiteden temsilcilerden oluşan 71 kişilik bir grubun katılımıyla bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ise Amasya Turizmi Geliştirme Çalışmaları, 29.04.2009 Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü Marka Kent Projesi'ne devredilmiştir. (Turizm Bakanlığı, 2016). Bunun yanında Kültür ve Turizm Bakanlığı kültür varlıklarının bakım ve onarımı için ve tescilli kültür varlıklarının onarımı için ise şahıslara hibeler vermektedir.

Tablo 1: Amasya'da Turizmin geliştirilmesi için Uygulanan Projeler ve Finansman Kaynağı

	Proje Adı	**Uygulayan Kurum**	**Uygulama Yılı**	**Bütçe Miktarı (TL)**	**Finansman Kaynağı**
1	Yalıboyu Sur Duvarları Onarım Projesi	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	15 Temmuz 2011 22 Şubat 2012	750.000	Bakanlık Bütçesi
2	Harşena Dağı ve Kalenin Aydınlatılması Projesi	Amasya Valiliği İl Özel İdaresi	11 Ağustos 2011 11 Mayıs 2012	2.800.000	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
3	Sofular Sokağı Sokak Sağlıklaştırma Projesi	Amasya Valiliği İl Özel İdaresi	2011- -	2.609.761,54	Kültür ve Turizm Bakanlığı
4	Amasya İnteraktif Tanıtım Dvd'si Projesi	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	10 Kasım 2011 20 Ocak 2012		Başbakanlık Tanıtma Fonu
5	Merzifon Akif Gülle Kültür Merkezi	Amasya Valiliği İl Özel İdaresi	10 Nisan 2008 28 Ağustos 2012		Kültür ve Turizm Bakanlığı
6	Engelsiz Kütüphaneler Projesi	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	15 Haziran 2013 15 Haziran 2013	189.000,00	%75 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı %25' İ İl Özel İdaresi
7	Ferhat- Şirin Müzesi	Amasya Belediyesi	01 Ekim 2012 14 Şubat 2014	3.000.000	Belediye Bütçesi
8	Amasya Taşhan'ın Restorasyonu Projesi	Amasya Valiliği İl Özel İdaresi	07 Haziran 2011- 29 Aralık 2012	2.991.500	75 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı %25' İ İl Özel İdaresi
9	Belediye Kültür Merkez	Amasya Belediyesi	23 Ocak 2012 05 Kasım 2015	3.770.000	Amasya Belediyesi
1	Kültür ve Sanat Evi Projesi	Amasya Valiliği İl Özel İdaresi	11 Mayıs 2011 15 Nisan 2012		%75 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı %25' İ İl Özel İdaresi

Kaynak: http://kurumsal.kultur.gov.tr/turkiye/amasya/ilprojeleri, 20.08.2016

Amasya Valiliği, Amasya Valiliği İl Özel İdaresi kapsamında çeşitli projelerle Amasya'nın turizm alt yapısına katkı yaptığı anlaşılmaktadır. Amasya Valiliği tarafından uygulanan projelerde ilk yıllarda merkezi bütçeler ile yapılırken daha sonra ise daha çok Orta Kalkınma Ajansı hibeleriyle uyguladığı gözükmektedir.

Amasya Belediyesi, projelerin finansmanın sağlanmasında hem kendi kaynaklarından hem de dış kaynaklardan yararlandığı gözükmektedir. Dış kaynakların başında büyük oranda Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı ve AB hibe programlarının yer aldığı gözükmektedir.

Amasya Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nden 2006'da ayrılara ayrı bir üniversite olarak kurulmuştur. Amasya üniversitesi bu süre içinde çeşitli fakülte, yüksekokul ve yeni programlar kurarak hızla büyümüş ve öğrenci sayısını artırmıştır. Bu süre içinde öğrenci sayısının artması ve Amasya'nın tanıtımına büyük katkı sağlayarak bölgede turizmin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Amasya Üniversitesi 2005 yılından başlamak üzere finansmanının AB fonlarından sağlayarak 6 adet proje uygulayarak turizm alanında insan kaynaklarının gelişmesine katkılar yapmıştır.

Amasya bölgesel kalkınmada turizmi kullanan önemli şehirlerden bir olarak gözükmektedir. Turizm alt yapısının geliştirilmesinde Belediye, İl özel İdaresi, Üniversitesi önemli yer tuttuğu gözükmektedir. Kullandıkları turizm yatırım finansmanları ise çeşitli olduğu gözükmektedir. Kendi kaynakları yanında merkezi hükümet bütçesi, Bölgesel Kalkınma Ajanslarının hibeleri yanında AB'den sağlanan hibe kaynaklarının önemli yer tuttuğu gözükmektedir.

Sonuç:

Çalışmada denildiği gibi, özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel hedefi, iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirebilmektir. Bunun için ilk akla gelen aracın da sanayileşmek olduğu görülmektedir. Ancak bu sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Çünkü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, iktisadi kalkınmalarını kendi başlarına gerçekleştirememelerinden dolayı dış yardımlara ihtiyaç duymaktadırlar. Uluslararası kuruluşların, söz konusu ülkelere vermiş oldukları krediler; sonunda faiziyle birlikte geri ödenmesine rağmen, yardım olarak değerlendirilmektedir. Bağışlar ise karşılıksız olarak yapılan yardımlardır. Genellikle tarihi, kültürel ve soy bakımından birbirlerine bir bakıma kollama amacıyla yaptıkları yardımlardır. Bağış ve diğer yardımlar, yardımı alan ülkenin bir menfaat sağlaması yanında, veren ülke için de ekonomik, sosyal ve siyasal menfaatlere dönüşmektedir. Bu ise yardım alan ülkenin, veren ülkeye bağımlı duruma gelmesidir.

Bu şekildeki kalkınma stratejisinde, bölgelerarası gelir dağılımındaki eşitsizlikler, oluşan kalkınma farklılıkları da ülkeleri, sanayileşmenin yansıra, bölgesel kalkınmayı sağlayacak yeni araçlara yöneltmiştir. Hemen bütün ülkelerin sahip olduğu tarihsel ve kültürel değerleri, ülkeleri, turizme yöneltmiştir.

Turizm bölgesel kalkınmada kullanılan en önemli araçlardan biriyken, bu amaçla kullanılabilecek finansal kaynaklar çok farklı olabilmektedir. Türkiye'de turizmin gelişmesi için devlet destekleri ve teşvikleri büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında Kalkınma Ajansları ve AB destekli hibe programları bölgesel turizmin gelişmesinde kullanılabilecek en önemli finansal araçların başında gelmektedir. Bunun yanında bölgesel turizmin geliştirilmesinde turizmin kendi iç dinamiklerinden yararlanabilecekken, bölgede yer alan mikro finans ile sosyal sermayeden yararlanmak mümkün gözükmektedir.

Kaynakça:

Aker, Avni (2014), Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi 33 Yaşında! http://www.turizmhaberleri.com/koseyazisi.asp?ID=1126.

Altın, Seda (2003), Türkiye Ekonomisinin Gelişimi Açısından Dış Kaynakların Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2003

AB Bakanlığı, (2015), Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, http://www.ab.gov.tr/index.php?p=87&l=1, 22.10.2015

Baş, Mehmet, Kılıç, Burhan ve Güçer, Evren (2007), Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Turizm, HTTP://WWW.MEVZUATDERGİSİ.COM/2007/11A/01.HTM.

Bahar, Ozan (2007), Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Acıdan Yeri ve Onemi, Muğla Universitesi, Sosyal Bilimler Enstitusu Dergisi (İLKE), Guz 2007 Sayı:19.

Bulutoğlu, Kenan (1988), Kamu Ekonomisine Giriş, Filiz Yayınları, İstanbul.

Çeken, Hüseyin (2008), Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.X, S II, 2008).

Doğan, Hulusi ve Erüren, Ergin (2012), Yerel Halkın Isparta Turizmine Yönelik Görüşleri Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2012, C.17, S.1, s.103-122.

Doğan, Seyhun ve Yıldız, Zafer (2007), Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2007/2, Sayı:6.

Dpt (2014), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT: 2502 – ÖİK: 523, s:7, http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf.

Emekli, Gözde (2005), Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm, Aegean Geographical Journal, 14 (2005), 99-107, İzmir-Turkey.

Erdem, Metin (1993), Devlet Borçları, Ekin yayınları, Bursa.

Ertürk, Emin (1974), Ekonomik Entegrasyon Teorisi, Ezgi Yayınları, İstanbul.

Gülbahar, Onur (2009), Turizmin Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarını Gidermedeki Rolü (Türkiye Örneği), iktisadi ve idari Bilimler Dergisi, Cilt: 23 Ocak 2009 Sayı:1.

Haktan, Sevinç ve Azgün, Sabri (2012), Bölgesel Kalkınma ve İnanç Turizmi Bağlamında Akdamar Kilisesi Örneği, International Journal of Social and Economic Sciences 2 (2): 17-21, 2012, ISSN: 2146-5843, E-ISSN: 2146-0078, www.nobel.gen.tr.

Kalkınma Bakanlığı (2014), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

Kandaş, Bahri (1974), Maliye Enstitüsü Konferansları, İstanbul Ünv. Yayınları, İstanbul.

Kumral, Neşe (2007), Metropol Bölge ve Yönetişim, 2. Bölgesel Kalkınma Yönetişim Sempozyumu,"Çok Düzlemli Yönetişim",25-26 Ekim 2007, Ege Üniversitesi İzmir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2012), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Türkiye'de Turizm Sektörüne Sağlanan Teşvik ve Destekler, Temmuz.

Maillet, Jean (1983), İktisadi Olayların Evrimi, çev. Ertuğrul Tokdemir, İstanbul.

Meydan Uygur, Selma ve Baykan, Eda (2007), Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri Varlıklar Üzerindeki Etkileri, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2007 Sayı: 2.

Orhan, Ayhan (2010), Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde "Coğrafi İşaretlerin" Kullanımı, İzmit Pişmaniyesi Örneği, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 21, Sayı 2, Güz: 243-254, 2010.

Örs, Hülya (2005), Devlet Planlama Teşkilatı, Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, Güz: 204-210, 2005.

Özdemir, Nebi (2009), Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri İle Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi, Millî Folklor, 2009, Yıl:21, Sayı:84.

Özer, M. Akif (2012), Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri, Kamu-Dış; c:12, S:2/2012, http://www.kamu-is.org.tr, 05.10.2013.

Özkul, Emrah ve Demirer, Dilek (2012), Şehirlerin Turistik Markalaşmasında Kalkınma Ajanslarının Rolü, Bölge Planları Üzerine Bir Doküman İncelemesi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 4/4 (2012) 157-181, www.isader.org.tr.

Parasız, İlker (1993), Makro Ekonomi, Ezgi Yayınları, Bursa.

Taner, Ahmet (2008), Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri, Uzmanlık Tezi, Ocak.

Tezcan, Haluk (2007), İzmir Vizyonu ve Yönetişim, 2. Bölgesel Kalkınma Yönetişim Sempozyumu, "Çok Düzlemli Yönetişim", 25-26 Ekim 2007, Ege Üniversitesi İzmir.

Tuna, Orhan ve Yalçıntaş, Nevzat (1994), Sosyal Siyaset, Filiz yayınları, İstanbul.

Turizm Bakanlığı (2016), http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,13070/turizmi-gelistirme-calismalari.html, 12.08.2016.

Tutar, Filiz (2007), "Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, NİSAN 2007, 2(1), 65-83.

Türk, İsmail (1994), Maliye Politikası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Bahri (1984), Ekonomik Yapı ve Büyüme, Hacettepe Ünv. Yayınları, Ankara.

Wong D. John (1996), "The Impact of Tourism on Local Government Expenditures" Growth and Change, cilt (27), s. 313-326.

Türk-İslam Kültüründe Vakıflar: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Örneği

Foundations In Turkish-Islamic Culture: A Sample Of Social Assistance And Solidarity Foundations

Serdar YAY *

Öz:

Tarih boyunca Türk devletlerinde devlet anlayışı sosyal yardımlaşma ve dayanışma uygulamalarını desteklemiş, devleti yönetenler halkın sosyal refahını sağlama yönünde büyük çaba göstermişlerdir. Vakıfların özünde de bulunan bu sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusu, Türkler'in İslamiyeti kabul ettikten sonraki dönemde de Allah rızasını kazanma isteği ile çok daha güçlenerek, genişlemiştir. Böylece vakıflar, tarih boyunca hangi amaçlarla kurulmuş olurlarsa olsunlar, Türk-İslam devletlerinde birbirinden önemli çok çeşitli hizmetleri yerine getirmiş ve günümüzde modern sosyal devletlerin görevlerini üstlenmişlerdir.

Tarihimizde yüzyıllardır var olan bu vakıflar günümüzde de büyük önem taşımakta ve ülkemizdeki işleyişlerini sürdürmektedirler. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerinin kaynağını oluşturan ve 1986 tarihli 3294 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerini yürüten Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları bu vakıfların en başında gelmektedir. Bu çalışmada ülkemizin her il ve ilçesinde kurulmuş olan ve Türk-İslam kültüründe karşımıza çıkan halkın sosyal refahını sağlama ve tüm toplumu hedefleyen sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerini yürütme görevlerinden dolayı büyük önem arz eden Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Vakıf, Türk-İslam Kültürü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta/Türkiye. E-posta: serdaryay@sdu.edu.tr

Abstract:

Throughout the history, understanding of the state in the Turkish states, has supported social assistance and solidarity practices, and state governors have made great efforts to provide social welfare for the people. The sense of social assistance and solidarity, which is at the core of the foundations, has expanded even more strongly by the desire to earn God's sake in the period following the Turks' acceptance of Islam. Thus, whatever the purpose of establishment the foundations have throughout history, they fulfilled a wide range of important services in the Turkish-Islamic states, and today they have undertaken the tasks of modern social states.

These foundations, which have existed in our history for centuries, are of great importance today and continue to their function in our country. The source of social assistance and solidarity activities, Social Assistance and Solidarity Encouragement Fund established with the enactment of Law No. 3294 dated 1986. Social Assistance and Solidarity Foundations, which carry out social assistance and solidarity activities, are at the forefront of these foundations. In this study, Social Assistance and Solidarity Foundations, which have been established in all province and districts of our country and which are a part of Turkish-Islamic culture, and which are of great importance due to their duty of providing the social welfare of the people and social support and solidarity activities focusing on the whole society, will be discussed.

Keywords: Foundation, Turkish-Islamic Culture, Social Assistance and Solidarity.

Giriş

Türk-İslam kültürünün en köklü ve kalıcı kurumu, yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneği olan vakıflar, İslam medeniyetlerinin en önemli müessesesi olmuş, Türklerin İslamiyet ile tanışması ile birlikte, bu müessese daha da gelişmiş ve yaygınlaşmış, özellikle Osmanlı Devleti ile birlikte vakıflar adeta altın çağını yaşamıştır.

Vakıflar, Türk-İslam devletlerinde birbirinden önemli çok çeşitli hizmetleri üstlenerek, geçmişten günümüze kadar gelmiş, sosyal refahın sağlanmasına yönelik büyük katkılar sağlamışlardır. Bugün ülkemizde sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanmasında en büyük katkıyı sağlayan kurumlar, yine vakıflardır. 1986 yılında kabul edilen 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynakları ile yine aynı Kanun hükümlerine istinaden oluşturulan ve 81 il ve 919 ilçede kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Türk-İslam kültürünün günümüzdeki en güzel örnekleridir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları yardıma muhtaç durumda bulunan vatandaşlara onların asgari yaşam standartlarını sağlamaya yönelik sosyal yardımlar ve sürdürülebilir gelir elde etmeleri için proje destek uygulamaları yürütmektedir. Bu sayede, Türk-İslam kültürünün bir parçası olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları devlet ile yoksul ve desteğe ihtiyaç duyan vatandaşlar arasında adeta bir köprü görevi görmektedirler.

Bu çalışmada Türk-İslam kültüründe önemli bir yere sahip olan sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamanın en önemli aracı olan vakıflar, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları örneği üzerinden incelenecektir.

A. VAKIF KAVRAMI

Vakıf, bir malı, hayırlı bir hizmetin görülmesine tahsis edilmek amacıyla ve bu hizmetin sonsuza kadar devamı niyetiyle, vakfeden kişinin mülkiyetinden ve özel mülkiyetten çıkartarak, özel bir mülkiyet kategorisine aktarma ve o kategoride tutma anlamına gelmektedir (Şataf & Yay, 2013: 73).

Türk Diyanet Vakfı'na göre "İslam ülkelerinin toplum ve kültür hayatında önemli rol oynayan hayır müessesesi" olarak karşımıza çıkan vakıf, Türk Dil Kurumu'na göre "Birçok kişi tarafından kurulan ve toplum yararına çalışmayı ilke edinen kuruluş" olarak tanımlanmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2016; Türk Dil Kurumu, 2016). Vakıflar Genel Müdürlüğü ise vakfı şöyle tanımlamaktadır (T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2016): "Vakıf, tarih boyunca süregelmiş yardımlaşma ve dayanışma duygusunun kurumsallaşmış halidir. O halde vakıf tüm insanlığın mutluluğunu amaçlayan bir sistemler bütünüdür.

Hayatımızda önemli bir yeri olan vakıflar, geçmişten günümüze tüm insanlığa yönelik sosyal amaçla hizmet etmek için meydana getirilmiş olan kuruluşlardır. Tarihimizde vakıf biçiminde ortaya çıkan yapılanmalar çok önemli bir rol oynamakta, yüzyıllardır var olan yapıları ile ve özellikle Medeni Kanun'un yürürlüğünden itibaren yeni bir anlayışı ortaya koyan bir şekilde ülkemizdeki işleyişlerini sürdürmektedirler.

01.01.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 101. maddesinde vakfın tanımı "Gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları" olarak yapılmıştır. Daha geniş bir tanımı ile vakıf; bir mal veya hakkın geliri ile birlikte başlı başına bir varlığa sahip olmak üzere, kişinin kendi iradesi ile özel mülkiyetinden çıkartılarak bir daha geri alınmamak kaydıyla resmi senetle belirlenmiş bir amacın gerçekleştirilmesi için tahsis edilmesidir (Kırman, 2009: 429). 20.02.2008 tarihinde kabul edilerek 27.02.2008 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5737 sayılı Vakıflar Kanunu günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır.

Ülkemizde vakıflar Eski ve Yeni Vakıflar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu vakıflar, 5737 sayılı kanunun 3. maddesinde belirtilmiştir. Mazbut, Mülhak, Cemaat ve Esnaf Vakıflarından oluşan Eski Vakıflar, Cumhuriyet öncesi kurulan vakıfları, Yeni Vakıflar ise, Cumhuriyet sonrası kurulan vakıfları ifade etmektedir. Eski vakıflardan Mazbut Vakıflar, kurucuları ve mütevellileri ölmüş, T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıfları, Mülhak Vakıflar ise kurucularının çocukları ve mütevellileri tarafından yönetildiği halde T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gözetilip ve denetimi yapılan vakıflardır. Cemaat Vakıfları ise her biri ayrı tüzel kişiliğe sahip, ülkemizde yerleşik gayrimüslim vatandaşlar tarafından seçilen yöneticilerce idare ve temsil edilmekte olup, Mülhak Vakıflarda olduğu gibi T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü ve ilgili kurumlar tarafından denetlenen vakıflardır. Esnaf Vakıfları ise esnaflar tarafından kurulmuş ve kendilerinin seçtiği yönetim kurulu tarafından yönetilen ve yine denetimi ve gözetimi T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan vakıflardır. Cumhuriyet sonrası kurulan vakıflar yani Yeni Vakıflar ise, Cumhuriyetin kurulmasından sonra, şahısların isteği üzerine, bağımsız mahkemeler tarafından kurulup, T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kuruluş senedine uygunluk yönünden denetlenen vakıfları ifade etmektedir (5737 sayılı Vakıflar Kanunu, 2008: 1).

T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre ülkemizde 13.07.2016 tarihi itibariyle 264 adet mülhak vakfı, 167 adet cemaat vakfı, 1 adet esnaf vakfı, 5075 adet yeni vakıf ve bunların dışında, yönetim uzvu bulunmayan ve yönetimi devlet adına T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan, sayısı 25.000'i bulan "mazbut vakıflar" bulunmaktadır. Öte yandan Osmanlı ve Selçuklu Dönemi'nden günümüze intikal etmiş ancak yöneticisi kalmamış vakıf sayısı ise 41.750 adettir (T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2016).

Vakıflar, Türk-İslam medeniyetinde her alandaki güzel örnekleriyle var olmuştur. Öyle ki, Türk-İslam kültüründe vakıflar, Türk-İslam medeniyete bir vakıf medeniyeti denilecek ölçüde zengin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

1.Türk-İslam Kültüründe Vakıflar

Eski Türk devletlerinde iktisadi ve sosyal geleneklerinden birisi, sosyal refahın sağlanmasıdır. Eski Türk devletlerinde sosyal refahı sağlamanın etkileri ise Orhun Kitabeleri'ne kadar dayanır. Orhun Kitabeleri'nde Bilge Kağan'ın düşünceleri bütün Türk devletleri tarafından benimsenmiştir. Sosyal refahın sağlanması açısından "aç milleti doyurmak ve çıplak milleti giydirmek" ilkesi büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden Türk devletlerinde Hanlar, halkın ekonomik durumuyla yakından ilgilenmiş, halka refah getirmeye çalışırken, diğer taraftan yönetimleri altına giren diğer insanlara hoşgörülü davranarak bunu teşvik etmişlerdir (Saklı, 2013). Yine eski Türk devletlerinde devletin varlık sebebinin halkın refahının sağlanması, Orhun Kitabelerinde Bilge Kağan'a atfen "yemedim yedirdim" sözleriyle karşımıza çıkmaktadır (Çalışkan, 2001: 203).

Türk toplumu kökenleri çok eskilere dayanan toplumsal ve kültürel yapısı itibarı ile dikkat çeken bir toplumdur. Geçmişten günümüze kadar gelmiş birçok tecrübe ve kuruma sahiptir. Türklerde, yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili inanç ve gelenekler öteden beri var olmuştur. Eski Türklerde, Tanrı adına yoksullara yardım etme, çıplakları giydirme, açları doyurma inancı İslamiyet öncesi Türk destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Yine eski Türklerde Bey olmanın şartları arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışma geleneğinin karakterini taşıyan hususların var olduğu da bilinmektedir (Işık, 2009: 2).

Doğu Türkistan'da yapılan kazılarında elde edilen Budist Uygur Türkleri'ne ait bir kitabe, tam olarak vakıf müessesi olarak kabul edilmese de vakıf müessesine benzer girişimlerin İslamiyet'ten önce de Türklerde var olduğu ortaya koymuştur. Söz konusu kitabe, kralların mabet yaptırması, bu mabetleri ziyaret eden budistlerin rahiplere hediye vermesine yönelik bilgiler içermektedir (Ertem, 2016: 7). Her ne kadar Türkler tarih boyunca çoğunlukla göçebe bir hayat yaşamışlarsa da, çeşitli büyük çapta şehirler kurmuşlardır. Diğer taraftan dini gelenekleri ve yaşayışları her zaman yardımlaşmayı ve dayanışmayı desteklerken, fazla mal biriktirmeye karşı olmuşlardır. Eski Türklerin göçebe yapısı somut bir vakıf örneği vermeyi güçleştirmektedir ancak eski Türklerde vakfa benzer kurumlara rastlamak mümkündür.

Tarih boyunca Türk devletlerinde devlet anlayışı sosyal yardımlaşma ve dayanışma uygulamalarını desteklemiş, devleti yönetenler halkın sosyal refahını sağlama yönünde çaba göstermişlerdir.

Günümüzün yardımlaşma ve dayanışma uygulamalarının kökenlerinin İslam dinini kabul eden ülkelerde Batılı ülkelere göre çok daha eskilere dayandığı görülmektedir. 7. yüzyılda İslam dininin doğuşu ve yaygınlaşmasıyla bu uygulamalarında arttığı görülmektedir (Aktan, 2003). İslam düşünce sisteminde eşitlik köklü bir esastır. Adalet, özgürlük, yardımlaşma ve dayanışma İslam dininin merkezinde yer almaktadır. İslam ülkeleri temellerini bireyin temel hakları üzerinden yapılandırır. Bu nedenle İslam devletlerinde sosyal yardımlaşma ve dayanışma geleneği eski tarihlere kadar uzanmaktadır.

İslamiyet'te devlet, insanlar için asgari bir sosyal refahı sağlamakla yükümlüdür. Sosyal refahın sağlanmasında kullanılan en önemli araç ise zekat olarak karşımıza çıkmaktadır. Zekat, hem fakirliği azaltmakta hem de zenginlerin kazanç tutkusunu hafifletmekte olduğundan pek çok açıdan büyük öneme sahiptir (Baljan, 1994: 102).

Sözlükte artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi hal ve övgü anlamlarına gelen zekat dini bir terim olarak, belirli bir malın bir kısmının Allah rızası için muayyen kişilere verilmesi demektir (T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013). İslam devletlerinde zekatın dışında sadakaya da değinmek gerekir. Sadaka, tıpkı zekat gibi, insanın Allah'a yakınlaşmak maksadıyla malından yapmış olduğu harcamadır. Ancak sadaka, esas itibariyle gönüllü olarak yapılan harcamadır (Öztürk, 2001: 463). Zekat ve sadaka sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlama açısından büyük önem arz etmektedir.

Maddi bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etme düşüncesinin bir ürünü olan vakıflar ise, yüzyıllardan beri İslam ülkelerinde büyük bir önem kazanmış, sosyal ve ekonomik hayat üzerinde derin etkileri olan dini ve hukuki bir müessesedir. İslam devletleri "insanların en hayırlısı, insanlara faydalı

olan, malın en hayırlısı, Allah yolunda harcanan (başka bir ifade ile vakf edilen), vakfın en hayırlısı da insanların en çok duydukları ihtiyacı karşılayandır" prensibi doğrultusunda pek çok vakıf kurmuşlardır (Kazıcı, 2003: 82).

İnsanlık tarihinde Hz. Ömer'in 628 yılında Hayber'in fethinden sonra ganimet olarak kendisine düşen bir arazinin satılmaması, miras bırakılmaması ve hibe edilmemesi şartı ile fakir, köle, misafir ve Allah yolunda olanların istifadesi için vermesi ilk vakıf olarak kabul edilmektedir (T.C.Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2016). İslamiyet ile birlikte özellikle Emeviler döneminde birçok vakıf kurulmuştur. Abbasiler döneminde ise, kurulan vakıfların sayı ve türleri artarken, vakıf müessesi İslam dünyasının her tarafına süratle yayılmıştır (Öztürk, 1983: 55-56).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle bir toplumdan diğer bir topluma doğru yaşanan değişimleri ifade eden sosyokültürel bir dönüşüm yaşanmış ortaya çıkan kültürel zenginliğin en önemli örneği ise vakıflar olmuştur (Yay, 2016: 24). Türk-İslam devletlerinde yardımlaşma ve dayanışmanın önemli olduğunun en önemli göstergelerinden birini oluşturan vakıflar, geçmişten günümüze Türk-İslam kültürünün genel özellikleri ve değerleri doğrultusunda sosyal alanda çok önemli bir yere sahip olmuştur.

Türk-İslam kültüründe vakıfların serüveni ise Karahanlılar dönemine dayanmaktadır. Karahanlı Hükümdarı Ebû İshak İbrahim b. Nasr Tamgaç Buğra Han tarafından kurulan vakıf biçimindeki medrese, Selçuklu Veziri ve önemli bir siyaset ve devlet adamı olan Nizâmülmülk'ün 1067'de Bağdat'ta kurduğu ve yine bir vakıf medrese olan Bağdat Nizâmiye Medresesi'nden çok daha önce kurulması ve Türk-İslam kültüründe karşımıza çıkan ilk vakıf örneği olması bakımından büyük önem arz etmektedir (Yüksel, 2002: 48).

Türk-İslam kültüründe Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte vakıf müessesesi, bir kat daha gelişme göstermiştir. Çünkü Selçuklu Devleti'nin, Şii Fatimi Devleti'ne karşı giriştiği mücadelede her alanda birçok dini kurum ve özellikle medrese kurması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 11. ve 12. yüzyıllarda tarikatların birer sosyal kurum haline gelmesi, Selçuklu Devleti topraklarında birer vakıf müessesi örneği olan tekke ve zaviyelerin artmasına neden olmuştur. Selçuklu Devleti hükümdarları, devlet adamları ve ileri gelenleri büyük vakıflar kurma konusunda adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Selçuklu Devleti'nden sonra ortaya çıkan diğer Türk-İslam devletlerinden Harzemşahlar, Atabekler, Eyyûbîler, Memluklar, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar idareleri altındaki bölgelerde vakıf müessesinin büyük oranda gelişmesini sağlamışlardır. Anadolu Selçukluları'nın yıkılmasıyla ortaya çıkan Beylikler zamanında ve özellikle de Osmanlı Devleti döneminde, vakıf müessesesi büyük bir önem kazanmıştır (Köprülü 1942: 13-14). Başlangıcı Hz. Ömer'e kadar giden, Türk-İslam kültüründe Karahanlılar ile başlayan vakıf müessesesi Osmanlı Devleti döneminde adeta zirveye ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde, toplumsal hayatın düzenlenmesi, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın yaygınlaştırılması amacıyla vakıflara çok önem verilmiş; devletin hemen her yerinde camiler, mescitler, türbeler, köprüler, sulama kanalları, medreseler ve mektepler gibi pek çok hayır kurumları vakıflar yoluyla meydana getirilmiştir. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nde, vakıflar devlet bürokrasisinde hemen her dönem çok üst düzeyde temsil edilmişler; özellikle devletin son dönemlerinde ya doğrudan doğruya sadrazam tarafından ya da bağımsız bir vezir veya nazır tarafından yönetilmişlerdir (Ariöz Bozkuş, 2009: 22).

Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatının neredeyse tamamını kuşatabilecek şekilde konumlanan vakıflar, günümüzde de dünyanın dört bir yanında hayatın vazgeçilmez sosyal ve siyaset kurumları arasında olduğu inkar edilemez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

B.SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA KAVRAMI

Toplum bireylerinin karşılıklı olarak birbirlerini gözetmeleri, aralarındaki dayanışma bilincini yaşatmaları ve geliştirmelerini ifade eden sosyal yardımlaşma ve dayanışma kavramı, insanlık tarihiyle eşdeğer bir olgu olup; insanoğlunun bir arada yaşamaya başladığı günden günümüze kadar süregelmiştir. Toplumların değişim ve dönüşümüyle birliktede hem anlam olarak hem de kurumsal olarak gelişerek varlığını devam ettirmiştir (Ariöz Bozkuş, 2009: 56).

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın amacı ise, insanların durumlarını düzelterek, inançları, canları, onurları ve malları bakımından huzurlu, güvenli bir ortamda yaşamalarını sağlamak, devamlılık ve esenliklerinin güvencesini vermek, erdemli bir dirliğin yollarını gerçekleştirmektir (Ballar, 1987: 126).

Her toplumun ortak bilinci içinde yer alan sosyal yardımlaşma ve dayanışma düşüncesi, Türk toplumlarında devletin temelini oluşturan en güçlü unsurlardan birisi olmuştur. Türk töresinde önemli bir yer tutan yardımlaşma ve dayanışma geleneği, tarihin başlangıcından beri kurulan Türk Devletlerinin başarısında en önemli etkenlerden birisi olarak, farklı tür ve kapsamlarda geniş bir uygulama alanı bulmuştur. İslamiyet'e geçiş öncesi tarihte sosyal yardım toplumsal yaşamda ısrarla tavsiye edilmiştir. İslamiyet öncesi dönemde sosyal yardım ve dayanışmanın toplumsal yapıya yaygınlaştırılması için özel günler hatta bey malını talana kadar giden şölenler düzenlenmiştir (Ariöz Bozkuş, 2009: 57). İslamiyet'in kabulünden sonra sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerini ise vakıflar oluşturmuştur. Ülkemizde faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Türk-İslam kültürünün geçmişten günümüze kadar devam eden en güzel örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

Türk-İslam kültürünün önemli bir parçası ve sosyal refah devleti olmanın en önemli gerekliliklerinden biri olan sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri, ülkemizde 1986 yılında 3294 sayılı Kanun ile kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarıyla yürütülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesinde yer alan: "…Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir." hükmü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun yasal dayanağını oluştururken, 5. Maddesi ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun kuruluş amacını oluşturmaktadır. Söz konusu madde:

"Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır."

Bu kaynaklar ile yürütülen programlar ise, 81 il ve 919 ilçede mülki idare amirlerimizin başkanlığındaki toplam 1000 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı kanalıyla gerçekleştirilmektedir (T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2016). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, 3294 sayılı Kanunun amacına uygun çalışmalar yapmak ve ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve ayni yardımda bulunmak üzere her il ve ilçede kurulmuştur.

1.1.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın Yapısı

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın kurulmasının özünde "subsidiarite (yerellik / yetki ikamesi) ilkesi" yatmaktadır. Subsidiarite ilkesi, ekonomik etkinliği kaybetmeden yönetim faaliyetlerinin mekansal dağılımını en geniş biçimde yaygınlaştırmayı amaçlar ve her yönetim faaliyetinin etkin olarak görülebileceği en alt yönetim düzeyinde yürütülmesini ifade etmektedir (Türkiye Belediyeler Birliği ve Güneydoğu Anadolu Projesi, 2005: 85). Söz konusu vakıflarla hizmet alan kesime en yakın olan noktadan mahaldeki birimlerin kararı ile sosyal yardım ve proje destek programlarının uygulanması subsidiarite ilkesinin bir göstergesidir.

Vakıfların karar organları, Vakıf Mütevelli Heyeti'dir. İl ve ilçelerdeki tüm yardım programları, bu mütevelli heyetlerin kararları ile yürürlüğe girmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları vakıflar özel hukuk tüzel kişiliği şeklinde örgütlenmişlerdir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016). Vakıfların çalışma usulleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fon Kurulu tarafından belirlenir. Vakıf Mütevelli Heyetleri ise bölgedeki kamu birimlerinin temsilcileri olan atanmış üyeler ile yerel aktörler arasından seçilmiş üyeleri barındırmakta ve aşağıdaki üyelerden oluşmaktadır:

Tablo 1: Vakıf Mütevelli Heyeti Doğal Üyeleri

İL MERKEZLERİNDE	İLÇELERDE
Vali (Vakıf Başkanı)	Kaymakam (Vakıf Başkanı)
Belediye Başkanı	Belediye Başkanı
Defterdar	Mal Müdürü
İl Milli Eğitim Müdürü	İlçe Milli Eğitim Müdürü
İl Sağlık Müdürü	Sağlık Grup Başkanı
İl Tarım Müdürü	İlçe Tarım Müdürü
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürü	İlçe Müftüsü
İl Müftüsü	

Kaynak: (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

Tablo 2: Vakıf Mütevelli Heyeti Seçilmiş Üyeleri

İL MERKEZLERİNDE	**İLÇELERDE**
Köy Muhtarı (Kendi aralarından seçecekleri bir kişi)	Köy Muhtarı (Kendi aralarından seçecekleri bir kişi)
Mahalle Muhtarı (Kendi aralarından seçecekleri bir kişi)	Mahalle Muhtarı (Kendi aralarından seçecekleri bir kişi)
STK Temsilcileri (Kendi aralarından seçecekleri iki kişi)	STK Temsilcileri (Kendi aralarından seçecekleri bir kişi)
Hayırsever Vatandaşlar (İl genel meclisinin seçeceği iki kişi)	Hayırsever Vatandaşlar (İl genel meclisinin seçeceği iki kişi)

Kaynak: (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

Bu vakıfların harcamalarını, iş ve işlemlerini araştırmak ve incelemek, izlemek ve denetlemek görev ve yetkisi, 03.06.2011 tarihli ve 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile mevcut sosyal yardım programlarının ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisinde bulunan vatandaşlara daha etkin ve daha hızlı bir şekilde ulaştırılması amaçlanmıştır.

1.2.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın Gelirleri

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın gelirleri,

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'ndan aktarılan miktardan,

Her nevi fitre-zekat-kurban derileri ve bağırsak yardımlarından,

İşletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirlerden,

Diğer gelirlerden oluşmaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

Fonda toplanan kaynaklar, Fon Kurulu kararları ile ülke genelinde kurulu bulunan 1000 vakfa aktarılmakta, bu kaynakların yanı sıra vakıfların kendi gelirleri de kullanılarak, ihtiyaç sahibi yoksul vatandaşlara ayni ve nakdi yardımlar ulaştırılmaktadır.

1.3.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın Giderleri

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın giderlerini; Vakıf Yönetim Giderleri, Vakıf Faaliyet Giderleri ve Vakıf Amacına Yönelik Giderler şeklinde sıralamak mümkündür (Uçarcı, 2003: 48-49).

Vakıf Yönetim Giderleri; Mütevelli Heyeti Huzur Hakkı, personel giderleri, sosyal sigorta primleri, tazminatlar, harcırahlar, kiralar, kırtasiye, ısıtma, PTT, temizlik malzemeleri gibi giderleridir (Arıöz Bozkuş, 2009: 91-92).

Vakıf Faaliyet Giderleri; vakıfların gelirleri arasında sayılan "her nevi fitre, zekat, kurban derileri ve bağırsak yardımlarını" toplamak için yapılan harcamalardır. Bunlar ise; mecburi giderler, kağıt baskı giderleri, tanıtma ve reklam giderleri, yardım toplama giderleri, araç giderleri, depolama ve tuzlama giderleridir (Uçarcı, 2003: 48-49).

Vakıf Amacına Yönelik Giderleri ise; vakfın amacını gerçekleştirmesi için yapılan ayni ve nakdi her türlü yardımlar oluşturmaktadır. Bunlar; muhtaç ve fakir kişilere yardımlar, hasta kişilere yardımlar, tedavi, ilaç ve tıbbi alet yardımları, yakacak yardımları, gıda yardımı, giyecek yardımı ve diğer yardımlardır (Uçarcı, 2003: 48-49).

1.4.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Vakıflarının Faaliyetleri

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynağı kullanılarak, 3294 sayılı Kanun kapsamında yer alan yardıma muhtaç kişilere yönelik çeşitli sosyal yardım programları uygulanmaktadır. Bununla birlikte söz konusu Fon kaynakları ile sosyal yardım programları dışında proje destekleri de verilmektedir. Bu faaliyetler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla uygulanmaktadır.

1.4.1.Sosyal Yardım Programları

Sosyal yardımlar, toplumda yoksul veya muhtaç durumda bulunan kişi veya gruplara yönelik olarak ekonomik ve sosyal amaçla yapılan her türlü maddi destekleri içermektedir (Yay, 2015: 20). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın aracılığıyla ülkemizde yürütülen sosyal yardım programları, Aile Yardımları, Barınma Yardımları, Eğitim Yardımları, Sağlık Yardımları, Engelli Yardımları, Özel Amaçlı Yardımlar, Doğum Yardımı Uygulaması Kapsamında Yapılan Yardımlar, Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Düzenli Nakdi Yardım Programı Kapsamında Yapılan Yardımlar, Muhtaç Asker Ailelerine Yönelik Düzenli Nakdi Yardım Programı Kapsamında Yapılan Yardımlar'dan oluşmaktadır.

Sosyal yardımlar içinde ailelere yapılan gıda ve yakacak yardımları aile yardımlarını oluşturmaktadır. Barınma Yardımları ise oturulamayacak derecede eski bakımsız ve sağlıksız evlerde yaşayan muhtaç vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için ayni veya nakdi olarak yapılan yardımlardır. Eğitim Materyali Yardımı, Şartlı Eğitim Yardımı, Öğle Yemeği Yardımı, Ücretsiz Kitap Yardımı, Öğrenci Taşıma Barınma ve İaşe Yardımı, Engelli Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması Projesi Kapsamında Yapılan Yardımları'ndan oluşan eğitim yardımları ise eğitim gören çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksul ailelere yapılan yardımları kapsamaktadır. Tedavi Destekleri ve Şartlı Sağlık Yardımı'ndan oluşan sağlık yardımı kapsamında; vatandaşların ödeme güçlerini aşan ilaç ve tedavi giderleri karşılanmakta ve nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ailelere 0-6 yaş arası çocuklarını düzenli olarak sağlık kontrollerine götürmeleri şartı ile düzenli olarak yapılan nakit para yardımları yapılmaktadır. Şartlı Sağlık Yardımları kapsamında ayrıca, hamilelerin doğumlarını hastanede gerçekleştirmeleri ve düzenli olarak doktor kontrolüne gitmeleri şartıyla gebelik yardımları da yapılmaktadır. Engelli İhtiyaç Yardımları ise sosyal güvenceden yoksun engelli vatandaşların topluma uyumunu kolaylaştıracak her türlü araç gereç ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yürütülen bir sosyal yardım programıdır. Özel amaçlı yardımlar; aşevi faaliyetleri, doğal afet destek yardımları ve diğer muhtelif sosyal yardımları kapsamaktadır. Son olarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla eşi vefat etmiş kadınlara ve zorunlu askerlik hizmetini yürüten muhtaç er ve erbaşların ailelerine yönelik düzenli olarak nakdi olarak sosyal yardım yapılmaktadır (Yay, 2014: 81-97; T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

1.4.2.Proje Destekleri

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın aracılığıyla sosyal yardımların yanında, üretebilir durumda olan fakir ve muhtaç vatandaşları kendi ihtiyaçlarını karşılayacak duruma getirmek amacıyla proje destekleri de sağlanmaktadır.

Proje Desteklerinin amacı:

Çalışabilir durumda bulunan fakir ve muhtaç vatandaşların kendi işlerini kurarak geçimlerini sağlaması,

Yoksul vatandaşların sürdürülebilir gelire kavuşturularak doğrudan sosyal yardımların hedef kitlesi olmaktan çıkarılması,

Yoksulluk ve sosyal dışlanmaya maruz veya bu risk altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasıdır (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012: 2).

Proje Destekleri, Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) Destekleri, Gelir Getirici Proje Destekleri, İstihdam Eğitimi Proje Destekleri, Sosyal Hizmet Proje Destekleri, Geçici İstihdam Proje Destekleri ve Toplum Kalkınması Proje Destekleri'nden oluşmaktadır.

Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) ile üyelerinin ekonomik yoksunluk içinde oldukları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla belirlenen Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine (en az 50 - en fazla 100 üyeden oluşan) hayvancılık alanında destek verilmektedir. Gelir Getirici Proje Destekleri ile sosyal ve ekonomik anlamda yoksunluk içinde bulunan bireylere sürdürülebilir gelire ulaşmaları amacıyla kentsel alanda iş kurmaya yönelik kırsal alanda ise yöre koşullarına uygun sürdürülebilir faaliyetlere yönelik destekler verilmektedir. İstihdam Eğitimi Proje Destek Programı ile yoksul kadınlara ve işsiz gençlere, düzenlenecek kısa süreli kurslarla çeşitli teknik ve sosyal beceriler kazandırmak ve bu kişilerin daha nitelikli iş bulmalarını sağlamak amaçlanmaktadır. Sosyal Hizmet Proje Destekleri adı altında yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya veya bu risk altında olan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilerek toplumsal dayanışma ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik destekler verilmektedir. Geçici İstihdam Proje Destekleri ise toplumun ortak yararı için uygulanacak projelerde ihtiyaç duyulan işgücünün kısa süreli istihdamla karşılanması, yoksul işsizlerin çalıştırılması ve bu kişilerin geçici de olsa para kazanıp aile geçimine katkı sağlanması amacıyla gerçekleştirilen projelerdir. Son olarak Toplum Kalkınması Proje Destekleri, entegre bir yaklaşımla birbirini tamamlayıcı birden fazla projenin birlikte uygulanması veya çeşitli çalışmalar ile gelir getirici, eğitim içerikli veya sosyal hizmet projelerinin birlikte uygulanabilmesine olanak tanımak amacıyla yapılan desteklerdir (Yay, 2014: 81-97; T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016).

Sonuç:

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma insanoğlunun varoluşundan bugüne en önemli konulardan biri olmuş, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlama amacı ile kurulan vakıflar ise Türk-İslam kültürünün en önemli parçasını oluşturmuştur. Türk-İslam devletlerinde yardımlaşma ve dayanışmanın önemli olduğunun en önemli göstergelerinden birini oluşturan vakıflar, Türk-İslam devletlerinde genel özellikleri ve değerleri doğrultusunda sosyal alanda çok önemli bir yere sahiptir. Sosyal refahın, sosyal adaletin, fırsat eşitliğinin, adil gelir dağılımının sağlanması yönünden vakıfların çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Vakıflar, Türk-İslam toplumunun sosyal yardım, sosyal dayanışma, sosyal güvenlik ihtiyacını karşılayarak sosyal refahın sağlanması yönünde önemli katkılar sağlamıştır.

Devlet ve millet arasında bir köprü olması, karşılıklı güvenin tesisi, sosyal adaletin ve sosyal refahın sağlanması, sosyal ve ekonomik problemlerin çözümü gibi önemli roller de üstlenen vakıfların günümüzdeki örneği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'dır. Türk-İslam kültürünün önemli bir parçası olmalarının yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. maddesinde yer alan: "…Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir." hükmü de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nı ülkemiz açısından önemli kılmıştır. Çünkü, yoksul ve yardıma muhtaç kişilerin asgari yaşam şartlarına ulaşmasının sağlanması sosyal devlet ilkesi gereği anayasal bir görevdir. Türk-İslam medeniyetinin en köklü ve kalıcı kurumu, yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneği olan vakıf müessesesi bir araç olarak belirlenmiş ve sosyal devletin amacına uygun faaliyet ve çalışmalar yapmak üzere Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur.

Hem Türk-İslam kültürünün yaşatılıp, gelecek nesillere aktarılması hem de sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın daha verimli ve etkin bir yapıya kavuşturulabilmesi açısından, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın korunması, kapsamının ve faaliyetlerinin geliştirilmesi, toplumun Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları konusundaki bilincinin arttırılması gerekmektedir.

Kaynakça:

Aktan, Coşkun Can. Sosyal Devletin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi,

http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm,Erişim Tarihi: 09.10.2016.

Arıöz Bozkuş, Ahsen. Genel Esaslarıyla Türk Hukuku'nda Vakıf Müessesesi ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, (Yayınlanmamış Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi), Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009.

Baljan, Johannes Marinus Simon. Kuran Yorumunda Çağdaş Yönelimler, (Çev. Şaban Ali Düzgün), Ankara: Fecr Yayınları, 1994.

Ballar, Suat. Yeni Vakıflar Hukuku, İstanbul: Seçkin Yayınevi, 1987.

Çalışkan, Abdülkerim. Sosyal Refahın Sağlanmasında Devletin Etkinliği ve Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Ertem, Adnan. Vakıf, http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/alintilar/244.pdf, Erişim Tarihi: 09.10.2016.

Işık, Hayriye. Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü, Akademik Bakış, (16), Kırgızistan, 2009.

Kazıcı, Ziya. Osmanlı Vakıf Medeniyeti, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003.

Kırman, Ahmet. Vakıfların Vergilendirilmesinde Vergi İdaresinin Yeni Yaklaşımları ve Geçerliliği, Prof. Dr. Mualla Öncel'e Armağan, 1. Cilt, Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No:243, Ankara, 2009.

Köprülü, Mehmet Fuad, Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü, Vakıflar Dergisi, 2: 1-39, 1942.

Öztürk, Nazif, Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.

Öztürk, Mustafa. "Sadaka" Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi - Semantik Bir Tahlil Denemesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12-13: 457-487, 2001.

Saklı, Ali Rıza. Eski Türk Devlet ve Toplum Yapısı, http://www.xing.com/net/tcb/turk-cumhuriyetler-birligi-tarih-ve-arastirma-72767/eski-turk-devlet-ve-toplum-yapisi-27185182/, Erişim Tarihi: 06.09.2016.

Şataf, Ceyda & Serdar Yay. Türkiye'de Vakıfların Kurumlar Vergisi Yönünden İncelenmesi, Ticaret ve Mevzuat Araştırmaları Dergisi, 1 (2013/2): 73-88, 2013.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2012 Sosyal Yardım İstatistikleri Bülteni, Ankara, 2012.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDV'lerin Yapısı, http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/sydvlerin-yapisi, Erişim Tarihi: 10.09.2016.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDV'lerin Gelirleri, http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/sydvlerin-gelirleri, Erişim Tarihi: 11.09.2016.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardım Programları, http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardim-programlarimiz, Erişim Tarihi: 12.09.2016.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Proje Destek Programları, http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/proje-destek-programlarimiz/proje-destek-programlarimiz, Erişim Tarihi: 12.09.2016.

T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü. Bir Medeniyetin İzdüşümü Vakıflar, http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?Id=3, Erişim Tarihi: 05.09.2016.

T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü. Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı, http://www.vgm.gov.tr/db/dosyalar/webicerik195.pdf, Erişim Tarihi: 06.09.2016.

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı. Zekat,

http://www.diyanet.gov.tr/turkish/duyurular/dok/zekat.pdf, Erişim Tarihi: 09.10.2016.

Türk Dil Kurumu. Vakıf, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.582770d7cb2550.20497963, Erişim Tarihi: 05.09.2016.

Türkiye Belediyeler Birliği ve Güneydoğu Anadolu Projesi. Avrupa Birliği Uyum süreci ve Yerel Yönetimler, Seminer El Kitabı, Ankara: T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Türkiye Belediyeler Birliği Ortak Yayını, 2005.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi. Vakıf,

http://www.islamansiklopedisi.info/, Erişim Tarihi: 05.09.2016.

Uçarcı, Refik Ali. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu ve Vakıflar, Türk İdare Dergisi, 438: 48-52, 2003.

Yay, Emine. 2016. 1923'ten Günümüze Türk Kamu Yönetiminde Zihinsel Dönüşüm, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Yay, Serdar. Sosyal Refah Devletinde Sosyal Yardımlar: Türkiye'de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Uygulaması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Yay, Serdar. 1980'den Günümüze Türkiye'de Sosyal Yardım Alanındaki Gelişmeler ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 7(1-2): 18-33, 2015.

Yüksel, Ahmet Turan. Türk-İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(13): 47-54, 2002.

5737 Sayılı Vakıflar Kanunu. http://www.ekanun.net/5737-sayili-kanun/, Erişim Tarihi: 06.09.2016.

1980 Öncesi Dönemde Türk Kamu Yönetiminde Zihinsel Dönüşüm

Visionary Change In Turkish Public Administration In The Period Before 1980

Emine YAY *

Öz:

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte toplumun her alanında değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni anlayış ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda kamu yönetimi alanında da reformlar gerçekleşmiş ve Osmanlı Devleti'nden devralınan birçok kamu yönetimi örgütünün yapısı değiştirilmiştir. Türk kamu yönetiminde bu yeniden yapılanma süreci çok boyutlu bir hale dönüşerek zihinsel anlamda bir dönüşümü de tetiklemiştir. Bu çalışmanın temel amacı, 1980 yılına gelinceye kadar Türk kamu yönetiminde yapılan yeniden düzenleme çalışmalarını ana hatlarıyla ortaya koymak ve bu düzenlemelerle Türk kamu yönetiminde nasıl bir zihinsel dönüşüm yaşandığını değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Türk Kamu Yönetimi, Zihniyet Dönüşümü

Abstract:

With the foundation of the Republic of Turkey and the Republic of Turkey in 1923, changes and transformations took place in all areas of society. In the first years of the Republic, reforms took place in the field of public administration in line with new understanding and emerging needs, and the structure of many public administration organizations, which were taken over from the Ottoman State, were changed. In Turkish public administration, this restructuring process has also turned into a multidimensional and triggered a mental change. The main aim of this study is to outline the reorganization studies conducted in Turkish public administration until 1980, and to evaluate what kind of mental transformation is taking place in Turkish public administration with this regulation.

Keywords: Public Administration, Turkish Public Administration, Visionary Change.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta/Türkiye. E-posta: emineyay@sdu.edu.tr

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan değişim olgusu, birçok yeniliklerin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bunun yanında değişimin sürdürülebilirliği için değişim kavramını anlayabilmek ise önemli bir mesele haline gelmiştir. Bunu sağlamanın yolu insanın anlam dünyası olarak adlandırılan "zihniyet" kavramından geçmektedir. Zihniyetler, değişim yönüyle çok önemlidir. Çünkü tarihi tecrübeler, toplumların, dünyayı değiştirerek değil, zihinleri değiştirerek değişime uyum sağladıklarını, değişimi önemsemeyen toplumların ise statik yapılarını korumalarının bedelini, çeşitli şekillerde ödediklerini göstermiştir. O halde değişimin ana temasını zihniyet değişimi oluşturmaktadır.

Bu çalışmada 1980 öncesi Türk kamu yönetiminde yaşanan gelişmeler, özellikle 1923'ten itibaren ele alınmakla birlikte, bu gelişmelerin arka planını oluşturan Osmanlı Devleti'nin son döneminden de bahsedilmiştir. Altı yüzyıl hüküm süren Osmanlı imparatorluğu, ardıllarına göz ardı edemeyecekleri, olumlu ve olumsuz miraslar bırakmıştır. Osmanlı'dan sonra 1908 yılında iktidara gelen Jön Türkler, hem bu mirastan yararlanmış hem de amaçları, yapısal değişim programlarını uygulayabilmek olduğundan Osmanlı mirasını manipüle etmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ise, monarşiyi kaldırıp, hanedanı yasaklayarak Osmanlı'nın mirasını tamamıyla reddetmiş ve laik bir cumhuriyet rejimi kurmuştur. Siyasi alanda yaşanan bu farklılıklar ister istemez kamu yönetimi alanında da birçok değişiklik meydana getirmiştir. Yapılan bu köklü değişiklikler sonucunda Cumhuriyet anlayışına uygun bir altyapı oluşturma çabasına girişilmiştir. 1950'li yıllara gelindiğinde Türkiye, iç ve dış dinamiklerin birbirini bazen zorlaması bazen de tamamlamasıyla çok partili hayata geçmiş, bu durum yönetim zihniyetinin değişmesi adına önemli bir adım olmuştur. Bu süreci 1960-1980 arasında yaşanan üç darbe takip etmiş ve bu darbeler, Türk kamu yönetiminde zihinsel dönüşümün önünü tıkamıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin son döneminden 1980 yılına kadar geçen süreçte, Türk kamu yönetimi zihinsel dönüşüm anlamında inişli çıkışlı süreçlerden geçmiştir.

Değişim kavramı ele alınmış olup, bu değişimin Türk kamu yönetimine etkilerinden bahsedilmektedir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Cumhuriyet'in ilanı birlikte yeni bir ideoloji, yeni bir yapı, yeni hedefler, yeni kurallar ve yeni kurumlar ile birlikte tarihi bir zihinsel dönüşüm yaşandığı ve ilerleyen yıllardaki tüm değişim ve reform çabalarının hem başlangıç hem de dayanağını oluşturduğu için Osmanlı Devleti'nin son döneminden 1980 yılına kadar ki süreç ve bu süreçte yönetim zihniyetindeki değişimler ele alınmıştır.

A. GENEL OLARAK DEĞİŞİM

Değişim dünyanın en önemli gerçekliğini oluşturmaktadır. Sözlük anlamı bir başka biçime ya da duruma girme olan değişim üzerine konuşanların en fazla üzerinde dırdukları konu, değişimin kesinlikle durmayan ve durdurulamayan bir kavram olmasıdır. Herakleitos'un vurguladığı gibi "Değişmeyen bir şey varsa o da değişimin kendisidir." O halde herşeye değişmektedir. Değişimin gerçekleşmesi doğada bir zorunluluktur. Önemli olan değişen şeylerin neler olduğunu, bunların neden ve nasıl değiştiğini açıklamaya çalışmaktır (Bilgin, 2012: 19). Değişim ile ilgili diğer önemli durum ise değişimin artık kaçınılmaz olduğu ve değişmeyen tek şeyin değişim olduğu gerçeğidir. Öyle ki, İngiliz tarihçi Arnold Toynbee'nin "Herhangi bir zamanda, herhangi bir ülkede, herhangi bir zihin tarafından yaratılmış en büyük tarih felsefesinin sahibi" olarak değerlendirdiği İbn-i Haldun, değişimi, "Tanrı'nın bir yasası" olarak kabul etmiştir (Uygun, 2008: 1). O halde değişim, inkar edilemeyecek bir kavramdır. Bununla birlikte değişimin hem evrimsel hem de devrimsel boyutları bulunmaktadır. Her iki değişimde de insanın herhangi bir planı ya da tasarladığı bir durum bulunmamaktadır. Ancak evrimsel değişim, dil, kültür, yazı gibi insanın eylem ve davranışlarının sonucunda oluşurken, devrimsel değişim ise dünyanın batıdan doğuya doğru dönmesi gibi insanların eylem ve davranışlarının etkileri olmadan kendiliğinden meydana gelen değişimlerdir. Ayrıca değişim de insanın tasarımı ve planı ya da eylem ve davranışları

etkili olmuş ise buna yapay değişim denmektedir. Bunlara teknolojik icatlar, yeni buluşlar, yasalar, sanatlar örnek verilebilir (Aktan, 2003: 4-5).

Değişim kavramı yönetim kavramıyla birlikte ele alındığında, değişimin yönetsel süreçleri etkilemesi kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü yönetim tek başına hareket eden, boşlukta işleyen bir süreç değildir. Elbette bu kavram, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlardan ve bu alanlardaki değişimlerden etkilenecektir. Türk kamu yönetimi de yapısal özelliklerini çok eskilere dayanan tarihsel kültür mirasından almış, yönetim anlayışı Osmanlı'dan Cumhuriyete intikal etmiş ve bu yönetim anlayışı yeni rejimin ihtiyaçlarına göre dönüştürülmüştür (Tutum, 1994: 13; Tutum, 2003: 50). Bu nedenle Türk kamu yönetimine yönelik gerçekleştirilen reform çalışmalarını Osmanlı'dan başlatarak Cumhuriyet dönemi ile devam ettirmek ve 1980'lere kadar gelinen aşamaları yönetim geleneği çerçevesinde ele almak kamu yönetiminde değişimi doğru çözümleyebilmek açısından önem taşımaktadır.

1.Değişim, Zihniyet ve Zihinsel Dönüşüm İlişkisi

Değişim kavramını anlayabilmenin yolu insanın anlam dünyasını bilmekten geçmektedir. Çünkü değişim, sadece maddi öğelerde meydana gelen farklılaşmalarının yanı sıra, maddi olmayan dönüşümleri de kapsamaktadır. Örneğin, toplumsal ve sosyal yapı, insan ilişkileri, karşılıklı etkileşim ve değişim ilişkileri sonucunda meydana gelmektedir (Yolcu, 2003: 49). Bu bağlamda eğer dünyada değişimin bir çözümlemesi yapılacaksa bunun arka planında anlam dünyası olarak adlandırılan "zihniyet" kavramının olduğu kabul edilmektedir. Toffler'ın da belirttiği gibi "Değişimin sorumluluğu bizlerdedir. Kendimizden başlamamız gerekiyor. Gözlerimizi yeni olana şaşırtıcı ve radikal görünene erkenden kapamamayı öğrenmeliyiz". Böylece değişimi kabul edecek ve devam ettirecek ilk unsur insan zihni olmalıdır.

Zihniyet, insan beyninin, çevredeki tüm olayları bir süzgeçten geçirip önemli olabilecek olayları dikkate alması sonucunda bu bilişsel süreçlerin tümü ve geçerli düşünce yol ve yöntemleridir (www.myfikirler.org, 2012).

Zihniyet, toplumla ilişkisi olsa bile şartlarla birebir bağlantısı olmayan bir yapıdır. Çünkü zihniyet oluşumu, toplumsal içkinlikle ya da kültürle sınırlı olmamakla birlikte bunlara çağın değerleri, global eğilimler de katılmaktadır. Bu bağlamda hiçbir toplumla sınırlı olmayan geçmişte mistik, duyumsal, rasyonel, günümüzde geleneksel, modern zihniyet figürleri gibi zihniyet biçimleri ortaya çıkmaktadır (Turhan, 1980: 482). Ancak toplumlar, bunları da kendine özgü biçimlerde gerçekleştirirler. Bu bakımdan bütünüyle de evrensel bir zihniyetten söz etmek mümkün değildir. Buradan hareketle denilebilir ki modern veya geleneksel bir takım izler taşıyan zihniyetten söz edilse bile, toplumlara göre farklı derecelerde modern ve geleneksel zihniyetler vardır.

Zihinsel dönüşüm ise hem bir topluluğun iç tutkunluğunun kaynağındaki değişmeyi, hem de temel değerlerin yeni bir sistem içinde yeni şeklini anlatmaktadır. İdeallerin, hedeflerin, amaçların, alışkanlıkların vb. değişimini de ifade etmektedir. Kökten ve içten bir değişime işaret eden zihniyet değişimi, zamanla sosyal ve kültürel hayatı kuşatan bir dinamiği ve doğal olarak sosyal yapıyı yeniden kurmayı dile getirmektedir (Yolcu, 2003: 59). Bu anlamda zihniyet değişmesi, paradigmanın değişmesidir (Hökelekli, 1990: 242). Yani, zihniyet değişimi ile kavramlarda, parametrelerde, yol işaretlerinde, kültürel kodlarda, zihinsel ve duygusal koordinatlarda gerçekleşen değişim ifade edilmektedir (Yolcu, 2003: 60).

Zihniyetler önemlidir. Çünkü tarihsel süreçte yaşanan değişimler, hükümetlerin zorlamaları ve savaşların sonuçlarıyla olmamış, zihniyetlerini az da olsa değiştirebilen insanlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu değişimler ortaçağ'dan modern zamanlara geçiş yaşanması gibi köklü dönüşümler olmuştur (Harman, 2000: 7-14). Özellikle modern zamanlarda meydana gelmiş; savaşlar, ekonomik ve siyasal krizler, güçlü devletlerin baskıcı politikaları, toplumun kaderini değiştirmiştir. Modern ulus devlet, 1789 Fransız İhtilali ile başlamış, bu devlet modeli, domino etkisi yaratarak diğer devletler tarafından da örnek alınmaya başlanmıştır. Osmanlı dönemi için ise zihinsel dönüşüm, tanzimat dönemi

ile başlamıştır. Hukuk, ekonomi, askeri, eğitim alanında getirilen yenilikler ile Osmanlı toplumu yönetim alanında zihinsel dönüşüm yaşamıştır (Şahin, 2008). Türkiye'de 1923 yılı zihinsel dönüşümün dönüm noktasını oluşturmuş, uzun süren savaşlar ve çetin geçen yılların ardından Türk milleti Cumhuriyet ile tanışmış ve 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte gerekli yapılanmalar ve çağdaş kanunlar ile Türk kamu yönetimi yeni bir kimliğe bürünmüştür. Cumhuriyetin ilanından itibaren gerek siyasi, gerek ekonomik, gerekse kültürel yönden Türk toplumu ve bununla birlikte Türk kamu yönetimi zihinsel dönüşümde zirve yapmıştır.

B.1980 ÖNCESİ TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE ZİHİNSEL DÖNÜŞÜM

Türkiye, yüzyılı aşkın süredir, siyasal amacını, düşünüş tarzını, modernleşme paradigmalarını belirlemiş ve bu paradigmalarla oluşturduğu zihniyet dünyasını, değişime zorlayan inişli ve çıkışlı dönemlerden geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze gelinceye kadar kamu yönetimi çok çeşitli evrelerden geçmiş, pek çok önemli gelişmelere tanık olmuştur.

1.1826-1923 Arası Dönem

Türkiye'de kamu yönetimi alanında ortaya çıkan gelişmeler, Sultan II. Mahmut'a kadar dayandırılmaktadır. Çünkü II. Mahmut'un 1826 yılından sonra yönetim alanında getirdiği yenilikler ve uyguladığı yönetim anlayışı, Osmanlı reform çabalarının sonraki seksen yılına da ışık tutmuştur. II. Mahmut, taşrada belirli bir güç elde eden ve merkezin çıkarına aykırı davranan toprak soylularını temizleyerek, taşra yönetimini merkeze bağımlı hale getirmiştir. Bu bağımlılık, taşradaki yöneticilerin güvenilir kişilerden seçilmesi, buna ek olarak merkezden maaş alan memur statüsüne getirilmesi güçlü bir merkezi yapılanmanın temelini oluşturmuştur. Zaten II. Mahmut'un tüm reformlardaki genel amacı, merkezi devleti güçlendirmek olmuştur. (Karal, 1983: 155). Bu amaçla gündeme getirilen reformlar ise imparatorlukta ilk kez modern olmasa da "dev bir merkeziyetçi devlet" kurulmasına yol açmıştır.

II. Mahmut döneminde yapılan reformlar, iktidar merkezini Saray'dan Babıali'ye, yani bürokrasiye taşımıştır. Babıali, "Sultan'dan bir ölçüde özerk ve daha geniş bir devlet yorumu yapan" bir grup insanın, Sadrazam'ın makamının etrafında toplandığı yerdir. Babıali'dekilerin Avrupa'ya daha çok ta Fransa'ya yaptığı ziyaretler, Batı'nın üstünlüğünün anlaşılmasında farkındalık yaratmış, toplumun, özellikle yönetimin dönüştürülmesinin zorunluluğu ifade edilmeye başlanmıştır. Bu reformcuların en büyük amacı, vilayetlerde önde gelen kişiler ve yeniçeriler tarafından zayıflatılan merkezin otoritesini güçlendirmek ve buna ek olarak, resmi görevliler sınıfının özerkliğini arttırmak olmuştur. Bu amaca yönelik yapılan daha birçok reform, bürokrasinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. II. Mahmut'un en büyük amaçlarından biri, modern bir örgüt oluşturma olmuş ve bu amaç doğrultusunda hareket ederek, geleneksel kalemiyeyi modern bir bürokrasiye dönüştürmüş, böylece güçlü bir bürokratik örgüt yapısının oluşturulmasında öncü rolü üstlenmiştir. Böylece yönetimde artık saray değil, bürokratlar söz sahibi olmaya başlamıştır (Zürcher, 2013: 83-94; Ahmad, 2014: 34-37).

Tanzimat ile birlikte, sistemli ve çok boyutlu batılılaşma programı başlamış, ekonomi alanında görünür de bir liberalleşme söz konusu olmuştur. Bu durum yönetim alanını da etkilemiş, görünürdeki bu liberalleşme politikaları, yeni bir zihniyet oluşturmaktan ziyade, güçlü bir devlet sistemi oluşturulmasının aracı olmuştur (Mahçupyan, 2008: 140).

Bu dönemde, Osmanlı Devleti'ndeki merkezin niteliği de değişmiş, heterojen ve çok merkezli bir yapıdan, homojen ve tek merkezli bir yapıya geçilmiştir. İslamiyet'e dayalı meşruiyetin yerini, laiklik almıştır. Ancak devletin otoriter zihniyete sahip olması, laikliğinde otoriter bir anlayış olarak şekillenmesine yol açmıştır. Hatta bu durum, devletçilik ve laikliği bütünleştirerek yeni bir devlet/toplum ilişkisi oluşturmuştur (Mahçupyan, 2008: 145). Tanzimat zihniyetine göre, imparatorluğun devamı ve refahı için tek yolun, sanayileşmiş Avrupa'nın, İmparatorluğa nüfus etmesi ve onu genişleyen dünya pazarı içinde kabullenmesi olmuştur. İktisadi yaşamın düzenlenmesine vurgu yapılan bu dönemde,

banka gibi yeni kurumların oluşturulması gerektiği dile getirilmiş ve bu zihniyet 19. Yüzyıl boyunca hatta 20. Yüzyılda da devam etmiştir. 1908'den sonra ise Jön Türklerin İttihatçı kesiminde ve Cumhuriyet döneminde ekonomi alanındaki bu anlayışın devam ettiği söylenemez. Ancak Tanzimat Fermanı (1839) ile ortaya çıkan yenilikler, Osmanlı'nın politik otoritesine ilişkin geleneksel yapıdan kopuşun ve yasal/ussal otorite olarak ifade edilen otorite ilişkilerinin, büyük çaplı örneğini oluşturmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014: 25). Özetle bu dönemde, Osmanlıdan Tanzimat dönemine kadar yönetim zihniyeti, merkeziyetçi ve otoriter anlayıştan, devletçi, laik bir yönetim zihniyetine evrilmiştir.

Merkeziyetçiliğin, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine doğru artış göstermesi, yerel yönetimlere yönelik bakış hakkında bize birtakım ipuçları vermektedir. 1855 yılında Osmanlı'da ilk belediye teşkilatı kurulmuş, bunun öncesinde de farklı şekilde yerel yönetim örnekleri görülmüştür. Ancak, yerel yönetimler, merkezin devamı olarak algılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemine doğru ise yerel yönetimlerin konumunda az da olsa iyileşmeler göze çarpmış, 1921 Anayasasının 11. maddesi yerel özerkliği kısmi olarak savunmuş, bunun dışında Cumhuriyet dönemine kadar yerel yönetimlere bakış çok fazla değişmemiştir. Zaten merkeziyetçi devlet geleneğinin "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir günde değişmesi beklenemezdi" (Görmez, 2000: 82-83).

19. Yüzyıl boyunca, Tanzimat yanlıları, onların ardılı olan Jön Türkler, aynı amaçla hareket etmiş (merkeziyetçiliği güçlendirme), sultanın meşru kabul edilen mutlak olan otoritesini, anayasayla sınırlandırmak için mücadele etmişlerdir. Bu amaçla hareket eden Tanzimat yanlıları, Tanzimat Fermanı'na merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik hükümler koymuşlardır. Tanzimat Fermanı'nın içerdiği bu hükümlerden biri, taşrada merkezi otoriteyi arttırmak, fert benliğini kısıtlayıcı kurum, kanun ve usulleri kaldırmaktır. Ancak, Tanzimat reformcuları bu amaçlarını gerçekleştirememiş, 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve öncesinde yapılan düzenlemeler ışığında, taşradaki nüfus, sarsıntı geçirmeden merkez ile ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Özellikle bu alanda yapılan reformlardan Islahat Fermanı önemlidir. Çünkü bu fermanla birlikte, mahalli temsilciler, vilayet teşkilatındaki; vilayet, liva ve kaza gibi idare meclislerinde bulunmalarının yanında, mahkemelere ve eyaletlerin bazı hizmetlerinin görülmesi için kurulan ihtisas komisyonlarına da girmişlerdir. Bu girişimlerin tümü, yerel yönetimlerin çekirdeğini oluşturmakla birlikte, Tanzimat'ın ürünü olmuştur (Ortaylı, 2012: 404-408). Ancak yerel yönetimleri geliştirmeye yönelik yapılan bu reformlar, merkezin bir uzantısı olarak algılanmış, yerelin parçası olarak oluşturulan kurullar, merkezin kendi çıkarları için kullanabileceği kurullar olarak görülmüştür (Heper, 2011: 31-33).

Özetle, bu dönemin zihniyeti ilk bakışta, iktidarın babadan oğula geçmesi, müdahaleci ve merkezileşmiş özelliklere sahip olan klasik döneme benzemektedir. Ancak 1839 yılından sonra, Tanzimat ile birlikte, iktidarın babadan oğula geçme anlayışından uzaklaşılarak, iktidarın müdahaleciliğine yönelik, bir takım hedefler belirlenmeye başlanmıştır (Ahmad, 2014: 38-39). Türk kamu yönetiminde zihinsel dönüşümün temelleri bu dönemde atılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte bu dönüşüm yeni bir boyuta ulaşmaya başlamıştır.

2.1920-1945 Arası Dönem

1920 yılında kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922'de aldığı tarihi kararında, saltanata son vermiş, bu tarihi kararın da açık bir belirtisi olarak, 1921 Anayasası ile yeni bir siyasal rejime geçilmiştir. Siyasal rejimin 23 Nisan 1920'den itibaren kaydettiği gelişmelere uygun devlet şeklini bulmak da bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak Cumhuriyet, henüz resmen ilan edilmemiştir. Büyük Millet Meclisi'ndeki karışıklıklar ve 28 Ekim 1923 günü akşamına kadar henüz yeni kabinenin kurulamaması üzerine, Gazi Mustafa Kemal, Çankaya köşkünde yemek sırasında arkadaşlarına; "Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz" diyerek görüşünü açıklamıştır. 29 Ekim günü Mustafa Kemal Paşa, bunalımdan çıkış yolunu Anayasa'nın değiştirilmesi zorunluluğu ile açıklamış ve Cumhuriyetin ilanını hedefleyen tasarıyı da grubun bilgisine sunmuştur. Grupta cereyan eden uzun müzakereler sonunda, Cumhuriyetin ilanı kabul edilmiş. "Yaşasın Cumhuriyet" sesleri arasında gece saat 20.30'da Cumhuriyet

ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanı 1921 tarihli Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesine dair 364 Nolu Kanun'un kabulü ile olmuştur. Bu kanunla, Anayasanın 1., 2., 4., 10., 11. ve 12. maddeleri önemli ölçüde değiştirilmiştir. Bu önemli değişiklikler, 29 Ekim günü yapılmış ve aynı gün, Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılarak, Gazi Mustafa Kemal Paşa oybirliğiyle, yeni Türk Devletinin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir (www.ataturk.net, 2000). 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'de kamu yönetimi önemli bir değişim sürecine girmiştir.

Cumhuriyet, halkın temsilcileri aracılığıyla kendi kendisini yönettiği bir rejimdir. Cumhuriyetin bu en bilindik tanımı, yönetimin halk tarafından gerçekleştirileceğinin ve egemenliğin halka ait olduğunun bir yansımasıdır. Böyle bir rejimde egemen devlete yer olmaz, sadece dönüştürücü bir kamu yönetiminin olacağına işaret edilmektedir (Heper, 2006: 112).

Tek parti döneminin olduğu bu dönemde, iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, bu iktidarını 1923 yılından 1945 yılına kadar sürdürmüştür (Karpat, 2013: 42). Söz konusu yıllar, kamu yönetiminin modernleşmesinde dönüm noktası olmuş ve modernleşme kavramı, Cumhuriyetçi söylem ve paradigmaların kurucu kavramı olmuştur. Hatta kavram, bununla sınırlı kalmayıp, Batı karşısında devleti kurtarma anlayışından, Batı ailesine katılarak çağdaşlaşmayı öngören bir anlayışa, aynı zaman da Türkiye Cumhuriyeti'nin asli ideolojisine dönüşmüştür (Kaliber- Bora, 2009: 107).

Bu dönemde, 1923 yılında kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin nelerle uğraşması gerektiğine dair yol haritası şu şekilde belirlenmiştir:

"Yeni Türkiye rejimi daha dün bir bugün iki denilecek kadar yenidir. Binaenaleyh memlekette münevver bir ekseriyete istinat eden Cumhuriyet Halk Fırkasının bugün de, yarın da mümeyyiz vasfı her şeyden evvel İnkılapçı bir fırka olmakla devam etmektedir. Cumhuriyetçilik ve laiklik bu inkılapçılığın içindedir. Daha ziyade siyasi olan bu cephede münakaşaya mahal yoktur. Bu esaslar kaydolunduktan sonra Cumhuriyet Halk Fırkasının derhal umumi hayata taallük etmekte olan vasıflarına sıra gelir. Bu itibarla da esasen halkçı olan fırka iktisaden mutedil devletçidir, ve sınıf mücadelelerine kat'iyyen muarız olarak iş bölümünde milletin tesanüdüne istinal eder. Cumhuriyet Halk Fırkası ekseriyeti ile teşekkül eden yeni meclisin umumi çerçevesi budur." (Cumhuriyet Gazetesi, 1931).

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olarak seçilen İsmet İnönü, kendisini milli şef ilan ederek, devlette tüm önemli yetkileri kendinde toplamıştır. 1938 yılında olağanüstü bir parti kongresinde İnönü'nün liderlik konumu resmileşerek, Atatürk "Ebedi Şef", İnönü ise "Milli Şef" ilan edilmesinin yanında "Değişmez Genel Başkan" kabul edilmiştir. 1930'lu yıllarda Atatürk için ara sıra kullanılan Milli Şef ifadesi, İsmet İnönü'nün resmi unvanı olmuştur (Tekin ve Okutan, 2011: 103-104). Böylece yetkilerin parti ve devlet başkanı olan tek kişide (Milli Şef'te) toplanması, Avrupa'daki totaliter rejimlere benzeyen bir sistemi ön plana çıkarmış ve yönetimde merkeziyetçi anlayışı daha da güçlendirmiştir (Kara, 2014: 278).

1938 yılında yapılan Büyük Millet Meclisi toplantısında Cumhurbaşkanlığı'na (cumhurreislik) seçilen İnönü'nün okuduğu nutukta yer alan şu sözleri, Cumhuriyetin mirasını koruyacağının ve yönetim zihniyetinin devam ettirileceğinin açık bir kanıtı olmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 1938):

"Yüreklerimizde Atatürk adı sevgi ve hürmet içinde ebedi olarak yaşayacaktır". "Devlet ve milletimizin insaniyet ve medeniyetin asil hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine kat'i inancım vardır". "Millet hizmetinde vazifelerin iyi ifa olunmasını emel edinmek başlıca kaygumuzdur". "Geçmişte büyük zorlukları yenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, gelecekte de büyük saadetlerin, zafer ve muvaffakiyetlerin başlıca kaynağı olacaktır."

1930 ve 1940 yılları arasındaki Türk yönetim mantalitesi, köylülerin ağır vergilerle yükümlü olması, bürokrasinin yozlaşması, hükümetin Milli Korunma Kanunu ile ekonomi ve yurttaşlar üzerinde yetkilerinin artması gibi sorunlar bu dönemde otoriter yönetim biçimine doğru kayıldığını göstermiştir. Yine bu dönemde Cumhuriyet ilkelerine dayanarak, akılcı demokrasiyi savunan devletin liderleri,

kültürel üstünlüklerine ve engin bilgilerine güvendiklerinden dolayı, bürokratik yapılara sadece kendilerinin gelmelerini istemişler ve böylece tüm gücün merkezde toplanmasına katkı sağlamışlardır (Karpat, 2013: 66-67; Heper, 2011: 53).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını ve tek parti döneminde yönetim anlayışının değişmediğini kendi koşulları içinde değerlendirmek gerekir. Her ne kadar Osmanlı'nın son döneminde sınırlandırılmış iktidar anlayışı uygulanmaya başlansa da yeni alışkanlıkların yerleşebilmesi zaman almıştır. Yeni Türk devleti kurulmasına rağmen Osmanlı alışkanlıklarının kazanıldığı bir yurttaş anlayışı, varlığını devam ettirmiştir. Geleneksel yurttaşlık anlayışının devam ettiği böyle bir toplum yapısında, yönetime demokratik değerler kazandırmanın kısa vadede gerçekleşmesi mümkün olamamıştır (Tekin ve Okutan, 2011: 107). Yönetim zihniyetinin değişememesinin ve merkeziyetçi yapıyı daha da güçlendirmenin tek nedeni yurttaşın alışkanlıklarından vazgeçememesi olmamış, bu durumu diğer kesimlerde tetiklemiştir.

Tek parti döneminde yerel yönetimlere yönelik gelişmeleri anlayabilmek için ise yasal düzenlemelere de bakmak gereklidir. Bu dönemde yerel yönetim birimleri; belediyeler, köyler ve il özel idarelerinden oluşmuş, bu yerel yönetim yapılanmasına 1980'li yıllarda büyükşehir belediyeleri de eklenmiştir. Bu dönemin yerel birimlerinin yasal düzenlemeleri, genel hatlarıyla şu şekildedir; 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı ile İl Özel İdareleri, 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Belediyeler, 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu ile köyler düzenlenmiştir (Görmez, 2000: 83).

1923 ile 1946 yılları arasında yerel yönetimlere yönelik yasal düzenlemeler yapılmış olsa bile yerel yönetimlere kuşkulu gözlerle bakılmaya devam edilmiştir. Parti örgütü ile toplumsal ve yönetsel kurumlar iç içe geçmiş, parti başkanlığı ile belediye başkanlığı birleştirilmiş, bazı durumlarda ise mülki amirler, yerel yönetim işlevlerini üstlenmiştir. Belediye seçimlerinin yapılmış olmasına rağmen, belediye başkanının veya meclis üyelerinin görevden alınması sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. Tek parti döneminin sonuna doğru ise merkeziyetçilik iyice tırmanışa geçmiştir. Yerel yönetimler, potansiyel bir muhalefet alanı olarak görüldüğünden, merkez tarafından sıkı bir biçimde gözlem altında tutulmuştur (Mardin, 2011: 62; Görmez, 2000: 84). Osmanlı Devleti dönemindeki yerel yönetim anlayışı, Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, yerel yönetimler, merkezi yönetimin birer şubesi olarak düşünülmüş, yerel yönetimlere yetki ve kaynak aktarımına şüpheci gözlerle bakılmıştır (Eryılmaz, 2013: 238).

Yönetimde merkezileşme süreci, Tanzimat ile başlamış, tek parti döneminde en ileri seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde merkezileşme modernleşme unsuru olarak görülmüştür. Modernleşme, hem teknik hem de zihniyet içeren bir kavram olduğundan Osmanlı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yenilik taraftarları, kendi zihniyetlerinden vazgeçecek bir Batılılaşma öngörmemiş, kabul ettikleri Batılılaşma, kendi otoriter zihniyetlerini pekiştirecek biçimde olmuştur. Bu nedenle Batı'da yönetim anlayışı, demokratik gelenekten beslenerek yeni şekle bürünmüştür. Osmanlı'nın çok merkezli hiyerarşisi, tek merkezli hale getirilerek yönetici elitin eline verilmiş olsa da, bu zihniyetten vazgeçilememiş, değişim sadece yönetilenlere yönelik olarak algılanmıştır. Buna ek olarak kendisine tanrısal bir güç atfeden devlet, toplumdan bu gücü meşru görmesini ve toplumun özgürlük alanlarını kendisine devretmesini istemiştir. Bu durum merkeziyetçiliği rasyonel bir şekle dönüştürmüştür (Mahçupyan, 2008: 163-169).

Osmanlı Devleti'nden devralınan bu geleneksel zihniyetin, Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürüyor olması, kamu yönetiminin tek boyutlu görünümüne yol açmış ve bu durum yönetimin işleyişinde kalıplaşmış, güncelliğini yitirmiş düşüncelerden vazgeçilemeyeceğini de kanıtlamıştır. Osmanlı'dan miras alınan, Tanzimat ile başlayan ve Tek Parti dönemi ile devam eden süreçte değişen yalnızca yönetici kadro olmuş, yönetim zihniyeti değişimden ziyade süreklilik göstermiştir. Buna ek olarak, Türkiye Cumhuriyet'inde, Machiavelli'nin Cumhuriyet tanımında belirtmiş olduğu halkın yönetimde tamamen egemen olması ve güçsüz devletin varlığı benimsenememiş, merkeziyetçi bürokratik devlet anlayışı varlığını korumuş, bu durum devlet-toplum ilişkilerinde hiyerarşik yapının devam etmesine yol açmıştır.

3.1945-1960 Arası Dönem

1945 yılında İsmet İnönü, Cumhuriyet rejimini demokratik hale dönüştürmek için önlemler almaya söz vermiş, bu dönemde yayımlanan Cumhuriyet Gazetesi manşetinde yer alan İnönü'nün, "Tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır" sözü durumu açık şekilde izah etmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1945). Buna ek olarak İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nda galip olan demokrasilerin, liberal olmaması ve muhalif partilerin bulunmaması nedeniyle Türk siyasetini eleştirmesi, İnönü'nün çok partili hayata geçmek istemesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun en önemli nedenini ise, Sovyetler Birliği'nin tehdidi karşısında Batılı devletleri arkasına almak istemesi oluşturmuştur. Aslında önemli bir etken dış politika kaygısı olmuştur. Bu nedenle İnönü, Türk yönetim sistemini de dünyada yaşanan değişikliklerle aynı çizgiye getireceğine yönelik ipuçları da vermiştir (Karpat, 2013: 67; Kara, 2014: 278). Bu cümleden de anlaşılacağı üzere İnönü, tek partili siyaseti, iç politikada bir eksiklik olarak görmüş, bu eksikliği gidermeye yönelik birtakım girişimlerde bulunmuş, bu girişimler yönetim alanındaki gelişmeleri de şekillendirmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasındaki siyasi alan, mevcut olan yönetim zihniyetinin sürdürülmesinde birtakım sakıncaları doğurmuştur. Çünkü bu yönetim anlayışı, halkın duygularına önem vermeyen, sürekli olarak kendi bildiklerini dayatmaya çalışan bir anlayış olmuş, doğal olarak ta halkın, bu durumdan memnun olması beklenen bir durum olmamıştır. Bu nedenle Cumhuriyet Halk Partisi, toplumun isteklerine yönelmeye başlamıştır (Ahmad, 2014: 126-128). Bu sebeplerin tümü, partiden ayrılan bir grup etrafında, toplumun bu isteklerini siyasi alana aktaran bir kadro oluşmasına yol açmış ve bu kadro, 7 Ocak 1946 yılında resmen ilan edilen Demokrat Parti (DP)'yi kurmuştur. Bu partinin ilk girişimi, halka yönelik olmuştur. İktidara gelen Demokrat Parti döneminde alınan ilk karar, kamu alanını inanç açısından özgürleştirmek olmuştur. Bunun yanında Demokrat Parti, Kürt kesimi, taşra, küçük esnaf gibi farklı muhalif grupları bünyesine alarak heterojen ve bu sayede popülist bir kurumsal yapı oluşturmuştur (Mahçupyan, 2008: 169-170; Zürcher, 2013: 311). Sonuç olarak, DP'nin 1946 yılında resmen ilan edilmesiyle birlikte çok partili hayata geçilmiştir. Ancak iki parti arasındaki ilişkiler (DP ve CHP), ilk yıllardan itibaren gergin başlamıştır. Bu gerginlik ve çekişmeler 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesine kadar şiddet olaylarına kadar varmıştır.

Türkiye'de 1946-1950 arası dönem, çok partili demokrasiye geçiş yılları olmuştur. 1950 yılında yapılan yerel seçimlerde DP, oy oranını arttırmakla kalmamış, yönetimin tüm kademelerinde egemen olmaya başlamıştır. Böylece DP ile, II. Meşrutiyet döneminden sonra halkın oylarıyla ilk defa iktidar el değiştirebilir bir hale gelmiştir (Kara, 2014: 287). 1950 yılında DP'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesiyle birlikte Türk yönetim sisteminde birtakım zihinsel dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. DP'nin afişinde "Yeter! Söz milletindir" sloganının yer almış olması, nasıl bir yönetim zihniyetine sahip olacaklarına yönelik ipucu vermiştir. "Yeter", "Söz" ve "Millet" kelimelerinin birlikte kullanılması, demokratikleşme özlemi içinde bulunulduğunu, yönetici grup ile halk arasında bir yabancılaşma olduğunu ifade etmiş ve aynı zaman da bu sözlerle, yönetimin işleyişini, seçmenin desteğine dayandıran bir anlayışa vurgu yapılmıştır (Macit, 2010: 41-42; Berktay, 2008: 18).

DP iktidarında ilk değişim, eski yönetimden miras kalan bürokratlara ve orduya güvenilmediğinden dolayı, bunları denetim altına almak için yapılan hazırlıklar olmuştur. CHP döneminde görülen parti-bürokrasi yakınlaşmasından vazgeçilmiş, parti ve devlet bütünleşmeye başlamış, bürokrasinin partiye egemen olma anlayışı değişerek, DP döneminde parti, bürokrasiye egemen olmaya başlamıştır. Böylece DP iktidara, bürokrasiye karşı halkın yanında oldukları vaadiyle gelmiştir. Ancak daha sonra bürokratların seçkinci tavırları ortadan kalkmamış, bürokrasinin gücü yönetimin her aşamasında hissedilmeye devam etmiştir (Zürcher, 2013: 324; Heper, 2006: 137-138).

Söz konusu dönemde DP, "devlet" kavramının halk tarafından nasıl algılandığı ve halkın devletten ne beklediğini doğru teşhis etmiştir. Celal Bayar'ın şu sözleri, DP'nin devlet anlayışını açık şekilde ifade etmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1969):

"DP öncelikle Türkiye toplum yapısının, Batı milletleri toplum yapısına uymadığını görmüştür. Bizde kölelik, derebeylik ve bunun sonucu olan aristokrasi doğmadığı kanısındadır. Bu ortamda oluşan devlet, halka dayanmıştır. Devlet; bütün tarih boyunca milli devlet vasfını taşımıştır. Onun için her tabakadan halk, Devlet Baba der. Bu söz başka dillerde yoktur, halk böylece devleti kendinden saydığını göstermektedir. Koruyucu devlet yönetimi geleneği, Türkiye'de yerleşmiştir."

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere, DP, ekonomik alanda, 150 yıllık bir geçmişe sahip kapitalistleşme sürecinde önemli adımlar atmış ve halka birtakım faydalar sağlayan bir kamu yönetimi anlayışı oluşturmuştur; ancak DP, koruyucu devlet felsefesiyle hareket etmiştir (Cem, 2014: 324-330).

DP'nin ilk yıllarında iki ayrı anlayış söz konusu olmuş, bir yandan otoriter ve devletçi anlayış devam ettirilmiş; bir yandan da bu anlayışa bağlılık konusunda kırılmalar görülmüştür. Bu bağlamda, DP lideri Adnan Menderes, "devletçiliği, faşizmin itibardan düşmüş bir kalıntısı olarak" tanımlamıştır. Ayrıca, ekonomide rollerin değişmesi, devletin ekonomiye müdahale etmeyip, özel girişimciliğin teşvik edilmesi istenmiştir. Bu amaçla, liberal demokrasinin ithal edilmesiyle perçinlenen bir paylaşım ve dağıtım sistemi oluşturulmuş ve böylece siyaset/ekonomi rant oluşturma gücü korunmuş hatta daha da arttırılmıştır. Ekonomi alanında rant oluşturma gücünün benimsenmesi, devleti bu alanın odak noktasına itmekle kalmamış, merkeziyetçi anlayış zayıflamaktan ziyade korunmuş, güçlendirilmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak, rant sağlama işini üstlenen devlet, "ele geçirilerek kullanılabilecek bir kaynak" olarak algılanmıştır (Mahçupyan, 2008: 171; Zürcher, 2013: 315-316). Bu durum siyasetin, gruplar arası denge kurmak amacıyla bir popülizme dönüşmesine yol açmıştır.

1954 seçimleri DP'nin başarısının devamını oluşturmuş, bu başarısını uyguladığı ekonomik politikalar sayesinde kırsal kesimin desteğine borçlu olmuştur. Ancak bu başarı istikrarlı bir şekilde devam etmemiş, 1957 yılında ekonomide durgunluk yaşanmış, bu durum başta köylüler olmak üzere, aydınların, bürokrasinin ve ordunun DP'den desteğini çekmesine neden olmuştur. DP'nin gücünün azalmasında bu ekonomik sıkıntı tek neden olmamış, asıl nedeni, hükümetin otoriterliğinin artması oluşturmuştur. Hatta eski yönetime bağlılıklarından şüphe duyulduğunda dolayı, devlete 25 yıldan fazla hizmeti olan her memurun emekli olması için yeni bir yasa çıkartılmış, böylece DP'nin bürokrasi üzerindeki etkisi daha da kuvvetlenmiştir (Zürcher, 2013: 335-336).

Tek parti dönemi geleneğinden gelen, belediye başkanlarının, merkezi otorite tarafından kayıtsız şartsız seçilmiş olması, yerini 1950-1960 yılları arasında ikinci belediyecilik hareketine bırakmıştır. Bu hareket ile değişen durum, yerel yönetimlerin ve yöneticilerin bireysel niteliklerinin ön plana çıkması olmuştur (Kazancı, 1976: 36-37). Yerel yönetimlere yönelik girişimler bir zihniyet değişimine yol açmamış olmasına rağmen, belediyelere yönelik birtakım girişimlerde göze çarpmaktadır. 1955 yılında yerel yönetim gelirleri kısmen de olsa artmış, CHP dönemine kıyasla kentleşmenin de etkisiyle belediye sayılarında artış görülmüş, ayrıca belediye organları ve parti programları, halkın beklentilerine daha duyarlı hale gelmiştir. Ancak belediye görevleri, giderek merkeze kaydırılmıştır (Keleş, 1988: 293). Sonuç olarak DP muhalif parti iken, devleti küçültmeyi ve yönetimi demokratikleşmeyi bu bağlamda yerel yönetimleri güçlendirmeye yönelik girişimlerde bulunulacağını vaat etmesine rağmen, iktidara geldiğinde bunu yaşama geçirememiş mevcut belediye yasalarında önemli bir değişikliğe imza atılamamıştır (Tekeli, 1983: 6).

Özet olarak, DP'nin ilk yıllarında yönetim anlayışında azda olsa kırılmalar yaşansa bile, yirmi yıl geçtikten sonra, Osmanlı mirası korunmaya devam edilmiş, otoriter zihniyet, dünya koşulları değişmiş olsa bile varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Mahçupyan, 2008: 172).

1950 öncesinde merkeziyetçi bürokratik devlet anlayışı ile devletten millete doğru işleyen yönetim, çok partili hayata geçilmesiyle 1950 sonrasında milletten devlete doğru işleyen bir sisteme dönüştürülmeye çalışılsa da devletin egemenliğinin artarak devam etmesi sonucunda yönetim anlayışında önemli bir değişim gözlenmemiş, güçlü ve merkeziyetçi devlet geleneği varlığını korumaya devam ederek, DP dönemine intikal eden miraslar arasında yer almıştır.

4.1960-1980 Arası Dönem

Türk kamu yönetiminin geleneksel anlayışını yansıtan, merkeziyetçi, kuralcı, vesayetçi zihniyet, ilk önce 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi, daha sonra ise ikinci dünya savaşıyla birlikte zorlanmaya başlamıştır. Bu zorlanma, çok partili hayata geçildikten sonra daha da hızlanmış, 1960'lara kadar sarsıntılı süreçler yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren yönetimin, değişime adapte olmasındaki çaba ağırlık kazanmaya başlamıştır (Tutum, 2012: 481).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalenin yaşanması ve sonrasında mahkeme kararıyla Demokrat Parti'nin kapatılması, siyasi yaşamın sağ tarafında boşluk oluşturmuş, bu boşluğu ilk Genel Başkanı General Ragıp Gümüşpala olan Adalet Partisi doldurmuştur. 1961 yılında DP'nin oyları bölünmüş, 1965 ve 1969 seçimlerini, ikinci genel başkanı Süleyman Demirel olan Adalet Partisi kazanmıştır (Heper, 2011: 196; Akşin, 2004: 246). 1961-1980 yılları arasında yaşamını sürdürmüş olan AP'nin yönetim alanında getirdiği değişiklikleri ele almak, Türkiye'deki yönetim mantalitesinin devam ettiğinin sorgulanması hususunda önem taşımaktadır.

Liberal muhafazakar bir parti olarak nitelenen AP'nin, halkın dini istekleri karşısında ılımlı bir politika izlemesi, kırsal kesimi hoşnut tutması, serbest ticareti ve girişimi desteklemesinden dolayı DP'nin bayrağını devraldığını söylemek mümkündür (Heper, 2011: 196). Aslında AP döneminde uygulanan bu politikalarda 1961 Anayasası'nın etkisi bir hayli fazladır. Bu anayasa ile birlikte sendika kurma, toplu sözleşme ve grev yapma haklarının getirilmesi, yoksul ve dar gelirli kişilerin sağlık ve bakım ihtiyaçlarının giderilmesi bağlamında sosyal haklara olanak sağlanması, bunun yanında seçme ve seçilme, parti kurma gibi hakların gözetimiyle siyasal ve kişi hürriyetlerinin güvenceye alınması, özel hayatın korunması, seyahat ve yerleşme hürriyeti gibi bireysel hakların tümü hakkında da anayasal güvence sağlanmıştır (Kapani, 1993: 135). Bu haklar ile halk, daha fazla medeni haklardan, üniversiteler daha büyük özerklikten, öğrenciler ise daha geniş bir örgütlenme özgürlüğünden faydalanmıştır. Böylece Türkiye, tarihinde ilk defa halkın yönetime katılmasına izin veren haklar ve özgürlüklere kavuşmuş, eskiye oranla daha fazla özgürlük alanına sahip olmuştur (Ahmad, 2014: 163- 181). Ancak bu durum birtakım sakıncaları meydana getirmiş, 1961 Anayasasının sunmuş olduğu bu özgürlükler, yanlış kullanılmış ve toplumsal olaylar artmaya başlamıştır. 1971 yılında dünyada başlayan öğrenci hareketleri Türkiye'ye de sıçramış, ülke kaos ortamına sürüklenmiş; üniversiteler devrim yapma eğilimine girerek işlevlerini yitirmeye başlamış, sağcı ve solcu gruplar eylemlerini teröre dönüştürmüş ve bunlara benzer birçok eylem gündemi meşgul etmiştir (Tutar, 2007: 151-152). Bu dönemde gençlik örgütlerinin başta Kıbrıs meselesi olmak üzere, birçok konuda yönetim üzerinde baskı kurmaya çalışarak baskı grubu rolüne sahip olma istekleri görülmüştür (Aslan ve Gül, 2004: 91). Yönetimin karar vermede bu tür grupların muhalif hareketleriyle karşılaşması, yönetimde zihinsel dönüşün önünde bir engel oluşturmuştur.

İkinci Meşrutiyetle başlayan devlet-toplum bağlamında özgürlük girişimleri, 1961 Anayasası ile derinleşmiş, fakat on yıl sonra 1971 Muhtırası ile kesintiye uğramıştır. Bu muhtıra, 1961 Anayasası'nın özgürlüklerini kısıtlamıştır (Erdoğan, 1998: 302). 1961 Anayasası, yönetim alanında halka birtakım ayrıcalıklar sunup, özgürlükler adına zihniyet dönüşümüne yol açmış olsa da "Türkiye'nin demokratik kurumlarının merkezinde yine, millet egemenliğinin deposu olarak TBMM'nin yer almış olması" bu dönemin yönetim anlayışında herhangi esaslı değişime yol açmamış, merkeziyetçi devlet geleneği varlığını korumaya devam etmiştir (Cook, 2008: 240).

1970-1980 arası dönemde Türkiye, koalisyon ve azınlık hükümetleriyle yönetilmiş ve onbir hükümet kurulmuştur. 1973 yılından sonra iktidara gelen koalisyon hükümetleri, Cumhuriyet tarihinde görülmedik oranda memurları değiştirerek, politize etmiş ve denetim altına almıştır. Bu durum, kendilerini devletin muhafızı olarak gören bürokratların kanadını kırmıştır (Heper, 1985: 93; Tutar, 2007: 147).

1960-1980 arası dönemde Türkiye'de üç tane darbe olmuş, bu darbelerin her biri devletçi anlayışı güçlendirmiştir. Her darbe kendisinden önceki darbeye oranla devletçi anlayışı güçlendirmekle kalmamış,

otoriter zihniyeti daha da belirgin bir şekle sokmuştur. İlk olarak, 1960 müdahalesi ve ardından 1961 Anayasası, devlet-toplum ilişkilerinde özgürlüğün yolunu açmış olsa bile, otoriter zihniyetin, devletin iç kurumlarında devam etmesini sağlamıştır. Diğer müdahaleler de bu bayrağı devralmakla kalmamış, devlet-toplum ilişkisini merkeziyetçi zihniyetle yeniden tanımlamaya çalışmışlardır (Mahçupyan, 2008: 175). Sonuç olarak, 1960, 1971 ve 1980'de yaşanan üç askeri darbe, kamu kurumlarını zedelemesi, partiler ve siyasetçilerde sürekli olarak silahlı kuvvetleri kollama ve gözetme durumunun yaşanması, gelecekte başka bir darbenin gerçekleşebilme kaygısının zihinlere yerleşmesi Türk kamu yönetimini derinden sarsmıştır (Berktay, 2008: 18). Kamu kurumlarına böyle bir düşüncenin yerleşmiş olması, kamu yönetiminden beklenen yenilikleri de doğal olarak geciktirmiş ve yönetim zihniyetinin aynı çizgide devam etmesine yol açmıştır. Böyle bir kaos ortamında yönetim alanında reformlar beklemek ve en önemlisi de yönetim zihniyetinde dönüşümler beklemek pek mantıklı gözükmemiştir.

1980 öncesi dönemde kamu yönetiminin temel organlarından yerel yönetimlere yönelik düzenlemelere bakmak Türk kamu yönetiminde zihinsel dönüşümün analiz edilmesini kolaylaştıracaktır. Bu çerçevede, 1960'larda, iktisadi ve sosyal gelişme için belediyelere ihtiyaç duyulmuş, onlara yeni işlevler yüklenmiştir. Ancak hizmet üretimi artan belediyeler mali krize girmişlerdir. Yine bu dönemde kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte, altyapı, ulaşım, gecekondu, çevre gibi birçok sorun daha büyük boyutlara ulaşmasına rağmen, belediye, il özel idareleri, köylerin yönetimiyle ilgili yasal düzenlemeler yapılamamıştır. Buna ek olarak, yerel yönetimlere yönelik belirleyen yeni düzenlemeler yapılmamıştır. Sadece büyükşehirlerdeki belediyeler, olanaklarını zorlayarak birtakım hizmetlerde bulunabilmişlerdir (Görmez, 2000: 84).

1960'lı yıllarda özellikle belediyelerde, belediye başkanlarının bireysel etkileri ön planda tutulurken, 1970'lere gelindiğinde özellikle 1973 sonrasında bu anlayıştan vazgeçilmiş, yerel yönetimler siyasal bir niteliğe sahip olmuştur. Böylece belediye başkanlarının bireysel görüşü değil, siyasi görüşü ve buna yönelik tutumları esas alınmıştır. Bu durum siyasal kadroların, belediye yönetimine geçme gibi birtakım sakıncaları oluşturmakla kalmamış, ülkemizde gelenek haline gelmiştir. Bu gelişmelerin en önemlisi ise kent ve kentli sorunlarına siyasal bir anlam yüklenmeye başlanması olmuştur. Halkın beklentilerinin artması sonucunda daha çok insana daha fazla hizmet götürme ihtiyacı, yerel yönetimlerde birtakım değişikliklere gitme zorunluluğunu ön plana çıkarmıştır. Bu amaçla siyasal partiler, halkın beklentilerini karşılamaya yönelik bildirgeler yayınlayıp, yeni programlar oluşturmaya başlamışlardır. Özetle 1970'lerde belediyeler, toplumsal ve siyasal sistemin önemli bir ögesini oluşturmuşlardır. Hatta halk ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler sıcak tutulduğundan, bu dönemin yerel yönetimleri "Demokratik Yerel Yönetim Hareketi" olarak adlandırılmış olmasına rağmen, yerel yönetimlerle ilgili dikkate değer bir düzenleme yapılamamış ve yerel yönetimler mali açıdan merkeze tam bağımlı olmaya devam etmiştir (Görmez, 2000: 84-85; Kazancı, 1976: 36-37).

1980'li yıllara kadar toplum, heterojen yapıdan homojen bir görünüme kavuşturulsa bile ne var ki, devlet-toplum ilişkileri katı bir hiyerarşik bağ olarak benimsenmiş, merkeziyetçilik meşru ve geleceğe yönelik bir yönetim biçimi olarak algılanmıştır (Mahçupyan, 2008: 181). Buna ek olarak, Türkiye'de 1980'li yıllara kadar kamu yönetiminin yapısı ve işleyişinde geleneksel kamu yönetimi anlayışı egemen olmuştur. Kökleri Tanzimat dönemine kadar uzanan bu anlayış, bürokratik, devletçi, gelenekçi ve merkeziyetçi özelliklerini korumuştur (Eryılmaz, 2010: 137).

Feroz Ahmad modern Türkiye'nin tarihini ve zihinsel dönüşümlerini en belirgin hatlarıyla şu şekilde özetlemiştir; "Yeni devlet büyük karışıklıklara rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazından yaratıldı. Daha sonra cumhuriyetçi rejim kendisini dış dünyadan tecrit etti ve tutucu bürokrasi ile umutsuz köylünün yerini alacak güçlü ve ilerici bir burjuvaziye sahip modern bir toplum kurma fırsatını ele geçirdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda yeni orta sınıf tek parti rejiminin sona ermesini ve çoğulcu, çok partili bir sistemin kurulmasını talep edecek kadar olgunlaşmıştı. Sonraki yıllarda, üç kez 1960'ta, 1971'de ve 1980'de askeri müdahalelere yol açan siyasal ve toplumsal gerilimlere rağmen burjuvazinin toplumu nasıl yeniden biçimlendirdiğini gördük. Her defasında ordu, politikacıları kendi

kitlelerinden ayırmak için müdahale etmişti." hatta bu geleneksel durum, günümüzde Türkiye'nin çözüme kavuşturulamayan sorunları karşısında, insanlarda ordunun tekrar müdahale edeceği algısını oluşturmuştur (Ahmad, 2014: 249).

1980 öncesine kadar Türkiye'de mevcut olan bu geleneksel yönetim zihniyeti, kamu yönetiminde pek çok sorunu beraberinde getirmiş ve birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Türkiye'de kamu yönetiminin bu mevcut yönetimine ilişkin olarak, kamu kurumlarının hantal yapıları, karar alma süreçlerindeki yavaşlığı, yetki ve sorumluluk dengesinin iyi dağıtılmamış olması, engelleyici bürokratik zihniyet, yönetim-siyaset dengesinin kurulmamış olması, idarenin öncü olmak yerine toplumsal gelişmelerin ve değişimin önünü tıkadığı şeklinde eleştiriler gündemi meşgul etmeye başlamıştır (DPT, 2003: 3).

Sonuç:

Osmanlı Devleti'nin son döneminden 1980 yılına gelinceye kadar geçen süreçte, kamu yönetimi inişli çıkışlı süreçlerden geçmiştir. Güçlü ve merkezileşmiş kamu yönetimi geleneğine sahip olan Türkiye'de, yönetim alanındaki bu alışkanlık, siyasi dönemlerin her birinde göze çarpmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan, tek parti döneminde ise zirveye ulaşan güçlü merkeziyetçi zihniyette, değişen sadece yönetici kadro olmuştur.

Türkiye'de 1946-1950 arası dönem, çok partili demokrasiye geçiş yılları olmuş, halkın oylarıyla bayrağı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devralan Demokrat Parti'de iki ayrı anlayış söz konusu olmuştur. Bir yandan otoriter ve devletçi anlayış devam ettirilmiş, diğer yandan da bu anlayışta devletten millete doğru işleyen yönetim anlayışıyla kırılmalar yaşanmış, ancak bu anlayışın tam tersine dönüşmesiyle birlikte, merkeziyetçi anlayış zayıflamaktan ziyade güçlendirilmeye çalışılmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Demokrat Parti kapatılmış, Adalet Partisi iktidara gelmiştir. Bu dönemde 1961 Anayasası ile birçok alanda birtakım özgürlükler getirilmiş olsa da, bu özgürlük girişimleri, 1971 Muhtırası ile kesintiye uğramıştır. Bu dönemi azınlık ve koalisyon hükümetleri izlemiştir. Bu süreci 12 Eylül 1980 tarihinde yaşanan darbe takip etmiş, 1960-1980 arasında Türk kamu yönetimini derinden sarsan üç darbe, yönetim sisteminde kurumsallaşmanın bozulması yönünde bir eğilimin olduğunu göstermiştir. Bu eğilim, 1980'lere kadar Türk kamu yönetiminde zihinsel dönüşümün önünde önemli bir engeli oluşturmuştur (Özbudun, 2007: 94).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin son döneminden 1980'lere gelinceye kadar kamu yönetiminde yeniden yapılanma anlayışı sürekli gündemi meşgul eden kavramlar arasına yerleşmiş, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte büyük bir zihniyet dönüşümü yaşayan ve yönetimde radikal dönüşüm projelerini uygulamaya koyan Türkiye'de ilerleyen süreçte yapılan çalışmalar daha çok teorik düzeyde gerçekleşmiş, 1980'lere kadar zihinsel dönüşüm adına ciddi bir mesafe kat edilememiştir.

Kaynakça:

A. Kaliber, - T. M. Bora (2009). Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine. Editörler: A. Kaliber, & T. M. Bora, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık İstanbul: İletişim Yayınları.

Ahmad, F. (2014). Modern Türkiye'nin Oluşumu. İstanbul: Kaynak Yayınları

Akşin, S. (2004). Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi. Ankara: Kırlangıç Yayınları.

Aktan, C. C. (2003). Değişim Önündeki Engeller. Editör: C. C. Aktan, Modernite'den Postmodernite'ye Değişim. Konya: Çizgi Kitapevi.

Aslan, S., G, - Gül, C. (2004). "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Baskı Grupları", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, C. 5, S. 1, ss. 85-100.

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti. (2000), "Reformlar ve Atılımlar Cumhuriyetin İlanı", http://www.ataturk.net/cumh/cumh.html , (11.11.2016).

Berktay, H. (2008). Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl, 1978-2008 Türkiyesi Üzerine Notlar. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Bilgin, V. (2007). Türkiye'de değişimin dinamikleri: köylülükten çıkış yolları(Vol. 39). Lotus Yayınevi.

Cem, İ. (2014). Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cook, S. (2008). Yönetmeden Hükmeden Ordular.Türkiye, Mısır, Cezayir. (Çev. B. Şahin), İstanbul: Hayy Kitap.

Cumhuriyet Gazetesi. (1931). "Yeni Meclis Açıldı, Mebuslar Tahlif Edildi".

Cumhuriyet Gazetesi. (1938). "İsmet İnönü'nün Nutku".

DPT. (2003). Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması, Özel İhtisas Komiyon Raporu, DPT Yayınları, Ankara.

Erdoğan, M. (1998). Liberal Toplum Liberal Siyaset. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Eryılmaz, B. (2010). Bürokrasi ve Siyaset. İstanbul: Alfa Yayınları.

Eryılmaz, B. (2013). Kamu Yönetimi, Düşünceler- Yapılar- Fonksiyonlar- Politikalar. 6. Baskı, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Görmez, K. (2000). "Demokratikleşme Açısından Merkezi Yönetim- Yerel Yönetim İlişkileri", Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, ss. 81-88.

Harman, W. (2000). Küresel Zihniyet Değişimi, Düşünme Tarzında Yeni Çağ Devrimi. (Çev. M. Şeviker), İstanbul: İz Yayıncılık.

Heper, M. (1985). The State Tradition in Turkey. Beverley Hills: California Yayınevi. (Aktaran; Durgun, Ş. (2002). "Türk Kamu Yönetiminde Bürokratik Siyaset", Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F Özel Sayısı, Ankara, ss. 95).

Heper, M. (2006). Türkiye'de Devlet Geleneği. (Çev. N. Soyarık), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Heper, M. (2011). Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Tarihsel, Kuramsal ve Karşılaştırmalı Açıdan. İstanbul: Doğan Kitap.

Hökelekli, H. (1990). Değişim ve Zihniyet. Dünden Bugüne İslam Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu. İstanbul: Ensar Vakfı Yayınları.

Hürriyet Gazetesi. (1969). "Başvekilim Menderes".

Kalaycıoğlu, E., - Sarıbay, Y. A. (2014). Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme. Editör: E. Kalaycıoğlu, & Y. A. Sarıbay, Türk Siyasal Hayatı, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Kapani, M. (1993). Kamu Hürriyetleri. Ankara: Yetkin Yayınları.

Kara, N. (2014). Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları. Editörler: E. Kalaycıoğlu, & Y. A. Sarıbay, Türk Siyasal Hayatı, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme. Bursa: Sentez Yayıncılık.

Karal, E. Z. (1983). Osmanlı Tarihi (Cilt V). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Karpat, H. K. (2013). Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kazancı, M. (1976). "Yerel Yönetimler Üzerine Birkaç Not", Amme İdaresi Dergisi, C. 16, S. 4, ss. 36-51.

Keleş, R. (1988). Demokratik Gelişmemizde Yerel Yönetimler, Bahri Savcı'ya Armağan. Ankara: Mülkiyeliler Birliği.

Macit, M. (2010). Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Siyaset, Siyasal Reklam ve İlanların Dilinden/ 1950-2000. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Mahçupyan, E. (2008). Türkiye'yi Anlamak, Zihniyet, Değişim ve Kriz. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2011). Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez- Çevre İlişkileri. Editör: Ş. Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler İstanbul: İletişim Yayınları.

Myfikirler. (2012). "Zihniyet Değişimi Olmadan Çağın Sorunlarını Çözmek Zor", http://www.myfikirler.org/zihniyet-degisimi-olmadan-cagin-sorunlarini-cozmek-zor.html, (21.11.2014).

Ortaylı, İ. (2012). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi. Ankara: Cedit Neşriyat.

Şahin. T. (2008). "Türkiye'de Politik Zihniyet Değişimi", http://blog.milliyet.com.tr/turkiye--de-politik-zihniyet-degisimi/Blog/?BlogNo=124746, (08.12.2016).

Tekeli, İ. (1983). "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi"., Amme İdaresi Dergisi, C. 16, S. 2, ss. 3-22.

Tekin, Y., - Okutan, Ç. (2011). Türk Siyasal Hayatı. Ankara: Orion Kitapevi.

Turhan, M. (1980). Garplılaşmanın Neresindeyiz. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Tutar, H. (2007). Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar. İstanbul: Bizim Kitaplar.

Tutum, C. (1994), Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, TESAV Yayınları, Yayın No: 3, Ankara.

Tutum, C. (2003). "Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma", Editörler: B. Ş. Aykaç, Ş. Durgun, H. Yayman, Türkiye'de Kamu Yönetimi. Ankara: Yargı Yayınları, ss. 441-457.

Tutum, C. (2012). Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma. Editör: B. Ş. Aykaç, Türkiye'de Kamu Yönetimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Uygun, O. (2008). İbni Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Yolcu, M. (2003). Kur'an'ın Zihniyeti Değiştirmesi. İstanbul: Eylül Yayınları.

Zürcher, J. E. (2013). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. (Çev. Y. Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uygulama Alanları Açısından Sosyal Yardımlar ve Sosyal Yardım Harcamalarının Değerlendirmesi

Evaluation Of Social Assistances And Social Assistance Plans For Application Fields

Recep AKAN *

Öz:

Bu Çalışmada Türkiye'deki sosyal yardımlar genel olarak anlatılmış, özelde ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) harcamaları incelenmiştir. Sosyal yardımların gelişimi, uygulama alanları ve yöntemleri belirlenerek, harcamaların yıllara göre olan dalgalanmaları ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal yardımlar, Uygulama alanları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu.

Abstract:

In this study, the social assistances in Turkey are explainded in general, and The Social Assistance and Solidarity Encouragment Fund expenditures are examined in particular. Development of social asistance, applications areas and methods are determined, the fluctuations of expenditures are deal with respect to years

Keywords: Social Assistance, Aplications Areas, The Social Asistance and Solidarity Encourangment Fund.

* Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Alanya/Türkiye. E-posta: recep.akan@alanya.edu.tr

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde devlet kavramı, ontolojik temellendirme açısından iki farklı şekilde tanımlanmıştır; birincisi transandantal (kutsal) bir varlık olarak devlet, ikincisi ise enstürmantal (araçsal) bir varlık olarak devlet. Transandantal devlet, meşruiyetini kendisinden başka hiçbir merciden almayıp, doğrudan kendisinden veya kendisinden daha üstün bir aşkın merciden alan devlet modelidir. Enstürmantal devlet ise muşruiyetini ait olduğu toplumdan alan devlet modelidir (Hocaoğlu: 2015). Günümüzde devletler artık mesruiyetini toplumdan alan ve sözleşmeye dayanan bir model esasına göre yapılanmaktadırlar.

Türk Cumhuriyeti Anayasası, devleti; bir sosyal devlet olarak tanımlamaktadır. Sosyal devlet, vatandaşlarına asgari geçinme imkanlarını sunmakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla sosyal devletler bazı sosyal politika araçlarını kullanırlar, bunların bir tanesi de aynı zamanda çalışmamızın da ana konusu olan sosyal yardımlardır. Kamu kaynakları finanse ile edilen sosyal yardımlar, muhtaç durumda bulunan ve sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmış toplum kesimlerine yönelik olarak yapılan, ayni veya nakdi nitelikli yardımlardan oluşmaktadır.

A.GENEL OLARAK SOSYAL YARDIMLAR

1.Sosyal Yardımlar

Sosyal yardım kavramı hakkında geniş kabul görmüş bir tanım yapılamaktadır. Tanımların çeşitlilik kazanmasında kavramın; pek çok ekonomik, sosyal ve siyasal olayla yakından ilişkili olması etkilidir. Benzer durumlar sosyal yardımların içeriğinin ve uygulama yönteminin ne olacağı hususunda da ortaya çıkmaktadır.

Soyal yardım kavramının, üzerinde uzlaşılan net bir tanımını bulmak mümkün değidir. Kavramın içeriğine ve uygulama alanlarına etki eden pek çok sosyal, siyasal ve ekonomik unsurun var olmuş olması literatürde yapılan farklı tanımları anlaşılır kılmaktadır. Her toplumun içerisinde bulunduğu koşullara göre, sosyal yardım kavramı değişkenlik göstermektedir.

Sosyal yardımların, tarihsel süreç içinde pek cok kültürden, felsefik sistemden ve dinden etkilenmiş olduğu açıktır. Örnek verecek olursak; İslam dini sosyal yardım meselesini zekat kavaramıyla ilişkili olarak acıklamış ve yoksulların hakkı olarak gördüğü bu kavramı çeşitli müeyyidelerle destekleyip kendi hukuk sisteminde güvence altına almıştır. Benzer uygulamalara İslamiyet öncesi Türkler'de de rastlamak mümkündür. Göktürk abidelerinde ''aç halkı doyurmak, cıplak halkı giydirmek''(Saklı, 2013) sözü ile karşılığını bulan sosyal yardım kavramı eski Türkler açısından da oldukça önemlidir.

Toplum değişik katmanlardan oluşurlar, bazı inanlar belirli olanaklara haizken bazı insanlar bu imkanlarda beridir. Bu durum ister istemez bir güçlü ve güçsüz ayrımı oluşturmaktadır. Güçlü olanlar yardım etme olmayanlar ise yardım talep etme eğiliminde olurlar. Modern toplumlarda bu iki durumun bir neticesi olarak karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma kültürü ortaya çıkmıştır (DPT, 2001: 1).

Kişiler, gelenek ve göreneklerin bir gerekliliği veya bireysel tercihleri sebebiyle yardım yapabilmektedir. Sosyal yardımların bireysel insiyatife dayanıyor olması, yardıma muhtaç olanlar acısından sorunlar oluşturabileceğinden bu alanın çeşitli objektif mekanizmalarla düzenlenmesi zaruretini doğurmuştur. Söz konusu mekanızmalar resmi veya yarı resmi mahiyet taşıyan kuruluşlarca oluşturulmaktadır. Devlet ise bu mekanizmaların işleyişlerini düzenleyecek hukuki alt yapılarını oluşturmaktadır. Devlet bütçesinden muhtaç, yoksul veya dar gelirli bireylere yapılan bu taransfere genel olarak sosyal yardım denilmektedir (Tuncay, 1986: 14)

Sosyal yardımlar; geçinme güçlüğü yaşayan ve sosyal dışlanma riski altındaki bireylerin, yoksul ve düşük gelirli kişilerin veya sosyal grupların hayatlarını güvence altına alma hususunda, sosyal devlet ilkesinin bir gerekliliği olarak yapıldığı söylenilebilir. Genel olarak bütçe imkanlarıyla finanse edillen bu yardımlar, karşılıksız olarak ilgili bütün vatandaşları kapsamaktadır (Ekin ve diğerleri, 1999: 32).

Sosyal yardımlar, fakir olarak dünyaya gelen veya sonradan yoksullaşıp artık yardıma muhtaç hale gelmiş kişilere, asgari yaşam standartlarını yakalamaları için, devlet tarfından tek taraflı olarak yapılır. Bu yardımlar karşılıksız olabileceği gibi kişinin durumunun iyileşmesi halinde geri ödeme şartına bağlı olarak yapılabilir ve ayni veya nakdi mahiyet taşıyabilir (Bilgili ve Altan, 2003: 407).

Tarihi süreç içerisinde değişen sosyal ve iktisadi şartlar çeşitli yardım mekanizalarını yetersiz hale getirmiş ve bu durumun bir sonucu olarak devletin sosyal yardım alanındaki rolü artmıştır. Günümüzde sosyal yardım alanındaki çalışmalar genel olarak devlet tarafından yapılmaktadır. Modern anlamda sosyal yardım kavaramının ilk olarak büyük toplumsal değişimlerin yaşandığı sanayi devriminde ortaya cıktığı düşünülmektedir. Sosyal yardımlar günümüzde, gelirin yeniden dağıtılması sürecinde işlevsellik kazanan önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Karataş, 1999:42).

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılaca üzere sosyal yardımlar, ait oldukları sosyal yapıların birer gerekliliği olarak ortaya cıkmışlardır. Her sosyal yardım muessesesi içinden cıktığı toplumun kültürel değerlerinden, hukuk sisteminden ve ekonomik yapısından etkileri uzerinde barındırmaktadır. Literaturden sosyal yardımların karşılıksız veya belirli şartlara bağlı olarak uygulama alanı bulduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal yardımların literatüede iki önmeli amacından bahsedilir. Birinci amaç olarak, sosyal yardımlar dışında geliri olmayan kişileri yüksek ekonomik ve sosyal risklerden korumak olduğu belirtilir. Ancak burada asgari gelir seviyesin tesbitinde sorunlar çıkmaktadır, çünkü yardımlar ve miktarları, yapılan yoksulluk tanımı ve ülkenin ekonomisine göre değişikliler göstermektedir. İkinci amaç olarak, sosyal marjinalleşme ve dışlanmanın önüne geçilmek istenmektedir. Sosyal dışlanma, yoksulluktan çok daha geniş bir kavram olarak değerlendirilmekte; eğitimden sağlığa pek çok konuyu içinde barındırmaktadır. Söz konusu bu iknici amaç sosyal bilimler acısından her geçen gün daha fazla ömem arzetmekte ve daha çok incelenmektedir (Coşkun ve Güneş, 2008: 2).

Sosyal yardımların, kamu otoritesi tarafından yapılıyor olması ‘’kamusal sosyal yardım’’ kavramını ortaya cıkarmaktadır. Kamusal sosyal yardımların finansında tümüyle bütçe imkanları kullanılmaktadır. Buna rağmen 5. Bes Yıllık Kalkınma Planı’ndaki uygulamalara bakıldığında, siyasi iktidarların, kamusal sosyal yardımları gönüllü kaynaklara dayandırma yönünde bir eğilim gösterdikleri anlaşılmaktadır (Taşcı, 2008: 131).

Kamusal sosyal yardımların belirli bir kısmı da yerel yönetimler gerçekleştirmektedir. Ancak farklı ekonomik olanaklara sahip yerel idarelerce gerçekleştirilecek olan sosyal yardımlar, seviyeleri itibariyle aynı olamayacağından dolayı, vatandaşlar arasında ayrımcılığa sebep olmaktadırlar. Bu durumun giderilmesi için bu alanın tümüyle merkezi idare bırakılması görüşü ortaya çıkmaktadır. Kayanakların planlı bir şekilde dağıtılması ve uygulama sırasında yerel etkilerden doğacak farklılaşmaların engellenmesi açısından sosyal yardımların merkezi yönetim tarafından yapılması daha uygun olacaktır.

Sosyal yardımların ilişkili olduğu en önemli bir kavramlardan birisi de sosyal güvenliktir. Literatürde sosyal yardımları, sosyal güvenlik sistemi dışında kalan toplum kesimlerini kapsayan yardımlar olarak kabul eden görüşler mevcuttur. Sosyal yardımlar sosyal güvenlik sistemlerinin açık ve boşluklarını doldurmaktadır (Çubuk, 1983: 155).

2.Sosyal Yardımların Temel Özellikleri

Anayasa tarafından güvence altına alınmış olan sosyal devlet ilkesi gereğince her vatandaşa muhtaç olması halinde devlet tarafından sosyal yardım yapılmalıdır. Sosyal yardımlardan yaralanma bir vatandaşlık hakkı olarak tanımlanmış, istek ve yardımseverlik duygularının ötesinde bir görev olarak devlete yüklenmiştir. Sosyal yardımların üç temel niteliği; ayni ve nakdi olma, şartlı ve şartsız olma ve muhtaç durumda olma şeklinde sıralanabilir.

2.1.Ayni ve Nakdi Olma

Sosyal yardımlar ayni ve nakdi şekilde yapılabilmektedir. Yardımların ayni şekilde yapılmasında temel olarak hedeflenen, yapılan yardımın amacı dışında kullanılması engellenmektir. Nakdi yardımlar amacı dışında da kullanılmaya müsait oluşları acısından, devletin iyileştirmek istediği alanda istenilen etkiyi yapamayabilirler. Örnek vermek gerekirse; bir öğrenciye yapılacak olan eğitim yardımı, nakdi olarak yapıldığında, bu yardım velisi tarafından amacı dışında da kullanılabilecek ve bu durumda öğrencinin eğitim olanaklarında hiçbir iyileşme olmayacaktır. Söz konusu yardımın kitap, defter veya ücretsiz yurt uygulamaları şeklinde yapılması, bu yardımlara ayni nitelik kazandıracağından istenen amacı tam olarak gerçekleştirecektir. Temel ihtiyaç maddelerinin verilmesi, indirimli ulaşım imkanlarının sunulması ve ücretsiz tedavi uygulamaları ayni olarak verilen yardımlara verilebilecek diğer örnekler olarak sıralanabilirler.

Yardımların nakdi olarak yapılmasında, ilgili vatandaşa doğrudan para verilmesi yöntemi uygulanır. Örnek olarak orta öğretim öğrencilerine verilin para yardımları gösterilebilir.

Yapılması planlanan yardımların ayni veya nakdi olması hususunda uygulanacak kriterler 1986 yılında yürürlüğe giren Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Ani ve Nakdi Yardımlar Yönetmeliği ile belirtilmiştir. Yönetmelik ilk olarak sosyal yardımlarla ilgili olarak çeşitli tanımları yaptıktan sonra; yapılacak yardımın ayni veya nakdi olması hususunu, kurumun yetkisine bırakmıştır (Gürsoy, 2011: 39).

2.2.Şartlı ve Şartsız Olma

Sosyal yardımlar hiçbir şarta bağlı olmaksızın verilebileceği gibi bazı durumlarda belirli şartlara bağlı olarak da verilebilir. Yapılan sosyal yardımların karşılıksız ve şartsız olması bazı durumlarda yardımlara politik nitelik kazandırmaktadır. Tarihi süreç içerisinde kötü ekonomik ve sosyal düzenlerin sosyal patlamalara sebep olmasını önlemek amacıyla yardımların karşılıksız ve şartsız olarak yapıldığı söylenmekte ve bu duruma örnek olarak feodalite dönemi Avrupa'sındaki ''fukara yardımları'' ile otoriter yönetimlerin Şili ve Bangladeş'de yaptığı gıda yardımları verilmektedir (Gürsoy, 2011: 39).

Sosyal yardımlar bazı durumlarda şarta bağlı olarak yapılmaktadır. Şartlı yardım, şartsız olarak yapılan yardımlardan farklı olarak, yardım yapan kuruluş tarafından istenen bir takım koşulların yerine getirilmesi sonucunda yapılmaktadır.

2.3.Muhtaçlık Esasına Dayanma

Muhtaçlık kavramı, kişinin çalışma imkanına sahip olamaması veya çalışma engeli bulunması durumu neticesinde, gelir elde edememesi hali olarak ifade edilir (Seyyar, 2004). Arıcı'ya göre muhtaçlık tanımı; ''bulunduğu çevre şartları için gerekli asgari miktardaki geçim kaynaklarına ve gelir imkanlarına sahip olamayan, bu suretle kendini ve bakmak zorunda olduğu kişileri geçindiremeyen kişi'' şeklinde yapılır (Arıcı, 1999: 141).

Muhtaç durumda olma ve sosyal yardımlardan yararlanabilmek için gereken dört temel şart Seyyar tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

Yoksulluk, yani gelir yokluğu veya yetersizliği.

Sosyal tecrit unsurlarının varlığı.

Hastalık, yaşlılık, malullük, özürlülük.

Kimsesizlik, terk edilmişlik ve yalnızlık (Seyyar, 2004)

Sosyal yardımlardan yararlanması gereken kişiler, gerçek anlamda yardıma, bakıma ve diğer sosyal yardım hizmetlerine ihtiyaç duyanlardır. Yardıma muhtaç olan bu kişileri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Herhangi bir yerden gelir kaynağı olmayan.

Çalıştığı ve kazancı olduğu halde kendi zaruri ihtiyaçlarını ve bakmakla sorumlu olduğu aile fertlerinin temel ihtiyaçlarını karşılamayan insanlar.

Yardıma muhtaç çocuklu aileler, dul veya boşanmış çocuklu kadınlar.

Yardıma veya bakıma muhtaç aciz yaşlılar ve özürlüler.

Herhangi bir kazaya uğramış veya meslek hastalığına yakalanmış ve budan dolayı da tamamen veya kısmen ya da geçici olarak malul durumuna düşmüş yardıma ve bakıma muhtaç kişiler.

Kendileri veya aile fertleri hapiste olan yardıma muhtaç kişiler.

Özellikle sosyal sigortalar kapsamı dışında kalan ve sağlık hizmetlerinden yararlanması gereken yoksul aileler ve hamile bayanlar.

Eğitim gören veya göremeyen fakir çocuklar.

Uygun meskeni olmayan, sağlıksız ortamlarda barınanlar veya kira bedellerini ödemekte güçlük çekenler.

Yeterli maddi imkanı olmayan ve evlenmek isteyenler.

Değişik tabii afetlerden dolayı yardıma muhtaç hale gelen kişiler,

Tabii afetlerden dolayı zarara uğrayan çiftçiler

Borçlarından kurtulamayan ve bundan dolayı da geçinme sıkıntısı çeken aileler (Seyyar, 2004)

Türkiye'de çalışması veya belirli bir mal varlığına sahip olmuş olmasına rağmen pek çok kişi geçimini tam olarak sağlayamamaktadır. Kişinin sahip olduğu gelir onu zaruretten kurtaramıyorsa, kişi yardıma muhtaç durumda sayılmalıdır. Muhtaçlık, kendi içerisinde farklı derece ve türlere ayrılabilir. Bundan dolayı olarak da yardımın türü, içeriği, süresi ve miktarı değişkenlik gösterebilir (Seyyar, 2004). Ülkemizde çeşitli kuruluşlarca açlık ve yoksulluk sınırı olarak açıklana gelir seviyeleri esas alındığında pek çok kişinin sosyal yardıma muhtaç durumda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.Sosyal Yardımların Uygulama Alanları

Türkiye'de yapılan sosyal yardımların genel olarak sınıflandırılması, kimlere hangi alanlarda yardım yapıldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu sınıflandırma, sosyal yardımlarla ulaşılmak istenen amaçların ne ölçüde gerçekleştiğini göstermesi açısından da faydalı olabilecektir.

3.1. Aile Yardımları

Genel olarak aile yardımı kapsamında yapılan sosyal yardımların; gıda, barınma ve yakacak yardımları olmak üzere kendi arasında üç farklı çeşidi bulunmaktadır. Bu yardımların hedef kitlesinde aileler ve bu aileleri oluşturan bireyler bulunmaktadır.

3.1.1.Barınma Yardımları

Barınma yardımları, muhtaçlık durumunda bulunan kişilere devlet tarafından kalacak yer sağlama veya bu konuda yardımcı olma amacıyla yapılan yardımların genel adıdır. Barınma yardımları kapsamında, oturulmayacak derecede eski, bakımsız ve sağlıksız hanelerde yasayan bireylere, bu evlerin

bakımı ve onarımı için ayni ve nakdi olarak yardımlar yapılmaktadır. Bu yardım programı ile sağlıksız barınma koşullarında yaşayan kişilerin sıcak bir yuva ortamına kavuşmaları amaçlanmaktadır. (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015).

Barınma yardımları, muhtaç kişilerin geçinmek için yaptıkları harcamaların değişik yollarla düşürülmesi anlamına da gelmektedir. Bu harcamaların düşürülmesi; barınma yardımının nakit yapılması, çektikleri konut kredilerindeki faiz oranının düşürülmesi veya bu kişilere konut sağlanması şeklinde gerçekleştirilebilir (Kılıç ve Çetinkaya, 2012: 97).

3.1.2.Gıda Yardımları

Gıda yardımları, muhtaç durumda bulunan kişilere temel ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan yardımlardır. Söz konusu yardımlar doğrudan gıda veya yemek olabileceği gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere gıda çeki vererek de yapılabilir. (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2015). Gıda yardımları merkezi idarenin ilgili birimle yapılmakla beraber bu konuda ki yardımların gerçekleştirilmesinde yerel yönetimler de katkı sağlamaktadırlar.

3.1.3.Yakacak Yardımları

Yakacak yardımları, ihtiyaç sahibi ailelere bedelsiz kömür yardımı yapılması şeklinde uygulanır. Türkiye Kömür İşletmeleri'nden sağlanan kömürün ülke genelindeki muhtaç ailelere hane başına 500 kg olarak dağıtılmasıyla yapılmaktadır. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı tarafından temin edilen kömürlerin dağıtımı Valiliklerin sorumluluğunda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından gerçekleştirilmektedir.

3.2.Sağlık Yardımları

Sağlık yardımları, genel olarak muhtaç durumda bulunan vatandaşların sağlık masraflarını karşılama yoluyla yapılmaktadır. Bu yöntem yoluyla yapılan yardımlar ayni nitelik arz etmekle beraber bazı durumlarda kişilerin belirli sağlık kontrollerine gitmeleri karşılığında verilen nakdi yardımlarda söz konusu olabilmektedir; bu yardımlar ''şartlı nakit transferleri'' kapsamındaki yardımlardır.

Sağlık yardımları, yeşil kart kapsamı dışında olan veya yeşil kartı hiç olmayan kişilerin, ödeme güçlerinin üstünde olan sağlık giderlerini ve sosyal güvenceden yoksun vatandaşların ilaç ve tedavi giderlerini karşılamaktayken, 5510 Sayılı Kanunun, Genel Sağlık Sigortası hükümlerinin yürürlüğe girdiği 01.01.2012 tarihinden itibaren bütün vatandaşların sağlık masrafları Genel Sağlık Sigortası kapsamına girmiştir (T.C.Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015)

3.3.Eğitim Yardımları

Eğitim yardımları; öğrencilerin kırtasiye masraflarının karşılanması, giyimlerinin karşılanması, eğitim ile ilgili ulaşım harcamalarının karşılanması gibi ayni nitelik arz edebileceği gibi öğrencilere burs verilmesi veya ailelere şartlı nakit yardımlar yapılması şeklinde nakdi nitelikte de olabilir. Türkiye'de eğitim yardımları kapsamında; eğitim materyalleri yardımları, yüksek öğrenim bursu, taşımalı eğitim, özürlülere yapılan eğitim yardımları ve şartlı nakit transferleri şeklinde gerçekleştirilir. Bu yardımlar Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ve Sosyal Dayanışma Vakıfları tarafından yapılır (Etici, 2012: 15).

Ülkemizde eğitim yardımları yukarıda anlatılanlardan anlaşılacağı üzere çok çeşitli türlerde ve yöntemlerde yapılmaktadır, yardım yapan kuruluşlar açısından bakıldığında ise bu yardımlar farklı kuruluşların katılımıyla gerçekleşmektedir.

3.4.Yaşlılara ve Özürlülere Yapılan Yardımlar

Yaşlı ve özürlü vatandaşlara çeşitli kuruluşlar aracılığıyla ayni ve nakdi yardımlar yapılmaktadır. Yapılan bu yardımlarda kişinin yaşı ve özürlülük durumu dikkate alınmaktadır. Yaşlılara yapılan

yardımların nakdi nitelikli olanı ve en önemlisi SGK tarafından yapılan yaşlılık aylığıdır. Bu yardımlar 65 yaş üstü olan ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yapılmaktadır. Yaşlı ve muhtaç durumda olan bireylere yapılan bir diğer önemli yardım ise belediyelerce yapılmakta olan ücretsiz ulaşım yardımıdır. Bu yardım ayni niteliktedir. Sosyal Yardımlaşma Vakıfları da yaşlı ve muhtaç bireyler için yardımlar yapmaktadır.

Özürlü ve muhtaç durumda olan vatandaşlara yapılan en önemli yardım 2022 Sayılı Kanun kapsamına verilen özürlü aylığıdır. Yapılan bu nakdi yardımın dışında sosyal uyumlarını artırabilmek için gerekli olan araç gereçlerin muhtaç durumda bulunan özürlü kişilere temin edilmesi şeklinde yardımlarda yapılmaktadır. Özürlü ve muhtaç durumda bulunan bireylere, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) ve belediyeler aracılığıyla da çeşitli yardımlar yapılmaktadır (Etici, 2012: 16)

3.5.Diğer Yardımlar

Diğer yardımlar kapsamında; giyim yardımları, ev eşyası yardımları, işsizlik durumunda yapılan yardımlar yer alır. Giyim ve eşya yardımları SYDV'lerce ve belediyelerce yapılmakta olup ayni niteliktedir. Bu yardımlar genelde yapılan bağışların muhtaçlara ulaştırılması şeklinde yapılmaktadır. Toplanan eşya ve kıyafetler, SYDV'lerce kurulan sosyal marketler aracılığıyla muhtaç kişilere ulaştırılmaktadır.

Muhtaç durumdaki işsiz vatandaşlara yapılan yardımlar olmakla beraber bu alana yönelik bir yardım program mevcut değildir. İşsizlikle ilgili teşvik nitelikli uygulamaların Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM) ve SYDV'ler aracılığıyla yapılmasına, İŞKUR'un görev alanı olması dolayısıyla son verilmiştir (Etici, 2012 16).

4.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu 2001 – 2014 Harcamaları

Bu bölümde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu 2001 – 2014 Harcamaları (SYDTF) kaynaklı sosyal yardım harcamalarının 2001-2014 yılları arasındaki verileri incelenecektir. Aşağıdaki tabloda 2001- 2014 yılları arasında yapılan SYDTF kaynaklı sosyal yardım harcamaları gösterilmektedir. Tabloda yıllara göre yapılan sosyal yardım harcama miktarlarının, bir önceki yıla göre artış ve azalış miktarları ve oranları gösterilmektedir.

Tablo 1 : 2001-2014 Yılları Arasında Yapılan SYDF Kaynaklı Sosyal Yardım Harcamaları, Artış-Azalış Oran ve Miktarları

Yıllar	SYDTF Harcamaları	SYDTF Harcama Artış-Azalış Miktarı	SYDTF Harcama Artış-Azalış Oranı
2001	930.067.200	388.417.157	%71
2002	896.301.420	-33.765.780	-%3.6
2003	651.990.000	-244.311.420	-%27
2004	1.347.846.000	695.586.000	%106
2005	1.304.664.099	43.181.900	-%3.2
2006	1.389.547.995	84.883.896	%6.5
2007	1.413.757.199	24.209.204	%1.7
2008	1.797.079.768	383.322.569	%27
2009	2.365.038.720	567.958.952	%31
2010	2.025.667.169	339.371.551	-%14
2011	2.622.412.735	596.745.566	%29
2012	3.099.582.116	477.169.381	%18
2013	4.038.044.258	938.462.142	%30
2014	4.351.800.939*	313.756.681	%7

Not*: 2014 yılında aktarılan kaynak miktarıdır.

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Türkiye'de yapılan SYDTF kaynaklı sosyal yardım harcamalarının 2001-2014 yılları arasındaki genel durumu yukarıdaki tablo 1'de gösterilmektedir. 2001 yılı baz yılı olarak alınmış ve son olarak 2014 yılındaki harcama verileri incelenmiştir. Harcama değerlerine bakıldığında sosyal yardımların yıllara göre değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. En düşük harcama 2003 yılında yapılmış, en yüksek harcama ise 2014 yılında yapılmıştır. Oransal olarak bakıldığında ise en büyük azalış %27 ile 2003 yılında gerçekleşmiş, en büyük oransal artış ise %106 ile 2004 yılında yaşanmıştır.

SYDTF kaynaklı yapılan sosyal yardım harcamalarına genel olarak bakılıdığında 14 yıl boyunca bazı yıllar azalmakla birlikte genel olarak arttığı anlaşılmaktadır. Söz konusu artışın sebepleri arasında nufusun artması en belirleyici unsur olarak değerlendirileblinir. Nufusun artışına paralel olarak sosyal yardıma ihtiyaç duyan kişilerin sayısı ve buna bağlı olarak harcama miktarlarıda artmaktadır. Ancak yıllara göre yaşanan artış ve azalış başka sorunların da olduğunu göstermektedir. Sosyal yardım harcamalarının yıllara göre artış ve azalışını açıklamada nufus artşı tek paremetre olarak yeterli olmamakta ülkenin içinde bulunduğu genel durumda harcama miktarlarını etkilemektedir. Harcama yapılan yıllara bakıldığında Türkiye'de SYDF kaynaklı sosyal yardım harcamalarına etki eden başlıca unsurlar olarak üç ana başlık ortaya çıkmaktadır, bunlar; seçim dönemleri, ekonomik kriz dönmeleri ve Türkiye'ye yoğun mülteci girişlerinin yaşandığı dönemlerdir. 2001 ve 2008 ekonomik krizleri ve 2011 yılında yaşanan Suriye krizi sonrasında Türkiye'deki göçmen popülasyonunda yaşanan aşırı yükselme ülkemizdeki sosyal yardım harcamalarının artışının açıklamasında önemli gelişmeler olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç:

Modern anlamda sosyal devletin bir görevi olarak algılanan sosyal yardımlar, muhtaç durumda bulunan bireylere, asgari geçim imkanları tesis etme ve sosyal dışlanma riskinden koruma amacı taşımaktadırlar. Günümüzde devletler, toplumsal sözleşeme esasına göre şekillenmiş olmaları dolayısıyla, vatandaşları konumunda bulunan herkes için, asgari düzeyde geçinme düzeyi sağlamayı bir ön koşul olarak kabul etmişlerdir. Bu durum sosyal yardım yardımların, anayasal güvence altında olduğu anlamına gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda devletimiz, ''sosyal devlet'' olarak tanımlanmakta ve muhtaç durumda bulunan bireyler için sosyal yardımların yapılması, sosyal devletin bir görevi olarak temellendirilmektedir.

Sosyal yardımların, üç temel özelliği olarak; ayni veya nakdi olma, muhtaçlık esasına dayanma ve şartlı veya şartsız olma durumları sıralanabilir. Uygulama yöntemleri açısından ise; aile yardımları, sağlık yardımları, yaşlılara ve engellilere yönelik yardımlar, eğitim yardımları ile diğer yardımlar söz konusu olmaktadır. Sosyal yardım alanında var olan bu çeşitlilik, sosyal yardım kavramlarının tam olarak tanımlanmış ve hangi kurum veya kuruluşlar tarafından yerine getirileceğinin de net olarak belirlenmiş olmasını zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'de yapılan SYDTF kaynaklı sosyal yardım harcamaları; muhtaç durumda bulunan vatandaşların çok önemli ihi tiyaçlarını karşılamakla birlikte yoksuluğun kronik bir hale gelmesi riskini de beraberinde getirmektedir. Çünkü yapılan sosyal yardımların özellikle seçim dönmelerinden ciddi oranlarda etkileniyor olması yoksullukla mücade sözkonosu yardımların etkisini azalmakta ve kilientelist süreç yaratma endişeşi doğurmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal yardımların muhtaç durumda bulunan bireylerin, ekonomik koşullarınındaki olumsuzlukları kronik hale getirmesini engelleyici önlemlerin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça:

ARICI, K. (1999). Sosyal Güvenlik Dersleri. K. ARICI içinde, *Sosyal Güvenlik Dersleri* (s. 141). Ankara: Seçkin Yayıncılık. BİLGİLİ A.E. & ALTAN İ. (2003). Yoksulluk. İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayını

COŞKUN, S., & GÜNEŞ, S. (2008). Dünyadaki Gelişmeler Çerçevesinde Ülkemizdeki Sosyal Yardımları İyileştirme Çabalarının Değerlendirilmesi. *Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü*. Mayıs 17, 2011 tarihinde www.sydgm.gov.tr/.../sosyal_yardimlari_iyileştirme_çabalari.pdf adresinden alındı

ÇETİNKAYA, Ş., & KILIÇ, R. (2012, Aralık). Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(34).

ÇUBUK, A. (1983). *Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik.* Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.

Devlet Kurumları. (2013, Eylül 29). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Devlet Planlama Teşkliatı (DPT). (2001). *Gelir Dagılımının İyilestirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu.* Ankara.

EKİN, N., AKGEYİK, T., & ALPER, Y. (1999). *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılandırma.* İstanbul: İTO Yayınevi.

EKMEKÇİ, Ö., & TUNCAY, A. C. (1986). Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri. Ö. EKMEKÇİ, & A. C. TUNCAY içinde, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri* (s. 14). İstanbul: Beta Yayınları.

ETİCİ, H. (2012). Sosyal Yardımların Politik Nitelik Kazanması. *Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*.

GÜRSOY, S. (2011). Sosyal Politikada Dönüşüm ve Sosyal Yardımlar: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği. *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli.

HOCAOĞLU, D. (2015, Ekim 21). http://www.durmushocaoglu.com/dh/yazi.asp?yid=4250142 adresinden alındı

KARATAŞ, K. (1999). Sosyal Refah: Kavramsal Boyutu, Gelişimi ve Nitelikleri. *Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan: Yaşam Boyu Sosyal Hizmet(004)*, 33-43. Ankara: Hacettepe Üniversitesi S.H.Y.O.

SAKLI, A. R. (2010, Ocak 08). *Eski Türk Devlet ve Toplum Yapısı.* Eylül 10, 2013 tarihinde xing.com: https://www.xing.com/communities/posts/eski-tuerk-devlet-ve-toplum-yapisi-1002084421 adresinden alındı

SEYYAR, A. (2004). Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele. *Köprü Dergisi,* .

TAŞÇI, F. (2008). Sosyal Yardım Yapma(ma) Gerekçeleri Üzerine Yaklaşımlar. *KAMU-İŞ İş Hukuku ve İktisat Dergisi, IX*(4).

Türk Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Düzenlenişi ve 1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

The Regulation Of The Elections Of Presidency In Turkish Constitutions And The Presidential Elections Since 1923

Faruk YAHŞİ *

Öz:

Türk Siyasal Hayatını Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini Takip Ederek Okumak Mümkündür. Seçimlerin Öncesinde ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler Türk Siyasetinin Ana Tartışma Noktalarını Ortaya Koymaktadır: Ordu-Siyaset İlişkisi ve Hükümet Sistemleri.

Bu Çalışmada; 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Yer Alan Düzenlemeler İncelenmiş ve Bu Anayasaların Uygulamada Olduğu Dönemlerde Gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı Seçim Süreçleri Yukarıda Belirtilen İki Ana Tartışma Noktası Göz Önünde Bulundurularak İncelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Anayasa, Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, Hükümet Sistemleri, Ordu

Abstract:

It is possible to read the Turkish political life following the presidential elections. The developments before and after the elections reveal the main points of discussion of Turkish politics: Army-political relations and government systems.

In this study; The Constitution of 1921, 1924, 1961 and 1982 examined the regulations on the presidential elections and the presidential elections held during the periods in which these constitutions were in force were examined at the two main discussion points discussed above.

Keywords: Constitution, President, Presidential Elections, Government Systems, Army

* Öğretim Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Ali Fuat Cebesoy Meslek Yüksekokulu, farukyahsi@sakarya.edu.tr

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilmesi dışında, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin öncesinde veya sonrasında krizler yaşanmıştır. Seçimler öncesinde yaşanan krizler; kimin aday olacağı veya TSK'nın bir kurum olarak kimin adaylığını onaylayacağı yönünde gelişmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçim süreçleri tamamlandıktan sonraki krizlerin sebebi ise seçilen cumhurbaşkanı ile hükümetler arasında yaşanan görüş ayrılıklarıdır. Türkiye, yaşanan bu krizler sebebiyle yıllardır cumhurbaşkanının mevcut sistem içerisindeki konumunu tartışmaktadır. Krizlerden çıkış için gerçekleştirilen her yeni anayasal düzenleme önceki dönemlerde yaşanan olaylara bir tepki olarak ortaya çıkmış ve kısa vadede "çözüm" olarak görülen bu düzenlemeler, sonraki dönemlerde yaşanacak krizlerin kaynağını oluşturmuştur.

1923'te Cumhuriyetin ilanı ile birlikte oluşturulan Cumhurbaşkanlığı makamı için bugüne kadar 20 cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Bunlardan 19'u parlamentoda, 1'i ise halkoylaması şeklinde gerçekleşmiştir. Parlamentoda yapılan seçimler sonucunda Atatürk ve İsmet İnönü dörder, Celal Bayar da üç dönem Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuştur. Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül de bir kez cumhurbaşkanlığına seçilen isimlerdir. 1980 yılında, 7. Cumhurbaşkanını seçmek için parlamentoda yapılan seçimlerden ise sonuç çıkmamıştır. 12 Eylül askeri darbesinin ardından Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olması ise kendine has bir durumdur. Ne parlamentoda ne de halkoylamasında cumhurbaşkanlığı için ayrı bir seçim yapılmamış, 1982 Anayasası'nın kabulü ile Evren de Cumhurbaşkanı olmuştur. 2007 yılında anayasada yapılan değişiklik ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmış ve bu karar 10 Ağustos 2014'te ilk kez uygulanmıştır. Cumhurbaşkanlığına ilişkin yapılan halkoylaması sonucunda Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Bu çalışmada; 1921, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin yer alan düzenlemeler ile bu anayasaların uygulamada olduğu dönemlerde gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçim süreçleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı Türk siyasal hayatının ve mevcut sistemin en önemli kurumlarından birisi olan Cumhurbaşkanlığı makamına seçilebilmek için anayasaların öngördüğü şartları belirlemek ve bu makamın kazanılması için gerçekleşen seçim süreçlerinde yaşanan olayları ortaya koymaktır. Çalışma da bu doğrultuda iki ayrı bölümde ele alınmış; birinci bölümde anayasalarda yer alan düzenlemelere, ikinci bölümde ise cumhurbaşkanlığı seçimlerine ve bu seçimlere etki eden faktörlere yer verilmiştir.

A.TÜRK ANAYASALARINDA CUMHURBAŞKANI SEÇİMİNİN DÜZENLENİŞİ

1. 1921 Anayasası

1921 tarihli Anayasa[1] (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) 23 maddelik oldukça kısa bir metinden oluşsa da, Türk siyasal hayatı ve anayasacılık hareketleri bakımından taşıdığı önem tartışmasızdır. Osmanlı Devleti'nden "Türkiye Devleti"ne geçişi tescilliyor oluşu yeni Anayasa'nın en önemli özelliğidir (Tanör, 2016: 253).

Anayasa'nın bir başka önemli özelliği ise birinci maddesinde "Hakimiyet bila kaydü şart milletindir" diyerek, "milli egemenlik" ilkesini "hukuki bir kural" haline getirmesidir. Monarşik egemenlik

1 20 Ocak 1921 günü TBMM'de kabul olunan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Özbudun'a göre (1992: 47) Türk anayasa tarihindeki tek "yumuşak anayasa"dır. Çünkü Anayasa, görüşülme yöntemi ve kabul yeter sayısı açısından normal kanunlardan farklı bir düzenleme içermemiştir. Öte yandan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kendisini hiyerarşik olarak diğer hukuki metinlerden üstün görmemesi, onun biçimsel anayasa anlayışına göre anayasal niteliğe sahip olmadığı şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca bu anayasada devletin temel organlarından birisi olan yargı organına yer verilmemiş, kişi hak ve hürriyetleri de düzenlenmemiştir. Bu sebeplerden dolayı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu maddi anlamda da anayasa niteliği taşımamaktadır. 1924 Anayasası'nın ilanına kadar 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin yürürlükte kaldığı ve bu dönemin iki anayasalı bir dönem olduğu da unutulmamalıdır (Küçük, 2005: 61-62).

anlayışının terk edilerek, egemenliğin kayıtsız şartsız millete intikalini esas alan bu ilke, Osmanlı-Türk anayasacılığında keskin bir dönüşümü sağlamış ve kendisinden sonra gelecek tüm anayasaların da temelini oluşturmuştur (Küçük, 2005: 58).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun konumuz açısından dikkat çekici yanı ise benimsemiş olduğu meclis hükümeti sistemidir. Anayasa bu sistem ile yasama ve yürütme yetkilerini, kurucu ve ihtilalci özelliklere sahip olan Büyük Millet Meclisi'nde toplamıştır. Bu sistemin tipik özelliği olarak meclis bakanlara dilediği gibi talimat verebilmekte ve onları değiştirebilmekteyken, bakanlar kurulunun meclisi feshetme yetkisi bulunmamaktadır. Yürütme yetkisini mecliste toplayan anayasal sistem bir devlet başkanlığı makamı da yaratmamıştır (Özbudun & Gençkaya, 2010: 20). Neden bir devlet başkanlığı makamı oluşturulmadığını ise Mustafa Kemal Atatürk Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edilmeden çok önce, Meclis'in açılışının hemen ardından (24 Nisan 1920) yaptığı bir konuşmada şu şekilde anlatmıştır (aktaran Özbudun, 1992: 60-61):

"Anadolu'da muvakkat kaydiyle dahi olsa bir hükümet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek hiçbir suretle kabil-i cevaz değildir. Şu halde reissiz bir hükümet vücuda getirmek zarureti içindeyiz. Diğer taraftan herhangi bir makama devlet ve millet güçlerini birleştirme ve dengeleme yetkisi vererek o makamı sorunsuz kılmak felaket doğurur"

Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde, parlamenter rejimdeki anlamında bir devlet başkanı makamı bulunmamakla birlikte, devlet başkanına ait olması gereken birtakım fonksiyonlar Büyük Millet Meclisi Reisi'ne verilmiştir. 1921 Anayasası'nın 9. maddesi Büyük Millet Meclisi Reisliği makamına ilişkindir. Maddeye göre "Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi tarafından intihap olunan reis bir intihap devresi zarfında Büyük Millet Meclisi Reisidir. Bu sıfatla Meclis namına imza vazına ve Heyeti Vekile mukarreatını tasdike salahiyettardır. İcra Vekilleri heyeti içlerinden birini kendilerine reis intihap ederler. Ancak Büyük Millet Meclisi Reisi vekiller heyetinin de reisi tabiisidir." Özbudun'a göre (1992: 66) bu maddede değinilen "meclis namına imza vazı" yetkisi "devletin temsili" anlamına gelmekte, Vekiller Heyeti kararlarının tasdiki de parlamenter rejimlerde devlet başkanına ait olan bir yetkiyi Meclis Reisi'ne vermektedir. Özetle, Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde fiili olarak bir devlet başkanlığının, Meclis Reisi makamı aracılığıyla varlığından bahsedebiliriz. Türkiye Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk Meclis Reisi oluşu da bu fili durumun bir tezahürüdür.

Türk anayasacılık tarihinde cumhurbaşkanı seçimi hakkındaki ilk düzenleme ise Cumhuriyet'in de ilanını içeren 29 Ekim 1923 tarihli "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Mevaddının Tevzihan Tadiline Dair Kanun"dur. Bu kanunla 1921 Anayasası'nın "İdare" başlıklı bölümüne "Türkiye Reisicumhuru Devletin Reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder" maddesi eklenerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başı olarak cumhurbaşkanlığı makamı oluşturulmuştur. Ayrıca cumhurbaşkanının TBMM'nin kendi üyeleri arasından, bir seçim dönemi (2 yıl) için seçileceği ve tekrar seçilmenin de önünde bir engel bulunmadığı "Türkiye Reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi umumi heyeti tarafından kendi azası arasından bir intihap devresi için intihap edilir. Reisilik vazifesi yeni reisicumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar seçilmek caizdir" maddesiyle ifade edilmiştir (Kili & Gözübüyük, 1985: 103).

Devlet başkanlığı makamının oluşturulması ile Meclis Hükümeti sisteminden uzaklaşıldığı düşünülebilir. Fakat, Tanör'ün de işaret ettiği gibi (2016: 284) cumhurbaşkanının sadece meclis üyeleri arasından seçilebilmesi, cumhurbaşkanının gerekli gördüğü halde meclise başkanlık edebilmesi gibi yetkilerin varlığı kuvvetler birliği ve meclis hükümeti anlayışının devam ettiğinin göstergesidir.

2. 1924 Anayasası

20 Nisan 1924 günü kabul edilen yeni Anayasa (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu)[2], meclis hükümeti sistemiyle parlamenter rejim arasında, fakat daha çok parlamenter rejime yaklaşan bir hükümet modeli kabul etmiştir (Özbudun, 2012: 37). "Kuvvetler Birliği, Görevler Ayrılığı" şeklinde de tarif edilen yeni sistemde yürütme organı ikili yapıdadır. Bir tarafta Cumhurbaşkanı, diğer tarafta ise İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) vardır. Yeni sistemin parlamenter sisteme yaklaşan yönlerini Gözler şu şekilde belirlemiştir (2007: 37):

"a) TBMM, yasama yetkisini kendi kullanabileceği halde (m.6), yürütme yetkisini ancak kendi seçeceği bir Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği İcra Vekilleri Heyeti eliyle kullanabilir (m.7). Yani, TBMM yürütme yetkisine teorik olarak sahip olmakla birlikte, yürütme fonksiyonunu bizzat yerine getiremez.

b) 1924 Anayasasının benimsediği hükümetin kurulması usulü tamamıyla parlamenter hükümet sistemi modeline uygundur. Anayasaya göre (m.44), Başbakan Cumhurbaşkanı; diğer bakanlar da Başbakan tarafından seçilmektedir. Bu şekilde Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı tarafından "tasdik" edilmekte ve Meclisin güvenine sunulmaktadır.

c) Nihayet, parlamenter hükümet sisteminin temel ilkelerinden biri olan "hükümetin kollektif sorumluluğu" ilkesi, 1924 Anayasasının 46. maddesinde açıkça kabul edilmiştir."

Cumhurbaşkanlığı'na ilişkin düzenlemeler 1924 Anayasası'nın üçüncü bölümünde yer almaktadır. 31. maddeye göre Cumhurbaşkanı meclis tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi (dört yıl) için seçilir. Benimsenen sistemde her meclis kendi yasama döneminin cumhurbaşkanını seçmektedir. Bu sebeple cumhurbaşkanının görev süresi de meclisininkine bağlı olarak uzayıp (seçimlerin ertelenmesi), kısalabilmektedir (seçimlerin yenilenmesi). Böylece cumhurbaşkanı kendini seçen meclise bağlıdır ve onun varlığı ile makamında kalmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin oylama usulü ise Meclis İçtüzüğü'nde belirtilmiştir. İçtüzüğe göre seçim gizli oyla yapılır ve salt çoğunluk aranır (Tanör, 2016: 301). 1924 Anayasası, Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması durumunda nasıl bir yöntem izleneceğini de belirtmiştir. 33. maddeye göre Cumhurbaşkanı hastalık ya da dış gezi gibi nedenlerle görevini yapamaz veya ölüm, istifa gibi nedenlerle makamı boşalırsa, Meclis Başkanı vekaleten bu görevi üstlenecektir. Cumhurbaşkanlığının boşalması durumunda yapılacaklar ise 34. maddede belirtilmiştir: "Cumhurbaşkanlığı boş kaldığında Meclis toplanıksa Cumhurbaşkanını hemen seçer. Meclis toplanık değilse Başkanı tarafından hemen toplanmaya çağrılarak Cumhurbaşkanı seçilir. Meclisin seçim dönemi sona ermiş veya seçimin yenilenmesine karar verilmiş olursa Cumhurbaşkanını gelecek Meclis seçer." (Özbudun, 2012: 46).

Burada 1924 Anayasası'nın kabulü sırasında cereyan eden bazı tartışmalara yer vermek faydalı olacaktır. Kanun-i Esasi Encümeni'nin anayasa teklifinde yer alan ve cumhurbaşkanlığı makamını parlamenter sistemlerde görülmeyecek biçimde güçle donatan çoğu madde meclis üyelerince reddedilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk gibi devletin kurucusu, karizmatik bir liderin varlığına rağmen cumhurbaşkanlığı makamınının güçlenmesine karşı çıkılması dikkat çekicidir.

Encümen teklifinin 25. maddesiyle, Cumhurbaşkanı'na Meclis'i fesih ya da seçimleri yenileme yetkisinin verilmiş olması genel kurulda hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Encümen önerisine karşı Saruhan vekili Reşat Bey'in "Kanaat-i kat'iyem şudur ki, farz-ı muhal olarak Allah reisicumhur

2 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ülkedeki iki anayasalı dönemi sona erdirmiş ve 1876 tarihli Kanun-i Esasi'ni ve 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır (madde 104). Ayrıca 103. madde ile de anayasanın üstünlüğü ilkesi açıkça kabul edilmiştir. 1924 Anayasası "katı" bir anayasadır. 102. maddeye göre, anayasa değişikliği teklifi, TBMM üye tamsayısının en az üçte biri tarafından verilmeli ve Meclis üye tamsayısının en az üçte ikisi tarafından kabul edilmelidir. Anayasa'nın bir diğer yeniliği ise devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargıya ilişkin kapsamlı düzenlemeleri içeriyor olmasıdır. Bunların yanı sıra, 1921 anayasasında bulunmayan kişi hak ve hürriyetleri de 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda düzenlenmiştir (Gözler, 2007: 34-35). Tüm bu özelliklerinden dolayı, 1924 Anayasası'nın hem maddi hem de biçimsel anlamda tam bir anayasal belge niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

olsa, kat'i arzediyorum. Haşa… Meleike-yi kiram Heyeti Vekile olsa, fesih salahiyetini verecek yoktur." şeklindeki sözleri, maddeye ilişkin tepkinin şiddetini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Madde üzerindeki oylama sonucu da Meclis çoğunluğunun yetkilerini koruma konusundaki kararlılığını göstermektedir. Oylamaya katılan 130 milletvekilinden 126'sı red, ikisi kabul oyu kullanmıştır, 2 milletvekili de çekimser kalmıştır (Özbudun, 2012: 37-40).

Cumhurbaşkanının görev süresine ilişkin Encümen önerisi de tartışmalara sebep olmuştur. Öneriye göre cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıl olarak belirlenmiştir. Görüşmeler sırasında beş, üç ve dokuz yıllık süreler teklif edilmiş olsa da, cumhurbaşkanının görev süresi bir yasama dönemi (dört yıl) ile sınırlandırılmıştır. Silahlı kuvvetlerin başkumandanlığını cumhurbaşkanına veren öneri de tartışma konusu olan bir diğer konudur. Görüşmeye katılan vekillerin büyük bölümüne göre başkomutanlık gibi büyük bir sorumluluğun, sorumsuz bir şahsa verilecek olması milli egemenlik ve meclis üstünlüğü ilkelerine ters düşmektedir. Yaşanan tartışmalar sonrası 1961 ve 1982 Anayasalarında da geçerli olacak bir formül üretilmiş ve Başkomutanlığın TBMM'nin manevi varlığından ayrılmayacağı ve Cumhurbaşkanlığı tarafından temsil edileceği kararlaştırılmıştır (Özbudun, 2012: 42-44).

1924 Anayasası parlamenter sistemlerin genel özelliklerinden "karşı imza kuralı"nı benimsemiş ve 39. madde ile de bunu belirtmiştir: "Cumhurbaşkanının çıkaracağı bütün kararlar Başbakan ile birlikte ilgili Bakan tarafından imzalanır." Ayrıca bu kararlardan doğan sorumluluğun başbakan ve ilgili bakana ait olduğu (madde 41) belirtilerek cumhurbaşkanının sorumsuzluğu kabul edilmiştir (Tanör, 2016: 302-303).

3. 1961 Anayasası

27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) mensubu bir grup albay ve daha alt rütbeli subaylar ülkede bir darbe gerçekleştirmiştir. Darbeyi gerçekleştiren subaylardan 38'inin yer aldığı yapı Milli Birlik Komitesi (MBK) olarak adlandırılmış ve ülke 25 Ekim 1961'de, yani yeni anayasaya göre seçilen parlamentonun ilk toplantı gününe kadar bu yapının yönetiminde kalmıştır. Yaklaşık bir buçuk yıl süren askeri yönetimin öne çıkan eylemleri Demokrat Partililerin yargılanması ile ordu ve üniversitede uygulanan tasfiyelerdir (Özdemir, 2013: 228-236).

MBK'nın sivil yönetime geçiş adımı ise yeni bir anayasa yapımı için kurulan Kurucu Meclis ile başlar 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanun ile bir Kurucu Meclis kurulmuştur. Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmuştur. Milli Birlik Komitesi darbeyi yapan askerlerden oluşurken, Temsilciler Meclisi barolar, basın, üniversiteler, esnaf kuruluşları, yargı organları vb. kurum ve örgütlerden seçilen isimlerden meydana gelmiştir. Bu noktada Kurucu Meclis'te CKMP ve CHP'nin temsilcileri olmasına rağmen, darbe ile yönetimden indirilen DP'den temsilcilerin olmadığı belirtilmelidir (Gözler, 2000: 81-82). Anayasa'nın hazırlanması için iki ayrı kurul tarafından ön tasarılar oluşturulmuştur. Tasarılardan birisi İstanbul Hukuk Fakültesi, diğeri ise Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışlıdır. İstanbul Hukuk Fakültesi'nce sunulan tasarı 191 madde ve 9 geçici maddeden oluşan oldukça uzun ve kapsamlı bir metindir. Tasarı da yürütmeyi ve partileri zayıflatan maddeler bulunmaktadır. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi çıkışlı tasarı ise, İstanbul önerisinin aksine, daha kısa, 109 maddeden oluşan bir metindir. Ayrıca Ankara tasarısı siyasal partilere ve yürütmeye kuşkuyla bakmamış, özellikle yürütmenin zayıflatılmamasına özen göstermiştir (Tanör, 2016: 371-372).

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de açılmış ve Temsilciler Meclisi'nin kendi içinden seçtiği 20 kişilik Anayasa Komisyonu, anayasa tasarısını hazırlamada "etüd metni" olarak İstanbul Hukuk çıkışlı taslağı, "yardımcı metin" olarak da Ankara Siyasal çıkışlı taslağı kullanmıştır. Çalışmalarını aralıksız sürdüren anayasa komisyonu, anayasa metnine son halini vermiş ve bu metin 27 Mayıs 1961'de Kurucu Meclis'te yapılan oylamada 260 kabul, 2 çekimser oyla kabul edilmiştir. 157 sayılı kanun gereği anayasa metni halkoylamasına sunulmuş ve 9 Temmuz 1961 günü yapılan oylama sonucunda % 61.5 oranında "evet" oyu ile yeni anayasa kabul edilmiştir (Tanör, 2016: 373-376). Halkoylamasında yüzde 40'a yakın "hayır"

oyu kullanılmış olması dikkat çekicidir. Olumsuz oy oranının bu kadar yüksek olmasını Özdemir (2013: 239) şu sebeblerle açıklamaktadır: "Halkoylamasının plebisit nitelikte olması, verilen oyların anayasa belgesini beğenmek ya da beğenmemekten çok, askeri yönetimden memnun olmak ya da olmamak anlamına gelmesi."

1961 Anayasası, 1924 Anayasası ile kıyaslandığında bir çok yenilik içermektedir. 1924'te millet egemenliği, tek başına üstün yetkili Meclis ile temsil edilirken, 1961 Anayasası'nın 4. maddesinde milletin egemenliğini "Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle" kullanacağı belirtilmiştir. Böylece Meclis, egemenliğin kullanışında tek yetkili organ olmaktan çıkarılmış, egemenliğin kullanılması Anayasa'da belirtilen diğer devlet organları ile paylaşılır olmuştur. 1961 Anayasası'nın bir başka yeniliği ise kuvvetler ayrılığı ilkesini tam anlamıyla benimsemiş oluşudur. 1924'teki yasama ve yürütme kuvvetlerini Meclis'te toplayan yapıya karşın, 1961'de yasama ve yürütme birbirinden ayrılmış, yargı bağımsızlığı bütün güvenceleri ile tesis edilmiştir. 1961 Anayasası parlamenter rejime uygun olarak yürütme yetkisini de sorumsuz devlet başkanı ile sorumlu başbakan ve bakanlar kurulu arasında bölüştürmüştür. Yasama yetkisi ise iki ayrı meclis, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu arasında bölüştürülmüştür (Özbudun, 1993: 17-25). Anayasa'nın en önemli yeniliklerinden bir diğeri ise kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek olan Anayasa Mahkemesi'ni kurmuş olmasıdır.

Anayasa'nın 95. maddesi Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkindir. Maddeye göre Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla yedi yıllık bir süre için seçilir; ilk iki oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, sonraki oylamalarda salt çoğunlukla yetinilir. Bir kimse arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişiği kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sıfatı sona erer. (Gözler, 2000: 88). Cumhurbaşkanının sadece TBMM üyeleri arasından seçilebiliyor olması[3] 1924'teki düzenleme ile aynıdır. Ancak madde metninden de anlaşılacağı üzere, cumhurbaşkanı seçilebilmek için 1924'te yer almayan yeni şartlar mevcuttur. Kırk yaşını doldurmuş olmak, yüksek öğrenim yapmış olmak, seçilebilmek için ilk iki turda nitelikli çoğunluğun aranması yeni şartlardır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın arka arkaya iki defa seçilememesi de 1961 anayasasının yeniliklerindendir. 1924'te tekrar seçilmenin önünde hiçbir engel yok iken, 1961'de tekrar seçilebilmek için bir dönem ara verilmesi gerekmektedir. Cumhurbaşkanlığı görev süresi 1924'te bir yasama dönemi (4 yıl) olarak belirlenmişken, 1961'de süre yasamadan bağımsız bir şekilde yedi yıl olarak belirlenmiştir. Öte yandan 1961 anayasasının cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığını ve partiler üstü konumunu korumak isteği "cumhurbaşkanı seçilenin partisi ile ilişiği kesilir" ifadesi ile karşılık bulmuştur. 1961 Anayasası cumhurbaşkanlığı makamını parlamenter sisteme uygun düşecek biçimde sembolik/törensel yetkilerle donatmıştır.

4. 1982 Anayasası

12 Eylül 1980'de dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in önderliğinde TSK bir darbe gerçekleştirmiştir. 1960 darbesiyle kıyaslandığında, çok daha yıkıcı olan 1980 askeri darbesi sonucunda hükümet ve TBMM dağıtılmış, tüm siyasi partiler kapatılmıştır. Ayrıca darbenin yapılış biçimi açısından da 1980, 1960'dan farklılık göstermiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi 1960 darbesi bir grup subay tarafından gerçekleştirilmişken, 1980 darbesi TSK'nın emir-komuta zinciri dahilinde, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının öncülüğünde, kendilerini Milli Güvenlik Konseyi (MGK) olarak adlandıran bir yapı tarafından yapılmıştır. Çok sayıda maddesi değişikliğe uğramış olsa da, günümüzde halen yürürlükte olan 1982 Anayasası da bu darbenin ürünüdür.

3 Madde metni bu şekilde düzenlenmiş olsa da fili uygulamada farklılıklar oluşmuştur. TBMM üyesi olmayan cumhurbaşkanı adaylarının cumhurbaşkanınca kontenjan senatörü seçilerek cumhuriyet senatosuna girdikleri ve böylece adaylık hakları kazandıkları görülmüştür. Uygulamadaki bu farklılıklar, çalışmanın ilgili bölümünde belirtilmiştir.

1982 Anayasası da, selefi 1961 Anayasası gibi Kurucu Meclis eliyle hazırlanmış ve halkoyuna sunularak kabul edilmiştir. Darbe yönetimi 29 Haziran 1981 tarihinde çıkardığı kanunla bir kanadı MGK üyelerinden, diğer kanadı ise Danışma Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis'i kurmuş ve yeni anayasayı hazırlama görevini de bu meclise vermiştir. Kurucu Meclis'in "sivil" kanadını oluşturan Danışma Meclisi'nin toplumun farklı kesimlerini kucaklama anlamında, 1961'deki Temsilciler Meclisi'ne göre geride olduğu belirtilmelidir. Danışma Meclisi'ne üye olmak için aranan "11 Eylül 1980 öncesinde herhangi bir partiye üye olmamak, yüksek tahsil yapmış olmak" gibi şartlar da bunu gösterir niteliktedir. 1982 Anayasası'nı hazırlayan kurucu mecliste "kurucu iktidar"ın askerlerin elinde olduğu (MGK) belirtilmelidir. Danışma Meclisi'nde yürütülen yeni anayasa çalışmasının yanı sıra MGK Genel Sekreterliği'nde askeri uzmanlar ayrı bir anayasa çalışması yapması, Danışma Meclisi'nin kabul ettiği tasarı ile, MGK tarafından hazırlatılan metin arasında büyük farklılıklar olması ve yeni anayasa konusunda son sözü askerlerin söylemiş olması "kurucu iktidar" yetkisinin darbeyi gerçekleştiren generallerin elinde olduğunun göstergeleridir (Dursun, 1999: 561).

Anayasa'nın hazırlanışındaki anti-demokratik süreç, anayasanın halkoyuna sunulacağı güne kadar geçen "tanıtım dönemi"nde de sürmüştür. Anayasayı halkoyuna sunma işlemlerini düzenleyen 24 Eylül 1982 tarihli Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun'un beşinci maddesi bu noktada dikkat çekicidir. Maddeye göre anayasanın açıklanması ve tanıtılması serbestken, eleştirilmesine izin verilmemiştir. Halkoylamasına kadar geçen sürede sadece MGK Başkanı Kenan Evren "anayasayı tanıtma" faaliyetinde bulunmuş, televizyon ve radyo programllarının yanında illeri ziyaret ederek konuşmalar yapmıştır. Halkoylamasının sonucuna etki edecek bir başka konudan daha bahsetmek gerekir. Psikolojik baskı unusuru olarak sayılabilecek bu konu, Anayasa tarasarısının halkoylaması sonucunda reddedilmesi durumunda ne olacağının belirtilmemiş olmasıdır. Bu sebeple anayasa aleyhinde olumsuz oy kullanmak, bir anlamda askeri yönetimin belirsiz bir süre daha sürmesine onay vermek anlamı da taşımaktadydı (Tanör, 2014: 45-46). Bu şartlar altında gerçekleştirilen 7 Kasım 1982 tarihli halkoylamasından yüzde 91 oranında anayasanın kabulü yönünde olumlu oy çıkmasını şaşırtıcı bulmamak gerekir.

1982 Anayasası'nın içeriği incelendiğinde ise, çalışmamız açısından en dikkat çekici olan konu yürütme organının ve yürütme içerisinde de Cumhurbaşkanının güçlendirilmiş olmasıdır. 1961 anayasası döneminde yaşananlara "tepki" olarak doğmuş olan 1982 anayasası, birey-devlet ilişkisinde devleti önceleyen ve onu koruyan bir ruha sahiptir. Bu sebeple devlet başkanlığı makamı da parlamenter rejimle bağdaşmayacak biçimde olağanüstü yetkilerle donatılmıştır.[4]

1982 Anayasasındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin düzenlemeleri ise iki ayrı başlık altında (2007 öncesi ve 2007 sonrası) incelemek yararlı olacaktır. Nitekim Anayasa'nın ilk halinde cumhurbaşkanı TBMM tarafından seçilirken, 2007 yılında halkoylaması sonrası değişikliğe uğrayan anayasa maddesi ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır.

4.1. 2007 Öncesi Düzenleme

1982 Anayasası'nın 101. maddesinin ilk hali şu şekildeydi: "Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasında yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışında aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür. Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez."

4 1982 Anayasası Cumhurbaşkanı'na yasama, yürütme ve yargıya ilişkin pek çok yetki vermiştir. Bir yandan parlamenter sistemle bağdaşmayacak biçimde güçlü yetkilerle donatılan Cumhurbaşkanı, öte yandan parlamenter sistemin bir özelliği olan karşı-imza kuralının benimsenmesinden dolayı sorumsuz kılınmıştır. Bu yapısıyla Cumhurbaşkanlığı makamının devlet hayatı üzerinde bir vesayet organı olarak düşünüldüğü görülmektedir. Bu konu hakkında bkz. Serap Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), s. 175-184.

Önceki anayasalarda olduğu gibi, 1982 Anayasası'nın ilk halinde de cumhurbaşkanını seçme yetkisi sadece TBMM'ye verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçilebilmek için aranan kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış olmak[5] şartları 1961 Anayasası'nda da mevcuttu. Ancak 1982 Anayasası bu şartlara milletvekili seçilme yeterliliğine[6] sahip olmayı ve TBMM üyesi olmayan Türk vatandaşlarının da cumhurbaşkanı seçilebileceği hükmünü eklemiştir. TBMM dışından bir ismin de cumhurbaşkanı seçilebilmesinin önünün açılmış olması 1982 Anayasası'nın getirdiği en önemli yeniliklerdendir. TBMM üyesi olmayan bir ismin cumhurbaşkanı adayı olabilmesi için ise Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle aday gösterilmesi gerekmektedir. 1982 Anayasası 1961 Anayasası'nda olduğu gibi cumhurbaşkanlığı süresini yedi yıl olarak belirlemiştir. Ancak 1961 Anayasası'nda bir defa ara vermek kaydıyla tekrar seçilebilmek mümkünken, 1982 anayasasının ilk hali bir kişinin ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesini yasaklamıştır.

1982 Anayasası'nın 102. maddesi cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkindir. Gizli oyla yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, bir adayın cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki tur oylamada meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyunu alması gerekmektedir. İlk iki tur oylamada nitelikli çoğunluk olan, üçte iki oy oranının aranması 1961 Anayasası ile aynıdır. 1982 Anayasası'nın getirdiği önemli yenilik ise cumhurbaşkanlığı seçiminin dört tur ile sınırlandırılmış olmasıdır. Buna göre, TBMM'de yapılan ilk iki tur oylamada üçte iki çoğunluk sağlanamadığı taktirde üçüncü tur oylamada salt çoğunluk ile yetinilir. Eğer üçüncü tur oylamada da sonuç çıkmazsa, en yüksek oy alan iki adayın katılacağı dördüncü ve son tur oylama yapılır ve meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu alan cumhurbaşkanı seçilir. Eğer son oylamadan da sonuç çıkmazsa TBMM seçimleri yenilenir. 1961 Anayasası da cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki tur oylamada üçte iki çoğunluk aramış, bu çoğunluğun sağlanamadığı taktirde ise salt çoğunluk ile yetinileceğini yukarıda belirtmişti. Fakat kaç tur oylama yapılacağına ilişkin bir sınır koymayan özelliği ile 1961 Anayasası büyük krizlere de sebep olmuştur. 1980 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimi aylarca sürmüş ve yüzden fazla yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonuç çıkmamıştır. 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanlığı seçimlerini bir şekilde nihayete erdirme çabasının arkasında da bu türden krizlerin yeniden yaşanmaması düşüncesi vardır.

4.2. 2007 Sonrası Düzenleme

21 Ekim 2007'de anayasa değişikiliğine ilişkin yapılan halkoylamasından çıkan sonuç ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulüne geçilmiştir. Anayasa'nın son haline göre cumhurbaşkanının görev süresi de yedi yıldan beş yıla inmiş, bunun yanı sıra bir kimsenin iki kez cumhurbaşkanı olabilmesinin de önü açılmıştır. 1982 Anayasasının ilk halindeki seçilme yeterliliğine ilişkin şartlar (kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış olmak) madde metninin yeni halinde de korunmaktadır.

Anayasanın ilk haline göre sadece TBMM üyesi olmayan isimlerin cumhurbaşkanı adayı olabilmesi için belli sayıda (üye tamsayısının beşte biri) milletvekilinin yazılı önerisi aranırken, yeni düzenleme ile TBMM üyesi olsun veya olmasın cumhurbaşkanlığına aday gösterilebilmek için yirmi milletvekilin yazılı teklifinin olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde

5 Hem 1961 hem de 1982 anayasalarında yer alan "yükseköğrenim yapmış olmak" şartı, sekiz yarıyıl yani dört yıllık lisans eğitimine karşılık geliyor gibi algılansa da, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan "yükseköğretim" tanımı "Milli eğitim sistemi içinde, ortaöğretime dayalı, en az dört yarı yılı kapsayan her kademedeki eğitim-öğretimin tümüdür." şeklindedir. Görüleceği üzere 2547 sayılı kanun, yükseköğrenim yapmış olmak için en az dört yarıyılı (önlisans) kapsayan eğitim ve öğretimi yeterli görmektedir.

6 1982 Anayasası'nın 76. maddesi milletvekili seçilme yeterliliğini şu şekilde düzenlenmiştir: "Yirmi beş yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilâs, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler."

geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partilerin de cumhurbaşkanlığına ortak aday gösterebilmelerine imkan tanınmıştır.[7]

Anayasa'nın halkoylaması ile değişen 102. maddesinde cumhurbaşkanlığı seçiminin genel oy esasına göre yapılacağı ve salt çoğunluk aranacağı belirtilmiştir: "Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur."

B. 1923'TEN GÜNÜMÜZE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

1. 1921 Anayasası Dönemi

1.2. 1923 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Yukarıda da belirtildiği üzere 1921 Anayasası bir devlet başkanlığı makamı oluşturmamıştır. Devlet başkanlığı makamı 1923 yılında Cumhuriyet'in de ilanını içeren anayasa değişikliği ile Türk hukuk sistemine girmiştir. 29 Ekim 1923'teki anayasa değişikliği ile Cumhuriyet ilan edilmiş ve hemen ardından yapılan seçimle o güne kadar Meclis Başkanlığı makamında bulunan ve fiili olarak devlet başkanı gibi hareket eden Mustafa Kemal Atatürk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhuriyet'i ilan eden ve Atatürk'ü cumhurbaşkanı seçen meclisin birinci meclis değil, ikinci meclis olduğu belirtilmelidir. İkinci Meclis'in oluşumuna giden yolda ise stratejik adımlar atılmıştır.

Milli Mücadeleyi de yürütecek olan birinci meclis 23 Nisan 1920'de açılmıştı ve toplumun değişik kesimlerini temsil eden çoğulcu bir yapıya sahiptir. Savaş süresince ortak hareket eden Milli Mücadele'nin öncü kadroları arasındaki görüş ayrılıkları savaşın bitimiyle derinleşmiş ve meclis içerisinde iki grup oluşmuştur: Mustafa Kemal'in önderliğindeki Müdafaa-yı Hukuk Grubu (birinci grup) ve bu gruba muhalif hareket eden ikinci grup. Birinci grup ile muhalif ikinci grubun arasındaki görüş ayrılıklarının derinleştiği bir dönemde Mustafa Kemal TBMM'nin görevini büyük ölçüde yerine getirdiğini belirterek 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. Seçimler dolayısıyla bir bildiri yayınlayan Mustafa Kemal, Halk Fırkası'nın kurulacağını ilan etmiş ve başkanı olduğu Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nun da bu fırkaya dönüştürüleceğini belirtmiştir. Kısa süre sonra gidilen seçimlerden ise büyük ölçüde Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nun gösterdiği adaylar seçilmiş ve ikinci gruba dahil olan vekillerin neredeyse tamamı meclis dışında kalmıştır (Karatepe, 2011: 25-26).

Seçimlerin ardından Büyük Millet Meclisi ikinci dönem çalışmalarına başlamış ve 23 Ağustos 1923'te Lozan Antlaşması'nı kabul etmiştir. Yeni mecliste tartışılan temel konu ise devletin niteliğidir. Çünkü saltanat kaldırılmış ama rejimin adı konmamıştır. Her ne kadar yeni meclis birinci gruba mensup üyelerden oluşsa da devlet başkanı olarak İstanbul'daki Halife'yi görmek isteyen milletvekilleri

7 Bu çalışmaya son şeklinin verildiği günlerde Türkiye yeni bir anayasa değişikliği teklifini tartışmaktadır. 10 Aralık 2016'da Ak Parti milletvekillerinin imzalarıyla TBMM Başkanlığı'na sunulan 21 maddelik anayasa değişikliği teklifinde, cumhurbaşkanlığı seçimini düzenleyen maddeler de yer almaktadır. Teklifte cumhurbaşkanı seçilmek için aranan şartlar arasında göze çarpan yenilik, mevcut durumda yer alan "Türk vatandaşları arasından" ifadesi yerine "doğuştan Türk vatandaşı olmak" ifadesine yer verilmesidir. Söz konusu teklif cumhurbaşkanlığına aday gösterilme sürecine ilişkin değişiklikler de içermektedir. Cumhurbaşkanlığına TBMM üyeleri içinden veya dışından bir kişinin aday gösterilebilmesi için aranan yirmi milletvekilinin yazılı teklifinin olması şartı kaldırılırken; yeni öneride siyasi parti gruplarına, en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partilere ve en az yüz bin seçmene cumhurbaşkanlığı makamına bir kişiyi aday gösterebilme imkânı tanınmaktadır. Teklifin en dikkat çekici yanlarından birisi ise "Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişiği kesilir" ifadesine madde metninde yer vermemesidir. Yürütmeyi cumhurbaşkanlığı makamında toplayan önerileriyle birlikte değerlendirildiğinde, TBMM Başkanlığı'na sunulan anayasa değişikliği teklifi Türkiye'deki hükümet sistemini değiştirmekte ve "partili cumhurbaşkanı" veya "başkanlık sistemi" olarak adlandırılabilecek sisteme geçişi hedeflemektedir. 21 maddelik Anayasa Değişikliği teklifinin içeriği için Bkz. "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklif", http://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1504.pdf , (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2016)

de vardır. Mustafa Kemal ise kafasındaki Cumhuriyet rejimini basın yoluyla kamuoyuna açıklamaya başlamıştır. Bu tartışmalar sürerken Ali Fethi Okyar başkanlığındaki Meclis Hükümeti istifa etmiş ve bir kabine bunalımı doğmuştur (Kili, 2009: 201-202). Meclis'teki muhalif grubun atağa geçtiği böyle bir dönemde ise Mustafa Kemal hükümet krizini daha da derinleştirerek Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak dışındaki bütün bakanları istifa ettirmiştir. Bu bunalımın çözümü ise bakanların tek tek meclis tarafından seçildiği sistemden vazgeçilmesine bağlıdır. Mustafa Kemal bu sorunu çözerken uzun zamandır gerçekleştirmek istediği Cumhuriyet'i de ilan etmiştir. Yeni sistem ile başbakanın cumhurbaşkanı tarafından, bakanların da başbakan tarafından belirlendikten sonra meclis onayına sunulması kararlaştırılmıştır. 29 Ekim 1923 günü yapılan oylama ile Cumhuriyet ilan edilmiş ve hemen ardından yapılan yeni bir oylama ile de Mustafa Kemal ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başbakan ise İsmet İnönü olmuştur (Tunçay, 2012: 52; Özdemir, 2007: 79-80).

2. 1924 Anayasası Dönemi

2.1. 1927, 1931, 1935 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Cumhuriyet'i ilan eden ikinci meclisin önemli icraatlarından birisi de 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul ederek yeni kurulan devlete maddi ve biçimsel anlamda tam bir anayasa kazandırmasıdır. Anayasa, cumhurbaşkanlığı seçimlerini yasama dönemine endekslemiş ve 1923'ten Atatürk'ün ölümüne kadar da her dört yılda bir cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk bu dönemdeki tüm seçimlerde, o gün mecliste bulunan vekillerin tamamının oyunu alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir.

1924 Anayasası döneminde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde belirtilmesi gereken önemli husus, anayasanın cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin bir seçilme yetersayısı (TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğu, üçte ikisi vb.) öngörmemiş olmasıdır. Yapılan seçimler içtüzüğün herhangi bir konudaki karar nisabı dikkate alınarak gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası yürürlüğe girene kadar yapılan tüm seçimlerde uygulama bu şekilde olmuştur. Bu noktada anayasanın TBMM üye tamsayısını ilişkin bir kural koymadığı da belirtilmelidir. Meclis üye tamsayısı her yasama dönemi değişmiş, dolayısıyla cumhurbaşkanını seçecek çoğunluk da değişmiştir (Akın, 2009: 10). Mustafa Kemal 1927'de 288, 1931'de 289 ve 1935'de ise 386 oyla cumhurbaşkanlığına seçilmiştir (Özdemir, 2007: 88-89).

Yeni Türkiye Devleti'ni kuran Mustafa Kemal'in, ölümüne kadar cumhurbaşkanlığı makamında kalmasında şaşırtıcı bir durum yoktur. "Milli Mücadele'nin önderi", "kurucu lider" gibi sıfatlara haiz Atatürk'ün devlet başkanlığı makamında bulunmaması şaşırtıcı olurdu. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir konu ise Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminin parlamenter sistemden ziyade başkanlık sistemine benzemesidir. Her ne kadar 1924 Anayasası kuvvetler ayrılığı sistemini benimsemiş, yürütmeyi bakanlar kurulu ile cumhurbaşkanı arasında paylaştırmış olsa da; Atatürk dönemi incelendiğinde fiili durumun bir tür başkanlık sistemi olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'i kuran ve "Tek Adam" olan Atatürk, vefatına kadar geçen sürede ülke siyasetini belirleyen yegane isimdir. Başbakanlar ve Bakanlar Kurulu ikinci planda kalmış, yürütme kuvveti Atatürk'ün bulunduğu cumhurbaşkanlığı makamında toplanmıştır.

2.2. 1939 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Atatürk'ün 1938'deki ölümünün ardından cumhurbaşkanlığı makamına İsmet İnönü seçilmiştir. İsmet İnönü'nün Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı seçilmiş olması bir bakıma doğal, bir bakıma da şaşırtıcı bir gelişmedir. Şaşırtıcıdır, çünkü; Atatürk, ölümünden bir yıl kadar önce Başbakanlığa İnönü yerine Celal Bayar'ı getirmiştir. İnönü ile Atatürk arasında yaşanan çekişmeyi netleştiren bu olay, İnönü'nün siyasetin dışına itildiği, pasifize edildiği yorumlarına sebep olmuştur. İnönü'nün Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı olması doğaldır, çünkü; İsmet İnönü Milli Mücadele döneminden itibaren Atatürk'ün en yakınındaki isimlerden olmuştur. 1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde Atatürk cumhurbaşkanı olurken, İsmet İnönü de yeni rejimin ilk başbakanı olmuş ve bu

görevi de Ali Fethi Okyar'ın 3,5 ay süren hükümeti dışında 1937 yılına kadar sürdürmüştür. İnönü'yü cumhurbaşkanlığı makamına taşıyan en önemli unsur da buradan, uzun yıllar başbakanlık yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. İnönü, başbakanlığı döneminde bürokraside ve orduda kendine bağlı kadrolar kurmuştur. 1938'de İnönü'yü sorunsuz biçimde cumhurbaşkanlığı makamına taşıyan önemli güç odakları da bu kadrolardır.

Atatürk'ten sonra kimin cumhurbaşkanı olacağına ilişkin tartışmalar, Mustafa Kemal'in hastalığının ileri seviyeye ulaşmasıyla hız kazanmıştır. O dönem Başbakanlık koltuğunda bulunan Celal Bayar, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a parlamento çoğunluğunun onu cumhurbaşkanı olarak görmek istediğini belirterek bir teklifte bulunmuş, fakat Çakmak'ın orduda kalmak istediğini belirtmesi üzerine bu girişim sonuçsuz kalmıştır.[8] Bir başka girişim ise İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Atatürk'ün yakın çevresinden Hasan Rıza Soyak'ın başını çektiği bir grup tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu grup temel olarak İnönü'nün cumhurbaşkanı olmaması için çalışmış ve Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya teklifte bulunmuşlarsa da girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Adaylık için etrafında söylenti çıkarılanlardan bir başka isim ise, eski başbakan ve o dönem Türkiye'nin Londra büyükelçisi olan Fethi Okyar'dır. Okyar'ın Atatürk'ün ölümüne yakın günlerde İstanbul'a gelmesi ve görev yerine dönmemesi dikkat çekici bulunmuş, özellikle dış basında Okyar'ın Atatürk'ün halefi olacağı yönünde çok sayıda haber yer almıştır. Tüm bu girişimlere rağmen Başbakan Celal Bayar'ın ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın İsmet İnönü'yü destekleme konusunda anlaşmaları üzerine 11 Kasım 1938'de gerçekleşen seçim formaliteye dönüşmüş ve İnönü o gün mecliste bulunan 348 vekilin tamamının oyunu alarak Cumhuriyet'in ikinci cumhurbaşkanı olmuştur (Özdemir, 1994: 97-129).

1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu, cumhurbaşkanlığı seçimini yasama dönemine endekslediği için İsmet İnönü'nün ilk cumhurbaşkanlığı dört buçuk ay sürmüş, parlamento seçimlerinin 1939 Mart ayında yapılmasını müteakip toplanan meclis onu yeniden cumhurbaşkanlığına oybirliği ile seçmiştir. 1943'te de aynı durum tekrarlanmıştır.

2.3. 1946 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

İkinci Dünya Savaşı'nı diktatörlükle yönetilen ülkelerin kaybetmesi, dünya genelinde bir demokratlaşma dalgası başlatmış; Almanya ve İtalya demokratik kurumların kurulmasını teşvik ederken, uzun yıllardır tek parti ile yönetilen Türkiye de demokrasiye yönelmiştir. (Huntington, 1996: 15-16).

Türkiye'de çok partili hayata geçiş 1946 yılında gerçekleşmiştir. Kurulan ilk parti Nuri Demirağ'ın genel başkanlığını yaptığı Milli Kalkınma Partisi olsa da, bu parti seçimlerde varlık gösterememiştir. Türk siyasal hayatı açısından dikkat çekici olan oluşum ise 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın başkanlığında kurulan Demokrat Parti (DP)'dir. Celal Bayar'ın yanı sıra partinin önde gelen kurucuları Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'dür.

DP'nin kuruluşunun hemen ardından, tek parti uygulamalarından rahatsız olan kesimler kısa sürede DP etrafında toplanmaya başlamış ve parti önemli bir güce erişmiştir. İktidardaki CHP ise bu dönemde seçimi bir yıl kadar öne almış ve 1946'da sandık başına gidilmiştir. 1946 seçimlerinde ilk kez tek dereceli genel oy ilkesi uygulanmıştır. Açık oy, gizli sayım esasına göre yapılan ve yargı denetiminden de yoksun olan seçimin dürüst bir ortamda gerçekleşmediği aşikardır. Ayrıca seçimde çoğunluk sisteminin uygulanması da partileri oy oranlarının üzerinde temsil imkanı sağlamıştır. Bu şartlar altında gidilen seçimde, DP 465 milletvekilliği için 273 aday gösterebilmiş ve bu adaylardan 66'sı milletvekili seçilmiştir (Akşin, 2008: 244-245).

1946 seçimleri sonrası oluşan yeni Meclis, 1924 Anayasası uyarınca yasama döneminin cumhurbaşkanı seçimi işlemini başlatmıştır. Bu seçim Cumhuriyet tarihi açısında bir ilk olma özelliğine sahiptir.

8 Aslında Mareşal Fevzi Çakmak'ın cumhurbaşkanı olması (olağanüstü bir müdahale veya anayasa değişikliği olmadığı takdirde) o günün hukuki mevzuatına göre mümkün değildir. Bilindiği üzere, 1924 Anayasası cumhurbaşkanı seçilebilmek için TBMM üyesi olmayı şart koşmuştur.

Çünkü ilk defa cumhurbaşkanlığı seçiminde bir başka aday daha yer almıştır. DP İsmet İnönü'nün karşısına, kendi listelerinden seçime giren İstanbul milletvekili Fevzi Çakmak'ı çıkarmış; 5 Ağustos 1946'da gerçekleşen seçimde İsmet İnönü 388 oyla tekrar cumhurbaşkanı seçilirken, Fevzi Çakmak 50 oy almıştır (Akın, 2009: 54-55). Meclis'te oluşan bu yeni tablo bir devrin kapanmaya başladığının da göstergesidir. 1946'da yapılan seçimlere kadar tek parti konumunda olan CHP kendi belirlediği ismi cumhurbaşkanlığı makamına taşımış ve seçimler formaliteden ibaret kalmıştır. Ancak çok partili hayata geçiş ile birlikte seçimler de rekabet edilecek bir alan haline gelmiştir.

2.4. 1950 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

DP ilk kurultayını, kuruluşunun birinci yılı olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da gerçekleştirmiştir. Kurultay'ın en önemli yanı ise oy birliğiyle kabul edilen üç maddelik Hürriyet Misakı'dır. Kabul edilen maddeler şöyledir: Anayasaya aykırı kanunların değiştirilmesi, mahkemeler tarafından uygulanacak bir seçim kanunun kabulü ve cumhurbaşkanlığının parti başkanlığından ayrılması (Karpat, 2010: 268-269).

DP'nin birinci kurultayı sonrası dönemin Başbakanı Recep Peker ile DP'liler arasındaki siyasi gerilim daha da tırmanmıştır. Bu durum üzerine Cumhurbaşkanı İnönü 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştır. Beyannamede Celal Bayar ile Recep Peker arasındaki gerilimi yatıştırmaya dönük adımlar attığını, tarafları ayrı ayrı dinleyerek bir anlamda hakem rolü üstlendiğini belirten İnönü'nün tavrı, büyük bir değişime işaret etmektedir. İnönü bu tavrıyla ülkedeki çok partili hayatı benimsediğini ve devlet başkanlığı makamını da partiler üstü, tarafsız bir konuma taşıdığını göstermek istemiştir.[9]

14 Mayıs 1950'de yapılan milletvekilliği genel seçimleri Cumhuriyet tarihinin yargı denetiminde gizli oy, açık sayım usulüne göre yapılan ilk seçimidir. Yüzde 90 oranında katılımın gerçekleştiği seçimlerde DP yüzde 53 oy alarak 487 milletvekilinden 396'sını kazanmıştır. 27 yıldır tek başına iktidarda olan CHP ise 68 milletvekili kazanabilmiştir (Karpat, 2010: 327).

DP'nin ezici bir çoğunlukla Meclis'e girmesinin ardından sıra cumhurbaşkanlığı seçimlerine gelmiştir. Seçimin ardından basında ismi cumhurbaşkanlığı için geçen isimler Halil Özyörük, Ali Fuat Cebesoy, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Prof. Dr. Sadi Maksudi Arsal ile Prof. Nihat Reşat Belger'dir. DP lideri Celal Bayar'ın adı ise ilk günlerde cumhurbaşkanlığı için geçmemiş, DP yanlısı bir kısım basın onun devlet başkanlığı makamında pasifize edileceğini düşünerek başbakanlık makamında kalması gerektğini belirtmiştir. CHP ise ilginç bir taktik izleyerek Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı olması için basın yoluyla propaganda yapmıştır. CHP'ye göre Bayar cumhurbaşkanı olduğu taktirde, daha önce söz verdiği üzere DP liderliğini bırakacak ve yürütmeyi de başbakan ile paylaşmak zorunda kalacaktır. Böylece DP de zayıflayacaktır. DP ise kendi içerisinde durumu tartışmış ve meclis grubunda oylama yaparak adayını belirlemiştir. Yapılan oylamada Bayar'ın cumhurbaşkanı olması lehinde 345 oy, parti başkanlığından ayrılmaması yönünde ise 31 oy kullanılmıştır. Ayrıca Halil Özyörük, Ali Fuat Cebesoy için de oy verenler olmuştur. 22 Mayıs 1950 günü TBMM'de cumhurbaşkanlığı seçimi için yapılan oylamada kullanılan 453 oydan 387'sini alan Celal Bayar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üçüncü cumhurbaşkanı olmuştur. Diğer adaylardan İsmet İnönü 64, Halil Özyörük ise 1 oy almıştır (Özdemir, 1994: 132-142).

Celal Bayar cumhurbaşkanlığı makamına gelen ilk sivil isimdir. Ayrıca Bayar'ın devlet başkanlığı makamına gelişinde siyaset dışı hiçbir aktör (ordu gibi) etkili olmamıştır. Milletvekilleri kendi iradeleri doğrultusunda Bayar'ı devletin zirvesine taşımışlardır. Bayar da 1947'de yayınladıkları devlet başkanlığı ile parti başkanlığını birbirinden ayırmayı taahhüt eden Hürriyet Misakı'na sadık kalarak, DP genel başkanlığından ayrılmış ve yerini DP hükümetlerinde Başbakan olacak olan Adnan Menderes'e bırakmıştır. DP Adnan Menderes'in genel başkanlığında 1954 ve 1957 seçimlerinden zaferle çıkmış, her

9 Beyannamenin tam metnine şuradan bakılabilir: Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi (İstanbul: Timaş, 2010), s.278-281.

yasama döneminde yenilenen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Bayar'ı yeniden cumhurbaşkanlığına seçmiştir. 1950 ile başlayıp 27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen sürede, siyasette aktif rol alan isim Başbakan Adnan Menderes olmuş ve Türkiye'deki siyasal sistem ilk defa parlamenter sisteme benzer bir görünüm vermiştir. DP iktidarı boyunca yürütmenin etkin kanadı Başbakan ve Bakanlar Kurulu olmuştur.

3. 1961 Anayasası Dönemi

3.1. 1961 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından ilk seçim 15 Ekim 1961'de yapılmıştır. Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu için yapılan seçimlerden çıkan sonuç, DP'nin mirasçıcı olarak sayılabilecek partilerin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır diyebiliriz. 27 Mayıs'ın karşısında duran Adalet Partisi (AP) yüzde 36,7 oy, Yeni Türkiye Partisi (YTP) yüzde 13,7 oy, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yüzde 13,4 oy almıştır. 27 Mayıs'ı "devrim" olarak gören CHP ise oyların yüzde 36,7'sini almıştır. İlk defa nisbi temsil sisteminin uygulandığı seçimlerde Meclis'teki sandalye dağılımı ise CHP 173, AP 158, CKMP 65 ve YTP 54 şeklinde olmuştur. Görüleceği üzere DP'nin seçmen tabanı üzerine kurulan partiler yüzde 65'i bulan bir temsil imkanı yakalamışlardır. Oluşan bu tablo askeri darbeyi gerçekleştiren MBK'yı da memnun etmemiştir. MBK'nın başındaki isim Cemal Gürsel için bir anlamda sevindirici olan nokta ise cumhurbaşkanlığı seçiminde muhtemel rakibi olacak olan İsmet İnönü'nün parlamentoda kendini seçtirecek çoğunluğu yakalayamamış olmasıdır (Özdemir, 1994: 154-156).

Seçim sonuçlarını takip eden günlerde cumhurbaşkanlığına ilişkin tartışmalar siyasetin ana gündemi olmuştur. 25 Ekim tarihine gelindiğinde ise Ordu, bir kurum olarak siyasete yeniden müdahele etmiş ve cumhurbaşkanlığı seçiminin sonucunu tayin edici hamlesini yapmıştır. 24 Ekim'de parti liderleri Çankaya Köşkü'ne çağrılmış, görüşmeler gece yarısı nihayete ermiş ve Ordu tarafından hazırlanan 3 maddelik taahütnameyi imzalamışlardır. İmzalanan taahhütnamaye göre partiler cumhurbaşkanlığı seçimi için aday göstermeyecekler ve Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilebilmesi için partilerine baskı yapacaklardır (Özdemir, 1994: 160). 26 Ekim'de ise TBMM cumhurbaşkanını seçmek için toplanmış, Cemal Gürsel oylamaya katılan 607 kişiden 434'ünün oyunu alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin dördüncü cumhurbaşkanı olmuştur. Oylamada 156 oy ise boş çıkmıştır (Akın, 2009: 84).

Cumhurbaşkanlığı seçiminde çıkan 156 boş oyun sebebini de belirtmek gerekir. Boş çıkan oyların AP milletvekilllerine ait olduğu bilinmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimine giden süreçte, AP'lilerce ismi bu makam için dillendirilen kişi Ali Fuad Başgil'dir. AP listesinden Samsun senatörü olarak meclise giren Başgil, ordu menduplarınca tehdit edildiği için aday olmamıştır. Adaylık girişimi engellenen Başgil, oylamanın yapılacağı sabah senatörlükten istifa ederek Ankara'dan ayrılmış ve İstanbul'a gitmiştir (Özdemir, 1994: 166-178). Yukarıda da belirtildiği gibi Çankaya Köşkü'nde varılan mutabakat gereği Gürsel tek aday olarak seçime girmiş, AP'liler ise boş oy kullanarak bir anlamda seçimi ve Gürsel'i protesto etmişlerdir.

1961 Anayasası, cumhurbaşkanının görev süresini 7 yıl olarak belirlemiştir. Ancak Gürsel bu süreyi tamamlayamamıştır. Hastalanan ve tedavi için ABD'ye giden Gürsel, 9 Şubat 1966'da komaya girmiştir. 24 Mart'ta ise GATA'ya getirilmiş ve burada yapılan muayane neticesinde de göreve devam edemeyeceği sağlık kurulu raporu ile kesinleşmiştir (Akın, 2009: 92).

3.2. 1966 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

Cemal Gürsel'in ağır hastalığı sebebiyle ABD'ye gitmesi ve ardından orada da komaya girmesiyle yeni cumhurbaşkanının kim olacağı tartışılmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın kim olacağını tayin edici bir kurum olarak öne çıkan ordu, kendi adayının dönemin genelkurmay başkanı Cevdet Sunay olduğuna dair işaretler vermiştir. Ancak 1961 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı seçimine katılabilmek için meclis üyesi olmak gerekmektedir. Sunay'ın adaylığını engelleyen bu kural geliştirilen bir formül

ile aşılmış ve Sunay'ın cumhurbaşkan kontenjan senatörü olarak parlamentoya girmesiyle adaylığının önü açılmıştır.

Sunay'ın adaylığı iktidardaki AP'nin yanısıra CHP ve mecliste grubu bulunan Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından da desteklenmiştir. Sunay'ın adaylığına karşı çıkanlar ise Osman Bölükbaşı liderliğindeki Millet Partisi ile, Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP'dir. Öyle ki, bu iki lider Cumhuriyet Senatosu Başkanı ve Cumhurbaşkanı Vekili İbrahim Şevki Atasagun'un, Sunay'ın adaylığı için parti liderleriyle yaptığı görüşmeye de katılmamışlardır. Millet Partisi milletvekilleri 28 Mart'ta gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerine de katılmamışlar, CKMP ise kendi adayı olarak Alparslan Türkeş'i belirlemiştir. Senatör Ragıp Üner'in istifa etmesiyle, yerine Cevdet Sunay kontenjan senatörü olmuş ve bu şekilde girdiği seçimden de Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olarak çıkmıştır. 28 Mart 1966'da gerçekleşen seçime 532 kişi katılmış; Cevdet Sunay 461, Alparslan Türkeş 11 oy almıştır. Aday olmadıkları halde Celal Bayar, İsmet İnönü, Ali Fuad Başgil, Kasım Gülek gibi isimlere de oy çıkmıştır (Özdemir, 1994: 203-216).

3.3. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye çalkantılı bir dönem geçirmiştir. Bir yandan "68 Kuşağı" olarak adlandırılan, başını öğrencilerin çektiği olaylar ile 1961 Anayasası'nın sağladığı imkanlarla faaliyet gösteren işçi sendikalarının eylemleri gerçekleşirken; öte yandan siyasi alan da mevcut partilerden koparak doğan siyasi partilerle ve marksizm ve sosyalizm gibi sol akımlarla tanışmıştır. CHP "ortanın solu" çizgisine kayarken, buna tepki gösterenler Güven Partisi'ni kurmuştur. AP'den de bir kopma yaşanmış ve Ferruh Bozbeyli öncülüğünde Demokratik Parti kurulmuştur. Alparslan Türkeş liderliğindeki CKMP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını alarak Türk Milliyetçiliği çizgisinde bir siyasal hareket başlatırken, Necmettin Erbakan da dini vurguları öne çıkaran Milli Nizam Partisi'ni kurmuştur. Siyasal alandaki bu ayrışmalar topluma da yansımış, Türkiye'de şiddet ortamı hakim olmuştur. Yaşanan bu olaylar sonrasında TSK, Süleyman Demirel Başbakanlığı'ndaki hükümeti istifaya zorlayarak muhtıra yayınlamıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası ile Demirel hükümeti istifa etmek zorunda kalmış ve ülkede Nihat Erim, Naim Talu gibi "partiler üstü" isimlerin başbakanlık yaptığı ara rejim dönemi başlamıştır (Zürcher, 2009: 366-381). 1973 cumhurbaşkanlığı seçimine giden süreçte yaşanan bu karmaşa, yapılacak olan seçime de yansımış ve 12 Mart Muhtırası'na da imza atmış olan Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler'in cumhurbaşkanı olma isteği sonuçsuz kalmıştır.

Ara rejim atmosferinde gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler devlet başkanlığına talip olduğunu ilan etmiştir. 1966'da Sunay'ın cumhurbaşkanlığına aday olması için işletilen süreç Gürler için de tatbik edilerek Gürler'in Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörü olarak meclise girmesi sağlanmıştır. Ancak AP, CHP ve Demokratik Parti Gürler'i desteklemeyeceğini beyan etmişlerdir. AP 1970'te Senato Başkanlığı'na seçilmiş olan Tekin Arıburun'u, Demokratik Parti de kendi genel başkanı Ferruh Bozbeyli'ye oy vereceğini açıklamıştır. Bülent Ecevit liderliğindeki CHP ise cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin oylamaya katılmama kararı almıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu 13 Mart'ta gerçekleşmiş ve oylamada Tekin Arıburun 292, Faruk Gürler 175, Ferruh Bozbeyli 45 oy almıştır. 1961 Anayasası'nın öngördüğü üçte iki çoğunluğa ulaşılamadığı için takip eden günlerde yeni oylamalar yapıldıysa da sonuç alınamamıştır.[10] 20 Mart'a kadar yapılan oylamalarda sonuç çıkmayınca Arıburun ve Gürler adaylıktan çekilmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine CHP lideri Ecevit bir anayasa değişikliği teklifi ile Cevdet Sunay'ın görev süresini 1975'e kadar uzatma formülünü önermiştir. 21 Mart'ta TBMM'nin Millet Meclisi kanadında anayasa değişikliği oylanmış ancak üçte iki nitelikli çoğunluk olan 300 oya ulaşılamamış, oylamadan 299 evet oyu çıkmıştır. Sonuçsuz kalan bu girişimi sonrası Ecevit, Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan'ı aday olarak önermişse de, Taylan cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak meclise dahil edilmemiştir. Sonuçsuz kalan bu girişimler sonrası 28 Mart'ta görevi dolan Cevdet Sunay Çankaya

10 1961 Anayasası'na göre; cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki tur oylamada üçte iki çoğunluk olan 423, sonraki oylamalarda ise salt çoğunluk olan 318 oy almak gerekmektedir.

Köşkü'nden ayrılmış ve yerine, anayasa gereği Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun vekalet etmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan bu kriz hali 25 gün sürmüş, çözümü getirecek öneri ise Süleyman Demirel'den gelmiştir: Fahri Korutürk. Eski bir asker olan Korutürk, Cevdet Sunay tarafından cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörü olarak meclise girmişti. Ilımlı kişiliği, partilerin ismi üzerinde anlaşmasını sağladı ve 6 Nisan 1973'te 365 oy alarak Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı seçildi (Akın, 2009: 97-101).

1973 Cumhurbaşkanlığı seçimleri; ordunun zihninde, cumhurbaşkanlığına giden yolun genelkurmay başkanı olmaktan geçtiğine dair bir inancın olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. 1966'da Cevdet Sunay'ın devlet başkanı olmasıyla pekişen bu inanç, Faruk Gürler'in devlet başkanı olamaması ile sekteye uğramıştır. Fakat ordu, cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarını belirleyen ana güç olmaya devam etmektedir. Siyasi partiler bile bu durumu kanıksamış görünmektedirler. Fahri Korutürk örneğinde olduğu gibi, cumhurbaşkanlığı makamı için partilerin önerdikleri isimler askeri geçmişe sahiptirler.

3.4. 1980 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

1973'ten 1980'e kadar hiçbir parti parlamentoda mutlak çoğunluğu yakalayamamış, bu yıllarda ülkeyi yöneten hükümetlerinn hepsi de istikrar gösteremeyen koalisyon hükümetleri olmuştur. Hükümeti kuran partiler ya bağımsızların ya da çok az sayıda vekili bulunan partilerin desteğiyle iktidar olabilmişlerdir. Bu şekilde kurulan hükümetlerin ömürleri uzun olmazken; siyasetteki bu kaos ortamı toplumda da gerilimi ve kutuplaşmayı zirveye taşımıştır (Findley, 2016: 316-320). Türkiye bu gelişmeler içerisinde Mart 1980'de cumhurbaşkanlığı seçimlerine gitmiş; seçim, toplumdaki ve siyasaetteki krizi daha da derinleştirecek şekilde cereyan etmiştir.

Fahri Korutürk'ün görev süresinin dolmasına günler kalmış olmasına rağmen cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklayan bir isim dahi olmamıştır. Çeşitli gazeteler ise İhsan Sabri Çağlayangil, Cahit Karakaş, Sadi Irmak, Oramiral Hilmi Fırat, Orgeneral Faik Türün, Muhittin Taylan isimlerini cumhurbaşkanı aday adayı olarak haberleştirmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in ismi de cumhurbaşkanlığı için geçmiş, hatta Günaydın gazetesi cumhurbaşkanlığı seçimleri için yaptırdığı bir anketten Kenan Evren'in ilk sırada çıktığını okuyucularına duyurmuştur (Özdemir, 2007: 275-279).

Siyasi partiler cephesinde ise seçime ilişkin hiçbir hareketlilik bulunmamaktadır. 22 Mart 1980'de başlaması gereken cumhurbaşkanlığı seçimleri aday yokluğundan başlayamamış, 25 Mart günü Mardin Bağımsız milletvekili Nurettin Yılmaz'ın seçimi başlatabilmek adına aday olmasıyla ilk tur oylama gerçekleşmiştir. Yılmaz, anayasa gereği ilk iki tur oylamada aranan üçte iki çoğunluk şartının devredışı kalması için ikinci turda da adaylığını korumuş ve süreci salt çoğunluğun yeterli olduğu üçüncü ve sonraki turlara taşıdıktan sonra adaylıktan çekilmiştir. Ardından CHP Bingöl milletvekili Hasan Celalettin Ezman aday olarak, oylamanın iki tur daha sürmesini sağlamıştır. Sonuçsuz turlar CHP Ankara senatörü İbrahim Öztürk'ün adaylığı ile 12. tura kadar sürmüş, 13. ve 14. turlar ise adaysız gerçekleşmiştir (Özdemir, 2007: 280-282). Sonuç alınamayan turlar devam ederken, 6 Nisan 1980'de Fahri Korutürk'ün görev süresi dolmuş ve yerine anayasa gereği Cumhuriyet Senatosu Başkanı Sabri Çağlayangil vekalet etmeye başlamıştır.

12 Eylül Askeri Darbesine kadar geçen sürede ise partiler cumhurbaşkanlığı için aday gösterme yolunu seçtilerse de turlar sonuçsuz kalmıştır. AP bu dönemde, önce Saadettin Bilgiç'i, sonra 12 Mart döneminin ünlü 1. Ordu Komutanı Faik Türün'ü aday göstermiştir. CHP'nin adayı da yine 12 Mart Generallerinden Muhsin Batur'dur. Batur, 93. turda seçilme çoğunluğu olan 318 oya çok yaklaşmışsa da, 303 oyda kaldığı için cumhurbaşkanı olamamıştır. 1974 Haziran ayında Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından kontenjan senatörü seçilen Batur'un görev süresi 8 Haziran 1980'de sona erdiğinden adaylığı da devre dışı kalmıştır. CHP bu durum üzerine emekli askerlerden, Oramiral Kemal Kayacan'ı aday göstermiş, AP ise Türün'ü desteklemeye devam etmiştir (Akın, 2009: 116-117). 1980 Mart ayının son günlerinde başlayan 7. Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş aydan fazla bir süre devam etmiş, 115 tur

oylama yapıldıysa da sonuç alınamamıştır. Ülkede ise terör ve şiddet olayları tırmanmıştır. 12 Eylül 1980'e gelindiğindeyse, TSK 27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971'den sonra üçüncü kez yönetime müdahale etmiştir.

4. 1982 Anayasası Dönemi

4.1. 1982 Anayasası Halkoylaması[11]

1982 Anayasası'nın ilk hali cumhurbaşkanlığı seçimlerini, 1961 Anayasası döneminde yaşanan krizleri aşmak adına, dört turla sınırlandırmıştır. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki tur oylamada üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun, sonraki iki turda ise üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyunu almak gerekmektedir. Eğer bu dört tur oylamadan sonuç çıkmazsa parlamento seçimleri yenilenecektir. Anayasa'nın getirdiği bir diğer yenilik ise parlamento dışından isimlerinden cumhurbaşkanı adayı olabilmesinin önünü açmasıdır. Anayasa bu şartları öngörmüş olsa da, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in cumhurbaşkanı oluşu bir istisnadır. Darbeyi gerçekleştiren MGK'nın başkanı olan Kenan Evren, 1982 Anayasası'nın halkoylaması sonucunda kabul edilmesiyle cumhurbaşkanı olmuştur. Kenan Evren'in 7. Cumhurbaşkanı olmasını sağlayan yasal düzenleme ise 1982 Anayasası'na konulan 1 No'lu geçici maddedir. Maddeye göre, Anayasa'nın halkoylaması sonucunda kabulü halinde, halkoyalaması tarihinde MGK Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanacak ve 7 yıllık bir süre için bu görevde bulunacaktır.

Anayasa referandumu ile cumhurbaşkanlığı seçiminin birleştirilmesi sonucunda halk bir anlamda Kenan Evren'i seçmek zorunda kalmıştır. Daha doğrusu Anayasa'ya verilen "evet" oyları ile Kenan Evren'in cumhurbaşkanı olması onaylatılmıştır. Hem o dönemde hem de yıllar boyunca tartışma konusu olan bu uygulama için Kenan Evren yıllar sonra "En çok pişman olduğumuz şey budur" demiş ve halkoylamasının hazırlıkları sürerken cumhurbaşkanlığı seçimi için ayrı, anayasa için ayrı bir sandık konulması istediğini, ancak bu isteğinin Konsey tarafından kabul görmediğini söylemiştir (Dursun, 2005: 178-179).

4.2. 1989 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

12 Eylül Darbesi'nin ardından sivil siyasete geçiş 1983'te gerçekleşmiştir. 24 Nisan 1983'te siyasal etkinliklere getirilen yasak kaldırılmış, fakat seçimlere üç siyasal partinin girmesine izin verilmiştir: Turgut Özal'ın önderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP), Necdet Calp'ın Halkçı Partisi (HP) ve Turgut Sunalp'in Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP). Kenan Evren, emekli orgeneral olan Sunalp'in partisini desteklese de, seçimden galip çıkan oyların yüzde 45'ini alan ANAP olmuştur. ANAP seçimler sonucunda tek başına iktidar kurmak için yeterli sayıda[12] milletvekilini TBMM'ye taşımıştır. Turgut Özal askeri rejimin sürdüğü dönemde, MGK'nın Bülent Ulusu hükümetinde de bakanlık yapmıştır. Yani Kenan Evren'le daha önce birlikte çalışmış bir isimdir (Akşin, 2008: 280-281). Bu sebeple yürütmenin iki kanadını temsil eden bu isimler arasında büyük krizler yaşanmamıştır.

Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP, 1987 genel seçimlerinden de tek başına iktidar olarak çıkmıştır. Siyasi yasakların kalkmasıyla yeniden siyasete dönen Süleyman Demirel Doğru Yol Partisi'nin lideri olarak seçimlere girmiş ve TBMM'de temsil edilen üçüncü büyük parti olmuştur. Meclis'te temsil edilen ve ana muhalefet konumunda olan parti ise Erdal İnönü genel başkanlığındaki Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'dir.

Ekim 1989'da yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimine kadar geçen zürede Özal ilginç hamleler yapmıştır. 1987'de ordu yüksek komuta kademesinin Orgeneral Necdet Üruğ sonrası planını boşa çıkararak Necdet Öztorun yerine Necip Torumtay'ı Genelkurmay Başkanlığı'na getirmiştir. Özal bu

11 Çalışma kapsamında belirlenen alt başlıklar cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştiği yıllara göre şekillenmiştir. Ancak Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı için ayrı bir seçim yapılmadığından, çalışmanın bu kısmında "1982 Anayasası Halkoylaması" başlığı tercih edilmiştir.

12 ANAP 1983 seçimleri sonrasında TBMM'de 211 milletvekili ile temsil edilmiştir. O dönem için TBMM üye tamsayısı 400'dür. İlerleyen yıllarda kanunda yapılan değişiklikle TBMM üye tamsayısı önce 450'ye, sonra 550'ye yükseltilmiştir.

hamlesiyle, ordunun muhtemel Çankaya adayının önünü kesmiştir. Ardından Kenan Evren'in görev süresinin uzatılmasına dair bir teklif sunarak, "Kenan Evren ismi üzerinden orduyu pasifize etmiş"tir (Akın, 2009: 139). Muhalefet ise bu teklifi desteklemiştir. Özal'ın kendi adaylığına ilişkin haberler ise 1988 Ocak ayından itibaren basında yer almaya başlamıştır. Çıkan haberler üzerine Süleyman Demirel "Kimse, yüzde 36 oyla Çankaya'ya niyetlenmesin" demiş ve Özal'ın adaylığına sonuna kadar karşı çıkmıştır. Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin tavrı da Özal aleyhinedir. SHP lideri Erdal İnönü Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce bir erken seçim yapılmasını ve cumhurbaşkanını oluşacak yeni parlamentonun seçmesini önermiştir (Özdemir, 2007: 344-361).

Turgut Özal cumhurbaşkanlığına adaylığını anayasal olarak seçimlerin başlaması gereken 20 Ekim 1989'dan üç gün önce, 17 Ekim'de resmen açıklamıştır. Özal bu kararını partisinin yetkili organlarında tartıştıktan sonra almış olsa da kendi partisi içerisinden tepkiler gelmiştir. TBMM'deki diğer partilerin, mecliste temsil edildikleri milletvekili sayıları itibariyle cumhurbaşkanı seçtirmeye imkanları bulunmadığından, aday da göstermemişlerdir. Özal'a tek rakip, yine kendi partisi içerisindeki muhalefetten gelmiş ve Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş seçimlere girmiştir. Seçimlerin ilk turu muhalefet tarafından boykot edilmiş; Özal 247 oy, rakibi Çelikbaş da 18 oy almıştır. İkinci turda da üçte iki çoğunluğu yakalayamayan Özal 256 oy almıştır. Salt çoğunluğun arandığı üçüncü tur oylamada ise Özal 263 oy almış ve Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı olmuştur (Akın, 2009: 139-140).

17 Nisan 1993'teki ölümüne kadar görevini sürdüren Turgut Özal, Türkiye'nin ikinci sivil Cumhurbaşkanı'dır. Celal Bayar ile bu noktada benzeşen Turgut Özal, Bayar gibi önce partisini tek başına iktidara taşımış ve oradan devletin zirvesine çıkmıştır. Özal cumhurbaşkanı seçildikten sonra, yerine Yıldırım Akbulut'u getirmiş ve büyük ölçüde ANAP'ı yönetmeye devam etmiştir. Her ne kadar 1982 Anayasası "*Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa* partisi ile ilişiği kesilir" dese de; "ilişik kesme" ifadesi hukuki bir zorunluluğu yerine getirmekten ibaret kalmıştır. Özal'ın cumhurbaşkanlığı fili bir yarı-başkanlık hatta başkanlık sistemini andırmıştır. ANAP Genel Başkanlığı makamının kısmen de olsa Özal'dan bağımsızlaşması, 1991 yılında partinin başına geçen Mesut Yılmaz döneminde gerçekleşmiştir.

4.3. 1993 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Özal'ın 1993'teki ani ölümü ile cumhurbaşkanının kim olacağı tartışılmaya başlanmıştır. 1982 Anayasası cumhurbaşkanlığı makamının boşalması durumunda ne olacağını belirtmiştir: "… Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlğı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır". Cumhurbaşkanlığı makamına en yakın isim ise dönemin başbakanı Süleyman Demirel'dir. Demirel vakit kaybetmeden adaylığını açıklasa da Demirel'in kendi partisinin oyları ile cumhurbaşkanı seçilebilmesi mümkün değildir[13]. Demirel'in cumhurbaşkanı olabilmesi için diğer partilerin de desteğini alması gerekmektedir.

Cumhurbaşkanı seçilebilmesinin yolunun üçüncü veya dördüncü turda salt çoğunluğun oyunu almaktan geçtiğinin farkında olan Süleyman Demirel, yaptığı görüşmeler sonucunda koalisyon ortağı SHP'yi adaylığını desteklemek noktasında ikna etmiştir. Demirel 4 Mayıs 1989'da, partisinin meclis grubunda cumhurbaşkanı adayı olduğunu açıklamıştır. 5 Mayıs'ta ise TBMM Başkanlığı'na Demirel'in adaylık dilekçesi sunulmuştur. Muhalefet partilerinden CHP kendi adayı olarak İstanbul Milletvekili İsmail Cem'i; bir diğer muhalefet partisi ANAP ise cumhurbaşkanı adayı olarak Kamran İnan'ı göstermiştir. Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi (RP) ise Lütfü Doğan'ı aday olarak belirlemiş, Büyük Birlik Partisi de RP adayı Doğan'ı destekleyeceğini beyan etmiştir. 8-16 Mayıs tarihleri arasında cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamalarda Demirel birinci turda 234, ikinci turda 235 oy almıştır. Üçte iki çoğunluğun oyunun gerekli olduğu bu turlardan sonuç çıkmayınca salt çoğunluk aranan üçüncü tur oylama yapılmış ve Demirel aldığı 244 oyla Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olmuştur (Özdemir, 2007: 389-425).

13 1993 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapıldığı dönemde TBMM üye tamsayısı 450'dir. Anayasa gereği cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki turda üçte iki çoğunluk olan 300, üçüncü ve dördüncü turda ise salt çoğunluk olan 226 oy alınması gerekmektedir. 1991 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan DYP ise TBMM'de 178 milletvekili ile temsil edilmiştir.

Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı olması ile bu makamın sivilleşmesi de pekişmiştir. Demirel'in cumhurbaşkanı seçim sürecindeki ilginç yan ise, önceki dönemlerin aksine, ordu ile bir uzlaşı aramak yerine diğer partilerin desteğinin aranmış olmasıdır. Kendinden önceki sivil cumhurbaşkanları, partileri tek başına iktidarda oldukları dönemde cumhurbaşkkanlığı yarışına girdikleri için diğer partilerle uzlaşma ihtiyacı duymadan devletin zirvesine gelebilmişlerdir.

4.4. 2000 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminin son yılında, iktidarda DSP, MHP ve ANAP'tan oluşan üçlü koalisyon hükümeti bulunmaktadır. Siyasi yelpazenin farklı noktalarını temsil eden ve tek başlarına cumhurbaşkanını seçme güçleri olmayan koalisyon ortağı partilerin ortak bir aday üzerinde uzlaşmaları da mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, mevcut cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresinin uzatılmasına dair bir anayasa değişikliği gündeme gelmiştir. 1982 Anayasası'nın o günkü hali bir kişiye ikinci kez cumhurbaşkanı olma imkanı tanımazken, yapılacak değişiklikle bu engelin kaldırılması ve Demirel'in bir süre daha cumhurbaşkanı olarak görevine devam etmesi hedeflenmiştir.

Demirel'in görev süresini uzatacak olan formül, ilk olarak koalisyon ortağı olmayan ancak mecliste temsil edilen DYP tarafından gelmiştir. DYP genel başkanı Tansu Çiller, liderleri ziyaret ederek, bir kişinin beşer yıllığına iki kez cumhurbaşkanı seçilmesinin önünü açan anayasa değişikliği teklifini sunmuştur. Koalisyon ortaklarından Bülent Ecevit ve Mesut Yılmaz formülü destekleyeceklerini ifade ederken koalisyonun diğer ortağı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Devlet Bahçeli "evet" demese de, öneriyi "tartışılır" bulduğunu ifade etmiştir. Mecliste temsil edilen bir diğer parti olan Fazilet Partisi (FP) de MHP gibi düşünmektedir (hurriyet.com.tr, 14 Ocak 2000). Ocak ayının sonunda ise koalisyon ortakları biraraya gelerek Demirel'in bir kez daha cumhurbaşkanlığına seçilmesinin yolunu açacak olan anayasa değişikliği üzerinde anlaştıklarını açıklamışlardır. Değişiklik, cumhurbaşkanlığı süresini 7 yıldan 5 yıla indirmekte ve bir kişinin iki kez cumhurbaşkanı seçilmesine imkan tanımaktadır. Koalisyon ortakları, DSP, MHP ve ANAP ile birlikte değişikliğe destek veren DYP'nin milletvekili sayıları 435 ediyor; anayasa değişikliğinin TBMM'den rahatlıkla geçeceği planlanıyordu (sabah.com.tr, 31 Ocak 2000). Ancak Mart ayında TBMM'de yapılan oylamada anayasa değişikliğine "evet" yönünde çıkan oy sayısı 303'te kaldı, "hayır" oylarının sayısı ise 202 oldu. 1982 Anayasası, anayasa değişikliklerinin gerçekleşebilmesi için minimum 330 oy istediği için, Demirel'i beş yıllığına daha cumhurbaşkanı yapma planı sonuçsuz kalmıştır (yenisafak.com.tr, 30 Mart 2000).

Aday olma ve aday gösterme süresi sona ermek üzereyken TBMM'de grubu bulunan beş siyasi partininin liderlerini toplantıya çağıran Başbakan Bülent Ecevit, 9 saati bulan müzakaereden sonra partilerin ortak adayını açıklamıştır: Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer. Sezer'in aday gösterilmesi ile 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanlığı adaylığı için tanıdığı, parlamento dışından aday gösterme imkanı ilk kez işletilmiştir. 25 Nisan'da parti liderleri bir protokol imzalayarak Sezer'in ortak adayları olduğunu ilan etmişlerdir. Ancak beş parti anlaşmış olsa başka adaylar da çıkmıştır. Fazilet Partisi'nden Nevzat Yalçıntaş, MHP'den ise Sadi Somuncuoğlu aday olarak yarışa katılmışlardır. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin ilk tur oylama 27 Nisan'da yapılmış ve ve Sezer 281 oy almıştır. 1 Mayıs'ta yapılan oylamada Sezer'in oyu 314'e yükselmiştir. Anayasa'nın aradığı üçte iki çoğunluk yakalanamadığı için üçüncü tur oylama 5 Mayıs 2000'de gerçekleşmiş ve Sezer aldığı 330 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı olmuştur (Akın, 2009: 172-174).

Sezer'in görev süresi devam ederken, 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) tek başına iktidara gelmiştir. Ak Parti'ye zıt bir siyasi düşünceye sahip olan Sezer, parlamentodan gelen çok sayıda yasayı veto etmiş, hükümetin istediği üst düzey bürokratların çoğunun atamasını gerçekleştirmemiştir Yaşanan tüm bu gelişmeler ise 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı'na tanıdığı olağanüstü yetkilerin bir sonucudur.

4.5. 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Cumhurbaşkanı Sezer'in 2007 Mayıs ayı içerisinde görev süresi dolacağı için Anayasa gereği Nisan ayı içerisinde cumhurbaşkanlığı adaylığı ve seçim süreci başlamıştır. Bu dönemde yaşananlar ise Türk siyasal hayatına "anayasa krizi" olarak geçmiştir.

1982 Anayasası'nın o günlerde yürürlükte olan 102. maddesine göre Cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki turda meclis üye tamsayısının üçte ikisi (367), üçüncü ve dördüncü turlarda ise üye tamsayısının salt çoğunluğu (276) yeterlidir. 2002 seçimlerinde elde ettiği başarıyla TBMM'de 363 milletvekili bulunan Ak Parti'nin ilk iki turda olmasa bile, üçüncü turda kendi adayını seçtirebileceği düşünülmekteydi.

Ak Parti, cumhurbaşkanlığı için başbakanlık ve dışişleri bakanlığı görevlerinde bulunmuş olan Abdullah Gül'ü aday göstermiştir. Seçimin yapılacağı günlerde ise Emekli Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu cumhurbaşkanlığı seçimi için ilk iki turda aranan üçte iki çoğunluğun sadece karar yeter sayısı için değil, aynı zamanda oturumun açılması için gerekli toplantı yeter sayısı olduğu iddiasını ortaya atmıştır. Bu iddiayı benimseyen CHP Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk oturumuna katılmayarak konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşımıştır. Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs'ta aldığı kararla aykırılık iddiasını kabul etmiştir.[14] Her halükarda, Cumhurbaşkanlığı seçimi birinci turunda gerekli çoğunluk (367) sağlanamadığı için Anayasa Mahkemesi kararı, seçim sürecine son noktayı koymuştur (Özbudun&Gençkaya, 2010: 97-98). Cumhurbaşkanlığı konusundaki çıkmazın sonucu olarak TBMM oybirliği ile yeni seçim kararı almış ve seçim tarihini 22 Temmuz 2007 olarak belirlemiştir. Aynı zamanda AKP liderliği, beş maddede değişikliği ve iki geçici madde eklenmesini öngören bir anayasa değişikliği paketi önerisiyle yaşanan duruma tepki göstermiştir. Öneri, Cumhurbaşkanı'nın beş yıllık en çok iki dönem için halk tarafından seçilmesini ve Anayasa'nın 96. maddesinin, TBMM'nin toplantı yetersayısının seçimler dâhil bütün işlemler için üye tamsayısının üçte biri olacak şekilde değiştirilmesini içermektedir. Öneri ile amaçlanan Cumhurbaşkanı seçiminde parlamentoda yaşanan çıkmazın tekrarlanmasını önlemektir. Değişiklik önerisi Anavatan Partisi'nin de desteğiyle ikinci görüşmede üçte ikiden fazla bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Ancak kanun 25 Mayıs 2007 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından yeniden görüşülmek üzere parlamentoya iade edilmiştir. Yeniden görüşme sonrasında TBMM, değişiklik kanununu aynen kabul etmiştir. Bu gelişmenin ardından ise Cumhurbaşkanı Sezer Anayasa'nın 175. maddesinin verdiği yetkiyi kullanarak değişiklik kanununu halkoylamasına sunmuştur. 21 Ekim'de gerçekleşen halkoylamasında yüzde 67,51 katılma oranı ve yüzde 68,95'lik bir çoğunlukla anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir. Bu halkoylamasından önce ise 22 Temmuz 2007'de gerçekleşen milletvekili genel seçimlerinde AKP oyların yüzde 46,7'sini almış ve TBMM'de 340 milletvekili ile temsil edilme gücünü yakalamıştır. TBMM'nin gündemindeki ilk konulardan birisi de Cumhurbaşkanlığı seçimleridir. Anayasa Mahkemesi'nin toplantı yeter sayısı için şart koştuğu üçte iki çoğunluğun ilk iki turda sağlanması gerekmektedir. Muhtemel bir anayasal krizi önlemek için, beş yıl aradan sonra TBMM'de yeniden temsil edilme imkânını yakalayan Milliyetçi Hareket Partisi cumhurbaşkanlığı seçimleri için gerçekleşecek olan oturumlara katılma kararı almış ve kendi adayı Sabahattin Çakmakoğlu'nu desteklemiştir. Usulüne uygun biçimde gerçekleşen seçimlerde AKP'nin cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül üçüncü tur oylamada kullanılan 448 oydan 339'unu alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. Cumhurbaşkanı olmuştur (Özbudun, 2014: 88-90).

14 Burada hatırlatılması gereken bir diğer konu da 27 Nisan günü Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde, laiklik karşıtı olduğu iddia edilen birtakım yerel faaliyetleri eleştiren, cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili olarak laiklik üzerindeki tartışmalardan endişe ifade eden ve laik cumhuriyeti korumak için "hukuki yetkiler"in kullanılacağı tehdidini içeren bir bildiri kamuoyuna açıklanmasıdır "E-Muhtıra" olarak adlandırılan bu bildiri uzunca bir süre TSK'nın resmi internet sitesinde yer almaya devam etti. Söz konusu bildiri 2011 yılında TSK'nın resmi internet sitesi olan www.tsk.tr adresinden çıkartıldı (hurriyet.com.tr, 30 Ağustos 2011).

4.6. 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

2002 yılında tek başına iktidara gelen AK Parti, 2007 ve 2011 seçimlerinden de tek başına iktidar olarak çıkmıştır. AK Parti tüzüğüne göre bir kişi en fazla üç dönem üst üste milletvekili seçilebilmektedir. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, ilk kez parlamentoya 2003'te Siirt'te gerçekleşen ara seçimler sonrasında girmiş, 2007 ve 2011 seçimlerinde de İstanbul'dan aday olmuş ve üçüncü kez milletvekili seçilmiştir. AK Parti Tüzüğü gereği, Erdoğan'ın bir daha milletvekili olma şansı kalmamıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresi ise 2014 Ağustos'unda dolacaktır. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi ise Türkiye için bir ilk olacak ve cumhurbaşkanı ilk kez doğrudan halkın oyu ile seçilecektir. Parlamentoda üçüncü dönemini dolduran Erdoğan; Celal Bayar ile başlayıp, Turgut Özal ve Süleyman Demirel ile devam eden geleneği devam ettirmiş ve partisini iktidara taşıdıktan sonra cumhurbaşkanı olmaya karar vermiştir.

Cumhurbaşkanlığına aday olan bir diğer isim ise İslam İşbirliği Teşkilatı eski Başkanı Prof. Ekmeleddin İhsanoğlu'dur. İhsanoğlu, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu tarafından, MHP Lideri Devlet Bahçeli'ye önerilmiş ve Bahçeli de "Bu öneri titiz ve partiler üstü bir çalışmanın sonucu olarak olgunlaştı. MHP de bu isim üzerinde bütünleşerek, seçimi herhangi bir kaosa dönüştürmeden, demokrasimizi güçlendirmek açısından sonuçlandırma arzusu olacaktır" sözleriyle İhsanoğlu'nu destekleyeceklerini açıklamıştır (hurriyet.com.tr, 16 Haziran 2016). Bir diğer muhalefet partisi olan Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise, kendi eş genel başkanı Selahattin Demirtaş'ı cumhurbaşkanlığına aday göstermiştir (hurriyet.com.tr, 30 Haziran 2014).

Türkiye 10 Ağustos 2014'te Cumhurbaşkanı'nı belirlemek üzere sandık başına gitmiştir. Cumhurbaşkanı seçilebilmek için, kullanılan geçerli oyların yarıdan bir fazlasının alınması gerekmektedir. Katılma oranının yüzde 74,13 olduğu seçimde Recep Tayyip Erdoğan, oyların yüzde 51,79'unu alarak Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Diğer adaylardan Ekmeleddin İhsanoğlu yüzde 38,44 Selahattin Demirtaş yüzde 9,76 oy almıştır (sabah.com.tr, 15 Ağustos 2016).

Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olmasının ardından AK Parti Genel Başkanlığına ve Başbakanlığa, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu gelmiştir. Davutoğlu liderliğinde gidilen 7 Haziran 2015 genel seçimlerinden AK Parti yüzde 40,87'lik oy oranı ile birinci parti olarak çıksa da, parlamentoda tek başına iktidar kurmaya yetecek kadar sayısal çoğunluğa ulaşamamıştır. CHP ve MHP ile yürütülen koalisyon görüşmelerinden de sonuç çıkmayınca, Cumhurbaşkanı Erdoğan seçimlerin tekrarlanmasına karar vermiştir. 1 Kasım 2015'te tekrarlanan genel seçimler sonucunda AK Parti Yüzde 48,9 oy almış ve TBMM'de tek başına hükümeti kurabilecek güce erişmiştir.

1 Kasım seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AK Parti'de 2016 Nisan ayında ilginç bir gelişme yaşanmış ve Genel Başkan Davutoğlu'nun il ve ilçe başkanlarını atama yetkisi elinden alınarak, bu yetki MKYK'ya verilmiştir. Davutoğlu bu gelişmeden birkaç gün sonra yaptığı açıklama ile AK Parti Genel Başkanlığı'ndan ve Başbakanlık'tan ayrılacağını duyurmuştur. 22 Mayıs'ta yapılan olağanüstü kongrede ise AK Parti hükümetlerinin Ulaştırma ve Denizcilik Bakanı Binali Yıldırım Genel Başkan seçilmiştir. 24 Mayıs'ta bakanlar kurulunu cumhurbaşkanına sunan Yıldırım, Cumhurbaşkanının onayıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 65. Hükümeti'ni kurmuş ve Başbakan olmuştur.

Halen görevi başında bulunan Recep Tayyip Erdoğan, uzun yıllar genel başkanlığını yaptığı AK Parti ile ilişkilerini sürdürmekte ve uyguladığı yönetim anlayışı fili bir başkanlık sistemini andırmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Anayasa'nın kendisine tanıdığı "gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder" yetkisini bir çok defa kullanmış ve Bakanlar Kurulu'nu "Cumhurbaşkanlığı Külliyesi"nde toplamaya başlamıştır. 65. Hükümetin ilk bakanlar kurulu toplantısı da Başbakanlık'ta değil, "Cumhurbaşkanlığı Külliyesi"nde yapılmış ve Türk siyasal hayatında ilk kez yeni kurulan bir bakanlar kurulu Başbakan'ın değil, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanmıştır. Erdoğan birçok kez yaptığı açıklamalarıyla, fiilen uyguladığı Başkanlık Sistemi'nin anayasal olarak da hükümet sistemi olarak benimsenmesini istemektedir.[15]

15 Yedi numaralı dipnotta da belirtildiği üzere 10 Aralık 2016 tarihinde Ak Parti milletvekillerince TBMM'ye 21

Sonuç:

Türk siyasetinin seyrini cumhurbaşkanlığı seçimlerini ve seçilen cumhurbaşkanlarının politikalarını inceleyerek takip etmek mümkündür. 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ihdas edilen cumhurbaşkanlığı makamına o günün koşulları düşünüldüğünde Mustafa Kemal'in gelmesinden daha doğal bir durum olamazdı. Mustafa Kemal ölümüne kadar cumhurbaşkanlığı görevinde kalmış ve rejimin kurucusu olarak yürütmeye ilişkin tüm gücü de elinde toplamıştır. Mustafa Kemal Atatürk aynı zamanda partisinin başında da kalmaya devam etmiştir. Zaten 1921 ve 1924 anayasalarında cumhurbaşkanı seçilenin partisiyle ilişiğinin kesileceğini dair bir hüküm de bulunmuyordu.

Mustafa Kamal Atatürk'ün 1938'deki ölümünün ardından ise cumhurbaşkanlığı makamına İsmet İnönü seçilmiştir. İnönü'nün bu makama gelişinde başta ordu olmak üzere bürokrasideki gücünün etkisi büyüktür. İnönü'nün seçimindeki tavrı ile ordu, kurum olarak cumhurbaşkanlığına kimin seçileceğini belirleme noktasındaki gücünü ilk defa göstermiştir. Mustafa Kemal gibi cumhurbaşkanlığı döneminde partisinin genel başkanı olmayı sürdüren İnönü, Türkiye'deki tek parti rejimini derinleştiren isim olmuştur.

1946'da kurulan, 1950'de tek başına iktidara gelen ve 1960 askeri darbesine kadar iktidarda kalan Demokrat Parti döneminde ise cumhurbaşkanlığı makamına, partinin kurucu genel başkanı Celal Bayar gelmiştir. Demokrat Parti de ülkeyi tek parti olarak yönetmiş olsa da, onu CHP'nin tek parti döneminden ayıran Celal Bayar'ın parti genel başkanlığından ayrılarak cumhurbaşkanlığına gelmiş olmasıdır.

27 Mayıs 1960 ile başlayan, 12 Mart 1971 Muhtırası ile devam ederek 12 Eylül 1980'de en yıkıcı halini alan askeri darbelerden sonra, cumhurbaşkanlığı makamı ve bu makama ilişkin seçimlerde temel belirleyici güç TSK olmuştur. 1960 ve 1980'de darbeyi gerçekleştirenler cumhurbaşkanı olurken, 1971'deki muhtıradan sonra ise askerin de onayı alınarak cumhurbaşkanı seçilebilmiştir.

1989'da Turgut Özal'ın, 1993'te Süleyman Demirel ve 2000'de Ahmet Necdet Sezer'in ve 2007'de Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmeleriyle ise bu makamın sivillere ait olduğu tescillenmiştir.

Bir krizi çözmek adına 2007'de gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile ise cumhurbaşkanını belirlemede tek yetkinin halkta olduğu belirlenmiştir. Ancak bu yeni düzenleme yılardır süren hükümet sistemi modeli tartışmalarını daha da derinleştirmiştir. Cumhurbaşkanının halkoyu ile belirlenmesinden sonra, sistem içerisinde zaten çok güçlü olan cumhurbaşkanlığı makamı klasik parlamenter sistemle bağdaşmayacak bir görümüme iyice girmiştir. 2014'te halkın seçtiği ilk cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan da uygulamalarıyla ve söylemleriyle parlamenter sistemden vazgeçilmesi gerektiğini belirtmekte ve bir an evvel başkanlık sistemine geçilmesini talep etmektedir.

Günümüz Türkiye'sinde siyaset dışı aktörlerin cumhurbaşkanlığı seçim süreçlerine müdahil olma imkanlarının kalmadığı netlik kazanmıştır. Bir başka net olan durum ise halka verilen cumhurbaşkanını seçme yetkisinin geri alınamayacak oluşudur. Bu noktada yapılması gereken ise kişisel hırslardan ve kişilere dönük hınçlardan arındırılmış bir tartışma ortamının yaratılarak, hangi hükümet sisteminin ülkeye yarar getireceğinin ortaya konulmasına dönük çalışmaların yapılmasıdır.

maddelik anayasa değişikliği hakkındaki kanun teklifi sunulmuştur. Teklifin temel hedefi başkanlık sistemime geçişi sağlamaktır.

Kaynakça:

Akın, Rıdvan. (2009). *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Akşi, Sina. (2008). *Kısa Türkiye Tarihi* (5. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dursun, Davut. (2005). *12 Eylül Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler.* İstanbul: Şehir Yayınları.

Dursun, Davut. (Eylül-Ekim 1999). Anayasa Yapımında Temsil Sorunu. *Yeni Türkiye: Demokrasi Yeni Anayasa* (29), ss.557-563.

Findley, Carter. (2016). *Modern Türkiye Tarihi* (5. Baskı). (Güneş Ayas, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

Gözler, Kemal. (2000). *Türk Anayasa Hukuku.* Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözler, Kemal. (2007). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri* (4. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.

Huntington, Samuel P. (1996). *Üçüncü Dalga:Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma.* (Ergun Özbudun, Çev.) Ankara: Yetkin Yayınları.

Karatepe, Şükrü. (2011). *Tek Parti Dönemi* (4. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.

Karpat, Kemal. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi.* İstanbul: Timaş.

Kili, Suna. (2009). *Türk Devrim Tarihi* (13. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kili, Suna., & Gözübüyük, Şeref. (1985). *Senedi İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Küçük, Adnan. (2005). Anayasacılık Hareketleri ve Anayasalar. Düz. A. Küçük, A. Karadağ, & S. Bakan içinde, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat* (Cilt I, ss. 41-110). İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

Özbudun, Ergun. (1992). *1921 Anayasası.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

Özbudun, Ergun. (1993). *Türk Anayasa Hukuku* (3. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

Özbudun, Ergun. (2012). *1924 Anayasası.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özbudun, Ergun., & Gençkaya, Ömer Faruk. (2010). *Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası.* İstanbul: Doğan Kitap.

Özbudun, Ergun. (2014). *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci: Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özdemir, Hikmet. (1994). *Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Ordunun Olağandışı Rolü: Türkiye Örneği.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Özdemir, Hikmet. (2007). *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanı Seçimleri.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özdemir, Hikmet. (2013). Siyasal Tarih (1960-1980). Düz. Sina Akşin içinde, *Türkiye Tarihi* (12. Baskı, Cilt 4, ss. 225-296). İstanbul: Cem Yayınevi.

Tanör, Bülent. (2014). Siyasal Tarih (1980-1995). Düz. Bülent Tanör, & S. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi* (10. Baskı, Cilt 5, ss. 27-163). İstanbul: Cem Yayınevi.

Tanör, Bülent. (2016). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (27. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tunçay, Mete. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931* (6. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yazıcı, Serap. (2012). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (24. Baskı). (Yasemin Saner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

"5+5 Formülü", http://www.hurriyet.com.tr/5-5-formulu-39125926, Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2016.

"2005'e kadar Demirel", http://arsiv.sabah.com.tr/2000/01/31/p02.html, Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2016.

"Meclis 'vize' vermedi", http://www.yenisafak.com/arsiv/2000/mart/30/politika.html, Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2016.

"'Çatı Aday' Ekmeleddin İhsanoğlu", http://www.hurriyet.com.tr/cati-aday-ekmeleddin-ihsanoglu-26622003, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2016.

"e-muhtıra kalktı", http://www.hurriyet.com.tr/e-muhtira-kalkti-18608654, Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2016.

"HDP'nin cumhurbaşkanı adayı Selahattin Demirtaş", http://www.hurriyet.com.tr/hdpnin-cumhurbaskani-adayi-selahattin-demirtas-26712300, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2016.

"YSK kesin seçim sonuçlarını açıkladı: 12. Cumhurbaşkanı Erdoğan", http://www.sabah.com.tr/gundem/2014/08/15/ysk-kesin-secim-sonucunu-acikladi-12- cumhurbaskani-erdogan, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2016

İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitiminin Temel Problemleri

Yrd. Doç. Dr. İsmail YÜRÜK *

Öz:

Cumhuriyet sonrası dönemde İlahiyat Fakültelerinin kurumsallaşması, resmi ideoloji, dini cemaatler ve geleneksel din anlayışına sahip toplumun yazılı veya sözlü dikteleri nedeniyle oldukça sıkıntılıdır. İlahiyat, ister eğitimli, isterse eğitimsiz olsun hemen herkesin söyleyebileceği bir sözü olduğunu iddia edebileceği bir alan olarak görülür. Siyasi iktidarların, dini cemaatlerin ve geleneksel dindarların daima müdahale etme gereksinimi duyduğu ilahiyat Fakülteleri, bu dış etkenler ve kendi bünyesindeki program ile dayatmacı müfredatlarının birbirinden farklı olması gibi nedenlerle akademik kurumsallaşmasını gerçekleştirememiştir. İlahiyat eğitiminde gerek program ve gerekse öğrenci profilinde arzulanan amaçlara ulaşılamaması ise daha ayrı bir problemdir. Ayrıca ÖYP Programları, öğrencilerin sadece YGS sınavıyla seçilmesi, İlitam ve İlahiyat Açık öğretim programları, akademik alanda donanımlı ve alanına hâkim bir din mütehassısı yetiştirilmesinin önüne çıkan en temel problemlerdir.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat, Din, Siyaset, İlahiyat programı, Öğrenci Profili

Abstract:

Institutionalization of the Faculty of Theology is quite complicated due to the formal ideology, religious communities and written or oral dictatorship of the society with the traditional understanding of religion in the post-republic period. Theology is seen as an area where it can claim to be a promise that almost everybody can say if they are educated or uneducated. The Faculty of Theology, where political powers, religious communities and traditional believers always need to intervene, has not been able to achieve academic institutionalization because of these external factors and because the program and imperative curriculum are different in their own right. The inability to achieve the desired goals in the program and in the student profile in theology education is a separate problem. In addition, the ÖYP programs, with the students being selected only with the YGS exam, the Ilıtam and Open Education Programs of Theology are the most fundamental problems that cause to not being trained the equipped and qualified religious specialists.

Keywords: Theology, Religion, Politics, Theology Programs, Student Profile

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, iyuruk@cu.edu.tr.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğunun gerileme döneminde özellikle 20. asırda eğitim, kültür, teknik vb. alanlarda Avrupa'yı yakalama arzusu ve bunun neticesinde birçok araştırmacının eğitim amacıyla Avrupa ülkelerine gönderilmesi, bu süreçte ise geri kalmışlığın temel nedeninin din olarak gösterilmesi, aydınlanma sürecinde bu ülkelerde eğitim gören bilim adamlarının aynı düşünceyi müslüman topluma empoze etmeye çalışması, dine karşı olumsuz tavırların gündeme gelmesinin en önemli nedenlerinden biridir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, bu düşüncenin toplumda makes bulmasına, bir taraftan dini cemaatlerin inanç ve tavırlarının, diğer taraftan resmi ideolojinin diktelerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Buna özellikle eğitim kurumlarında topluma lanse edilen geçmişteki medrese, tekke ve zaviyelerle ilgili olumsuz anlatımlar da ilave edilebilir.

Cumhuriyete dayalı bir yönetimde resmi ideoloji, medeni kanunun ikame edilebilmesi ve uygulanabilirliğinin, ancak cumhuriyet öncesi toplumun tabi olduğu dini kültürün öngördüğü kuralların bertaraf edilmesiyle mümkün olabileceğine inanmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin modernleşme sürecinde dine dayalı bir eğitimin, parlamenter rejimleri içine sindirebilmesi veya dini eğitim kurumlarının kendilerini yenilemek ve mevcut din anlayışlarını düzeltmek ve günümüze uyarlanabilir yeni bir İslami yorum ortaya koymak mümkün olabilecek midir?

Bu anlayış ve endişeler nedeniyle dini eğitim veya ilahiyat eğitimi cumhuriyet döneminden beri siyasi iktidarlar yönünden oldukça sıkıntılı bir mesele olmuştur (Öztürk 2015: 30). Çağdaş toplum olma yolunda, dini eğitim bir engel gibi görülmüş, bu konuda ister klasik isterse çağdaş olsun bütün din eğitim ve öğretimi irtica kalıpları içerisinde değerlendirilmiştir.

Bu olumsuz tavır medeni kanunla Medrese, tekke ve zaviyelerin ortadan kaldırılmasına zemin hazırlamıştır. Ancak geçmişten beri süregelen Müslüman toplumun inanç, ibadet, muamelat ve ahlâkî bakımdan eğitilmesi, dini ihtiyaçlarının giderilebilmesi için bu görevleri ifa edecek eğitim kurumlarının teşekkülü toplum için zaruri ihtiyaçlardır. Bu husus asla gözden uzak tutulmamalıdır.

Müslüman toplumda dini alanda meydana gelebilecek boşluğu doldurmak üzere, orta öğretimde din dersi seçimli hale getirilmek suretiyle geçiştirilmiş, yüksek din eğitimini gerçekleştirmek üzere 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 'Tevhid-i Tedrisat Kanunu' ile ilk defa Darülfünun İlahiyat Fakültesi kurulmuştur.

Ancak bu fakülte 1933 yılında yapılan üniversite reformunun ardından öğrenci azlığı gerekçe gösterilerek kapatılmış, bu bölümün yerine İstanbul Üniversitesi'nde bir enstitü kurulmuştur. 1949 yılına gelindiğinde ihtiyaçtan ötürü atılan adımlar çerçevesinde Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi kurulması kararlaştırılmıştır. 1972 yılında da Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde İslami İlimler Fakültesi açılmıştır.1959 yılında ise İmam Hatip Okulu mezunlarının eğitimlerine devam edebilmeleri için Yüksek İslam Enstitüleri kurulmuştur. Bu enstitüler 1983 yılında İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmüşlerdir.

Türkiye'de İlahiyat Fakültelerinde başta İslamiyet olmak üzere, değişik dinler incelenmektedir. Müftüler, din adamları bu fakültelerde yetişir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda anayasa gereği zorunlu okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenleri ile İmam Hatip Liseleri'nde ve Anadolu İmam Hatip Liseleri'nde din ile ilgili meslek derslerini veren öğretmenler de bu fakültelerden mezun olanlar içerisinden sınavla seçilerek yerleştirilirler. (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lahiyat_Fak%C3%BCltesi).

Cumhuriyet döneminde açılan İlahiyat Fakültelerinin öncelikli amacı din-siyaset ilişkisine girmeden 'yüksek ihtisas sahibi bilim adamı yetiştirmektir'. Fakat daha sonra buna, yukarıda bahsettiğimiz kurumlara öğretmen veya din görevlisi yetiştirme misyonu da eklenmiştir (Karadaş 2015: 30, 223). 9 Mayıs 1949 tarihinde Ankara Üniversitesi'nin hükümete sunduğu teklifte açılması önerilen İlahiyat

Fakültesinin amacı 'Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşünüşünde ihatalı din adamları yetiştirmek' şeklinde ifade edilmiştir.

İlahiyat Fakültesi mezunları klasik ile moderni, vahiy ile aklı, din ile ahlâkı, din ile sanatı, din ile beşeri bilimleri kendisinde meczedebilmiş bireylerin yetişmesini hedefler (Yapıcı: Yeni İlahiyat, Adanapost).

Bu nedenle toplumun İlahiyat Fakültesi mezunlarından beklentileri oldukça yüksek tutulmuş, onun dini ilimlere vukufiyeti, dini sahada ortaya çıkabilecek problemleri çözebilme kabiliyeti göz ardı edilerek, din ve modernleşme bağlamında ortaya çıkan gerilimleri çözümlemede araç olarak görülmüş ve hatta ilahiyatçıların din, modernite ve siyaset üçgeninde hangi köşede yer aldığı sorgulanmıştır. Aslında her üç husus da İlahiyat mezunları için problem olmakla beraber her birinin yegâne amacı kendi düşünce merkezinde ilahiyatçılara toplum mühendisliği görevini yüklemek olmuştur. Yani cumhuriyet öncesi dönemde özellikle kendini isbat edebilmiş, mütehassıs din âlimi ve hatta dönemin şeyhülislamlarını yetiştirmiş köklü medreselerin misyonu, dört yıllık kısa bir eğitim sürecinden sonra bu fakültelerin mezunlarına yüklenmek istenmiş, toplumun her kesiminden onlara her yönden bilgi birikimine sahip insan olarak bakılmıştır. Diğer taraftan her İlahiyat Fakültesi mezunu için diploma sahibi olmak, çok azı müstesna bu bireylerin kendilerini her şeyi bilen bir konumda görmelerinin gerekçesi olabilmiştir.

Din, modernizm ve siyaset cenderesinde sıkışan ilahiyatçı 'ben' olabilme kaygısı taşıdığından hiç birine yaranamamış ve kendini ifade edememe gibi bir pozisyona düşmüştür. Bu durum ise İlahiyat Fakültelerinin, devletin gözünde kuşku uyandıran, toplum nazarında güven telkin etmeyen (Aydın 2015: 15), dini cemaatlerin düşüncesinde ise kendi alanında bilgi birikimini sağlayamayan bir kurum olduğu intibaını beraberinde getirmiştir.

Kısacası hem toplum hem de İlahiyat Fakültesi mezunları her zaman yüksek beklentiler içerisinde olmuş, ancak bu fakültelerde dini eğitimin genel ve temel problemlerinin neler olduğu fazla sorgulanmamıştır. Belki tüm öğretim veya diğer devlet kurumlarının kendi bünyesinde temel sorunları olabilir. Bu bağlamda İlahiyat Fakülteleri metne dayalı yorumlara ihtiyaç duyan zor bir bilgi alanını kendilerine konu edindiğinden ve ayrıca problemli bir geçmişe sahip olduğundan hala kendini arama gayreti içerisindedir. Fakat İlahiyat Fakültelerinin iç sorunlarının ötesinde siyasi rejimle ve toplumla olan sorunları daha ön plandadır. Çünkü toplumda gerek politika ve resmi ideoloji gerekse dini cemaatler, kendi düşüncelerini ve dini yorumlarını genel olarak kitap, makale veya medyada dile getiren bir İlahiyatçı gördüğü zaman 'işte benim hocam' ifadesiyle onu yüceltmekte ve savunmasını yapabilmektedir.

Toplumumuzun son iki-üç asırdan beri yaşadığı değişim ve dönüşümün arkasındaki zihniyet çatışması; Cumhuriyetin ilk yıllarında din mütehassısı yetiştirmek amacıyla ilahiyat fakültesinin kurulması, sonra kapatılıp tekrar açılması, özellikle son yirmi yıl içerisinde programlarının birçok kere değiştirilmesi çalışmalarında da kendisini göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. İlahiyat Fakültesinin kuruluşunda yaşanan tartışmalar ve sorunlar, bugünkü ilahiyat eğitimine de yansımıştır. (http://www.sonmezkutlu.net/?Syf=26&Syz=273776.)

Bu genel değerlendirmelerden sonra İlahiyat Fakültelerinin genel problemleri üç alana indirgenebilir:

1. Kurumsallaşma Problemi

Cumhuriyet sonrası kurulan Darülfünun İlahiyat Fakültesi akademik personeli oldukça başarılı olsa da, bu fakülteye belki de o günkü resmi ideolojinin ilahiyat alanına bakışının olumsuz olması, diğer taraftan toplumun ilgisizliği nedeniyle öğrenci bulamaması, belli bir mesafe kat etmiş olan bu akademik kurumun kapatılmasına neden olmuştur.

Fakat 1950'li yıllarda İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüleri ve orta öğretim kurumu olarak açılan İmam-Hatip Okulları fiziki şartlar bakımından sıkıntılı olmasa da akademik personel açığını devşirme yöntemiyle gidermeye çalışmış, böylece kurumsallaşma yolunda bir adım atmış ve belli bir bilgi birikimiyle donanmış kurumlar haline getirilmek istenmiştir.

1980 ihtilali sonrasında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na benzer bir şekilde üniversiteler yeniden yapılandırılmış, bazı fakültelerde olduğu gibi Yüksek İslam Enstitüleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi; İlahiyat Fakülteleri olarak isim, program, ders ve müfredat bakımından birleştirilmişlerdir. İlahiyat Fakülteleri ve İmam-Hatip Okullarının en sıkıntılı dönemi 28 Şubat 1997 yılı sonrasına rastlar. Bu süreçte, özellikle bu öğretim kurumlarında eğitim alan bireylerin toplum hayatında İslami öğreti ile siyaseti ilişkilendirmeleri, resmi ideolojinin, başörtüsü bahanesiyle kendisini koruma amaçlı bir tavır sergilemesine neden olmuştur.

Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında bir taraftan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda, diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde dini hayata katkı bağlamında, bir diğer taraftan da toplumun dini alanda bilgilendirilmek suretiyle geliştirilmesi konusunda belli bir donanım, birikim ve başarıyı gerçekleştirmiş olan İlahiyat Fakültelerine; siyasi iktidarlar kendi düşüncelerinin topluma empoze edilmesi, dini cemaatlerin kendilerine mensup, itaatkâr, inancı sorgulamayan bireyler kazandırılması, dinin hemen her konusunda birikimi olduğunu zanneden toplumun da kendi görüş ve düşüncelerinin onaylanmasını istediği birer aracı kurum gözüyle bakılmıştır.

Ayrıca hangi cenahta yer alırsa alsın, statik bir düşünce ve yaşantıyı benimsemiş, fikir ve bilimsel gelişmelere kapalı katı geleneksel müslüman bireyler, modern hayatın çıkmazlarına yönelik yeni dini yorumları dışlama, yorumcuları da "zındık, sapık, mürted, batı düşüncesine hizmet eden hatta kâfir bilim adamları" gibi önyargılarla muhakeme etme yoluna gitmektedirler.

Belki de dini literatürü tanımak bir yana, Kur'an'ın mealini dahi okumayan, sadece kulak dolgunluğuna dayalı dini bir düşüncenin esiri olanlar, İslam'ın dinamik ve her dönemin problemine ışık tutan yapısını görmezden gelmekte ve kendi düşüncelerinin etrafında geniş kitleleri toplayabilmektedirler. Böyle bir yapılanmaya engel olamamanın ardında, İlahiyat Fakültelerinde görev yapan birçok araştırmacının, bilimsel geleneği ve akademik teamülleri oluşturamamasının etkisi de inkâr edilemez.

Günümüz Türkiye'sinde İlahiyat Fakültelerinin hala kendine özgü bir kurum haline gelememesinin diğer bir nedeni de akademik çalışmaların ekseriyetinin önyargısız, objektif, bilimsel metoda uygun olmaması ve bu kriterlere bağlı bilimsel bulgu ve tesbitlerin ilanında gerekli ön adımların atılamamasıdır. Elbette ki İlahiyat Fakülteleri bir fetva kurumu değildir. Ancak bilimsel bulgular uzun süren bir emeğin ürünüdürler. Bu nedenle yoruma dayalı bulgular, konuyla ilgili tartışmalar ve tesbitler ilgili kurum ve bireyler için birer kaynak ve doküman mesabesinde olup, bunların topluma yararı, duyurulması ve yayınlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Hâlbuki bu yarar dikkate alınmaksızın birçok yayın kuruluşu ve bu alanda yayın faaliyetini yürüten kurumlar, akademik çalışmalara ne kadar kazanç getireceği gözüyle bakmaktadırlar.

2. Akademik Yapılanma Problemi

1950 sonrası açılan İlahiyat eğitiminde çok farklı bir değişim olmaksızın öğrencilere bölüm bazında eğitim verildiğini görüyoruz. Bu eğitim kurumlarından mezun olanlar tek tip diplomaya sahip olmakta ancak bölüm adı da belirtilmekteydi. 1983 sonrasında ise İlahiyat Fakülteleri; Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri ve İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü olarak şekillenmiş, öğrenci merkezli değil, akademik bölümlenmeye gidilmiştir.

Öğrenciler için bir yılı hazırlık olmak üzere tek tip program uygulanmış, toplam beş yıllık eğitim öngörülmesine rağmen, dört yıllık diploma verilmiştir. Müfredat programları da Ankara Üniversitesi'nin tavsiye olarak belirlediği şekilde düzenlenmiştir. Bununla birlikte her fakültenin, programını % 20

oranında değiştirme yetkisi vardır. Daha sonra İlahiyat Fakültesi Kurullarının ortak kararıyla YÖK'te yeni bir müfredat oluşturulmuş ve öncekilere oranla daha iyi bir başarı elde edilmiştir.

28 Şubat sürecinde ise Hazırlık sınıfları kapatılmış, bu dönemde okutulan Arapça dersleri dört yıllık program içerisine alınmıştır. Bu radikal değişiklik ortaöğretime öğretmen yetiştirmek üzere İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği ile İlahiyat Lisans bölümü şeklinde öğrenci merkezli iki ayrı programı beraberinde getirmiştir.

DKAB'ın müfredatında dini eğitim zayıflatılmış YÖK kararıyla Eğitim Fakültesi bünyesine alınmış, ders müfredatları aynı olmakla birlikte isimleri değiştirilmiştir. 2012 yılında bu bölüm tekrar İlahiyat Fakültesine iade edilmiş, fakat 2014 yılından itibaren öğrenci kontenjanı verilmemiştir. Bunun yerine İlahiyat lisans bölümü içerisinde 2. Sınıftan sonra program olarak açılması tavsiye edilse de uygulanabilme imkânını bulamamıştır.

İlahiyat Lisans programından pedagojik formasyon dersleri kaldırılınca, ortaya çıkan boşluğu doldurmak ve mezun olan öğrencilerin tepkisini azaltmak amacıyla sadece Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tezsiz Yüksek Lisans programı açılmış ve kontenjanlar oldukça sınırlı tutulmuştur.

2009 yılında İlahiyat Milli Komitesi programları yeniden gözden geçirmiş, zorunlu hazırlıklı programın yeniden uygulanmasını ve lisans derslerinin en az % 30'unun Arapça olmasını karara bağlamıştır. Ancak bu programda pedagojik formasyon derslerine yer verilmemiştir. Bu programda yer verilen "Rehberlik ve İletişim", "Hitabet ve Mesleki Uygulama" gibi dersler bir yenilik hareketi gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

2013 yılında YÖK İlahiyat programlarını serbest bırakınca dört farklı program ortaya çıkmıştır.

a. En az % 30 zorunlu Arapça hazırlık sınıflı program,

b. Türkçe zorunlu hazırlık sınıflı program,

c. İsteğe bağlı hazırlık sınıflı program,

d. Hazırlık sınıfı olmayan program.

15.08.2013 tarihli YÖK Genel Kurulu'nda oy çokluğu ile kabul edilen ve tüm İlahiyat Fakültelerinde takip edilmesi istenen dayatmacı program üzerinde medyada ve Fakültelerde eleştirilerin artmasıyla bazı Fakülteler bu programı reddetmiş, diğer bir kısmı öğrencilerine bu program uygulamayı tercih etmişlerdir.

Bu programda derslerin % 60,2'i Temel İslam Bilimleri, % 24,6'sı Felsefe ve Din Bilimleri ve % 15,2'si de İslam Tarihi ve Sanatları Bölümüne tahsis edilmiş, derslerin bir kısmı kaldırılmış ve bir kısmının da kredi saatleri artırılmış veya azaltılmıştır.

Ayrıca bunlara ilave olarak seçimlik derslerin bulunması, bunların alan endeksli değil, öğretim elemanı doğrultusunda açılması da ayrı bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

Böylesine farklı programların uygulandığı özellikle sayıları 100'ü aşan İlahiyat Fakültelerinde akademisyenler bilimsel araştırma yapmaktan ziyade, haftada 30-40 saat derse giren öğretmen konumuna gelmekte ve başarılı akademik çalışmaları engellemektedir.

3. Öğrenim Problemi

İlahiyat Fakülteleri ekseninde en çok tartışılan konulardan biri de öğrenim kalitesiyle ilgilidir. Bu bağlamda İlahiyat Fakültelerinin amacını, derslerin türlerini, ders içeriklerini, işlenme yöntemlerini, bunların mevcut derslerle ilişkilendirilmesini ve diğer sosyal bilimlerle irtibatını sayabiliriz (Çelik 2015: 84).

İlahiyat sahasında yer alan birçok dersin nakle veya ezbere dayalı yapısından kaynaklanan yönteminin genel kabul görmesi önemli bir sorundur. Genel olarak İlahiyat Fakültelerinde geleneksel bilgiyi aktarma yöntemi benimsemekte, ağırlıklı olarak dersler nakil ve ezber metoduyla takrir edilmektedir. Hoca merkezli aktif olmayan, hazır bilgilerle yetişen, hiçbir konuda sistematik ve düzenli bilgiye sahip olmayan, farklı bilim insanlarından öğrendiği bilgiler arasında irtibat kuramayan ve akli istidlal yöntemini kavrayamayan öğrencilerin, modern dönemde sergileyecekleri tavır sadece başarısızlıkla sonuçlanacaktır.

Mevcut yapısıyla İlahiyat Fakültesi öğrencileri, dini eğitimde, klasik düşünce ve sistemleri sorgulama, karşılaştırma, yorumlama ve çıkarımda bulunma gibi süreçleri göz ardı etmektedir. Bu da geçmiş bilgi ve düşüncelerin olduğu gibi aktarılmasından, klasik yorumların tekrarından başka bir şey değildir.

İlahiyat Fakültelerinde belirlenen dersler ve içeriklerindeki farklılaşmalar ve konu üzerinde meydana gelen tartışmalar, bunlara temel teşkil eden bakış açısına göre klasik-modern, selefi-çağdaş gibi ayrışmalara zemin hazırlamaktadır.

İlahiyat fakültelerinde kaliteyi arttırmanın ilk adımı öğrencilerin üniversitelere yerleştirilmesinde temel alınan sınav sisteminde sadece Yüksek Öğretime Giriş Sınavını/YGS'yi değil aynı zamanda Lisans Yerleştirme Sınavını/LYS'yi de hesaba katmak olacaktır. YGS sınavına girerek düşük puan alıp arzuladığı bölüme yerleşemeyip ilahiyat okuyarak kolay iş bulma düşüncesine sahip öğrenci profilinin yerine İlahiyat okumak isteyen ve bu çerçevede çalışıp isteyerek tercihte bulunan öğrenci profili için bu sınav sisteminin değişmesi gereklidir.

Herhangi bir din eğitimi altyapısı olmadan sadece iş bulma heyecanıyla ilahiyat fakültelerini seçen ve salt pragmatist davranan öğrenci profiline yönelik olarak bir oryantasyon/uyum döneminin oluşturulması muhtemelen bu kırılmaları azaltacak ve İlahiyat eğitimini sadece iş kapısı olarak gören öğrenci profilini de zayıflatacaktır. Böylece ilahiyat eğitimini isteyen gönüllü öğrenci profilleriyle daha başarılı bir eğitim-öğretim süreci sürdürülebilecektir. Çünkü eğitimde başarı elde etmek için istekli olmak/gönüllü olmak esastır. İlahiyat fakültelerini iş kapısı olarak gören ve yalnızca atanıp iş bulma kaygısı güderek tercihte bulunan zihniyetlerde yaşanan kırılmalar yapılan anketlerde de ortaya çıkmaktadır.

Sonuç:

Sonuç olarak din-siyaset ilişkisi günümüzdeki vakıanın aksine bir yönteme dönüştürülmelidir. Bundan dinin siyasete yön vermesini kastetmiyoruz. Siyaset, dinin verilerini ve tespitlerini toplum hayatına yansıtma, din ve toplum ilişkisini düzenlemede adalet ilkesi ekseninde bir köprü olma görevini üstlenmelidir.

Siyasetle ilgilenenler akademisyenler, topluma yön veren medya ve tanınmış simalar özellikle Kur'an'ın ve dini literatürün cemaatlere ve gruplanmalara karşı olduğunu vurgulamalıdır. Dini cemaatlere kapı aralamanın "küfür tek millettir" anlayışı karşısında, İslam'ın yani Müslümanların parça parça olduğunda buna karşı gerekli mukavemeti ve direnci gösteremeyerek güçsüzleşeceğini her fırsatta dile getirmelidir.

Türkiye'de mesleki formasyon üniversite eğitimine endekslendiğinden dolayı Eğitim sisteminin baştan sona revize dilmesi, Lise eğiminin yeniden üç yıla indirilerek Fakülte eğitiminin beş yıla çıkarılması önem arz etmektedir. Bu durum gözetilerek her akademik birim, bilimsel birikimin nasıl ve ne şekilde kazandırılması gerektiğini araştırmalı, günceli yakalayan yeni bir program ve müfredat hazırlamalı, konunun uzmanlarından azami derecede yararlanma ihmal edilmemelidir.

İlahiyat eğitimiyle ilgili birlik oluşturulması bu alanda eğitim alan öğrenciler için oldukça önemlidir. Türkiye'de ilahiyat eğitimi veren ilitamlar, açık öğretimler ve uzaktan öğretimler devam ettiği müddetçe bu fakültelerin kaliteli eğitim vermesi mümkün değildir. Çünkü eğitim ve öğretimde hoca-öğrenci

ilişkisi eğitim-öğretimin en önemli parçasıdır. Sadece bazı kavramları ezberleterek, klasik bilgileri tekrar ederek veya önceki sınavlarda çıkmış olan soruları çözdürerek mezun veren açık öğretim sistemiyle veya İlitam'la olumlu sonuçlar ortaya çıkması beyhude bir ümit beslemektir.

İlahiyat fakültelerinde okutulan derslerde işlenen klasik dönem meseleleri üzerinden hareketle günümüz dini problemleri, güncel ifadeler ve örneklerle izah etmeye çalışmak kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir. Dini ilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yaşamış olduğu tarihi serüven dikkatli bir şekilde sunulduktan sonra günümüz meseleleri hakkında da detaylı bilgiler sunulmalı ve bu problemleri çözme konusunda öğrenciyi geliştirecek metodoloji/usul aktarılmalı ve öğrencinin nazar ve istidlal yönü geliştirilmelidir. Bu çerçevede günümüzde yaşanan veya tartışma konusu yapılan meselelere derslerde daha fazla yer verilmelidir. Bunu sağlayabilmek için öğrenciye bu meselelerle ilgili görevler/ödevler vererek öğrenme sürecinde aktifleşmesi sağlanmalıdır. Öğrencilerin, problemleri rasyonel bir şekilde tespit etmelerine imkân vererek ve güncel materyaller kullanarak tespit edilen meseleleri sınıf ortamına taşımaları ve sınıf ortamında bu meselelere güncel çözümler üretilmesi dini ilimlerin günlük hayata aktarılmasında oldukça önemli olacaktır.

Kaynakça:

Aydın, Şevki, (2015), "Açılış Konuşmaları", Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Çelik, Celalettin, (2015), "Bugünün İlahiyatı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?, İstanbul: Ensar Neşriyat.

(http://www.sonmezkutlu.net/?Syf=26&Syz=273776. 07.11.2016)

(https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lahiyat_Fak%C3%BCltesi. 09 Eylül 2016).

Karadaş, Cafer, (2015), "İlahiyat Fakülteleri Lisans Programları Üzerine Genel Değerlendirme ve Öneriler", Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Öztürk, Mustafa, (2015), "İlahiyat'ın Adı ve Amaçları", Bugünün İlahiyatı Nasıl Olmalıdır?, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Yapıcı, Asım, (09 Eylül 2013).Yeni İlahiyat, Adanapost.

Dijital Dünya, Sosyal Medya ve Yeni Teknolojik Değişimin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Digital World, Social Media And New Technological Change Effects On Turkish Economy

Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ *
Doç. Dr. Haşim AKÇA **
Yrd. Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ ***

Öz :

Bu makalede, dijital dünya,sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin tanımı yapılmakta, toplam dijital dünya,sosyal medya ve yeni teknolojik değişimi oluşturan temel ilkeler ayrı ayrı açıklanmakta, toplam dijital dünya, sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin yönetiminin ekonomiye uygulanabilirliği üzerinde durulmakta, ekonomide toplam dijital dünya, sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin rekabet yönetimi ilkeleri sıralanmakta, klasik dijital dünya, sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin anlayışı ile toplam dijital dünya, sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin anlayışının uygulandığı ekonomi arasındaki fark belirtilmekte, ekonomide toplam dijital dünya, sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin yönetiminin hedefleri ve etkililiğine ilişkin özellikler sıralanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Bilim, Teknoloji, Yenilikçilik, Ekonomi, Dijital Dünya ve Sosyal Medya

Abstract :

In this article, Digital World, Social Media And New Technological Change Effects On Turkish Economy, identification of the digital world, social media and new technological change have been done, the principal rules constituted total digital world, social media and new technological change effects management has been explained separately (one by one), emphasized applicability of the total digital world, social media and new technological change effects management in economy, the total digital world, social media and new technological change management rules in economies are ordered, the difference in application of classical digital world, social media and new technological change understanding and total quality understanding in economy has been explained. The goals of total digital world, social media and new technological change management in economy and its efficiency has been mentioned in detail. Turkey's digital world, social media and new technological change power was examined

Keywords: Science, Technology, Innovation, Economy, Digital World and Social Media

JEL Sınıflandırması: O31, E60, R38

* Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi
** Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi
*** Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Günümüzde bütün faaliyetlerin temeli olan bilgi okuryazarlığı ile bilginin üretimi kullanımı ile ekonomik ortam yeniden biçimlenmiş ve dönüşmüş ve yeni bir çehre kazanmıştır. İşletmeler bu yeni dönüşüme ve biçimlenmeye uyum sağlayarak bilginin üretilmesine, dağıtılmasına, yayılmasına, transferine ve kullanılmasına yönelip pazarlama, planlama, organizasyon ve koordinasyonla işletme stratejilerinde değişiklik yapmışlardır. Yapılan bu değişiklikler müşteri odaklı mükemmeliyetçilik esasına göre şekillendirilmiştir. Vizyon, misyon ve aksiyom bileşenli işletme stratejilerinde,denetiminde, yönetiminde, organizasyon ve pazarlama yöntemlerinde yapılan bu değişiklikler; dijitalleşme, internet ekonomisi, Ar-ge faaliyetlerinin artması, kurumların insan kaynakları ihtiyacının yeniden yapılanmasıyla ekonominin tanımını değiştirmiş ve yeni ekonomi diğer bir deyişle bilgi ekonomisi adını almıştır(personel.klu.edu.tr/dosyalar/.../3.hafta_bilgi%20toplumu-bilgi%20ekonomisi.ppt).

Bireye yatırımın, beşeri sermayeyi güçlendirmenin, yarına bir değer bırakacak en önemli kalkınma hamlelerinin ve sosyal sermayenin tekelinde ve temelinde yer alan bilgi, bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası zenginliğinin en önemli kaynağı olarak daha fazla ve daha nitelikli bilgiye sahip olan bireyler, hane halkları ve firmalar bilgiyi etkin bir politik, siyasal, ekonomik, teknolojik ve sosyal örgütlenme ile doğru biçimde kullanabilen toplumlar diğer toplumlar içerisinde bireylerini birinci sınıf standart da bireyler olarak diğerlerinin önüne geçerek daha yüksek bir refah seviyesine ve daha nitelikli katma değeri yüksek ürünlere erişmiştir. Özellikle 20'nci yüzyılın ortalarından itibaren hacim ekonomilerinden değer ekonomilerine geçişte dışa açılmayı yararlı hale getirmeye çalışan toplumlar elektronik alanında yaşanan gelişmelerle nanoteknoloji, biyo teknoloji, gen mühendisliği gibi sibernetik alanlarda bilginin elde edilmesi, yayılması, absorbesi, massedilmesi, depolanması, işlenmesi ve iletilmesi açısından bir çığır açmış ve bilgi toplumuna dönüşüm süreciyle beraber teknolojide de önemli ölçüde gelişmeler yaşanmıştır. Son yıllarda ise bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmiş ekonomilerin, ileri sanayi toplumlarının anahtar rolü oynayan ekonomik ve sosyal hayatın tüm alanlarında kullanılan ve kalitenin ortaya çıkmasına öncülük eden ve bu süreçte bilgi ve iletişim teknolojilerinin sayesinde hız, esneklik ve pratiklik yeni bilgilerin üretilmesine, yeni ve daha etkin iş ve iş adamlarının ortaya çıkmasına ve üretim faktörlerinin üretkenliğinin artmasına, mutlak iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde yeni iş ve uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır(Taner, 2012).

Bu bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler politik, ekonomik, ekonomik, sosyal, teknolojik ve bireysel yaşamı yoğun biçimde etkilemektedir. Beşeri sermayeyi güçlendirmek, bireye yatırım yapmak ve yarına bir değer bırakmak isteyen toplumlar; 21 yüzyılın disiplinler arası temel konuların içine temel üretim faktörünün bilgi olduğu yerleştirilmeli, bilgi çağında yaşanıldığını ve bilginin işlenmesinde, yayılmasında, emilmesinde, massedilmesinde, depolanmasında bilgisayar ve iletişim teknolojilerini baz alan ve bireylerini dünya toplumları içerisinde birinci sınıf standartlarda; maratonel düşünebilen ufku geniş bir toplum yapısı oluşturabilmek, hem demografik değişimlerden, hem dijital yaşam tarzlarından, sosyal yapıdan, politik ve teknolojik gelişmelerden hem de vatandaşların yaşadığı toplumdan beklentilerini artırmaktadır(Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Toplumların kalite ve refah arayışları hususundaki artan beklentilere cevap verebilmesi toplumsal faaliyet modellerinde ve sosyal yapısında sağlıktan eğitime, ulaştırmadan enerji ve adalete tüm sektörlerde radikal bir değişimi gerektirmekte belirsizlik ve risklere karşı akılcı öngörüler yapabilmeli, ileri önleyici çözümler geliştirmeli; teknolojiyi kullanarak erişimini yaygınlaştırmalı; katılımı teşvik ederek etkin ve yetkin politikalarla problemlerin üstesinden hız,esnek ve kolaylıkla gelebilmelidir(Taner, 2012).

Karşılaştırmalı üstünlüklerin, mutlak üstünlüklerin, faktör donatımının, ölçek ekonomilerinin rekabet gücü kazandırdığı gelişmiş ekonomilerde katma değerin paylaşımında dijitalleşmenin her alana hızla ulaşmasıyla birlikte ekonomik ve sosyal hayatın tüm alanlarını kapsayan ve en fazla Ar-Ge yatırımı yapılan ve girişim sermayesi çeken bilgi teknolojileri ürün ve hizmetlerine olan bağımlılığı

arttırmakta, odaklanmayı sağlamakta, yeni, işlerin, işadamlarının, ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasına, verimliliği ve etkinliği yüksek yeni ve daha etkin iş yapış yöntemlerinin geliştirilmesine ve üretkenliğin artmasına imkân sağlayarak karlılığı arttırabilmektedir. Çağdaş yeni ekonomileri arasındaki rekabet de Küresel Rekabetçi Bilgi Teknolojileri Sektörü bu gelişmelerden etkilenmekte; rekabet gücünü arttırıcı bu gelişmelerde bilgi ve iletişim teknolojilerini ve bilgiyi etkin kullanan ekonomiler hem ekonomik üstünlüğü hem de bulunduğu sattıh da hegemonik olma statüsüne erişerek uluslararası rekabet avantajı kazanmaktadır. Bu aşamada dijital dönüşüm, yeni ekonomi, bilgi toplumu, çağdaş gelişme aktörleri olarak ifade edilebilecek bireyler, girişimler, hane halkları, firmalar kamu kurumları, ekonomik, teknolojik ve sosyal kurumlar yeni ekonomik düzenin ruhuna uygun niteliklere sahip olma baskısıyla üretimlerini, tüketimlerini, planlamakta, yatırımlarını,tasarruflarını, bölüşüm ve dağıtımlarını organize edebilmektedir. Ekonomik faaliyetleri sürdürülebilir bir aşamaya taşıma açısından, teknolojik bilgi üretme motivasyonu yüksek, günlük hayatında ve karar alma süreçlerinde teknolojik, ekonomik ve sosyolojik bilgiyi doğru şekilde yorumlayıp işleyebilen doğru iktisat politikalarıyla sistematik iktisadi düşünme yeteneği gelişmiş, kendisini ve yaşadığı çevreyi ekonomik analizlerle sorgulayan ve sürekli/ hayat boyu öğrenen sürdürülebilir kalkınmaya odaklı bireylerin ve kurumların ağırlıkta olduğu bir ekonomik toplum yapısı ön plana çıkmaktadır(Yeniçeri, 2005).

Hızlandıran, çoğaltan veyahut da çarpan etkileriyle bireylerin, firmaların ve hane halklarının toplumların ve kurumların, ulusların dinamik ve kendi kendini çoğaltan bir ekonomik dönüşüm sürecinden geçtiği bilgi toplumu ile hacim ekonomilerinden değer ekonomilerine geçişin sağlandığı, ekonomik çağının düzgün işleyen bir piyasa mekanizması içerisinde mevcut hukuk düzeni ve kamu politikaları ile yönetilmesinde hukuka uygun rekabet ortamının sağlanması açısından güçlükler ortaya çıkmakta, haksız rekabeti ortadan kaldırıcı yeni ekonomik politika yaklaşımlarına ve politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede, çağdaşlaşma ve yeni ekonomi çerçevesinde tüm ülkeler, gerek ekonomik bilgi toplumunun sunduğu fırsatlardan istifade etmek gerekse bilgi toplumuyla birlikte ortaya çıkan ekonomik sektörlerdeki risklerden ve belirsizliklerden kaçınabilmek amacıyla, siyasi, hukuki idari, ekonomik, teknolojik ve sosyal politikalarını gözden geçirmekte güçlü,zayıf,fırsat ve tehditler göz önünde tutularak buna göre ekonomik politika ve stratejiler ortaya koymaktadır. Dijital Dünya, Sosyal Medya ve Yeni Teknolojik Değişimin Türkiye Ekonomisine Etkileri isimli bu çalışmada Türkiye'nin dünyadaki gelişmelere paralel olarak ekonomik bilgi toplumuna dönüşüm hedefini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalarını uluslararası ve uluslar üstü bağlamda ekonomik bilgi toplumunu anlamaya ve dönüşümünü şekillendirmeye yönelik Türkiye'deki gelişmelere ve bu teknolojilerin ekonomik ve sosyal yaşama etkilerine ilişkin politika ve stratejileri tespit edilmeye çalışılmış ekonominin tüm sektörlerini kapsayarak bilgi, gelişme, uyuşma, fayda ve katma değeri artıracak verimlilik ve rantabilite doğrultusunda strateji ve hedefler belirlenmeye çalışılmıştır.

1. DİJİTAL DÜNYA, SOSYAL MEDYA VE YENİ TEKNOLOJİK DEĞİŞİMİN DÜNYADAKİ YERİ

Değişmeyen tek şeyin değişim olduğundan hareketle bugün dünyanın yarısından fazlasının değişimden, internet aracılığıyla haberdar olduğu dikkate alınırsa, kültürel kimliklerin iç içe geçmesiyle refah, ekonomik güç ve nüfus artışındaki değişmeler ve mega kentlerdeki teknolojik gelişmeler, internete bağlı yaşamın getirdiği toplumsal etkenler ve dönüşüm, bilgi ve teknolojiyle donanmış üretici ve tüketiciler, toplumsal ekonomik sorunların çözülmesi ve yolsuzlukla mücadele alanlarında önemli rolleriyle beraber, mali sorunlar, alt yapı yetersizliği ve artan gelir dengesizlikleri gibi ekonomik etkenler, gelişmiş analitik yöntemleri kullanarak kitlelerin gücünden yararlandığı ve sosyal ağların yaşamın her boyutunu etkilediği dijital etmenler, yatırım, tasarruf, borçlanma, tüketim, üretim, dış ticaret gibi ekonomik faaliyetlerin de kendi kişisel verilerini tasarruf, kolaylık ve özelleştirme imkanları karşılığında takas veya satış yoluna giderken, gerçek anlamda bilgi, para birimine dönüştürdüğü bir kolaylık ağları örülmüş bulunmaktadır. Belirleyici olan ve değer ekonomisinde büyük önemi bulunan

üssel büyüyen teknolojiler, karmaşık işlevleri yerine getirebilen ve insanlardan öğrenebilen robot teknolojileri, yapay zekâ ile donatılmış robotlar, insansız hava araçları, dronelar, nesnelerin interneti (IoT), sensörler, mekansal teknolojiler gibi siber-fiziksel sistem teknolojileri: nüfus, eğitim, sağlık, ulaştırma, güvenlik ve savunma, altyapı yönetimi gibi birçok alanda hizmet. değişime yol açan ve belirleyen faktörlerle birlikte ölçek ekonomisine dayalı küresel ekonomi de bilgi teknolojileri sektörünün dünya ekonomisindeki payının ve küresel şirketlerin, oyuncuların dışa açılmayı yararlı hale getirmek için büyük önem arz etmektedir(Delloite, 2016).

Bu bağlamda küresel ekonomide yerel oyuncuların faaliyetleri bilgi teknolojilerine erişemezlerse tarım, sanayi, ticaret, hizmetler gibi ekonomik alanlarda dış pazar imkanları da sınırlanabilecektir. Sosyal hayatın dijital ortama kayması, sosyal medyanın ve dijital dünyanın gelişmesi ve yeni nesil mobil cihazlarla birlikte oyun sektörünün büyümesi ve bu kapsamda çevrimiçi konsol oyunları, mobil/ tablet oyunları ve sosyal oyunların payının yükselmesiyle, dijital dünya, sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin kullanımında etkinliğin, karlılığın, verimliliğin ve kullanım yoğunluğunun artmasına ve özellikle yeni girişimlerin yüksek miktarda yatırımları gerekmeksizin hayata geçirilmesine, dışa açılmayla beraber yeni oluşan pazarlarda, artan talep ve değişen ihtiyaçlara bağlı olarak bulut bilişim, büyük veri, oyun, mobil uygulamalar ve güvenlik gibi alanlar öne çıkmaktadır. Öne çıkan bu değişim eğitim ve istihdam politikalarında yeni imkanlar oluşturarak nitelikli insan gücü ve bu alana yönelik Ar-Ge programlarının sağlanmasını da zorunlu kılmaktadır(T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2016).

Geniş bir alana yayılan bir etkiyle dijital dünya, sosyal medya ve yeni teknolojik değişimin kullanımında; iletişim, ekip ruhu, takımdaşlık işbirlikçi çalışma ve liderlik, eleştirel düşünme ve problem çözme, hız esneklik ve pratiklik kazanarak rekabet gücünü arttırma, yaşam boyu öğrenme, motivasyon oluşturup katılım sağlayarak öz yönlendirme ve kişisel yönetimi sağlama, sosyal sorumluluk, kültürel, evrensel, çevre farkındalığı, dijital çağ okuryazarlığı, teknolojik okuryazarlık ve sosyal medyada yeni fikirleri ve işleri paylaşarak yaratıcılık ve inovasyon, dünyadaki gelişmelerle bilgi sahibi olmayla küresel bilinç, dünya ekonomisini takip edip finans, ekonomi, işletmecilik ve girişimcilik okuryazarlığını geliştirme, bilim, teknoloji, eğitim okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı, yaratıcılık ve inovasyon, stratejik kritik düşünme ve problem çözme, bilgi, iletişim ve işbirliği, bilgi okuryazarlığı, sosyal medya okuryazarlığı, bilişim ve iletişim teknolojileri okuryazarlığı, fayda, esneklik ve uyum sağlayabilirlik, inisyatif alma ve öz yönlendirme, karşılıklı bağ ve bağımlıklık sosyal ve kültürlerarası yetkinlikler, üretkenlik ve hesap verebilirlik, liderlik ve sorumluluk, katılımcılık, açıklık, hesap verebilirlik ve hukuka uygunluk gibi bir çok alanda etkisini arttırarak göstermektedir.

Şekil:1. Dijital Ekonomi, Yeni Teknoloji ve Sosyal Medyanın Değişen Çehresi

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2016'dan esinlenerek şekil tarafımızca çizilmiştir.

Değişimle birlikte katma değeri yüksek ürünlerden oluşan,piyasaların her an hızla değişiklik gösterip farklı müşterilere eriştiği, dünyayı tek bir pazar oluşturmaya doğru ilerlettiği çeşitli bölümlere ayrılan ve ürün konumlandırılan pazarın bireyleri arasındaki coğrafya, nüfus, eğitim, kültür ve ekonomilerine göre oluşan ciddi farklılıkları da iyi anlayarak çözüm ve faydayı satın alan müşteri odaklı yaklaşımlarla optimum pazar arayışına yönelmek önem arz edecektir(Yeniçeri-İnce, 2005).

Dijital ekonomiye yol ve yön verebilecek yeni bilgi iletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın da etkisiyle iktisadi planlamaların, iktisadi organizasyonların ve yönlendirmelerin de etkisiyle dış pazar oluşturup net dış alem faktör gelirlerini arttırıcı, pazarlama ağında üretimin, tüketimin karşılıklı yer aldığı ve dolayısıyla düzgün işleyen bir piyasanın oluşumunda üreticinin ürettiği pazarlanabilir nitelikteki ürün ve hizmetleri satacak müşterileri bulması, bu müşterileri koruması ve genişletmesi, rakiplerin müşterilerini kendine çevirmesi, ürünü ilk defa kullanacakların firmadan almalarını ve karlılığı sağlamayı amaçlaması gibi hedefleri de gerçekleştirebilmektedir. dışa açılmayla beraber yeni kazanılan bu pazarlama ve piyasa ağında pazarlama, pazarlama ve piyasa araştırması, genişlemesi, ürün tanıtımı, marka yönetimi, müşteri hizmetleri, çözümden çok imkan sağlayan mükemmelliyetçilik anlayışıyla,

Şekil:2. Dijital Ekonomi, Yeni Teknoloji ve Sosyal Medyanın Değişen Çehresi

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2016'dan esinlenerek şekil tarafımızca çizilmiştir.

reklam gibi çeşitli görevleri kapsayan bir işlev olmanın yanı sıra işletmelere rehberlik eden müşteri odaklı hem katma değeri yüksek bir alanda faaliyeti gerçekleştirmek hem de dışa açılmayla anında gelişmelerden haberdar olan bir ekonomik anlayışla güncel pazarlama, hedef sektörler, ürünler ve pazarların ihtiyaçlarını karşılayan ürün ve hizmetleri bu pazarlara sunan, müşteri tatmini yaratan, yeni müşteriler kazanırken mevcut müşterileriyle de uzun dönemli ilişkiler kurarak kar sağlayan bir işlev ve anlayışla yeni bir pazar ve çevre oluşturmak gelecek için radikal değişimler yapılmasını ve bütün ekonomik faaliyetlerin yeniden şekillendirerek dijital ve sosyal medya sektöründe bir dönüşümü beraberinde getirme potansiyelini refah için yeni bir zemin oluşturan, verimliliği ve karlılığı arttıran yeni trendleri zorunlu kılmaktadır(Bayram,2010).

Çoğu ekonomik faaliyetlerin mobil cihazlarla yapıldığı sektörünün işgücü modelinde radikal değişimlerinin yetenek ağlarını genişlettiği dijital ekonomi, üretici, tüketici, dağıtıcı nihai karar ve politikaların etkinliği artırıcı açıklık, şeffaflık ve katılımcılığın en yoğun olduğu çeşitli dinamik fiyatlandırma modelleriyle proaktif davranarak önlem almasını sağlayan ortamları sunmaktadır(Yeniçeri-İnce, 2005).

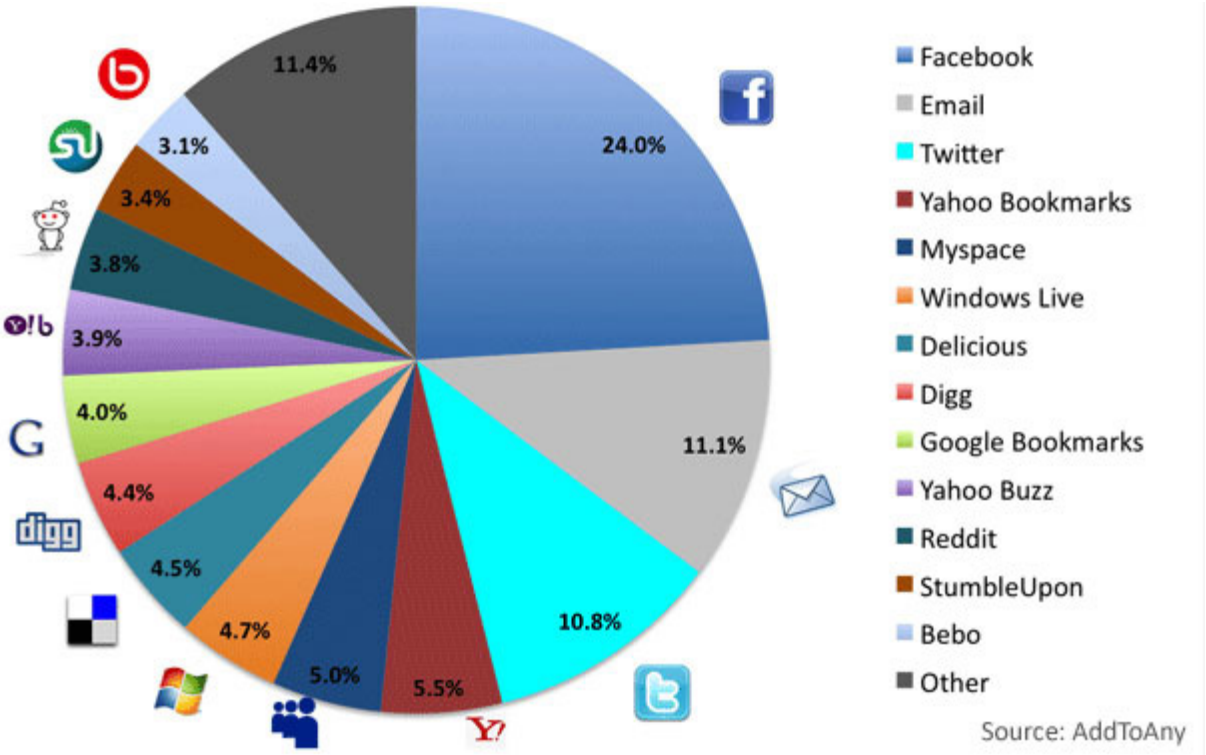
Sanal, teknoloji destekli, kişiselleştirilmiş ve dinamik bir eğitim artık yeni normları, Akıllı aygıtlar daha akıllı enerji tercihlerinin kapısını açarken, sensörler, insansız araçlar, aktivist vatandaşlar ve bilinçli tüketiciler çevreyi izleme ve koruma alanında kamuyla birlikte çalışan yeşil binalar yeşil kentlerden oluşan enerji ve çevre, yaygınlığın ön planda tutulduğu; mobil sağlık uygulamaları, tele-tıp, uzaktan izleme ve yutulabilir sensörler zengin bir veri akışı oluşturan, biyoenformatik ve analitik uygulamalar kişisel risk değerlendirmelerinin ve kişiye özel ilaçlar, robotlar, 3 boyutlu baskı ve kök hücre araştırmaları alanındaki ilerlemeler cerrahi müdahaleleri, içeren sağlık hizmetleri, kamu güvenliğini sağlama ve suç işleyenleri topluma kazandırma için yenilikçi yöntemleri ve teknolojileri kullanarak mobil bilişim ve elektronik izleme sanal tutukluluk kavramı, insansız hava araçları gökyüzünden izleyen birer göz haline gelen, giyilebilir bilgisayarlar, yüz tanıma yazılımları ve öngörü sağlayan video sistemleri kullanıldığı hukuk ve adalet sistemi; araç paylaşımı ve mobil cihazlarla kullanılabilen işbirliğine dayalı ulaştırma modelleriyle elektrikli araçlar ve e-bisiklet gibi sürdürülebilir ulaşım seçeneklerinin yaygınlaştığı global ölçekte ön

plana çıkan bazı kritik dönüşüm alanlarına yayılmak, e-devlet'ten ilköğretim çağındaki öğrencilere tablet üzerinden eğitim verilmesine, sağlık hizmetlerinin tamamen yeniden yapılandırılmasından gün geçtikçe güçlenen ve katılımcılığı artan STK'lara, sosyal medyanın kamu kurumları tarafından aktif kullanımından ulaşımda akıllı kart uygulamalarına kadar geniş bir yelpazede değişimi yönetecek ve yönlendirebilecek politika geliştirme, uygulama ve izleme, kamu-özel sektör işbirlikleri, yeni ve yetkin insan kaynağı bulma, veri analitiği konuları büyük önem arz edebilecektir(Yılmaz, 2016).

2. Yeni Trendler Ölçeğinde Dijital Dünya, Sosyal Medya ve Teknolojik Değişim

İnternet araçlarının kullanımı ile birlikte teknolojik ve bilgi devrimi sonucunda; bankacılıktan, sağlık sektörüne, eğitimden, online perakende ve satışa, e-ticaretten müşteri hizmetlerine ve reklam sektörüne uzanan devasa bir ekonomi para piyasalarından özellikle finansal sektörden bankacılık faaliyetlerinin en fazla adapte olduğu alandan sigortacılık hizmetlerine; reel ekonominin tarım, sanayi, ticaret ve hizmetler sektöründeki ekonomik yapısından, üretim, tüketim, bölüşüm, dağıtım, tasarruf, borçlanma, dış ticaret gibi iktisadi faaliyetlere varıncaya kadar bir çok alanda dijitalleşen dünya ile üretim kalıplarını, tasarruf alışkanlıklarını, yatırım dürtülerini, tüketici profilini, üretim ve tüketim alışkanlıkları değiştirerek, iktisadi planlama, iktisadi organizasyon, ve dış ticaret şekilleri ve stratejileri dünya gelirinin yaklaşık yüzde yirmisinin ekonomik hacmini oluşturduğu yeni bir dijital ekonomik küresel dev bir yeni bir ekonomik anlayışla beraber farklı trendleri de beraberinde getirmiştir. Bilişim ya da e ticarete konu olan ürünlerinin ister yazılım ister donanım olsun üretimini, tüketimini, dağıtım kanallarını, reklam ve pazarlamasını kapsayan bilişim süreciyle bilginin, hal, şekil ve yer değiştirmesi söz konusu olmuştur(T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2016).

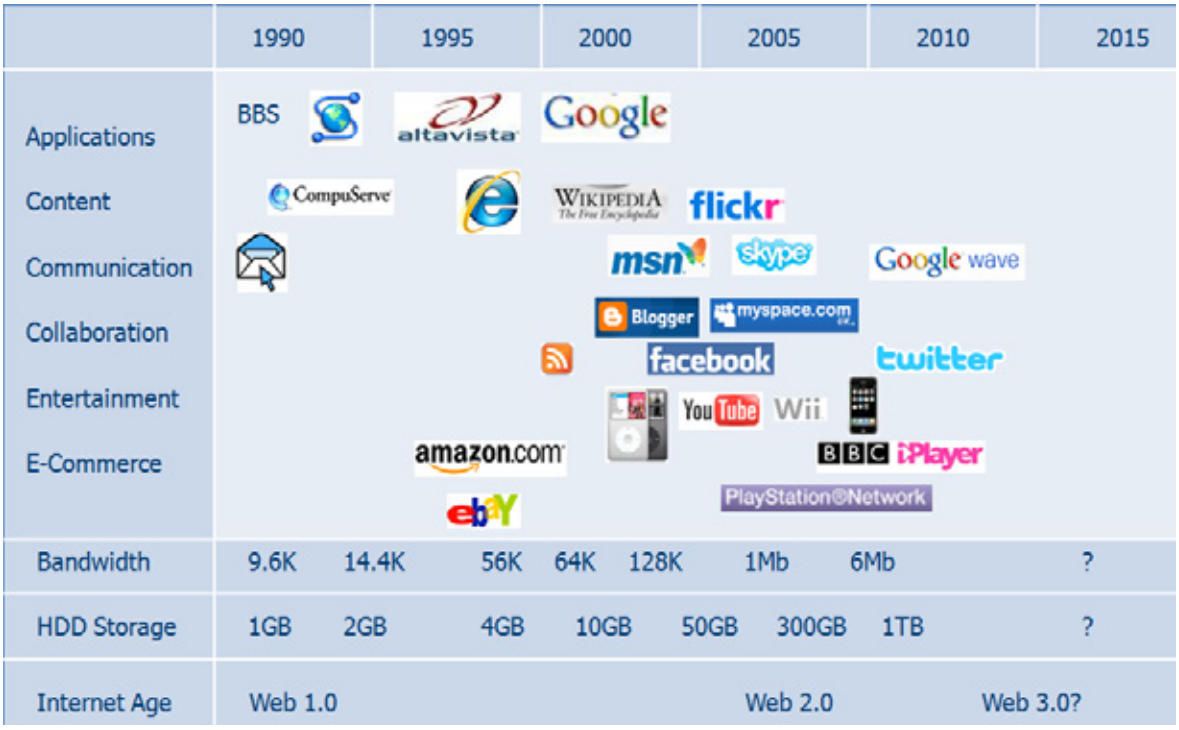
Şekil.3. Dijital Sosyal Dünya

Bilişim ekonomisi veya ilk adıyla "e-ekonomi" diye tanımladığımız dijital ekonominin iletişim ağlarını daha kolay erişilebilir kılmasıyla, yerinden yönetilme imkanlarını oluşturmasıyla ve gelişmesi ile sanayide, tarımda, hizmetler sektöründe ve ticaret de hız esneklikle beraber "iletişim ve bilgi işlem" den kurulu daha çok müşteriye hitap etme, daha çok pazar elde edebilme, reklam imkanı kazanabilme kolaylığının yanı sıra, kaynakların daha fazla kullanılması ve etkinliği ile büyümeye kanalize edilebilen

etkinlik, karlılık ve verimlilik artışıyla rekabet gücü de artmıştır(Cansen,E, 2016). Bunun yanı sıra dijital ekonomi "kağıtsız ofis" kavramını oluştururken, X kuşağı kültürel olarak şirkete uyumda güçlük yaşamakta, dijital ekonomi ile aidiyet duygusuyla bağlı bulunan müşteri sadakati yok olurken, bilgi iletişimdeki devasa gelişmeler, e ticaret ve bilişim süreçleri satın alma karar süreçlerini, yatırım yapabilme imkanlarını, üretim ve tüketim kanallarını müşteri kararı verirken danışacağı "dijital" ler ekonominin çok farklı alanlarında önemli belirleyici rol oynayabilmektedirler(Alphan Manas, 2016).

"1990'larda 9600 bit per second çalışan çevirmeli ağlarımızda BBS Bulletin Board System olarak adlandırılan mesajlaşma panolarımız ile bilgi toplumu ve dijital sosyalleşme başladı. Web 1.0 uygulamalarında internet üzerinden daha etkin bir mesajlaşma imkanı yoktu. İnternet üzerinde bilgiye erişilmesini kolaylaştıran en büyük atılım, web sayfalarının konularına göre dizin haline getirilmesini sağlayan arama motorlarının ortaya çıkması olmuştur. İnternet bilgiye ulaşımı kolaylaştırmış ve büyük bilgi okyanusunu kullanılabilir duruma getirmiştir. Şekil:4. Bilişim Teknolojileri Temelleri

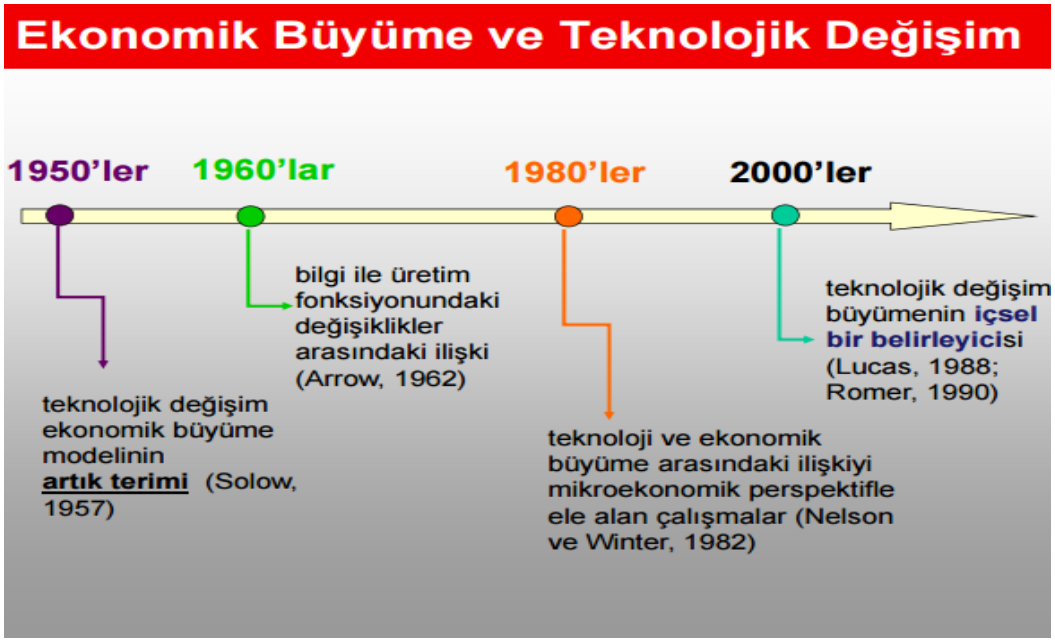
Altavista ve arkasından ezici ağırlıktaki Google 2000'lerin başında dijital toplumun itici güçleri olmuştur. Web 2.0 uygulamaları başlamadan önce genellikle haber sağlayıcıları, bloglar ve podcastler tarafından kullanılan, yeni eklenen içeriğin kolaylıkla takip edilmesini sağlayan özel bir XML dosya formatındaki bilgilendiriciler, RSS vardı. Teknik bilgi gerektirmeden, kendi istedikleri konuda, kendi istedikleri şekilde yazan insanların oluşturabildikleri, günlüğe benzeyen web siteleri Blogların, elektronik ansiklopedi sloganı ile doğan Wikipedia, fotoğraf paylaşım siteleri Flickr ve Web 2.0 ile daha etkin paylaşım imkanları sosyal ağları doğurmuştur. Bireyleri internet üzerinde siber uzaydaki toplum yaşamı içinde kendilerini tanımlayarak, diğeri insanlara internet iletişim metotları ile iletişime geçmek için ve aynı zamanda sanal ortamda istediğiniz zaman bilgiye ulaşabildiğiniz kendi çevreniz ile paylaşabildiğiniz, eski arkadaşlarımızı bulabileceğiniz gibi yeni arkadaşlıklar da edinebildiğimiz, gruplar kurabildiğimiz ve de çeşitli düşünceleri bu insanlar ile paylaşabildiğimiz sosyal iletişim kurmaya yarayan ağlara "sosyal ağlar" denilmektedir. Bu süreç içinde 1000 kata yakın hızlanan internet erişimi Terebyte disk kapasiteleri ve youtube benzeri video paylaşım siteleri sosyal ağlarda paylaşımı körükledi. Facebook ve Twitter gibi paylaşım sitelerinin dijital toplumda artık BBG evi anlamında teşhirci bir topluma yol açma korkusu doğuruyor" (Bilişim Teknolojileri Temelleri 201, www.cag.edu.tr/upload/2015/10/chapter0.ppt).

Alışılagelen, yerleşik davranış kalıplarından oluşan, statik, durağan bir geleneksel sanayinin hükmettiği dünyaya göre mobilitesi yüksek çok daha hızlı bir değişim ve gelişimin olduğu diyalektik unsurların öne çıktığı, Mobil alışverişin, masaüstü e-ticaret hacminin üzerine çıktığı bir gelecek Dijital Ekonomide, tüketici ve şirket arasındaki iletişimin aracısız, vasıtasız direkt doğrudan olması tüm dengelerin, yeni kullanıcı trendlerinin, iş modellerinin çok hızlı bir şekilde değiştiği ve geliştiği bir ortamda, hayatın ve alışkanlıkların çok kısa sürede şekil değiştirdiği dijital dünyanın yarattığı en önemli farklılık şüphesiz hız faktörüne bağlı olmaktadır. Dijital ekonomi, teknoloji geliştikçe lider pozisyonunu derinleştirerek; E-ticaretin yanında sanal cüzdanlar, dijital ödeme sistemleri, online reklamcılık, parayla satılan dijital servis ve ürünlere kadar çok geniş bir dünyada lojistik kaygılardan uzak, iş yapabilme imkanlarını artıran İş Geliştirme, dijital ürünlerle e-ticaret yapabilme ve anında satış yapabilen Online Pazarlama, dinamik, paylaşımcı ve hızlı adapte olabilen bir kültüre sahip, ürün/servislerin tüketicilerin ihtiyaçlarına göre gerçek zamanlı olarak şekillenmesi dijital ekonomi içinde en önemli fonksiyonları vermektedir(Topaç, Ömer, 2016).

3. Dijital Ekonomi Dünyasındaki Değişimler ve Sosyal Medya İçerisinde Türkiye

Kapalı bir ekonomiden dışa açılmayı yararlı hale getirecek açık ve piyasa mekanizmasının egemen olduğu düzgün işleyen piyasa sistemlerine doğru yönelmeyle,glasnost prehostoria ile SSCB'nin dağılması, Doğu Almanya ile Batı Almanya'yı birbirinden ayıran Berlin Duvarı'nın yıkılması ve soğuk savaş döneminin bipoler yapısındaki iki kutuplu çehresinin değişimiyle beraber, dünyanın siyasi, politik, sosyolojik, teknolojik ve ekonomik yapısı köklü bir şekilde değişime uğramış, iyi yönetişime doğru yönelen ve altyapısını oluşturan demokratik rejimlerle, katılımcılığın, açıklığın, şeffaflığın, hesap verebilirliğin, hukuka uygunluğun ön plana çıktığı ve dünyanın siyasi,sosyal ve ekonomik gücünün globalleşen ekonomi kavramına dönüştüğü Yeni Dünya Düzeni yapısı, ekonomik sistemlerin birbirine yaklaştığı ve sınırların anlamını kaybettiği, 20.yy'dan ve 21.yy 'a doğru kabuksal dönüşümle Üniterciliken, federal konfederal yapılanmalara, merkeziyetçilikten, küresel ve yeresel anlayışa, merkez yönetirden merkez yönlendirire, bürokratik yoğunluktan katılımcılığa, emir ve kontrolden duyarlı ve hesap verebilirliğe, içe bağımlılıktan rekabetçi yapıya, kapalı ve yavaşlıktan açık ve hızlılığa geçiş, riskten kaçıştan riske açık olmaya varana kadar bir çok alanda yeni yapılanmalar ve değişimler bir yapı ortaya çıkmıştır.

Şekil.5. Ekonomik Büyüme ve Teknolojik Değişim

Kaynak: https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/strateji_belgeleri/ UBTYS_2011-2016.pdf

Bu yapıyla beraber enformasyon çağının ekonominin DNA'sında yarattığı mutasyona bağlı olarak 1950'li yıllardan 2000'li yıllara doğru son elli yıl içerisinde gelişen, globalleşen, hızlılaşan, klasik mal ve hizmet üretiminde maliyet unsurlarını optimize ederken ekonomik sınırları azaltan, karşılıklı bağ ve bağımlılığı arttıran devletler arası değil şirketler arası piramitsel dönüşümü sağlayıp üreticilerin tüketicilere ulaşımını kolaylaştırıp hızlandırırken teknolojik değişimle birlikte simetrik enformasyonla tüketim alışkanlıklarını değiştiren, her türlü mal ve hizmetin tedarik zincirinde değişmez oyuculardan biri haline gelmiş, teknolojik değişim ve gelişimi, insan hayatında doğumdan ölüme kadar her dönemde temel ve vazgeçilemez bir kavram haline dönüştüren ekonominin bu yeni versiyonu globalleşmeyi sınırsız kaynakla desteklerken, tüketim alışkanlıklarını kökünden değiştirerek üretime yön verecek, yeni dünya düzeninin vazgeçilmez bir sponsoru ve taşeronu olacak, teknolojik değişmenin her alanda absorbe edildiği, yayıldığı ve massedildiği bir dönem de hem dijital dünya da hem de sosyal ağlarda bu yaygınlaşma bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır(Yıldırım, Murat K(2016).

Ekonominin bu yeni versiyonu ile lokalleşmeden, glokalleşmeye, glokalleşmeden globalleşmeye hatta delokal hegemonik bir pozisyona kadar her alanda sınırsız kaynakla desteklerken, tüketim alışkanlıklarını, üretim maliyetlerini, desenlerini, müşterilerin mükemmeliyetçilik anlayışı gereği kökünden değiştirerek üretime yön verecek; Dijital ekonomi dijital dünya içerisinde tarımından sanayisine, bankacılık, sigortacılık sektörüne kadar uzanan bir sarmalda bankacılık işlemlerinin online tarafı, işin reklam ve pazarlama boyutları, internetle ilgili her alandaki şirketin yaratmış olduğu ekonomik ve istihdam da dahil etkisini geliştirerek sürdürecektir.

Dijital ekonomi, teknoloji geliştikçe ekonominin kesişim halinde bulunduğu insan hayatına etki eden bankacılık ve finans, dış ticaret, sigortacılık, turizm, mal ve hizmetlerin tüketimi, üretimi, dağıtımı gibi alt başlıkları şekillendirmede lider pozisyonunu derinleştirecek, insanların sosyo ekonomik kimliklerini belirlemede en önemli etken haline gelip dijital ekonomi altında tanımlanabilecek e-ticaret gibi kavramlar globalleşen dünyada ekonomileri sarsan kriz başlıklarına örnek teşkil etmeye çoktan başlamıştır. Ulaşacağı hane halkı sayısı, markalar açısından yarattığı ekonomik değer, mal ve hizmet tedarik zincirlerindeki dijital ekonomi sayesinde yaratılan katma değerin gelecek potansiyeli hakkında ulaşılacak bir ekonomik sınır veya büyüklüğün olamayacağı ve teknolojik değişimin insan hayatına penetrasyonu ile doğru orantılı olarak sürekli bir büyüme sağlayacağı yönünde olacaktır. Gelinen noktada teknoloji yoğunluklu bu sarmalda değer ekonomisinin katma değerinin yüksekliğini anlamada ekonomik yapının temel sektörlerinden biri olan ticaret sektörünün alt yapısındaki sadece e-ticaret sektörünün hacmine baktığımızda ne kadar büyük kazançlar sağladığı görülmektedir. Buradan hareketle bilgi teknolojilerinin yönetimi ve ölçümleme bu alandaki en kritik iki fonksiyonu olarak dijital ekonomiyi ve önemini önümüzdeki yıllar daha hızlandırıcı ve kapsayıcı bir dönüşüme ve yayılmaya imkan sağlayacaktır. hız esneklik ve pratiklik sağlayarak sanayi ekonomisinde rekabet gücünü arttıran tanımlı olan mal ve hizmet konusundaki çeşitlenmeler, dijital ekonomi ile sanal bir boyut kazanarak çeşitli sanayi alt dallarında ilintili göreceli olarak farklı faydalar sağlamıştır.

Ekonomik yapının temel sektörlerinde yer alan, tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçiş sürecinde entansif yöntemlerden ekstansif tarımsal yöntemlere doğru kaymalar ve faydalar ortaya çıkmıştır; bu noktada dijitalleşen ekonomide e-ticaret geleneksel dağıtım kanalı ve mağazacılığın teknoloji kullanılarak insanların efor harcamadan erişebilecekleri noktalara yani internet ve mobile taşınmasıdır. Örneğin traktör konusundaki fayda gibi. Traktör, tarım için verimlilik sağlarken istihdam ve çevre konusunda sorunlar oluşturmuş sürdürülebilir kalkınmaya katkı koymuştur. Gelişen ve değişen teknolojik süreçler ve dijitalleşen dünya anında kaynaklara ve bilgiye hatta paydaşlara, pazarlara ulaşmada, üretim ve tüketim konusunda da benzer bir fayda sağlamıştır. Dijital dünya, bilgi iletişim teknolojisindeki gelişmeyle bilişimsel teknoloji ve İnternet ile bireyler monolog ve statik bir durumdan diyalektik çok boyutlu farklı bir sosyallik yaşamaya başlamışlardır. İnternet hayatımızda çok ciddi kolaylıklar sağlarken, "tekil sosyallik" dediğimiz farklı bir sorunsal ortaya çıkmıştır. İki ekonomi arasındaki en temel farklılık "mal" ve "üretim süreçleri" konusunda karşımıza çıkmaktadır. iyi

yönetişimle beraber dijital dünya simetrik enformasyonla her aşamada bizi bilgilendirebilmekte ve artık tüm süreçler şeffaflık ve saydamlıkla, hukuka uygun yürütülebilmektedir. Tüketici ve marka arasındaki tüm ilişki açık süreçlerle işlemektedir. Önceden bir yoğurdu alırken sadece bakkala gidilip ve alınmakta iken şimdi internet siteleri üzerinden 24 saat kesintisiz yayınlarla bu yoğurdun hazırlanışına tanıklık edebilinmektedir. Kişiler son zamanlarda sosyal medya üzerinden markalarla olan iletişimini de farklı bir boyuta taşıyabilmekte paydaşlar olarak, tüketici hısım ve akrabalığı gibi onları daha yakından takip edip, dileklerini isteklerini direk olarak iletebilmektedir. Paydaşlar arasındaki bu değişim sürecinde tüketici ve marka arasındaki bu dijital ekonomi ilişkisi yasal altyapı ile de tekrar tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bugüne kadar olan geleneksel tüketici/marka hukuku, dijitalleşen ekonomi ile farklı bir boyut kazanmaktadır(Şeker, 2016).

Bilgi teknolojilerinin yönetimi ve ölçümlemesiyle ekonomik yapının en fazla mamul mallar grubu ve değer yaratmasıyla gündemden düşmeyen dijital sanayi ekonomisi sanayi çıktıları üzerine inşaa edilmiş sanayi çıktılarının satıldığı, tüketiciye, üretildiği, pazarlandığı, dağıtıldığı ve bilgilendirildiği, kurumlara ve bireylere sunulan sayısal hizmetler, yazılımlar ve bu alanda verilen servislerin bütününe bir kanal olarak değerlendirilebilmektedir(İşbecer, Fatih, 2016).

BM süreçte daha etkin ve yönlendirici olmak amacıyla Bilgi ve İletişim Teknolojileri Görev Gücünü (UN ICT Task Force) kurmuştur. G-8 grubu Okinawa Zirvesinde Global Bilgi Toplumu konulu Okinawa Sözleşmesini kabul etmiş ve Dijital Fırsat Görev Gücünü (Digital Opportunity Task Force- DOT Force) kurmuştur. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) sayısal uçurumu sayısal fırsatlara dönüştürmek amacıyla Nisan 2000'de Küresel Dijital İnisiyatif'i(Global Digital Initiative-GDI) başlatmıştır. OECD APEC ile işbirliği yaparak Asya-Pasifik bölgesinde Ocak 2003'te Dijital Ekonomi için Politik Çerçeve konulu bir tematik toplantı organize edecektir.

Afrika Ekonomik Komisyonu'nun (Economic Comission for Africa-ECA) çalışmalarıyla Afrika'yı az gelişmişlikten kurtarmak ve kıtayı dünyaya entegre etmek amacıyla Afrika'nın Gelişimi için Yeni Ortaklıklar (New Partnership for African Development-NEPAD) projesi geliştirilmiştir. Ayrıca, BM birimlerinin, uluslararası ve hükümetlerarası organizasyonların yaptıkları çok sayıda çalışma mevcuttur(Rabinson-Canbay, 2015).

Şekil:6. Sosyal Medya Kullanıcıları

Kaynak: http://www.connectedvivaki.com/2016-yilinda-turkiyede-ve-dunyada-dijital-istatistikler/

Buna Göre Şekil 3'de de görüldüğü üzere teknolojinin en çok kullanılan ve bilinen sosyal dallarından dijital teknolojinin hemen hemen dünyada çoklu yöntemlerle herkese yayıldığı aşikardır. Teknolojinin bu gücünü ve yayılma hızını görmezden gelen hane halkları, bireyler, firmalar, makro ve mikro bazda bütün paydaşlar teknolojinin güdümünden uzak duramayacaktır

7 milyar 395 milyon nüfuslu bir dünya ölçeğinde; hemen hemen yarısı 3 milyar 419 milyonu internet kullanmakta, 2 milyar 307 milyon nufus aktif sosyal medya kullanıcısı, 3 milyar 790 milyonu mobil telefon ve 1 milyar 968 milyonu ise aktif olarak mobil telefon kullanmaktadır. Öte yandan bu kullanıcıların kıtalara göre dağılımı ise hem dijital teknolojinin yaygın kullanımını hem de sosyalleşme ağlarının güçlendiğini apaçık ortaya koymaktadır. Kıtalara göre kullanım ise Şekil 4'den takip edilebilir.

Accenture Strategy Davos Raporu'na göre ise verimliliğe,etkinliğe, karlılığa, kaynakların kullanımına ve büyümeye etki eden, dijital dönüşüm, rekabet, global operasyon modelleri, en iyi uygulamalar, mukayeseli üstünlükler ve mutlak üstünlükler, ölçek ekonomiler, yetenek ve liderlik konularına odaklanan dijital ekonomi, büyümede hız, esneklik ve pratiklik açısından zaman ve kaynak kullanımını etkin sürdürdüğü için çarpan, çoğaltan ve hızlandıran etkisi oluşturmaktadır.

Şekil 7. Kıtalara Göre Yüzdesel Dağılım

Kaynak: http://www.connectedvivaki.com/2016-yilinda-turkiyede-ve-dunyada-dijital-istatistikler/

Accenture Strategy tarafından hazırlanan Davos Raporu'na göre; ileriye dönük gelişmeler üzerinde de durulmakta; ülke ekonomilerinin en önemli lokomotiflerinden olan şirketlerin büyüme ve rekabet avantajı sağlamak için dijital dönüşümü tamamlamaları gerektiğini, böylece ülke ekonomilerinin büyüyebileceğini belirtmektedir. Buna göre dijital yetenek ve teknolojilerin kullanımının global ekonomide önümüzdeki süreçte 2 trilyon dolarlık yeni kaynak oluşturabileceği öngörülmektedir. Accenture Strategy'nin, Davos 2016 kapsamında hayata geçirdiği araştırmaya göre, dijital beceri ve teknoloji kullanımının en iyi şekilde kullanılması halinde 2020 yılına kadar küresel ekonomide 2 trilyon dolarlık ek büyüme sağlanabileceği öngörülüyor. Rapora göre, dünya çıktısının yüzde 22'den fazlasının dijital ekonominin yetenek ve sermayesiyle bağlantılı olduğunu ortaya koymakta; mevcut dijital yatırımların ABD'nin çıktısının yüzde 33'lük kısmını oluşturarak dünyanın en dijital ekonomisi olduğuna işaret etmekte ve ABD'de iş gücünün yüzde 43'ü, birikmiş sermayenin yüzde 26'sı dijital ekonomiyi desteklediği ve diğer pazarlarda ise dijital ekonominin GSYİH'de aldığı pay yüzde 13'ten yüzde 30'lara kadar değişiklik gösterdiğini belirtmekte, bu oran Çin'de yüzde 13 olurken, İngiltere ve Avustralya'da yüzde 30'lar seviyesinde karşımıza çıkmaktadır. Dijital ekonominin GSYİH'deki

payı, 2015 ve 2020 yıllarını da değerlendiren rapora göre, büyüme oranlarının yükseltilmesi amacıyla, dijitalleşmenin iş ve ekonomiye hangi ölçüde nüfuz ettiğinin izlenmesi açısından şirketlerin Accenture Strateji Dijital Yoğunluk skorunu geliştirmesi gerektiği vurgulanmakta ABD ekonomisinin genel dijital yoğunluğunda 10 puanlık bir artışın, 2020 GSYİH büyümesinde yüzde 1,8'lik yani 368 milyon dolarlık bir artışa neden olacağı tahmin edilmekte, Accenture Strategy tarafından, dijital beceriler, sermaye ve diğer hızlandırıcılardaki gelişmelerle oluşturulacak ideal kombinasyon ile 2020'de yüzde 2,1 artışla 421 milyon dolarlık daha büyük bir büyümenin sağlanabileceği öngörülüyor. Diğer yandan Brezilya, İtalya, Çin ve Japonya dijital performanslarını artırma potansiyeli en yüksek ülkeler olarak belirtilirken, Brezilya'nın yüzde 70'lik dijitalleşme çabasını bulut ve analitik gibi gelişmiş teknoloji uygulamalarına odaklaması önerilmekte, Türkiye'de ise dijitalleşme skorundaki 10 puanlık bir artış şirkete ilave yüzde 1,5 kâr getirdiğini belirtmektedir. Endüstriye özel dijital stratejiyle rekabet edilmesi sonucunda, dijital dönüşüm için doğru ortamın sağlanıp, beceri ve teknolojilerin en uygun kombinasyonunun oluşturulması ve dijital yatırımların geri dönüşünün maksimize edilmesiyle verimliliği ve büyümeyi artırmak için dijital iş modellerinin uygulanmasını müşteri erişimi ve ürün portföyünü network gücü ile birleştiren platform tabanlı(Facebook, YouTube veyaSecond Life gibi) iş modelleriyle, dijital odaklı büyümenin en büyük fırsatlarından biri olarak organizasyonlara yeni pazarlar oluşturmaya, iş ortakları ve müşterileri ortak dijital platformda bir araya getirerek değer ortaya çıkarmaya platform ekonomisine "yeni doğan dijital şirketler" egemen olacağı belirtilmektedir(Accenture Strategy, 2016).

Öte yandan, endüstriyi standartlar ve kurallar oluşturacak şekilde organize eden, dijital pazarlama iletişimi sektörünün sağlıklı biçimde gelişmesini sağlayacak denetim ve düzenleme mekanizmalarını oluşturan ve var olana katkı veren, referans merkezi olan, internetin reklam mecrası olarak tek çatı altında ve tarafsız bir biçimde ölçümlenmesini ve denetlenmesini; reklam yatırımlarından aldığı payın artmasını bu konuda karşılaştırılabilir ve objektif belgeler, veriler hazırlanmasını sağlayan, sektördeki insan kaynağı açığının giderilmesi için çalışan, internetin kolay satın alınan ve değer üreten bir mecra haline getirilmesine katkı koyan,Kamu kuruluşlarıyla yakın temas kurarak yasal düzenlemeler hakkında fikir ve görüş vererek, kamuoyunu bilgilendirmeyi amaçlayan; dünyada 43 ülkede faaliyet gösteren IAB tüm dünyada interaktif reklamcılığın gelişmesi, reklam yatırımlarından daha fazla pay alması için çalışan kurumun raporuna göre ise; Dijital Pazarlama İletişimi Sektörü Çift Haneli Rakamlarla Büyümeyi Sürdürdüğü, IAB Türkiye ADEX-TR raporuna göre dijital reklam yatırımları %24 büyüdüğünü, 2013'ü 1.17 milyarla tamamladığını, IAB Çin'in de kurulmasıyla birlikte dünyada 43 ülkede dijital pazarlama iletişimi endüstrisinin gelişmesi için faaliyet gösteren IAB'nin (Interactive Advertising Bureau) Türkiye merkezi, IAB Türkiye'nin açıklamasına göre dijital reklam yatırımları 2013'te geçen yıla göre %24'lük büyümeyle 1.17 milyar TL'na ulaştı ve toplam medya yatırımları içindeki payı %20'ye çıktı. IAB Türkiye Dijital Reklam Harcamaları // AdEx-TR 2013 Raporu'na göre; Display, arama raporu, mobil reklam, ilan sayfaları, e-posta, oyun içi reklam gibi uygulamalardan oluşan internet reklam yatırımları toplamı; 1.169 milyon TL, Gösterim/tıklanma bazlı reklam, video, sponsorluk ve gelir paylaşımlı reklam yatırımlarından oluşan "Display Reklam Yatırımları"; 446.5 milyon TL, Ücretli sıralama, arama motoru görüntülü reklam ağından oluşan "Arama Motoru Reklam Yatırımları"; 587.3 milyon TL, Mobil gösterim ve mobil opt-in SMS/MMS'den oluşan "Mobil Reklam Yatırımları" 44.8 milyon TL, İlan sayfaları reklam yatırımları 79.3 milyon TL olurken, e-posta ve oyun içi reklam yatırımları toplamı 11.3 milyon TL olarak gerçekleştiğini; "PwC Outlook 2013 raporu, küresel reklam endüstrisinin 2012 ile 2017 arasında %5.7 büyüyerek 461 milyar $'dan 609 milyar $'a çıkacağını öngörmekte, toplamın içinde özel bir yere sahip internetin büyüme oranının %13 olması beklendiğini. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 46 ülkenin, 2017'ye kadar çift haneli rakamlarla büyüyeceği de raporda öngörülenler arasında. Türkiye, 2013'te %24'lük bir büyüme oranı yakalayarak beklentileri doğruladığı belirtilerek; toplam perakende satışları içinde ABD'de yüzde 5 olan e-ticaretin payının 2016'da yüzde 7,1'e yükselerek 456 milyar dolara ulaşması tahmin edilmekte, 27 AB ülkesi için de 2016 itibariyle e-ticaretin dünyadaki büyüklüğünün 650 milyar dolara yükseleceğini, mobil, içerik pazarlamasında, insan kaynağı ihtiyacı ve dijital kanalların entegrasyonu üzerine yoğunlaşacağı belirtilmektedir(Pura,2016). OECD verilerine

göre, gelişmiş ülkeler milli gelirlerinin %5-6 dolayında bir oranını bilişim harcamalarına ayırırken Türkiye'de %0.5-0.6 olan onda bir oranında ayırdığı düşünülürse; aynı şekilde Türkiye'nin GSMH'nin oranı olarak eğitime ayırdığı pay %1.9 ile gelişmiş ülkelerin gerisinde Ar-Ge ve eğitime ayırılan payın dünyanın gelişmiş ülkeleri ile mukayese edildiğinde oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bilgi iletişim teknolojisindeki gelişmelere paralel bilişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte, hacimle dolu sanayi ekonomisi yerini katma değeri yüksek bilgi ekonomisine bırakırken, ekonominin üçlü saç ayağı olarak nitelendirdiğimiz üretim, tüketim, dağıtım ilişkileri ve bu ilişkilerdeki üreticinin karını çoklaştırması, tüketicinin faydasını maksimize etmesi ve dağıtımın hızlı ve düzenli bir şekilde gerçekleştiği ekonomik yapının tümü, bilgi temeli üzerine yeniden yapılanmış ve bilgi rekabetin ve uluslararasılaşmanın temel faktörü durumuna gelerek rekabet gücünü artırmıştır.

Sonuç ve Öneriler:

Bilgi ve teknoloji çağında işbirlikçi oram anlayışıyla bilginin paylaşımını dünya ile entegre olabilmek için yaşadığımız dönemde, üretim, dağıtım ve tüketim kanallarının en önemli ve çabuk ulaşılan bilgi kaynağı ve okyanusu olarak internetle bütünleştirildiği, etkileşim, değer ve pazarlama gibi kritik faktörlerle yönetilen sosyal medya ve dijital ekonomi; reel ekonominin üretim potansiyelini yer faydasıyla, zaman faydasıyla, şekil faydasıyla, mülkiyet değiştirmeden oluşan üretim çeşitlerini bütünleştiren, bilginin ve teknolojinin evlilik cüzdanı olarak taşınması hem maliyetleri düşürme açısından, verimlilik, etkinlik ve karlılık, hem de hız kazanılması açısından gerekmektedir. Bunun içinde başta internet kullanımı ve okuryazarlığıyla hem bilinmeyenleri internet vasıtasıyla bilmek hem paylaşmak hem de internetin taşıdığı ve sebep teşkil ettiği tehdit ve tehlikeleri teknoloji okur yazarlığıyla, internet okur yazarlığıyla ileri düzeyde hızlı okumalar yaparak aşmak gerekmektedir. Eğer iktisadi faaliyetler de problem; dijital ekonomiden kaynaklanıyorsa, yine çözüm dijital ekonomiyle, içsel önlem ve etmenlerle çözümlenmelidir. Sosyal medyadan kaynaklanıyorsa onun da çözüm platformu sosyal medya olacaktır. içsel sistemin doğurduğu problemi dışsal etmenlerle çözmeye çalışmak hem işi zorlaştıracak hem de maliyeti arttırarak etkin ve verimli olmayan uğraşı içerisinde sürükleyecektir. Sosyal medya dijital ekonomi arkının önünde ekonomik akışkanlığı etkileyen tıkanıklık faktörleri varsa; sosyal ve dijital ekonominin önündeki, içindeki engeli kaldırmak yerine dışarıdan arkın etrafını beslemek işi hem zora sokacaktır hem de fırsatları değerlendirmemizi güçleştirecektir.

Bu açıdan, Türkiye›de uluslararası rekabet gücünü yükseltmek için bilgisayar ve teknoloji okur-yazarlığını artırarak, kullanıcısına direkt fayda temin eden bir bilgisayar okur-yazarlığı seferberliği başlatılarak toplumumuzun büyük kesiminin bu teknolojileri kullanabilir hale getirilmesi, bilinmeyenleri bilgi paylaşımıyla biinir hale getirerek, bilişim ve teknoloji diffuzyonu, paylaşımıyla, emilmesi ve öğrenilmesiyle bilişim toplumu yolunda atılacak önemli bir adımla çok hızlı hareket etmek hem fırsatların hafif tıkırtısını duymamıza hem de fırsatları değerlendirmemize imkan sağlayacaktır(https://www.globalnet.com.tr/tbd-turkiye-bilis%CC%A7im-teknolojileri-bt-sektoru-2014-degerlendirme-raporu.html). Bilgisayar Ağları, Internet/Web (www) , Siber Uzay , Dijitalleştirme, Yakınsama - Convergence, Akıllı Telefonlar - Smartphone, Palms, Androids, Blackbery, Uzaktan Eğitim - Distance Learning,Akıllı Şebekeler-Smart Grids, Yeni nesil güvenlik duvarları, Uzaktan Cerrahlık - Telesurgery, Gelecekte Tıp – Microsoft Health Feature Vision, Teletıp - Telemedicine Uzak mekanlar, Tanı, tedavi, önleyici hekimlik, araştırma, değerlendirme, sürekli eğitim, e-Okuyucu, e- Book Reader, e-Ink , e-Paper, Hibrid Sunucular - Hybrid Servers, Küçük internet siteleri, Paylaşılan donanım, Sıralı web sunucu özellikleri, Tablet PC'ler ve Apple i-Pad, Bulut Bilişim, Sanallaştırma, bilgi işleme kaynaklarının paylaşımı veya birleştirilmesi pratiğidir, Akıllı ve Yeşil Bilişim - HP Smart Shelf, ARM İşlemcili Dünya, Yenilebilir Bilişim – Green IT, RFID - Radyo Frekansı ile Tanımlama, Biometrik Sistemler(Parmak izi ve el geometrisi, Yüz özelliklerinin karşılaştırılması, Ses ve konuşma analizi,İris ve retina tanımlanması), Arttırılmış Gerçeklik (Augmented Reality), Word of Mounth – Kulaktan Kulağa, Medya ve İnternet, Web 2.0/3.0, Dijital Toplum, 3D Gözlükler ve streskopi , Ciddi sağlık sorunları, Yakınsama - Convergence,

3G ve 4G, Mekatronik, LED-Backlit LCD TV, Yakıt Hücreleri, Home Automation, Fiber Optik, OLED Organic Light Emitting Diode , SSD- Solid state disks, GPS, GPS – global positioning systems, 27 earth orbiting satellites(Used in navigation systems), DVB Dijital Yayın, DSLR Digital Single-Lens Reflex Sayısal Tek Mercek Yansımalı ,DVB-T: Yerel yayınlar için COFDM (Coded Orthogonal Frequency Division Modulation:Kodlu Dikgen Frekans Bölümlemeli Kipleme), DVB-S: Uydu yayınları için QPSK (Quadrature Phase Shift Keying: Dikgen Faz Ötelemeli Anahtarlama), DVB-C: Kablo yayınları için QAM (Quadrature Amplitude Modulation: Dikgen Genlik Kiplemesi) (İyiler,Z.,2013). 2014-2015-2016 yıllarında dünyaya paralel Türkiye'de ve dünyada en çok nesnelerin interneti (M2M), endüstriyel internet, büyük veri, akıllı şehirler, bulut bilişim, robotik teknolojiler, giyilebilir teknolojiler, Bitcoin, Android uygulamalar, mobil bankacılık ve 3D yazıcılar, Elektronik Ticaret Kanunu Yasalaşması,Webit Kongresi,Türkiye Uzay Ajansı kurulması,TİB düzenlemesi iptali, e-İmza, İnternet haber sitelerine resmi ilan verme, e-Vize Sistemine 4 Yeni Dil Daha Eklenmesi, Tapu kayıtları e-devlet kapısı üzerinden sunulması, Mobil bankacılığa ilgi artışı, Balkan Bilgisayar Olimpiyatı, Elektronik ürün ekranlarına Türkçe zorunluluğu, İzmit-Gebze TEM Otoyolu, KOSGEB, yenilikçiliği desteklemesi, e-Para Kanunu yürürlüğe girmesi, Bilgi Toplumu Stratejisi çalışmaları, Türkiye'de sanal parayla maas, ödenmesi, e-Yazışma sistemine geçilmesi,Yeni Teknopark Yönetmeliği, İhtisas Teknoparkları, Bilişim Vadisi web sitesi, Araştırma Altyapıları Kurulu kurulması, BTK, elektronik haberleşme raporu yayınlanması, Türksat Belgenet Mobil Cihazlar, e-Defter uygulaması, Vergi denetimi de elektronik ortamda yapılması, Avrupa Siber Suçlar Sözleşmesi Yasalaşması, Sosyal Medya ve Dijital dünyanın hız esneklik ve pratikliği arttırarak milyarlarca dolar lirayı pazarladığı, dağıttığı ve bölüştüğü yeni bir üretim üssü, yatırım ve bölüşüm üssü oluşturulmaktadır. Katma değeri yüksek ürünlerin sergilendiği bu yüksek teknolojinin marifeti ürünler yine yüksek teknoloji ağlarında kendilerini ekonomiye kazandırabilmekte, masedip edip yayılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada ileri teknolojilerle beraber dijital dünya ve sosyal medya kullanımına da yer verilerek ekonomiye etkileri tartışılacaktır(http://www.slideshare.net/tiffanystjames/digital-economy-8651376). Bilgi çağında rekabetçi bir sistem için toplumumuzun çoğunun katma değeri yüksek sahalarda yukarıdaki tematik öğelere yabancı olduğu düşünülürse, insan kaynakları ve onun eğitiminin yarına bir değer bırakacak bireye yatırım yapmanın, beşeri sermayeyi güçlendirmenin ne kadar anlamlı olduğu müşahade edilecektir.

Bu fırsatları değerlendirirken kamunun kurmaylığında, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, dernekler ve diğer paydaşların birlikteliğiyle küresel bilgi toplumuna bilişim sektörünün, sosyal medyanın ve dijital ekonominin katkısıyla her alanda tarım, sanayi, ticaret de radikal dönüşümü sağlamalıyız. 21.yüzyıla damgasını vuran bilgi toplumunda; bilginin yayılması, massedilmesi, paylaşımı, sosyal etkileşimi, ekonomik gelişimi, politik yapısı, bağımsız yasal yargısal medya çerçeve, eğitim, kültür, sağlık ve eğlence de dahil olmak üzere ekonomik hayatın her alanında var olan bütün mesafeleri kısaltan belki de insanlık tarihinin en büyük devrimini oluşturan, en az bilgi, fayda gelişme kadar önem arz eden uyuşmayla küresel işbirliği ve harmonizasyonuna erişilmesiyle beraber işbirliği ve dayanışma içerisinde dünyadaki bütün toplumların katmanlarından ve her alandan kelebek etkisiyle kapsayıcı büyüme ve kalkınma anlayışına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Özellikle internet kullanımının artması ve ekonomi alanında da kullanımının etkin, verimli, karlı hızla yaygınlaşması için, internet kullanımının basit ve açık olması, bilginin küreselleşmesini sağlamak için; bilişim ve teknoloji uzmanlarının öncülüğünde ekonomik faaliyetlerde bulunan bütün paydaşlara konusunda uzman bilim insanlarıyla; tamamen gönüllülük esası ile katma değeri yüksek alanlara dalıp farkındalık yaratma, interneti, sosyal medya ve dijital ekonomiyi Web'i küresel beyne dönüştürme süreci. paydaşların katılımını sağlama, işbirliğine açık olma, kollektif gücün keşfi ile ilgili Bloglar: Blogger, WordPress, Micro-bloglar, Twitter, facebook, paylaşım siteleri, Internet Forumları / Mesaj Tahtaları ile görüş, ve öneriler oluşturma, izleme ve ölçümleme, teknoloji ve bilişim sektörüyle alakalı eğitim ve bilgilendirme faaliyeti yapma, eylem planları oluşturma, arganizasyonlar oluşturma, koordineli olarak yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlama, projeler üretmek ve denetlemek amacıyla sosyal medyanın, dijital ekonominin ve teknolojinin ekonomik sektör ve stratejiler açısından kampanyalarını daha geniş

kitlelere duyurmak, daha hızlı yayılmasını sağlamak, küresel pazarlama ortaklıkları oluşturmak, uluslararası teknoloji ve bilişim kültürüne uyum imkanı sağlanmalı ve ekonomik aktörlere ve paydaşlara daha rahat rekabet edebilme kolaylığı sağlanmalıdır. Her alana hızla yayılan ve kendini kabul ettiren bilgi iletişim teknolojisi, bilişim ekonomisi, politik, ekonomik, siyasi, dini, hukuki, her alanda kendisini göstereceği için hazırlıklı olmak öncellikli ve önemlidir. Bilgi toplumuna geçiş sürecinde, bilim ve teknoloji politikalarıyla, iyi yönetişim ilkelerinin en bariz özelliklerini taşıyan dijital ekonomi, tele-demokrasi, siber demokrasi, elektronik demokratikleşme ve dijital demokrasi ile daha katılımcı, açık, hesap verebilir, daha şeffaf ve hukuka uygun, yenilikçi içeriğe sahip güçlü bir stratejiyle bir e-devleti her alanda yayacaktır. Bilgi çağına geçmek, sosyal medyayı ve dijital ekonomiyi ekonomik büyümeye kanalize edebilmek için; bilgi, iletişim, bilişim, teknoloji okuryazarlığı için eğitim kaçınılmaz olmalıdır.

Kaynakça:

Accenture Strategy(2016), "Dijital ekonomi, büyümede çarpan etkisi yaratıyor", http://thebrandage.com/dijital-ekonomi-buyumede-carpan-etkisi-yaratiyor/Oca 20, 2016

Alphan Manas(2016), " Dijital ekonominin tork ve beygir gücü sanayi ekonomisinden 5 kat daha fazladır", Brightwel Holdings BV Yönetim Kurulu Başkanı, http://sosyalmedya.co/dijital-ekonomi/ erişim tarihi 14/11/2016

Bayram Hakan(2010), "Bilgi Toplumu ve Bilgi Yönetimi", Etap Yayınevi, 2010.

Bilişim Teknolojileri Temelleri(2015),"Dijital Bir Dünyada Yaşamak; " Bilişim Teknolojileri Temelleri Tanıtımı Dijital Yaşam: Kavramlar"; www.cag.edu.tr/upload/2015/10/chapter0.ppt

Cansen,Ege(2016), "Dijital ekonominin gelişmesi ile sanayide verimlilik arttı", http://sosyalmedya.co/dijital-ekonomi/ erişim tarihi 14/11/2016

Çimen,Fulya(2016), "Ekonominin Değişen Maskesi: Dijital Ekonomi", http://sosyalmedya.co/dijital-ekonomi/ erişim tarihi 14/11/2016

Delloite(2016), "Kamunun Geleceğine, Yolculuk", www.marketingturkiye.com.tr/.../deloitteden-2020de-kamu-ve-ihtiyaclarla-ilgili-ciddi.. erişim tarihi 14/11/2016

http://www.slideshare.net/innovationoecd/digital-economy-outlook-2015 erişim tarihi 14/11/2016

http://www.slideshare.net/innovationoecd/measuring- erişim tarihi 14/11/2016

hedigitaleconomyanewperspective?next_slideshow=1 erişim tarihi 14/11/2016

http://www.slideshare.net/tiffanystjames/digital-economy-8651376 erişim tarihi 14/11/2016

IAB2016(Interactive Advertising Bureau), "Dijital tüketim yaygınlaşıyor" www.iabturkiye.org/.../dijital-tuketim-yayginlasiyor-dijital-reklam-yatirimlari-yukseli. IAB Türkiye Dijital Reklam Harcamaları // AdEx-TR 2013 Raporu, erişim tarihi 11/11/2016

İşbecer, Fatih(2016), "Dijital Sanayi" Pozitron Kurucu Ortak http://sosyalmedya.co/dijital-ekonomi/ erişim tarihi 14/11/2016

İyiler Zeynep(2013), " Dünya Ticaretini Belirleyen Mega Trendler", İstanbul Sanayi Odası, KOBİ ve Kümelenme Destekleri Dairesi, Şb. Md., 15/01/2013

Pura,Ahmet(2016), «İnternet ve önemi» IAB2016(Interactive Advertising Bureau), "Dijital tüketim yaygınlaşıyor" www.iabturkiye.org/.../dijital-tuketim-yayginlasiyor-dijital-reklam-yatirimlari-yukseli. IAB Türkiye Dijital Reklam Harcamaları // AdEx-TR 2013 Raporu, erişim tarihi 11/11/2016

Robinson,N.A, Canbay,C.(2015), "Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi", Bilgilendirme Dosyası; Ulaştırma Bakanlığı, Telekomünikasyon Kurumu, Haberleşme Genel Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler ve AB Koordinasyon Dairesi

Şeker, Uğur(2016), "Dijital Sanayi" http://sosyalmedya.co/dijital-ekonomi/ erişim tarihi 14/11/2016, Dijital Büro İstanbul Genel Müdürü

Taner, A(2012), "Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Arayışları ve Hesap Verme Sorumluluğuna Etkileri", Sayıştay Dergisi, Sayı:85/ Nisan-Haziran 2012, https://kumelenme.sanayi.gov.tr/icerik/10kalkinmaplani.doc., dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der85m2.pdf

T.C. Kalkınma Bakanlığı(2016),"Türkiye'nin 2015-2018 döneminde uygulayacağı Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı

Topaç, Ömer(2016), " Dijital ekonomi içinde iki fonksiyon öne çıkıyor: İş Geliştirme ve Online Pazarlama", eBay Pazaryeri Direktörü, http://sosyalmedya.co/dijital-ekonomi/ erişim tarihi 14/11/2016

T.C. Kalkınma Bakanlığı 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Aralık 2014; http://www.telkoder.org.tr/doc Download.php?docID=2287

IAB(2016), " Dijital Tüketim Yaygınlaşıyor, Dijital Reklam Yatırımları Yükseliyor", www.iabturkiye.org(2016), http://www.iabturkiye.org/duyurular/dijital-tuketim-yayginlasiyor-dijital-reklam-yatirimlari-yukseliyor-0; Erişim Tarihi; 15/11/2016

Yılmaz, Cem(2016), The Deloitte Times, Ocak - Şubat 2016

https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/about-deloitte/the-deloitte-times-ocak-subat2016.pdf

Yeniçeri-Özcan Mehmet İnce(2005), "Bilgi Yönetim Stratejileri ve Girişimcilik", IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2005.

Yıldırım, Murat K(2016), "Dışa Açılmanın Getirileri", http://sosyalmedya.co/dijital-ekonomi/ erişim tarihi 14/11/2016, Unicredit Menkul Değerler, CFO

Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücünü Arttırıcı Temel Göstergelerinin Mevcut Durumu ve Gelişme Potansiyeli

Current Sıtuatıon And Development Potentıal Of Turkey's Internatıonal Competıtıveness Key Indıcators The Boosters

Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ *

Öz :

Bu makalede, rekabet ve toplam rekabet yönetiminin tanımı yapılmakta, toplam rekabet yönetimini oluşturan temel ilkeler ayrı ayrı açıklanmakta, toplam rekabet yönetiminin ekonomiye uygulanabilirliği üzerinde durulmakta, ekonomide toplam rekabet yönetimi ilkeleri sıralanmakta, klasik rekabet anlayışı ile toplam rekabet anlayışının uygulandığı ekonomi arasındaki fark belirtilmekte, ekonomide toplam rekabet yönetiminin hedefleri ve etkililiğine ilişkin özellikler sıralanmaktadır. Türkiye'nin rekabet gücü makro konsept bağlamında Dünya Ekonomik Forumu (WEF) ve Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) verileri kapsamında değerlendirilmiş, Daha sonra da toplam rekabet çalışmalarına ilişkin önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası rekabet gücü, rekabet gücü, toplam rekabet, ekonomide toplam rekabet

Abstract :

In this article, Global Competıtıveness And An Evaluatıon In Context Of Turkey, identification of the competition and total competition management have been done, the principal rules constituted total competition management has been explained separately (one by one), emphasized applicability of the total competition management in economy, the total competition management rules in economies are ordered, the difference in application of classical competition understanding and total quality understanding in economy has been explained. The goals of total competition management in economy and its efficiency has been mentioned in detail. Turkey's competitive power was examined within the scope of the data of the World Economic Forum (WEF) and the International Institute for Management Development (IMD) Reports.Later, suggestions related to total competition studies have been submitted.

Keywords: Internatıonal Competıtıveness, Global Competıtıveness competition, total competition, total competitive power in economy.

* Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Rekabet, rekabet gücü ve rekabet edilebilirlik kavramları yerel olarak, bölge olarak, ulusal, uluslararası ve uluslar üstü olarak her alanda vazgeçilmez olarak dikkat edilen önemli bir kavramdır. Dünya Ekonomik Forumu (World Economic ForumWEF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperationand Development-OECD), Uluslararası Kalkınma Yönetimi Enstitüsü (International Institute for Management Development-IMD) rekabetçiliği genel değerlendiren uluslararası kurumlar olduğu gibi yerel ve bölge bazlı rekabet gücü kazandırabilmek açısından ölçümler il ve bölge bazında yoğunlaşmış bulunmaktadır(EDAM, 2009). Bu çalışma da bu bağlamda son 2016 yılı Ekim ayı itibariyle yayınlanan Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017 verileri üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır(WEF,2016). Türkiye Açısından Türkiye'nin rekabet gücünün uluslararası alandaki konumunu analiz etmek amacıyla ortaya koyulan " Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücünü Arttırıcı Temel Göstergelerinin Mevcut Durumu ve Gelişme Potansiyeli" isimli bu çalışma da Türkiye'nin rekabet gücünü, sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak kurumların, politikaların ve üretim faktörlerinin tümünü kapsayan verimlilik düzeyi, karlılık, yenilikçilik kapasitesi etkinlik ve üretkenlik açısından rekabet gücü, serbest piyasa koşulları altında, Türkiye'nin reel milli gelirini artırmasına paralel olarak yabancı rekabete dayanabilecek mal ve hizmet üretebilme yeteneği ortaya çıkarmak amaçlanmış, Türkiye'nin rekabet gücü küresel rekabet gücü bileşenlerinin her biri için ayrı ayrı analiz edilmiş ve mevcut durum ortaya konularak güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit oluşturacak ve iş yapılabilirliğin önünde engel teşkil edecek hususlar verilmiş, buna yönelik Türkiye'nin güçlü ve zayıf yönleri ortaya koyulmuş ve alınması gereken önlemler üzerinde durulmuş güçlü yanı daha da güçlendirecek, zayıfları giderebilecek, fırsatları kollayıp değerlendirebilecek ve tehditleri bertaraf edebilecek öneriler geliştirilerek gelişme potansiyeli verilecektir(WEF,2015-2016, WEF 2016-2017).

Özellikle ülkemiz açısından çok sorunların temelinde eksik bilgilendirme dediğimiz asimetrik enformasyon yatmakta ve bu durum bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmaya çalışan kesim ve sektörleri küresel rekabet düzeyi açısından güç duruma sokmaktadır. Oysa ki rekabetin temelin de giderek bilginin üretilmesine doğru kayma göstererek bilgiyi üreten ve depolayan ülkelerin milli gelirlerinde, değerlerinde katma değeri yüksek akıllı ürünlerle, kültürlerinde, politik alanlarında, çevresel faktörlerinde belirli ve seçilmiş sektörlerde sosyo-ekonomik yapılarında, kurumlarında bilgi çeşitlenmesi, yayılması gibi faktörlerin tamamı rekabet gücünün farklılaşmasına da katkı sağlayarak hem bilginin avantajlarını hem de katma değeri yüksek olan ürünleri elde edebilmektedirler. Bununla birlikte ekonomik yapı ve dokularını da bu sağlıklı bilgilerle daha da güçlü bir ekonomiye, sosyal yapıya ve kapsayıcı büyüme ve kalkınmaya odaklayabilmektedirler(World Knowledge Competitiveness Index 2008).

Bütün toplumlarda temel sorun olarak görülen; kaynakların kullanımı, etkinlik ve büyüme sorunları çeşitli mali ve parasal politika araçlarıyla tam istihdam, fiyat istikrarı, ekonomik, büyüme, dış ödemeler bilançosu dengesi ve gelir dağılımının adaletli olması gibi makro ekonomik hedeflere ulaşılması ile ortadan kaldırmayı amaçlamaktadırlar(Dinler,2015). Hukuka uygun bir rekabet ortamının sağlandığı düzgün işleyen piyasa mekanizması içerisinde rekabet gücü yüksek ürünler hem bilgi yoğun hem de ileri teknoloji harcıyla karılmıştır. Bu karılan harcın sağlam betonlaşmış bir ekonomik temeller üzerine inşası ise rekabet gücüne bağlıdır. Rekabet gücü ise ekonominin yapısı ve dokusuna endekslidir(Porter, 1990).

Yukarıdaki tematik öğeler çerçevesinde Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin küresel rekabet gücünü analiz etmek öncelikle rekabet gücünü belirleyen etmenleri ortaya koymak ve bu etmenler açısından Türkiye'nin rekabet gücü, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF) tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Gücü Endeksi (The Global Competitiveness Index-GCI) verileri ile kıyaslanmak suretiyle analiz yapabilmeyi amaçlamaktadır. Analizde, Türkiye'nin özellikle "Piyasanın büyüklüğü", "İş piyasasının gelişmişliği" ve "Mal piyasasının etkinliği", "Emek piyasasının etkinliği", "Makro-ekonomik istikrar", "Yüksek öğrenim ve mesleki eğitim" ile "Teknolojik hazırlık", kurumlar, altyapı, sağlık ve ilköğretim, teknolojik düzey, finansal piyasalar, pazar ölçümü, yenilikçilik, gibi

alanları alt içerikleriyle beraber analiz edip mevcut yapıya ilişkin politik, ekonomik, sosyolojik ve teknolojik ulusal veya uluslararası düzeyde, endüstri ve firma düzeyinde değişik biçimlerde, ulusal ekonomi – ulusal ekonominin makroekonomik değerlendirmesi,uluslararası olma durumu – ülkenin dış ticaret ve yatırıma katılım düzeyi, hükümet – hükümet politikalarının rekabetçiliğe açıklığı,finans – sermaye piyasasının performansı ve finansal hizmetlerin kalitesi, alt-yapı – doğal, teknik ve iletişim kaynaklarının iş hayatının temel ihtiyaçlarına uygunluğu, yönetim – şirketlerin yenilikçi (innovative), kârlı ve sorumlu biçimde yönetilme durumu, bilim ve teknoloji – bilimsel ve teknolojik sofistikasyon, beşeri kaynak – beşeri kaynakların mevcudiyeti ve nitelik düzeyi gibi unsurlarda makro seviyede göz önünde bulundurularak rekabet gücünü artırma çabalarına yönelik değerlendirmeler yapılacaktır(WEF, 2016).

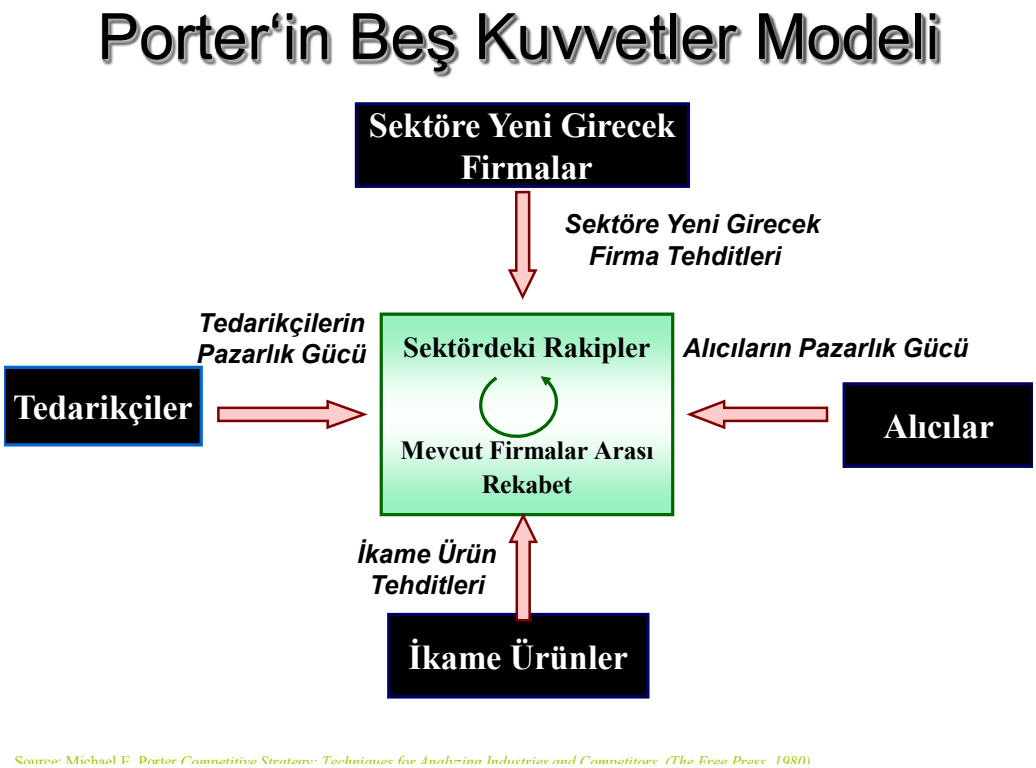
1. Rekabet Gücü Kavramı ve Teorik Boyut

Hacim ekonomilerinin geride kaldığı yeni ekonomi türevleri şeklinde gelişen bilgi yoğun ve teknoloji yoğun ürünlerin oluşturduğu değer ekonomileri ileri teknoloji alanındaki nanoteknoloji, biyoteknoloji, gen mühendisliği, yenilenebilir tüm enerji kaynakları ve yeniliklerin uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren firmalar tarafından üretim sistemlerine dahil edilmesi faktör donatımı bazı ülkelerin emek yönünden zengin olması, ölçek genişlemesi ve toplulaştırılması ile küresel piyasalarda düşük maliyetle üretim yapılabilmesine(Aren, 2014, Eğilmez, 2015) ve bu sayede fiyat farklılaşmasına imkan sağlayarak mikro ve makro açıdan firma, endüstri veya ülke düzeyinde farklılıkla uluslarüstü bir hegemonik yapıya eriştirebilecektir(Çiftçi, 2004).

Rekabet; yarışma şeklinin (ticaret, ihale, vs.), yarışma araçlarının (fiyat, kalite, reklam, yenilik, vs.) ve yarışma amaçlarının (piyasaya girişi engelleme, yüksek kâr sağlama, vs.) her türlüsünü içermektedir Rekabet gücü yetmezliğinin bir sonucu olarak, sanayicilerimiz giderek ya geleneksel ürünlerine daha az katma değer ekleyebilmekteler ya da rakiplerinin terk ettikleri daha düşük katma değerli "yeni" ürünlere–mecburen- yönelmektedirler.

Bilgi tabanlı (knowledge based) ürünler(Üretim faktörleri; 6M – Man, Machine, Material, Money, Marketing, Management) ve bunların göbeğindeki bilgi (know-how) çekirdeği yüksek katma değer yaratabilmektedir. Rekabet gücünün arttırılması; üretim faktörlerinin iyileştirilmesi, rekabet kabiliyetinin kazanılması ile mümkündür. Kalite geliştirmede; SWOT analizi(Strength-Weakness-Opportunities-Threat(Güçlülük-Zayıflık-Fırsatlar-Tehditler) anlamına gelen bu deyim, kalite geliştirmenin gerekli olup olmadığını, gerekliyse nerelerde olduğunu ortaya çıkarabilecek bir analiz tekniğidir), ileri imalat teknolojisi (AMT-robotlar, esnek makinalar vb), toplam kalite yönetimi, benchmarking, kalite çemberleri, sürekli öğrenme, KAISEN-sürekli geliştirme, kalite kontrolü, yönetim ve planlama gibi önemli unsurlara yer verilmelidir. Ayrıca, tasarım ve marka geliştirmeyle ürünlerin farklılaştırılması ve katma değer oluşturma marka oluşturmanın temelidir. Marka fason üretici olarak, yeni sanayileşen ülke firmaları için hayati bir öneme sahiptir(İSO, 2000).

Şekil:1. Porter'n Beş Kuvvetler Modeli

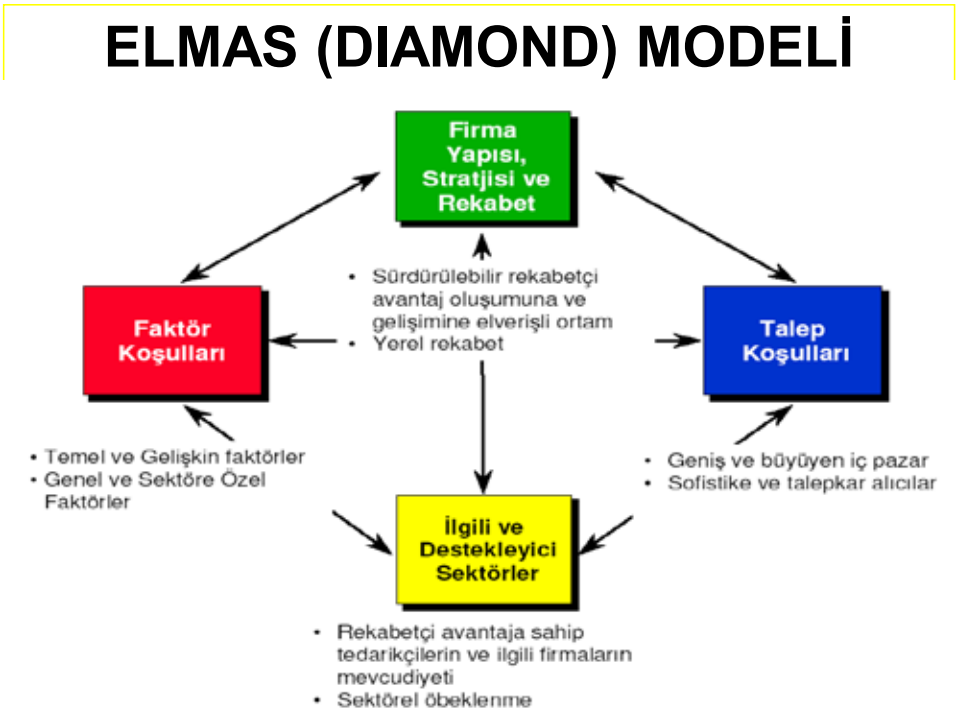

Kaynak: Porter Micheal E.(2002) "Rekabet Stratejisi" Sistem Yayıncılık, Çev. Gülen Ulubilgen, Yayın No: 206, İstanbul

Bu sayede; sektöre yeni girecek firmalar, alıcılar, tedarikçiler ve ikame ürünler de yenilikçilikle; hız, esneklik ve pratiklik kazanarak; dış ticaret, verimlilik, maliyet açısından; firma, endüstri ve ülke anlamında ortaya çıkan uluslararası rekabet gücü performans etkileşimleri bir ülkenin uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanabilmesinde önem arz etmekte ve kapsadığı her kesim ve sektöre pozitif dışsallıkla; belirli bir piyasa yapısı içerisinde faaliyet gösteren bir firmanın izlediği ulusal ya da uluslararası rekabet stratejiler ile öncelikle firmanın ve daha sonra içinde bulunduğu endüstrinin performansını ve hatta ülkesinin ekonomik yapı ve dokusunu güçlendirerek önemli ölçüde etkileyecektir(Porter,2002).

Rasyonel ekonomik bireylerin kararlarında beklentilerini gerçekleştirebilecek, üreticinin karı çoklaştırma amaçlı getirisini arttırma ve tüketicinin faydasını çoklaştırıcı sürdürülebilir, çevre dostu rekabetçi avantaj sağlayacak ve geliştirecek, yerel güçleri ile firma yapısı donatılarak iç ve dış pazarlarda yeni alanlar açacak en kaliteli ürünü en düşük fiyattan satın almayı arzu eder talep oluşturarak tüketici fayda maksimizasyonu ortak paydasında, üretici ise tüketicilerin beğenisine sunacakları ürünü, en düşük maliyetle üretip, ilgili üründen maksimum kazanç elde etmek amacıyla en yüksek kara ve katma değeri yüksek sektörlere odaklanarak, temel ve gelişkin faktörlerle donatıp daha ileri düzeyde, daha doğru ürünlerde ve daha güzel kazanımlarda güçlü bir ulusal ve uluslararası rekabet gücü oluşturabilecek uygun yatırım iklimlerinde stratejiler, uluslararası rekabet gücü kazandırabilecektir(İSO;2002,Porter,2002).

Şekil:2. Elmas Modeli

Kaynak: Michael Porter- Competitive Advantage of Nations

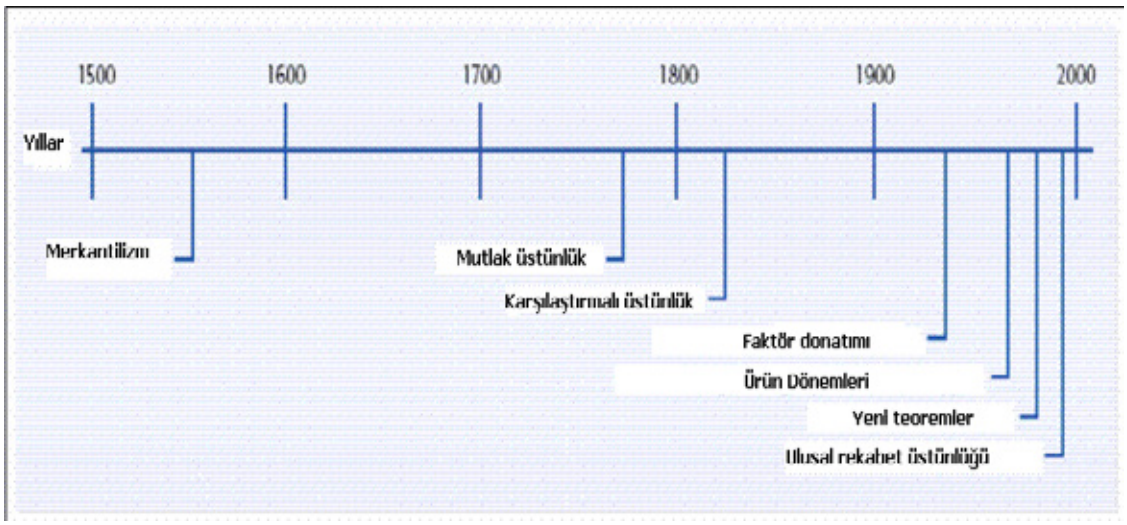
Kaynak: PORTER, M. E. (1990), The Competitive Advantages of Nations Harvard Business Review, Mart -Nisan, no:2

Yerel, Bölgesel, Ulusal, Uluslararası, Uluslarüstü rekabet gücü anlamında ele alınan her düzeyde önem verilen kavramlar farklı açılardan farklı tanımlamalar yapılabilir(Adıgüzel, 2012). Bazen rekabet gücü uluslararası boyutunda mutlak üstünlükleri ile gündemi kasıp kavururken, bazen karşılaştırmalı üstünlükleri ile yer bulabilmekte bazen de ölçek ekonomileri ve faktör donatımı gibi ticari eksenli küreselleşmenin zaman ilerledikçe önemini artırdığı günümüz dünyasında daha geçerli kazanımlar sağladığı bir ülkede daha düşük maliyetle üretilen ürünlerin ticaret partnerlerine rahatlıkla ulaştırılabilmesi hem rekabet gücünü arttırarak hem de vatandaşlarına birinci sınıf bir yaşam sunabilmektedir(Rodrik,2000). Bir ülkenin küresel piyasalarda yerel düşünüp küresel davranarak rekabet edebilirliğini artırması veya koruması başta bireylere yatırımla sosyal sermayesi olan bütün üretim öğelerinin, sistemlerinin, yapılarının ve süreçlerinin hızlanması ile mikro açıdan firma ve içinde bulunduğu endüstrinin, makro açıdan ise ülkenin rekabet edebilirliğinin de önünü açabilmektedir(Port er,2002;Porter,1990).

Adam Smith gibi birçok klasik iktisatçı için rekabet kavramı dinamik bir süreç olarak ele alınmış, Neo-Klasik iktisatçılar tarafından tam rekabet piyasası ekseninde statik bir denge durumunu ifade eden bir anlayışla, Schumpeter ve Avusturya İktisat Okulu'na tabi iktisatçılar da rekabetin değişimkar, girişimcilik ruhu, dinamik müteşebbisler, yenilikçilik gibi farklı açılımlarına değinerek rekabet kavramını farklı şekillerde ele almışlardır(Tokatlıoğlu,1999). Bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dış ülkeden ithal etmelidir şeklinde tanımlanan; Mutlak Üstünlük Teorisi (Theory of Absolute Advantages) Teori Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan "Ulusların Zenginliği" isimli eserinde ortaya atılmıştır. Uluslararası ticaretin ilk kez bilimsel bir yöntemle incelenmesi Adam Smith'in 1776'da yayımlanan ünlü eseri "Ulusların Zenginliği" ile başlar. Sonralar bu teoriye David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall, Eli Heckscher, Bertil Ohlin, John Maynard Keynes, Jacob Viner

ve Paul Samuelson önemli katkılarda bulunmuşlardır(Erkan Hüsnü, Uysal Yaşar vd(2007). Önemli olan üretimde üstünlük derecesidir. Bir ülke, diğerine göre, hangi malların üretiminde daha yüksek oranda üstünlük sahibi ise o mallarda uzmanlaşmalıdır görüşüyle ortaya çıkan Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi(Theory Of Comparative Advantages) Teori David Ricardo'nun 1817 yılında yayınladığı "Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri" kitabında ortaya atılmıştır. Gerek Mutlak üstünlük gerekse de Karşılaştırmalı üstünlük modellerinde ticaretin nedeni ülkeler arasında emek verimliliğindeki farklardır(Tokatlıoğlu,1999). Ülkelerin hangi malları üretip ihraç edeceği ve hangisini de ithal edeceğini emek verimliliği belirlemektedir. Neo-Klasik iktisatçılar emek maliyeti yerine tüm faktörleri kapsayan "FIRSAT MALİYETİ" kavramını koyarak karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bu eksiğini gidermişlerdir(www2.aku.edu.tr/~mmasca/bolum1_ulus_tic_teorisi_analizleri.ppt).

Şekil:3. İktisat Teorilerinde Rekabet

Bugün en üst düzeyde rekabet gücüne sahip işletmelerin; müşteri odaklı, katılımcı, hedef birliği içinde, nitelikli işgücü, yüksek motivasyonlu, sistem içinde çalışan, gerçek veriler ve hız, sorumlu yönetim, ortak özellikleri dokuz başlık altında toplanabilir. Rekabet gücü(RG) stratejileri maliyet düşürücü olanlar, ürün farklılaştırma stratejileridir. Bu stratejilerde de toplam maliyet liderliği, farklılaştırma ve odaklanma diğer rakipler devre dışı bırakmada önemli unsurlardandır(Fagerberg,1988, Porter,1998).

Şekil:4. Bilgi bazlı Rekabet Gücü

Kaynak: Erkan Hüsnü, Uysal Yaşar vd(2007), "Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi

Sanayileşme Stratejisi", Ege Genç İşadamları Derneği(EGİAD, 2007), http://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/Sanayilesme-stratejisi.pdf

Yine Rekabet Edebilirlik özelliği kazandırmada yönlendirici tüketici ihtiyaçlarına ve tercihlerine uygun mal ve hizmetlerin üretimi gerçekleştirilebilecek bir bilinçli tüketici politikası, etkin ve verimli karlılık odaklı kaynak dağılımı ile üretim faktörlerinin en etkin üretim sürecinde kullanılması, ileri düzeyde kitle üretim yapan yenilik ve teknolojik gelişme fonksiyonu ile maliyetleri düşürücü üretim yöntemleri kullanılabilmekte ve piyasaya yeni ürünler sunulabilmekte; rekebete uygun bir rekabet strateji rekabet vizyonu, rekabet misyonu ve rekabet aksiyomu uyum fonksiyonu , krizi ve konjonktüreli yapısal ekonomik dalgalanma dönemlerinde üretim programları ve kapasitelerinin uyumlaştırılması gelir dağılımı fonksiyonu ile, haksız kazancın önüne geçilebilip hukuka uygun bir rekabet düzenlemesiyle ilgili regülasyon; kontrol fonksiyonu ile de çeşitli nedenlerle iktisadi karar birimlerinde oluşacak ekonomik gücün kontrolü sağlanıp, hızlılık, yenilik, farklılık ve verimlilikte ilerleyici rol oynayabilmek rekabet gücünü her düzeyda koordineli senkronize bir eş güdüm sağlanarak arttırma söz konusu olabilecektir(Porter,1998).

Şekil:5. Rekabet Gücünü Arttıırıcı Harcamalar ve Milli Gelir

Uluslararası Rekabet Analizleri Uluslararası Rekabet Teorisi (International Competıtıveness Theory) ve Uluslararası Rekabet Politikası (International Competıtıveness Policy) olmak üzere, birbirini tamamlayan iki alt gruba ayrılarak incelenmektedir(Beceren, 2004). Reel ekonominin işlediği mal piyasalarındaki mal arz ve talebi ile ilgili tasarruf ve yatırımların uluslararası ekonomik ilişkilerde daima en eski ve en ağırlıklı yeri tutmuştur. Ancak teknolojinin ulaştığı boyutlar ve dünya hizmet ticaretindeki hızlı artışlar son yıllarda dikkatlerin daha yoğun biçimde hizmetler alanına yöneltilmesine neden olmuştur(Erkan Hüsnü, Uysal Yaşar vd(2007).

2.Küresel Rekabet

Bu evrede bu geniş hinterland kapsamında kontrollü ve karşılıklı hukuka uygun düzgün işleyen piyasa mekanizması sağlanamaz ise ise daha kaotik ve daha güvensiz bir evreyle karşı karşıya kalınabilir(Özel,1994). Nolte'ye göre; Avrupada yayılmacılığın eseri Küresel toplumda; bilimlerde, askeri teknolojide, ticarette yetenekleri daha hızlı ve daha emin bir tarzda biriktirmiş oldukları dönemler; tacirin önemli bir güç olduğu 11-14 yüzyıldaki şövalye ve tacir dönemi, daha çok sermayenin hakim olduğu 15-18 yüzyılda maceracılar ve şirketlerin, endüstriyel güce dayalı orduların önemli güç olduğu 19 yüzyılda ise generaller ve sanayiciler dönemi ile oluşan bir toplumsal evrim karşımızda durmaktadır(Nolte,1994). Bunun yanı sıra, Sıfıra Sıfır Toplumu ve Tehlikeli Akımlar isimli eserinde karar almada Thurow, yeni dönemin rekabet biçimine işaret ederken, rekabette çarpışan tarafların farklılıklarını bireyci Anglo/Sakson İngiliz-Amerikan kapitalizmi temelde bir tüketim ekonomisi oluşturduğunu; cemaatci Alman-Japon kapitalizmi ise üretim iktisadını öncelikli kıldığını vurgulamaktadır. Porter Micheal(1994) ise; karar almamızda; bir ülkedeki döviz kurları, faiz hadleri, hükümet açıkları gibi makroekonomik olguların ve her şirket ve sektörün tipine uygun genel bir yöneticilik mikro işletme uygulamasının ötesinde herkesin her konuda önde olamayacağı düşüncesiyle kaynaklarını mümkün olan en üretken kullanımlarda geliştirmesi gerektiğini, verimsiz sanayilerin sübvanse edilmemesi gerektiğini, koruma ve diğer müdahale biçimleriyle ayakta tutma çabasının ülke ekonomisinde kalite düşüşüne yol açacağını vurgulamaktadır. rekabetçi olmak isteyenlere ise karar alırken; en zor ihtiyaçlara sahip müşterileri aramalarını, en sert yasal engelleri veya mamül standartlarını aşan normları tesis etmelerini, uzun vadeli rekabetçi konumunu sağlama almalarını, hissedarlar ve yöneticiler arasındaki bağları güçlendirmelerini, ihtiyaçların en ileri ve uluslararası nitelikteki yurtiçi tedarikçilerden temin etmelerini, çalışanları işine uzun vadede aidiyet duygusuyla bağlamaları gerektiğini, en önemli rakipleri sevkedicelerini görmelerini öğütlemektedir(Porter, 1994). Reich Robert B(1994) göre, karar almada geleceğin ekonomilerinin yüksek hacim ekonomilerinin değil yüksek değer ekonomilerinin ön plana çıkacağını, bu ekonomilerde

mamüllerin belirli bir milliyetinin olmayacağını iddia etmektedir. Bununla birlikte herhangi bir malın imalinde hangi milletin bireyleri ne kadar değer katmış ve ne tür tecrübe edinmişdir, bu tecrübe onu daha büyük değerleri ile zenginleştirmiş mi sorusuna dikkat çekmektedir(Reich,1994). John Kay ise karar alma sürecinde şirket,şirket çalışanları, tedarikçi ve müşteri paydaşları arasındaki sağlıklı bağ ve bağlantılarla nasıl farklı olabilirizi karar almada ön planda tutmaları gerektiği belirtilmektedir. Yenilik yapmayı, şöhretli markalar geliştirmeyi, stratejik imtiyazlar elde etmeyi, mimariyi ise bu karar alma sürecinde vazgeçilmez kılmaktadır(Kay,1994). Toffler ise karar alma sürecinde hızlı değişim üzerine kafa yormayı, çeşitlilik ve esnekliliğe ağırlık vermeleri gerektiğini, sürdürülebilir bir rekabet avantajının olmasını önemsemektedir(Toffler,1994). Thurow ise Rusların yüksek bilimine, Alman teknolojisine, İtalya ve Fransa'nın tasarım yeteneklerine, İngiltere'nin finans gücüne dikkat çekmektedir(Thurow,1994). Paul Erdman ise Çindeki girişimcilik ruhuna dikkat çekmektedir(Erdman,1994). Bu çalışmayla, literature önemli bir katkı sağlanırken aynı zamanda yeni çalışmalara projector olması amaçlanırken, karar alma mekanizmalarına ışık tutmak amaçlanmıştır(Uluengin, F., Önsel, Ş., Karaata, S.(2011).

Şekil:6. Küresel Rekabet Yoğunluğu

Uysal Yaşar(2013), " İşletme Yönetiminde Küresel ve Makro Ekonomik Vizyon Oluşturma", Dokuz Eylül Üniversitesi EBSO, 21 Kasım 2013

Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum WEF) tarafından yayınlanan 'Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2015 - 2016 Raporu' nda rekabet gücü sıralamasında bu yıl dikkate alınan 140 ülke arasında ilk sırada İsviçre, ikinci sırada Singapur, üçüncü sırada ise ABD yer almaktadır. Rekabet gücünde ilk 10 sırada sırasıyla Almanya, Hollanda, Japonya, Hong Kong, Finlandiya, İsveç ve İngiltere yer almaktadır. İlk 10 içinde en çok gerilemeyi sekizinci sıraya gerileyen Finlandiya yaşarken, Hollanda üç sıra yükselerek beşinci sırada, Almanya ve İsveç bir sıra yükselerek sırasıyla dördüncü ve dokuzuncu sırada yer almaktadır. 2015-2016 raporunun belirlediği sıralamaya göre, en yüksek düzeyde yer alan ülkelerin inovasyonu desteklediği görülmektedir. 2015-2016 Küresel Rekabet Edebilirlik raporunda geçen yıl olduğu gibi rekabet edebilirliği en yüksek düzeyde olan ülke olarak İsviçre birinci sırada yer alırken, genel puandaki yükselmeye rağmen, ABD'nin son 4 yıllık dönemde sıralamada düşüşünün devam ettirdiği belirtilmektedir. ABD ekonomisindeki makro-ekonomik kırılganlıkların yanında, özellikle kurumsal yapılanmada endişelerin olduğu vurgulanmaktadır. Bu endişelerin başında kamuoyunun siyasetçilere karşı azalan güveni ile kamu yönetiminin etkin işleyişinde düşüşün varlığına ilişkin yine kamuoyunun bir bölümünde oluşan algılamanın gelmekte olduğu belirtilmektedir.

Tablo:1. Küresel Rekabetçilik Ülke Sıralaması(2014-2015)

10 Ülke	Küresel Rekabetçilik Endeksi 2015'e Göre Sıralama (140 ülke içinde)	Küresel Rekabetçilik Endeksi 2014'e Göre Sıralama (144 ülke içinde)
İsviçre	**1**	**1**
Singapur	**2**	**2**
ABD	**3**	**3**
Almanya	**4**	**5**
Hollanda	**5**	**8**
Japonya	**6**	**6**
Hong Kong	**7**	**7**
Finlandiya	**8**	**4**
İsveç	**9**	**10**
İngiltere	**10**	**9**

WEF(2015), "The Global Competitiveness Report" 2015-2016 http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/

2015-2016 yılı raporunda da geçen yıllardaki raporlarda olduğu gibi, ülkelerin küresel büyümedeki yavaşlama ve yüksek işsizlik ile mücadele etmek için verimliliklerini arttırmak zorunda oldukları belirtilmektedir. Ayrıca dünyanın en büyük gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin bazılarının rekabet gücünün artırılması konusunda güçlüklerle karşılaşmaya devam ettiği vurgulanarak rekabet gücünü arttırmadaki başarısızlık, durgunluk ve diğer şoklara karşı dayanıklılığı tehlikeye sokmakta olduğuna dikkat çekilmektedir.

Tablo 2. 2016 Social Progress Index'de.Başlıca Sosyo-Ekonomik Göstergeler

En İyi Ülkeler	Teknolojik Eğitim	Temel İhtiyaçlar	Kurumların kalitesi	Sosyal Gelişim Endeksi
1. Güney Kore	1.Finlandiya	1.Finlandiya	1.Finlandiya	1.Finlandiya
2. Japonya	2.Güney Kore	2.Kanada	2.Kanada	2.Kanada
3. Singapur	3.Hong Kong	3.Danimarka	3.Danimarka	3.Danimarka
4. Hong Kong	4.Japonya	4.Avustralya	4.Avustralya	4.Avustralya
5. Finlandiya	5.Singapur	5.İsviçre	5.İsviçre	5.İsviçre
6.Birleşik Krallık	6.Birleşik Krallık	6.isveç	6.isveç	6.isveç
7. Kanada	7.Hollanda	7.Norveç	7.Norveç	7.Norveç
8. Hollanda	8.Yeni Zelanda	8.Hollanda	8.Hollanda	8.Hollanda
9. İrlanda	9.İsviçre	9.İngiltere	9.İngiltere	9.İngiltere
10. Polonya	10.Kanada	10.İzlanda	10.İzlanda	10.İzlanda

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017
http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=
http://www.socialprogressimperative.org/global-index/#data_ table/countries /spi/dim1,dim2, dim3
http://www.sagliksigortamiz.com/dunyanin-en-iyi-ulkeleri-siralamalar

Tablo:3. Social Progress Index'de.Başlıca Sosyo-Ekonomik Göstergeler

Hayat kalitesi	**Ekonomik dinamizm**	**Genel sıralama**	**Eğitim**	**Sağlık**	**Fırsatlar**
1. Almanya 2. ABD 3. Fransa 4. Japonya 5. İngiltere 6. İtalya 7. Rusya 8. Meksika 9. Tayland 10. Türkiye	1. Singapur 2. ABD 3. Güney Kore 4. İngiltere 5. İsveç 6. Avustralya 7. İsviçre 8.Finlandiya 9.Lüksemburg 10. Japonya	1. Finlandiya 2. İsviçre 3. İsveç 4. Avustralya 5.Lüksemburg 6. Norveç 7. Kanada 8. Hollanda 9. Japonya 10. Danimar ka	1 Finlandiya 2 Güney Kore 3 Kanada 4 Singapur 5 Japonya 6 İsviçre 7 Estonya 8 İngiltere 9 İrlanda 10 Hollanda	1 Japonya 2 İsviçre 3 İsveç 4 İspanya 5 İtalya 6 Avustralya 7 Singapur 8 Norveç 9 Yeni Zelanda 10 Hollanda	1.Finlandiya 2.Kanada 3.Danimarka 4.Avustralya 5.İsviçre 6.isveç 7.Norveç 8.Hollanda 9.İngiltere 10.İzlanda

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

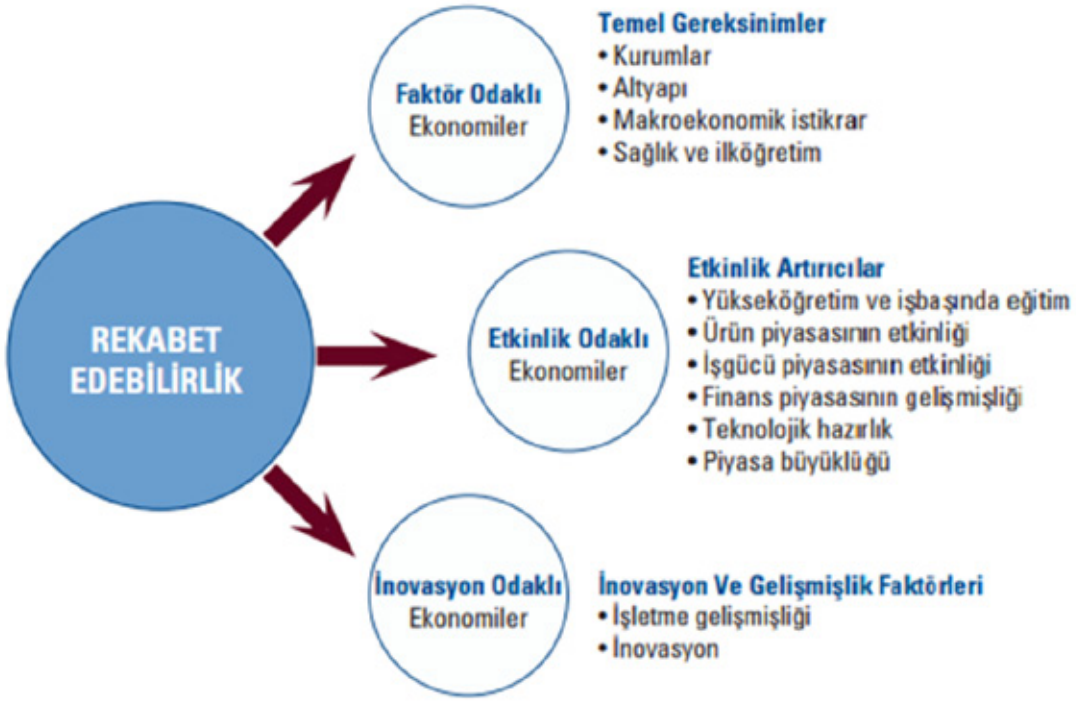
http://www.socialprogressimperative.org/global-index/#data_ table/countries /spi/dim1,dim2, dim3 http://www.sagliksigortamiz.com/dunyanin-en-iyi-ulkeleri-siralamalar

2015-2016 yılı raporunda Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi sıralamasında, büyük ölçekli gelişmekte olan ülkeler arasında olan Çin'in geçen yıl ile aynı yerini sabit tuttuğu ve BRICS ülkesi ekonomilerinin en yükseği olarak 28. sırada yer aldığı görülmektedir. BRICS ülkelerinin farklı rekabet performansları gösterdikleri, Güney Afrika'nın 49. , Rusya 45. , Hindistan 55. , Brezilya'nın ise 75. sırada yer aldıkları görülmektedir. 2012-2013 Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi sıralamasında rekabet performansı önemli bir gelişme sağlayarak 16 basamak yükselen Türkiye, 2013-2014 raporunda 148 ülke arasında 44. sırada, 2014-2015 raporunda 144 ülke arasında 45. sırada yer aldığı görülmektedir. 2015-2016 yılı raporunda Türkiye'nin rekabet edebilirlik puanı 7 üzerinden 4,4 puanla 140 ülke arasında altı basamak geri giderek 51. sırada yer almasında, makroekonomik ortamın bozulmasının rol oynadığı tespiti yapılmaktadır. 2015-2016 yılı raporunda; Türkiye 2014 satın alma gücü paritesine göre hesaplanan 806,1 milyar dolar GSYİH'sı ile dünya toplamında %1.40'lık bir paya sahip olmuştur. Türkiye'nin, ülkelerin kalkınmışlık aşamasına yerleştirilmesinde kullanılan iki kıstastan biri olan kişi başına düşen GSYİH'nın 10,482 dolar olduğu belirtilmektedir. Ülkelerin kalkınma aşamalarına göre gruplandırılarak incelendiğinde 2015-2016 raporunda Türkiye, "Verimlilikten, İnovasyon Odağına Geçiş Ülkeleri" arasındaki konumunu korumaktadır(Aykaç,2009).

3. Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü

Türkiye'nin Rekabet gücünün temel özelliklerine Farklılık, Odaklanma, Yenilik, Karlılık, Verimlilik, Teknolojik gelişme, Fiyat farklılaşması, Maliyet liderliği gibi özgün ürün, Küresel liderden oluşturmanın da eklemlenmesi gerekmektedir. Bununla beraber raporda Türkiye'nin rekabet ve verimlilik açısından ülke profili 3 ana grub; Temel unsurlar, Etkinliğe dayalı unsurlar ve Yenilikçi unsurlar olarak hesaplanmış bulunmaktadır.

Şekil:7.Rekabet Edilebilirlik

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

Buna göre Türkiye'nin rekabet edilebilirlik ölçütü; Dünya Ekonomik Formunun (World Economic Forum) tarafından yayınlanan 2016-2017 Global Rekabet Edilebilirlik Endeksi ülke ekonomik profiline göre 1-7 aralık sıralamasınca Global Rekabet Endeks sıralamasında 2016-2017 yayınında 138 ülke arasında Endeksin hesaplanmasında kullanılan 12 bileşen; rekabet gücünü arttırıcı firmaların ve ülkenin hukuki ve idari boyutu veren Kurumlar; ekonomik faaliyetlerin verimliliğini arttırıcı, karlılığı sürekli kılıcı, rekabet edilebilirliği yükseltici, kolay erişilebilirlik ve ulaşılabilirliği ifade eden kaliteli ve fiziki bir Altyapı; Tam istihdamın, fiyat istikrarının, ekonomik büyümenin, dış ödemeler bilançosu dengesinin ve gelir dağılımının adaletli olduğu uygun yatırım ve rekabet iklimine sahip Makroekonomik Çevre; sağlıklı bir işgücü, sağlıklı bir birey ve sağlıklı bir çevre bireye yatırım yaparak rekabet gücünü arttıran beşeri sermayeyi güçlendiren yarına değerler bırakan en önemli bileşenlerden Sağlık ve Temel Eğitim; Araştırma ve geliştirmenin, analitik düşünmenin mesleki yönlendirme ve eğitimin, uzmanlaşma ve işbölümünün olduğu, buluş ve yenilikçi düşüncelerin kuluçka merkezi kaliteli Yüksek Öğrenim ve Mesleki Eğitim ve bu gelişme koridoruna uygun rekabet ve talep koşullarının niteliğini veren düzgün işleyen hukuka uygun bir rekabet ortamında Mal Piyasasının Etkinliği; çalışma koşulları ve şartlarının işgücü verimliliğini arttırarak rekabeti yükseltici İşgücü Piyasasının Etkinliği; en etkin, rantabl ve verimli alanlarda kaynakların kullanıldığı Finansal Piyasanın Gelişmişliğiyle yüksek getiri sağlanması; hegemonik yapıyı veren olmazsa olmazımız bulunan teknolojik okumaların arttığı özellikle birinci sınıf ülkelerin vatandaşlarına birinci sınıf hizmeti sunduğu teknolojinin yayılması, absorbesi ve mas edilmesiyle sağlanan Teknolojik Hazırlıkla ve okuma ile rekabet gücünü arttırmak, karşılaştırmalı üstünlük, mutlak üstünlük, faktör donatımı gibi ölçek ekonomilerini veren Piyasanın Büyüklüğü de ölçek avantajlarını sunarak rekabet gücünü arttırmakta ve buna uygun gelişmiş, sofistike ve yenilikçi İş Piyasanının Gelişmişliği üretkenliği, etkinliği, verimliliği ve karlılığı arttırarak rekabet gücünü yükseltmesi, değişmeyen tek şeyin değişim olduğu bilinciyle hareket edilen, her yeniliğin bir şampiyon çıkaracağı, kabuğunu değiştirmeyen yılanın öleceği gerçeğiyle firmaların yeni kabuklarla

ve gelişen yapılarla küresel boyutta ileri teknoloji ile bir an evvel buluşacak Yenilikçilik anlayışına hakim olması; ülkelerin, firmaların ve hane halklarının rekabet edebilirliğin, istihdam artışının ve daha yüksek düzeyde bir yaşam standardının sağlanması ve Kurumların iyileştirilmesi, altyapının yapılması, makroekonomik istikrarsızlığın azaltılması ya da beşeri sermayenin iyileştirilmesi sayesinde hem rekabet gücü yükseltilebilir, hem yeni endüstrilerin ve yeni iş olanaklarının bulunduğu düşünce iklimleri yeşertilebilir hem de dünya kaynakları etkin kullanılabilir. Bu çalışmada bu kısımda yukarıda rekabet gücünün temel 12 bileşenleri kıstasındaki tematik öğeler çerçevesinde, Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücünü ve mevcut potansiyelini değerlendirmeye çalışılacaktır(Gökmenoğlu,2012).

Dünya Ekonomik Formunun (World Economic Forum) tarafından yayınlanan 2016-2017 Global Rekabet Edilebilirlik Endeksi ülke ekonomik profiline göre 1-7 aralık sıralamasınca Global Rekabet Endeks sıralamasında 2016-2017 yayınında 138 ülke arasında 55.sıraya 4,4 ile ulaşmış bulunan 2016-2017 Global Rekabetlilik Endeksinde 77 milyon 700 bin nüfusa sahip Türkiye 733 milyar 600 milyon dolar milli geliriyle dünya gelirinin %1.40'ına sahip kişi başına düşen 9437,4 dolar geliriyle Dünya Rekabetçilik Endeksine göre 138 ülke arasında 55.sırada yer alan Türkiye 2015-2016 dönemi Küresel Rekabetçilik Endeksi hesaplamalarına göre Türkiye 140 ülke arasında 51. sırada yer almaktaydı. Türkiye bir önceki yıl 144 ülke arasında 45., ondan önceki yılda ise 148 ülke arasında ise 44. sırada konumlanıyor. Geçen yıl olduğu gibi Küresel Rekabetçilik Endeksi'nin içinde bulunan bileşenler arasında en iyi performans 16. sırada yerini koruyan Pazar Büyüklüğü kaleminde gösteriliyor. Bu yıl en ağır düşüş Kurumsal Yapılanma endeksinde olup Türkiye bu sıralamada 75. sırada yer alıyor. Rapora göre ülkedeki hassas siyasi dönem (Haziran 2015 seçimleri) ile jeopolitik çatışmaların birleşmesi sonucunda oluşan belirsizlik ortamı Türkiye'nin kalkınmasında ciddi rolü olan özel sektör yatırımlarının ve özellikle uluslararası yatırımların yavaşlamasına sebep oldu.

Tablo:4. Rekabetçilik Endeks Bileşeni Türkiye(2014-2015)

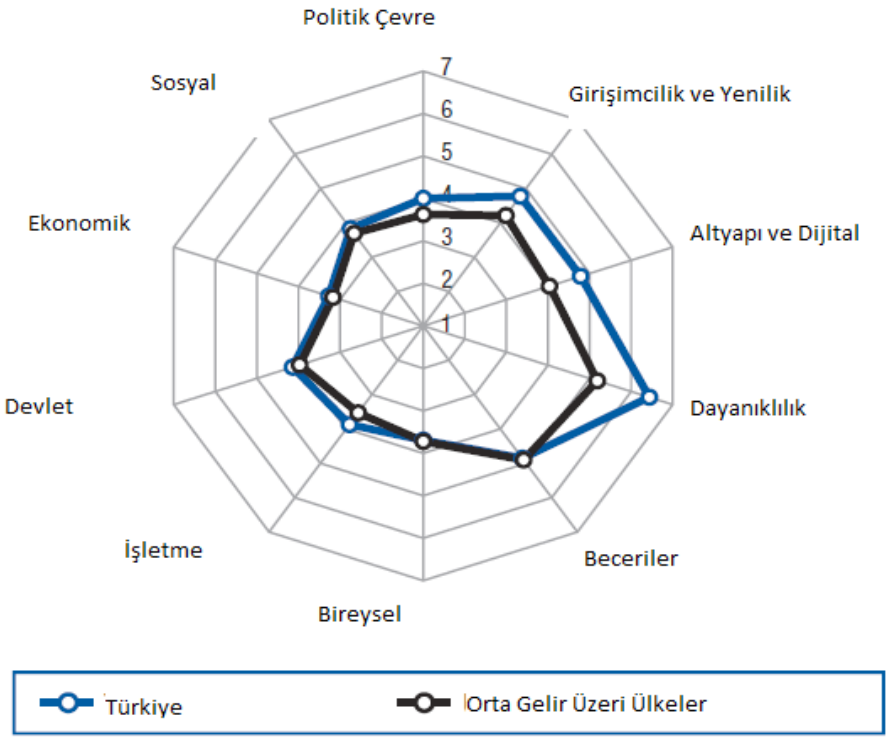
Rekabetçilik Endeksi Bileşeni	140 ülke arasında Türkiye'nin sıralaması (2015)	144 ülke arasında Türkiye'nin sıralaması (2014)
Temel gereksinimler	**57**	**56**
Kurumsal yapılanma	75	64
Altyapı	53	51
Makroekonomik ortam	68	58
Sağlık ve ilköğretim	73	69
Verimlilik artırıcılar	48	45
Yüksek öğretim ve işbaşında eğitim	55	50
Emtia-Mal piyasalarının etkinliği	45	43
İşgücü piyasaları	127	131
Mali piyasaların gelişmişliği	64	58
Teknolojik Okuryazarlık	64	55
Pazar büyüklüğü	16	16
İnovasyon ve çeşitlilik	56	51
İş çeşitliliği	58	50
İnovasyon	60	56

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2015–2016

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

Dünya Ekonomik Formunun (World Economic Forum) tarafından yayınlanan 2016-2017 Global Rekabet Edilebilirlik Endeksi ülke ekonomik profiline göre 1-7 aralık sıralamasınca Global Rekabet Endeks sıralamasında 2016-2017 yayınında 138 ülke arasında 55.sıraya 4,4 ile ulaşmıştır. Temel gereksinimlerde 56.sırada 4,7 puan ile; kurumlar açısından 74.sırada 3,9 puan ile; altyapı açısından 48.sırada 4,4 ile makroekonomik çevre açısından 54.sırada 3,9 ile Sağlık ve ilköğretim açısından 79.sırada 5.6 ile olmuştur. Türkiye, ağırlığı %36 olan "Temel Gereksinimler" başlığındaki puanını 2009 yılında hesaplanan 4,5'ten 2013 yılında 4,8'e arttırmış ve konumunu 68.sıradan 56.sıraya yükseltmiştir. Bu temel faktörün kapsadığı bileşenlerden "Kurumlar" bileşeninde Türkiye'nin 88.sıradan 56.sıraya yükseldiği görülmektedir. Buna karşın en düşük performansın gösterildiği "Makro Ekonomik İstikrar" alt bileşeninde bir önceki yılda 55.sırada yer alan Türkiye'nin 76.sıraya gerilemiş olduğu görülmektedir. Bu alt başlıktaki dezavantajlı durum Türkiye'nin "Temel Gereksinimler" başlığındaki konumunu olumsuz etkilemektedir. "Makroekonomik çevre", Türkiye'nin rekabet gücü açısından en zayıf noktalarından biridir. Dünya Ekonomik Formunun (World Economic Forum) tarafından yayınlanan 2016-2017 Global Rekabet Edilebilirlik Endeksi ülke ekonomik profiline göre 1-7 aralık sıralamasınca Global Rekabet Endeks sıralamasında 2016-2017 yayınında 138 ülke arasında Pazar payı açısından 17.sırada 5,4 ile yer almıştır. Yenilikçilik ve sofistike faktörler açısından 65.sırada 3,6 ile; iş sofistikesi65. sırada 4.0 ile yenilikçilik açısından 71.sırada 3,3 ile; Etkinlik genişleticiler olarak 53.sırada 4,3 ile yer lamıştır. Etkinlik genişleticilerin detaylarında ise yüksek öğretim ve eğitim 50.sırada 4,7 ile, mal piyasası etkinliği 52.sırada 4,5 ile, işgücü pazar etkinliği 52.sırada 4,5 ile, finansal pazar gelişmişliği 82.sırada 3,8 ile, Teknolojik okumada 67.sırada 4,2 olduğu hesaplanmıştır. Verimlilik Arttırıcı Faktörler; Türkiye'nin rekabet gücü hesaplamasında ağırlığı %50 olan "Verimlilik Artırıcı Faktörler" başlığındaki 4,4 olan puanı bir önceki yıl ile aynı kalmış ancak dünya sıralamasındaki yeri 3 sıra gerileme göstererek 45.sıraya yerleşmiştir. Bu başlıktaki en avantajlı alt bileşen "Piyasanın Büyüklüğü" bileşeni olmuştur. Bu bileşende yıllar itibariyle puanda ve sıralamada önemli değişiklikler gözlenmemekte olup son rapora göre Türkiye 16.sıradadır. Piyasanın büyüklüğü, aynı zamanda tüm bileşenler içinde Türkiye'nin en başarılı olduğu alan olmuştur. Bunu ülkenin 43.sırada yer aldığı "Mal Piyasasının Etkinliği" bileşeni takip etmektedir. Türkiye'nin bu başlıktaki en başarısız olduğu bileşen ise "İşgücü Piyasasının Etkinliği"dir. Bu bileşende 130.sıra ile Türkiye dünya ülkeleri arasında son sıralarda yer almakta ve bu başarısızlık hem "Verimlilik Arttırıcı Faktörler" ana başlığında hem de genel olarak rekabet gücü endeksinin hesaplanmasında Türkiye'nin konumunu olumsuz etkilemektedir. 3.Yenilikçilik ve Çeşitlilik; Türkiye'nin rekabet gücünün belirlenmesinde ağırlığı %14 olan "Yenilikçilik ve Çeşitlilik" başlığında yıllar itibariyle puanını ve sıralamasını iyileştirdiği ve 47.sırada yer aldığı görülmektedir. Ülkenin "İş Piyasasının Etkinliği" alt bileşeninde nispeten daha başarılı olduğu bir önceki yılda 47.sırada iken 2013-2014 Raporunda 43.sıraya yükseldiği gözlenmektedir. "Yenilikçilik" alt bileşeninde de bir önceki yıl 55.sırada olan Türkiye'nin iyileşme gösterdiği ve 50.sıraya yükseldiği görülmektedir. Özetle, Türkiye'nin 3 temel faktörden "Verimlilik Arttırıcı" faktörlerde dünya sıralamasında gerileme yaşadığı diğerlerinde ise az da olsa ilerleme kaydettiği görülmektedir. 12 temel bileşen açısından ise Kurumlar, Altyapı, Sağlık ve Temel Eğitim, Yüksek Öğretim ve Mesleki Eğitim, İş Piyasasının Etkinliği ve Yenilikçilik alanlarında iyileşme görülmektedir. Buna karşın Makroekonomik Çevre, Mal Piyasının Etkinliği, İşgücü Piyasasının Etkinliği, Finansal Piyasaların Gelişmişliği, Teknolojik Hazırlık ve Piyasanın Büyüklüğü başlıklarında gerileme gözlenmektedir. Türkiye en iyi performansı 16. sıra ile "Piyasanın Büyüklüğü" kaleminde gösterirken en kötü performansı ise 130. sıra ile "İşgücü Piyasasının Etkinliği" bileşeninde göstermiştir.

Şekil 8. Türkiye'nin Orta Gelir Üzeri Ülkelerle Mukayesesi

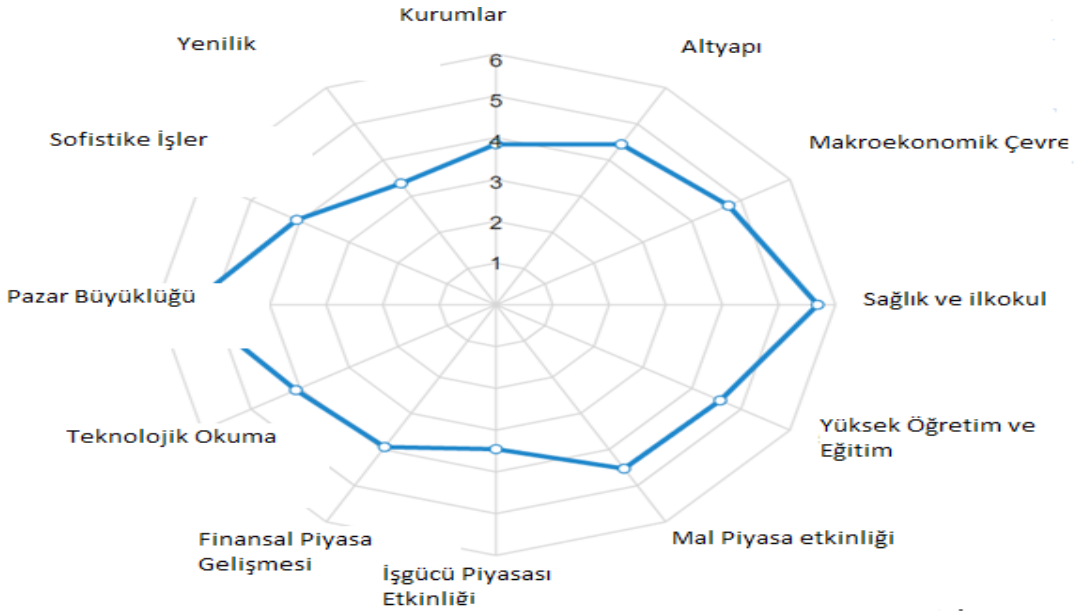

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

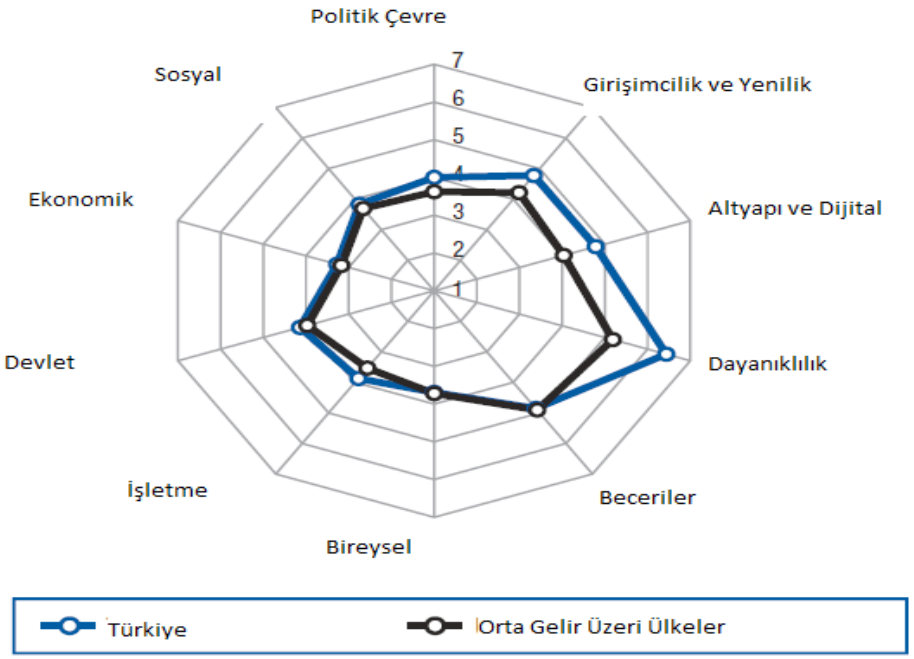
2015-2016 raporunda Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan bileşenlerin yer aldığı tabloda da görüldüğü üzere Türkiye temel gereklilikler açısından 57. etkinlik artırıcı unsurlarda 48. ve inovasyon ve çeşitlilik faktörleri açısından 56. sıradadır.

Şekil 8. Türkiye'nin Orta Gelir Üzeri Ülkelerle Mukayesesi

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017
http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

Tablo:5. Türkiye'nin Rekabet Gücü Bileşenlerinin Gelişmişlik Kıyası

142 ülke içinde yerimiz	Türkiye	Gelişmişliğe yakınlık
Mülkiyet hakları	72	38
Fikri mülkiyet hakları	108	74
Kamu harcamalarının yerinde kullanılması	72	38
Devlet politikalarında şeffaflık	44	10
Yatırımcıyı koruma	47	13
Altyapının kalitesi	34	0
Otoyolların kalitesi	42	8
Elektrik arzının kalitesi	73	39
Sabit telefon hattı sayısı	53	19
Rüşvetin önlenmesi	68	34
Yargı bağımsızlığı	88	54
Polisin güvenilirliği	103	69
Firmaların etik davranması	65	31
Denetim standartları	86	52
Çocuk ölümleri	79	45
Yaşam süresi	85	51
İlköğretimin kalitesi	100	66
İlkokula kayıt oranı	52	18
Ortaöğretime kayıt oranı	85	51
Eğitimin kalitesi	94	60
Matematik ve fen eğitimi kalitesi	103	69

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

Öte yandan rekabet gücü ile ilgili diğer göstergelere bakınca yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere gelişmişlik düzeyine erişebilmesi için ilkokul çağından başlayıp teknolojik okumalara ve fikri mülkiyet haklarına kadar her alanda yeniden rekabet gücünü arttırıcı önlemler alınması gerekmektedir. Buna göre bazı rekabet gücü göstergeleri 2015-2016 Rekabet edilebilirlik Raporuna göre; Mülkiyet hakları 108, Fikri mülkiyet hakları 72, Kamu harcamalarının yerinde kullanılması 44, Devlet politikalarında şeffaflık 47, Yatırımcıyı koruma 47, Altyapının kalitesi 34, Otoyolların kalitesi 42, Elektrik arzının kalitesi 73, Sabit telefon hattı sayısı 53, Rüşvetin önlenmesi 68, Yargı bağımsızlığı 88, Polisin güvenilirliği 103, Firmaların etik davranması 65, Denetim standartları 86, Çocuk ölümleri 79, Yaşam süresi 85, İlköğretimin kalitesi 100, İlkokula kayıt oranı 52, Ortaöğretime kayıt oranı 85, Eğitimin kalitesi 94 ve Matematik ve fen eğitimi kalitesi 103 sırada yer almaktadır.

Tablo:8. Rekabet Gücü Açısından Bilim, Teknoloji ve Bazı Sosyal Göstergeler

Yasama organlarının etkinliği:	19.	İşletme okullarının kalitesi:	101.	Dijital içeriğe erişebilirlik:	63.
Bilgi ve İletişim Teknolojileriyle ilgili yasalar:	68.	Hükümetin gelişmiş teknoloji ihaleleri:	23.	Mobil telefon ücretleri:	58.
Hukukun anlaşmazlıkları çözmede yeterliliği:	59.	Elektrik üretimi:	64.	Sabit geniş bant internet ücretleri:	24.
Fikri hakların korunması.	74	Kişi başına düşen internet bant genişliği:	44.	Eğitim sisteminin kalitesi:	91.
-Yazılım korsanlığı:	57.	1 Milyon kişiye düşen güvenli internet sunucusu itibarıyla:	48.	Matematik ve bilim eğitimi kalitesi:	101.
En son teknolojilerin edinilmesi	: 44.	İnternet kullanıcılarının yüzdesi itibarıyla:	73.	Hükümetin bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik vizyonu	
Girişim sermayesinin edinilebilmesi:	83.	Bilgisayara sahip hane halkı sıralamasında:	64.	Kamunun online hizmet endeksi:	77.
Üniversite eğitimine giriş:	38.	İnternete erişen hane halkı sıralamasında:	60.	Hükümetin bilgi ve iletişim teknolojilerini teşvikte başarısı:	69.
Orta öğretime giriş:	77.	Sabit geniş bant internet hattına sahip nüfus yüzdesi itibarıyla:	57.	Okullarda internet erişimi:	63.
Yetişkin okuryazarlığı:	67.	Mobil geniş bant internet hattına sahip nüfus yüzdesi itibarıyla	77.	-Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ve hükümetin etkinliği:	44.
100 kişide mobil telefon aboneliğinde:	102.	Sanal sosyal ağların kullanımı:	61.	E-Katılım Endeksi:	107.

Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

Worl Economic Forum(2016), Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

Global rekabet endeksi, Ülke Ekonomi Profili http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2014/

http://www.ufukkilic.com.tr/2014/04/kuresel-bilgi-teknolojileri-raporu-2014/#.V9LbNiiLTIU

Kamu kurumları ve özel sektör kuruluşları alt bileşenlerinden oluşan kurumsal yapı bileşeninde 2014-2015 verilerine göre 64. iken bu sene 11 basamak gerileyerek 2015'de 75. sırada, 2016'da 76.sıraya gerilemiştir. Esneklik ve işgücü kapasitesinin etkin bir biçimde kullanımı alt bileşenlerinden oluşan emek piyasalarının etkinliği bileşeninde 2014-2015 verilerine göre 131. sırada iken bu sene 4 basamak

ilerleyerek 127. sırada, 2016-2017 Raporunda ise 126.sıraya ilerlemiştir. Teknolojiyi benimseyebilme ve bilişim teknolojilerinin kullanımı alt bileşenlerinden oluşan teknolojik altyapı bileşeninde 2014-2015 raporunda bir önceki yılın verilerine göre 3 basamak ilerleyerek 55. sırada iken bu sene 9 basamak gerileyerek 64. sırada, 2016-2017 Raporunda ise 48.sıraya ulaşmıştır. İnovasyon kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının niteliği, şirketler kesiminin ar-ge harcamaları, ar-ge için üniversite-sanayi işbirliği, ileri teknolojiler için kamunun satın alma politikaları, bilim insanlarının ve mühendislerin varlığı, patentler, fikri mülkiyet haklarının korunması değişkenlerinden oluşan inovasyon bileşeninde, 2015-2016 raporunda bir önceki yılın verilerine göre 4 basamak daha gerileyerek 60. sırada yer aldığı görülmektedir. 2016-2017 Raporunda ise 71.sıraya gerilemiştir. Türkiye, yabancı yatırımcılar için büyük önem taşıyan "Fikri Mülkiyet Hakları" bakımından bir önceki yıla göre 10 basamak düşerek 140 ülke arasında 82. sırada yer almaktadır. 2016-2017 Raporunda ise 74.sırada yer almıştır.

Tablo:9. Türkiye'nin Rekabetçilik Endeks Bileşeni(2014-2015-2016)

Rekabetçilik Endeks Bileşeni	144 Ülke Arasında Türkiye'nin Sıralaması(2014)	140 Ülke Arasında Türkiye'nin Sıralaması(2015)	2016 Sıralaması
Kurumsal yapılanma	64	75	74
Altyapı	51	53	48
Sağlık ve İlköğretim	69	73	79
Yükseköğretim ve İş başında eğitim	50	55	50
Mal Piyasası etkinliği	43	45	52
Pazar Büyüklüğü	16	16	17
İnovasyon	56	60	71
İşgücü Piyasaları	131	127	126
Makroekonomik Ortam	58	68	54
Mal Piyasası Gelişmişliği	58	64	52

Kaynak:Worl Economic Forum(2016), Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

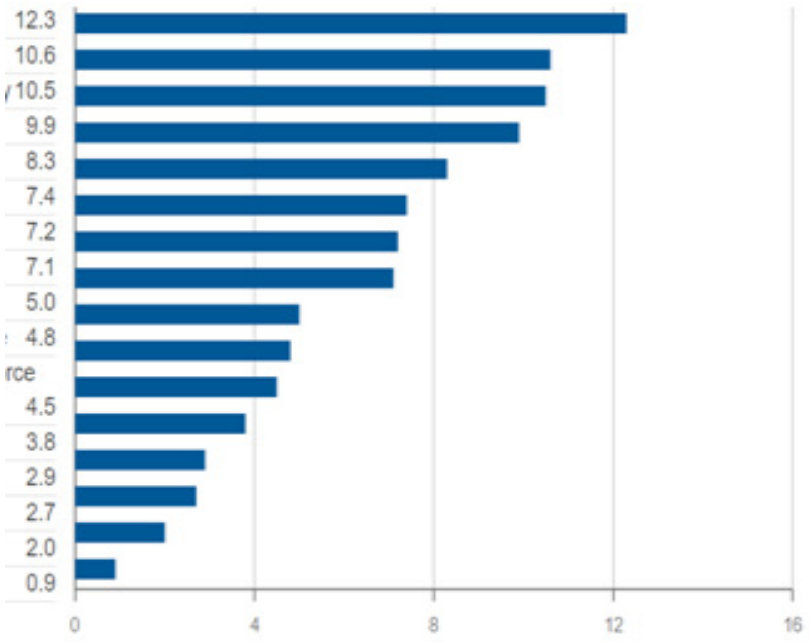
Global rekabet endeksi, Ülke Ekonomi Profili http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2014/

http://www.ufukkilic.com.tr/2014/04/kuresel-bilgi-teknolojileri-raporu-2014/#.V9LbNiiLTIU

Rekabet üstünlüğü sağlamada önemli rol oynadığı düşünülen kurumsal yapı, işgücü piyasalarının etkinliği, teknolojik altyapı, inovasyon bileşenleri açısından Türkiye'nin;

Tablo:10. İş Yapılabilirliğin Önündeki Engeller

İşgücü Eğitim yetersizliği Finansman Erişimi Hükümet Bürokrasi etkinsiz. Politik İstikrarsızlık Vergi oranları Enflasyon Vergi Düzenlemeleri İşgücü Düzenlemeleri Kısıtlı Döviz kuru düzenlemeleri Altyapı arz yetersizliği Yurtiçi işgücü etiksizlik Yenilikçikapasite yetersizliği Hükümet İstikrarsızlığı Rüşvet Fakir kamu sağlığı Suç ve Hırsızlık	

Kaynak: Kaynak: Küresel Rekabetçilik Raporu 2016–2017

http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2016-2017/economies/#economy=

http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2014/

http://www.ufukkilic.com.tr/2014/04/kuresel-bilgi-teknolojileri-raporu-2014/#.V9LbNiiLTIU

Raporda iş yaparken karşılaşılan en problemli sorunların belirlenmesinde kullanılan "Yönetici Görüşleri Anketine göre, 2016-2017 yılı raporunda Türkiye'de en önemli üç sorun sıralamasında bürokratik engeller, siyasi istikrarsızlık ve eğitimsiz iş gücü yer almaktadır. Sırasıyla; İşgücü Eğitim yetersizliği, Finansman Erişimi, Hükümet Bürokrasi etkinsiz., Politik İstikrarsızlık, Vergi oranları, Enflasyon, Vergi Düzenlemeleri, İşgücü Düzenlemeleri Kısıtlı, Döviz kuru düzenlemeleri, Altyapı arz yetersizliği, Yurtiçi işgücü etiksizlik, Yenilikçi kapasite yetersizliği, Hükümet İstikrarsızlığı, Rüşvet, Fakir kamu sağlığı, Suç ve Hırsızlık iş yaparken karşılaşılan en problemli sorunlar olarak belirlenmiştir.

Sonuç:

Güçlü, dinamik ve rekabetçi bir ekonomiye sahip olan Türkiye Rekabet Gücü açısından"Verimlilik Temelliden Yenilikçilik Temelliye Geçiş" aşamasında bulunmaktadır. Rekabet Politika uygulayıcıları için bir referans oluşturma ve uluslararası rekabet gücü kazandırma, dünya sıralamasındaki yeri, gelişmişlik açısından dünyadaki durumu, Türkiye'nin Rekabet Gücü açısından eksiklikleri, güçlü yönleri, fırsat ve tehditleri dikkate alındığında yukarıdaki tematik öğeler çerçevesinde şu sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Buna göre Türkiye'nin rekabet gücünün yıllar itibariyle iyileşme gösterdiği en güçlü alanlar; altyapı kalitesi, ulaşım kalitesi, toplumun finans sektörüne erişimi, yatırım, piyasanın büyüklüğü, mal piyasasının etkinliği ve iş piyasasının etkinliği, iş dinamizmi takip etmektedir. Türkiye'nin en zayıf olduğu bileşenleri; toplumun ikinci kademe eğitime erişimi, Kadınların eğitime katılımındaki gerileme, İşsizlik sigortası performansı düşüklüğü, çalışanlardan alınan vergi miktarının çok yüksek olması, fiyat istikrarının sağlanması, Sağlık hizmetlerine erişimde kadınların aldığı payın düşüklüğü, Makroekonomik Çevre ve İşgücü Piyasasının Etkinliği', yargının bağımsızlığı, internete erişimi, kurumsal yönetimlerin etkinliği ve fikri mülkiyet haklarının korunması başta yer almaktadır.

Türkiye kapsayıcı büyüme ve kalkınma performansı ile İş Ortamının İyileştirilmesi, Ekonomide Kayıt Dışılığın Azaltılması, Finansal Sistemin Geliştirilmesi, Enerji ve Ulaştırma Altyapısının Geliştirilmesi, Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi, Ar-Ge ve Yeniliğin Geliştirilmesi, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Yaygınlaştırılması, Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi, Sanayi ve Hizmetlerde Yüksek Katma Değerli Üretim Yapısına Geçiş Sağlanması ile orta sınıf tuzağından kaçabilir; bütün bu önerilerin gerçekleşebilmesi Bilgi bazlı yenilikçi sanayileşme stratejisinin yaşama geçmesi için;hedeflere ulaşmada tereddür etmeyen, kararlı, kesin bir politik irade ve politik istek oluşturmak, her sektörde güçlü bir rekabet gücü ile şampiyon olma yenilikçilik, yaratıcılık, bilimsellik ve başarı (performans) motifine her alanda birincil öncelik vermek, Rekabet gücünü arttırabilmek maksadıyla, özellikle mesleğe yöneltme ve mesleki eğitim alanlarında eğitim sisteminin tabandan tepeye kadar yaratıcı ve nitelikli insan yetiştirmeye odaklanması, katma değeri yüksek hegemonik baskın bir mutlak rekabete odaklı yenilikçilik ve girişimcilik sürecine öncelik verilerek teşvik edilmesi; Uluslararası rekabet gücü kazanıp Küresel rekabet de lider ürün, sektör ve bireylerle küresel liderlik için beşeri sermayemizi ve sosyal sermayemizi arttırıp güçlendirmek ve kurumlarımızı kurumsallaşmadan ve kaliteden ödün vermeden motivasyon oluşturarak katılım sağlayıcı önlem ve tedbirlerle verimlilik ve performansı yükseltecek ve bu amaçlar doğrultusunda uluslararası rekabet gücü kazandırmak ve Türkiye'nin küresel rekabetçilik hedeflerinin gerçekleştirilmesi öncellikleri arasında olmalıdır.

Kaynakça:

Adıgüzel, M. (2012), "Küresel Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme" , Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 37 Temmuz -Agustos 2013

Aren Sadun (2014), " 100 Soruda Ekonomi El Kitabı, Aralık 2014, İmge Kitabevi

Aykaç, M., Parlak, Z., Özdemir, S. (2009), "Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler", İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2008-24.

Beceren Ertan(2004), "Bölgesel Rekabet Gücü", Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl 2004, c.9, s.2

Çiftçi, Hakkı(2004), «İ ktisadi Gelişmede Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği", Seçkin Kitabevi, ISBN: 9789753477161, Ankara

Demir, Sinem Üstündağ(2016), "Küresel Rekabet Edilebilirlik Endeksi", http://www.rekabet.gov.tr/tr-TR/Rekabet-Yazisi/Kuresel-Rekabet-Edebilirlik-Endeksi-2015-2016-Raporu, Rekabet Kurumu; Ekonomik Analiz ve Araştırma Dairesi Başkanlığı

Dinler, Zeynel(2015), «İktisada Giriş», Ekin Basım Yayım Kitabevi, 28. Baskı, ISBN: 9786053273424 Bursa

Ekonomi Dış Politikalar Araştırmalar merkezi (EDAM, 2009), " Türkiye İçin

Bir Rekabet Endeksi", http://edam.org.tr/document/trkiye%20icin %20bir%20rekabet%20 endeksi.pdf, erişim tarihi, 10/11/2016

Eğilmez Mahfi(2015), «Örneklerle Kolay Ekonomi»,, Nisan 2015, Remzi Kitabevi

Erkan Hüsnü, Uysal Yaşar vd(2007), "Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi", Ege Genç İşadamları Derneği(EGİAD, 2007), http://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/Sanayilesme-stratejisi.pdf

Fagerberg, J. (1988), International Competitiveness The Economic Journal, Haziran, no:98

Gökmenoğlu, S.Muharrem, AKAL, Mustafa, Altunışık, Remzi (2012), "Ulusal Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler Üzerine Değerlendirmeler", Rekabet Dergisi, 2012

İSO(2000), İstanbul Sanayi Odası - İSO Üyesi Sanayicilerin Rekabet Gücü Yetmezliği Sorunu İçin Politika Kılavuzu, tinaztitiz.com/dosyalar/SMUH_ Profesyonel_Hizmetleri/RG_ PolBelgesi.doc; erişim tarihi,5/11/2016

John Kay(1994), "Küresel Rekabet", İz Yayıncılık 90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Nolte(1994), "Küresel Rekabet", Derleyen ve Türkçeleştiren Özel, Mustafa, İz Yayıncılık 90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Özel, Mustafa(1994), "Küresel Rekabet", İz Yayıncılık 90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Porter, M. E. (1990), The Competitive Advantages of Nations" Harvard Business Review, Mart -Nisan, no:2

Porter Micheal(1994), "Küresel Rekabet", İz Yayıncılık 90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Porter, M. E. (1998), Clusters and The New Economics of Competition Harvard Business

Review, Kasım-Aralı k.

Porter Micheal E.(2002) "Rekabet Stratejisi" Sistem Yayıncılık, Çev. Gülen Ulubilgen, Yayın No: 206, İstanbul

Porter Micheal(2002), "Türk Sanayi ve Ekonomisinin 2002 Yılı Beklentileri" İSO Yayın No:430, Ocak İstanbul

Reich Robert B(1994) "Küresel Rekabet", İz Yayıncılık 90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Rodrik Dani (2000) "Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte olan Ülkeler" Sabah Kitapları107, İstanbul

Thurow, Lester(1994); "Küresel Rekabet", Derleyen ve Türkçeleştiren Özel, Mustafa, İz Yayıncılık 90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Toffler,D.(1994), "Küresel Rekabet", İz Yayıncılık 90, İktisat ve İş Dünyası Kitaplığı:4, İstanbul

Tokatlıoğlu, ibrahim(1999), «İktisadi Analizde Rekabet Kavramının Gelişimi Ekonomik Yaklaşım, Cilt 10, Sayı 33, Yaz 1999

Turpancı, A.E., Duman, M.C. (2014), "Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu 2013-2014", T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, RYKGM- Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, Yayın No: 389, Ankara.

Uluengin, F., Önsel, Ş., Karaata, S.(2011), "Türkiye'nin Küresel rekabet Düzeyi, Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabetçilik Raporu'na Göre Bir Değerlendirme", TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu, Sektörel Dernekler Federasyonu Yayını, 1.Basım.

Uysal Yaşar(2013), " İşletme Yönetiminde Küresel ve Makro Ekonomik Vizyon Oluşturma", Dokuz Eylül Üniversitesi EBSO, 21 Kasım 2013

WEF(2015), "The Global Competitiveness Report" 2015-2016 http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/

WEF(2016), "The Global Competitiveness Report" 2016-2017 https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1/

World Knowledge Competitiveness Index 2008, http://www.cforic.org/downloads.php Centre for International Competitiveness Cardiff School of Management University of Wales Institute, Cardiff Colchester Avenue Cardiff CF23 9XR Wales United Kingdom

Eğitim Harcamalarının Fırsat Eşitliğini Sağlama Fonksiyonu: Türkiye ve OECD Ülkeleri Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz

The Function of Ensuring Equal Opportunity of Education Expenditures: a Comparative Analysis Between Turkey and OECD Countries

Yrd. Doç. Dr. Arman Zafer YALÇIN *

Öz :

Bir toplumda mevcut eşitsizlikleri müdahale edilmek istendiğinde ilk başvurulacak alanlardan biri de eğitim sistemidir. Eğitim sisteminin fırsat eşitliğini sağlama amacı doğrultusunda düzenlenmesi sosyal ve ekonomik alanlarda önemli sonuçlar doğuracaktır. Bunlar; toplumdaki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin azaltılması, yeni gelen kuşaklara sosyal ve ekonomik eşitsizliklerden kurtulma fırsatının verilmesi ve gelecekte iyi bir gelir elde edebilme fırsatının sağlanmasıdır. Kamunun eğitim alanına yaptığı harcamalar, toplumsal eşitsizliğin azaltılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de kamu eğitim harcamalarında ciddi bir artışın olduğu gözlenmektedir. Aynı artış, eğitim harcamalarının bir sonucu olarak, okullaşma oranlarında da yaşanmıştır. Ancak aynı artış eğitim kalitesi, istihdam ve gelir gibi sosyal ve iktisadi değişkenlerde yaşanmamaktadır. Türkiye, eğitim kalitesi ve beşeri sermayeyi ilgilendiren birçok alanda OECD ülkeleri arasında son sıralarda yer almaktadır. Toplumda fırsat eşitliğinin sağlanması, sadece eğitim harcamalarının arttırılmasına bağlı değildir. Türkiye'de uzun yıllardır var olan gelir dağılımı eşitsizliği, toplumda eğitim yoluyla bireylerin refah elde etme olanağını ortadan kaldırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eşitlik, Fırsat Eşitliği, Eğitim Harcamaları, Beşeri Sermaye

Abstract:

If you want to get rid of inequalities that in a society, first you need to correct the education system. When the education system is regulated to provide equal opportunities, it will have important consequences in the social and economic areas. This consequences is to reduce social and economic inequalities in society, giving the opportunity to get rid of social and economic inequalities to new generations and providing to earn a good income in the future. Government spending on education have a very important place in terms of reducing social inequality and ensuring equal opportunity. In Turkey, there has been a significant increase in public education spending in recent years. Same increas has been also in schooling rates. But same increas has not been observed in social and economic areas such

* Balıkesir Üniversitesi Balıkesir MYO Öğretim Üyesi, zyalcin@balikesir.edu.tr

as education quality, employment and income. Turkey is in the last rank among the OECD countries in terms of the quality of education and human resources. Ensuring equal opportunities in the community is not just about increasing education spending. The distorted income distribution inequality that has existed for many years in Turkey, it removes the welfare of the individual through education in society

Keywords: Education, Equity, Opportunity of Equality, Education Expenditures, Human Capital

Giriş

Günümüzde ülkelerin kalkınmışlık düzeyini belirleyen en önemli faktörlerin başında insan faktörü gelmektedir. İnsan faktörünün ülkelerin kalkınma sürecindeki etkisini inceleyen kavram ise "beşeri sermaye" kavramıdır. Günümüzde beşeri sermaye, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli üretim faktörü haline gelmiştir. Dünyanın ulaştığı teknoloji düzeyi ve toplumların vardığı refah seviyesinin temelinde bu düzeye ulaşmak için beşeri sermayeye yapılan yatırımlar vardır. Bir toplumun beşeri sermayesinin oluşumunda en önemli faktör, hiç şüphesiz ki, sahip olduğu eğitim sistemidir. Bugün kalkınma sürecinde beşeri sermayenin önemi netleştikçe, toplumların eğitimi ve eğitime yapılan yatırımların önemi tüm dünyada daha iyi bir şekilde anlaşılmıştır.

Bir toplumda eğitim hizmetleri maliye teorisi açısından yarı kamusal bir mal ve hizmet olarak değerlendirilir. Yarı kamusal mal ve hizmetler, ilk bakışta tam kamusal mal ve hizmet gibi görünmelerine rağmen, faydalarının birimlere bölünebilmesi, pazarlanabilmeleri ve fiyat yoluyla tüketicilere sunulmaları mümkündür. Eğitim de bölünebilir, fiyatlandırılabilir ve pazarlanabilir bir kamusal hizmettir. Ancak, eğitimin yoğun pozitif dışsallık yayması, diğer bir deyişle toplumsal kalkınmada çok önemli bir unsur olması, devletin eğitim alanına kayıtsız kalmaması sonucunu doğurmaktadır. Eğitimin toplumsal kalkınma için ciddi bir girdi olabilmesi için toplumun farklı kesimleri arasında fırsat eşitliğini sağlayıcı bir işlev görmesi gerekir. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının, bireylerin yaşam kalitesinin arttırılması, sosyal eşitliğin güçlendirilmesi, demokrasinin güçlendirilmesi ve kamunun sosyal ve ekonomik maliyetlerinin azaltılması bakımından çok önemli katkıları söz konusudur. Bu bakımdan bir ülkede devletin eğitim harcamalarının düzeyi ve bileşimi, bir ülkedeki fırsat eşitliği düzeyini belirleyen en önemli unsurlardan biridir.

Bu çalışmanın amacı, eğitim harcamalarının fırsat eşitliği üzerindeki etkisini eğitim hizmetlerinin çıktıları yoluyla analiz etmek ve Türkiye'deki kamu eğitim harcamalarının fırsat eşitliğini sağlama işlevini ne kadar yerine getirebildiğini OECD üyesi ülkelerin eğitim verileri ile karşılaştırılarak ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin demografik yapısı ve kamunun eğitim harcamaları fırsat eşitliğinin sağlanmasında girdileri oluştururken, okul öncesi eğitim düzeyi, öğrenci başına eğitim harcaması, eğitimin istihdam ve gelir düzeyi üzerindeki etkisi, genel yaşam kalitesi gibi faktörler ise bir toplumdaki fırsat eşitliği düzeyini belirleyen çıktılar olarak sıralanabilir. Bu amaçla önce fırsat eşitliği ve eğitim arasındaki kavramsal ilişki ve eğitim harcamalarının bir toplumun kalkınma düzeyine etkisi ele alınacak, daha sonra Türkiye'nin eğitim harcamaları ve demografik yapısı ile fırsat eşitliğine ilişkin çıktı göstergeleri OECD üyesi ülkelerle birlikte ele alınarak çalışmanın amacı ile bağlantılı bir sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

A. Eğitim ve Fırsat Eşitliği İlişkisi

Eğitim ile fırsat eşitliği arasındaki ilişki ele alınırken öncelikle fırsat eşitliği kavramının anlamı üzerinde bir netlik sağlamak gerekir. Coleman'a göre (1966) fırsat eşitliği, kaynaklara ulaşabilme ve onlardan yararlanabilme eşitliğidir. Turner'a göre (1997) fırsat eşitliği, ilke olarak önemli toplumsal kurumlara girme hakkının herkese tanınması ve evrensel esaslara (özellikle başarıya ve yeteneğe) bağlı olunması anlamına gelir.

Polsky, fırsat eşitliğinin değişik boyutlarını şöyle açıklamaktadır: "*toplumda eşitlik anlayışının*

kabulü, bütün bireylere yasaların içerdiği bütün haklardan yararlanma şansını verir. Bu durumda ana fikir, belirli bir sonucu garantilemek değil, eşit başlangıç koşullarını oluşturmaktır. Sonuçlar ise, liyakat (merit), yetenekler, çaba ve performansa dayalıdır. Bu ilk yaklaşımın ima ettiği varsayıma göre, artık vurgu başlangıç koşullarındaki toplumsal ve kültürel etmenlerin eşitlenmesi üzerine olduğu için toplumsal katmanlaşmanın yan etki ve zararlarının bireyler arası rekabet üzerinde etkili olmayacağıdır." (Turner, 1997:36-37).

Fırsat eşitliği tartışması, özellikle terfinin ve başarının kuramsal olarak ailevi ve sınıfsal kökenler dikkate alınmadan zekâya, beceriye ve yeteneğe dayandığı ve buna paralel olarak modern eğitim kurumlarının gelişmesine katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir. Modern eğitim sisteminin bu özelliği, meritokrasi adı verilen kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Meritokrasinin temelindeki varsayıma göre, bireyin kamusal alan içerisindeki istihdam ve kariyer fırsatlarını değerlendirmede yaş, cinsiyet, zenginlik gibi nitelikler önemini kaybetmekte, kişisel yetenekler ve evrensel başarı ölçütleri önem kazanmaktadır. Böyle bir anlayış, dezavantajlı grupların önceleyici ve kalıtımsal eşitsizlik sorununu göz ardı eder. Bu durumda sağlanmaya çalışılan, koşullarda eşitliktir ve eşitsizliğin sistematik yapısı görmezden gelinmektedir (Acuner ve İlkkaracan, 2007).

Fırsat eşitliği kavramının yarışa başlama noktasında bütün bireyleri eşit kabul etmesi, toplumsal sonuçları elde etmede eşitliği sağlayamayacağını göz ardı etmesine yol açmaktadır. Fırsat eşitliğinin bu soyut ön kabulü, toplumsal adaleti tesis etmek için fırsat eşitliğinin daha da geliştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Mullen tarafından geliştirilen Mutlak Fırsat Eşitliği (MFE) yaklaşımı, bireylerin karar mekanizmalarına, eğitim, öğretim ve istihdam gibi önemli sosyal kurumlara ulaşmalarını sağlayacak toplumsal koşulları oluşturmayı hedefleyen liberal bir çabadır. MFE yaklaşımına göre fırsat eşitliği, bireylerin üst düzey konumlar da dahil olmak üzere, kamusal yaşamın çeşitli alanları ile mutlaka bütünleştirilmelidir (Heitlinger, 1993: 49).

Fırsat eşitliğinin bir başka alt yorumu da Heitlinger tarafından geliştirilen Göreceli Fırsat Eşitliği (GFE) kavramıdır. Eşit toplumsal sonuçlara odaklanan GFE kavramı, eşit fırsatların eşit toplumsal sonuçlar doğurması gerektiğini belirtir. GFE, bireylere eşit fırsatlar sağlanmasını ise iki koşula bağlamaktadır. Birincisi, kaynakların farklılıklar göz önüne alınarak bütün insanlara sunulması gerekliliği; İkincisi ise, fırsatların bireysel performansa bağlı olarak dağıtılamayacağıdır (Heitlinger, 1993: 48).

Eğitim, modern devletin (refah devletinin) sağlık sistemi gibi temel taşlarından birisidir. Toplumdaki eşitsizlikleri azaltmak, yani fırsat eşitliğini sağlamak amaç edinildiğinde, ilk müdahale edilmesi gereken alanlardan birisi eğitim sistemidir. Eğitim sisteminin fırsat eşitliğini sağlama amacı doğrultusunda düzenlenmesi, bir toplumun sosyo- ekonomik yapısında sonuçlar doğurmasına neden olur. Bu muhtemel sonuçlar; toplumdaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin azaltılması, yeni kuşaklara ve bireylere sosyo-ekonomik gerilikten kurtulma fırsatının sağlanması, dünyaya yeni gelen bir bireyin kendi sorumluluğunda olmayan ailesinin yoksulluğu nedeniyle eğitim fırsatından yararlanma ve böylece gelecekte iyi bir gelir elde edebilme fırsatının verilmesi ve bütün bunların bir toplamı olarak toplumsal sınıflar arasında geçişkenliğin arttırılması olarak sıralanabilir (Kamalak, 2004: 1).

Eğitimde fırsat eşitliği, eşitlik kavramının eğitim alanındaki yansıması olarak kabul edilmektedir. Bir başka deyişle eğitimde fırsat eşitliği, eğitim alanındaki kaynaklara ulaşabilme ya da onlardan yararlanabilme eşitliğini ifade eder. Özellikle demokratik toplumlarda hiçbir ayrım yapılmaksızın herkesin yeteneklerini en uygun biçimde geliştirmede eğitim hizmetlerinden eşit ölçüde yararlanma şansına sahip olmalarıdır.

B. Eğitim Harcamaları ve Fırsat Eşitliği

Eğitim hizmeti, hem özel kesim hem de kamu kesimi tarafından üretilen yarı kamusal mal ve hizmet kapsamında ele alınmaktadır. Eğitim hizmetlerinin yaydığı pozitif dışsallıklar ve toplumsal refahın artmasına sağladığı katkı nedeniyle önemli ekonomik ve sosyal etkiler meydana getirmektedir. Sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak ülkeler, sağlıklı bir toplum yetiştirmek için eğitime daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Eğitim hizmetlerinden elde edilen kamusal faydanın özel faydadan yüksek olması bu alanda yapılan kamu harcamalarının artışını da beraberinde getirmektedir. Ülkelerin gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülke şeklinde sınıflandırılmasında milli gelirinden eğitim hizmetlerine ayırdıkları pay önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Çünkü eğitim hizmetlerinin önemli dışsallıklar içermesinin yanı sıra milli gelir ve kamu bütçesinden eğitime ayrılan pay arttıkça sosyal refah düzeyi yükselmektedir. Eğitim harcamalarına ayrılan payın artması, aynı zamanda gelir dağılımını iyileştirici etkide bulunmaktadır.

Eğitim ve fırsat eşitliği ilişkisi incelenirken, sosyal adalet ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi devletin ekonomideki sosyal amaçlarından hareket edilmektedir. Barr'a (1993) göre fırsat eşitliği sosyal adalet ile ilgili bir kavramdır. Bir toplumda fırsat eşitliği varsa, o toplumda sosyal adalet de sağlanmıştır. Bir başka deyişle, fırsat eşitliği sosyal adaletin varlığının bir ölçüsüdür.

Sosyal adalet kavramının ve iyi bir dağılımının genel kabul görmüş bir tanımı olmamakla birlikte sosyal seçim yolu, yani oy sandığı aracılığı ile kararlaştırılan ve hükümetlerin uyguladıkları bir yeniden bölüşüm politikası mevcuttur. Sosyal refah hizmetleri içinde yer alan eğitim harcamaları ve bunların finansmanı, yeniden bölüşüm politikalarının dolayısıyla da fırsat eşitliği kurumunun özünü oluşturmaktadır. Zira eğitim harcamaları, beşeri sermaye birikiminin kaynağını teşkil etmektedir (Akalın, 2000: 221-222).

Eğitim hizmetlerinin toplum üzerindeki sosyal etkisinin yanı sıra ekonomik etkilerinin de olduğu bilinmektedir. Eğitimin, genel olarak istihdam düzeyi, bireyin gelir düzeyi ve ülkenin sahip olduğu teknoloji düzeyi üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Gerek mikro düzeyde bireyin istihdam, gelir ve girişimcilik düzeyi, gerekse de makro düzeyde ülkenin istihdam yapısı, gelir dağılımı düzeyi ve ülkenin genel girişimcilik yapısı üzerinde eğitimin pozitif dönüştürücü etkisi doğal olarak toplumun fırsat eşitliği düzeyini de olumlu etkilemektedir.

Eğitim hizmetlerinin ağırlıklı olarak kamu tarafından finanse edilmesinin etkinlik ve adalet ilkeleri açısından iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlar; dışsallıkların varlığı ve fırsat eşitliğidir. Dışsallıkların varlığı etkinlik, fırsat eşitliği ise adalet ile ilgilidir (Akalın, 2000: 264). Özellikle toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik olarak yapılan kamunun eğitim yatırımları, topluma daha yüksek öğrenci başarısı, yüksek istihdam ve sürdürülebilir insani büyüme şeklinde geri döner. Eşitlikçi bir eğitim sistemi, bir ülkenin sahip olduğu insani kaynağını daha verimli hale getirmek için izlenecek en etkili yolların başında gelmektedir.

Kamu eğitim harcamalarının bir toplumun fırsat eşitliği düzeyini olumlu etkilemesi, bütün dünyada genel kabul gören bir hipotezdir. Ancak, eğitim harcamalarının fırsat eşitliğini ne kadar sağladığı konusunda daha somut verilere ihtiyaç duyulur. Bu amaçla, eğitim harcamalarının hangi çıktılarının fırsat eşitliğini sağlama konusunda daha etkili olduğunun netlik kazanması gerekir. Bu noktada, çalışmanın daha somut bir temel kazanması açısından bir eğitim sisteminin temel göstergelerinin fırsat eşitliği düzeyi açısından bize önemli ipuçları sunabilir.

Fırsat eşitliği penceresinden bir eğitim sisteminin temel göstergeleri şöyle sıralanabilir:

Eğitim harcamalarının GSYİH'ya ve bütçe harcamalarına oranı,

Öğrenci başına kamu harcaması

Okul öncesi eğitime katılma oranı

Genel okullaşma oranı

Eğitim yatırımlarının geri dönüş oranları

Eğitimin bireyin istihdam ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisi.

Yukarıdaki göstergeler, kamu eğitim harcamalarının ekonomik ve sosyal sonuçlarını göstermektedir. Bu sonuçlar, aynı zamanda bir toplumun fırsat eşitliği düzeyini belirleyen temel göstergelerdir. Bu anlamda, Türkiye'de eğitimin fırsat eşitliğini sağlama fonksiyonu incelenirken bu göstergelere başvurmak araştırma sorusunun cevaplandırılması bakımından oldukça önemlidir.

C. Türkiye ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları ve Eğitime İlişkin Çıktı Göstergeler

Eğitim, bireyin nasıl bir yaşam süreceğini belirleyen faktörlerin başında gelir. Daha yüksek bir eğitim düzeyi, daha yüksek bir gelir ve daha sağlıklı bir yaşam için büyük önem taşır. Hem kişisel gelişim, hem de toplumun yararı açısından eğitimin temel amacı, bireylerin gelişme potansiyellerini olabilecek en üst noktaya taşımak olmalıdır. Diğer bir deyişle eğitim sistemi, kişisel ve sosyo-kültürel özellikler, sosyo-ekonomik durum ve sağlık durumu gibi etmenlerden bağımsız olarak her bireye eşit başarı ve gelecek fırsatı tanıyacak biçimde işlemelidir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, okuldaki başarısızlığın yaşamı boyunca bireyi olumsuz yönde etkilemeye devam etmesidir. Eğitimini tamamlamadan veya ilgili becerileri kazanmadan eğitim sisteminden ayrılan kişilerin iş yaşamında üretken olma olasılığı azalmaktadır. Dünyada en yüksek performansı sergileyen eğitim sistemleri, kalite ve eşitliği birleştiren ve tüm çocuklara kaliteli eğitim fırsatı sunabilen sistemlerdir (ERG, 2014: 9).

Bir devletin eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal nitelikteki hizmetlere bütçesinden ayırdığı pay arttıkça toplum refahı da artmaktadır. Bu tür hizmetlere ayrılan kamu kaynaklarının artması, ayrılan kaynağın etkin kullanımı sonucunda gelir dağılımı fonksiyonu daha etkin bir şekilde işlemektedir. Bir diğer deyişle eğitim hizmetlerinin ortaya çıkardığı pozitif dışsallıklar ile ülkelerin sosyo-ekonomik düzeyleri de yükselmektedir (Mutlu, 2006: 30). Bu bakımdan ülkemiz bütçesinden eğitime ayrılan kamu kaynaklarının gelişimi ve bu kaynakların kullanımı ile oluşan farklı bir takım eğitim göstergelerinin OECD üyesi ülkelerle karşılaştırılması, ülkemizdeki kamu eğitim harcamalarının eşitlik fonksiyonunu ne oranda sağladığı hakkında ciddi bir fikir verecektir.

Türkiye'de eğitim harcamalarının fırsat eşitliğini hangi oranda sağladığına bakarken öncelikle ülkemizin eğitim bütçesinin yıllar itibarıyla gelişimi ve Gayri Safi Yurt içi Hasıla'ya (GSYİH) oranının incelenmesi gerekmektedir.

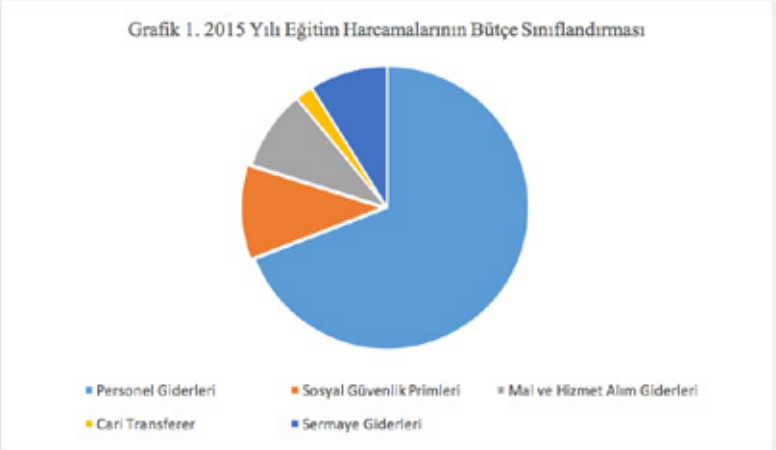
Tablo 1. Türkiye'nin Kamu Eğitim Harcamaları ve GSYİH'ya Oranı

Yıllar	Toplam Eğitim Bütçesi (TEB) Bin TL	TEB'in Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı (%)	TEB'in GSYİH'ya Oranı
1999	2.808.708	10.30	2.69
2000	4.396.874	9.39	2.64
2001	5.411.216	11.15	2.25
2002	9.956.958	10.15	2.84
2003	13.588.605	9.23	2.99
2004	16.260.306	10.79	2.91
2005	20.053.889	12.85	3.09
2006	22.414.968	12.81	2.96
2007	27.942.326	13.63	3.31
2008	30.233.849	13.58	3.18
2009	36.219.497	13.81	3.80
2010	37.592.869	13.10	3.42
2011	45.616.090	14.59	3.52
2012	51.912.982	14.79	3.66
2013	62.724.139	15.52	4.00
2014	72.643.827	16.70	4.16
2015	80.493.500	17.02	4.10
2016	99.945.002	17.52	4.53

Kaynak. Milli Eğitim İstatistikleri 2015/2016 s.238.

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye'de kamunun eğitime ayırdığın payın (gerek bütçe içindeki payı, gerekse de GSYİH'ya oranı) özellikle 2005'ten itibaren düzenli olarak arttığını görmekteyiz. Bu kaynak artışında dikkati çeken en önemli nokta, özellikle 2008-2009 küresel finansal krizden sonra Türkiye Ekonomisinin 2009 yılında eksi büyüme sağlamasına rağmen eğitime ayrılan kaynağın kriz şartlarından etkilenmeden artmaya devam etmesidir.

Grafik 1. 2015 Yılı Eğitim Harcamalarının Bütçe Sınıflandırması

Kaynak. Milli Eğitim İstatistikleri 2015/2016 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 1'den de görülebileceği gibi, 2015 yılında yapılan toplam eğitim harcamalarının %78,6'sı personel ödemeleri ile ilgilidir. 2015 yılı bütçesinden eğitim yatırımlarına ayrılan pay eğitim harcamalarının % 8,8'i kadardır. Eğitim hizmetlerinin emek yoğun faaliyetler olduğu düşünüldüğünde personel harcamalarının nispi büyüklüğü daha anlaşılabilir olmaktadır.

Eğitim hizmetlerine yönelik bütçe harcamalarından sonra fırsat eşitliği hakkında daha kesin fikir verebilecek önemli faktörlerden biri de yapılan bütçe harcamalarının eğitim seviyelerine göre GSYİH'ya oranıdır.

Tablo 2. Eğitim Seviyelerine Göre Türkiye, OECD ve AB Ülkelerinde Yapılan Bütçe Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

Tablo 2. Eğitim Seviyelerine Göre Türkiye, OECD ve AB Ülkelerinde Yapılan Bütçe Harcamalarının GSYİH'ya Oranı

	İlk, Orta ve Lise Eğitimi				Yükseköğretim				Tüm Eğitim Düzeyleri			
Ülkeler	1995	2000	2005	2013	1995	2000	2005	2013	1995	2000	2005	2013
Türkiye	1.2	1.8	-	3.0	0.5	0.8	0.8	1.0	1.7	2.5	3.4	4.6
OECD Ort.	3.6	3.6	2.8	3.4	1.2	1.3	1.5	1.3	5.4	5.4	5.8	4.8
AB Ort.	3.7	3.5	3.6	3.4	1.1	1.1	1.3	1.3	5.3	5.2	5.5	4.7

Kaynak. TÜİK İşgücü İstatistikleri 2014.

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde Türkiye'de 1995 yılından 2013 yılına kadar geçen 18 yılda kamu eğitim harcamalarının GSYİH'ya oranının 1,7'den 4,6'ya yükseldiği görülmektedir. Aynı dönemde OECD ülkelerinde 5,4'ten 4,8'e gerileme göze çarpmakta, AB ülkelerinde ise OECD ülkelerinde olduğu gibi kamu eğitim harcamalarında düşüş gözlenmektedir. Bu durum, son 18 yılda Türkiye'nin eğitim alanına daha fazla kamu kaynağı ayırdığını göstermektedir.

Eğitim harcamalarının fırsat eşitliği üzerine olan etkisini incelerken, ele alınması gereken diğer değişken ise öğrenci başına yapılan kamu eğitim harcaması tutarıdır.

Tablo 3. Öğrenci Başına Kamu Eğitim Harcamaları (2013, SGP-USD)

Tablo 3. Öğrenci Başına Harcama Tutarları (2013, SGP-USD)

Ülkeler	Eğitim Harcaması Tutarı
Türkiye	4.482
OECD Ort.	10.493
AB Ort.	10.543

Kaynak. OECD Education at a Glance 2016

Öğrenci başına kamu eğitim harcamaları incelendiğinde Türkiye ile OECD ve AB ülkeleri arasındaki farklılık dikkati çekmektedir. Zira OECD ve AB ülkeleri öğrenci başına kamu eğitim harcamaları, Türkiye'den yaklaşık % 135 fazladır. Türkiye'nin bu alandaki eksikliğinin temel sebebi, eğitim alan nüfusun OECD ve AB üyesi ülkelere oranla oldukça yüksek olmasıdır. Gerçekten de nüfus yapısı AB ve OECD üyesi gelişmiş ülkelere oranla bir hayli genç olan Türkiye, kamu eğitim harcamaları bakımından AB ve OECD üyesi ülkelerle aynı düzeyde olmasına rağmen öğrenci başına düşen harcama bakımından söz konusu ülkelerin oldukça gerisine düşmektedir.

Türkiye'de kamu eğitim harcamalarına paralel olarak eğitim politikalarının bir sonucu olarak görülen okullaşma oranları, toplumun genel eğitim düzeyi ve buna bağlı olarak fırsat eşitliği düzeyi hakkında ciddi bir etmen olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 4. Türkiye' de Okullaşma Oranları (1997-2015)

Tablo 4. Türkiye'de Okullaşma Oranları- % (1997-2015).

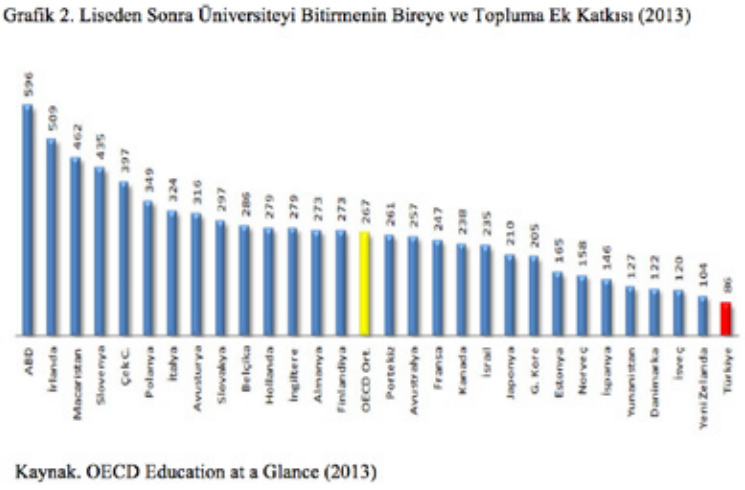
Yıllar	*Okul Öncesi*	*İlkokul*	*Orta Öğrenim*	*Yükseköğrenim*
1997	-	84.7	37.8	10.2
2005	-	89.7	56.5	18.8
2010	30.2	98.4	64.9	33.1
2015	55.4	99.1	79.7	39.5

Kaynak. Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri. 2015.

Tablo 4'te Türkiye'nin 1997'den 2015'e okullaşma oranları incelendiğinde özellikle temel eğitim çağına gelmiş nüfusun neredeyse tamamının temel eğitim kapsamına alındığı, okul öncesi dönemde çocukların yarısından fazlasının okul öncesi eğitime alındığı görülmektedir. Temel eğitimden orta öğretime geçildiğinde yine 1997'den günümüze oldukça ciddi bir mesafenin alındığı görülmektedir. 2012 yılında 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesiyle birlikte orta öğrenim gören nüfus oranının %80'e yaklaştığı görülmektedir. Yükseköğrenim konusunda da aynı dönemde ciddi yol alınmasına karşılık günümüzde yükseköğrenim çağındaki nüfusundan yarısından daha fazlasının bu olanaktan mahrum kaldığı görülmektedir.

Eğitim harcamalarının fırsat eşitliğini ne ölçüde sağladığına ilişkin daha detaylı verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan uzun dönemde eğitim yatırımlarının bireye ve topluma parasal geri dönüşleri oldukça önemlidir.

Grafik 2. Liseden Sonra Üniversiteyi Bitirmenin Bireye ve Topluma Ek Katkısı (2013)

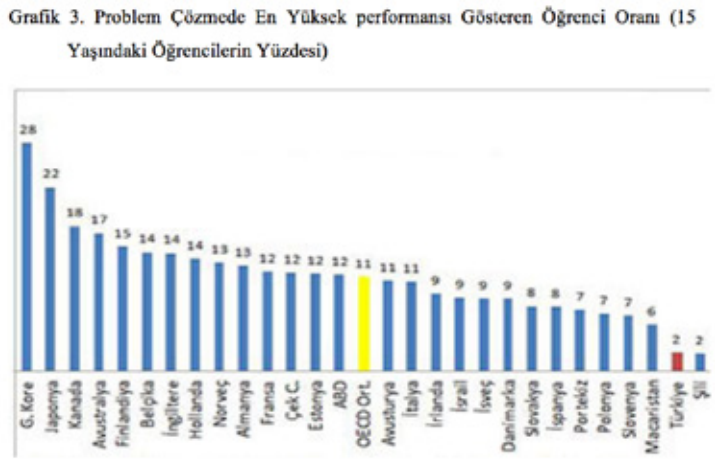

Kaynak. OECD Education at a Glance (2013)

Grafik 2'den de görülebileceği gibi liseden sonra üniversite bitirmenin bireye ve topluma parasal katkısı OECD üyesi ülkelerde en düşük ülke Türkiye konumundadır. Bunun anlamı, Türkiye'de üniversite bitirmenin günümüzdeki ekonomik ve sosyal ortamda ne bireye ne de toplumun geneline ciddi bir katkı sağlamadığıdır. Bu durumun temel nedeni, genel olarak Türkiye'deki verimlilik düzeyinin çok düşük olmasıdır. Türk Eğitim Sistemi, bu noktada bireylere günümüzün gerektirdiği donanımı sağlayamamaktadır. Bu durum ise bütün ülke ekonomisine ve toplumsal yaşama yansımakta, bireylerin yaratıcı ve girişimcilik düzeyleri OECD ülkelerine oranla oldukça düşük düzeyde kalmaktadır.

Eğitim sistemimizin genel olarak bireylere çağın gerektirdiği bilgi ve teknik düzeyi sağlayamadığının en temel göstergelerinden biri de ortaöğrenimin sonuna gelmiş ve liseye başlayacak 15 yaşındaki öğrencilerin problem çözme başarısının OECD üyesi ülkelerle karşılaştırılmasıdır.

Grafik 3. Problem Çözmede En Yüksek performansı Gösteren Öğrenci Oranı (15 Yaşındaki Öğrencilerin Yüzdesi)

Kaynak. OECD 2012.

Grafik 3'ten de görüleceği gibi, Türkiye'de 15 yaşına gelmiş öğrencilerin problem çözmede en yüksek performansı gösteren öğrenci sayısı yalnızca % 2'dir. OECD ortalaması %11'dir. Bu grafikten eğitim sisteminin ne düzeyde fırsat eşitliğini sağladığı sorusuna verilecek en net cevap, Türk Eğitim Sisteminde kamu eğitim harcaması OECD ortalamasında olmasına rağmen eğitimin çıktıları bakımından son derece düşük bir verimliliğe sahip olduğumuzdur. Bu nedenle, eğitim sisteminde genel bir nitelik sorunu olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Eğitim harcamalarının fırsat eşitliğini ne ölçüde sağladığı ile ilgili cevaplanması gereken bir başka faktör, eğitim ve istihdam arasındaki ilişkidir. Bir eğitim sistemini kaliteli bir sistem yapan temel faktörlerin başında, eğitim hayatının sonunda bireyin iş bulma ve işini devam ettirebilme potansiyelidir. 20-24 yaş arasında olup, eğitimini tamamlamış ve emek piyasasına iş aramak için çıkan gençlerin istihdam durumu Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. 20-24 Yaş Arası Gençlerin İstihdam Durumu (2013)

Tablo 5. 20-24 Yaş Arası Gençlerin İstihdam Durumu (2012)

Eğitim Durumu	İş Aramıyor / Çalışmıyor	İş Arıyor Ama Bulamıyor (İşsiz)	Çalışan	Toplam Çalışmayan	Çalışmayanların Oranı, %	İşsizlik Oranı, %	Toplam
Genel Lise Mezunu	719	83	355	802	69%	19%	1157
Meslek Lisesi Mezunu	287	83	392	370	49%	17%	762
Yüksek Öğretim Mezunu	256	195	496	451	48%	28%	947
Toplam	1262	361	1243	1623	57%	23%	2866

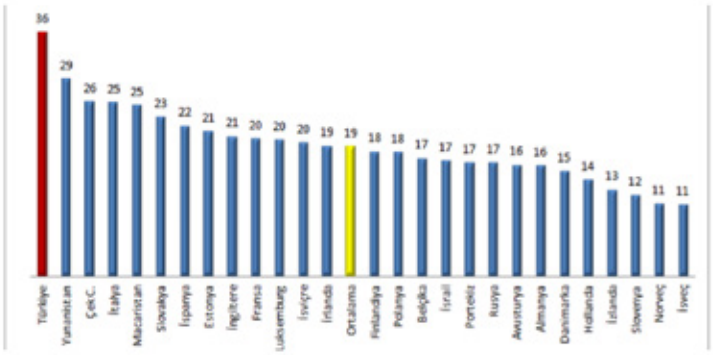
Kaynak. TÜİK 2012 Hanehalkı İşgücü Araştırması

Tablo 5'ten de görüleceği gibi, 2013 yılında 20- 24 yaş arasındaki gençlerin %57'si ya çalışmıyor, ya da işsiz durumdadır. Yine aynı çağdaki gençler arasında işsizlik en fazla üniversite mezunu gençler arasında yaygındır. Bu durum, Türkiye'de üniversite mezunu olmanın gençlere hem istihdam hem de gelir bakımından ciddi bir katkı sağlamadığını göstermektedir.

Eğitim ve istihdam ilişkisine cinsiyet bakımından göz atıldığında Türkiye'de üniversite mezunu kadınların işgücü piyasasında OECD üyesi ülkelere oranla son derece zayıf bir katılıma sahip oldukları görülmektedir.

Grafik 4. 25-64 Yaş Arasında Çalışmayan Kadın Üniversite Mezunu Oranı (2012)

Grafik 4. 25-64 Yaş Arasında Çalışmayan Kadın Üniversite Mezunu Oranı (2012)

Kaynak. OECD 2013 Education at a Glance.

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasında kamu eğitim harcamalarının payının oldukça önemli olduğu tezine karşılık; Türkiye'de kamunun eğitim harcamalarının son yıllarda ciddi artış göstermesine rağmen eğitimden elde edilen çıktı göstergelerde henüz istenen düzeyde bir iyileşmenin sağlanamadığını söylemek mümkündür. Bu noktada, Türkiye'de kamunun eğitimde harcama önceliklerini ve eğitim sistemine ilişkin farklı bakış açılarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletlere (2010) göre, bir ülke içindeki eşitsizliklerin en temel kaynaklarından biri bölgeler arası eşitsizliklerdir. Bölgeler arasındaki eğitime ilişkin eşitsizlikleri engelleyememe ve sosyo-ekonomik durumun hem eğitime erişimi hem de temel düzeyde yeterlilik kazanımını olumsuz etkilemesi en ciddi sorundur.

Türkiye'de eğitimde fırsat eşitsizliğinin varlığına yönelik yapılan bazı araştırmalar hane halkı gelir ve yaşam koşulu verilerinden yararlanmıştır. Tansel'e (2002) göre, sosyo-ekonomik durumun göstergeleri olan hane geliri ve ailenin eğitim düzeyi çocuğun akademik başarı düzeyini belirleyen iki etmendir. Bakış vd'nin (2009) çalışmasında kız çocukları için ailenin eğitim düzeyinin düşük olması, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşıyor olmak ve hane gelirinin tarımdan sağlanıyor olması durumlarında çocuğun eğitime erişim olasılığı giderek azalmaktadır (ERG, 2014: 12).

Eğitim, Türkiye'de halkın ilgilendiği ve yoğun olarak üzerinde durduğu bir sosyal politika önceliğidir. 2011 yılında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) gerçekleştirdiği Geçiş Ülkelerinde Yaşam Anketinde 29 Avrupa ve Orta-Asya ülkesi yer almaktadır. Bu araştırmanın çarpıcı bulgularından biri, anketin uygulandığı diğer ülkelerde katılımcıların %36'sı devletin ilave kamu harcamalarının sağlık sektörüne yapılmasını isterken, Türkiye'de bu oran %47 olarak çıkmıştır. Buna karşın, Türkiye'nin genel eğitim performansı OECD üyesi ülkeler içinde son sıralarda yer almaktadır. OECD'nin yayınladığı ve eğitimde geçirilen toplam süre, öğrenci becerileri ve bitirilen eğitim düzeyi ölçütlerinden oluşan Daha İyi Yaşam Endeksi'ne göre (Better Life Index) Türkiye, eğitim performansı açısından Meksika'dan sonra en düşük skoru olan ülke olmuştur. Bu sonuç, Türkiye'de kamuoyunun eğitime verdiği önem ile örtüşmemekte ve önemli bir politika eksikliği olarak öne çıkmaktadır (ERG, 2014: 16).

Türkiye, OECD üyesi ülkeler içinde Meksika ile birlikte gelir eşitsizliğinin en kötü durumda olduğu ülkedir. Gelir eşitsizliği, sosyal hareketlilik, yaşam kalitesi, sağlık durumu, sosyal uyum, suç oranı ve istihdam fırsatları gibi birçok kritik konu ile bağlantılıdır. Bu bağlamda, bireylerin almak istedikleri ve alabildikleri eğitim de aile gelirleri ile yakından ilişkilidir. Düşük gelirli ailelerden gelen gençler, gereksinimlerini karşılayacak bir eğitim alamamanın sonucunda, daha düşük gelirli işlerde çalışırlar ve gelir eşitsizliği bir sonraki nesile aktarılır. Bu durum toplumsal eşitsizliklerin kırılamadığı kısır döngüye dönüşür (ERG, 2014: 17).

TÜİK'in Aralık 2015'te kamuoyu ile paylaştığı Eğitim Harcamaları İstatistikleri çarpıcı bir bulguyu ortaya koymaktadır. Türkiye'de toplam eğitim harcamaları içinde ailelerin yaptığı özel harcamalar hızla artarken devletin harcama payı gerilemektedir. 2011- 2014 arasında ailelerin yaptığı özel eğitim harcaması % 28 oranında artmış ve 2014 fiyatlarıyla 25 milyar TL'lik bir büyüklüğe dayanmıştır. Diğer taraftan özel ve kamu olmak üzere toplam eğitim harcamaları içinde kamunun payı, %79'dan %77'ye gerilemiştir. Bu eğilimin devam etmesi, orta ve uzun vadede Türkiye'de toplumsal eşitsizliklerin daha da derinleşmesine neden olacak ve eğitimin fırsat eşitliğini sağlama fonksiyonu ciddi biçimde olumsuz etkilenecektir. Bu nedenle, daha fazla kamu kaynağının zorunlu eğitim hizmetlerinin nitelikli bir biçimde sunulması için seferber edilmesi büyük önem taşımaktadır (TÜİK,2015).

Sonuç ve Değelendirme:

Fırsat eşitliği, bir toplumda var olan sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ortada kaldırma çabalarının toplamıdır. Bazı yazarlar kavramı, bireylerin yaşamlarında daha iyi refah düzeyi sağlama yarışında tüm bireylere yarışa eşit fırsatlarla başlama şansı olarak tanımlarken, bazı yazarlar ise yarışa eşit başlama fikrinin toplumda var olan sistemik eşitsizlikleri görmezden geldiğini, dolayısıyla da sistemik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için fırsat eşitliğinin sağlanması bakımından toplumun dezavantajlı kesimlerine olumlu ayrımcılık yapılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Kamu eğitim harcamaları, toplumda var olan eşitsizliklerin eğitim yoluyla hafifletilmesi, yarışa geriden başlayan bireylerin nispeten daha varlıklı bireylere oranla aralarındaki mesafeyi kapatabilmeleri için oldukça önemli bir politika aracıdır. Eğitim hizmetlerinin yaydığı pozitif dışsallıklar, devletin eğitim alanına aktif müdahalesini gerektiren en önemli faktördür. Bu yolla devletler, hem var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışmakta, hem de uzun dönemli iktisadi büyüme ve kalkınma hedefleri için gerekli beşeri sermaye düzeyini arttırmaya çabalamaktadır.

Türkiye'nin son yıllarda kamu bütçesinden eğitim alanına ayırdığı pay giderek artmış ve OECD üyesi ülkelerin ortalamalarına ulaşmıştır. Ancak okul çağındaki nüfusun nispeten yüksek oluşu, öğrenci başına eğitim harcaması tutarının oldukça düşük kalmasına sebep olmaktadır. Çalışmada elde edilen temel bulgu şudur; Türkiye kamu eğitim harcamalarını son yıllarda ciddi miktarlarda arttırmasına rağmen, eğitimden beklenen kalite artışını sağlayamamaktadır. Yani, ortada harcama miktarına bağlı olarak nicelik sorunundan çok, eğitim sisteminin verimliliğinden kaynaklanan ciddi bir nitelik sorunu vardır. Türkiye ve OECD üyesi ülkelere yönelik olarak yapılan PISA ve TIMMS gibi uluslararası eğitim performans araştırmaları, Türkiye'de eğitim sisteminin bireylere gelir, istihdam, daha iyi bir yaşam ve rekabet gibi alanlarda yeterli beceriyi kazandıramadığını göstermektedir. Bu durumda, eğitim harcamalarının fırsat eşitliğini sağlama fonksiyonunun son derece düşük olduğunu, ancak buna sebep olan faktörün bizzat eğitim harcamalarının düşük olmasının değil, gelir dağılımındaki çarpıklığın bütün bir ekonomi ve sosyal yaşamda yarattığı derin eşitsizlik olduğunu belirtmek gerekir.

Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta, eğitim harcamaları içinde son yıllarda aile (özel) harcamaların giderek artması ve oransal olarak toplam eğitim harcamaları içinde %23'lük bir düzeye ulaşmış olmasıdır. Özel eğitim harcamalarının miktar ve oransal artışı, eğitimde fırsat eşitsizliğinin giderek artacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle, devletin kamu eğitim harcamaları içinde özellikle yatırım harcamalarını arttırması çok önemlidir. Bunun yanında, eğitimde fırsat eşitsizliğini besleyen en önemli nedenler olarak sayılan bölgesel eşitsizlikler ve cinsiyet eşitsizliği gibi olumsuzluklara yönelik yeni politikalar geliştirilmelidir. Özellikle özel okullar ile kamu okulları arasındaki teknik donanım farkı hızla ortadan kaldırılmalıdır. Yoksul ve dezavantajlı kesimlerin çocukları için daha fazla burs ve sosyal destek imkânlarının yaratılması, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde okul çağındaki kız çocuklarının okula devamının sağlanması için daha etkin yöntemlerin hayata geçirilmesi, kamu okullarının tamamında öğle yemeği uygulamasına geçilmesi gibi uygulamalar eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik temel öncelik alanları olarak belirtilebilir.

Kaynakça:

Acuner S. ve İlkkaracan P. " Türkiye'de Kadınların Anayasal Eşitlik Talebi ve Kampanyalar". Amargi (7) Kış 2007.

Akalın, G. "Kamu Ekonomisi". Ankara: Akçağ Yayınları. 2000.

Bakış, O. vd. "Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri". İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi. 2009

Barr, N. " The Economics of Welfare State". Oxford: Oxford Press. 1993.

Birleşmiş Milletler. "Millenium development Goals Turkey". New York: UN Press.2010.

J. Coleman. "Equity of Educational Opportunity", Washington DC. : Departmant of Health, Education and Welfare. 1966.

Eğitim Reformu Girişimi. "Türkiye Eğitim Sisteminde Eşitlik ve Akademik Başarı, Araştırma Raporu ve Analiz". İstanbul: 2014.

Heitlinger, A. "Women's Equality, Demography and Public Policies". London: The Macmillian Press Ltd. 1993.

Kamalak, İ. " Türk Eğitim Sisteminde Fırsat Eşitliği: Karşılaştırmalı Bir Bakış". Üniversite ve Toplum, Cilt 4 (4), 2004.

Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. 2015.

Mutlu, A. " Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinin Desantralizasyonu". A. Güner ve S. Yılmaz (ed.) içinde " Mali Yerelleşme: Teori ve Uygulama Üzerine Yazılar". İstanbul: Güncel Yayıncılık. 2006.

OECD. Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools. Paris: OECD Publishing. 2012

OECD. Education at a Glance. Paris: OECD Publishing.2013.

OECD. Education at a Glance. Paris: OECD Publishing. 2016

Tansel, A. " " Determination of School Attaintment of Boys and Girls in Turkey: Individual, Household and Community Factors". Economics of Education Rewiev, 21(5), 417-470. 2002.

Turner, B. "Eşitlik". Ankara: Dost Kitabevi, 1997.

TÜİK. Hanehalkı İşgücü Araştırması. Ankara:2012.

TÜİK İşgücü İstatistikleri 2014.

TÜİK Eğitim Harcamaları İstatistikleri, Haber Bülteni, Sayı: 18688, 2015.

Mükemmel Konuşma Sanatı Üzerine Bir Söz

Diction Is On Art Of Perfect Speech

Dr. Afsaneh SOLTANİRAD *
Dr. Sahıba KHALAFOVA

Öz:

Dillerde diksiyon başlı başına pek dikkate alınmayan bir durumdur. İnsanlar ailede dili öğrendiği gibi konuşmaya başlar. Söyleyiş tarzına, üslubuna bakmaz. Hele yöresel farklılıklar Türkiye Türkçesinin diksiyonel özelliklerini kaybediyor, Türkçe bozuluyor. Akıcı, doğru ve etkili anlatım gerçekleşmiyor. Güzel konuşma, gündelik dil en temiz, en nezih, en sevimli ve kalıcı malzemeyle beslemenin, süslemenin, zenginleştirmenin bir yoludur. Güzel konuşmak bir sanattır, kendine özgü kuralları vardır. Türkçeyi doğru ve güzel konuşma, sesleri ve sesleri karşılayan harfleri çok iyi tanımayı ve bunların hakkını konuşma süreci içinde tam olarak vermeyi gerektirir. Hiç kimsenin konuşması tıpa tıp birbirine benzemez. Çünkü düşünce ve dil yönünden yetişme tarzları tam bir özdeşlik göstermez. İçinde bulunulan toplumun da payı büyüktür. Konuşma, insan aklını kullanma sanatıdır. Ancak doğru, etkili ve güzel konuşma eğitimle gerçekleşir. Toplum önüne çıkan insanların heyecanlanmaları, duygularını kontrol altına almaları, ses düzeyini gerektiği gibi ayarlamaları düşüncelerini açık bir biçimde ifade etmeleri ayrı bir sanattır. İnsanlar topluluğa karşı hitap etme ve onlar üzerinde etkili olma arzusu nedeniyle çok eski yıllardan beri güzel konuşma becerisini araştırmış ve eğitim almıştır. İnsanoğlu için yüzyıllar boyunca güzel ve etkili konuşmak önemli olmuştur.

Anahtar kelimeler: Nefes, Ses, Dil, Diksiyon, Hazırlıklı konuşma.

Abstract:

Language is a condition in which the diction had been ignored. People begin to talk as the way they are learning the language . The conversation style does not the same. Especially dictions depends on regional differences in Turkey is losing the characteristics of Turkish language. Fluent accurate and effective expression does not occur by chance. Good speech, causal language of the cleanest and most decent, the most endearing and enduring theme of the feed material, the ornament, is a way of enrichment that language. Rhetoric is an art, it has its own rules. Trying to speak Turkish right and nice, it is important to recognize letters and sounds very good and do not require fully in the process

* afsaneh.soltanirad@yahoo.com

of talking about them. Nobody's speech is exactly identity. The society you lived in has a great role on it. Speech is the art of using the human mind. However, true and effective speech occurs with training. In front of the excited people, who take control of their emotions, thoughts adjustments as necessary to express clearly that the sound level is a separate art. To appeal against the people and communities they have studied the rhetoric skills on immemorial year because of the desires to be effective. For centuries it is important to the mankind to talk nice and efficient.

Abstract:

The correct pronunciation, as necessary and sufficient breath control, expression of strength to correct stress and intonation, articulation with proper diction, the specification of the language utterance in place hosting people effective speaking, it means providing communication and interaction. All the syllables of the word during a conversation in the same tone, the same can not be said with emphasis. Emphasis is placed on different syllables of the word in any language and form that emphasizes the naturalness of the speech. Audio features the pronunciation of words in teaching Turkish, we will ensure that the dominance diction to learn our language. Monotone frequent recitation listeners, has the same tone haunt all those who enjoy listening to repetitive sounds. Today diction Turkish effective, streamlined and accurate expression

for ''essential'' has come to the point. Turkish education given, good speaking and writing in other words, which diction also have to be given. Should pay attention to the language is a living language, ''Turkish living 'should be taught. People should not be a violation of the native language feeling. If we think we bring a note of every voice to make the right accent, articulation, with the training we have to use our voices into effective and good speaking way in our lives. Also you need to work to read the correct and beautiful diction.

Loud reading work, family gatherings are useful to spend pleasant hours in the face of a beautiful speech. By articulation with exaggerated lip movements are made to sound better and are issued correctly. But you must not overdo it.

Keywords: Diction, Breath, Sound, Language, Ready Speech.

Giriş

Diksiyon bütün dünya dillerinde oldu gibi Türkçemizde de söz söyleme ve konuşma sanatıdır. Dilimizde Fransızcadan geçmiş olan diksiyon okullarımızda ilkokuldan başlayarak ders olarak okutulması gerekmektedir. Ayrıca dilin milli ve zengin olması, milli duygunun gelişmesinde de rol oynar. "İnsanlar yaşadıkça, diller ise konuşuldukça büyür" sözünden yola çıkarak diksiyonun doğru kullanılması halinde sonsuza kadar yaşayacağını anlarız.

Seslerin sözlerin, vurguların, tonlamanın, anlam duraklarını uygun olarak söyleme biçimi anlamına gelen diksiyon eğitimi sistemimizde ihmal edilmiş, gereksiz görülmüş ne yazık ki. Son zamanlarda önemli olduğu anlaşılmış, liselerde 9. Sınıflarda okutulmaya başlanmıştır. Hatta yetiştirilme tarzımız, dilimizi doğru kullanmamızı engellemektedir. Evde anne veya babamız "Sen sus, büyüklerin yanında konuşulmaz" diyerek çocukların seslerini tanımamalarına sebep olurlar.

Kimi insanlar sıkılgan olduğu için konuşurken insanın gözüne bakmaz sesi cılız çıkar, hatta duyulmaz bile. Kimi üşengeç insanlarda kelimeleri yuvarlar ağır ağır konuşur, nefesi yetmez. Heyecanlı insanlar ise bağırarak konuşur, anlaşılır olmayı engeller.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de İngilizce konuşur gibi Türkçe konuşurlar. "R" harfini telaffuz edemezler.

Böylece diksiyon eğitimini almakla doğru nefes alma, doğru tonlama doğru heceye vurgu yapma, boğumlamayı öğrenerek etkili ve güzel konuşmayı hayatımıza sokmuş oluruz.

A. Dilin Özellikleri

"Aklın süsü dil, dilin süsü söz; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür."

Türk Atasözü

"Dil orman gibidir; ağaçlar çürür orman kalır."

Geothe

"Dil, düşüncenin evidir."

Heiderg

"Til buwınsız, oy tüpsiz" (Dil sınırsız, düşünce dipsizdir.)

Kazak Atasözü

"Düşünce zengin değilse dil yoksuldur."

Heiderg

Dil, toplumda, insanlar arasında temel anlaşma aracıdır. Dil, köklü ve çok yönlü bir dizgedir. Ortak iletişim ve anlaşmayı sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş ses, anlam, kural ve ilkeler bütünüdür. Dil aracılığıyla duygu ve düşüncelerimizi başkalarıyla paylaşırız. Düşünme, anlaşma, bildirişim ve iletişimi dilimizle sağlarız.

Canlılar dünyasında, hayvanların da sesler ve hareketlerle haberleşme sağladıklarını, birbirleriyle iletişim kurduklarını, kendi dünyalarına özgü sevinç, korku, öfke, mutluluk, mutsuzluk… vb. duygu ve tepkileri yansıtabildikleri artık bilinen bir gerçektir. Bilimsel verilere göre, maymunlar ve yunus balıkları gelişmiş iletişim diline sahip canlılardır. Örneğin, kimi maymun türleri, 30'un üzerinde farklı ses çıkarabilmekte ve bu sesleri iletişim amacıyla değişik kalıplar içerisinde kullanabilmektedirler. Yine bilimsel araştırma sonuçları, iletişim-bildirişim amacı taşıyan hayvansal seslerin ve hareketlerin pek değişmeyen hep aynı kalan özellikle olduğunu ortaya koymaktadır.

"İnsan, sözünü diliyle söyler; sözü iyi olursa yüzü parlar"

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib.

İnsan dili gelişen, değişen, insanı ve toplumu tanımlayan, hayvanlardaki gibi içgüdülerin değil, aklın ürünüdür. İnsan, düşünen, konuşan, duyguları olan bir varlıktır. Dolayısıyla dil, düşünce ve duyguların dışa yansıma/yansıtılma aracıdır. Düşünce ve duygu dünyamızın kaynağı, gücüdür. Bir diğer deyişle düşüncenin, duygunun gücü dilin gücü, dilin gücü de düşünce ve duygunun gücüdür. Düşünce ve duyguların dil kalıplarına dökülmemesi durumda onun varlığından, yaratıcı niteliğinden, etki ve işlevlerinden söz etmek mümkün olamaz. Düşünce ve duygusunun somutlaşması, eylemsel boyut kazanması dille, dilin değişik anlatım biçimleriyle olur. Azerbaycan'ın büyük şairi Nizami, bu gerçeği şöyle dile getiriyor.

"Sözün kanatları var kuş kimi ince ince,

Söz olmazsa neye gerek düşünceye."

Dil, canlı bir organizmadır. Toplumda yaşanan değişme ve gelişmeler dile yansır. Dil de değişmelere uğrar. Birçok yönden gelişme gösterir.

1. Türkçe

"Türk dili, Türk ulusunun kalbidir, belleğidir."

M. Kemal ATATÜRK

"Türkçem benim ses bayrağım!"

F. Hüsnü Dağlarca

Türkçe, uzun tarihsel geçmişine bağlı olarak birçok evrelerden geçmiştir. İslam öncesi dönemde, Göktürk yazıtlarına gelinceye değin Türkler, tarih yaratan ulus olmalarına karşın yaptıklarının tarihini yazmamışlardır. Göktürk (Orhon) yazıtlarındaki dil, Türkçenin zengin, işlek, gelişmiş bir düzeyde yabancı dil öğelerinin oranı yüzde biri ile bulmamaktadır. Yine araştırmalara göre, İslam öncesi dönemde Türkçenin başlıca üç alanda oldukça zengin sözcük yapısına sahip olduğu bilinmektedir: Aile, tarım, yönetim. Aile-akraba ilişkilerinin özel ağırlığı, ailenin kutsal kabul edilmesi, hayvancılığı da içine alan tarımın temel ekonomik uğraş olması ve yönetime verilen önem bir sonucu doğurmuş doğal olarak.

Anlam değişmeleri yaşanır: anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam kaynaması veya bayağılaşması… vb.

Anlam genişlemesi: Örneğin, ir göl adı olan Terkos, anlam genişlemesiyle musluk suyu anlamına gelmiştir. Baş, kafa anlamından anlam genişlemesiyle her meslek ve kuruluşta üst aşama anlamı doğmuştur.

Anlam daralması: Geniş kavramları olan bir sözcüğün, bu kavramlar içinden tek bir anlama bağlanabilmesi olayıdır. Örneğin, mal, geniş anlamda bütün mallar, dar anlamda hayvan, davar demektir.

Anlam Kayması: Yeni bir anlam vermek üzere, sözcüklerin gerçek anlamlarından kayarak kalıplaştırılmalarıdır. Aslanağzı,

Anlam bayağılaşması: Kimi sözcüklerin gerçek anlamlarının, yerine göre bayağı ve kötü anlama kaymasıdır. Herif, kaba dilde erkek; uşak, emir kulu, köle; canavar, Farsçada canlı anlamını verirken günümüz Türkçesinde yırtıcı, cana kıyan anlamlarına gelmektedir.

Yeryüzünde konuşulan dillerin sayısı, kesin olmamakla birlikte 3000-3500 civarındadır.

2. Anadilin Türleri: Ortak Dil, Konuşma Dili, Yazı Dili

Anadilin tarihsel, toplumsal, kültürel, siyasal nedenlerle ve uzun bir süreçte önemli değişiklikler yaşadığını biliyoruz. Bu değişikliklerin oluşturduğu türlere lehçe ve ağız (şive) denilmektedir.

3. Anadilin Eğitimi; Konuşma Türkçesinin Öğretimi

"Her insanın eğitim yaşamında kazanması gereken meziyet, anadilini doğru ve güzel konuşmaktır."

Charles Elliot

Anadilinin öğrenilmesinde ilk basamak, ilk etkin ortam ailedir. Ana-babadan, ailenin diğer bireylerinden duyulan, onlarla kurulan iletişimde kullanılan dilin, çocuklara önemli ölçüde yansıdığı, onları adeta biçimlendirdiği söylenebilir. Konuşma dili olarak Türkçenin ses ve anlam değerleri, incelikleri ile büyüyen, doğru Türkçenin karşılıklı konuşulduğu bir aile ortamında yetişen çocukların kazançları, avantajları büyüktür.

Türkçe, sesçil (fonetik) bir dildir. Sesleri tüm özellikleriyle ve ayrıntılarıyla yansıtır; ses yönünden zengin bir dildir. Türkçe, genel anlamda, yazıldığı gibi konuşulan, konuşulduğu gibi yazılan bir dildir. Türkçedeki sesler ve seslerin işaretleri olan harfler yazıda ve konuşmada ortaktır. Yumuşak g'nin dışında yazıldığı halde söylenmeyen ya da söylendiği halde yazıda gösterilmeyen hiçbir ses/harf yoktur.

4. Konuşma Becerisi ve Sanatı

"İyi konuşabilme yeteneği, Tanrı vergisi olmaktan çok, çalışmakla elde edilen bir ergidir."

Bryan

Konuşma becerisi, insanın en belirgin niteliklerinden biridir. İnsanı diğer canlılardan ayıran, üstün kılan özelliğidir.

5. Güzel ve Etkili Konuşmanın Yaşamımızdaki Önemi

"Sözün güzel olması yetmez, doğru olması da gerekir."

Nurullah Ataç

"Konuşma sanatını bilen adam, düşündüklerinin hepsini söylemez, fakat söylediklerini düşünür de söyler."

Aristo

İnsan toplumsal bir yaratıktır. Bu yüzden bireysel ve toplumsal ilişkiler içerisindedir. Yaşamımızı sürdürürken, bu ilişkiler kapsamında iki temel konumda oluruz hep… Konuşan ve dinleyen. Her iki konum da bizler için çok önemlidir. Konuşan ve dinleyen kişiler olarak durumumuzu pek çok şeyler etkiler. Eğitimimiz, ihtiyaçlarımız, bilgi ve birikimimiz, işimiz, mesleğimiz… İşte bu noktada, konuşmanın ve dinlemenin işlevi ve niteliği büyük bir değer olarak karşımıza çıkar. Konuşmanın söylemek, dinlemenin de işitmek olmadığının bilinmesi konuşan ve dinleyen kişiye birçok açıdan avantaj sağlar. Bir bilgine, "Bir insanın akıl düzeyini nereden anlarsın?" diye sormuşlar. "Konuşmasından" demiş. "Ya hiç konuşmazsa?" Gülümseyerek şu yanıtı vermiş: "O kadar akıllı insan yoktur."

Asalak Sözler, Sesler: Birçok konuşmacı ya alışkanlıkla ya farkında olmadan ya da heyecan sonucu kimi sözcükleri tekrar eder: hı hı, ıı, eee, aaa, hım, yani, evet, şey, tamam, tamam mı, işte, efendim, atıyorum, anlatabildim mi, ondan sonra…vb. Gereksiz tekrarlanan sözler gibi yetersiz/asalak seslerden de kimi konuşmacıların kurtulamadığı ir gerçektir. Bu durum konuşmanın akıcılığını bozar. Dinleyicilerin kulağını rahatsız eder. Dikkat ve ilgi yoğunluğunu zedeler. Konuşmacının bu olumsuzluklardan kurtulabilmesi için sözlük ve kitap okuyarak sözcük dağarcığını geliştirmesi, konusuna iyi hazırlanması, plan ve içerik olarak söyleyeceklerini tümüyle netleştirmesi, ayrıca asalak sözler ve seslerden arınmış konuşma egzersizleri yapmasının yararlı olacağı söylenebilir.

Psikolojik sorunlar: Konuşmada üç ana psikolojik sorundan söz edilebilir. Bunlar korku, utanma ve heyecanlanmadır. Bu üç duygunun da insana özgü, doğal duygular olduğu bir gerçek. Ancak, aynı duygular yaptığımız işe, içinde bulunduğumuz ortama, kişilik özelliklerimize ve denetlenir olup olmamasına göre birtakım engeller, olumsuzluklar doğurabilmektedir.

"Bir korku düştü canıma acep n'ola benim halim

Derman olmaz ise bana acep n'ola benim halim."

Yunus Emre

"Cesaret, neden korkup neden korkmayacağını bilmektir."

Platon

"Kaplumbağaya dikkat edin… Ancak, kafasını çıkarıp risk aldığında ilerleyebiliyor."

James B. Conont

Korku: Pek çok araştırma gösteriyor ki, topluluk önünde yapılan konuşmalarda korku ilk sıralarda yer almaktadır. Yunus Emre'nin deyişiyle 'cana düşen korku'nun ne olduğunu, nedenlerini bilmek

gerekir öncelikle. Korkunun nedenlerini bilmek, korkuyu tanımlamak, çaresini, dermanını önemli ölçüde bulmak demektir.

Hemen her konuşmacı, konuşmasına başlarken, tedirginlik, heyecan, korku, çekingenlik, merak… vb. duygulardan birini ya da birkaçını birlikte yaşayabilir. Bu duyguların her birinin olumlu ya da olumsuz boyutlarından söz edilebilir konuşmacı için. Kendimize güvenmek, dinleyiciyi tanımak, iyi bir hazırlık yapmak korkunun giderilmesi, dolayısıyla konuşmanın başarısı yönünden en önemli adımlar olarak kabul edilmelidir. Korkunun nedenleri arasında konuşmacının kuruntuları da sayılabilir.

6. Hazırlıklı ve Hazırlıksız Konuşmalar

"İyi bir konuşma, güzel bir kadın giysisine benzemeli; konuyu kapsayacak denli uzun, ilgi çekecek denli kısa olmalıdır."

Dale Carnegie

"Ancak iyi anlaşılan iyi anlatılır."

Baileau

"Düşüncelerini tam ve yerinde sözcüklerle ifade edemeyen insan, yanlış tartılarla tam iş görmeye çalışan satıcıya benzer."

Geothe

"Aman sözün aydın olsun, öz olsun

Işık saçsın, bakan köre göz olsun."

Kutadgu Bilig'den.

"Her bildiğini söyleme, her söylediğini bil."

Claudius

"Düşünmeden konuşmanın cezası, sonradan düşünmeye mahkûm olmaktır."

Hazırlıklı konuşma: Konuşmacısı, konusu, yeri, zamanı önceden belirlenmiş konuşma türüdür. Bu tür konuşmalara örnek olarak açık oturum, panel, sempozyum, seminer, kurs, ders, konferans, söylev gösterilebilir. Konuşmanın türünü, seslenilecek kitlenin özelliği, konuşmanın içeriği ve süresi, yapılacak hazırlığı belirler.

B. Amaç ve Yöntem

Doğru telaffuz, gereken şekilde ve yeterli nefes kontrolü, anlatıma güç katan doğru vurgulama ve tonlama, boğumlama ile düzgün bir diksiyon, yerli yerinde söyleyiş gibi özellikleri dilinde barındıran insanlar etkili konuşmayı, iletişimi ve etkileşimi sağlıyor demektir. Konuşma sırasında kelimelerin bütün heceleri aynı tonda, aynı vurgu ile söylenmez. Tüm dillerde kelimelerin farklı hecelerine vurgu yapılır ve bu vurgular konuşmanın doğallığını oluştururlar.

Türkçe öğretiminde kelimelerin ses özelliklerini telaffuzu, diksiyonu öğrenmekle dilimize hâkimiyeti sağlamış oluruz. Monoton bir okuyuş dinleyenleri sıkar, aynı tonu tekrarlayan sesler dinleme zevki olan herkesi usandırır. Günümüzde diksiyon Türkçenin etkili, akıcı ve doğru anlatımı için ''olmazsa olmaz'' bir noktaya gelmiştir. Türkçe öğretimi verilirken güzel konuşma ve yazmanın yanısıra diksiyonun da verilmesi lazım. Bir dilin yaşayan bir dil olmasına dikkat etmeli, "yaşayan Türkçe" öğretilmelidir. Halkın ana dil duygusuna aykırı olmamalıdır. Çıkardığımız her sesin bir nota olduğunu düşünürsek doğru vurgu yapmak, boğumlama, sesimizi kullanma eğitimini alarak etkili ve güzel konuşmayı

hayatımıza sokmuş oluruz. Doğru ve güzel okumak için de diksiyon eğitimi almak gerekir. Yüksek sesle kitap okuma çalışması, aile toplantılarında yararlı hoş saatler geçirmek için de güzel bir yoldur. Ayrıca büyük dinleyici kitlesi karşısında da kitaplar okunabilir. Dudak hareketleriyle boğumlanma çalışmaları yapıldıkça aşırıya kaçmadan - sesler daha iyi ve doğru çıkarılır.[1]

C. Bulgular

Konuşma eğitimi; dinleme, algılama, eleştirme, yorumlama gibi kazanımların da elde edilmesini sağlar. Özellikle de iletişim araçlarının da doğru kullanılması gerekmektedir. Konuşma yeteneğinin vaktinde ve gereğince işlenip geliştirilmesine özen gösterilmezse, kişilik ve zihinsel yetilerin gelişmesi engellenir. Bu eksiklik toplumsal ilişkilerimizde, iş hayatımızda bazı anlaşmazlıklar, bunalımlar doğmasına neden olur. İyi bir boğumlanma olmadan açık, anlaşılır bir konuşma elde edilemez. Boğumlanmanın doğru yapılmaması söyleyiş kusuru ya da ağız farklılıkları karşımıza çıkar. Boğumlanma yeteneğini geliştirmek için, söylenmesi güç birtakım (tekerleme)leri yüksek sesle, önce ağır sonra da hızlanarak tekrar etmek gerekir. Kalem çalışmasıyla alt çene ve dudakların kuvvetlenmesini sağlamak da boğumlanma açısından son derece önemlidir. Bir topluluk karşısında yapacağımız konuşmanın etkili ve başarılı bir yoldan amacına ulaşmasını istiyorsak, her şeyden önce, doğru ve yeterli soluk alıp vermeyi bilmemiz gerekir. Nefes çalışması yapmak zorundayız. Seslerin, sözlerin, vurguların, tonlamanın, anlam duraklarını uygun olarak söyleme biçimi anlamına gelen diksiyon eğitim sistemimizde ihmal edilmiştir. Son zamanlarda önemli olduğu anlaşılmış, liselerde 9. sınıflarda okutulmaya başlanmış, ancak yeterli olmamaktadır. Hatta kişiliğimizin bir parçası olan konuşma bireyin toplumsal gücünü oluşturur. Konuşma sırasında başkaları üzerinde uyandırdığı izlenimleri ortaya çıkarır. Konuşmamızı dinleyenler yalnız sesimize, sözlerimize, jestlerimize, mimiklerimize başkaları üzerinde bıraktığı izlenimlere bakmalıdır.

Türkçeye Fransızcadan geçmiş olan diksiyon, seslerin, sözlerin, vurguların, tonlamanın, anlam duraklarını uygun olarak söyleme biçimi olup söz söyleme ve konuşma sanatıdır. Diksiyon eğitimi almakla doğru nefes alma, doğru tonlama, doğru heceye vurgu yapma, boğumlamayı öğrenerek etkili ve güzel konuşmayı hayatımıza geçirmiş oluruz.

İnsanlar dili öğrendiği gibi konuşmaya başlar. Söyleyiş tarzına üslubuna bakmaz. Hala yöresel farklılıklar Türkiye Türkçesinin diksiyonel özelliklerini kaybediyor. Akıcı, doğru ve etkili anlatım gerçekleşmiyor. Türkçeyi doğru ve güzel konuşma, sesleri ve sesleri karşılayan harfleri çok iyi tanımayı ve bunların hakkını konuşma süreci içinde tam olarak vermeyi gerektirir. Hiçbirinin konuşması tıpatıp birbirine benzemez. Çünkü düşünce ve dil doğru, güzel ve etkili konuşma nice eğitim görmüş insanların asalak sesler ve sözcükleri kullanmaları "şey, işte, hıhh, eee" ses taklitlerine, dolgu malzemelerine sığınmaları ve dili özensiz kullanmaları dile zarar vermektedir. Bir dilde bir kavramı ifade etmek için kullanılan kelime sayısı ne kadar çoksa dil zengin sayılır. Doğru telaffuz, gereken şekilde ve yeterli nefes kontrolü, anlatıma güç katan doğru vurgulama ve tonlama, boğumlama ile düzgün bir diksiyon, yerli yerinde söyleyiş gibi öncelikleri dilinde barındıran insanlar etkili konuşmayı, iletişimi ve etkileşimi sağlıyor demektir.

"Çiçero konuşunca insanlar dinliyor, Sezar konuşunca insanlar yürüyordu". Bu sözde ağızdan çıkan söz kulağa, kalpten çıkan söz kalbe gider. Bu nedenle sözümüzün nerede karşılık bulmasını istiyorsak ona göre cümleler kurmalıyız. Doğru, etkili ve güzel konuşma eğitimle gerçekleşir. Demosthene küçüklüğünde bir kekemedir. İnsanlar düzgün konuşamadığı zaman ona itibar etmemektedir. Ağzına çakıl taşları alır ve kendine geliştirir, dönemin en iyi hatibi olur.

Radyo ve televizyonlar, insanların hayatlarını, kültürlerini etkileyerek dillerin değişmesinde büyük rol oynar. İnternet denilen dünya… yazılı ve sesli hatta görüntülü iletişim imkanı sağlayan "msn". Birden fazla kişiyle iletişim kurulabilen kitle iletişim aracı, daha nice mesajlar… Bu yazışma esnasında

1 Şenbay, Nüzhet, Söz ve Diksiyon Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995

dilin kullanımı kelimelerin yazılı anlatımda yanlışlar da görülmektedir. Zamandan tasarruf etmek için kelimeleri kısaltarak mesaj yazanlar, dile ne denli zarar verdiklerinin farkındalar mı?

Slm

Aaa mrb

Nbr

İii

Ok

By

Tek heceli kelimelerle, seslerle konuşmaya başlanıldığını düşünürsek msn dili, "insanlığın ilkel döneme dönüşünün bir işareti" olarak görülebilir. Böylece dilimizi nasıl bozduğumuzu, karmaşık bir hale getirdiğimizin göstergesidir.

Diksiyon; raflarda cansız, hareketsiz duran kitap sayfalarındaki kelimelere can ve ruh verir. Bunun için de belirli yöntemlere başvurulur:

Söz söyleyeni anlamaya çalışmak

Dinleyeni inandırmak ve heyecanlandırmak

Dinleyenin hoşuna gitmesi. Burada hoşa gitmekten amacımız "açık, gerçek ve güncel" olmasıdır.

Konuşma yeteneğinin vaktinde ve gereğince işlenip geliştirilmesine özen gösterilmiyor. Kişilik ve zihinsel yetilerin gelişmesi engelleniyor. Bu eksiklik toplumsal ilişkilerimizde, iş hayatımızda bazı anlaşmazlıkların, bunalımların doğmasına neden olmaktadır. Bu yüzden:

Anne-baba-çocuk ilişkilerimizde

Komşuluk-arkadaşlık-dostluk ilişkilerimizde

İş çevremizdeki ilişkilerimizde

Öğretmen ve öğrenci ilişkilerimizde

Yeterince sağlıklı, verimli ve başarılı olamıyoruz. Konuşma, ses ve söz akışından meydana geldiğine göre, söz ve anlatımın inandırıcı olması, güzelliğe ulaşabilmesi diksiyon sanatının başlıca amacıdır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

"Ses – kelime – söz akışı – anlatım"

Ünlü bir fıkra diksiyonun önemini şöyle ortaya koyar. "Kastamonulu İstanbul'a gitmiş. Nasıl buldun İstanbulluları? diye sorulduğunda: İstanbullular eyi hoş emme, dilleri gubat, demiş." Bu fıkradan da anlaşılacağı üzere insanlar yöresel şiveyi giderek doğru olduğunu benimsiyor, nazik ve kibar konuşmayı kaba diye nitelendiriyor.[2]

Türkçede konuşma hızını dakikada ortalama 120 ila 130 kelimedir. Bu ortalamanın altında konuşmak yavaş, üstünde konuşmak ise hızlıdır. Türkçeye yabancı dillerden geçen kelimelerin telaffuzunda ciddi hatalar yapılır. Bunun başlıca sebebi ise ince ve uzun söylenmesi gereken sesli harflerdir. Örneğin "telkin" kelimesinin yanlış yazıldığını düşünebilirsiniz. Türk Dil Kurumu kaynaklarında bu kelimenin "i" li biçimde yani "telkin" şeklinde yazıldığını göreceksiniz. Kurum tarafından 1988 yılında basılan sözlükte bu kelime ile ilgili olarak: "Telkin is. (telkiin) A.r. telkîn (k kalın okunur): Aşılama" bilgileri yer alıyor. Buradaki 'k kalın okunur' bilgisi dikkat çekici. 'K' harfini ince bir ses olan 'i' sesi ile kalın okumak mümkün değil. Ancak Arapça bilen kişi "telkin" kelimesini gırtlağa dayalı "k" sesini kalın söyleyebilir.

2 Taşer, Suat, Konuşma Eğitimi, İleri Kitabevi, İzmir, 1982

Ayrıca yabancı kelimelerin Türkçeleştirilememesi ve kelimelerin yanlış telaffuz edilmesi, dilimizi bozan sorunlardan biridir. Örneğin gardırop, Fransızca "gadrerobe" olarak yazılan kelime önce "gardrob" şeklinde sözlükte yer almıştır. Sert ünsüz olan 'p', ek aldığı durumlarda yumuşamayarak 'b'leşir. Ancak kural gözardı edildiğinden Fransızca kökenli bu kelime" gardrob" yazılır oldu. Bu kelime üç farklı şekilde "gardrob, gardrop, gardırop" olarak yazılıp söylenebilir. Ancak dilimizde olmayan halkın deyişiyle "gardolap"ı kabullenmemiz mümkün değildir.

"Kimyasal" ve "siyasal" kelimeleri de yanlış telaffuz edilmektedir. Her iki kelimede de ilk 'a' sesleri kısa değil, normal hatta bir değer uzun söylenir. "Kimyasal" kelimesinde ilk 'a'yı kısa söyler, üstüne bir de vurgu hatası yapar, ilk heceyi baskın söylersek ortaya farklı bir anlam çıkar. Kimyasal? Yoksa kimse yasal değil mi? İlk 'a' sesi uzun söylendiğinde vurguyu üstüne çekecek ve anlam yerine oturacaktır.

Türkçede sondaki 'r' ve ortadaki 'ha' sesleri genellikle söylenemez.

Örnek: Gidiyor…….. gidiyo

Muayenehane…….. muayenane gibi

İyi konuşmacı bu sesleri düşürmeden söyleyebilendir. Muayenehane kelimesi; Arapça 'muayene' ve Farsça 'hane' kelimelerinin birleşmesinden oluşur. Hekimlerin hastalarını kabul ettikleri yer anlamına gelir ve 'a' ile 'ha' heceleri uzun okunur Mua:yeneha:ne.

Bir görüş 'h' ünsüzünün iki ünlü arasında eriyerek kaybolduğu, kalan iki ünlünün de kaynaşarak tek ünlü olduğunu savunur. Bunun bir başka izahı da ses düşmesidir. Bu görüş bir bakıma doğru kabul edilebilir. Asıl sorun 'h' harfinin doğru boğumlandırılamamasıdır. Ancak bu görüşün eczahane – eczane, pastahane – pastane gibi 'h' sesinin aynı iki ünlünün arasında kaldığı durumlarda geçerli olduğunu akıldan çıkartmamak gerekir. Aksi halde "rasathane-rasatane", "yoğurthane-yoourtane", "doğumhane-dooumane", "kıraathane-kıraatane" olur ki bu da konuşmada kötü bir unsur oluşturur. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da uzatma, düzeltme (ʌ) işaretinin "kaldırıldı, kaldırılmadı" tartışmaları sırasında halk tarafından kullanımdan kaldırılmasıdır. Eczahane kelimesindeki 'a' sesleri uzun okunacağını gösteren (ʌ) işareti olmadan yazılmaktadır. Bu kelime Arapça 'eczâ' ile 'hâ' hecesinin uzun söylemesi (pastaha:ne) gerekir. Hastane; Farsça 'hasta' ve 'hane' kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Farsça bir kelime olan 'hasta' orijinalinde, 'haste' olarak söylenmektedir. Orijinal telaffuzuna bağlı olarak yaşlıların 'hastehane' şeklinde söylemesi yadırganmamalıdır. Zira bu kelime TDK sözlüklerine önce 'hastahane'[3] daha sonrada 'hastahane' olarak geçmiştir. 'Ha' hecesi uzun (hastaha:ne) söylenmelidir. Yatakhane; Türkçe 'yatak' ve Farsça 'hâne' kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur ve 'ha' hecesinin uzun okunması (yatakha:ne) gerekir. Açıklamalı örneklerde de görüldüğü gibi Farsçadan dilimize geçen ve birleşik kelimelerde " bina, yapı, yer, makam" anlamlarıyla ikinci kelime olarak yer alan bir söz olan 'hane' kelimesinin 'ha' hecesi uzun okunur. Bu kelimenin TDK sözlüğündeki diğer anlamları şöyledir:

Ev, konut

Ev halkı

Bir bütünü oluşturan bölümlerden her biri, bölük, göz: "Dama tahtasında altmış dört hane vardır"

(Matematik) Basamak

(Müzik) Klasik Türk müziğinde, peşrev vb. saz parçalarının bölümlerinden her biri

Bu hecenin yazı dilinde uzun okunacağını gösteren düzeltme (ʌ) işaretidir. Yani 'hane' kelimesi aslına sadık kalarak 'hâne' şeklinde yazılmalıdır. Aksi halde doğrusundan öte, halk arasındaki kullanışlarını dikkate alarak sözlüklere geçiren uzmanlar, sürekli olumsuz yönde gelişen Türkçemizi bu değişiklerle yok olmaktan kurtaramayacak, biz de dilimizin güncellikleri ve anlam farklılıklarının yitip gitmesine

3 Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 1988.

seyirci kalacağız. Şimdi gelin dil kuralları ve diksiyonun nasıl da dipsiz kuyu olduğunu kanıtlayan bir başka görüşe geçelim. Bu fikre göre 'k' sert ünsüzünden sonra gelen 'h' yumuşak ünsüzü yutulur, yani söylenmez. Sebebi ise söyleyişteki zorluktur.

Örnek:

Yazılış	Okunuş
Yemekhâne	Yemekhâne
Yatakhâne	Yatakhâne
Kırık huni	Kırıkuni
Erik hoşafı	Erikoşafı
Erkek hırsız	Erkekırsız gibi

Bu, üzerinde tartışılacak bir konu. Çünkü bahsedilen husus yazı dili değil, konuşma dili için geçerlidir. Yani uygulama ile ilgilidir. Ancak doğru boğumlama yapıldığı takdirde bu sorunun aşılabileceği rahatlıkla görülür. Dil bilimciler ile uygulayıcılar (spiker ve sunucular)ortak bir çalışma yürütüp yazılı ve sözlü telaffuz kılavuzu çıkartmazsa bu tarz karmaşaların çıkması elbette normaldir. Yukarıda belirttiğimiz her iki sorunun tek bir çözümü var; o da boğumlanma. Doğru boğumlanma ile arada kaybolup giden 'h' sesini rahatlıkla telaffuz edebiliriz.

Herhangi bir yerde bir devlet töreni sunmak zorunda kalabilirsiniz. Peki, anonsa nasıl başlamanız gerektiğini biliyor musunuz? Devlet töreni sunarken; Sayın Cumhurbaşkanım diye söze başlanır. Cumhurbaşkanı yoksa diğer alt protokol sayılır. Örnek: Sayın Başkanım, Sayın Bakanlarım, Sayın milletvekillerim gibi, Cumhurbaşkanının olduğu yerde başka kimseye hitap edilmez (Elik, Rana: 2009)

Konuşmayı tekdüzelikten kurtarmak, akıcılık sağlamak için sıkça uygulanan bir kuraldır. Kelimenin sonundaki sessiz harfin, kendisinden sonra gelen kelimenin başındaki sesli harfe bağlanarak birlikte söylenmesine 'ulama' denir. Sessiz harfle biten hece, sesli harfli heceyle birleştirilerek tek hece olarak söylenir. [4]

Örnek:

Dün akşam üç ekmek aldım …….. Dü-nak-şa-mü-çek-me-kaldım

Geldim ama o beni görmedi …….. Gel-di-ma-ma o beni görmedi

Sözcükler arasında herhangi bir noktalama işareti varsa ulama yapılmaz.

Örnek: Ben, ona, senin aradığını söylemedim ki.

Öncelikle vurgulanacak kelimelerde ulama yapılmaz. Aksi halde farklı bir anlam ortaya çıkar.

Örnek:

Adam yatak almış (Adam yatakalmış)

O, bir inci kadar değerliydi (O birinci kadar değerliydi)

Hayal et sevdiğim (Hayalet sevdiğim)

Ben dün bir kart aldım (Ben dün bir kartaldım)

Yol açık (Yola çık)

"Ve" bağlacından önce virgül kullanılmaz.

Örnek: Kendi kendine konuşuyor ve aniden gülüyordu.

4 Özbey, Raif, Türkiye Diksiyon, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1989

Bağlaçtan önceki kelimeler normal ses tonuyla okunur, bağlaçtan önce kısa bir es verilir, ardından bağlaç ile diğer kelimeler okunur. Terazi yönteminde es bağlaçlardan önce değil, sonra verilir. Böylece kişi istese de istemese de süren ezgi yapar. Bunu bir cümleyle uygulayalım.

"Bir gün gidersen sana dur diyemem, ama elveda da diyemem."

Bu örnek cümleyi başta "ama"dan önce es vererek okuyun.

Bir gün gidersen sana dur diyemem, (es) ama elveda da diyemem

Şimdi de "ama"dan sonra es vererek okuyun

Bir gün gidersen sana dur diyemem, ama (es) elveda da diyemem.

Şairlerin kelimelerini ve hatta kelimelere yükledikleri anlamları doğru kavramak, şiiri doğru yorumlamak açısından son derece önemlidir. İster yazan, ister yorumlayan olsun kişiler şiir okumalarında; yanlış telaffuz, yanlış vurgu (yanlış tonlama) gibi çeşitli hatalar yaparlar. Şiir de dâhil olmak üzere metinleri doğru yorumlamak için dikkat edilmesi gereken beş temel doğru vardır (Şahin, Murat: 2009). Bunlar;

Metni doğru deşifre etmek,

Ezgileri doğru yapmak,

Harfleri doğru artiküle etmek,

Vurguları doğru yapmak (gereksiz tonlamadan kaçınmak)

'M, n' seslerini doğru tınlatmaktır.

Yukarıdaki 5 önemli madde dikkat edilerek okunmalıdır.[5]

Sonuç

Eleştirel düşünmek negatif olmak değildir. Yukarıda açıkladığımız olumlu olma hali içinde insan eleştirel düşünebilir ve yapıcı olabilir. Negatif olmak, neden sonuç ilişkisi kurmadan olay ve olguları derinlemesine incelemeden ya da karşı tarafın iyi anlamasını sağlayacak iletişim yetenek ve olanaklarını kullanmadan her şeye olumsuz bakmaktır. Oysa olumlu düşünen insanın eleştirel yaklaşımı daha dengeli, açıklayıcı, çözümleyici ve uzlaştırıcıdır.

Kuşkusuz içinde yaşadığımız yüzyıl insanların yaşamak için her düzeyde ve boyutta rekabet içinde oldukları bir yüzyıldır. Bu nedenle hepimiz her türlü becerimizi geliştirme ve en etkili bir biçimde sunma gereğini duyuyordu. İletişim becerilerimizi geliştirmek sadece etkili iletişimle ilgili belli ilke ve kuralları öğrenip bunları uygulamak olsaydı, bunları okuyan herkes çok iyi iletişimci olurdu. Vahyi kapitalizmin bir yarış alanına çevirdiği iş dünyasında bugün en çok sorgulanan şey, insanın başarmaya koşullanmış robotlar durumuna getirilmesi, aşırı bireyselleşmesi ve evrensel, insani ahlak ilkelerinden sapması. Bu sapışın oluşturduğu boşluğu hakikatle bağdaşmayan her türlü doğmaların ya da akıl ve bilimden soyutlanmış dini akımların doldurduğu da yadsınamayacak bir gerçek olarak karşımızda duruyor. Üzeri yaldızla kaplı, parlak ve gösterişli, içi boş başarı modellerinin yerini önce doğru insan olmayı öğreten sonra da bu insanı dışarıya en etkileyici biçimde yansıtmayı temel alan başarı modelleri almaya başladı.

Gelişmiş insan modellerinden hareketle bilgili, düşünen, dürüst, öz denetimli, yaratıcı, araştıran ve sorgulayan, yardım eden, insanları seven ve onlarla eşduyum içinde olan, kendine güvenen bir insan olmanın etkili iletişim kurma ve başarıdaki önemi insanın bilgisiyle, dürüstlüğüyle, gelişmiş empatik becerileriyle ve olumsuzu olumluya çevirme özellikleriyle, rahat ve güvenli beden diliyle çok daha iyi bir konuşmacı ve çok daha fazla ikna edici olabilmeli.

5 Şenbay, Nüzhet, Güzel Doğru Konuşma Sanatı El Kitabı, TRT Yay., Ankara, 1981

Kaynakça:

Aksan, Doğan, (1987), Türkçenin Gücü, İş Bankası Yayınları, Ankara.

Brun, Ros J., (1973), Hatiplik Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Carnegie, Dale, (1996), Etkili Konuşma Sanatı, Öteki Yayınevi, Ankara.

Cüceloğlu, Doğan, (1991), Yeniden İnsan İnsana, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Dökmen, Üstün, (2000), Varolmak, Gelişmek, Uzlaşmak, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Özben, Raif, (1988), Türkçe Diksiyon, İnkılap Kitabevi, Sita Yayınları, İstanbul.

Özbey, Raif, (1989), Türkiye Diksiyon, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Şenbay, Nüzhet, (1981), Güzel Doğru Konuşma Sanatı El Kitabı, TRT Yay., Ankara.

Şenbay, Nüzhet, (1991), Alıştırmalı Diksiyon Sanatı, MEB Yayınları, İstanbul.

Şenbay, Nüzhet, (1995), Söz ve Diksiyon Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tansu, Muzaffer, (1951), Türk Dilinin Entonasyonu, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara.

Taşer, Suat, (1982), Konuşma Eğitimi, İleri Kitabevi, İzmir.

Türkçe Sözlük, (1988), TDK Yayınları, Ankara.

Usluata, Ayseli, (1994), İletişim, İletişim Yayınları, İstanbul.

Uygur, Mermi, (1981), Yaşama Felsefesi, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

Milli İktisat ve Devletçilik Politikalarının Öncü Girişimcileri

Doç.Dr. Ali Rıza GÖKBUNAR*
Kenan TOZAK **

Öz:

1900'lu yılların başlarından itibaren Osmanlı Devleti varlığını sürdürme savaşı verirken bu savaştan galip gelmenin temel şartı olarak dönemin aydınları, siyasal ve kültürel alanda bir Türk ulusunun var olması gerekliliğini yönünde yaklaşımlar sergilemişlerdir. Diğer yandan ulusun tam bağımsızlığını sağlayabilmesi için iktisadi alanda da bir takım iktisadi fikir (okulları) geliştirmişlerdir.

Milli İktisat okulu kapsamında "milli bir girişimci sınıfının" ve "milli sanayileşmenin" mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir sorun olarak görmüşlerdir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası bu politikalar "Devletçilik" adı altında devam ettirilmiştir. 1930'lu yıllarda kamu finansmanı sağlanarak Anadolu'nun farklı illerinde birçok kamu işletmesi kurulmuştur. Kamu işletmeleri kuruldukları illerde ekonomik canlılığın sağlanmasının yanı sıra, yeni girişimcilerin oluşması için adeta bir okul olarak görev yapmışlardır.

Bu bildiride Türk Ulusunun varlığının sürdürülmesinde en önemli unsurlardan olarak kabul edilen Milli Girişimci ve Milli Sanayileşme süreci incelenerek, bu süreçlerde önemli şahsiyetler olan Kara Kemal ve Nuri Paşa'nın bu süreçte rolleri ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Milli İktisat Politikaları, Girişimcilik.

Abstract:

As early as the 1900s, when the war of maintaining the existence of the Ottoman State was given, the intellectuals of the time, as the basic condition of victory over this war, exhibited approaches to the necessity of a Turkish nation in the political and cultural field. On the other hand, they have also developed a number of economic ideas (schools) in order to ensure full independence of the nation.

They saw the "national entrepreneur class" and "national industrialist" as a problem that must be realized absolutely within the scope of the National School of Economics. After the 1929 World Economic Crisis, these policies continued under the name of "Statism". Public financing was provided

* Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamal Bilimler Yüksekokulu, Manisa
* Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamal Bilimler Yüksekokulu, Manisa

in 1930s and many public enterprises were established in different illusions of Anatolia. In addition to ensuring economic vitality, the public administrations functioned as a school for the formation of new entrepreneurs.

In this report, the National Entrepreneur and the National Industrialization process, which are considered as the most important elements in the continuation of the existence of the Turkish Nation, will be examined and the roles of Kara Kemal and Nuri Pasha, who are important figures in these processes, will be discussed.

Keywords: National Economic Politics, Entrepreneurship

Giriş

Balkan Savaşları'nın ağır travması sonrasında ve I. Dünya Savaşı sürecinde adeta uygulanması zorunluluk haline gelen Milli İktisat politikaları, Cumhuriyet'in kurulması ile de devam ettirilmiştir.

İttihat ve Terakki Fırkasının uygulamaya koyduğu Milli İktisat Politikasının temel unsurları "Milli Müteşebbis Sınıfı" ve "Milli Sanayi" politikaları bu dönemde girişimcilerin ilk nüvesini oluşturmuşlardır. Özellikle İstanbul ve Bursa'da uygulama konulan bu politikalar birlikte Türk Sermayedarlar bankacılık ve finans kurumları kurmaya başlamışlar ve çok ortaklı şirketler kurmuşlardır.

II- MİLLİ GİRİŞİMCİ VE MİLLİ SANAYİNİN GERÇEKLEŞMESİNE YÖNLÜK İKTİSAT POLİTİKALARI: MİLLİ İKTİSAT VE DEVLETÇİLİK

"Milli İktisat" politikasının oluşturulmasında yer alan aydınlarımızdan Ziya Gökalp, "*Milli* İktisat›ın *gerçekleştirilmesi gümrük tarifelerinde devletin kendisinin hâkim olmasını gerektitir. Bu hâkimiyet de ancak kapitülasyonların kaldırılması ile gerçekleşebilir, Nahiye iktisadı yerine millet iktisadının ve küçük sanatların yerine büyük sanayinin ikame edilmesi, İngiltere, ABD ve Almanya gibi devletlerle rekabet edebilecek düzeyde sermaye birikiminin oluşturulması*" ifadeleriyle Milli İktisat Politika'sının temel öğelerini açıklamıştır (Gökalp, 2007: 287).

Milli İktisat politikaları kapsamında milli sanayi ve milli girişimcinin oluşmasına zemin hazırlamak için 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun kapsamında girişimcilere; bedelsiz arazi temini, işletmeler tarafından üretilen ürünleri satın alma garantisi ve bazı vergilerden muaf ve istisna hakları tanınmıştır.

Milli ekonomiye en büyük engel olarak kabul edilen kapitülasyonlar 1 Ekim 1914'ten itibaren kaldırılmıştır. Ayrıca işletmelerde çalışacak elemanların mümkün olduğu kadar Türk kökenli işçilerin çalışma ve ticari yazışmalarının Türkçe yapılması gibi yaptırımların yanı sıra milli sanayi işletmeleri için işçi ve girişimci yetiştirmek amacıyla; sanayi mektepleri ıslah edilmiş ve kadın meslek okulları açılmış, yurt dışına eğitim için işçi ve usta gönderilmiş ve sanatkârlar için kurslar düzenlenmiştir (Semiz, 2014:274-275, Bülbül, 2010:54),

Girişimcilerin desteklenmesi amacıyla Milli İktisat politikaları kapsamında, milli girişimcilere kredi olanakları sağlayacak bankaların kurulması teşvik edilmiş, dönemin üst düzey yöneticileri bu bankaların kurucuları arasında yer almışlardır. Bu bankalar arasında; Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası (1917), Milli Aydın Bankası(1914), Milli Karaman Bankası(1914), Akşehir Osmanlı İktisat A.Ş. (1916), Konya Ahali Bankası (1917), Manisa Bağcılar Bankası (1917), Eskişehir Çiftçiler Bankası (1918), Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Osmanlı A.Ş. (1914) bulunmaktadır (Akkuş, 2008:124).

Milli İktisat politikası girişimcilerin teşvik edilmesine etkili olmuş ve 1908-1913 döneminin aksine, savaş yılları olmasına rağmen 86 olan milli anonim şirket sayısında 1908-1918 döneminde 236'ya

ulaşmıştır (Çam, 2010:50). Sadece 1914-1918 yıllarında 123 tane anonim şirket milli girişimciler aracılığıyla kurulmuştur.

Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları sonrasında günümüz Türkiye coğrafyasının nüfusunda demografik açıdan önemli değişmeler olmuştur. Örneğin Anadolu ve Marmara bölgelerinde nüfus kaybı % 44'ler düzeyine ulaşmıştır (Tezel, 1994:100). Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin devraldığı sanayi mirası, toplam olarak 76.216 işçi çalıştıran, çoğu manifaktür düzeyindeki 386 sanayi kuruluşundan ibarettir. Temel sanayi kurulamamış, sanayi ile tarım ve maden üretimi arasında gerekli iç bütünleşme sağlanamamıştır. Var olan sanayi ise, sadece *yakın pazar* için üretim yapan bazı hafif tüketim dallarından oluşmaktaydı (Sevgili, 1989:47).

"Milli iktisat" okulunun korumacı politikası ve sanayileşme Lozan Anlaşması'nda gümrük politikalarına getirilen kısıtlamalar yüzünden arka plana düşmüştür. Fakat aynı okulun kamu desteğiyle bir yerli ve ulusal girişimci yetiştirilmesini, kalkınma ve modernleşmenin temel mekanizması olarak gören yaklaşımı 1923'ten itibaren iktisat politikalarını etkilemiştir (Çavdar, 1999: 306).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat politikalarının temellerinin belirlenmesi için, 1923 yılı Şubat ayında İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Kongrede temel iktisadi politikaların belirlenmesinde "milli iktisat" ilkesini benimsenmesi ilke olarak kabul edilmiştir. Yani izlenmesi gereken temel iktisat politikası "piyasa koşullarının egemen olacağı iktisadi düzenin, kısaca kapitalizmin yerleştirilmesi için devlet öncülüğünde gerçekleştirilecek siyasi ve idari reformlar yanında iktisadi alanda da uygun politikalar üretilmesi" olmuştur (Ökçün, 1971:46; Altay, 2010:681).

Tavsiye niteliği taşıyan İzmir İktisat Kongre'sinde alınan ilke kararlarından tüccar ve sanayicilerin talepleri dikkate alınarak; 1924'de iş dünyasına kredi sağlamak için İş Bankası, 1925'de Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve 1927 yılında da Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmıştır.

Bu süreçte İş Bankası, bankacılık faaliyetleriyle yeni ticari organizasyonların kurulmasına ve sermaye birikimine destek sağlamış, milli tüccar oluşturma çabalarında önemli bir işlev görmüştür. Banka 1924-1930 yılları arasında 37 ticari kuruluşa iştirakte bulunmuştur (Özer, 2014:356). Banka kurduğu ya da iştirak ettiği şirketler aracılığıyla milli şirketlerin kurulmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ülkemizide yeni bir ekonomik politika arayışına yönlendirmiştir. Devlet ekonomiyi bizzat yöneten ve yönlendiren konuma gelmiştir. Türkiye'de devletçi ekonomiye giden süreçte hükümetin ekonomik yaşama müdahalesi olarak anlamında ilk girişimi dış ticareti düzenleme ve kambiyo denetimiyle ilgili aldığı kararla olmuştur. 1930 yılında kurulan Merkez Bankası ve aynı yıl çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile hükümete piyasayı düzenleme yetkisi verilmiştir. Devlet öncülüğünde, altı temel alanda 20 işletme kurulurken, İş Bankası da tarafından da bazı işletmeler kurulmuş ve desteklenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti (1923-1938) ve KİT'ler

Yıl	Kamu işletmeleri ve Kamu destekli işletmeler	Sektörü	Yıl	Kamu işletmeleri ve Kamu destekli işletmeler	Sektörü
1924	Ankara Fişek Fabrikası	Makina Kimya	**1934***	Zonguldak Antrasit Fabrikası	Madencilik
1924	Gölcük Tersanesi	Denizcilik	**1934**	Zonguldak Kömür Yıkama Fabrikası	Madencilik
1925	*Şakir Zümre Fabrikası*	Havacılık	**1934**	İsparta Gülyağı Fabrikası	Kimya
1925	Eskişehir Hava Tamirhanesi	Havacılık	**1934+**	Ankara, Konya, Eskişehir ve Sivas Buğday Siloları	Tarım Depolama
1926	Alpullu Şeker Fabrikası	Gida	**1935**	Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası	Ev Eşyaları
1926	Uşak Şeker Fabrikası	Gida	**1934***	Kayseri Bez Fabrikası	Tekstil
1926	Kayseri Uçak Fabrikası	Havacılık	**1935***	Nazilli Basma Fabrikası	Tekstil
1927	Kırıkkale Mühimmat Fabrikası	Makina Kimya	**1935***	Bursa Merinos Fabrikası	Tekstil
1927	Bünyan Dokuma Fabrikası	Tekstil	**1935***	Gemlik Suni İpek Fabrikası	Tekstil
1927	Eskişehir Kiremit Fabrikası	Yapı	**1935**	Keçiborlu-Kükürt Fabrikası	Madencilik
1928	Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası	Enerji Madencilik	**1936**	Ankara Çubuk Barajı	Enerji
1928	Ankara Çimento Fabrikası	Yapı	**1936**	Zonguldak Taş kömürü fabrikası	Enerji
1929	Ankara Havagazı Fabrikası	Enerji	**1936**	Barut Tüfek ve Top Fabrıkaları	Makina Kimya
1929	*İstanbul Otomobil Ford Montaj Fabrikası*	Otomotiv	**1936**	Nuri Demirağ Uçak Fabrikası	Havacılık
1930	Kayaş Kapsül Fabrikası	Makina Kimya	**1936**	Malatya Sigara Fabrikası	Tütün
1930	Nuri Killigil Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesisleri	Makina Kimya	**1936**	Bitlis Sigara Fabrikası	Tütün
1931	Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası	Enerji	**1937***	Malatya Bez Fabrikası	Tekstil
1934	Eskişehir Şeker Fabrikası	Gıda	**1934***	İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası	Kağıt
1934	Turhal Şeker Fabrikaları	Gıda	**1937***	Karabük Demir Çelik Fabrikası	Madencilik
1934	Konya Ereğlisi Bez Fabrikası	Tekstil	**1938**	Divriği Demir Ocakları	Madencilik
1934	Bakırköy Bez fabrikası	Tekstil	**1938***	İzmir Klor fabrikası	Kimya
1934	Bursa Süt Fabrikası	Gıda	**1938***	Sivas Çimento Fabrikası	Yapı
1934*	İzmit Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası	Ev Eşyaları			

III-MİLLİ GİRİŞİMCİ VE MİLLİ SANAYİNİN GERÇEKLEŞMESİNE YÖNELİK İKTİSAT POLİTİKALARININ ÖNCÜLERİ

Devletçilik politikasının başlangıç noktası olan Milli İktisat politikası ile birlikte Türk girişimciler teşvik edilmiş ve bazı öncü girişimciler bu gelişmede başrol oynamışlardır. Bu kapsamda Milli İktisat politikasının girişimcilik politikalarının gelişmesinde öncü rol oynayan Kara Kemal ve Cumhuriyet Döneminin öncü asker girişimcilerinden Nuri Paşa ve Nuri Demirağ'ın kısa girişimcilik deneyimleri incelenmiştir.

A- Kara Kemal

Kara Kemal İttihat ve Terakki'nin son döneminde öne çıkan şahsiyetlerinden birisidir. 1913 İttihat ve Terakki Fırkası'nca, İstanbul Katib-i Mesulü Kara Kemal, İstanbul'da Türk kökenli her türden esnaf, hamal, kayıkçı, paytoncu gibi belli bir işverene tabi olmayan çalışanları, partinin koruması altına alacak şekilde örgütlemekle görevlendirilmiştir. Öncelikle Kara Kemal, yerli malı kullanmayı teşvik etmek amacıyla İstihlak-i Milli Cemiyeti kurmuştur. Bu örgüt, Türk ve Müslüman üreticilerin mallarının

satın alınmasını teşvik etmek ve gelişmeye elverişli zanaat ve sanayi dallarına Türk ve Müslüman yurttaşların yönelmesini sağlamak gibi milli iktisada hizmet etmeye yönelik girişimler başlatmıştır. Kara Kemal önderliğinde, sanayi tesislerinde çalışacak işçi ve teknisyen ihtiyacını karşılamak gece çıraklık kursları açılmıştır. Kara Kemal esnafları önce bir cemiyet adı altında birleştirmiş, sonra 12 değişik esnaf tüketim kooperatifi kurarak onları daha sonra kooperatif şirket şeklinde örgütlemiştir (Sertek ve Yedek, 2015:380).

Kara Kemal ve ekibi "Teşkilât-ı Mahsusa-i Ticariye"yi (ticaret özel örgütü) oluşturmuştur. Daha sonra, üç ana şirket kurmuştur.

Anadolu Millî Mahsulât Şirketi (200.000 lira sermayeli, Anadolu tüccarı ile ortak, buğday ve un işlerini düzenleme amacıyla),

Millî Kantariye Şirketi (200.000 lira sermayeli, İstanbul bakkalları ile ortak, şeker, pirinç, yağ, kahve ithalatı ve dağıtımı amacıyla),

Ekmekçiler Şirketi (100.000 lira sermayeli, ekmekçilerle ortak).

Bu üç şirkete ilave olarak 1917 Haziranı'nda Milli Mensucat A.Ş. kurulmuştur. Bu dört şirket esnaf ve üreticinin işlevlerini yüklenmeyen, çalışmayan, buna karşılık çok sayıda kişinin faaliyetleri için bir şemsiye işlevi gören girişimlerdir. Bu şirketlerin finansmanını sağlamak için 1918 yılı başlarında 1.500.000 lira sermayeli "Milli İktisat Bankası" kurulmuştur. Kara Kemal tarafından İstanbul'un bir çok semtinde "Müstehlik Kooperatifleri" kurulması yönünde teşvikler sağlanmıştır (İlkin ve Tekeli, 1999:24).

İttihat ve Terakki Fırkasının lider kadrolarından olan Kara Kemal tarafından «Kara Kemal şirketleri» olarak nitelendirilen şirketlere I. Dünya Savaşı sonrası (12 Şubat ve 12 Mart 1919 tarihli tarihli kararnameler) el konulmuştur (20 Temmuz 19 tarihli kararname) (Tunaya, 2001:146). Kara Kemal'in yerli sanayinin, ticaretin ve milli burjuvazinin oluşması için meydana getirdiği şirketlerin tasfiyesi ile o zamana kadar meydana getirilen ekonomik kazanımlar kaybedilmiştir. Kemal Bey kurduğu şirketlerle hem İstanbul'un ihtiyaçlarını gidermiş hem de örnek teşkil edecek şirketler, vakıflar, kooperatifler ve bankalar kurarak ilk defa örgütlü bir ticari sistem meydana getirmiştir (Sertek ve Yedek, 2015:399).

B-Nuri Paşa

Nuri Paşa İttihat ve Terakki Fırkası'nın liderlerinden Enver Paşa'nın kardeşidir. Nuri Paşa, askerlik sonrası ülkemizde girişimciliğe yönelen başarılı iş adamlarından birisi olmuştur. Bakü'yü 1915 yılında Ermeni ve Bolşevik çetelerinden kurtaran Kafkas İslam Ordusu Komutanı olan Nuri Paşa, Cumhuriyet döneminde, önemli askerlik başarıları elde etmiş, daha sonra kendisini özel sektöre ve özellikle yerli silah sanayinin gelişmesine adamış önemli bir girişimci rol modeldir.

Nuri Paşa, Türkiye'ye 1923 yılında dönmüş, Ankara'da çinicilik iş dünyasına katılmış daha sonra İstanbul'a yerleşerek önce 1933'te Zeytinburnu'nda demir eşya fabrikası kurmuştur. Bu fabrikayı 1946 yılında kapatarak Sütlüce'de de bir başka demir eşya fabrikasına taşınmıştır Söz konusu işletmede demir çubuk, soba, tuğla, kumbara, silah, tapa ve mermi üreten başlayan Nuri Paşa; bir süre sonra gaz maskesi, çelik başlık, havan, uçak bombası, tahrip kalıbı da imal etmiştir. İmal edilen askeri malzemeyi iç piyasada Milli Savunma Bakanlığı satın alırken ve ayrıca Mısır, Pakistan, Suriye gibi ülkelere ihraç edilmiştir. Sütlüce'deki patlamada 27 İşçi ve Nuri Paşa yanarak hayatını kaybetmiştir (Karaköse, 2012:411-427). Nuri Paşa fabrikasına top ve tank imal etmek hedefleri arasındaydı.

C-Nuri Demirağ

Tek Parti ve Devletçilik dönemi için yaygın kanı, devletin özel girişimciye güvenmediği ve onun gelişmesini engellediği biçimindedir. 1930'ların sonunda devletle müteahhitler arasında sıkı bir işbirliği vardı. Devlet müteahhitleri "götürü bedelle çalışan kendi adamları" gibi görmekte, mali açıdan sorunlar yaşayan müteahhitlere usulüne göre yardımcı olur ve mali sorunlarına çözüm getirirdi (Tekeli ve İlkin, 2010:473)" Bu müteahhitlere en güzel örnek ise Nuri Demirağdır.

Türkiye Cumhuriyeti demiryolları inşaatının ilk müteahhitlerinden ve Cumhuriyet devrinin ilk girişimcilerinden olan Demirağ, kardeşi Abdurrahman Naci Demirağ ile birlikte servetlerinin büyük bir bölümünü Türkiye›nin sanayi kalkınmasında büyük işlere yatırmış önemli bir lider girişimci ve rol modeldir.

1920 yılında "Mühürdarzade Kantariye İthalat-İhracat Tütün Gümrük Şirketini" 56 altın (252 kağıt lira) sermaye ile kurmuş, bu şirket aracılığı ile sigara kâğıtçılığına başlamış ve "Türk Zaferi" adını verdiği bir sigara kağıdı çıkarmıştır. "Türk Zaferi Sigara Kağıdı" fevkalade rağbet görmüş, bu girişim sayesinde Nuri Bey sermayesini 84.000 liraya yükseltmiştir. Daha sonra, Cumhuriyet Hükümeti›nin Türkiye Demiryolları ve şoseleri ile başladığı büyük imar işini benimseyerek, devlete en uygun tekliflerle müteahhitlik hayatına atılmıştır (Dervişoğlu, 2007:70).

Nuri Bey, Samsun'dan Erzurum, Fevzipaşa-Diyarbakır, Afyon-Antalya, Sivas-Erzurum, Irmak-Filyos hatlarında 1012 kilometrelik demiryolu hattı yaptı. Bursa'da Sümerbank'ın Merinos, Karabük'te Demir ve Çelik, İzmit'te Selüloz, Sivas'ta Çimento fabrikalarıyla, İstanbul'da Hal binasını ve Eceabat - Hava karayolunu yapmıştır.

Nuri Demirağ, 1936 yılında havacılık sanayiinin ilk temellerini atmaya başlamış, ilk iş olarak 10 yıllık devreyi kapsayan bir plan - program hazırlamıştır. Bu program gereği, Beşiktaş Barbaros Hayrettin İskelesinin yanında Tayyare Etüd Atölyesini kurmuş, bu atölyeyi kısa süre içinde bir fabrika haline getirmiştir. Yeşilköy'de Elmas Paşa çiftliğini satın alarak, buraya bir tayyare alanı yaptırdı. İstanbul fabrikalarında yapılan ilk yerli Türk uçakla, 1941 yılı ağustosunda Nuri Bey doğduğu yer olan Divriği'ye uçarak gidip gelmişti. Halkı da heyecanlandıran bu tür gösterilerin yararlı olduğunu düşünen Nuri Bey, Eylül ayında, tamamen Türk mühendis ve işçilerinin ortaya çıkardıkları Nu.D.38 tipi yolcu uçaklarından oluşan 12 uçaklık bir filo yapmış ve bu uçakları Bursa, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Konya, Adana, Elazığ ve Malatya rotasında uçurmuştur (www.demirag.com, 2016).

III- SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

İttihat ve Terakki Fırkası'nın uygulamaya koyduğu Milli İktisat Politikası kapsamında Girişimci ve Sermayedar olmak özendirilmiş ve teşvik edilmiştir. Parti üyeleri ve lider kadro bizzat şirketleşmeye önderlik ederek üreticiyi, esnafı, tüccarı şirketlerde örgütleyerek milli ticaretin doğuşuna ortam hazırlamışlardır (Toprak, 2012:184).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında ulusçuluk akımının güçlenmesi ile ulus-devletin temeli olarak görülen milli girişimci ve milli sanayi sınıfının oluşturulması hedefi, Milli İktisat Politikası ve bu sürecin devamı Cumhuriyet'le birlikte devam eden politikalar sonucunda kısmen gerçekleşmiş ve önemli adımlar atılmıştır. Diğer yandan bu süreç içerinde gelişen milli girişimciler için "savaş zenginleri, karaborsa ve ihtikâr zenginleri…" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bilgin ifade ettiği gibi söz konusu durum birkaç girişimcinin bulanık havalardan nemalanmasıdır:

"*Yirmi sene evveline gelinceye kadar koskoca imparatorlukta tüccarlarının sayısı elliyi bulamazdı. Bankacılık Türk çocuklarının anlayacağı ve kavrayamayacağı bir iş sayılırdı. Yirmi sene içinde elde ettiği neticeler bütün dünyayı hayretler içinde bırakmıştır. Sanayiimiz ve ticaretimiz Türk çocuklarının eline geçmiş. Bu intikal devrinde bazı aksaklıklar olmasını da tabii görmek lâzım gelir. Buna ilâveten 1914 harbi zenginlerinin maceraları bazı düşük ruhlu insanların hırslarını ve gayretlerini alevlendirmektedir* (Bilgin, 1942)."

Diğer yandan Milli İktisat politikasının girişimcilik politikalarının gelişmesinde öncü rol oynayan siyasetçi Kara Kemal ve Cumhuriyet Döneminin asker girişimcilerinden Nuri Paşa ve özel sektör deneyimli girişimcilerinden Nuri Demirağ'ın öncü rol oynamışlardır. Ancak söz konusu her üç girişimcinin faaliyetleri günümüze kadar taşınamamıştır.

Kaynakça:

AKKUŞ, Turgay (2008). "Bir İktisadi Siyasa Projesi: Milli İktisat ve Bursa", ÇTTAD, VII (16-17), 119-141.

ALTAY, Oğuzhan (2010)."1923-1939 Dönemi Türk Ekonomisinde Uygulanan Devletçilik Görüşünün Klasik ve Keynesyen İktisadi Görüşleri İle Mukayesesi", İkinci İktisat Tarihi Kongresi**,** Elazığ: Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Yayını.

BOZDEMİR, Recep (2009). "Ulusal Ekonomi: Devletçiliğin Toplumsal ve Kültürel Etkileri**",** *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938),* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi

BİLGİN, Şevket (1942) "Müdahale Politikamız", *Yeni Asır Gazetesi*, 19 Haziran 1942.

BÜLBÜL, Yaşar (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyete Özel Girişime Yönelik Devlet Politikaları*,* İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

ÇAM, İrfan Davut (2012). "Bir Milli İktisat Projesi: İzmir İhracat ve İthalat Türk Anonim", In*ternational Journal of Social Science,* 5 (5), 45-56.

ÇAVDAR, Tevfik (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839 - 1950*, İstanbul: İmge Yayınları.

DEMİRAG.COM (2016). **"***Nuri DEMİRAĞ Kimdir* ?", http://www.nuridemirag.com/hakkimizda.html, (15.9.2016).

DERVİŞOĞLU, Fatih (2007). *Nuri Demirağ: Türkiye'nin Havacılık Efsanesi,* İstanbul: Ötüken Yayınlar.

GÖKALP, Ziya (2007). *Bütün Eserleri 1- Kitaplar (Editör: M. Sabri Koz),* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KARAÇAVUŞ, Ahmet (2013). "XX. Yüzyıl Başlarında Türk ve Yabancı Algısında Pan-Türkist Ve/Veya Pan-Turanist Coğrafya ve Turanî Halklar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt*:* XIII, Sayı: 2.

KARAKÖSE, Nejdet (2012). *Nuri Paşa (Killligil): Afrika Gruplar Komutanı - Kafkas İslâm Ordusu Komutanı - Sütlüce Fabrikasının Sahibi - Enver Paşa'nın Kardeşi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ÖKÇÜN, A Gündüz (1971). *Osmanlı Sanayi/1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistikleri,* Ankara, A.Ü., Sayı:VIII-X.

ÖZER, M. Halis (2014). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Milli Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankasının Rolü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:69, No:2. (352-377).

SEMİZ, Yaşar (2014). "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası*", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 35.

SERTEL Savaş ve YEDEK Şahin (2015). "İttihat Ve Terakki'nin Küçük Efendisi: İaşe Nazırı Kara Kemal Bey'in Hayatı Ve Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* Yıl 8, Sayı XXIV,

SEVGİLİ, Ali (1989), Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar, İstanbul: Bağlam Yayınları**,**

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim (1999). **"**Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşındaki Ekonomik Düzenlemeler İçinde İaşe Nezareti Ve Kara Kemal Bey'in Yeri**",** *VII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994),* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TEKELİ, İlhan; İLKİN Selim (2010). *Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi,* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer (2001). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938),* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TOPRAK, Zafer (1982). *Türkiye'de Milli İktisat:1908-1918*, İstanbul: Yurt Yayınları.

Ek 1:

İKDAM

ATAYA AİT GÜZEL BİR HATIRA

"25 Sene Sonra Otomobillerimizi Kendimiz Yapacağız.,,

1919 da Samsun - Tokat yolu üzerinde böyle söyliyen Aziz Atatürk 1937 de Edirne - İstanbul asfaltı üzerinde hatırlatmıştı:

Kendi eserimiz olan asfalt yolda bir Türk şoförün idaresinde geziyoruz, otomobilde eserimiz olacaktır

Aşağıdaki satırlarda, Atatürk'e ait nefis bir hatıra okuyacaksınız. Bu, Atatürk'ün aziz hatırasına ithaf edilmek üzere bu satırların muharririn hafızasından bir eserden alınmıştır. Hâdiseyi anlatan Trakya Umumi Müfettişi Kâzım Dirik'tir.

* * *

«— Sene 1919... Haziranın dokuzuncu günü, Üçüncü ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Samsundan Tokada hareket ediyor. Altında umumi harpten kalma bir Benz otomobili vardır. Şoför Türk değildir.

Kendisi, şoförün yanında oturuyor. Arkada üç kişi var. Bunların üçü de bugün aramızdan ayrılmışlardır: Merhum Başvekil doktor Refik Saydam, Trakya Umumi Müfettişi General Kâzım Dirik, Ordu Genel Kurmay Başkanı olarak yanındadırlar.

Yol, çetin ve bozuktur. Mütemadiyen zikzak zak yapan otomobildeki bu yolculuk rahatsızlık içinde geçiyor, fakat, bir ân önce Tokada varmak lâzımdır. Çünkü Mustafa Kemal, Sivastan gelen mütahhaslarla bir kongre yapılması esaslarını görüşecektir.

Yolun bir dönemecinde otomobil bir kere sarsılıyor ve duruyor. Şoförün, makineyi harekete getirmek için bütün çabalamaları fayda vermiyor. Otuz dokuz yaşında olan genç general çok sinirlidir. Öyle bir ân geliyor ki, şoförün yerine kendisi geçiyor ve uğraşıyor. Fakat boş emek... Bakımsız ve harap otomobili yürütmek imkânı olmuyormuş...

Arkada oturan Refik Saydam ve Kâzım Dirik, ikisi de aşağı yukarı aynı fikirle birbirine bakıyorlar ve bu bakışlarla demek istiyorlar ki, şoför meşgul olmakta devam ederse tamir belki mümkün olabilir.

Mustafa Kemal, arkadaşlarının hatırından geçeni anlamış gibi, onlara dönüyor ve diyor ki:

«— Bir atlı arabaya binelim ve gidelim... Ziyanı yok, yirmi beş seneye varmaz kendi memleketimizde yaptığınız otomobilleri Türk şoförlerine kullandırarak seyahat ederiz.»

1943 ü değil, 1919 u düşününüz: İmparatorluk mağlûp çıktığı harpten sonra, bir esaret ve rikası halinde Mondoros mütarekenamesini imzalamıştır. İzmire düşman kuvvetleri çıkmıştır, Ege'nin işgali başlamıştır.. İstanbul hükûmeti gaflet ve hıyanet içindedir, bitkin bir halde olan ordu dağılmıştır. Yer yer yerli isyanlar, ayaklanmalar baş göstermiştir. Hükûmet otoritesi yoktur, halk ümitsiz ve çaresizlik içindedir. En aklı başında sayılanlar daha yabancı devletlerden yardım ummaktedirler, milli enerji yok olmak tehlikesindedir.

Bir bu hakikatleri, bir de bu dekor içinde yirmi beş yıl sonra otomobil yapan memleket hayalini düşününüz..

* * *

Sene 1937...

Bu hâdisenin üzerinden on sekiz yıl geçmiştir. Büyük eser Cumhuriyet on dört yaşındadır. Refik Saydam Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili, Kâzım Dirik Trakya bölgesi Umum Müfettişidir.

O senenin Ağustosunda Trakyada büyük manevralar yapılıyor. Artık kurtardığı milletin kendisine ebedî şükran borcunun bir ifadesi olan «Atatürk» adını taşıyor. Kurduğu devletin başındadır ve bu devletin sesine dünya kulak veriyor.

Değil 1919 teşebbüs ve mücadele yılının Samsun - Tokat otomobil seyahati; bu çetin ve güç yılların bütün mücadele hayatı unutulmuştur.

Edirne - İstanbul asfalt yolunda sıra otomobiller, birbirinin peşinsra gidiyor. Büyük askeri manevralardan muvaffak olmuş olarak dönülüyor. Herkeste, bir sevinç ve itimat vardır.

Belki bir tesadüf, Atatürk'ün bindiği otomobil, makinesinde bir arıza ile duruyor: Şoför, tekniği ve bilgisi ileri bir Türk çocuğudur. Nihayet on dakikada tamir bitiyor. Yine yola devam edilecektir.

Fakat hayır...

Atatürk otomobilden iniyor ve birkaç arabа geride olan General Kâzım Dirik'in yanına gelmesini rica ediyor.

O günkü sözleri aynen şudur:

«— Burada bulunan komutanlar, baylar... Lûtfen birkaç dakika beni dinleyiniz. Ben, 1919 da General Dirik'le Samsuna beraber çıkıp, orduya ait bir otomobille beraberce seyahat ederken bu otomobil bozulmuştu. Şoförümüz Türk değildi. O zaman bu makineyi düzeltmek kabil olmadığı için mecburî olarak otomobili bıraktık ve yaylı bir araba ile yolumuza devam ettik. Bu hâdiseden arkadaşlarımın acı duyduğunu gördüm ve o zaman kendilerine şu sözü verdim: Tasalanmayınız, herşey yoluna girecektir ve biz yirmi beş sene sonra kendi yaptığımız otomobillerle Türk şoförler kullanarak vatanımızı dolaşacağız. Görüyorsunuz ki bu sözlerimin büyük bir kısmı yerine gelmiştir: Kendi eserimiz olan şu asfalt yolda, bir Türk çocuğunun direksiyonunu kullandığı otomobilde seyahat ediyoruz. Ben bu sözü vereli on sekiz sene olmuştur. Daha yedi senelik bir zaman vardır. Karabük demir fabrikalarımız işlemiye başlamak üzeredir. Motör fabrikasını da kuracağız ve otomobillerimizi kendimiz yapacağız..»

Herkes hayret ve hayranlık hisleri içinde, dünyanın bu en büyük adamını selâmladılar. On sekiz sene önce verdiği sözü unutmamıştı. Bu, memlekete ait bir vaitti ve Atatürk çapında bir adam için söylenen her sözün bir hesap faslı vardı.

Ömrü vefa etmediğine göre dünya hâdiseleri imkân verseydi, onun zafer ve haşmet dolu devrinin bir devamı olan büyük arkadaşı İnönü'nün idaresinde Cumhuriyetin yirmi beşinci yılı, Türk topraklarını Türk mamulâtı otomobillerle gezmemiz mümkün olabilirdi.

Tarihte, Atatürk kadar ölçülü konuşan, dediğini muhakkak yapan ve milletinin herşeye fâyık olduğunu isbat etmek hakikatine hayatını vakfeden hiçbir şefe rastlıyamazsınız. Onun aziz varlığı için bir Bulgar muharririnin şu cümlesi ne güzel yaraşmıştır: «Dünya bu emsalsiz adamın ölümünden sonra, eskisi kadar ehemmiyetli değildir...»

7 Yağ Vurguncusu Adliyeye Verildi

Belediye yağ fiatlarını yükselten müesseseler hakkında sıkı takibata başladı

Belediye teftiş heyeti vurgunculuğu önlemek ve vurgun yapanları yakalamak için giriştiği mücadeleye dün de devam etmiş

(İkdam Gazetesi, 10 Kasım 1942).

Ek 2:

İngiliz, Fransız ve İtalyan generallerile

Bir tayyare sanayii yaratmamız lâzımdır

Nuri Demirağ diyor ki:

Cennet yurdumuzda bunun için lâzım olan herşey var. Birgün tahakkuk edeceğine imanım gibi emin olduğum bu muazzam sanayii kurduğumuz zaman birçok iptidaî maddeleri mamûl hale getireceğiz.

Nu.D.
GÖK OKULU

Memleketimizde tayyare sanayii kurmak üzere ilk büyük teşebbüsü yapan Nuri Demriağ, tesis ettiği Gök Okulu balkonunda

Çarşamba günü Demirag hava bayramı kutlanacak

NURİ Demirağ yine büyük bir hava bayramı hazırlamış. Bütün İstanbulu, hele tayyarecilik aşkına çok yakından bildiği gençliği Şeker bay-

(Devamı sahife 4. sütun 1 de)

ALMAN

Ömer inönü

Türk Hava Kurumundan merasimle turizm Brövesi aldı

Kuram Başkanı heyecanlı bir hitabe söyledi

Ankara, 10 (Tasviri Efkâr) — Cumhurreisimiz İsmet İnönünün büyük oğlu Ömer İnönü'ye bugün saat 16 da Türk Hava Kurumunda Turizm Brövesi verilmiştir. Saat 16 dan bir kaç dakika evvel sayın Bayan İsmet İnönü yanlarında kızları olduğu halde Hava Kurumuna teşrif buyurmuşlar ve Başvekil Şükrü Saracoğlu, Riyaseticümhur başkâtibi Kemal Gedeleç, Hava Ku

(Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 11 Ekim 1942).

Ek 3:

Cumartesi 5 MART 1949 | Sahibi: Safa Kılıçoğlu | İSTANBUL

Yeni Sabah

11 inci Yıl, No. 3571 | HÜRRİYET VE HAKKIN YILMAZ MÜDAFİİYİZ | Sayısı : 10 Kuruş

LİLİ MERİNOS YÜNLERİNİ ARAYINIZ

Komünist tahrikâtı takbih ediliyor

Eisenhower, Truman'ın "Hain„ damgasını vurduğu Amerikan komünistlerinin memleketten atılmasını teklif etti

Danimarka komünist şefi de hempalarının sözlerini tekrarladı — Fransada tevkifler devam ediyor

Sütlüce faciasının tahkikatı mühim bir safhaya giriyor

Nuri Paşanın cesedinin bulunmasile ölü adedi dün akşam 26 ya çıktı

Parçalanmış cesedler, hüviyet teşhisi için Morgda halka gösterilecek - Savcı temizleme işinin yavaş yürüdüğünden şikâyetçi

Molotof azledildi

Yerine Vichinsky getirildi

Sovyet şefleri arasında temizleme ameliyesi başladı

BİLÂNÇO KABARIYOR | Avam Kamarasında

BUGÜN 6 ncı sayfamızda

Sütlüce hâdisesi hakkında

Beş şehid itfaiyecinin hazin cenaze merasimi

Şanlı bayrağımıza sarılmış olan tabutlar büyük bir kalabalık tarafından göz yaşları içinde takip edildi

(Yeni Sabah Gazetesi, 5 Mart 1949).

Avrupa Birliği'nin Ortak Kültür Retoriği: Türkiye Örneği

Rhetoric of Common Culture in the European Union: The Case of Turkey

Ayşegül BOSTAN *

Öz:

İngiliz Okulu teorisyenlerine göre egemen devletler ortak çıkar ve değerler etrafında bir araya gelerek ortak kurum ve kurallar inşa etmektedir. Bunun bir sonucu olarak, uluslararası sistemin içinde bir uluslararası toplum meydana getirmektedirler. Buna göre, uluslararası toplumun oluşturulabilmesi için ortak çıkarların yanında ortak bir kültür olgusunun varlığı da gerekmektedir. Başka bir deyişle, ortak kültür coğrafyasından gelinmediği sürece devletin uluslararası toplumun içine dahil edilemeyeceği savunulmaktadır. Bu makalenin konusu 'Hıristiyan kulübü' olarak nitelendirilen Avrupa Birliği'nin 'modern ama Müslüman' olan Türkiye üzerindeki algı ve tutumlarıdır. Makalenin amacı Birlik üyesi ülkelerinin Türkiye'ye karşı algı ve tutumlarını ortaya koymaktır. Metodolojik çerçeve bağlamında 2016 yılı içerisinde İngiliz gazetesi olan the Guardian'ın Türkiye'nin üyeliği konusunda çıkan haber ve köşe yazıları içerik analizi ile incelenmiştir. Bu analiz politik kültürel düzeyde ele alınmış ve Birliğin algısı İngiltere basını üzerinden incelenmiştir. Makalede Avrupa uluslararası toplumu için ortak kültür retoriğinin ne dereceye kadar gerekli olduğunu göstermek önemli bir yer tutmaktadır. Bulguların sonucunda Avrupa uluslararası toplumunda ortak norm ve kuralların yanında ortak kültür retoriğinin de gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Toplum, Ortak Kültür Retoriği, Avrupa Birliği, Türkiye, İçerik Analizi.

Abstract :

According to the theorists of English School sovereign states build common institutions and rules by blending together in sense of common interets and values. As a result of this, a society of states is created in international system. Accordingly, international society grows out of having not only common interests but also sharing common culture. In other words, it is advocated that states coming from different cultural geography cannot be involved in such international society. The subject of this article is the perception and attitude of the European Union described as 'Christian club' towards

* Araştırma Görevlisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara. e-mail: abostan@karatekin.edu.tr ve aysegul_bostan@yahoo.com.

'modern but Muslim' Turkey. The aim of this article is to obtain the perception and attitude of the Union memberships towards Turkey. In context of methodologic framework, the columns and news related the membership of Turkey on the English newspaper, the Guardian, has been analyzed in accordance to content analysis. Such analysis has focused on solely political cultural level. Another limitation of this article is to examine perception of the Union over solely the British press. The importance of the articles is to show what to degree the rhetoric of common culture is essential to the European international society. The finding is that European international society seeks rhetoric of common culture among the members in besides of sharing common norms and rules.

Keywords: International Society, Rhetoric of Common Culture, European Union, Turkey, Content Analysis.

"Her 'ben' iddiası bir 'öteki'nin varlığını tazammun ederken, her 'öteki' vurgusu

da bir 'ben' tasavvuru inşasını zorunlu kılar"

(İbrahim Kalın) (Kalın, 2016: 13)

"Geri kalanı uyruklar olarak değil, Tanrı'nın düşmanları olarak adlandırmalıyız"

(Thomas Hobbes, De cive) (Anidjar, 2012; 225).

Bu makale Uluslararası Toplum örneği olan Avrupa Birliği'nin üye devletleri arasında ortak çıkar ve normların yanında ortak kültürün paylaşıldığı üzerinedir. Birliğin genişleme sürecinde ortak kültür algısının ne dereceye kadar etkili olduğunu analiz edilecektir. Bu analiz aşamasının bir parçası Avrupa kimliğinin nasıl şekillendiğine dair teorik ve uygulamalar olup bir diğer aşaması ise 2016 yılı içerisinde İngiliz merkez sol gazetesi olan the Guardian'da çıkmış olan haber metinleri üzerine incelmeyi kapsamaktadır. Yöntemde uygulanan kısıtlamadan dolayı sadece İngiliz basınından yola çıkarak Birliğin algı ve tutumu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu makalede öncelikle teorik çerçevesi olarak Uluslararası Toplum teorisi ve Uluslararası Toplum için ortak norm ve kuralların yanında ortak bir kültürün gerekli olup olmadığı tartışılacaktır. Bunu takiben, konumuz olan Avrupa Uluslararası Toplum için ortak kültür retoriğinin önemli olup olmadığını irdeleyebilmek adına öncelikle Avrupa kimliği ve bu kimliğin oluşturduğu kültür algılaması hakkında bilgi verilecektir. Bir sonraki bölümde ise Avrupa Uluslararası Toplumun bir üyesi olan Fransa, Almanya ve İngiltere'nin Avrupa Birliği üzerinden Türkiye'nin üyeliğine nasıl baktıkları incelecektir. Son olarak, 2016 yılının İngiliz basından metin içeriği analiz edilecektir. Bu analizler sonucunda ise Avrupa Uluslararası Toplumu'nun ortak kültür retoriği üzerinden Türkiye'nin AB'ne üyeliği üzerinden algı ve tutumları açığa çıkarılacaktır.

A. Uluslararası Toplum Teorisi

Uluslararası İlişkilerde en önemli aktörün egemen devletlerin olduğunu savunan İngiliz Okuluna göre iki veya daha fazla devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerinin kararlarını etkileme gücüne sahip olmaları Uluslararası İlişkilerde bir devletler sisteminin varlığını kanıtlamaktadır. Bu devletler sisteminde egemen devletlerin üstünde bir üst otorite bulunmadığından anarşik bir yapısı olduğu hususunda Realist teorisyenlerle hem fikir olan İngiliz Okulu teorisyenleri, devletlerin bir araya gelerek 'uluslararası toplum'u oluşturduklarını savunurlar. Devletler birbirleriyle olan ilişkilere bir düzen getirmek amacıyla kendilerini sınırlandırarak ortak norm ve kurallar oluşturarak bir araya gelmektedirler. Devletlerin ortak norm ve kurallar bünyesinde Uluslararası İlişkilerde oluşturdukları topluma 'uluslararası toplum' denir (Gökakın 2010: 41-42, Devlen ve Özdamar 2010: 47-48).

Uluslararası sistemin anarşik olduğunu savunan Realist yazarlardan biri olan Thomas Hobbes, uluslararası anarşi ve korkunun aslında savaşa sebebiyet verdiğini dile getirmektedir. Uluslararası Toplum teorisyenlerinden biri olan Martin Wight ise Hobbes'a katılmakla birlikte düzensizliğin sadece

devletlerin üstünde ortak bir hükümet olmadığı için çıktığını ve bu kaos ortamından kaynaklanan savaşların ise kaçınılmaz olmadığını söylemektedir. Ayrıca Uluslararası İlişkilerde çatışma olduğu gibi diplomasi, işbirliği ve uluslararası hukukun da olduğuna inanmaktadır. İngiliz Okulu'nun diğer önemli teorisyenlerin Hedley Bull ise Hobbes'un "herkesin herkesle savaşı" tasvirine katılmamaktadır. Buna ilave olarak, uluslararası sistemde düzen kurulması için illa bir üst hükümete gerek olmadığına inanan Bull'e göre devletler kendi rızaları dahilinde ortak amaç ve çıkarlar doğrultusunda bir uluslararası toplum kurarak uluslararası sistemdeki anarşiyi minimum seviyeye çekilebileceklerdir (Devlen ve Özdamar 2010: 48-49, Gökakın 2010: 43).

İngiliz Okulu'nun şahsına münhasır (sui generis) kavramlardan biri olan devletler sistemi, bağımsız egemen devletlerin bir bütünün parçalarıymış gibi politika üretebilme kapasitesine sahip olmalarıdır. Bu uluslararası sistemde çatışma olduğu kadar uluslararası hukuk, diplomasi ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler ve kurumlar var olan anarşinin azaltılmasına aracılık etmektedirler. İkinci sui generis kavramı olan uluslararası toplum ise devletler topluluğu olarak da adlandırılmaktadır (Devlen ve Özdamar 2010: 49, 50, 63). Devletler toplumu, egemen devletlerin kendi rızaları doğrultusunda ortak amaç, çıkar ve değerler etrafında ortak kurallar ve kurumlar oluşturarak meydana getirdikleri toplumdur (Bull 2002: 13, Buzan 2015: 101, Jorgensen 2015: 193, Griffiths vd 2011: 213, Ağkaya 2013: 31, Gökakın 2010: 63, 64, Devlen ve Özdamar 2010: 45).

Uluslararası sistem bir uluslararası toplum olmadığı gibi her uluslararası sistem içerisinde de uluslararası toplum olmayabilmektedir. Her iki kavramın birbirinden daha net biçimde anlaşılabilmesi için şu örnek verilmektedir. Bir uluslararası sistemde devletlerin kendi aralarında imzaladıkları anlaşmalara uyulmaması halinde uymayan tarafa karşı yasal bir yaptırımı söz konusu olmamaktadır. Diğer bir deyişle, diplomatik kurumlar tarafından verilen kural ve sorumluklara uyulması için herhangi bir taahhüt verilmemektedir (Bull 2002: 13, 240, 241). Oysa bir uluslararası toplumun üyeleri ortak kural ve kurumların getirdikleri yükümlülüklere uymadıkları takdirde halkanın dışına çıkarılabilmekte veya diplomatik ve ekonomik yaptırım uygulanabilmektedir.

Uluslararası toplumun tarihi Uluslararası İlişkilerde anlaşmaların uygulanması ve teminat altına alınması, devletlerin gösterdikleri şiddetin sınırlandırılması ve bireylerin mülkiyet hakkının korunması için farklı yapı ve ulusal çıkarlara sahip olan egemen ulus devletlerin kendi rızaları dahilinde oluşturmaya başladıkları 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1648 Vestfalya Antlaşmasıyla birlikte modern ulus devlet ve uluslararası sistemin ortaya çıkması ile kurulan İtalyan'daki diplomatik elçiliklerin giderek tüm Avrupa yayılması ile her devletin eşit ve egemen kabul edildiği günümüz Avrupa devletler sistemi ortaya çıkmıştır ve bu sistem tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır (Jorgensen 2015: 193, 194). Uluslararası toplumu, kavramsal olarak "Family of Nations" (Völkerrechts-gemeninschaft) olarak kullanan Oppenheim, çoğulcu, devlet merkezli ve sadece Avrupa olarak coğrafi bir sınırlama getirmiştir (Gökakın 2010: 44, 45). Bu yayılmayla birlikte oluşan uluslararası toplumun kültür ve siyasi kodlarının Avrupa'ya uzandığını görülmektedir (Jorgensen 2015: 194). Belki de bu yüzden Martin Wight, uluslararası toplum teorisi üzerine düşüncelerini açıklarken hep Batı medeniyeti üzerine kurmuştur (O'Hagan 2002: 113).

B. Ortak Kültür Retoriği

Başta Hedley Bull ve Martin Wight olmak üzere İngiliz Okulu teorisyenleri uluslararası toplumun oluşturulabilmesi için üye devletlerin ortak bir kültür havzasından gelmesinin olmazsa olmaz koşul olup olmadığı üzerine bir tartışma başlatmışlardır. Ancak bu tartışma İngiliz Okulu'nu ikiye bölmüştür. Bull ve Watson, uluslararası toplumun varlığından bahsedebilmek için üye devletler arasında ortak çıkar ve değerlerin olmasının yeterli olduğunu düşünmektedirler. Söz konusu iki yazar, ortak bir kültürün var olması devletlerarası iletişimini kolaylaştıracağını, fakat bunun olmazsa olmaz bir şart olmadığını dile getirmişlerdir (Ağkaya 2013: 26). Bu iki yazara ilaveten John Vincent da, uluslararası toplumu oluşturan öğelerin aslında kültürel ve ahlaki sebeplerden ziyade daha çok rasyonel devletlerin faydacı

ve fonksiyonel olduklarını dolayısıyla ortak çıkar ve amaç uğruna bir araya geldiklerini savunmaktadır (Jorgensen 2015: 193).

İngiliz Okulunun diğer teorisyenlerinden Herbert Butterfield ve Martin Wight, uluslararası toplumun oluşturabilmesi için üye devletler arasında ortak kültür olgusunun varolması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Örnek olarak Butterfield Avrupa uluslararası toplumunu vermektedir. Ona göre, Avrupa uluslararası toplumunu bir arada tutan bağın ortak kültür ve değer olgusu olduğunu dile getirmektedir. Hem Wight hem de Butterfield ortak kültür olgusu olmadan uluslararası toplumun herhangi bir işlerlik kazanamayacağını savunmaktadırlar (Ağkaya 2013: 26). Bunun sebebinin de ilgili toplumlarda paylaşılan ortak medeniyet kimliğinin varlığına ve o toplum içinde farkındalığın göstergesi olarak 'öteki' üzerinden kültürel farklılık duygusu oluşturabilmektir. Böylelikle devletlerin ortak kurum ve değerler etrafında kolayca bir araya gelebileceklerine inanılmaktadır. Söz konusu üye devletler aynı medeniyetin birer parçalarıdır ve uzak geçmişten gelen belli hassasiyetleri ve üzerinde uzlaştıkları ortak kavramları vardır (Linklater 2015: 40).

Ortak kültür olgusundan ziyade pragmatik ihtiyaçlar nedeniyle üye devletlerin bir araya geldiğini savunan Barry Buzan da Bull ve Watson gibi pragmatik nedenlerden ötürü uluslararası toplumun oluşturduğu kurum ve kurallara uyma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir. Hatta Asya ve Afrika'daki devletlerin Avrupa uluslararası toplumu tarafından üretilen bu kurallara uyma istekliliğini pragmatik sebeplerle açıklamaktadırlar (Linklater ve Suganami 2006: 23, 27).

Suganami, uluslararası toplumun bir günde 'icat edilmiş' veya 'inşa edilmiş' bir olgu olamayacağını, ortaya çıkan ve zamanla gelişen fikir ve düşüncelerin pratiklere dökülebilmesi ve bunların toplum tarafından içselleştirebilmesi için uzun bir tarihi sürece gerek olduğunu savunmaktadır (Vigezzi 2013: 37). Bir diğer düşünür olan A. Nuri Yurdusev ise oluşan ortak kimliklerin tarihi ve sosyal bir olgu olduğu ve bunların medeniyet ve toplum kavramı ile ifade edildiğini dile getirmektedir. Yurdusev'e göre uluslararası sistemde Batı medeniyetinin mevcudiyetinin yanında İslam, Hindu ve Japon medeniyetlerin de var olduğunu kabul etmek gerektiğini savunmaktadır. Söz konusu uluslararası sistem tam anlamıyla o zaman bir modern uluslararası sistem oluşturmuş olmaktadır. Yalnızca bir insandan değil tüm insanlardan, yalnızca bir toplumu değil tüm toplumları düşünmenin daha uygun olacağını savunan Yurdusev, modern uluslararası sistemde bulunan bir toplumun değerlerinin başka bir toplum tarafından da tanınabileceğini dile getirmektedir. Nüfusunun büyük bir oranını Müslüman olan ve yörüngesini Batı'ya çevirmiş bir modern Türkiye'nin Avrupa medeniyetinin ortak değer ve normlarını benimsemeye çabalaması örneğini verilebilir (Yurdusev 2003: 147, 148, 153).

Yurdusev ile aynı fikirde olan Hedley Bull Türkiye, Çin, Japon ve Kore ülkelerinin Avrupa çoğunluklu uluslararası toplumun birer üyeleri olduklarına inanmaktadır. Bu farklı medeniyetin temsilcileri Batılı ülkeler ile ticari başta olmak üzere savaş gibi pratiklerle iletişim ve etkileşim halindedir. BM, Avrupa Konseyi ve AB gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar vasıtası ile bu eylem pratiği işlenmektedir. Her ne kadar Türkiye'nin 16. yüzyılda Avrupa uluslararası sistemine girmeyi başarabilse de 1856 tarihli Paris Anlaşması'na kadar Avrupa uluslararası toplumunun bir üyesi olamamıştır. Bu durumla ilgili olarak Bull, Türkiye'nin aslında 1923 Lozan Antlaşması ile Avrupa uluslararası toplumuna dahil olduğunu savunmaktadır (Bull 2002: 13, 14). Fakat günümüzde hala Türkiye'nin Avrupa Uluslararası Toplumunun bir üyesi olarak görüldüğü kuşkuludur. Her ne kadar Türkiye'nin AGİT, NATO ve Avrupa Konseyi'nin bir üyesi olsa da Avrupa Birliği'ne tam üyeliği konusuna genellikle şüphe ile bakılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin Avrupa'nın içinde yer aldığı kabul edilmekle birlikte Avrupa'nın bir parçası olduğu kabul görmemektedir (Rumelili 2011: 236).

C. Avrupa Kimliği

Avrupa Uluslararası Toplumu oluşturan mayanın üye devletlerin ortak çıkar ve değerler mi yoksa ortak kültür ve kimlik retoriği mi olduğu sorusu hala güncelini korumaktadır. 18 Nisan 1951 tarihinde bugünkü adıyla Avrupa Birliği, Kömür Çelik Topluluğu olarak kurulmuştur. Bu Topluluğu kuran üye devletlerin amacı II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da işbirliği tesis ederek ekonomik bir bütünleşme sağlamak idi (Akdemir 2012: 44). Daha sonra bu amaç zamanla genişlemiş ve AB Anayasası'nın I. Maddesi 1. Fıkrasında belirtilen Birliğin normatif değerleri sayılan hukukun üstünlüğü, eşitlik, özgürlük, insan haklarına saygı, azınlık hakları ve demokrasi (Akdemir 2013: 201, Baycar 2013: 6-8, Petiteville 2003: 130, 132) ilkelerine uyması istenerek üye ve aday ülkelerin Avrupa refahına kavuşmaları amaçlamıştır. Hem Birliğin kuruluş amacı hem de ilgili Anayasa'da belirtildiği üzere bu toplumun ortak çıkar ve değerler etrafında bir araya geldiğini söylemek yanlış olmaz.

Diğer taraftan aynı Anayasa'da Avrupalılığı ve Avrupa kimliğini tarihsel geçmişe dayandırarak Antik Yunan, Rönesans, Aydınlanma Çağı ve Hıristiyanlık gibi faktörlerini içine alan bir söylemlerde de bulunulmuştur (Baycar 2013: 6). Avrupa kimliği coğrafi, tarih ve din üçlemesinden oluşmuştur. Coğrafi olarak Avrupa içinde kalanlar, modern Avrupa Medeniyetinin eski Yunan ve Roma İmparatorluğuna dayandırılan tarih anlayışı ve önce Hıristiyanlık II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Yahudiliği de içine alan 'Judeo-Christian' olarak çizilmiştir (Yılmaz 2007: 295, 296). Avrupa Birliği'nin Hıristiyan bir kulüp olduğunu söyleyenlerin buna dayanması muhtemeldir. Bunun yanında Avrupa Birliği'nin Hristiyan bir din temeli üzerinde oturmadığı, aslında Avrupa kimliğinin tarihsel bir süreç etrafında aşama aşama inşa edildiğini savunanlar da vardır. Örneğin; Burgdorf Avrupa'nın coğrafi sınırlarının tarihsel olarak esnek olduğunu, eski Fransız Dışişleri Bakanı François-Poncet ise Avrupa Birliği'nin sınırlarının ne olduğuna dair tarihsel, coğrafi ve kültürel herhangi bir kriterin bulunmadığını ifade etmiştir (Baycar 2013: 6-8). Aslında geçmişten gelen bir ortak Avrupa kültürü olmadığı ve bunun oluşturulması için ortak kültür ve kimlik bilincinin hala inşa edildiği görülmektedir (Akdemir 2013: 201).

Literatür incelendiğinde bir kimliğin oluşturulmasında kullanılan dört boyuttan birinin ötekileştirme olduğu ve bu ötekileştirmenin Avrupa kimliği inşası üzerinde önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz (Goff ve Dunn 2004: 238). Avrupa kimliği tarihinin başlangıcından bu yana iki ana düşman üzerine inşa edilmiştir. Bunlar bir iç düşman olarak Yahudiler ve bir dış düşman olarak Müslümanlardır. Bu iki düşmanlardan kurtarılan coğrafi alan ise Avrupa'dır (Rattansi 1997: 63, Anidjar 2012: 21, 22, 23, 25, 32). Avrupa Uluslararası Toplumu'nun sınırlarının Batı Hıristiyanlığı ile çizildiğini savunan bir başka düşünür olan Toynbee, bu sınırların İslam'ı ötekileştirerek Latin Hıristiyanlığı üzerine kurulduğunu söylemektedir. Toynbee ile hem fikir olan Watson ise İslam'ın ötekileştirilmesinin Avrupa Uluslararası Toplumu'nun yayılması için bir momentum olarak kullanıldığını ifade etmiştir (O'Hagan 2002: 116).

Kelime anlamı Müslüman olan Muselmann ve çoğulu Musselmänner, Nazi Almanya'sının Auschwitz kampındaki Yahudilere verilen bir isimdir. Birkaç hafta yaşama imkanı olan artık çaresizliği kabul etmiş, dayak yemeyi kanımsamış, açlıktan ölüme terk edilmiş ve her şeye kayıtsızca kalarak kaderine boyun eğen Yahudilere "Muselmann" ismi verilmiştir. Çünkü toplama kamplarındaki 'acı hissetmeyen yaşayan' bu 'ölü' Yahudilere atfedilen bu isimle İslam'a ve Doğu'ya gönderme yapılmaktadır. Aslında bu durum iç düşmanı, dış düşman üzerinden tanımlayan küçük bir dilsel işaret olduğunu söyleyebiliriz. Primo Levi'nin altını çizdiği gibi Müslümanlar bu özelliklere sahip biri olarak tanımlanmaktadırlar. Bu durum Avrupa'nın edebiyat yazınında görünürlük kazanmıştır (Anidjar 2012: 211, 212). Örneğin, Cezayirli Fransız edebiyatçı Hélène Cixous, ülkesinden sürülen Müslümanları nefes alan ama yaşadığını bilmeyen bu insanlar olarak nitelendirmiştir (Anidjar 2012: 215). Bir başka örnek ise 1930'lu yıllarda Almanya'da bir yuvada öğretilen bir şarkı bunun açık bir göstergesidir.

"C-a-f-f-e-e

C-a-f-f-e-e,

Trink nicht so viel Caffe!

Nicht für Kinder ist der Türkentrank

Schwach die Nerven, macht dich blaß und krank

Sei doch kein Muselman,

Der ihn nicht lassen kann!

K-a-h-v-e

K-a-h-v-e,

Çok fazla kahve içme!

Türkün içeceği, çocuklar için değil;

Sinirleri zayıflatır ve seni solgun ve hasta yapar.

Müslüman olma

Buna faydası olmaz" (Anidjar 2012: 214).

Diğer ilginç bir örnek, 1600'lı yıllarda İngiltere'de "halkı kahvenin sihirli gücüne karşı uyaran"ların olduğunu söyleyen Matar, kahve içenlerin "Türk büyüsü" etkisine alan çirkin bir Türk büyücü kadın olarak tanımlandığını ifade etmektedir. Her ne kadar kahve içiciler Türk olmayı istemeseler bile bu durum onları "Yahudi veya kafir kadar inançsız" yaptığını yazmaktadır (Matar 1998: 113). Kahve objesinin Türklerle özdeşleştirilmesi aslında Avrupa'nın oryantalist bakış açısıyla doğru orantılıdır. Bir başka örnek ise, eski Yugoslavya ülkesinden biri olan Bosna Herseklilerin kahve düşkünlükleri ile bilinseler de Sırbistan'da Boşnak kahvesi değil, Türk kahvesi olarak geçmektedir.

Kendinden olmayan bu iki dinin kültürlerini dışlayarak kendine yaşam alanı oluşturduğu Avrupa kimliği, "dışsal bir farklılık" üzerinden gönderme yapmaktadır. Farklılığın gölgesinde kalanlar "öteki" olarak nitelendirilmektedir. Geçmişte dışarıda kalan bu 'öteki'nin Avrupa duvarlarını delerek kendi yaşamsal mekanına yerleştiği ip yaşam alanının içine doğru akmaktadır. Carl Smith'e göre Avrupa İslam'ı olabildiğince sınırlarının dışında tutmaya çalışarak, onun kendinden farklı olduğuna vurgu yapmaktadır (Anidjar 2012: 23, 25).

Avrupa'nın İslam algısını Greko-Roman ve Yahudi-Hristiyan köklerine bakarak Avrupa merkezli bir tarih anlayışı üzerinden incelememiz gerekmektedir. Bu algı sabit ve mutlak olmadığı gibi homojen de değildir. Zaman zaman dönemin belli yerlerinde kırılmalar ve gelgitler yaşanmıştır. Örneğin, Yujanna ed-Dımeşki (St. John of Damascus)'un Hz. Peygamber'in "sahte peygamber" olduğunu kaleme alması sekizinci yüzyıla rastlarken, Amerikalı evanjelist olan Jerry Falwell'in Hz. Peygamber'in bir "terörist" olduğunu söylemesi 2000'li yıllara tekabül etmektedir. Avrupa tarihinde İslam'ın şiddet yanlısı ve irrasyonel bir yapısının olduğu sürekli olarak aşılanmıştır. Aslında bu tür suçlayıcı sıfatların var olan ortamı daha da gerdiği ve çatışmayı daha çetrefilli hale getirdiğini söylemek yanlış olmaz (Kalın 2016: 16).

Avrupa Uluslararası Toplumu oluşturan ortak değer ve normlar mı yoksa ortak kimlik ve kültür retoriği mi sorusuna net bir cevap vermek çok zordur. Bir taraftan Birliğin normatif değerleri ön planda olurken bir yandan da zaman zaman ortak kimlik ve kültür retoriğinin önem kazandığı görülmektedir.

D. 'Sevilmeyen Ülke' Olarak Türkiye

"Doğu Doğu'dur, Batı Batı'dır/ve bu ikili hiç bir zaman
bir araya gelmeyecektir; ta ki yer ve gök, Tanrı'nın
büyük hüküm kürsüsünde hazır bulunana kadar"
(Rudyard Kipling) (Kalın 2016: 14)

Batı'nın Doğu'ya nasıl baktığını gözler önüne seren Nobel ödüllü Rudyard Kipling'nin bu iki farklı kültürün bir araya gelebilmesinin olanaksız olduğunu söylemektedir (Kalın 2016: 14). Her ne kadar Avrupalı devletler ailesinin bir ferdi olan Türkiye'nin 1948'de AGİT, 1949'da Avrupa Konseyi, 1952'de NATO üyesi olsa da Kipling'nin yanıldığını göstermemektedir. Çünkü Avrupalıların Türklere karşı tarihsel önyargılarının değişmediği ve Türkleri "İslam'ın kılıcı" olarak görmeye devam etmişlerdir (Yeşilada 2002: 101). Avrupa kimliğinde, Türkleri birçok Avrupalıların zihninde 'öteki' olarak inşa etmiştir. Bunun bir örneği de 2001 yılında Avrupa Komisyonunun Türkiye'nin Birliğe üye olmasının birtakım problemler yaratabileceği ve bu yüzden de üyeliğine karşı çıkan muhalefetin giderek arttığını belirtmiştir (Yılmaz 2007: 293).

Avrupa toplumu, Türkiye'yi bir modern devlet olarak kabul etse de Batı kültürünün bir parçası olmadığı ve O'nun Doğu'nun bir parçası olarak resmetmişlerdir. İspanyol öğrencilere tarih kitaplarında Hıristiyanların, Müslümanların temsilcisi olan Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmasını öğretmelerini örnek verebiliriz (Yeşilada 2002: 101, 102). Bir diğer örnek ise, Strasbourg Marc Bloch Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Paul Dumont, Fransız tarih kitaplarında Osmanlı tarihinin sürekli çatışmalar içinde olduğu ve buna göre yorumlandığını dile getirmektedir (Ayhan vd 2012: 270). Müslüman olan, Hint-Avrupa ailesinden bir dil konuşmayan ve zamanın belli dönemlerinde Avrupa'nın bir kısmında hakimiyet kurmuş bir ülkeye (Bozkurt 2001: 12) karşı algıları 'öteki' üzerindendir.

Avrupa Uluslararası Toplumunun Türkiye algısı ülkelere göre değişiklilik göstermektedir. Örneğin, Avrupa Birliği üye ülkelerinden Fransa ve Almanya'nın basını Türkiye'ye essentialist yaklaşımla bakarken, İngiliz basını ise daha çok fonksiyonel bir yaklaşımla ele almaktadır. Kıta Avrupası daha çok oryantalist ve dinsel öğelerin ağırlıkta olduğu kültürel dışlama ile yaklaşırken, Avrupa Birliği'ne şüphe (Eurosceptic) ile bakan İngiltere ise pragmatik ve stratejik açılardan yaklaşmaktadır. Alman ve Fransız basını Türkiye'yi 'öteki' olarak dizayn etmektedir. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile ilişkilerini 'Oryant' ve 'Oksident', gelenek ve modernite, medeniyet ve barbarlık ayrımı üzerinden yeniden kavramsallaştırma eğiliminde olduğu görülmektedir (Paksoy ve Negrine 2016: 495, 501).

Avrupa Birliği üye ülkelerinde Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan ve en fazla ön yargıların geldiği ülke Fransa'dır. Fransız halkının büyük bir kısmı Türkiye'nin Müslüman bir ülke olduğu için Avrupa Birliği'ne üyeliğine sıcak bakmamaktadır. 11 Eylül saldırıları ile başlayan terörist saldırılarının Fransız toplumunda Müslümanlara karşı tepkinin giderek belirginleşmesi ve AK Parti'nin 'İslam partisi' olarak algılanmasından dolayı Türkiye karşı bir retorik oluştuğunu söyleyebiliriz. Fransız halkı Polonya gibi ülkelerin Avrupa'nın bir parçası olmalarından herhangi bir kaygı duyulmamış olmasına rağmen Haçlı Seferlerine kadar geri giden Batı ile medeniyet ve din çatışması yaşayan Türkiye'nin üyeliği endişe yaratmıştır. Laik bir ülke olan ve dinsel olguların Fransız günlük yaşamında yer tutmamasına rağmen Türkiye'ye bakış açısının kültür ve din farklılık üzerinden yeşillenmesi oldukça dikkat çekicidir (Ayhan vd 2012: 269, 271, 272).

Fransa ve Almanya'nın Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği hususunda ihtilafa sahip olması sadece basın kamuoyunun değil aynı zamanda politikacılar tarafından da desteklenmektedir. Fransa'nın eski Cumhurbaşbakanı Giscard d'Estaining'in Türkiye'nin Avrupa kıtasında bir başkenti olmadığı için "Avrupa ülkesi" olamayacağını ifade etmiştir. D'Estaining'e göre "farklı bir kültür ve hayat tarzı"na sahip olmasından dolayı Türkiye'nin AB'ne üyeliğinin kabul edilemeyeceği ve üye olabilmesi halinde bu Birliğin sonunun gelebileceğine işaret etmiştir. Politikacılar tarafından dile getirilen bu argümanlar

aslında Türkiye'nin farklı bir coğrafyadan geldiğini ve ortak kültür retoriğinin dışında olduğunu dolayısıyla da Birliğe tam üyeliğinin söz konusu olamayacağıdır (Göle 2010: 167, 168). Eurobarometre tarafından yapılan anket sonuçları Avrupa Halkları arasında Türkiye'nin AB'ne girmesinin Avrupa'nın İslamlaşma yolunu açabileceği doğrultusunda ciddi kanılar olduğunu göstermektedir (Öner 2014: 166).

Diğer taraftan eski Fransa Cumhurbaşkanı Jacsques Chirac'ın Türkiye'nin üyeliği hakkında "60 milyon Müslüman Türk" diye algılanmasının fakat Fransa için "60 milyon Hristiyan Fransız" diye nitelendirilmesinin yapılmamasına dikkat çekmiş ve bu ikilcilikli durumu üzüntüyle karşılandığını ifade etmiştir (Göle 2010: 167, 168). Fransa Uluslararası Çalışmalar ve Araştırmalar Merkezi'den Riva Kastoryano, Fransa'daki siyasi partilerin ve politikacıların Türkiye karşıtı pozisyonlarının kamuoyundan kaynaklandığına inanmaktadır. Örneğin, sosyalist taraf Türkiye'nin laik olduğunu ve Birliğe katılabilmesinin mümkün olduğuna inanırken diğer tarafı temsil eden muhafazakar ve Katolik kesimlerden beslenen siyasilerin ise daha çok yabancı düşmanlığı ve İslamofobi üzerinden Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkmaktadırlar. Fransa'nın aşırı sağ partisi Ulusal Cephesinin oylarını alabilmek için Sarkozy'nin Türkiye'nin üyeliğinin sık sık gündeme getirerek radikal sağı arkasına almayı amaçlamıştır (Ayhan vd 2012: 270, 271).

Avrupa kimliği coğrafi, din ve tarih üçlemesinden oluşturulduğu düşünüldüğünde zaten Türkiye'nin her üç kategoride Avrupa uluslararası toplumun dışında kaldığını söyleyebiliriz. Çünkü coğrafi olarak topraklarının büyük bir kısmı Asya'da bulunan, tarihin belli dönemlerinde Bizans ve Avrupa devletleri ile savaş halinde olan ve din olarak da Müslüman olan Türkiye Avrupa toplumundan kategoriksel olarak dışında kalmıştır. Örneğin, 2006 yılında Fransız aşırı sağ partilerden Philippe De Villiers (Movement for France), Türkiye'nin ne tarihsel ne coğrafik ne de kültürel açıdan Avrupalı olmadığını ve 'Hıristiyan Kulübü'nün kapılarını bu yabancılara açılmaması gerektiğini söylemiştir. Alman aşırı sağ partiden olan Michael Glos (Christian Social Union) ise Kopenhang Kriterlerini tam olarak yerine getirse de Türkiye'nin diğer üye devletlerinden farklı politik ve kültürel algısına sahip olduğundan Birliğin 'kültür kriteri' ile uyumlu olmadığı için tam üye olamayacağının altını çizmektedir (Yılmaz 2007: 296).

Avrupa Birliği üye ülkelerinden Almanya'ya bakıldığında Fransız kamuoyuna oranla Türkiye'nin tam üyeliğine daha az karşı çıkılmaktadır. Fransız Uluslararası Çalışmalar ve Araştırmalar Merkezi'nde araştırmacı olarak çalışan Riva Kastoryano, Almanya'nın içinde bulundurduğu en büyük göçmen nüfusun Türklerden oluşması hasebiyle Türkiye'nin Birliğe üyeliğine Fransa'ya oranla daha sıcak bakmaktadırlar. Üstelik Türklerin ikinci kuşak ve sonrası Almanya'da eğitim gördüklerini ve çalışma ve sosyal hayata daha adapte oldukları göz önünde bulundurulursa Türkiye'ye karşı algının olumlu olması daha muhtemeldir. Bunun bir diğer sebebi de II. Dünya Savaş'ından sonra Almanya'nın öncesinde göstermiş olduğu ırkçı söylemi bir daha kullanmama hususundaki hassasiyetleridir. Üyelik karşıtı bir tutum sergilemeye çalışırken faşist bir söylem kullanmama konusunda özenli hareket edilmektedir. (Ayhan vd 2012: 273, 274).

2006 yılında dokuz AB üye ülkede yapılan "the US based Transatlantic Trends" adlı anket çalışmasına göre Türkiye en az sevilen ülkelerden biri olarak çıkmıştır. Türkiye için verilen yüzdelik dilim 42 iken Rusya için % 47'de kalmıştır. Aynı yıl içerisinde yapılan bir başka anket çalışmasında Avrupalıların Birliğe üye olmasını en az istediği ülke Türkiye olmuştur. 25 AB üye ülkeleri ile yapılan bu anket çalışmasına göre yaklaşık olarak % 40 oranında Türkiye'nin üyeliği destek görmüştür. Bu da Birlik üyesi halklarının yarısı Türkiye'yi Birlik içinde olmasını istemediklerini göstermektedir. Aynı ankette Fransız halkının %55'i Türkiye aleyhtarında görüş bildirmişlerdir (Yılmaz 2007: 295).

E. Bir 'Pozitif Öteki' Olarak Türkiye

Türkiye'nin AB'ne aday ülke olduğunun resmileştiği 1999 yılı ile müzakerelerin durduğu 2006 yılları arasında içerik analizi ile İngiliz basınını inceleyen Paksoy ve Negrine'nın (2016: 499) bulgularına göre İngiliz basınının Türkiye'yi her ne kadar 'öteki' olarak nitelendirse de aslında olumlu, pozitif bir algıya sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Dönemin Başbakanı Blair'in Türkiye'nin üyeliğine sıcak baktığı ve Birliğe Müslüman bir ülkenin katılmasını memnuniyetle karşılayacaklarını söylemiştir. Aslında Blair'in bu açıklaması İngiliz basınının Türkiye'ye bakış açısı oldukça net bir şekilde yansıtmaktadır: Türkiye, Müslüman bir ülke olduğu için 'Öteki' ama üyeliği memnuniyet verici 'Pozitif bir Öteki'dir. Doğu'nun bir parçası olan Müslüman Türkiye'nin Birliğe üyeli ile 'öteki' ile olan kötü ilişkilerinin yumuşama yoluna gitmesi ve Müslüman coğrafya ile var olan gerilimin düşürülmesi için iyi bir fırsat olduğu dile getirilmiştir. Türkiye'nin üyeliğine önem vermesindeki vurgu aslında "Hıristiyan dünyasının İslam dünyası ile birlikte çalışabilir" imajıdır. Bu imaj aslında Türkiye'ye Batı ile Doğu arasında arabulucu rolünü yüklediğini söyleyebiliriz (Paksoy ve Negrine 2016: 499).

Örneğin, 2011 yılında İngiliz merkez solda yer alan Guardian gazetesinde çalışan gazeteci ile yapılan röportajda, her ne kadar İngiltere ve Türkiye aynı toplumlardan gelmeseler de Avrupa projesi ile benzer ilişkilere sahip olduğunu dile getirmiştir. Her iki ülke Avrupa üzerinden dışarı bakarken, yüzlerini Avrupa dönmüşlerdir. Fakat şunun altı çizilmelidir ki 'Kendi' (Self) olarak tanınan Batı'nın karşı tarafa yüklemiş olduğu misyonların (İH, demokrasi vb.) ve Kopenhag kriterlerinin Türkiye tarafından benimsenmesi ile 'pozitif öteki' olunmuştur. Başka bir deyişle, farklı bir toplumdan gelen bir ülkenin Batı uluslararası toplumunun norm ve değerlerini kabul edilmesiyle kazanılmış bir pozitifliktir. Bir diğer konu, İngilizlerin Türkiye'nin üyeliğine fonksiyonel yaklaşım (functionalist approach) ile baktıklarını söylemek gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre, Türkiye aslında Müslüman coğrafyası ile köprü kuracak ve iki farklı medeniyet arasında arabuluculuk rolünü üstlenecek bir üs devlet konumuna indirgenmiştir. Gerçek bir Avrupa ülkesi olmasından ziyade pragmatik ve stratejik açıdan bu kavramın benimsendiği görülmektedir. Özetle, 1999-2006 yılları arasında İngiliz basınında Türkiye, farklı ama düşman olmayan bir ülkedir. Her ne kadar 'öteki' olsa da 'pozitif bir öteki'dir (Paksoy ve Negrine 2016: 499-501).

'Öteki' kavramı statik değildir. Zamanla değişebilir. 'Pozitif öteki' ise karşı tarafın (self) istediği norm ve kuralların benimsenmesi ile ötekiye pozitif anlam yüklenir. Öteki'nin bu dönüşümü karşı taraf (self) tarafından kabul etmeden 'öteki'den 'pozitif öteki'ye geçilememektedir. 1999-2006 arası İngiliz basınında Türkiye ile ilgili çıkmış haberlerin içerik analizi yapıldığında bu kavramı (pozitif öteki) desteklemektedir (Paksoy ve Negrine 2016: 496, 500, 501). Fransa'ya bakıldığında ise zaman zaman değişen olgular olsa da bazen çok pozitif bazen de kötümser olabildiğini fakat her ne kadar katı bir laiklik anlayışı hakim olsa da dinsel öğeler üzerinden çatışma sebep olabilmektedir (Ayhan vd 2012: 270).

F. Metin Analizi ve Verilerin Yorumu

Makalenin bu bölümünde İngiltere'nin en büyük gazetelerinden biri olan the Guardian'ın 2016 yılı içerisinde Türkiye hakkında çıkmış gazete metin ve köşe yazılarının nitel ve nicel içerik analizini içermektedir. Sol merkezli gazete olan the Guardian'da çıkan göç ve mülteciler konusundaki haber metinleri bertaraf edilerek sadece Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusu üzerine yazılmış ve rastgele olarak seçilmiş 19 adet gazete metni ve köşe yazısı incelenmiştir.

Nitel içerik analizi için ana kodlar ve onun alt kodlarını içeren bir küme oluşturulmuştur. 19 haber metni ve köşe yazısında ana kod ve alt kodların tekrar edilişi Tablo I 'de verilmiştir.

Tablo I: Kodlar Tablosu

	KODLAR	KULLANIM TEKRARI	KISALTMA
ANA KOD	**İSLAM**	**3**	İSL
ALT KODLAR	Müslüman	2	MÜS
	Arap	1	AR
	Doğu Medeniyeti	2	DOME
	Mülteci/Göçmen Krizi	36	MÜGÖÇ
	Seküler olmayan	1	NSE
	Gerici	1	GER
ANA KOD	**KÜLTÜR**	**1**	KÜLT
ALT KODLAR	Despotizm	2	DESP
	Anti-demokratik	21	ADEMO
	Baskıcı/otoriter	11	BASOT
	Savaş/Terör	10	SATER
	Cinsiyet eşitsizliği	5	CİNSEŞ
	Suç	1	SUÇ
	Yasal Olmayan	5	İLLEG
ANA KOD	**AVRUPA**	**1**	AVR
ALT KODLAR	Batı Medeniyeti	4	BATMED
	Demokrasi	2	DEMO
	Sosyal Refah	1	SOREF
	Modernite	1	MODER
	Avrupa Değer ve normlar	6	NORM
ANA KOD	**ÜYELİK**	**20**	ÜYE
ALT KODLAR	Vize muafiyeti	23	VİZMU
	Problem	4	PROB
	İH İhlaller	13	İH
	İmtiyazlı Ortaklık	0	İMOR
	Üyelik Kriterleri	3	KRİT

1. Ana Kod: İslam

Alt Kodlar: Müslüman, Arap, Doğu Medeniyeti, Göçmen/Mülteci Krizi, Seküler Olmayan, Ötekilik.

"2020 ili itibariyle Türkiye AB'ye üye olabilir mi?" başlıklı haber metninde üyelik için 35 fasılın tamamlanması gerektiğini, fakat 30 sene boyunca Türkiye'nin sadece 1 fasıl tamamlayabildiğini ifade edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirmede başarısız olduğu ve bu yüzden de Birliğe üye olamadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı metinde Almanya ve Fransa'nın aslında Türkiye'yi istemediğini bu yüzden de üyelik işlemlerinin yavaş ilerlediği kabul edilmiştir. Sarkozy'nin Türkiye'nin coğrafi olarak Avrupa'nın bir parçası olmadığı ve bundan dolayı da Birlik'te bir yeri olamayacağı sözünü hatırlatarak Merkel'in de Türkiye'nin üyeliğine karşı olduğunu yazılmıştır. Bir diğer önemli nokta ise Geri Kabul Anlaşması'nın taraflarca imzalanmasının asıl sebebinin Türkiye'nin üyelik süreçlerinin hızlandırılması için değil gelen Suriyeli mültecilerin Avrupa sınırının dışına çıkartılması için bir 'havuç' görevi görüldüğü itiraf edilmiştir.

15 Haziran 2016 tarihli köşe yazısında Avrupa Komiseri Dimitris Avramopoulos'un yaşanmakta olan mülteci krizinin Türkiye ile AB'yi birbirine yakınlaştıracağını ifade etmiştir. Sınır güvenliğinin sağlanması ve temel hak ve özgürlüklerin korunması şartlarının yerine getirilmesi durumunda ancak vize muafiyetinin söz konusu olacağının altı çizilmiştir.

Avrupa'nın Türkiye'yi istemediği ve sınırları içinde yaşayan Müslüman Suriyeli mültecileri geri göndermek gibi isteklerinin Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından bilindiğini ve Erdoğan'ın da bu mülteci krizini lehte kullanarak üyelik ve vize muafiyeti gibi bir takım tavizler koparmaya çalıştığı çok sayıda haber metinlerinde açıkça belirtilmiştir. 2016 yılında çıkan haberlere göz atılınca Suriyeli mültecilerin 36 kere konusunun geçtiğini göz önünde bulundurursak Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin büyük bir kısmının Mülteci Krizi üzerinden gittiğini görmekteyiz. Bu durum da 'dışarıdan' gelenlerin 'dışarıda' kalmalarını sağlamak için Türkiye ile anlaşma yapıldığı ve bu anlaşmaya göre Türkiye'nin Avrupa'nın 'içinde' değil 'dışında' kalmadığı söylemek yanlış olmaz.

AB'yi "Hıristiyan Kulübü" olarak niteleyen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Batı'ya yüz çevirip yüzünü Doğu'ya döndürdüğü ve eski Osmanlı İmparatorluğu havzasında hegemonya arayışı içine girdiği yazılmaktadır. Yüzünü İslam Dünyasına dönen Türkiye'nin özellikle de Suudi Arabistan ile yakın bir işbirliğine girmesi oldukça dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak bu kategoriden elde edilen üç bulgu vardır. İlgili haber metinlerde hem Batı tarafından istenilmediği dile getirilirken hem de Türkiye'nin Doğu ile yakın işbirliğine girmesi rahatsızlık uyandırmıştır. Diğer bulgu ise Türkiye'nin Birliğe üye olamayacağını dile getiren ülkelerin Göçmen Krizi'nden olabildiğince az hasarla sıyrılabilmek için müzakere sürecinin bir mevzuatı olarak Türkiye ile Geri Kabul Anlaşması imzalamış olmalarıdır. Son bulgu ise Geri Kabul Anlaşması ile 'dışarıdan' gelenleri 'dışarı'da yani Türkiye'de tutmaya çalışmalarıdır. Her ne kadar Anlaşmanın karşılığında havuç niyetiyle vize muafiyeti vermeyi söz veren Avrupa ülkeleri Türkiye'de yaşanan olağanüstü durumu kendi lehlerine çevirerek birtakım ön şartlar sunarak vize muafiyeti askıya almaya çalışmaktadır.

2. Ana Kod: Kültür

Alt Kodlar: Despotizm, Anti-demokratik, Baskıcı/Otoriter, Savaş/Terör, Cinsiyet Eşitsizliği, Suç, Yasal Olmayan.

20 Temmuz 2016 tarihli haber metninde anti-demokratik ülkelerde olduğu gibi tankların sokaklarda, jetlerin de Boğaziçi semalarında uçmasıyla başlayan 15 Temmuz Darbe Girişiminin yaşandığı ve bu durumun Türkiye'deki demokrasinin aslında ne kadar da kırılgan olduğunu gösterdiği ifade edilmiştir. Ayrıca 2005 yılından beri Türkiye ve AB ilişkileri hiç bu kadar kötüleşmediği ve olası idam cezasının geri gelmesiyle üyelik rüyasının sona erebileceği yazılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın giderek "Putinleşme" yolunda ilerlediği, Müslüman bir ülkenin Putin Rusyasına giderek daha da benzemeye başladığı yolunda ciddi endişeler dile getirilmiştir. Giderek otoriterleşen ve insan hakları ihlalleri yapan Müslüman bir Türkiye'nin üye olamayacağı hatta Türkiye'ye sağlanacak olan vize muafiyetin de askıya alınabileceğinin altı çizilmiştir.

10 Mart 2016 tarihli "Bu Türk anlaşması yasal değildir ve Avrupa'nın değerlerine ihanet etmektedir" ve 18 Mart 2016 tarihli "Mülteci Krizi: AB'nin Türkiye ile anlaşması ne anlama geliyor?" başlıklı köşe yazılarında Türkiye'de otoriter rejimin giderek güçlendiği ve bu nedenle Türkiye ile paktın imzalanmasının mülteci krizini çözemeyeceğinin altı çizilmiştir. Mülteci krizinin çözülebilmesinin otoriter rejim ile ilişkilendirilmesi oldukça dikkat çekicidir. Aynı zamanda giderek daha anti-demokratik ülke olma yolunda hızla ilerleyen bu ülkeye vize muafiyetinin teslim edilmesi bir 'suç' olduğunu ve AB'nin bu 'suç'a ortaklık ettiğini dile getirmektedir. Hatta bazı insan hakları taraftarlarına göre bu anlaşmanın AB Hukuku ve BM Mülteci Konvansiyona aykırı olduğu ifade edilmiştir.

17 Mart 2016 tarihli köşe yazısında Türkiye'nin mülteci haklarını koruyabilecek ve yerine getirebilecek bir ülke olmadığı Avrupa Birliği'nin ağzıyla dile getirilmiştir. Avrupa'ya ulaşan mültecilerin Türkiye'ye geri gönderilmesinin aslında yasal olmadığı vurgulanmıştır. Fakat bir diğer haber metnin de ise AB tarafından Türkiye'yi mülteciler için güvenli ülke kategorisinde değerlendirilmiştir. Burada Türkiye'nin mülteciler için güvenli bir ülke olup olmadığı konusunda karasızlık söz konusudur.

20 Mart 2016 tarihli gazete yazısında Cumhurbaşbakanı Erdoğan'ın Uluslararası Kadın Günü'nde halka yaptığı konuşmayı ele almış ve Türkiye'de cinsiyet eşitliğinin ihlal edildiğini savunmuştur. Erdoğan'ın gazeteci bir kadını "utanmaz militan kadın" olarak nitelendirmesi ve "yerini bilmesi gerektiğini" ifade etmesi İngiliz basını tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bu gazete yazısında sistematik olarak Türkiye'de cinsiyet eşitsizliği işlenmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin Birliğin savunduğu değer ve normları benimsemediğinin altı çizilmiştir.

Bu kategorideki bulgular şöyledir: Anti-demokratik kelimesi ilgili haber metinlerinde 21 defa geçmiştir. Bu kod en çok kullanılan üçüncü kod olmuştur. Dolayısıyla, Avrupa Türkiye'yi anti-demokratik ve otoriter bir ülke olarak görmektedir. Ülke sınırları içinde yaşanan terörist saldırılar ve yaşanmış darbe girişimi hasebiyle güvenli bir ülke değildir. Hatta Suriye iç savaşından kaçan mülteciler için bile güvenli bir ülke değildir. Cinsiyet eşitliği, anti-demokratik ve baskıcı rejimin hakim olması nedeniyle Türkiye, Avrupa politik kültürüne ait bir ülke değildir.

3. Ana Kod: Avrupa

Alt Kodlar: Batı Medeniyeti, Modernlik, Demokrasi, Sosyal Refah, Demokrasi, Avrupa Değer ve Normlar

10 Mart 2016 tarihli "Bu Türk anlaşması yasal değildir ve Avrupa'nın değerlerine ihanet etmektedir" başlıklı köşe yazısında Avrupa Birliği havzasının serbest ticaret bölgesi yerine Toplum değerlerinin korunduğu yer olduğu vurgulanmıştır. Başka bir deyişle, Birliğin ticari yönünden ziyade demokratik ve temel hak ve özgürlüklerin korunduğu bir alan olduğu dile getirilmiştir. Türkiye'nin mülteci krizini çözebilmek için iyi bir alternatif olmadığı, Birlik üye ülkelerin kendi aralarındaki dayanışması ile bu problemin çözebileceği bu yüzden de "Erdoğan'ın zehirli kadehinin içilmemesi" gerektiğinin altı çizilmiştir.

İlgili haber metinlerinde özellikle de 15 Temmuz Darbe Girişim'inden sonra Türkiye'nin ciddi insan hakları ihlalleri yaptığı ve basın özgürlüğünü kısıtladığı hususunda şikâyetler dile getirilmiştir. Fakat ilginçtir ki hiçbir köşe yazısı ve haber metinlerinde Darbe teşebbüsü ile Türkiye'nin demokrasisine ağır darbe yapıldığı ve halkın meydanlara çıkarak darbeye karşı bir duruş sergilemelerinden bahsedilmemiştir. Hukuk dışı bu girişim kınanmadığı ve Türkiye'nin demokrasisine sahip çıkılmadığı görülmektedir. Sanki demokratik ve insan hak ve özgürlüklerin sadece Batı'ya ait bir değer olduğu ve Türkiye'nin bu değer ve normları ne kadar benimsemeye çalışsa da başarılı olamayacağı bu darbe teşebbüsü ile gösterilmeye çalışılmıştır. Aydınlama ve Rönesanssı yaşamayan bir ülkenin Batı medeniyetinde yeri olmadığının altı çizilmiştir.

Bu kategoride ortaya çıkan bulgu, Türkiye'nin Batı medeniyetinin bir parçası olarak görülmediği, her ne kadar darbe girişimine karşı bir duruş sergileyip demokrasiye sahip çıksa da veya halkın güvenliği sağlama adına terörle mücadele etse de Türkiye sistematik olarak anti-demokratik ve insan haklarını sürekli ihlal eden ülke konumuna indirgenmiştir.

4. Ana Kod: Üyelik

Alt Kodlar: İnsan Hakları İhlalleri, İmtiyazlı Ortaklık, Kopenhag Kriterleri, Vize Muafiyeti

10 Mart 2016 tarihli "Bu Türk anlaşması yasal değildir ve Avrupa'nın değerlerine ihanet etmektedir" başlıklı köşe yazısında basın özgürlüğünün ihlal edildiği ve insan haklarının giderek kötüleştiğini ve ülkede iyi yönetişimin olmadığı dile getirilmiştir. Bu yüzden de Avrupa Birliği'nin birinci önceliğinin Türkiye'nin demokrasiye ve insan haklarına saygılı bir ülke konumuna getirilmesi olduğu altı çizilmiştir. Mülteci krizini Türkiye ile çözmenin problem teşkil edeceği dolayısıyla da alternatif yolların aranmasını ve bu alternatiflerin neler olabileceğine dair varsayımlarda bulunulmuştur.

25 Ağustos 2016 tarihli köşe yazısında Ankara ve Brüksel arasında imzalanan Geri Kabul Anlaşması'nın bir 'pazarlık' olarak isimlendirilmesi ve bu pazarlığın Avrupa'ya vizesiz seyahat etme sözü verilmesi ile tatlıya bağlandığı ifade edilmiştir. Aynı köşe yazısında Türkiye'nin terörle mücadele adı altında insan hak ve özgürlüklerini kısıtlayarak basın özgürlüğüne darbe vurmaya çalıştığı belirtilmiştir.

David Cameron'un 3000 yılına kadar Türkiye'nin Birliğe üye olabileceğini düşünmediğini söylemesiyle İngiltere ve Türkiye arasında bir gerilim yaşandığını söyleyen 22 Haziran 2016 tarihli yazıda Fransa hükümeti tarafından Türkiye'nin üyeliğinin halk referandumuna sunulması gerektiği ifade edilmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise Türkiye'nin AB referandumuna sunulacak bir mesele olmadığının altını çizmiştir.

Bu kategoride iki bulgu vardır. 23 kere kodlanan vize muafiyeti en çok kullanılmış 2. koddur. Bu durum 2016 yılı içinde Türkiye'ye bakışın vize muafiyeti konusu üzerinden şekillendiğini söyleyebiliriz. Vize muafiyetin belli şartlara bağlanması ve vize muafiyetinin verilmesi durumunda Avrupa'ya ciddi oranda Türklerin akınına uğrayacağı düşünülmüştür. Bir diğer bulgu 20 defa üyelik konusunun geçmesi ve Türkiye'nin üyelik statüsüne sahip olabilme ihtimalinin Avrupa Uluslararası toplumunda bir endişe yarattığı belirtilmiştir.

Tümevarım yöntemiyle ana kod ve alt kodlar birleştirilerek üç ana tema oluşturulmuştur. Bunlar;

Tema 1 (T1): Türkiye, Batı medeniyetinin bir parçası değildir.

ADEMO(21): Türkiye demokratik bir ülke değildir.

SATER(10): Türkiye'de reel bağlamda bir savaş olmasa da terörle mücadele söz konusudur. Toplumda negatif barış vardır.

BASOT(11): Türkiye'de giderek daha da baskıcı ve otoriter devlet olma yolunda hızla ilerlemektedir.

LLEG(5): Türkiye'de yasal olmayan bir takım olaylar olmaktadır. Bu yüzden de hukuk kırılgandır.

CİNSEŞ(5): Türkiye'de cinsiyet eşitliği yoktur.

NORM(6): Avrupa değer ve normlarının Türkiye tarafından benimsenmesinde zorluklar yaşanmaktadır.

Tema 2 (T2): Türkiye, üyelik için gerekli olan kriterleri taşımamaktadır.

ÜYE(20): Metinlerde Türkiye'nin olası üyeliğinin sistematik olarak olumsuzlukları üzerinde durulmuştur.

İMOR(0): İmtiyazlı ortaklık hiç bahsedilmemiştir.

İH(13): 13 kere insan hakları ihlalleri üzerinde durulmuştur.

VİZMU(23): Türkiye'nin Geri Kabul Anlaşması karşılığında imzalanan ve bazı kriterlerin (terörle mücadele yasasının değişmesi, basın özgürlüğü vb.) yerine getirilmediği takdirde vize muafiyetinin uygulamaya geçilemeyeceğinin söz konusu olabileceğidir.

PROB(4): Problemli bir ülkenin Birliğe üyeliğinin söz konusu olamayacağıdır.

Sonuç olarak, içerik analizi ile bulunan iki tema vardır: Tema 1, Türkiye'nin hala Batı medeniyetinin bir parçası olarak görülmediği; Tema 2, Türkiye'nin Birliğe üye olması gereken şartları taşımamasıdır.

Sonuç:

İçerik analizi metodu ile İngiliz merkez sol gazetesi olan the Guardian'ın 2016 yılı içerisinde yayınlanan rastgele seçilen 19 haber metni ve köşe yazısı incelenmiştir. İlgili haber metin ve köşe yazılarında sistematik olarak Türkiye'nin Birliğe üye olunmasının istenmediği işlenmiştir. 15 Temmuz Darbe teşebbüsüne karşı halkın göstermiş olduğu tepkiyi iyi niyetle ele alınmaması ve bu girişimin Türkiye'deki demokrasinin ne kadar da kırılgan olduğuna bir işaret olarak gösterilmesi ve giderek Türkiye'nin daha da otoriterleştiği yönünde vurgu yapılması oldukça dikkat çekicidir. Bir yandan demokratik değerleri yücelten Avrupa'nın yaşanan darbe girişiminde Türkiye'nin yanında kalmaması oldukça dikkat çekicidir. İlgili haber metin ve köşe yazılarında yaşanan bu durumdan mevcut hükümetin sorumlu tutulduğu izlenimi yaratılmıştır. Türkiye'nin Putin Rusya'sına dönmesinden korkan Avrupa Birliği vize muafiyetinin dışında Birliğe üyeliğinin bile söz konusu olamayacağı dile getirilmiştir.

Sonuç olarak, içerik analizinde ortaya çıkan iki temadan biri Türkiye'nin Batı medeniyetinin içinde yer almadığıdır. Haber metin ve köşe yazılarındaki paragraflar arasında 'saklanmış' ve 'filtreli' bir oryantalizm anlayışının olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özetle, İngiltere'ye göre 'pozitif öteki', Almanya ve Fransa'ya göre 'sevilmeyen' Türkiye'nin artık 'istenmeyen' bir ülke olduğunun kanıtı olabilir. Sonuç olarak, hem Avrupa kimliği üzerinden Türkiye'ye bakıldığında hem de içerik analizinin sonuçlarına göre Avrupa uluslararası toplumuna üye olabilmek için ortak çıkar ve kuralları paylaşmanın yanında ortak kültür havzasından gelinmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Kaynakça:

Ağkaya, Onue. (2013). "İngiliz Okulu Perspektifinden 1919-1929 Arası Dönemde Uluslararası Sistemin Yapısının Analizi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2013.

Akdemir, Erhan. "Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi". *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar,* editör Belgin Akçay ve İlke Göçmen. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2012.

__ *Avrupa Birliği'nde Kimlik, Kültür Tartşmaları ve Türkiye*. Bursa: Ekin Yayınevi, 2013.

Anidjar, Gill. *Düşmanın Tarihi: Yahudi, Arap*. çeviren Timuçin Binder. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

Ayhan, Veysel vd. "Fransız Kamuoyunun Türkiye'ye Bakışı: AB Üyeliği, Kimlik ve Diğer Faktörler". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 11(41) (Yaz 2012): 268-294.

Baycar, Nilay. "Turkish Cultural Identity: A European Identity". *Turkish Journal of Politics* 4(2) (Kış 2013): 5-21.

Bull, Hedley. *The Anarchical Society.* üçüncü baskı. New York: Palgrave, 2002.

Buzan, Barry. *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu*. çeviren Haluk Özdemir. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015.

Bozkurt, Ömer. "Avrupa Parlamentosunun Türkiye'ye Bakışı", *Amme İdaresi Dergisi* 34(2) (Haziran 2001): 1-17.

Devlen, Balkan. ve Özdamar, Özgür. "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları". *Uluslararası İlişkiler* 7(25), (Bahar 2010):43-68.

Griffiths, Martin vd. *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. çeviren CESRAN. Ankara: Nobel Kitabevi, 2011.

Goff. M. P. ve Dunn, K. C. "Conclusions: Revisiting the Four Dimensions of Identity". *Identity and Global Politics: Theoretical and Empirical Elaborations*. Gordonsville: Palgrave Macmillian, 2004.

Göle, Nilüfer. *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis Yayıncılık. ikinci Baskı, 2010.

Gökakın, B. Özlem. "The Ottoman Empire and European International Society: A Theoritical-Historical Analysis". Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Departmanı. yayınlanmamış doktora tezi. Ankara, 2010.

Jorgensen, F. Aslı E. İngiliz Okulu, *Uluslararası İlişkilere Giriş.* (Dördüncü Baskı). editörler Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 2015.

Kalın, İbrahim. Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş. İstanbul: İnsan Yayınları, ikinci baskı, 2016.

Linklater, Andrew. "Civilisations and International Society". *System, Society and the World: Exploring the English School of International Relations.* (Second Edition), edited by R. W. Murray. Bristol: E-International Relations Publishing, 2015.

Linklater, Andrew ve Suganami, Hidemi. *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment.* Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

O'Hagan, Jacinta. "Universalizing the West? The Conception of the West in the Work of the 'International Society' School". *Conceptualizing the West in International Relations: From Spengler to Said.* Gordonville: Palgrave Macmillian, 2002.

Matar, Philip. *Islam in Britain, 1558-1685*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Öner, Selcen. "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,* 13(1) (2014):163-184.

Paksoy, Aaladdin. F. ve Negrine, Ralph. "Turkey as 'a Positive Other': a Theoretical Discussion to Comprehend the British Media's View on Turkey-EU Relations", Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 18(5) (2016): 494-505.

Petiteville, P. "Exporting 'values'?: EU External Co-operation as a 'soft dipmocay'. Understanding the EU'S External Relations. edited by M. Knodt and S. Princen. Oxon: Routledge, 2003.

Rattansi, Ali ve Westwood, Sallie. "Yeni Irkçılık ve Irkçı Kimlikler". Batı Cephesinde Irkçılık, Modernite ve Kimlik. Editör: Ali Rattansi ve Sallie Westwood, çeviren Sevde Akyüz, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997.

Rumelili, Bahar. "Turkey: Identity, Foreign Policy, and Socialization in a Post-Enlargement Europe", European Integration, 33(2) (2011): 235-249.

Vigezzi, Brunello. "The British Committee and International Society: History and Theory". *Guide to the English School in International Studies*. editörler C. Navari ve D. M. Green, Somerset: Wiey-Balackwell Press, 2013.

Yeşilada, Birol. A. "Turkey's Candidacy for EU Membership", Middle East Journal, 56(1) (Kış 2002): 94-111.

Yılmaz, Hakan. "Turkish Identity on the Road to the EU: Basic Elements of French and German Oppositional Discourses", Journal of Southern Europe and the Balkans. 9(3) (2007): 293-305.

Yurdusev, A. Nuri. International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach. Gordonsville: Pagrave Macmillian, 2003.

Türkiye'deki Nitelikli Ara Eleman Sıkıntısının İncelenmesi

Investigation of Qualified Intermediate Staff in Turkey

Firdevs Tuğba TEKİN *

Öz:

Türkiye'de işsizlik sorununun artmasına rağmen, nitelikli ara eleman sıkıntısı devam etmektedir. İnşaattan turizme, tekstilden otomotiv sektörüne kadar birçok alanda nitelikli ara eleman eksikliği görülmektedir. Bu duruma, mesleki ve teknik eğitimde yetersizlikler, güncel olmayan ders programları, sanayi- okul işbirliklerinin yetesiz oluşu gibi faktörler neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler düzeyinde olan ülkemiz için kalifiye ara eleman sorunu, ivedi bir şekilde çözülmesi gereken başlıca konulardan biridir. Genç bir nüfusa sahip olan Türkiye' de nüfus, son yıllarda önemli bir şekilde artmış, işsizlik geçmişle kıyaslandığında çok daha kritik hale gelmiştir. Nitelikli ara eleman yetiştirilmesi endüstrinin ihtiyaçlarını karşılamasının yanında, her yıl giderek artan işsizlik sorununa da çözüm olacaktır. Bu da ülkemizin kalkınmasına ciddi katkılar sağlayacaktır. Ülkemizde hem kamu hem de özel sektör destekli, bu sorunu düzeltici önemli projeler yapılmaktadır. Fakat, yapılan çalışmaların sayısı istenen düzeyde değildir. Bu çalışmada nitelikli ara eleman sıkıntısının boyutları incelenerek, bu durumun nedenleri ortaya konulmuş, yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş, yapılması gerekenlerle ilgili önerilerde bulunulmuştur. Sonuç olarak, eğitimin kaliteli hale getirilmesi, üniversitelerin ve kamu kuruluşlarının sanayi işbirliklerini geliştirmesi, sektörün talep ettiği nitelikte ara eleman yetişmesi için çeşitli kurs ve seminerlerin yapılması, öğrencilerin kalifiye ara eleman olmaya karşı motivasyonlarının arttırılması ve her kesimden paydaşın Türkiye'deki bu sorunu bitirmek için el birliği yapması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Nitelikli Ara Eleman Sıkıntısı, Mesleki ve Teknik Eğitim, Sanayi- Okul İşbirlikleri, Mesleki ve Teknik Eğitimde Sorunlar

Abstract:

Despite the growing unemployment problem in Turkey, there is still shortage of skilled technicians and intermediate staff in the industry. In many sectors, from construction to tourism, textile to automative sector, lack of skilled technicians can be seen. Deficiencies in vocational and technical training, outdated curricula, lack of of industry- school partnerships are the main reasons for this situation. For our country,

* Öğretmen, Hacı Ali Osman Gül İlkokulu, Başakşehir, İstanbul, ftugba@gmail.com

which is at the level of developing countries, the problem of qualified intermediate staff is one of the main issues to be resolved urgently. In Turkey, which has a young generation, the population has increased significantly in recent years and unemployment has become even more critical compared to the past. In addition to meeting the needs of the industry, trained skilled workers will also be a solution to the ever increasing unemployment problem. This will provide a significant contribution to the development of our country In our country, many corrective major projects which are supported by government and private sector are executed to prevent this problem. However, the number of studies is not at the desired level. In this study, the dimensions of the shortage of skilled technicians and intermediate staff were examined, the reasons for this situation were revealed, information about the studies was given and some suggestions were made about what to do. As a result, it is necessary to improve the quality of education, to develop industrial partnerships of universities and public institutions, to organize various courses and seminars for the trainees in demand of the sector, to increase the motivation of students to become qualified intermediate staff and to make a union of stakeholders from all walks of life.

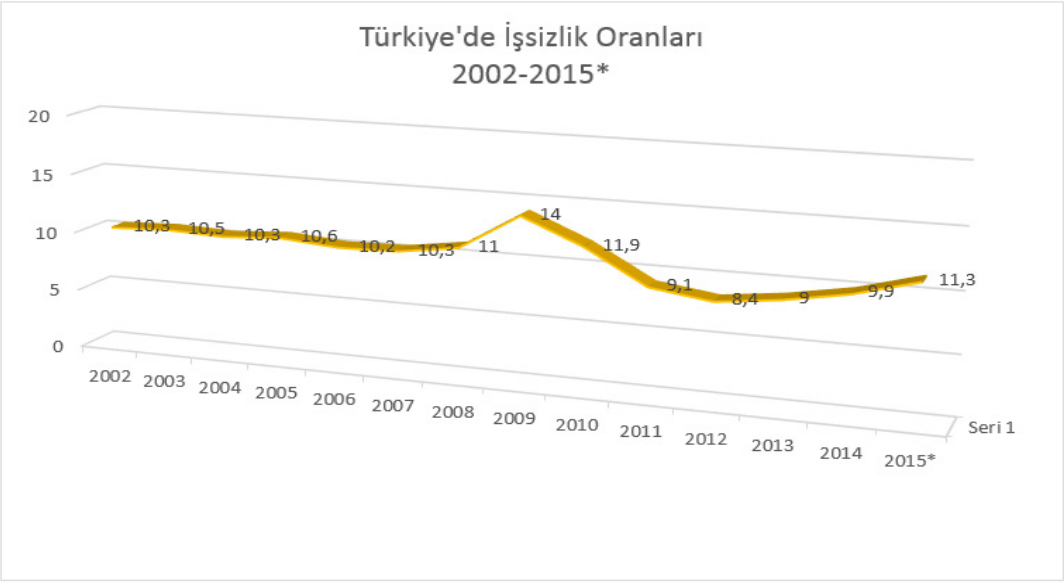
Keywords: Qualified Intermediate Staff, Vocational and Technical Education, Industry-School Collaborations, Problems in Vocational and Technical Education

Giriş:

İşsizlik özellikle son yıllarda artan nüfusun etkisiyle ülkemizde önemli bir sorun haline gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından kamuoyuyla paylaşılan 15 Nisan 2015 tarih ve 18636 sayılı haber bültenine göre, Türkiye'de Ocak 2015 itibariyle işsizlik oranı %11,3 çalışma çağındaki nüfus 57 milyon 475 kişi, toplam işgücü ise, 28 milyon 713 bin kişi, toplam işsiz sayısı ise 3 milyon 259 bin kişiden oluşmaktadır (Yar, 2015). Şekil- 1'deki işsizlik oranları incelendiğinde de işsizliğin son 15 yıldır ülkemizde ciddi bir sorun teşkil ettiği görülmektedir. İşsizliğin böyle büyük rakamlarda olmasına ragmen, ciddi bir şekilde nitelikli ara eleman ihtiyacı günden güne artmaktadır.

Daha önceki verileri de incelediğimizde işsizliğin ülkemizde her dönem ciddi bir sıkıntı olduğu, buna karşılık nitelikli ara eleman eksikliğinin kapatılamadığı gerçeğini görmekteyiz. TÜİK 2010 verilerine göre işsiz sayısı 2 milyon 751 bin iken, sanayide ciddi ara eleman sıkıntısı yaşanmış, buna karşılık 350 bini âcil olmak üzere 1,5 milyon civarında kalifiye elemana ihtiyacı yaşanmıştır (Karagöz, 2010).

Şekil- 1 Türkiye'de İşsizlik Oranları (Yar, 2015).

Ülkemizdeki ara eleman sıkıntısına en önemli örneklerden biri İstanbul'daki 3. Havalimanı inşaatına alınacak iş makinası ve kamyon kullanıcı sayısının 800 kişi olmasına ragmen, başvuru sayısının 85 olmasıdır (Yılmaz, 2015). 3 milyonu aşkın işsizi olan ülkemizde böyle bir örnek, ara eleman sıkıntısını çarpıcı bir şekilde göstermektedir.

2013 Şubat rakamları da ara eleman ihtiyacını göz önüne sermektedir. Bu yılda, Türkiye'de işsiz sayısının en fazla azaldığı kesim lise altı, lise ve meslek liseliler olduğu görülmüş, işsizlik sayısındaki azalma 2010 ile kıyaslandığında, işsizlik oranının en çok azaldığı kesim yüzde 5.4 ile liseliler olduğu, bu rakamı yüzde 4.4 ile meslek liseliler ve yüzde 4.2 ile lise altı grup olduğu saptanmıştır (Ergin, 2013).

Ara Eleman İhtiyacının Nedenleri

Kalifiye ara eleman ihtiyacının en önemli nedenleri arasında meslek ve teknik eğitimdeki sorunlar ilk sırada gelmektedir. Meslek Lisesi mezunlarının, mezun oldukları bölümlerine uygun meslek yüksekokulu programlarına sınavsız geçiş hakları ile birlikte öğrenci sayısı artmış ancak meslek yüksekokullarının altyapı, mekân (laboratuvar, atölye, derslik vb.) donanım ile öğretim elemanı gereksinimi aynı oranda geliştirilememiş, artırılamamıştır (Alkan ve diğerleri, 2014).

Eğitimin nitelikli olması gerekliliğine ek olarak nicelik olarak da yapılması gereken çok şey vardır. 2002 yılında bin 900 civarında olan mesleki ve teknik eğitim lisesinin 2015 itibariyle 4 bini geçmiş, bu alandaki öğretmen sayısı da 15 binden 62 bine çıkmıştır. Bu anlamda sayı olarak iyi bir ilerleme kaydedilmiş gibi görülse de, öğretmen/öğrenci oranları oldukça fazladır (http://eskisehir.meb.gov.tr/www/bakan-avci-kalifiye-eleman-yetistirmeliyiz/icerik/2055).

Nicelik anlamında durum böyleyken, nitelik anlamında da, mesleki ve teknik eğitimde sorunlar boy göstermektedir. MYO'larda eğitim veren öğretim elemanlarının dağılımına bakıldığında, yaklaşık %85'inin öğretim görevlilerinden, %15'inin de öğretim üyelerinden oluştuğu görülmektedir. MYO'larda öğretim görevlisi olmak için neredeyse bir fakülte bitirmek yeterli olabilmekte, hatta yabancı dil koşulu gerekmediği için aynı üniversitede fakülte veya yüksekokula araştırma görevlisi olarak bile giremeyen bir kişi, MYO'ya Türkiye'deki yaygın söylenen şekliyle hoca olarak girip, bu denli önemli bir misyon yüklenmiş olan ara elemanların yetiştirilmesi görevini üstlenerek, çalışabilmektedir (Alkan ve diğerleri, 2014).

Her geçen gün biraz daha artan teknolojiyle beraber, gelişmiş ülkeler mesleki ve teknik eğitimde, dinamik ve güncel ders programlarını benimsemişlerdir. Ülkemizde mesleki eğitim ise yıllardır süregelen klasik anlayışı terk etmede oldukça hantaldır. Bu durum da piyasanın aradığı özellikte ara elemanın yetişmesini engelleyici bir unsurdur.

Ara Eleman İhtiyacının Karşılanmasına Yönelik Yapılan Bazı Çalışmalar

Sanayi- okul, kamu kurumları- okul iş birliklerinin geliştirilmesi hem öğrencilerin daha çok pratik yapma şansı yakalamasına, hem okullar için döner sermaye oluşturulması anlamında önemlidir. Bu noktada özelikle kamu idarecilerine önemli görevler düşmektedir. Ülkemizde bu anlamda yapılan birçok protokol bulunmakta ve yeni projeler hazırlanmaktadır. İl Özel İdaresi, Milli Eğitim Müdürlüğü ve İstanbul Ticaret Odası (İTO) işbirliğiyle yürütülecek olan İl Özel İdaresi Mesleki ve Teknik Eğitim Kursları Projesi (ÖZİMEK) protokolü de bunlardan biridir. Bu proje kapsamında gerçekleştirilecek kurslarda 44 ayrı branşta mesleki ve teknik eğitim verilerek, çok geniş kitlelere ulaşılması hedeflenmiştir (http://www.hurriyet.com.tr/ara-eleman-yetistirme-projesi-imzalandi-6650552, 26.06.2016'da erişildi).

Bursa Belediyesi ile Bebe Çocuk Konfeksiyonu Sektörü Sanayici ve İşadamları Derneği arasında imzalanan protokol de böyle çalışmalara bir örnektir. Proje sektörün ihtiyacına yönelik overlok ve kadın giyimi dekupaj gibi eğitimlerin verilerek, hem işverenin nitelikli eleman eksikliğini kapamasını,

hem de kursiyerlerin meslek sahibi olmasını hedeflemektedir (http://www.bursa.bel.tr/nitelikli-eleman-seferberligi/haber/12480/, 30.06.2016'da erişildi).

Ege Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği, gelinlik sektörünün kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla "Gelinlik ve Abiye Sektörü Ara Elemanlarının Üretim ve Tasarım Yetkinliklerinin Geliştirilmesi Projesi"ni hayata geçirmiştir (http://www.aksam.com.tr/kobi/sektore-kalifiye-eleman-yetisecek/haber-549758, 30.06.2016'da erişildi). Bu ve bunun gibi projeler üretilmesi, ara eleman yetiştirilmesine yönelik çalışmalara en üst düzeyde önem verilmesi, günümüz ve geleceğimiz için çok önemlidir.

Sonuç ve Tartışmalar:

Türkiye'de nitelikli ara eleman eksikliği sanayinin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, sorunun boyutları, nedenleri ortaya konmuştur. Yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Sorunun temelinde mesleki ve teknik eğitimdeki temel eksiklikler, mezun olan öğrencilerin piyasanın ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizlikleri önemli rol almaktadır. Özelikle mesleki liseler ve meslek yüksekokullarının sanayi ile işbirliğinde olması, öğrencilerin bitirme projelerini sanayide yapabilmeleri, staj sürelerinin arttırılması, sanayideki eksikliklerin iyi belirlenerek, bu eksikliklerin giderilmesi için kamusal teşvik ve yaptırımların olması nitelikli ara elaman yetiştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

Buna ek olarak, mesleki ve teknik eğitim almanın avantajları ön plana çıkarılarak, ilköğretim düzeyinden itibaren öğrenci ve velilere tanıtımlar yapılmalı, başarı hikayeleri ön plana çıkartılmalıdır. Türkiye'de TÜBİTAK, KOSGEB, İŞKUR, Kalkınma Ajansları gibi kamu kurumları, mezuniyet sonrasında öğrencilere kendi işlerini kurmaları için gerekli olan maddi kaynakları daha öğrenciyken sundukları destek programlarına sahiptir (Alkan ve diğerleri, 2014). Bu gibi teşviklerin öğrenciler tarafından bilinmesi, mesleki ve teknik eğitime eğilimi arttıracak, nitelikli ara eleman yetişmesine ciddi katkılar sağlayacaktır. "Âşıklık Geleneğinin Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Barış Manço Olgusu".

Kaynakça:

Akşam Gazetesi Resmi Web Sitesi. "Sektöre Kalifiye Adam Yetişecek"

(16 Eylül 2016) 29 Eylül 2016

<http://www.aksam.com.tr/kobi/sektore-kalifiye-eleman-yetisecek/haber-549758>

Alkan, Reha Metin, Suiçmez, Memderes, Aydınkal, Mehmet, & Şahin, Menekşe. "Meslek yüksekokullarındaki mevcut durum: Sorunlar ve bazı çözüm önerileri".*Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* (Aralık, 2014): *4*(3), 133-140.

Anadolu Ajansı Haberi. "Ara Eleman Yetiştirme Projesi İmzalandı"

(6 Haziran 2007) 29 Eylül 2016

<http://www.hurriyet.com.tr/ara-eleman-yetistirme-projesi-imzalandi-6650552>

Bursa Büyükşehir Belediyesi Resmi Web Sayfası. "Nitelikli Eleman Seferberliği"

(1 Şubat 2013) 29 Eylül 2016

<http://www.bursa.bel.tr/nitelikli-eleman-seferberligi/haber/12480/ >

Ergin, Barış. "Ara Eleman İşsiz Kalmadı". (16 Mayıs 2013) 29 Eylül 2016

<http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/05/16/ara-eleman-issiz-kalmadi>

Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü. **"**Bakan Avcı: 'Kalifiye Eleman Yetiştirmeliyiz"

(1 Ekim 2015) 29 Eylül 2016

<http://eskisehir.meb.gov.tr/www/bakan-avci-kalifiye-elemanyetistirmeliyiz/icerik/2055>

Karagöz, Fatih. "İşsiz Çok Vasıflı Eleman Yok" (17 Ekim 2010) 29 Eylül 2016

<http://www.yeniasya.com.tr/2010/10/17/ekonomi/h2.htm >

Yar, Fatih. "Tükiye'de İşsizlik Sorunu (2002-2015)" (16 Nisan 2015) 29 Eylül 2016

<http://globalpse.org/turkiyede-issizlik-sorunu-2002-2015/>

Yılmaz, Hakan. "Ara Eleman İhtiyacı". (27 Ocak 2015) 29 Eylül 2016

<http://www.yeniasya.com.tr/hakan-yilmaz/ara-eleman-ihtiyaci_317479>

Geleneksel Yazma Sanatında Kullanılan Tokat Kalıp Baskı Tekniğinin Günümüz Kadın Giyimine Uygulanması

Gülşah POLAT *

Öz:

Yazmacılık sanatı, elle çizilerek ya da ağaç kalıplarla basılarak uygulanan bir kumaş desenleme tekniğidir ve geleneksel el sanatları içinde önemli bir yere sahiptir. Yazmacılık sanatında ayrı bir yeri olan Tokat yazmacılığında; kalıplar sadece ıhlamur ağacından oyulmaktadır. Baskılarda kullanılan boyaların kumaşlara etkisi, baskı sonrası dayanıklılığı ve modern duruşa sağladığı katkılar dikkate alınmaktadır. Tokat kalıp baskı tekniği genellikle yazma, sofra bezi vb. ürünlerde kullanılmaktadır.

Bu çalışmada; günümüz trend, renk ve giysi formları dikkate alınarak geleneksel Tokat yazma sanatında kullanılan desenlerin kadın giyimine uygulanması, kültürel değerlerimizi taşıyan bu sanatın gelecek nesillere aktarılması ve Tokat kalıp baskısının sadece yazmacılık sanatında değil aynı zamanda giyilebilir sanata da uygulanması ve günümüz moda tasarımcılarına ışık tutması amaçlanmaktadır. Araştırma ile ilgili literatür taraması yapılmış ve Tokat ilinde halen devam eden bu sanatın ustaları ile görüşmeler gerçekleştirilerek, Tokat kalıp baskı tekniği incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında Tokat kalıp baskı tekniği kullanılarak modern kadın giysi tasarımları oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Geleneksel Türk Sanatları, Yazmacılık Sanatı, Tokat Kalıp Baskı Tekniği, Kadın Giyimi

Giriş

Yazmacılık, elle çizilerek ya da ağaç kalıplarla basılarak uygulanan bir kumaş desenleme tekniğidir ve geleneksel el sanatları içinde önemli bir yere sahiptir. Ağaç kalıp kullanarak baskı yapma tekniğinin ilk olarak nerede kullanıldığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte Mezopotamya'da tahta kalıpla kil üzerine baskı yapıldığı, Çin'de ise ağaç kalıplarla mühür basıldığı bilinmektedir. Anadolu'da bu teknik

* Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Fevzi Kıraç Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Moda Tasarım ve Konfeksiyon bölümü, E-posta, gpolat011990@hotmail.com

ilk olarak Hititler tarafından kullanılmıştır. M.Ö.1000-M.S.100 yılları arasında Orta Asya'da yaşayan Türk kavimleri kumaş desenlemede hayvan figürleri kullanmaktadır. Bu figürler av ve avcılık kültürünü yansıtmaktadır. Yunan tarihçisi Heredot yazılarında Hazar Denizi çevresinde yaşayan toplulukların bitkilerden elde ettikleri boyalar ile kumaş üzerine hayvan figürleri çizerek giysileri süslediklerini yazmaktadır. Bu bilgilere dayanarak Orta Asya'da Türklerin milattan önceki dönemlerde yazmacılığı bildikleri belirtilmektedir (Gökaydın, 1990: 190).

Çatalhöyük kazılarında ele geçen buluntular arasındaki mühürlerin, baskı ile yapılan yazmacılığın ilk ipuçları olduğu düşünülmektedir. Günümüze kadar gelen örneklere bakarak yazmaları tek renkli ve çk renkli olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Her iki grupta da süsleme, ağaç kalıpları boyaya batırarak kumaşa basmak yoluyla ya da boyanın kumaşa fırça ile sürülmesi yoluyla yapılmaktadır(Barışta, 1998: 113-114).

Şekil 1. Hitit sanatına ait mühür örnekleri (Kaya, 1988: 11)

Günümüzde yazma örnekleri 16.yüzyıldan kalmıştır. Anadolu'da özellikle Tokat, Kastamonu, Bartın, Gaziantep ve Diyarbakır'da gelişen yazma sanatı, 17.yy'da İstanbul'da en yüksek düzeye ulaşarak en güzel örneklerini bu dönemde vermiştir. Bu konuda en eski bilgiler, III.Murat zamanında (1574-1579) İbrahim Paşa Sarayı'nda Şehzade IV.Mehmet'in sünnet düğünündeki geçitte "Basmacı esnafı" adını taşıyan minyatürde görülmektedir. Ayrıca "Sürname" isimli el yazması eserde, baskı ustalarının ellerindeki renkli kalıplarla baskı yaptığı anlatılmaktadır. Sarayın kullandığı kumaşlarda boya ile yapılan basıların üzerine ayrıca altın ve gümüş motifler de basıldığı bilinmektedir. Türk yazmacılığı tarihine ışık tutacak kaynaklar bulunsa bile, bu sanatın tam olarak ne zaman başladığına dair net bilgiler mevcut değildir (Kaya, 1988 : 44)

Bartın da Türk yazmacılık sanatında önemli bir diğer merkezidir. Yazmacılığı Bartın'a 1800 yılında Trabzon'dan gelen Dursun Ofluoğlu getirmiş ve 20 yıl kadar burada yazmacılık yapmıştır. O'nun ölümünden sonra 1940 yılına kadar, bir Ermeni usta bu sanatı devam ettirmiştir (Öz, 2006: 64). Bartın'da tahta kalıpla yazma baskı tekniği 1972 yılına kadar yapılmış, bu tarihten sonra gerek kolaylığı, gerekse az emek ve işçilik istemesi, az zaman gerektirmesi ve seri üretimde kullanılması sebebiyle film baskı tekniği tercih edilir duruma gelmiştir. Günümüzde Bartın'da yazmacılık sanatı ölmek üzeredir. Bu sanatla uğraşan bir iki usta kalmıştır. Bartın'a özgü desen ve motifler Tokat iline gönderilmekte orada film ve kalıp baskı tekniği ile yapılan yazmalar Bartın'a getirilerek bölge halkına satılmaktadır (Kayabaşı ve Söylemezoğlu, 1999: 365).

Kalıp oymacılığındaki mahareti ile ün salmış ustaların başında Tokat'ta yetişen, ıhlamur ağacından oyduğu kalıplar ile Osman Laleci gelmektedir. Ali Sertoğlu, Ahmet Fındıkçıoğlu, Ünal Sulugöl'de bu sanatta başarılı olmuş ustalardandır. Bugün ise bu kalıpları Tokat'ta bulunan Ünal Usta hazırlamaktadır. Bu ustaların hazırladıkları kalıplar Kapalıçarşı'da turistlere satılarak yok olmaktadır. Günümüzde bazı kişi ve kurumlar bu kalıplara sahip çıkmışlardır. Bugün Kastamonu Müzesi'nde iki yüzü aşkın yazma kalıbının muhafaza edildiği bilinmektedir. Nuran Atalay, Sabiha Tansuğ ve Gökselin İleri de bu tarihe sahip çıkan koleksiyoncular arasında bulunmaktadır (Öz, 2006: 18).

Bu çalışmada geleneksel yöntemlerle yazma üretimi yapan ve Tokat yazmacılık sanatının sanayileşmiş seri üretim sağlayan Has Özgen firması bünyesinde yapılan kalıp baskı tekniği ile tasarımlar ve yasemin sanat evinin sahibi Yasemin Ertaştan'ın ile örnek bir baskı çalışması gözlemlenmiş ve üretimde kullanılan araç-gereçlerin özellikleri, üretimin işlem basamakları ve kompozisyon özellikleri incelenerek fotoğraflarla tespit edilmiştir. Çalışmanın konuya ilgi duyanlara ve bu alanda çalışanlara yardımcı olması amaç edinilmiştir.

Tokat İlinde Baskı ve Yazmacılık Sanatı

Köklü bir tarihi geçmişe sahip Tokat yazmacılığı XV.yüzyıldan başlayarak yazmacılığın merkezi haline gelmiştir. Selçuklular döneminde Tokat yazmalarında geometrik desenler kullanılmış ve bu desenler Selçuklu sanatına paralellik göstermiştir. Osmanlılar döneminde Tokat'ın yazma gelirlerinin Valide Sultanlara has olarak verildiği bilinmektedir. Kentteki hanlarda toplu olarak üretim yapan yazmacılar, işyerlerinde hazırladıkları yazmaları boyahanelere verir ve karşılığında damga vergisi öderlerdi. Bu vergiyi zorunlu kılmak amacıyla bölgede Tokat ili dışında yazmacılık yapmak yasaklanmıştır. 1817 yılında Zile ve Niksar'a gitmişlerse de 1821 yılında bu gibi kaçak ustaların iş yerlerinin kapatılması emredilmiştir(Mahir, 2011:432).

Günümüz Tokat yazmacılığı yaşama savaşı veren el sanatlarımızdan biridir. 50-60 yıl öncesine kadar Horozoğlu hanı, Hacı Musaoğlu hanı, Askerler hanı, Beypazarı hanı, Gazioğlu hanı gibi 5 büyük handa yapılan yazmacılık sanatı bugünlerde75.yıl yazmacılar hanı ve Taşhanda yapılmaktadır. Buralarda birkaç esnaf ve sanatkâr bu sanatla uğraşmaktadır (Türker, 1996:1).

Geleneksel tokat yazmacılığında karakalem ve elvan olmak üzere iki tip yazma bulunmaktadır. Renkli yazmalara elvan, siyah beyaz yazmalara ise karakalem adı verilmektedir.(Kaya, 1988: 44). Kalem işi tekniğinde yazma ustasının kullandığı fırça "kalem" olarak tanımlanmaktadır. Büyük bir ustalık ve maharet gerektiren kalem işi tekniğinde, çerçeve üzerine gerilen kumaşa aktarılan desen konturları fırça ile çekilerek çizilir ve yine fırça ile boyanarak adeta tuval üzerine resim yapar gibi renklendirilir. Bu tür yazmalara 'el yazmaları' denir (Tezel, 2009: 29).

Elvan işi tekniğinde ise motiflerin her rengi için ayrı kalıp hazırlanarak yazma baskı işlemi yapılır. Desene ve renklere göre boş pamuklu kumaşa sırasıyla kalıplar basılarak motif renklendirilir. Tokat yazmalarının en önemli özelliği elvan baskı oluşudur.(Türker, 1996:1)

Kullanılan Kumaşlar

Tokat'a ait olan yazmalar genellikle ince pamuklu dokumalar türündedir. Yazmacılıkta kullanılan kumaşın kalitesi önemlidir. En uygun kumaşlar hammaddesi pamuk olanlardır. Pamuk, uygulama sırasında boyayı çabuk emmekte ve boya akmasını önlemektedir. Hammaddesi sentetik olan kumaşlar yazmacılıkta tercih edilmemektedir. Yöresel tezgah dokuması bezler (Cinlioğlu, 1955: 1132), yöre halkının kaput bezi olarak isimlendirdiği amerikan bezi (Barışta, 1988: 15), tülbent ve mermerşahi yazmacılıkta kullanılan kumaş cinsleridir(Kayabaşı ve Söylemezoğlu, 1999: 366).

Resim 1. Tokat Yazması ((Öz, 2006: 95)

Kullanılan Kalıplar

Yazmacılıkta kullanılan kalıplar ağaç kalıplardır. Kalıp yapımında ıhlamur ağacı kullanılmaktadır. Ihlamur ağacının bulunmadığı durumlarda sarıçam ve armut ağacıda kullanılmaktadır. Ihlamur ağacının tercih edilmesinin sebebi kolay oyulması, boyayı emme özelliğinin bulunmasındandır (Kaya,1988:44).

Dikey kesilen ağacın dokusu baskıyı etkileyeceğinden istenmeyen bazı çizgilere neden olur

ki bu da baskıyı, deseni bozabilir. Bu nedenle kalıp çıkarılacak ağaç yatay kesilir. Böylece motifin ağaç üzerine işlenmesi kolaylaşır. Kalıbı oymaya başlamadan önce yapılması gereken bir işlem de oyulacak parçayı, erimiş haldeki %75 parafin ve %25 balmumum karışımı içine batırıp bir süre beklemektir. Bu işlem hem kalıbın oyulmasını kolaylaştırır, hem de daha uzun süre kullanılmasını sağlar (Öz, 2006: 14). Kalıbın oyulmasında istenilen derinlik desenin sık veya seyrek oluşuna göre 1-1.5 cm. arasında değişmektedir. Oyulan derinliğin az olması halinde zaman zaman kalıp zeminine bulaşan boya, baskı anında karışarak baskıyı bozabilmektedir (Kayabaşı ve Söylemezoğlu, 1999: 362).

Tokat yazmacılığında kalıplar sadece ıhlamur ağacından oyulur. Kalıplar yumuşak, suya

dayanıklı ve emicidir. Kalıp tamamlandıktan sonra %75 parafin (veya don yağı) ve %25

balmumu karışımına batırılır. Böylece kalıp daha uzun süre kullanılabilir, dayanıklı hale

gelir ve boyadan etkilenmez (Türker, 1996: 16-17).

Kullanılan Boya ve Renk

Bitkisel boyalar; armut ağacı, üzüm yaprağı, bakam ağacı, ceviz ağacı, ebe gülmeci, haşhaş çiçeği, kızıl ağaç, kök boya, şeftali ağacı, nar ağacı, kestane ağacı, yabani gül, palamut, papatya, safran, saman, sarı kök ve soğan gibi bitkisel boyalar kullanılmaktadır.

Hayvansal boyalar; kırmız ve purpur, kimyasal boyalar; günümüzde çok az kalan yazmacın esnafı artık kök boya ve bitkisel boyalardan elde edilen boyaları çok fazla kullanmamaktadır. Ancak doğada çok bulunan elde edilmesi kolay olan ceviz ve benzeri boyacı bitkilerden yararlandıkları görülmektedir. Ülkemize 1880'lerden itibaren giren sentetik boyar özellikler alizarin ve anilinin ülkemize girmesi ile kök boyası yerini sentetik boyalara bırakmıştır. Akçemin boya; serigafi baskı için hazırlanan bir boya türüdür. Günümüz yazmacılığında en çok kullanılan boya çeşididir. Tokat yazmacılığında en çok tercih edilen renkler; patlıcan moru, koyu kırmızı, fes rengi, sarı, mavi, siyah ve yeşildir. (Öztürk, 2012: 508-509)

Tokat Yazmalarında Kullanılan Motifler ve Özellikleri

Tokat Elmalısı: Genellikle siyah zemine kırmızı ya da mor olarak basılır. Elma motifi yüzeyin her alanını kapsayacak şekilde tekrar edilen motiflerden oluşur.

Resim 2. Tokat Elmalısı

Aynalı Yazma: Bu yazmada zemin boş bırakılcak şekilde tasarlanmış olup zemin boşluklarını oluşturmak için dairesel şekildeki elma motiflerinden faydalanılmaktadır. (Öztürk, 2012: 509).

Tokat Beşlisi: Tokat içi dolusu ve kenar suyunun kullanıldığı yazmadır. Motifin zemine merkeze bir kenarlara da dört defa basılmasından meydana gelir.

Resim 4. Tokat Beşlisi

Çayır Gülü Deseni: Sadece çayırda yetişen güzel kokulu bir çicek.

Resim 5. Çayır Gülü

Kaynana Yumruğu: Yazmada kullanılan motifin yumruğa benzemesinden dolayı bu ismi almıştır. Tokat'a has bir yazma çeşididir. Motif yazma kenarlarının karşılıklı kenarına üçer adet diğer iki kenarlarına ise ikişer adet basılması ile elde edilen motiftir (Öztürk,2012: 513).

Resim 6. Kaynana yumruğu

Tokat Baskı Tekniğinin Sanayileşmesi ve Kadın Giyiminde Kullanılması

(Hasözgen Firması Örneği)

Tokat ilinde baskı alanında sanayileşmiş seri üretim sağlayan Has Özgen firması ulusal bir marka olma yolunda ilerlemektedir.Kurucusu Fehmi Özgen 1970 de yazma üretimiyle başlamıştır sektöre, şuanda da halen devam eden etnik tasarımlarıyla piyasada yer edinmiş bir firma olarak üretimine devam etmektedir.Etnik tasarımlar yapıldıktan sonra fabrika kendi bünyesinde üretilen dokuma kumaşla modellerin üretimini gerçekleştirerek model özelliğine bağlı olarak sırasıyla önce kesimi, baskısı,dikimi ve yağlı kirli denilen (etnik boyama,otantik boyama) boyama işlemlerini görmektedir.Firma Türkiye'nin çeşitli bölgelerinin yazma ihtiyacını karşılamakla birlikte kendi bünyesinde tasarlanan tasarımlarla da yerel pazarda yer edinmiştir.İnce ve pamuklu dokuması sayesinde her kesimden tüketicinin tercihleri arasında yer edinen etnik tasarımlar yaz aylarında tatilcilerin ilgi odağı olmaktadır.

Tokat baskılı ürünler motifleriyle hem gelenekselliğe yakın hem de kendine özgü farklı olma havası sebebiyle otantik ürünlerde , modern kadın giyimin hemen hemen her alanında göze çarpmaktadır. Aksesuar olarak da kullanılan malzemesinin doğal olma sebebiyle de organiğe yönderiliren günümüzde çokça tercih edilmektedir. Fuar ,şal ve çıkış noktası olan yazma her kesimden tüketiciye hitap etmektedir .Otantik elbiseler ince pamuk kumaştan üretildiği içi genelde, yazları tatil davullarında yer almaktadır .Turistlerinde dikkatini çeken bu geleneksel desenler doğal duruşlarıyla ve kültürel bir yapı olma sebebiyle birer anı ürünü olarak tercih edilmektedir. Tokat Taşhan da minik dükkanlar da kültürel bir gösteri havasında sergilenen ürünler hanın yansıması olmuş durumdadır.

Resim 7. Tokat Kalıp Baskı Tekniği ile Yapılmış Kadın Elbise Tasarımı

Resim 8. Tokat Kalıp Baskı Tekniği ile Yapılmış Kadın Yelek Tasarımı

Resim 9. Tokat Kalıp Baskı Tekniği ile Yapılmış Kadın Elbise Tasarımı

Yasemin Ertaştan Sanat Evinde Yapılan Örnek Tasarım ve Aşamaları

Tasarlanan giysinin kalıpları çıkarıldı Tokat'ın geleneksel giyimi araştırıldı, organik kumaş olan Tokat dokunan kumaş (Has Özgen) önce yıkanarak,ütülendi, kesimi yapıldı dikim gerçekleşmeden (birleştirme) model özelliğine bağlı olarak parçalara baskı yapıldı, serilerek kurutuldu (kimyasal boya kullanıldığı için 15-20 dakıkada kuruması gercekleştırıldı.Ütüsü yapılarak birleştirildi model ve fotoğraf çekimi yapıldı.

İşlem Basamakları

1. Boya hazırlanır ve boyama teknesine aktarılır.
2. Kumaş kesilir
3. Yazmalık kumaş üzerine keçe serilmiş tezgah üzerine yerleştirilir.

4. Kumaş üzerinde herhangi bir işaretleme ya da çizim yapılmaksızın oluşturulacak kompozisyon zihinsel olarak tasarlanır.

5. Tasarlanan kompozisyona uygun desen kalıpları seçilir.

6. Boyaya batırılan kalıplar kumaş üzerine hafifçe bastırılarak desen kumaşa transfer edilir. İlk aşamada boyalı yüzeyde renk haki yeşil olup hava ile temas ettikçe renk koyulaşır

Resim 10. Kalıplar ile kumaş üzerine **baskı uygulanırken**

Resim 11. Kumaşın renklendirilmesi yapılırken

Resim 12. Örnek Kadın Yelek Tasarımı

Sonuç ve Öneriler:

Tokat el baskı tekniğinin tanıtımını ve kadın giyimine uygulanmasını amaç edinen bu çalışma da; baskıda kullanılan boyarmaddelerin türlerine, kullanılan kumaş özelliklerine, kalıbı yaparken kullanılan ağacın özelliklerine, yapılış aşamalarına , baskının basım sırasında ki işlemlere ve baskı sonrasında ki işlemlere değinerek baskıda kullanılan desenlerin, motiflerin tanıtılmasını, isimlerini ve özelliklerini açıklayarak Tokat'ın geleneksel sanatından biri olan baskı konu alındı.

Ayrıca iki tasarım yapılarak ürünler Amerikan kumaşından dikilerek Tokat'ın kendine özgü olan motifleri ve geleneksel yöntemle baskısı yapıldı El baskı ustası olan Yasemin Ertan Ertaşların Sanat Evinde.Araştırmanın sonucu için hazırlanan iki tasarımda modern giysi örnekleri olarak tezde yer almaktadır. Yelek ve elbise modern kesimin yanı sıra baskı ve organik kumaşın birleşmesiyle etnik tarzıda yansıtmaktadır.

Araştırmanın sonucu doğrultusu da Tokat el baskı tekniğinin kadın giyimine uygulanmasında etnik tarzlarda ki üretimlerle devam etmekte olduğundan modern tarza uyarlanması adına tasarımsal ürünlere ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

Günümüzde ki baskılı ürünlerin tercih edilmemesinin nedenlerinden biri tanınması kültürel tanıtımların yapılmamasının yanı sıra her kesime hitap edecek ürünlerin üretilmemesi, yazmacılık kültüründen gelen Tokat el baskı tekniği giyimde çok yavaş ilerlermektedir. Fakat il'in turizmde büyük yeri vardır baskılı ürünlerin, il'in merkezinde tarihi Taşhan da Tokat baskısılı ürünler satan esnaflarımızdan bir kısmı üretimi de orada yapmaktadır.

Tokat'ta seçili yerde satışı olan geleneksel motifli baskılı ürünler yerli yabancı turistlerin ilgi noktasıdır.Kadınların rahat, salaş ve geneksel görünüm için tercih etmelerinın yanı sıra esnaflarında göz önünde bulundurarak pazarladıkları baskılı ürünlerin çoğu pamuklu (organik) kumaşlarla üretülmektedir. Seri üretim yapan Has Özgen firması etnik tasarımlarla yazmacılığın yanı sıra giysi üretimine devam etmektedir firma Ülkenin bir çok yerinde satış yaptığını ve sanal satışlarında mevcut olduğunu belirtmiştir.

Tokat el baskı motifli giysiler, akseuarlar hemen hemen her kesime hitap edebilecek ürünlerle günümüzde yer almaktadır. Modern giyimde yaygınlaşması adına çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Kaynakça:

Barışta, H. Ö., (1988) "Kastamonu'da Yazmacılık", ***Erdem Dergisi***, 4(10): 195-211, TTK Basımevi, Ankara.

Barışta, H. Ö., (1998) ***Türk El Sanatları*** T.C.Kültür Bakanlığı, ilaveli 2.Baskı. Evliya Çelebi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Cinlioğlu, H., (1955) "Tokat'ta Halk Sanatları ve Yazmacılık", ***Türk Folklor Araştırmaları Dergisi***, 71(Haziran): 1131-1135.

Kaya. R. (1988). Türk Yazmacılık Sanatı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları

Kayabaşı, N., Söylemzoğlu, F., (1999) "Bartın'da Yazmacılık Sanatı", ***Erdem Dergisi***, Halı Özel Sayısı II, 10(29): 361-368, Duman Ofset, Ankara.

Mahir, B.(2011). "Geleneksel Tokat Yazmacılığı" I. *Uluslar arası Karadeniz Kültür Kongresi,* Sinop, s. 432.

Öz, N. D., (2006) "Türk Yazmacılık Sanatı ve Son Dönem İstanbul Yazmaları" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, N.P.(2012). "Tokat Yazmalarının Renk Motif ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi" *Gaziosmanpaşa Üniversite Tokat Sempozyumu*, Tokat s.504-515

Tezel, Z. (2009). "Yazmacılık Sanatında Desenleme Teknikleri" *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi,* s. 27-40

Türker, K., (1996), ***"Ağaç Baskı Tokat Yazmaları"***, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın N: 347, Sanat Dizisi: 47.

Azerbaycan'da Yasama, Yürütme ve Yargı Yetkilerini Kullanan Devletin Temel Organlarının İşleyişi ve Bu Organlar Arasındaki Karşılıklı İlişkiler

Mutual Relations Of Milli Majlis Of The Republic Of Azerbaijan With The Executive And Judicial Powers On The Basis Of The Principle Of Division Of Powers

Doç. Dr. Araz KADİMALİYEV *

Öz:

Bu çalışmada kuvvetler ayılığı ilkesi temelinde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi yürütme ve yargı organları ile karşılıklı ilişkilerine değinilmiştir. Milli Meclis'in Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na güvenoyu meselesinin çözülmesi hakkının ek teminatları ile ilgili konulara değinilmiş, Milli Meclisle Azerbaycan devlet Başkanı'nın karşılıklı faaliyeti formlarının geliştirilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca günümüzde Milli Meclisin yürütme erki ve yargı organları ile karşılıklı ilişki biçimleri dinamik gelişiyor, bu süreç sürekli değişiyor, çeşitli yöntem ve formlar uygulanıyor, bu alanda somut sorunların çözümü sırasında yeni bilimsel temellerden geniş kullanılır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan , Anayasa Hukuku , Kuvvetler Ayrılığı , Milli Meclis ,Yasama**.**

Abstract:

The article is devoted to mutual relations of Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan with the executive and judicial powers on the basis of the principle of division of powers. In this article by Araz Gadimaliyev the questions on additional guarantees for the right to overcome trust issues in the Cabinet of Ministers of the Milli Majlis of the Republic of Azerbaijan are discussed and the author pays attention to the improvement of the activity forms of Milli Majlis and the President of the Republic of Azerbaijan. It is also noted that, at the present stage of relationship forms of Milli Majlis with the executive and judicial powers are developing dynamically, this process is constantly being improved, different methods and forms are applied and new scientific justifications are widely used in problem solving processes.

Keywords: Azerbaijan , Constitutional ,Law Separation of Powers, The National Assembly, Legislative.

* Azerbaycan Cumhurbaşkanlı'ğına bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi

Giriş

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi devlet hakimiyetini güç dağılımı ilkesine uygun olarak, onun diğer bağımsız kolları - Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yürütme ve yargı organları ile birlikte gerçekleştiriyor.Fakat devlet hakimiyetinin kollarının bağımsızlık ilkesini onların birbirinden izole edilmesi gibi anlamak olmaz, aksine, anayasa onların etkileşim mekanizmasını güçlendirir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 7. maddesinin 4. fıkrası gereğince, Milli Meclis yetkisine ait meseleleri bağımsız şekilde çözer [1]. Bu durumda, tanıtım, siyasi çoğulculuk ve çokpartilik, özgür tartışma ve konuların bağımsız çözümü onun faaliyetinin temel ilkeleri olarak kalır.

Milli Meclis'ten başka, hiçbir organ Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları kapsamında doğrudan etki gücü olan yüksek yasalar kabul etmek hakkına sahip değildir; bu kanunlara tüm devlet organları, toplumsal birlikler, yetkililer ve vatandaşlar uymak zorundalar. Devlet yönetiminin uygulanmasında parlamentonun müstesna rolünü işte bu yasama hakkı belirler.

Azerbaycanda Kuvvetler Ayrılığı

Anayasa hukuku doktrini parlamentonun, esasen, onun ali halkalarının simasında yürütme erkinin faaliyetine kontrol fonksiyonunu da ayırır.Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası parlamento faaliyetinin bu biçimi konusunda doğrudan fikir söylemese de, orada aşağıdaki yetkiler listeleniyor ki, bunlar da parlamentonun denetim işlevini oluşturur:

- Bakanlar Kurulu ona güvensizlik eklemek emrine sahip olan parlamento karşı sorumluluğu;

- Devlet bütçesinin uygulanmasının denetimi ve bu kontrol için özel organların oluşturulması;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin uluslararası sözleşmelerini onaylama hakkı.

Milli Meclisin etkinliğinde «Milli Meclisin milletvekilinin durumu hakkında» 17 Mayıs 1996 tarihli Kanunun 10. maddesi öngörülen milletvekili sorgusu gibi kontrol biçimleri de yaygın olarak kullanılmaktadır [2].

Devlet yönetiminin çeşitli kollarının organları arasında ülkenin gelecek inkişaf yolları konusunda görüş alışverişinin, uygun somut öneri ve tavsiyelerin özenle hazırlanması ve kabul edilmesinin çok önemli olduğunu deneyler bile gösteriyor. Öyle ki, Milli Meclisle Bakanlar Kurulu, yürütme erkinin diğer organlarının karşılıklı faaliyetinin biçimlerinden biri parlamento sorgusudur. Parlamento sorgusunun gerçekleştirilmesi «Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekilinin durumu hakkında» Kanunla düzenlenir.

Yasama sürecinin tüm aşamalarında parlamento yasaların görüşülmesi ve kabulü ile ilgili bir dizi anayasa normlarının şerhi sorunuyla karşı karşıya gelebilir. Tespit edilmiş gayri - belirsizliklerin giderilmesi için gerekli önlem kısmında Milli Meclisin Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne talepte bulunması enstitüsü konuşma yapıyor.

Bununla ilgili parlamento sorgusu ile soru arasında farkları göstermek gerekir. Öyle ki, sorgu, bir kural olarak, milletvekilinin veya milletvekilleri grubunun iri siyasi soruna dair başvurusudur. Sorgu bazında cevabın değerlendirilmesi için mümkün oylama ile müzakereler de yapılabilir. Araştırma komisyonu'nun kurulması da mümkündür. Sorgu metni parlamenterlere ve hükümete önceden gönderiyor ve hükümet cevap gününü belirliyor. Yazılı veya sözlü olan soru milletvekilin şu veya bu olguya ilişkin bilgi hakkında hükümete veya onun bir üyesine gönderilen rica. Bu sırada sorular kısa olmalı ve hiçbir suçlama ileri sürmemelidir.

Birçok parlamenter sistemi benimsemiş devletlerin yasaları, hatta bazen anayasaları soruları yanıtlamak için özel zaman öngörüyorlar.

Kuvvetler ayrılığına dair anayasa ilkesine uygun olarak, Milli Meclis idari ve mali bağımsızlığına sahiptir, ayrıca prosedür konularında bağımsızdır. Parlamento'nun idari bağımsızlığını onun idari kurumlarının bağımsızlığı, yani sadece kendi yönetici makamına - Milli Meclis başkanı'na tabi olması gibi anlamak gerekir. Parlamento'nun idari kurumlarının özerkliği şu demektir ki, Milli Meclisin Aygıtı sadece iktidarın yürütme organlarından bağlı değil, üstelik işe alım, maaş derecelerinin belirlenmesi, görevde yükselme ve disiplin kuralları konularında devlet hizmeti kuruluşlarının herhangi bir denetiminden özgürdür. Milli Meclis İdaresi özel iş ortamı hiç de özel imtiyazları olan koşul değildir, çünkü aslında parlamento çalışanlarının işini düzenleyen kurallar yürütme organları çalışanlarının işini düzenleyen kurallar gibidir.

Anayasa hukukuna ait literatürde parlamentonun yetkilerini gözden geçirirken, onun çeşitli alanlarda yetkilerini özel ayırıyorlar.Bu zaman, onun temel, başlıca faaliyet alanı gibi, tamamen haklı olarak, kanun yapma gösteriliyor. Bununla birlikte, bazı çalışmalarda gösterilmiştir ki, parlamentonun faaliyetlerin esas içeriğine (kanun yapma ile birlikte) mali, devlet organlarının oluşturulması, onların faaliyetlerini denetlemek üzere, savunma ve güvenlik alanlarında yetkileri de içerir [6, 119].

Genel olarak parlamento yetkisinin doğası öyledir ki, o, bir taraftan, üstün çıkarları belirlemek ve bu çıkarları Milli devlet çıkarları gibi ifade etmek yoluyla, diğer yandan ise onu mevzuatta tespit etmek aracıdır [4,13].

Yabancı anayasa uzmanlarına göre, parlamentonun yetkileri üç temel işlevden oluşur ki, «parlamenter sistemi, esasen, onların üzerinde şekillenmiştir. Bunlar yasaların çıkarılması, devlet bütçesinin onaylanması, yönetim üzerinde belirli kontrol «dur [6, 472].

Örneğin, anayasa ve tecrübe gösteriyor ki, Azerbaycan parlamentosu pratik olarak, Azerbaycan Devlet Başkanı›nın şahsında valiliyin faaliyetini etkileye bilmez. 1995 yıl Anayasası valiliyin örgütsel bağımsızlığını önemli ölçüde kuvvetlendiriyor. Öyle ki, yasama erkinin yetkilerini yürütme erkine ilişkin kurumsal-kararverici fonksiyonlar istisna edilmiştir. Onlar, esasen, Azerbaycan Cumhurbaşkanı›nın ve valiliye ilgili birimlerinin kritik katılımıyla şekillenir, faaliyet gösteriyor ve yasama organlarına hesap vermiyorlar [7, 11].

Doğrudur, Anayasa'nın 95. maddesinin 14. fıkrasında deniliyor ki, Milli Meclis'in yetkilerine «Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na güvenoyu meselesinin çözülmesi» dahildir, ama şu anda bu sorunun çözüm mekanizması mevcut değildir. Milli Meclis Bakanlar Kurulu'nun başkanının raporunu dinleyebilir, bu organın çalışmasını istenildiği gibi kabul edebilir ve buna göre Bakanlar Kurulunu istifaya göndere bilmez.

Belirtmek gerekir ki, 2002 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın kabulünden yedi yıl sonra, «Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na güven meselesinin çözülmesi hukukunun ek teminatları hakkında» Anayasa Maddesi kabul edildi [3]. Bu normatif hukuki işlem, metninde tespit edildiği gibi Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 95. maddesinin 14. fıkrasının Birinci bölümünde yansımış Milli Meclisin Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na güven duyması hakkının hayata geçirilmesi amacıyla kabul edilmiştir. Bu amaçla, tespit edilmiştir ki, Bakanlar Kurulu her yıl, Milli Meclisin yaz oturumunun beşinci oturumunda, yani yılda bir kez kendi faaliyetine dair rapor veriyor**.** Yılın kalan kısmında parlamento Bakanlar Kurulu'nun çalışmalarından memnun kalmadıkta, yahut onun sunduğu yasa tasarıları veya diğer eylemler parlamentonu temin etmedikde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüksek yasama organı Bakanlar Kurulu'na güvenoyu meselesini tartışmaya çıkaramaz [3].

Yalnızca yukarıda belirtilen Anayasa maddesi kabul edildikten sonra Milli Meclise Bakanlar Kurulu'na kendi yetkilerine ait edilmiş konularda interpellyasiya ile başvuru yapma olanağı verildi; Bu sorguya cevap Bakanlar Kurulunu temsil eden yetkili kişi tarafından Milli Meclisin oturumunda bir ay içinde takdim edilmelidir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Bakanlar Kuruluna güven meselesi Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçimi gününe altı aydan az kaldığı halde tartışmaya çıkarılamaz.Ayrıca, sadece ilk tartışmadan altı ay geçtiği halde tekrar müzakere edilebilir.

Bakanlar Kurulunun sunduğu kanun projeleri ve diğer düzenlemeler konusunda Milli Meclis'te eleştiri ve önerilerin ortaya çıktığı durumlarda gösterilen Anayasa Kanunu Bakanlar Kurulu'na güvensizlik göstermek yetkisi vermez.

«Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna güvenoyu meselesinin çözülmesi hakkının ek teminatları hakkında» Anayasa Kanunu'nda parlamentonun hükümete güven göstermesi konusunda kararın sonuçları not edilmemiştir [3].

Kanaatimizce, bu mesele Anayasa seviyesinde tespit edilmediği için, adı geçen Anayasa Kanunu'na değişikliğin yapılması zorunludur, çünkü Bakanlar Kurulu Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının yüksek yürütme organıdır.

Milli Meclisin yürütme organlarına karşı kontrol faaliyetlerinden ciddi konuşmak için anayasal-hukuki esaslar mevcut değil. Daha doğrusu, bu, Azerbaycan Cumhuriyeti 1995 yıl Anayasası'nın maddeleri ile de onaylanmıştır.

Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi yürütme ve yargı organları ile karşılıklı ilişkiyi onun Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve diğer mevzuatlarında tespit edilmiş hukuki statüsü ile belirlenir. Bu durumda, meclis teşkiline ve yetkilerine ilişkin maddeler özellikle dikkat çekicidir. Bununla ilgili, Milli Meclisle Azerbaycan Devlet Başkanı'nın karşılıklı faaliyeti formlarının geliştirilmesine özel önem verilmelidir.Öyle ki, düşüncemize göre, Başkanın Milli Meclis'te daimi temsilciliği enstitüsünün kurulması parlamento ve yürütme organları arasında önemli ilişki kanalı olabilirdi. Başkanın Milli Meclis'te yetkili temsilcileri orada:

- Milli Meclisin toplantılarına, onun komitelerinin ve diğer organların çalışmasında özel karar olmadan katılabilir;

- Milli Meclis'te Başkanımızın adına hareket ederek, bakılan yasa taslakları ve yasalar üzere Başkanın tutumunu temsil edebilir;

- Cumhurbaşkanını yasama sürecinin gidişi, parlamentoda onun yasama girişimlerinin gidişi hakkında bilgilendire bilir vb.

Yasama faaliyetinin etkinliğini Milli Meclisin, genel olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, ayrı alındığında ise merkezi yürütme organları ile karşılıklı ilişkilerini geliştirmeden yükseltilmesi mümkün değildir. Öyle ki, Milli Meclisle Bakanlar Kurulu arasında işbirliğinin önemli yönlerinden biri aylık «hükümet saati» enstitüsünün uygulaması olurdu. Bu saat boyunca bakanla Kurul üyeleri, yürütme erkinin merkezi organlarının başkanları müzakerelere davet edilmesi daha uygun olurdu.

Bu, Milli Meclisin üyesi olan milletvekillerine ülkenin iç ve dış politikasının temel meseleleri konusunda içerikli bilgileri ilk kaynaklardan elde etmek, en önemli sorunları: ülkedeki sosyal - ekonomik durumu, yakıt - enerji kompleksinde işlerin durumunu, Silahlı Kuvvetler reformunu vb. tahlil etmek imkanı vermiş olurdu.

.

Sonuç:

Yasama ve yürütme erkinin yargı üzerinde olanakları gayri eşittir [5, 11]. İcra hakimiyeti organlarından farklı olarak, Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu yargı organları ile birlikte çalışmaları biraz farklı bir düzlemde gerçekleşir. Bu öncelikle Azerbaycan Devlet Başkanının teklifi üzerine Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi hakimlerinin göreve atanması (Anayasanın 130. maddesinin II bendi), Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi (Anayasanın 131. madəsinin II bendi) ve Temyiz mahkemelerinin hakimlerinin (Anayasanın 132 maddesinin II bendi), ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanı tarafından Baş Savcının göreve atanması ve görevden alınmasına onay verilmesi (Anayasanın 133 üncü maddesinin III bendi) gibi anayasal yetkileridir.

İkincisi, bu Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası›nın açıklaması, düzenlemelerin anayasaya uygunluğunun denetimi, hem de Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanının görevden uzaklaştırılması işlemlerinin anayasaya uygunluğu üzere anayasal yargı işlemlerinin faaliyetidir.

Üçüncüsü, kendi görevlerinin yerine getirilmesi sürecinde ortak faaliyettir.

Günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi yürütme ve yargı organları ile karşılıklı ilişki biçimleri dinamik inkişafdadır. Bu süreç sürekli tekmilleşir, çeşitli yöntem ve biçimler uygulanır, bu alanda somut sorunların çözümü sırasında yeni bilimsel esaslardan geniş kullanılıyor. Kuşkusuz, devlet yönetiminin derin bilimsel esaslar üzerinde kurulması ekonomik, sosyal ve ekolojik süreçlerin kontrol edilmesinin etkinliğini artmasına hizmet ediyor

İlgili yönetim yetkilileri arasında ilişkilerin genişlemesi, yeni karşılıklı ilişki biçimlerinin uygulanması yakın gelecekte Azerbaycan devletinin daha da güçlendirilmesi, tek devlet organizmasının sağlanması gibi olumlu sonuçlar verebilir.

Kaynakça:

1. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası // Bakı, «Kanun yayınevi» 2015, 100 s.

2. «Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi milletvekilinin durumu hakkında» 17 Mayıs 1996 tarihli Kanun // Azerbaycan Cumhuriyeti Yasama Toplusu, 1997, № 2, madde 106.

3. «Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kuruluna güvenoyu meselesinin çözülmesi hakkının ek teminatları hakkında» Azerbaycan Cumhuriyeti 24 Aralık 2002 tarihli Anayasa Kanunu // Azerbaycan Cumhuriyeti Yasama Toplusu, 2003, № 1, madde 19.

4. Aliyev Ş.M. Cumhurbaşkanlığı Enstitüsü: Ders malzemesi. İstanbul: Yayınevi, 1994, 114s.

5. Meherremov F.M. Hakimiyyet Bölgüsü İlkesine Farklı Tarihi Görünümü / «Kanun» aylık bilimsel-teorik dergi, №12 (254), Bakı, «Kanun Yayınevi» 2015, 132 s.

6. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации: Учебник. М .: НОРМА-ИНФРА-М, 1998, 741с.

7. Гумметов Р.Д. Конституционно-правовые основы исполнительной власти Азербайджанской Республики / Автореф. канд. юрид. наук. Баку, 2004, 26 с.

NDVI Değerlerinin Vejetasyon Döneminde Aylık Değişimi: Terbüzek Deresi Yağış Havzası Örneği

Monthly changes of ndvı values ın growth season case study: terbuzek stream watershed

Yrd. Doç. Dr. Mahmut REİS *
Hurem DUTAL **
Nurşen BOLAT ***

Öz:

NDVI (Normalleştirilmiş Fark Vejetasyon İndeksi) hem bölgesel hem de küresel ölçekte vejetasyon değişimlerinin incelenmesi için yaygın olarak kullanılan güvenilir bir göstergedir. Bu çalışmada, Türkiye' nin Akdeniz Bölgesi' nde bulunan Kahramanmaraş şehri sınırları içerisinde yer alan Terbüzek Deresi Yağış Havzası'nda vejetasyon dönemi boyunca NDVI değerlerinde zamana (Nisan-Ekim) ve yükseltiye (<1500 m, 1500-2000 m, 2000-2500m ve >2500 m) bağlı olarak meydana gelen değişimler incelenmiştir. Çalışma alanı genel olarak orman, mera, tarım, yerleşim ve açıklık alanlardan oluşmaktadır. Çalışma alanında vejetasyon sezonu Nisan ayının başından Ekim ayının sonuna kadar devam etmektedir. Bu süreçte vejetasyonda meydana gelen değişimleri belirlemek amacıyla her bir ay için ortalama NDVI değerleri hesaplanmıştır. NDVI değerlerinin hesaplanmasında Landsat 8 ve Landsat 7 uydu görüntülerinden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, NDVI değerleri <1500 m ve 1500-2000 m yükseklik kademelerinde en fazla değerine mayıs ayında ulaşırken, 2000-2500 m ve >2500 m yükseklik kademelerinde Haziran ayında ulaşmıştır. Ayrıca tüm yükseklik kademelerinde en fazla değere ulaşıldıktan sonra NDVI değerleri Ekim ayına kadar azalmıştır. Bu durum yağışlarda meydana gelen aşırı düşüşe ve aşırı sıcaklıklar nedeniyle evapotranspirasyondaki artışa atfedilmiştir.

Anahtar kelimeler: NDVI, zamansal değişim, yükseklik, vejetasyon dönemi

Abstract:

NDVI (Normalized Differences Vegetation Index) is a reliable and widespread indicator used for investigating vegetation changes in both regional and global scales. In this study, changes in NDVI values were investigated based on elevation (<1500 m, 1500-2000 m, 2000-2500m and >2500 m) and time (April – October) through growth season in Terbuzek stream watershed within boundaries of Kahramanmaras city in Mediterranean Region of Turkey. Study area consists of forest, rangelands,

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Orman Fakültesi, Kahramanmaraş, Türkiye. Email: mreis@ksu.edu.tr.
** Kahramanmaraş Şütçü İmam Üniversitesi, Toprak Erozyonu, Kuraklık ve Çölleşme, Havza amenajmanı.
*** Kahramanmaraş Şütçü İmam Üniversitesi

agricultural lands, residential areas and open areas. Growth season lasts from beginning of April to end of October in the study area. In this process, with the purpose of determining changes in vegetation, average NDVI values were calculated for each month. Landsat 8 and Landsat 7 satellite images were used for NDVI calculation. According to results obtained, NDVI values reached maximum in May at <1500

m and 1500-2000 m, while they reached maximum in June at 2000-2500m and >2500 m. Then, NDVI values belonging to all altitude level decreased up to October. This situation was attributed to extreme decrease in precipitation and increase in evapotranspiration due to extreme temperature.

Keywords: NDVI, temporal change, elevation, vegetation period.

Giriş

NDVI *(Normalize Edilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi),* belli bir alandaki yeşil biokütle miktarının farklılıklarını göreceli olarak tanımlamak için elektromanyetik spektrumun kırmızı ve yakın kızılötesi kısımlarındaki reflektans ölçümlerinden türetilen bir indekstir (Deering, 1978).

NDVI bitki örtüsünün gelişme periyodu boyunca niceliksel ve niteliksel özelliklerinde meydana gelen değişimin izlenmesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Zhan ve ark., 2012). Bitkilerin fotosentez aktivitesinin bir göstergesi olan NDVI bitki verimliliğinin alansal değişimini tahmin etmek ve bitki örtüsünde meydana gelen değişimleri değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Tucker ve Sellers, 1986).

NDVI ve arazi özellikleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması çevresel ve doğal kaynakların korunması için büyük önem taşımaktadır (Zhan ve ark., 2012). Özellikle dağlık alanlardaki bitki örtüsü ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü hem yöresel ve bölgesel iklim özelliklerini etkilemekte hem de erozyonu azaltmaktadır. Bu alanlarda yaşayan milyonlarca insan ormana ve diğer bitki türlerine bağımlı bir yaşam sürmektedir. Bitki örtüsü aynı zamanda yerel halkı kaya düşmesi, toprak kayması, sel ve taşkın gibi doğal afetlere karşı korumaktadır (Brang ve ark., 2001). Bununla birlikte bu alanlarda inşa edilen yol ve yerleşim alanlarının stabilizasyonu büyük ölçüde bitki örtüsünün koruyucu etkisine bağlıdır. Bu nedenle böyle alanlardaki topoğrafik özelliklerle birlikte bitki örtüsü dağılımında ve gelişiminde meydana gelen farklılıkları anlamak son derece önemlidir (Jin ve ark., 2008).

Dağlık alanlardaki bitki örtüsünün çeşitliliğini ve dağılımını kontrol eden yükseklik, bakı ve eğim, üç temel topoğrafik faktördür. (Dawes ve Short, 1994). Yükseklik, bakı ve eğim dağlık alanlardaki bitki örtüsünün çeşitliliğini ve dağılımını kontrol eden üç temel topoğrafik faktördür. Bu üç faktör arasında en önemli etkiye sahip olan faktör ise yüksekliktir (Busing ve ark., 1992). Bakı ve eğim boyunca, yükseklik mikro iklimlerin oluşmasını sağlamakta ve böylece geniş alanlarda bitki örtüsünün çeşitliliğini ve konumsal dağılımını etkilemektedir (Allen ve Peet, 1990).

Uzaktan algılama verileri kullanılarak dağlık alanlardaki bitki örtüsünün iki boyutlu yatay yönlü dağılımını inceleyen birçok çalışma yapılmışken bitki örtüsünün düşey yönlü dağılımına odaklanan araştırma sayısı çok fazla değildir (Üstüner ve ark., 2014; Hansen ve ark., 2000; Miller ve ark., 2004; Mokarram ve Sathyamoorthy, 2015; Zhan ve ark., 2012). Bu çalışmada Kahramanmaraş ili sınırlarında yer alan Terbüzek Deresi Yağış Havzası'nda vejetasyon dönemi boyunca bitki örtüsünde yüksekliğe bağlı olarak meydana gelen değişimlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

A. Materyal ve Metod

1.Çalışma alanı

Terbüzek Deresi Yağış Havzası Kahramanmaraş'ın Göksun ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Akdeniz iklimi ile Karasal iklimin kesişim alanında bulunan havzanın toplam alanı 19696 ha' dır. Ortalama yıllık yağış miktarı 613 mm civarındadır. Ortalama yıllık sıcaklığı 8.81 °C iken, maksimum ve minimum sıcaklıkları sırasıyla 36.8 °C (Temmuz) ve –8.9 °C (Ocak)' dir. Thornthwaite iklim tipine göre, yarı nemli birinci dereceden mezotermal yazın çok fazla su açığı olan denizel iklime yakın (C2 B'3 s2 b'3) bir iklim tipine sahiptir. Çalışma alanında ortalama eğim ve yükseklik sırasıyla % 29.26 ve 1798 m' dir. Aylık ortalama sıcaklık değerleri incelendiğinde vejetasyon döneminin (ortalama sıcaklığın en az 10 °C olduğu) Nisan ayının başından Ekim ayının sonuna kadar sürdüğü görülmektedir. Çalışma alanı orman, tarım, mera, kayalık ve çıplak alanlardan oluşmaktadır.

Şekil 1. Çalışma alanına ait uydu görüntüsü

NDVI verilerini üretmek amacıyla 2013-2015 yılları arasında çekilmiş landsat7 ve landsat8 uydu görüntüleri kullanılmıştır. Bu uydu görüntüleri Birleşik Devletler Jeoloji Kurumu (USGS)' nun internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışma alanına ait yükseklik haritasını elde etmek için Kahramanmaraş Orman Bölge Müdürlüğü'nden temin edilen 1/25000 ölçekli eş yükselti haritaları kullanılmıştır. Çalışma alanına ait yağış ve sıcaklık verileri ise Kahramanmaraş Meteoroloji Müdürlüğü'nden temin edilmiştir.

2. Metod

NDVI en önemli bitki örtüsü indekslerinden biridir. Bu indeksin değerleri -1 ile +1 arasında değişmektedir (Mokarram ve Sathyamoorthy, 2015). Yüksek NDVI değerleri bitki örtüsü yoğunluğunun daha yüksek olduğunu, düşük değerler ise daha düşük yoğunluk ya da bitki örtüsünün bulunmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. NDVI değerinin sıfır olması ise alanın kayalık veya çıplak alan olduğunun göstergesidir (Yıldız ve ark., 2012). NDVI aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır (Rahmani ve ark.,2011).

$$NDVI = (NIR - R) / (NIR + R)$$

Burada; NIR kullanılan uydu görüntüsünün yakın kızılötesi bandı, R kullanılan uydu görüntüsünün kırmızı bandıdır.

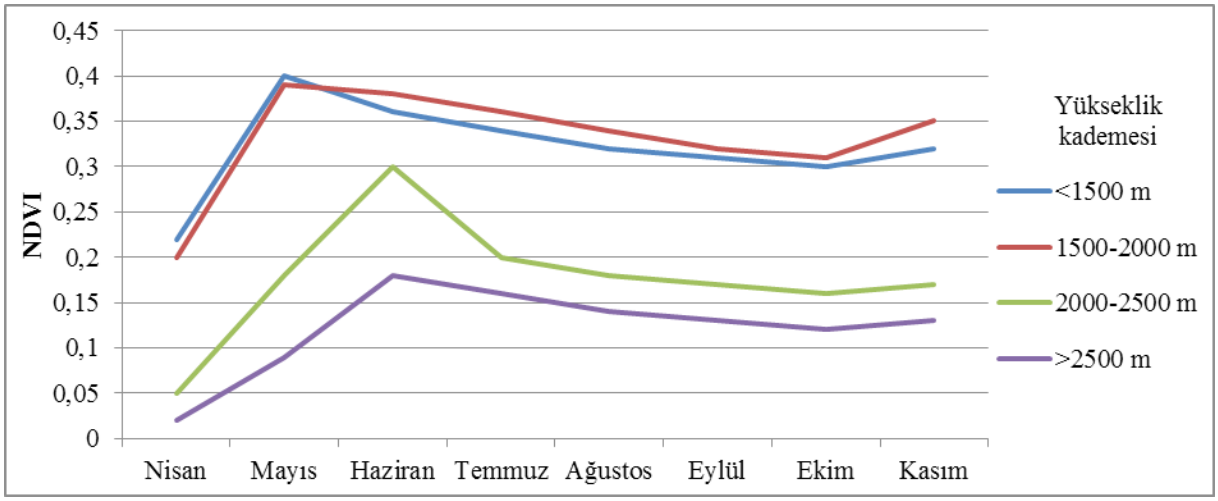
Bu çalışmada, vejetasyon periyodunun her bir ayı için ortalama bir NDVI verisi oluşturulmuştur. Bu işlem 2013, 2014 ve 2015 yıllarının ilgili aya ait mevcut ve kullanılabilir nitelikteki uydu görüntülerinden elde edilen NDVI verilerinin ortalaması alınarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışma alanına ait eşyükselti haritaları kullanılarak DEM verisi oluşturulmuştur. Ardından bu veri kullanılarak çalışma alanının yükseklik haritası elde edilmiştir. Çalışma alanında yükseklik <1500 m,

1500-2000 m, 2000-2500 m ve >2500 m olmak üzere 4 ayrı kademeye ayrılmıştır. Her bir aya ait ortalama NDVI verisi ile yükseklik haritası çakıştırılmıştır. Daha sonra her bir yükseklik kademesinin ortalama NDVI değeri elde edilmiştir. Bu işlem her bir ay için tekrarlanmıştır. Böylece her bir ayın NDVI değerlerinin yükseklik kademelerine göre dağılımı belirlenmiştir. Tüm bu işlemler arcGIS 10.0 bilgisayar programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

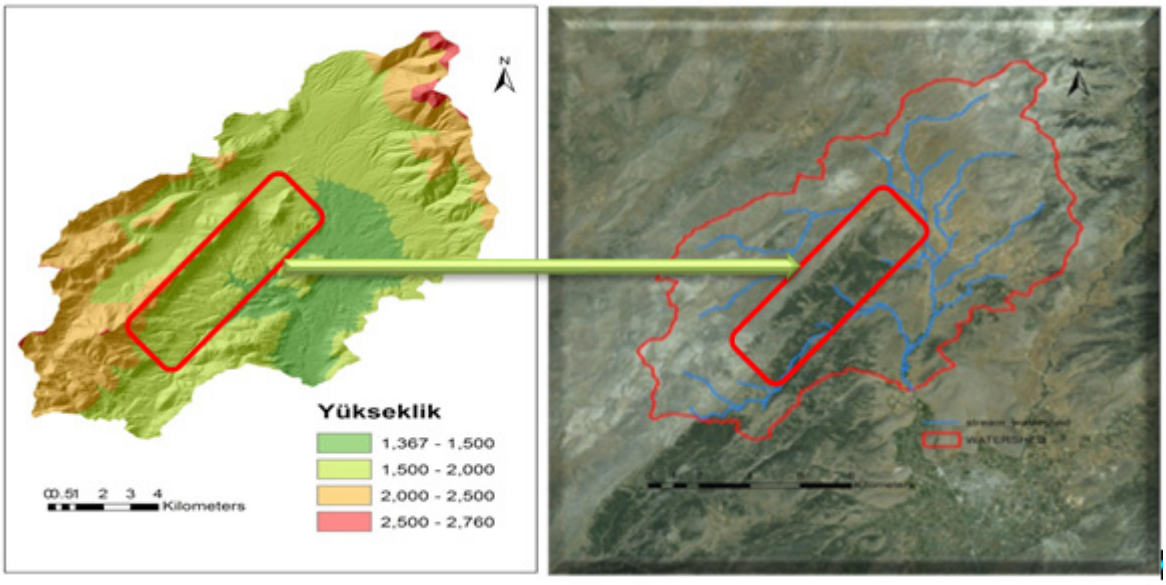
B. Bulgular ve Tartışma

Çalışma alanına ait ortalama NDVI değerleri incelendiğinde en yüksek değer <1500 m ve 1500-2000 m yükseklik kademesinde Mayıs ayında, 2000-2500 m ve >2500 m yükseklik kademelerinde ise Haziran ayında görülmektedir (Şekil 2). Yükseltinin artmasıyla birlikte bitki örtüsünün maksimum gelişme gösterdiği zamanın nispeten daha sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum belirli bir havzada belirli bir zamanda iklimsel parametrelerin yüksekliğe bağlı olarak değiştiğine atfedilebilir. Çünkü vejetasyon döneminin başlaması için gerekli olan minimum ortalama sıcaklık değerine nispeten daha yüksek alanlarda daha geç ulaşılmaktadır. Bu durum vejetasyon döneminin başlangıcının yaz mevsimine doğru kaymasına neden olmaktadır. Karabulut (2006) Orta Anadolu'da bitki örtüsü aktivitesinin Mayıs ve Haziran aylarında maksimum değerlere ulaştığını belirtmiştir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)' nün 2014 yılına ait agrometeorolojik verim tahmin bülteni incelendiğinde Kahramanmaraş il geneli göz önüne alınarak elde edilen ortalama NDVI değerlerinin zamansal değişiminin Şekil 2 ile paralellik gösterdiği görülmektedir (MGM, 2014).

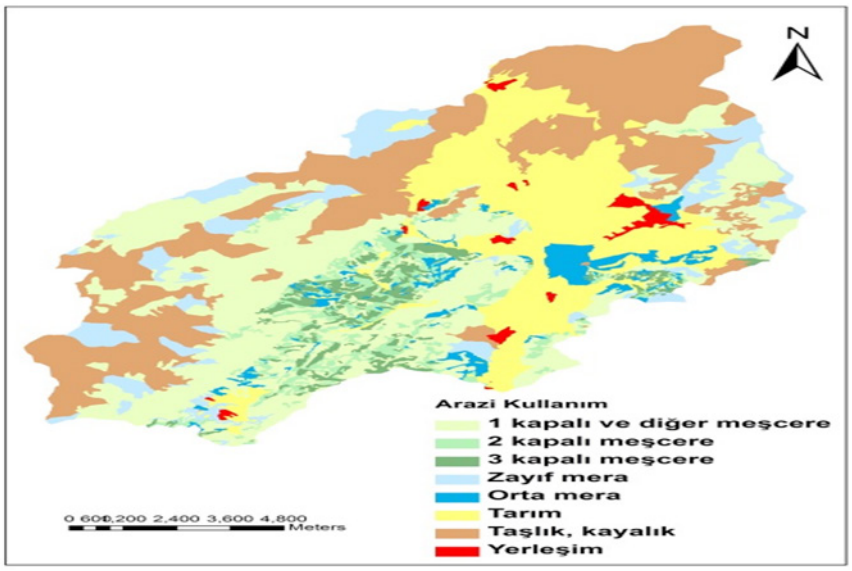
Şekil 2. NDVI değerlerinin yükseklik kademelerine ve zamana bağlı değişimi

Çalışma alanında yüksekliğin artmasıyla birlikte ortalama NDVI değerlerinde azalma görülmektedir (Şekil 2). Benzer şekilde Haidong ve ark. (2015) ortalama NDVI değerlerinin yüksekliğin artmasıyla birlikte azaldığını belirtmiştir. Ancak vejetasyon döneminin çok büyük bir bölümünde 1500-2000 m yükseklik kademesinde ortalama NDVI değerleri <1500 m yükseklik kademesine göre daha fazladır. Bu durumun nedeni ise bu yükseklik kademesinin büyük bir bölümünün iğne yapraklı ormanlık alanlarla kaplı olmasıdır (Şekil 3). Bu alanlardaki bitkilerin biyolojik aktivitesi yıl boyunca sürmekte iken diğer alanlardaki bitki örtüsü yılın sadece belirli bir kısmında aktif hale gelebilmektedir. Anim ve ark. (2013) yaptıkları çalışmada, büyük bir bölümünü ormanlık alanların oluşturduğu bölgelerin NDVI değerlerinin diğer alanlara (mera, tarım, çalılık, çıplak alan ve su yüzeyi) nazaran daha büyük olduğunu bildirmiştir. Yıldız ve ark. (2012) Karadeniz kıyılarında ormanlık alanlar fazla olduğu için bu alanlarda toplam NDVI değerlerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Diğer bir çalışmada seyrek bitki örtüsüne sahip alpin meraların bulunduğu alanlardan geniş yapraklı ve iğne yapraklı ormanların baskın bitki örtüsünü oluşturduğu alt havza alanlarına doğru inildikçe ortalama NDVI değerlerinin arttığı görülmüştür (Haidong ve ark., 2015).

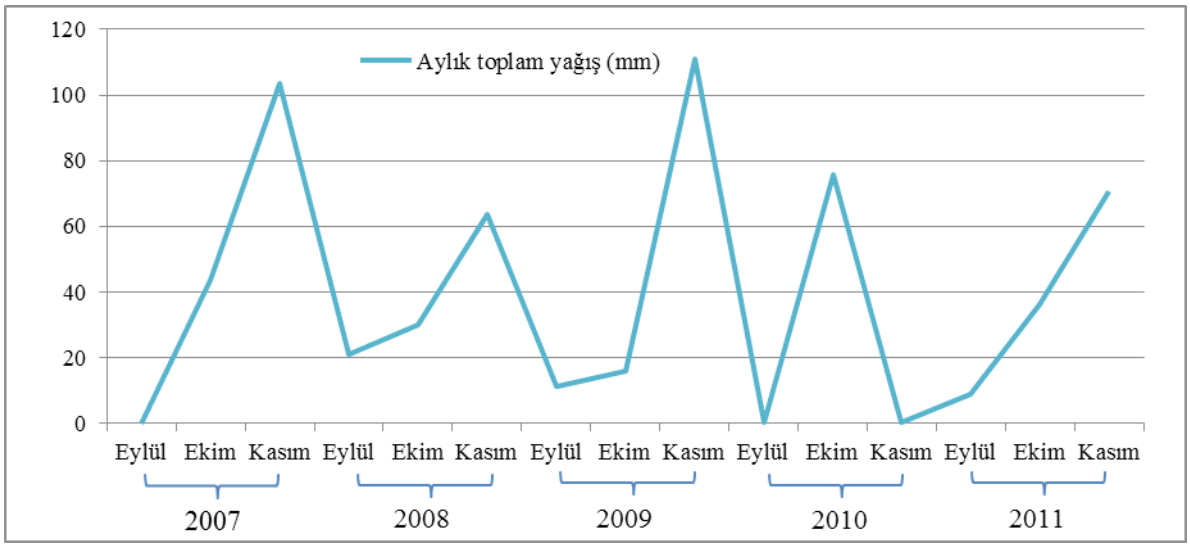
Şekil 3. Çalışma alanının yükseklik haritası (solda) ve uydu görüntüsü (sağda)

1500-2000 m yükseklik kademesinin maksimum değerinin <1500 m yükseklik kademesiyle aynı döneme denk gelmesi ise <1500 m yükseklik kademesinde yapılan tarımsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir (Şekil 4). Çelik ve Karabulut (2013) Kahramanmaraş'ta bulunan Ahır dağı ile ilgili çalışmasında en yüksek NDVI değerine sahip olan bitki grubunun ormanlar olduğunu ve tüm bitki gruplarının (orman, mera ve kuru tarım) en yüksek değere ulaştığı zamanın mayıs ayı olduğunu belirtmiştir. Zira mayıs ayından sonraki dönemlerde <1500 m yükseklik kademesindeki NDVI değerlerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Çalışma alanının arazi kullanım sınıfları haritası

NDVI değerleri incelendiğinde dikkat çeken bir diğer durum ise tüm yükseklik kademelerinde Ekim ayından sonra az da olsa bir artışın görülmesidir (Şekil 2). Bu duruma Ekim ve Kasım ayında meydana gelen yağışların neden olduğu düşünülmektedir.

Şekil 5. Çalışma alanında 2007-2011 periyodunda Eylül-Ekim-Kasım döneminde meydana gelen ortalama yağış miktarları

Sıcak ve kurak geçen yaz döneminden sonra yağışların oluşması bitki örtüsünün aktivitesini artırabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle çalışma alanının 2007-2011 periyoduna ait Eylül, Ekim ve Kasım aylarında meydana gelen yağış değerleri incelenmiş özellikle Ekim ve Kasım aylarında çalışma alanında yağışın arttığı görülmüştür (Şekil 5). Wang ve ark., (2003) NDVI ile yağış arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin kuvvetinin bitki örtüsüne göre değişiklik gösterdiğini bildirmiştir. Ayrıca yağışların NDVI değerleri üzerindeki etkisinin yağıştan önceki hava koşullarına bağlı olarak değiştiğini belirtmiştir. Özellikle kurak bir dönemin ardından oluşan yağışların NDVI değerleri üzerindeki etkisinin kısa bir zaman aralığında ortaya çıktığını belirtmiştir. Song ve ark., (2008) aylık ortalama yağış ve sıcaklıklar ile aynı aya ait NDVI değerleri arasındaki korelasyonun sezonsal ortalama yağış ve sıcaklık ile NDVI değerleri arasındaki korelasyondan daha yüksek olduğunu bildirmiştir. Bu bilgilerde dikkate alındığında yağışın kısa bir süre içerisinde NDVI değerlerinde değişime neden olabileceği anlaşılmaktadır.

Sonuç :

Bu çalışmada, NDVI verileri kullanılarak Terbüzek Deresi Yağış Havzası'nda bitki örtüsünün zamansal ve mekânsal değişimi incelenmiştir. Yüksekliğin artmasıyla birlikte bitki örtüsünde meydana gelen değişim NDVI değerlerinin azalmasına neden olmuştur. Ancak ormanlık alanlarda biyolojik aktivitenin yıl boyunca devam etmesi nedeniyle bu alanları kapsayan yükseklik kademesindeki ortalama NDVI değerlerinin vejetasyon döneminin büyük bir bölümünde, daha alçak alanlarda bulunan tarım ve diğer alanlardan oluşan alanlardaki ortalama NDVI değerlerinden daha büyük olduğu görülmüştür. Ayrıca kurak geçen vejetasyon periyodunun hemen ardından meydana gelen yağışların bitki gelişimi üzerindeki etkilerinin kısa sürede kendini gösterebileceği sonucuna varılmıştır. Son olarak bitki örtüsünün biyolojik aktivitelerindeki değişimin NDVI verileri ile başarılı bir şekilde izlenebileceğini söylenebilir.

Kaynakça:

Allen, R.B. ve Peet, R.K., 1990. Gradient analysis of forests of the Sangre de Cristo Range, Colorado. *Can J Bot* 68:193–201.

Anim, D. O., Kabo-bah, A.T., Nkrumah, P. N. and Murava, R. T. 2013. Evaluation of NDVI Using SPOT-5 Satellite Data for Northern Ghana. *Environmental Management and Sustainable Development* ISSN 2164-7682 2013, Vol. 2, No. 1.

Brang, P., Schönenberger,W., Ott, E., Gardner, R.H., 2001. Forests as protection from natural hazards. In: Evans, J. (Ed.), The Forests Handbook. Blackwell Science Ltd., Oxford, pp. 53-81.

Busing, R.T., White, P.S., MacKende, M.D., 1992. Gradient analysis of old spruce-fir forest of the Great Smokey Mountains circa 1935. *Can J Bot* 71:951–958.

Çelik, M.A. ve Karabulut, M. 2013. Ahır Dağı (Kahramanmaraş) ve Çevresinde Bitki Örtüsü ile Yağış Koşulları Arasındaki İlişkilerin Modis Verileri Kullanılarak İncelenmesi (2000-2010). *Havacılık Ve Uzay Teknolojileri Dergisi* Ocak 2013 Cilt 6 Sayı 1 (123-133).

Dawes, W.R. ve Short, D., 1994. The significance of topology for modelling the Surface hydrology of fluvial landscapes. *Water Resour Res*. 30:1045–1055.

Deering, D.W., 1978. Rangeland reflectance characteristics measured by aircraft and spacecraft sensor. ph.D. Dissertation, Texas A&M University, College Station, TX, 338pp.

Hansen, A. J., Rotella, J. J., Kraska, M. P. V., Brown, D., 2000. Spatial patterns of primary productivity in the Greater Yellowstone Ecosystem. Landscape Ecolog, 15, 505–522.

ISPRS technical commission VII symposium, 29 Sept–2 Oct 2014, Istanbul.

Jin, X.M., Zhang, Y.-K. , Schaepman, M.E., Clevers, J.G.P.W., Su, Z., 2008. Impact Of Elevatıon And Aspect On The Spatial Distribution Of Vegetation In The Qilian Mountain Area With Remote Sensing Data. The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences. Vol. XXXVII. Part B7. Beijing.

Karabulut, M., 2006. NOAA AVHRR Verilerini Kullanarak Türkiye'de Bitki Örtüsünün İzlenmesi ve İncelenmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4 (1), 29-42.

Li, H., Li, Y., Shen, W., Li, Y., Lin, J., Lu, X., Xu, X. and Jiang, J., 2015. Elevation-Dependent Vegetation Greening of the Yarlung Zangbo River Basin in the Southern Tibetan

Plateau, 1999–2013. *Remote Sens.* 2015, 7, 16672–16687; doi:10.3390/rs71215844.

MGM, 2014. Agrometeorolojik Verim Tahmin Bülteni. Bülten No: 2014/2 (1 Ekim 2013 - 31 Mart 2014).

Miller, J. R., Turner, M. G., Stanley, E. H., Smithwick, E. A. H., and Dent, L. C., 2004. Spatial extrapolation: the science of predicting ecological patterns and processes. *Bioscience*, 54, 310-320.

Mokarram, M. ve Sathyamoorthy, D., 2015. Modeling the relationship between elevation, aspect and spatial distribution of vegetation in the Darab Mountain, Iran using remote sensing data. *Model. Earth Syst. Environ.* (2015) 1:30, DOI 10.1007/s40808-015-0038-x.

Rahmani, N., Shahedi, K., Mir yagoub Zadeh, M. 2011. The evaluation vegetation index used in remote sensing (Case Study Hrysk basin), Geomatics 2011, National Cartographic Center, Tehran (in Persian).

Song, D., Guo, P. and Sheng, H. 2008. Spatial Distribution Pattern of MODIS-NDVI and Correlation between NDVI and Meteorology Factors in Shandong Province in China. PIERS ONLINE, VOL. 4, NO. 2.

Tucker, C.J., and Sellers, P.J., 1986. Satellite remote sensing of primary production. *International Journal of Remote Sensing*, 22, 3827-3844.

Ustuner, M., Sanli, F.B., Abdikan, S., Esetlili, M.T., Kurucu, Y., 2014. Crop type classification using vegetation indices of rapideye imagery. In: The international archives of the photogrammetry, remote sensing and spatial information sciences, Volume XL-7, 2014

Wang, J., Rich, P. M. and Price, K. P. 2003. Temporal responses of NDVI to precipitation and temperature in the central Great Plains, USA. Int. *J. Remote Sensing*, 2003, Vol. 24, No.11, 2345-2364.

Yıldız, H., Mermer, A., Ünal, E., Akbaş, F. 2012. Türkiye Bitki Örtüsünün NDVI Verileri İle Zamansal Ve Mekansal Analizi. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 21 (2): 50-56.

Zhan, Z.Z., Lıu, H. B., LI, H.M., WU, W., Zhong, B., 2012. The Relationship between NDVI and Terrain Factors: A Case Study of Chongqing. *Procedia Environmental Sciences* 12 (2012) 765 – 771.

Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalara İlişkin Hukuklar Arası Bir Karşılaştırma

Searchs For The Prevention of Crime In Turkish Law And In The Us Law

Dr. Abdullah Recai AKALAN *

Öz:

Temel haklar hem Türk Hukuku'nda hem de Amerikan Hukuku'nda anayasal koruma altındadır. Arama, temel hakların sınırlanması yöntemlerinden biridir. Türk Hukuku'nda suç işlenmesinin önlenmesine yönelik arama kanunla düzenlenmiştir. Diğer taraftan, ABD Hukuku'nda yüksek yargı kararları ile istisnalar arasında düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arama, Suç işlenmesinin önlemesine yönelik arama, Türk Hukuku, ABD Hukuku, İstisnalar, Yüksek Mahkeme.

Abstract:

Fundamental rights are under constitutional protection both in Turkish Law and in the US Law. Search is one method of limitation of fundamental rights. Search for the prevention of crime in Turkish Law is codified by law. On the other hand in the US Law it is created among exceptions by the Supreme Courts.

Keywords: Search, Search for the prevention of crime, Turkish Law, the US Law, Exceptions, The Supreme Court.

Giriş

Arama, bir anlamı ile suçu ve suçluyu ortaya çıkarmak için yapılan bir adli faaliyettir. Ancak bazı durumlar, suç işlenmeden önce kişilerinin üstlerinin veya eşyalarının aranmasını çok daha önemli hale getirebilir. Örneğin, kalabalık insan topluluklarının bir araya geldiği etkinlikler öncesinde yapılacak aramalar, bu kişileri tehlikelerden koruyabilecektir. Aksi durumlarda ise toplantı ya da mitingler öncesi arama yapılmaması, bombaların patlamasına, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine ve toplumsal bir infiale yol açabilecektir. Suç işlenmemesine rağmen, arama yapılması insan hayatına tekabül eden tehditleri ortadan kaldırabilecektir.

* İçişleri Bakanlığı, Mülkiye Baş Müfettişi, recaiakalan@yahoo.com

Bir başka bakış açısından ise kişilerin üzerlerinin ya da eşyalarının aranması temel hak ve hürriyetlere müdahale meydana getirmektedir. Kişilerin keyfi olarak aranması toplum tarafından hoş karşılanmayacaktır. O halde suç işlenmeden önce de arama yapılabilmeli, ama bu aramalar bazı şartlara bağlanmalıdır. Bireylerin üstlerinin ya da eşyalarının aranması çeşitli hukuk sistemlerinde değişik şartlara bağlanmıştır. Bu makalede, suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar açısından değişik hukuk sistemlerinden ikisi arasında karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapılacaktır. Makalenin konusu olan farklı hukuk sistemleri Türk Hukuku ve ABD Hukuku'dur. Hukuk sistemlerinin değişiklik göstermesinin, arama şartlarında yada uygulamada ne gibi farklılıklar meydana getirdiği, öngörülen şartların hangi organlar tarafından ortaya konulduğu, kıyaslama yapılan ülkelerdeki dönemsel farklılıkların arama şartlarının yoğunluğunu değiştirip değiştirmediği hususlarına bu makalede yer verilmeye çalışılacaktır.

Makalede 'suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar' kavramı kullanılmıştır. Türk Hukuku'nda suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar, 'önleme araması' kavramı ile ifade edilmektedir. ABD Hukuku'nda ise bu husus, önceleri 'idari arama' (Administrative Search) sonraları 'özel ihtiyaç araması' (Special Needs Search) kavramları ile karşılanmıştır. Her iki hukuktaki kavramların farklılığı sebebiyle yapılan aramaların işlevleri dikkate alınarak bu çalışmada 'suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar' kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

I-Türk Ve Amerikan Yönetim Yapısı Ve Hukuk Sistemleri

İnceleme konusu yapılan her iki ülkenin gerek yönetim yapısı, gerekse hukuk sistemleri farklılık göstermektedir. Konunun daha iyi ortaya konabilmesi için kısaca Türk Yönetim Yapısı ve Hukuk Sistemi ile Amerikan Yönetim Yapısı ve Hukuk Sistemlerinin açıklanmasında fayda görülmüştür.

1-Türk Yönetim Yapısı ve Hukuk Sistemi

Türk Devleti tarafından merkezi yönetim sistemi tercih edilmiş olup, ülkenin tamamında tek hukuk sistemi uygulanmaktadır. Bu yönetim şeklinde otorite tek merkezde toplanmaktadır.

"Siyasi bakımdan merkezden yönetim, bir ülkede yasama organının ve hükümetin tek olmasını ve dolayısıyla siyasi otoritenin tamamen merkezdeki iktidarda toplanmasını ve hukuki birliğin mevcut olmasını ifade eder...İdari merkeziyetçilik, kamu otoritesinin merkezileşmesini gerektirir....Türkiye'de hem siyasi merkeziyet, hem de idari merkeziyet söz konusudur."[1]

Türk Hukuk Sisteminde devlet fonksiyonlarını oluşturma yetkisi yasama organındadır. *"Yasama organı, şüphesiz Anayasa sınırları içinde, devletin hukuk düzeninin yaratıcısıdır."* [2] TC Anayasası'nın 7. maddesine göre *"Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez."* O halde hukuk sisteminin kurucu unsuru yasama organıdır.

Türk Hukuku'nda yargı, önüne gelen uyuşmazlıkları kanunlara göre çözmekle görevlidir. *"..yargıcın yaptığı iş, önüne getirilmiş olan olayla ilgili hukuk normunu tespit etmekten, yani mantıki kıyas işleminden ibarettir. Bu niteliği itibariyle yargısal işlem, daima gösterici (declaratif) mahiyet taşır."*[3] Bu anlamda yargı hukuk yaratıcı değil, hukuku uygulayıcı bir yapıya sahiptir.

2-Amerikan Yönetim Yapısı ve Hukuk Sistemi

Amerika Birleşik Devletleri federal bir yönetim yapısını benimsemiştir. ABD Sisteminde, Anayasaya aykırı olmamak kaydıyla her eyalet kendi hukukunu oluşturabilmektedir.

1 **Eryılmaz** Bilal, Kamu Yönetimi, İstanbul 2002, s.59.
2 **Özbudun** Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2002, s.191.
3 **Özbudun,** s.353.

"Amerikan hükümetinin ayırt edilebilir-belirgin yüzü federalizmdir. Veya iktidarın eyaletler ve ulusal hükümet arasında paylaşımıdır. Anayasa, ulusal hükümet ile eyaletler arasındaki ilişkiyi ve her birinin kendine ait alanı tam olarak belirlemiştir." [4]

"Amerika Birleşik Devletleri, (the United States of America) 50 tane eyalet ve 1 tane federal bölgeden oluşan federal bir cumhuriyettir. Federal Anayasa, her eyalete kayda değer ölçüde bağımsızlık ve yetki veren bir cumhuriyet kurmuştur. Federal hükümetin yetkileri Anayasa'da tayin edilen sınırlar içinde belirlenmiştir ve geri kalan hususlarda düzenleme yapma yetkisi ABD Anayasasıyla eyaletlere bırakılmıştır." [5]

Amerikan Hukuku'nun temel yapısını ise içtihat hukuku oluşturmaktadır. Bu sebeple mahkemeler, yüksek mahkemeler tarafından verilen kararlara uygun karar vermek zorundadırlar.

"Amerikan Hukuk Sistemi büyük ölçüde İngiliz Hukuk Sistemine dayanmaktadır. Anglo-Sakson Hukuku, Kara Avrupası sisteminde olduğu gibi kurallar bütününün oluşturduğu kanunların meydana getirdiği bir hukuk sistemi olmaktan ziyade hakimler tarafından geliştirilen ve yorumlanan bir hukuktur. Anglo-Sakson Hukukunun temel özelliklerinden biri hakimlerin eski davalar ile benzer olaylara ve hukuki temellere dayanan yeni davaları, eski davalarla oluşturulan hukuk prensiplerini kullanarak çözmeye çalıştığı içtihat doktrinidir. İlk derecelerdeki mahkeme hakimleri kendi yargı alanlarındaki yüksek dereceli mahkemelerin kararlarını takip etmek zorundadırlar." [6]

O halde Türk Devleti tarafından merkezi bir yönetim sistemi benimsenmiş ve hukuk sisteminin esası yasama organının tercihine bırakılmış iken, ABD Devleti tarafından federal bir yönetim kurulmuş, hukuk sisteminin esası yargı içtihatlarına bırakılmıştır.

II-Aramanın Türk Ve Amerikan Hukuku'ndaki Anayasal Durumu

Bireylerin üzerlerinin ve evlerinin aranması, Anayasa tarafından korunan mahremiyete müdahaledir. Diğer bir ifade ile arama faaliyeti, bireylerin özel hayatının gizliliğini ihlal etmektedir. Arama, üçüncü kişiler tarafından bilinmesi istenmeyen sırların ortaya çıkmasına sebep olabilecektir. Buna karşılık, milli güvenliğin ve kamu düzeninin sağlanması yada temel hak ve hürriyetlerin korunması gibi bazen toplumsal çıkarlar özel hayatlara karışmayı zorunlu kılabilir. Bu durumda, hakları ve özgürlükleri kısıtlanan şahıslar, bu karışmalara katlanmak zorunda kalabilirler. Bu husus hukuk devletlerinde, mahremiyete keyfi müdahalelerin önleneceği ve çatışan çıkarların dengeleneceği biçimde düzenlenmektedir. Hem Türk Hukuku'nda hem de ABD Hukuku'nda aramanın genel çerçevesi anayasa ile çizilmiştir.

1- Aramanın Türk Hukuku'ndaki Anayasal Durumu

Türk Hukuku'nda temel hak ve hürriyetlerin korunması esas olup, istisnalar ancak kanunla düzenlenebilir. (TC. Anayasası 13.md) Türk Anayasası'nda, özel hayatın gizliliğine temel hak ve hürriyetler içerisinde yer verilmiştir. Özel hayatın korunması Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 20. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre *"Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz."* Bu ilkenin istisnası ise yine aynı maddenin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Bu hükme göre, özel hayatın gizliliğine, belli

4 **Acker** James R. / **Brody** Davit C.,Criminal Precedure, A Contemporary Perspective, Second Edition, Jonesand Bartlett Publishers, Sudbury, Massachusetts 2004. (den aktaran **Balo/Çetintürk**) **Balo** Yusuf Solmaz/ **Çetintürk** Ekrem, Amerika Birleşik Devletleri Ceza Hukuku Uygulamasında Savcı-Sanık Pazarlığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y.2013, Sa. 1-2, s.1245.

5 **Balo** Yusuf Solmaz, Amerika Birleşik Devletleri Mahkeme Teşkilatı, AÜHFD, Yıl 2012, Cilt 61, Sayı 3. S. 975.

6 **Emed** Çiçek Zoroğlu/**Kolcuoğlu** Umut/ **Köymen** Elif/ **Kuranel** Piraye/ **Özbek** Selin/ **Üçer** Kayra, Amerika Birleşik Devletlerinde Federal Yargılama Sistemi ve Bu Sistem İçinde Cezai Yargının Yeri ve İşleyişi, S.11, http://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/federal_yargi.pdf. 09.05.2014.

şartların gerçekleşmesi halinde dokunulabilir; gecikmesinde sakınca bulunan haller dışında, ancak yargıç kararı ile müdahale edilebilir. Özel hayatın gizliliğine dokunulabilecek haller; millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması halleridir. Bu şartlardan en az birinin bulunması halinde, hakim kararı yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yetkili merciin yazılı emri alınmak suretiyle arama yapılabilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre, arama yapılabilmesinin üç şartı bulunmaktadır: Bunlardan ilki Anayasa'nın belirlediği ihtiyaçlardan birinin ortaya çıkmasıdır. Bu ihtiyaçlar; millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması halleridir. İkinci şart, hakim kararının yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yetkili merciin yazılı emrinin alınması gereğidir. Üçüncü olarak, sınırlamanın kanunla düzenlenmesidir Türk Hukuku'nda, adli arama Ceza Muhakemesi Kanunu ile önleme araması Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile düzenlenmiştir.

2-Aramanın Amerikan Hukuku'ndaki Anayasal Durumu

ABD Hukuku'nda arama kavramına Anayasa'nın Ek 4. maddesinde (The Fourth Amendment) yer verilmiştir. Buna göre; "*İnsanların üstleri, evleri, kağıtları meşru olmayan arama ve el konulmaya karşı güvenceye alınmıştır; bu hakları ihlal edilemez ve makul sebep bulunmadıkça arama emri çıkarılamaz. Makul sebep yemin verilerek doğrulanır ve bu arama emrinde aranacak yer, şahıs ve el konulacak eşyalar özellikle belirtilir.*"[7]

ABD Anayasası'na göre arama yapılabilmesi için iki temel şart gerçekleşmelidir. Bunlardan birinci arama yapılmasını gerektirecek makul sebebin (probable cause) bulunması, ikincisi ise arama emri (warrant) çıkarılmasıdır. Bu iki şartın bir arada bulunmaması halinde arama yapılması mümkün değildir.

ABD Anayasası'nın Ek 4. maddesi ile iki çıkar arasında denge oluşturulmaktadır: Bireylerin çıkarları ve devletin çıkarları. Bu denge çerçevesinde makul sebep bulunmadıkça bireylerin aranmayacağı beklenmektedir. Ancak, devletin suçları önleme ve vatandaşları koruma görevi ve hakkı sebebiyle, bazı istisnai hallerde, bireylerin haklarına müdahale edilebilmektedir. Bu iki hak kurallarla dengelenmelidir. Ek 4. madde bu dengeyi sağlanmak için çıkarılmıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere, Türk Hukuku'nda aramalarının Anayasal gerekçesi, TC Anayasa'sının 20/2. maddesidir. Aramanın özel hayatın gizliliğine bir müdahale olması sebebiyle, sadece şartları kanunlarla belirlenmiş hallerde arama yapılabilecektir. ABD Hukuku'nda ise aramaların hukuki gerekçesi ABD Anayasası'nın Ek 4. maddesi ile sağlanmıştır. Buna göre makul sebebe dayanan arama emri alınmadıkça arama yapılamaz.

Her iki anayasada da arama emri gereği düzenlenmiştir. ABD Anayasası'nda sadece arama emrinden bahsedilmiş, arama emri düzenlemeye yetkili merci belirlenmemiştir. Buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda arama emri gereği ile birlikte yetki merci de belirlenmiştir. Arama emri vermeye yetkili olanlar kural olarak hakimlerdir; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise kanunla belirlenmiş yetkili mercilerdir. ABD Anayasası'nda 'makul sebebin' aranacağı belirtilmiş, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası tarafından 'makul sebep yada makul şüphenin aranması' gereğinden bahsedilmemiştir. Bunun yanında TC Anayasası'na göre belirli hallerin gerçekleşmesi durumunda arama yapılabilecektir. Bu haller; millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır.

ABD Hukuku'nda mahkemeler tarafından getirilmiş bazı istisnai hallerde yazılı emir olmadan da arama yapılabilmektedir. *"İstisnai şartlar vatandaşların özeline karşı hükümet ihtiyaçlarını dengelemeyi*

7 http://constitution.findlaw.com/amendment4/amendment.html. 23.04.2014.

gerektirir. Geleneksel Ek 4. madde koruması olan arama emri gerekliliğinden vazgeçilmesi sonucunu ortaya çıkarır." [8] Ancak istisnai hallerin şartlarını, Anayasa yada kanunlar değil, ABD Yüksek Mahkemeleri belirlemektedir. Türk Hukuku'na bakıldığında, arama ancak Kanunla öngörülen hallerde yapılabilmektedir.

III-Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar

Suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar Türk Mevzuatında 2559 sayılı Kanunla, ABD Hukuku'nda arama emrine getirilen istisnalar ile düzenlenmiştir. Suç işlenmesinin önlemesine yönelik aramalar başlığı altında, Türk ve ABD Hukuku'nda suç işlenmesinin önlemesine yönelik aramalar iki alt başlıkta incelenecektir.

1- Türk Hukuku'nda Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar

Türk Hukuku'nda suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla arama yapılabilmesi için, 2559 sayılı Kanun'un 9. maddesinde öngörülen şartların ortaya çıkması gerekir. Kanun'un ilgili maddesinde;

"Polis, tehlikenin veya suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla usulüne göre verilmiş sulh ceza hâkiminin kararı veya bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde mülkî âmirin vereceği yazılı emirle; kişilerin üstlerini, araçlarını, özel kâğıtlarını ve eşyasını arar.

Arama talep yazısında, arama için makul sebeplerin oluştuğunun gerekçeleriyle birlikte gösterilmesi gerekir." hükmü getirilmiştir.

O halde suç işlenmesinin önlenmesine yönelik arama yapılabilmesinin şartları şu şekilde oluşmaktadır. İlk şart, aramanın, tehlikenin yada suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla yapılmasıdır. İkinci şart hakim kararı yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amir tarafından yazılı emir verilmesidir. Üçüncü şart ise makul sebep bulunmasıdır.

Türk Hukuku'nda önleme araması, suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla uygulanan idari bir tedbirdir.

"Önleme amaçlı arama bir önleme tedbiridir. Önleme amaçlı aramada suç işlenme tehlikesi vardır. Fakat bu tehlike henüz uzaktır. Önleme amaçlı arama suç işlenmeden önce kullanılan bir yetki olduğundan suç şüphesi üzerine başlayan Ceza Muhakemesi Usulü ile bir ilgisi yoktur."[9]

Önleme araması yapılabilmesi için hakim kararı yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amirden yazılı emir alınmalıdır. 2559 Sayılı Kanun'un 9. maddesine göre, spor karşılaşması, miting, konser, festival, toplantı ve gösteri yürüyüşünün düzenlendiği veya aniden toplulukların oluştuğu hallerde gecikmesinde sakınca bulunan hal olarak kabul edilecektir.

Önleme aramasının yapılabileceği durumlar 2559 sayılı kanunun 9. maddesinde sayılmıştır. Buna göre;

-Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yerlerde,

-Özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya sendikaların genel kurul toplantılarının yapıldığı yerlerde,

-Halkın topluca bulunduğu veya toplanabileceği yerlerde,

-Her derecede öğretim ve eğitim kurumlarının ve üniversite binaları ve ekleri içerisinde,

8 **Greenberg** Peter S., The Balance of Interests Theory and the Fourth Amendment: A Selective Analysis of Supreme Court Action Since Camara and See, Calıfornıa Law Revıew [Vol. 61, Issue 4, s.1012.

9 **Eryılmaz** Mesut Bedri, Önleme Araması Ve Uygulamada Karşılaşılan Problemler, http://mesutbedrieryilmaz.blogspot.com.tr/2011/01/onleme-aramasi-ve-uygulamda.html. 23.04.2014.

-Umumî veya umuma açık yerlerde,

-Her türlü toplu taşıma veya seyreden taşıt araçlarında önleme araması yapılabilir.

Türk Hukuku'nda önleme aramalarına ilişkin düzenleme 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyat Kanunu ile yapıldıktan sonra Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte, önleme aramalarının kural olarak umuma açık yerlerde yapılacağı, üst aramasının kişinin cinsiyetinde bulunan görevli tarafından yapılacağı, aramanın mümkün olduğunca kısa bir süre içinde bitirileceği gibi bir çok hususta ayrıntılı düzenleme yapılmıştır.

2- ABD Hukuku'nda Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar

ABD Hukuku'nda arama yapılabilmesi için öncelikle arama emri (warrant) alınması ve arama emri için de makul sebebin (probable cause) bulunması gerekir. *"Arama emri hakim tarafından imzalanan bir emirdir, bu emirle polis memurları, belirli bir zamanda ve belirli bir yerde belirli bir maddenin yada şeyin araması ile yetkilendirilirler."*[10] Arama emrine ilişkin Anayasa'nın Ek 4. maddesinde yer alan son cümle, yapılan aramanın adli arama olduğunu ortaya koymaktadır: "*bu arama emrinde aranacak yer, şahıs ve el konulacak eşyalar özellikle belirtilir."* Suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramada, aranacak yer, şahıs belirgin değildir. Zira suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalarda maksat kanıt toplamak değil, suç işlenmesinden caydırmaktır. Eşyalara el konulması ise tamamen kanıt toplamaya yönelik bir tedbir olarak görünmektedir. Bu durumda, ABD Hukuku'nda arama emri ile yapılan aramaların adli aramalar olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

ABD Mahkemeleri bazı hallerde arama emri gerektirmeyen istisnaların bulunduğuna karar vermektedirler. Mahkemeler tarafından belirlenen istisnalar gerçekleşmiş ise arama emri bulunmadan arama yapılabilir. Bu istisnalar dışında, arama emri olmaksızın yapılan arama ile ele geçirilen kanıtlar mahkemeler tarafından kabul edilmezler.

"İstisnalar mahkemelerin polisi kontrol etmek için kullandığı en güçlü araçtır. İzinsiz alınan her şey illegal olarak sağlanmış bir delildir - Bu delil çok sıklıkla çok önemli suçlayıcı delildir; örneğin katilin silahı gibi- bunlar zehirli ağacın meyveleri olarak adlandırılırlar ve bundan sağlanan daha sonraki deliller de kabul edilemez.* "[11]

İstisnalar, polisin arama ve alıkoyma için arama emrine ihtiyacı olmaması anlamına gelir. Ancak uygulamada, polis sıklıkla bir arama belgesine dayanan aramalar gerçekleştirir.

"İstisnalara ilişkin kurallar, makul olmayan aramalara karşı koruma sağlar. İstisna kuralları ilk defa 1914'deki Weeks-ABD davasında üretilmiş ve 1961 yılındaki Mapp-Ohio davasında eyaletlere karşı uygulanmıştır. İstisna kurallarının amacı (kısaca illegal olarak toplanan delillerin legal olarak kabul edilemezliği) sıklıkla yanlış anlaşılmıştır. İstisnalar, şüphelilerin anayasal haklarını korumak için dizayn edilmemiş, fakat polisi cezalandırmak ve yanlış uygulamadan vazgeçirmek için dizayn edilmiştir. İstisnalar mahkemeler tarafından polisin profesyonelleştirilmesi için oluşturulmuştur. Bu bir sosyal tecrübe gereğidir; fakat anayasal bir koruma garantisi değildir." [12]

10 http://criminal.findlaw.com/crimes/criminal_rights/your-rights-search-and-seizure/search-warrants.html

11 **Stevens** Mark, Police Law, http://faculty.ncwc.edu/mstevens/111/111lect07.htm. 31.01.2007.

*"Fruit of the poisoned tree kicks" ABD Ceza Hukukundaki 'Zehirli Ağacın Meyvesi Doktrinini' ifade etmektedir.

12 **Stevens** Mark, Search and Seızure: A Guıde to Rules, Requırements, Tests, Doctrınes, and Exceptıons, http://faculty.ncwc.edu/mstevens/405/405lect04.htm. 31.01.2007.

ABD Hukuku'nda mahkemeler tarafından, Anayasa'nın Ek 4. maddesine çok sayıda istisna getirilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu adli aramalara ilişkin istisnalardır.[13] Adli aramalara ilişkin istisnalar konumuz dışında olduğundan burada yer verilmemiştir. Mahkemeler tarafından 1967 yılına kadar 'sınır araması' dışında suç işlenmesinin önlenmesine yönelik olarak istisna kabul edilmemiştir.

a-İdari Arama İstisnası (Administrative Search Exceptions)

1960'lı Yıllarda Dünya'da ve ABD'de uçak kaçırma olayları meydana gelmeye başlamıştır. Bunun yanında ABD'de kamu binalarına sabotajlar yapılmaktadır. Bu eylemlere karşı hükümetin geliştirdiği tedbirlerden birisi uçağa binenlerin ve kamu binalarına girenlerin aranmasıdır. Ancak bu aramalar ABD Anayasası'nın Ek 4. maddesi ile getirilen korumaya aykırıdır. Bir defa, bu aramalar için bireysel şüphe bulunmamaktadır. Bunun üzerine yüksek mahkeme tarafından 'idari arama doktrini' oluşturulmuş ve bireysel şüphe olmamakla birlikte arama yapılmasına izin verilmiştir.

"Hükümetin anti terörizm için şüphe olmaksızın aramaları, uçak kaçırma serilerine ve ülke çapında hükümet binalarının bombalanmasına cevap olmak üzere 1960'ların sonlarında başladı. Takriben aynı zamanda Yüksek Mahkeme idari arama doktrinini (administrative search doctrine) yarattı, ki bu doktrin suç kanıtlarının elde edilmesi amacında olmadığı sürece şüphe olmaksızın aramalara izin vermekteydi." [14]

İlk defa 1967 yılında Camara Davasında yüksek mahkeme tarafından geliştirilen 'idari arama doktrini' ile suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalara izin verilmiştir.

"Mahkeme, Camara-See davasında, idari arama sebebiyle hükümet müdahalesinin Ek dördüncü madde koruması kapsamı içinde olduğuna ve arama emri yetkilendirilmesi gerektiğine karar verdi. Ancak yargıç muhtemel sebepten daha düşük sebeplerle böyle bir arama emri verebiliyordu." [15]

Yüksek yargı mercileri, idari makamların yapacağı bir kısım aramaların idari arama (administrative search) olarak değerlendirileceğine, ancak bu aramalar için mahkeme izni alınması gerektiğine karar vermektedir.

"Bazı durumlarda, hükümet, idari aramalar gerçekleştirebilir. Bu aramalar kolluk uygulamalarından farklı amaçlar için yapılır. Örneğin yangın incelemeleri için. Standartlar daha düşük olmasına rağmen rızasız idari aramalar için, mahkeme yetkisi gereklidir. Bir idari arama için, hükümetin arama emri gereğinin bulunmayacağı yegane hal, içki, silah, madencilik, atık yönetimi ve nükleer silah gibi yüksek biçimde düzenlenmiş işletmelerin araması halidir. Arama emri gerekliliğine bu istisna, sıradan ev sahipleri, aktivist örgütler ve topluluklar için uygulanmaz." [16]

İdari aramalar, suç delili elde etme amacı dışında başka faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için yapılmalıdır. Bu aramalar için mahkemeden izin alınmalıdır. Bu durumda bireysel şüpheye dayanan makul sebep yerine genel bir ihtiyacın bulunması yeterli görülmektedir. Ancak belirli işletmelerin incelenmesi amacıyla yapılan idari aramalar için arama emri alınması gerekmemektedir.

13 ABD Hukukunda, mahkeme kararlarıyla belirlenen istisnalar şu şekilde yer almaktadır: Basit Görünüş Doktrini İstisnası, Açık Alan Doktrini İstisnası, Araç İstisnası, Kanuni Tutuklama İçin Arama İstisnası, Rızaya Dayalı Arama İstisnası, Suç İşlenen Yerin Aranması İstisnası, Acil Durum İstisnası, Kaçınılmaz Keşif Doktrini, Durdurma ve Üst Araması, Sınır Arama İstisnası, Öğrenci Arama İstisnası, Özel Hükümet İhtiyaçları İstisnası,. Sınır Arama İstisnası, Öğrenci Arama İstisnası, Özel Hükümet İhtiyaçları İstisnası dışındaki diğer istisnalar adli aramalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

14 **Sımmons** Rıc, Searchıng For Terrorısts:Why Publıc Safety Is Nota Specıal Need, Duke Law Journal Volume 59 February 2010 Number 5, S.850.

15 **Greenberg**, s.1012.

16 https://ssd.eff.org/your-computer/govt/warrantless. 06.06.2014.

"İdari görevlilerin de özel mülk ve ticari işletmeleri aramaları için arama müzekkeresine ihtiyaçları vardır, ancak diğer müzekkerelere göre bu müzekkerenin çıkarılması için genel bir gerekçe gösterilmesi yeterlidir." [17]

İdari arama doktrininin çok farklı olaylar için uygulanıyor olması, hem idarenin ihtiyaçlarını karşılamamaya hem de yargının kararlarında bir takım karışıklıklara sebep olmaya başlamıştı. Zira idari arama doktrini, binaların mevzuata uygun olup olmadığını incelemekten, okul çocuklarının uyuşturucu testine, metrolarda terörist aramaya kadar bir çok alan için uygulanılmaya çalışılmaktaydı. Bu doktrindeki yetersizlik, mahkemelerin başka bir doktrin ortaya çıkarmasına sebep oldu.

"Şüpheye dayanmayan aramalar alanını genişletirken, mahkeme onun terminolojisini düzeltti ve 'idari arama'dan daha geniş bir kavram olan 'özel ihtiyaç araması' haline getirdi." [18]

İdari arama doktrininde makul sebep yerine daha düşük standartlar uygulanmakta ise de, belirli işletmelerin incelenmesi dışında, arama emri gerekliliği devam etmektedir. Arama emri için bireysel şüphe bulunması gereği özel ihtiyaç araması doktrininin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

b-Özel İhtiyaç İstisnası (Special Needs Exception)

ABD Hukuku'nda, kamu güvenliği riskinin bulunduğu durumlarda arama emri gerek olmadan yapılan arama özel ihtiyaç istisnası olarak ifade edilmektedir. Bu istisna için makul sebep bulunması gereği de aranmamaktadır.

" Bu tür aramalarda arama emri hatta makul sebep bulunması gerekmemektedir. Bu tür aramalar da yapılmak istenen şey bir delil elde etmek yada silah vb. maddeleri taşıyanları yakalamak değildir; buradaki amaç kamu güvenliği aleyhine gerçekleştirilebilecek bir eylemden kişileri caydırmaktır. Bu husus suç kontrolüne yönelik genel çıkarlardan farklılık arz etmektedir. Örneğin uyuşturucu trafiğini kontrol için bu tarz bir uygulama yapılamaz. Uyuşturucu trafiğini kontrol için mutlaka mahkeme izni alınması gerekmektedir."[19]

ABD Yüksek Mahkemesi çok sınırlı hallerde arama emri olmadan arama yapılmasına müsaade etmektedir. Özel ihtiyaç halinde yapılacak aramada caydırıcılık unsuru ağır basmalı ve delil toplama unsuru önem arz etmemelidir. Bu durumda kamu güvenliği tehdidinin belirgin olması aranmakta ve genel bir tehdit algısının yeterli olmadığı vurgulanmaktadır.

Arama için özel ihtiyaç, kamu çıkarlarının ciddiyeti ölçüsünde belirlenmedir. Aramanın ihtiyari (isteğe bağlı) tabiatını sınırlamak için mahkemeler tarafından bir takım şartlar oluşturulmuştur:

Bu tür aramalar için üst yöneticiler tarafından belirlenen kontrol noktaları oluşturulmaktadır. Aranacak maddeler daha önceden yazılı olarak görevlilere verilmektedir Kontrol noktalarına uyarı işaretleri konulmakta, bu şekilde kişilerin kontrol noktalarına girmekten caydırılmaları amaçlanmaktadır. Ayırım gözetilmeden sistematik kriterlerle durdurma ve arama yapılmaktadır. Yapılan aramalar kişileri yasaklı maddeleri taşımaktan vazgeçirecek şekilde gerçekleştirilmektedir.[20]

"... özel ihtiyaç davalarını üç kategoriye ayırmak yararlı olacaktır.

Birinci kategori, orijinal idari aramalardan oluşur, ki bu aramalarda, kolluk görevlisi olmayan memurlar, sağlık ve güvenlik ihlallerini gidermek için arama yaparlar. Bunlar, bina mevzuatı denetimlerini, Mesleki Güvenlik ve Sağlık İdaresi işyeri denetimlerini, maden güvenliği denetimlerini vb. içerir. Bu aramalar ceza kanunlarının uygulanması amacıyla yapılmaz. Böyle aramalar, tipik suç vasıtaları ve sonuçları için yapılan polis aramalarından daha az düşmanca müdahaleyi temsil eder. ...

17 **Emed/ Kolcuoğlu/Köymen,/Kuranel,/Özbek/Üçer,** s..31-32.

18 **Sımmons**, s.863.

19 The "special needs" exception to the warrant requirement, http://www.thefreelibrary.com. 22.04.2014.

20 The "special needs" exception to the warrant requirement,

İkinci kategori, belirgin suç faaliyetlerinin kanıtlarını ortaya çıkarmak için tasarlanmış aramalardan oluşur. Ancak bunlar özel ihtiyaç aramaları olarak sınıflandırılabilir; çünkü sonuçları kolluk maksatları ile kullanılmaz. Bu davalarda arama, geleneksel kolluğun amaçlarından başka bir amaç yerine getirir. Aranan bilgi türü önemli değildir, aramadan elde edilen bilginin ne yapıldığı önemlidir. Bu kategori, okul çocuklarının ve kamu görevlilerinin uyuşturucu testini içerir; ki suç faaliyetlerinin kanıtlarını bulmak için tasarlanmıştır. Fakat, onun sonuçları sonraki suç soruşturmalarında kullanılamaz...

Üçüncü kategori, açıkça kolluk amaçlarına sahip olan aramaları içerir. Onun sonuçları kolluk tarafından suç soruşturmalarında kullanılır. Bu kategori, anti terörizm aramaları ve araç kontrol noktalarını ve daha sonraki Burger davasındaki gibi aramaları da kapsar. [21]

ABD Mahkemelerinin kararlarında 11 Eylül saldırılarından sonra kamu güvenliği riski dikkate alınarak özel ihtiyaç istisnasına daha fazla yer verilmeye başlanmıştır. Bu aramalardaki temel amaç caydırmaktır. Özel ihtiyaç istisnası sebebiyle yapılan arama suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalardır.

Suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar içerisinde yer alan iki hususa aşağıda ayrıca yer verilmiştir. Sınır Arama İstisnası ve Öğrenci Arama İstisnası. Sınır Arama İstisnası, idari arama istisnasından önce de uygulanan ve suç işlenmesinin önlenmesine yönelik bir aramadır. Öğrenci Arama İstisnası ise ilk defa özel ihtiyaç doktrini teriminin kullanıldığı istisnadır.

aa- Sınır Arama İstisnası (Border Search Exception)

Sınır aramaları, idari arama doktrinin ortaya çıktığı 1967 yılındaki Camara davasından da önce uygulanmakta olan bir istisnadır.

"1967 öncesinde, Yüksek Mahkemenin izin verdiği rızaya ve şüpheye dayanmayan aramalar sadece sınırda yapılan aramalardı. Bu aramalar uzun zamandan bu tarafa ve nispeten üzerinde tartışma olmayan içtihatlardı. Ancak bütün bunlar Camara ve Municipal Court davasında değişti."[22]

ABD Hukuku'nda, Gümrük ve Sınır Koruma Görevlilerinin (CBP), sınırda arama emri olmaksızın ABD'ye gelen ve dönen kişileri ve eşyalarını aramasına izin verilmiştir. Bu aramalar, arama emri gereğinin bir istisnasını oluşturmaktadır.

"Sınır Araması İstisnası, milli sınırlara ve belirli ulaşım rotalarına özellikle dikkat edilmesi gerektiği düşüncesine dayanır. Bu sebeple, göç noktaları ve uluslararası havayolları aranabilir ve eşyalara el konulabilir. (16 saat süresince) Bu aramanın temelinde 'makul sebep' yerine daha çok 'makul şüphe' vardır. Ayrıca uyuşturucu kuryesi profiline uyan, kaçakçılık için yaygın olarak devletlerarası geçişleri ve uyuşturucu trafiği için havaalanlarını kullanan kişilerin aranmasına da izin verilir."[23]

Sınır Araması İstisnasında, suç işlenmiş olması gerekmemekte olup, aramanın caydırıcılık niteliği ağır basmaktadır; bu durumda sınır araması istisnası uygulamasında suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramadan bahsedilmesi gerekmektedir.

bb-Öğrenci Arama İstisnası (Student Search Exception)

ABD Hukuku'nda, aramaların ancak makul sebebin varlığı halinde yapılabilmesine karşın, mahkemeler okullarda öğretim ortamının sürdürülebilmesi için bu gereklilikte ısrar etmemiştir. Bunu yerine aramanın 'makul olması'nı yeterli görmüştür. 1985 Yılındaki New Jersey-TLO davası öğrenci arama istisnasına ilişkin örneklerden biridir. Ancak bu davanın daha önemli bir özelliği, "özel ihtiyaçlar" terimine ilk defa bu davada yer verilmesidir. [24]

21 **Sımmons**, s.889-890.
22 **Sımmons**, s.856.
23 **Stevens** Mark, Search and Seızure.
24 **Sımmons**, s.863-864.

"(New Jersey-TLO davasının) ... olayında, TLO 14 yaşında bir kızdır ve lisenin kızlar banyosunda sigara içtiği iddia edilmektedir. Okuldaki idareciler onu sorgulamışlar, çantasını aramışlar, bir paket marihuana ve diğer uyuşturucu parçaları bulmuşlardır. Sorun, bu aramanın Anayasa'ya aykırı olup olmadığıdır.

Sonuçta, okuldaki arama ile ilgili bütün bilgi ve belgeler mahkemece istenmiş ve mahkeme, aramanın yalnızca bireyin kanunu ihlal etmesi ve makul sebebin bulunması halinde yapılabileceğine dair standardı değiştirmiştir. Mahkeme daha düşük nitelikteki 'makul olma' standardını kullanmış ve makul olma standardı altında yapılan bu aramanın Anayasa'yı ihlal etmediği kanaatine varmıştır. Çantadaki sarılı kağıtların varlığı, TLO'nun uyuşturucu taşıyabileceği ve böylece çantanın aranması ile bu şüphenin kanıtlanabileceğine dair idarecilerin zihninde makul şüphenin uyandığı kanaati oluşmuştur."[25]

Arama, delil toplama amacıyla değil, okulda disiplinin sürdürülmesi amacıyla yapılmıştır. Yine mahkemenin varsayımına göre, lise öğrencileri genel beklentilerden daha düşük özel hayat beklentisine sahiptirler.

Öğrenci Arama İstisnasında, mahkemeler okullarda eğitim-öğretim ortamının sürdürülmesi için okul görevlileri tarafından yapılan aramaların kolaylaştırılması gerektiğini belirtmektedirler. Ancak arama bütün şartlar altında makul olmalıdır. Makul olduğu düşünülen bir aramanın yapılması için herhangi bir suç işlenmiş olması gerekmemektedir. Ayrıca yapılan arama ile öğrencilerin kötü alışkanlıklardan caydırılması amaçlanmaktadır.

IV-Türk ve Amerikan Hukuku'nda Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar Açısından Karşılaştırma

Her iki hukuk sisteminde suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar, ülkelerde kullanılan kavramların karşılaştırılması açısından, arama izni yetkisi açısından, aramanın konuları açısından ve dönemsel değişiklikler açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1-Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar Kavramı Açısından Karşılaştırma

ABD Hukuku'nda kural olarak aramalar, makul sebep üzerine kurulmuş, arama emri üzerine yapılabilmektedir. Ancak, bazı durumlarda hükümet yetkilileri tarafından, arama emri bulunmadan aramalar yapılmakta ve bu aramalar için mahkemeler tarafından onay verilmektedir. İstisnalar (Exceptions) olarak adlandırılan bu durumda, arama emri bulunmadan da aramalar yapılabilmektedir. Ancak bu istisnaların tamamı suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar değildir. Bir kısım istisnalar, adli aramaya ilişkin olmasına rağmen mahkemeler tarafından istisnalar kapsamında değerlendirilmiştir. Suç işlenmesinin önlemesine yönelik aramalar ise önceleri idari arama doktrini, daha sonraları özel ihtiyaç doktrini kapsamında istisnalar arasında ele alınmıştır. Ancak bu tür aramalarda, elde edilen deliller suç soruşturmasında kullanılmazlar. Bu tür aramaların amacı, suç kanıtı elde etmek değil, suç işlemekten caydırmaktır.

Türk Hukuku'nda adli arama, önleme araması ayırımı daha nettir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 116. maddesinde adli aramanın tanımı yapılmaktadır. Bu tanıma göre *"Yakalanabileceği veya suç delillerinin elde edilebileceği hususunda somut delillere dayalı kuvvetli şüphe varsa; şüphelinin veya sanığın üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir"* O halde adli arama, şüphelinin yakalanması ve suç delilerinin elde edilmesi amacıyla yapılır. Önleme araması ise 2559 Sayılı Kanun'un 9. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre önleme araması, tehlikenin veya suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla yapılır. Her şeyden önce iki tür arama için zaman dilimi farklıdır. İlki suç işlendikten sonraki zaman diliminde gerçekleştirilirken, diğeri suç işlenmeden önce tedbir amaçlı gerçekleştirilir.

25 http://www.oyez.org/cases/1980-1989/1983/1983_83_712/. 31.01.2007.

Bu durumda Türk Hukuku'nda hangi hususların önleme araması olduğu, hangi hususların adli arama olduğu kanunlarla belirlenirken, ABD Hukuku'nda mahkeme kararlarıyla oluşturulan istisnalar, adli aramaları ve suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramaları belirlemektedir.

2-Arama İzni Yetkisi Açısından Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar

Türk Hukuku'na göre, arama özel hayatın gizliliğine, diğer bir değişle temel hak ve hürriyetlere müdahaledir. TC Anayasası'na göre, temel hak ve hürriyetlere ancak kanunla izin verilmesi halinde müdahale edilebilir. Önleme araması yapılmasına yönelik kanuni düzenleme ise 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile yapılmıştır. 2559 Sayılı Kanun'a göre önleme araması yapılabilmesi için hakimden yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki amirden izin alınmak zorunluluğu vardır. Bu izin için makul sebep bulunması gerekir.

ABD Hukuku'nda ise arama kavramına Anayasa'nın Ek 4. maddesinde yer verilmiştir. Anayasa'ya göre, arama emri alınmadan arama yapılamaz; makul sebep bulunmadıkça da arama kararı alınmaz. Ancak ABD Hukuku'nda, ABD Yüksek Mahkemesi veya eyaletlerin yüksek mahkemeleri tarafından, arama emri olmadan yapılacak aramalara bazı istisnalar getirilmiştir. Kişilerin meşru olmayan aramaya karşı anayasa ile korunan hakları, yüksek mahkeme tarafından getirilen istisnalar ile sınırlanabilmektedir. Bu istisnalar içerisinde yer alan idari aramalar ve özel ihtiyaç aramaları, sınır aramaları ve öğrenci aramaları suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar kapsamında değerlendirilmektedir.

Türk Hukuku'nda aramalar, hakim kararı ile yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yetkili merci tarafından verilen izin üzerine yapılabilmektedir. Önleme aramaları için gecikmesinde sakınca bulunan hallerde arama izni vermeye yetkili merci mülki amirliklerdir.

ABD Anayasası'nda arama emrinden bahsedilmiş olmakla birlikte, arama emrine hakimlerin karar verecekleri hususuna madde metninde açıkça yer verilmemiştir. Buna karşılık ABD Hukuku'nda bütün arama emirleri hakim kararı ile verilmektedir.[26] Bunun dışında başka bir makama yetki verilmemiştir. ABD Hukuku'nda suç işlenmesinin önlenmesine yönelik olan idari arama istisnasının uygulanması sırasında, belirli işletmelerin incelenmesi dışında, arama emri alınması gerekmektedir. Ancak bu durumda makul sebep yerine genel bir gerekçe yeterli sayılmıştır. Özel ihtiyaç araması istisnasının uygulanması sırasında arama emri alınması gerekmemektedir. Yine arama yapılabilmesi için makul sebep bulunması da gerekmemektedir. Bu durumda, özel ihtiyaç araması istisnasında, arama yapmaya karar verme yetkisi fiilen hükümet görevlilerine geçmektedir.

3-Aramanın Konuları Açısından Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar

Aramanın konuları açından suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar başlığı altında, ABD Hukuku'nda yer alan özel ihtiyaç araması istisnası, sınır araması istisnası ve öğrenci arama istisnası Türk Hukuku ile karşılaştırılacaktır.

a- İdari Arama ve Özel İhtiyaç Araması İstisnasının Türk Hukuku ile Karşılaştırılması

İdari arama istisnası, suç delili elde etme amacı dışındaki faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için uygulanmakta olup, bu aramalar için de mahkemeden izin alınması gerekmektedir. Bu durumda bireysel şüpheye dayanan makul sebep yerine genel bir ihtiyacın bulunması yeterlidir. Ancak içki, silah, madencilik, atık yönetimi ve nükleer silah gibi yüksek biçimde düzenlenmiş işletmelerin incelenmesi amacıyla yapılan idari aramalar için arama emri alınması gerekmemektedir.

26 http://criminal.findlaw.com/crimes/criminal_rights/your-rights-search-and-seizure/search-warrants.html. 31.01.2007.

ABD Hukuku'nda özel ihtiyaç araması istisnası, 1985 yılından sonra yer almakla birlikte, 11 Eylül saldırılarından sonra önemi daha fazla artmıştır. Kamu güvenliği riskinin bulunduğu durumlarda, arama emri yada makul sebep bulunmadan yapılan arama özel hükümet istisnası olarak ifade edilmektedir. Bu aramada, caydırıcılık unsuru ağır basmaktadır. Bu aramaların yapılması için kamu güvenliğine dair belirgin bir tehdit olması yeterlidir. Ancak, özel ihtiyaç aramasının delil elde etmek amacıyla yapılması mümkün değildir.

ABD Hukuku'nda, önceden izin alınmaksızın arama yapılması keyfiliğe yol açacakmış gibi görünmektedir. Ancak birçok durumda mahkeme, genel nitelikteki aramaları Anayasa'ya aykırı bulmuştur:

"Mahkeme, rock konserine girişlerde alkol ve uyuşturucu kontrolü için yapılacak kontrolleri kamu binalarına girişten farklı değerlendirmektedir.

Bu durumda aslında gizli silah araması yada şiddete yönelik diğer araçların içeri sokulmamasına yönelik bir araştırma yapılmamaktadır. Alkol yada uyuşturucu kontrolü kamu güvenliğine önemli tehdit oluşturmamaktadır. Hatta bir silah dahi bulunsa bu durum havaalanı tehditleri ile benzeşmez...

Mahkeme askeri alan yakınlarında yapılacak olan bir protestoya gelenlerin üzerinin detektörlerle aranmasını anayasaya aykırı bulmuştur. Mahkeme burada biraz da protestocuların geçmişi ile ilgili bir değerlendirme yapmakta grubun 13 yıllık geçmişinde hiçbir silah bulunmamasını ve hiç tutuklama yapılmamasını örnek göstermektedir."[27]

Türk Hukuku'nda önleme aramaları 2559 sayılı Kanun'un 9. maddesi ile düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, tehlikenin veya suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla önleme araması yapılabilmektedir. Önleme araması için makul sebep bulunması gerekmektedir. Türk Hukuku'nda önceden hakim izni yada yetki merciin izninin alınması gereği ve makul sebep bulunması gereği keyfiliği önleme tedbiri olarak öngörülmüştür.

Türk Hukuku'nda önleme araması yada suçun işlenmesine yönelik arama yapılabilmesi için hakim tarafından yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mülki idare amiri tarafından izin verilmesi gerekmekte iken, ABD Hukuku'nda özel ihtiyaç araması yapılabilmesi için hakim izni alınmasına gerek bulunmamaktadır. Yine özel ihtiyaç araması için makul sebep bulunması da gerekmemektedir. Ancak bu keyfi olarak arama yapılabileceği anlamına gelmemektedir. Keyfiliğin ortadan kaldırılması için mahkemeler tarafından bir takım şartlar ortaya konulmuş olup, önlerine gelen davalarda bu şartların yerine getirilip getirilmediği sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir.

b- Sınır Arama İstisnasının Türk Hukuku ile Karşılaştırılması

ABD Hukuku'nda sınırlarda görevli personelin, arama emri olmaksızın ABD'ye gelen ve giden kişileri ve eşyalarını aramaları mümkündür. Sınırda yapılan aramalar, arama emri gereğinin bir istisnasını oluşturmaktadır.

Türk Hukuku'nda da sivil hava meydanları, limanlar ve sınır kapılarında yapılan önleme aramaları, hakim kararı gerektirmeyen aramalardandır. Zira 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nun Ek 1. maddesinde, havaalanlarında yetkili mülki idare amirinin izni ile arama yapılmasına imkan verilmiştir. 5442 Sayılı Kanun'un bu hükmünün Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi mülki idare amirinin izni ile yapılan bu tür aramaların Anayasa'ya aykırı olmadığına karar vermiştir. [28]

Türk Hukuku'nda sivil hava meydanları, limanlar ve sınır kapılarındaki aramalar, önleme aramalarıdır. Ancak sayılan yerler için, hakim kararı olmaksızın mülki idare amirinin yazılı emri ile

27 The "special needs" exception to the warrant requirement,

28 Anayasa Mahkemesi'nin 06.01. 1999 tarih ve E. 1996/68; K.1999/1 sayılı kararı, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1999/K1999-01.htm. 17.02.2007.

arama yapılabilecektir. ABD Hukuku'nda ise sınırlarda yapılacak aramalarda arama kararı alınmasına gerek yoktur. Bu durumda suç işlenmiş olması gerekmemekte olup, yapılan arama suç işlenmesinin önlenmesine yönelik bir aramadır.

c-Öğrenci Araması İstinasının Türk Hukuku ile Karşılaştırılması

Eğitim ve öğretimin devamının sağlanabilmesi için öğrencilerin üzerlerinin aranması suç işlenmesinin önlenmesi için yapılan aramalardandır. Öğrencilerin üzerlerinin aranması için herhangi bir suç işlenmiş olması gerekmemektedir.

ABD Hukuku'nda, arama ancak makul sebebin varlığı halinde verilecek mahkeme kararına istinaden yapılabilir. Ancak, mahkemeler okullarda öğretim ortamının sürdürülebilmesi için okullarda yapılacak aramaları istisna kabul etmiştir. Ancak her halükarda aramanın makul olması beklenmektedir. Aramanın makul olması, bu tedbirin keyfiliğe yol açmamasını ifade etmektedir. Bu tür aramalar suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar olarak kabul etmek gerekmektedir

Türk Hukuku'nda, okul idarelerinin talebi halinde önleme araması yapılabilmektedir. Bu husus 2559 sayılı kanunun 9/ç maddesinde önleme aramaları için belirlenen şartlardan birisi olarak görünmektedir. Bu durumda okullarda da eğitim ve öğretim özgürlüğünün engellenmemesi amacıyla tedbirler alınmakta, bu arada yasak madde ve araçların okullara sokulmasını engellemek amacıyla aramalar yapılmaktadır. Bu aramaların yapılabilmesinin iki şartı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ilgili kurumun en üst amiri tarafından kolluk gücü talep edilmesidir. İkincisi ise kolluk tarafından önleme araması kararı alınması gereğidir.

ABD Hukuku'nda makul olması halinde öğrencilerin üzerinin aranması için arama emri alınmasına gerek bulunmamaktadır. Bu suç işlenmesinin önlenmesine yönelik bir tedbirdir. Türk Hukuku'nda ise, okul idarelerinin talebi üzerine ve kolluk tarafından arama izni alınmış olmak kaydıyla önleme araması yapılabilmektedir.

4-Dönemsel Değişiklikler Açısından Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar

Türk Kamu Hukuku'nda 1973 yılına kadar önleme araması kavramı bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile bu tarihten önce önleme araması konusunda bir kanuni boşluk vardır. 1973 Yılında çıkarılan 1775 sayılı Kanunla önleme aramaları konusunda ilk defa düzenleme yapılmıştır.

"Burada dikkat çeken husus önleme araması kavramlarına olağanüstü durumlarda ihtiyaç duyulduğudur. Zira 1775 sayılı Kanun, 1973 yılında çıkarılmış olup, 12 Mart 1971 muhtırasından sonraki Geçici Naim Talu Hükümeti dönemine rastlar. Yine 2261 sayılı Kanun, hemen 12 Eylül 1980 harekatından önce asayişin temininde sıkıntıya düşüldüğü bir dönemde çıkarılmıştır. 3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ise Avrupa Birliği sürecinde gerçekleştirilmiştir."[29]

O halde, Türk Hukuku'nda suç işlenmesinin önlemesine yönelik aramaların şartlarında dönemsel olarak değişiklikler yapılmıştır. Örneğin kamu güvenliği riskinin yüksek olduğu, 1971 ve 1980 yıllarında önleme aramalarına dair kurallar bireylerin aleyhine sert tedbirler biçiminde düzenlenirken, AB sürecinde kuralların daha yumuşatıldığı görülmektedir.

Suç işlenmesinin önlemesine yönelik aramalarda dönemsel değişikliklere ABD Hukuku'nda da rastlanmaktadır. 1960'lı yılların sonunda uçak kaçırma faaliyetlerinde artış yaşanması üzerine, mahkemeler tarafından havaalanlarında suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalara izin verilmesi sağlanmıştır.

29 **Akalan** Abdullah Recai, Türk Kamu Hukukunda Önleme Araması, Türk Hukuk Dünyası Dergisi, Mayıs 2007.

"Özel ihtiyaç istisnası altında arama ve yakalama için sorulacak temel soru söz konusu eylemin hizmet edeceği önemli hükümet ihtiyacı yada kamu çıkarı bulunup bulunmadığıdır. Mahkemeler bu ihtiyacı belirlerken kamuya yönelik tehdidin derece ve tabiatını kontrol ederler. Örneğin 1970'lerde mahkemeler yüzlerce kişi açısından tehlike oluşturabileceği için havaalanlarında arama emri olmadan aramaya izin vermekte idi. O dönemlerdeki uçak kaçırma eylemlerine sıklıkla rastlanmakta idi. Uçak korsanlığı yada uçak kaçırmaların tarihi geçmişi sebebiyle havaalanlarına özel dikkat edilmesini gerekli kılmaktadır."[30]

Bunun yanında, ABD Hukuku'nda 11 Eylül 2001 saldırılarından sonraki mahkeme kararlarında özel ihtiyaç istisnası uygulaması yaygınlaştırılmıştır.

"Terörizme karşı savaş için önemli kararlar veren ABD Yüksek Mahkemesi, federal görevlilerin muhtemel suç şüphesi halinde kanuni durdurma ve arama yetkisini ön sezilerine dayanarak uygulamasını kolaylaştırılmıştır."[31]

O halde, her iki hukuk sistemi açısında da suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar dönemsel değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerin temel sebebi kamu güvenliği riskinde meydana gelen artışlardır.

5-Mevzuata Aykırı Yapılan Aramaların Sonuçları Açısından Suç İşlenmesinin Önlenmesine Yönelik Aramalar

Türk Hukuku'nda, arama yapılabilmesi için kanuni şartların yerine getirilmesi gerekir. Her şeyden önce kural olarak yazılı arama emri alınmalıdır. Haksız arama, kanuni şartlar yerine getirilmeden yapılan aramadır. Kanuni şartların yerine getirilmemesi suretiyle yapılacak arama, temel hak ve hürriyetlere, diğer bir ifade ile kişi dokunulmazlığına bir saldırı niteliğindedir. Arama için gereken ön şartlar (önleme kararının alınması gibi) yerine getirildikten sonra, uygulama safhasında bir orantısızlık bulunması hali de haksız arama sayılacaktır.

Haksız arama kanuna aykırı ise, bu arama ile elde edilen deliller suç soruşturmasında kullanılamaz. Zira TC Anayasası'nın 38/6. maddesinde *"Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez."* hükmü bulunmaktadır. Yine Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 206/b maddesinde benzer bir düzenleme yapılmıştır. Ancak, önleme araması için gerekli iznin alınmış olması kaydıyla, Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği'nin 24. maddesine göre, önleme aramalarında elde edilen deliller şüpheliler aleyhine adli işlemlerde kullanılabilecektir.

Türk Hukuku'nda, kanuni şartlar yerine getirilmeden yapılacak aramalar cezai sorumluluk doğurmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun 120. maddesine göre kamu görevlisinin hukuka aykırı olarak bir kimsenin üstünü veya eşyasını araması suç sayılmıştır. Zira hukuka aykırı olarak birinin aranması kişi dokunulmazlığının ihlali niteliğindedir.

Kişilere haksız arama suretiyle verilen zararların tazmini ise Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlemiştir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 141/1-c. maddesinde, *"Suç soruşturması veya kovuşturması sırasında; hakkındaki arama kararı ölçüsüz bir şekilde gerçekleştirilen, kişiler, maddî ve manevî her türlü zararlarını, Devletten isteyebilirler."* hükmü getirilmiştir. Burada söz konusu edilen adli aramalardır. Ceza Muhakemesi Kanunu ile düzenlenen husus, adli kolluk işlemlerinden meydana gelecek zararların tazmini sağlamaktır.

Haksız veya ölçüsüz önleme aramalarına karşı, genel hükümlere göre tazminat davası açılması mümkündür. Önleme araması bir idari tedbir olup, haksız veya ölçüsüz arama hallerinde, zarar görenlerin idare hukuku ilkelerine göre tazminat talebi hakkı bulunmaktadır. İdare hukukunda, idare tarafından

30 The "special needs" exception to the warrant requirement.

31 Supreme Court affirms agents' right to 'stop and search' http://www.csmonitor.com/2002/0116/p5s1-usju.html. 31.01.2007.

verilmiş zararlara karşı idarenin kusurlu ve kusursuz sorumluluk halleri düzenlenmiştir. Haksız yada ölçüsüz aramada bir kusur bulunmalıdır. Hukuka aykırı olarak telefon dinlenmesi konusunda Danıştay ağır hizmet kusuru bulunduğuna hükmetmiştir.[32] O halde, haksız arama hallerinde de benzer bir yorumla hizmet kusurundan bahsetmek mümkündür. Arama faaliyetinde de hizmet kusuru bulunabilmesi için, aramanın haksız yada ölçüsüz olması gerekir. İdarenin haksız ve ölçüsüz aramayı yapan görevlilere rücu hakkı bulunmaktadır.

ABD Hukuku'na göre, kolluk tarafından, bireylerin Anayasa ile korunan hakları ihlal edilerek haksız bir arama yapıldığında, bu aramadan elde edilen kanıtlar kesinlikle hakları ihlal edilen kişinin aleyhine kullanılamaz.

"Arama emri veya aramayı haklı kılacak özel sebepler olmadan, evde yapılan bir polis araması ev sahibinin anayasal hakkının ihlal edilmesidir. Arama ile elde edilen kanıt, ev sahibine karşı suç davasına delil olarak kullanılamaz."[33]

"Eğer bir birey makul olmayan bir arama yada el koymaya maruz kalmışsa, kanunsuz arama ile elde edilen bütün kanıtları sonraki suç davasında aleyhine kullanılmasını engelleyebilir."[34]

ABD Hukuku'nda, Anayasa ile belirlenmiş arama emri gerekliliğine yada mahkemelerin getirdiği istisnaların şartlarına aykırı olarak arama yapılması halinde, elde edilecek kanıtlar mahkemelerde şüpheli aleyhine ileri sürülemeyecektir.

ABD Hukuku'na göre haksız arama cezai sorumluluk doğurmaktadır. Federal Ceza Kanunu'nun (18 USC) 2234. maddesine göre 'yetkililerin arama emri ile verilen yetkilerini bilerek aşması'[35], 2235. maddesine göre 'kötü niyetle arama emri temin edilmesi'[36], 2236. maddesine göre 'arama emri olmaksızın arama yapılması'[37] suçtur.

Kamu sağlığı , sosyal refah ve sivil haklarla ilgili Amerika Birleşik Devletleri'nin 42 nolu Kanunu'nun 1983. maddesine göre Anayasa'nın Ek 4. maddesinde getirilen güvenceye ve mahkemelerin belirlediği istisnalara aykırı olarak arama yapanlar hakkında hukuk davası açılması mümkündür.[38]

"Mevzuata göre sadece kişilere sorumluluk yüklenebilir. Bir hükümet görevlisine karşı onun resmi yetkilerinden dolayı dava, hükümet kurumunun kendisine karşı açılacak bir davadan daha fazla bir şeyi ifade etmemesine rağmen, bir eyalet, madde 1983' e göre, dava edilecek kişi değildir; fakat bir eyalet görevlisi resmi yetkilerinden dolayı dava edilebilir. Bu mantık tutarsızlığına rağmen, mevcut hukuksal durumda, bir eyalet zararlardan dolayı dava edilemez; ancak icra hükümleri ve ihtiyati tedbir açısından dava edilebilir. Belediyeler ve mahalli yönetimler, zarardan dolayı ve gelecek tedbirler için dava edilebilir. Fakat ABD hükümeti dava edilemez. Federal, federe ve mahalli yönetimlerin çalışanları bireysel yetkileri sebebiyle verdikleri zararlar için dava edilebilir, kendilerine karşı tespit ve ihtiyati tedbir davası açılabilir." [39]

32 D.10 D.21.01.2004 tarih ve E.2002/6052 K.2004/472 sayılı kararı, http://www.danistay.gov.tr/ kerisim/container.jsp. 07.02.2007.

33 http://criminal.findlaw.com/crimes/criminal_rights/criminal_rights_police/search_seizure. html

34 **Leary** Ryan, Searching for the Fourth Amendment: In a Post-September 11th World, Does the Rationale of the Fourth Circuit in United States v. Jenkins, Reduce the Fourth Amendment Protections of Individuals on Military Installations? Campbell Law Review 29 no1 111-36 Fall 2006

35 http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2234. 17.07.2014.

36 http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2235. 17.07.2014.

37 http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2236. 17.07.2014.

38 Bu davalardan birisi Denver polis memuru Anthony Ortiz ve the City of Golden hakkında açılmıştır. Denver Justice Comm. v. City of Golden, #03-1470, 405 F.3d 923 (10th Cir. 2005), http://www.ca10.uscourts.gov/opinions/03/03-1470.pdf. 17.07.2014.

39 **Forsythe** Ian D., A Guıde To Cıvıl Rıghts Lıabılıty Under 42 U.S.C. § 1983:An Overvıew Of Supreme Court And Eleventh Cırcuıt Precedent, http://www.constitution.org/brief/forsythe_42-1983.htm, 17.07.2014.

ABD Hukuku'na göre kamu görevlileri, belediyeler ve mahalli yönetimler aleyhine tazminat davası açılabilmesine karşılık, eyaletler aleyhine sadece icra ve ihtiyati tedbir davaları açılabilmektedir. ABD Hükümeti aleyhine ise hukuk davası açılması mümkün değildir.

Hem Türk Hukuku'nda hem de ABD Hukuku'nda haksız aramanın cezai ve hukuki sorumluluğu bulunmaktadır. ABD Hukuku'nda haksız arama ile elde edilen kanıtlar ilgilinin aleyhine kullanılamaz. Yine istisnalar kapsamında arama emri alınmadan yapılacak aramalardan elde edilecek deliller kişinin aleyhine kullanılamamaktadır. Türk Hukuku'nda da kanuna aykırı olarak elde edilen deliller kişiler aleyhine kullanılmaz iken, önleme aramasından elde edilen deliller kişilere karşı suç soruşturmasında kullanılabilmektir.

Sonuç:

Arama, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine müdahale niteliğindedir. Bu husus, Türk Hukuku'nda, "özel hayatın gizliliğinin ihlali" olarak ortaya konulmakta iken, ABD Hukuku'nda daha çok "bireylerin mahremiyetlerinin korunması" ilkesine aykırılık biçiminde ifade edilmektedir.

Kişilerin üstlerinin ve eşyalarının aranması TC Anayasası'nın 20. maddesiyle, ABD Anayasası'nın Ek 4. maddesiyle korunmaktadır. TC Anayasası'na göre 'hâkim kararı olmadıkça yada gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça' arama yapılamayacaktır. ABD Anayasası'na göre arama emri alınmadıkça arama yapılması mümkün değildir. Bu durumda her iki Anayasa'nın da haksız aramalara karşı bireylere anayasal koruma sağladığı görülmektedir.

ABD Anayasası'nda kararın hakim tarafından verileceği açıkça ifade edilmemiş ise de, her iki hukuk sisteminde de arama izninin kural olarak hakimler tarafından verildiği görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri, federal bir yönetim sistemine sahip olup, her eyalet ABD Anayasası'na aykırı olmamak kaydıyla kendi hukukunu oluşturabilmektedir. Bu sebeple eyaletler arasında hukuki düzenlemeler arasında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda, mahkemeler tarafından, haksız aramalara karşı Anayasa'nın Ek 4. maddesindeki hükme müracaat edilmektedir. Kişilerin meşru olmayan aramaya karşı anayasa ile korunan hakları yüksek mahkeme tarafından oluşturulan istisnalar ile sınırlanabilmektedir. Bu istisnaların bulunması halinde, hakim kararı alınmasına gerek bulunmamaktadır. Mahkeme kararlarıyla belirlenen istisnaların bir kısmı suç kanıtlarının ele geçirilmesine yöneliktir; diğer bir ifade ile adli aramadır. Bir diğer kısmı ise suç işlenmesinin önlenmesine yöneliktir. ABD Hukuku'nda mahkeme kararlarıyla getirilen istisnalardan, özel ihtiyaç istisnası, sınır arama istisnası, öğrenci arama istisnası, suç işlenmesinin önlenmesine yönelik arama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, merkezi yönetim sistemi ile yönetilmekte olup, ülkenin tamamında tek hukuk sistemi yürürlüktedir. TC Anayasası'nın 13. maddesine göre Anayasa ile korunan bir hak ancak kanunla sınırlanabilir. Türk Hukuku'nda önleme aramasının yapılmasına ilişkin usul ve esaslar 2559 sayılı Kanun ile düzenlenmiştir.

Bu durumda iki hukuk arasında yönetim sisteminden kaynaklanan bir fark ortaya çıkmaktadır. Türk Hukuku'na göre arama yapılabilmesinin şartları kanunla belirlenirken, ABD Hukuku'na göre mahkemelerin ortaya koyduğu istisnalar belirlemektedir.

ABD Hukuku'nda özel ihtiyaç istisnası halinde arama emri alınması gereği bulunmamasına rağmen, Türk Hukuku'nda önleme araması yapılabilmesi için hakimden yada yetkili mülki idare amirinden önceden izin alınması zorunluğunun olması, suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalar konusundaki, iki hukuk sisteminin bir başka farkını ortaya koymaktadır.

Türk Hukuku'nda suçun işlenmesinin önlenmesine yönelik arama yapılabilmesi için makul sebep bulunması gerekmektedir. Ancak ABD Hukuku'nda idari arama istisnası ve öğrenci arama istisnası için makul sebep yerine daha genel bir sebebin gösterilmesi yeterlidir. Bunun yanında özel ihtiyaç araması istisnasında ve sınır araması istisnasında makul sebep bulunması gerekmemektedir.

Mevzuata aykırı yapılan aramaların sonuçları açısından bakıldığında, ABD Hukuku'na göre, kolluk tarafından, hukuka aykırı olarak yapılan bir aramadan elde edilen kanıtlar kesinlikle hakları ihlal edilen kişinin aleyhindeki suç davasında kullanılamaz. Türk Hukuku'nda, haksız aramanın sonuçları bakımından benzer bir düzenleme TC Anayasası'nda bulunmaktadır. Anayasa'nın 38/6. maddesinde *"Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez."* hükmü bulunmaktadır. Bunun yanında, önceden izin alınmış olmak kaydıyla, Adli ve Önleme Aramaları Yönetmeliği'nin 24. maddesine göre, önleme aramalarında elde edilen deliller şüpheliler aleyhine adli işlemlerde kullanılabilecektir. O halde, ABD Hukuku'nda istisnalar kapsamında arama emri alınmadan yapılacak aramalardan elde edilecek deliller kişinin aleyhine kullanılmazken, Türk Hukuku'nda önleme aramasından elde edilen deliller kişilere karşı suç soruşturmasında kullanılabilecektir. Bunun yanında, hem Türk Hukuku'nda hem de ABD Hukuku'nda haksız aramanın cezai ve hukuki sorumluluğu bulunmaktadır.

Sonuç olarak, suç işlenmesinin önlenmesine yönelik aramalara ilişkin Türk ve ABD Hukuk Sistemleri incelendiğinde;

Kişilerin üstlerinin ve eşyalarının aranmasının Anayasal güvenceye kavuşturulması, aramaya ilişkin iznin kural olarak hakimler tarafından verilmesi, kamu görevlilerinin haksız aramalarına karşı cezai ve hukuki sorumluluk oluşturulması her iki hukuk sisteminin benzerliklerini,

Türk Hukuku'na göre arama şartlarının kanunla belirlenmesine karşılık, ABD Hukuku'na göre arama şartlarının mahkemelerin ortaya koyduğu istisnalar tarafından belirlemesi,

Türk Hukuku'nda önleme araması yapılabilmesi için hakimden yada yetkili mülki idare amirinden önceden izin alınması zorunlu iken, ABD Hukuku'nda özel ihtiyaç araması istisnası ve sınır araması istisnası için önceden izin alınması zorunluluğunun bulunmaması,

Türk Hukuku'nda önleme araması yapılabilmesi için makul sebep bulunması gerekirken, ABD Hukuku'nda özel ihtiyaç araması istisnasında ve sınır araması istisnasında makul sebep bulunmasının gerekmemesi,

Türk Hukuku'nda önleme araması ile elde edilen delillerin suç soruşturmasında kullanılabilmesine karşılık, ABD Hukuku'nda arama emrine dayanmayan istisnai hallerde yapılan aramalarda elde edilen delillerin suç soruşturmasında kullanılamayacak olması her iki hukuk sisteminin farklılıklarını oluşturduğu görülmektedir.

Kaynakça:

Akalan Abdullah Recai, Türk Kamu Hukukunda Önleme Araması, Türk Hukuk Dünyası Dergisi, Mayıs 2007.

Balo Yusuf Solmaz, Amerika Birleşik Devletleri Mahkeme Teşkilatı, AÜHFD, Yıl 2012, Cilt 61, Sayı 3.

Balo Yusuf Solmaz/ Çetintürk Ekrem, Amerika Birleşik Devletleri Ceza Hukuku Uygulamasında Savcı-Sanık Pazarlığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y.2013, Sa. 1-2.

Emed Çiçek Zoroğlu/Kolcuoğlu Umut/ Köymen Elif/ Kuranel Piraye/ Özbek Selin/ Üçer Kayra, Amerika Birleşik Devletlerinde Federal Yargılama Sistemi ve Bu Sistem İçinde Cezai Yargının Yeri ve İşleyişi, http://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/federal_yargi.pdf. 09.05.2014.

Eryılmaz Bilal, Kamu Yönetimi, İstanbul 2002.

Eryılmaz Mesut Bedri, Önleme Araması Ve Uygulamada Karşılaşılan Problemler, http://mesutbedrieryilmaz.blogspot.com.tr/2011/01/onleme-aramasi-ve-uygulamda.html. 23.04.2014.

Forsythe Ian D., A Guıde To Cıvıl Rıghts Lıabılıty Under 42 U.S.C. § 1983:An Overvıew Of Supreme Court And Eleventh Cırcuıt Precedent, http://www.constitution.org/brief/forsythe_42-1983.htm, 17.07.2014.

Greenberg Peter S., The Balance of Interests Theory and the Fourth Amendment: A Selective Analysis of Supreme Court Action Since Camara and See, Calıfornıa Law Revıew [Vol. 61, Issue 4.

Leary Ryan, Searching for the Fourth Amendment: In a Post-September 11th World, Does the Rationale of the Fourth Circuit in United States v. Jenkins, Reduce the Fourth Amendment Protections of Individuals on Military Installations? Campbell Law Review 29 no1 111-36 Fall 2006.

Özbudun Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2002.

Sımmons Rıc, Searchıng For Terrorısts:Why Publıc Safety Is Nota Specıal Need, Duke Law Journal Volume 59 February 2010 Number 5.

Stevens Mark, Police Law, http://faculty.ncwc.edu/mstevens/111/111lect07.htm.

Stevens Mark, Search and Seızure: A Guıde to Rules, Requırements, Tests, Doctrınes, and Exceptıons,

Supreme Court affirms agents' right to 'stop and search' http://www.csmonitor.com/2002/0116/p5s1-usju.html. 31.01.2007.

Anayasa Mahkemesi 06.01. 1999 tarih ve E. 1996/68; K.1999/1 sayılı kararı, http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1999/K1999-01.htm. 17.02.2007.

Danıştay 10 D.21.01.2004 tarih ve E.2002/6052 K.2004/472 sayılı kararı, http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp. 07.02.2007.

http://www.ca10.uscourts.gov/opinions/03/03-1470.pdf. 17.07.2014.

http://criminal.findlaw.com/crimes/criminal_rights/criminal_rights_police/search_seizure. html. 31.01.2007.

http://faculty.ncwc.edu/mstevens/405/405lect04.htm. 31.01.2007..

http://criminal.findlaw.com/crimes/criminal_rights/your-rights-search-and-seizure/search-warrants.html. 31.01.2007.

http://constitution.findlaw.com/amendment4/amendment.html. 23.04.2014.

http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/2234. 17.07.2014.

The "special needs" exception to the warrant requirement, http://www.thefreelibrary.com. 22.04.2014.

https://ssd.eff.org/your-computer/govt/warrantless. 06.06.2014.

http://www.oyez.org/cases/1980-1989/1983/1983_83_712. 31.01.2007.

Ways of Teaching Foreign Language to Future Specialists In The Field Of Tourism

Triangle in intercivilizational and intercultural dialogues : historical tradition, good governance and human resources

Gulnara Abdumajitkizi RİZAKHOJAYEVA*

Abstract:

This article deals with the problem of choosing proper ways, methods and techniques in the process of teaching foreign language to future specialists in the field of tourism. Success of educational process depends on the way of teaching. That is why, teachers should be more careful in choosing the right methods. Nowadays English language plays an important role and is an important component in the training of specialists for different sectors of the economy. The introduction of innovative methods of teaching English language is becoming important and has great practical significance.

The skillful combination of traditional teaching methods with modern technology features helps to make the atmosphere in the audience creative and increases student motivation. The article gives an overview and analysis of modern information and communication technologies (ICT) in the field of teaching English for future specialists in the field of tourism.

Keywords*:* English language, teaching, ways, methods, techniques, tourism, specialists.

Introduction:

The main tendency in modern education - the intellectualization and professionalism of future specialists. In order to enrich this goals take place updating of curricula, creating interdisciplinary courses, including various aspects of the interaction of science, new technologies, society, nature, and so on. Undoubtedly, a high level of education and professionalism are allowed to react more quickly to the flow of knowledge, to analyze it, to find the right solutions at the optimum time.

An essential element in education is the orientation of the university to the demands of the labor market, strengthening its relationship with practice, specification of objectives and content of training, education approach to the practical needs of the economy. Qualifications should be flexible so that the specialist can easily be reconstructed in accordance with the changing requirements and had the

* PhD student, Pedagogical Sciences Department, Faculty of Humanitarian Sciences, International Kazakh Turkish University named after Yassawi, Turkestan, Kazakhstan. gulnara_rizahodja@mail.ru

opportunity of continuous professional growth. It is necessary to distinguish between specific elements of qualifications (for certain sectors of activity) and secondary, which allows professionals to assess the processes of social development and contribute to the expansion of horizons.

Most invitations to interesting and highly paid work, in addition to professional skills, the candidate requires a good knowledge of a foreign language. Fluency in a foreign language has become the urgent need for the past few years for many people. English is recognized as the language of professional communication in different spheres of activity. Man lives among the people. All its joys and sorrows, affairs and concerns related to humans. Whether we are on the phone, whether we writing the letter, talking, discussing - everywhere there is a dialogue.

The main objective of business communication: be able to communicate politely. A great help there - is the knowledge of the samples or models of business communication, knowledge of the basic rules of translation from one language to another. They need to remember to not hesitate to easily find the form of verbal behavior in any, even the most unfavorable, or deadlock situation.

Types of communication in a foreign language can be different, depending on the circumstances. Knowing the basics of business English, a specialist will be able to safely act on presentations, business meetings, signing contracts, negotiations. In addition, knowing a foreign language and being able to professionally translate from one language to another, any specialist will be able to achieve any goal in career.

Main Part

The university training with the use of language training is of applied nature in the form of practical training. "One of the goals of practical training - translating to a higher level of knowledge, which had previously been obtained by other forms of educational work" (E.A. Aliluyko 2000). Tasks of workshops, concretized in relation to certain types of professional activities, contribute to the development of skills, the creation of productive models of industrial activity.

In developing the foreign language programs should be taken into account the potential of knowledge and language skills of students, as well as the motivation of the students the acquisition of knowledge. Apparent at first glance, a simple procedure for determining the content of teaching and the organization of training should include both theoretical position. Therefore, the curriculum should be adjusted with a common methodology of the course.

While planning any lesson particularly difficult problem is the selection of means and methods of training, adequate to the studied subject. Teaching methods - a "means of joint activities of the teacher and students to address the learning objectives" (P.I.Pidkasistiy 2002).

It should be mentioned, that the most effective methods of learning foreign language are the following:

1. reproductive techniques (business role-playing games);

2. search methods (independent work of students, the work with reference books);

3. perceptual methods (video tutorials, meetings with representatives of English-speaking countries);

4. the logical methods (language exercises, "case studies", or analysis of a concrete situation).

5. innovative communicative methods

Reproductive method is characterized by the fact that students reproduce this knowledge. The required strength is achieved by mastering the multiple repetition of knowledge. Reproductive activity of students must necessarily be combined with creative activities. A business role-playing games always require a creative approach to its implementation.

Business Game is a form of recreation of objective and social content of future professional activity of a specialist, the modeling of the system of relations that are characteristic of this activity, simulation of professional problems, the real contradictions and difficulties experienced in the typical professional problem situations.

Often on a practical training of a foreign language is used the method of independent work of the students - work with text.

Teacher can organize the work with text in class as follows: students quickly scan text for installation on the correct perception of the content of the text during its subsequent reading. Time limit - 3-5 minutes. Then students proceed to a special kind of translation of the text under the guidance of the teacher: students complete the translation aloud; in the translation process will automatically detect connection of words, their subordination or primacy and cooperation on the basis of certain external signs. With such a transfer students can predict previously unknown word, based on the syntax and logical-semantic connections of text. The whole process of mental operations is "open", that gives the opportunity to immediately correct the wrong actions of the reader. While working on the text, students learn to identify the main idea of the text for keywords and fragments, master techniques of so-called "compression" of the text, summarizing the content. Independent work with this approach is aimed at expanding vocabulary that provided by intensive repetition of vocabulary in additional texts and in the lexical and grammatical exercises. All tasks require extensive use of linguistic resources. Thus, students are trained to extract, compile and analyze professionally relevant information.

Thus, one of the most effective ways to implement the form of self-organization of learning activities are differentiated individual tasks, that exempt students from the mechanical work and allow for less time, significantly increase the efficiency of independent work.

Perceptual method is the method of organization and implementation of sensory perception of educational material. Video Tutorial - one of perceptual methods. During these lessons interpreting skills, listening, visualization are practiced. After seeing a small part of the text, students carry out its translation. Immediately errors are indicated and discussed, occurs translation correction. Thus, each student can try personal ability in the role of interpreter. It should be noted that the videos or excerpts of them should be selected on professional topics, particularly the themes should be close to tourism sphere . While viewing the video takes place active comprehensive training, namely: memory training, coaching change from language to language, tempo training, work on vocabulary.

Video Tutorial encompasses educating and training function, due to high efficiencyof visual images impact. Information presented in graphic form, is the most accessible for perception, easier and faster acquired.

Meetings with representatives of English-speaking countries are undoubtedly effective method in learning foreign language. During these meetings, students have the opportunity to communicate with native speakers, try to join to their culture and traditions. Such meetings help students overcome the language barrier, quickly adapt to different communicative situations, timely take the necessary decisions. Also, such meetings make students enhance their vocabulary on everyday and professional topics.

Logical method is using the language and translation exercises in class, providing formation of translation skills, speaking, writing, knowledge of grammar. This should include a set of exercises to overcome the difficulties of translation, on a comparison of various translations and analysis of translation errors in the paraphrasing and interpretation of the source text and the translation of the text for translation of speech and writing. The essence of the exercise is to ensure that the material of the same texts containing the most common translations are carried out various kinds of translation and retelling as many times as needed to sufficiently solid assimilation of interlanguage correspondences. Monotony is overcome by setting each time different tasks.

Another method, which should be attributed to the group of logical methods - a "case study", or analysis of a concrete situation. Specific situation analysis method is useful to combine reproductive method, ie, by role-playing game, after which comes complete discussion of the work of students, analyzed errors, draw conclusions, or a perceptual method, when after watching the video we also held a discussion and analysis of the particular situation. Thus, the students learn on their own and others' mistakes.

Innovative communicative methods are the methods based on different types of communication involving interactive forms of training

- Methods of selfeducation : with the use of edu.pglu, printed audio and video materials;

- Teaching methods based on the principle of "one to one": using e-mail and social networks;

- Teaching on the basis of "one to many" communication (audiolectures electronic lectures and video lectures)

- Training on the basis of "many to many" communications, synchronous and audio graphic materials, audio and video conference, for example forums in edu.pglu, work in social networks Facebook, VK, LinkedIn, Instagram.

Teaching a foreign language in high school, especially at the undergraduate, should be focused on future profession of students. The validity of this principle is not in doubt. And in the process of learning foreign language future specialists in the field of tourism to transfer students formed communicative skills necessary for their careers in the future.

Conclusion:

If the teacher is committed to succeed in work with the group, he needed to find and adapt new technologies to engage students in the work on traditional areas with the help of multimedia teaching technologies, online resources and mobile applications.

Innovative methods in teaching English training mechanisms are developing faster and faster, and absolutely clear that to cover all modern trends impossible in this short article.

Thus, despite the fact that the teaching of English to future specialists in the field of tourism oriented on professionally oriented practical examples, as well as any other aspect of English language teaching, it based on knowledge of the nature of language, to the knowledge of the basic methods and forms of teaching and learning. A combination of traditional methods of teaching and new technologies, including the use of virtual environment to support the motivation of students today becoming one of the productive approaches in the field of English training. Critical understanding of the material studied by students contributes to the formation required skills and abilities, forms the linguistic, socio-cultural, communication, and professional competence.

References:

1. E.A. Aliluyko Formation of communicative culture in teaching foreign language // Actual problems of tourism-99. Collection of scientific papers. Vol.3. - M .: Soviet Sport, 2000.- 232 p.

2. T.G. Lobysheva Formation of professional communicative abilities at students of tourist high school in the learning process terminological translation. Cand ... .dis. cand. ped. sciences.- M., 2003.- 28 p.

3. Pedagogy. Textbook for student teachers. / Ed. P.I.Pidkasistiy.- M .: Pedagogical Society of Russia, 2002.- 608 p.

Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinde İletişim Becerilerinin İncelenmesi

The Study of Communication Skills of Students at Physical Education and Sport Academy

Doç. Dr. Tamer KARADEMİR *
Yrd. Doç. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR **

Öz:

Bu araştırmanın amacı beden eğitimi ve spor yüksekokulu bölümlerinden olan beden eğitimi ve spor öğretmenliği ve antrenörlük eğitimi bölümlerinde okuyan öğrencilerin bazı değişkenlere göre iletişim becerilerinin nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla yaşları 18 ile 24 arasında değişen 60 antrenörlük eğitimi bölümü, 80 beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencisi olmak üzere toplam 140 kişi araştırma grubu olarak ele alınmıştır. Araştırma grubundan verileri elde etmek amacı ile kişisel bilgi formu yanı sıra, "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma bulguları, öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre iletişim beceri düzeylerinde anlamlı fark olmadığını, antrenörlük eğitimi bölümü öğrencileri ile öğretmenlik bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerinin benzer özellikler taşıdığını, 1. sınıf ile 4. sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri puan ortalamaları arasında farklılık olduğu, öğrenciler arasında aktif ve yarışmacı olarak spor yapanların iletişim beceri düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak toplumun sosyo ekonomik ve kültürel yapısı içinde önemli bir yer tutan spor ortamları ve eğitim dönemleri ülke sporuna hizmet edecek öğretmen ve antrenör adayları için gelişim basamaklarıdır. Mesleki anlamda alanlarına yönelik bilgi ve donanımına sahip olmanın yanında karşılıklı iletişim ve etkileşim halinde oldukları grup ve bireylerle iletişim yöntemleri ile ilgili bilgi ve becerileri kazanmaları önemlidir.

Anahtar kelimeler: İletişim, Beden Eğitimi Öğretmenliği, Antrenörlük, Spor, Eğitim

Abstract:

The aim of this study is to determine how communication skills of students at the department of physical education and sport teaching and coaching education form according to some variables. For this purpose, the study group, in all, 140 students; 60 of them are at the department of coaching education and in 18-24 age groups and 80 of them study at physical education and sport teaching. In addition to

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş tamer.karademir@hotmail.com
** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kahramanmaraş turkcaparunal@hotmail.com

personal information form, The Scale of the Evaluation of Communication Skills is used to obtain the data from the study group. The finding of the study shows that there is no significant difference in the levels of communication skill of students according to sex and the communication skills of students at the department of coaching education and those at physical education teaching show similar characteristics. Also, there are differences between average scores of the communication skill levels of students at first and fourth class at university. It is seen the levels of communication skills of students, who make sports actively and as a competitor are higher. Consequently, sport environments, which have an important place in socio-economic and ethos of the society and training periods are developmental steps for candidate teachers and coaches, who will serve for sport in our country. In addition to professionally having knowledge and skills for their own field, it is important to gain knowledge and skills related to communication methods with groups and individuals they communicate.

Keywords: Communication, Physical Education Teaching, Coaching, Sport, Education

Giriş

İnsanlar, başarılı ve doyurucu ilişkiler kurdukları zaman mutlu olduklarından iyi iletişim kurmanın yolu olan becerileri öğrenmelerinde büyük yarar vardır (Deniz 2003).

Etkili iletişimi sağlayan beceriler etkili dinleme ve etkili tepki verme olarak özetlenebilmektedir (Egan 1994). Hargie (2011) göre ise, kişinin haklarını, gereksinimlerini, memnuniyetini ya da yükümlülüklerini giderirken; diğer kişilerin benzer haklarına gereksinimlerine ve memnuniyetine zarar vermemesi temelinde başkalarıyla özgür ve açık iletişim kurabilmesidir. İyi bir iletişim yeteneği olan birey, iletişim kurduğu kişinin sözel ve sözel olmayan davranışlarını ve iç dünyası hakkındaki ipuçlarını anında görür ve değerlendirmeye çalışır (Cüceloğlu 2013).

İletişim, katılanların, bilgi üreterek birbirlerine ilettiklerini ve bu iletileni anlamaya, yorumlamaya çalıştıkları bir süreçtir. Öz olarak bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci olarak tanımlanabilir (Dökmen 2006). İletişim kısaca, "Bir kişinin bir bilgiyi anlaşılır biçimde bir başka kişiye aktarmasıdır" veya "bireyler arasında bilgi alıp vermek amacıyla oluşturulan bir ilişkiler sistemi" olarak tanımlamakta mümkündür. İletişimin amacı, mesajın alıcı tarafından paylaşılması ve alıcıda istenilen değişmeyi sağlamaktır. Yani, gönderenin isteği doğrultusunda alıcının davranış değişikliğinde bulunmasıdır (Erdoğan 1994).

İletişim becerileri öğretilebilen ve öğrenilebilen fakat bu konuyla ilgili egzersizler yapılmadığında unutulabilen becerilerdir (Bayram 2013, Canary ve Brian 1987). İletişim becerilerinin sezgi yolu ile gerçekleştiğini düşünenlerinin yanında, iletişim becerilerinin çoğu öğelerinin (sözel, sese dayalı, dokunsal, bedensel vb.) öğrenilebilir olduğunu savunanlar da bulunmaktadır (Aspegren 1999).

İletişim kavramı spor alanı içinde, sporcu performansında elde edilecek değerler açısından incelenmesi gereken bir konudur. Etkili iletişim becerilerinin kullanımı, hem sporcu performansını hem de takım performansını yükselten önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Abakay ve Kuru 2013).

Spor yapan bireylerin spor yapmayan bireylere göre iletişim kurma eğilimlerinin daha yüksek olduğu söylenmektedir (Özerkan 2004). İletişim sürecinde, bedensel temasla da birçok iletişim bilgisi alıcıya aktarılmakta ve anlamlandırılmaktadır (Akoğuz 2002). Spor yapılırken en belirgin etken fiziksel temastır. Sırtını okşama, güzel bir hareketten sonra tokalaşma, faule maruz kalan bir oyuncunun rakibin yardımıyla yerden kalkması, faul yaptığı için rakibinden özür dilemeyi onun sırtına dokunarak belli etmesi ve benzeri fiziksel temaslar olumlu takdirler alabildiği gibi her türlü tepkiyi karşısındaki kişiye fiziksel saldırılarla gösteren birinin de olumsuz takdir alması olağandır (Bayram 2013, Kılcıgil vd. 2009).

Literatürde bu konuyla ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde iletişim becerilerini geliştirmek amacıyla hazırlanan iletişim becerileri eğitim programlarının etkililiğini ölçmek amacıyla birçok araştırma yapılmıştır (Demirci 2002, Korkut 2005). Bu çalışmalarda genel olarak iletişim becerileri eğitim programlarının; iletişim becerilerini geliştirdiği görülmüştür. Ayrıca beden eğitimi spor yüksekokulu öğrencileri, öğretmenler, genel olarak yetişkinler, orta öğretim öğrencileri gibi toplulukların iletişim becerisi düzeyini değerlendirmek ve demografik faktörlerin iletişim becerisi düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla da bilimsel çalışmalar yapılmıştır (Bulut 2004, McDowell 1993, Tepeköylü vd. 2009).

Araştırmacılar sporda antrenör-sporcu ilişkisinin istendik performansa ulaşmada önemli olduğu, spor psikolojisi alanında bu konuda yapılan çalışmaların yetersiz kaldığı ve bu konuda daha ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu, bu sayede başarılı ve etkili antrenörlük için ipuçları yakalanabileceğini de ifade etmiştir (Selağzı ve *Çepikkurt* 2014). İletişim becerilerinin yüksek olması sporculara kendilerini daha iyi ifade etme olanağı sağladığı gibi, psikolojik beceri gelişiminin önemli bir parçası olarak da en az motor beceriler kadar performansı etkiler (Şahin 2012).

Bu anlamda mesleklerini büyük oranda sportif aktiviteler ve sporcu- eğitimci, sporcu-antrenör ilişkisi içerisinde geçirecek olan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin ele alınan değişkenlere göre nasıl şekillendiğini ortaya koymak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

A. Materyal ve Yöntem

1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmayla var olan bir durum betimlenmeye ve buna bağlı olarak değişkenlerin birbiriyle ne düzeyde ilişkili olduğu incelenmiştir. Araştırma karşılaştırma yolu ile elde edilen ilişkisel tarama yönteminde betimsel bir çalışmadır. Araştırmada öğrencilerin iletişim becerileri bir ölçek yardımıyla var olduğu şekliyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu yaşları 18 ile 24 arasında değişen 60 antrenörlük eğitimi bölümü, 80 beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencisi olmak üzere toplam 140 kişi ile sınırlıdır. Çalışma grubuna araştırmanın amaçları hakkında bilgi verilerek gönüllü olarak katılmak isteyenler araştırmaya dahil edilmiştir.

3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler iki ayrı form kullanılarak elde edilmiştir. Bunlardan birincisi araştırmacı tarafından oluşturulan ve kişisel bilgilerden oluşan (yaş, cinsiyet, sınıf, bölüm vb.) bilgi formudur. Diğeri ise iletişim becerilerini değerlendirme ölçeğidir.

3.1. İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ)

Araştırmada Korkut (1996), tarafından geliştirilen ve geçerlik-güvenirliği yapılmış "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" (İBDÖ) kullanılmıştır. Ölçek ilk önce lise öğrencilerine yönelik hazırlanmış, daha sonra üniversite öğrencileri ile 61 yetişkin üzerinde uygulanmıştır. Ölçek 5'li likert tipi ölçektir ve 25 sorudan oluşmaktadır. Ölçek "her zaman (5 puan), sıklıkla (4 puan), bazen (3 puan), nadiren (2 puan) ve hiçbir zaman (1 puan)" olmak üzere derecelendirilmiş seçeneklerden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek puan 25 ile 125 arasında değişmektedir. Tersine maddelerin olmadığı ölçekten alınan yüksek puan, bireylerin kendi iletişim becerilerini olumlu yönde değerlendirdikleri anlamına gelmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri .89 olarak bulunmuştur.

4. Verilerin Analizi

Veriler SPSS 21 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. İstatistiksel analizler yapılmadan önce verilere normallik testi (Kolmogorow-Smirnov D test) yapılmış ve test sonucunda verilerin

normal dağılıma sahip olduğu görüldüğünden analizlerde parametrik testlerden faydalanılmıştır. İkili karşılaştırmalar için bağımsız örneklem (independent sample) t-test, çoklu karşılaştırmalar ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Gruplar arası fark bulunduğunda farkın kaynağını tespit etmek amacıyla Scheffe testinden faydalanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık derecesi Alpha $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

B. Bulgular

Araştırma grubundan elde edilen veriler doğrultusunda yapılan istatistiksel analizler tablolaştırılarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları (t-test)

	Cinsiyet	n	Mean	SD	t	p
İletişim Becerisi	Erkek	94	99,85	11,45	1,127	,157
	Bayan	46	100,28	11,18		

Tablo 1'e göre araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre iletişim becerisi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir ($t=1,127$; $p>0,05$).

Tablo 2. Araştırma grubunun bölüm değişkenine göre analiz sonuçları (t-test)

	Bölüm	n	Mean	SD	t	p
İletişim Becerisi	Antrenörlük Eğitimi	60	100,02	11,32	,189	,835
	Bed. Eğit. ve Sp. Öğretmenliği	80	100,04	11,28		

Tablo 2'ye göre araştırma grubunun okudukları bölüm değişkenine göre iletişim becerisi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir ($t= ,189$; $p>0,05$).

Tablo 3. Araştırma grubunun sınıf değişkenine göre analiz sonuçları (ANOVA)

	Sınıf	n	Mean	SD	F	p	Fark Scheffe
İletişim Becerisi	1. sınıf	36	98,79	12,81	3,567	,024*	1<4
	2. sınıf	38	99,26	12,14			
	3. sınıf	34	99,14	11,45			
	4. sınıf	32	101,23	11,23			

*p<0,05

Tablo 3'e göre araştırma grubunun sınıf değişkenine göre iletişim becerisi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ($F_{(3-136)}=3,567$; $p<0,05$). Farkın kaynağını bulmak için yapılan testte bunun 1.sınıf öğrencileri ile 4.sınıf öğrenciler arasındaki farktan kaynaklandığı belirlenmiştir. 4.sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 4. Araştırma grubunun yarışmacı olarak spor yapma değişkenine göre analiz sonuçları (t-test)

	Yarışmacı olarak spor yapma	n	Mean	SD	t	p
İletişim Becerisi	Evet	67	102,23	13,25	-5,491	,000*
	Hayır	73	98,48	12,11		

*p<0,05

Tablo 4'e göre araştırma grubunun yarışmacı olarak spor yapma değişkenine göre iletişim becerisi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (t=-5,491; p<0,05).

C. Tartışma

Bu çalışmada elde edilen veriler ile beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin ele alınan değişkenlere göre iletişim beceri düzeylerinin nasıl şekillendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Buna göre; araştırma grubundan elde edilen veriler doğrultusunda öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre iletişim beceri düzeyleri bayanların göreceli olarak yüksek olduğu görülse de farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 1.). Yapılan bazı çalışmalarda bayanların etkili iletişim kurmada daha başarılı oldukları belirlenmiş ve bu durum bayanların erkeklere göre daha sosyal olmaları ile açıklanmıştır (Gölönü ve Karcı 2010, Kartal 2013, Karataş 2015). Ancak farkın olmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmaların yanında (Kıssal vd. 2016, Mutlu vd. 2014, Dölek 2015, Görmüş vd. 2013), öğretmen ve 19-25 yaş grubunda yer alan sporcular üzerinde yapılan araştırmalarda iletişim becerilerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir (Bulut 2004, Ulukan 2012). Bu da cinsiyete göre iletişim becerileri ile ilgili bir genellemenin kolay olmadığını göstermektedir. Literatürde bu farklılıkların temelinde biyolojik cinsiyet değil, toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu vurgulanmaktadır (Görmüş vd. 2013). Buna göre cinsiyet değişkeni ele alınarak iletişim becerilerinin değerlendirilmesinde bireysel yaşam koşulları, yaşanan değişim süreçleri, kültürel, sosyal ve toplumsal faktörlerin de göz önünde bulundurulması yararlı olabilecektir.

Araştırma grubunun iletişim becerisi düzeylerinin bölüm değişkenine göre fark oluşturmadığı tespit edilmiştir (Tablo 2.). Antrenörlük eğitimi bölümü öğrencileri ile beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencileri genel itibari ile sportif aktiviteler içerisinde yer alan öğrencilerden oluşmakta ve sporun kişilik gelişimine sağladığı olumlu katkılardan faydalanan bir popülasyondan gelmektedirler. İletişim becerilerinin kişilik özellikleriyle açıklanabileceği (Riggio vd. 2003) düşünüldüğünde her iki bölüm öğrencilerinin de iletişim beceri düzeylerinin benzer olması doğal bir sonuç olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma grubunun sınıf değişkenine göre iletişim becerisi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Puan ortalamalarına bakıldığında 1.sınıf öğrencileri ile 4.sınıf öğrenciler arasında fark olduğu görülmektedir ve 4.sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Tablo 3.). Sosyal ortamların iletişim beceri düzeylerine pozitif katkılar sağladığı, arkadaşlık ilişkilerinin sosyal uyumu artırdığı (Deckard vd. 2002) göz önüne alındığında, 4 yıllık eğitim öğretim sürecindeki sosyal yaşantılarla birlikte sportif ortamlar, iletişim becerisinin öğrenilebilir bir davranış (Görmüş vd. 2013) olarak artışına etki etmiş olabilir.

Araştırma grubunun yarışmacı olarak spor yapma değişkenine göre iletişim becerisi düzeyleri arasında evet diyenler (yarışmacı olarak spor yapanlar) lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir (Tablo 4.). Araştırmaya dahil olan öğrenciler genel olarak sporun içerisinde yer alsa da hepsi müsabakalara katılan yarışmacı sporcu değildir. Ancak bir kısmı üniversite eğitimine başlamadan öncede aktif olarak müsabakalara katılan sporculukları olup daha uzun bir spor geçmişleri bulunmaktadır. Tepeköylü vd. (2011) sporcu ya da düzenli spor yapıyor olmanın kişinin iletişim

becerilerini pozitif yönde etkileyebileceğini belirtmiştir. Sportif aktiviteler kişiye psikolojik ve fizyolojik doyumlar sağlayabilmekte, çeşitli ortamları yaşama ve deneyimler kazanma şansı sunabilmektedir. Bu da bireyin olumlu benlik bilincine sahip olmasında etkili olmakta, dolayısıyla sağlıklı iletişim kurabilecek bireylerin yetişmesine imkan sağlamaktadır (Çamlıyer ve Çamlıyer 2001). Sportif ortamlar doğal öğrenim sağlayan ortamlardır. Araştırma bulguları da bunu desteklemekte ve daha uzun süre sporun içerisinde aktif olarak müsabakalara katılanların iletişim beceri düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Sonuç:

Sonuç olarak beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin cinsiyete göre farklılık oluşturmadığı, bölüm değişkenine göre benzer özellikler taşıdığı, birinci sınıf öğrencilerine göre dördüncü sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu ve aktif olarak müsabakalara yarışmacı olarak katılmanın iletişim beceri düzeyine olumlu etkiler yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sonuçların daha genellenebilir olması için daha büyük çalışma grupları ve kişilik özelliklerinin de ele alınarak araştırmaların yapılması alan literatürüne fayda sağlayabilir.

Toplumun sosyo ekonomik ve kültürel yapısı içinde önemli bir yer tutan spor ortamları ve eğitim dönemleri ülke sporuna hizmet edecek öğretmen ve antrenör adayları için gelişim basamaklarıdır. Mesleki anlamda alanlarına yönelik bilgi ve donanımına sahip olmanın yanında karşılıklı iletişim ve etkileşim halinde oldukları grup ve bireylerle iletişim yöntemleri ile ilgili bilgi ve becerileri kazanmaları önemlidir.

Kaynakça:

Abakay U ve Kuru E. Kadın futbolcularda antrenörle iletişim düzeyi ve başarı motivasyonu ilişkisi. Gaziantep University, Journal of Social Sciences, 2013; 12(1):20-33.

Akoğuz M. İletişim Becerilerinin Geliştirilmesinde Yaratıcı Dramanın Etkisi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 162 sayfa, Ankara, 2002.

Aspegren K. Teaching and Learning Communication Skills in Medicine-A Review With Quality Grading Of Articles. Medical Teacher. 1999; 21(6):565-570.

Bayram L. Düzenli Spor Yapmanın Islahevlerindeki Çocuk ve Gençlerin Sosyal Uyum ve İletişim Becerileri Üzerindeki Etkisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, DoktoraTezi, 105 Sayfa, Samsun, 2013.

Bulut BN. İlköğretim sınıf öğretmenlerinin iletişim becerilerine ilişkin algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2004; 2(4), 443-452.

Canary DJ ve Brian HS. Approprlateness and Effectiveness; Perceptions of Conflict Strategies. Human Communication Research. 1987; 14 (1): 83-118.

Cüceloğlu D. Yeniden İnsan İnsana, 47. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013; 1-268.

Çamlıyer H ve Çamlıyer H. *Eğitim Bütünlüğü İçerisinde Çocuk Hareket Eğitimi ve Oyun*. Emek Matbaacılık, Manisa, 2001.

Deckard K, Dunn J ve Lussier G. Sibling. Relationships and social-emotional adjustment in different family contexts. *Social Development,* 2002; 11(4), 571-588.

Demirci EE. İletişim Becerileri Eğitiminin Mesleki Eğitim Merkezine Devam Eden Genç İşçilerin İletişim Becerilerini Değerlendirmelerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2002.

Deniz İ. İletişim Becerileri Eğitiminin İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin İletişim Becerisi Düzeylerine Etkisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara. 2003.

Dökmen Ü. Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati. 35.Baskı. Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006; s.19-38.

Dölek AK. Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek lisans tezi, Atatürk üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2015.

Egan G. *Psikolojik Danışmaya Giriş.* Akkoyun Füsun (Çev). Form Ofset, Ankara. 1994.

Erdoğan İ. İşletmelerde Davranış. 4.Baskı. Beta Basın Yayın, İstanbul,1994: s.243-350.

Gölönü S ve Karcı Y. İletişim meslek lisesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin incelenmesi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2010; 31:123-40.

Görmüş AŞ, Aydın S ve Ergin G. İşletme Bölümü Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Cinsiyet Rolleri Bağlamında İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013; 15(1): 109-128.

Hargie O. Skilled interpersonal communication: research, theory and practice. Hove East Sussex: Routledge, 24, 2011.

Karataş İ. *Adolesan Bireylerin İletişim Becerilerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya. 2015.

Kartal MA. *Ortaöğretim Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Öznel İyi Oluş ve İletişim Beceri Düzeyleri.* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Samsun. 2013.

Kılcıgil E, Bilir P, Özdinç Ö, Eroğlu K, Eroğlu B. İki farklı üniversitenin beden eğitimi ve spor

yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerilerinin değerlendirilmesi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. 2009; VII (1):19-28.

Kıssal A, Kaya M ve Koç M. Hemşirelik ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Beceri Düzeyleri ve Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, *ACU Sağlık Bil Derg* , 2016; 3:134-141

Korkut F. İletişim becerilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: güvenirlik ve geçerlik çalışmaları, *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 1996; Cilt:2(7), 18-23.

Korkut F. Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2005; 28, 143-149.

McDowell EE. An exploratar study of teacher attidutes toward aspects of teaching and teaching style. 1993, Miami, *ERIC-ED370147, ABSTRACT.*

Mutlu OT, Şentürk HE ve Zorba E. Üniversite Öğrencisi Tenisçilerde Empatik Eğilim ve İletişim Becerisi, *International Journal of Science Culture and Sport*, 2014; 129-37.

Özerkan KN. Spor Psikolojisine Giriş Temel Kavramlar. 1. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara. 2004; 1-162.

Riggio RE, Riggio HR, Salinas C. ve Cole EJ. The role of social and emotional communication skills in leader emergence and effectiveness. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice.* 2003; 7(2), 83-103.

Selağzı S ve *Çepikkurt* F. Antrenör ve Sporcu İletişim Düzeylerinin Belirlenmesi, *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2014; 9(1): 11-18

Şahin N. Elit düzeyde takım sporu ve bireysel spor yapan iki grubun iletişim becerilerinin karşılaştırılması. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 2012; X(1) 13-16.

Tepeköylü Ö, Soytürk M ve **Çamlıyer** H. Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin (BESYO) iletişim becerisi algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 2009; 7(3): 115-124.

Tepeköylü **Ö,** Soytürk M, Daşdan Ada EN ve **Çamlıyer** H. Comparing Communication Skill Levels between the Students Being Athlete at University Teams and the Students not Doing Sport. *Hacettepe J. of Sport Sciences*, 2011; 22 (2), 43–53.

Ulukan H. İletişim Becerilerinin Takım ve Bireysel Sporculara Olan Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2012.

İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası

The Foreign Policy of Azerbaijan During the Period of Ilham Aliyev

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN *

Öz:

Bağımsızlığını sadece yirmi beş yıl önce kazanmış bir devlet olan Azerbaycan'ın dış politikasında birkaç ayırt edici özellik bulunmaktadır. Rusya, İran ve Türkiye gibi bölgede söz sahibi olmak isteyen güçlü devletler ile komşuluk yapan, bunun dışında topraklarının bir bölümü bir diğer komşusu tarafından işgal edilmiş olan, Doğu ile Batı arasındaki en önemli ticaret ve enerji yollarının kavşak noktasında bulunan bir ülke için etkili dış politika sadece uluslararası ilişkiler enstrümanı değil, bir hayatta kalma aracıdır. Bu çalışma, stratejik konumundan, sahip olduğu zengin doğal kaynaklardan, güçlü komşularından ve kendisini çevreleyen çatışmalardan dolayı Azerbaycan'ın karşı karşıya kaldığı çok sayıda dış politika zorluklarını İlham Aliyev döneminde nasıl yönettiğinin iskeletini çizecektir. Böyle bir durumda, Azerbaycan çıkarların dengelenmesi ve çok kutupluluk gibi bir yolu takip etmeye çalışır. Bu sebeple Azerbaycan ve Rusya, Türkiye, İran, İsrail ve Batı arasındaki ilişkiler bu çalışmada analiz edilecektir. Buna ek olarak, Hazar'ın hukuki statüsüyle ilgili Azerbaycan'ın duruşu, donmuş bir çatışma olan Dağlık Karabağ'da çözüm arayışları gibi Azerbaycan dış politikasındaki önemli konular, enerji kaynaklarının ve Azerbaycan diasporasının ülkenin dış politikasındaki rolü irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: *Azerbaycan, Dış Politika, Uluslararası İlişkiler, Enerji, Jeopolitik*

Abstract:

Azerbaijan's foreign policy, a state that regained its independence only twenty five years ago, has several distinguishing features. For a country which has a neighborhood with powerful states which want to be effective in the region such as Russia, Iran and Turkey, out of it, a part of its territory occupied by another neighbor, and located at the crossroads of the major trade and energy routes between East and West, effective foreign policy is not just an international relations instrument, it is a survival tool. This

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,Email: timucinkodaman@sdu.edu.tr

paper seeks to outline how Azerbaijan should manage the numerous foreign policy challenges it faces due to its strategic location, wealth in resources, neighbors and surrounding conflicts. In this condition, Azerbaijan tries to seek to balance interests and pursue a path of multi polarity. So, the relations between Azerbaijan and Russia, Turkey, Iran, Israel and the West will be analyzed in this paper. In addition to this, important issues for Azerbaijan's foreign policy like the resolution of the frozen conflict over Nagorno-Karabakh, standing of Azerbaijan on the legal status of Caspian Sea, role of energy resources and Azerbaijani diaspora on the country's foreign policy will be examined.

Keywords: Azerbaijan, Foreign Policy, International Relations, Energy, Geopolitics

Giriş

Kafkasya tarih boyunca birçok millete ev sahipliği yapmış, jeopolitik konumundan dolayı ise sürekli büyük güçlerin hakimiyet kurmaya çalıştığı bir yer olmuştur. Tarih boyunca aktörler değişmiş fakat mücadele hep aynı olmuştur. Bugün ise Kafkasya hem jeopolitik önemi, hem alternatif enerji rotalarının geçiş noktası olması, hem de sahip olduğu enerji rezervlerinden dolayı, Rusya, ABD, Çin, Türkiye ve AB gibi küresel ve bölgesel aktörlerin ilgisini çekmektedir.

Politika yapmak için güçlü bir ekonomi, güçlü bir ekonomiyi besleyebilmek için ucuz ve güvenilebilir enerji kaynaklarına ihtiyaç olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. İşte bu noktada Kafkasya hem Hazar petrollerine ev sahipliği yapmakta hem de yanı başındaki Orta Asya doğal gazı, petrolü ve uranyumunun Avrupa'ya taşıyacak enerji hatlarının geçeceği bir koridor rolünü üstlenmektedir. Ne var ki, bu tür bölgelerde geçerli olduğu görülen böl ve yönet politikası burada da uygulanmış ve Kafkasya genel olarak Kuzey - Güney olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki bölge de bağımsız, yarı bağımsız ve özerk cumhuriyetler olarak birçok parçaya ayrılmıştır. Etnik mücadelenin sahne aldığı Kafkasya'da birçok savaş, çatışma çıkmaktadır. Bağımsız olan Azerbaycan ve Ermenistan arasında bile toprak krizi çıkmış ve bu kriz; zaman zaman yoğun çatışmaların yaşandığı ve çözümlenmemiş sorun olarak devam etmektedir. Bu konuda AGİT Minsk Grubu adında hemen bir çözüm grubu oluşturulmuşsa da, sorunun geçen yirmi yılı aşkın sürede çözülememesinden dolayı, bu grubun büyük aktörlerin bölge ile karar almalarını kolaylaştıracak bir yapı olduğu yönünde kuşkular uyandırmaktadır (İsmayılov & Yılmaz, 2011: 16).

Kafkasya'nın bu durumu, bağımsızlığının üzerinden yirmi beş yıl geçmiş bir devlet olan Azerbaycan'ın dış politikasının çehresini belirlemekte öncülük etmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, Doğu ile Batı arasındaki en önemli ticaret ve enerji yollarının kavşak noktasında bulunan bir ülke için etkili dış politika sadece uluslararası ilişkiler enstrümanı değil, bir hayatta kalma aracıdır. Azerbaycan'ın son dönem dış politikasının incelenmesi ise yakın gelecekte bölgenin geleceğinin ne yönde şekilleneceğini göstermesi açısından çok önemlidir.

A.AZERBAYCAN'IN DIŞ POLİTİKA KONSEPTİ

Bir ülkenin diğer ülkelere yönelik tutum ve davranışları olarak tanımlanan dış politika; bir devletin öz varlığını korumasında, diğer devletler üzerinde, bölgesinde etki elde etmeyi sağlayan ve hatta büyük devletler için hegemonyacı ilişkiler yaratma anlamı da taşımaktadır (Sönmezoğlu, 2010: 222-223).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politika öncelikleri Azerbaycan Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı ve Yüksek Mahkemesi tarafından aşağıdaki gibi belirtilmiştir;

Pazar ekonomisi ve hukukun üstünlüğüne dayalı çoğulcu demokrasinin kurulması ve teşvik edilmesi, Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğünün restorasyonu amaçlı bağımsız bir dış politika yürütülmesi, güvenlik, siyasi bağımsızlık, egemenlik ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne dair tehdit ve risklerin eliminasyonu, AGİT Lizbon Zirvesi ilkeleri temelinde AGİT Minsk Grubu çerçevesinde

müzakereler yoluyla Dağlık Karabağ bölgesinde Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının barışçıl çözümü, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı askeri saldırının tasfiyesi; komşu ülkelerle iyi komşuluk ve karşılıklı avantajlı ilişkilerinin geliştirilmesi, Bölgede güvenlik ve istikrarın teşvik edilmesi, yasadışı silah ve bölgedeki diğer transferlerin önlenmesi, nükleer silahların yayılmasının engellenmesinde var olan küresel rejimlere bağlılık ve Güney Kafkasya'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge kurulması, Hazar havzasının askerden arındırılması; NATO, AB, BAB, CE dahil Avrupa ve Transatlantik güvenlik ve işbirliği yapılarına entegrasyon; Doğu ile Batı arasındaki kavşakta Azerbaycan'ın önemli jeostratejik konumunun dikkate alarak ülke ekonomisinin çeşitli sektörlerde gelişimini kolaylaştırma, Azerbaycan'ın da bir parçası olduğu Avrasya Ulaştırma Koridorunun geliştirilmesi (The Supreme Court of Azerbaijan Republic, 2016).

Yukarıda belirtilenler Azerbaycan'ın dış politika öncelikleri olup, bölgede yaşanan ve yaşanacak olan gelişmelere karşın Azerbaycan'ın hangi çerçevede tepki vereceğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1. Azerbaycan Dış Politikasına Yön Veren Etmenler

Ülkenin Kafkasya gibi sorunlu bir bölgede yer alması dış politikaya yön veren en büyük etmen olarak görülebilir. Ancak Azerbaycan dış politikasına yön veren daha spesifik etmenler de vardır. Bu etmenlerden başlıcaları; Hazar'ın hukuki statüsüyle ilgili Azerbaycan'ın duruşu, donmuş bir çatışma olan Dağlık Karabağ'da çözüm arayışları, enerji kaynaklarının ve Azerbaycan diasporasının yönetilmesi olarak sıralanabilir.

Karabağ; Azerbaycan, Ermenistan ve İran sınırlarının tam kesiştiği noktada yer almaktadır. Coğrafi olarak, Karabağ Anadolu'ya ve İran'a açılan bir kapı niteliğindedir. Bu sebeple, Karabağ'ın jeopolitik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, Karabağ hem Azerbaycan hem de Ermenistan için çok önemlidir. Çünkü Karabağ yaklaşık olarak Azerbaycan topraklarının yüzde otuzuna tekabül etmektedir, bu Azerbaycan için büyük bir kayıptır. Diğer taraftan da, Karabağ Ermenistan için hayati bir konudur. Çünkü Ermenistan Türkiye ve Azerbaycan arasında sıkışmış, bu sebeple gelişime açık olmayan bir konumdadır ve Karabağ Ermenistan'ın dünya medyasında gündeme gelmesi ve insanların bu ülkeye dikkatini vermesi açısından çok önemlidir (Gonca, 2016). Ermeni diasporasının güçlü lobisi ülkenin pozisyonunda önemli bir rol oynamaktadır (Valiev, 2011: 134). Dağlık Karabağ nispeten zengin ve nüfuzlu Ermeni diasporasından gelen yardımlarla yeniden inşa ile yapılanmıştır (Parker & Wilson, 2015). Ayrıca Rusya Ermenistan'a dolayısıyla Dağlık Karabağ'a askeri ve siyasi olarak yardım etmektedir (Wolfson, 2009: 1-17). Dağlık Karabağ sorununun çözümündeki tek mekanizma olan AGİT Minsk Grubu'nda en etkili devlet Rusya Federasyonu olduğu açıkça bilinmektedir. Azerbaycanlılar Rusya'nın Grup içinde sadece Ermeni tarafına yardım ettiğine ve bundan dolayı Minsk Grubu kurulduğundan bu yana Dağlık Karabağ için bir çözüm olmadığına inanmaktadırlar (Pashayeva, 2009: 55-69).

Azerbaycan dış politikasına yön veren bir diğer etmen olan Hazar'ın hukuki statüsü konusunda Azerbaycan, Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi gerektiğini savunmakta ve bu görüşe göre, Hazar beş kıyı devleti tarafından paylaşılmalı ve devletler kendi bölgelerinde münhasır haklara sahip olmalıdır (Abdullayev, 1999: 275).

2.Azerbaycan'ın Denge Politikası

Azerbaycan çıkarların dengelenmesi ve çok kutupluluk gibi bir yolu takip etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu sebeple Azerbaycan ve Rusya, Türkiye, İran, İsrail ve Batı arasındaki ilişkiler bu çalışmada analiz edilmesi önem arz etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi üyeliği ve Avrupa Komşuluk Politikasına (AKP) dahil olması ile Avrupa ile yakınlaşmıştır. Ocak 1992'de Azerbaycan ve Ermenistan AGİK üyeleri haline geldiler ve Gürcistan'ın üyeliği bu iki Kafkas ülkesini takip etti. Avrupa Birliği 1991 senesinde Azerbaycan'ı resmi olarak tanıdı ve 1992 Ağustosunda Azerbaycan'la diplomatik ilişkiler kurdu (Gürbüz, 2012: 418). Azerbaycan ile AB ilişkileri, 1996 yılında imzalanan

ve 1999 yılında yürürlüğe giren AB-Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile gelişmiştir ve Avrupa Birliği'nin genişlemesi ardından, Avrupa Komşuluk Politikası ile Azerbaycan 2004 yılında bu politikanın bir parçası haline gelmiştir (European Union External Action, 2016).

Fakat Azerbaycan – Ermenistan Dağlık Karabağ sorunu çıkması ve AB'nin Minsk Grubuna dahil olmaması, BM, ABD ve Rusya'nın bu sorun üzerindeki yoğun etkinlikleri AB'nin Azerbaycan üzerindeki rolünü azaltmaktadır. Üye ülkeler düzeyine inildiğinde ise daha yoğun ilişkiler göze çarpmaktadır. Deniex, Grunewald, Deutag, Gaberg ve BASF Wintershall gibi yaklaşık 50 Alman şirketinin Azerbaycan enerji sektöründe iş yapması, İtalya'nın öncelikli olarak ülkedeki hidrokarbon kaynaklarıyla ilgilenmesi yoğun ilişkilerin ilk akla gelen örnekleridir (Sezgin, 2012: 3). Bu durumdan dolayı AB üyesi ülkeler başta Almanya ve İtalya olmak üzere Azerbaycan ile özel olarak ilgilenmektedir. Tabii ki AB'nin Azerbaycan ile ilişkileri mali yardımlar kapsamında sınırlı olması ve Dağlık Karabağ sorununda etkin çözümler üretememesi nedeniyle ilişkilerin Birlik bütününde değil, ulusal düzeyde kalmasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak, Azerbaycan sahip olduğu enerji rezervleri Avrupa Birliği için Rusya'ya bir alternatif oluşturma bağlamında çok önemlidir. Bu sebepten dolayıdır ki AB, Azerbaycan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde ilişkilerini güçlendirmek istemiş fakat Dağlık-Karabağ konusunda etkisiz kalması nedeni ile ilişkiler Birlik nezdinde değil Almanya ve İtalya gibi üye ülkelerin çevresinde güçlenmektedir.

Kafkasya devlerin pay almaya çalıştığı bir arena gibidir. Her dönem stratejik konumu nedeni ile Kafkasya büyük güçlerin egemen olmaya çalıştığı yâda etkisini hissettirdiği bir arka bahçe olmuştur. AB – Kafkasya – Rusya üçgenine bakacak olursak, Rusya'nın AB'ye göre Kafkasya'da çok daha etkin olduğu gözlemlenmektedir. Tabii ki bu etkiyi anlayabilmek için ikili ilişkilerin tarihsel boyutuna bakıp günümüz olaylarının analiz edilmesi gereklidir.

Rusya'nın, SSCB'nin dağılmasından beri "arka bahçesi" olarak gördüğü coğrafyada yer alan yeni bağımsız devletlerin, kendi iradesi dışında, doğal kaynaklarının farklı güzergahlardan ihraç etmesine sıcak bakmadığı açıktır (Pamir, 2008: 6).

AB Sovyetlerin dağılmasından sonra Kafkasya'da doğan güç boşluğundan yararlanmak istemiş ve Kafkaslardaki, özellikle Güney Kafkasya'daki varlığını artırmaya çalışmıştır. Fakat Rusya'nın özellikle AB'ye sattığı enerji kaynaklarından elde edilen gelirlerle ekonomisini düzeltmesi, Kafkasya'daki etkinliğini artırmış ve AB'yi bölgede etkisizleştirmiştir. Tabii ki burada ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Strobe Talbott'un eski Sovyet coğrafyası politikalarına yönelik kullandığı "Önce Rusya" (Russia First) özdeyişinin hala geçerli olduğunun unutulmaması gerekir.

*Dolayısı ile AB'nin enerjide Rusya'ya bağımlı olması Kafkasya'da atacağı her adımda elini kolunu bağlamaktadır. Güney Kafkasya ülkeleri yolu ile alternatif enerji rotaları yaratmaya çalışan AB, üye ülkelerin ulusal çıkarları sebebi ile bu noktada da her hangi bir başarıya ulaşabilmiş değil. R*usya'nın yakın çevresinde veya Sovyet sonrasında kalan alanda, Ruslar enerjiyi siyasal hedeflerini gerçekleştirebilmek için siyasi bir silah olarak kullandılar. Ukrayna bunun en güzel örneğidir (Simpson, 2006).

İran'da yaşayan yoğun Azerbaycan Türkünün bulunması sebebiyle İran ve Azerbaycan birbirlerinin iç siyasi istikrarını bozmakla suçlamasına yol açmaktadır (Kodaman, 2005: 258). Bu da Azerbaycan'ı İran için Kafkasya'daki en hassas ülke yapmaktadır. Haydar Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan, Batılıların ve belki Rusların bile tahmin edemeyeceği şekilde, Hazar konusunda gerginliklerin yumuşatılması ve Azerbaycan'ın pozisyonunun güçlenmesi adına İran'a kendi payından bir miktar vererek petrol konsorsiyumlara girmesini sağlamıştır (İşyar, 2010: 92). Bunun dışında Azerbaycan ve İsrail arasındaki yakın işbirliği bölgede dikkat çekmektedir.

B.İLHAM ALİYEV DÖNEMİ AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri uluslararası ilişkilerin doğasına aykırı bir şekilde olarak kardeşlik bağlamında sürmektedir. Azerbaycan lideri merhum Haydar Aliyev'in Bir Millet İki Devlet söylemi ve Türkiye'nin buna "Türkiye ve Azerbaycan et ve tırnak gibidir" söylemi ile karşılık vererek süren ilişkiler iki devlet arasındaki bağın güçlü olduğunu göstermektedir (Atun, 2013: 1). Ancak "kardeşlik" ilkesinin bazı dönemlerde bozulduğunu gösteren bir dizi örnekler ile göstermek mümkündür.

Haydar Aliyev'in ölümünün ardından 2003 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına seçilen İlham Aliyev 13-15 Nisan 2004 tarihlerinde Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdi (Heydər Əliyev Irsi Beynəlxalq Elektron, 2016). İlham Aliyev döneminde Türkiye ile ilişkiler dostane bir şekilde ve ekonomik anlaşmaların hakim olduğu bir çerçevede geliştirilmeye çalışılmıştır (Karagöl, 2016: 30). Ancak, Türkiye'nin Ermenistan açılımı, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan Türk Cumhuriyetlerine gidiş koridoru olan Kafkasya'daki dostu ve ortağı olan Azerbaycan ile olan ilişkileri sendeletmiştir (Kodaman, 2013: 120). Ermenistan Açılımı sebebiyle Türkiye-Azerbaycan ilişkileri durma noktasına gelmiştir.

Yalnız bu olumsuzlara rağmen Türkiye-Azerbaycan ilişkileri bir onarım aşamasına girmiş ve bir takım enerji hattı projeleri ile güçlendirilmeye çalışılmıştır. Tabi ki, bunda Rusya'ya alternatif enerji hattı kurmak isteyen Avrupa Birliği ve bölgedeki enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri'nin de etkisi olduğu kaçınılmazdır. 18 Eylül 2002 tarihinde temeli atılan ve Temmuz 2006 tarihinde hizmete açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) Azerbaycan petrolünü Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Akdeniz kıyılarına taşımaktadır. Bunun paralelinde, Bakü-Erzurum doğalgaz boru hattı da faaliyete geçmiş bulunmaktadır (Arı, 2010: 69-70).

Bu projelere ek olarak Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) da devreye sokulmuştur. 6 Aralık 2011'de mutabakat zaptı imzalanan, 26 Haziran 2012'de de Hükümetler arası imzaların atıldığı TANAP, Türkiye ve Avrupa'nın doğal gaz arzına, Azerbaycan Şah Deniz-2 sahası ve ilave kaynaklardan doğal gaz tedarikiyle büyük katkı sağlayacaktır.

İkili ilişkilerin daha da güçlendirilmesi amacıyla 2010 yılında Cumhurbaşkanları düzeyinde Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) mekanizması tesis edilmiştir. Azerbaycan-Türkiye dış ticaret verilerine bakıldığında iki ülke arasındaki 2014 yılı dış ticaret hacminin yaklaşık 3,2 milyar dolar olduğu görülmektedir (TÜİK, 2014).

PETKİM'in 2008 yılında Azerbaycan enerji şirketi SOCAR tarafından yüzde 51 hissesinin alınması olmuştur. Ayrıca İzmir Aliağa'da Star Rafinerisi'ne 5,5 milyar dolar yatırım yapan SOCAR'ın, TANAP'ın da dahil olduğu toplam 18 milyar dolar yatırım portföyü bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2016).

Türkiye'de faaliyet gösteren 1.600 Azerbaycan şirketin varlığı ve öte yandan Azerbaycan'da da Türkiye'den 700'den fazla şirket karşılıklı yatırımların her geçen gün arttığı gerçeğini göstermektedir (Karagöl, 2016: 31).

Sonuç:

Hazar havzasındaki zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinin varlığı, bölgenin Avrupa'ya taşınacak enerji rezervleri ve Orta Doğu - Avrasya, Karadeniz - Hazar arasında ticari koridor olması sebebi ile büyük güçlerin çıkarlarını güttükleri bir çatışma sahası haline gelmiştir. Başta Rusya, Türkiye ve İran olmak üzere ABD ve AB'nin de etkin olmaya çalıştığı Transkafkasya'dan herkes kendi çıkarları doğrultusunda pastadan pay almaya çalıştığı görülmektedir.

Azerbaycan'ın dış politika önceliklerinde belirtildiği üzere ülkenin egemenliği ve toprak bütünlüğünün restorasyonu amaçlı bağımsız bir dış politika yürütülmesi Azerbaycan'ın en birinci hedefi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla güvenlik, siyasi bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne dair tehdit ve risklerin eliminasyonu için elde edilen petrol gelirlerinin büyük bir bölümünün ülkenin savunmasına harcandığı ortadır, AGİT Lizbon Zirvesi ilkeleri temelinde AGİT Minsk Grubu çerçevesinde müzakereler yoluyla Dağlık Karabağ bölgesinde Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının barışçıl çözümü için uğraş verilmektedir. Ancak, AGİT Minsk Grubunun bu sorunu çözmekte ne kadar etkili ya da ne kadar çözüm odaklı olduğu sorunun geçen 20 yılı aşkın süredir devam etmesi sebebiyle kuşkuludur. Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı askeri saldırının tasfiyesi Azerbaycan dış politika önceliklerinden biri olarak görülse de, Dağlık Karabağ çatışmalarının devam etmesinden dolayı bunun şuan için gerçekleşmesi mümkün olmayabilir. Azerbaycan'ın komşu ülkelerle iyi komşuluk ve karşılıklı avantajlı ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflemesine rağmen; Azerbaycan – Ermenistan sınırının halen kapalı olması, İran ile halen güçlü ilişkilerin olmaması, Türkmenistan ile Hazar'ın statüsüyle ilgili anlaşmazlıkların devam etmesi, Kazakistan ile bu ülkenin zaman zaman Ermenistan ile yakın ilişkiler kurması ve hatta Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde Kazakistan ve Ermenistan'ın ilişkilerinin gelişme potansiyeli bulunmasından dolayı ilişkilerin sınırlı kalması, aynı durumun Rusya ile de geçerliliğinin var olması sebebiyle Azerbaycan'ın komşularıyla ilişkilerinin boyutu sorgulanmalıdır. Bu durumda Azerbaycan'ın bölgede en çok işbirliği yapabileceği ülkeler Gürcistan ve Türkiye olduğu görülmektedir. Güney Kafkasya'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge kurulmasını da hedefleyen Azerbaycan'ın bu konudaki umutları; bölgedeki en riskli halde bulunan nükleer tesis olan Ermenistan'da bulunan Metsamor'un halen çalışmaya devam etmesi, bir diğer komşusu İran'ın da halen nükleer çalışmalarda bulunması ve en çok nükleer başlığa sahip ülke olan Rusya ile de komşu olması gibi sebeplerden suya düşmektedir. Hazar havzasının askerden arındırılması konusunda da Azerbaycan için pek de iyi olmayan gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Zira son dönemde Rusya'nın Hazar üzerinden gemilerle Suriye'ye füzeler fırlattığı göz önünde bulundurulursa Hazar havzasının askerden arındırılmasında şuan için en azından Rusya'nın böyle bir niyeti olmadığı görülmektedir. Böyle bir durumda, Azerbaycan bölgede sıkışmaktansa, bölge dışından çeşitli ülkelerle ve uluslararası organizasyonlarla ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Hem bu sebeple, hem de Ermenistan karşısında avantajlı bir konuma geçmek adına Azerbaycan'ın denge politikası yürüttüğü söylenebilir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk olarak tanıyan devlet olan Türkiye'nin bu ülke ile ilişkilerinin İlham Aliyev döneminde Türkiye'nin Ermenistan Açılımı dönemi hariç gelişme gösterdiği hem karşılıklı ziyaretlerin artması, hem de ikili ticari ilişkilerin artmasından dolayı gelişme içerisinde olduğu ifade edilebilir. Ancak Azerbaycan'ın TANAP Projesine rakip olabileceği düşünülen Rusya'nın Türk Akımı Projesine Türkiye'nin verdiği desteğin ileride Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde yeni bir kriz yaratabilme olasılığı da vardır.

Kaynakça:

Abdullayev, Cavid. "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynaklarının İşletilmesi Sorunu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 48 (1-4): 255-290, 1999.

Arı, Tayyar. *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010.

Atun, Ata. "Haydar Aliyev'in 90 Yıllık Mirası", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, XI (22): 1-10, 2013.

European Union External Action. Azerbaijan, http://www.eeas.europa.eu/azerbaijan/, Erişim Tarihi: 06.10.2016.

Gonca, İsa Burak. "Nagorno Karabakh: Armenia's Claims, Azerbaijan's Position, and the Peace Efforts", *E-IR Magazine*, 4 Haziran 2016, http://www.e-ir.info/2016/06/04/nagorno-karabakh-armenias-claims-azerbaijans-position-and-the-peace-efforts/comment-page-1/, Erişim Tarihi: 06.10.2016.

Gürbüz, M. Vedat. *Kafkasya'da Siyaset: Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*, Ankara, Kadim Yayınları, Ankara, 2012.

Heydər Əliyev Irsi Beynəlxalq Elektron Kitabxana. Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, http://lib.aliyevheritage.org/tk/4610295.html, Erişim Tarihi: Erişim Tarihi: 08.10.2016.

İsmayılov, Elnur & Reha Yılmaz. *Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu*, Bilgesam, Ekim 2011.

İşyar, Ömer Göksel. "Azerbaycan ve Dış Politikası", Tayyar Arı (Ed.) *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM Yayıncılık, ss.67-104, 2010.

Karagöl, Erdal Tanas vd. *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*, SETA Yayınları, 2016.

Kodaman, Timuçin. "Hazar Havzasında Stratejik Oyun", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1): 251-262, 2005.

Kodaman, Timuçin. "Ermeni Açılımı ve Türk Dünyası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 30: 111-122, 2013.

Pamir, Necdet. "Kafkasya'daki Gelişmelerin Enerji Boyu*tu", Cumhuriyet Enerji, 9: 6-8, 2008*.

Parker David & Josh Wilson. "Nagorno-Karabakh: The Volatile Core of the South Caucasus", *SRAS*, 2015, http://www.sras.org/nagorno-karabakh, Erişim Tarihi: 05.10.2016.

Pashayeva, Gulshan. "The Nagorno–Karabakh Conflict in the Aftermath of the Russia–Georgia War", *Turkish Policy Quarterly*, 8 (4): 55-69, 2009.

Sezgin, Mercan. *Avrupa Birliği'nin Kafkasya'daki Varlığı*, Avrupa Birliği Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2012.

Simpson, Emma. "Russia wields the energy weapon", *BBC News*, 14.02.2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/4708256.stm, Erişim Tarihi: 08.10.2016.

Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2010.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Azerbaycan'ın Ekonomisi", http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 08.10.2016.

The Supreme Court of Azerbaijan Republic. The Priorities Of The Foreign Policy Of The Republic Of Azerbaijan, http://www.supremecourt.gov.az/en/static/view/5, Erişim Tarihi: 04.10.2016.

TÜİK. "Dış Ticaret İstatistikleri", Aralık 2014.

Wolfson, Ze'ev. "Armenian "Traces" in the Proliferation of Russian Weapons in Iran", *ACPR Policy Paper*, 143: 1-17, 2009.

Valiev, Anar. Azerbaijan-Russia Relations After the Five-Day War: Friendship, Enmity, or Pragmatism?, Turkish Policy Quarterly, 10 (3): 133-143, 2011.

Rusya ve İran'ın Karabağ Politikası

The Karabakh Policy of Russia and Iran

Dr. Seriyye GENCELİYEVA TAMER *

Öz:

Rusya'nın Kafkasya politikasının bir uzantısı olarak, 24 Temmuz 1923 tarihinde Azerbaycan'ın tarihi Karabağ topraklarında yaşayan Ermenilere özerklik hakkı verilmesiyle "Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti" oluşturuldu. 1985 yılına kadar defalarca Sovyet Yönetimi'ne Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanmak isteklerini tekrarlayan Ermeniler 1985 yılında M. Gorbaçov'un uyguladığı "perestroyka ve glasnost" politikasını bir fırsat bilerek yeniden harekete geçtiler. O tarihten itibaren devam eden çekişmeler ilerleyen dönemde Ermenistan ve Azerbaycan arasında geniş çaplı bir savaşa dönüştü ve sonunda Azerbaycan'ın Karabağ ile çevresindeki topraklardan oluşan %20'lik bir kısmının işgali ile sonuçlandı. İran, her ne kadar Karabağ'ı Azerbaycan'ın toprak parçası olarak gördüğünü ifade etse de, komşuluk ilişkilerine baktığımızda, Azerbaycan'la maddi ve manevi tarihi ortak değerler taşımasına rağmen din, dil ve kültür açısından tamamen farklı bir ülke olan Ermenistan'la ilişkilerine öncelik vermektedir. Görüldüğü gibi İran için önemli olan husus Türkiye-Azerbaycan birlikteliği karşısında yer alan Ermenistan-Rusya çizgisinde saf tutmaktır. Rusya'nın Karabağ konusundaki tutumu İran'ınkiyle karşılaştırılınca, daha derin siyasi ve sosyolojik kökleriyle daha tutarlı ve kararlı çizgide devam etmektedir. Sorunu doğuran ve gerektiğinde onu yönlendiren Rusya, tarihinin en önemli aşamalarında Azerbaycan'a karşı Ermeni kozunu defalarca kullanmıştır.

Gerek İran gerekse Rusya çok yönlü çıkarları doğrultusunda ellerindeki askeri, politik, ekonomik imkanlarla Karabağ Sorunu'nu kullanmakta ve çözümü zorlaştırmaktadırlar. İşgal süresi boyunca, Türkiye'nin dışında bölgenin iki devleti olan Rusya ve İran, söz konusu sorunla ilgili politikalarında Ermenistan yanlısı tutumlarını sürdürmüşlerdir. Zaman zaman bu yanlılıklarını gizlemeyi yeğlemişlerse de, ana çizgilerinden kayda değer bir sapma göstermemişlerdir. Tebliğin amacı bu benzerlik ve farklılıkları tespit ederek gelecekte bölge politikaları konusunda Türkiye ve Azerbaycan eksenli bir vizyon ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Karabağ, Azerbaycan, Rusya, İran, politika

* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası Girişimcilik Bölümü, sgtamer@etu.edu.tr

Abstract:

As an extension to Russia's Caucuses policy, "Nagorno-Karabakh Self-Governing State" was formed in July 24, 1923 giving the right of self-governance to Armenians living on Azerbaijan's historical Karabakh lands. Having conveyed their wishes time after time until 1985 to go under the rule of Armenia instead of Azerbaijan, Armenians took advantage of M. Gorbachev's "perestroika and glasnost" policy and stepped into action again in 1985. The conflicts that have continued since then has lately turned into a full-scale war between Armenia and Azerbaijan and eventually resulted in the invasion of the 20% of Azerbaijan's total land that consists of Karabakh and its vicinity.

Although Iran states that they accept Karabakh as a part of Azerbaijan soil and Iran has shared historical values with Azerbaijan both in a material and nonmaterial way, when we consider the neighbor relations, they prioritize their relations with Armenia, which is completely different in terms of religion, language and culture. As is seen, what is important for Iran is to take sides with Armenia-Russia league that stands against Turkey-Azerbaijan unity.

When compared to Iran's, Russia's attitude towards Karabakh perseveres in the same line with its deep political and sociological foundations. Having created the trouble and directing it when necessary, Russia has used its Armenian leverage against Azerbaijan many times in critical phases of its history.

Both Iran and Russia have been manipulating the Karabakh war in accordance with their multi-faceted interests through military, political and economic methods at hand and complicating a possible solution.

During the invasion, Russia and Iran, the two countries in the region other than Turkey, furthered their Pro-Armenia attitudes in their policies related to the case in point. While this advocacy has been carried on overtly or covertly at times, it has continued to manifest with its both different and similar aspects in various courses. The aim of this paper is to identify these differences and similarities and reveal a Turkey-and-Azerbaijan-oriented vision about the regional policy for the future.

Keywords: Karabakh, Azerbaijan, Russia, Iran, policy

Giriş

Bugün birçok platformda tartışılan "Ermeni Meselesi"ni sadece Anadolu sınırları içinde ele alarak incelemek, yanlış tespit ve sonuçlara yol açabilir. Zira, Kafkaslar'ın Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra bu coğrafya Ermeni emellerinin daha kolayca uygulandığı bir alan haline gelmiştir. Bu yüzden Ermeni Meselesi sadece Anadolu toprakları ile sınırlı kalmamakta olup topyekûn bir Türk karşıtı özellik arz etmektedir (Asker 2015: 447-450). Bu yüzden sözde Dağlık Karabağ sorunu aslında bir münferit olay olmaktan öte, Ermenilerin Türklere karşı yaklaşık iki yüzyıldır sürdürdüğü mücadelesinin bir kilometre taşıdır.

Özelde Karabağ, genelde Kafkasya bölgesinde Ermeni Meselesi'nden bahsederken bölgenin üç önemli aktörü karşımıza çıkmaktadır: Osmanlı (Türkiye), İran ve Rusya. Kafkaslar üzerinde hâkimiyet kurmak uğruna bölgenin bu üç büyük devletinin verdiği mücadele, büyük ölçüde Rusya'nın zaferiyle sonuçlanmıştır. Birinci ve ikinci Rus-İran (1804-1813, 1826-1828) ve Rus-Osmanlı (1827-1829) savaşları sonrası imzalanmış anlaşmalar, Rusya'yı Kafkaslarda daha güçlü kılacak hukuki sonuçlar doğurmuştur (Asker, Aliyeva 2012: s. 114). Bu süreçte, Rusya'nın bölgede bir tampon unsur kurmak stratejisinin merkezinde yer alan Ermenilerin oluşturmak istedikleri devlet; aşama aşama önce bölge, sonra vilayet, daha sonra tarihi Türk toprakları üzerinde bir cumhuriyet olarak vücut bulmuştur. Tarihi Azerbaycan topraklarının bir parçası olan Karabağ Bölgesi bu süreç içinde önemli bir unsur haline gelmiş, Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti döneminde (1918-20) Karabağ'la ilgili Ermeni emelleri tam anlamıyla gerçekleşmemişse de sonraki dönemlerde zaman zaman gündeme gelmiş, Sovyetler

Birliğinin dağılma sürecinde Ermenistan tarafından işgal edilerek uluslar arası düzeyde yapay surette "sorunlu bir bölge" haline getirilmiştir. Ermenistan'ın Karabağ'ı işgalinin tam da Sovyetler Birliği'nin yıkılma sürecine rast gelmesini bir tesadüf olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. İşgalin altında yatan gerçek nedenin dağılmaya doğru sürüklenen Sovyetler Birliği'nin baskın cumhuriyeti olan Rusya'nın Kafkaslar'da gelecekteki etkinliğini sürdürebilmesi için kendine uygun ortam hazırlama isteği olduğu düşüncesindeyiz. Karabağ sorununun ortaya çıkmasından bugüne dek geçen süre zarfında Rusya'nın ve İran'ın bu sorunla ilgili politikaları tarihi, siyasi ve hukuki açıdan dikkat çekmekte olup, yakından incelenmesi gereken bir konudur.

Bölgenin Paylaşımı

Karabağ Hanlığı'nın Rusya ve İran arasında paylaşım konusu oluşu, 14 Mayıs 1805 yılında "Kürekçay Anlaşması" ile başlamış (Mammadov vd. 2008:134) ve bu süreç birinci ve ikinci Rus-İran Savaşları sonucu Gülistan (1813), Türkmençay (1828) anlaşmalarıyla bölgenin hakimiyetinin Rusya'ya geçmesiyle sonuçlanmıştır. 19. yüzyılın başlarında Karabağ, dönemin iki güçlü devleti olan Rusya ve İran'ın çatışma bölgesi sınırlarında yer almaktaydı (İran i Karabahskiy konflikt, 2013:1). Günümüzde bu bölgede, her iki ülkenin bir yandan sorun çıkartırken diğer yandan çözümler getirme yaklaşımı, hem tarihi ve siyasi, hem de jeopolitik ve stratejik açıdan geçerliliğini korumaktadır.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere 1918-20 yıllarında Ermenistan, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde birçok Azerbaycan bölgesinin yanı sıra Karabağ üzerinde de hak iddialarında bulunmuş ve bu iddialar Sovyet döneminde de devam ettirilmiştir. Tam olarak amaçlarına ulaşamayan Ermeniler yine Rusya'daki destekçilerinin yardımı ve çabalarıyla en azından Karabağ'ın, Ermenilerin çoğunlukta yaşadıkları bir özerk vilayet (bölge) statüsü kazanmasını sağlayabilmişlerdir. 7 Temmuz 1923'de Azerbaycan sınırları dâhilinde oluşturulan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Ermenistan'a ilhakı konusu her ne kadar Sovyet döneminde bastırılmış olsa da Ermenistan yönetiminin vazgeçmediği bir konu olmuş ve Sovyetler'in dağılma sürecinde tekrar patlak vermiştir. 1985 yılında, SSCB'de yönetimin başına geçen M. Gorbaçov'a yakınlığı ile bilinen Ermeni lobisi, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi konusunda tarihi bir fırsatı değerlendirme sürecini hızlandırdılar. Karabağ Savaşı'nın başlangıcı olarak kabul edilen 13 Şubat 1988 tarihinde Karabağ'ın merkezi Stepanakert'te (Hankendi), on binlerce kişinin katılımıyla gerçekleşen gösteride DKÖB'nin Ermenistan'la birleştirilmesi gündeme getirilmiştir. DKÖB Sovyeti Meclisi, 20 Şubat 1988'de toplanarak, Karabağ'ın, Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan'la birleşmesine karar vermiş ve bu kararı Azerbaycan ve Ermenistan Yönetimlerine bildirmiştir. SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi bunun yasalara aykırı olduğunu ileri sürerek kabul etmemiştir. 12 Temmuz 1988'de DKÖB Sovyeti Meclisi, yetki sınırlarını aşarak Azerbaycan'dan ayrılma kararı vermiş, fakat ertesi gün toplanan Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti bu kararı geçersiz ilan etmiştir. Olayların bundan sonraki gelişmesinde BM Güvenlik Konseyinin Ermeni işgalleri nedeniyle almış olduğu kararlarda (822-853-874-884) Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı, Ermenistan'ın sorunda taraf olduğu ve işgal edilen topraklardan derhal şartsız olarak çekilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Mustafayev 2013:60-62).

Uluslararası düzeyde çözüm yolları ve kararlara rağmen bu sorunun hala devam etmesinde, bu konuda çıkarları olan dış güçlerin, özellikle Rusya ve İran'ın yaklaşımları önemli derecede etkili olmuştur.

Rusya'nın Tutumu

Rusya'nın, Ermenistan ve Ermeni tarihinde büyük önemi vardır. Sıcak denizlere inme politikasını uygulamaya başlayan Çarlık Rusya'sı, Kafkasya'daki Azerbaycan Türkleri ve Gürcülere güvenmediği için bölgede kendilerinin çıkarlarını koruyacak Ermenilerin Kafkasya'ya göç etmelerini organize etmiş ve devlet kurmalarına yardımcı olmuştur. Kafkasya'da bir Ermeni devletinin kurulması

Rusya'nın güney sınırlarının güvenliği anlamına geliyordu. Bugün de Ermenistan ve Rusya'nın çeşitli vesilelerle dile getirdikleri stratejik işbirliği, Ermenistan'dan daha çok Rusya'nın çıkarlarına hizmet etmektedir. Ermenistan 1991'den itibaren bölge devletleri ile olan tarihi sorunlarını gündeme taşıyarak kendisini yalnızlığa itmiş ve dış politikasında Rusya'ya özel bir ayrıcalık tanımıştır (Cabbarlı 2004:1). Bu politikanın bir sonucu olarak bugün Rusya-Ermenistan ilişkileri, iki bağımsız devlet arasındaki bir ilişkiden çok, Rusya'nın Ermenistan'a, kendine bağımlı bir devlet muamelesi yapması şeklinde gelişmiştir. Bugün Rusya, Ermenistan üzerindeki etkinliğini artırarak Kafkaslarda askerî varlığını korumaya ve güçlendirmeye çalışmaktadır. Ermenistan ve Rusya arasındaki askeri işbirliğinin hukuksal temellerini ve siyasi nedenlerini incelerken, aslında bu durumun işbirliğinden ziyade Rusya'nın askeri tahakkümünden ibaret olduğunu görmekteyiz (Asker 2012: s.93-111).

Sovyetler'in dağılmasını fırsat bilen Ermenistan, Rusya'nın yardımıyla DKÖB'yi işgal etmekle "Büyük Ermenistan" kurma planını gerçekleştirmeye başlamış bulunmaktadır. Özellikle son dönemde gerek petrol fiyatlarının düşmesi, gerekse AB'nin uyguladığı ambargo nedeniyle ekonomisi olumsuz yönde etkilenen Rusya, Karabağ sorununun tarafı olan her iki ülkeye de silah satarak bu durumda çıkarlarını gözetmektedir. Rus kaynaklarına göre Rusya Azerbaycan'a gelişmiş çeşitli ağır silahlarla birlikte TOS-1A ve Mİ 35P helikopterleri satarak, Azerbaycan'ın askeri gücünün artışına önemli katkıda bulunmuştur. Hem Ermenistan, hem de Azerbaycan'a silah satan Rusya bu konuda Azerbaycan'ı ödeme gücü fazla olan bir partner olarak görmektedir. Birçok uzman, 21. yüzyılın başlarında petrol gelirlerinin artmasıyla zamanın Azerbaycan'ın yararına işlediğini ve onun güçlendiğini, Ermenistan'ın ise askeri gücünün zayıfladığını vurgulamaktadırlar. Rusya ve Ermenistan arasında, bu iki ülkeden birine karşı olası bir askeri saldırı durumunda karşılıklı yardım anlaşması olduğu için ikinci bir Karabağ savaşının başlaması Rusya'yı zor durumda bırakabilir, zira Rusya Ermeniler sayesinde yıllardır tank ve diğer silahlar satmış olduğu Azerbaycan'la savaşmayı arzu etmemektedir. Rus askeri uzmanlarınca bu durumdan Rusya için çıkış yolu da vardır; Dağlık Karabağ, Ermenistan sınırları dâhilinde olmadığı için, Azerbaycan'ın saldırıları Dağlık Karabağ ve çevre bölgeleriyle sınırlı kalırsa, Rusya bu ihtilafa karışmadan iki tarafa da durumu tırmandırmama ve barış çağrısında bulunmakla yetinebilir. Uzmanların yorumuyla, Azerbaycan'ın, Rus askeri üssünün bulunduğu Ermenistan'ın sınırlarını geçip, Rusya ile olası bir savaşı göze almayacağı muhtemeldir. (Popkov, 2016:2).

Rus uzmanların bu yorumuna dayanarak, Rusya'nın Başbakan ve Dışişleri Bakanı seviyesinde müdahalesiyle Azerbaycan'ın 2016 yılı Nisan ayı askeri başarılarının önüne geçilmesi, Rusya'nın çıkarları gözetilerek yapılmıştır.

İster Çarlık, ister SSCB, isterse SSCB'nin dağılması sürecindeki Rusya; kendini korumak amacıyla etnik çatışmaları alevlendirmeyi bir starteji olarak kullanmıştır (Aslanlı 2009:110). Rusya aynı politikayı, 2003'te güvendiği E. Şevardnadze'nin yönetimden ayrılmasıyla kontrolünü kaybetmekten korktuğu Gürcistan'dan koparmaya çalıştığı Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan'da uygulamıştır (Aslanlı, 2013:24). Rusya'nın 1992'den başlayarak ister Rusya-Azerbaycan-Ermenistan üçlü görüşmelerinde, isterse uluslararası görüşmelerde olsun, olayları tırmandırması, bugüne kadar Ermenistan ve Azerbaycan'ı daha çok etkisi altına almasıyla sonuçlanmıştır. Azerbaycan'ın, bağımsızlığını ilan ettiği 18 Ekim 1991'den beri Rusya ile süregelen ilişkileri, Devlet Başkanı V. Putin'in 9-11 Ocak 2001 Bakü ziyaretiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Bu ziyaret esnasında Azerbaycan Devlet Başkanı H. Aliyev, Moskova'yı Kafkasya'da tekrar etkin rol almaya davet etmiş; Ermenistan'ın Azerbaycan'ı işgali sonucunda oluşmuş Dağlık Karabağ sorununun çözümünde belirleyici rolü Rusya'ya önermiştir. H. Aliyev "Rusya'nın Kafkasya devletlerinin hepsinde büyük etkiye sahip olduğunu ve hiç kuşkusuz bu sorunun çözülmesinde başat rol oynayabileceğini" belirtti. Azerbaycan Devlet Başkanı, Rusya'nın daha 1992'de AGİK Minsk grubu oluşturulmadan önce bu sorunla ilgilendiği vurgulamıştır (Gasımov 2002:257-58).

Rusya'nın Karabağ sorununu yaratmasının ve çözümünü zorlaştırmasının nedenlerini özetlersek:

- Karabağ konusunu Azerbaycan'a ekonomik ve politik baskı aracı olarak kullanmak; Rusya ekonomisini besleyebilecek zengin doğal kaynaklara ve önemli jeopolitik duruma sahip Azerbaycan'ı kaybetmemek; tarih boyu kendine hizmet ettirdiği Ermenileri memnun etmek; stratejik ortak olarak Ermenilerle işbirliğini devam ettirmek.

- Yurtdışında güçlü olan Ermeni diasporasını taraf olarak kullanmak; Ermenistan sınırları içerisinde askeri üslerini güçlendirmek (buna özellikle Rus ordusunun yeniden Azerbaycan sınırını birlikte savunma talebinin kabul görmemesi neden olmuştur); hem Azerbaycan'a, hem de Ermenistan'a silah satışından elde ettiği geliri kaybetmemek.

İran'ın Tutumu

Çarlık Rusyası ve İran arasındaki birinci ve ikinci savaşlar (1804-1813 ve 1826-1828) sonucunda Azerbaycan'ın tarihi topraklarının parçalanması süreci, SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ve İran arasında nüfus paylaşımı bağlamında iki farklı yönde gelişmiştir. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Tahran yönetimi Araz nehri ile ayrılan Azerbaycan'daki olayları dikkatle izlemekteydi. Bu dikkatin nedeni yalnız komşuluk, din ve tarihi geçmiş birliği ile açıklanamaz. En önemli neden İran İslam Cumhuriyeti sınırları dâhilinde, ülke nüfusunun en az üçte birini oluşturan Türklerin ve "Azerbaycan" eyaletinin var olmasıydı. Rus arşiv kaynaklarınca 19. yüzyılda buradaki ahalinin Türk olmakla gurur duyduğu ve Tebriz'de Veliaht sarayında Saray dilinin Türkçe olduğu vurgulanmaktaydı (Genceliyeva 1987:78). 20. yüzyılda devrimci fikir akımlarının, yeni siyasi düşünceleri yayan yenilikçi gazete ve dergiler yoluyla İran'a yayılması, Kafkasya, özellikle Azerbaycan kanlaıyla olmuştur. Şimdi ise yeni siyasi ortamda Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 10 milyon, İran'da ise 35-40 milyon Türkün oluşu (Salehi, Ali Akbar.) Türkçü-milliyetçi düşüncelerin yayılmasına neden olarak İran'ın ulusal çıkarlarına ters düşmektedir. Bu nedenle Güney-Kuzey Azerbaycan meselesine büyük hassasiyet gösteren İran, E. Elçibey yönetimi döneminde (1992-1993) Birleşik Azerbaycan siyasetini büyük bir tehlike olarak görmüştür. İran hem Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının kullanımı ve işletilmesinde söz sahibi olmak istiyor, hem de Azerbaycan'ın, Hazar Denizi'nin imkânlarından yararlanarak zengin bir ülke olmasını istememektedir. Eğer Azerbaycan zengin ve güçlü bir ülke olursa İran'ın bütünlüğü tehlikeye düşebilir. Bu nedenle, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ sorunu yüzünden zayıf düştüğü bir dönemde, İran'ın bu konuya yaklaşımı dönem dönem farklılıklar gösterse de ana çizgisini korumuştur. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsız Azerbaycan Devleti'nin kurulması, İran için bir güvenlik tehdidi oluşturmaktaydı. Yüzeysel bir bakışla her ne kadar Karabağ sorununun sürmesinin İran'ın lehine olduğu düşünülse de diğer yandan kendi içindeki Azerbaycan etnik kimliğine sahip büyük bir nüfusun bulunması etnik bağlamdaki sorunları alevlendirmesine engel olmaktadır. İşte bu nedenle İran'ın Karabağ konusundaki tavırları da zamana zaman değişkenlik göstermektedir. İran'ın Azerbaycan ve Dağlık Karabağ konusunda geliştirdiği politikaların temelini, bu sorun ve aktörün kendisine yönelik güvenlik tehdidi oluşturması durumunu mümkün olduğu kadar aşağı çekmek ve genel olarak da ekonomik unsurları da içeren ulusal çıkarlarını arttıracak davranışlar oluşturmuştur (Demirtepe 2011:65).

Dağlık Karabağ Savaşı'nın başladığı 1987 yılında İran bu konuyu SSCB'nin bir iç sorunu olarak görmüştür. SSCB'nin dağılmasından sonra Tahran yeni cumhuriyetlerin yönetimleriyle ilişkiler kurmakla kalmadı, aynı zamanda bölgesel güçlerle de işbirliğini (özellikle Rusya'yla) geliştirdi. SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov ilk yurtdışı ziyaretini İran'a yapmış ve iki ülke arasında iktisadi ve ticari anlaşmalar imzalanmıştır. İran bölgede etkisini genişletmek amacıyla Dağlık Karabağ konusunda aracı olmaya çalışmıştır. 24 Şubat 1992'de İran Dış İşleri Bakanı Ali Ekber Vilayeti, taraflar arasında arabuluculuk yapma amacıyla bölgeye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Taraflar arasında ateşkes için temel konularda uzlaşmaya çalışılırken 26

Şubat'ta Hocalı katliamı yaşanmıştır. Hocalı Kenti, 7000 nüfuslu ve bölgenin tek havaalanına sahip önemli bir yerleşim birimiydi. Burada yapılan soykırım sonucu çocuk, kadın, yaşlı olmak üzere 613'den fazla insan katledilmiştir. Olayların ardından 6 Mart 1992'de muhalefet milletvekillerinin baskısı ile A. Mütellibov devlet başkanlığı görevinden istifa etmiş ve devlet başkanlığı yetkileri Meclis Başkanı Yagub Memmedov'a geçmiştir. Nisan 1992 sonuna doğru İran'ın arabuluculuk girişimleri yoğunlaşmış ve 7 Mayıs 1992'de Tahran'da Azerbaycan Meclis Başkanı ve Devlet Başkan Vekili Yagub Memmedov, Ermenistan Devlet Başkanı L. Ter Petrosyan ve İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani arasında sorunun çözümüne yönelik bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonucunda Azerbaycan ve Ermenistan arasında sekiz maddeden oluşan bir antlaşma imzalanmıştır. Ama antlaşmadan iki gün sonra 9 Mayıs 1992'de Karabağ bölgesinin en önemli kenti konumundaki Şuşa ve 17 Mayıs 1992'de Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçin işgal edilmiştir. Bu da İran'ın arabuluculuk ve Ermenistan'ın barış konusundaki tutumunun "samimiliği" konusunda kuşkular doğurmuş ve bir barış girişiminin daha sonuçsuz kalmasına neden olmuştur (Aslanlı 2013:58-61).

İran'ın aracılığı ile yapılan girişimin başarısızlığı, Azerbaycan'ın İran'a olan güvenini sarsmıştır. Antlaşmalar akabinde arka arkaya gelen, Karabağ'ın önemli merkezlerinin işgali; bölgede büyük güçlerin İran'a karşı güç gösterisiydi. Oysa bu güç gösterisinin bedelini ödeyen taraf Azerbaycan olmuştu.

İran İslam Cumhuriyeti'nin bölgesel ve uluslararası düzeyde yapmış olduğu girişimler Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne yarar sağlamamıştır.

İran'ın Karabağ sorununu çözümsüz bırakmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Rusya'nın bölgede ve taraflar üzerinde güçlü etkiye sahip olması;

- Karabağ sorununun çözülmesiyle birlikte güçlenecek ve gelişecek olan bağımsız bir Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Güney (İran) Azerbaycan'a olası etkileri;

- Dağlık Karabağ sorununun çözümü için oluşturulan Batı merkezli örgüt ve devletlerin etki gücünün daha fazla olması ve İran'ın bu örgütlerde başından beri yer almaması;

- İran'ın bölgede hâkim olan Rusya ile denge politikası izlemesi;

- İran'ın kendi politik ve ekonomik çıkarlarını öne çıkararak bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirme stratejisini uygulaması;

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Batılı ülkelerle ilişkilerini komşusu İran'dan daha fazla geliştirme çabasında olması.

Bu nedenler çerçevesini daha da genişletmek mümkündür. İran bütün resmi beyanlarında Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası ve tarihi toprakları olduğunu savunmasına karşın pratikte bu sorunun çatışmaya dönüşmeden mevcut haliyle sürmesinden yana görünmektedir. Zira bu sorunun çözümsüz kalması, İran için bir taraftan Azerbaycan'ı zayıflatmaya yarayan diğer taraftan da İran'a yakınlaşmasını sağlayan bir fırsat alanı sunmaktadır. Kısacası İran'ın Azerbaycan politikası çözümsüzlük merkezli bir eksende şekillenmektedir. Ayrıca İran'ın Ermenistan'la yakınlaşması Dağlık Karabağ probleminin çözümünü doğrudan etkileyen en önemli öğelerden biridir. İran, Ermenistan'la siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirerek, Rusya'nın ardından Ermenistan'ı darboğazdan ve sıkıntılardan kurtaran bir devlet konumuna yerleşmiştir. Bunun esas nedeni Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İran'daki Türkler için cazip bir duruma gelmesi tehlikesi ise de, diğer yandan Rusya ile birlikte Ermenistan'ı Batı'ya karşı kendi tarafında tutmaktır. İran bir yandan, Ermenistan'ı Türkiye'nin Kafkasya'daki etkinliğini sınırlandırmanın araçlarından biri olarak görürken, diğer taraftan da küresel politikalarda Avrupa ve ABD'deki Ermeni diasporasını yanına çekmek düşüncesini hayata geçirmeye çalışmaktadır. İran, Karabağ sorunu karşısında sürekli olarak çelişkili yaklaşımlar göstermiştir. Bir yandan bu savaşı etnik bir savaş olarak nitelendirmiş, diğer yandan da Ermenistan-Azerbaycan savaşını Hristiyan-Müslüman savaşı olarak tanımlamaktan kaçınsa da ancak zaman-zaman İranlı yetkililerin bölgedeki "Müslüman

halk"tan söz ettikleri görülmüştür (Demirtepe 2011:67). Örneğin Haziran 1993'te Tebriz'deki bir gösteride halka seslenen İran'ın dini lideri Hamanei (Türk kökenli) "Ermenistan Devleti ve Karabağ Ermenileri bölgedeki Müslümanlara zülüm uygulamaktadır" demiştir. (Keskin 2016:4) Bu söylemler din ve mezhep birliği olan Azerbaycan'a karşın Ermenistan'la anlaşmalar yapılmasına engel olmamakta ve Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'ı güçlü kılan sonuçlarıyla Azerbaycan'a yansımaktadır.

İran'la birçok uluslararası ve bölgesel konularda ortak görüş ve çıkarları olan Rusya tarafından 1994'te Dağlık Karabağ'da ateşkesin sağlanması, İran'ı rahatlatan bir gelişme olmuştur. İran, çatışmaların durdurulması yönündeki arabuluculuk faaliyetleri kadar, ateşkes döneminde de Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşturulması yönünde oynayabileceği rolü her vesileyle dile getirmektedir. Ancak ateşkesle birlikte bu sorunun çözülmesi çabalarında, Minsk Grubu'nda Rusya ve ABD gibi güçlü aktörlerin etkili olması, İran tarafından sağlanacak arabuluculuk ve çözüm ihtimalini neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla İran'ın Dağlık Karabağ sorunu konusunda bugünkü "donmuş" hali devam ettiği sürece arabuluculuk gibi herhangi bir fonksiyonu üstlenmesi söz konusu değildir. Gelinen noktada İran'ı, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunda Batı'nın etkisiyle ortaya çıkacak herhangi bir çözümde olası bir barış gücünün hangi devletler tarafından sağlanacağı daha çok ilgilendirmiştir. İran, Dağlık Karabağ sorununda hem Minsk Grubu hem de diğer bir aktör tarafından sağlanacak kalıcı bir çözümü memnuniyetle karşılayacağını ve bunları destekleyeceğini ifade etmekte, ancak çatışma bölgesine yerleştirilecek bir barış gücü içerisinde Amerikan askeri varlığına şiddetle karşı çıkmaktadır. Zaten İran'ın Dağlık Karabağ savaşında, Batılı aktörler ve Türkiye'den fazla Rusya'nın etkisiyle, Mayıs 1994'te sağlanan ateşkesi desteklemesi, büyük ölçüde ABD'den duyduğu endişelere dayanmaktadır. Çünkü İran için Dağlık Karabağ sorununun bu şekilde çözümü, Batılı aktörlerin askeri varlıklarını İran'ın kuzeyinde de hissetmeleri anlamı taşımaktadır. Göründüğü gibi İran'ın Azerbaycan ile olan "bölünmüş Azerbaycan" sorunu dışında uluslararası alandaki daha önemli çıkmazı, Batılı ülkelerle yaşadığı sorunlardır. İran, kendisini özellikle Batı yönlü baskı, tehdit ve ambargoya maruz hissettikçe bunu Güney Kafkasya'da Ermenistan ve Azerbaycan ile olan ilişkilerine yansıtmaktadır. Yine İran bakımından başta Azerbaycan olmak üzere Ermenistan'ın Batı ile olan seyri ve niteliği de Tahran'ın bu iki ülkeye yönelik politikalarının şeklini belirlemektedir. Bütün bunlar kendisini İran'ın Dağlık Karabağ politikasında göstermektedir (Demirtepe 2013:67-68).

Tahran Yönetimi her zaman olduğu gibi, Dağlık Karabağ sorununun Batılı barışçı güçlerin bölgeye yerleştirilmesini öngören "Madrid Prensipleri" esas alınarak görüşülmesine karşı çıkarak, bu konunun bölgesel devletlerin: Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Rusya, İran ve Türkiye'nin katılımıyla çözülmesini önermektedir. İran bir taraftan da Ermenistan ve Azerbaycan'la ilişkilerin geliştirilmesinde aktifleşerek ve yeniden arabuluculuk isteklerini gündeme getirerek, bölgesel güç olduğunu göstermektedir. İran'ın bu girişimlerini değerlendiren Azerbaycan Milli Meclisi'nin milletvekili A. Guliyev İran'ın arabuluculuk yaptığı iki süreçte de Azerbaycan topraklarının işgal edilmesini hatırlatarak "acı bir deneyim" yaşadıklarını ifade etmiştir. İran, gıda ürünlerini, enerji kaynaklarını, inşaat malzemelerini ya doğrudan kendisi temin ederek ya da İran üzerinden ülkeden transit geçiş yoluyla ulaştırarak Ermenistan'ı ağır durumdan kurtarmıştır. Yani Ermenistan, İran sayesinde "nefes alma" olanağı bulmuştur. İran elinde olan baskı olanaklarını kullanarak Ermenistan'ın işgal edilmiş topraklardan çekilmeleri konusunda ısrar etmemektedir. A. Guliyev bu nedenlerle İran'ın Bakü ve Erivan arasındaki arabuluculuğunu "hareket halinde olan trene binmek" girişimi olarak değerlendirerek, İran gibi Müslüman birliğinin önemini vurgulayan bir devletin Ermenistan'a yardımının prensiplerine ters düştüğünü ifade etmektedir (Tapan 2016:2). Konuyla ilgilenen Emeni uzmanlar, İran'ın kendi çıkarları açısından ekonomik ve birçok başka nedenle bölgede sabitliğin korunmasını; kendi güvenliği ve bölgede etkili güç olarak kalmak planları doğrultusunda dış güçlerin bölgenin sorunlarına karışmamasını istemektedir. Bu konularda Rusya ve İran'ın çıkarlarının örtüşmesi İran'ın arabuluculuk sürecine Rusya ile yakın işbirliği yoluyla dâhil olmasını sağlayabilir. Bu bağlamda İran'ın eski Dışişleri Bakanı, (bugünkü İran Yönetimi'nin uluslar arası konularda danışmanı) Ali Ekber Vilayetî Karabağ bölgesinde askeri çatışmaların dışarıdan "provoke edildiğini", tarafların İran'ın arabuluculuğunu kabul etmesi ve

Rusya'nın katılımıyla bölgede barışın temin edilmesinin mümkün olacağını ileri sürmüştür. Ermeni uzmanlar aynı zamanda İran'ın Ermenistan için çok önemli ve değerli ortak olma gerçeğini, denge politikası izlemesi ve sorunun çözülmesine önemli katkılarda bulunmaya hazır olduğu için Erivan'ıın Tahran'a müteşekkir olması gerektiğini ifade etmektedirler. "İran'ın Ermenistan'la işbirliğinin bir uygar diyalog örneği oluşturduğunu ve bunun da Karabağ meselesinin dini esaslara dayalı olmadığının göstergesi olarak kabul edilmesinin gerektiğini kabul etmeliyiz" (Ovsepyan 2016). İran Devlet Başkanı Hasan Ruhani bu ilişkilerin Müslüman ve Hıristiyan olan iki milletin timsalinde bütün dünya için örnek teşkil ettiğini ve Ermenistan'la ilişkilerin genişletilmesinde kararlı olduklarını ifade etmiştir (Talıblı 2016:6). İran'la gelişen ekonomik ilişkiler Ermenistan'ın ekonomik ve buna bağlı olarak askeri gücünü de artırmaktadır.

İran'ın yeni dönemde ambargoların kaldırılmasından sonra dost ülkelerle ilişkilerinin belirsizliği söz konusudur. Fakat İran'la Rusya birçok bölgesel ve küresel konularda aynı çizgiyi izledikleri için amaçları ve ulusal çıkarları çerçevesinde karşılıklı anlayış ve uyum içinde politika yürütmektedirler (Delhah 2016:1).

İran'ın arabuluculuk istekleri özellikle bu nedenlerden kaynaklanmaktadır. İran'ın bölgesel politikası ana hatlarıyla, bölgede denge politikası izlemek, Dağlık Karabağ sorununun şimdiki hali ile dondurulmuş olarak kalması, Batılı barış güçlerinin Karabağ'a yerleştirilmesini önlemektir.

Sonuç:

Dağlık Karabağ sorunu, bölgedeki iki büyük güç Rusya ve İran, uluslararası alanda ise küresel güçler açısından Azerbaycan'ın jeopolitik, stratejik ve ekonomik öneme sahip olması nedeniyle çıkmaza girmiş (sokulmuş) durumdadır.

Karabağ konusunda örtüşen ve örtüşmeyen çıkarları olan bölgenin iki güçlü devleti, Rusya ve İran, Azerbaycan ve Ermenistan'ı savaşan taraflar gibi göstererek, bölgedeki kakafoniyi aslında yönetemeyen orkestra şefi konumundalar.

19. yüzyıldan beri Rusya ve İran arasında çatışma konusu olan Karabağ SSCB'nin dağılması sonucu yeniden Batılı ülkelerin de dâhil olduğu bir çıkar merkezine dönüştü. Kendini SSCB'nin varisi olarak gören Rusya Federasyonu Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde nüfuzlu rolünü kaybetmemek için sorunlara göre kendine yeni ortaklar bulmaktadır. ABD ve Batı'nın Dağlık Karabağ konusunda etkisinin azaltılması ve barış gücü olarak bölgeye girmemesi konusunda çıkarları örtüşen Rusya ve İran bu sorunu daha da büyütmektedirler.

Rusya ulusal çıkarları açısından Güney Kafkasya'da "güvenilir dost ülke" Ermenistan'ı kullanmaya devam ederek oradaki askeri üstlerini kuvvetlendirmekte ve sınırlarını koruma altına almaktadır. 21 Ağustos 1992 tarihli anlaşmayla Rusya Hava Kuvvetleri'ni 25 yıllığına Ermenistan'da konuşlandırabilmektedir. Bunun yanı sıra 2008'de Gürcistan'dan çıkarılan askeri güçlerin Ermenistan'a yerleştirilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Taraflarından biri Rusya'nın var olan askeri güçlerini ülkeden çıkaran ve Batı ile ilişkiler kurmak isteyen Azerbaycan, diğeri ise, varlığını Rusya'ya borçlu olan Ermenistan ve Dağlık Karabağ olan "Karabağ sorunu"nun çözümünü kolay olmayacağı çok açıktır. Rusya Karabağ sorununu siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda Azerbaycan'a karşı baskı aracı olarak kullanmaya devam etmektedir. Her iki ülkeye askeri malzeme satışından elde ettiği gelir Rusya'nın devlet bütçesine önemli katkı sağlamaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti için, SSCB'nin dağılmasıyla, Rusya'ya iki savaş sonucu kaybettiği eski topraklarının bir parçası olan bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yeniden nüfuz alanı oluşturmak imkânı doğdu. Ulusal çıkarları açısından, nüfusunun en az üçte biri Türk ve sınırları içinde Azerbaycan Eyaleti var olan İran için Dağlık Karabağ sorunu, çok büyük hassasiyetle izlemesi gereken (ve izlediği) ve gerektiğinde hangi ölçüde müdahale edeceğine karar vermek zorunda olduğu bir konudur. İran bir

yandan eski gücünü yeniden kazanan Rusya gibi güçlü bir rakiple ilişkileri dostluk ve işbirliği düzeyinde geliştirmek, diğer yandan da sorunun çözülmesinde aktif görev üstlenerek Kafkasya bölgesinde nüfuz sahibi olmayı istemektedir. Lakin Rusya karşısında güçsüzlüğü nedeniyle ve birçok güçlü devletin çıkarlarının olduğu bölgede İran Rusya'nın eşit olmayan ortaklığını kabul etmiş durumdadır. 1996 yılından bu yana İran'a karşı uygulanan siyasi, iktisadi ve askeri ambargo onu Rusya ile yakınlaştırmış ve stratejik ortak yapmıştır. İran Ermenistan'la ekonomik ve ticari ilişkileri genişleterek onu güçlendirmiş, Rusya-Ermenistan-İran üçgenini yaratmakla Azerbaycan için Dağlık Karabağ sorununun çözümünü zorlaştırmıştır. Çıkarları örtüşen devletler kendi sınırlarında Dağlık Karabağ sorununun çözümüyle siyasi ve ekonomik alanda güçlenecek ve yönetilmesi zorlaşacak bir Azerbaycan Cumhuriyetinin varlığını ulusal çıkarlarına uygun bulmamaktadırlar.

Güçlü bölgesel ve küresel güçlerin desteğini alan Ermenistan kendini bu ülkeler birliğinde güçlü görerek sorunun çözümünde Azerbaycan karşısında zorluklar çıkarmaktadır. Bu zorlukların karşısını almak için, son dönemde yapılan enerji odaklı uluslararası anlaşmalarda yer alması, Azerbaycan'ın etki gücünü artırabilecek etkenlerden olabilir. Dağlık Karabağ meselesinin çözümünde bölgesel devletlerin, Rusya, İran, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın katılımı ve önerileri ile Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü korunmalı, DKÖB'nin statüsü yeniden düzenlenerek barış yolu aranmalıdır.

Kaynakça:

Asker, A., S. Aliyeva. "Severnıy Kavkaz i Osmano-Rossiyskom soperniçestve: na puti k samoidentifikatsii", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (2012): ss. 107-137.

Asker, Ali. "Rusya'nın Ermenistan'da Askeri Varlığı: Hukuki ve Politik Bakış Açısıyla Bir Değerlendirme". *Ermeni Araştırmaları Dergisi*. Sayı:41. (2012), ss. 93-111.

Asker, Ali: "Ermeni Meselesi" ve Kafkasya Gerçekleri. *Yüzüncü Yılında Ermeni Meselesi: İddialar-Yalanlar-Gerçekler.*(Ed.: Hakan Boz). Aygan Yayınları. İstanbul: 2015, ss. 446-509.

Aslanlı, Araz. Garabağ problemi tarihi, mahiyeti, hell prosesi, Bakü: Nurlar Yayınevi, 2009.

Aslanlı, Araz. Yeni küresel mücadelede Kafkasya ve Karabağ sorunu, Ankara: Ekoavrasya yayınları, 2013.

Cabbarlı, Hatem. "Bağımsızlık sonrası Ermenistan-Rusya ilişkileri", ASAM, 2004 www.akademiktarih.com/.../ermeni...-/4891-bak-sonrasmenistan-rusya-ie

Delhah, Ali Paşapur. "Analiz rossiysko-iranskih otnoşeniy posle podpisaniya soglaşeniya po yadernoy probleme", http://inosmi.ru/politic/20160204/235277420.html (04.02.2016).

Demirtepe, M.Turgut (edütör), "Dağlık Karabağ sorunu Dar alanda büyük oyun", USAK RAPOR, No:11-07, Eylül 2011:5-91, http://www.usak.org.tr/_files/2942016143843-CXKSNZNJRM.

Gasımov, Musa. "Rusya'nın Azerbaycan Politikası" Avrasya Dosyası, Kış 2001-2002, Cilt 7, Sayı 4:253-269

Genceliyeva, Seriyye, "Tebriz v XIX veke", (Tebriz XIX yüzyılda) doktora Tezi, yyy.

İbrahimov, Ferhat. "Rol İrana v uregulirovanii konflikta v Nagornom Karabahe" http://www.politrus.com/2016/05/19/iran-qarabaq/

"İran i Karabahskiy konflikt" (İran ve Karabağ anlaşmazlığı), www.iran.ru/news/analytics/.../Iran_i_Karabahskiy_konflikt

Keskin, Arif. "İran'ın Kafkasya Politikası", 2016:1-6 yyy http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0503-iran.htm

Kiya, Behnaz Esedi. "Azerbaycan, Tahran, İran Dış İşleri Bakanlığı", 1374 s.128; alıntı . A. Keskin, İran'ın Kafkasya Politikası. s. 3, http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0503-iran.htm

Mammadov, İlgar ve Tofik Musayev. Armyano-Azerbaydjanskiy Konflikt. Bakü, 2008.

Mustafayev, Beşir. "Sovyetler Döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ Politikası", Karadeniz Araştırmaları, Güz 2013, Sayı 39, s.60-62.

Ovsepyan, Arpine. "İran i karabakhskiiy konflikt :pozitivniyiy neiytralitet i posrednicheskaya-iniciativnost",http://armedia.am/rus/news/32886/iran-i-karabakhskiiy-konflikt-pozitivniyiy-neiytralitet-i-posrednicheskaya-iniciativnost.html, ARMEDİA information, analitical agency 18.04.2016

Popkov Roman ve Aleksandr Hramçihin. " Voyna v Nagornom Karabahe" https://openrussia.org/post/view/14022 2016 2 Nisan

Salehi, Ali Akbar. "40% of Iranians speak Turkish", http://www.iranian.com/main/2012/jan/ali-akbar-salehi-40-iranians-speak-turkish (11.11.2016).

Talıblı, Sübhan. İran İslam Respublikasının Gafgaz Siyasetinde Dağlıg Garabağ Problemi (1991-2005), Bakü: Elm ve tahsil Yayınları, 20016

Tapan, Noyan. "Ekspertnaya otsenka: İranskaya initsiativa po Naorno-Karabakskomu konfliktu", (uzman değerlendirmesi: Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik İran'ın teşebbüsü), 2016 shttp://ia-centr.ru/expert/7806/

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Anayasal Yapılanma

Doç. Dr. Fahreddin NAĞIYEV *

Öz:

Azerbaycan Cumhuriyeti milli devlet kuruculuğunu sağlayacak yasal düzenlemelerin oluşturulmasında demokrasi ve hukuk devleti kuruculuğu yolunu tutmuş bazı ülkelerin tecrübesini kullansa da, Azerbaycan kendisinin yüzyıllar boyu elde ettiği tarihi başarılarını, ulusal devlet kurma geleneğini korumayı başardı. Azerbaycan'da anayasa yapım sürecinin tarihi Halk Cumhuriyeti döneminde İstiklal Beyannamesi'nin kabul edilmesi ile başlasa da bu tarihin büyük bir dönemi Sovyet yönetimi yıllarına denk gelmiştir. Sovyet yıllarının anayasaları dönemin siyasi-ideoloji ihtiyaçlarına göre SSCB Anayasa'sının hukuki ilkelerine ve prensiplerine dayanmaktadır. Yalnız 1991 yılı 18 Ekim tarihli Devlet Bağımsızlığı hakkında Anayasa Kanunu Azerbaycan Cumhuriyeti tarihinde ilk bağımsız anayasa aktı sayılabilir. Bu düzenlemenin başlıca hükümleri 1995 Anayasası'nda daha da geliştirilmiştir. Sonraki yıllarda sosyal ilişkileri düzenleyen en önemli önemli belge olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası da sürekli gelişen sosyal ilişkilere uyum farklı zamanlarda bir takım değişikliklere maruz kalmıştır. Halk Oylaması - Referandum yolu ile gerçekleşen bu değişiklikler anayasanın hayatiyetini, onun devlet ve toplum hayatında oynadığı rolün önemini sağlamıştır.

Yapılan bilimsel araştırmaların sonucu olarak aşağıdakıları söyleyebiliriz:

- Anayasalar Azerbaycan SSC'de, aynı zamanda bağımsız Azerbaycan'da siyasi, sosyal, ekonomik (tarım) hayatının çekirdeği ve yüksek hukuki üssüdür;

- Anayasalar sosyal-siyasi hayatın nabzını tutmak, onu düzenleyen başlıca hukuk düzenleyici faktör olarak gelişmelidir;

- Anayasalar toplumun sosyo-politik, ideolojik karakteristikinden bakılmaksızın, devletin niteliği işlevini gerçekleştirmiştir;

- Toplumumuzun gelişmesi, devletçiliyimizin gelişimi, millileşmesi ve Avrupa'ya entegrasyon yolunda güvenle ilerlemesi Anayasa'da gelecekte de kaçınılmaz değişikliklere neden olacaktır.

Anahtar kelimeler: Anayasa; anayasa reformları; sosyal ilişkiler; İstiklal beyannamesi; Halk Cumhuriyeti; referandum

* Azerbaycan Cumhurbaşkanlı'ğına bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Hukuk Anabilim Dalı Başkanı

Giriş:

Beşer tarihinde toplumun siyasi sisteminin gelişimini etkileyen öyle normatif belgeler olmuştur ki, onlar insan ve vatandaş haklarının, devlet iktidarı kurumlarının sabit etkinliğinin sağlanmasında eşsiz rol oynamıştır. Bu hukuki belgeler arasında devletin temel kanunu sayılan anayasa en önemlisidir. Anayasa halkın yüksek hakimiyetinin tezahürü olan egemenliğini, devlet yapısını, kimliğin tüzel esaslarını, devlet kurumu ve yerel yönetim sistemini düzenleyen siyasi-hukuki belgedir. Anayasa kavramı Latince «tahsisat», «yapı» demektir. Burada devletin, onun yönetiminin, devlet yapısının temellerinin tesis edilmesinden söz ediyoruz.

Tarihsel anayasa her halkın sürekli bir gelişim yolunu belirleyen ali belge olmakla birlikte, devletin siyasi sisteminin mahiyetini açmış, insan hak ve özgürlüklerine, demokratikleşme süreçlerine yaklaşımı özünde içermiş, ulusal mevzuatın gelişiminde önemli rolü olmuştur. 12 Kasım 1995 yılında halk oylaması - referandumla kabul edilmiş bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası da dünya kamuoyunun yüksek değer olarak değerlendirdiği uluslararası hukuk ilkelerine, demokratik ilkelere dayalı olarak, halkın sivil ve hukuki devlette yaşamak isteğini temsil ediyor. Anayasa'nın önsözünde devletin bağımsızlığının ve egemenliğinin korunması, hukuk devleti kurmak, insan haklarının korunması gibi önemli görevler beyan edilmiştir.

Devlet ve toplum yaşamında anayasanın yeri ve rolü

Anayasa'nın esasında iktidarın tek kaynağı olarak halkın tanınması, ülkenin bütünlüğünün korunması, hak ve özgürlüklerinin devletin en yüksek hedefi olarak beyan edilmesi, uluslararası hukukun ulusal mevzuat üzerinde üstünlüğü gibi hukuk devleti ve sivil toplum quruculuğuna sağlayan ilerici fikirler durmuştur. Anayasa'da Azerbaycanın demokratik yolla gelişmesinin kaçınılmaz olduğunu öngören şart ali iktidarın halka ait olmasının kesin şekilde tespit edilmesidir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na ait önemli hususlardan biri, insan ve vatandaş haklarının kapsamlı şekilde tespit edilmesi ve bu hakları tanımak, savunma ve sağlamanın ise devletin temel amacı olduğunun ilan edilmesidir. Anayasa›nın 12. maddesinin birinci fıkrasına uygun olarak insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin, herkesin yeterli yaşam düzeyinin sağlanması devletin en yüksek amacıdır. Anayasa'nın kabulünden sonra ülkede gerçekleştirilen çok yönlü reformlar da işte insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin etkin temini amacına yönelik, bu süreçte sivil toplum kurumlarının rolü genişletilmiştir.

Sosyal ilişkilerin gelişme temposu, toplumun dinamik gelişimi ile ilgili olarak devlet yönetim sisteminin temelini oluşturan önemli mevzuat düzenlemelerinin modernizasyonu genelde sosyal talep olarak gündeme gelir. Anayasa da her devletin hukuk sisteminin temel esasını teşkil ettiğinden ülkenin gelişim özelliklerini içermelidir, çağdaşlığı, demokratikliyi, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerine geçerli teminat mekanizmalarını kurumlaştırması ile dikkati çekmelidir. Anayasa'nın zamanın ruhu, toplumun iradesi ile uzlaşması, progresif yeniliklere yeterli tepki vermesi önemlidir. Kısacası, Anayasa'ya değişiklikler eğer tarihi zorunluluktan, sosyal telebatdan ileri gelerek başarılı sonuçlara yol açıyorsa, sadece onun değişmezliği fikrini esas getirerek reformlardan vazgeçmek doğru bir yaklaşım değildir.

Anayasa reformlarının güncelliğini nitelendiren hallere aşağıdakileri ait etmek olur: ülkenin yasama yetkisinin gelişmesinin zorunluluğu; Azerbaycan Cumhuriyeti'nde anayasa reformlarının sürekli gelişimini modelinin oluşturulması; dünyanın gelişmiş ülkelerinin uygulamalarının kapsamlı çalışma ve onun Azerbaycan'ın özelliklerine uygun uygulaması; modern devletin temel yasası gibi devletle vatandaş arasında karşılıklı sosyal ilişkileri düzenleyen anayasa ilkelerine dayanmış mevzuat güncellemesinin gerekliliği. Böylece, Anayasa yapımı alanında yapılan reformlar, Anayasa enstitüsünün öneminin artması bu sorunun teorik ve pratik açıdan karmaşık bir şekilde ele alınmasını gerektirir ve bu reformların özel güncelliğini ve ayrı bir öneme sahip olduğunu şartlandırır.

Birinci Azerbaycan Cumhuriyeti. Bağımsızlık Beyannamesi.

Azerbaycan devletçiliği tarihinde mevcut olan 4 cumhuriyetten birincisi olan[1] Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsız Anayasası olmasa da, bu devlet faaliyet gösterdiği dönemde anayasa niteliği taşıyan birkaç eylemi kabul etmiştir. 1919 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığı hakkında Anayasa Yasası, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu, hükümeti ve bayrağı hakkında anayasa nitelikli yasaları belli kadar Azerbaycan'ın Anayasa yapımının başlanğıçı olarak değerlendirilebilir[2].

28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin oluştuğunu, temel amaçlarını ilan eden, bu ülkenin kanun yapım sürecinin zirvesinde yer alan İstiklal Beyannamesi tüm Türk-Müslüman dünyasında, genelde tüm Doğu›da ilk defa olarak Azerbaycan›da en demokratik cumhuriyet kontrol yönteminin - parlamentli cumhuriyetin oluşturulmasından haber veriyordu.

Bu siyasi ve hukuki belgede bağımsız Azerbaycan devletinin kurulduğu ilan edilen, onun hakimiyetinin ait olunduğu arazinin sınırları belirlenmiş, ayrıca devletin temel faaliyet prensipleri yansıtılır. İstiklal Beyannamesi Azerbaycan halkının egemen, demokratik, hukuk devleti kurmak azminde olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. İstiklal Beyannamesinin kabulü ile Birinci Dünya Savaşı sırasında oluşmuş çok karmaşık bir tarihi ortamda Azerbaycan'ın kuzey topraklarında devlet geleneklerimiz yeniden, kendisi de bu defa parlamenter cumhuriyet biçiminde dirildi. Azerbaycan halkının tarihinde ilk Parlamentli cumhuriyet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, aynı zamanda, tüm Doğu'da, özellikle Türk-İslam dünyasında ilk demokratik, hukuki ve laik devlet örneğiydi. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kendisinin siyasi yapısına, gerçekleştirdiği demokratik devlet yapılanması önlemlerine, ayrıca karşısına koyduğu amaç ve görevlere göre de Avrupa'nın geleneksel demokratik Cumhuriyetlerinden hiç geri kalmıyordu.

İkinci ve üçüncü Azerbaycan Cumhuriyetleri döneminde anayasa yapımı.

Ancak, Halk Cumhuriyeti döneminde kabul edilen devlet dili, devlet bayrağı, parlamento hakkında yasalar da anayasal nitelikte olsa da, ayrıca bir takım nedenlerden Anayasa kabul edilemedi. O yüzden tam sorumluluğu ile hemen hemen Azerbaycan'ın devlet ve hukuk tarihinde ilk Anayasa Enstitüsünün organizasyonu 1921 yılından - İkinci Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın kabulünden başlanır. 19 Mayıs 1921 yılı tarihinde, Bakü'de düzenlenen birinci Genel Azerbaycan Sovyetler kurultayı Azerbaycan SSC Sovyetler fikri esasında faaliyet gösteren ilk Anayasasını kabul etti. Bu anayasa Azerbaycan'da sosyalizm toplumun kurulmasını bir görev olarak öne sürüyordu, ülkede Sovyet hakimiyetinin zaferini yasallaştırdı. 1936 yılında SSCB'nin yeni Anayasası uyarınca 1937 yılında üçüncü Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni anayasası kabul edildi. 1978 yılında kabul edilen ve yeni tarihi ortamın özelliklerini içeren 3. Azerbaycan Anayasasına Sovyet Azerbaycan'ının önceleri yürürlükte olan anayasalarında öngörülmeyen yeni haklar, özgürlükler ve görevler dahil edilmişti. Onların içerisinde en çok ilgi çekeni ülkenin o zamanki başkanı Haydar Aliyev›in siyaseti sonucunda Azerbaycan diline devlet statüsünün verilmesi idi. Formal olarak kabul edildikleri dönemlerde anayasalar için belirlenmiş ekser taleplere cevap verdiklerine rağmen bu anayasaların hiçbiri bağımsız devletin anayasası değildi. Onlar komünist ideolojisine hizmet etmekle SSCB Anayasasının temelinde çizilirdi.

1 Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin 80 yıldönümüne ait törende Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in konuşması. Azerbaycan Gazetesi, 28 Mayıs 1998

2 F. Nağıyev. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin sağlanmasında anayasa reformlarının rolü. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin anayasal teminatının güncel sorunları konusunda Uluslararası Bilimsel-pratik konferansın malzemeleri. Bakı. Mütercim. 2016. S.134

Devlet Bağımsızlığı hakkında Anayasa Aktı.

1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nde gittikçe genişleyen, aynı zamanda parti ve devlet yönetiminin kontrolünden çıkarak idareolunmaz karakter alan kamu yönetimi reformları sonucunda SSCB'nin yıkılmasının yaklaşması, ittifak devletlerinde ulusal özgürlük hareketinin genişlemesi, bu süreçlerden kullanan ve yurtdışındaki destekçilerinin himayesine dayanan Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırganlık eylemleri sonucu halkın milli özünüderk bilincinin artması, nüfusun kaynaşmasının güçlenmesi sonucunda Azerbaycan parlamentosu halkın bağımsız ve demokratik devlet uğruna yürüttükleri mücadelenin karşısında tahammül bilmeyerek 18 Ekim 1991'de Devlet Bağımsızlığı hakkında Anayasa Aktını kabul etti. Bu tarihi belgenin kabulünde o zaman Yüksek Sovyet milletvekili olan Haydar Aliyev'in büyük rolü olmuştur. 1991 Ekim 19-da Azerbaycan Yüksek Sovyeti sessiyasına gönderdiği başvuruda bu olayı yüksek değerlendiren Haydar Aliyev yazıyordu: «Biz bugün mutluyuz ki, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yüksek idaresi ulusal özgürlük niyetlerimizin hayata geçirilmesi için ilk adım attı»[3].

1991 Aralık 29-da halk referendumunda mesele tartışmaya çıkarılır ve nüfusun % 95'i bu referandumda yer alarak ülkenin bağımsızlığına, egemenliğine ve istiklaline oy verir.

6 bölüm, 32 maddeden oluşan Anayasanın 2. maddesi ile belirlenen, bağımsız Azerbaycan devleti 1918-1920 yıllarında mevcut olmuş Halk Cumhuriyeti'nin varisidir. Aslında siyasi anlamda kalıtım ondadır ki, 18 Ekim eylemi kabul edilirken Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Azerbaycan Milli Konseyi'nin 1918 mayın 28-de kabul ettiği İstiklal Beyannmesi'ne, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin demokratik ilkelerin ve geleneklerinin varisliyine dayanan ve «Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kurtarma hakkında» Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti 1991 yılı 30 Ağustos tarihli Beyannamesini rehber edinmiştir. SSCB'nin düzenlenmesi hakkında 1922 yılı 30 Aralık tarihli sözleşmenin Azerbaycan'a ait bölümü imzalandığı andan geçersiz ilan ediliyordu. Geçmiş SSC Birliği'nin bünyesine dahil olmuş egemen devletler ile karşılıklı ilişkilerin ortaya çıkan tüm sorunların sözleşmeler ve anlaşmalar yoluyla çözümlenmesi öngörülüyordu. Ayrıca madde ile söz ediliyordu ki, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1978 Anayasası bu Anayasa hükümlerine aykırı olmayan yerlerinde yürürlükte kalır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kurtarma ilan edilinceye kadar yürürlükte olmuş, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne aykırı olmayan, milli devlet yapısının değiştirilmesine yönelik düzenlemelerin hepsi Azerbaycan Cumhuriyeti'nde hukuki geçerliliğini korur. Yasal katılım ilkesini gözeterek ilan edilirdi ki, Azerbaycan Cumhuriyeti›nin ilgili yasaları kabul edilene kadar SSCB yasaları Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında hukuki geçerliliğini korur; bu yasaların listesini Azerbaycan Cumhuriyeti›nin parlamentosu belirler. Azerbaycan Cumhuriyeti›nin bağımsızlığına karşı yöneltilen bir fiil egemen devletin iç işlerine karışmakta ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak bu eylemlere cevap verilir.

Devlet Bağımsızlığı hakkında Anayasa Aktının birçok hükümleri, neredeyse hiçbir değişiklik yapılmadan 1995 Anayasası'nın metnine dahil edilmiştir. Burada söz Anayasanın tüm sonraki bölümlerinin belirleyen genel hükümlerden gidiyor. Örneğin, belirlenen, Azerbaycan halkı, Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ve dışında yaşayan, Azerbaycan Devleti ve kanunlarına tabi sayılan tüm Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarından ibarettir. Kendi yönetim biçimini seçmek, başka halklarla kendi ilişkilerini belirleme, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatını kendi tarihi ve milli geleneklerine, evrensel değerlere uygun geliştirmek Azerbaycan halkının ayrılmaz hakkıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde egemen güç Azerbaycan halkına aittir. Azerbaycan halkının her hangi bölümü, herhangi bir kişi egemen iktidarın kullanılması yetkisini zorla ele geçiremez. Azerbaycan halkı egemen güç doğrudan referandum yoluyla ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin parlamentosuna genel, eşit ve doğrudan seçim hukuki temelinde gizli oyla seçilmiş temsilcileri aracılığıyla kullanır. Azerbaycan halkı kendi iradesinin ifadesi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin demokratik yapısına ve hukukun üstünlüğüne

3 Dönüş. (1990-1993). Тякмилляшмиш вя йенидян ишлянмиш икинъи няшр. - Бакы, «Азярбайъан» няшрийаты, 2008. - 840 с. Danışman ve buraxılışa sorumlu V.Talıbov.

sağlanır[4]. Anayasa Kanunu III bölümü devletin esaslarını belirler. Azerbaycan halkı bağımsız, laik, demokratik, üniter devlet yaratır, bu devletin egemen iktidarı iç meselelerde ancak hukukla, uluslararası meselelerde ise sadece Azerbaycan halkının bağımsız olarak izin verdiği anlaşmalardan ileri gelen hükümlerle sınırlıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin egemenliği onun bütün topraklarına aitdir. O, kendi topraklarında gerçekleştirdiği egemen hakları hiçbir şekilde başka devletlere vermiyor. Arazi meselelerini tespit ederken Anayasa bağımsız devletlerin ilkesini temel alır - Azerbaycan Cumhuriyeti ülkesi bütündür, bölünemez ve yabancılaşmış olamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti, topraklarının herhangi bir bölümünü, herhangi bir şekilde kimseye vermez sadece Azerbaycan Cumhuriyeti Parlamentosu kararı ile ülkenin tüm nüfusu arasında halk oylaması (referandum) geçirmek yolu ile Azerbaycan halkının rızası temelinde sınırlarda ayrımı yapılabilir. Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında sadece Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ve Azerbaycan Cumhuriyeti kanunları geçerlidir.

Bağımsız devletin ilk Anayasası kabul edildiği sosyo-politik ortam.

Elde edilen bağımsızlığın korunması için bağımsız devletin istikrarlı ve dinamik esas yasanın - Anayasanın kabulüne ihtiyaç vardı ve bu ihtiyacın en kısa sürede ödenmesi yeni bağımsızlık kazanmış Azerbaycan'ın yaşaması ve dünyaya entegre etmesi için çok önemli ve gerekli yasal şartlardan biriydi. Yeni Anayasa eski geleneksel Sovyet anayasalarında hem algısının daha yüksek biçimi, hayata geçirilmesinin daha gerçekçi, XXI yüzyıla doğru gidilen zamanda temel insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin korunmasının tespit edilmesinin daha mükemmelliği ve genişliği ile farklıydı. Evet, henüz 1993 yılında 6 Aralık'ta yeni anayasa hazırlanmasına ve bunun için anayasa komisyonu ve çalışma grubu kurulmasına teşebbüs gösterilse de, o dönemde tamamen yeni devlet yapılanması sürecinin yürütülmesi, tecrübesizlik ve de iktidar iktidarla muhalefet arasında giden hem askeri, hem de siyasi çatışmalar bu teşebbüslerin gerçekleşmesine olanak sağlamadı. Daha sonra 03 Ekim 1993'te Haydar Aliyev'in Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilmesi ülkede istikrarlı ve dayanıklı devlet kuruculuğunun oluşturulmasının temeli oldu. Bu politikanın bir parçası da bağımsız devletin yeni ve ilk ulusal anayasasının oluşturulması yolunda ilk adım oldu. Bu adımla 2 Mayıs 1995'de Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisinin 1048 sayılı kararı ile Azerbaycan Cumhuriyeti yeni Anayasa taslağını hazırlayan komisyonun yapısı belirlendi. Komisyonun 1995 5 Haziran geçirilen ilkiclasında Anayasa Komisyonu Başkanı H. Aliyev kaydetmiştir ki, «Hep diyoruz ki, biz demokratik, laik bir hukuk devleti kurmak için gelişmiş Batı ülkelerinin devlet yapılanması, demokratik ilkelerin sağlanması alanında elde ettiği gelişmeler kullanıyoruz ve yapacağız. Yapacağımız projede bu hükümler, bu ilkeler belirtilmelidir[5].» Genel prensipler hakkında konuşurken Komisyon Başkanı göstermiştir ki, «Genel prensipler ondan ibaret olmalıdır ki, bizde hukuk, demokratik, laik, svilizasiyalı devlet kurulucuğu eğilimi var. Bu süreç kabul edilen ayrı ayrı kanunlarla, kararlarla, ameli fealiyyetimizle devam ediyor. Ancak bu süreci hızlandırmak ve onun son aşamalarını şimdiden belirlemek için, - sadece devlet kurmak için değil, tam kurmak istediğimiz devletin uyumlu etkinliğini sağlamak için ana ilkemiz, Anayasamız tüm bu taleplere uygun olmalı ve bu taleplere cevap vermelidir[6].»

Anayasa taslağının hazırlanması hem de çok zor süreçlerden geçmiştir. Anayasa Komisyonu 9 kez geniş katılımlı kendi oturumunu geçmiştir. Tüm tartışmalarda tek amaç anayasanın tam demokratik, dünya standartlarına uygun, insan ve devlet ilişkilerini, devlet meselelerini tamamen net yansıtan bir konseptinin oluşturulması olmuştur. Anayasanın sürekliliğini sağlamak için şartlar böyleydi: «Anayasamızın hükümleri hem bu günümüz için, hem de geleceğimiz için yazılmalıdır. Biz çalışmalıyız ki, Anayasamız uzun bir dönemi kapsaya bilsin, sürekli olsun, ama Anayasamızın değişikliklere, eklentilere ihtiyacı olmasın[7]». Nihayet 1995 Kasım ayının 12-de halk oylaması - referandum yoluyla Azerbaycan

4 Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Bağımsızlığı hakkında Anayasa Akt. Bakü, Hukuk Yayınları, 2015.
5 «Azerbaycan» gazetesi, 06 Haziran 1995.
6 «Azerbaycan» gazetesi, 06 Haziran 1995.
7 «Yasallık» dergisi. N1-2. 1996

Cumhuriyeti'nin ilk bağımsız Anayasası kabul edildi. Anayasamız dünya Anayasacılık Enstitüsü'nə uygun olarak Anayasa'nın kabul edilmesinin amaç ve ilkelerini açıklayan önsözden, 5 kısım, 12 bölüm, sonradan yapılmış eklentileri dikkate alarak 164 madde ve geçiş hükümleri içermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası egemenliği, bağımsızlığı ve devlet yönetiminin üstünlüğünü tespit eden temel hukuki belgedir. O, devlet kurumları sisteminde denge oluşturur, Anayasa yapısının istikrarını sağlar[8]. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası sadece devletin teşkilini değil, hem de sivil toplum alanlarını - sosyoekonomik yapının gereklerini, toplumun kültürel hayatını, insan ve vatandaşların hak, özgürlük ve görevlerini kapsar. Onun düzenleyici rolü tüm devlet organizmasına aittir. Odur ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası onun temellerinin, insan ve vatandaşın hukuki statüsünü, sivil toplumun temel yönlerini, üniter devlet yapısını, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yasama, yürütme ve yargı organlarının teşkili ve faaliyet prensiplerini, ülkenin yasama sisteminin anayasal esaslarını tespit ediyor.

Anayasa reformları.

Anayasa reformları - devlet hakimiyetinin devlet ve sosyal yapıda anyasacılık ilkelerinin gerçekleşmesine yönelik siyasi karar ve eylemlerinin toplusudur. Anayasa reformları devlet-hukuk kurumlarının tüm sisteminin ülkenin anayasal yapısının esaslarının tespit edilmesine yönelik niteliksel yeniden yapılanması demektir[9]. Her bir devletin etkin hukuk sisteminin oluşturulması sosyal değişikliklerin dinamikasında ciddi önem arz etmektedir. Böyle sistemin merkezinde anayasa duruyor. Devletler tarafından yeni anayasasının hazırlanması ve güncellemesi gelişmekte olan sosyal ilişkilerin gereklerine uyarlanması demokrasinin gelişmesinin, hukukun ve kamu düzeni güçlendirilmesinin güncel sorunlarından biridir. Anayasada devletin bilimsel esasları özetlenmiştir, o, sosyal hayatın tüm alanlarına etki eder. Anayasa aracılığıyla devletin hukuki niteliği, yönetim ve devlet yapısı biçimi belirlenir, devletin, onun bölge ve yönetim arazilerinin kurumsal birliği elde edilir, kimlik, toplum ve devletin karşılıklı ilişkileri ayarlanıyor. Eğer anayasa aracılığıyla yeni toplumsal yapı oluşturularsa, anayasa reformları yoluyla mevcut yapı modernize edilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 1991 yılından başlayan anayasa reformları sosyo-politik hayatın tüm temel alanlarını kapsamaktadır. Bu değişikliklerin önemi egemen devlette yenilenmiş toplumun hukuki modelinin oluşturulmasıdır. Anayasa reformlarının ölçeği bu devletlerin piyasa ekonomisinin oluşması yolununu tutması ve sivil toplum değerlerine önem vermesi ile ölçülür. Anayasa reform genç egemen devletlerde yaşanan devlet egemenliğinin pekiştirilmesi ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde toplumun siyasi-devlet yönetimi geliştirilmesi ile ilgili sosyal süreçler; sosyal ilişkilerin hukuki yönetimi etkinliğinin artırılması; insanın yüksek sosyal değer olarak tanınması gibi sosyal değişiklikler yer buluyor. Yani egemen devletlerde yaşanan sosyoekonomik değişikliklerin gelişme hızı anayasa yönetimi rolünün artmasını da belirler. Bunu o devletlerin anayasa hukukunun dinamik yenilenme süreci de kanıtlıyor. Anayasa reformlarının icabı objektif olarak devletlerin sosyal gelişiminden kaynaklanır. Birinci aşamada devlet anayasanın metninde değişikliklerle yetiniyor ve sonunda onun anayasası içerik ve yapısal itibariyle esaslı değişikliklere maruz kalıyordu. Totaliter geçmişle vedalaşarak, böyle anayasa kendi devletinin anayasal tarihinde prensipte yeni aşamanın temelini koyuyor.

Modern aşamada Azerbaycan Cumhuriyeti'nin anayasal gelişmesinin temelini oluşturan anayasa reformları bir dizi farklı vasıflarla karakterize ediliyor. Bunlar şunlardır:

Birincsi, toplumun gelişmesinin sosyalist modelinden vazgeçilmiş ve liberal-demokratik gelişme modeli kabul edilmiştir. Bu kendini devletin isminin değiştirilmesinde, bayrak, marş, armanın tasvirinde, mili-tarihi özelliklere önem verilmesinde gösteriyor. Bu, liberal-demokratik anayasa yapısına geçişin kabul edilmesi gibi değerlendirilebilir.

8 Z. Askerov "Anayasa Hukuku". 2002.

9 F. Nağıyev. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin sağlanmasında anayasa reformlarının rolü. İnsan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin anayasal teminatının güncel sorunları konusunda Uluslararası Bilimsel-pratik konferansın malzemeleri. Bakı. Mütercim. 2016. S.137

İkincisi, devlet toplumun siyasi sisteminde bir partinin tekelci tutumundan vazgeçmiş ve ideolojik çoğulculuğu kabul etmiştir. Artık hiçbir ideoloji resmi, devlet ideolojisi olarak kabul edilmez. Siyasi çoğulculuk de yasallaşmıştır.

Üçüncüsü, güç dağılımı kavramı hukuk devleti kuruculuğunun temel koşulu olarak tanınmıştır. Hakimiyet dağılımı teorisine uygun olarak, devlet yönetimi kurumları yeniden kurulmuştur: seçim sistemi ve parlamento seçimleri yenilenmiş ve demokratikleşdirilmiştir. Başkanlık cumhuriyet modeli tahsis edilmiş, insan hakları vekil görevi oluşturulmuş, yerel yönetimlerin hakları genişletilmiştir.

Dördüncüsü, mülkiyet biçimlerinin çeşitliliği - özel, devlet ve belediye mülkiyeti türleri tanınmış, ekonomi pazar ilişkilerine esaslanmağa başlanmıştır.

Beşincisi, hukukun üstünlüğü ülkenin anayasal gelişmesinin genel prensibine dönüşmüştür.

Altıncısı, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen norm ve ilkelerine uygun olarak, insan ve vatandaşın anayasal statüsü demokratikleşdirilmiş, hak ve özgürlüklerin yargı savunması, kimlik ve devletin karşılıklı sorumluluğu güçlendirilmiştir.

Yedincisi, yerel yönetimlerin hakları genişletilmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti tarihinde ilk kez yerel yönetimler anayasa enstitüsü gibi tanınmış, ona devlet güvencesi verilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında yapılmış ek ve değişikliklerin kısa özeti.

1995 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk milli Anayasası'nın kabul edilmesinden sonra toplum ve devlet hayatının çeşitli alanlarında farklı değişiklikler ortaya çıkmış, kapsamlı demokratik reformlar yapılmış, aynı zamanda ülkenin tüm hukuk sistemi yeniden kurulmuş, insan haklarının daha güvenli korunması için üç aşamalı bağımsız yargı oluşturulmuş , kolluk sisteminin etkinliğinin demokratik değerlere ve uluslararası standartlara uygun düzenlenmesi amacıyla yeni yasalar kabul edilmiştir.

Bununla birlikte, Anayasanın düzenleme temelini oluşturan sosyal ilişkilerin gelişmesi, sosyal, ekonomik ve siyasi ortamın değişmesi bu mevzuat belgesine uygun değişiklik ve ek yapılması gerekliliğini oluşturmuştur. 2002 Ağustos 24 ve 2009 yılı Mart 18-de Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına halk oylaması yoluyla yapılmış bazı ek ve değişiklikler de bu gerçeğe dayanarak toplumun genel gelişmesine cevap vermiş, ülkenin sosyal-siyasi, hukuki ve ekonomik hayatındaki kalite değişikliklerini aksettirmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde insan hak ve temel özgürlüklerinin gerçekleştirilmesinin temini, ülkede yargı reformlarının hayata geçirilmesi, Milli Meclis'in çalışmalarının ve seçim sisteminin daha da geliştirilmesi ile ilgili yeni hükümler ülke Anayasasında tespit edilmesi amacıyla yapılan bu Referandumlar dönemin zorunlu talepleri ile gerçekleştirilmiştir. Anayasaya ek ve değişikliklerin yürürlüğe binmesini sağlayan bu halk oylamaları demokratik gelişme yönünde önemli bir adım olmakla, cumhuriyetin sivil Avrupa değerlerine bağlılığını bir kez daha doğruluyor.

Belirtmeliyiz ki, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında periyodik olarak üçüncü kez her 7 yılda bir değişiklik yapılması hem de Azerbaycan'da siyasi, ekonomik, sosyal gelişmenin devamından haber verir. Ülke önünde duran görevler belirlenir, her 7 yıl zarfında başarıyla yerine getirilir ve bir sonraki uygun dönem için faaliyet ve gelişim programı kabul edilir.

Azerbaycan'da anayasal değişikliklere oluşan ihtiyaç, öncelikle, toplumun en çeşitli alanlarında belirgin gösteren hızlı gelişmeden kaynaklanmaktadır. Referandum Yasası taslağında yer alan ek ve değişikliklerin hukuki düzlemde açıklaması vatandaşın ilgi ve çıkarları açısından müstesna önemini öne çıkarıyor. Bu bakımdan Anayasada yapılmış bir takım değişikliklerin üzerinde özel durmak, onları mevcut seçeneğe nazaran karşılaştırmalı analiz etmek gerekir.

Somut değişiklikleri konuşmamızdan önce Anayasa›nın değiştirilmesine sınırlama konulmuş bazı hükümlerini hatırlatmak, devlet ve toplum hayatının istikrarının sağlanmasında onların rolünü bir kez daha vurgulamak isteriz. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası›nın güç kaynağı, halk egemenliği,

iktidarın menimsenilmesine yol verilmemesi, Azerbaycan devleti, Azerbaycan devletinin başkanı ve devlet dili hakkında hükümlerinin değiştirilmesine veya iptal edilmesine, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin iptali veya sınırlanmasına dair tekliflerin referanduma çıkarılamaz, halk iktidarı ve devletin esaslarına ilişkin birinci bölüm ile ilgili eklentilerin teklif edilemeyeceği hakkında gösterişlerin önemi vardır[10]. Nitekim, Anayasanın anılan hükümleri değişikliklerin yapılmasının kısıtlanması önemli kavramsal fikirler ve bakışların güçlendirilmesini, bu siyasi-hukuki belgenin diğer normlarının hukuki karakterinin artırılmasına odaklanmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti›nin ilk Anayasası kabulünden az sonra sosyal hayatın tüm alanlarında önemli gelişmeler yaşanmış, insan haklarının korunmasına dair yeni standartlar oluşturdu. Mevcut önemli sosyal ilişkilerin düzenlenmesi için yeni anayasa normlarının kabulü gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili olarak, Cumhurbaşkanı Anayasanın 24 maddesinde değişiklik yapılmasına dair referandum belirlemiştir. Sonuçta, 2002 Ağustos 24 de halk oylaması - referandum yolu ile Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına önemli ek ve değişiklikler yapılmıştır. Bunlar ülkemizin Avrupa Konseyi'ne tam üye olarak kabul olunmsından kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi, ayrıca yargı konumunun daha da geliştirilmesi ile baglı olan değişiklikler oldu. Bundan yedi yıl sonra Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 29 maddesinde 41 değişiklik yapılması konusunda teklif ileri sürmüştür. Bu değişikliklerden on yedisi maddelere yeni bölümlerin veya fıkra eklenmesi, yedisi maddelerde kelimelerin değiştirilmesi, yedisi maddelerde yeni kelimenin veya kelime eklemek için, altısı maddelere yeni cümlelerin ilave edilmesi, ikisi maddenin yeni baskısı verilmesi, biri maddenin adının değiştirilmesi, daha biri ise maddeden sözün çıkarılması ile ilgilidir. Referandum 2009 yılı mart ayının 18-de geçirilmiş ve öneriler seçmenler tarafından desteklenmiştir. Bu ilaveler ve değişiklikler insan hak ve özgürlüklerinin daha güvenli teminatına, devlet organlarının ve yerel yönetim organlarının etkinliğinin iyileştirilmesi, yargı bağımsızlığının artırılmasına hizmet etmektedir. Anayasanın 29 maddesine 41 ek ve değişiklikleri üç gruba bölmek olur: Birinci gruba insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin daha da genişletilmesi ve korunması; ikinci gruba devletçilik alanında; üçüncü gruba yasama, yargı hakimiyyetlerine ve belediyelere ait maddelere önerilen ek ve değişiklikleri ait etmek olur.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda 3. kez değişiklikler 26 Eylül 2016 tarihinde ülke Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in girişimi ile hayata geçirilmiştir. Anayasa'nın 23 maddesinde değişiklik yapılmış, aynı zamanda Anayasa'nın metnine 6 madde eklenmiştir. Onları dört gruba bölebiliriz:

1) insan hak ve özgürlüklerinin korunması mekanizmasının geliştirilmesi;

2) siyasi kurum faaliyetlerinin iyileştirilmesi;

3)devletler ve hükümetler uluslararası anlaşmaların imzalanması rejiminin iyileştirilmesi;

4) insan hak ve özgürlüklerinin korunmasında belediyelerin sorumluluğunun artırılması.

Önerilen 23 değişikliğin 16-sı, yani, dörtten üçü insan hak ve özgürlüklerinin korunması mekanizmasının iyileştirilmesi ile ilgilidir. Diğer değişikliklerden amaç siyasi kurum faaliyetlerinin geliştirilmesi, uluslararası ve hükümetlerarası uluslararası anlaşmaların imzalanması rejiminin daha da optimize etmektir.

10 Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası. Bakü, 2016.

Sonuç:

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde anayasa reformlarının ilk aşamasını Sovyet dönemi anyasaların geleneksel modeli ve içeriğinden vazgeçmek, kimliğin anayasal statüsünün tanınması ve yükseltilmesi, yeni devlet kurumu ve yönetim modelinin başlangıcı olarak karakterize edilebilir. Anayasa reformlarının amacı egemen ulusal devletçiliğin güçlendirilmesi, sosyal-ekonomik gelişmenin yeni modelinin hazırlanması, sivil toplumu ve yeni devlet iktidarı kurumlarının oluşumu, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Azerbaycan'ın Anayasasında insan hak ve özgürlükleri geniş tespit edilse de, hayatımızda meydana gelen pozitif değişiklikler, vatandaşların ekonomik, sosyal ve siyasal faaliyetlerde katsayısının önemli ölçüde artması hayatımızın gerçek parametresine dönüşmüştür. Son yıllarda insanların toplumsal yaşama katılımının artırılması yönünde ciddi adımlar atıldı. Kanun ve özgürlükler sektörü genişlemesi ve korunması mekanizmasının gelişimi iç politikanın önceliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Azerbaycan'da insan hak ve özgürlükleri sistemi Avrupa standartlarına daha çok adapte olmuştur. Tüm bu değişikliklerin Anayasada yansıması tamamen doğaldır. Anayasaya değişikliklerin bir kısmı insanların ekonomik hakları ile ilgilidir. Azerbaycan özgür ekonomik ilişkilerin oluşumu ve oturmuş sisteme dönüştürülmesi yolunda önemli mesafeyi artık kat etti. İleri sürülen teklifler ekonomik özgürlükler sisteminin yeni gelişme mekanizmasına dönüşmesi niyetini temsil eder. Aynı görüşleri siyasi özgürlükler alanına ait olan değişikliklere de söyleyebiliriz. Ülkemiz demokrasinin oturuşması yönünde iradesini sürekli ortaya koyup, demokrasinin gelişimi hep dikkat merkezinde gözaltına alındı. Fakat unutulmamalıdır ki, demokrasinin gelişme tarihi onun sürekli bir süreç olduğunu kanıtlamıştır. Tüm bunlar ise anayasa reformlarının sürekli ve progresif karakterinden haber veriyor.

Çok Kültürlü Diyalog, Hoşgörü ve İnsan Gelişimi

Doç. Dr. Ziyafet HEBİBOVA *

Öz:

Bugün insanlığı tek etnosun oluşturulması, onun bir zamanlar farklı halkların ve kültürlerin yarattığı etosun hazırlanması daha fazla endişelendiriyor. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, hiç de tüm kültürler tek etos fikrini kabul etmeye hazır değiller, öncelikle çünkü insanın kendi kimliğinden vazgeçmek konusu gündeme gelebilir. Sorunun ne ölçüde gerçekleşebilir kuşku altına alınsa da, herhalde, kültürlerin ve uygarlıkların iyileşmesinde, gerçekçi ve pozitif diyaloga girmesinde eğitimin rolü müstesna bir anlam taşıyor. Düşünüyoruz ki, bu bağlamda önemli unsur olarak çokkültürlü diyalog eğitimin sorunlarının çözülüp hazırlanması oldukça önemlidir.

Giriş

İnsan bilincinin konfliktliyi ve normatif - düzenleyici etnik sistemlerinin çatışması kültür ve sosyal antropoloji açısından farklılıklar daha belirgin şekilde ortaya koyuyor. Uygarlıkların şekillenmesinin erken çağında dinlerin yer bulması dindarların en önemli çıkarı olabildiğince çok sayıda adamları yeni manevi uygulamaya çekmek olmuştur, bu ise inandırıcı argümanların oluşturulmasını talep ediyordu. Tahmin edilebilir ki, din adamları insanlık tarihinin ilk **konfliktoloqları**" olmuşlardır. Erken hıristiyanlık döneminde artık "tolerantiya" terimi malumdu, ama bu durumda başkasına ilişki bağlamında değil, sadece dini hoşgörülükten söz edilmektedir. Eski yunanlıların yunanlı olmayanları barbarlar adlandırması tarihen bilinen bir olgudur. Bu tarihi olgu söylenebilir ki, eski yunanlılarda hoşgörü yabancı bir şey olmuştur. Ortaçağ'da hıristiyanlık ahlakının getirdiği hoşgörü inanca şamil olmuyordu onların **bidətçilərə,** müslümanlara ve yahudilere olumsuz yaklaşımı bu dönemin ideolojisi için karakteristik olmuştur.

XVI yüzyılda dini parçalanma ve toplumun silki bolguden milli birliğe olan talebin yetişmesi avrupa kültürüne ciddi tarihi meydan okumuştur. Onun için öyle bir toplumsal ilişki biçimi bulmak gerekiyordu ki, bir siyasi-devlet mekanında dini inancın ayırdığı insanların birlikte yaşaması mümkün

* Azerbaycan Cumhurbaşkanlı'ğına bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi ve Rektör Danışmanı

olsun. Protestan - Katolik savaşları Avrupa'nın manevi hayatını **harmoniyadan** mahrum ediyordu. Bu durumdan çıkış yolu bulundu: hiçbir dinin galip ola bilmemesi dini alandan çıkmayı kaçınılmaz ediyordu. Bilincin ve toplumun dinsizleşmesi yaşandı. İnsanın dini prensip üzere kendini doğrulama yerini devlet -siyasi prensibi üzere kendisini **identifikasiyasına** verdi[1].

Bu bağlamda Locke toplumsal sözleşme ve özel mülkiyetin ve her bir kişinin hayatının sosyal temelinde hoşgörü fikrini oluşturuyor. "Ben, her şeyden önce devlet ve dini meseleleri geliştirmeyi ve kilise ile devletin sınırlarını belli etmeyin gerekli olduğunu düşünüyorum"[2]. O, **müasirlerini** inandırmak istiyordu ki, dini inançları hiçbir şekilde kanıtlamak mümkün değil, o yüzden de devletin vatandaşların özel hayatına müdahalesi kabul edilemez. Özel farklar devletin temellerini sarsa bilmez. Ona göre, tolerans bile kusurlara sahiptir: inançların sadece özel sahneye sıkıştırılması baskı değilmi (örneğin, dindarlara nazaran hoşgörü, ama aynı zamanda kendi dini mensupluğunun gösteri ettirilmesine yasak) Filozof düzgün yazıyor ki, bu koşullar altında dindarlar vicdan özgürlüğünü tam hukukla gerçekleştire bilmezlerdi[3].

Doğal-bireysel farklılaşmayan haklar konseptine dayalı İ.Kant ideal-tipik yaklaşımı teklif etmişdir. Alman filozofunun formüle ettiği ahlaki ilkeleri her şeyden önce evrensel alanda faaliyet gösteriyor. Dolayısıyla o, bireylerin ahlaki genelliği sorunundan uzaklaşıyor. Hoşgörünün bu tür ahlaki tarifi onun alanında ilgisizliği göz ardı etmiş ama burada biz, İ.Kant için gerekli olan değişik, bazen birbirine zıt ahlaki normların çatışmasının şahit oluyoruz.Hoşgörüye bir borç olarak yaklaşım sorunu şu ki, hoşgörü öznesinin ahlaki kurala riayet edilmesinden imtina onu kendisine karşı "sivil ahlaki olmaya" yol açıyor[4].John Rols ısrar ediyor ki, hoşgörüye olan talep devletin çıkarları ile belirlenmiyor, ona göre de eş genel özgürlüklerin inkar edilmesinin tek temeli daha çok özgürlüğün kaybedilmesine yol çıkartan adaletsizliği ortadan kaldırmaktır. Rols C. Yazır: Bir çok bireyler genel olarak zihinsel ve fiziksel cehetce benzerdirler... Onlar saldırı karşısında zayıftırlar, onların planlarına ise başkalarının birleşik gücü engelleyebilir. Son olarak, bir ölçüde kaynakların yetersizliği da mevcuttur ... Doğal ve diğer kaynaklar pek bol değildir ki, işbirliğini gerekli bilmesin, fakat diğer taraftan böyle şartlar o kadar da sert değil ki, verimli işletmeler mutlaka sekteye uğrasınlar.Gerçi ki, karşılıklı hareketler mümkündür, sonuçları onlara verilen ihtiyaca yanıt vermiyor[5].C.Rolsun bu teorik maddesi eleştiriyle karşılandı, çünkü teorisinde göç ile ilgili toplumdaki sosyal gerilimi ve onun sonuçlarını dikkate almıyor.

Birleşik Devletler «eriten kazan'da» avrupalılardan oluşan göçmenler sorununu başarıyla çözse de, bugün politikacılar ülkenin milli birliğine olan tehlike karşısında şaşkınlık geçiriyorlar.Şu anda ABD vatandaşlarının sırasını dolduran göçmenlerde amerikalıların ve onların tarihinin birliği duygusu yok, belli idellara bağlılık görünmüyor**. Devletin neytrallığı ve radikal hukuki eşitlik doktrini sadece amerika toplumunun üyeleri arasında bugün siyasi diskursun günlüğünde duran konularda sürekli ahlaki anlaştıkları koşullar altında mümkündür.** Çokkültürlü diyalogda ciddi müzakere konularından biri geleneklerarası sorun meselesidir. Araştırmalardakı yorumlara göre, kendi geleneklerarası sorun bu gelenekler için anlaşmaya dayanarak onlar arasında herhangi bir ortaklık vardır, lakin bu ortaklık farklı kabul edilir.Araştırmacı için ilgisizlik ve hoşgörü belirttiğimiz gibi birbirlerini göz ardı eden kavramlardır, hoşgörü pasif alışkanlık değildir, her şeyden önce, unsurların birbirlerini asıl unsurlar olarak karşılıklı kabul etmesidir, unsurlardan her biri sadece onu diğerlerinden

1 Bak: «Россия и мусульманский мир». Бюллетень реферат. Анадум.информ. М., 2006, №9, с.10

2 Локк Дж. Послание о веротерпимости. // Соч. в 3 т. М., «Мысль», 1988, т.3. с.93

3 http: // www.igri.ru /center/seminars/russ-georgia/kapustin. html

4 http: // www.igri.ru /peple/illinskaya/avtoret.doc. с.14

5 Матравере М.Д. Проблема толерантности в англо-американской философии. // Толерантность: материалы летней школы молодых ученых «Россия-Запад: философские основания социокультурной толерантности. Екатеринбург. Б 2-х.с.17

ayıran kendi değerlerine bağlı değildir, ayrıca herkes için ortak olan özgürlük değerine bağlıdır[6].

Böyle bir hususu da belirtelim ki, hoşgörü ahlaki kusurlara karşı barıştırıcı tutum tutmuyor.O, tabii ki, yoksullukla kusur, şerle hayır arasında farkları ortadan kaldırmamaktadır.

Ayrıca hoşgörü sadece felsefesi-dini-siyasi inançlara karşı etik neytrallığı bildirir.Fakat toleransı hiç de davranışın destruksiyasına etik tarafsızlık gibi anlamak olmaz, çünkü kendi inanclarını görerek inanmak bakış açısı seçiminin önemli özellikleridir.

Böyle bir soru ortaya çıkıyor: hoşgörünün diğer hayati ilkeler, bakışlara yaklaşımı bir çeşit **qnoseoloji** teslimiyet, nasıl derler, kendisine ihanet değil mi? Bazı felsefi-tarixi araştırmalarda kanıtlamaya çalışıyorlar ki, nesnellik ve mantıksal olarak mutlaklık gerçeğin belirtileri değildir. Gerçek kavramını **relyativləşdirmək,** ilk bakışta, anlayışın dünyaya hoşgörülü bakışın öğrencileri açısından uyarlanması çabası olarak gözden geçirirler. Sorunun **qnoseoloji** yönü dokunmazken belirtmek isteriz ki, hoşgörünün teorik-tarixi gerekçeli hiç de gerçeğin mutleqliyi düşüncesinden vazgeçmek değil, aksine. Mutlak hakikat göreceli gerçeklerin mecmusudur. Bu demektir ki, onun somut təcəssümlərindən hiçbiri mutlak olamaz. Böyle makam ayrıca hayatın ali gerçeği gibi mutlak gerçeğe de geçerlidir. Yüksek gerçek onun için mutlak ve yüksektir ki, o sıradan insana erişimde olmuyor. Değilse ben mutlaka adaletin yanındayım, ayrıca değilse ki, benim anladığım adalet mutlak gerçektir - bunlar aynı şey demek değil. Bu, yaklaşık böyle bir durumu hatırlatıyor: «Ben ALLAH'A inanıyorum» ve söylediklerinde benim yaptığım her şey ve söylediklerim ALLAH'IN istedikleri demektir[7]». Birinciye ciddi ve sorumlulukla yaklaşan şahıs hiçbir zaman ikinci hareketi yapmaz. Bu yüzden hoşgörü yüksek gerçeğe ve değerlere odak almış insanların toplum halinde yaşamasının ve işbirliğinin şartıdır. Bunu anlamak önemlidir ki, yeterli idrak edilmiş ve ancak ciddi olarak mutlak gerçek olarak kabul edilmiş ise o demektir ki, həqiqiliyə idde eden ve gerçekten gerçek olan hükümlerin hiç biri kesinlikle değildir. Mutlak gerçeğin her somut anlamı ona göre görecelidir ki, bu mutlak gerçeğin anlaşılmasıdır[8]. Bu bağlamda önemli konu olarak böyle bir noktaya dikkat edilmelidir: Bakış açısı çoğulculuğunu temel faaliyet çizgisi olarak kabul etmiş hoşgörü evrensel - çokuluslu, trans kültürel - sosyal proje olan insan hakları kavramı ile hoşgörü nasıl uzlaşır? Burada eğer insan haklarını batı kaynaklı spekülatif değerlerin dogmatik topu gibi bakarsak tabii ki, belli entelektüel gerginlik-hatta çelişki de oluşabilir.

Gerçek hayatta bu haklar hiçbir yerde, özellikle Batı'da, «çıplak» şekilde mevcut değildir, oysa, sürekli insan gelişimi kültürü insan hakları değerlerine oldukça hassastır. İnsan haklarının anlaşılması ve somut yaşama geçirilmesi kültürden kültüre, ülkeden ülkeye, dönemden döneme geçiş sürecinde değişiyor. İnsan hakları itibariyle, belki de sadece filozofların metinlerinde ve bildirilerinde mevcuttur. Gerçeklerde biz bu hakların yaşama geçirilmesinin çok sayıda deneyimlerini gözlemliyoruz. Hoşgörü şu demektir ki, bu deneylerin hiçbiri mütləqləşdirilməməlidir. Toleransı insan hakları ile ilişkide gözden geçirirken, denilebilir ki, bir anlamda bu hakların evrensel doğasının anlaşılmasında anahtar rol oynuyor.

Hayat gösteriyor ki, birçok durumda kültürlerarası gerilimin baş vermesinin nedeni toplumda sürekli hoşgörülü ortamın olmamasıdır. Bu anlamda hoşgörünün uygulanması sürecinde belli zorluklar ortaya çıkmaktadır, bu nedenle Çokkültürlü diyalogun katılımcıları bu türlü sorulara cevap verilmeli olurlar: hoşgörülü tutum toleransı inkar eden bakış açısı ilkelerine şamil olmuyor mu? Başka türlü değilse, hoşgörü kendisini bir genel, evrensel prensip olarak inkar etmiyor mu? Böylece, eğer universallaşmanın ahlakın esas hükümlerinin spesifik belirtileri olmasını dikkate alırsak hoşgörünün durumu şüphe altında kalmıyormu?

6 Капустин Б.Г., Клямкин И.М. Либеральные ценности в сознании россиян. // «Политические науки», 1994, №2, с.42

7 Гусейнов А.А. Идея абсолютного в морали. М., «РАГС», 2004, 29 с.

8 Васюков В.Л. Толерантность и универсиализм. // «Философский журнал», 2008, №1, с.135. (124-137 с.)

Üstelik de belirtelim ki, bu sorular mevcut kulturoloji literatüre universalizm kavramının kendisinin şüphe altına alındığı bir ortamda meydana çıkıyor[9].

Her halükarda bu sorulara cevap soruna açıklık getirmek açısından önemlidir, daha doğrusu bu sorulara cevap vermek için belirli netleştirme talep ediyor. Birinci, hoşgörünün etki alanına dahil olan farkların özellikleri şu ki, onlar bireysel ahlaki seçimlerin sonuçları gibi gözden geçirilerek ciddi, objektif belirlenen kriterler üzere (gerçek /yanılma; Mütərəqqi/mürtəce; Vs. bu farklar sınıflandırmaya uymuyorlar. İnsanlar arasındaki farklardan bununla farklılaşıyorlar. Örneğin, zevkler muhafazakar yahut doğal, sağlık – sağlam yahut zayıf, eğitim - yüksek, orta, ilkel, tərbiyə- paternalizt veya antiavtoritar vs. olabilir. Fakat söylenemez, hangi inanç - hıristiyan ya da müslüman, hangi bakış açısı - marksist veya liberal yaklaşımlar kişisel görüş olarak gözden geçirilen bir üretken tartışılan kritere göre daha önemlidir. Her uygun dine mensup olan ve sosyal - bakışının konuma taraftar olan tam samimi şekilde gerçekliğe, kalkınma emin olabilir ve buna inanmak için aynı esaslara sahip olabilir.

İkinci, hoşgörü kişisel-sorumlu ahlaki bir tutum olarak bireyin kendisine verdiği taleptir. Kişiliksiz norm gibi anlaşılan, genel borç gibi riayet olunması beyan edilen bu fenomen siyasi-hukuki sistemin öğesi olur. Genel olarak, ahlaki prensibin özelliği şu ki, bu zaman faaliyette olan birey bunu genel ilke olarak anlıyor ve bu kısımda kendisi için koşulsuz önemli kriter olarak sayar. Tolerans ahlaki talebin genel belirtisidir. Bu talep öyle bir fenomendir ki, başkalarına değil, sadece kendisine verilen taleptir. Böylece anlaşılıyor ki, yeterince anlaşılır hoşgörü kendisinin spesifik, tarihsel olarak teşekkül etmiş bağlamında kültürlerin diyaloğunun ahlaki-psikolojik esasıdır. Aynı zamanda kültürlerin diyaloğunun kendisi modern sosyal hayatın öyle bir reallığıdır ki, hoşgörünün özünü ve anlamını açmaya olanak sağlar. Önemli olan nokta, hoşgörü «açık» kulturoloji, sosyal-ahlaki bir sorun olarak çeşitli etkileşimde olan sorunların mecmusunu anlamak ihtiyacını ortaya çıkarır[10].Her bir entelektüel fenomen olarak çok kültürlülük de düşüncelerde kök salmalı, modern eğitim sisteminde güncel objelerinden biri olmalıdır. Bunu medeniyetlerarası entelektüel diyaloğun şüurlarda barış kültürünün egemen olmaını gerektiriyor.

Çok kültürlülük eğitimi modern araştırmacıların dikkatini çeken yeni **olay** olup öğretim uygulamalarında yoğun uygulanır. Küreselleşme döneminin sosyal mekanında bugün çok kültürlülük insan gelişimine, genel sosyal kültürel gelişmeye ve kültürlerin çeşitliliğini savunan bakış biçimi olarak kabul edilmiştir. Haklı olarak kayıt edilir ki, küreselleşmiş sosyal yapılar geliştikçe çok kültürlülük prensipleri sadece sosyal ve kültürel yaşam alanına değil eğitim sektörüne de nüfuz etmiştir[11]. Böylece toplum kaçınılmaz olarak Çokkültürlü değişikliklerin etkisi altında yeni tip eğitim sistemine geçmiş oluyor. Şunu da belirtelim ki, araştırmalarda «Çokkültürlü eğitim» «kültürlerarası eğitimin» eşanlamı olarak kabul edilir[12]. Bu terimlerle birlikte «çok kültürlü eğitim» anlayışına da rastlanıyor[13].Bugün güvenle neredeyse dünya eğitim sisteminde iki meyil kendini göstermektedir. Bir yandan, ulusların hayatında eğitimin rolü durmadan artıyor, diğer yandan eğitimin ve yapılarının krizi gözlenir. Bu terim'in eğitim sisteminde kullanılması Avrupa Konseyi yapılarının girişimi sayesinde gerçekleşmiştir. Çokkültürlü eğitimin temelinde yatan önemli metodoloji-kulturoloji fikir şudur ki, hoşgörü her vatandaşa eğitim almak için eşit imkanlar vermeli ve çeşitli kültürlerin eşit şekilde değerlendirilmesini sağlamalıdır.

---

9 Васюков В.Л. Толерантность и универциализм. iph.ras.ru / uplfile/root/biblio/pj/pi-1/12 pdf Daha ətraflı bax: Васюков В.Л. Границы универсализма //Аксиология и историческое познание. Коломна: коломенский пединститут, 1996, с.168-176

10 Ж.В.Лопухова. Толерантность как принцип этики, как понятие морали и как личностная форма морального сознания. // «Философия образования», 2011, №3 (64), с.69-74

11 Палаткина Г.В., Миронова Г.В. Сущностные характеристики мультикультурного образовательного пространств. //Вестн.Астраханского ГУ. Вып.4. 2006, 348-353

12 Bax:А.Д.Вислова. Особенности межкультурного образования в современных условиях.

13 Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. М., «Народное образование», 1999,208 с.

Araştırmacı Q.D.Dmitrevin göre, çokkültürlü eğitim ırkçılığa, **qərəzçiliyə**, etnosentrizmə, nefrete karşı durmalı, kültürel farklara temkinle davranma ilkesine dayanmalıdır. «Çokkültürlü eğitim» anlayışını ön plana çıkaran yazar belirtiyor, bu eğitimin amacı okulun ve diğer eğitim kurumlarının, ailenin ve toplumsal örgütlerin yardımıyla demokratik toplum kurmaktır. Çokkültürlü eğitim hoşgörü ruhu eğitici bilgilendirme ve eğitim aracıdır[14].

Araştırmacı Q.U.Soldatova düzgün yazıyor ki, çokkültürlü eğitimin temel görevi « büyümekte olan neslde çok cehetli ve çok kuzey dünyada en çeşitli ayar ırk, etnik, dini, sosyal ve bakış açısı bakımından benzer olmayan insanlarla sosyal kalifiye, pozitif ilişkiler kurmak ve pozitif bilimleri ve becerileri şekillendirmektir[15].

Kültürel farklar çok zaman öğretim sürecinde etimadlıq ilişkilerinin oluşturulması sürecini zorlaştırıyor. «Başkaları» hakkında yanlış tasavvurlar kültürlerarası karşılıklı ilişkiler sürecini deformasyona uğratıyor ve konfliktli durumların oluşmasına yol açıyor.

Sonuç:

Çokkültürlü eğitimin de temel görevlerinden biri bu gibi konfliktli durumlara meydan vermemek ve eğer baş vermişse bunu inandırıcı biçimde gidermektir. UNESCO XXI yüzyıl için eğitim Uluslararası Komisyonu raporunda gösterilir ki, XXI yüzyılın eğitim ideali klasik idealden köklü şekilde farklıdır, modern ideal ansiklopedik bilgilere dayanıyor. Bir yerde yaşamayı öğrenmek yeni eğitim idealinin önemli prensiplerinden biridir. Başlıca entelektüel görev budur ki, modern eğitim uygarlığın yaşamasına hizmet etmeli, hoşgörüye dayalı bakış açısı formalaşdırmalıdır. Küreselleşme sürecine ne kadar çelişkili geçse de insanların kafasında böyle ideal hakim kesilmelidir: tüm farklı kültürler önemlidir ve gereklidir. Bu bağlamda «Çokkültürlü eğitim», «eğitim hizmetlerinin küresel pazarı», «Üniversiteler Avrupası» vb. tipli kavramların oluşması tesadüfi değildir.

Böylece, küreselleşmenin gelişim mantığı gösteriyor ki, XXI yüzyılın gerçeklerin bu sistem Çokkültürlü ilişkilerin gelişmesi ile karakterize edilen yeni çağrılara uygun olarak büyük ölçüde değişmeli ve küresel sorunların öğretiminde ve çözümünde yüksek okullar önemli bir rol oynamalıdır.

14 Yenə orada.

15 Солдатова Г.У. Практическая психология толерантности. // «Бек торенантности. 2003,№6, с.60-79

Kaynakça:

1. «Россия и мусульманский мир». Бюллетень реферат. Анадум.Информ. М, 2006, № 9, с.1;

2. Локк Дж. Послание о веротерпимости. // Соч. В 3 т. М, «Мысль», 1988, т.3. С.93;

3. Http: // www.igri.ru /center/seminars/russ-georgia/kapustin. Html;

4. Http: // www.igri.ru /peple/illinskaya/avtoret.doc. С.14;

5. Матравере М.Д. Проблема толерантности в англо-американской философии. // толерантность: Материалы летней школы молодых ученых «Россия-Запад: Философские основания социокультурной толерантности. Екатеринбург. Б 2-х.с.17;

6. Капустин Б.Г, Клямкин И.М. Либеральные ценности в сознании россиян. // «Политические науки», 1994, № 2, с.42;

7. Гусейнов А.А. Идея абсолютного в морали. М, «РАГС», 2004, 29 с;

8. Васюков В.Л. Толерантность и универсиализм. // «Философский журнал», 2008, № 1, с.135. (124-137 с);

9. Васюков В.Л. Границы универсализма //аксиология и историческое познание. Коломна: Коломенский пединститут, 1996, с.168-176;

10. Ж.В.лопухова. Толерантность как принцип этики, как понятие морали и как личностная форма морального сознания. // «Философия образования», 2011, № 3, (64) с.69-74;

11. Палаткина Г.В, Миронова Г.В. Сущностные характеристики мультикультурного образовательного пространств. //вестн.астраханского ГУ. Вып.4. 2006, 348-353;

12. А.Д.вислова. Особенности межкультурного образования в современных условиях;

13. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. М, «Народное образование», 1999, 208 с;

14. Ананьева Е.П. Мультикультурализм как философско-образовательная концепция эпохи глобализации. //universum: Обшественные науки. Электронный науч.журнал, 2014, № 7 (8). Url: http: //universum.com/ru/social/ archive/item/1478;

15. А.А.гусейнов Еше раз о возможностях глобального эпоса // «Век глобализации», 2009, № 1, с.16-27; Кюнг Г. Этос глобального мира. М, Наука. 2000;

16. Федова Н.Н. Глобализация и образование. // «Философские науки», 2008, № 4, с.5-24.

Azərbaycan Respublikasında Ali Təhsil və Dəyərlər Sistemi

Prof. Dr. Əlikram Abdullayev *

Xülasə:

Məqalə Respublikanın ali təhsil sistemində həyata keçirilən islahatların aksioloji təhlilinə həsr edilmişdir. Təhsilin inkişafının yeni paradiqmasının elmi əsası kimi XXI əsrin sivilizasiya dəyişikliklərinin təsiri altında dəyərlər sistemində baş verən yeniliklər araşdırılır.

Məqalədə ali təhsilə utilitar-praqmatik yanaşmanın dəf edilməsi, bilik,bacarıq və vərdişlərin yeni sivilizasiya insanının mental keyfiyyətləri ilə ahəngdar surətdə əlaqələndirilməsini təmin edə biləcək inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi zərurətinin əsaslandırılmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Açar sözlər: Azərbaycan Respublikası, təhsil , inteqrasiya prosesi, qloballlaşma

Abstract:

The article is devoted to the axiological analysis of reforms taken place in the system of higher education of the Republic of Azerbaijan. Changes in the system of values caused by civilizational changes in the XXI century are taken as scientific foundations of new paradigm of the development of education.

The author gives a special importance to overcoming utilitarian – pragmatic approach toward the higher education as well as realizing strategy directed to provide harmonic unity of knowledge, abilities, and habits with mentality of human of the new civilization.

Keywords: Republic of Azerbaijan, education, the process of integration, globalization

* Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəşilik Akademiyasının tədris işləri üzrə prorektoru, fəlsəfə elmləri doktoru, professordur. Milli-etnik münasibətlər, dil siyasəti, insan haqları, dövlət idarəçiliyi, təhsilin idarə olunması problimlərinə dair azərbaycan, rus, türk və ingilis dillərində nəşr olunmuş əsərlərin müəllifi, bir neçə beynəlxalq şəbəkənin ekspertidir.

Dövlət müstəqilliyinin bərpa olunmasından ötən illər ərzində Azərbaycanın təhsil sistemi mürəkkəb bir yol keçmiş və özünün bu günki inkişaf mərhələsinə gəlib çatmışdır. Bu illər ərzində Respublikamızda təhsilin hüquqi-normativ bazası yaradılmış, onun maddi–texniki, tədris- metodiki təminatı möhkəmləndirilmiş, Respublika Prezidenti tərəfindən təsdiq olunan "Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahatlar" proqramına uyğun olaraq bütünlükdə təhsil sistemində, eləcə də ali təhsildə ciddi islahatlar həyata keçirilməsinə başlanmış, təhsilimizin məzmunu əhəmiyyətli dərəcədə yenilənmiş, keyfiyyətinin təmin edilməsi sahəsində irəliyə doğru ciddi addımlar atılmışdır. "2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı" nın ardınca Azərbaycan Respublikasında səriştəli təhsilverənlərə, ən yeni texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik, keyfiyyət nəticələrinə görə dünya ölkələri sırasında qabaqcıl mövqe tutan, iqtisadi cəhətdən dayanıqlı təhsil sistemini yaratmaq məqsədi ilə təhsilin inkişafı üzrə daha bir Dövlət Strategiyası təsdiq edilmişdir. Həmin Sərəncamın icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci il 19 yanvar tarixli Sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı" təsdiq edilmişdir. Fəaliyyət planının həyata keçirilməsi gediiində ali təhsilimizin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası prosesi geniş vüsət alır, onun məzmunu yeniləşir, təlim texnologiyaları müasirləşir, səmərəli idarəçilik metodlarına yol açılır. Təhsilimizin Avropaya inteqrasiya məcrasına düşməsi, heç şübhəsiz, onun zamanla ayaqlaşmasına, Avropa təhsil məkanının üstünlüklərindən istifadə edə bilmisinə, qarşıya çıxan problemlərin həllində kollektiv təcrübədən faydalanmasına geniş imkanlar yaradır.

Bununla belə inteqrasiya prosesi o qədər də rəvan bir proses deyil və o heç kimə risklər və təhdidlərdən birdəfəlik təminat vermir. Həm də o yerə ki, biz can atırıq, oranın özündə də zamanın yaratdığı, onların özlərinin yaratdığı çoxsaylı problemlər vardır və bunların həlli istiqamətində ciddi səylər göstərilir. Bütünlükdə Avropa təhsil məkanı üçün səciyyəvi olan bu problemlər keçid ölkələrində, o cümlədən MDB məkanında, eləcə də bizim şəraitdə kifayət qədər kəskin xarakter alır.

Oxucunun diqqətinə təqdim edilən bu sətirlər də həmin problemlərdən birinə, bəlkə də ən kəskin olanına – ali təhsilin qeyri-humanitar ixtisaslarında humanitar hazırlığın yeri və rolu məsələsinə həsr edilir. Əslində burada sıhbət təhsilin büsbütün kommersiyalaşması tərəfdarları ilə onun mühüm sosial institut kimi inkişaf etdirilməsi tərəfdarları arasında sürəkli davam edən prinsipial bir fikir toqquşmasından gedir. Birincilərin mövqeyi həmin məsələyə həsr olunmuş bir elmi diskussiya zamanı səslənmiş belə bir arqumentə söykənir ki, "əgər mən tələbəmə kor bağırsağı kəsməyi öyrədəcəyəmsə, burada humanitar fənlərə, sosial fənlərə nə ehtiyac?" Əgər bu ritorik sual yalnız öz peşəsini, öz ixtisasını aludəçiliklə sevən müxtəlif peçə-ixtisas sahiblərinin üstünlük uğrunda mübahisəsi olsaydı, bu barədə geniş söhbət açmağa dəyməzdi. Qeyri-humanitar ixtisaslarda qeyri-humanitar biliklərin tədrisinin prioritet sayılması mübahisə mövzusu deyil. Amma təhsildə humanitar biliyin, xüsusilə də sosial elmlərin rolunun lazımınca qiymətləndirilməməsi, hətta inkar edilməsində olduqca ciddi sosial fəsadlar mənbəi olduğunu görmək gərəkdir. Son illər Avropa siyasi səhnəsində cərəyan edən qanlı hadisələr bizi bu məqama diqqətlə yanaşmağa vadar edir.

Tam əminliklə demək mümkündür ki, bu təkcə təbiətşünasların öz peşəsinə vurğunluğunun, təbii-elmi bilik nümayəndələrinin, bu sahədə təhsil alan gənclərin öz texnokratizmi ilə seçilən təfəkkür tərzinin ifadəsi deyildir. Məsələnin daha dərin kökləri vardır. Məlum olduğu kimi ötən əsrin təhsili öz idealını XİV-XVİ əsrlərlə formalaşmağa başlayan və XX əsrdə özünün zirvəsinə yüksələn texnogen sivilizasiyanın dəyərlərindən götürmüşdür. Bəşəriyyətin barbarlıqdan sivilizasiyaya keçməsilə başlanan və uzun bir tarixi əhatə edən ənənəvi sivilizasiyaya aid cəmiyyətdə insan, ailə-tayfa, zümrə və. s. strukturlarına bağlı idi və ənənələrin tələblərinə uyğun həyat tərzi ilə yaşayırdı. Belə cəmiyyətin üzvü özünü təbiətə qarşı qoymur, əksinə, ona sığınır, onun bir zərrəsi kimi mövcud olur. Texnogen sivilizasiya isə bunun tam əksinə olaraq təbiəti ram etməyə, onu öz maraqlarına uyğun dəyişdirməyə, insanın təbiət üzərində tam hökmranlığını təmin etməli olan texnologiyalar yaratmağa yönəlmişdir. Bir neçə əsr ərzində elmin, texnikanın heyrətamiz kəşflərinə nail olmaq sayəsində dünyanın mənzərəsi tamamilə

dəyişmiş, insan ömrü dəfələrlə uzanmış, yerin təkində olan sərvətlər üzə çıxarılıb insanın xidmətinə verilmiş, əsrlər boyu əlçatmaz sayılan idealların böyük əksəriyyəti gerçəkliyə çevrilmişdir.

Texnogen sivilizasiyanın tələblərinə uyğunlaşan pedaqoji praktika inkişaf etməkdə olan, gəlir gətirən və strateji üstünlük təmin edə bilən texnoloji prosesin bir elementi kimi konkret bir funksiyanı uğurla yerinə yetirməyə yararlı olan mütəxəssis hazırlamağı özünə prioritet seçmiş, buna uyğun olaraq təbii-elmi və texniki fənlərə üstünlük vermiş və nəticədə təbii-elmi, xüsusilə də texniki biliklə sosial-humanitar biliyin miqyasları o qədər də genişlənməmişdir. Həmin sahələrdə toplanmış biliklərin nisbəti müvafiq olaraq 95%-in 5%-ə nisbəti kimidir. Beləliklə də sosial-humanitar elm barədə ikinci dərəcəli elm təəssüratı yaranmışdır. Lakin son onilliklər ərzində baş verən sivilizasiya dəyişiklikləri təhsilin idealına, təhsil paradiqmasına yeni baxışları zəruri etmişdir

Birincisi, son onilliklər ərzində elm özünün yeni keyfiyyət mərhələsinə - post qeyri-klassik mərhələyə qədəm qoymuşdur və bununla bağlı elmi biliyin məzmunu, strukturu və priotetləri də müvafiq olaraq dəyişikliklərə məruz qalır. İndi təbii - elmi biliyin ayrı-ayrı sahələrində toplanan və nəzəri-metodoloji sərhədlərlə bir-birindən ayrı düşən, əksər hallarda digər sahələrdə çalışanlara anlaşılmaz olan biliklərin fraqmentarlığı dəf olunur. Təbiətşünaslığın bəzi prinsipləri, ideyaları cəmiyyət haqqında elmlərə, sosial biliyin məqsədləri və dəyərləri isə təbii elmi biliklərə öz təsirini göstərir, təbii və sosial-humanitar biliklər bir-birinə nüfuz edir, vahid sinergetik nüvə ətrafında birləşdirərək biosfera, neosfera, cəmiyyət və insanı bir tam halında öyrənməyə imkan yaradan metodoloji təfəkkürün inkişafına meydan açılır. Belə olan halda sosial-humanitar məzmundan təcrid edilmiş "təmiz ixtisas" əldə etmək o qədər də müasir görünmür.

İkincisi, zənnimizcə, sırf peşə yönümlü, ixtisas yönümlü təhsil yola saldığımız əsrin - texnogen sivilizasiyanın prioriteti idi və böyük tarixi nailiyyətlərinin olmasına baxmayaraq bu sivilizasiyanın, texnoloji düşüncə tərzinin sosial səmərəliliyi çox aşağıdır. Hesablanmışdır ki, əldə edilən nəhəng enerji ehtiyatlarının yalnız iki faizə yaxını insanın xidmətinə verilir. Yerdə qalan nə varsa, hamısı bu ehtiyatların əldə edilməsinə və insanın təbii tələbatını əks etdirməyən məqsədlərə sərf olunur. Coşğun iqtisadi inkişaf, texniki imkanların artması, xüsusilə də ayrı-ayrı dövlətlərin təkcə təbiət üzərində deyil, habelə başqa insanlar, xalqlar üzərində öz hökmranlığını təmin etmək səyləri nəticəsində istehsalın militaristləşməsi ağlasığmaz miqyas almış, ağır ekoloji fəsadlar törətmişdir. Bəşəriyyət bu gün faktiki olaraq ekoloji fəlakətlə üz-üzə qalmışdır. Əgər texnogen sivilizasiya bu templərlə irəliləsə, yaxın 100 -150 ilə indiki təbii resurslar tükənəcəkdir. Bu prosesə yeni – yeni ölkələr qoşularsa, həmin müddət bir qədər də azala bilər.

Ekoloji böhranın dərinləşməsi, iqlim dəyişiklikləri, su, hava hövzəsinin çirklənməsi nəinki canlı təbiətin – heyvanat və bitki aləminin, hətta insan genofondunun dəyişilməsi təhlükəsini daşıyan antropoloji böhrana yol açır. İnsanın gələcəkdə reallaşa biləcəyi ehtimal edilən qeyri-müəyyən antropoloji və mental keyfiyyətlərini ifadə etmək üçün ədəbiyyatda artıq "postbəşər" (insandan sonrakı insan) terminini işlətməyə başlamışlar.

Postindustrial epoxa informasiyanı müasir tərəqqinin əsas amilinə çevrilmişdir. İnformasıyanın özü, onun cərəyanını təmin edən texnologiyalar indi ən qiymətli iqtisadi, sosial dəyərə çevirmişdir. Bununla yanaşı informasiya–koommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi təfəkkürün tipini dəyişir. Ənənəvi bilik və həqiqət axtarışını bizlərə parça-parça modullarla reklam, testlər və i.a. vasitəsilə ötürülən və praqmatik insanın utilitar informasiya maraqlarının ödənilməsinə yönələn fraqmentar informasiya üstələyir. Ənənəvi dəyərlər güclü aşınmaya məruz qalır, elmi dünyagörüşünün yerini bir çox hallarda irrasional əsaslara, mistikaya, paranormal hadisələrə maraq tutur. İnternetin tükənməz imkanları şəxsiyyətə informasiya təzyiqinin, informasiya zorakılığının qarşısını almağı çətinləşdirir. Günü-gündən güclənən qloballaşma, urbanlaşma, miqrasiya bu prosesləri daha da gücləndirir və dünyanın hər bir güşəsinə daşıyır.

Cərəyan edən proseslər elmi ədəbiyyatda sistemli ekoloji, antropoloji və mənəvi böhran kimi səciyyələndirilir. Son zamanlar get-gedə daha çox tədqiqatçı sırf texnoloji və iqtisadi qüdrətin artmasına yönələn və utilitar mədsəqlərə uygunlaşdırılan təhsilin, biliyin məhdudluğunu etiraf edir, hətta onun perspektivlər baxımından təhlükəli olduğunu qeyd edir. Bütünlükdə müasir sosial-iqtisadi, mənəvi mühitin təhlilində isə böhran motivləri üstünlük təşkil edir ki, bu da təsadüfi deyil. Zamanın özünün doğurduğu bu əhval-ruhiyyə elmi araşdırmalara, oradan da müvafiq regional və beynəlxalq təşkilatların sənədlərinə keçmişdir.

Adətən belə hallarda dəyərlər məsələsi ön plana keçir. Bəşərin həyatında rolu durmadan artan çox əhəmiyyətli bir sosial institut kimi təhsilin prioritetlərinə də beləcə - dəyərlər sistemi müstəvisində baxılmalıdır. Təhsilin dəyişən paradiqmaları, idealları, məqsədləri ona geniş sosial-fəlsəfi yanaşmanı zəruri edir və heç də təsadüfi deyildir ki, son onilliklərdə təhsilin fəlsəfi problemlərinin araşdırılması sahəsində görünməmiş canlanma müşahidə edilir. YUNESKO son 10 ildə müasir təhsilin, xüsusilə də ali təhsilin idealları, prioritetləri məsələsinə təkrar-təkrar qayıdır.

Sözün geniş mənasında "dəyərlər sistemi" anlayışına maddi, sosial, siyasi, mənəvi dəyərlərin kompleksi daxildir. Lakin onun daha geniş yayılmış dar mənasında buraya dünyagörüşü və sosial oriyentasiyanı müəyyənləşdirən dini, siyasi, ideoloji, etik, estetik prioritetləri aid edirlər. Dəyərlər müəyyən zaman-məkan çərçivəsində düzgün, təqdir olunan ləyaqətli mövqe, ləyaqətli davranış əlaməti kimi qəbul olunur.

Əslində elmin özündə də müəyyən dəyər keyfiyyətiı var. Amma bununla belə dəyərlərlə elmi eyniləşdirmək olmaz. Elm gerçəkliyin yanaşmalar, prinsiplər, qanunlar, kateqoriyalar, məntiqi və diğər vasitələrlə ifadəsidirsə, dəyərlər insanın həmin gerçəkliyə onun öz dünyagörüşü, etik, estetik, və.s. baxımından münasibətinin ifadəsidir. Onlar arasındakı fərq həqiqi olanda həqiqət haqqındakı təsəvvürlərin, müvafiq ünsiyyət mühitində norma, prioritet sayılanların fərqini əks etdirir. Elmi bilikdə həqiqət, dəyərlərdə isə həqiqətə fərdi , korparativ, sosial münasibət əks olunur. Əgər elmi tədqiqat nəticəsində əldə edilmiş biliklər, informasiya, məntiqlə kifayətlənirsə, dəyərlər bütün bunların şəxsi yaşantı, həyat təcrübəsi prizmasından keçiilrməsi nəticəsində hasil olur. Ona görə də dəyərlər həm şəxs, həm qrup, həm cəmiyyət, həm də bəşəriyyət üçün bir mənəvi dayaq, güvənc rolunu oynayır. Ədəbiyyat əhatə dairəsinə görə dəyərlərin korporativ (qrup), milli və ümumbəşəri növlərini, zaman baxımındansa əbədi, situativ və ötəri növlərini qeyd edir. Bu fərqlərə baxmayaraq, insan, cəmiyyət və bəşəriyyətin həyatının davam etməsi üçün elm nə dərəcədə əhəmiyyətlidirsə, dəyərlər də bir o qədər əhəmiyyətlidir. İstər fərdin, istər sosial qrupun, istərsə də cəmiyyətin (artıq bu sıraya tam əsasla "bəşəriyyətin" sözü də əlavə edilə bilər) həyatında dəyərlər sistemi daim misilsiz rol oynamışdır. Zaman- zaman dünyada baş verən dəyişikliklərin səbəbi də məhz dəyərlər sistemindəki dəyişikliklərdir. Sonu görünməyən tarix karvanını aramla öz ardınca aparan sarvan da məhz dəyərlər sistemidir. Hər cür düşməncilik əslində dəyərlər arasındakı barışmazliğın ifadəsidir (Erix Fromm).

Adi halda dəyərlər prioriteti çox da nəzərə çarpmır. Amma tarixin dönüş anlarında insan, cəmiyyət, bəşər ağır böhranla üz-üzə qalanda ona ciddi ehtiyac yaranır və əgər o, düzgün seçilirsə, xilas yolu tapılır. Əks halda ağır sosial kataklizmlər baş verə bilir.

Bəşər tarixinin ən böyük fəlakəti olan II dünya müharibəsi ona görə baş vermədi ki, kiminsə kor bağırsagı düzgün kəsilməmişdi və ya hansısa materiala lazımi keyfiyyət verilməmişdi. Səbəb bu idi ki, dünyanın əsas güc mərkəzlərinin rəhbər tutduqları vaxtı keçmiş, köhnəlmiş siyasi dəyərlərlə onların əldə etdikləri yeni qüdrətli iqtisadi, elmi-texniki imkanlar arasında uçurum yaranmışdı. 1945-ci ildə YUNESKO-nun I Konfransında onun vitse-prezidenti, Fransanın görkəmli dövlət xadimi, o cümlədən bir neçə dəfə Baş naziri olmuş Leo-Blyum deyirdi ki, müharibə faktiki olaraq ideoloji xarakter daşımışdır. Onu törədən məhz ideologiya olmuşdur. Müharibə göstərdi ki, təhsil, mədəniyyət, elm necə bəşərin ümumi maraqlarına zidd istifadə oluna bilər.

Bu sözlər, insanın, cəmiyyətin, bəşəriyyətin həyatında dəyərlərin düzgün seçilməsinin neçə böyük rol oynadığını, ona etinasızlığınsa necə ağır nəticələr verə biləcəyini dolğun ifadə edir. Güman edirik ki, dünyada, eləcə də Avropa təhsil məkanında cərəyan edən meyllərə, milli intelektual ənənələrə etina etmədən hər hansı bir bilik sahəsi barədə ixtiyari qərarlar qəbul etmək də ciddi risklərlə bağlıdır.

Şübhəsiz, hər hansı bir ixtisasa yiyələnmək hər şeydən əvvəl həmin fəaliyyət sahəsinə aid olan bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnməkdir. Heç kəs üçün sirr deyil ki, bu gün peşəkarlıq, bilik, dünya miqyasında gedən rəqabət mübarizəsinin özəyini təşkil edir. Ölkəmizin təhsil sistemində həyata keçirilən islahatlar, "2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Proqramı ", "2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsil üzrə Dövlət Proqramı", habelə digər mühüm dövlət sənədləri də dinamik inkişaf edən iqtisadiyyatımızın, formalaşmaqda olan informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun müasir biliklərə, kreativ düşüncəyə malik rəqabət qabiliyyətli kadrlarla təmin olunması məqsədlərinə xidmət edir. Lakin bununla belə bu gün təhsilə təkcə peşəkarlıq, bilik, bacarıq əldə etmək institutu kimi baxılmır.

Elmşünaslıqla məşğul olan bəzi müəlliflər onu da qeyd edirlər ki, elmi rasionalizmin post qeyri-klassik tipi elmdaxili dəyərlərlə yanaşı elmdənkənar - sosial dəyərlər və məqsədlərlə də bağlıdır. Erix Frommun belə bir müddəası geniş yayılmışdır ki, gələcəyin inkişaf resursları insanın ixtiyarında nələrin olmasından daha çox, onun özünün kim olmasından, ixtiyarında olanlarla onun nələri edə biləcəyindən asılıdır. Belə bir perspektivsə humanizmdən, maarifçilikdən təkan alıb, sonra onlardan uzaqlaşan texnogen mədəniyyətin dəyərlərinə aludəçilikdən imtina edərək, yenidən insana tərəf dönməyi, fayda fəlsəfəsindən ləyaqət fəlsəfəsinə keçməyi, yalnız mütəxəssis deyil, şəxsiyyət yetirə bilən təlim-tərbiyə sistemi qurmağı, təhsilin humanistləşməsini baş prioritetə çevirir.

Elmi ədəbiyyatda, beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi sənədlərdə və dövlət proqramlarında yeni təhsil paradiqmasının, yeni təhsil idealının başlıca konturları qeyd olunur, bu məqsədlərə çatmaq yolları müəyyənləşdirilir. İndi texnogen sivilizasiyanın yaratdığı prioritetlərin ətalət qüvvəsinin təsirindən çıxmaq, humanizmdən, maarifçilikdən təkan alıb, sonra onlardan uzaqlaşan texnogen mədəniyyətin dəyərlərinə aludəçilikdən imtina edərək, yenidən insana tərəf dönmək, yalnız mütəxəssis deyil, şəxsiyyət yetirə bilən təlim-tərbiyə sistemi qurmaq, bütünlukdə təhsilin humanistləşməsi baş prioritetə çevrilir.

Təhsilin, elmi fikrin humanistləşməsi YENESKO-nun bütün fəaliyyətinin ana xəttini təşkil edir. Təşkilatın çoxsaylı bəyannamələri və digər sənədlərinin yekunu kimi meydana gəlmiş " XXİ əsr üçün ali təhsilə dair Ümumdunya Bəyannaməsi: yanaşmalar və əməli tədbirlər "sənədi (9 oktyabr 1998-ci il) ali təhsilin dövrə nə dərəcədə adekvat olmasını, onun cəmiyyətin gözləntilərinə nə dərəcədə uyğun gəlməsi ilə qiymətləndirilir. Bunun üçün etik normaların, tənqidi yanaşmanın, eyni zamanda cəmiyyətin problemlərinə daha fəal münasibətin zəruriliyi qeyd olunur, uzun müddətli nişangahın, istiqamətin mədəniyyətlərə və ətraf mühitə hörmət də daxil olmaqla sosial məqsədlərə və ehtiyaclara əsaslanmsının zəruri olduğu vurğulanır. Sənəddə

oxuyuruq: " Son nəticədə ali təhsilin məqsədi zorakılıq və istismar bilməyən yeni cəmiyyət yaratmaqdır , elə bir cəmiyyət ki, onun üzvləri hərtərəfli və yüksək dərəcədə inkişaf etmiş təşəbbüskar insanlardır, onlara insana məhəbbət və müdriklik xasdır".

Son zamanlar YUNESKO humanizmin nəinki qorunması, hıtta onun yeni keyfiyyət mərhələsinə yüksəldilməsi konsepsiyasını irəli sürü və müdafiə edir. Baş direktor İrina Bokovanın " XXI əsrdə yeni humanizm" adlanan məruzəsində deyilir: " Dünya miqyasında baş verən dəyişikliklər nəzəri cəhətdən əsaslandırılmalı və hıyatda keçirilməli olan yeni humanizmin prinsiplərinin işlənib hazırlanmasını zıruri edir."

Avropa təhsil məkanında da buna bənzər qiymətləndirmə müşahidə olunur. Avropa Komissiyasının təhsil sahəsində həyata keçirdiyi islahatların mahiyyətini izah edən təhsil eksperti Jan Fiqel "Avropada ali təhsilin hüdudları" məqaləsində yazır: " Sual oluna bilər: Avropa Komissiyası öz islahatları ilə ali təhsili iri kampaniyaların maraqlarına uyğunlaşdırmağa çalışmırmı? O, kadr şöbələri rəhbərlərinin

gəlib özlərinə lazım olan bacarıq və vərdişləri bəyənib ala biləcəkləri ticarət mərkəzinə çevirməyə cəhd etmirmi? Cavab çox sadədir: yox!" Əgər biz sırf utilitar məqsədlər izləsəydik, ayrı cür hərəkət edərdik ,- deyə o, sözünə davam edir: "sadəcə, qeyri-elmi institutlara texniklərin, mühəndislərin,tədqiqatçıların yeni nəslini hazırlamaq imkanı verərdik. Lakin biz bilirik ki, tələbənin qabiliyyəti daha çox bizim humanist, ictimai, intellektual dəyərlərin yaşadığı və çiçəkləndiyi şəraitdə inkişaf edə bilər." Müəllifin fikrincə, təbii-elmi və humanitar fənlər qarşı- qarşıya duran barrikadalarda mövqe tutmayıblar və əgər biz informasiyalar erasında lider olmaq istəyiriksə, gərək son iki min il ərzində ziyalıların, mütəfəkkirlərin , alimlərin bu barədə söylədikləri mülahizələrə, tövsiyyələrə qulaq asaq.

Lakin bununla da iş bitmir. Təhsildə dünyagörüşü, iradə, xarakter, həyat mövqeyi formalaşır. Bu isə öz-özünə, xüsusi elmi biliklərə əsaslanmayan öyüd-nəsihət, tövsiyələr vasitəsi ilə başa gələ bilməz. Qeyd edilən nəticələrə nail olmaq üçün təhsil prosesinə mütləq güclü sosial-humanitar fikir qoşulmalıdır.

Təhsil gənclərə Avropa dəyərlərini, ümumbəşəri dəyərləri – humanizmi, sulhsevərliyi, insan haqlarına, mədəni müxtəlifliyə höməti, tolerantlığı, şəxsi, milli ləyaqət meyarlarını öyrətməlidir ki, qloballaşan dünyada təcrid olunmayaq, qloballaşmanın obyekti yox, fəal subyekti olaq.

Ali məktəb vətəndaş yetişdirməlidir. İndi - milli mənəvi dəyərlər üçün olduqca aqressiv mühit yaradan qlobalIlaşma şəraitində öz dili, tarixi, mədəniyyətini, Vətənini sevən, xalqının, el-obasının təəssübkeşi olan gənclər tərbiyə edib yetişdirmək təhsilimizin sadəcə mühüm yox, fövqəladə vəzifəsidir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Masallıda Gənclər Mərkəzinin açılışındakı çıxışında ölkədə həyata keçirilən geniş miqyaslı təhsil islahatlarının mahiyyətini izah edərkən demişdir: " Bilik, savad, istedad, yenilik, müasirlik - düşünmürəm ki, gənclər üçün əsas istiqamətlər bunlardır. Lakin savadlı olmaq kifayət deyildir, gənclər eyni dərəcədə bilikli və vətənpərvər olmalıdırlar. Çünki vətənpərvərlik olmasa heç bir ölkə inkişaf edə bilməz. Vətənə məhəbbət, vətənə, xalqa bağlılıq inkişafı stimullaşdırır."

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri akademik Ramiz Mehdiyevin "XXI əsrdə Azərbaycan ideyası kreativ millət kontekstində" adlı kitabının bu yaxınlarda mətbuatda dərc olunan fəslində bu fikrin davamı olaraq təhsilin yalnız əmək bazarının tələbələrinə uyğun mütəxəssislər hazırlamaq üçün deyil, ilk növbədə insan şəxsiyyətin formalaşması üçün cavabdeh olması müddəası irəli sürülür. Əsərdə həmçinin sosial-mədəni mühitin qorunmasında, milli idenfikliyin formalaşmasında, cəmiyyətin konsolidasiyasında təhsilin geniş imkanlarından səmərəli istifadə olunmasına geniş yer verilir.

Razılaşmamaq mümkün deyil ki, bütün bunlar üçün heç bir fiziki qurğu, kimya laboratoriyası, mikroskop, teleskop və i.a. düşünülməmişdir. Ən yüksək texnologiyaya malik ölkələrdə də bu vəzifələr sosial-humanitar elmlərin imkanları hesabına həll olunur.

Təsvir olunan vəziyyət sosial-humanitar, bu sahə üçün kadrların yeni nəslinin yetişdirilmısinə, sosial elmlərdən dərs deyən müəllimlərin ixtisasartırmasinin səmərəli mexanizminin yaradılmasına diqqətin artırılmasını, təhsildə milli prioritetlərin gözlənilməsi, müvafiq inkişaf proqramlarının hazırlanması zamanı bu elmlərə layiq olduqları dəyərin verilmısini zəruri edir.

Ədəbiyyat:

İlham Əliyev. Massalıda Gənclər Mərkəzinin açılışında çıxış. "Azərbaycan" qəzeti, 15 mart 2012-ci il

Ramiz Mehdiyev. XXİ əsrdə Azərbaycan ideyası kreativ millət kontekstində. " Azərbaycan" qəzeti, 26 iyun 2012-ci il

Ирина Бокова. Новый гуманизм в XXI веке, ЮНЕСКО. 2012

Послание Генерального директора ЮНЕСКО Ирины Боковой. по случаю Международного дня, посвященного терпимости 16 ноября 2016 года. http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002463/246390r.pdf

Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры. – Париж: ЮНЕСКО, 1998

Бухарестская декларация этических ценностей и принципов высшего образования в Европе (http://www.copes.ro)

www.president.az/Təhsil haqqında" qanuna dəyişiklik edilməsi ilə bağlı fərman , Bakı şəhəri, 27 yanvar 2016-cı il.

Azerbaycan'da Gıda Güvenliği : Mevcut Durum, Sorunlar, Çözüm Yolları

Food Safety : Current Situation, Problems And Solutions.

Dr. Nüşabe NURİYEVA *

Öz:

İnsanların gelişip büyümeleri, sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerek duydukları ihtiyaçların başında gıdalar ve su gelmektedir. Kaliteli ve ekolojik açıdan temiz ürünlerle beslenme insan sağlığının korunması, birçok hastalıkları önleme, çocukların normal gelişiminin sağlanması, yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve uzun ömürlülüğün, genelde insanın aktif ve sağlıklı yaşam tarzı sürmesinin önemli şartıdır. Bu açıdan günümüzde her ülkenin önünde duran önemli konulardan biri vatandaşlarına kaliteli ve güvenli gıda ürünleri sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Ekoloji, Gıda güvenliği, Kalite, *Küreselleşme*

Abstract:

Food and water stay at the top of the requirements for development and growth of people in order to continue their life in a healthy way. High quality and ecologically clean products are important terms of protection of human health, prevention of many diseases, ensuring the normal development of children, improving the quality of life and longevityang people for continuation of their lifestyle in an active and healthy way. In this respect, one of the necessary issues of a state is to provide its citizens with high quality and safe food products.

Keywords: Management, Ecology, Food Safety, Quality, Globalization

Giriş

Gıda güvenliğinin gittikçe daha ciddi nitelik taşıyan bir meseleye dönüştüğünü dikkate alarak Dünya Sağlık Örgütüne (WHO) üye olan devletler ürünlerin güvenliğinin sağlanmasını devletin temel işlevlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Bunun nedeni, gıda kökenli hastalıklar her bir devletin nüfusunun sağlığına etkileyebilir. Her yıl dünyada milyonlarca insan tehlikeli gıda alımından telef

* Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi

oluyor. DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) verilerine göre, her yıl 1,5 milyara yakın insan gıda zehirlenmesinin mağdurudur. Onlardan 2,2 milyon. (1,8 milyon çocuk) hayatını kaybetmektedir (Rusya Federasyonu gıda güvenliği gerçek sorunları, 2012: 4-5).

Dünyada yaşanan küreselleşme süreci ülkeler arası ekonomik ve ticari ilişkileri genişleterek, bir yandan çoğu devletlerin uluslararası ticaret hacminin stimülasyon, tüketim pazarında sağlıklı rekabetin oluşturulması vb. gibi ekonomik sorunların çözümünde olumlu sonuçlar verir. Fakat küreselleşme olumlu yönleriyle birlikte olumsuz etki de gösterebiliyor. Bunlardan bir tanesi de istenmeyen kalitede ürünlerin uluslararası dolaşımınının artmasıdır. Gıda pazarının küreselleşmesi hastalık yapan mikroorganizmaların (bulaşıcı bakteriler, parazitler, virüsler vb.) yayılma sınırlarını genişletir, tarım üretimin gelişmesiyle aynı sırada hastalıkların toplu şekilde yayılmasına yol açıyor. Gıda güvenliğini sağlayan mevzuatın olmaması, yahut olsa da herhangi nedenlerle kontrol mekanizmalarının etkin çalışmaması ülkeye kalitesiz ürünlerin girmesine olanak tanır. Kalitenin ve gıda güvenliğinin yönetimi sistemlerinin mevcut çağrılara sivil yeterliliği, gıda güvenliği alanında nüfusun farkındalık seviyesinin düşük olması, tarım siyasetinin bu alanına dikkatin artırılmasını gerektirir. Bu mesele, temelde, gelişmekte olan ve ekonomik-siyasi sistemi transformasyona uğrayan ülkelerde daha da kabarıktır.

Dikkate almak gerekir ki, şu anda gıda güvenliği meselesini daha da güncelleyen diğer sebepler de vardır.

Son dönemlerde dünya nüfusunun artması, yerküresinde yaşanan çevresel iklim değişiklikleri, tarıma uygun toprak kaynaklarının erezyon süreçlerinin hızlanması, suyun kirlenmesi vb. gibi sorunların oluşması nedeniyle gıda ürünlerinin güvenliği konularına dikkat artmıştır. Üretimde verimliliğin artırılması, böylece gıda eksikliği sorununun çözümü amacıyla düzenli olarak bilimsel araştırmalar yapılıyor, yeni teknik teknolojilerin tarım üretimine uygulanması, yeniliklerin üretim alanlarına getirilmesi sorunun çözümünde temel araç olarak kullanılmaktadır. Bunlar arasında gen mühendisliği, genetiği değiştirilmiş mikro organizmalar, çeşitli kimyasallar, gıda ekleri v.b. kullanımı şu anda yaygınlaşmıştır.

Doğal olarak, bu araçlar, teknik ve bilimsel başarılar, üretim kapasitesinin arttırılmasında önemli bir rol oynamakla birlikte, bazen doğru kullanılmadığında besin sağlığı için belirli tehlikeler de yaratabilir. İnsan ömrünün kısalması, artan hastalıklar, tedavisi halen bulunamayan bir çok hastalıkların sayısı, insanların doğal ürünlere çeşitli kimyasal katkılar ilave ederek üretim yapması ile daha da artıyor.

Böyle bir ortamda kalite kontrol araçlarının güçlendirilmesi ve yönetim yöntemlerinin iyileştirilmesi meselesi daha büyük önem taşımaktadır. Günümüzde, dünyada gıda güvenliğinin yönetimi için en çok kullanılan sistem HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Point - Tehlikeli Faktörlerin Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları) sistemidir ve bu, gıda güvenliğinin yönetimi için önem arz eden, tehlikeli faktörlerin analizi, değerlendirilmesi ve kontrolü mekanizmasıdır.

Günümüzde, Avrupa Birliği'nde, ABD ve Kanada'da HACCP-sisteminin gıda endüstrisinde uygulanması talep uygunluğunun onaylanması zorunludur. DTÖ`ne üye ülkeler ve üyeliğe hazırlanan ülkelerde, yasama kapsamında gıda endüstrisi işletmelerinde HACCP sisteminin uygulamasının zorunuluğu kabul etmiştir. HACCP standardının çeşitli ülkelerde geniş olarak uygulanması tüketicilerin gıda ürünlerinden meydana gelen hastalıklardan korunmasını sağlamaktadır (Akimenko, 2008: 21).

HACCP sistemi her bir şirket için kendi üretim özelliklerine ve teknolojilerine uygun oluşturulur ve Teknoloji süreçlerde değişiklikleri dikkate alarak geliştirilmektedir. HACCP sistemi 7 prensip üzerine kurulur: üretim süreci sırasında doğabilecek herhangi bir riskin belirlenmesi; kritik kontrol noktalarının belirlenmesi; kritik kontrol noktalarının izlenmesini sağlayabilecek kritik şartların belirlenmesi; gözlem ve analiz planlama yolu ile kritik kontrol noktalara izleme sisteminin uygulanması; izleme sonucunda kritik noktalarda herhangi birinin kontrolden çıktığı tespit edildiği takdirde, sistem tarafından atılacak adımların belirlenmesi; HACCP sisteminin etkin olarak çalışmasının sağlanması için ek gözlem ve

analiz de dahil edilmekle denetimlerin yapılması; belirtilen prensiplerle ilgili kurallara uyulmasını yansıtan tüm belgelerin toplanarak çalışır durumda bulundurulmasıdır (Zamyatina, 2006:105).

HACCP sistemine dahil olan prensip ve mekanizmaları düzgün uygulanması, insan sağlığına ve hayatına tehlike yaratabilecek riskleri yeterince azaltır. Bu sistemin en önemli avantajı, onun hazır ürün üzerinde değil de, üretim aşamasında (ürünün geçtiği üretim aşamalarının her birinde) oluşan hataları belirlemesi ve uyarmasıdır. Gıda ürünlerinin işleme alanında faaliyetlerini sürdüren işletmelerde HACCP sistemin uygulanması 2 nedenden dolayı önemlidir: İlk olarak, bu sistem gıda ürünlerinin üretimi sırasında doğabilecek riskleri önceden görür ve bununla da tüketicilere hazır ürünün güvenliği garantisi sağlar. İkinci olarak, gıda alanını kontrol eden bir çok ülkeler kendi gıda ürünlerine dair standart talepler olarak HACCP sistemini kabul ederler veya kabul etmeye hazırlanırlar. HACCP sisteminin uygulanması bu ülkelerin ihracat ve ithalat şansının artması anlamına gelmektedir.

HACCP sistemini standartlaştırmış uluslararası kuruluşlardan biri de Codex Alimentarius Komisyonu`dur (Latin dilinde "Gıda Kodeksi"). Bu komisyon uluslararası birlik tarafından gıda ürünleri için hazırlanmış standartlar bütününe sahiptir. Bu kurumun amacı sağlık için zararlı olan ürünlerden ve dolandırıcılıktan tüketicilerin korunması, gıda ürünlerinin ticaretinde adil normlara riayet edilmesinin sağlanmasıdır. "Kodeks Alimentarius" Komisyonu BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile birlikte 1963 yılında kurulmuştur. Codex Alimentarius Komisyonu gıda güvenliği alanında dünyanın en saygın kurumudur. Bu komisyonun standartları ve kuralları tüm dünyada kullanılır, dünya ülkelerinin çoğunluğu bu komisyonun üyesidir.

Uluslararası Standardizasyon Örgütü (International Organization for Standardization (ISO)) HACCP sistemini İSO 22000:2005 "Gıda ürünlerinin güvenliğinin yönetimi sistemleri - gıda ürünlerinin üretimi zincirinde yer alan kurumlara karşı talepler" adlı uluslararası statüde standart olarak kabul etmiştir. Birçok ülkeler bu standardı milli standardları gibi kabul etmiş ve kendilerinin Standartları tabanına dahil etmişlerdir. Bu uluslararası standart, gıda ürününün güvenliği yönetim sistemine talepleri belirler, aynı zamanda gıda ürününün güvenliğinin sağlanması amacıyla gıda üretimi boyunca son tüketim noktasına kadar aşağıda kabul edilmiş unsurları birleştirir: interaktif bilgiler alışverişi; sistemli yönetim; ilk şartlar programı; HACCP prensipleri.

Günümüzde tüketiciler tarafından gıda ürünlerine karşı konulan talepler gıda üreticilerini ve genellikle, gıda alanında çalışan tüm diğer yapıları ve yardımcı çiftlikleri daha güvenli gıda yönetim sistemlerini, temel olarak ISO-22000: 2005 standardını uygulamaya sevk ediyor. İSO-22000:2005 Avrupa, ABD ve bazı Asya ülkelerinde gıda ile ilgili tüm iş alanları için önemlidir ve bu ülkelerin pazarlarına girmek isteyen herhangi bir gıda üreticisi mutlaka bu sisteme sahip olmalıdır.

Bugün Azerbaycan dünya ekonomisine entegre yolu ile başarıyla adımlayarak gıda ürünlerinin kalitesi ve gıda güvenliği meselesini kendisinin devletçilik stratejisinin temel unsurları arasına dahil etmiş ve bu yönde önemli başarılar elde etmiştir. Ülkemizde gıda güvenliği ve gıda güvenliği sorununun çözümünde bir çok adımlar atıldı ve atılmaktadır. Bunlaradan en önemlisi 25 Ağustos 2008 yılında ülke Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kararnamesi ile "2008-2015 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde nüfusun gıda ürünleri ile güvenli teminatına dair Devlet Programı"nın kabul edilmesi oldu. Bu programda ülkenin yeterli miktarda değil, ayrıca yüksek kalitede ve güvenli gıda ürünleri ile sağlanmasının önemi defalarca vurgulanmıştır. Devlet programında özel olarak gıda işleme sektöründe kalitenin yönetimi sisteminin uygulanması için hukuki altyapının oluşturulmasının, gıda güvenliği mekanizmalarının gelistirilmesi ve HACCP sisteminin uygulanması için yasal çerçevenin oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Ülke yöneticilerinin aqar sektörün gelişimine özel kaygısı sonucunda temel gıda ürünlerine olan iç talebin yerli üretim hesabına ödenmesi yönünde gerçekleştirilen reformlar tarım ürünlerinin üretiminde her yıl artışla gözlenmektedir. Yapılan analiz gösteriyor ki, Azerbaycan'da mevcut üretim hacimleri nüfusun gıda ihtiyaçlarını yeterli düzeyde ödeme sağlar. 2000 yılına kıyasla 2010 yılında tahıl üretimi %30, patates %103 oranında, sebze %52 oranında, meyve %53 oranında, şeker pancarı %5,3 oranında, et ürünleri yüzde %33, süt yüzde 49, yumurta üretimi %117 oranında artmıştır.

2011 yılında 2010 yılına kıyasla %70,9 pamuk, %27,0 ayçiçeği, %22,9 tahıl ve baklagiller, %10,6 tütün, %10,3 kavun ürünleri, %5,8 üzüm, %5,0 meyve ve çilek, %2,1 sebze daha fazla üretilmiştir. Fakat üretimin hacminin artması ile birlikte ürünlerin kalitesinin ve güvenliğinin sağlanması meselesi de güncel- leşiyor. Böyle ortamda kontrol araçlarının ve kalite yönetim yöntemlerinin iyileştirilmesi meselesi daha da büyük önem taşımaktadır. Nüfusun sağlıklı ve güvenli gıda ürünleri ile sağlanması, Azerbaycan'ın tüketim pazarına zararlı ve kalitesiz gıda ürünlerinin dahil olmasının önlenmesi amacıyla güvenliğin yönetimi sistemlerinin ve kontrol mekanizmalarının uluslararası standartlara uyarlanması temel görevlerden biridir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 2008 yılı 25 Ağustos tarihli kararı ile onaylanmış "2008-2015 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ehlinin gıda ürünleri ile güvenli teminatına dair Devlet Programı"na uygun olarak gıda ürünlerine ilişkin Kodeks Alimentarius İSO, HACCP ve Avrupa Birliği standartlarının ulusal Standartları sistemine dahil edilmesi alanında uygun adımlar atılmıştır.

Genelde 2009-2012 yıllarında uluslararası standartlar temelinde sanayinin çeşitli alanlarında 378 standart (2010 yılında 162, 2011 yılında 77, 2012 yılında 139, bunlardan 40'dan fazlası gıda ürünlerine aittir) işlenip hazırlanarak ve SMPDK tarafından devlet tesciline alınmıştır (http://www.azstand.gov.az).

Cumhuriyet'in yasama ve hukuki belgeler içinde Avrupa Birliği mevzuatına uyum, cumhuriyetin Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile ilgili sağlık ve hijyenik tedbirlerin yükseltilmesi için hayli çalışmalar yapılmıştır. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) Azerbaycan'da gıda güvenliğinin gelişimini desteklemek için 2007 yılından itibaren uluslararası uzmanların teknik yardımı ile ilgili mevzuatın geliştirilmesinde Azerbaycan hükümetine, özellikle Sağlık Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı'na aktif destek gösteriyor. Öyle ki, kurum 2013 yılının 28 Şubatında gıda güvenliğinin gelişmesinde önemli rol oynayan gıda güvenliği üzere yeni kitapların tanıtımını yaptı. «Et işleme, meyve-sebze işleme ve süt işleme tesislerinde HACCP Sisteminin Uygulama Talimatı» denilen kitaplarda öncü ülkelerin gıda güvenliği alanında bulunan deneyimleri sunuldu. Kitapların temel amacı öğretim kurumlarında HACCP sisteminin uygulanması ve özel sektörde HACCP sisteminin kullanımı yoluyla ülkede gıda güvenliği ile ilgili bilgi, beceri ve uygulama uygulamaların güçlendirilmesidir.

Bu alanda başarılara rağmen, henüz gıda sanayi ürünlerinin üretiminin artırılması, kalite üretim aşamasında kontrol, pazarlama ve tüketim meseleleri kapsamlı tetkik edilmemiş, bir çok sakıncaları vardır. İri işletmelerde kalitenin yönetim sistemlerinin uygulanmasına rağmen, genel olarak birçok işletmelerde gıda kalitesi ve güvenliği konularına yeterince dikkat edilmemiştir. Üretim işletmelerinde sıhhi-hijyenik normlara, güvenlik şartlarına riayet edilmiyor. Bazı durumlarda gıda ürünlerin sahtesi, sertifikalaşma süreçlerinde ciddi kusurlar, üretim zamanı ürünlerden yabancı maddelerin çıkması gibi hallere rastlanır. Gıda alanında çalışanların maaşları genelde düşük olmakta, iş sözleşmesi bile yapılmamakta, devlet düzeyinde tahlil yapılırken kalite üzere primlerin tahsis edilmemekte, istatistiksel bilgilere kalite göstergeleri dahil edilmemektedir. Gıda endüstrisinde personel eksiklikleri görülmesine rağmen, işletmeler ve işletmeciler kendi personellerini bilgilerini güncelleme kurslarına gönderilmesinde istekli değillerdir, teknik ve mesleki okullarda bu uzmanlık alanları olmaması nedeniyle bu alanda uzmanlar yetiştirilemiyor. Ülkemizde faaliyet gösteren denetleyici organların düzenli olarak yaptığı denetim çalışmaları, izlemelerine rağmen tehlikeli ürünler piyasada yerlerini tutuyor. Bu ve diğer sorunların çözümü için öncelikle mevzuat çapında gıda güvenliğine dair kanun kabul edilmeli ve kontrol eden kurumlar üretim işletmeleriyle, tedarikçi kuruluşlarla birlikte gıda ürünlerin kalitesinin düşük olmasından sorumlu tutulmalıdır. Uluslararası deneyim gösteriyor ki, işletmelerde üretim sürecinde hammadde, kullanılan malzemelerin kalitesine ve güvenliğine ilişkin izleme yapılmalı, gıda endüstrisine ait araştırma enstitüsü oluşturulmalı, araştırmalar yapılmalıdır.

Ülkede birkaç gıda sanayi ürünleri (patates, kavun ürünleri, şeker, meyve-sebze konservesi) kendi ihtiyaçlarını karşılasa da, yumurta, et, bitki yağı, süt ürünleri, tuz, tereyağı gibi gıda ürünleri için iç talebi karşılayamıyor ve henüz ithal ederek karşılamaktayız. Bu alanda Azerbaycan'ın temel dış ticaret

partnerleri Ukrayna, Hindistan, Türkiye, İran, Rusya, Yeni Zelanda, Avustralya vb. dışardan ithal edilen ürünler arasında bazen kalitesiz, tehlikeli gıdalar ve tohumlar da oluyor. Bunun temel nedenleri olarak, bu alanda Azerbaycan'da kontrol mekanizmalarının, özellikle de ülkede GDO ürünlerinin belirlenmesi için laboratuvar koşullarının olmaması ve ciddi personel yetmezliği gösterilebilir. 1997 yılında Milli Meclis tarafından kabul edilmiş «Tohumculuk hakkında» Kanunun 27.nci maddesi ile genom kökenli bitkilerin tohumlarının ithalatı yasak olmasına rağmen, bu gün ülkeye genetik modifikasyona uğramış tarım ve gıda ürünleri ile birlikte, genetiği değiştirilmiş bitki türlerinin tohumları da getirilmektedir (http://www.meclis.gov.az). Böyle durumlar milli üretimin azalmasına, yerli tarım ürünlerinin türlerinin kaybolmasına yol açar. Uzmanlar bu konuda, işte bu gibi sorunların oluşmaması için "tohumculuk endüstrisini geliştirmek gerekir" fikrini öne sürüyorlar. 2011 yılının Aralık ayında kabul edilen «Kültürel bitkilerin genetik muhafazası ve verimli kullanımı konusunda» kanuna göre genetik kaynakların, yani genetiği değiştirilmiş bitkilerin ülkeye getirilmesi yasaklanmışdır.

Genetiği değiştirilmiş böyle ürünler, gıda güvenliği sorununun çözümü ve bitkin hastalıklarını önlemek için oluşturulması gereken tedbirledir. Fakat bu ürünlerin gerçekten uygun olup olmadığını tahlil etmeden, kabul etmek mümkün deyildir. Bir çok bilim adamlarına göre bu ürünler sıcaklık değişikliklerine dayanıklı ve göz alıcı dış görünümlü olsa da aslında kısırlık, diyabet ve alerjik hastalıkların oluşmasına neden olabiliyorlar. Azərbaycanın tarıma elverişli çok önemli iklim koşulları mevcuttur ve böylece ülkemizde ekolojik açıdan temiz meyve-sebze, hayvancılık, kümes hayvanları, balık çiftlikleri gelişimi için potansiyel imkanlarımız vardır, bizim ülkede böyle ürünlerin geniş biçimde uygulanmasına gerek yoktur. Buna Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 7.02.2012 tarihli genetik modifikasyon yapılmış ürünlerin Devlet kaydına dahil edilmesi ve onların cumhuriyet arazisine getirilmesi ve bölgelere yayılmasına kısıtlama hakkında Fermanı görsel kanıtıdır (Kerimov, 2012: 197). Böylece, GDO ile ilgili bir takım kanunlar onaylandı. Onların faaliyetleri icra organlarının dürüst çalışmasına bırakılmıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinin tecrübesi gösteriyor ki, her bir ülkede gıda güvenliğini sağlamak için bir denetleyici organın faaliyet göstermesi daha etkilidir. İşletmelerde gıda ürünlerin güvenliği alanında denetim çalışmalarını yürüten denetleyici organların birkaçının varlığı, onların çalışmalarının koordinasyon gerekliliğini yaratır. Fakat bu ilişkilendirme istenilen düzeyde olmuyor. Sonuçta işletmelerde sıkça denetimler yapılmaktadır. Çeşitli denetleyici organların gözlemcileri aynı sorunları inceleyerek, üreticilerin gıda ürünlerini üreterek, hangi yasal normlarını rehber tutmalarına farklı yaklaşırlar. Birkaç kontrol organının varlığı gıda ürünlerinin güvenliğine sorumluluk taşıyanı belli etmeyi de zorlaştırıyor.

Bizim girişimciler çoğu zaman, bu veya diğer denetleyici organların gözlemcilerinin onlardan ne istediklerini anlamıyorlar. Avrupa Birliği'nde ise gözlemciler tedarikçilerden mevzuatın gereklerine uygun olan net somut sorular listesi olan dosyalar sunarlar. Girişimciler kurumlarında nelerin denetleneceğini önceden bilirler. Tabii ki, denetleyici hizmet genel gıda güvenlik sisteminin bir öğesidir. Ayrıca buraya laboratuarlar ağı, aktif ve pasif izleme geçiren analitik merkezler, mevcut veya olası tehlike ve riskleri değerlendiren araştırma merkezleri vb. içerir. Bu sistem Kodeks Alimentarius uluslararası komisyonunun taleplerine ve Avrupa Birliği'nin taleplerine uygun olması gerekiyor.

Sonuç:

Bugün tüm dünyayı ve Azerbaycan'ı gıda kalitesi ve güvenliği sorunu rahatsız ediyor. Gıda güvenliği milli değerlerin korunmasında ve sağlıklı nesil yetiştirilmesinde etkileyici esasları içeren faktördür. Gıda tehlikesini yaratan temel nedenler-çevre kirlenmesi, biyolojik tehlike, alan imalat şartların ve uygunluklarına aykırılıklar, fonksiyonel ve genleri değiştirilmiş ürünlerin geniş yayılması ve ayrı girişimcilerin haksız faaliyetleridir.

Bu sebepleri ortadan kaldırmak ve insanları kaliteli ve güvenli ürünlerle sağlanmasında uluslararası deneyime dayalı gıda üretimi zincirinin (hammadde-üretim-işleme-satış) her birinde gıda güvenliğini sağlamak, temin edilemeyen halde ürünün oluşumunda yer alan üreticiler, gıda ürünleri ticareti ile meşgul olanlar ve ayrıca kontrol eden organlar sorumluluk taşımalıdır. Kaliteli kontrol sistemlerinin kurulmasında uluslararası taleplerine uygun olan gıda güvenliğinin yönetim sistemlerinin (HACCP, ISO 22000) ve standartlarının uygulanması önemli rol oynamaktadır.

Kaynakça:

Akimenko. E.A. Uygulama Gıda Güvenliği Yönetim / / Standartlar ve Kalite. - 2008., № 2

"Azerbaycan" Gazetesi, 6.09.2011.

HACCP prensipleri. Gıda güvenliği ve tıbbi malzeme / Per. O.V. Zamyatina (Sertifikalı Kalite Denetçi HACCP El Kitabı: ASQ Gıda, İlaç ve Kozmetik Bölümü)-M: RIA, "Standartlar ve Kalite" (2006), 232 səh.

Kerimov S.E.. Gıda endüstrisi ürünlerinin kalitesinin yükseltilmesi yolları, Bakü, "Hazar Üniversitesi" yayınları, 2012. səh.197

Kökler, V.N., Kusakin N.A, Razumovskaja L.N, Kroman Z.M. Kalite yönetim sistemleri ve güvenlik ürünleri tehlike analizi ve kritik kontrol noktaları dayalı. - Minsk: Konsorsiyumu Bilimi, Ekonomi Hukuku 2006

Rusya Federasyonu gıda güvenliği gerçek sorunları. Analitik Bülten sayı 8 (451). Moskova, 2012. s.4-5

http://www.azstand.gov.az

http://qh.siteedit.ru

http://www.meclis.gov.az

Uygarlıklar ve Kültürlerarası Diyalogda Üçgen: Tarihi Gelenek, İyi Yönetim ve İnsan Potansiyeli (Azerbaycan Cumhuriyeti Örneği

Triangle In Intercivilizational And Intercultural Dialogues : Historical Tradition, Good Governance And Human Resources

Dr. Yusif AĞAYEV *

Öz:

Bilimsel analizlere göre, bu gibi cidden risk yönetimi ve geleceğe yönelik toplumun gelişimini sağlamak için çokkültürlülük kültürlerin ve uygarlıkların diyalogunun zorunlu aletidir. Diğer kültürlerin mahiyetini, özelliklerini, tarihi gelişim ve başarılarını öğrenmeden, onlara karşı hoşgörülü ilgi, onların temsilcilerine saygı, karşılıklı anlayış, uygarlıkların dialogunu kurmak imkansızdır. Bugün dünyada yaşanan olayların analizine göre, uygarlıklar arasında diyalogun kurulması ve geliştirilmesi hayati zarurete dönüşmektedir. Bilimsiz, eğitimsiz ne diyalog, ne barış, ne de hoşgörü sağlanamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu alanda yaptığı hat bile söylemeye esastır ki, o, sadece maddi kaynakları ile değil, aynı zamanda manevi kaynakları da dahil olmak üzere yüksek maneviyatı, toleransı, çokkültürlü yaşam tarzı ve birlikte yaşayabilme, barışa eğilimli olması ile diğer devletlere örnek gösterilebilir. Milli Lider Haydar Aliyev'in temelini koyduğu ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başarıyla sürdürdüğü siyaset neticesinde muhafaza edilmiş ve geliştirilmiş çokkültürlü değerler dünya kültürüne katkıdır.

Anahtar kelimeler: kültürlerarası diyalog, Azerbaycan'ın çokkültürlülük modeli, hoşgörü, tarihi gelenek, iyi yönetim, insan potanksiyeli

Abstract:

Triangle in intercivilizational and intercultural dialogues : historical tradition, good governance and human resources. Multiculturalism is the crucial tool of intercultural dialogues and civilizations in order to manage risks and ensure sustainable development of society. It is not possible to to be tolerant ,to respect representatives of other cultures , create mutual understanding and civilizations' dialogues without learning of those cultures, history and achievements. The analysis of the events occur today indicates that, establishment and development of dialogue among civilizations has become a necessity of life.However, from which point of view the problem is assessed ? The question keeps its urgency. The basis of the problem demonstrates triangle dialogues between civilizations. Historical traiditions

* Azerbaycan Cumhurbaşkanlı'ğına bağlı Devlet İdarecilik Akademisi Öğretim Üyesi ve Akademi Sendika Şube Başkanı

, good governance, human resources. These are the points of above-mentioned angles. Indeed, as the result of the policy founded by national leader Heydar Aliyev and successfully continued by President Ilham Aliyev, preserved and developed tolerance of our country is a great contribution to the culture of tolerance in the world and priceless value for the future generations.

Keywords: dialogues among civilizations, multiculturalism model of Azerbaijan, tolerance, historical tradition, good governance, human resource, science

Giriş

Batı ile Doğu arasında köprü rolünü oynamış Azerbaycan, tarih boyu çeşitli din ve kültürlerin kavuştuğu bir mekan olmuştur. Mevcut ortam oluşumunda Azerbaycan'ın tarihi gelişimi, coğrafi konumu, nüfusunun etnik içeriği ve diğer faktörlerin büyük rolü olmuştur. Bin yıllar itibariyle mevcut tarihsel ortam çeşitli dinlerin ortak varlığına her türlü imkan sağlamıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinde Azerbaycan topraklarında putperestlik, Zerdüştlük, Hıristiyanlık, İslam ve diğer birçok dini inançlar şu veya bu düzeyde yayılmış, birbirine karşılıklı etki göstermiş ve genel olarak manevi hayatın özelliğini göstermiştir. «Azerbaycan kültürü çeşitli dönemlerde çeşitli uygarlık başarılarından yararlanmış ve aynı zamanda onların bazılarının beşiği başında durmuş öyle karmaşık ve zengin bir fenomendir ki, onu basit, standart tefekkürle idrak etmek, benimsemek imkansızdır» (7, s.1).

Sosyalist kampının çöküşü ile dünyanın mevcut siyasi haritası değişmiş, bazı yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Ekonomik, ekolojik ve demografik sorunlarla birlikte, manevi değerler sisteminin hızlı oluşmaması veya oluşmakta olan değerler sistemine amaçlı kenar müdahaleler sonucunda maneviyat sorunları da keskinlesmistir.

Böyle bir dönemde dünya dinleri arasında mevcut farklılıklara dayalı «uygarlıkların çarpışması» teorisi ortaya çıkmış ve kendi taraftarlarını bulmuştur. Bazı «güçler» genellikle kendi faaliyetlerini haklı çıkarmak için dini faktörden de kullanmak niyetinde olmuşlardır. Harvard Üniversitesi profesörü Samuel Huntington 1993 yılında «The Clash of Civilizations» («Uygarlıkların çarpışması») adlı makalesini «Foreign Affairs» dergisinde yayımlamıştır. Bu makalede o, «uygarlıkların çarpışması» adlı teorisini toplumun tartışmasına vermiştir. Sonraları bu makale kitab seklinde yayımlanmıştır (8, s.16). Huntington'ın görüşlerine göre, yeni yüzyıl uygarlıkların çarpışması asrı olacaktır.

Teori kamuoyu, teorisyen ve pratik siyasetçilerin geniş ilgisini çekmiştir. Hatta bu gün bile teori çeşitli tür ölçülmektedir. Bazıları Huntington konseptini gerçeğe uygun teori gibi değerlendirirse, diğerleri onun yararsız olduğunu söylemektedirler. S.Hantingtonun tezlerine göre, insanlığın geleceği birbirinden tarihi geçmişi, kültürel gelenekleri, özellikle de dini itiraf mensupluğuna göre farklı «uygarlıkların çarpışması» ile nitelendirilecektir. Amerika aliminin görüşüne göre, demokratik Batı ile komünist Doğu'nun siyasi çatışması ile gösterilen «soğuk savaş» tam sonraki dönemde çekişme ve çatışmaların temel kaynağını ideoloji ve siyasi görüşler değil, din ve kültürdeki farklar oluşturacaktır. Kendisi de «gelecekte en kanlı ihtilaflar, uygarlıkları birbirinden ayıran sınırlar boyunca gerçekleşecektir» (9).

Bilimsel analizlere göre, bu gibi cidden risk yönetimi ve geleceğe yönelik toplumun gelişimini sağlamak için çokkültürlülük kültürlerin ve uygarlıkların diyalogunun zorunlu aletidir. Diğer kültürlerin mahiyetini, özelliklerini, tarihi gelişim ve başarılarını öğrenmeden, onlara karşı hoşgörülü ilgi, onların temsilcilerine saygı, karşılıklı anlayış, uygarlıkların dialogunu kurmak imkansızdır. Bugün dünyada yaşanan olayların analizine göre, uygarlıklar arasında diyalogun kurulması ve geliştirilmesi hayati zarurete dönüşmektedir. Bu anlamda ideolojilerin karşılaştırılması, çeşitli kültürlerin asimilasyonu, ulusal-kültürel değerlerin korunması, sanal alemin manevi etki fırsatları daha çok insan faktörü ile ilgilidir. Bilim ve eğitime dayalı sivil gelişmenin ve bilim toplumunun kurulmasına hizmet eden

stratejinin hedefinde de bu gibi etkilere karşı bağışıklık oluşturma önemini barındırmaktadır. Böyle bir ortamda beşer medeniyetinin çeşitli kültürlerinin korunması için dinler ve kültürler arasında diyalogun oluşması büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan hoşgörü ve tolerans gelenekleri zengin olan ülke ve bölgelerin tecrübesi örnek olabilir. Azerbaycan bir çok milletlerin ve dini itirafların huzurlu birlikte yaşamasının eşsiz örneğidir. Azerbaycan topraklarında yaşayan çok sayıda etnik ve dini gruplar arasında sağlam ilişkilerin şekillenmesinde onların aynı yaşam kaderini yaşamaları faktörünün de büyük rolü olmuştur. Tarih boyunca Azerbaycan'da yaşayan halklar defalarca güçlü devletlerden bağımlı duruma düşmüş ve oluşmuş ortam onları dünya bakışındakı farklılıklara rağmen, yaklaşmaya sürüklemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması bölgede dini tolerans gelenekleri için asıl denemeye dönüştü. Bu gelişmelerin sonucunda eski müttefik cumhuriyetlerin halkları bağımsızlıkla birlikte, dini inanç özgürlüğü de kazanmış oldular. Azerbaycan'daki mevcut hoşgörünün temelleri için en büyük tehlikeyi binlerce huzurlu sakinin ölümüne ve bir milyondan fazla vatandaşlarımızın doğma yurtlarını terketmek zorunda olmasına neden olan Ermeni saldırganlığı yaratıyordu. Fakat bu olaylar cumhuriyetdeki dini itiraflar arasındaki ilişkilere kritik olumsuz etki gösteremedi. Haydar Aliyev'in iktidara gelişinden sonra bu ilişkiler cidden iyileşti. Çağdaş Azerbaycan'da devlet-din ilişkileri kanunlarla düzenlenir. Tüm dini ihtilaflar yasa önünde eşittir ve aynı statüye sahiptir. Ülke vatandaşlarının çoğunluğunu oluşturan Müslümanların haklarının korunması yanında, devlet ülkede yayılmış diğer dinlere de kaygı göstermektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 48. maddesi uyarınca her bir kişi vicdan özgürlüğü hakkına sahiptir (1, s.16). Anayasanın 18. maddesinin 1 ve 3 fıkralarında gösterilen, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde din devletten ayrıdır, tüm dini inançlar, kanun karşısında eşittir, insan kimliğini aşağılayan, insanlık ilkelerine aykırı olan dinleri yaymak ve tebliğ etmek yasaktır. «Dini inanç özgürlüğü hakkında» Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu her kişinin dinle olan ilişkisini belirlemek ve açıklama hakkına ve bu hakkı hayata geçirmeye teminat oluşturur (10). Modern çağın yeni çağrılarının hayatımıza ve tefekkürümüze getirdiği yenilikler hayatın çeşitli alanlarını kapsadığı gibi, düşünce tarzını, yeni ideolojilerin oluşumunu gündeme getirmeye, onları yeni dönemin değerleri açısından tartışmaya zemin oluşturur. «Din beşer kültürünün sadece bedelsiz manevi mirası değil, hem de her yeni gelen neslin yaşadığı, öğrendiği ve ilgilendiği hakikat gerçektir «(11, s.197).

Bağımsızlık kazandıktan sonra ülkemizde geçiş dönemi olarak adlanan karmaşık bir zamanda manevi değerlerin sürekliliğinin sağlanması son derece zordu oldu. 70 yıl boyunca mevcut olan milli-manevi köklerden uzaklaşma süreçi sonuçlarının ortadan kaldırılması bu alanda cidden devlet politikalarının belirlenmesini talep ediyordu. En önemli mesele ideolojik vakuumu belirlemek ve yeni aşamanın öne sürdüğü görevleri gerçekleştirmektir. Azerbaycan halkının Milli Lideri Haydar Aliyev Azerbaycan'da başlanan yeni tarihi dönemde milli-manevi gelişimin tüm yönlerini kapsayan stratejik eğitim yapmakla, bu alanı devletçiliyin manevi dayanaklarından birine çevirdi. «Hoşgörü, tolerans çok geniş bir kavramdır. O hem insani ilişkilerin, hem insan toplumunda yaşanan süreçlerin, hem de devletlerarası, milletlerarası, dinlerarası ilişkilerin birçok taraflarına aittir ... O, sadece dinlerin birbirine toleransı değil, hem de birbirinin adetlerine, maneviyatına tolerans, kültürlere tolerans demektir «(12). Dünyada yaşanan tehdit ve çağırışların fonunda Azerbaycan'da gerçekleştirilen siyaset tarihi geleneğe, insan potansiyeline ve iyi yönetime dayanır. Bu açıdan dünyaya çok kültürlü yaşam tarzının tebliği, çokkültürlülük yılının ilanı ile açık mesajlar veriliyor. Yukarıda belirtilen üç faktörün araştırılması şu anlama geliyor ki, Azerbaycan her zaman çeşitli etnik grub temsilcilerinin kültürleri ve dinlerinin entegre mekanına dönüşmüştür. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi nüfusunun temsilcileri arasındaki hoşgörü ve dostluk ilişkileri Azerbaycan halkının hümanist kültürü için her zaman karakterik olmuştur (2, s.102).

Azerbaycanda dini anıtlara ilgi din ve devlet arasındaki ilişkilerin göstergesidir: «Azerbaycan'da devlet sadece camileri ve dine ait olan diğer anıtlar dikip restorasyon etmiyor. Aynı zamanda, diğer dinlere ait mabetler de tamir ve inşa edilmektedir. Tabii ki, burada devlet politikaları da, bu politikanın esasları da doğru kuruldu. Bu bizim yaşam tarzımızdır. Bu bizim dünyaya bakışımıztır. Biz böyle yaşıyor ve böyle yaşayarak kendimize, bölgeye ve dünyaya ispat ediyoruz ki, çokkültürlülük mevcuttur.

Çokkültürlülük göreceli olarak yeni kavramdır. Mahiyet itibariyle ise çeşitli kültür ve dinlere mensup olan kişilerin birlikte yaşamaları demektir. Yani bu kavram Azerbaycan'da yüzyıllardır mevcut olup, bu gün de mevcuttur ve güçlenmektedir. Azerbaycan halkı çeşitli dönemlerde çeşitli sosyal-siyasi kuruluşlarda yaşadı. Buna rağmen, tatminedici durum olarak, bağımsızlık döneminde bu olumlu eğilimleri her zaman güçlenip ve güçlenmektedir. Başarılı gelişimimizi güçlendiren faktörler şunlardır «(9). Analizlere göre, ülkede bu alanda gerçekleştirilen etkinliğin temelinde üç faktör: Tarihi gelenek, iyi yönetim ve insan potansiyeli vardır. Söz konusu bu üç faktör tarih boyunca oluşmuştur. Azerbaycan çeşitli kültürlerin, uygarlıkların karşılıklı anlayış ortamında bir araya geldiği, çok kültürlü değerleri yaşam tarzına dönüştüren nadide ülkelerdendir. Çokkültürlülük aynı ülkede yaşayan çeşitli halkların temsilcilerinin kültür haklarını tanıyan hümanist bakış açısı ve ona uygun olan politikadır. «Çokkültürlülük kültürlerin ve uygarlıkların diyalogunun zorunlu aletidir» (13).

Kabul edilen gerçek şu ki, çokkültürlülük Azerbaycan toplumunu karakterize eden değere dönüşmüştür ve ülkemizde yüzyıllardır çeşitli halkların ve dinlerin temsilcilerine saygıyla yaklaşımı geleneği mevcut olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti ikinci kez bağımsızlığını yeniden yaptıktan sonra işte Haydar Aliyev'in yönetim mahareti, onun siyasi bilgelik ve öngörüsü sonucunda bu gelenek prensipler düzeyine yükselmiş, devlet politikasının önemli yönü gibi kanıtlamıştır. Milli Lider söylüyordu: «Avrupa ile Asya'nın kovuşuğunda, Büyük İpek Yolu'nun üzerinde bulunan Azerbaycan'da Zerdüşt, ateşperestlik gibi eski dini inançlar kendi izlerini bırakmış, İslam, Hıristiyanlık ve Musevi dinleri yüzyıllar boyunca diyalog ve karşılıklı anlayış ortamında huzurlu birlikte yaşamış ve halen yaşamaktadır. Azerbaycanın Doğu ile Batı'nın kavuşmasında önemli rolü olmuştur «(14).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde şimdiye kadar sürekli biçimde gerçekleştirilen çok kültürlü politikası gereği sürdüren Cumhurbaşkanı İlham Aliyev geleneksel olarak ülkemizde yaşayan halkların, dini toplulukların temsilcileri ile periyodik görüşüyor, onları dini bayramları ile ilgili tebrik ediyor. Başkanın emriyle Azerbaycan Cumhuriyeti Milletlerarası, çokkültürlülük ve dini konularda Devlet Müsteşarlığı tesis edilmesi, Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezi'nin kurulması bu alana gösterilen ilginin bariz göstergesidir. Aynı zamanda, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in imzaladığı «2016 yılının Azerbaycan'da» Çokkültürlülük yılı «ilan edilmesi hakkında» emrine göre, çokkültürlülük geleneklerinin korunması, geliştirilmesi, tanıtılması ülke yönetiminin sürekli ilgi odağındadır (5). Cesaretle söyleyebiliriz ki, Azerbaycan artık dünyada çokkültürlülük ve kültürlerarası diyalog mekanı olarak kabul edilmiştir. Halkımızın sahip olduğu çok kültürlü değerlerin dünyaya sunulmasında, ülkeler ve uluslararası kuruluşlar arasında medeniyetler diyalogun teşvik edilmesinde, çokkültürlülüğün Azerbaycan modelinin tanıtım alanında Haydar Aliyev Vakfı da eşsiz hizmetlerde bulunmuştur.

Bu noktada şunu da diyelim ki, Azerbaycan çokkültürlülük prensiplerini dünyada tebliğ eden ender ülkelerdendir. Bugün çokkültürlülük Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet politikasının önceliğine dönüşmüştür. Yaşadığımız günlerin gerçeği şudur ki, artık çokkültürlülüğün Azerbaycan modeli mükemmel şekilde oluşmuştur. Maalesef, dünyanın birçok ülkelerinde çatışmalar ve insani sorunlar ayrı ayrı halkların trajedisine dönüşmüştür. Aynı zamanda, bu çatışmalar milli ve dini zeminde gerçekleşmiştir. Batı dünyasında İslamofobinin eğilimleri çoğaldığı bir zamanda Doğu dünyasında ideolojiler, inançlar, mezhepler arasında çatışmalar artıyor ve daha da derinleşiyor. Bu ise sonunda kültürler ve kültürlerarası çelişkileri derinleştiriyor.

Bazı Batı devletleri çokkültürlülüğün yönetimini son derece karmaşık olması ile ilgili ondan vazgeçiyor, onun bir değer olarak iflasa uğradığını açık şekilde belirtiyorlar.

Son yıllarda dünyada yaşanan çatışmalar, özellikle bazı liderlerin uygarlıklar ve kültürler arası gerilimine yol açan siyasi beyanatları geçen gün gerginleşen ilişkilerin düşmanlık sınırına ulaştığından haber veriyor. Bu yüzden de dünyada kültürlerarası diyalogun rolünün hakimiyeti teşkil etmesi ve küresel sorunların entelektüel, kültürel, hoşgörülü düzlemde çözümü oldukça önemlidir. Bu alanda

potansiyeli güçlü olan ülkelerin diyalog konularında girişimlerinin ve rolünün artırılması da önemli faktörlerdir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 2016 yılı ülkemizde «Çokkültürlülük yılı» ilan etmekle dünyaya daha bir barış mesajı vermişdir. Bu adımla teyit ediliyor ki, Azerbaycan devleti kendi topraklarında yaşayan tüm halkların sevecen ve dostça birlikde yaşamının, onların kültürel gelişiminin, adet ve geleneklerinin korunmasının teminatıdır. Azerbaycan'ın kültürler arası diyaloğun merkezine dönüştüğünü vurgulayan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev dünyada barışın sağlanmasında diayaloglara büyük ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir. Gerçekten de, bu gün Azerbaycan sadece Doğu'dan Batı'ya ve Batı'dan Doğu'ya giden yolların köprüsü değil, hem de siyasi ve ekonomik çıkarların, dinlerin, kültürlerin, uygarlıkların da kavuştuğu ve birbirini karşılıklı olarak tamamladığı siyasi-ekonomik ve kültürel-manevi merkeze dönüşmüştür. 3. Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu'nun resmi açılış töreninde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev konuşmasında söylemiştir: «Azerbaycan uygarlıkların, kültürlerin ve dinlerin kesiştiği yerde bulunmaktadır. Biz Avrupa ve Asya arasında bulunmaktayız. Elbette ki, bu coğrafi konum Azerbaycan'ın kültürel çeşitliliğinde yardımcı olmuştur. Yüzyıllar boyunca tüm kültürler, dinler ve etnik grupların temsilcileri Azerbaycan'da barış ve haysiyet ortamında bir aile gibi yaşamışlardır. Biz iftihar ediyoruz ki, bu olumlu eğilimler bağımsızlık yıllarında daha da güçlenmiştir. Bizim tarihi anıtları dikkate almak yeterlidir ki, Azerbaycan'ın kültürel çeşitliliği açık olarak bilinsin. Biz tarihi ve kültürel irsimizlə gurur duyuyoruz. Dünyanın en eski camilerinden olan, 743 yılında inşa edilmiş cami Azerbaycan'ın eski şehri Şamahıda bulunmaktadır. Dünyanın en eski kiliselerinden biri - Kafkas albanlarının Kilisesi Azerbaycan'ın diğer eski şehri Şeki yakınlarındadır. Ortodoks ve Katolik kiliseleri, havralar, ateşperestler tapınağı bizim kültürel irsimizin parçasıdır ve biz bununla gurur duyuyoruz. Bu gün Azerbaycanda tüm dinlerin ve etnik grupların temsilcileri yaşıyor ve ülkemizin başarılı gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Sanırım, bu, bizim en büyük servetlerimizdendir. Biz bundan gurur duyuyoruz ve çokkültürlülük değerlerinin, barış, işbirliği ve karşılıklı anlayışın teşviki için çeşitli uluslararası etkinlikler yapıyoruz. Düşünüyorum ki, pozitiv eğilimlerin güçlenmesi için dünyada böyle tedbirlere, açık tartışmalara ve fikir alımına verimine ihtiyaç vardır «(4). Kururla söyleyebiliriz ki, Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği başarılı siyasi strateji sonucunda «uygarlıklararası diyalogun Azerbaycan modeli» üzerinde uluslararası bilimsel camia bugün münazaralar etmekde, halkımızın gelenek ve geleneklerinden kaynaklanan yüksek değerlerin öğrenilmesi ve uygulanmasının bilimsel şekilde incelemesini önemi hakkında sohbet açıyorlar. Tesadüfi değildir ki, bu gün Azerbaycan kültürlerarası çatışmanın belirtileri olarak ortaya çıkan küresel sorunların çözümünde karşılıklı işbirliği çağrıları yapan bilim, din ve siyaset görevlilerinin buluştuğu bir mekana dönüşmüştür. Azerbaycan kültürlerin, uygarlıkların buluştuğu mekan olarak tüm dünyada kabul edilmektedir. Bu anlamda kültürlerarası diyalogun, çokkültürlülüğün Azerbaycan modeli tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. Uygarlıklar ve kültürlerarası diyalog sürecinin devamlılığını sağlayan Azerbaycan Doğu ile Batı arasında köprüdür. Azerbaycan'ın ekonomisi, bilimsel-kültürel potansiyeli öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, sadece, iki kültür arasında köprü rolünü oynamıyor, uygarlıkların her ikisinin taşıyıcısı olmakla onların birliğini temsil ediyor. Son yıllarda kazanılmış büyük ekonomik başarılar Azerbaycan'a kendisinin uluslararası konumunu güçlendirmek, Doğu ile Batı arasında tuttuğu uygun coğrafi durumdan daha iyi bir şekilde kullanılmasına imkan sağlamıştır. Ülke Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Azerbaycan çokkültürlülüğünün kendine özgülüğünü yüksek değerlendirerek açıklamıştır: «Tarihi İpek yolunda bulunan Azerbaycan çeşitli uygarlıkların buluştuğu mekan olarak yüzyıllar boyu milli-kültürel renklilik ortamının oluştuğu, ayrı ayrı ulusların ve din temsilcilerinin barış, huzur, karşılıklı anlayış ve diyalog koşullarında yaşadığı belde olarak biliniyordu. Ülkemizde çokkültürlülük artık alternatifi olmayan hayat tarzı haline gelmiştir «(4). Çokkültürlülüğün Azerbaycan modelinin oluşturulması ve başarı kazanmasında aşağıda belirtilen üç faktörün önemli rolü olmuştur. 1. Tarihi gelenek, 2.İyi yönetim, 3.İnsan potansiyeli

Sonuç:

Yukarıda belirtilenlere göre; diyebiliriz ki, ülkede insan faktörünün gelişimi açısından karmaşık önlemlerin alınmasına, gençlerin çokkültürlü değerlerle şekillenmesine her zaman özel önem verilmiştir. İnsanın her yönden gelişmesine, güçlenmesine ve yönetimine yönelik siyasetin merkezinde öncelikle Azerbaycan vatandaşı, özellikle Azerbaycan gençliği durmaktadır. «Siyah altın» ın «insan altını»na dönüşmesine yönelik stratejide bilgi ve becerinin önemli bir rolü vardır. «.... Petrol faktörünün insan sermayesine dönüşümü insan potansiyelinin gelişmesine neden olur. Stratejik önem taşıyan, tükenmeyen ve sürekli gelişen doğal kaynaklar arasında en büyük öneme sahip olan insan potansiyeli ise her zaman gelişmenin belirleyici faktörü olarak hareket etmiş ve etmektedir. Son zamanlar ülkelerin gelişmesinin, nüfusun yaşam düzeyi ve refahının bilgi ve becerilerden bağımlı olması insan faktörünün önemini bir kez daha ön sıraya çıkarmıştır (6).

Bu yaklaşım yukarıda belirttiğimiz üçgenin maddelerinden ileri gelmiştir. Bilimsiz, eğitimsiz ne diyalog, ne barış, ne de hoşgörü sağlanamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bu alanda yaptığı hat bile söylemeye esastır ki, o, sadece maddi kaynakları ile değil, aynı zamanda manevi kaynakları da dahil olmak üzere yüksek maneviyatı, toleransı, çokkültürlü yaşam tarzı ve birlikte yaşayabilme, barışa eğilimli olması ile diğer devletlere örnek gösterilebilir. Milli Lider Haydar Aliyev'in temelini koyduğu ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başarıyla sürdürdüğü siyaset neticesinde muhafaza edilmiş ve geliştirilmiş çokkültürlü değerler dünya kültürüne katkıdır.

Kaynakça:

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Bakü:"Kanun",2011

Aliyev H., Bağımsızlığımız ebedîdir, Bakü:" Azerneşr", 1997-2004

İlham Aliyev'in Üçüncü Bakü Uluslararası İnsani Forumu'nun açılış törenindeki konuşması, http://www.president.az/articles/15172

İlham Aliyev›in III Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu çıkışı, http://www.president.az/articles/15172

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Emri, Bakü, 11.01.2016 http://www.president.az/articles/17437

Alekperov U., Günümüzde Azerbaycan'da sosyo-ekonomik ve manevi gelişmenin armonisi I sanal yuvarlak masa, 2014 http://cdn.bbmm.az/pdf/rt1.pdf

Xelilov S., Doğu'da ve Batı'da milli-manevi değerler http://psychology.az/salahaddin_halilov.php

The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996

P.Darabadi, «Uygarlıkların çatışması» veya Samuel Huntington'ın neoatlantizmi, http://newtimes.az/az/politics/3026

Dini inanç özgürlüğü hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu, Bakü, 20 Ağustos 1992

Мец А. Мусульманский Ренессанс, М.:» Наука», 1973

12.Azerbaycan-hoşgörüye örnek ülke http://xalqqazeti.com/az/news/politics/56945 http://www.president.az/articles/9894

13. Azerbaycan çokkültürlülüğün başlıca mekanlarından biridir http://www.interaztv.com/society/1838.

Azerbaycanda hoşgörü http://www.azerbaijan.az/_GeneralInfo/ _TraditionReligion/traditionReligion_03_a.html#to